

K. MARX - F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela
Trideset peti tom

Redaktor
Stanislava Radovanović

Prevodioci
Mara Fran
Dragutin Perković

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačka radna organizacija

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 35

BEOGRAD 1979

Predgovor

Trideset peti tom *Dela* K. Marxa i F. Engelsa sadrži njihovu međusobnu prepisku i pisma upućena trećim licima, u vremenu od početka 1852. do kraja 1855. U »Prilozima« su data i pisma iz istog perioda koje je Marxova supruga Jenny uputila Engelsu i drugim Marxovim partijskim prijateljima, kao i odlomci iz pisama Adolfa Clussa Josephu Weydemeyeru u kojima je sačuvan sadržaj nekoliko Marxovih pisama Clussu.

Prepiska koja se objavljuje u ovom tomu sadrži mnoštvo biografskih detalja i slike iz teških dana Marxova emigrantskog života, a pet godina, od 1850 - 1855, bile su za Marxa i njegovu porodicu u svakom pogledu najteže. U tih pet godina Marxu je u Londonu umrlo troje dece. Prepiska Karla i Jenny Marx sa Engelsonom, a isto tako i Engelsova sa Weydemeyerom, pokazuju kako su ti teški i bolni udarci potresali Marxa i naročito Marxovu suprugu. Cela porodica je uz to u ovom periodu trpela od krajnje materijalne oskudice i bolesti. Rečenica iz Marxovog pisma Engelsu od 27. februara 1852 — »Ima nedelja dana kako sam dospao do ‚prijatne‘ tačke da ne mogu iz kuće pošto sam sve kapute založio i ne mogu više jesti mesa pošto nemam kredita« — samo je jedan od mnogih sličnih koje pokazuju pod kakvim je uslovom Marxova porodica živela, a on radio kad nisu imali sredstava ni za kupovinu hleba i kad je Engels bio gotovo jedini prijatelj od kojeg se mogla zatražiti pomoć. Istovremeno, mada i sam u oskudici, Marx priskače u pomoć partijskim drugovima koji su takode u nevolji, brine se o njihovom zapošljavanju, smeštaju u bolnice, pa i o sahranama. Iz prepiske saznajemo kako Marx savladuje engleski i španski i kako Engels uči ruski, persijski i, kako on kaže, južnoslovenski. Prepiska pokazuje izvesnu podelu rada, intenzitet razmene ideja i prisnost saradnje. Da bi Marx imao vremena za bavljenje ekonomskim studijama, Engels obavlja niz Marxovih obaveza prema njujorškom listu *New-York Daily Tribune*; da bi iskoristio svoja ranije stečena vojna znanja Engels se i u emigraciji posvećuje izučavanju vojnih problema, i to kako iskustava iz prošlih revolucija radi njihova korišćenja u budućim tako i problemima vezanim za krimski rat kad je on izbio. Marx se u svim vojnim pitanjima oslanja na

Engelsa i piše mu (30. septembra 1853): »U slučaju ma kakvog vojnog movementa ja se oslanjam na neposredne instrukcije iz ministarstva rata u Mančesteru«, tj. na Engelsa koji je živeo u Mančesteru. Marx u jednom pismu Clussu (sredinom oktobra 1853) kaže da je Engels »pravi univerzalni leksikon sposoban za rad u svakom času dana i noći, pijan i trezan, oran za pisanje i poimanje«. Prepiska je u celini svojevrsan spomenik njihovog prijateljstva i tumač njihovog dela.

Pored toga što je dragocena za utvrđivanje i razjašnjavanje pojedinih biografskih momenata, prepiska je u još većoj meri značajna za zaključivanje o autorstvu pojedinih radova i o karakteru doprinosâ obojice tvoraca marksističke teorije u procesu nastajanja pojedinih dela. Deo prepiske je već nekoliko decenija postao ne samo dopuna i objašnjenje pojedinih teorijskih koncepata, nego neka pisma sadrže i razradu ili bar začetak izlaganja ideja koje su kasnije uzete kao bitne za marksističku društvenu teoriju (na pr. ideja diktature proletarijata kao nužnog ishoda klasne borbe i prelaznog oblika ka nestajanju klasa više je pominjana i analizirana u svetlu Marxovog pisma Weydemeyeru nego na osnovu stavova iz *Klasnih borbi u Francuskoj 1848 - 1850*). Prepiska je veoma redovno vodena i u velikoj meri sačuvana. Ona predstavlja svojevrsan komentar tekućih zbivanja, odraz očekivanja i planova, pruža niz slika o životu emigracije, o pojedinim ličnostima komunističkog pokreta i nacionalnih pokreta u Evropi, svojevrsnu recenziju niza članaka i knjiga koji su se u to vreme pojavili, a sadrži i niz dopunskih činjenica i korekcija ocena koje su Marx i Engels izneli u svojim poznatijim radovima.

*

Za Novu godinu 1851/52. Engels je boravio kod Marxa u Londonu (od 20. decembra 1851. do 3. januara 1852), o čemu govore i Engelsovo pismo Marxu od 6. januara 1852 (prvo pismo u ovom tomu) i pismo Jenny Marx Engelsu od 7. januara (pismo br. 1 u »Prilozima«). U to su vreme obojica bili zauzeti pisanjem priloga za publikacije koje su izlazile u Njujorku — Marx je radio na II odeljku svoga *Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte*, a Engels na VII odeljku (»Frankfurtska Nacionalna skupština«) *Revolucije i kontrarevolucije u Nemačkoj*. U stvari, još avgusta 1851. godine urednik američkog liberalnog lista *New-York Daily Tribune*, Charles Dana, sreo se s Marxom u Londonu i predložio mu saradnju u svom listu, koja je s različitim intenzitetom trajala sve do 1862. Skromni honorari od ove saradnje bili su pored Engelsove pomoći dugo gotovo jedini iole redovni izvor prihoda Marxove porodice. Marx je u početku ove saradnje bio zaokupljen svojim ekonomskim istraživanjima. Njegovo znanje engleskog jezika nije bilo toliko da bi mu omogućavalo pisanje ovih priloga na engleskom. (U pismu Engelsu

od 29. januara 1853. Marx piše da je prethodnog dana prvi put rizikovao da sam napiše članak na engleskom, koji je korigovao Pieper, filolog i član Saveza komunista). Zato je Marx zamolio Engelsa da napiše nekoliko članaka. Tako je od oktobra 1851. do oktobra 1852, u vidu serije članaka, Engels napisao *Revoluciju i kontrarevoluciju u Nemačkoj*. Pošto su se ovi članci pojavljivali pod Marxovim imenom, tek je objavljivanje Marxove i Engelsove prepiske u skraćenom i manjkavom izdanju koje je priredio E. Bernstein (1913), obelodanilo da je stvarni autor ovog rada F. Engels. U prepisci se može pratiti kako je nastajao i kakav je put prelazio gotovo svaki njihov rad iz ovog perioda. Pisma pokazuju tok i intenzitet razmene materijala, podataka, ideja, rezimea iz pročitanih knjiga i drugih publikacija između Marxa i Engelsa, i pomažu da se u nizu napisa utvrdi šta je u njima Marxovo a šta Engelsovo ili bar pretpostavi, koautorstvo. Primera radi takav je slučaj s člankom *Politički položaj švajcarske republike* koji je objavljen kao Marxov, a napisao ga je Engels i poslao ga Marxu (v. Engelsovo pismo Marxu od 26. aprila 1853. i Marxovo Engelsu od 14. juna 1853. i od 29. juna 1853, gde mu javlja da je sa švajcarskim člankom došlo do zabune, da ga je Dana podelio u dva dela i oba potpisao Marxovim imenom).

Složenije je pitanje autorstva tri članka (*Zapadne sile i Turska — Približavanje privredne krize — Izgradnja železnice u Indiji; Zapadne sile i Turska — Simptomi privredne krize i Panika na londonskoj berzi — Štrajkovi*) koji se smatraju za Marxove iako sam Marx piše Engelsu (28. septembra 1853) da je njegov (Engelsov) članak koristio u dva dela i prepisao u dva članka koje je poslao u Njujork, a da je sekretar bila Marxova žena. Čuveni Marxov članak *Britanska vladavina u Indiji (Dela, tom 12, str. 106 i sl.)* sadrži neke veoma značajne ideje o tradicionalnim funkcijama države, odnosno stare indijske seoske zajednice, o uzrocima koji su omeli uspostavljanje privatne svojine na zemlju i o pravicima i razlozima britanskog rušenja tradicionalnih oblika života u Indiji, koje je Engels izneo u pismu Marxu od 6. juna 1853. Marx je iz Engelsovog pisma neke pasuse doslovce prepisao, a neke prepričao i uklopio u svoj članak. Može se s pravom pretpostaviti da bi Marx potpisao Engelsovo ime ispod više priloga koji su u *New York Daily Tribune*-u izašli kao njegovi. Uostalom, niz njegovih priloga i nije bio potpisan nego ih je redakcija zbog njihovog značaja upotrebila kao nepotpisane redakcijske uvodnike, povodom čega je Marx u prepisci više puta izrazio negodovanje, naročito s obzirom na činjenicu da su istovremeno ispod beznačajnih informacija koje im je slao potpisivali njegovo ime (v. npr. pismo A. Clussa J. Weydemeyeru od 2. juna 1853).

Prepiska nas upućuje u proces nastajanja i u teškoće koje je trebalo prebroditi da bi se pojavio Marxov *Osamnaesti brimer*. Na

ovoj studiji koja se uzima kao primer primene istorijskomaterijalističkog metoda i sociološko-političke analize, Marx je radio od decembra 1851. do marta 1852. Njegov i Engelsov prijatelj i saborac iz Saveza komunista J. Weydemeyer emigrirao je u novembru 1851. u SAD, gde je nastavio da revolucionarno deluje. Radio je na pokretanju jednog revolucionarnog glasila, pa je u januaru 1852. objavio dva broja »Die Revolution« sa izvesnim Marxovim i Engelsovim člancima iz »Neue Rheinische Zeitung« (Nove rajnske novine) i gl. II *Manifesta Komunističke partije*. Najavljen je i Marxov *Osamnaesti brimer*, ali je zbog nedostatka finansijskih sredstava Weydemeyer morao obustaviti izlaženje svog nedeljnika. Kasnije je objavio još dva broja povremenih sveski »Die Revolution«. U prvoj je objavljen *18-ti brimer Louis-a Napoleona*, kako je Weydemeyer prekrstio Marxov naslov. Neki autori smatraju da je Weydemeyer sredstava za izdavanje *Osamnaestog brimera* (u iznosu od 40 \$) dobio od nekog nemačkog radnika čije ime nije saopštio. Međutim, prepiska pokazuje da je ta sredstva dao Adolf Cluss, inženjer, takođe nemački emigrant u SAD, član Saveza komunista, pomagač Weydemeyeru ne samo u izdavanju revolucionarne literature nego i u objavljivanju takve sadržine u građanskim listovima (v. Marxovo pismo Engelsu od 19. avgusta 1852, u kojem Marx prepisuje deo Clussovog pisma njemu i iz kojeg upravo proizlazi da je Weydemeyeru na njegovo traženje za ovu svrhu dao 15 plus 25 \$).

Već sutradan posle državnog udara Louis-a Bonaparte, Engels je napisao Marxu veoma nadahnuto pismo (3. decembra 1851). U njemu se poziva na Hegelovu *Filozofiju istorije* i kaže da »zbilja izgleda kao da stari Hegel iz svoga groba rukovodi istorijom kao svetski duh i s najvećom savesnošću pušta da se svi događaji odigravaju dvared, jednom kao velika tragedija, a drugi put kao tričava farsa«. Novi državni udar nazvao je Engels »travestijom 18. brimera«. Prepiska u narednom periodu predstavlja sredstvo razmene misli o situaciji u Francuskoj i posledicama bonapartističkog udara. Ovaj događaj tražio je objašnjenje, naročito s obzirom na to kako je lako i s koliko malo snaga L. Bonaparta došao na vlast, koliko su osnovne klasne snage i političke partije imale malo kontrole i uticaja na tok događaja i s obzirom na demagoške mere Louis-a Napoleona koje su mnogi nazvali »socijalističkim«, a kojima je ovaj osvetlio put autoritarnom nacionalizmu čak i u 20. veku. Utoliko je veći značaj ovog Marxovog dela kao primera stvaralačkog pristupanja činjenicama stvarnosti koje se ne objašnjavaju već izgrađenom opštom koncepcijom istorijskih subjekata i zakonitosti istorijskih kretanja, već razmatra preobražaje klasnih interesa na konkretnoj istorijskoj pozornici i dejstvo već oprobanih demagoških mera kojima se »Bonaparta trudio da detinjasto neozbiljnim predlozima stekne popularnost«.

Bonapartizam je pokazao mogućnosti i efekte osamostaljivanja države i u okviru nje poluga izvršne i vojne vlasti, mogućnost da ekonomska i politička vlast ne idu zajedno; doneo je buržoaziji paradoksalnu situaciju »da njena politička vlast mora biti skršena kako bi mogla da se održi nepovredena njena društvena moć; da buržuji kao pojedinci mogu dalje iskorišćavati druge klase i nepomučeno uživati u vlasništvu, porodici, religiji i redu samo pod uslovom da i njihova klasa pored ostalih klasa bude osuđena na istu političku ništavnost, da se s nje mora skinuti kruna kako bi joj se spasla kosa, i da mač koji treba da je zaštititi mora ujedno da visi nad njenom vlastitom glavom kao Damoklov mač« (K. Marx, *Osamnaesti brimer*).

Mnoge ideje prvobitno iznete u prepisci ušle su u *Osamnaesti brimer*, a druge predstavljaju i njegovu dopunu nizom analiza, ocena, predviđanja, osvrti — naročito na tobožnje socijalističke mere koje je Bonaparta preduzimao, a koje je Engels sarkastično nazvao »carski socijalizam« (pismo Weydemeyeru od 23. januara 1852).

Bonapartizam je pokazao duboki smisao poznatog Marxovog stava o potrebi rušenja stare buržoaske državne mašine i o praktičnoj strani centralizacije na birokratskim osnovama. Bonapartizam je odnos vlasti i društvenih klasa prikazao u mnogo složenijem svetlu nego što je to izgledalo nekoliko godina ranije. Bilo je potrebno prilično vremena i iskustvo Komune da bi se dao odgovor na pitanje čime zameniti staru buržoasku državnu mašinu a da ta smena ne rodi birokratski fenomen à la bonapartizam, fenomen koji su i Marx i Engels u svojoj prepisci i objavljenim radovima od samog početka osudili i razotkrivali njegovu sadržinu.

Posle Bonapartinog državnog udara Engels je postavljao pitanje »kako taj magarac misli da vlada?« i pretpostavljao da »takva budalaština ne može dugo trajati, pa ma kako se Francuzi duboko srozali«, ali da su i u tom slučaju »izgledi na revoluciju davolski slabi« (pismo Marxu od 3. i od 10. decembra 1851). Marx je takođe u početku pretpostavljao da se »s Bonapartom može lakše svršiti nego što bi to bilo moguće s Nacionalnom skupštinom i njenim generalima« (pismo Engelsu od 9. decembra 1851). Engels je međutim ubrzo izložio (pismo Marxu od 11. decembra 1851) kakvu tehniku vladavine i manipulisanja može Bonaparta primeniti, te su već početkom 1852. saglasni »da lepa Francuska neće odveć površno proći kroz tu školu, već mora u njoj provesti duže vreme« (Marx Engelsu, 20. januara 1852).

Obojica u prepisci izražavaju uverenje da Louis Bonaparta, zbog nemogućnosti da ispuni obećanje svima kojima ih je dao, zbog odsustva rezultata obećanih mera protiv pauperizma i zbog poteškoća na koje mora naići jedna vlada koja se oslanja na vojnu silu, zapada u protivrečnosti koje ga guraju da izlaz traži u vodenju rata (v. Engelsovo pismo Jenny Marx od 14. januara 1852; Marxovo

Engelsu od 20. januara 1852; Engelsovo Marxu od 22. januara 1852. i Engelsovo Weydemeyeru od 23. januara 1852. i dr.).

Marxova pisma su i dopuna njegove analize bonapartizma. U pismu Weydemeyeru od 5. marta 1852. Marx predlaže dopune *Osamnaestog brimera*. Tri meseca kasnije je pisao: »Napoleon tone sve dublje u blato. Taj se magarac, i bez obzira na druge nove poreze, zapleo u iste one kućine u koje se zaplela i privremena vlada; opteretio je naime seljake novim porezom; povišenje od 25^o, na dosadašnju taksu za nasleđe i prenos nepokretnosti. On maršira brzo. Pravi socijalizam se realizuje pomoću najglupljih akceptura pa čak i preterivanjem stare francuske finansijske rutine« (pismo A. Clussu, juna 1852). Računajući s jačanjem unutrašnjih protivrečnosti i otpora bonapartističkoj vladavini, Marx je krajem 1852. bio mišljenja da ako orleanisti započnu ustanak protiv Bonaparte, situaciju može iskoristiti proleterska partija i pretvoriti Bonapartin poraz u svoj uspeh. Marx je pisao A. Clussu (pismo od 7. decembra 1852, poznato samo na osnovu Clussovog pisma Weydemeyeru od 6. i 7. januara 1853) da je i Thiers u Londonu i da orleanisti hoće da u januaru ubiju Bonapartu u postelji, a da on (Marx) dobro poznaje jednog od njihovih agenata. Marx dalje piše: »Ja ću u svakom slučaju biti o atentatu obavešten 14 dana pre i posredovanjem tajnog društva 'frères et amis' (braće i prijatelja), kojem i ja pripadam, obavestiti revolucionarno-proletersku partiju u Parizu. Ako orleanisti budu vadili kestenje iz vatre, ni u kom slučaju neće im se dati da ih jedu.«

*

Život emigracije posle poraza revolucija u kojima su njeni pripadnici na razne načine i uz razne struje učestvovali, prožimale su unutrašnje razmirice, intrige, materijalna neobezbeđenost većine emigranata, prodiranje policije većih evropskih država u redove emigracije, zanošenje iluzijama da će svakog časa započeti nova revolucija, pa i avanturizam niza bivših vođa koji su svoje pristalice širom Evrope (a naročito u Italiji, Nemačkoj, Francuskoj) podsticali na oblike borbe koji nisu imali nikakvih izgleda a poslužili su policijama kao zgodna prilika za egzemplarno kažnjavanje i uvođenje daljih policijskih mera. Marxova i Engelsova prepiska osvetljava niz pojedinosti iz gore pomenutih aspekata života emigracije. Oni su, kako prepiska slikovito ilustruje, bili posebno aktivni u nastojanju da bar deo članstva Saveza komunista istrgnu ispod uticaja Willich-Schapperove struje; da razgraniče ciljeve komunističkog pokreta od stavova sitnoburžoaskih vođa emigracije i nacionalno-revolucionarnih pokreta Italijana, Madara, Poljaka i drugih; da se emigracija i njihovi saborci koji su ostali na Kontinentu zaštite od policijskih provala i progona.

Marx-Engelsov rad *Velikani emigracije* može u celini da se sagleda tek u svetlu prepiske. Ona pokazuje motive pisanja, način nastajanja spisa, tok prikupljanja materijala, mere preduzete da se ne sazna ko je autor toga spisa, a isto tako i sudbinu toga rada. Rukopis je nastao tokom maja - juna 1852, delom za vreme Marxovog boravka kod Engelsa u Mančesteru. U sakupljanju materijala i prepisivanju rukopisa učestvovali su Jenny Marx i E. Dronke (v. Marxovo pismo Engelsu, 3. jula 1852). Prvi pomen ideje o skicama portreta »velikih nemačkih ljudi« nalazimo u Marxovom pismu Engelsu od 30. aprila 1852. Marx najpre iznosi više podataka koji pokazuju neprijateljski stav niza emigrantskih voda prema Marxu i Engelsu. Marx dalje piše: »Å propos! Ja sam Janosu (Bangyi), za Szemere-a (minister unutrašnjih poslova u Madarskoj 1848. i na čelu revolucionarne vlade 1849), dao nekoliko skica velikih nemačkih ljudi u Londonu. To pismo je, ne znam kako, pročitano nekom nemačkom knjižaru, a da mu nije rečeno moje ime. On sada traži ‚portrete‘ te gospode i, kako kaže Bangya, spreman je da dà 25 funti sterlinga za nekoliko štampanih tabaka. Naravno, anonimno ili pseudonimno. Dakle, šta misliš o tome? Zapravo, jednu takvu humoresku morali bismo zajedno napraviti. Ja se nešto ustežem. Ako misliš da treba da se upustim u tu govornariju, onda moraš napraviti kolekciju iz mojih pisama, i iz stvari koje inače imaš, i u kojima se nalaze fragmenti za karakteristiku tih džukaca.« Engels odgovara (1. maja 1852): »Što se tiče pomenutih biografskih skica velikih ljudi, komično je što mi se od pre nekog vremena u glavi vrzma ideja da na sličan način alfabetskim redom sastavim kolekciju takvih biografija, koja bi se mogla uvek dalje voditi i držati u pripravnosti za veliki moment ‚kad otpočne‘, kad bi je trebalo odjednom baciti u svet . . . Ali ne treba zaboraviti da će, kraj sve anonimnosti i pseudonimnosti, ipak svako zapaziti s koje strane dolaze strele pa će odgovornost pasti na nas dvojicu. Ova stvar, štampana u Nemačkoj pod sadašnjim režimom, izgledala bi kao podrška reakciji, i nikakvi principijelni prigovori na svetu ne bi to sprečili.« Marx je dalje planirao da s Dronkeom napravi koncept (pismo Engelsu od 6. maja 1852), a Engels mu je poručivao: »Pobrine se samo za nekoga pouzdanog ko će prepisati načisto, da bi rukopis ostao sasvim nepoznat« (pismo od 7. maja 1852). Za vreme Marxova boravka kod Engelsa u Mančesteru (maja - juna 1852) pripremili su rukopis. Kasnije se međutim, ispostavilo da se ovaj pamflet, čiju je kopiju dobio Bangya, ne objavljuje. Marx je saznao da knjižari o kojima je Bangya govorio uopšte ne postoje i na kraju se ispostavilo da je Bangya policijski agent. Kao takvog Marx ga je i razobličio u članku *Hirschove ispostave*, objavljenom 1853 (v. ova *Dela*, tom 12, str 33 - 35). U prvom izdanju prepiske Marxa i Engelsa (1913), Bernstein, koji je imao i prepisku i original rukopisa *Velikani emigracije*, izbacio je iz prepiske sva mesta koja su se odnosila na ovaj rukopis. Godine

1924. Bernstein je arhivu Socijaldemokratske partije Nemačke predao i prepisku i pomenuti rukopis, koji je prvi put štampan na ruskom (1930).

Prepiska je, pored ostalog, i »slika života u emigraciji« i života emigracije podeljene pripadanjem različitim strujama, podrivane intrigama, izvrgnute špijuniranju i nastojanjima policija većih evropskih država da u njene redove uvedu svoje agente (u Londonu, proizilazi iz prepiske, to su bili Cherval, Hirsch, Greif, Fleury i dr., koje Marx razobličuje kroz pisma partijskim prijateljima i kroz članke i izjave za štampu). Engels je pisao Weydemeyeru (16. aprila 1852) da je »čitavo dično emigrantsko društvo opet u svakom pogledu u najlepšoj konfuziji« i godinu dana kasnije (pismo od 12. aprila 1853): »U emigraciji prednjače stare gadosti, ali ne tako skandalozno javno kao nekad«. O svim tim aspektima prepiska predstavlja nezamenljiv izvor.

★

Marxov rad *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* plod su ne samo njegova pera nego i rada na prikupljanju dokaza za odbranu. Trebalo je obilaziti sudske kancelarije da bi se overili spisi i izjave svedoka kojima se pokazuje neosnovanost optužnice i falsifikovanost niza navoda u njoj, nalaziti boravišta verovatnih pruskih špijuna u Londonu i rekonstruisati načine na koje su oni mogli doći do izvesnih podataka i falsifikovati druge. Rezultat tih, kako je Marx rekao, »pet sedmica rada za partiju«, i pored prvobitne namere da bude samo »litografisani cirkular«, bila je brošura (Marx piše Engelsu 27. oktobra 1852), završena početkom decembra 1852 (jer izdavač J. Schabelitz piše Marxu iz Bazela, 11. decembra, da je rukopis dva dana ranije u redu primio).

Kelniški proces uticao je i na samu sudbinu Saveza komunista. Posle faktičkog rasepa Saveza u Londonu (1850), na Marxov predlog je Centralna uprava Saveza premeštena u Keln i njene funkcije je preuzela tamošnja okružna uprava. Hapšenjima u Kelnu Savezu je nanet ozbiljan udarac. U pismu od 19. novembra 1852, čiji se original nije sačuvao, Marx javlja Engelsu: »Savez se ovde [Londonski okrug Saveza] prošle srede [tj. 17. novembra 1852] na moj predlog *rasпустиo*«, a takođe je i za dalje postojanje Saveza na Kontinentu izjavio »da *više ne odgovara vremenu*. Na Kontinentu je on, uostalom, od hapšenja Bürgers-Rösera faktički već prestao da postoji«. Nekoliko meseci kasnije raspršila se i Willich-Schapperova frakcija Saveza komunista. Međutim, Marx je računao na bivše članove Saveza, pokazivao u granicama mogućnosti brigu za njihove životne probleme i ostala je trajna i tesna povezanost među idejnim istomišljenicima, o čemu prepiska pruža obilje dokaza. U pismu Engelsu (od 10. marta 1853) Marx je čak kategoričan kad kaže:

»Mi bezuslovno moramo obnoviti kadrove naše partije« i kad navodi niz imena na koje se mogu osloniti u Engleskoj, SAD i Nemačkoj, uključujući i Lassalle-a, za kojeg kaže da je »uprkos mnogim ‚ali‘, čvrst i energičan«.

Početkom 1850-ih došlo je do evolucije Marxova i Engelsova stava prema tajnim revolucionarnim udruženjima. Ta evolucija mora da se objašnjava u kontekstu njihovog viđenja izgleda za novu revoluciju i razlika u tom pogledu između njih i drugih emigranata.

Već 1850. u »Neue Rheinische Zeitung«, u *Pregledu za maj - oktobar 1850*, Marx i Engels su napisali: »Pri ovakvom prosperitetu, u kome se proizvodne snage buržoaskog društva razvijaju toliko bujno koliko je u okviru buržoaskih odnosa uopšte moguće, ne može da bude govora o nekoj stvarnoj revoluciji. Takva revolucija je moguća samo u periodima kad ova dva činioca, moderne proizvodne snage i buržoaski oblici proizvodnje, dođu u protivrečnost jedan s drugim.«

Pošto se s ovakvim procenama i delovanjem na osnovu njih nije slagao deo članstva u Savezu komunista, došlo je do razmimoilaženja između Marxove i Willich-Schapperove grupe, koja je bila u manjini. Osnovnu razliku je Marx sažeto izrazio u obrazloženju svoga predloga za odvajanje: »Na mesto kritičkog shvatanja manjina stavlja dogmatsko, na mesto materijalističkog — idealističko. Umesto stvarnih odnosa, njoj pokretač revolucije postaje *puka volja*. Dok mi govorimo radnicima: vi imate da prođete 15, 20, 50 godina građanskih ratova i međunarodnih bitaka da biste izmenili ne samo odnose nego i same sebe i osposobili se za političku vlast, vi im govorite suprotno: ‚Mi moramo odmah doći na vlast ili možemo leći: aa spavamo‘.« (K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*). Engels je Schappera okarakterisao kao uzor profesionalnog revolucionara, koji je međutim »bio nepristupačan dubljem teoretskom shvatanju . . . i utoliko se upornije držao onoga što je jednom spoznao« te ga je »zaslepila njegova stara revolucionarna strast«, pa je zajedno s većinom londonskih radnika pošao u tabor buržoasko-demokratskih ‚pravilaca revolucije‘ . . . Ukratko, suzdržljivost koju smo mi zastupali nije bila po ćudi tih ljudi, trebalo se dati na pravljenje revolucije, a mi smo se tome najodlučnije oduprli« (F. Engels, *Prilozi za istoriju Saveza komunista*). Pošto je, kako Engels piše na istom mestu, ovakvo trezno shvatanje za mnoge ljude bilo jeretičko u vreme kad su se u Londonu sakupljali buržoasko-demokratski revolucionari, Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth, Arnold Ruge, Kinkel, Goegg i drugi, došlo je do dubokih razmimoilaženja Marxa i Engelsa sa znatnim delom kako komunističke tako i buržoasko-demokratske emigracije.

Kod Marxa se postepeno učvršćivalo shvatanje da je sve manje izgleda za revoluciju, jer je njena priprema više stvar dugotrajnih ekonomskih procesa nego neke koincidencije okolnosti i subjektivne političke volje. Uporedo s tim Marx je sve manje pokazivao spremnost

i volju da se priključi ma kakvoj političkoj organizaciji, partiji, pa čak i akciji. Svoju ulogu je video u pružanju proletarijatu teorijskog oružja. Ipak, prepiska odiše nadanjima i očekivanjima krize koja bi dovela do revolucije. Marx i Engels su smatrali da revoluciji mora prethoditi ekonomska kriza, kao što je kriza iz 1847. dovela do revolucija 1848/49. Iz prepiske se nesumnjivo da zaključiti da su takvu ekonomsku krizu očekivali kao događaj koji treba gotovo neizostavno i ubrzo da nastupi i pomno su pratili i jedan drugom saopštavali sve podatke o ekonomskim kretanjima koji su mogli podržati njihova očekivanja.

Početakom 1852. Engels javlja Marxu o povećanoj proizvodnji pamuka koja ide na spoljna tržišta i o zasićenosti domaćeg britanskog tržišta, što zaoštrava situaciju: »To *ne može* još dugo potrajati. Stvar se ovdje jako zaoštrava . . .« (Engels Marxu, 6. januara 1852). U pismu Marxu od 2. marta Engels javlja o novom okupljanju članova Lige protiv zakona o žitu, ali očekuje i njihovo rasturanje, pa kaže: »Na žalost, ima malo izgleda da trgovinska kriza nastupi istovremeno s tim rasturanjem»; kao »ono što odlaže krizu« navodi Kaliforniju kao novi stimulus za proizvodnju, izvesna kolebanja u cenama pamuka koja su usporila proizvodnju i odložila zasićivanje tržišta, a zatim kaže da je potrebno još oko četiri meseca da roba stigne na određište i da se pokaže »definitivna pretrpanost tržišta«, a zatim i izvesno vreme »za koje će se ljudi premišljati dok ih ne uhvati panika — tako bi vreme od novembra 1852. do februara 1853. bilo svakako najverovatnije za izbijanje krize. Međutim, sve su to pretpostavke, i mi je isto tako možemo imati već u septembru. Ali, kriza će biti poprilična, jer takve mase roba svih vrsta nisu još nikada bačene na tržište, i takva kolosalna sredstva za proizvodnju nisu još nikada postojala. Glupi štrajk mašinskih radnika će je odložiti bar za mesec dana.« I 24. avgusta 1852. Engels piše Marxu: »Izgleda da će kriza u svakom slučaju doći . . . Na žalost, izgleda da će žetva u severoistočnoj Nemačkoj, Poljskoj i Rusiji biti prilična, a mestimično i dobra . . . odlučujuće loše vesti s prepunih tržišta moraju ipak uskoro stići . . . I Australija nanosi štetu [jer se javlja kao značajan uvoznik i zbog njenog prihvatanja velikog dela viška stanovništva]. Kalifornija i Australija su dva slučaja koji u *Manifestu* nisu bili predviđeni: stvaranje velikih novih tržišta iz ničega. To treba još uneti.« Engels je, dakle, smatrao da ovim novim momentima treba dopuniti *Manifest Komunističke partije*. Inače, Marx je još ranije pisao Weydemeyeru (30. aprila 1852): »Krupna trgovina i industrija prolaze u Engleskoj, pa prema tome i na Kontinentu, bolje nego ikad. Zbog izvanrednih prilika — u Kaliforniji, Australiji, trgovačko prodiranje Engleza u Pendžab, u Sindu i u drugim tek osvojenim delovima istočne Indije moglo bi se dogoditi da se kriza otegne do 1853. godine. Ali onda će buknuti strahovito. A do toga vremena se ne može ni misliti na revolucionarne potrese.«

Krajem novembra 1852 (pismo Marxu od 29. novembra), Engels, komentarišući formiranje torijevske većine u engleskom Parlamentu, piše: »Da se samo održe dok ne dode kriza! Mi se nesumnjivo nalazimo u periodu uzbuđenja, mada i to još ide vrlo pian piano«. Ponovo navodeći niz okolnosti i posebno australijsko-kalifornijska tržišta, zaključuje da je »teško reći da li će već iduće godine doći do nečeg odlučujućeg«. Ali Marx mu nekoliko dana kasnije (3. decembra 1852) u odgovoru na pismo podvlači: »Stvar [Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu] se mora štampati već zbog toga da bi kao javni dokument postojala po izbijanju revolucije.« Dva meseca kasnije (pismo od 29. januara 1853) Marx poručuje Engelsu: »Pri sadašnjem stanju zimske žetve uveren sam da kriza mora nastupiti.« Dakle, uprkos sagledavanju, objavljenom u »Novim rajnskim novinama« 1850, da je revolucija za gledno vreme nerealna i Marxovom isticanju te činjenice 1850. na sastanku Centralne uprave Saveza komunista u kritici ultralevičarskih koncepcija neposrednog osvajanja vlasti od strane Willich-Schapperove frakcije, prepiska izražava duboku nadu u ekonomsku krizu koja bi dovela do revolucije. Štaviše, veoma je karakteristično i poučno jedno mesto gde Engels u pismu Weydemeyeru (od 12. aprila 1853) iznosi svoje viđenje posledica jedne revolucije za koju ekonomski uslovi neće biti zreli, ali će je doneti političke okolnosti.

Marx je još 15. septembra 1853. pisao Clussu (zaključujući prema pismu Clussa Weydemeyeru od 3. oktobra 1853) da misli da će u proleće (1854) početi »comercial downfall« (komercijalni krah), i da se nadao da će mu pre toga ostati vremena da dovrši svoju Etonomiju, što više ne izgleda da će biti slučaj. Ali, baš u to vreme dolazi Marx do još čvršćeg uverenja nego ranije da se izgledi za revoluciju mogu očekivati samo kao proizvod dubljih i dugotrajnijih ekonomskih procesa. U vezi s tim saznanjem Marx se sve više kloni neposrednog političkog angažovanja i intenzivira svoja ekonomska istraživanja iz kojih izvlači svojevrstu filozofiju istorije izloženu u poznatom Predgovoru za *Prilog kritici političke ekonomije* nekoliko godina kasnije (1859).

*

Možemo sa sigurnošću tvrditi da iz ovog toma prepiske nijedno pismo nije bilo toliko citirano i toliko uzimano kao argument za jednu tezu koliko je to slučaj s Marxovim pismom Weydemeyeru od 5. marta 1852, odnosno s mestom iz njega koje govori o diktaturi proletarijata. Ono zaslužuje da se o njemu nešto više kaže. Izvod iz ovog pisma prvi put je objavljen u časopisu »Die Neue Zeit«, Bd. 2, Nr. 31, 1906 - 1907, u prilogu Franza Mehringa *Novi materijali za biografiju Karla Marxa i Friedricha Engelsa*. V. I. Lenjin je u *Državi i revoluciji* posebni odeljak (od 3, Glave II) — »Kako je Marx postavljao pitanje 1852. godine« — posvetio ovom pismu. To je

doduše učinio tek u drugom izdanju *Države i revolucije* iz 1919. godine. Jer u njegovoj čuvenoj »plavoj svesci« sa gradom na temu »Marksizam o državi«, Lenjin je pribeležio: »Naći i informisati se da li su Marx i Engels pre 1871. govorili o diktaturi proletarijata? Mislim da nisu.« Kasnije je Lenjin, kao što smo rekli, analizirao ovo pismo i ono je uopšte postalo predmet širokog interesovanja i tumačenja. Ukazaćemo na neke okolnosti koje su ga izazvale i u kontekstu kojih se ono mora interpretirati.

Povod je dao nemački radikalni sitnoburžoaski demokrat Karl Heinzen. Heinzen je još 1847. u »Deutsche-Brusseler-Zeitung« objavio svoje kritike komunizma. Odgovorili su mu Marx i Engels u istom listu (F. Engels, *Komunisti i Karl Heinzen* i K. Marx, *Moralizirajuća kritika i kritizirajući moral*). Heinzen je posle revolucije u Nemačkoj izbegao u emigraciju i otišao u SAD, pojavio se u američkoj štampi s idejama u kojima zagovara ideju klasnog mira i osporava stavove koji se temelje na Marxovom konceptu klasne borbe. Heinzenu je odgovorio Weydemeyer, čiji je prilog objavljen u listu »New Yorker Democrat« od 29. januara 1852. Marx je bio veoma zadovoljan Weydemeyerovim člankom i slao mu je dopunski materijal koji bi mogao da upotrebi u daljim polemikama. Pored ostalog mu je priložio jedan dopis Ernsta Jonesa, britanskog čarliste koji je bio veoma blizak Marxu, za Weydemeyerovu »Die Revolution«. U tom članku ovaj Britanac veoma ubedljivo slika klasnu strukturu i klasnu borbu u Engleskoj i time posredno pobija Heinzena. Pošto se Heinzen pozivao i na George-a Harneya, Marx javlja Weydemeyeru da je taj isti Harney u svom »Red Republican«-u (»Crvenom republikancu«) objavio sam *Komunistički manifest*, predstavivši ga čitaocima kao »najrevolucionarniji dokument koji je ikada u svetu objavljen«. (Harney je tom prilikom prvi put objavio i činjenicu da su K. Marx i F. Engels pisci *Manifesta*). Zatim je Marx naveo Weydemeyeru više citata iz knjiga, štampe (»Times«-a), političkih izjava (Disrealijevu da će se truditi »da se dokrajči klasna borba koja je poslednjih godina tako pogubno delovala«), zatim stavove ekonomista (Richarda da se celo društveno bogatstvo deli između tri klase), istoričara Thierryja, kojeg na jednom drugom mestu naziva »le père klasne borbe u francuskoj historiografiji« (pismo Engelsu, 28. jula 1854), Guizot-a i dr., da bi pokazao koliko su klase i klasne borbe činjenica s kojom operiše buržoaska ekonomika i istorijska nauka i političari.

»Što se mene tiče — rezimira Marx — ne pripada mi zasluga da sam otkrio bilo postojanje klasa u modernom društvu, bilo njihovu međusobnu borbu. Gradanski istoriografi su već odavna prikazali istorijski razvoj te borbe, a gradanski ekonomisti — ekonomsku anatomiju klasa. Ono novo što sam ja učinio, bilo je 1. dokazivanje da je postojanje klasa povezano samo s *određenim istorijskim razvojnim fazama proizvodnje*, 2. da klasna borba nužno

vodi *diktaturi proletarijata*; 3. da ta diktatura čini samo prelaz *ka ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu.*»

Marx je na kraju preporučio Weydemeyeru da uzme ono što smatra korisnim, ali je očito da Marx rezimira svoj doprinos s mogućnošću da ga Weydemeyer objavi. To dalje podrazumeva da je Marx te ideje i ranije izložio. Iako o tome Marx na ovom mestu nije ništa rekao, on je u stvari te ideje izložio u *Manifestu* i u *Klasnim borbama u Francuskoj 1848 - 1850.* (U ovom prvom je izneo ideju razvoja klasne borbe i prevazilaženja klasa i klasične političke države, a u drugom delu i ideju diktature proletarijata.) Iz Marxovih radova u kojima klasnu vladavinu proletarijata vidi kao rezultat «radničkog osvajanja demokratije» (*Manifest*) i iz njegovih kasnijih ocena o Pariskoj komuni lakše je doći do prave sadržine i u ovom pismu izloženog pojma diktature proletarijata, koja se mora interpretirati u kontekstu celog njegovog dela i u širem klasno-političkom smislu vladavine proletarijata, a ne, kao što je često bio slučaj, sužavanjem ideje na tehničko-organizacioni aspekt diktature.

*

Iz prepiske se da zaključiti da njen znatan deo nije pronaden (naročito nedostaje veliki broj Engelsovih pisama Marxu i njih obojice trećim licima). Objavljena prepiska dozvoljava da se proceni koliki je deo prepiske izgubljen, a unekoliko i da se rekonstruiše njen sadržaj. Prepiska između Marxa i Engelsa daje ključ i za ocenu autentičnosti, odnosno verodostojnosti onih mesta iz pisama A. Clussa za koja ovaj kaže da su uzeta iz Marxovih pisama njemu. Nema ništa u prepisci što bi dovodilo u sumnju ijedno mesto koje Cluss u svojim pismima označava kao Marxovo.

Veoma mnogo je mesta u prepisci koja se odnose na slovenske narode uopšte i posebno južnoslovenske. Ta su mesta našla izraza i u više Marxovih i Engelsovih objavljenih kraćih radova, a naročito u Engelsovoj *Revoluciji i kontrarevoluciji u Nemačkoj* i člancima vezanim za krimski rat, ali su u svoje vreme ona uzimana kao Marxova. Ovi stavovi bili su još za života obojice autora predmet oštih prigovora i kritika. Prepiska sadrži takvih mesta u većoj meri i slobodnije formulisanih jer nisu bila namenjena objavljivanju. O njima su pisali i strani i naši autori, o čemu će čitalac naći objašnjenja uz odgovarajuće tomove ovih *Dela*.

Prepiska nam dosta kazuje i o literaturi koju su Marx i Engels koristili, a u toj literaturi otkrivamo i poreklo niza ideja čiji su pravi autori već zaboravljeni.

Na kraju, prepiska ovog perioda kao i prepiska uopšte može da se uzme kao istorijsko štivo, kao svojevrstan dnevnik o ljudima i događajima.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

PISMA

JANUAR 1852 — DECEMBAR 1855

Prvi deo

Prepiska
između Marxa i Engelsa

januar 1852 - decembar 1855

1852

I

Engels Marxu
u London

Mančester, 6. januara 1852.

Dragi Marx,

Nadam se da si se by this time¹ potpuno oporavio od svoje boljke, i isto tako se nadam da se Tvoja žena više ne ljuti na mene zbog »coup d'état«² koji Te je za dva dana bacio u tako duboku melanholiju¹¹. Svakako Te molim da nju i Tvoju decu najbolje pozdraviš od moje strane.

Ja ću za naredni brod u petak pripremiti jedan članak za Weydem[eyera]¹² i nadam se da ću od Tebe dobiti neku actualité³ za »Tribune«-u, koju ću odmah prevesti¹³. Kod toga lista čovek se zaista ne mora naprezati. Barnum se u njegovim stupcima šepuri u svojoj prirodnoj veličini, a engleski jezik mu je grozan — a inače ima nekoliko dobrih osobina, koje se, uostalom, ne tiču naše linije. Ako možeš da mi ga pošalješ do četvrtka — pa i drugom poštom — onda ćeš prevod dobiti u London blagovremeno za brod u subotu, to jest drugom poštom koja tamo stiže u petak. Zatim ću se iduće nedelje prihvatiti članka o Nemačkoj, koje ću brzo završiti.¹⁴

Način na koji Austrijanci podražavaju L[ouis-a] Napoleona, pa i oni odmah ukidaju svoju konstituciju, isuviše je glup¹⁵. Sad će biti džumbusa u Pruskoj — nema sumnje da je Austrija izdala i prodala Prusku, te ako i ona ne ukine konstituciju, može vrlo lako da bude ekrazirana⁴ od strane jedne rusko-austrijsko-francuske alijanse¹⁶.

Godine 1851. je engleska pamučna industrija trošila nedeljno 32 000 bala, prema 29 000 bala 1850. Čitav surplus⁵ i znatno više otišao je za istočnu Indiju i Kinu; pretrpavanje ova dva tržišta i home trade⁶ gotovo su jedini koji sada hrane Mančester, pošto na Kontinent odlazi vrlo malo. To *ne može* još dugo po-

¹ u međuvremenu — ² državnog udara — ³ aktuelnu stvar — ⁴ smrvljena — ⁵ suvišak — ⁶ unutrašnja trgovina

trajati. Stvar se ovde jako zaoštava i već je dovoljno karakteristično, na primer, to da se cene pamuka uoči nečuvno velike berbe, samo u očekivanju još veće potrošnje, nalaze u punom porastu.

Od Weertha sam danas dobio nekoliko redaka iz Bradforda — raspituje se za Hanebucha Lüdersa koji mu je pisao. Ako mi možeš saopštiti nešto o tome da li je i ukoliko taj stari magarac imao učešća u tamošnjim intrigama, biće mi drago a možda će biti i korisno. Inače ovde ništa novo, business with us slack⁷, magle i dima masa.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 6. jan[uara] [18]52.

⁷ posao kod nas malaksao

Marx Engelsu
u Mančester

2

[London] 20. januara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Tek sam juče ustao iz postelje i tek danas počinjem da pišem.

Pieper mi je sa oduševljenjem, koje on uvek ima prvih deset minuta, ponudio da diskontuje menicu, pošto nisam mogao da izadem i prema svom planu odem do Chapmana. Drugo veće mi je doneo novac, ali je onda izjavio da će Tebi poslati menicu da se diskontuje u Mančesteru. Ja sam mu, zajedno sa ženom, rekao da znam da Ti to ne možeš. On je, međutim, već bio napisao pismo, i pošto mi je dovoljno nedvosmisleno pokazao da mu ja, kako mu se čini, iz nepoznatih mu razloga pričinjavam teškoće, ostavio sam mu na volju, siguran da ćeš mu taj papir vratiti. Sada kad mi je on saopštio tu činjenicu, pokazalo se da mu uopšte nije bilo hitno, već da je htio samo da se pravi važan. Za mene je svar

moje strane.

U Francuskoj les choses vont à merveille! I ja se nadam de la paix.¹ Louis² ne može b no means³ podržavati Louis-

ville kasnije, izgleda mi neizbežan. Nous avons eu le Napoléon de la paix.³ Louis⁴ ne može by no means⁵ podržavati Louis-Philippe-a. Et alors?⁶

Ti znaš da Keinjani!⁷ nisu izvedeni pred porotu pod izgovorom da je svar tako teška da se istraga mora iznova povesti. Madier je upravo bio ovde i dokazivao de la manière la plus craparde⁸ da Frenchmen⁹ mogu za doručak uzeti London a za pet časova napasti sve obale Engleske. Covek ima suviše pitje⁹ prema tim jadicima da ne bi čitao quand ils déraisonnent.¹⁰ Piši uskoro.

Sta je s commerce¹¹?

Tvoj
K. M.

¹ stvari se divno razvijaju — ² lepa Francuska — ³ Imali smo Napoleona mira. — ⁴ Louis Bonaparta — ⁵ ni pod kakvim okolnostima — ⁶ A onda? — ⁷ na najglupiji način — ⁸ Francuzi — ⁹ sazajenja — ¹⁰ kad oni trambuju — ¹¹ trgovinom

3

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

U prilogu evo sedmi članak za »Tribune«¹. Osmi itd. će sutra uveče biti gotov; danas ću svršiti nešto za Weyd[emeyera]. Za W[eydemeyera] rezervišem za sebe u prvom redu Englesku⁽⁸⁾, pošto se ne mogu odlučiti na to da čitam nemačke novine i napišem nešto o Nemačkoj. Ne bi li Ti mogao Lupusa, koji se, nadam se, već oporavio, pokrenuti da napiše nešto »iz Reicha«?⁽⁹⁾ Weerth će iduće nedelje napisati nešto za W[eydemeyera], ove nedelje ne može. Nadam se da ću ga prekosutra videti ovde, a možda će kroz nedelju-dve dana doći u London, jer je opet toliko nestrpljiv kao da sedi na žeravici.

Pošto je juče stigao »Pacific« iz Njujorka, može biti da ću sutra dobiti obećane brojeve² od W[eydemeyera] — no ne računam na to, pošto je on možda čekao redovni engleski mail-steamer³. Uostalom, on mora slati manje, 50 brojeva je isuviše i verovatno će doći jako skupo; i kome da ih sve pošaljemo! Videću koliki su troškovi, i u krajnjem slučaju, ako preko agenture za slanje paketa ne može da uredi stvar jevtinije, biće 10 primeraka sasvim dovoljno; jer na *pretplatnike* u Evropi on ipak ne može računati. Možda na nekoliko u Londonu, inače možda šamo u Hamburgu. Zato bi bila potrebna i agentura, a ona se ne bi isplatila.

Nadam se da ćež mi sad uskoro poslati i članak radi prevoda za »Tribune«.

Jones mi piše i traži članke. Učiniću sve što god mogu i to sam mu obećao⁽¹⁰⁾. I tako malo pomalo odlazi celo slobodno vreme koje mi preostaje za studij, a to je zlo. Moram gledati da nekako stvar udesim na užtrb poslovnice. J[ones] piše o nekoj H[arneyevoj] svinjariji prema njemu⁽¹¹⁾ i o 15 funti sterlinga za koje je prevaren, o čemu bi mi Ti mogao reći nešto podrobnije — u čemu je stvar? On je, naravno, bio very busy⁴ i pisao je u vrlo isprekidanim rečenicama i sa znacima uzvika.

Što se tiče Pieperovog marifetluka s menicom, meni je, naravno, čitava špekulacija bila vrlo jasna, i biće da je monsieur le

¹ *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članak VII — ² časopisa »Die Revolution« — ³ poštanski parobrod — ⁴ vrlo zaposlen

bel homme⁵ primetio da mi mora smišljenije prići ako hoće da mi izmami osam funti iz džepa. Kako sam vrlo dobro poznao njegovo novčano stanje od 2. januara, terao sam šegu s njim da je tobože bez novca, upozorio ga na nepoštene i nesolidne me- nične agente u Londonu, i rekao mu da se menica ipak mora što brže dati dalje, te mu najzad savetovao da je unovči preko Wey- d[emeyera] — u kom slučaju će ona opet proći kroz Tvoje ruke i pri vraćanju radi naplate opet doći na Tebe ili na mene, što bi sasvim neusiljeno dalo povoda za novi diskontni posao sa tom mladom trgovačkom kućom. Dužan sam mu dve funte, koje je hteo da mu vratim, a i te sam mu obećao tek za početak februara.

Da vrli Louis Napoleon mora otpočeti rat, jasno je kao dan, i ako se bude mogao sporazumeti s Rusijom, on će se svakako uhva- titi ukoštac s Engleskom. To bi imalo i svoje dobre i svoje rdave strane. Uobraženje Francuza da za pet časova mogu osvojiti London i Englesku, vrlo je bezopasno. Ono što oni sada sva- kako mogu, to su iznenadni gusarski prepadi sa 20 [000], najviše 30 000 ljudi, koji, međutim, ne bi nigde mogli mnogo uraditi. Brajton je jedini ozbiljno ugrožen grad; Sautempton itd. su bolje od svakog utvrđenja osigurani svojim položajem u dubokim zal- vima koji su plovni samo za vreme plime i samo sa lokalnim pilotima. Najviše što bi francusko iskrcavanje moglo postići bilo bi razaranje Vulidža; ali čak i tada bi se oni đavolski morali ču- vati da podu na London. O svakoj ozbiljnoj invaziji bi čitav Kontinent zajedno morao Englezima staviti do znanja bar godinu dana ranije, a šest meseci bi bilo dovoljno da se Engleska pri- premi za odbranu od svakog napada. Sadašnja uzbuna je namerno preterana i vigovci tome najviše doprinose. Ako Englezi pozovu natrag desetinu linijskih brodova i parobroda, a naoružaju drugu desetinu brodova svake vrste, koji se nalaze polugotovi u prista- ništima, ako pod oružjem budu držali 25 000 ljudi više, organizovali dobrovoljačke lovačke bataljone sa Minié-ovim puškama i uz to nešto municije i egzerciranja sa yeomanry⁶, onda su za prvo vreme sigurni. Uzbuna je, međutim, vrlo dobra, vlada je zbilja tu stvar isuviše zapostavila, a to će prestati; a onda, ako do nečega dođe, oni su tako naoružani da mogu odbiti svaki pokušaj iskrcavanja i da se odmah revanširaju.

Inače vidim samo dve šanse za L[ouis-a] N[apoleona] ako hoće da otpočne rat: 1. protiv Austrije, to jest protiv čitave Svete alijanse, ili 2. protiv Pruske, ako je Rusija i Austrija napuste. Međutim, ovo poslednje je vrlo sumnjivo i veliko je pitanje da li će se on uhvatiti ukoštac sa Svetom alijansom. Pijemont, Švajcarsku i Belgiju mu neće prepustiti ni Engleska

⁵ lepotan — ⁶ doborovoljačkim konjičkim trupama

ni Sveta alijansa. Stvar je tako divno zapletena da na kraju mora odlučiti puki slučaj.

A à l'intérieur⁷, kakav famozan razvoj! Pokušaji ubistva postaju već svakodnevní, a mere sve lepše. Kad bi još najzad odleto gospodin de Morny, koji još pomalo izigrava čistunca, i kad bi još blagorodni⁸ najzad konfiskovao imanje Orleans-a!^[12]

Ne može se jednoj Blanquijevoj vladi bolje pripremati teren nego što to čini ovaj magarac.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 22. januara [18]52.

⁷ u unutrašnjosti — ⁸ Louis Bonaparte

4

Marx Engelsu
u Mančester[London] 24. januara 1852.
28. Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Napisaću samo nekoliko redaka pošto je upravo stiglo pismo od Bermbacha iz Kelna, koje bih želeo da još sutra dobiješ. Neophodno je da mi prvo pošalješ pismo to the editor of the »Times«¹ o kelnskoj aferi, uz nekoliko mojih redova koji će služiti kao uvod u corpus delicti. Drugo, da Ti u svoje sopstveno ime učiniš isto u »Daily News«-u, mada će, naravno, pravi corpus delicti, to jest sama izjava biti potpisana sa »a Prussian«² ili tako nešto. Mislim da »Times«-u bolje pristaje »doktor« a »Daily News«-u mančesterski »trgovac«, to jest da imaju više izgleda da budu primljeni. Nazovi ljude njihovim titulama: dr Becker, dr (!) Bürgers, dr Daniels, dr Klein, dr Jacobi, Otto (jedan u Nemačkoj po svojim naučnim radovima poznati hemičar), Röser i Nothjung. Ovaj kelnski optužni senat je nec plus ultra³ kakavičluka. Uostalom, ni sudije po novom disciplinskom zakonu nisu više »nesmenjive«, bar samo nominalno.

Tvoj članak za Dana-a⁴ je odličan.

Jadnom Weydemeyeru sam posle Tvog odlaska mogao, naravno, poslati samo još jedan članak¹³³. Hemoroidi su me ovoga puta više iznurili nego francuska revolucija. Videću šta mogu uraditi iduće nedelje. Da idem u biblioteku, još mi ne dozvoljavaju »stražnje« prilike.

Konfiskacija orleanskih ukradenih i isprošenih dobara! Ostavka Foulda! Persigny! Bravo! Ca marche!⁵¹⁴¹

Začudo je kako su army, navy, colonies, fortifications and the whole administration⁶ učmali pod ovim čudnovatim aristokratskim klikaškim režimom, koji su engleski buržuji, posle 1688¹⁵, vukli sobom po tradiciji na čelu egzekutive vlasti. Posle engleskog preuzdizanja i liberalne dreke pod Kossuthovom egidom, posle kosmopolitsko-filantropsko-trgovinskih mirovnih himni za vreme izložbe¹⁶, ukratko, posle ovog perioda građanskog samopre-

¹ za urednika »Times«-a — ² Prus — ³ vrhunac — ⁴ Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj, članak VII — ⁵ Stvar napreduje! — ⁶ vojska, mornarica, kolonije, utvrđenja i sva administracija

cenjivanja, utešno je ako ta banda vidi da nije samo nešto, već da je sve trulo u državi Danskoj⁷. I onda, ta gospoda suviše udobno posmatraju kontinentalne borbe.

Salut ⁸.

Tvoj
K. M.

Oba priložena pisma, ili bar Cluŕovo, vrati obratnom poštom.

⁷ Shakespeare, *Hamlet*, čin I, scena četvrta — ⁸ pozdrav

5

Engels Marxu
u London

Mančester, 28. januara 1852.

Dragi Marx,

U prilogu je stvar za »Times«¹. Napiši uz to sasvim jednostavno: »Sir, I believe the publication of the scandalous facts contained in the annexed letter will contribute to throw some lights upon the state of things on the Continent. — The correctness of these facts I guarantee², itd. ime i adresa.

Moj članak za »Daily News« odlazi večeras drugom poštom; ako, dakle, odmah otpremiš stvar, onda će oba pisma skoro istovremeno stići u dotična uredništva i mogu izaći u broju od petka¹⁷. Ali predaj pismo u *Charing Crossu*; kod sporednih pošta mnogo odugovlače.

Vraćam u prilogu oba pisma od Cluša i Bermbacha. Na Tvome pismu od subote³ pečat je opet u jadnom stanju; prilažem ga. Kako stoji stvar s time?

U »Daily News«-u ću jednostavno potpisati: A German merchant.⁴

Piši uskoro.

Tvoj
F. E.

Mančester, 28. jan[uara] [18]52.

¹ Karl Marx i Friedrich Engels: *Pismo uredniku lista »Times«* — ² Gospodine, mislim da će objavljivanje skandaloznih činjenica koje sadrži priloženi napis doprineti tome da se baci neko svetlo na stanje stvari na Kontinentu. — Za tačnost činjenica jamčim, itd. — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 4 — ⁴ nemački trgovac

6

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Veoma je nezgodno što se čovek ne može osloniti ni na šta što sam ne čini. Zbog gluposti našeg momka moje pismo »Daily News«-u nije juče otišlo; sad je prekasno. Mogu ga, dakle, samo zadržati dok ne vidim da li će Tvoje izaći u sutrašnjem »Times«-u ili u subotu. U slučaju da ne izađe, ono odmah odlazi. U međuvremenu jedna opaska: zar *Freiligrath* ne bi bio pravi čovek za »D[aily] News«? Ako bi on onamo pisao, ja bih mogao pokušati kod »Weekly Press«-a i »Sun«-a. Nas dvojica smo kod »D[aily] N[ews]«-a jednom već pretrpeli neuspeh.

U prilogu je dalji članak za Dana-a¹. Možda bi se tamo gde se završavaju stvari o Poljskoj mogao podeliti na dva dela — bolje bi, međutim, bilo da ostane ceo. Ako ga i podeliš, ipak možeš obe polovine poslati istim parobrodom, pošto od sutra osam dana neće biti parobroda. Nastojacu da sada malo požurim s radom, say² dva članka nedeljno, da bih završio taj subject³. U celosti biće ipak 15 - 16 članaka.

Od Weyd[emeyera] nisam primio ni novine⁴, ni pismo. To me iznenaduje. Večeras ću mu opet pripremiti jedan članak⁵.

Francuzi su pravi magarci. Madier mi se obratio zbog neke industrijske stvari, i pošto je moj zet⁶, koji zna te marifetluke, bio upravo ovde, dao sam mu vrlo korisna uputstva i savete. Sad ta stoka piše da usled glupog brbljanja nekog Crapaud⁷, koji o toj stvari ne zna ništa, on namerava da je započne drukčije i most unbusinesslike⁸, i ja treba ne njemu, već njegovom associé⁹, nekom čoveku koga nikad nisam video, da pribavim preporuke svoga zeta (koji je na sreću na Kontinentu)! Ti se sećaš, M[adier] nam je predstavio jednog štampara katuna, koji je išao u Mančester. Taj me je posetio, trudio sam se što sam više mogao da mu budem

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članci VIII - IX — ² recimo — ³ predmet — ⁴ časopis »Die Revolution« — ⁵ F. Engels, *Engleska*, članak II — ⁶ Emil Blank — ⁷ nevaljalca — ⁸ krajnje netrgovački — ⁹ ortak

na pomoći, učinio što sam mogao, odnosio se prema njemu s najvećom pažnjom, i za nagradu ta stoka odjednom iščezne, i ne mogu da saznam šta se s njim dogodilo. Lepa rasa!

Tvoj
F. E.

Mančester, 29. jan[uara] [18]52.

7

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Sećaš li se nekog izbeglice *Richtera* iz Torgaua (pruska Saksonija), sarača i tapetara — koji je ranije bio u Londonu? Taj čovek, koga se sećam da sam video u Londonu — visok, plav, sa manirima izbeglice — dođe iznenada ovde k meni, navodno na povratku iz Barmena, gde je, kaže, neko vreme radio bez dokumenata, i donosi pozdrave od Hühnerbeina itd. Ja apsolutno ne mogu da ga se setim, osim da sam ga video. Naš izbeglički registar i dobro pamćenje Pfändera ili Ringsa će u svakom slučaju reći nešto bliže o njemu. Imam izvesno predosećanje da je on jedan od Willichove klike¹) — u tom slučaju odmah ću ga izbaciti napolje. On je ovde već našao posao.

Što se tiče Kelnjana²), nisam dosad u »Times«-u mogao ništa da otkrijem³). Očekujem samo odgovor od Tebe da odmah, s'il y a lieu² pišem »Daily News«-u. Američki steamer³ je stigao, ali na moje veliko iznenađenje nema pisma od Weydemeyera, a ni novina⁴, bar dosad. Moguće je, međutim, da to stigne i sutra.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 2. febr[uara] 1852.

Reci Pieperu da ću mu ovih dana poslati njegove 2 funte, pošto je počeo novi mesec.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 5. — ² ako je na mestu — ³ parobrod — ⁴ časopis »Die Revolution«



Kuća u Londonu (28, Dean Street, Soho), u kojoj je Marx živeo od 1850. do 1856.

8

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. februara 1852¹
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Weerth je jutros otputovao u Holandiju. Kuda će se otuda uputiti? Ja to ne znam, a možda ni Weerth. On je kao i uvek bio u velikom sukobu sa svojom sudbinom, a što se tiče naše, bilo mu je nezgodno samo to što mi moramo da sedimo u Londonu mesto u Kadisu, u Saragosi ili nekom drugom davolskom španskom mestu. Jer otkako je Weerth opet živio u Jorkšajru, izjavio je da je u Španiji proživio svoje najlepše doba. On tvrdi da ne može da podnese englesku klimu i zato će svakako holandsku klimu naći za vrlo comfortable². Poželimo mu le bon voyage³ i attendons⁴ da li će održati svoju reč i misliti na Weydemeyera.

Ja sam prošloga četvrtka, il y a donc presque une semaine,⁵ poslao »Times«-u »letter to the Editor«⁶. Izgleda da ovaj list sada, kada od polemike protiv Bonaparte stvara métier⁷, smatra za nužno da štedi Prusku. Ti se, dakle, moraš obratiti »Daily News«-u. Ako i to ne uspe, u što ne verujem, onda ostaje »Spectator«⁸. Il est presque sûr.⁹

Juče mi je G. J. Harney poslao prvi broj svoga vaskrslog i nešto povećanog »Friend of the People«⁽¹⁹⁾. Ako se on zato osam meseci povukao iz sveta i zakopao u dubokomislenoj Škotskoj — ali un seul passage suffira pour te faire goûter cette fruit délicieuse:

»Justice — Immuable, Universal — Eternal proclaims the sublime principle which will be, at once, our guiding star, the rule of our conduct, and the test etc.«⁽²⁰⁾. En voilà assez.¹⁰ Bonapartu je, međutim, dovoljno kaznio, nazivajući ga »Louis the Base«¹¹.

¹ U originalu pogrešno: 1851 — ² ugodnu — ³ srećan put — ⁴ pričekajmo — ⁵ dakle, pre skoro nedelju dana — ⁶ pismo uredniku — ⁷ zanimanje — ⁸ londonski nedeljni list za društvene nauke — ⁹ On je skoro siguran. — ¹⁰ jedna jedina rečenica će biti dovoljna da osetiš ukus ovog izvanrednog ploda: »Nepromenljiva, univerzalna večita pravda objavljuje uzvišeni princip, koji će istovremeno biti naša zvezda vodilja, zakon našeg delanja i probni kamen itd.« To je dovoljno! — ¹¹ Louis-om Niskim

Ne znam da li mi je Exdear¹² poslao listić da bi nam iznudilo saučešće, ili je iz pakosti prema nama postao još suštiji demokrata nego što smo smatrali za moguće. Inače se pored otrcanosti i »Justice immuable« tu nalaze bestidne majstorije jednog trading demagogue¹³. Protiv Jonesa dao je da spirit of freedom¹²¹, spouter¹⁴ Massey, sekretar asocijacije krojača iz Kastlstrita, ulizica popova, koji drže taj shop¹⁵, herold à tort et à travers des petits grands hommes¹⁶ koje je Kontinent izbljuvao, klevetnik Jonesa, muž jedne saltimbanque¹⁷, koja ga je uspela ubediti da je clairvoyante¹⁸, da taj Massey napiše apologiju asocijacije uopšte i amalgamated society¹²², napose, koja preti da će se raspredati kroz nekoliko brojeva. I Rhadamantus Harney je sam rekao Jonesu da au fond²⁰ deli njegovo shvatanje o asocijacijama. Istovremeno on objavljuje: »Kossuths Reception and Progress in America«^{21, 123} iako je u jednom pismu Jonesu K[ossutha] okarakterisao kao podvaladžiju. Takva su ta gospoda od »sublime principle«. Ja ne sais que c'est que des principes, sinon des règles qu'on prescrit aux autres pour soi²². Harney se neko vreme povukao i ostavio Jonesa da sa svojim temperament fougueux²³ pljuje u čorbu popularnosti, da bi je sam pokušao. Ali, bude li škodio J[onesu], on neće doći ni do čega. Kao pisac on je gotov, a, kako mi reče Lupus, koji ga je čuo kad je govorio u Jones Streetu, i kao govornik¹²⁴, a pre svega kao čovek. Neka davo nosi te narodne pokrete, a pogotovu ako su pacifiques²⁴. U toj čartističkoj agitaciji je O'Connor *poludeo* (jesi li čitao njegovu poslednju scenu pred sudom?), Harney poblesavio a Jones bankrotirao. Voilà le dernier but de la vie dans tous les mouvements populaires²⁵.

Juče je bio »colonel²⁶ Bangya« kod mene. On je, između ostalog, pričao: Kossuth je održao sledeći govor mađarskim izbeglicama koji su se u Londonu kod njega skupili: »Ja ću se brinuti za sve vas, ali zahtevam da mi vi svi budete verni, odani i privrženi. Ja nisam tolika budala da hranim ljude koji intrigiraju s mojim protivnicima. Zahtevam da se svaki bezuslovno izjasni.« Tako je govorio taj humble²⁷ Kossuth iza zavesa. Dalje sam od B[angya]-e saznao da Szemere, Kasimir Batthyány i Perczel (le général²⁸) dolaze u London i da će osnovati antikomitete protiv Kossutha. Najzad: rukovodilac tog čitavog švindla je signore²⁹ Mazzini. On koristi

¹² eks-dragi Harne — ¹³ poslovnog demagoga — ¹⁴ duh slokođe, deklamator — ¹⁵ dućan — ¹⁶ telal bez predomišljanja malih velikana — ¹⁷ madioničarke — ¹⁸ vidovita — ¹⁹ udruženog saveza sindikata — ²⁰ u osnovi — ²¹ Kossuthov prijem i progres u Americi — ²² uzvišenog principa. Ja ne znam šta treba da budu principi, ako ne pravila koja se propisuju drugima u svoju korist. — ²³ plahim temperamentom — ²⁴ miroljubivi — ²⁵ To je poslednji životni cilj u svakom narodnom pokretu — ²⁶ pukovnik — ²⁷ skromni — ²⁸ general — ²⁹ gospodin

K[ossutha] kao svoju trubu a o sebi misli da je u svom kabinetu parče Machiavellija. On drži konce u rukama. Samo taj gospodin ne zna da marionete, koje pušta da skaču, predstavljaju junake samo u njegovoj sopstvenoj uobrazilji i ni u čijoj više. Tako je on pisao Kossuthu da stupi u intimne odnose sa Kinkelom. On to lično, kaže, nije mogao pošto sur le bras³⁰ ima drugu porciju uticajnih nemačkih ljudi, i Kossuth je sad, kažu, stvarno s Kinkelom u prijateljskoj vezi, a Kinkel u svakom svom pismu piše o svome blagorodnom, svome eminentnom, svome »sebi ravnom« prijatelju Kossuthu. Kossuth, međutim, sa svoje strane uobražava da se s jedne strane oslanja na diktatora Nemačke, Kinkela, a s druge strane, na diktatora Italije, Mazzinija, a za ledima da ima sigurnog saveznog diktatora Francuske Ledru-Rollin-a. Grešnik, nisko je pao.

Posetio me jedan Francuz po imenu Massol. Kratko vreme saradnik »Réforme« pod uredništvom Lamennaisa. Ranije sa civilisateurs³¹ koji su se prodali Mehmed-Aliju iz Galije ⁽²⁵⁾. On je jedan od retkih hommes d'esprit³² koji se još mogu sresti među Francuzima. On misli da se boravak Sazonova u Parizu (koji ovaj sada, uostalom, mora napustiti) apsolutno objašnjava vrlo solidnim lažnim pasošem i vezama sa nekoliko femmes galantes³³ koje su od uticaja u najvišim krugovima. Massol će Ti se svideti.

Osim toga, video sam les citoyens³⁴ Vallièresa (starog barbezistu³⁵ i oficira sa barikada), Bianchija i Sabatiera. Poslednji je vrlo zgodan, ali en général³⁶ ne iznad prosečnog nivoa.

Dronke je, kako čujem, u Savoju.

Bangya mi je ponudio saradnju Szemere i Perczela za Weydemeyera. O kojim tačkama iz mađarske istorije (ratne ili inače) treba poglavito tražiti objašnjenja od ove gospode? Razume se da oni ne mogu pisati pod svojim imenom, jer mi nećemo da se identifikujemo ni sa kakvom koterijom. No Perczel je du moins bon republicain³⁷, i svašta zna.

Budi tako dobar — no nemoj zaboraviti — da mi pošalješ »Tribune«. Johnson, Freiligrathov prijatelj, hteo bi da čita članak o Germany³⁸. Lupus hoće da piše protiv Kossutha za W[eidemeyer]a.

Što se tiče trgovine, ja tu više ništa ne razumem. Čas izgleda da kriza stoji pred vratima, da je City utučen, čas opet da sve ide divno. Ja znam da sve to ne smanjuje katastrofu. Ali da bi

³⁰ na vratu — ³¹ civilizatorima — ³² duhovitih ljudi — ³³ galantnih žena, koketama — ³⁴ građane — ³⁵ pristalica revolucionara Barbès-a — ³⁶ uopšte uzev —

³⁷ bar dobar republikanac — ³⁸ Nemačkoj: Friedrich Engels, *Revolucija i kontra-revolucija u Nemačkoj*

se moglo pratiti aktuelno kretanje, za to London u ovom trenutku nije mesto.

Salut.

Tvoj
K. M.

Ono s pečatom je vrlo sumnjivo. Vрати mi *sadašnji*, koji sam pažljivo razgledao.

9

Marx Engelsu

u Mančester

[London] petak, 6. febr[uara] 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Sad baš primih Tvoj članak¹.

Pišem Ti samo nekoliko reči pošto nemam vremena zbog odlaska pošte za Ameriku a ja tek kasnije mogu izaći da bih se raspitao o »Richteru«².

Svakako će mi biti drago ako te 2 funte zasad pošalješ poštanskom uputnicom *meni*. Iduće nedelje ću dobiti some money³ i onda ću u Tvoje ime dostaviti P[ieperu] 2 funte. Meni je, međutim, važno da ih dobijem *početkom* nedelje, što za njega može biti svejedno, pošto je zasada dobro zbrinut.

Tvoj
K. M.

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članak X — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 7. — ³ nešto novaca

10

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Ti ćeš biti besan na mene što sam tako kratak, ali neka me davo odnese ako od samog rada i trgovine znam gde mi je glava. Voici les faits¹: Charles² je otišao u Nemačku i ostavio mi je ne samo čitav svoj posao nego i popriličan ostatak poslova vezanih za kraj godine; 2. bilans od prošle godine donosi mom starom *pozitivan gubitak*, što je za njega, doduše, vrlo zdravo, ali što je zato meni natovarilo na vrat ogromnu masu stvari, kalkulacija, posla itd.; 3. jedan od Ermena³ je otkazao ugovor, i možeš zamisliti intrige i prepisku u vezi s tim. Ukratko: večeras ću do osam sati sedeti u kontoru i umesto da mogu Tebi opširnije pisati, moram još posle toga pisati jedno pismo svome starom i odneti ga pre ponoći na poštu; sutra uveče moram učiniti nešto za Jonesa^[26], a prekosutra ću gledati da napišem jedan članak⁴ za »Tribune«. Na slobodno vreme pre sedam do osam časova uveče zasada se ne može misliti, i najgore je to što sada neko vreme svu svoju pažnju moram posvetiti toj tričavoj trgovini, inače će ovde sve poći naopako i moj stari će mi obustaviti supplies⁵.

One 2 funte si verovatno primio. Javi se uskoro, čak i ako ne nađem slobodnog vremena da na Tvoje poslednje pismo opširno odgovorim.

Prema današnjem »Daily News«-u L[ouis]-Napoleon će ekshumirati Kaspara Hausera i posredstvom svoje tetke Stephanie proglasiti sebe za naslednika prestola Badena. Voilà de grandes nouvelles pour le citoyen Seiler dont l'étoile va se lever incessamment⁶. Zar ne možete velikog istoričara K[aspara] H[ausera]^[27] dovesti do toga da piše L[ouis]-Nap[oleonu] i ponudi mu svoje važne izvore u ovoj stvari? Il y a là de quoi faire un grand coup⁷.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 17. febr[uara] [18]52.

¹ Ovo su činjenice — ² Charles Roesgen — ³ Gottfried Ermen — ⁴ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁵ prinadležnosti — ⁶ To su velike novosti za građanina Seilera, čija će se zvezda sada neprekidno dizati. — ⁷ Od toga se može napraviti velika stvar.

Kako to da se Weydem[eyer] uopšte ne javlja. Ako »Arctic«⁸ sutra ujutru ne donese nikakvo pismo, onda prestajem da pišem za nj, mora da se nešto dogodilo. Od petog januara on, koliko ja znam, nije pisao, bar ja nisam ništa čuo.

⁸ parobrod

11

Marx Engesu
u Mančester

[London] 18. februara [1852]
28, Dean Street, Soho

U *subotu* ću Ti opširno pisati. Danas samo nekoliko redaka. Novac koji su mi obećali od kuće još nisam dobio, dakle još nisam mogao dostaviti Tvoje 2 funte Pieperu, ali sam mu rekao da sam od Tebe dobio nekoliko redaka gde mi javljaš da ćeš mi poslati novac za njega. Nadam se da ću još ove nedelje moći platiti.

Ako je Tvoje vreme tako zauzeto, učinićeš zacelo bolje da pišeš za Dana-a mesto za Jonesa. Iz priloženih pisama od Weydemeyera još bolje vidiš kako je nužno da se ovi članci¹ ne prekidaju. Sada bi trebalo udvostručiti napade na frankfurtsku levicu u »Tribune«, naročito kad predeš na »Märzverein«^[28]. Danas Ti za ispomoć šaljem Bauerovu knjigu^[29] u kojoj se mogu naći bar neka fakta.

Ja Te ponovo molim da mi obratnom poštom pošalješ brojeve »Tribune« pošto je Johnson jedini Englez na koga se in ekstremis² — a ja uvek lebdim na ivici — mogu obratiti. Ne zaboravi to ovoga puta.

Kako to da W[eydemeyer] nije dobio *nijedan* Tvoj članak?^[8] Moraš to ispitati.

Tvoj
K. M.

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ² u krajnjem slučaju

12

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Pored najvećeg truda, ja dosad, do jedanaest sati uveče — pošto sam Tvoje pismo dobio tek jutros — nisam gotov sa člankom za Dana-a¹. Bauera²⁹ sam dobio — dobro mi je došao. Ti ćeš za to, ma šta se desilo, za naredni steamer² u utorak dobiti dva članka za D[ana-a]. Učini mi samo uslugu i, pošto Tvoja pisma W[eydemeyeru] stižu a moja ne, priključi priloženo pisamce W[eydemeyeru] i pošalji ga. To je čudnovata stvar. A izgleda da dva ili tri pisma mome starom takođe nisu stigla. Cela n'est pas clair³.

Reci Jonesu da ću mu za iduću nedelju nešto pripremiti ili napiši mi pisamce te sadržine. Đavo bi ga znao otkuda mi sada odjednom padaju na vrat sve smetnje, tako da ništa ne mogu da radim. Ali, u subotu i nedelju ću se zaključati, i onda se nadam da ću nešto uraditi.

Zašto taj đavolski Weydemeyer ne pošalje Simonov članak³⁰ da bismo ga mi mogli pročitati? Mi bismo jednim zajedljivim člankom već pokazali Dana-u da iz toga ništa neće izići što on objavljuje članke protiv nas.

Tvoj
F. E.

Mančester, 19. febr[uara] [18]52.

Napiši mi već jednom tačnu adresu na koju si *Ti* pisao Weyd[emeyeru].

¹ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ² parobrod — ³ To nije jasno.

13

Marx Englesu
u Mančester

[London] 23. februara [1852]

Dear Frederic,

Moram još jednom da Te požurim zbog »Tribune«, pošto Johnson mene svakodnevno požuruje.¹ Ako si od Weydemeyera dobio neke papire, molim Te da ih i meni pošalješ. W[e]ydemeyeroval adresa koju Ti imaš je potpuno tačna.

A propos! Štraubinger^[31] Richter je prema Pfänderovom iskazu Willichova kreatura.

E. Jones je Tvoju korespondenciju², naravno ne imenujući Tebe, objavio s velikom reklamom. On je na taj vašarski ton primoran zbog Harneyeve konkurencije, koji je, davo bi ga znao kako, došao do para i unajmio velika *oglasna kola* da šetaju po Cityju s natpisom: »Read the Friend of the people«³, list koji je izvešen i nudi se u svim socijalističkim dućanima.

Nabaviću brojeve »Tribune« u kojima se gospodin Simon razmeće i poslaću Ti ih. Taj šeprtljanski dačić! Još uvek se potpisuje »Simon von Trier«. Ne može da se odluči na to da se odrekne parlamentarnog plemstva. Seiler je čitao »Staatszeitung« gde je to sranje prevedeno. Ti znaš da iz njegovog izveštaja čovek nikad ništa ne može razabrati. Što iz njega zaključujem jeste sledeće: Ludwig Simon von Trier, u ime švajcarske emigracije, tretira veliko pitanje odnosa između »Agitacije« (imena pod kojima Ruge i komp. skrivaju svoj sumorni život bez sjaja) i »Emigracije«^[32] s ogromnom važnošću, kao question brûlante⁴ Evrope i sa »alpskih visina«. Tom prilikom — kad se i Willich citira kao čovek od neobične važnosti i postavljaju svakojake široke refleksije o acquisition⁵ ovog heroja — on prelazi na treću opasnu partiju u Londonu »partiju oktroisanja«, čiji su šefovi Engels i Marx. Mi, naime, hoćemo da narodima nasilno oktroišemo »slobodu«. Mi smo gori tirani od ruskog cara. Mi smo bili prvi koji smo sa »porugom i prezrenjem« tretirali »opšte izborno pravo« itd. Mi smo već dosada sve pokvarili našim »prohtevima za oktroisanje«. Le pauvre garçon!⁶ Da li smo

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 8 i 11. — ² F. Engels, *Pravi razlozi pasivnog odnosa francuskih proleterata u decembru prošle godine* — ³ čitajte »Friend of the People — ⁴ goruće pitanje — ⁵ vrbovanju — ⁶ Bednik!

mi Nemcima oktroisali pruskog cara, martovske saveze i državnog regenta Vogta?¹³³ Njemu ćemo mi oktroisati jedan coup de pied⁷. Bonaparta je uzalud živeo za te magarce. Oni još uvek veruju u »opšte izborno pravo« i zauzeti su samo bednim računom, kako da opet oktroišu svoje tričave personalitete nemačkom narodu. Čovek ne veruje svojim ušima kad čuje kako ti subjekti neumorno verglaju svoju staru pesmu. To je prava pravcata stoka, nepopravljiva stoka. Kako je taj sujetni mali dospeo u »Tribune« sasvim mi je jasno. Le citoyen Fröbel aura été l'homme intermédiaire⁸. On je odavno povezan sa Dana-om.

U prilogu jedno pismo od Reinhardta koje sadrži zgodne cancans⁹.

Russel je oboren na komičan način.¹³⁴ Ništa više ne želim nego da Derby dode na kormilo. Ti si za vreme ove kratke sesije video kako je bedan taj mančesterski¹³⁵ svet kada ga ne goni force des choses¹⁰. Ja to tim momcima ne zameram. Svaka dalja demokratska tekovina, kao na primer ballot¹¹, jeste koncesija koju oni radnicima, naravno, čine samo en cas d'urgence¹².

Juče sam govorio s jednim francuskim merchant¹³ koji je upravo stigao iz Pariza. Poslovi mizerabilni. I znaš šta taj magarac kaže? Bonaparte fait pire que la république. Les affaires allaient mieux¹⁴. Prava je sreća što francuski buržuiji za trgovinske krize čine uvek odgovornim svoju vladu. B[onaparta] je verovatno kriv i za nezaposlenost u Njujorku i za bankrotstva u Londonu.

Još jedan vrlo interesantan (tu sens ici l'influence de l'illustre¹⁵ Seilera) podatak o Bonaparti. Bangyja je, kao što sam Ti pisao¹⁶, povezan sa Szemere-om i Batthyányijem. On je Batthyányijev agent. On mi je poverio da Batthyányi i Czartoryski vršljaju s Bonapartom i gotovo ga svakodnevno vidaju. On hoće da iza leđa Rusije i Austrije osigura sebi saveznika u aristokratskoj emigraciji i uticaj u Poljskoj i Mađarskoj, i uz to im je definitivno izjavio da će uprkos Nikolaju i svemu tome upasti u Belgiju a možda i u Baden, i to prvom prilikom.

Ewerbeck mi je poslao 12 primeraka svoga debelog dela *L'Allemagne et les Allemands*¹⁷. Jedan za Tebe. Tako nešto još nije svet video. Istorijski deo koji počinje ab ovo¹⁸ je kopija zastarelih školskih priručnika. S kakvim uspehom piše o novijem vremenu o tome možeš suditi iz sledećih podataka: *F. List* je u Nemačkoj uveo učenje o slobodnoj trgovini a Ruge socijalnu nauku. Hegel se učinio besmrtnim što je Nemcima rasvetlio kategorije

⁷ udarac nogom — ⁸ Gradanin Fröbel mora da je bio posrednik. — ⁹ tračeve —

¹⁰ moć stvari — ¹¹ tajno glasanje — ¹² u slučaju nužde — ¹³ trgovcem — ¹⁴ Bonaparta je gori od republike. Poslovi su išli bolje. — ¹⁵ Ti osećaš ovde uticaj uglednog . . . —

¹⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 8 — ¹⁷ *Nemačka i Nemci* — ¹⁸ od prapočetka

kvaliteta, kvantiteta itd. (doslovno), a Feuerbach je pokazao da ljudi u svome znanju ne mogu izaći iz okvira ljudskog razuma. Pedro Düsar (brat Struve-ove žene) je jedan od najvećih nemačkih boraca za slobodu, a Freiligrath je postao čuven kao collaborateur¹⁹ »Neue Rheinischen Zeitung«. Uz to stil à pouffer de rire²⁰. Na primer: kao što su iz zmajevih zuba izrasli ratnici Jasonovi, tako su — i nemačka plemena stalno u međusobnoj zavadi. Romulus Augustulus était un jeune homme doux et agréable²¹, i već ima tri veka otkako su Nemci naviknuti da slušaju kako ih njihovi susedi nazivaju des bêtes²².

Jesi li čitao glupavo-infamni govor Mazzinijev?

Tvoj
K. M.

¹⁹ saradnik — ²⁰ da pukneš od smeha — ²¹ je bio blag i prijatan mladić —
²² stokom

14

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 27. februara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Vidim da sam prošli put zaboravio Reinhardtovo pismo. Članak sam poslao Dana-u¹, no još nema odgovora na moje traženje da mi u Londonu naznači neku kuću. Moja stara i pored svog obećanja još nije dala glasa od sebe. Na pisma poznanicima u Nemačkoj takode dosada nisam dobio odgovor. Ima nedelja dana kako sam dospao do prijatne tačke da ne mogu iz kuće pošto sam sve kapute založio i ne mogu više jesti mesa pošto nemam kredita. Sve su to koještarije, ali se bojim da se taj drek jednom ne završi skandalom. Jedinu dobru vest smo dobili od moje ministarske šurakinje², vest o bolesti neuništivog strica³ moje žene. Ako taj džukac sada umre, onda sam se izvukao.

Danas neću pisati opširno jer sam zauzet diktiranjem članka za W[eydemeyera]⁴ i ekspedicijom i korekturom ostalih članaka za njega.

Video sam u »Augsburger Zeitung«-u (blagodareći Seilerovoj uslužnosti) da je gospodin Stirner izdao jednu »Geschichte der Konterrevolution«⁵. On će dokazati da je revolucija propala jer je bila »svetica«, a da je kontrarevolucija pobedila jer se odnosila »egoistički«.

Dvadeset petog februara Francuzi su priredili februarski ban-
ket ili, tačnije, suvi miting sa dodatkom čaja i sendviča. Bili smo pozvani ja i žena. Ostala publika imala je pristup za jedan franak. Pošto nisam ni mogao ni hteo da idem, poslao sam svoju ženu sa jednim Francuzom. Ledru-Rollin, Pyat, Thoré, Martin Bernard itd., jednom rečju, čitava rolenistička klika, od koje je stvar potekla, nije se pojavila jer joj je entrée⁵ u korist izbeglica bila odveć prosta. I L. Blanc se izvinio pismom. Bio je prisutan samo najniži šljam emigracije koji se najvećim delom naziva blankističkim. Ali kad se pojavio mali lažni Korzikanac⁶, koji je bio u nekoj

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članak XI — ² Louis von Westphalen, žena polubrata Marxove žene — ³ Heinrich Georg von Westphalen — ⁴ K. Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁵ ulaznina — ⁶ Louis Blanc

gostionici u blizini, pošto su mu njegovi špijuni potvrdili da Ledru-Rollin i komp. nisu prisutni, i pored potpunog nedostatka talenta i autoriteta, dočekan je koketni čeličnoplavi frak burnim aplauzom. Njegov govor — po završetku govora on se odmah udaljio — doveo je njegove neprijatelje do ushićenja. Zaneo ih. Pobedio ih. I šta je rekao that little man?, taj Johnny Russel socijalizma? Da se ovde u inostranstvu čude neobičnim događajima u Francuskoj, da on čvršće no ikada veruje u zvezdu de la patrie⁸. A zašto? Je veux, rekao je, vous expliquer le mouvement historique etc.⁹ Naime, u životu svih velikih vojskovođa, na primer, Frédéric le Grand, Napoléon le Grand¹⁰, ima des grandes victoires et des grands rever¹¹. Eh bien! la France est une nation militaire¹². Ona ima svoje élan¹³ i svoje catastrophes¹⁴. Quod erat demonstrandum¹⁵. Ono što je htela uvek je i postigla. Godine 1789. proterala je feudalice, 1830. kraljeve. Koga je htela srušiti 1848? Misliš možda buržoaziju. Nipošto. La misère, la hideuse misère¹⁶. Zatim socijalistički potok suza zbog misère. La misère, ce n'est pas quelque chose de fixe, quelque chose de saisissable¹⁷, pa ipak će francuska nacija u novoj revoluciji pobediti misère i onda la mère ne détruire plus de ses propres mains le fruit de ses entrailles, la petite fille de sept ans ne se «groupera» plus sous la machine¹⁸, i takve slične gluposti. Pri tom je u svome govoru napravio i tri cela vica. On je Bonapartu nazvao 1. un aventurier, 2. un bâtard i 3. le singe de son oncle¹⁹. Poslednja novost je kod prisutnih proizvela divljačko raspoloženje. Qu'en dis-tu?²⁰ To je za očajavanje zbog tih Francuza. Njihova istorija je opšte uzev epigramska, pravo dramsko umetničko delo, ali ti ljudi! Mon dieu!²¹ Doseтка gospodina Blanca me podseća na jedan vic koji mi je ispričao Massol. Bonaparta je posle dvanaest uveče redovno pijan, u društvu mâles i femelettes²², koje u svojim orgijama okuplja oko sebe. Tad on psuje i kune se. Jedna od dama među njegovim poznanicima izvinjava ga rečima: Mais c'est un militaire!!²³

Addio!

Tvoj

K. Marx

⁷ taj mali čovek — ⁸ otadžbine — ⁹ Želim da vam objasnim istorijsko kretanje itd. — ¹⁰ Friedricha Velikog, Napoleona Velikog — ¹¹ velikih pobjeda i velikih poraza — ¹² Da, Francuska je vojnička nacija. — ¹³ polete — ¹⁴ katastrofe — ¹⁵ Što je trebalo pokazati. — ¹⁶ Bedu, groznu bedu. — ¹⁷ Beda nije nešto utvrđeno, nešto što se može uhvatiti — ¹⁸ majka neće više svojim sopstvenim rukama uništavati plod svoje utrobe, devojčica od sedam godina neće se više «grupisati» pod mašinu — ¹⁹ pustolov, kopile, majmun svoga strica — ²⁰ Šta kažeš na to? — ²¹ Moj bože! — ²² mužjaka i ženki — ²³ Pa on je vojničina!!

15

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Pet funti od kojih sam juče poslao polovinu Tebi direktno, a polovinu u omotu na Lupusa, verovatno si primio. Čestitam na vesti o bolesti braunšvajskog starca¹, koji Ti sprečava nasledstvo i nadam se da će katastrofa najzad nastupiti.

Stirnerova *Geschichte der Reaktion* je prema »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u bedna kompilacija ili, tačnije, zbornik odabranih štiva i štampanih i neštampanih Stirnerovih novinskih članaka — »verschmährte Blätter und Blüten«² o svemu u svetu i još nečem drugom — dve sveske koje se završavaju pretnjom da će treća sadržavati »osnovu i sistem učenja«. Daleko od toga da se uzdižu do svetog, njegove vlastite glose su pre namenjene višim devojačkim školama.

Mali Simon von Trier mora da se strahovito blamirao kod Dana-a ako nam podmeće tako smešne gluposti a Dana u isto vreme čita naše članke koji ne sadrže anything but that³. Glupo je što nam Dana ne šalje ni »Tribune« ni Tebi novac, mislim da bi bilo najbolje da mu pošaljemo Weyd[emeyera] na vrat, koji bi nam mogao slati bar »Tribune« i istovremeno usmeno urediti novčane stvari. Svejedno je da li će Ti naznačiti neku banku u Londonu ili poslati menicu. Moj članak⁴ nije stigao za parobrod za Southempton, jer sam se za jedan dan prevario u pogledu njegovog odlaska; dobićeš ga u petak sa još jednim drugim koji će stvar dovesti do kraja 1848. Onda dolaze pruske skupštine, kampanja za državni ustav i, najzad, prusko-austrijski zapleti od [18]50/51⁵), naposljetku zaključak — sve zajedno će činiti možda još šest do osam članaka, summa summarum 17 - 20 članaka. — Za četrnaest dana će Charles⁵ biti opet ovde, i onda ću imati više vremena. Jones se mora dotle strpeti.

Gospodin Derby, dakle, otvoreno izjavljuje da će po primeru Sir J. Grahama Austrijancima i kompaniji pomoći da im eventualni budući »bandieras« padnu u ruke⁶). Dakle, opet masovno

¹ Heinrich Georg von Westphalen — ² »prezreni listovi i cvetovi« — ³ ništa drugo — ⁴ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članci XII i XIII — ⁵ Charles Roesgen

otvaranje pisama. Onaj, ko će zbog toga trpeti jesu Mazzini i Madari. Nama će to malo smetati.

Derbyjev bezobrazluk je zbilja velik. »Ovim izjavljujem da ću pogodnom prilikom udariti carinu na žito. Kada, o tome imam da odlučim jedino ja. Ako hoćete da budete većina Donjeg doma, ne buntovnici, onda me morate ostaviti na miru dok se tako ne konsolidujem i zemlju tako ne torificiram da mogu u potpunom duševnom spokojstvu srušiti čitav napredak poslednjih dvadeset godina.«^[39] Jadni house of commons!⁶ Umesto kabineta koji se nalazi u relativnoj manjini, on dobija kabinet koji je u apsolutnoj i permanentnoj manjini; i on mu čak ne sme činiti ni opoziciju. Mlakonje fritrejderi^[35] su to, međutim, potpuno zaslužili. Oni su dobili jednu bitku, osvojili jednu novu stratejsku liniju a zanemaruju da je posednu i učvrste, štaviše zanemaruju da i pobedu iskoriste pa čak i da samo progone neprijatelja. Sada imaju još jednom da biju bitku na istom terenu. Ali ovaj Tory-avènement⁷ im je iznenada dobroano otvorio oči. Parlamentarna reforma, i to u takvom stepenu koji bar čiste torijevce i vigovce zauvek isključuje iz vladavine i osigurava većinu industrijalcima u kabinetu i parlamentu, jeste sada životno pitanje za fabrikante. Ovde su ti džentlmeni ponovo vrlo aktivni. U ovom trenutku se sastaje Anti-Corn-Law-League^[40] i savetuje se da li da se ponovo organizuje. Cobden, Bright, M[ilner] Gibson itd. su ovde. Verovatno će oni opet skrpiti bar kostur organizacije. Ali tek kad dođe do rasturanja, počće prava igra. Do rasturanja, međutim, mora uskoro doći, kolizije su i pored blagih reči i miroljubivo-pomirljivih namera Derbyja neizbežne.

Na žalost, ima malo izgleda da trgovinska kriza nastupi istovremeno s tim rasturanjem. Commerce⁸ ovde i dalje briljantno napreduje. Vesti iz Amerike ne mogu biti povoljnije. Ono što odlaže krizu i što je još donekle može odlagati jeste: 1. Kalifornija, kako trgovina s njom tako i mase zlata koje dolaze u saobraćaj, i iseljavanje u nju, jednom rečju, čitav stimulus koji Kalifornija vrši na sve Sjedinjene Države; 2. uzde, koje su visoke cene pamuku iz 1849. i 1850. nametnule pamučnoj industriji, koja se tek od proleća 1851. brzo razvijala; 3. ogromni pad cena pamuku — skoro 50% — za 1½ godinu. U Nju Orleansu je pamuk (middling, srednja vrsta) stajao 1. septembra 1850. — 13 ½ centa = 7 ¾ pенса u Liverpulu; sada middling staje u Nju Orleansu 7 ⅝ centa = 4 ⅞ pенса u Liverpulu, a neko vreme je stajao 7 centa. To, naravno, mora znatno povećati potrošnju. Prošle godine — januar i februar — trošeno je ovde u pamučnoj oblasti nedeljno 29 000 bala, ove godine 33 000, i to je samo američki, uz to još suratski,

⁶ Donji dom — ⁷ dolazak torijevaca na vlast — ⁸ trgovina

egipatski itd. — Ako se tako nastavi, Engleska će ove godine potrošiti 800 - 850 miliona funti pamuka; 4. opšte zaziranje od špekulacije, koja neće da se ozbiljno baci čak ni na zlatne rudnike i parobrode. Po svemu što vidim mogu da kažem da bi još šest meseci tako forsirane proizvodnje kakva je sada morali biti dovoljni da se pretrpa robom ceo svet; uz to je potrebno još oko četiri meseca dok roba ne stigne na mesto opredeljenja i vesti o definitivnoj pretrpanosti tržišta onamo, kao i za međuvreme za koje će se ljudi premišljati dok ih ne uhvati panika — tako bi vreme od novembra 1852. do februara 1853. bilo svakako najverovatnije za izbijanje krize. Međutim, sve su to guess-work⁹, i mi je isto tako možemo imati već u septembru. Ali kriza će biti poprilična, jer takve mase robe svih vrsta nisu još nikada bačene na tržište, i takva kolosalna sredstva za proizvodnju nisu još nikada postojala. Glupi štrajk engineers¹⁰⁽⁴¹⁾ će je zadržati bar za mesec dana; mašine se sada skoro i ne izrađuju a mnogo se traže. Hibbert, Platt i sin imaju stotine porudžbina kako za ovdje tako i za inostranstvo, a ne mogu, naravno, ni jednu jedinu da izvrše. Uostalom, ako se ova trgovinska oluja sruči na glavu gospodina Derbyja, biće loše po njega!

Mome starom je poslednji bilans, prema kome je, uprkos opštem prosperitetu, na gubitku, uterao pakleni strah u kosti i on će verovatno otkazati (to jest svoj ugovor s Ermenima). Onda će se ovdašnji posao svakako već iduće godine obustaviti. Darnar u ovim stvarima je ovde sada doteran do vrhunca i zadaje mi pune ruke posla.

Ewerbeckovu knjigu¹¹ nemoj mi nipošto slati. Ne vredi onih 6 pensa koliko bi koštala poštarina.

Pozdravi mnogo svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

⁹ pretpostavke — ¹⁰ mašinskih radnika — ¹¹ G. Ewerbeck, *Nemačka i Nemci*

16

Marx Engesu
u Mančester

3. marta [1852]
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Dobio sam u ponedjeljak 5 funti, iako Lupus stanuje u Broad Street broj 3, a ne 4. Isto tako danas vrlo uspeli članak za Dana-a¹.

Tvoja pošiljka »Revolution«-a i »Tribune« je bila otvarana. Nisu se čak ni potrudili da je opet zatvore.

Iz priloženog pisma ćeš videti kako mi stojimo sa policijom. Činjenice su lažne, sa izuzetkom što je Lupus 5. februara predsestavao umesto mene i što je denuncijant pobrkao naše pismo »Times«²-u sa odgovorom gospodi Daniels. Špijun je »Hirsch« iz Hamburga, koga smo već pre četrnaest dana izbacili iz Saveza^[42]. On je bio primljen u Nemačkoj, i pošto mu ja nikad nisam sasvim verovao, nisam nikad u njegovom prisustvu iznosio ništa što bi moglo kompromitovati.

Jones je W[eydemeyeru] povodom njegovog članka protiv Heinzena pisao zvanično pismo i poslao ga današnjom poštom, u kome Heinzena tretira avec un dédain suprême³ i poučava^[43] ga u »war of classes«⁴. Prekjuče je Nacionalna reformna liga^[44] održala veliki miting sa najmanje 2000 slušalaca. Jones je kako treba poklopio gospodu Hume-a, Walmesleya i komp. i odneo pravu pobjedu. Izgleda da su se London i Mančester sada tako podelili u radu da buržuji tamo vrše više svoje političke, a ovde više svoje trgovačke napade.

Pre nekoliko dana mi je pao u ruke na *italijanskom* jeziku sastavljen manifest signora Mazzinija. On je *sveti* buržoa quand même⁵ i grdi »profane« francuske buržuje. On prenosi inicijativu iz Pariza u Rim. »Il materialismo« i »il egoismo« su upropastili Francusku. Radnici su od buržuja nasledili oba poroka. Od 1815. Francuska je prestala da bude zemlja inicijative. Italija i Mađarska su sada izabrane zemlje.

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija*, članak XII — ² K. Marx/F. Engels, *Pismo uredniku »Times«-a* — ³ s krajnjim prezirom — ⁴ klasnoj borbi — ⁵ uprkos svemu

Dok »signore Mazzini« kao Petar pustinjač čita bukvicu poročinim Francuzima, dotle se uvlači u zadnjicu engleskim fritrejderima, koji valjda oličavaju »le dévouement« i »la foi«. L'imbécile!⁶

Molim da vratiš priloženo pismo. Za danas ovoliko jer sa ekspedicijom za Ameriku imam pune ruke posla.

Tvoj
K. Marx

⁶ »predanost« i »veru«. Budala!

Engels Marxu

u London

[Mančester] 18. marta 1852.

Dragi Marx,

U prilogu vraćam pismo maloga¹. Ja sam pour le moment entièrement dépourvu² i ne bih mogao — bar ovoga meseca — nabaviti 2 funte; osim toga je njegovo pismo datirano petog, i uopšte ne znam da li bi ga novac još zatekao. Zatim je i uopšte nezgodno slati novac na Ewerbecka, on je u stanju da pravi zastarele reklamacije za bogzna kakve stare poštanske izdatke i da sve ili veći deo konfiskuje. Iz svih tih razloga ne mogu malome¹ trenutno pomoći, ma koliko da sumnjam da će on od Monsieur Ewerbecka izvući više od pet sua odjednom. Međutim, ako je piccolo³ došao iz Ženeve u Pariz, onda će valjda doći i do Londona, iako sa izvesnim »tegebama«, a osim toga mi već znamo šta njegove urgencije treba da znače.

Ako mali¹ stigne, imaćeš izvesne muke da njegov »dugim tegebama« sigurno vrlo pojačani pugnaciozni⁴ temperament držiš u granicama; tuče i skandali staju u ovoj zemlji isuviše novaca da bi mu se tako šta moglo dozvoliti. Bilo bi najbolje da ga predaš Pieperu, da bi ga ovaj mogao obučavati u političkoj ekonomiji. Stvar sa Massolom⁵ je vrlo interesantna, i ako on ostane tamo, želeo bih da se s njime upoznam.

Što mi pišeš o Jonesu, vrlo mi je milo, — samo sada imam davolski malo vremena, inače bih mu slao više članaka. Ali Charles⁶ se još nije vratio iz Nemačke, a zatim, osim članka za »Tribune«-u i nedeljnog izveštaja mome starom, pisati redovno svake nedelje i za njega, odnosno Weydemeyera, odviše je, ako čovek povazdan konjoše u kontoru. Uz to moram najzad i svoje slovenske stvari izvesti načisto^[45]. Na dosadašnji diletantski način nisam za čitavu godinu dana ni do čega došao, i pošto sam to već jednom počeo i toliko poodmakao da ne mogu stvar da napustim, to već sada moram nešto vremena redovno tome posvetiti. Poslednjih četrnaest dana sam svojski bubao ruski i sada sam s gramatikom prilično načisto, za dva do tri meseca steći ću i

¹ Ernst Dronke — ² trenutno sasvim švorc — ³ mali — ⁴ borbeni — ⁵ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 8. — ⁶ Charles Roesgen

potrebno bogatstvo reći, te onda mogu početi nešto drugo. Sa slovenskim jezicima moram biti gotov ove godine, i au fond⁷ i nisu tako teški. Osim lingvističkog interesa koji ta stvar ima za mene, razlog je i taj da bar jedan od nas prilikom sledećih istorijskih događaja poznaje jezike, istoriju, literaturu i podrobnosti socijalnih ustanova, upravo onih nacija sa kojima se namah dolazi u sukob. Bakunjin je u stvari postao nešto samo usled toga što niko nije znao ruski. I stara panslavistička dodge⁸, da se staroslavenska opštinska svojina preobrazi u komunizam i ruski seljaci prikažu kao rođeni komunisti, opet je uzela maha.

Jones, uostalom, ima potpuno pravo što se sada, pošto je stari O'Connor definitivno poludeo, iz sve snage razmahao. Sad ima šansu, i ako uz to još otpadne citizen Hip-hip-ura⁹, onda je on siguran u svoju stvar. Prema svemu što vidim, čartisti se nalaze u potpunom raspadu i rasulu, a u isto vreme toliko im nedostaju sposobni ljudi da će se ili sasvim rasturiti i raspasti u pojedine grupe, dakle praktično moraju postati čist prirepak financials¹⁰, ili ih pak sposoban čovek mora rekonstruisati na sasvim novoj osnovi. Jones je uzeo sasvim dobar pravac, i mi možemo slobodno reći da on bez naše doktrine ne bi našao pravi put i nikad ne bi došao na to kako da, s jedne strane, jedino moguću osnovu za rekonstrukciju čartističke stranke, instinktivnu klasnu mržnju radnika prema industrijskoj buržoaziji, ne samo očuva nego i proširi, razvije i na njoj zasnuje prosvetiteljsku propagandu — a, s druge strane, ipak bude progresivan, da se suprotstavi reakcionarnim prohtevima radnika i njihovim predrasudama. Mister Harney će, uostalom, još doživeti čuda ako tako nastavi; klika zanesenjaka, koja ga drži, najuriće ga vrlo brzo pa mu neće pomoći ni portreti Kosciuszka i drugih »patriota« koje on donosi u svom takozvanom listu.

Quoad Napoleonem¹⁰, zar on nije rekao L. Blancu, kada je pošao za Francusku: Quand je serai président, je mettrai en pratique vos idées?¹¹ Uostalom, vidi se kako finansijska nevolja može naterati čak i pravog socijalistu kakav je L[ouis]-N[apoleon] na uzorne finansijsko-buržoasko mere, kakva je konverzija renti¹². Shopkeeper¹² i mali industrijalac mu za tu jednu uštedu od 18 miliona praštaju dvadeset socijalističkih skokova, i »Daily News« se divi toj meri. Gluplje i bezobraznije od »Débats« ne može se, uostalom, govoriti o ovoj stvari. Uvek ista priča: reforma pošte = socijalizam! Konverzija renti = socijalizam! Free trade¹³ = socijalizam! Bojim se samo da milostivi gospodar Napoleon, koji je uprkos

⁷ u osnovi — ⁸ obmana — ⁹ građanin Harney — ¹⁰ Što se tiče Napoleona —

¹¹ Kad ja budem predsednik, ostvariću Vaše ideje. — ¹² sitni trgovac — ¹³ slobodna trgovina

svemu tome u svojim socijalističkim stvarima vrlo snebivljiv i u pitanju hipotekâ takode ne izlazi iz okvira građansko-pruskih kreditnih zavoda, na kraju krajeva, pod pritiskom prilika, ne bude primoran da sve svoje socijalističke prohteve pretvori u proste buržoaske reforme, i tada nas može spasiti samo neizbežna finansijska kriza. »Daily News« je u pravu, konverzija renti je jedna *measure eminentment pacifique*¹⁴ i uz to vrlo fatalan znak da L[ouis]-N[apoleon] sve više dospeva na kolosek građanskog *common sense-a*¹⁵. No, dabome, da li se ikada Francuskom moglo vladati *common sense-om* i kakav je sve zaplet okolnosti potreban da se L[ouis]-N[apoleon] dovede do *common sense-a*! U svakom slučaju kontinentalna atmosfera ne izgleda mi jako revolucionarna, mada će mali Dronke doneti sasvim druge vesti.

Ja ne verujem da će Derby dobiti većinu, mada je ovde Mančester, gde je sve jednodušno kad se tiče zakona o žitu⁽⁴⁸⁾ rdava *point d'observation*¹⁶. Ja bih, uostalom, želeo da je on dobije. Tada bi se stvari razvijale kako Ti kažeš. On je, uostalom, budala što odmah ne raspusti parlament. Što više okleva, utoliko više rizikuje da izbore održi u trenutku trgovinske krize, i tada će u parlament dobiti fanatične torijevce, koji su čak i po njegovom mišljenju prekardašili, i odlučne, za profitom lakome i bankrotstvom ugrožene Manchester men⁽³⁵⁾; ovi će verovatno biti u većini, i potom odlučujući element.

Naš ovdašnji koncern će se verovatno rasturiti još ove godine. Ako do toga dođe, onda ću ja u prvom redu prilikom likvidacije dobiti znatno slobodniji položaj i biću manje vezan za redovne kontorske poslove. Kasnije bi se, piše mi moj stari, za mene našao svakako neki *bolji* položaj — pretpostavljam da će on pristati na moj stari plan, po kome bih se ja nastanio u Liverpulu i kupovao za njega pamuk. To bi bilo famozno, i Ti bi u tom slučaju, kad budeš gotov sa pripremnim radovima za ekonomiju⁽⁴⁹⁾, morao sa celom svojom porodicom doći onamo za šest meseci — mi bismo stanovali u Nju Brajtonu na moru, i Ti bi uz to još uštedeo novaca. U svakom slučaju uzeću dodatak, to je jasno. — Na žalost, danas nemam mira da napišem članak za »Tribune«-u; ali pošto iduće srede odlazi jedan američki parobrod, to ćeš ga dobiti do ponedeljka ili utorka, a onda ću za parobrod u petak napisati još jedan.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

Ovoga puta je pečat Tvoga pisma prvi put bio ceo i nepovredan.

¹⁴ eminentno pacifistička mera — ¹⁵ zdravog razuma — ¹⁶ tačka posmatranja

18

Marx Engelsu
u Mančester

30. marta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Baš sad primih Tvoj članak¹. U prilogu Ti šaljem čitav svežanj američkih novosti, koje bi već ranije dobio da nije jedan deo trebalo prepisati i saopštiti Savezu².

Ovde ima svakakvih novosti. Gottfried Christus Kinkel šalje ili, tačnije, izaslao je studiosum³ Schurza i Schimmelpfenniga da za sredinu aprila u Londonu zdođu kongres iz Švajcarske, Pariza, Nemačke, Belgije, radi garantije zajma revolucije⁴ i radi definitivnog regulisanja uprave ovim blagom i demokratske vlade in partibus⁵. Ti mi međutim do subote moraš ovaj drek vratiti.

Kossuth, od strane Szemerea kompromitovan u Americi i zavaden s komitetom⁶ koji je ostavio u Londonu, čudiće se kad sazna kakva su cepanja nastala u međuvremenu u demokratskom duhovništvu.

Gospodin Mazzini, od pre dve godine papa demokratske crkve in partibus, naime, smatra da je najzad vreme da na francuskom jeziku da oduške svome besu protiv socijalizma i Francuske, naime u briselskom listu »Nation«, koji je on sa 10 000 franaka italijanskog novca, u saglasnosti sa Ledru-Rollinom kupio. Tu on podmeće socijalistima 2. decembar⁷, zauzimanje Rima⁸, ukratko čitavu kontrarevoluciju, i u svome visokoparnom dominikanskom stilu grmi protiv jeretika, sekta, materijalizma, skepticizma, protiv francuskog Vavilona isto tako odlučno kao što se u Londonu uvlači u zadnjicu engleskim liberalnim buržujima. Francuska je, veli, izgubila revolucionarnu inicijativu. *Peuple-roi*⁹ ne postoji više. Sada je red na drugim narodima itd. Jednom rečju, formalna bula o isključenju, koja je imala čast da bude objavljena u »Patrie« i »Constitutionnel«-u. To je Francuzima bilo previše. Mali L. Blanc, koji je u tome u isti mah video priliku da se ponovo rehabilituje i probije, skupio je uz huku i buku Cabeta, Pierre Leroux, Bianchia, Nadauda i Vabendera (prudonista). U »Morning Advertiser«-u oni

¹ iz serije *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ² članovima Saveza komunističara — ³ studenta — ⁴ kraljevski narod

su najgrublje napali gospodina Mazzinija. Teorijski deo njihove replike je skoro isto tako slab kao i Mazzinijev napad. Lična strana za koju je Massol dao Leroux-u materijala, uništava tog arogantnog theopomposa⁵.

Ledru-Rollin sa svoje strane, da ne bi izgubio svaki uticaj, našao se primoran da *izade* iz evropskog Centralnog komiteta¹⁵²¹. I on je u »Nation«-u odgovorio na napad protiv Francuske. Beda. Članak bez glave i repa. Tvrdi: »revolucionarna inicijativa Francuske«, ali kako! C'est pour faire pitié!⁶ Kažu da Ledru-Rollin hoće sada da ide u Sjedinjene Države.

Tako, s jedne strane, idiot Ruge gubi svoj evropski Centralni komitet. S druge strane Kinkel, koji se u Americi prema svome konkurentu Kossuthu ponašao servilno kao pseto, vidi da nastaje opšta »konfuzija«, to jest fuzija svih demokratskih pretendenaata pod zastavom fraza, koje su posle 1848. postale vulgarne, kao »demokratska republika«, »opšte pravo glasa« itd. Tako vrli Willich dolazi u sukob i kao »komunista«.

U međuvremenu engleska vlada otprema o državnom trošku svake nedelje niži puk francuske emigracije u gomilama u Americu. Bedni little⁷ Blanc hoće da iskoristi slučajnu opštu demonstraciju protiv Mazzinija da bi se konstituisao kao vidljiva glava progonjene crkve. U cilju osujećenja njegovih sitnih intriga, nahuškaču Massola na Pierre-a Leroux-a. Najzad, da bi upotpunio konfuziju, ovamo dolazi Proudhon.

Kako se zvanične veličine srozavaju vidiš iz toga što je slatki Felix Pyat — cet homme artiste⁸, kojim umetničkim izrazom Francuzi ulepšavaju svaku slabost, svaku nekarakternost i nerazumnost jedne individue — preradio decembarske dane u melodramski gromopucatelni komad. On je za to našao jednog engleskog preduzimača i sa njim će taj drek izvoditi u Njujorku itd. scene ubistva, proganjanja, deportacija itd. itd. Može li se bestidnije špekulisati sa nevoljom svoje zemlje? I taj magarac smatra to prostituisanje francuske misère⁹ za patriotski akt.

Kako je tripotage¹⁰ najintimnija tajna političkih podviga ovdašnjih političara emigracije, to je Siegwart¹⁵⁴¹ Kinkel provodadžisao između studiosuma Schurza i sestre gospode Ronge, koja je, kažu, bogata.

Fatalno je samo to što ovi magarci sa svojim renomističkim mahinacijama jednako daju policiji materijal i pogoršavaju položaj naših prijatelja u Nemačkoj.

Tvoj
K. M.

⁵ božjeg izaslanika — ⁶ Da se čovek sažali! — ⁷ mali — ⁸ ta umetnička priroda — ⁹ bede — ¹⁰ spletkarenje

19

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Tvoje pismo primio sam jutros i to nepovredeno. Izgleda da nova adresa ima dobro dejstvo.

Zabavna dokumenta o emigraciji vratiću sutra — zabeležiću sebi ponešto odatle.

Izgleda da je mali Dronke u Parizu doista dopao hapsa — inače bi čuli o njemu nešto. Da li se, kako piše »K[ölnische] Zeitung« u kafani D.¹ stvarno sastalo nekoliko ljudi »Marxove sekte«? Ne bih znao odakle ti ostaci. U svakom slučaju Dr[onkeu] se ne bi moglo oprostiti ako se on tako publiquement² uputio među ove ljude u kafani. No ako je još slobodan i ako postoji mogućnost da mu se piše, moralo bi se sada svakako sve pokušati da ga dopremimo u London — on je proteran i oni su u stanju da ga usled repture de ban³ pošalju u Alžir. Ako je, dakle, moguće saznati nešto поближе, onda ću gledati da nabavim te dve funte, jer mali mora doći na sigurno mesto. Piši mi ako šta doznaš o njemu.

Sada idem kući da bih završio još jedan članak za Dana-a⁴, koji će Ti, ako bude gotov, stići drugom poštom. Od prošle nedelje sam strašno nazebao, tako da nekoliko večeri nisam bio ni za šta kapabel⁵. Inače bi već bilo više gotovo.

Reci Jonesu da će iduće nedelje dobiti nešto od mene⁶ — moji članci za njega su, na žalost, svi mizerabilni, pošto zbog kratkoće svakog pojedinog i malo raspoloživog prostora redovno zaboravljam šta sam pisao prethodne nedelje — osim toga moram da radim brzo i površno i uopšte nemam vremena da prikupim i sredim materijal o poslednjim francuskim stvarima. Većito istresanje iz rukava demoralise.

Ako večeras ne budem gotov sa člankom za Dana-a, onda će to biti naročito zbog toga što imam da pregledam još dobar deo »Neue Rheinische Zeitung« od aprila i marta 1849, jer Frankfurćane treba ovom prilikom temeljito poklopiti. Bauer^[29] tu nije dovoljan.

[Mančester] 1. aprila [18]52.

Tvoj F. E.

¹ Café de Danemarc, rue St. Honoré — ² javno — ³ kršenje progona — ⁴ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁵ sposoban — ⁶ F. Engels, *Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskog proletarijata prošlog decembra*, deo III

20

Marx Engelsu
u Mančester28, Dean Street, Soho, London
5. aprila 1852.

Dragi Frederic,
Prilažem pošiljku od Cluša, koju mi do srede (veče sednice Saveza¹) moraš vratiti.

Dronke je odmah drugi dan, pošto si mi vratio njegovo prvo pismo, pisao iz zatvora Freiligrathu, što sam zaboravio da Ti saopštim. F[reiligrath] je odmah poslao pismo Lassalle-u, da bi mu ovaj poslao novac u Pariz, koji je verovatno utoliko brže mogao biti ekspedovan što se L[assalle] sa onim pismom mogao obratiti svim liberalnim buržujima Diseldorfa. Na žalost, »Patrie« piše da su kod Dronkea nađena kompromitujuća pisma. Zar je bio toliko glup da sobom nosa testimonia² svog glupavog Lionca³ i ostalih veza?

Louis Blanc, kao što sam predviđao, pokušava da koristi zajedničku izjavu protiv Mazzinija da bi obrazovao novu »réseau d'action«⁴ i probio se kao šef revolucionarne partije. On je čak i mene hteo da privuče u svoju fuziju svih »francuskih« socijalista i pozvao me na sastanak. Ja ga, naravno, nisam čak ni odgovora udostojio, već sam intermédiaire⁵ samo dao na znanje da se čudim zbog te nametljivosti. Pošto Proudhon dolazi ovamo, malome⁶ bi savez sa mnom sada dobrodošao.

Dana je najzad pisao i platio 9 funti, broj *štampanih* članaka⁷. Ujedno me zamolio da, pošto će izbor predsednika u ovom intervalu iziskivati sve rubrike lista, ostatak kondenzujem u pet do šest članaka i u poslednjem naročito izložim prospects of revolutionary Germany⁸. To bi bio famozan povod za kritikovanje emigracije, i ja ću Ti u jednom kasnijem pismu opširno pisati o svome mišljenju o tome.

Szemere mi sada šalje u tri do četiri sveske svoj rukopis (na nemačkom) o »Kossuthu, Görgeyu i Louis-u Batthyányi-u«¹⁵⁵

¹ Saveza komunista — ² svedočanstva — ³ Moses Heß — ⁴ »akcionu mrežu« — ⁵ posredniku — ⁶ Louisu Blancu — ⁷ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, serija članaka sa Marxovim potpisom — ⁸ perspektive revolucionarne Nemačke

Weydemeyer ima to da izda u Americi, što za njega predstavlja odličan posao, utoliko više što će on verovatno s te strane dobiti 500 dolara za svoj list⁹.

Ali pre nego što ta stvar na nemačkom ode u Ameriku, treba ovde u Engleskoj da se prevede na engleski, da bi ovde, pošto u Americi izade na nemačkom, bila izdata kao brošura za ovdashnju publiku. Ti verovatno ne bi imao vremena za ovaj posao, čak i ako Dana-a neko vreme ostaviš. U tom slučaju bih ovu stvar morao dati Jonesu. Prevod se plaća 1 funtu po tabaku.

Ovde sam upoznao pukovnika Szerelmeyja, koji je vrlo obrazovan. Učestvovao je u četrnaest bitaka u Mađarskoj. Pošto je ujedno i odličan slikar, to sada izdaje jedno raskošno delo, izveštaje o bitkama u tekstu i crteže bitaka. On je sam napravio skice, a izveli su ih prvi francuski slikari. Obećao mi je jedan primerak. Primerak će stajati 10 funti. Ti ćeš, dakle, dobiti prilog za svoju ratnu biblioteku.

Tvoj
K. M.

Vidiš da je Kinkel još malo drukčije oktroisao nego Louis Bonaparta. On je najpre imenovao članove svoga doma deputata, kongres jemaca¹⁵⁶. Zatim, plašeći se svoje sopstvene tvorevine, ne drži se ni zakazanog dana ni mesta, već saziva skupštinu u vreme i na mestu kada i gde može učestvovati samo sedam ljudi. Šestorica od ove sedmorice mu izglasavaju poverenje. Sa njima on sastavlja svoj ustav. Daje da ga oni naimenuju za predstavnika Amerike i njima čini odgovornim komitet koji je obrazovao.

⁹ «Die Revolution»

21

Marx Engelsu
u Mančester

14. aprila 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,
Pišem Ti samo ova dva retka da bih Ti javio da je malo
dete¹ danas u 1 i četvrt umrlo.

Tvoj
K. M.

¹ Marxova kćerka Franciska, koja nije imala ni godinu dana

22

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Sa žaljenjem sam video da su se moja strahovanja zbog Tvoje male devojčice suviše brzo potvrdila. Kada bi samo ikako bilo moguće da se Ti sa svojom porodicom preseliš u neki zdraviji kraj i prostraniji stan!

Rado bih Ti poslao nešto novaca, ali sam u Londonu¹⁵⁷¹ izdao mnogo više nego što sam računao, tako da se i sam do kraja ovog meseca moram stisnuti, a sledećeg meseca imam da platim račune i za knjige poručene u Nemačkoj, ravno 12 funti. Ipak ću videti, ako ikako bude moguće, da Ti odmah početkom maja nešto pošaljem. Da sam bar ranije znao kako stoje stvari u Londonu, ja bih tada izostavio au fond¹ sasvim izlišno putovanje u London i time bih imao nešto slobodnije ruke.

Pindar je ovde, pošto se u Liverpulu nije mogao smestiti. On traži neko mesto ili privatne časove, i ja ću se, naravno, zauzeti za nj. Da bih mu pružio dokaz svoga dobrog raspoloženja, uzimam kod njega časove ruskog jezika. Ali da bih ga mogao ovde preporučiti, moram o njemu znati nešto više, a pošto se od njega to može izvući samo sa najvećim trudom, bilo bi mi drago da mi napišeš šta znaš o njemu i njegovim odnosima, odakle ga poznaješ itd. Uostalom, meni se ne čini da bi on sa svojom ćutljivošću mogao da prokriči sebi ovde put.

Prema sadašnjim trgovinskim izgledima, naročito u odnosu na Istočnu Indiju, ne treba izgubiti iz vida jednu tačku². I pored kolosalnog uvoza engleskih industrijskih proizvoda u Istočnu Indiju, koji se već tri godine neprestano povećava, od pre nekog vremena dolaze otuda opet prilično dobre vesti; zalihe se postepeno rasprodaju i tamo se bolje plaćaju. To može da ima svoga razloga samo u tome što je u provincijama koje su Englezi najkasnije osvojili, u Scindi, Pendžabu itd., u kojima se dosada održavao skoro isključivo domaći ručni rad, ovaj sada konačno potisnut engleskom konkurencijom, bilo da su ovdašnji fabrikanti tek nedavno došli na to da za ova tržišta pripremaju podesne tkanine, bilo da su urođenici svoj ukus za domaće tkanine najzad žrtvovali jevtinijoj ceni engleskih tkanina, koje se obično izvoze u Indiju. Poslednja indijska kriza

¹ u osnovi — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 17.

1847. i s njome povezani veliki pad cena engleskih proizvoda u Indiji mogao je vrlo mnogo doprineti tome; i već kod starog Gülicha se vidi da je i Indija, koju su Englezi u njegovo vreme bili osvojili, bila još daleko od toga da sasvim napusti svoju sopstvenu staru manufakturu⁵⁸⁾. Samo se iz toga može objasniti što se u Kalkuti i Bombaju odavno nije ponovila u pojačanoj formi istorija iz 1847. Ali kada 3 000 000 bala pamuka poslednje žetve stigne na tržište i bude prerađeno i kao gotova roba najvećim delom otpremljeno za Istočnu Indiju, to će se već promeniti. Industrija pamuka cveta sada tako da uprkos ovoj sezoni koja nadmašuje berbu iz 1848/1849. za 300 000 bala, cene pamuka kako u Americi tako i ovde rastu, da su američki fabrikanti kupili već preko 250 000 bala više nego prošle godine (kad su potrošili ukupno samo 418 000 bala) i da ovdašnji fabrikanti počinju već da tvrde da čak ni berba od tri miliona bala ne bi bila dovoljna za njihove potrebe. Dosad je iz Amerike izvezeno u Englesku 174 000 bala, u Francusku 56 000 bala, u ostali kontinent 27 000 bala više nego prošle godine. (To je od 1. septembra do 7. aprila svake godine.) I pri takvom prosperitetu je, dabome, lako objasniti kako Louis-Napoleon može tako lagodno da priprema svoj bas-empire⁵⁹⁾; pretek direktnog uvoza pamuka u Francusku između 1850. i 1852. iznosi dosad 10 000 bala (302 000 prema 192 000), dakle preko 33%.

Po svim pravilima, kriza mora izbiti u ovoj godini i verovatno će izbiti; ali ako se posmatra sadašnja sasvim neočekivana elastičnost istočnoindijskog tržišta i konfuzija nastala zbog Kalifornije i Australije kao i jeftinoća većine sirovina, koja i industrijske proizvode drži na niskoj ceni, i odsustvo svake velike špekulacije, onda se dolazi skoro u iskušenje da se sadašnjem periodu prosperiteta prorekne vanredno dugo trajanje. U svakom slučaju je moguće da ta stvar potraje do proleća. Ali je naposljetku najsigurnije within six months more or less³ držati se starog pravila.

Pozdravi svoju ženu mnogo puta i piši uskoro.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 20. aprila [18]52.

³ za vreme od šest meseci više ili manje

23

Marx Engelsu
u Mančester

24. aprila 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Prošle nedelje sam video muke kakve Ti ni zamisliti ne možeš. Na dan pogreba¹ ni s jedne strane nije stigao obećani novac, tako da sam na kraju krajeva bio primoran da odem Francuzima u susjedstvu da bih platio engleske džukce iz pogrebnog zavoda. Na nesreću je još došlo i pismo od Weydemeyera, prema kome izgleda da su i u Americi svi izgledi propali. Cluſ, čije ćeš pismo dobiti iduće nedelje, daje sada bolje izgleda. Quoi que de dure complexion², ovoga puta me je ova mizerija znatno potresla.

Prilažem pismo od džukca Ewerbecka, koji nikad ne frankira, pa čoveku uvek izvuče iz džepa i poslednjih deset pensa. Zatim članak od B. Bauera u »Daily New York-Tribune«⁶⁰¹ Tvoj članak³ je namamio onamo svakog đavola. Smejaćeš se B[auerovim] otkrićima o »armijama«. Ako hoćeš da mi sada pošalješ članak za Dana-a, možeš počekati dok ih ne bude više a onda ću ih sve zajedno otpremiti.

Gospodin Telling izdaje jedan mesečni ili nedeljni časopis u Njujorku, od koga mi je prvi broj on, džukac, sam poslao — prava dačka glupost.

Heise (iz »Hornisse«-a⁴), sada Willichov intimus. Dele jednu postelju. Šta je njemu? Opet se razmeću pučem koji pripremaju u Nemačkoj.

Dronke je prava imbécile⁵. Četiri funte koje smo mu nabavili na Rajni mirisale su na više, pa je tako otišao u Koblenc da bi iskamčio novaca. Magarac nije promislilo da daje novi materijal protiv Kelnjana⁷¹. To je zbilja bruka kako se on ponaša.

Apropos! Ne zaboravi da *immédiatement*⁶ pošalješ u London: 1. punomoćje za *Liebkechta* da funtu sterlinga podigne kod *Haina*; 2. napiši ceduljicu *Hainu*, u kojoj ćeš »dragom prijatelju« u dva reda saopštiti da si čuo da mu ide dobro i da si mu uputio

¹ Marxove kćerke Franciske — ² iako tvrde naravi — ³ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁴ Satirični list koji su Heise i Kellner 1848. osnovali u Kaselu — ⁵ budala — ⁶ odmah

Liebknechta zbog funte sterlinga. Moramo, naime, paziti da ne dode do neprijateljstva.

Juče, naime, pošto su jednog od naših poznanika, koji je dosada noćivao kod Liebknechta, njegovi domaćini izbacili napolje i pošto niko od nas nije mogao tom jadniku dati ni penija, pisao sam Liebknechtu pisamce u kome sam mu kazao da si ga Ti uputio na Haina zbog jedne funte sterlinga. Gospodin Hain je bio nešto nepoverljiv i tražio je od Liebknechta da najpre vidi Tvoj rukopis.

Pošalji mi nekoliko stamps⁷, pošto Ti moram poslati masu stvari.

Tvoj
K. M.

⁷ maraka

24

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Od Haina sam sinoć dobio pisamce koje sam Ti juče uz odgovor na njega vratio. Mislim da će posle ovoga gospodin Hain već platiti.

Prilažem stamps¹ kojih ću uskoro poslati više. Takode vraćam stvari. Ewerbeckovo pismo je dostojan pandan njegovoj knjizi. »Ta pomozite mi protiv Ribbentropa! Denunciraću ga demokratiji kao hypocrite i débaucheur²!« On je potpuno podetinjio.

Ni prijatelj Bruno nije napredovao u mudrosti i saznanju boga³. Il valait bien le peine⁴ iz Berlina pokrenuti američku štampu da bi se ovim dalekim zaobilaznim putem objavilo začuđenom svetu da kontinentalne vojske postoje radi održanja unutrašnjeg mira. Gospodin Bruno predstavlja još uvek Hegelovu dijalektiku na stupnju njenog najdubljeg srozavanja. Sva dubina istorijskog shvatanja ograničava se u ovom razvojnom stadijumu na to da se najbanalnija opšta mesta opširno dokazuju uz izdašnu upotrebu patosa i prividnog razvitka i zatim predstave kao novootkriveni rezultat istraživačkog truda. Sve je to podnošljivo kad se radi o odavno minulim istorijama, ali ako se nekome na ovaj način mistifikuje neposredna sadašnjost, onda je to odviše, i svaki magarac mora primetiti da se iza toga ne krije ništa. I duboka istina: da su vlade u pravu nasuprot revolucija, jer ove još nisu zrele, ali i revolucije su u pravu nasuprot vlada, jer one, doduše embrionski i nezrelo, ali ipak . . .⁵ supstancijalno predstavljaju ideje budućnosti — stari Hegelov vic koji sigurno čak ni u Americi nije više nov! I uvek i većito »neraspoloženje«, »mrzovolja«, »temeljita ravnodušnost« »gradanina«. »U nekim zemljama bore se klase protiv klase, u drugima nacije protiv nacija.« Tačno uzeto, ova neizmerno pametna fraza je sve što je Bruno naučio iz revolucije.

Gospodin Telling je očigledno proteran iz Francuske kao bezavičajni član lumpenproletarijata i skitalica, i nije upotrebljiv čak ni u »société du 10 Décembre«⁽⁶¹⁾.

Ako ne znaš pozitivno da je Dr[onke] dobrovoljno otišao u Nemačku, onda mi ta stvar izgleda verovatnija ovako, da on kao već

¹ poštanske marke — ² licemera i razvratnika — ³ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 23. — ⁴ Vredelo je truda. — ⁵ nečitko

ranije proteran iz Francuske, ovoga puta nije transportovan na bilo koju, već na *nemačku granicu*. Taj ludov se, međutim, srećno probio do Nasaua — zašto ide u Koblenc, kad bi mnogo bolje učinio da ide u Hamburg i odatle, gde ga niko ne poznaje i gde bi našao Weertha i Strohna, dakle i novaca, u Englesku! Ali od Nasaua, kome je bio tako blizu, očigledno ga je nada na novac povukla u Koblenc, i da je tuda prošao, zacemento bi otišao u Keln. Za Kelnjane^[7] je, međutim, dobro što su već prošli kroz optužni senat, inače bi Dr[onkeovo] hapšenje dalo povoda za nova šestomesečna isleđivanja. Njega će vrlo brzo transportovati u Keln i možda pokušati da pred porotom nastupi kao svedok. Što se njega tiče, on je to ovoga puta i zaslužio. Ukoliko mu je bio potreban novac, mogao ga je svakako nabaviti u Frankfurtu, ili mu ga je Lassalle mogao nekuda poslati; ali ne, mali je apsolutno morao u Koblenc, gde ga na ulici poznaje svaki žandarm i svako pseto. En attendant il est sûrement logé⁶.

Tvoj
F. E.

Mančester, 25. aprila 1852.

⁶ U međuvremenu je na sigurnom mestu.

25

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Prilažem najnovije Weydemeyerovo pismo, koje je nešto vedrije. Tvoj članak⁶² ću zasada zadržati ovde: 1. da bih ga pročitao i 2. da bih ga kasnije eventualno preveo na engleski, što ide vrlo dobro, ako se izostavi nekoliko samo Nemcima razumljivih metafora.

Voilà donc¹, »K[ölnische] Z[eitung]« objavljuje poternicu za Mosesom Heßom zbog veleizdaje. Evo moje glave ako se to nije dogodilo zbog glupavih papira o njihovim važnim ženevskim stvarima, koji su nađeni kod čiča Dronkea. Cela valait bien la peine!² Moses je, međutim, opet mučenik, što će njegovo otium cum dignitate³ jako ulepšati; možda će ga uskoro otpremiti u London — est-ce que nous n'échapperons jamais à cet imbécile!⁴ U svakom slučaju sve to opet može biti vrlo fatalno za one jadnike u Kelnu i pružiti nov razlog za odugovlačenje njihovog procesa; da su oni zbilja već upućeni pred porotu, to bismo valjda čuli.

Freiligrath mi piše zbog preporuke mome zetu⁵ — danas ću mu je poslati, on dakle ipak hoće po svaku cenu da dobije neko mesto.

Moj najlepši pozdrav Tvojoj ženi i deci.

Tvoj
F. E.

Mančester, 27. aprila 1852.

Sinoć je bilo famozno glasanje o militia Bill⁶³. Neka bog da još nekoliko takvih predloga pa će se novi izbori otegnuti do septembra ili oktobra. Serves the Whigs right and the financials⁶⁴ too!⁶ Vidim Harneyev potez zbog »Star«-a⁷ je prostački, ali je dobro što Jones nije dobio ovaj stari diskreditovani propali list⁶⁴. Harney se može sahraniti zajedno sa svojim listom.

¹ evo, dakle — ² To se baš isplatilo! — ³ dostojanstveno besposličarenje — ⁴ zar se nikada nećemo otarasiti ove budale — ⁵ Emil Blank — ⁶ Tako je trebalo vigovcima i reformatorima poreza takode! — ⁷ lista

26

Engels Marxu

u London

D[ragi] M[arx],

Prilažem opet jedno Weydemeyerovo pismo. Novine nisam primio. Međutim, jutros je telegrafisano »Atlantiku«, i one će svakako stići sutra ujutru. Izgleda da je Weyd[emeyer] pogrešno razumeo nekoliko nagoveštaja koje sam mu dao radi praktičnijeg pakovanja i slanja njegovih stvari, tako da ne bi za njih nepotrebno plaćao visoku poštarinu; međutim, ja sam mu već ukazao na njegovu grešku.

Koblenskačka istorija zbog piccolo-a¹ bila je dakle ipak čista bajka, i ako se može verovati »Kölner Zeitung«-u, čale Dronke je sada verovatno već u Londonu i njegove avanture su tako stigle do nekog cilja. Tant mieux pour lui.² Ali sada tek ne razumem priču s Mosesovom³ poternicom. U svakom slučaju izgleda da ona nagoveštava nova šikaniranja Kelnjana⁴. Bogzna kakva je stara glupost pala opet u ruke policije. Jadni Moses, da tako egregiously post festum⁴ postane još i mučenik in partibus infidelium!⁵

Sledeće nedelje ću jedan za drugim napisati nekoliko članaka za Dana-a⁵ i gledaću da tu stvar dovedem do kraja kampanje za državni ustav.⁶ Da bismo onda odmah mogli zaključiti, bilo bi dobro kad bi mi Ti napravio kratak memorandum za poslednji članak o revolutionary prospects of Germany⁶ i o položaju naše partije za vreme i posle revolucije. Baš ove zaključne stvari su veoma važne, i onda će mi takav memorandum omogućiti da pišem članke ne samo bolje već i daleko brže. Na ovaj način bi mi s nešto napora s moje strane pošlo za rukom da od danas za četrnaest dana završim svih zaostalih pet do šest članaka i u međuvremenu bi Ti već mogao stupiti u prepisku sa Dana-om radi nove serije o nekom aktuelnijem predmetu, soit la France, soit l'Angleterre⁷. Kako će Weyd[emeyerova] brošura uskoro izaći, to se *18 Brumaire*, osim u promenjenom obliku, ne može više prodati Dana-u; on ga tada može dobiti for nothing⁸ i sam prevesti. Ali Ti bi ipak mogao upitati D[ana]-a da li on želi neku za anglo-američku publiku sračunatu izmenu i prevod, onda bi se predistorija do 2. decembra

¹ malog (E. Dronkea) — ² Utoliko bolje za njega. — ³ Moses Heß — ⁴ strašno kasno — ⁵ za seriju F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁶ revolucionarnoj perspektivi Nemačke — ⁷ bilo Francuskoj, bilo Engleskoj — ⁸ besplatno

1851. morala znatno skratiti i najzad tu stvar protegnuti do neposredne aktuelnosti, tako da bi se na to mogli nadovezati dalji nedeljni i četrnaestodnevni izveštaji o Francuskoj.

Tvoj
F. E.

Mančester, 29. aprila 1852.

27

Marx Engesu
u Mančester

30. aprila 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Istovremeno sa ovim pismom dobićeš i jednu ogromnu pošiljku iz Amerike. Danas sam primio i pismo od Cluša, koje mi je, međutim, još potrebno do iduće nedelje i iz kojeg ću Ti dole navesti izvode.

Dronke je sain et sauf¹ stigao ovamo. On mi se sviđa više nego što sam očekivao. On je porastao i okrupnjao. Time je dobio u samopouzdanju. Zasada se smestio kod Anschütza, koji ga je dočekaao raširenih ruku. On će ovde započeti mali posao, pošto iz Pariza ima nalog da ovde prodaje tabakere i novčanike. Plata 10%. A preko Anschütza doći će odmah do potrebnih veza za ovu trgovinu.

Od njega sam saznao da je »valjani« Techow poslao u Švajcarsku karakteristiku o nama, u kojoj nas je žestoko grdio, naročito Tebe. Vojna lica zavidna su Ti iz konkurentskih razloga. Et je pense² da ćeš Ti jednog dana opravdati leurs presentiments³. Osim toga: Schily je zahtevao iz Ženeve da se ta gospoda izmire sa nama. Na to je dato mišljenje, potpisano: Willich, Techow, Schapper, Schimmelpfennig, gde se između ostalog kaže: 1. da je sasvim prekinuto sa tom savršeno nemoćnom partijom; 2. da među nama ima policijskih špijuna, koji sve dostavljaju pruskoj vladi.

Ne znam da li sam Ti već pisao ili si to još prilikom svog boravka ovde čuo da gospoda Kinkel i komp. poseduju u gotovu sve u svemu samo 3000 dolara, da su se svi ugledni ljudi, kao Löwe von Kalbe, povukli, da je Willich u vrlo zategnutom odnosu s Kinkelom i Reichenbachom i da se čitava svinjarija nalazi u raspadanju.

Memorandum o Nemačkoj⁴ ćeš dobiti.

Juče su ti džukci imali ovde sednicu jemaca. Izabrali su definitivni komitet. Gospodin Ruge je pisao pismo u kome je protestovao. Willich nije bio prisutan. Reichenbach je unapred odbio svako dalje

¹ zdrav i čitav — ² i ja mislim — ³ njihova naslućivanja — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 26.

učeće u takvoj raboti. Komitet će biti plaćen. Izabrani su: Kinkel, Willich (sumnjivo je da li će pristati), Löwe von Kalbe (odbiće u svakom slučaju), Fickler, Ronge, Schutz iz Majnca i još jedan. Oni se upotpunjavaju sami iz sebe. Ruge u svome pismu napada Kinkela kao agenta princa od Pruske i slobodnog zidara.

Iz Clušovog pisma sledeće:

Huzel (treba razlikovati od Huzzelwitta, Clušovog prijatelja, koji je kao jamac prisustvovao⁵ Kinkelovom kongresu u Sinsinatiju¹⁵⁶); piše Clušu između ostalog:

«Kinkel je hteo da me onemogući sa svojim *prostaklucima* prema Marxu i Engelsu. Ono što sam hteo, pošlo mi je za rukom; tako sam ga sterao u tesnac da ću ga za dugo imati u džepu. On je hteo da se osigura time što me je zamolio za časnu reč da ćutim o tom slučaju i da mu ne priredim 'nikakve neprijatnosti' govoreći javno o tome. Neki Telling psuje kao kočijaš u pismu Anne-keu . . .»

Dalje sâm Cluš piše:

«U Njujorku na sjajnom skupu o kome sam izveštaj poslao u svom poslednjem pismu, konstituisala su se posebno vrlo mnogobrojna gimnastička udruženja i izjasnila se za moj protest i Weydemeyerov članak protiv Kinkelovog memoranduma¹⁶⁵.»

Apropos! Ja sam Bangyai, za Szemerea, dao nekoliko skica velikih nemačkih ljudi u Londonu. To pismo je, ne znam kako, pročitano nekom nemačkom knjižaru a da mu nije rečeno moje ime. On sada traži «portrete» te gospode i, kako kaže B[angya], spreman je da dâ 25 funti sterlinga za nekoliko štampanih tabaka. Naravno, anonimno ili pseudonimno. Dakle, qu'en penses-tu?⁶ Zapravo jednu takvu humoresku morali bismo zajedno napisati. Ja se nešto ustežem. Ako misliš da treba da se upustim u tu govornariju, onda moraš napraviti kolekciju iz mojih pisama, i iz stvari, koje inače imaš, u kojima se nalaze fragmenti za karakteristiku tih džukaca. U svakom slučaju Ti bi morao poslati nekoliko glosa o Willichu «u akciji»¹⁶⁶ i «u Švajcarskoj».

Među stvarima koje Ti šaljem naći ćeš skicu reklame za njegovo delo sa slikama i izveštajima o bitkama od starog Szerelmeya. On želi da se nešto ispravi i preradi kao reklama na engleski, za što nam obojici obećava po jedan primerak dela. Je crois que ça vaut la peine de faire un petit Puff⁷.

Da će gospodin Carey publikovati ekonomsku knjigu o «Harmony of Interests»⁸, predvideo sam čim sam ugledao njegov prvi štampani spis¹⁶⁷.

⁵ oštećen papir — ⁶ Šta misliš o tome? — ⁷ Mislim da vredi truda napraviti malo glasnjiju reklamu — ⁸ «O Harmoniji interesa»

Mais que dis-tu, mon cher⁹, o Rugeu koji u poslatom Ti »Janus«-u¹⁰ pokušava da usvoji komunizam kao najnoviji proizvod svoga »humanističkog mišljenja«. — A kako! Mon Dieu!¹¹

Jesi li čitao o zavećicama između Harneya i Jonesa? Inače ću Ti poslati njihove uzajamne filipike¹⁶⁸¹. Obojica se, jedan od svoje volje, drugi zato što je primoran, spuštaju ovde na nivo polemike nemačke emigracije.

Tvoj

K. M.

Da li si ikada čitao veću glupost od [. . .]¹² članka B. Bauera u »Tribune«-i: »Der Verfall Englands«¹⁶⁰¹. Najkarakterističnije je za nepopravljivog starog teologa sledeće mesto:

»Dok je engleski parlament dosada sprovodio rimsku politiku i koristio životne nagone naroda, pregalaštvo nacije za osnivanje svoga svetskog gospodstva, dok je isto tako u starorimskom duhu koristio *unutrašnje britanske razlike*, kao na primer *razliku anglikanske crkve, škotskog prezviterijanizma i irskog katolicizma* za izgrađivanje i razvoj svoje aristokratske veštine vladanja, sada se on u kontinentalnoj borbi između narodâ i vladâ pretvorio u stranku i nastupa kao stranka za konstitucionalizam u istom trenutku kad ovaj ide u susret svojoj neospornoj propasti.« Wenn das nicht gut für die Wanzläus ist, so weiss ich nicht, was besser ist¹³.

⁹ ali šta kažeš, dragi moj — ¹⁰ Nemački časopis koji je u Njujorku izdavao Heizen — ¹¹ Bože moj — ¹² papir oštećen — ¹³ Ako to nije dobro za stenice, onda ne znam šta bi bilo bolje (nemačka uzrečica).

28

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Prilažem Post Office Ordre¹ na 30 šilinga, sve čega se za moment mogu lišiti. Ti, doduše, sutra nećeš moći da podigneš novac jer je nedelja, ali ćeš bar znati da ga imaš. Ako mi tokom meseca bude moguće da otpremim drugu takvu pošiljku, onda možeš biti uveren da ću to i uraditi, ali to sada još ne mogu znati.

Vrlo je dobro što je mali² uskočio i što se izvukao, a što je u Anschützu zasad našao a friend in need, a friend indeed³, to takode nešto vredi. U toku leta mora me jednom posetiti, posle posete moga staroga.

Što se tiče pomenutih biografskih skica velikih ljudi⁴, komično je što mi se od pre nekog vremena u glavi vrzma ideja da na sličan način alfabetskim redom sastavim kolekciju takvih biografija, koja bi se mogla uvek dalje voditi i držati u pripravnosti za veliki moment »kad otpočne«, kada bi je odjednom trebalo baciti u svet. Što se tiče knjižarske ponude, to već 25 funti nešto vrede, ali ne treba zaboraviti da će, kraj sve anonimnosti i pseudonimnosti, ipak svako zapaziti de quel côté ces flèches viennent⁵, pa će odgovornost pasti na nas dvojicu. Ova stvar, štampana u Nemačkoj pod sadašnjim režimom, izgledala bi kao podrška reakciji, i nikakvi principijelni predgovori na svetu ne bi to sprečili. A to je uvek fatalno. Ako bi se ta stvar ograničila na samo nekoliko, recimo najpoznatijih magaraca — Kinkela, Heckera, Struvea, Willicha, Vogta i slične, onda bi pre išlo; izostavljanje naših sopstvenih imena ne bi tada mnogo značilo i stvar bi se mogla shvatiti kao da direktno dolazi od reakcije. U svakom slučaju mi bismo po mogućstvu ovu stvar morali raditi zajedno. Sad vidi, šta misliš da bi bilo najbolje da se uradi, i nous verrons⁶. £ 25 valent bien un peu de scandale.⁷

Člubovo pismo vraćam iduće nedelje. Stvar za Szerelmeya⁸ ću napisati. Materijal iz Amerike do danas u podne nije stigao, no možda je već kod moje kuće.

Mančester, 1. maja 1852.

Tvoj
F. E.

¹ poštansku uputnicu — ² Ernst Dronke — ³ prijatelja u nevolji, prvog prijatelja — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 27. — ⁵ sa koje strane dolaze ove strele — ⁶ videćemo — ⁷ 25 funti svakako vrede nešto malo skandala — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 27.

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Tvoja velika američka pošiljka još nije stigla. Ja sam upitao kod Pickfordâ, pošto su u mojoj ulici kuće nanovo numerisane, zbog čega nastaje konfuzija; ali kod P[ickford]â nije bilo nikakvog paketa za mene. Ili 'Ti tu stvar, dakle, nisi poslao, ili, ako preko pošte, možda ne u propisanoj formi, ili se s tim desilo nešto drugo. Obavesti se, dakle, šta je s tom stvari.

Ove nedelje imaću ovde svoga gospodina starog, kad će se izvršiti likvidacija čitave poslovne govornarije, a i moj položaj će se za dalje regulisati. Ili će se posao ovde dalje voditi obnavljanjem ugovora, što, međutim, nije jako verovatno, ili ću pokušati da prodrem s predlogom da moj stari istupi iz firme najkasnije krajem godine, a možda već krajem juna ove godine. Onda će nastati davolska likvidacija, koja će, međutim, za šest do osam meseci biti uglavnom završena, posle čega ću onda početi nešto drugo, ili ići u Liverpul ili bogzna šta. Za četrnaest dana će to svakako biti odlučeno. Drago mi je što će moj stari već sada doći da se ova neizbežna gnjavaža ovde što pre okonča i da znam na čemu sam.

Vraćam u prilogu i Clušovno pismo. Jonesove članke imam ovde, ali ne i Harneyeve, koje mi zgodnom prilikom možeš poslati, da bih upoznao obe strane i video čiču Harneya u njegovoj novoj ulozi. Marljivi Jones će vrlo brzo potisnuti tog lenjog džukca, samo ako mu pođe za rukom da izdrži neko vreme. A tiraž od 4000¹ primeraka nedeljno, koji već donosi profit (3600 pokrivaju troškove), on će ipak biti u stanju da postigne.

Dolazak moga starog odgaga, naravno, moje planove za Dana-a² za osam do četrnaest dana. Međutim, Ti bi u međuvremenu preko Szemere-a mogao nastaviti pregovore sa knjižarem zbog skica i pregledati svoju korespondenciju u »N[eue] R[heinische] Z[eitung]« (naročito glasanja Nacionalne skupštine i govore) u pogledu heroja koje treba odslikati, i kada ta stvar bude pri kraju, da dođeš na nedelju dana ovamo da bismo to svršili³. Ja ipak mislim da se može učiniti tako da paternité⁴ te stvari ne bude otkriveno, pa čak ako se to i dogodi, da to stvari ne može ništa nauditi.

¹ lista »Peopls Paper« — ² serije članaka, F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ³ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* — ⁴ autorstvo

Kako mi Ebner piše, on u pogledu Tvoje ekonomije ¹⁴⁹⁾ još uvek pregovara s Löwenthalom, koji hoće da otvori radnju u Briselu i zasada ostaje još član frankfurtske firme.

Kako napreduje Freiligrath s mojim zetom?⁵ Odgovori mi u pogledu Pindara, c'est une bête ennuyeuse et assez confuse⁶. Je li on u S[avezu]?¹⁴²⁾

«Turn-Zeitungen»⁷, koje je Weyd[emeyer] navestio još nisu stigle; mora da je on s tim napravio nekakvu omašku.

Piši uskoro.

Tvoj

F. E.

Mančester, 4. maja 1852.

Na paketima koji ne idu poštom bolje je da umesto starog broja 70 napišeš oba, stari i novi broj u adresi, ovako: br. 44/70 Great Ducie Str[ect], Strangeways, Manchester.

Stvar za Szerelmeya⁸ ću po mogućstvu poslati sutra.

⁵ Emil Blank — ⁶ to je dosadna i prilično konfuzna životinja — ⁷ «Turn-Zeitungs» organ «Socijalističkog gimnastičkog saveza» koji je izlazio u Njujorku, a kasnije u Filadelfiji — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 27.

30

Marx Engesu
u Mančester

6. maja 1852.

28, Dear Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Paket za Tebe nije otišao jer je Pickford tražio od moje žene 2^{1/2} šilinga. A toliko sav taj drek ne вреди.

Priložena neobična cedulja koju Ti šaljem je na brzinu uzeta kopija jedne okružnice⁶⁹¹ koju su uputili gospoda Kinkel-Willich članovima svoga društva. Najkomičnije je to što jedan od šefova njihovih sekcija svaki put odnosi te burgije pruskom generalnom konzulu Hebeleru, koji za to plaća. Pruska vlada ima, naravno, isto tako ključ za ove tobože važne misterije kao i Kinkel-Willich. Willich je, naime, i pored svih principijelnih nedoumica, ipak prihvatio mesto u definitivnom komitetu. Ko ima novaca, ima i Willicha.

Toliko je pouzdano da se namerava puč quelconque¹. General Klapka je već otputovao u Maltu s dekretom u džepu, potpisanim od Kossuth-Mazzinija, koji ga imenuju za vrhovnog generala ugarsko-italijanske vojske. Mislim da treba da započne u Siciliji. Ta gospoda se osećaju neugodno ako svake godine dva puta ne dožive poraze i ne dobiju batine. Oni ne mogu da dopuste da se svetska istorija razvija bez njihovog sudelovanja, bez njihove intervencije, i to zvanične intervencije. Ako stvar pode naopako, kao što je sigurno, onda će gospodin Mazzini ponovo imati priliku da se pravi važan u srditim pismima¹⁷⁰¹ quelconque² Grahamu. Njegovom varenju to neće smetati.

Sada korigujem Bangyain prevod karakteristika¹⁵⁵¹ koje je Sze-mere pisao na madarskom. Original, koji je teško rekonstruisati na osnovu prevoda koji je loš i često gotovo nerazumljiv i stalno je u sukobu s gramatikom i sa consecutio temporum³, mora da je famozan. Jasno je toliko: svrgavanje austrijske dinastije, koje je u trenutku njene proklamacije bilo nepolitično i štetno, udesio je gospodin Lajos Kossuth da bi sebi obezbedio guvernersko mesto za koje se plašio da će, ako bude oklevao, bez otpora pripasti pobedonosnom Görgeyu. Za grešku, što je ovaj jurišao na Budim umesto da je išao na Beč, takode je kriv Lajos koji se žurio da sa porodicom pobedonosno kao trijumfator proslavi svoj ulazak u prestonicu.¹⁷¹¹

¹ nekakav — ² nekom — ³ slaganjem vremena

A propos! Upravo sam dobio pismo od Bangyae. Knjižar u Berlinu je, dakle, sada učinio definitivan predlog: 25 funti za karakteristike od 5 - 6 tabaka, i 24 besplatna primerka. Od B[angyae] ću dobiti novac čim mu preдам rukopis. Ali on zahteva hitnost.

Moj plan je da zasad s Dronkeom napravim koncept, čime će moj stil plus ou moins⁴ iščeznuti. Posle četrnaest dana je onda možda moguće da s Tobom svršim tu stvar⁵. U svakom slučaju Ti mi moraš u Tvojim current letters⁶ još ponešto saopštiti o Willichu (za vreme vojnog pohoda³⁷¹ u Švajcarskoj).

Prilažem Cluſovo pismo.

Juče sam s Freiligrathom bio kod knjižara Trübnera. On misli da ovde u Londonu može rasturiti izvestan broj »Revolution»⁷ a drugi deo u Nemačkoj preko Campea. Dakle, čim stignu W[eydemeyer]ovi primerci, pošalji ih ovamo. »Turn-Zeitung» izgleda da su zalutale.

Tvoj

K. Marx

⁴ više ili manje — ⁵ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* — ⁶ tekućim pismima — ⁷ prvi broj lista »Revolution»

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Vraćam Ti u prilogu Cluŕovo pismo. Pri tom mi pada na pamet da bi sada, kad se gospodin Dana stavio u vezu s B. Bauerom i Simonom od Trieria a u isti mah Tebi, zbog predsedničkih izbora, ograničio prostor, zacelo bilo na mestu da se protiv gospodina Dana-a učini nekoliko koraka u jenkijskom duhu. Cluŕ je nekoliko drugih bi trebalo da sa različitih strana pišu gospodinu Dana-u, i pitaju kako to da oni neuporedivi članci izlaze tako retko i isprekidano, i to po svoj prilici ne stoji do redakcije koja bi pre, kao što se očekuje, bila u stanju da s tim prekine i češće donosi članke od K. M., itd. Weyd[emeyer] bi ovo mogao vrlo lako da organizuje; trebalo bi mu samo za to navesti kao razlog da D[ana] hoće da Ti ograniči prostor i da bi zbog toga takva demonstracija bila na mestu, da bi nam ovaj organ ostao otvoren. A Barnum — Barnum et demi¹. Ako se Ti slažeš, ja to sledećim parobrodom mogu udesiti kod Weydemeyera.

Okružnica Konventa sekcijama⁶⁹) je zabavna. Evo moje glave ako se sekcije Petrograd, Varšava, Berlin, Rim itd. nalaze dalje od četiri milje od Charing Crossa⁷²). Ovo nastupanje u stilu dnevnih zapovesti, po izgledu karbonarski-kočoperno-energično, odaje koliko ta gospoda opet sama sebe obmanjuju i u pogledu svojih tobože organizovanih snaga. Sada pripremati puč, je bêtise² i prostakluk. Ali, naravno, »nešto se ipak mora dogoditi! Nešto se mora raditi!» Šefovima, koji će tu stvar da vode, trebalo bi poželeti da svi odreda budu pohapšeni i postreljani; ali, naravno, veliki ljudi će se čuvati, i heroj Willich će spokojno sedeti u Londonu dokle god bude dobijao novac iz kase, kredit kod Schärtnera i besplatne kapute i čizme ad libitum³ u »krojačnici i obučarnici«. Tako gospodin Willich shvata snabdevanje armija!

Stvar u pogledu karakteristika⁴ stoji dosta dobro. Za četiri nedelje može biti gotova. Pobrini se samo za nekoga pouzdanog ko će prepisati načisto, da bi rukopis ostao sasvim nepoznat. Kada budeš išao ovamo, ponesi sa sobom američki materijal, komplete

¹ Na jednog Barnuma — Barnum i po (milo za drago) — ² glupost — ³ po želji —
⁴ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije*

»N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung« i potrebna pismena dokumenta. Moj stari dolazi sutra i teško da će ovde moći ostati duže od osam do deset dana.

Najzad sam iz Nemačke dobio svoje vojno-naučne stvari. Dosad sam samo malo od toga čitao. Gospodin Gustav von Hofstetter mnogoslavljeni, ne izgleda mi baš kao Napoleon, već dosada samo kao sasvim upotrebljiv šef jednog bataljona, ili tako nešto, u malom boju. No njegovu stvar^[73] još nisam pročitao. Sasvim lepa stvar je, naprotiv, brošura o novim fortifikacijama uopšte od pruskog inženjera kapetana Küntzela^[74] — istoriskija i materijalističkija nego išta što sam dosada čitao in militaribus⁵. — Što se pak tiče gospodina Willisena, to ovde treba reći da kod Idšteta^[75] nisu pobedili Danci Šlezvig-Holštajnce, već obična taktika zdravog ljudskog razuma Hegelovu spekulaciju. Willisena knjiga^[76] bi zapravo trebalo da se zove: *Filozofija velikog rata*. Time se po sebi razume da u knjizi ima više filozofiranja nego vojne nauke, da se većinom po sebi razumljive stvari a priori konstruišu sa najopširnijom i najdubljom temeljitošću i da između toga dolaze najškolskija raspravljanja o jednostavnosti i složenosti i slične suprotnosti. Šta da se kaže o vojnoj nauci koja počinje s pojmom veštine ili umetnosti en général⁶, zatim dokazuje da je i veština kuvanja jedna veština, opširno govori o odnosu umetnosti i nauke i najzad sva pravila, odnose, mogućnosti itd. ratne veštine svodi na jednu apsolutnu postavku da jači uvek mora tući slabijeg! Ovde-onde ima dobrih aperçus⁷ i upotrebljivog svodenja na jednostavna osnovna pravila; a bilo bi i rdavo kad to ne bi bio slučaj. Do njegovih praktičnih primena još nisam stigao; ali u prilog Willisenu ne govori mnogo to što su Napoleonovi najveći uspesi postignuti svaki put nepoštovanjem Willisenovih osnovnih pravila, rezultat koji pravoverni hegelijanac može, naravno, sebi vrlo dobro objasniti, a da pravila ne budu ni najmanje povređena.

Kao što vidim, baš sad su izašli Görgeyevi memoari^[77] — ali koštaju 6 talira, i stoga ih sad još ne mogu nabaviti. Sa njima se materijal o vojnoj strani mađarskog rata može zasada smatrati kao završen. U svakom slučaju nešto ću napisati o mađarskom ratu^[78], možda o svim ratovima iz 1848/49. Čim malo budem načisto s ranijim ratnim istorijama, pobrinuću se za izdavača koji onda može snositi i najveći deo troškova za izvore.

Trideset [šilinga] koje sam poslao prošle subote verovatno si dobio.

Tvoj
F. E.

Mančester, 7. maja 1852.

⁵ od vojnih stvari — ⁶ uopšte — ⁷ zapažanja

32

Marx Engelsu
u Mančester

[London], 13. maja 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Danas Ti pišem samo nekoliko reči. Stari Szerelmey, čija je prva sveska gotova, gnjavi me svakodnevno zbog reklame njegovog vojnog dela¹. Ako Ti to sada nije moguće, onda mi obratnom poštom pošalji bar njegov brouillon².

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 27. — ² koncept

33

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Les affaires vont bien.¹ Sutra ili prekosutra odlazi moj stari, vrlo zadovoljan svojim poslovima. Ovdašnji posao će biti potpuno reorganizovan i nastaviće se na novim osnovama. Dodatak sam srećno izvojevao i čim ugovori budu potpisani i moj stari iščezne, pomenuta banknota će se pojaviti kod Tebe. Pri tom je najlepše što *ja* ništa ne potpisujem, moj stari je toliko pametan da mi u političkom pogledu ipak ne veruje i da se stoga čuva da kasnije zbog mene ne dospe u nove neprijatnosti. A u slučaju potrebe mogu, pridržavajući se nekih formi pristojnosti, udesiti i to da me zameni jedan od moje braće, tako da posle mog odlaska moj stari ništa ne izgubi do eventualno nekoliko iluzija, i ja bih bio onaj koji prinosi žrtvu, a ne on. Piši mi obratnom poštom kako stoji s Tvojim skicama karakteristika.² Pošto ću ja, naime, zbog svih ovih promena za trenutak dobiti na vrat priličnu hrpu posla, to teško da ću sledećih dana moći misliti na veliku saradnju s Tobom, a ipak bi mi bilo drago da Te što pre vidim ovde. Bilo bi, dakle, dobro kad bi Ti s Dronkeom mogao te stvari tako pripremiti, da bismo ih mi ovde za nekoliko večeri mogli potpuno završiti. Ja bih onda pre Tvoga dolaska iz dokumenata koji se nalaze ovde napravio potrebne izvode o dotičnima (koje bi mi Ti poimenično morao navesti) da bismo mogli brzo napredovati. Upravo mi pada na pamet da bi bilo najbolje da dođeš o Duhovima, to jest u petak uoči Duhova — od prekosutra osam dana — kada su ovde opšti holidays³. Pri lepom vremenu išli bismo na ostrvo Men ili drugde, a pri lošem bismo radili. Ali gledaj da dođeš sam, Dronkius će mi kasnije biti vrlo prijatan, ali trenutno se još ne mogu njime baviti i pri radu bi smetao.

Inače je, pri novom aranžmanu, glavna stvar to što se moja plata od 1. jula ne samo povećava, nego što je i potpuno *moja*, tako da niko više nema da me pita za šta je upotrebljavam. Podrobnije usmeno.

Tvoj

F. E.

Mančester, 19. maja 1852.

¹ Stvari idu dobro. — ² Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* —

³ praznici

34

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Moj stari¹ je otišao. All is right.² Prilažem prvu polovinu banknote od deset funti. Nadam se da ću Te krajem iduće nedelje videti ovde. Verovatno je u ovom trenutku pismo od Tebe kod moje kuće, ali ja nemam vremena da odem onamo. Drugu polovinu banknote šaljem danas drugom poštom ili sutra.

Tvoj
F. E.

Mančester, 21. maja 1852.

35

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Danas Ti pišem samo zato da bih Te za svaki slučaj obavestio da sam Ti juče prvom poštom direktno poslao pola banknote od 10 funti i da sam istovremeno drugu polovinu poslao na Lupusa radi predaje Tebi, što si nadam se u redu primio.

Ovde je sada velika Electioneering activity¹ — dva Whig-Freetradera², koje su istakli torijevci, treba da potisnu Brighta i Gibsona, i ništa se drugo ne radi do kortešuje i pije. Oni, naravno, nemaju nikakvih izgleda, ali će ih to stajati lepih para.

Pre tri nedelje, kao što sam očekivao, nastala je velika špekulacija na pamučnom tržištu; ali pošto šanse još nisu dovoljno prononsirane³ i pošto su ovdašnji vlasnici predionica i trgovci radili protiv, ta stvar je trenutno opet pala u vodu. Ona će, međutim, vrlo brzo ponovo započeti čim se isporuči čitava količina berbe u Americi. A zbog iznenadne propasti australijskog ovčarstva i vuna može postati predmet velike špekulacije, i uopšte postoje svi izgledi da će špekulacija na jesen biti u najlepšem cvetanju. Železničke itd. akcije takođe opet počinju da skaču — bolje donose uvek više od 1 do 1½%, koji se sada mogu dobiti još za depozitne kapitale od banaka. U Americi je špekulacija pamukom već šest nedelja u najvećem jeku i raznovrsna osobena nova akcionarska društva, koja se sada svuda pojavljuju, dokazuju kako kapital na svim velikim novčanim tržištima traži izlaza. Après tout⁴ se vesnici bure sada pokazuju već određenije i u većoj količini. Cela sera beau⁵.

Nadam se da ću najkasnije do sutra ujutru dobiti pismo od Tebe.

Tvoj
F. E.

Mančester, 22. maja 1852.

¹ izborna agitacija — ² vigovca, pristalice slobodne trgovine — ³ jasno obeležene — ⁴ posle svega — ⁵ To će biti lepo.

36

Marx Englesu
u Mančester

[London], 22. maja [18] 52¹
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Jutros je uskočila prva polovina banknote od deset funti. Mislim da u petak podem odavde, i to brodom do Liverpula, a odatle za Mančester.

Apropos! Građanin Schramm² putuje u Ameriku preko Liverpula. Kao što nam u poverenju reče, on namerava da Te potraži kod kuće u sredu ili četvrtak. Gledaj kako ćeš da mu umakneš.

Willich je doživeo sasvim zgodnu avanturu. Gospodi von Brüningk, kod koje se on besplatno hranio, svidelo se da koketira sa ovim starim jarcem, kao i sa ostalim bivšim poručnicima. Jednog dana je našem asketi navrla krv u glavu, izvršio je životinjski brutalan napad na Madame i bio je sa sjajem izbačen iz kuće. Izgubljena ljubav! Izgubljena trpeza! Nous ne voulons plus de jouisseurs.³

Cherval, o čijim si podvizima pred pariskom porotom po pitanju Complot allemand-français¹⁷⁹ čitao, umakao je agentima, kao što si možda video i u engleskim listovima («Morning Advertiser») na bajoslovno smeo način. Naknadno se ispostavilo da je to učinio sa odobrenjem policije, kojoj je izdao sve što je znao. Great Windmiller¹⁸⁰ su bili primorani da izbace junaka s kojim su paradi-rali po Londonu.

Kelnjane¹⁷¹ je optuženi senat najzad uputio pred porotu. Ako se ne odredi vanredno zasedanje porote, oni će izaći pred sud tek u julu.

Dronke pozdravlja.

Tvoj
K. M.

¹ Engels naknadno dodao — ² Conrad Schramm — ³ Nećemo više ljude predane uživanju.

37

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Ako tek u petak hoćeš da podeš odatle preko Liverpoola morem, onda ovamo nećeš stići pre ponedjeljka uveče, možda tek u utorak ujutru. Ako baš hoćeš da dodeš morem, onda udesi tako da možeš doći preko Hala — tri do četiri puta nedeljno polazi iz Cityja brod u 8 časova ujutru, i vožnja ne traje tako dugo — otprilike u sredu ujutru, najkasnije u četvrtak ujutru morao bi poći, fare¹ 6 šilinga i 6 pensa — za Hal — od Hala ovamo third class² oko 7 - 8 šilinga. Moraš u *petak posle podne* biti ovde da bismo još isto veče oko 6 časova mogli oputovati za Liverpool. Parl[iamentary] Train^[81] direktno iz Londona polazi suviše kasno da bi ga Ti još u petak mogao koristiti. Put preko Liverpoola morem možeš koristiti pri povratku.

Dakle: *quoi que tu fasses, il faudra que tu sois ici le vendredi à quatre heures de l'après-midi*^{3. [82]}

Očekujući podrobije vesti

Tvoj
F. E.

Mančester, 24. maja [1852]

Stvar sa Willichom je vrlo zabavna. Sudbina je, dakle, ipak stigla tog blagorodnog, tog čistunca!

¹ vozna karta — ² trećom klasom — ³ ma šta uradio, treba da budeš ovde u petak do četiri časa po podne

38

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Ili ste tamo užasno marljivi u prepisivanju rukopisa¹ ili se desilo nešto neprijatno, inače bi mi se Ti svakako već javio. En attendant², prilažem pismo i isečke od Weydemeyera.

Tvoja mala lisnica s pismom iz Kelna nađena je — nisam ga danas uzeo sa sobom, inače bih ga priložio.

Mnogo pozdrava — žurim.

Tvoj
F. E.

Mančester, 30. juna 1852.

¹ Karl Marx/Friedrich Engels. *Velikani emigracije* — ² u međuvremenu

39

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 3. jula 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Dolazim kasno, ali ipak dolazim. Odlaganje će Ti biti jasno iz sledeće priče:

U Londonu je rukopis¹ odmah prepisan. U ponedeljak u podne bio je sasvim gotov. Diktirao sam naizmenično svojoj ženi i Dronkeu. U sredu u podne dobio sam novac. Bangya je odbio poznatih Ti 7 funti sterlinga. Osim toga, dug Dronkeu za njegovu saradnju. Tako je preostala suma koja nije bila dovoljna čak ni za kuću. Strohn nije bio in circumstances² da plati. Uz to je još iskrsla neočekivana nevolja.

Kloseova žena, dugo vremena bolesna, iscrpena, u bolnici, odakle je nitkovi otpuštaju baš u momentu poslednje krize, umre pre tri dana kod njega u kući. U kući ni prebijene pare, troškovi za sahranu itd. Freiligrath nije mogao učiniti ništa pošto je upravo iscrpao sva svoja poznanstva da bi Heilbergovu ženu i dete vratio natrag u Breslavu, a njega održao u životu i najzad otpremio u bolnicu. Tako je stvar pala na mene i pričinila neizreciva trčkanja, dok nije bila privedena kraju. *Maintenant*³ je opet mir.

»Banda« lupa glavu zbog naše brošure. Naročito se Meyenkäfer⁴ znoji od smrtnog straha. On »se nikako ne može setiti da se ikada i najmanje ogrešio o nas«. Willich se preko drugih interesovao kod mene da li će biti govora i o aferi s Brüningovicom. To mu zadaje mnogo brige.

»Pravi tok« ovog neobičnog događaja odvijao se ovako:

Prvo, kao što znaš, Willich je direktno poricao. Njegovo drugo izdanje bilo je: »Brüningkovicu je, kaže, htela da ga politički korumpira. — Gospodin *von* Willich ovamo, gospodin *von* Willich onamo i upotrebljavala svakojaka koruptivna sredstva.« Diverziju prema njenim polnim organima učinio je, dakle, iz »moralnog obzira«.

Sada je, međutim, naš šef partizana casus opet drukčije iskonstruisao. »Brüningkovicu je«, (to mi je Imandt ranije pričao) »ruska

¹ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* — ² u mogućnosti — ³ sada — ⁴ Eduard Meyen (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 258)

špijunka. Ona pokušava da hvata mlade izbeglice. Stari Willich joj je stajao na putu. Otuda ona anegdota, da bi ga onemogućila kod izbeglica. Koliko je politički namerno-davolski izmišljena ova ‚anegdota‘, izlazi već iz toga što sâm Brüningkovičin muž kolportira njenu sramotu, samo da bi blamirao Willicha.«

Ali ta stvar nije završena. Viteški Schimmelpfennig izjavljuje da je Willich izmislio tu špijunsku priču da bi maskirao revolt svoga »cazzo«⁵. Sada stvar stoji tako da afera lebdi između ove dvojice blagorodnih i Willich se, teran iz laži u laž, sad tek kompromituje.

Kad je reč o rogonji Brüningku, pada mi na pamet dobar vic koji sam pre nekoliko dana čitao u Machiavellijevoj komediji.

Nicia (rogonja): Chi è san Cuccù?⁶

Liguero: E il piu onorato santo che sia in Francia.⁷

Willich i Kinkel su se uzortirali kako da izvedu revoluciju sa 1200 funti sterlinga. Schurz, Schimmelpfennig, Strodttmann itd. sve više napuštaju Kinkela. — Willicha čovek ne bi mogao ni sa sto konjskih snaga da odvoji od coffre-fort-a⁸. Pre osam dana Kinkel se pojavio kod Imandta, za koga zna da se sastaje sa mnom, i rekao: »Da je šteta što moja Ekonomija još nije izašla da bi se najzad dobila pozitivna osnova.« I[mandt] ga je pitao za Freiligrathovu pesmu¹⁸³¹. »Takve stvari on ne čita«, odgovorio je Godofredus.

Najkomičnije je to što ti džukci, pošto su godinama živeli samo od toga što su nas psovali, sada izjavljuju da je ispod »našeg dostojanstva« i »položaja« pisati o takvim rekla-kazala. Les drôles!¹⁹

Međutim, sada su se neutješnim Willich-Kinkelima, koji treba da prave revoluciju, otvorili novi izgledi. Gospoda Rodbertus, Kirchmann i drugi ambiciozni ministarski kandidati poslali su jednog legata u London. Ta gospoda hoće, naime, podražavajući Francuze, da pomoću Vogta stvore nemačko karbonarsko društvo. Veze i sa najekstremnijim strankama. U Nemačkoj treba za te troškove da se izda papirni novac. Pošto oni sada na svaki način pokušavaju da spasu svoju kožu, to ljudi emigracije treba da potpišu taj papir, i to od »svih« stranaka.

Schapper mi je preko Imandta učinio pokajnička priznanja i hteo bi da se vrati. Odgovorio sam: najpre treba da javno prekine sa Willichom, a kasnije bi se videlo. To je *conditio sine qua non*¹⁰.

Biće da si čitao o novim hapšenjima u Parizu¹⁸⁴¹. Ti zvekani (ovoga puta Rugeova družina) su, naravno, opet morali izneti na tapet tobožnju konspiraciju. Njihov korespondent u Parizu, kao što mi je već pre dužeg vremena saopšteno, *Engländer*, notorni policijski agent (u Parizu), predaje naravno svako njihovo pismo odmah

⁵ »uda« — ⁶ Koji je to svetac-rogonja? — ⁷ To je svetac koga u Francuskoj najviše poštuju — ⁸ kase — ⁹ Ugursuzi! — ¹⁰ neophodan uslov

office-u¹¹. Nezadovoljna time, francuska policija šalje ovamo Simona Deutscha da bi izvukao sve što bude mogao. L[ouis-u]-N[apoleonu] je po svaku cenu potrebna konspiracija.

Ali on ima jednu na vratu, o kojoj, izgleda, još ništa ne zna. Konspiraciju family d'Orleans¹², čiji je agent sada gospodin Bangya (ali u sporazumu s mađarskim »radikalima«). Plan: B[onaparte] treba jedno veče da bude uhvaćen kod svoje tajne droce kojoj se šunja iza leđa Engleskinje. Glavni agent policije je podmićen. Dva generala treba da su pridobijena. Sâm Nemours je pre četrnaest dana bio u Parizu. Izdata je velika suma za rasturanje pamfleta protiv L[ouis-a]-N[apoleona].

Šta misliš Ti? Ako neko od Orleansa još jednom bude putovao u Pariz i eventualno se sazna datum, ne bi li trebalo »vrai¹³ princa« denuncirati »faux¹⁴ princu« d'une manière ou d'une autre¹⁵. Reci mi Tvoje mišljenje o tome.

Džukac Cherval je Prusima izručio i Pfänderovo pismo njemu. Au revoir.¹⁶

Tvoj
K. M.

Od našeg dragog Weydemeyera ni glasa. Bonaparta će biti pre u Americi nego moja brošura o njemu¹⁷ u Evropi. Ako je moguće, pošalji mi uskoro članak za Dana-a¹⁸.

Od Pietra Aretina, praoca (samo sa više duhovitosti) Cassagnacovog, saopštavam Ti sledeći uvod njegovim »Dubbi amorosi«¹⁹.

Prefazione: Magnifico utriusque Ser Angello,
Voi qui scribere scitis quare, quia,
Èspelle, volte fatte co'l cervello,
Di Bartolo et Baldo notomia,
È le leggi passate co'l castello,
Nella vostra bizzarra fantasia,
Questi dubbii, di grazia, mi chiarite
Ch'oggi in Bordello han mosso un gran lite.

Vi sono genti fottenti, e fottute;
E di potte e di cazzi notomie.
E nei culi molt' anime perdute etc.

¹¹ policiji — ¹² Orleanske porodice — ¹³ pravog — ¹⁴ lažnom — ¹⁵ na jedan ili drugi način — ¹⁶ Do viđenja. — ¹⁷ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ¹⁸ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ¹⁹ *Ljubavne sumnje*

40

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Dobro je što je rukopis¹ otišao. Nadam se da će primerci stići za tri do četiri nedelje. Mora da si opet bio u lepom sosu kad si za protivotrov uzeo porcherie² Pietra Aretina. Gazzo di Dio, queste sono forti.³

Ja sam ovde u poslu do ušiju. Preda mnom leži sada još jedanaest poslovnih pisama koja još danas moram napisati, a sad će biti sedam časova. Pri svem tom ja ću po mogućstvu još danas, a najkasnije sutra uveče napisati jedan članak za Dana-a⁴.

Upravo se bavim gospodinom Görgeyom¹⁷⁷¹. Mi smo tada u »N[eue] Rh[heinische] Z[eitung]« na osnovu *austrijskih* izveštaja neo-bično tačno pogodili i sjajno, ali i oprezno, tačno predskazali tok mađarskog rata.¹⁸⁵¹ Görgeyeva knjiga je prava gadost, tako nešto sitno zavidljivo, infamno mesquin⁵ ograničeno ne postoji više. Vojna strana je dobra, sušti Görgey, talentovani eklajtnant koji odmah postaje general, i koji se još nije sasvim oslobodio duha četne službe i detalja elementarne taktike. Mađari, koji tvrde da G[örgey] to nije mogao napisati, *magarci* su. Pravi Görgeyev clement se u knjizi može tako lako razlikovati od austrijskog, kao i oba heterogena elementa u Chenuu¹⁸⁶¹. Ali se inače knjiga — sa oprežnošću — može vrlo dobro koristiti kao izvor. Njegova zlobna ograničenost ide tako daleko da ga goni dotle da sâm sebe blamira, kao u stvari vajcenske proklamacije¹⁸⁷¹, u kojoj Kossuthu prebacuje da je u stvarnosti bio pametniji nego u svojim bombastičnim govorima, tako i kroz ceo nevešt prikaz kojim pisac protiv volje kompromituje samog sebe. Ta ograničenost nikad ne dozvoljava G[örgey]u da dá stvarnu karakteristiku bilo kog čoveka, ali ima lepih crta i pojedinačnih zapažanja o Kossuthu i mnogim drugim. Kraj sve te zlobne ograničenosti G[örgey] je — to se vidi svuda — bio ipak iznad svih — a kakvi su tek ostali!

O mađarskom ratu¹⁷⁸¹ ću svakako pisati.

Pariska zavera¹⁸⁴¹ — sudeći po činjenicama — izgleda da pre dolazi od našeg carrément i crânement⁶ mračnog Barth[élemyja]

¹ K. Marx, F. Engels, *l'elikani emigracije* — ² svinjarije — ³ Do davola, to je i suviše. — ⁴ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁵ sitničarski — ⁶ odlučnog i drskog

itd. — U avanturističkoj artiljerijskoj pripremi ima nečega qui sent son Willich de vingt lieues⁷. Sasvim je moguće da su Ruge itd. takode tu brljali, ali ti topovi od gasnih cevi, prevučeni nakatranisanim platnom su hoencolernskog porekla.

Tvoj
F. E.

Mančester, 6. jula [18]52.

Povodom Orléansa? Pourquoi pas?⁸ Valjanog Joinvilla ili nekog takvog dopustiti da bude tretiran à la duc d'Enghien¹⁸⁸¹, bilo bi sasvim lepo i pourquoi le neveu ne ferait-il pas fusiller aussi son Bourbon?⁹

⁷ što miriše na Wilicha na dvadeset milja — ⁸ Zašto ne? — ⁹ zašto da i nećak ne strelja svog Bourbona?

41

Marx Engesu

u Mančester

[London] 13. jula 1852.

Dragi Engels,

Pošto od Tebe nema pisma, zaključujem da čestiti Weydemeyer, uprkos svemu, ostaje pri svome »sistemu«. Stvar zbilja počinje da biva neshvatljiva i, ne uzimajući u obzir upravo sada vrlo osetljivi novčani gubitak, izlaže me povrh toga i podsmehu emigrantskih vaški i knjižara kojima sam se u ovoj nesrećnoj stvari obratio.

Članak o izborima nisam napisao, pošto se po mome mišljenju mora najpre sačekati ukupni rezultat.¹⁸⁹¹ Po onome što sam dosada video, izgleda mi da će stari parlament sa pet do šest glasova u korist vigovala vaskrsnuti onakav kakav je bio. Ti ljudi su u jednom cercle vicieux¹, iz koga ne izlaze. Pilovci¹⁹⁰¹ su jedini koji su dosada znatno izgubili. »Morning Chronicle« izjavljuje, međutim, u jednoj apologiji Grahama da je preostao samo još jedan izlaz. Vigovci su, kaže, isto tako nesposobni kao i torijevci. Jedini sposobni ljudi osim Grahama i njegovih pristalica jesu Cobden, Bright i komp. I oni bi morali zajedno vladati. Začudo, »Times« je, kao što si možda video, sutradan doneo članak u kome se Graham isto tako apoloizira¹⁹¹¹.

Veliki Techow zajedno sa Madame Schmidt-Stirner odlazi iduće nedelje u Australiju. Ali ono što će Te dublje ožalostiti, to je da se i Damm baca na australian golddigging². Još nekoliko meseci mira i svi će naši svetski prerivači¹⁹²¹ rovati po australijskom dreku tražeći drek. Samo Willich, prikovan za coffre-fort³, ostaje pri svojoj devizi: živeti, ali by no means⁴ raditi.

Bangya je sada vrlo intiman sa orleanističkim intrigantom »de Rémusat«-om. Neki Madar ga je upozorio da se čuva čoveka koji je u nemačko-francuskoj zaveri¹⁷⁹¹ »izdao« Nemce. Rémusat ima agente usred prefektore u Parizu. On im dakle piše, sans mot dire à M. Bangya⁵, da ga obaveste o ovom gospodinu. Odgovor koji mi je saopšten, — Bangya je *apsolutno nesumnjiv*. On se u prvo vreme izgubio, inače bi i njega uhvatili. Izdajnik je, kaže, »un certain Cherval, nommé Frank, mais dont le véritable nom est Crämer«⁶.

¹ začaranom krugu — ² australijske kopove zlata — ³ kasu — ⁴ nipošto — ⁵ ne govoreći ni reči g. Bangyi — ⁶ Neki Cherval, zvani Frank čije je pravo ime Crämer

Taj Cherval je od samog početka vodio stvar u sporazumu s policijom. Ne samo to. Rémusat je dobio originalna pisma koja je C[herval] pisao pruskom poslanstvu, u kojima mu izjavljuje, prema obećanjima koja su mu oni dali u Mazasu⁹³, i pošto se on pokazao privrženim »principu« reda, da je »leur devoir«⁷ da mu daju potrebna »moyens«⁸. Međutim, prusko poslanstvo izjavljuje: pošto njega sa francuske strane *plaćaju* kao špijuna i pošto double emploi⁹ ne ide, to on od pruske strane ne može ništa da traži. On je, dakle, poslat u London da bi kontrolisao nemačke izbeglice, a osim toga i da »motri na Claremont«⁹⁴. U ovom svojstvu je došao Rémusat-u i ponudio mu se za agenta. R[émusat], obavešten iz Pariza, naizgled¹⁰ pristaje na to i doznaučuje mu jednog sobara u Claremontu kao posrednika, koji sad ima zadatak da preko njega francusku policiju navede na pogrešan put. — Orleanistička agitacija je tako dobro organizovana da ta gospoda imaju formalno regularna krijumčarska mesta preko kojih se pisma, paketi, brošure mogu isto tako sigurno slati u Francusku kao i obične stvari preko pošte.

Važno je za mene u toj stvari bilo da izdejtstvujem da dobijem jedno od originalnih Chervalovih pisama, koja se odnose na njegove veze s pruskim poslanstvom. Takav dokument može da prevrne čitavu konstrukciju optužnice⁷¹.

Sa Bangyom sam udesio da Ti, čim bude gotova još jedna kopija, dobiješ Szemereovu brošuru u rukopisu. To je dokument koji Ti je za Tvoj rad potreban, pošto sadrži pisma od Görgeya, Kossutha itd., koja nigde nisu objavljena.

Moja žena je jako bolesna, mršavi i kašlje. Doktor je, međutim, izjavio da stvar nije opasna i osim leka joj je prepisao da pije mnogo portera.

Ako Ti je moguće da do petka pošalješ još jedan članak¹¹, ja ću pokušati da kod Johnsona eskontiram 5 funti koje bi onda od Dana-a potraživao.

A propos! *Orlando Innamorato* riformato od Domenichija je *pre-rada*. Original je vrlo redak i može se dobiti samo u velikim bibliotekama kao ovde. Čak je i Domenichijevo izdanje retko. U prometu je *Orlando* koji je preradio Berni⁹⁵.

Tvoj
K. M.

⁷ »njihova dužnost« (Cherval) — ⁸ sredstava — ⁹ dvostruko zaposlenje —
¹⁰ papir oštećen — ¹¹ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*

42

Engels Marxu
u London

Mančester, 15. jula 1852.

Dragi Marx,

U pogledu Weydemeyera, tačno si zaključio. Ni slovca nisam primio. Otkako smo mu opširno pisali kako da pošalje ovamo stvari, izgleda da se on smatrao obaveznim da se nikako više ne javi. Uostalom, mora da mu slabo ide, i na kraju, zauzet je brigama za nasušni hleb.

Da li si pre dva do tri dana u »Morning Herald«-u čitao članak o raznim partijskim šefovima opozicije? Njega je mogao napisati samo sâm Disraeli. Ono: And now stand forth, thou man of »unadorned eloquence«,¹ Richarde Cobdene, famozno je. Master John Bright je tu sasvim tačno priznat kao jedini opasan čovek, iako ta gospoda i u pogledu Grahama stvaraju sebi iluzije. Taj nesavesni stari štreber je baš sada vrlo opasan za gospodu torijevce.

Bon voyage² rodoljubivim kopačima zlata! Tako naziv »rovar« najzad dobija svoje pravo značenje i svoju sadržinu.³

Nova veza sa gospodinom Rémusatom je vrlo lepa. Pismo Chervala pruskom poslanstvu bilo bi kapitalan dokument u ovom procesu. Ne propusti ništa da ga dobiješ. Kakvo će lice napraviti naš stari prijatelj le jeune⁴ Saedt, koji se dabome pojavljuje, kad se njegova preko »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-a⁹⁶ već svetu objavljena optužnica od pedeset tabaka, tako nečim, pretvori u ništa! *Ima* li R[émusat] već ta pisma? Iz novinskih izveštaja, uostalom, proizlazi ne samo da gospodin Manteuffel hoće da iskoristi kelnski proces kao važan politički događaj, iza koga se mora skrivati nekakav coup, nego, s druge strane, takode i to da tu nema apsolutno ničega i da se nemoć optužbe mora kriti iza masovnih policijskih spletki i špijunskih laži. Zar o B[angyi] nisi ništa više čuo? Prilažem pismo toga gospodina, koje sam dosada zaboravljao da Ti pošaljem.

Ako li dobiješ Chervalovo pismo, ima li mogućnosti da se ono tako overi da autentičnost bude potvrđena? Inače je takav jedan predsednik u stanju da odbije čak i čitanje toga dokumenta.

¹ Istupi de ti, čoveče »neukrašene rečitosti« — ² srećan put — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 41. — ⁴ mladi

Upravo je sada, kada se, kako čujem, proces održava 28, važno imati više sigurnih veza sa Kelnom. Samo kad bismo znali koliko se možemo osloniti na B[ermbach]ovu delatnost. Pisma bi mu se preko Bradforda mogla već sigurno dostavljati. Kad bismo znali da je Weerth u Hamburgu, onda bi stvar bila u redu. Stoga ću još danas pisati Strohnu. U slučaju nužde može se istovremeno čak i Naut koristiti. Ovaj je, naime, otišavši od Emanuela, agent jedne male bradfordske jevrejske firme, i meni je protiv svakog očekivanja neobično *brzo* nabavio nekoliko vojnih stvari kod jednog kelnskog antikvara; no zagonetka se rešava čim čuješ da on hoće da bude agent za E[rmen] & E[ngelsa] i da me je osim toga molio da mu nadem agenturu za konac jedne ovdašnje kuće. Ja mu obećavam sve i preporučujem ga svome starom. Tako se za vreme trajanja ovih pregovora možemo osloniti na njegovu exaktitude⁵.

Militaria⁶ koje mi je nabavio Naut — očigledno biblioteka nekog penzionisanog artiljerijskog oficira — došle su mi vrlo dobro, i to naročito zato što se odnose uglavnom na *nižu* vojnu nauku, četnu službu itd. Baš to mi je nedostajalo. Uz to odlične stvari o fortifikaciji itd. Uskoro ću biti tako daleko da ću moći rizikovati da se i pred publikom pojavim s *independentes*⁷ sudom o vojnim pitanjima.

Szemereova stvar^(ss) će *vrlo dobro doći*; ali još ne mogu misliti na izradu.

Prilažem članak za Dana-a⁸. Sada ću raditi brzo do završetka članka; no napiši nešto i o Engleskoj. Ako od njega isteramo 3 funte nedeljno, onda bi sam davno morao umešati svoje prste, ako ne bismo doterali dotle da Tvoja žena još pre kraja ovoga leta ode neko vreme na selo — to će joj više pomoći nego sav porter. U svakom slučaju radujem se što čujem da njena bolest nije opasna.

Pusti me da gruvam militaria još samo godinu dana, i demokratski poručnici će imati čemu da se dive.

Pozdravi svoju ženu i decu, i Dronkea i Lupusa⁹ od strane

Tvoga
F. E.

⁵ tačnost — ⁶ vojne stvari — ⁷ nezavisnim — ⁸ *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁹ Wilhelm Wolff

43

Marx Engesu
u Mančester

20. jula¹ 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Dronke će Ti doneti doduše mizerabilno konfuzni rukopis o Görgeyu, isto tako »*Neveu de Rameau*« i »*Jacques le fataliste*«⁽⁹⁷⁾ u originalu.

Juče sam dobio pismo od Bermbaha iz Kelna. U njemu je poglavito sledeće:

»U poslednje vreme su u raznim mestima kod svakojakih ljudi tražili pisma od Vas, koja bi sigurno preko tih lica trebalo da dospeju u rajnsku demokratiju. Vaši prijatelji u Kelnu izvedeni su najzad pred porotu. Optužnica, vrlo kompendiozno² delo, uručena je, rok za javnu raspravu stvari određen je za 28. ovog meseca i uobičajene prethodne radnje su već otpočele. Njima će se suditi po Code pénal-u, pošto njihovi prestupi padaju u vreme pre novog pruskog zakonika⁽⁹⁸⁾. Koliko ja mogu da sagledam stvar, ona *juristički* stoji veoma dobro, ali znamo da kod porotnika preteže moralno stanovište, i s te strane se ne može poreći opasnost za pojedine optužene. Glavni optuženi: Röser, Bürgers, Nothjung i Reiff su, naime, isuviše priznali: udruženje sa određenim tendencijama i određenog trajanja; govorili su o prijemu novih članova s izvesnim formalnostima i obavezama i tome slično, što samo po sebi ne predstavlja zločin, ali svakako u datom slučaju može neprijatno delovati na porotnike, od kojih su većina izabrani iz seljačkog staleža, pogotovu ako se pokaže tako malo strahopoštovanja prema gospodu bogu i zemljišnoj svojini. U pogledu odbrane iskrsnuće takođe znatne teškoće; gospoda advokati ne razumeju se ništa u takve stvari, većinom su u principijelni protivnici i sa zgražanjem misle na desetodnevno zasedanje koje je zakazano za tu stvar. Freiligrath će in contumaciam³ biti giljotiniran. — Upravo sam pročitao optužnicu koja ne sadrži manje od nekih 65 - 70 stranica. Ti ljudi imaju da zahvale jedino svojim sopstvenim iskazima ako ih upetljaju. Komplet-njih magaraca od ovih nemačkih radnika[. . .]⁴ svakako nema; Reiff je dao formalno denuncijatorske iskaze a isto tako nespretno su se držali i neki drugi. Vidi se kako je opasna stvar s radnicima se

¹ u originalu pogrešno: avgust — ² obimno — ³ u odsutnosti — ⁴ nečitko

upuštati u veze koje treba da ostanu tajne. Ne treba se čuditi što su te ljude tako mučili; ukoliko su ih duže držali same, utoliko su oni davali lepše iskaze. O faktima se inače ne govori, i da optuženi nisu tako lepo većinom sami dali iskaze, ne bi bilo ničega. Optužnica sadrži i svakojake uzgredne podrobnosti iz kojih proizlazi da su im preko uhvaćenih pisama i špijunaže prilično tačno poznati izvesni odnosi i lica.«

Toliko Bermbach.

Willich je revocirao svoj iskaz o B[rüningkovic] koji je dao Schimmelpfennigu. S[chimmelpfennig] je sada raširio da je on *hipnotisanjem* pokušavao da vrlinu B[rüningkovic] dovede do pada. Le vertueux⁵ Willich.

Neki Coeurderoy (d'ailleurs très bon républicain⁶) koji je već objavio mali pamflet protiv Mazzinija, Ledru-Rollina, L. Blanc-a, Cabet-a itd., izdaje sada formalnu knjigu o čitavoj francuskoj emigraciji⁹⁹.

Proudhon objavljuje novo delo¹⁰⁰. Pošto su religija, država itd. postale nemoguće, to preostaju još samo «individue». Ovo otkriće pozajmio je od Stirnera.

Zbog ovog neoprostivog odugovlačenja magarca W[eydemeyera] ja sam u takvoj stisci da danas ne mogu da platim čak ni stamp⁷ za ovo pismo.

Tvoj
K. M.

⁵ kreposni — ⁶ inače vrlo dobar republikanac — ⁷ marku

44

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Prilažem članak za Dana-a¹. Bermbachova saopštenja su neprijatna; da se samo izbave oni koji nisu brbljali! Uostalom, proces je autant² uperen protiv nas koliko i protiv Kelnjana; i mi ćemo izvući svoje, a naročito pošto le jeune³ Saedt sada misli da može nekažnjeno da se revanšira¹⁰¹!

Zar ne možeš da mi nabaviš stvari od Coeurderoy ⁽⁹⁹⁾ — to jest ako su vredne truda i ako sadrže više od pukih deklamacija.

Naš Worcell je, kako doznajem iz Smitta¹⁰², bio stvarni grof i glavni učesnik u Volinjskom ustanku, u kome se odlikovao time što je bio razbijen i oko tri do četiri nedelje bio vođa neke vrste razbojničke bande u šumama, dok ga Rozycki nije doveo u Poljsku; naš Sznayde je — koliko ja dosad znam — bez isticanja komandovao s nešto konjice. Smitt mnogo hvali delo Mierosławskog o poljskom vojnom pohodu, koje je 1847. izašlo u Berlinu. Taj Mierosławski je najznačajniji od svih Poljaka i još će napraviti karijeru.

Ne zaboravi mi članak o Engleskoj!

Drunkela⁴ očekujem večeras zajedno sa bagažom knjiga. Naročito su mi sada potrebne »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]; nadam se da će ih doneti.

Mnogo pozdrava Tvojoi ženi i deci.

Tvoj
F. E.

Mančester, 22. jula 1852.

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ² isto toliko — ³ mladi — ⁴ Ernst Dronke

45

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. avgusta 1852.

Dragi Engels,

Prilažem jednu burgiju za Dana-a¹¹⁰³¹. Utoliko je nužnije sa svih strana jurišati na njega što je A. Ruge, stari farceur¹, u jednom od poslednjih brojeva deponovao i jedan od svojih stilističkih proliva.

Kelnsku stvar je sud ponovo odložio za tri meseca, na predlog državnog prokuratora². Njemu su, naime, pobjegli glavni svedoci, Haupt u Brazil i jedan krojački kalfa u neko lieu inconnu³.

Misliš li da bi Dana mogao da odustane zbog *srodnosti imena* engleskih i američkih vigovaca?¹¹⁰⁴¹

Sutra verovatno opširna depeša.

Tvoj
K. M.

¹ lakrdijaš — ² Saedt — ³ nepoznato mesto

46

Marx Englesu
u Mančester

[London] 5. avgusta 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Nemoj zaboraviti da mi do *utorka pošalješ ostatak stvari*¹. Jedino je odeljak o torijevcima² suviše mali. Iz dvostrukog razloga ne smemo ovoga puta Dana-u slati u suviše malim porcijama. 1. Lump Heinzen je u Sinsinatiju istupio za vigovce protiv demokrata, jer on s pravom smatra da je baš ova electioneering time³ kad se on može prodati. *Greeley* je njegov tamošnji govor štampao u »Tribune«-i i hvalio Heinzena¹⁰⁵¹. Dakle, preti *mi* bura s te strane. 2. Pošto već nekoliko nedelja, a naročito poslednjih četrnaest dana, po šest časova dnevno moram juriti da bih nabavio 6 pensa za žderanje i uz to me landlady⁴ opet gnjavi, to mi nije preostalo ništa drugo nego da juče napišem Johnsonu i da ga upitam da li hoće da mi diskontira jednu menicu na »Tribune«-u. Ako on bude toliko razuman da na to pristane, što je još in dubio⁵, onda to moram Dana-u pisati, i ako bude dobijao male članke, on će to smatrati kao podvalu i najuriće me, pošto sada dobija obilan supply⁶ od Heinzena, Rugea i B. Bauera. Da bi nevolja bila veća, danas sam još video iz »Times«-a da je »Daily Tribune« protekcionistička. Sve je to, dakle, very ominous⁷. Mora se, dakle, tome čoveku slati što brže, pre nego što dođe konterorder⁸. Svoju depešu još ne mogu da otpremim, pošto imam strašnu glavobolju, iako ne od pale ale⁹.

Nezgodno je što Dronke u subotu neće biti ovde. Göegg je za taj dan sazvaio *opšti* skup emigranata na kome bi mali bio vrlo potreban. Jer, Pieper nije čovek za to. U svakom slučaju D[ronke] mora gledati da bude ovde, ako dođe ona svinjarija iz Berlina, pošto se ja ne mogu sasvim sam mučiti s onim bitangama.

Imam svakojakih stvari od Cluša i Tebi da pošaljem, koje ćeš dobiti čim pošalješ nekoliko stamps¹⁰, jer će Te taj drek inače koštati dvaput više, a ja pour le moment¹¹ nemam ni penija da bih to odaslao. Salut.

Tvoj
K. M.

¹ K. Marx, *Čartisti* — ² K. Marx, *Izbori u Engleskoj* — ³ izborna kampanja. vreme — ⁴ gazdarica — ⁵ sumnjivo — ⁶ doprinos — ⁷ vrlo rdav znak — ⁸ protivnalog — ⁹ belog piva — ¹⁰ maraka — ¹¹ ovog momenta

47

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Prvu polovinu članka¹ nadam se da si juče posle podne primio na engleskom i nemačkom. Drugu polovinu² imaćeš u utorak ujutru. Što se tiče izbacivanja iz »Tribune«, to ne treba da brineš. Mi tu čvrsto sedimo. Pri tom je ovo evropsko politiziranje kod Jenkija ipak diletantizam, i tu pobeđuje onaj ko najbolje piše i ima najviše duha. *Heinzen* nam ne škodi; ako ga vigovci kupuju, onda zato da on njih sluša, a ne da on njima naređuje. Ruge, Bauer itd. obezbeđuju »Tribune«-i, pored nas, njenu »svestranost«. Što se tiče protekcionizma, to ne škodi ništa. Američki vigovci su svi industrijski protekcionisti, ali zato ni izdaleka ne zemljišno-aristokratski protekcionisti à la Derby. Tako glupi nisu ni oni da ne bi isto tako dobro znali kao i List da je za englesku industriju freetrade³ najpogodnija. Uostalom, u slučaju nužde ja mogu zato ovde-onde ubaciti po neku reč kad bude govora o freetraderima⁴, što možeš opet izbrisati ako Ti se ne dopadne. Ali to nije ni potrebno.

Mislio sam da si diskontni posao sa Johnsonom odavno svršio, i jako se nadam da će to uspeti. Što se mene tiče, ja se svakodnevno sve dublje zaplićem u novčane stvari. Poseta čiča-Dronkea mi je, doduše, vrlo prijatna, ali kako se uveče ne može raditi, to se potroši prilično novaca i uz to tekući disbursements⁵ pored 20 funti duga u kući, sve to čoveku veže ruke. Dronke hoće da iduće nedelje (početkom) otputuje i onda ću neko vreme svojski raditi; materijala imam ovde dovoljno, a osim toga imaću do kraja septembra opet nešto novaca na raspolaganju — nekoliko funti u decembru⁶ sigurno. Da bi nevolja bila veća, u zao čas je još i gospodin Pindar pozajmio od mene, koji još uvek nema više od tri časa i izgleda da se dirljivo zaljubio — pauvre garçon, il faut l'avoir vu sous l'empire de l'émotion plus ou moins vierge⁷. Uz to poslednjih dana juna iz svakojakih razloga nisam stigao da svom gospodinu starom stavim na račun još neke ekstra-izdatke koji sada padaju na moj račun. Međutim, mi sada sastavljamo bilans; on me se, doduše,

¹ K. Marx, *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigovci* — ² K. Marx, *Čartisti* — ³ slobodna trgovina — ⁴ pristalicama slobodne trgovine — ⁵ izdaci — ⁶ pogrešno, umesto septembru — ⁷ jadni dečko, trebalo ga je videti u vlasti više ili manje devičanskog uzbuđenja

još ništa ne tiče, ali će mi ipak biti merilo dokle mogu da idem. Ako ispadne dobro — što ću znati otprilike za četiri do šest nedelja, onda već mogu nešto rizikovati i onda ćeš odmah dobiti nešto novaca. Samo ovog meseca sam u stisci zbog 20 ili 25 funti koje dugujem u kući.

Ne znam kako da to izvedem da napišem članak o Germany⁸ za Dana-a da ne vidi Dr[onke] koji ne zna za stvar^{10e}, u kontoru imam sada pune ruke posla do posle sedam časova uveče, tako da to tamo, dakle, ne mogu pisati. Cependent je verrai⁹.

Pozdravi svoju ženu i decu najlepše od strane

Tvog
F. E.

Mančester, petak 6. avg[usta] 1852.

Prilažem stamps¹⁰ za 9 šilinga i nekoliko pensa.

Dr[onke] mi kaže da Ti pišem da će početkom iduće nedelje verovatno doći.

⁸ Nemačkoj — ⁹ Međutim, videću. — ¹⁰ maraka

48

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. avgusta 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

D'abord¹ dakle avanture sa Johannom¹⁰⁷ Gottfriedom Kinkelom.

Iz jednog od priloženih Clušovih pisama ćeš videti da je gospodin Kinkel u Sinsinatiju u jednom buržoaskom cercleu-u² izjavio »da Marx i Engels nisu nikakvi revolucionari, nego dva lumpa koje su radnici u Londonu izbacivali iz gostionica«. Kako ja znam svoga Gottfrieda, to sam mu najpre poslao sledeće pisamce, u kome sam se napravio kao da u tu činjenicu nisam sasvim ubeden, da bih mu dao povoda za nove dvosmislenosti.

»5. Sutton Street, Soho, Office of, The People's Paper'. 22. jula 1852.

Gospodinu dr Johannu Gottfriedu Kinkelu

Kako sam obavestien, Vi ste u Sinsinatiju pred Anneke-om ili drugim Nemcima rizikovali sledeću izjavu« (dolazi pasus). »Očekujem obratnom poštom Vašu izjavu. Čutanje će se smatrati kao priznanje.

*dr K. Marx*³

Kinkel je obratnom poštom poslao sledeće pismo:

»Gospodinu dr Karlu Marxu

Otkako je o meni¹⁰⁸ za vreme mog zarobljeničtva objavljen članak pod Vašim pokroviteljstvom, ja sa Vama nemam više nikakva posla. Ako mislite da svedočenjem Annekea i drugih poštenih ljudi, a ne anonimnim insinujacijama, možete pribaviti dokaz da sam rekao ili objavio nešto neistinito što vredi čast Vašu ili gospodina Engelsa, onda Vas, kao i svakog s kim nisam u dodiru ni lično ni u političkom životu, moram uputiti na običan put koji zakon omogućuje svima protiv uvreda ili kleveta. Osim ovim putem, ja se sa Vama neću ni o čemu dalje raspravljati.

*Gottfried Kinkel*⁶

¹ najpre — ² krugu — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 27.

Pošto sam iz tog pisma video da gospodin Gottfried neće primiti pismo sa poststamp⁴ Soho, niti će primiti glasnika, dao sam da Lupus u Vindzoru baci na poštu pismo za njega na papiru formata jedn[og]⁵ billet-doux-a⁶ na kome je u bojama utisnuta kitica ruža i spomenka, i sledećeg sadržaja:

«Gospodinu dr Johannu itd. Kinkelu

Upoređeno

sa preda mnom ležećim pismenim iskazom Vašeg *garanta* Huzela, od koga ste na kukavički način u Sinsinatiju iznudili časnu reč da čuti o Vašem tamošnjem izmišljenom traču, obećanje koje je Huzel, međutim, dao samo uslovno;

sa pismom koje je isto tako preda mnom i koje je neko vreme pre toga gospodin Gottfried Kinkel *svojeručno uputio* svome *eksgarantu* Clušu⁽¹⁰⁹⁾, i u kome se taj isti Kinkel razmeće *političkim* vezama koje je hteo da uspostavi sa mnom;

Vaše pismo pruža — i upravo u tu svrhu je bilo provocirano — nov ubedljiv dokaz da je pomenuti Kinkel isto tako *prostački kao* što je i *kukavički pop*.

dr K. Marx⁽¹¹⁰⁾

Poslednje je gospodin Johann čuteći primio k srcu i naj-brižljivije izbegao da više dâ glasa od sebe.

Tajnu Kossuthovu poslanicu o kojoj Cluž govori u svome poslednjem pismu naći ćeš na engleskom u Jonesovim novinama⁽¹¹¹⁾ koje izlaze sutra. Zato je ne prilažem.

U utorak 3. avgusta je održana skupština Kinkelovih jemaca. Glavna stvar je bila ova: Reichenbach čuva blago kao Kerber. Dvesta funti sterlinga koje su Kinkel i Willich dosada potrošili, *uzajmili* su od Gerstenberga itd. na račun depozita revolucije. Prema statutu oni mogu raspolagati samo kada su imenovana bar *tri* čoveka od jemaca. A Reichenbach ostaje pri tome da se te formalnosti ispune. Da bi otklonili nezgodu, Kinkel i Willich su odlučili da se Techow imenuje kao treći. Techow, doduše, putuje za tri nedelje u Australiju. Ali je prema statutima kreditnih društava komitet mogao, čim je imao tri člana, samovlasno imenovati dva nova. Techow je, dakle, trebalo da služi samo za to: 1. da bi Reichenbach predao blago, 2. da bi oni kasnije na Techowljevo mesto mogli uzeti dvojicu samo forme radi. Skupština se, međutim, odmah odlučila protiv Techowa, pošto bi on bio samo figura i zato što putuje u Australiju. Kinkelu i Willichu su izjavili da su nezadovoljni njihovim upravljanjem, da nemaju poverenja u njih, da treba da polože detaljan izveštaj o potrošenih 200 funti sterlinga, pre nego što se one ratifikuju. Ovaj kao i dalji zaključci treba da budu doneseni danas, petak, 6. na ponovnoj skupštini jemaca.

⁴ poštanskim žigom — ⁵ papir oštećen — ⁶ ljubavnog pisma

Na sednici od 3. Reichenbach je predložio da se 1000 funti sterlinga deponuje u Bank of England i da se ne dira dok ne izbije revolucija. Löwe je (u savezu sa Rugeom) predložio da se novac preda Revolucionarnom savezu u Americi¹¹². — Kinkel, iako on u priloženom pismu Huzelu sam izjavljuje da ga Ruge sumnjiči kao agenta princa od Pruske, iako je on posle toga na skupštini jemaca prošloga maja dao svoju *časnu reč* da nikad neće sedeti zajedno s Rugeom u nekom komitetu, Gottfried dakle, za ljubav stvari, izjavljuje da je spreman da ide *zajedno* sa Goeggom, Rugeom itd. i da zajednički upravlja novcem, da bi uopšte došao do uprave. Međutim, Willich, koji se sad uverio da od 1000 funti neće ništa pripasti njemu kao od potrošenih 200, kažu da je zaključio da ide u Ameriku, u čemu su ga već preduhitrili verni Gebert i Dietz.

Čiča Goegg je prošle nedelje ponovo sazvao svoje agitaciono udruženje¹³². Pri tačnom brojanju pokazalo se da se ono sastoji od osam ljudi, naime, na mesto iščezlog Sigela i Ficklera novodošli Oswald⁷ i Dralle. Osim toga se pokazalo da je Goegg u međuvremenu kao Kossuthov lakej postao, doduše, vrlo čuven i da je kao agitator Revolucionarnog saveza »valjano« radio, ali da inače nije sakupio čak ni toliko novaca da bi mogao pokriti dug učinjen za putne troškove. U ovako tugaljivim okolnostima agitatori su se našli pobuđeni da pokušaju savez sa Kinkelom da bi se na pristojan način približili 1000 funti sterlinga. Kinkel u tome isto tako vidi poslednju mogućnost za sprečavanje razvoda braka od 1000 funti sterlinga. Sa skrivenim ciljem da potpomogne tu nameru, Goegg je za sutra, 7. sazvao *opštu* skupštinu emigranata kod Schärtnera. Tobože da bi podneo izveštaj o svojim *grands oeuvres*⁸. U stvari da bi ga aklamacijom ugurali u savez s Kinkelom i sa 1000 funti sterlinga. No, to neće postići.

Ali sad se pojavljuju treći koji bi hteli da obe strane, Kinkela i Goegga, udalje od »blaga«. Naime, s jedne strane naš *Eduard Meyen* agituje za to da se novac upotrebi za izdavanje jednog velikog londonskog *weekly paper-a*⁹. S druge strane, tek što je »kritički« Edgar Bauer čuo o neprilici u kojoj se nalazi 1000 funti sterlinga, kad je i on izmileo i stao na stranu Schily-a, Imandta, Schimmelpenniga itd., da bi i on sa svoje strane solicitirao za jedne novine. Imandt itd. su to smatrali jedinim putem za spasavanje novca od Kinkela i Goegga. Edgar Bauer daje sebi, prema ovim ljudima, izgled »bezazlenog humoriste«.

O današnjoj sednici ću dobiti tačniji izveštaj pošto je Imandt sada BMG¹⁰. O sednici od 3. treba dodati još sledeće: Pošto je

⁷ u originalu: Oscar — ⁸ velikim delima — ⁹ nedeljnog lista *Londoner Wochenblatt* — ¹⁰ član Saveza (Bundesmitglied)

završena visoka politika, podigao se viteški Schimmelpfennig: Nekoliko ljudi je osumnjičilo Brüningkovicu kao špijunku i on ih proglašava za proste klevetnike. Kinkel: On sa svoje strane nije nikada tako šta rekao. (On je to doduše rekao Huremkammu¹¹ (bludnom Kamu) iz Bona, kad je ovuda prolazio.) Willich, na koga se upravljaju svi pogledi, ostaje nemo sedeći. *Techow*: Još je podlije, ako takva sumnjičenja šire ljudi koji su godinu dana uživali gostoprinstvo Brüningkovice. Njihova bi, naprotiv, bila dužnost da takve priče pobijaju gde god ih čuju. — Svi pogledi su se upravili na Willicha. Willich se nije pomakao, ali je za vreme čitave ove sednice, na kojoj se tako mnogo «zlatnih» snova pretvorilo u ništa, prisustvovao kao klasičan izraz »nesrećne svesti«.

No za danas dosta o tim govornarijama.

Upravo primih pismo od Freiligratha koje prilažem, iz koga izlazi da džukac Johnson ne pristaje ni na šta. Ja apsolutno više ne znam kako da sebi pomognem, i položaj postaje grozan.

Dakle, hrabri Goegg poziva Freiligratha. Njega se oni još uvek ne mogu da odreknu, ali će to na kraju ipak morati.

Pozdravi Alrauna¹².

Tvoj
K. M.

Izgleda da danas neće stići nikakvo pismo od Tebe, jer sada je već dva časa po podne.

Prilažem *Clufova* pisma:

1. od 20. juna
2. od 4. jula
3. od 8. jula sa cirkularom od Kinkela
4. cirkular od Kinkela od 2. avgusta
5. Sinsinati, 6. april, pismo Kinkela Huzelu
6. Pismo Hillgärtnera Huzelu
7. Clufovo pismo od 22. jula

¹¹ Friedrich Kamm — ¹² Ernst Dronke

49

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Učinio sam jednu glupost. »Daily News« u svome Mail Table¹ poštanskih brodova ne navodi za sredu nikakav američki parobrod — pustio sam, dakle, da me zavede nedeljna lenjost, koja je tako prirodna commercant² — a danas vidim iz jedne komercijalne okružnice da prekosutra ide parobrod. Počeo sam da radim³, ali ništa nije gotovo. Večeras će Pindar biti kod mene, a da ga i pošaljem kući, sumnjam da bih nešto završio za nekoliko časova do zatvaranja pošte. Donc⁴, obadvojica smo nasadeni. Ali to mi se više neće desiti da verujem organu buržoazije i njegovim komercijalnim vestima.

Tvoj
F. E.

[Mančester, 9. avgusta 1852]
Ponedjeljak uveče

¹ redu vožnje — ² trgovcu — ³ po svemu sudeći na prevodu Marxovog članka *Čartisti na engleski* — ⁴ dakle

50

Marx Englesu
u Mančester

10. avgusta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Prvo, prilažem originalni tekst Kossuthovog secret¹ cirkulara^[111].

A sad izveštaj, prvo o sednici jemaca od 6. avgusta, drugo o Goeggovoj skupštini od 7. avgusta.

Ad 1. Prisutni: Kinkel, Willich, Reichenbach, Löwe von Calbe, Meyen, Schurz (Techow ovoga puta ne), Schimmelpfennig, Imandt, za druge ne znam. Ne zaboraviti Schärttnera.

U Americi i Švajcarskoj Kinkel je dao da se izabere neizostavni treći saveznik (Techow). Ostalo je još učešće u izboru od strane 12 - 15 londonskih jemaca. Ovde je, kao što sam Ti javio, propao izbor Techowa koji je zatim takođe izjavio da se ne može primiti pošto putuje u Ameriku.

Kinkel predlaže da se ponovo preduzme izbor trećeg. Ponovo propao.

Löwe von Calbe: Prvo: »Nemački zajam nije uspeo pošto politička konstelacija (maj 1852^[113]), u odnosu na koju je on preduzet, ne postoji više, te pretpostavljena suma od 20 000 dolara nije prikupljena.« *Drugo:* »Novac vratiti američkim komitetima.«

Prvi deo ovoga predloga je primljen, drugi odbačen.

Imandt: »Postojeći novac ako su ostali jemci većine još istog mišljenja, treba da se upotrebi za izdavanje nekog nemačkog lista u Londonu.« »Reichenbach ostaje trustee² novca!« »Treba da se izabere komitet s Reichenbachom, Löweom i Schimmelpfennigom, kome bi Kinkel i Willich predali liste jemaca u Americi i Švajcarskoj; sadašnji komitet nema više nikakve veze sa tom stvari; novi komitet će obavestiti inostrane jemce o donetim odlukama i pribaviti njihova mišljenja.«

Reichenbach podržava Imandtove predloge, svi bivaju usvojeni. Kinkel i Willich protestuju, pošto raspolaganje novcem ne prinadleži jedino skupu jemaca. Samo bi davaoci novca, odnosno u Americi obrazovani finansijski komiteti mogli vršiti pravo raspo-

¹ poverljivog — ² čuvar

laganja. — Sic transit gloria³ Willich je odlučniji no ikada da putuje u Ameriku, ako bude mogao da sakupi novac za put.

Ad 2. Skup ministra finansija Goegga, koji se iz Amerike vratio bez finansija.

Prisutni: *Predsednik*: »Damm« (još nije otišao u Australiju), *Goegg*, *Ronge*, *dr Strauß*, *Sigel* onaj drugi⁴, *Franck* (iz Beča), *Oswald*, *Dralle*. (Ovi su svi »agitatori«⁵.) *Kinkel*, *Schurz*, *Meyen*, *Willich*, *Imandt*, *Schily*, *Becker*. Jedan Schärttnerov *Kellner*. Pijani lumpenproleter *Herweg*⁶ iz Nojsa. Jedan kenigsberški kandidat *Hentze*. *Garthe*. Neki *mladić* (nepoznat) iz Beča.

Goegg otvara sednicu, opisuje svoju delatnost u Americi kojom je stvoren Savez revolucije¹¹²¹, akt, usled koga bi američku republiku preradili i time stvorili nemačko-badensku i američkim demokratima omogućili pobedu nad vigovcima itd. Inače taj skromni mladić misli (i to mu je *posvedočio* nedavno pristigli candid. phil. Hentze) da Nemci iz svih krajeva upiru poglede na London, da bi u važnom trenutku, kada će se prisutni na skupu baciti jedan drugom u naručje, viknuli gromko ura, koje bi hiljadu i hiljadu-glasno odjeknulo preko Okeana. Zato on traži da se skup konstituiše kao ogranak Saveza revolucije i ne ostavi jadne zemljake da i dalje čame u tom stavu iščekivanja.

Imandt — zahvaljuje Goeggu za njegovo obaveštenje o američkim prilikama. Inače predlaže da se skup rasturi pošto odlučivati može samo opšta i javno sazvana skupština emigranata.

Damm mu oduzima reč.

Kinkel: (Jako čuvstveni pesnik-mučenik je već za vreme Goegovih ubedljivih reči prevrtanjem očiju stavio do znanja svoju neopozivu odluku da raširi ruke izmirenja.) I on zna da Nemačka gleda na njih. On je u situaciji da prihvati ruku pomirnicu. On će za stvar prineti žrtvu da bi zaboravio njemu učinjenu tešku nepravdu. A zna i to da ne samo oslobođenje Nemačke već i prevrat u Americi leži u njihovim rukama. Najveći je onaj, reče, ko je sam sebe savladao, ciljajući na Rugeovog »agenta princa od Pruske«⁷. Ali, on sa svoje strane zahteva da i Savez revolucije garantuje svoj zajam. Takode se ni sa »čestitim« Willichom ne slaže politički, pa ipak bi obadvojica, kako on misli, ujedinjeni, ostvarili nešto veliko.

Imandt: On ceni hrišćansku poniznost Kinkelovu, koji je zaboravio da ga je Ruge nazvao agentom princa od Pruske, koji iz čiste ljubavi prema revoluciji potiskuje uzbuđenost u svome vatre-nom srcu, koja mu je pre dva meseca u prisustvu jemaca (maj) diktirala svečanu izjavu: »da kao dobar republikanac mora to čudno

³ Tako prolazi slava — ⁴ Franz Sigel — ⁵ tj. članovi Agitacionog saveza —

⁶ Gottfried Herweg — ⁷ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 48.

očekivanje da ide zajedno sa Rugeom, svojim zlim klevetnikom, smatrati kao uvredu časti i da će se radije povući od svake političke delatnosti nego izmiriti se sa zlim Rugeom«. Kinkel je, kaže, iz hrišćanske poniznosti ispio gorku čašu koju mu je Fickler pripremio svojim užasno uvredljivim pismima. (U jednom od ovih pismena Fickler ga je nazvao «ćuranom koji se šepuri na gomili dubreta»); on je, veli, postao prostodušnijeg srca; kako su tvrdili Goeggovi prijatelji, on je uvek bio takav kad je bio u stanju da svojim američkim rivalima padne u naručje. To je, kaže, lepa stvar ta «uniija» između gospode Kinkela i Goegga, jer mada ona u stvari i nema drugog cilja nego da prvi pokušava da se pomoću drugog održi u upravi pozajmljenog novca, a drugi da se pomoću prvog ubaci u tu upravu, to će se miroljubivim savezom dvojice tako velikih ljudi ipak postići to da se izmire i političke stranke čitavog sveta, da konstitucionalac pruži ruku republikancu a socijalista republikancu, i da buržuji odsada više ne pljačkaju proletere i, jednom rečju, da se svi zagrlje i uzviknu ura. Jer što je Kinkel u Americi rekao da proletere smatra za topovsku hranu (kao što se nekada u Bonu i Kelnu zanosio Cavaignacom), uprkos njegovom savezu sa «čestitim» Willichom, to za stvar ne čini ništa. U krajnjem slučaju treba se pobrinuti o jednoj sitnici: da se Kinkelu, kao i svima ljudima koji umesto da studiraju i zastupaju interese pojedinih stranaka, trabunjaju u konfuznoj ludosti o ujedinjenju suprotnih elemenata, prebaci totalna besprincipijelnost itd. On, uostalom, upozorava Kinkela da on u najboljem slučaju može zaključivati ugovore u svoje ime, ali ne i za skup jemaca. Najzad je Imandt predložio da se Savez revolucije u Americi prepusti sam sebi i da se ide kući. Na to je Imandt otišao.

Incidenti: *Damm* je svakog trenutka prekidao I[mandta] i hteo da mu oduzme reč. Pijani *Herweg*, kao Rajnlandanin smatrao se obaveznim da I[mandtu], dok je prisutan, pokaže svoje odobravanje, i pušeci lulu fiksira prisutne dok I[mandt] govori o «velikim ljudima». Slikar *Franck* se kod mesta o proleterima ozlojedeno podigao i rekao: «Ja to više ne mogu izdržati. Ja ropčem.» I[mandt] je odgovorio da mu je to zajedničko s drugim životinjama, posle čega se F[ranck] izgubio. Kinkel je porekao «topovsku hranu». I[mandt] je pričao čitavu istoriju sa Schnaufferom i «Wecker»-om⁸, na što je K[inkel] ćutao. Dalje ga je prekinuo kod Cavaignaca: «Gradanine Imandte, kada je izašla ‚Bonner Zeitung‘? I[mandt]: To je njemu svedjedno, da li pre ili posle junskog ustanka¹¹⁴. On je stvar čitao svojim očima.

Zaključak: Sednica se nastavila još dva časa. Goegg je preključujući molio da se bar privremeno pristupi Savezu revolucije. Gore

⁸ Nemačko-američki list koji je Schnauffer izdavao u Americi

navedeni mladić iz Beča je svakoga ko svoj pristup odlaže ma i za jedan čas proglasio »izdajnikom otadžbine«. Pa ipak je društvo otišlo kući pošto je većina odbacila *svaki* ama *svaki predlog*, ne osnovavši ogranak američko—evropsko—australijskog Saveza revolucije.

Tvoj
K. M.

51

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Za večeras su mi obećane 2 funte koje sam pozajmio pre nekog vremena; ako ih dobijem, poslaću Ti ih odmah sutra P[ost] O[ffice] Ordre¹ a i pisaću Ti opširnije.

Pošto o Weyd[emeyeru] ne čujemo baš ništa više, a prema Clušovim pismima izgleda da su stvari² ipak konačno otišle, to bi možda bilo dobro ako jednom kod Edwarda Sanforda i komp. u Liverpulu upitamo da li su primili kakav paket. Ako ništa dalje ne čuješ (parobrod sinoć nije još bio stigao), onda bih ja to svakako mogao učiniti.

Iz Tvog izveštaja čini se da izlazi da je gospodinu Kinkelu odlukom od 3. avgusta zasad novac istrgnut iz ruku.³ Gospodin Imandt je dobar na svoj način. C'est drôle, quand un Schapper nous échappe, un Imandt est toujours sûr de revenir à nous.⁴ Ali u svakom slučaju je neki Deus minimorum gentium, canis domesticus communismi germanici⁵ i kao takav upotrebljiv, pošto smo sada naučili da takav svet držimo na uzdi.

U srcu blagorodnog Willicha mora da vlada veliki bol pošto je zbog odvajanja od coffre-fort-a⁶ emigracije pukao poslednji obruč koji je još održavao njegovu blagorodnu svest. On je uostalom, očigledno, svojim vernim preko mora odavno najavio svoj dolazak, pošto su ovi na osnovu jednog važnog Willichovog pisma već sazvali velike izvanredne generalne skupštine. Gospodin Willich će tamo postati šef of loafers i rowdies⁷ i tako steći retku priliku da se odlikuje. Uostalom, on će tamo naći i svoga dindušmanina Schramma⁸, što će izazvati lepe skandale.

Zbilja je lepo što je gospodin Kossuth već stvarno počeo uvežbavati čete i što Napoleon-Sigel igra ulogu obučavaoca regruta. Taj K[ossuth] je ipak besprimerni švindler; što ga je Cluž prote-
rao⁽¹¹¹¹⁾ iz Amerike, to je jedan od najsilnijih poteza koje je učinio.

¹ poštanskom uputnicom — ² Primerci lista «Revolution» s Marxovim radom *Osannaesti Brimer Louis-a Bonaparte* — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48. — ⁴ Smešno je ako nam ode jedan Schapper, jedan Imandt će nam se sigurno vratiti. — ⁵ niži bog, domaći pas nemačkog komunizma — ⁶ kase — ⁷ dangubā i larmadžija — ⁸ Conrad Schramm

Uostalom, sada ću vrlo brzo završiti mađarski vojni pohod i još ću ove nedelje pisati direktno Brockhausu. Gledaću da mu, ako nema poverenja u moje vojničke sposobnosti, prethodno napišem nekoliko članaka iz ove struke za »Gegenwart«, iz kojih onda može da vidi šta to vredi. Dronkeova veza sa Brockhausom je vrlo dobra i mora se iskoristiti, Br[ockhaus] je na kraju jedan od knjižara s kojim se može izaći na kraj. Nous allons voir.⁹

Prošlog četvrtka sam prekinut u pisanju članka za Dana-a¹⁰, zato ću ove nedelje po mogućstvu napisati dva. I o Engleskoj opet očekujem nešto od Tebe. Prošle nedelje se još malo moglo misliti na rad, ja sam za vreme D[ronke]ovog prisustva mnogo štošta zanemario što me je zanimalo, sada postepeno opet ulazim in train¹¹.

Pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

[Manchester] 16. avgusta 1852.

⁹ Videćemo. — ¹⁰ za seriju članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ¹¹ u posao

52

Marx Engelsu
u Mančester

19. avgusta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Po Dronkeu poslatih 10 šilinga primio. Juče preko pošte 2 funte sterlinga. Koliko mi je novac dobrodošao toliko mi je bilo ennuyant¹ što Ti daješ i poslednju paru i to upravo u času kad si i sam plus ou moins² u stisci.

Za mađarski rat ćeš verovatno učiniti dobro da još pogledaš: »The fortress of Komarom (Comorn) during the war of Independence in Hungary. By Colonel Sigismund Thaly. Translated (sa nemačkog) by William Rushton. James Madden. Leadenhead Street« [1852].

Pošto već hoćeš da temeljito predeš čitav niz vojnih dela, navešću još sledeća, u slučaju da Ti se jedno ili drugo učini možda vredno da se nabavi:

Carion-Nisas: Essai sur l'histoire générale de l'art militaire etc. Paris 1824.

Kausler: Kriegsgeschichte aller Völker. Ulm 1825. Rečnik i atlas bitaka. 1825. i 1831. (To su dve jedine opšte istorije rata. Kažu da su slabe.)

Guérard: Encyclopädie der Kriegskunst. Zweite Auflage. Wien 1833.

»Handbibliothek für Offiziere über das Ganze der Kriegslehre für Eingeweihte und Laien«. Von einer Gesellschaft preußischer Offiziere. Berlin 1828.

A. J. M-r (Millerbacher): *Das Kriegswesen der Römer, nach antiken Denkmälern geordnet von Ottenberger.* Prag 1824.

Löhr: Das Kriegswesen der Griechen und Römer. Zweite Auflage. Würzburg 1830.

Blesson: Geschichte des Belagerungskriegs. Berlin 1821.

Hoyer: Geschichte der Kriegskunst. Göttingen 1797.

Chambray: Über die Veränderungen in der Kriegskunst seit 1700 - 1815. Na nemačkom. Berlin 1830.

¹ mučno — ² više-manje

Stenzel: Geschichte der Kriegsverfassung Deutschlands, vorzüglich im Mittelalter. Berlin 1820.

Barthold: George v. Frundsberg. Hamburg 1833.

Od Cluša su danas stigla pisma, koja ću Ti poslati čim ih saopštim Lupusu i Savezu.

Što se tiče Weydemeyera, to CluB piše sledeće:

«W[eydemeyer] mi je nedavno na moje traženje pisao da se mora ozbiljno dohvatiti s Korffom, koji treba da je poslao 50 primeraka »Brimera«. W[eydemeyer] ima, mislim, mala potraživanja od Korffa pa mu je verovatno zbog toga naredio da pošalje te brošure, odnosno da plati poštarinu. — Ostalih 300 primeraka »Brimera«-a . . . još nije otposlato . . . On tvrdi da je 500 primeraka još u zalozu kod štampara, da ih još nije mogao podići itd. . . . *Novac* trenutno ni u kom slučaju delom *ne mogu dati*, a delom *i neću* kad bih i mogao. Jer, uvek su mi govorili da se s tolikom i tolikom sumom može sve urediti, i uvek tolika i tolika suma, kad sam je pribavio, nije pomogla . . . Kada je »Revolution« počela da izlazi, govorilo se o poverenju! i o brzom slanju pretplate. Ja sam odmah poslao 10 dolara na ime pretplate, koje sam, naravno, potom *ja* izgubio . . . Kasnije se govorilo da treba pomoći časopis i da za to pribavim 20 dolara; odmah sam poslao 15 dolara od sebe lično i 3 dolara na ime pretplate = 18 dolara. Ove su potrošili *umesto za dalji rad*, za plaćanje starih gluposti, to jest za dva prva broja koja su poslali u vetar. Došao je »Brimer«, W[eydemeyer] je očajavao, ja sam rekao da dajem odmah 25 - 30 dolara ako se time može pomoći, inače neka meni pošalje rukopis. On piše: pošalji 25 dolara; ja pošaljem. Posle nekog vremena pokazalo se da se s raspoloživim novcem može štampati samo 500 primeraka; ja sam rekao da to ne ide i pitao sam koliko treba dodati za štampanje 1000 komada. Odgovor je bio 20 dolara, i već drugog dana je novac bio na putu. — Sada dolaze pesme¹⁸³¹; *one* treba da se štampaju u Njujorku; kad sam navaljivao da se prestane s tim glupostima i počne sa štampanjem dobio sam pesme, koje se, na žalost, u Njujorku još ne mogu štampati. Dao sam da se odmah štampaju i povežu za oko 15 dolara (400 komada) i na brzu ruku otpošaljem da bi ih rasturili prilikom festivala pevača u Njujorku. Medutim, *jedan jedini* kolporter³ ih je raznosio i kažu da se stvarno otarasio nekih 60 (!) komada. Štampanje druge hiljade (rekao sam da se slog ne rasturi) za koju mi je W[eydemeyer] obećao da će nabaviti novac, i to mi već javio, naravno da je izostalo; kao i sve ostalo tako je, izgleda, i ovo zamrzlo u njegovim rukama. — Pisaću W[eydemeyer]u da, ukoliko *ja* u toj stvari učestvujem sa novcem, želim da vi to u Evropi upotrebite za dalje publikacije u interesu partije ili na nešto

³ Helmich

drugo što *Ti* smatraš za dobro, dakle, da što se tiče moga udela u svemu, ništa u novcu ne šaljete u Ameriku. U pesmama učestvujem samo ja, mogu, dakle, jedino i definitivno sam o njima odlučivati. — Preduzeću najodlučnije korake za neodložno odašiljanje stvari.«¹¹⁵¹

Zar to nije tačno drugo izdanje naše briselsko-vestfalske avanture?¹¹⁶¹ Prošle nedelje sam zbog štampanja *Brimera* pisao F. Streitu u Koburg¹¹⁷¹, koji trguje sličnim artiklima.

A propos! Broj 15⁴ je štampan u »Tribune«-i. — Heinzen figurira sada u St. Luisu, promene radi, kao »duhovni aristokrata« (doslovno), porogobačeno preživljanje Feuerbach—Stirnera, koje zna samo po čuvenju, i pošto se Savez revolucije¹¹²¹ raspada, »duhovni aristokrata« namerava »humanističku« uniju.

Naknadno imam još da javim:

Trećega je održan formalni razvod braka između Kinkela i coffre fort-a⁵. Reichenbach je u svoje ime deponovao novac u Bank of England.

Kinkel se na ovoj sednici pravio kao da ništa ne zna o mitingu koji je sazvao Goegg, i zato je javno pozvao Imandta da javno pročita poziv koji je dobio. Ali na šestoj je Goegg rekao, obračujući se K[inkelu]: »po dogovoru koji sam učinio u Vašoj kući sa Vama«. Willich nije bio prisutan.

Kandidat Hentze je potkrepio sve što je rekao izjavom: »ja to kao doktor filozofije moram znati«. — Goegg je razlagao kako njegov Savez revolucije I. predstavlja oslonac za Nemce u Americi, 2. da delovanjem na izbore može uticati na američku politiku i pobuditi Sjedinjene Države za politiku intervencije. Takođe da je za materijalnu stranu učinjen početak. Nedeljni prilozi od jednog centa. Boxes⁶ u svima gostionicama. Gottfried je izjavio da je sa svim saglasan. Samo je mislio da su dolarski prilozi bolji od priloga u centima, pošto u Americi niko nema toliko patriotskog požrtvovanja da broji cente. A izjasnio se i protiv boxes.

Gledajući ukočeno na Imandta, veliki Kinkel je rekao: »Uprkos svim klevetama koje šire protiv mene, mogu *vedra* čela da istupim i izjavim da ni o jednom od prognanih sugrađana nisam nikada ništa zla rekao.«

Rezultat: Pošto Kinkel nema novaca, već je kao miraz mogao da unese samo svoju cenjenu ličnost, to su kraj sveg ulagivanja i unižavanja i nju odbili. Osam uzdanica roda su se na svoju ruku organizovali kao Savez revolucije, ne poznavši Kinkela. Malheureux!⁷

Schmolze, koji ima slikarskog dara, kažu da je napravio sasvim lep broj karikatura, Kinkela kao kralja Lira i Willicha kao budalu.

⁴ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članak XV — ⁵ kasc —

⁶ kutije za priloge — ⁷ Nesrećnik!

Osim toga, jednu karikaturu u kojoj Willich kao lenjivac sedi na jednoj vočki a gospoda Schärttner dole cima da bi stresla lenjivca.

Willich je učinio glupost što je svoj ostrakizam upotrebio i protiv poštenog starog gospodina »Schilyja« i zbog svakojakih tobožnjih zločina izbacio ga iz svog savezića¹¹⁸⁾. Sch[ily] je apelovao na generalnu skupštinu. Danas se održava božji sud. Sch[ily] sa svoje strane optužuje W[illicha] zbog »očevidnog ludila« i večeras će za dokaz toga pročitati i pismo od Heisea, Willichovog tobožnjeg prijatelja iz Liverpula, u kome H[eise] kaže za W[illicha] da je *unbolan*.

Prijatelj Jones prošle nedelje umalo što nije propao sa svojim listom⁹⁾. Nedeljni deficit. Pokarabasio se s Committee¹¹⁹⁾ i dvojicom građana koji su mu dosad pozajmljivali novac. Iznenađno spasenje. MacGowan je preuzeo štampanje, predujmio nedeljni deficit, i Jones sada gazduje u uredu stare »Northern Star«. MacGowan je izbacio Harneya i taj magarac mu je otkupio staru »Star« za 40 funti sterlinga.

U Francuskoj je, po pisanju »Gazette Agricole« deficit iduće žetve za jednu trećinu below the average⁹⁾, što je J. B. Sayu u Francuskoj jednako famine^{10) 120)}. U Nemačkoj osrednja žetva. U Engleskoj već počeo odliv zlata iz banke za kupovinu žita. Pri tom luda špekulacija u Cityju. Prošle nedelje bankrotstva na Stock Exchange-u¹¹⁾. Najzad u Severnoj Americi, kako vidim iz »New York Herald«-a najluda špekulacija u railways, banks¹²⁾, građenju kuća, nečuveno expansion¹³⁾ kreditnog sistema itd. Zar to nije approaching crisis¹⁴⁾? Revolucija može doći pre nego što je mi želimo. Ništa gore nego ako se revolucionari moraju brinuti za hleb.

Tvoj
K. M.

⁸⁾ »The People's Paper« — ⁹⁾ niži od proseka — ¹⁰⁾ gladi — ¹¹⁾ berzi — ¹²⁾ žleznicama, bankama — ¹³⁾ širenje — ¹⁴⁾ približavanje krize

Engels Marxu u London

[Mančester, 24. avgusta 1852]

Dragi Marx,

Večeras će biti preveden kraj Tvoga članka¹, a sutra ili u četvrtak napisan članak Germany². Charles³ je otputovao na nekoliko dana i ja imam mnogo posla u kontoru, tako da često uveče imam zbrku u glavi.

Za vojno-istorijske stvari zahvaljujem.³ Možeš li zgodnom prilikom pogledati u Britanskom muzeju da li se tamo nalaze 1. austrijski vojni časopis od 1848. i dalje, 2. pruski vojni nedeljnik list, berlinski »Wehr-Zeitung«, 3. još drugi vojni časopisi, naročito revije — takode, francuske — od 1848. i dalje? — Takode, kolekcija »Augsburger Allgemeine Zeitung«-a, naročito od 1850. i dalje. Te stvari su mi vrlo potrebne, i ako bude moguće, nastojaću da nađem vremena da ih tamo prostudiram, kad budem tako daleko.

Izvod iz Clušovog pisma⁴ pokazuje nam père⁵ Weydemeyera u još vestfalskijem svetlu nego što smo to ikada očekivali. Bielefeld tout pur⁶. To prevazilazi sve.

Kraj Johanna Gottfrieda¹⁰⁷¹ je vrlo prijatan. Blagorodnom ostaje samo još neutešna svest da je učinio svoju dužnost i povećao stock of bullion⁷ u Engleskoj banci. Osim toga još i to da je dokument »Morning Chronicle«-a, na kome je on zasnovao svoju novu eru oslobođenja sveta, ne na neizvesnim trgovinskim krizama, već na sigurnoj, neizbežnoj činjenici, lažan!

Mora da se lakrdija Willich—Schily veselo odvijala. Pauvre⁸ Willich, koliko puta će među čiftama koji ga proganjaju poželeti da je opet u društvu crvenog Wolffa!⁹

Harneyeva zvezda slobode¹⁰ se, dakle, ugasila?

Izgleda da će kriza u svakom slučaju doći, mada su nedavna bankrotstva bila samo predznaci. Na žalost, izgleda da će žetva u severoistočnoj Nemačkoj, Poljskoj i Rusiji biti prilična, a mestimično i dobra. Lepo vreme poslednjih dana je i ovde imalo bla-

¹ za seriju *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ² Charles Roesgen —

³ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 52. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 52. — ⁵ čiča — ⁶ pravi pravcati — ⁷ zlatne rezerve — ⁸ jadni — ⁹ Ferdinand Wolff

— ¹⁰ »The Star of Freedom«

gotvorno dejstvo na žetvu. Ali Francuska ostaje u sasu, i to je već mnogo. — Mala panika na novčanom tržištu izgleda da je prošla, consols i railway shares¹¹ opet brzo skaču, money is easier¹², špekulacija se još uvek vrši žitom, pamukom, parobrodima, u rudarstvu itd. No špekulacija pamukom je već vrlo riskantna; pred ovom dosada odlično stojećom berbom cene rastu neprekidno, prosto usled velike potrošnje i mogućnosti da pre novoga dovoza nastupi kratko vreme nestašice pamuka. Uostalom, ne verujem da će ovoga puta krizi prethoditi *mahmita* špekulacija, te iako su inače okolnosti povoljne, nekoliko loših vesti iz istočne Indije, panika u Njujorku itd. će vrlo brzo pokazati da se mnogi vrli građanin u tajnosti bavio svakojakim špekulacijama. A te odlučujuće loše vesti s prepunih tržišta moraju ipak uskoro stići. Za Kinu i istočnu Indiju se neprestano šalju velike količine, pa ipak vesti nisu ponajbolje. Kalkuta je decidedly overstocked¹³ i tu i tamo faliraju native dealers¹⁴. U duži prosperitet nego do oktobra ili novembra ja ne verujem — čak se i Peter Ermen zabrinuo.

Inače jako zavisi od intenzivnosti krize da li će ona odmah izazvati revoluciju — odmah, to jest za šest do osam meseci. Loša žetva u Francuskoj daje utisak kao da bi tamo trebalo da dođe do nečega; ali ako kriza bude hronična i žetva konačno ipak nešto bolja nego što se očekuje, onda to još uvek može potrajati do 1854. Priznajem, da bih hteo da mi ostane još godina dana vremena za studij, imam još mnogo šta da proučim.

I Australija nanosi štetu. Prvo, direktno zbog zlata i prestanka svakog njenog drugog izvoza, kao i zbog time uslovljenog jačeg uvoza svih commodities¹⁵, zatim zbog odlaženja ovdašnjeg surplus population at the rate of 5000 a week¹⁶. Kalifornija i Australija su dva slučaja koji u *Manifestu* nisu bili predviđeni: stvaranje velikih novih tržišta iz ničega. To treba još uneti.

Tvoj
F. E.

¹¹ državni papiri i železničke akcije — ¹² novac je jeftiniji — ¹³ sigurno pretrpana — ¹⁴ domaći trgovci — ¹⁵ roba — ¹⁶ suviška stanovništva u visini od 5000 nedeljno

54

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. avgusta 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,
Ovde Ti prilažem:

1. Pismo od Massola meni. Čovek na koga on vrši uticaj jeste Proudhon, i knjiga koju on smatra za srećan(!) plod ovog uticaja jeste Proudhonova najnovija knjiga o Louisu Bonaparti¹⁰⁰¹. O tome ću Te izvestiti u jednom od narednih pisama.

2. Pismo od Cluža iz koga si već primio izvod.¹

3. Krajnje interesantno pismo od Jacoba Huzela o Godofredumu².

4. Jednu Goeggovu glupost u švajcarskom »National Zeitung«-u.

5 i 6. »Skicu jednog ugovora o uniji« između Kinkela, Willicha i Goegga. Poslanicu imenovane gospode njihovom američkom komitetu i jemcima.

Sve je to vapaj Kinkel—Willicha. Oni hoće: 1. da udalje nepokolebljivog Reichenbacha od svetog Grala, da bi »što pre« upotrebili novčana sredstva.

2. Pošto Kinkel nema više iza sebe nikakve vojske, to on sa 1000 funti sterlinga iza sebe hoće da stupi u takozvani Savez revolucije¹¹²¹, od koga očekuje da ga iz zahvalnosti izabere u svoj vrhovni komitet.

3. Willich, čiji je položaj neodrživ, kome je dogorelo do nokata, hoće u Ameriku, pošto, kako kaže, »reši još jedan zadatak«. Zadatak je: da predavanjem 1000 funti sterlinga Savezu revolucije i stupanjem u njega »pripremi« sebi položaj gotovanskog viteza u Americi.

Idući put više. Salut!

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 52. — ² Gottfried Kinkel

55

Marx Engelsu
u Mančester

30. avgusta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Iz dokumenata koje sam Ti poslao video si kako Kinkel-Willich manevrišu. Oni u svojoj neposrednoj okolini ignorišu svoje smenjivanje od strane jemaca i pokušavaju da krišom zadobiju glasove pojedinačno, zbog čega je i *Schurz* odmah posle 12. otputovao u Ameriku. (On ima još dalji cilj, da tamo osnuje dečje vrtiće prijatelja svetlosti¹²²¹.) Za tu gospodu se radi o tome da najzad zbilja dođu do *uprave novcem*, iz koje prete da će istupiti ako im se ne učini po volji. Point urgent¹ je u ovome: Utrošili su 200 funti sterlinga koje bi im ovde teško odobrili. Otuda pokušaj da direktno i »što pre« dobiju punomoćje iz Amerike za utrošak novca, ili za uzimanje trećeg kolege, da bi mogli da delaju kao konstituisani. Oni su stvar zahvatili na svoj način lukavo. Najpre su dokumenta poslali u Ameriku i Švajcarsku, *iza* leda londonskih jemaca. Zatim su im 26. dostavili spise (iako datirane 11. i 12), sa primedbom da će ćutanje smatrati za odobravanje.

Međutim, pošto je moguće da glasovi jemaca i u Americi i Švajcarskoj po većini ispadnu protiv ove gospode, to su oni sasvim potajno za 14. ili 15. septembar u Antverpenu sazvali skupštinu jemaca, koji su prijateljski raspoloženi prema Kinkelu, da bi se tako tobožnjom kongresnom odlukom osigurali protiv svih eventualnosti.

No kakve vrste su te »jake« organizacije u Nemačkoj, kojima se oni hvale, videćeš iz sledećeg.

Ti znaš da se *pronosi* glas da je Gebert otputovao u Ameriku. Tout le monde le croit². Međutim, stvar stoji ovako.

Kinkel—Willich su početkom ovog meseca odaslali jednog emisara u Nemačku, *to jest Geberta*, pijanog krojačkog kalfu. U Magdeburgu je on sakupio jednu takozvanu komunističku opštinu; tri dana uzastopno su držana savetovanja, učestvovalo je 26 - 30 članova: predsedništvo je vodio neki *Hammel*; protiv Marxa i Engelsa se debatovalo s velikim ogorčenjem, — pored više administrativnih i organizacionih pitanja došlo se na pitanje: kako i na

¹ težište — ² Svi to veruju.

koji način da se nabavi jedna štamparija? Našao se neki siromašni štampar, koji ima štampariju u Magdeburgu ili u okolini; sa njim je zaključen ugovor. On stavlja svoj office³ na raspolaganje propagandi, stara firma se zadržava. Za to mu je odmah isplaćeno 100 talira i data obveznica na 350 talira za kraj godine, računato od sada.

Policija je sve znala od Gebertovog odlaska. Ona ga stalno prati. Ona je imala svoga izvestioca na sastanku u Magdeburgu.

Ona hoće da ga uhapsi tek kad ispuni svoju misiju i kompromituje što više ljudi. Stvar je vrlo fatalna za naše kelnske uhapšenike⁽¹⁷⁾. Ako Gebert bude uhapšen, itd., onda smatram da je vreme da se ti tipovi javno denunciraju i da se upozori na njih, koji radi prividne agitacije i da bi se pravili važni iz sigurnog zaklona rade na ruku nemačkim vladama, naročito pruskoj. Ja sam odmah javio u Keln. Kako sam tu stvar saznao, mogu Ti saopštiti samo *usmeno*. Poštanska tajna je i ovde problematična stvar.

Willich je sasvim propao. Niko mu više ne pozajmljuje na to da «ono» treba da izbije. Njegov prijatelj Schärttner mu je pre nekoliko dana coram publico⁴ izjavio da sada mora prestati «besplatno» jelo i piće. Pocrvaneo je kao čuran i neumoljivi Schärttner ga je primorao, pretvarajući teoriju odmah u praksu, da plati jelo koje je upravo pojeo. Neki, ali nedovoljan oslonac nalazi *Willich* još kod svoje gazdarice, s kojom se spetljao. I to je postalo notorno. Niko više ne veruje u tu asketiku Sanča Panse. Ako on sa Johannom itd.⁵^[107] piše: «Prošlo je vreme pera, došlo je vreme mača», onda ovo poslednje in plain German⁶ znači: «Došlo je vreme *prosjachenja*»⁷.

Revolucionarni general Techow putuje tek za nekoliko dana u Australiju sa gospodom Stirner i svojom verenicom. On je, naime, kao što znaš, neko vreme stanovao ovde kod Stirnerice. Ali stigne njegova verenica, imućna žena. Kad je to Schmidtovica saznala, izjavila je da se povlači. Ali sada, pošto je verenica saznala da je Techow živio sa Schmidtovicom, izjavila je da ga više neće, i pozvala svog *eventualnog* verenika, jednog istočno-pruskog farmera da dođe. No pri svem tom on stanuje kod nje u kući, a verenik (drugi) jedan sat od Londona. Grešni Buridan—Techow!

Pre nekoliko dana pozvao je *Pyat* (Félix) Francuze, svoje pristalice, na sastanak i predložio im program koji sada treba da se štampa. Bez «boga», naravno, nije moglo proći. Jedan od prisutnih je protestovao protiv toga da se u jednom revolucionarnom programu govori o «bogu». *Pyat*, saobrazno gouvernement direct⁸,

³ radnju — ⁴ posve javno i otvoreno — ⁵ Kinkelom — ⁶ na razumljivom nemačkom jeziku — ⁷ igra reči: «fechten» = boriti se ali i prosjačiti — ⁸ neposrednoj vladavini

stavio je na glasanje. »Bog« je prošao sa sedam glasova većine. L'être suprême est sauvé encore une fois⁹. Ranije se govorilo: Bog svoje ne ostavlja. Sad se kaže: Boga njegovi ne ostavljaju. Ruka ruku mije.

General Vetter je za duže vremena bio iščeznuo iz Londona. Niko nije znao kuda. Mystère¹⁰ se objasnila. Vetter je putovao sa američkim pasošem u kome je figurirao kao slikar, sa svojom metresom, jednom pevačicom, po imenu Ferenczi. Prolazio je kao umetnik. Ona je u svim znatnijim mestima davala koncerte i tako je on iz Đenove i Milana došao do Rima, Napulja, Palerma. Imao je passwords¹¹ i preporuke Mazzini—Kossutha. Tako su mu bili pristupačni tajni italijanski kružoci, dok ga je njegovo ostensibler trade¹² dovodilo u najviše cercles¹³. On se pre nekog vremena vratio ovamo i podneo je izveštaj »Evropskom« Centralnom komitetu¹². (Notabene: Darasz je umro i sahranjen je prošle nedelje.) Rezime toga, na veliku nevolju »pobožnog« Mazzinija, jeste: L'Italie s'est tout à fait matérialisée. On n'y parle que commerce, affaires, soies, huiles et autres misères mondaines. Les bourgeois calculent d'une manière terriblement positive les pertes, que la révolution de Mars les a fait subir et ne pensent qu'à se reprendre sur le présent. Quant à l'initiative insurrectionnelle ils sont heureux de la laisser aux Français à ce peuple frivole et sensualiste. La seule chose, dont ils ont peur, c'est que les Français ne se hâtent trop.

Tu penses bien, mon cher, quel coup de foudre pour l'archange Mazzini. Le général Vetter, nommé déjà comme commandant supérieur des forces Mazzini-Kossuthiennes leur a déclaré, que les choses étant ainsi, il ne saurait mieux faire que de passer avec sa maitresse en Amérique. Au bout du compte le malheureux Mazzini est convenu avec Kossuth de vouloir bien laisser aux Français l'initiative insurrectionnelle¹⁴.

Ali ne vile multitude¹⁵, nego Bonaparti.

Iz Pariza mi, između ostalog, pišu o tome:

⁹ Najviše biće je još jednom spaseno. — ¹⁰ misterija — ¹¹ parole — ¹² prividno zanimanje — ¹³ krugove — ¹⁴ Italija se potpuno materijalizovala. Govori se samo o trgovini, poslovima, svili, ulju i drugim ništavnim zemaljskim stvarima. Buržuji na strašno pozitivan način kalkulišu gubitke koje im je nanela martovska revolucija i misle samo kako da ih naknade u sadašnjosti. Inicijativu za ustanak oni sa zadovoljstvom prepuštaju Francuzima, tom frivolnom i senzualnom narodu. Jedina stvar koje se plaše jeste da Francuzi suviše ne požure.

Možeš zamisliti, dragi moj, kakav je to grom iz vedra neba za arhandela Mazzinija. General Vetter, koji je već imenovan vrhovnim komandantom Mazzini-Kossuthovih ubojnih snaga, pošto stvari tako stoje, ne bi umeo uraditi ništa bolje, nego da sa svojom metresom ode za Ameri. Najzad se nesrećni Mazzini sporazumeo sa Kossuthom da inicijativu ustanka prepuste Francuzima — ¹⁵ sirovoj gomili

»Kiss, Kossuthov emisar, nije ovde stupio u vezu samo s orleanistima već i s bonapartistima. Kiss se poznaje sa Jérômeovim sinovima. Oslanjajući se na to konvencionalno poznanstvo, on je umeo da Kossuthu napuni glavu da stupi u vezu s francuskom vladom u korist Mađarske. Fantastični agitator je pao u klopku i u tu svrhu poslao Kissa snabdevenog *guldenima* ovamo u Pariz. Kiss se zabavlja u kafanama i *drugim* javnim lokalima, ovda-onda antišambrira kod Pierre-a Bonaparte, priča ovome Markove konake, piše divne izveštaje Kossuthu i više nema sumnje u oslobođenje Mađarske. Ovi revolucionari par excellence¹⁶ šalju agente da sa *'taranima'* sklapaju savez na život i smrt.«

Mais ce n'est pas tout.¹⁷

Iz pouzdanog izvora znam da su u ime poljske »centralizacije«^[123] ovde bili stara budala Lelewel i Tadeus Gorzowski. Oni su Kossuth — Mazziniju pokazali plan ustanka, čiji je pivot¹⁸ sudelovanje Bonaparte. Ovi stari zaverenički magarci uvek iznova padaju u klopku. Kao agenta imaju i imali su ovde nekog grofa Lanckoronskog ili slično. Taj tip (stanuje 7 Harrington Street, Hampstead Road) je *ruski* agent, i *njihov* plan ustanka je imao čast da prethodno bude korigovan u Petrogradu.^[124]

Tvoj
K. M.

¹⁶ izvrsni — ¹⁷ Ali to nije sve — ¹⁸ stožer

56

Marx Engesu
u Mančester[London] 2. septembra 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Iz priloženog pisma velikog Weydemeyera videćeš kako stvari stoje. Ovamo je taj skot poslao deset primeraka¹.

Od gospodina F. Streita nemam još odgovora², ce qui est de très mauvais augure³. Imam nekog iako slabog izgleda da jedan londonski knjižar izda stvar⁴ na engleskom. Za probu treba da mu za prvi mah dam prvu glavu. Zato sam dao da je Pieper prevede. Prevod vrvi od grešaka i izostavljanja reči. Međutim, Ti ipak nećeš biti zauzet toliko korekturom koliko bi bio dosadnim poslom prevodenja. Ti bi mi za ovo morao napisati predgovor na engleskom od najviše deset redaka. Ovaj spis je prvobitno objavljen u vidu novinskih članaka, od kraja decembra do početka februara, 1. maja izašao je u Njujorku kao brošura, sada će se pojaviti u drugom izdanju u Nemačkoj^[125], to je jedan od prvih spisa koji su se pojavili protiv B[onaparte]. Nekoliko zastarelih pojedinosti u njemu mogu se objasniti datumom njegovog nastajanja.

E. Jones je skroz naskroz egoistički klippan. On me je dva meseca vukao za nos sa obećanjem svoga prevoda (za svoj časopis⁵). Sa svoje strane ja sam mu činio samo usluge. Kraj svojih sopstvenih novčanih nevolja ja sam danima išao sa njim od Pontija do Pilata povodom novca za njegove novine. Sva inostrana saopštenja koja je njegov pauvre⁶ listić *specijalno* donosio dolaze od mene. Kad god je zapao u neku nepriliku sa svojim komitetima^[119], protivnicima itd., dojurio bi do mene i moj ga je savet uvek ponovo izvlačio. Najzad sam mu, pošto je njegov časopis postao suviše bedan, nekoliko nedelja pružao editorial support⁷, i zbilja se broj pretplatnika u Londonu povećao za nekoliko stotina.

On sa svoje strane ne ukazuje čak ni konvencionalnu pažnju. Ako si danas sa njim fabrikovao njegov časopis, on će zaboraviti da

¹ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 52. — ³ što je vrlo loš predznak — ⁴ *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁵ 'The People's Paper' — ⁶ jadni — ⁷ pomoć u redigovanju

Ti sutra pošalje jedan primerak, ali se ovo *zaboravljanje* dešava svake nedelje jednom, pošto njegov list ne izlazi dvaput nedeljno.

Rekao sam mu da je sasvim dobro što je egoist, ali da to treba da bude na civilizovan način, a ne tako glupavo.

Pošto je taj list, međutim, jedini čartistički organ, to neću s njim prekinuti, ali ću nekoliko nedelja let shift him for himself*.

Tvoj
K. M.

* ostaviti ga da se snalazi kako ume

Engels Marxu u London

Dragi Marx,

Pieperov prevod¹ mi zadaje mnogo muke. Početak je baš vrlo teško prevesti i l'aimable candidat¹ P[ieper] je sasvim pustio uzde svojoj šarmantnoj lakomislenosti. Možda ćeš ga dobiti u četvrtak.

Ovde se sa Pindarom desio roman. Onomad sam otišao k njemu, ne znam da li sam Ti to pisao, i tamo našao njegovu majku, a very respectable old English lady², i jednu mladu damu koja je izgledala jako neengleski i koju sam, dakle, smatrao za Ruskinju. Prošlog petka upitah Pindara da li je ta «krasnàvica» (beauté³) njegova žena ili njegova sestra — ni l'un ni l'autre⁴, bio je odgovor. U poñedeljak je došla njegova majka k meni u kuću; njen dragi Edward je otišao, iščežao. Ja nisam bio tu, ali sam to čuo i odmah otišao onamo. Je trouve la digne mère en pleurs⁵ i saznao sledeće: Pindar se u Petrogradu zaljubio u neku Švedanku (ili Finlandanku) i, izgleda, s njome pobegao pošto je njegov otac umro. On se sa njom u Engleskoj oženio — to je pomenuta «krasnàvica»³. U Londonu je upoznao neku Francuskinju, kako stara, koja je, naravno, pravi vrlo rdavom, tvrdi, bivšu parisku prostitutku i metresu nekog engleskog fabrikanta komedija po imenu Taylora. On joj je davao časove i mirni kandidat se upustio sa njom u ljubavne odnose. Njegova žena otkrije stvar (stara je u međuvremenu došla ovamo iz Kronštata, donela novac i izmirila se sa Švedankom), i da bi P[indara] odvojila od Francuskinje, čitava porodica odlazi u Liverpool. On je i onamo pozivao Lorette-u, i Švedanka, koja izgleda ima vrlo mnogo strpljenja i žilavosti, to opet otkrije. Novo seljenje u Mančester, gde se stara najzad nastanjuje i čak kupuje dve kuće (ona živi od ostataka starog Pindarovog imetka, stečenog u Timber and Biscuit Trade-u⁶, a od njene strane potrošenog). Ali je P[indar] i ovamo pozivao svoju Francuskinju — ona je sigurno tri puta bila ovde, to znam otuda što je on od mene tada redovno pozajmljivao novac i posle toga vrlo redovno opet vraćao. Ali da bi toj stvari učinio kraj, pobegao je prošle subote sa njom, kako njegova majka

¹ ljubazni kandidat — ² vrlo uglednu staru englesku damu — ³ lepotica —

⁴ ni jedno ni drugo — ⁵ Zatekao sam dostojanstvenu majku u suzama... —

⁶ poslovanju drvetom i biskvitima

tvrdi, za Australiju, kako meni izgleda verovatnije ili u Njujork ili samo u Pariz. On je 190 funti sterlinga, koje su pripadale njemu, uzeo iz funds⁷ i poneo sobom, ali je odmah u omnibusu izgubio 20 funti sterlinga (kelner u hotelu gde je Francuskinja stanovala misli da mu ih je ona izvukla. On je imao dovoljno novca, njegova majka ga je izdržavala u svemu i imao je 100 funti sterlinga džeparca.

Švedanka je juče otputovala za njim za Liverpool; radoznao sam šta će od toga biti.

Grešnik će strašno i celog života biti gonjen svojom glupavom mladičkom ženidbom sa švedskim idealom — voilà ce qui a toujours pesé sur lui⁸. S nešto više prakse i umešnosti on je sa svojih 100 funti sterlinga mogao Francuskinju vrlo lepo ovde da izdržava, ali otkud njemu praksa, koji se u 21. godini zaljubljuje u Švedanku, beži sa njom i stupa u građanski brak! Da mi je taj glupavi deran samo ispričao tu stvar, bila bi malenkost da se to uredi. Ali upustiti se s jednom Francuskinjom à l'étranger⁹ u drugu, plus ou moins¹⁰ doživotnu i svakako ozbiljnu stvar, pobeći sa njom, quelle bêtise! Elle lui en fera voir, ma foi!¹¹ Naročito ako je stvarno otišao u Australiju. I pri tom je njegova stara strašno dobroćudan i slab čovek, s kojom je on mogao činiti šta je hteo. Ali kao što Kinkel u veridbi, tako izgleda i Pindar u bekstvu vidi pravu suštinu svake ljubavne veze.

Tvoje vesti o Vetteru itd. i Londoncima su famozne. Vraćam Ti Massolovo kao i Weyd[emeyerovo] pismo — Clušova ću zadržati ovde jusqu'à nouvel ordre¹². Kako je sa člancima za Dana-a? Pindarovo odsustvo mi daje više vremena, ja se sada bavim ruskim više con amore sine ira et studio¹³, i već nešto znam. Vojne stvari stoje trenutno at a discount¹⁴. Rad u kontoru je vrlo živ.

Čim budem ikako mogao, to jest za nekoliko dana, poslaću Ti dve funte, to je sve što za moment mogu odvojiti.

Tvoj
F. E.

[Mančester] utorak, 7. sept[embra] [18]52.

⁷ iz kase — ⁸ eto šta ga je uvek pritiskivalo — ⁹ u inostranstvu — ¹⁰ više ili manje — ¹¹ kakva glupost! Ona će mu već pokazati, vere mi! — ¹² do novog naređenja — ¹³ sa ljubavlju i temeljito — ¹⁴ postrani

58

Marx Engelsu
u Mančester

8. septembra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Danas je Tvoje pismo stiglo u vrlo uzbudenu atmosferu.

Moja žena je bolesna, Dženica je bolesna, Lenchen ima neku vrstu nervne groznice. Doktora ne mogu i nisam mogao zvati jer nemam novaca za lekove. Već ima osam do deset dana otkako prehranjujem porodicu hlebom i krompirom, za koje se još postavlja pitanje da li ih danas mogu nabaviti. Pri sadašnjim klimatskim prilikama ova dijeta nije, naravno, bila korisna.

Članak za Dana-a nisam napisao jer nisam imao ni penija da bih išao da čitam novine. Uostalom, kad Ti pošalješ br. XIX¹, napisaću u jednom pismu svoje mišljenje o XX, rezime savremene svinjarije⁽¹²⁷⁾.

Kada sam bio kod Tebe⁽⁸²⁾ i kada si mi rekao da možeš do kraja avgusta da mi pribaviš nešto veću sumu, pisao sam to svojoj ženi radi umirenja. Tvoje pismo od pre tri do četiri nedelje² nagoveštavalo je da nema mnogo izgleda, ali da ima ponešto. Tako sam odlazio do početka septembra plaćanja svim poveriocima, kojima se, kao što znaš, uvek otplaćuju samo mali fragmenti. Sada je opšta navala.

Pokušao sam sve, ali uzalud. Najpre me džukac Weydemeyer prevario za 15 f. st. Pisao sam u Nemačku Streitu³ (jer je on u Švajcarskoj bio pisao Dronkeu). Taj skot nije čak ni odgovorio. Obratim se Brockhausu⁴ i ponudim mu članak bezazlene sadržine za »Gegenwart«. On u jednom vrlo učtivom pismu odbija. Najzad sam poslednje nedelje čitavog dana jurio sa jednim Englezom⁵ koji je hteo da mi nabavi diskont za menicu na Dana-a. Pour le roi de Prusse.⁶

Najbolje i najpoželjnije što bi se moglo dogoditi bilo bi to da me landlady⁷ izbaci iz kuće. Tada bih bar bio kvit sa sumom od 22 f. st. Ali toliko uslužnosti se od nje ne može očekivati.

¹ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, članak XIX — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 47. — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 52. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo b9. — ⁵ Poenisch — ⁶ Za kralja Pruske tj. uzalud. — ⁷ gazdarica

Osim toga još pekar, mlekadžija, trgovac čajem, greengrocer⁸, stari dug mesaru. Kako da izadem na kraj sa svim tim đavolskim dremkom? Najzad sam poslednjih osam do deset dana pozajmio nekoliko šilinga i pensa od drugara zanatlija, što mi je najfatalnije, ali je bilo neophodno da ne bih crkao.

Iz mojih pisama si verovatno video da ja ovu mizeriju, kao i obično kada se sam nalazim u njoj, a ne da o njoj čujem samo izdaleka, snosim s velikom ravnodušnošću. Međutim, que faire?⁹ Moja kuća je bolnica i k[riza] postaje tako uznemirujuća da me primorava da joj obratim svu svoju pažnju. Que faire?

U međuvremenu je gospodin Goegg ponovo otišao zabave radi u Ameriku, steamer first class¹⁰. Gospodin Proudhon je za svoga Anti-Napoleona¹⁰⁰¹ strpao u džep nekoliko stotina hiljada franaka i čiča Massol je tako velikodušan da meni prepušta miner, fouiller¹¹, etc. Je le remercie bien.¹²

Tvoj
K. M.

⁸ piljar — ⁹ šta da se radi — ¹⁰ parobrodom prve klase — ¹¹ potkopavanje, argatovanje — ¹² Hvala mu lepo.

59

Marx Engelsu
u Mančester

9. septembar 1852.
28, Dean Street, Soho [London]

Dragi Engels,
Četiri funte primio.

Opet sam pisao svojoj staroj¹ i mislim da će to bar nešto pomoći.^[128]

Osim toga, danas sam učinio još jedan pokušaj, i nadam se da će mi najzad ipak poći za rukom da dobijem novac na račun Dana-a, jer mi je dogorelo do nokata, et je n'ai pas à perdre du temps².

Upravo je ovde bio doktor i napisao recepte za čitavu family, excepté moi³. Mojoj ženi je bolje, najgore je Laurici.

Zamisli kakav magarac je ovaj Pieper.

Svakog dana me pita da li si već vratio stvar^[126] i šta si pisao o njegovim sjajnim prevodilačkim sposobnostima. Ja mu to, naravno, nisam mogao saopštiti i taj pajac sada uobražava da ja iz nenaklonosti krijem od njega prekomernu hvalu koju si mu Ti odao.

Danas, kad sam išao da zovem doktora, srete me taj mangup⁴. »Je li pisao Engels i poslao prevod?« Ja mu odgovorih: Još ne. »Ali će to učiniti, jer ja sam mu sâm pisao«, primeti Pieper. Ako mu budeš odgovarao, piši mu da nije potrebno da se on zauzima za moje stvari kod Tebe.

Prilažem jedan memoar iz Pariza, koji je tamo dospao u ruke jednom mom prijatelju⁵; on mi ga je poslao u prepisu, a ja sam prepisao za mančesterski arhiv^[129].

Tvoj
K. M.

¹ Henriette Marx, majka Marxova — ² i nemam vremena za gubljenje — ³ porodicu, izuzev mene — ⁴ Pieper — ⁵ Zerffi

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Pieper mi je pisao i želeo da mu *obratnom poštom* vratim korigovani prevod¹²⁶¹. Cela me *convenait bien*¹, boleo me je stomak i nisam bio sposoban ni za kakav rad. Reci mu da ako želi od mene odgovor na svoja pisma, neka bar pri tom napiše svoju adresu; Pieper Esq.² nije u Londonu baš tako poznat pa ni otkako je činovnik sa 25 šilinga nedeljno. Uostalom, neka samo nastavi sa prevodom, ali neka se malo više potruži ili, ako to ne ide, bar kod težih mesta ostavi prostora, ja ću ih onda ispuniti, to je uvek bolje nego praviti gluposti iz lakomisenosti. On mi je, uostalom, pisao samo pod izgovorom da ne zna da li ga uopšte smatram sposobnim za tu stvar. Dobiće opširan spisak glavnih grešaka s primedbama. — Danas i sutra uveče mislim da stvar završim, pošto sam bolje.

Inače mi je on verno kao eho pisao o svemu što je čuo u Tvojjoj kući, i što sam ja, naravno, već znao.

Pindar je, verovatno, bio kod Tebe? On mi je pisao iz Londona i otišao je u Pariz, pisaću mu večeras. Njegovu Švedanku ili Finlandanku sam takođe upoznao. C'est une oie, petite bourgeoisie au plus haut degré, qui paraît s'être bientôt consolée du départ de son époux³. Dobro je učinio što se toj životinji uklonio s puta. Ja ću iz pristojnosti još nekoliko puta otići do njegove stare i zatim stvar droppen⁴. C'est embêtant⁵ slušati tu malu vešticu hladne krvi kako ocrnjuje svoga gospodina supruga.

Nadam se da Ti je stvar sa diskontiranjem najzad uspela i da je u Tvojjoj kući nešto bolje. Sada smišljam neki novi plan kako da uštedim nekoliko funti; ako mi pođe za rukom, mislim da ću Ti do početka idućeg meseca — dakle za otprilike 14 - 15 dana — moći opet nešto poslati. To delimično zavisi od toga da li će moj zet⁶ doći ovamo i kada.

Prilažem dve stvari od Weydemeyera, litografisanu¹³⁰¹ možeš

¹ to mi je samo trebalo — ² blagorodni — ³ To je jedna u najvećem stepenu malogradanska guska, koja se, izgleda, ubrzo utešila zbog odlaska svoga muža. — ⁴ prekinuti — ⁵ odvratno je — ⁶ Emil Blank

mi jednom prilikom vratiti za arhiv. Memoar od Häfnera je interesantan, ali je očigledno pisan za nas — c'est une pétition⁷.

Pozdravi mnogo svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 14. sept[embra] 1852.

Sa zadovoljstvom ćeš čuti da Heinzen tanko svira.^[131]

⁷ to je peticija

61

Marx Engesu
u Mančester

18. septembra 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Ako još nekoliko dana budeš odlagao vraćanje prevoda¹, onda će mogućnost da se on štampa otići sasvim dodavola. Interesovanje za Bonapartu je opet prešlo svoj vrhunac i sada, kao i sve u Londonu, počinje da se potiskuje novim temama.

Od diskontnog posla, pošto me je jedan klipán iz Cityja, nommé² Poenisch, osam dana vukao za nos, nema ništa. Zato sam juče pisao Dana-u¹²⁸. Ujedno sam mu rekao da će on Germany² stići još samo dva članka, 19. i 20. Čim mi pošalješ 19³, napisaću svoje mišljenje o 20, završetak narednog. Za nekoliko dana će se rešiti i stvar carinskog saveza¹³², bez koje se 20. ne može završiti.

Moja žena je telesno propala više no ikada, to jest sasvim je slaba. Poslednja tri dana po naređenju doktora svakog časa pije kašiku konjaka. Inače je utoliko bolje što je od danas bar opet na nogama. Ležala je osam dana. Laurica se oporavlja, ostali su all right⁴. Opširno pisati mogu tek iduće nedelje. Ovu sam sedmicu upropastio neuspelim poslovnim trčkanjem i vrlo odvratnom svadom cum creditoribus⁵.

Tvoj
K. M.

Sa svojim pismom iduće nedelje vratiću i dokumenta⁶. Pošalji mi opet Massolovo pismo.

¹ po imenu — ² o Nemačkoj — ³ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁴ svi dobro — ⁵ s poveriocima — ⁶ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 60.

62

Engels Marxu

u London

[Mančester] 20. sept[embra] 1852.

Dragi Marx,

Nisam znao da Ti je tako hitno za prevod⁽¹²⁶⁾, ja sam tu stvar nešto odugovlačio, pošto se, kao što sam rekao, nisam osećao dobro, i onda zato što je P[ieper] toliko navaljivao, da ga malo naljutim. Ja sam ga se, međutim, odmah juče latio, a bio bih i gotov da oko 2 časa po podne u moju sobu nije ušao postariji gospodin Schily¹, koji navodno ima nekakav patent za sodu i hoće da osnuje fabriku u Liverpulu, koja treba da donosi 400 - 500 procenata čistog dobitka i prema prilikama može doneti 4 1/2 miliona talira godišnje. Taj avanturistički plan je hteo da pretrese sa mnom — i već je bio spreman da se sa nekoliko hiljada talira, koje bi mu nabavio njegov brat upusti u taj švindl. I gospodin Heise učestvuje, ali ne ulaže ništa do svoje talente. Po svemu sudeći, blagorodni Schily će, posle ovde primljenog hladnokrvnog saveta, svakako svoje prste povući od toga i iskoristiti priliku koja mu se pruža da postane agent u Liverpulu za prodaju duša za račun jednog havrskog eksploatatora iseljenika. Gospodin Heise je jednom imao krasan plan da novac nacionalnog zajma upotrebi za ovu špekulaciju sa sodom, pri čemu je onda trebalo da se radi demokratski i dobijeni milioni upotrebe za oslobodenje Evrope. Šteta je što od ovog projekta nije bilo ništa; izgleda da je ta stvar propala poglavito zbog toga što se nije moglo skupiti trideset emigranata koji bi mogli *čutati*.

Ja sam, naravno, imao obavezu da napijem blagorodnog Schilyja — il n'y avait pas moyen à y échapper². Odavno nisam sreo tako bezazlenog telca. Glupost i neznanje i bezbrižnost takvog čoveka od ubedenja ipak nadmašuje sve. Kada je bio nešto pripit i kad sam debatovao s jednim trećim Nemcem, Charles-ovim³ rodom, vikao je neprestano mada vrlo dobrodušno: Ne verujte to nipošto, Engels ne veruje ni u šta, ni u šta ne veruje E[ngels], nijedan iz »N[eue] R[heinische] Z[eitung]« ne veruje ni u šta. Niko ne može da ih shvati. Ništa ne veruje E[ngels]! Ja sam mu, naravno, rekao da ljudi iz »N. R. Z.« ne nailaze, naprotiv, ni na najmanju teškoću da odmah budu načisto s takvima kao što je on.

¹ Victor Schily — ² to se nije moglo izbeći — ³ Charles Roesgen

Danas je vrli sa snažnim stiskom ruke opet odjedrio za Liverpool, pa će prevod biti večeras završen. Ali me stvar strahovito zadržava pošto sva malo teža mesta moram bez izuzetka ponovo prevoditi — P[ieper] se tu svaki put ispomaže doslovnim prevodom, pri čemu nastaje prava besmislica. Pojedina mesta je, uostalom, skoro nemoguće prevesti.

Ja ću, međutim, učiniti sve da večeras budem gotov, tako da ga Ti sutra dobiješ.

Tvoj
F. E.

Ako ikako bude moguće, ovih dana ću Ti poslati još jednu funtu.

63

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Prekjuče sam Ti poslao prevod¹²⁶¹ i Post Office Ordre¹ na jednu funtu. Početkom oktobra slediće još nekoliko funti — dakle za devet do deset dana. Ja bih Ti rado poslao više odjednom pošto to, čak i pri istoj sumi u celini, ipak ima prednost da pri trošenju možeš planskije postupiti; ali je i moje novčano stanje trenutno u konfuziji, tako da nikada ne znam tačno koliko će mi u mesecu biti potrebno, i stoga pojedinačne funte brzo odlaze, te je najbolje da Ti ih odmah šaljem. Idućeg meseca ću stvar urediti trgovački i onda ću uskoro biti u stanju da pravim proračune.

Iz priloženog memoranduma ćeš videti da je P[ieper] napravio podosta prilično grubih grešaka — gramatičke i stilističke greške nisam, naravno, ni naveo, cela n'aurait jamais fini². Ti mu to možeš dati ako smatraš za korisno, inače, ako bi mu to davalo povoda da napusti prevodenje, bolje je da Ti to zadržiš. Ako bude gundao zbog pojedinih korektura, onda to uvek možeš iskoristiti da mu pokažeš njegove nedostatke.

Pojedina mesta su, uostalom, skoro neprevodljiva. Inače bi bilo dobro ako bi knjižar takode video i *poslednju* glavu, koja će mu znatno više imponovati; kako bi bilo da to P[ieper] prevede i Ti mi to odmah pošalješ; ja sam to pregledao pa sam već donekle pripremljen, tako da bi brzo išlo. Ako se stvar sada ne bi mogla štampati, prevod se ipak mora završiti; taj će subjekt³ uskoro postati car i to bi onda opet bio famozan trenutak kad bi se mogao napraviti neki postscriptum⁴.

Idem odmah kući i završiću članak za »Tribune«-u⁵, tako da ode drugom poštom i Ti ga još sutrašnjim parobrodom možeš poslati. Kako stoji stvar s novim engleskim člankom za Dana-a?

Nadam se da je konjak Tvoju ženu opet postavio na noge — pozdravi je mnogo i svoju decu, kao i Dronkea i Lupusa.

Tvoj
F. E.

¹ poštansku uputnicu — ² s time ne bih nikada bio gotov — ³ Louis Bonaparte — ⁴ dodatak — ⁵ F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija*, članak XIX

Massolovo pismo ću poslati sa člankom za Dana-a drugom poštom — nemam ga ovde.

Jesi li u jučerašnjem »Times«-u ili prekjčerašnjem »Daily News«-u video statistiku fabričkog inspektora Hornera o porastu industrije pamuka?

Oktober 1850. do oktobra 1851. —

2300 konjskih snaga u novopodignutim fabrikama

1400 „ „ u proširenju starih fabrika

3700 konjskih snaga povećanje u mančesterskom srezu, i to samo u industriji pamuka¹³³¹. Sledeće nabranje pokazuje da su tada u gradnju bile još fabrike kojima je potrebno oko 4000 konjskih snaga i koje će sada biti gotove. Odonda je otpočela gradnja fabrika za sigurno još 3000 - 4000 konjskih snaga, od kojih veća polovina može biti gotova do kraja godine; ako se od januara 1848. do oktobra 1850, 2 3/4 godine uzme povećanje od samo 4000 konjskih snaga, onda se parna snaga lankaširske industrije pamuka od 1848. do kraja 1852. uvećala za 3700 + 4000 + 1500 + 4000 = 13 200 konjskih snaga. — Čitava parna snaga industrije pamuka u Lankaširu iznosila je 1842. godine 30 000, a 1845 (krajem) 40 000 konjskih snaga; 1846/47. je malo izgrađeno, dakle sada će biti u dejstvu skoro 55 000 konjskih snaga, skoro dvostruko od 1842. godine.

Uz to vodena snaga — oko 10 000 konjskih snaga (1842) koja se malo povećala, pošto su vodene snage već duže vremena prilično dobro eksploatisane. Tu se vidi gde ostaje dodajni kapital prosperiteta. Opšte uzev, do krize može uskoro doći, mada se *ovde* preterano špekuliše gotovo samo *omnibusima*.

Marx Engelsu
u Mančester

23. septembra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Primio l f. st. i popravljani prevod^[126]. Ti si se s tim suviše trudio. Ako stvar bude išla (uspeh će zavisiti od ovog broja), onda to moraš lakše uzeti: mislim, metafore i slike koje nisu nužne izostaviti ako su teške za prevodenje.

Weerth je ovde od nedelje. On će u subotu otići za Mančester i tamo ostati tri do četiri nedelje, zatim odmagliti u zapadnu Indiju itd.

Prilažem:

1. Pismo pisano Schurzovom rukom, nadeno u džepu jednog prsluka koji je Kinkel poklonio jednom nama poznatom emigrantu.

2. Cluŕovo pismo.

3. Dva izvoda iz otkrića o emigraciji^[135] koje su objavile najpre »Karlsruher Zeitung« i zatim prešampale »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« etc., za slučaj da Ti te stvari nisi video.

Dr Piali¹ (u Parizu) piše mi između ostalog:

»Kossuth hoće da u oktobru digne ustanak. Kiss je Kossuthu odavde dao svakojaka uveravanja, koja možda spadaju u carstvo bajki, ali su *takode moguća* pri basnoslovnosti ovdašnjih prilika. Kossuth je, kažu, od Bonaparte dobio *svojeručno pismo da dođe u Pariz*. To pismo, vele, kruži u doslovnoj kopiji u svim mađarskim komitetima. U Mađarskoj je sve pripremljeno za Kossuthov generalni udar. Čak i cesarsko-kraljevski činovnici učestvuju u toj velikoj zaveri^[136] . . .«

»Grofica Kinski, rođena Zichy, uhapšena zbog umorstva deteta. Dete je napravio dr Chaisie« (naš čuveni Schaiŕes), »poljski Jevrej-in itd. Madame Beckmann (žena policijskog agenta i novinskog dopisnika) figuriraće u procesu pred porotom kao dame de compagnie².«

Što se tiče Kossuthove stvari, lako je moguće da mu Bonaparta postavlja klopku, da bi se ulagao Austriji.

¹ Gustav Zerffi — ² družbenica

Piali je udesio da Häfner otpočne prepisku sa Ruge—Tause-nauom, tako da je to sada isto kao da se mi dopisujemo direktno sa gospodinom Arnoldom. Tako ćemo iz prve ruke saznati *mystères des grands hommes*³.

Narodno udruženje⁽¹³⁷⁾ od osam ljudi na broju (iz koga je Ruge posle W[eidemeyer]ovog pisma Tebi s poznatom virtuoznošću obrazovao tri odbora) vuče se sada (između ostalih Ronge i Dralle) po Cityju, pod izgovorom da će ujedno osnovati i jednu »slobodnu opštinu«⁽¹³⁸⁾. Dovraga, kakvog posla ima nemački katolik Ronge sa »slobodnim opštinama«? Nekoliko nemačko-katoličkih i specijalno jevrejskih trgovaca su se upisali u listu, iako samo sa početnim slovima svojih imena i priložili nekoliko funti, na što se zapravo i ciljalo.

Willich sa svoje strane skuplja sada svake subote javno priloge u Great Windmill-savezu⁽⁸⁰⁾ tobože za troškove prepiske.

Šta kažeš na ovacije koje B[onaparta] dobija u provincijama?⁽¹³⁹⁾ Francuzi se ipak strašno blamiraju. — Izgleda mi da je carinski savez⁽¹³²⁾ blizu svoje sigurne propasti. Austrijski bankrot još uvek ume da izade na kraj s pruskim prosperitetom.

Dana je, kako sam video, štampao članak⁴. »Staats-Zeitung« (Njujork) donosi već nemački izvod odatle. —

Smrt starog Wellingtona je došla u pravo vreme. Stari bik bi u momentu jedne krize još uvek komandovao koristeći se tradicionalnim autoritetom. Sa njim i Peelom će common sense of Old England⁵ biti propisno sahranjen.

Cetvrtog oktobra treba, dakle, da naši »ljudi« izadu pred porotu⁽⁷⁾. Bürgers priznaje sve, bar koliko se njega tiče. Saobrazno njegovom pozivu, on će se »*principijelno*« braniti. Za vreme istrage on je za protokol dao oko 30 tabaka dugi memorandum o »Suštini komunizma«⁽¹⁴⁰⁾. Honny soit qui mal y pense.⁽¹⁴⁰⁾ Daniels se, kažu, oseća prilično dobro. Tužilac će početi od sensimonista; advokat Schneider, da bi ga tukao, počinje od Bebeufa. Moći će se smatrati srećom ako niko ne počne od Inka ili Likurga. —

Pindar, čije su me »*mystères*«⁶ jako razveselile, nije se pojavio kod mene. Tvoje avanture sa starim Shily-jem su divne.

Ad vocem Jones⁷. Mada se ja lično ne mogu pohvaliti njime, ja sam mu — opet me je saletao pošto il y avait crise⁸ — bio na pomoći kao i svi naši prošle sedmice. Drugi su sazvali dva do tri mitinga na kojima je zaključeno »that this meeting is of opinion, that no confidence can be placed in the success of any democratic movement which Mr. Ernest Jones is connected there-with«⁹. Oni su

³ tajne velikih ljudi — ⁴ Očigledno reč je o članku K. Marxa, *Rezultati izbora* — ⁵ zdrav razum stare Engleske — ⁶ tajne — ⁷ Što se tiče Jonesa. — ⁸ bio je u krizi — ⁹ da je ovaj miting mišljenja da se ne može imati poverenja u uspeh ikakvog demokratskog pokreta s kojim je gospodin Ernest Jones povezan

bili tučeni i to ljudski.¹⁴¹ Ti magarci su najpre pokušavali da ga blamiraju novčanim stvarima. To im nije pošlo za rukom. Onda su ga napali: zašto ga mi držimo, *zato što* on svojom *agitacijom izaziva «unfriendly feelings amongst the different classes»*¹⁰. Naime, Harney — Holyoake, Hunt iz »Leader«-a, Newton (kooperator¹¹) et tutti quanti¹², povezali su se radi osnivanja jedne »national party«¹³. Ta national party hoće general suffrage, but not Chartism¹⁴ ¹⁴². Stari vic. Ali je pre početka njihovog pohoda trebalo da Jones bude crushed¹⁵. Oni su se donekle prevarili u računu. On je svoj list¹⁶ povisio za l peni, ne izgubivši ni jednog pretplatnika.

Tvoj
K. M.

¹⁰ »neprijateljska osećanja između različitih klasa« — ¹¹ Misli se na sekretara »Kooperativnog društva pionira« — ¹² i kako se sve ne zovu — ¹³ »nacionalne stranke« — ¹⁴ opšte izborno pravo, ali ne čartizam — ¹⁵ uništen — ¹⁶ »The People's Paper«

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Vraćam u prilogu koverat Tvoga pisma koje sam danas primio, i koje su, izgleda, pokušali, uostalom bez uspeha, otvoriti.

Prevod i Massolovo pismo otišli su juče drugom poštom.

Vrlo je zgodan Clufov opis prijema Kinkela itd. kod nemačkih Jenkija: ti ljudi su u Eligejnima tačno isti kao i u Švarevaldu i T'aunusu.

Otkrića u n[emačkim] listovima¹ nisam bio čitao — tek sam juče opet jednom video nemačke novine.

Crapauds² su se lepo pokazali. Izgleda da su se radnici aprèt tout³ sasvim poburžoazili usled momentanog prosperity⁴ i izgleda na gloire de l'empire⁵. Biće potrebno proći kroz surovu školu krize ako oni uskoro treba opet da postanu za nešto sposobni. Ako sledeća kriza bude blaga, onda se Bonaparta može izvući. Ali izgleda da će ona biti davolski ozbiljna. Nema gore krize nego kad se hiperšpekulacija u proizvodnji sporo razvija i otuda za razvijanje svojih rezultata zahteva onoliko godina koliko u produktivnoj i efektnoj trgovini meseci. A sa starim Wellingtonom nije sahranjen samo common sense⁶ stare Engleske, nego sama Old England u ličnosti njenog jedinog preživelog predstavnika. Ono što ostaje, to su diletanti bez suite⁷, kao Derby, i jevrejski švindleri kao Disraeli — koji su upravo onakve karikature starih torijevaca kao što je i gospodin Bonaparta karikatura svoga strica⁸. Ovde će biti lepo kad dođe kriza i treba samo želeći da se ona još malo otegne, da bi postala hronično stanje sa akutnim epizodama isto onako kao i 1837/42. U jednoj pobuni, uostalom, stari Wellington po svemu što se o njemu zna bio bi sasvim opasan vojni šef — on se bavio svačim, proučavao je sve vojne spise sa velikom revnošću i poznao je stvar sasvim dobro. On ne bi zazirao ni od ekstremnih sredstava.

Kelnski proces će prema Tvojim saopštenjima postati strašno ennuyant⁹. Nesrećni Heinrich¹⁰ sa svojom principijelnom odbranom! On će zahtevati čitanje svojih trideset tabaka i ako mu ono bude odobreno, on je perdu¹¹. Žiri mu nikada neće oprostiti

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 64. — ² Filistri (Francuzi) — ³ konačno —

⁴ prosperiteta — ⁵ slave carstva — ⁶ zdravi razum — ⁷ pristalica — ⁸ Napoleon I —

⁹ dosadan — ¹⁰ Heinrich Bürgers — ¹¹ izgubljen

što ga je tako ugnjavio. Uostalom, državno tužilaštvo nema sreće. Haupt je dakle, otišao u Braziliju, anonimni krojački kalfa je tada takođe bio iščezao i teško da se opet pojavio, a sada mu čak morade crći i policijski savetnik¹², zbog čije je bolesti u julu stvar odgođena. Ali šta će vredeti toliko sreće ako Heinrich osvetli stvar sa filozofskog stanovišta!

Blagorodni Schurz rezonuje, dakle, o Kossuthovim propovedima jevanđelja o dizanju ustanaka, pošto su on i kompanija godinama živeli od tog istog jevanđelja! It is all very well¹³ pljunuti Kossuthu u čorbu, jer im je on skinuo mast, ali je ipak vrlo glupo pisati tako nešto kad ceo svet to bolje zna.

Da će Kossuth učiniti glupost, vrlo je verovatno; zar on nema, le malheureux¹⁴, svoja pohabana sedla, svoje rashodovane puške, svoje od Sigela uvežbane čete, Klapku i Garibaldija (poslednji komanduje italijansko-madarskom flotom na Tihom okeanu u vidu jednog trgovačkog broda, koji plovi pod peruanskom zastavom između Lime i Kantona).

Tvoj
F. E.

[Mančester] 24. sept[embra] [18]52.

¹² Schulz — ¹³ sasvim je dobro — ¹⁴ nesrećnik

Marx Englesu
u Mančester

28. septembra 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Ti duže vreme nisi od mene dobio pismo. Glavni uzrok je Weerth, s kojim se sastajem uglavnom večerom, u vreme koje ja manje-više provodim u pisanju. I to ne na moju preveliku radost. Ti znaš da mi je Weerth vrlo drag, mais¹ je mučno kad do guše sediš u dreku imati prema sebi tako finog džentlmena, *auquel il faut cacher les parties trop honteuses*². Takvo stanje izaziva dvostruku nelagodnost, i ja se nadam da će on sutra otputovati za Mančester, i da će me, ako ponovo dođe, zateći u prilikama kad ću moći s njim opet *franchement*³ saobraćati. Uostalom, ja mislim da osim bolesti moje žene, on nije dublje zagledao u moje karte.

Dao sam mu veliki paket za Tebe. On sadrži dokumenta koja spadaju u arhiv¹¹²⁹¹ i koja Ti delom, iako ne većim, već poznaješ.

Prilažem izvod jednog pisma od Barthélemyja Willichu. B[arthélemy] je ovo pismo dao jednom Francuzu po imenu Durand, da ga pošalje W[illichu]. Durand, koji nije mogao pročitati potpis, pitao je Dronkea da li bi on mogao to pismo poslati W[illichu]. D[ronke] se, naravno, primio toga, došao zatim k meni, i Lupus, veliki veštak u ovoj struci, majstorski je otvorio pismo. D[ronke] je ono najvažnije prepisao — inače sam šund. *Que penses-tu de se brave Barthélemy, «auquel il est impossible de se résigner à laisser Bonaparte jouir paisiblement de son triomphe»⁴. Drhti, Vizantijo!⁵ Što se tiče tobožnjeg pisma od Blanquija, ono mi tako liči na melodramsku laž mračnog Barthélemyja. Jer šta javlja on o Blanquiju? Da je položaj zarobljenika na Belle Isle *bien triste*⁶. Ako Blanqui nije imao ništa više da mu otkrije, svakako bi bolje učinio da je svoja libri tristium⁷ zadržao za sebe. Uostalom,*

¹ ali — ² pred kim moraš kriti stvari kojih se toliko stidiš — ³ neusiljeno —

⁴ Šta misliš ti o ovom vrlom Barthélemyju «kome je nemoguće pustiti Bonapartu da spokojno uživa svoj trijumf» — ⁵ Iz opere Donizettija, *Velizar* — ⁶ vrlo žalostan — ⁷ žalosna pisma

iz celog B[arthélemyjevog] pisma proizilazi da je on potpuno odvojen od francuske emigracije i francuskog društva u Francuskoj.

Da bi se i Ti mogao »bišche uf den welthistorische Standpunkt stelle«¹¹13), šaljem Ti priloženi članak iz »A[ugsburger] A[llgemeine]«-a od špijuna A. Majera, koga su ovde u Londonu čak i prisni prijatelji Willich i Schapper »izbacili iz kuće«.

Ja sam Ti već pisao da je Hercen ovde i da razasilje memoare protiv Herwegha, koji mu je ne samo nabio rogove već i izvukao 80 000 franaka¹⁴14).

Na članku ili čak samo skici za zaključni članak⁹ o Nemačkoj nisam još mogao da radim. Pisanje pisama levo i desno zbog porodičnih stvari me toliko apsorbuje da već tri nedelje nisam bio u biblioteci, što sam ujedno činio i zbog toga da moja žena u ovim za nju tako fatalnim trenucima ne klone duhom.

A propos!

Pozitivno je tačno da konspiracija orleanista svakodnevno raste po aktivnosti, obimu i izgledima. Ta gospoda su stvorila koaliciju sa Cavaignacom, Charras-om, Lamoricière-om, Bedeau-om. Od aides de camp de¹⁰ L. Bonaparte trojica su kupljena, to jest za njih su deponovane znatne sume u Bank of England. Sa čistim republikancima je zaključen sledeći ugovor. *Prvo*: Obrazovanje privremene vlade koja bi se sastojala samo od *generala*. *Drugo*: Cavaignac dobija Marselj, Lamoricière Lion, Charras Pariz, Bedeau Strazbur kao garantiju. *Treće*: Privremena vlada će pozvati narod da na svojim prvim izborima odluči da li hoće ustav od 1830. sa orleanskim dinastijom ili ustav od 1848. s predsednikom. U poslednjem slučaju će se Joinville predstaviti kao kandidat. Jevrejin Fould stoji neprestano u vezi sa Orleancima. Mesec mart je privremeno određen za izvođenje poduhvata, pri kome će B[onaparta] ako uredba biti ubijen od strane svojih aides de camp. Ali oni hoće da B[onaparta] bude najpre car i da još više izgubi u poverenju.

Sâm sam govorio s orleanističkim agentom koji slobodno putuje tamo-amo između Pariza i Londona. Prekjuče je sa Bangom bio kod duc d'Aumale-a.

Iz jednog Pialijevog pisma vidim da je lord Palmerston u privatnoj audijenciji u Londonu rekao jednoj izbegloj italijanskoj aristokratkinji¹¹ mnogo utešnih reči o Italiji, a takode i samom sebi postavio »utešnu« perspektivu da za manje od godinu dana postane engleski »Premierminister«¹². Koliko su stari ljudi odani lažima i vanitè!¹³ Inače se gospodin P[almerston] bar u jednom

⁸ »malo postaviti na svetskoistorijsko stanovište« — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 61. — ¹⁰ prvih adutanata — ¹¹ grofici Visconti — ¹² »predsednik vlade« — ¹³ taštini

pitanju izrazio bez uvijanja. U slučaju ustanka, Lombardija-Venecija bi se odmah morala priključiti Pijemontu. Maštanje o »italijanskoj republici« mora se prepustiti »budućnosti«¹⁴.

Dronke, stanovnik model lodging house¹⁴, izvinjava se što još nije pisao. »On ima razloga«.

Tvoj
K. M.

Na omotu prošlog pisma, koje si mi vratio, vidi se da je bilo pokušavano da se otvori. No očigledno nevešto i bez rezultata.

¹⁴ kuće s nameštenim sobama za izdavanje

67

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 1. oktobra 1852]

Dragi Marx,

Od Weertha još ništa nisam ni video ni čuo. Šta se, davola, ženiraš pred njim? Osim toga, on zna da se Ti godinama nalaziš u nevolji, i to zna već po tome što Ti još sediš u tom starom stanu, što je već odavno svima poznato.

Ja sam se iselio, to jest moja stara gazdarica se iselila i mene sans façon¹ preselila sa sobom. To je dvoja vrata dalje, dakle umesto br. 70, adresiraj ubuduće na broj 48 (nova numeracija).
Žurim.

Tvoj
F. E.

¹ prosto-naprosto

Engels Marxu

u London

[Mančester] 4. okt[obra] 1852.

Dragi Marx,

Prilažem 2 funte i 10 šilinga. Deset šilinga daj Dronkeu, koji je za mene nabavio vrlo vrednu slovensku knjigu — ono što od prodavca iscenka to je njegov komisijon za otkriće; puisqu'il est commerçant, il faut le traiter selon les principes du commerce¹. Neka odmah ode i neka mi pošalje knjigu poštom u jednostavnom omotu, kao i novine, sa 6 stamps² ako je lakša, a sa 12 ako je teža od 1 funte. Notabene, ako je jedan omot; inače za svaki omot 6 stamps, i onda je bolje poslati ih bez poštarine u paketu preko Pickford i Co. ili Carver i Co. Ako možete naći biro Carver-a i Co (oni se tamo zovu, mislim, Chaplin, Horne and Carver ili Chaplin, Horne and Co), onda će biti najbolje preko njih, F[riedrichu] E[ngelsu], care of³ E[rmen] and E[ngels] — oni su naši carriers⁴. To je uopšte najbolji put da mi se pošalje paket.

Čim svoj put za ovaj mesec vidim nešto jasnije pred sobom, dobićeš više. Neki dugovi moraju se platiti, još ne znam koliko. Od toga zavisi iznos koji još mogu poslati.

Weerth je u Bradfordu. On će doći tek za osam dana.

Le roman Pindar prend une tournure tout à fait bourgeoise⁵. Jadni mladić je već u mamurluku. Bombarduje me pismima što mu od *petnaestog septembra* nisam ništa javio o supruzi i majci i preti — da će im pisati direktno radi obaveštenja! Izgleda da uobražava da ja celog dana sedim tamo, kao da finske crte lica i skandinavsko-germansko srce njegove hladnokrvne bračne polovine imaju za mene istu čar kao nekada i još uvek za njega. Master Pindar se svojim Evasion⁶ bio nešto podigao u mojim očima, ali ovim pismima se opet srozao. On je skroz Sloven, sentimentaln u frivolnosti pa čak i u svinjariji, puzavački i naduven; a od Engleza ima samo preteranu — kao Rus morao ju je preterati — čutljivost. U poslednje vreme je bio nešto razgovorljiviji, i kada se dugo zatvorena brana najzad otvorila, — ništa od fadaise⁷. Pritom zaljubljeni Pindar ima

¹ pošto je trgovac, treba ga tretirati po principu trgovine — ² maraka — ³ na adresu — ⁴ špediteri — ⁵ Pindarov roman uzima sasvim buržoaski obrt — ⁶ bekstvom — ⁷ budalaštine

krajnje odvratne prohteve i ničim se radije ne zabavlja do protiv-prirodnim otkrićima. On je sasvim neobrazovan, i pri tom pedantan subjekt, ne zna apsolutno ništa do svojih nekoliko jezika, en matière de science⁸, čak ni najprostiju matematiku, fiziku i ostala školska znanja, a naročito je u elementarnoj istoriji prava neznalica. Ce n'est que son silence acharné qui ait pu faire croire qu'il soit profond⁹. On nije ni plus ni moins¹⁰ do mali ruski građanin s prohtevima ruskog plemstva, len, diletant, bolećiv, blaziran i pri tom na nesreću rođeni uča. Pokušavao sam dogod sam mogao da o njemu sačuvam dobro mišljenje, ali to je nemoguće. Šta da se kaže o čovečuljku koji se, kad prvi put čita neki roman od Balzaka (i uz to još *Cabinet des antiques* i *Père Goriot*) beskraino uzdiže iznad toga i govori o tome s najvećim prezrenjem kao nečem svakidašnjem o odavno postojećem, dok osam dana posle svoga bekstva iz Londona piše svojoj napuštenoj supruzi, po svim znacima potpuno ozbiljno mišljenu frazu: my dearest Ida, appearances are against me, but believe me, my heart is still entirely yours!¹¹ Takav Ti je on. Njegovo srce pripada Švedanki i to dokazuju njegova pisma meni, ali svoju kitu hoće da prezentira samo Francuskinji. Ta kolizija, ta slovensko-sentimentalno-gruba protivrečnost, to je baš draž za njega u čitavoj ovoj stvari. Ali je Švedanka mnogo pametnija, ona kaže svakom ko to hoće da čuje da on sa svojim srcem može da čini šta hoće samo ako iz kuće ne iznese ništa telesno. Njemu, uostalom, nedostaje poznavanje sveta i pogled na svet, što stoji u najmsušnijoj protivrečnosti s duhovnim pretenzijama koje on ima kao Rus. On nije razumeo ni *Manifest*¹², ni Balzaka; to mi je dosta često dokazao. Da ne zna nemački, to je sigurno, ne razume ni najjednostavnije stvari. Da li zna francuski, u to takode sumnjam. Čim nestane misterije, u kojoj se održavao interesantnim, ostaje samo une existence manquée¹³. Pri tom taj subjekt pokušava u svojim pismima da tu odavno otkrivenu misteriju još i dalje ispreda, zaista smešno: Videćeš da će za tri meseca gospodin¹⁴ Pindar biti opet ovdje i biće bon fils, bon époux, bon bourgeois plus taciturne que jamais¹⁵ i trošice ostatak imanja svoje matere kao i pre, ne čineći ni najmanji pokušaj da ma šta radi ili nešto nauči. I takav čovek da pobegne sa prepredenom Parižankom — zapapriće ona njemu.

⁸ u oblasti nauke — ⁹ Samo je njegovo uporno čutanje moglo podstaci na verovanje da je dubok. — ¹⁰ ni više ni manje — ¹¹ moja draga Ida, prividnost je protiv mene, ali mi veruj, moje srce još uvek pripada sasvim Tebi — ¹² *Manifest Komunističke partije* — ¹³ promašena egzistencija — ¹⁴ U originalu stoji: «gospodin» napisano ruski ali latinskim slovima. — ¹⁵ dobar sin, dobar muž, dobar buržuj, čutljiviji no ikada

Nova laž istinoljubivog Willicha¹⁶ vrlo je lepa.

Da mi knjiga ne bi otišla do đavola, pišaću istovremeno i Dronkeu.^[145]

Tvoj
F. E.

48, Great Ducie Str[reet]

¹⁶ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 64.

69

Engels Marxu

u London

[Mančester] nedelja, 10. okt[obra] 1852.

Dragi Marx,

Sad mi je već dodijalo to večito odugovlačenje s brošurom¹. Iz meseca u mesec trebalo je da izađe, i nikako ne izlazi. Navodi se izgovor za izgovorom i opet odbacuje. Najzad se reklo: o jesenjem sajmu izaći će sasvim sigurno. »La Trinité se passe, Marlborough ne revient pas«⁽¹⁴⁶⁾ Naprotiv se kaže da je *onaj* čovek umro i da Bangya ne zna šta je bilo s rukopisom. To je isuviše glupo. Mi moramo najzad doznati istinu. Stvar postaje svaki dan sumnjivija. Ja neću, a sigurno ni Ti nećeš, da naš zajednički rad dospe u nepoželjne ruke. Mi smo pisali za javnost, a ne za privatno zadovoljstvo berlinske ili neke druge policije, i ako se s Bangyom ne može ništa učiniti, onda ću ja na svoju ruku preduzeti korake u ovoj stvari. Naš činovnik Charles², koga poznaješ, putuje iduće nedelje preko Hamburga i Berlina za Kontinent. Dao sam mu nalog da se u Berlinu tačno obavesti o stvari, i ako nedelja dana koju će tamo provesti ne bude dovoljna, da upregne našeg tamošnjeg agenta. Ali ja se kladim da ćemo mi na taj način doznati uzrok tih praznih izgovora. Šta treba sve to da znači s knjižarom Eisermannom ili Eisenmannom, koji se uopšte ne može naći u knjižarskom katalogu! Ali se već može naći »izdavač nekadašnjih ustavnih novina«. Ako stvar nije u redu, onda je bezuslovno nužno da damo *javnu izjavu* da nam ne naprave šalu kao Blanquiju s piéce³ Tascherau⁽¹⁴⁷⁾, i to u svim najčitanijim nemačkim listovima. Što se tiče Bangyine tajanstvenosti, ona je bar ovde vrlo neumesna i ja sam, što se mene tiče, sit tog izvrđavanja i sada ću sam činiti ono što smatram za potrebno.

Čika Kinkel dolazi ovamo da drži nemačka predavanja, pod okriljem poetskih Jevreja trećeg i četvrtog ranga. Cela sera beau⁴. Sekretar »Athenäum«-a⁽¹⁴⁸⁾ je htio da i mene vrbuje za potpis s primedbom: wherever there was something like a chequered life, were it only an escape from a shipwreck or so, there was always a

¹ K. Marx. F. Engels, *Velikani emigracije* — ² Charles Roesgen — ³ dokumentom — ⁴ To će biti lepo.

natural and fair ground for sympathy. Voilà les arguments qu'on emploie pour lui mendier un auditoire⁵.

Inače ništa novo. Piši šta budeš dalje čuo o istoriji s brošurom, ali na moju odluku u pogledu Charlesa to neće mnogo uticati. Pozdravi mnogo svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

⁵ gde god je bilo nešto kao buran život, pa bilo to i samo spasavanje od brodoloma ili slično, tu je uvek postojao prirodan i opravdan razlog za simpatiju. Takvi se argumenti upotrebljavaju da bi mu se sakupio auditorijum.

70

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 12. oktobra [1852]
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Podrobnije o Tvome pismu — kasnije.

Prilažem:

1. Dokument »The German Lone Star Society«^[149] koji su Ruge—Ronge prokrijumčarili u »Advertiser«.

2. Isečene beleške iz Weydemeyerove »L[ithographische] K[orrespondenz]« o delovanju ovog opasnog »society«¹ na svome saveznom kongresu u Wilingu.

3. Jedan članak za Dana-a^[150]. Ali on mora čitav da ode pošto za sledeći put imam masu političkih stvari. Tu sam stvar pisao s velikom glavoboljom. Ne ženiraj se, dakle, da prevedesh freely².

Možda si juče čitao infamni članak »Times«-a, dopis iz Berlina. Taj džukac je samo preveo »N[eu]e Pr[eu]ßische Z[eitung]« (Kelnski proces) a iz vlastitog stocka³ dodao samo nekoliko svinjskih primedaba^[151].

Tvoj
K. Marx

¹ društva — ² slobodno — ³ lagera

71

Engels Marxu

u London

[Mančester, 14. oktobar 1852]

Dragi Marx,

Fizički je nemoguće da Ti prevedem ceo članak. Jutros sam ga dobio. Celog dana bio sam zaposlen u kontoru, i nisam znao gde mi je glava. Večeras od sedam do osam pio sam čaj i pročitao stvar. Onda počeo prevoditi. Sada — jedanaest i po — preveo sam toliko koliko Ti šaljem, do prirodnog prekida članka¹. U dvanaest mora biti na pošti. Kako vidiš, šaljem Ti koliko god mogu više da uradim.

Ostatak² će biti odmah preveden — sledeće nedelje ćeš ga poslati ili preko Sauthemptonu ili u petak. Završi samo u međuvremenu svoj naredni članak — jedan deo može možda već u petak otići, ako ne, onda sledeći utorak, kada opet odlazi jedan Yankee steamer³. Dakle, to ne znači ništa. Pobrini se samo da *na vreme* dobijem rukopis; očekujem Weertha svakog dana, i onda moram gledati kako da uredim s vremenom, jer sam preko dana više nego sasvim zauzet trgovinom.

Pozdravi svoju ženu i decu, Dronkea, Lupusa, Freiligratha.

Tvoj
F. E.

Pazi, Kelnjani¹⁷ ipak neće biti oslobođeni, predsednik je džukac, kako je šikanirao Bürgersa.

¹ K. Marx. *Pauperizam i slobodna trgovina* — ² K. Marx. *Političke posledice kulminacije trgovine* — ³ američki brod

72

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

U prilogu kraj poslednjeg članka¹. Juče sam primio i naredni¹⁵²¹. Danas otpremljeni deo možeš odmah poslati via Liverpul per United States Mail Steamer², u sredu ujutru otploviće »Pacific«. U petak ćeš opet nešto dobiti.

Ne piši više tako duge članke. Dana ne može nikako *želeti* više od 1—1½ stupca, biće suviše za jedan broj. Ovaj novi članak moraću opet da podelim, međutim, to ide vrlo teško i još ne znam gde. Pet do sedam stranica pisanih rukom Tvoje žene je *potpuno dovoljno*; a ako u jednom članku daš više, Dana ti za to neće biti čak ni zahvalan.

Bürgers, Röser i možda Otto, kao i Nothjung izgledaju mi gutovo kao izgubljeni. Protiv Danielsa, Beckera³, Jacobija izgleda da ne postoji ništa, te se tako nadam da će se bar oni osloboditi. Becker se izvukao s velikim bezobrazlukom. Ali ukoliko se ovi više rasterete, utoliko će se, verujem, sud i porota većom revnošću baciti na kompromitovane; uvredena buržoazija i uvredena država hoće da imaju svoje žrtve.

Na pečatima svih pisama koja dobijam od Tebe baratano je vrućim gvoždem; međutim, koliko mogu da prosudim, pour le roi de Prusse⁴. Lepak na koverti sprečio je otvaranje.

Weerth je ovde, doneo mi je paket i sve vas pozdravlja. Szemereov rukopis o Kossuthu je daleko bolji nego o Görgeyu — dorastao je K[ossuth]-u. Još nisam mogao da pogledam P[ieper]ov prevod¹⁵³¹, previše sam zauzet u kontoru i uveče katkad umoran kao pas.

Mnogo pozdrava Tvojoi ženi.

Tvoj
F. E.

M[ančester] 18. oktobra [18]52.

¹ K. Marx. *Političke posledice kulminacije trgovine* — ² parobrodom poštanske linije Sjedinjenih Američkih Država — ³ Hermann Becker — ⁴ uzalud

73

Marx Engelsu
u Mančester

20. oktobra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Najbolje Ti preporučujem donosioca ovih redova pukovnika Pleyela. Ja ga, doduše, ne poznajem lično, ali ga pukovnik Bangya, koga poznaješ, »najbolje« preporučuje.

Tvoj

K. Marx

74

Engels Marxu

u London

[Mančester, 22. oktobra 1852]

Dragi Marx,

Ako ubuduće hoćeš tačno da računaš na slanje članaka za Dana-a, onda se moraš čuvati da mi baš za određeni četvrtak veče ne pošalješ madarske colonels¹. On mi je juče oduzeo čitavo veče i danas će opet doći — on mnogo šta zna, i o vojnim stvarima, i najinteresantniji je Madar koga sam ikada video, ali je i nemačko-austrijski aristokrata.

Mi smo, dakle, sada priznati od strane države pa čak i policije kao »inteligentni« ljudi, teste² je Stieber. Lepa stvar! Kako taj glupi Stieber¹⁵⁴ pokušava da te ljude učini odgovornim za svoga sopstvenog moucharda³ Chervala. Znaš li nešto o razlozima hapšenja Kothesa i B[erm]bacha¹⁵⁵? Baš njih dvojicu — to je omi-nozno⁴. A Haupta¹⁵⁶ ćemo mi kazniti. Weerth će saznati gde je on u Južnoj Americi, i kada dođe tamo, on će ga raskrinkati. Zato je potrebno da nabavimo »Kölnische Z[ei]t[un]g« ili neki drugi list u kome su štampani njegovi iskazi. Zar ih ne biste mogli nabaviti? Učinite sve; bilo bi vrlo dobro da taj šuft oseti moć »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« čak u Braziliji.

Ovih dana pišaću više, a poslaću i prevode¹⁵⁷.

Tvoj
F. E.

¹ pukovnike — ² dokaz za to — ³ agenta — ⁴ zloslutno

75

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

U pogledu naše prepiske moramo preduzeti druge mere. Sigurno je da mi u Derbyjevom ministarstvu imamo čitaoca *naših* pisama. Osim toga, bar probe radi, opet stoji straža (uveče) ispred moje kuće. Ja Ti, dakle, ne mogu pisati ni o čemu što ne smatram za savetno da to pruska vlada u ovom trenutku sazna.

Dana se ponaša prema meni sasvim prostački. Ja sam mu pisao pre otprilike šest nedelja i tačno mu rekao kako kod mene stoji stvar i da novac za otposlate članke moram dobijati *obratnom poštom*. On je članke redovno štampao, ali novac još nije poslao. Ja, naravno, bez obzira na to moram redovno nastavljati sa pisanjem. Inače ću, najzad, deblji kraj izvući opet ja.

Evo već pet nedelja kako svoga landlorda¹ umirujem tom nadom za Ameriku. Danas je taj gospodin došao ovamo i napravio housekeeperin² i meni strašan skandal. Danas se on — pošto sam ja pribegao ultima ratio³, naime grubosti — povukao sa pretnjom da će me izbaciti na ulicu ako mu ove nedelje ne nabavim novac, ali će mi prethodno u stan dovesti jednog broker-a⁴.

Od Cluša je pre četiri do pet dana stiglo 130 primeraka *Bri-mera*. Medutim, ja ih dosada nisam mogao podići sa carinarnice pošto tom prilikom moram da platim deset šilinga i devet pensa. Čim taj vražji paket podignem, poslaću ga na poznato Ti mesto i odmah na to vući menicu. Za ovu stvar i za članke za Dana-a imam sada da primim preko 30 funti sterlinga, a zbog jednog šilinga moram često da izgubim po ceo dan. Uveravam Te da bih, kad vidim patnje svoje žene i svoju sopstvenu nemoć, najradije otišao u ralje davolje.

Kothes i Bermbach su uhapšeni^[158] zato što sam ja Bermbachu preko Kothesa poslao rad potreban za odbranu, koji je bio nešto obimniji (uprkos tankom papiru i vrlo sitnim slovima). Vlada je mislila da je uhvatila dobar lov ali je jeune⁵ Saedt, kada je

¹ kućevlasnika — ² nastojnici kuće — ³ poslednjem sredstvu — ⁴ egzekutora — ⁵ mladi

stvar bolje razmotrio, sigurno pokrenuo nebo i zemlju da bi tu stvar uklonio, jer taj dokument sadrži neobične strictures⁶ o talentu itd. mladog Saedta i mogao bi, ako bi bio saopšten poroti, samo doprineti oslobodenju optuženih.

U »N[eue] Pr[eußische] Z[eitung]«-u »G. Weerth« je naveden kao član Centralne uprave u Kelnu, i to se citira iz optužnice. Kaži Weerthu da nisam ništa čuo o Dunckeru⁽¹⁵⁹⁾.

Tvoj
K. M.

Čim se proces završi, bez obzira kako bude ispao, nas dvojica moramo štampati jedan ili dva tabaka *An das Publikum zur Aufklärung*⁷. Povoljniji moment da govorimo o nation en large⁸ neće opet doći. Osim toga mi moramo otkloniti taj privid ridicule⁹, koji ne mogu rasterati ni moralno dostojanstvo ni naučna dubina blagog Heinricha¹⁰.

Cherval je sam pisao Londonskom nemačkom radničkom savezu da je on *špijun*, ali u plemenitom smislu »Cooperovog špijuna«⁽¹⁶⁰⁾. Ja sam sigurnim putem jednom od advokata poslao potrebna objašnjenja.

Radi gore pomenute publikacije o »Kelskom procesu« moramo već sada nešto preduzeti. Izgleda mi da bi bilo najbolje kad bi Ti pisao Campe-u da Ti imenuje nekog *solidnog komisionera* u slučaju da se on sam suviše plaši. Pošto si Ti čovek koji je u stanju da plati, to se komisioneru može reći da će on dobiti novac, na primer za tri meseca (na menicu), ako se u međuvremenu (što je sigurno) već ne naplati od prodaje. Uostalom, troškovi za štampanje takve jedne stvari mogu iznositi najviše 25 talira.

Vale!¹¹ i razmisli o stvari. Čutati ne možemo, i ako se na vreme ne pobrinemo za štampanje, onda opet nećemo stići u pravi čas. Mora se, naravno, paziti na to da komisioner ne bude neka lopuža, jer će ta stvar imati i »komercijalnu« vrednost.

⁶ aluzije — ⁷ »Javnosti radi razjašnjenja« — ⁸ naciji uopšte — ⁹ smešnoga — ¹⁰ Heinrich Bürgers — ¹¹ zbogom

76

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. oktobra [1852]

Dragi Engels,

Weerth će sutra rano, dakle istovremeno sa ovim pismom pod adresom Steinthal naći pismo od mene i u njemu je jedno drugo pismo Schneideru II, *koje odmah morate otpremiti*. Ta stvar je neobično važna i ne može se odlagati ni trenutka. Zato vas molim da ne odete na vaš redovni dnevni posao dok tu stvar ne pročitate i ne ekspedujete.

Tvoj
K. M.

77

Engels Marxu

u London

Mančester, 27. oktobra 1852.

Dragi Marx,

Ja sam, kad sam juče¹ pisao, Stieberov iskaz samo na brzu ruku pročitao i zato sam danas bio vrlo prijatno iznenađen kada je Tvoj dokument¹ dao stvari obrt koji mi *sada* daje nadu da će *svi* optuženi biti oslobođeni. En effet², Stieber se potpuno blamirao. Ja sam tu stvar još jednom ovde prepisao i dvama različitim, vrlo dobrim putevima otpremio u Keln; takode sam, što je trebalo uraditi već u Londonu, na original pečatom pričvrstio dve cedulje napisane Hirschovom rukom¹⁶²¹ i uz to ovu okolnost dokumentovao svojim potpisom, tako da ih u najgorem slučaju mogu zapleniti samo ako sve zaplene. Sada sam otkrio još nekoliko puteva za vezu s Kelnom, i mada ova prva dva (koji se, međutim, ne mogu ponoviti) daju verovatnoću od 99% da će te stvari u redu u istog dana stići Schneideru, ipak bi bilo dobro kad bih dobio još jedan treći od *Tebe overeni* primerak s *novim* probama Hirschovog rukopisa da bih to otpremio još i drugim putem. Uostalom, Pr[usi] tu stvar ne *mog*u zapleniti, to bi dovelo do krivičnog gonjenja učesnika.

Tvoje današnje pismo meni bilo je otvoreno pošto sva četiri krajička koverta nisu bila dobro zapečaćena. Da li je i pismo St[rohnu] bilo otvoreno, teško je reći, pošto je firma otvorila spoljni koverat. Njega je, međutim, bilo tako lako otvoriti da skoro moram zaključiti da je i ono već ranije bilo otvarano. Dakle, ni Steinthalova adresa nije više dobra. Piši našem starom Jamesu Belfieldu, Golden Lion, Deansgate, Mančester, i unutra na kovertu »F. E.«, i ništa više. Pri vrlo važnim i opasnim stvarima čini onako kao što to ja činim sada: paket bilo kakve sadržine u kome se nalazi Tvoje pismo pošalji preko Pickford and Co. na moj stan, i naizmenično preko firme Chaplin, Horne and Carver na mene, adresa Ermen and E[ngels], nefrankirano. To je sasvim sigurno. Adrese poglavito preko pošte neka naizmenično budu pisane različitim rukopisima, a pakete koje šalješ preko špeditera neka ne predaje uvek isti i na istom mestu. Onda bi ovaj put bio sasvim siguran. Navedi mi onda ovim putem neku sigurnu adresu u Londonu ili

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 76. — ² U stvari

neka neko čiji gazda nije podozriv uzme neko lažno ime à la Williams, ili mi reci da li Lupus stanuje još u Broad-Street 4, Dr[onke] još u Model Lodging House³-u i gde inače stanuju naši pouzdani ljudi, da bih mogao menjati adresu.

Ako sva ova sredstva naizmenično koristimo, bićemo dovoljno obezbedeni. Pri tom, da ne bi bilo upadljivo, piši beznačajna pisma direktno poštom kao što ću to i ja činiti.

Prepisivanje dokumenta me toliko okupiralo da stvarno ne znam da li u pogledu Dana-a i parobroda u petak mogu u *punom* smislu održati svoju reč. *Nešto* ću u svakom slučaju poslati. Uzmi u obzir da su mi usled prilično čednog načina života, koji već duže vremena vodim, na izvesnom mestu opet isterali divni pupoljci koji mi katkada ne daju da sedim; il faut que cela finisse⁴.

Izjava starog člana suda Müllera nateraće Stiebera da zbog svojih originalnih protokola¹⁶³¹ pusti u gaće. Iz nje takođe proizlazi da tamošnji pravnici moraju uopšte biti vrlo besni zbog policijskih infamija koje Stieber sa sasvim staropruskim nepoznavanjem rajnskih zakona, sudskog postupka i rajnskog javnog mnjenja tako bestidno, i radujući se kao dete svojoj lukavosti, udara na sva zvona. C'est de bon augure.⁵

To je krasno: policija krade, falsifikuje, obija pisace stolove, polaže lažne zakletve, lažno svedoči i pri svem tom tvrdi da ima privilegiju u odnosu na komuniste koji su hors de la société.⁶ To i način kako policija u svome najlupeškijem obliku preuzima sve funkcije državnog tužilaštva, potiskuje Saedta u pozadinu, iznosi neoverene cedulje, neproverene glasove, izveštaje, rekla-kazala kao stvarne sudski dokazane stvari, kao dokaze — c'est trop fort!⁷ To mora imati dejstvo.

Tvoj
F. E.

³ nameštenim sobama za spavanje — ⁴ tome treba učiniti kraj — ⁵ To je dobar znak — ⁶ van društva — ⁷ to je suviše!

78

Marx Engelsu
u Mančester27. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Pisao sam Ti¹ da ću sastaviti »L[itografisani] c[irkular]« o »Kelnskom procesu«. Od »L[itografisanog] c[irkulara]« postala je sada brošura¹⁶⁴) od otprilike tri štampana tabaka. Litografisati tu stvar sada ne ide iz dva razloga: prvo, jedna tako obimna litografija stajala bi vrlo skupo, dok ne donosi *ništa* jer ne priliči da se prodaju takve litografisane okružnice. Drugo, niko neće čitati, a to se ne može ni zahtevati, litografiju sa sadržinom od tri štampana tabaka.

Ne preostaje, dakle, ništa drugo nego da se stvar štampa. U Nemačkoj impossible². London je jedino moguće mesto. Biće takode moguće da se dobije *kredit*, samo ako budem u stanju da jedan deo platim unapred. Molim Te da se o ovome posavetuješ s Weert-hom i Strohnom. No ne smemo izgubiti ni jedan dan. Ako stvar ne izađe sada, onda više neće biti od interesa. Moja brošura nije nikakva odbrana principa, već na izlaganju činjenica i toka stvari zasnovano žigosanje pruske vlade. Ja lično, naravno, sam incapabel³ da za tu stvar dam ma i jedan santim. Juče sam založio svoj liverpulski kaput da bih kupio papir za pisanje.

Empire⁴ maršuje famozno, Bonaparta ume bolje nego iko drugi da radi na tome da trgovinska kriza ovoga puta pogodi Francusku još groznije nego Englesku.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 75. — ² nemoguće — ³ nisam u stanju — ⁴ Carstvo

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho

Novac primio a danas i paket s pismom¹. U svome poslednjem pismu Tebi i Weerthu² namerno nisam ni o čem govorio što bi, u slučaju otvaranja pisama, pruska vlada mogla još doznati u pogledu koraka preduzetih protiv nje. Danas izveštavam u pojednostima. Mislím da smo mi postavili kontraminu koja će sve vladine mahinacije dići u vazduh. Neka gospoda Prusi vide qu'ils ont à faire à plus fort³.

U ponedeljak je Schneider II preko Diseldorfa dobio od mene pismo (adresirano na jednog trgovca, Freiligrathovog poznanika), čija je sadržina ukratko sledeća: 1. 1847. godine, za vreme moga boravka u *Briselu*, Cherval je preko gospodina Schappera i na predlog Schapperov primljen u London u Savez⁴, dakle ne 1848. preko mene u Kelnu. 2. Od kraja proleća 1848. do leta 1850. stanovao je Cherval neprestano u Londonu, što se može dokazati preko njegovih housekeepers-a⁵. On, dakle, u to vreme nije boravio u Parizu kao propagandista. 3. Tek u leto 1850. on je otišao u Pariz. Papiri koji su kod njega nađeni i njegovi iskazi pred pariskom porotom dokazuju da je on bio Schapper—Willichov agent i naš neprijatelj. Da je Cherval *policijski špijun* dokazuje se sledećim: 1. čudnovato bekstvo (zajedno s Gipperichom) iz pariskog zatvora odmah posle osude. 2. Nesmetani boravak u Londonu iako je *običan* zločinac. 3. Gospodin fon Rémusat (ja sam Schneidera ovlastio da ga u slučaju nužde imenuje) pričao mi je da mu se Ch[erval] ponudio kao agent za princa od Orleansa. On je posle toga pisao u Pariz i dobio sledeća (meni u prepisu pokazana) dokumenta (na nekoliko časova radi prepisa), iz kojih sledi da je Ch[erval] bio najpre pruski policijski agent, a sada je bonapartistički. Pruska policija je odbila da mu isplati jedno novčano potraživanje jer bi to bilo »double emploi»⁶ i da je on plaćen od strane Francuza⁽¹⁸⁵¹⁾. — Najzad sam Schneideru dao nekoliko prostih teorijskih objašnjenja na osnovu

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 77. — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 76. — ³ da imaju posla s jačim — ⁴ Savez komunista — ⁵ nastojnika kuće — ⁶ dvostruko zaposlenje

kjih će moći da razlikuje Sch[apper]—Willichova dokumenta od naših i da dokaže razliku.

Pored pisma Schneideru II, koje si Ti otpremio⁷, isti dokument je poslat preko Frankfurta a. M. (gde će ga stari Libner predati na poštu i uzeti potvrdu) advokatu von Hontheimu, i to u utorak. Isti paket sadrži: 1. pismo od Beckera⁸ meni s poštanskim žigom Londona i Kelna, iz čega se vidi da su naše veze bile u prvom redu knjižarske prirode; 2. dva priloga od Daniela meni u Beckerovom pismu u kome on govori samo o svome rukopisu¹¹⁶⁶¹; 3. dva isečka iz protokola od Hirscha¹¹⁶⁷¹; 4. jedan isečak iz »People's Paper«-a u kome na sreću sam Cherval navodi svoju rezidenciju; 5. (svojeručna) pisma gospodina Stiebera meni, koja se nalaze na 3. strani ovoga pisma, iz doba »N[eue Rheinische] Zeitung«.

U utorak uveče stiglo je pismo od Schneidera, poslato nekom prilikom, iz koga izlazi da je njegovo prvo pismo koje je poslato poštom zaplenjeno. Nasuprot tome, on je dobio odavde preporučeno pismo koje sam mu pisao preko Dronkea i u kome sam mu javio da je *Hentze* pre šest do osam nedelja bio ovde kod Willicha, da je Willich živeo na njegov račun i da se Willich ovde sam razmetao time da je H[entzeu] davao instrukcije kako da *on* nastupi protiv nas. Schneider piše da su svi advokati uvereni u lažnost dokumenta, moli hitno za dokaze a, naročito, da gospoda Daniels nikada nije meni pisala.

U sredu zbog nemanja novaca *ništa* se ne bi moglo uraditi da na sreću nisu stigle Tvoje dve funte sterlinga. Ja sam, dakle, pred policijskim sudom, u ulici Marlborough (before Mr. Wingham, magistrate of the Metropolitan District⁹, koji se obavestio o stvari i *furieusement*¹⁰ se izjasnio za nas i *protiv* pruske vlade), dao da se overe dve stvari:

1. Rukopis Ringsa i Liebknechta, koji su, kako piše Schneider II, potpisali skoro *sve* Hirschove protokole. Ti znaš da Rings jedva ume da piše, dakle, famozno je što ga je Hirsch odredio za zapisničara.

2. Tražio sam od gostioničara u čijem se lokaluu sastajemo da posvedoči da se od marta »Society of Dr. Marx«¹¹ (on poznaje samo mene), oko 16 - 18. ljudi, sastaje redovno i samo jednom nedeljno, naime sredom, i da on i njegovi waiters¹² nikada nisu videli da smo zapisivali ma i jedan redak. O sastancima u sredu posvedočio je još jedan njegov sused, Namac, pekar i kućevlasnik¹¹⁶²¹.

Oba dokumenta sa pečatom policijskog suda sastavljena su u *duplikatu*. Prvi primerak poslao sam preko [. . . .]¹³ G. Junga, koji mi je na sreću pisao pre tri dana da stanuje u Frankfurtu

⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 76. — ⁸ Herman Becker — ⁹ pred g. Winghamom, policijskim sudijom prestoničkog okruga — ¹⁰ žestoko — ¹¹ Društvo dr Marxa — ¹² kelneri — ¹³ papir oštećen

a. M. i dao mi adresu. Jung će lično odneti te stvari u Keln ili onamo poslati kurira. Pismo koje je on dobio, upućeno je Schneideru II i sadrži osim navedenih policijsko-sudskih overenih dokumenata: a. Prepis prvog pisma Schneideru uz dva ponovna isečka iz Hirschovih protokola. b. Isečak iz jednog Beckerovog pisma meni, na kome je na sreću na poledini poštanski žig Londona i Kelna. Becker u njemu piše doslovno sledeće (deo koji sam onamo poslao ne sadrži više ništa): »Willich mi šalje najzabavnija pisma: ja ne odgovaram, ali njemu to ne smeta već mi razlaže svoje nove planove revolucije. Mene je odredio da revolucionišem kelnsku posadu!!! Nedavno smo se za trbuh držali od smeha. On će sa svojim glu-postima još x ljudi dovesti u nezgoda položaj, jer jedno jedino pismo moglo bi stotini sudija demagoga¹⁶⁸) za tri godine obezbediti platu. Ako bih ja izveo revoluciju u Kelnu, on ne bi bio nesklon tome da preuzme vođenje daljih operacija. Kakva ljubaznost. Bratski pozdrav. Tvoj Becker.«¹⁶⁹)c. Tri pisma od Bermbacha meni iz kojih se vidi priroda naše prepiske i od kojih jedno (od marta) sadrži u isti mah odgovor na moje pismo u pogledu Hirscha, i denuncijacije gospode Daniels i pretresa kuće kod nje. To pismo dokazuje da se ona sa mnom nije dopisivala. d. Prepis Stieberovog pisma. e. Instrukciju Schneideru, u kojoj mu, između ostalog, takođe saopštavam da će *overena dokumenta* (ili *duplikat*) u četvrtak (28. oktobra) u preporučenom pismu iz Londona biti upućena direktno njemu na njegovu adresu i da će on istovremeno preko Diseldorfa od trgovca W[ettera] dobiti *potvrdu o preporuci*. Ako, dakle, vlada ovoga puta zepleni pismo, onda ćemo je ukehati au flagrant délit¹⁴, a da joj ne pođe za rukom da odbranu liši nečeg drugog do duplikata.

U »Advertiser«-u od iduće subote (30. oktobra) naći ćeš kratku izjavu¹⁵ o infamnom članku »Times«-a i »Daily News«-a. Ona je potpisana: »F. Engels, F. Freiligrath, K. Marx, W. Wolff.« Isto u više nedeljnih listova.

Radnička biblioteka

Mislim da će pruska vlada ovoga puta biti blamirana na način kako joj se to nije desilo, i uveriće se da nema posla sa šmokljanima kao što su demokrati. Ona je te ljude spasla time što je umešala Stiebera. Čak je i hapšenje Bermbacha sreća. Bez toga se njegova pisma ne bi mogla onamo poslati. On bi se protivio tome, da ga privremeno ne uhapsu. Sada, kad je u zatvoru, sve je all right¹⁶.

Čiča Barthélemy, rođen za kazneni zavod, ovoga puta će, promene radi, upoznati Vandiemenu zemlju¹⁷⁰). Podlost tog subjekta je u tome što tvrdoglavo odbija da prizna stanje stvari i tako sekundanta još više uvaljuje. Međutim, dvojica su već izjavila da su bili sekundanti Courneta. Treći će svakako čim izgledi za vešala budu veći, učiniti kraj požrtvovanju i priznati da je sekundant.

¹⁴ na delu — ¹⁵ Izjava uredništva engleskih listova — ¹⁶ u redu

Pre nekoliko dana bila je sednica jemaca kod Reichenbacha, izuzev više-manje izbačenih Kinkela i Willicha, svi su bili prisutni: Reichenbach, Löve von Calbe, Imandt, Schimmelpfennig, Meyen, Oppenheim. Reichenbach i drugi sa njim odlučili su da novac vrate davaocima. Reichenbach je kao glavni razlog izjavio sledeće: »Willich i Kinkel su vršili direktne escroquerie¹⁷. Kružile su još hiljade priznanica s njegovim (Reichenbachovim) potpisom u Americi, koje su oni preko svojih agenata s diskontom proturali, direktno naplaćivali i upotrebljavali za privatne ciljeve.« Samo rasturanje čitave te svinjarije dalo bi mu potreban povod da javno raskrinka tu escroquerie¹⁷ koja se vršila u njegovo ime i da preduhitri dalje kesarstvo. Vidiš, dokle su poštenjakovići Willich i Kinkel dospeli, des escroc . . . voilà le dernier mot¹⁸.

Mnogo pozdrava Weerthu.

Tvoj
K. M.

O pouzdanim adresama ovamo idući put.

[*Rukopis gospode Marx*]

•U 177. broju »Neuen Rheinische Zeitung« nalazi se dopis iz Frankfurta a. M. od 21. decembra koji sadrži podle laži da sam ja išao u Frankfurt kao policijski špijun da bih pronašao ubice kneza Liechnowskog i generala Auerswalda. Ja sam, doduše, 21. bio u Frankfurtu, ali sam se tamo zadržao samo jedan dan i tamo sam, kao što ćete videti iz priložene potvrde, imao samo da regulišem privatnu stvar ovdašnje gospode Schwesler, odakle sam se vratio u Berlin, gde sam kao defensor¹⁹ odavno nastavio svoju delatnost. Osim toga, ja Vas upućujem na zvaničnu ispravku već datu po toj stvari, broj 338 »Frankfurter Oberpostamtszeitung« od 21. decembra i broj 248 ovdašnjeg »National-Zeitung«-a. Verujem da od Vaše istinoljubivosti mogu očekivati da ćete priloženu ispravku odmah štampati u Vašem listu i da ćete mi imenovati pošiljaoca te lažne vesti, na što vas obavezuje zakon, pošto takvu klevetu ne mogu ostaviti nekažnjenom, a inače bih, na svoje žaljenje, bio primoran preduzeti korake čak i protiv jedne uvažene redakcije.

Mislim da demokratija u najnovije vreme ne duguje nikom više zahvalnosti do upravo *meni*. Ja sam bio taj koji je stotine optuženih demokrata istrigao iz mreže krivičnog pravosuđa. Ja sam bio taj koji je još za vreme opsadnog stanja ovde, kada su kukavice i bednici (takozvani demokrati) odavno napustili bojno polje, neustrašivo i uporno istupao protiv vlasti i to još i danas činim. Ako se demokratski organi na takav način odnose prema nama, onda je to slabo bodrenje za dalja stremljenja.

No ono što je najupadljivije u ovom slučaju jeste nespretnost demokratskih organa. Glasinu o tome da sam išao u Frankfurt kao policijski agent proneo je najpre ovdašnji »Neue Pr[eußische] Zeitung«, taj ozloglašeni organ reakcije, da bi potkopao moju delatnost kao branioca, koja mu smeta. Ostali berlinski listovi su to odavno ispravili.

¹⁷ prevare — ¹⁸ varalice . . . to je poslednja reč — ¹⁹ branilac

Demokratski organi su, međutim, tako nevešti da su ponovili takve glupe laži. Da sam htio da idem u Frankfurt kao špijun, onda to sigurno ne bi prethodno stajalo u svim listovima, a i kako bi Pruska slala policijskog činovnika u Frankfurt, gde se nalazi dovoljno iskusnih činovnika. Glupost je uvek bila nedostatak demokratije, i njeni protivnici su pobeđivali lukavošću. Isto je tako podla laž da sam pre nekoliko godina bio u Šleziji kao policijski špijun. Ja sam tada bio javno postavljeni policijski činovnik i kao takav sam vršio svoju dužnost. O meni su širene podle laži. Neka se javi neko i dokaže mi da sam se kod njega ušunjao; lagati i tvrditi može svako.

Očekujem, dakle, od Vas, koga smatram za poštenog i pristojnog čoveka, obratnom poštom zadovoljavajući odgovor. Demokratski listovi su kod nas ozloglašeni zbog njihovih mnogih laži. Vi svakako nećete ići za istim ciljem.

Najodaniji

Stieber, doktor prava
Berlin, Ritterstraße 65

Berlin, 26. decembra 1848.¹⁷¹¹

«Gospodinu doktoru Stieberu ovim potvrđujem da je prošle nedelje po mome nalogu putovao za Frankfurt i Visbaden da bi tamo reuliaso stvar privatnog procesa.

Pečat

Udovica predsednika von Schwezler von Lecton,
dama Luisen-ordena-

[Marxov rukopis]

(Verte)²⁰

Sada Te molim da u Tvome pismu²¹ naznačenim trećim putem za Keln napišeš Schneideru sledeće i pošalješ mu *prvom poštom*.

»Stieber je svakako *kupio* 14 - 16 dokumenata koja su pripadala Willich—Schapperovoj kliki, ali ih je on u isti mah i *ukrao*. On je, naime, za gotov novac podgovorio nekog *Reutera* na krađu. Reuter već duže vremena nije bio baš »policijski činovnik«, ali je bio occasionally à la tâche²² plaćeni spy²³ pruskog poslanstva. On *nikada* nije pripadao nekom komunističkom društvu, čak ni javnim nemačkim radničkim udruženjima u Londonu.⁽⁸⁰⁾ Reuter je stanovao u istoj kući gde i Dietz, sekretar i arhivar Willich—Schapperovog centralnog odbora⁽¹⁷²⁾. Reuter je obio Dietzov pisaci sto i dao papire nekom Stieberu ili Schulzeu. O toj stvari se odavno saznalo pre kelnskog porotnog pretresa. Stehanu je, naime, dok je bio u hapsu u Hanoveru, istražni sudija pokazao više pisama koja je on pisao Dietzu kao sekretaru izbegličkog komiteta⁽¹⁷³⁾ čiji je predsed-

²⁰ (okreni!) — ²¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 77. — ²² povremeno od slučaja — ²³ špijun

nik bio Schapper. Stechan je, kao što je poznato, pobjegao iz zatvora. Stigavši u London, on je pisao u Hanover i tražio izručenje pisama da bi *Reutera* mogao goniti pred engleskim sudovima:

1. Zbog krađe s *effraktion*²⁴.

2. Zbog *falsifikovanja*. On, naime, tvrdi da je u njegovom pismu — koje je Stieber sada takođe podneo kelnskoj poroti — »530 talira, 500 za vode«, bilo *interpolirano*²⁵, upisano od strane policije. On je, kaže, tada u London poslao samo 30 talira i ni reči nije rekao o *vodama*.

Hanoverski sud nije, naravno, pristao na Stechanov zahtev. Taj isti Reuter je ukrao celokupna dokumenta obijanjem Dietzovog stola. Dietz i Schapperova klika otkrili su tu stvar tek kada je Stechan stigao ovamo.^[174]

Baš sad, dragi Engels, dobih vaš paket. *Nije, dakle, potrebno da ovo prepisuješ*. Ja ću to sam direktno poslati u jednom od koverata koji su mi stigli.

Reci Weerthu da je on sada sebi zauvek osigurao jedno od »ministarskih« mesta, koje je Stieber stavio meni na raspolaganje, ako ne voli više položaj poslanika u Parizu, koji mu je namenjen.^[175]

Tvoj

K. M.

Ako imaš da mi pišeš *važne stvari*, onda to čini na adresu: A. Johnson, Esq., (Bullion Office, B[ank] of E[ngland]).

²⁴ s provalom — ²⁵ umetnuto

80

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. okt[obra] 1852.

Dragi Marx,

Juče sam Ti poslao jednu svesku Dureau de la Malle i jedno pismo preko Carver and Co.¹ S ovim ćeš dobiti različite trgovački opremljene koverte s enveloppen² za Hontheima i Essera I, koji kod građana izazivaju manje sumnje nego Schneider. Ako smatraš za zgodno, onda još uvek možeš umetnuti zapečaćeni koverat za Schneidera. Međutim, ne uviđam zašto Ti s vremena na vreme s nekoliko redaka ne bi i druge braniocce uveravao u važnost njihove uloge. Priložen je i trgovački pečat; Tvoj stari Weyd[emeyer]ov grb i nezgrapno S ne vrede ništa. Upotrebi i za Mančester neki drugi pečat od šest pensa.

Šalji s vremena na vreme manje važna preporučena pisma Schneideru da bismo ih zaveli i učinili da veruju da smo napustili tajni put zbog nedostatka adresa.

Ne može biti nikakve sumnje u to da će građani, čije adrese ovde dobijaš, pisma uredno dostaviti.

Obrati pažnju advokata na očigledne crimes i délits³ koje čini policija i gledaj da oni predlože hapšenja Stiebera zbog krivokletstva i lažnog svedočenja; s Tvojim pismom Kothesu taj nitkov je učinio stvarno krivokletstvo.^[176]

Poštom ću Ti večeras pisati više o beznačajnijim stvarima.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 77. — ² omotima u njima —
³ zločine i prestupe

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Prilažem članak za Dana-a — stvar se drukčije nije mogla podeliti.¹ Ako mi pode za rukom da još večeras završim sve² to, onda ću ga kasnije odneti još na poštu. Zasada odlazi ovo da bi bar nešto dobio na vreme. Uostalom D[ana] radi promene može jednom biti zadovoljan i sa $\frac{3}{4}$ do $\frac{4}{5}$ štampanih stubaca, naročito ako tako sporo plaća.

Ja se nikako ne bih čudio ako kelnski proces bude trajao još mesec dana. Izgleda da u ponedeljak nije bilo zasedanja — možda su neki optuženi ili nekoliko porotnika bili bolesni, ili je svima bilo potrebno dva uzastopna dana odmora. Poglavitno pored famoznih svedoka, od kojih niko ništa nema da izjavi. Gospodin Hentzea su lepo poklopili; Weerth je toga blagorodnog sreo u Hamburgu, gde je Tebe strahovito grdio — cela t'acquitte de toute obligation envers lui.³ On je sasvim otvoreno priznao i lični motiv svoga besa. — Piši direktno — registered letter⁴ — jednom od advokata i upozori ih na to da je optužba sasvim prešla iz ruku gospodina Saedta u ruke moucharda⁵ Stiebera, koji s prečutnim pristankom državnog tužioštva postavlja sasvim nove pravne teorije:

1. da je zločin ako neko ko moralno uzima učešća u procesu iz inostranstva šalje advokatima akta i ostala saopštenja u interesu optuženih i policijske laži jednog Stiebera otkriva kao laži; da je isto tako zločin primati takva pisma;

2. da policija nasuprot tome ima pravo da sebi dopusti sve moguće zločine i da se šta više njima javno razmeće pred sudom i publikom:

a. *krada s provalom* — obijanje Dietzovog pisaćeg stola i krada dokumenata odatle;

b. *navođenje na 10*, prema priznanju, novčanim ponudama; isto tako *potkupljivanje*;

c. *krada akata* koja pripadaju odbrani, pošto su iz Tvoga memoara za advokate isekli i zadržali jedan deo; o otvaranju pisama

¹ K. Marx, *Političke partije i perspektive* — ² K. Marx, *O pokušajima osnivanja nove opozicione partije* — ³ to Te oslobada svake obaveze prema njemu — ⁴ preporučeno pismo — ⁵ agenta

neću ni da govorim, zato što ti subjekti posle toga pokušavaju da se zaklone iza legalnih formi;

d. *lažno svedočenje* i *krivokletstvo*, pošto gospodin Stieber namerno predstavlja Kelnjane kao učesnike i drugove Chervala itd., što on sam bolje zna a potom i priznaje; poglavito time što se kune da je jedno pismo tek 19. oktobra stiglo poštom u Keln, koje je tamo bilo već 15, izmišljajući laži o naročitom kuriru itd.;

e. *falsifikovanje*, pošto tobožnji protokol direktno pravi policija i podnosi kao pravi, dok se nama uskraćuju sva sredstva da u ruke branilaca dostavimo protivdokaz.

I tako dalje.

Ako se advokati budu valjano i vešto držali, onda se ta stvar ne može završiti sa osudom Kelnjana, već hapšenjem gospodina Stieberta zbog krivokletstva i ostalih pruskih zločina protiv bezbožnog francuskog Code pénala¹⁷⁷¹.

Hteo sam da Ti još o nečemu pišem, ali sam to sasvim zaboravio, pošto sam razgovarao s Weerthom koji je upravo došao kući.

Upravo čujem od njega da je i gospođa Daniels navedena kao svedok odbrane — tant mieux⁶. Protokoli će se lepo završiti. Izgleda da je i taj povvre⁷ Bermbach odmah bez daljeg došao na optuženičku klupu. Šta samo hoće od tog nesrećnika koji nema nikakve krivice!

Tvoj
F. E.

Mančester, 28. oktobra 1852.

Drugom poštom.

⁶ utoliko bolje — ⁷ jadni

82

Engels Marxu

u London

[Mančester, 31. oktobar 1852]

Dragi Marx,

Kakav pravac je stvar sada dobila, ona se ne može završiti bez uspeha. Stieberovo pismo¹ je otkriće koje je od veće vrednosti nego svi australijski rudnici zlata. Kakva sreća što je malheureux² Nothjung sačuvao sve te stare papire iz »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung« i tada poslao u London! Samo, nadam se da će stvar stići, jer tako šta zatajiti ne bi čak ni vrhovni prokurator smatrao za zločin. Bolje bi uradio da to pismo nisi poslao s nalogom za preporuku, već nekako drukčije. Između Frankfurta i Kelna može se još uvek dogoditi neka nezgoda i mada već i prepis dokazuje mnogo, ipak, original je isuviše važan. Neko bi to lično morao odneti u Keln ili per Express. Nadam se, međutim, da će dobro proći.

I druga su dokumenta vrlo dobra i mi ćemo sada podići kolosalnu viklu.

Sigurnosti radi poslao sam juče jedno pismo v. Hotheimu, koje će u Amsterdamu biti odneto na poštu, u kome mu u izvodu saopštavam sadržinu t'vog pisma određenog za Schn[eidera] i o tome da nije stiglo pismo koje je Schneider adresirao na Dronkea. Dakle, četiri prepisa i jedan izvod.

Jednim drugim putem poslaću danas još i prepis Stieberovog pisma u Keln; isto tako ću isečke sa člankom iz »Advertiser«-a¹⁷⁸¹ od petka i izjavom iz »Advertiser«-a³ od subote poslati u Rajnsku oblast; uopšte ću među buržujima rasturiti notice o zločinima policije.

A sada prilažem sledeće:

1. Pri veoma dvosmislenom i mestimično nedvosmislenom karakteru — što sad valja dokazati — jedinih otežavajućih svedočanstava, veoma je važno Tvoje, Lupusovo, Pieperovo itd. svedočenje, ako se ono položi *pod zakletvom i overi*. Državno tužništvo može reći šta hoće, to ništa ne škodi — protnici smatraju nas i optužene ipak za džentlmene. Ništa nije jednostavnije nego da se dvojica ili trojica od vas upute Winghamu i tamo se *zakumete*

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. — ² nesrećni — ³ K. Marx, F. Engels. Izjava uredništvima engleskih listova.

za stvari u vezi s Londonom, koje svi vi znate. Tako na primer:

a. da ne postoji nikakav **H.** Liebknecht, već samo **W.** [Liebknecht], koliko vi znate i nikada niste poznavali nekog **H.** [Liebknecht];

b. da gospoda Daniels nikada nije Tebi pisala;

c. da vi osim sastanaka u sredu niste imali, recimo, u nekom drugom lokalu druge sastanke u četvrtak i

d. da vi izjave o vašim tobožnjim govorima, predavanjima itd. koje su sadržane u Hirschovim zapisnicima¹⁶⁷, proglašavate za utterly untrue⁴;

e. da cedulja koja je priložena crvenom katihizisku i koju državno tužništvo smatra da je napisana Tvojim rukopisom, ne potiče od Tebe

— i ono što još inače iz poslednjih pretresa i prvih iskaza Stiebera izgleda kao neistinito i vredno da se pobije.¹⁷⁹

Ovo sve, dato pod zakletvom pred Winghamom, on će sastaviti kao obični affidavit⁵ — vi biste to mogli doneti odmah u konceptu na engleskom — i zamolite ga da to da nekom policemanu⁶ koji sa vama ide pruskom konzulu Hebeleru u City, ovaj mora legalizovati Winghamov potpis, *inače će izgubiti svoj exequatur*⁷. Ovo tako napisano u dva primerka može onda ići za Keln i njegovo dejstvo neće izostati. Ja ovo smatram za veoma važno, pošto su time ispunjene *sve* legalne forme i stvar je sudski akt. Ako Hebler uprkos tome odbije da potpiše, onda otidite kojem bilo notary public⁸ koji će overiti (poslednje je način koji su u jednom sličnom slučaju mome starom navele vlasti u Pruskoj).

2. Juče sam od Dr[onke] dobio dugačku raspravu o Bangyi. Moram Ti reći da mu posle bednih lagarija s našim rukopisom, posle Dunckerovog pisma koje Ti je Weerth poslao u četvrtak, i ako je istina da je on poslednje pismo adresirao¹⁸⁰ na Kot-hesa, jedva preostaje i mogućnost sumnje u to da je on pruski špijun. Što se on drži Madara, nije nikakav dokaz za suprotno; ako se on kod nas poziva na Madare, onda se kod Madara poziva na nas. Ova stvar se bezuslovno i što brže mora ispitati i ako gospodin Bangya dans les vingt quatre heures⁹ ne dá zadovoljavajuće objašnjenje o tome gde se rukopis nalazi, o nekadašnjoj adresi tobožnjeg Eisermanna, ulicu i broj, i o veoma problematičnim izvorima svoje egzistencije, onda sam apsolutno za to da kelnski advokati direktno upitaju gospodina Stiebera šta on zna o izvesnom colonelu¹⁰ Bangyi. Posle otkrića do kojih će dotle doći gospodin Stieber se više neće usuditi da lažno svedoči, pošto ne može znati šta će doći; istovremeno bi se Schn[eider]u morala

⁴ potpuno neistinite — ⁵ pismeni akt pod zakletvom — ⁶ policajcu — ⁷ pravo vršenja dužnosti — ⁸ javnom belžniku — ⁹ za dvadeset četiri časa — ¹⁰ pukovniku

saopštiti stvar s rukopisom, da bi na sednici ispričao tu stvar, posle čega se onda zasada ne mora davati nikakva dalja izjava.

3. Isto tako i nekoliko ljudi iz Stechanovog radničkog udruženja¹⁶⁷, članovi komiteta itd., mogli bi ne s malim ceduljicama, već sa čitavim stranama ili što većim delovima Hirschovog rukopisa ići pred magistrat i *zakleti se* da je to Hirschov rukopis. Cela vaut infiniment mieux¹¹ nego goli neovereni iseći.

Mi ćemo vam u ponedeljak poslati opet nešto novaca da zbog toga ne biste došli u nepriliku. *Tvoje* svedočanstvo pod zakletvom moglo bi otići tek na kraju — to ima svoje dobre strane; samo se mora voditi računa da sve stigne onamo pre nego što se zaključuje saslušanja svedoka.

Ne zaboravi da mi što pre dostaviš nekoliko sigurnih adresa.

Stechanov iskaz u pogledu falsifikovanja¹² mora se isto tako potvrditi pod zakletvom pred nekim magistratom¹³. Cela pourra avoir de brillants résultats.¹⁴

Kinkel se danas, vođen ruljom ovdašnjih nemačkih Jevreja, šunja po ovdašnjoj berzi. Medutim, mi smo tim ljudima već koješta tutnuli u glavu i Weerth će mu njegov boravak kako ovde, tako u i Bredfordu malo zabiberiti.

Zar ne biste mogli nabaviti direktne dokaze Kinkelovih escroquerie¹⁵ od Reichenbacha preko Imandta ili tako nekako i poslati ih u prepisu ovdašnjim »Examiner«-u i »Times«-u, »Guardian«-u ili »Courier«-u i listovima u Bredfordu? Naravno, tako direktne dokaze da se ti ljudi ne moraju plašiti nikakvog libel¹⁶ procesa. Takođe biste to mogli poslati dru J. W. Hudsonu, sekretaru mančesterskog »Athenäum«-a.

Str[ohn] je opet u Bredfordu, nešto je bolestan, i u sredu ili četvrtak dolazi ovamo. Ja ću mu danas pisati i obavestiću ga toliko da Ti, ako mu budeš slao stvari, možeš računati na vešto otpremanje koje se ne kosi s *mojim* putevima. Glavna stvar je da svaka od trgovačkih adresa bude samo *jednom* upotrebljena.

Moramo postići to da se u buduće ne govori više o *Diebereien*, već o *Stiebereien*¹⁷.

Medu braniocima je i advokat Schürmann. I njegova adresa se može iskoristiti za priloge. Schneider je zbilja suviše opasan.

Istorija sa Bangyom je i zbog ovoga važna: uzmimo da originalna knjiga zapisnika *nije* pisana Hirschovim rukopisom, već prepisivana? Šta onda? Stieber se ionako zakleo da uopšte ne poznate Hirscha.

¹¹ To vredi besкраjno više — ¹² Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 79. —

¹³ policijskim sudijom — ¹⁴ To bi moglo da ima sjajne rezultate — ¹⁵ prevara —

¹⁶ zbog uvrede — ¹⁷ Igra reči: Diebereien — krade

Ako Keljnani, što ja, međutim, smatram za gotovo nemoćuće, ako mi nastavimo s upotrebom svih sredstava da bismo onamo otpremili sve informacije i dokumenta, ipak budu osuđeni, onda mi bezuslovno moramo nešto napisati. Ako ne budu, onda mislim da bi to samo oslabilo efekt vladinog poraza. Međutim, i onda bi se još moglo videti. Pre svega, mora se sačuvati tačan prepis svih dokumenata, afidavita itd., sa svim overama itd., jer će onda te stvari činiti odličan niz pièces justificatives¹⁸.

Dronke me molio za 10 šilinga pošto je bolestan i u nevolji. Kad stigne sledeći novac, dakle u utorak, daj mu ih ili nešto više.

Adrese mi pošalji najbolje preko Pickforda ili Carvera.
Pozdravi sve i piši skoro.

Tvoj
F. E.

Mi ovde vodimo tačan spisak svih dokumenata koji se šalju, datum, put otpremanja itd.

¹⁸ pravdajućih dokumenata

83

Marx Engelsu

u Mančester

2. novembra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Primio sam Tvoje pismo sa 5 funti. Deset šilinga dao Dronkcju. Sada se više ne moramo ustezati da pišemo otvoreno na naše direktne adrese. U subotu (30. oktobra) advokati su dobili dokumenta, u nedelju drugo pismo iz Frankfurta, juče moje poslednje pismo sa declaration¹ pred magistratom². Danas sam u današnjem »Morning Advertiser«-u izašlu izjavu³ poslao direktno preporučeno Schneideru II, ne toliko što je to sada još nužno, koliko da bi pruska vlada videla da mi imamo sredstva da primoramo njenu poštu da bude poštena i da je u protivnom slučaju žigošemo pred londonskom publikom.

Advokati su sve što je potrebno dobili na vreme, naime *pre završetka* optužnice. Sada sam mišljenja da, ako neki novi incident ne oduži proces i učini nužnom novu intervenciju sa naše strane, *ništa* više ne šaljemo u Keln.

Prilažem pismo od Imandta Clušu, koje sadrži pojedinosti o Kinkel-Willichovoj escroquerie⁴. Do sada nikako nisam imao vremena da pročitam to pismo i ograničio sam se na to da ga Pieper prepíše za Tebe. Prošlog petka ono je otišlo za Vašington.

Trgovac Fleury u Cityju izjavljuje da može da posvedoči da su Willich-Kinkel njemu i drugim trgovcima nudili da kupe obveznice zajma.

Sada taj pustolov Willich živi na račun džepa Rusa Hercena.

Kako mi juče reče Freiligrath, Kinkel se pred svoj odlazak u Mančester kao prosjak, besednik i davalac časova sa obnovljenom revnošću opet uvlačio u zadnjicu masi cityaldermen-a⁵, trgovaca itd.

Što se tiče onog papira^[181] koji se pogrešno pripisuje meni, nedostaje mi samo *adresa Mosesa Heßa*, koji živi u Litihu. Ja ću mu, naime, pisati: »Reci mi kome si dao katihizise i ko ih je

¹ izjavom — ² sudijom policijskog suda — ³ Karl Marx, *Izjava uredniku lista »The Morning Advertiser«* — ⁴ prevari — ⁵ gradskih većnika

kolportirao u Nemačkoj, inače ću te u »Independence«-u proglasiti za forger⁶. Moses će već reći, i ako se pokaže da su ovoga puta Kinkel-Willich, a ne policija falsifikovali moj rukopis, onda ću ih tužiti ovdašnjem sudu za falsifikovanje tuđeg rukopisa.

Ne zaboravi da mi pošalješ kraj članka za Dana-a⁷. U četvrtak se sastaje parlament. Članak je već sada u nekoliko zastareo. A *posle* petka izgubiće svaku vrednost.

Mnogo pozdrava Weerthu i Strohnu.

Tvoj
K. M.

Trgovac Fleury svedoči dalje da je Willich skoro *svake nedelje* iznudio od njega i njegovih engleskih prijatelja *funte sterlinga* pod izgovorom da su mu potrebne za emigrante. Sada se može dokazati da Willich-Kinkel osorno odbijaju *sve* emigrante s primedbom da nemaju ni santima za takve ciljeve. Willich im kaže da i on sam nema svoj svagdašnji hleb; Kinkel im tronut pokazuje svoju decu i u najboljem slučaju im poklanja stare kapute Juliusa počivšega, Schurza otputovalog, ili svoje sopstvene dostojanstvene ličnosti.

⁶ falsifikatora — ⁷ Karl Marx, O *Pokušajima osnivanja nove opozicione partije*

84

Marx Engelsu
u Mančester^[182]

London, 4. novembra 1852(?)

Dragi Engels,
Danas Ti moram izdiktirati nekoliko redaka, pošto mi prokleti hemoroidi ne daju da sedim.

Prilažem pismo od Schneidera koje je stiglo sinoć, i pismo Collmanna Bangyi koje molim da mi vratiš.

Ti vidiš da Szemere hoće da mu se vrati njegov rukopis^[55].

Vehse mi je juče pričao da ga je Weerth pozvao u London pogrešivši u datumu, o čemu sam mu ja dao potrebna objašnjenja.

Tvoj
K. M.

[Dopisano rukom Jemmy Marx]

Mnogo pozdrava od sekretara, supruge Marx.

Kossuth je besan na Marxa što je o njegovom dodge-u¹ s Bonapartom, Vetterom etc. pisao Dana-u. koji je od tih notica napravio fulminantan članak².

¹ marifetliuku — ² K. Marx, *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-om Bonapartom — Palmerston*

Engels Marxu u London

[Mančester, 5—6. novembra] 1852¹ petak

Dragi Marx,

Prijatno mi je da čujem da ne patim jedino ja. Prekjuče i juče je bio ovde Strohn, naravno, pilo se prilično, otišao je od mene jutros u 3 časa i po svoj prilici je danas otplovio. To me je sasvim dokusurilo i danas nisam ni za šta. To je i razlog zašto danas nećeš dobiti prevod, što, uostalom, ne čini ništa, pošto će biti neki Southampton steamer², kojim se ta stvar³ može poslati, a pre 11. u parlamentu se neće još ni prestona beseda održati.

Dokumenta su dakle srećno stigla, takođe i Stieberovo pismo u originalu⁴. Sad će stvar biti zanimljiva čim blagorodni javni tužilac bude završio. Nešto gluplje od onoga što kaže Seckendorf ne bi se moglo proizvesti čak ni napregnutim teškim radom misli. Bürgers mora biti osuđen za zaveru zato što je Engels negde štampao da su najbolji komunisti bili i najhrabriji vojnici. Između postavljenih pitanja postoji i ovo: da li je optuženi imao tu *volju* — suspect de suspicion d'incivisme⁵ — i zato je *sasvim svejedno* da li je optuženi član Saveza ili nije, — dakle, gospodin Seckendorf u svojoj beznađežnosti da će Daniels i komp. biti osuđeni direktno poziva porotu da oslobode takođe i Bürgersa i Rösera! Taj mora da je bar osam noći lokao brandy and water⁶, pre nego što mu se moglo tako smutiti u glavu. U čitavoj toj brljotini nema ni jedne reči to the purpose⁷. Uostalom, ja ni jednog momenta nisam sumnjao u oslobodenje Bürgersa itd. otkako je predsednik⁸ objavio pitanja. Nemoguće je preobratiti Bürgersov jadni manifest i njegova kružna putovanja u »poduhvat« koji je imao za cilj obaranje državnog poretka itd.^[183] Ili bi u analima istorije moralo biti zapisano: U maju 1851. godine kada je u Londonu otkrivena staklena palata^[184], krojač Nothjung otišao je iz Berlina u Lajpcig s ciljem da sruši prusko državno uređenje i otpočne građanski rat. Osim toga su od knjige zapisnika odustali, i, kako

¹ Godinu je Engels napisao kasnije — ² sauthemptonški parobrod — ³ Karl Marx, *O Pokušajima osnivanja nove opozicione partije* — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. — ⁵ sumnjiv zbog loše namere — ⁶ grog — ⁷ koja služi stvari — ⁸ Göbel

tvrdi Strohn, među protivnicima su v. Rath, v. Bianca, Leven, Leiden, Herstatt i još jedan koji je sasvim dobar.

Kako se stvar sada odvija, mislim da mi na svaki način moramo nešto objaviti. Ali bi bilo dobro, pa čak i neophodno, ako bi posle procesa u London došao Schneider i neko od optuženih — ja bih nastojao da tada dodem u London za subotu i nedelju i kada sve pretresemo, Ti bi mogao sa mnom doći ovamo, i rukopis bi bio za nekoliko dana gotov. U međuvremenu napiši starom Ebneru da li bi on tu brošuricu¹¹⁶⁴ mogao progurati kod Löwenthala — ja pristajem da u dobitku i gubitku učestvujemo pola i pola.

Što se tiče Bangye, najneposrednija sumnja na njega otpada sama po sebi čim se utvrdi da on nije adresirao preposlednje pismo Kothesu⁹. Ta vest, koju mi je saopštio Dr[onke], da je B[angya] adresirao preposlednje pismo, dakle *poslednje* pismo koje je stiglo *u redu*, silno me iznenadila. Ali kako taj fievreuse¹⁰ Mali¹¹ može da izmišlja takve priče? Stvar s Collmannom je takode sumnjiva. To C[ollmann]ovo pismo je *sasvim istog rukopisa* kao i prehodna Eisermannova. Sutra ću Ti ga vratiti, ali sam mišljenja da ga treba *sačuvati*. Il y a là un faux¹². Preko Weertha ćemo uskoro saznati šta je s Collmannom. U međuvremenu zatraži objašnjenje od Bangye kako je gospodin C[ollmann] došao do toga da se potpiše izmišljenim imenom itd., i zašto je »taj čovek« umro, i koji je to čovek, i kako to da je on sada odjednom opet živ. Traži takode od gospodina B[angye] da Ti navede ime »komisionera« u Londonu koga on, prema jednom pismu, »poznaje«. Neka se Dronke, da i on nešto radi, obavesti kod nemačkog izdavača o Collmannu.

Vrlo je čudnovato što sva ta pisma stižu »prilikom«, na njima nikad nema poštanskog žiga, sva su ona napisana nemarnim, nonšalantnim tonom, pa stvar izgleda veoma sumnjiva. I ovo je opet napisano u »gostionici kod jednog prijatelja«. Sve to nema businesslike¹³. Pa i glupavi izgovor da je to *njegova* stvar kada će se rukopis¹⁴ štampati. Jednom rečju, ako je B[angya] pri tom i toliko pošten koliko jedan lažljivi Sloven može biti, ipak mi se čini da je njegov prijatelj u Berlinu arhilopuža. Međutim, stvar se sada mora razjasniti pošto gospodin C[ollmann] istupa ovde direktno kao sopstvenik rukopisa i kao izdavač. Ako ne postoji izdavač s takvim imenom, onda je stvar jasna.

Teorija da izdavač godinama može držati rukopis u svome pultu je uostalom nova i ne izgleda mnogo knjižarski. A i ono

⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 82. — ¹⁰ grozničavi — ¹¹ Ernest Dronke — ¹² Tu nešto nije u redu — ¹³ poslovni karakter — ¹⁴ K. Marx/F. Engels. *l'eltkani emigracije*

se dečjim knjigama smatram za dodge¹⁵. U Engleskoj takve stvari o Božiću uopšte ne izlaze; to je tako nejasno i neodređeno rečeno da B[angya] to ni u kom slučaju nije mogao shvatiti za pozitivan nalog. U jednoj gostionici se ne piše na tako mizernoj hartiji koja pre podseća na pruski ured. Enfin, nous verrons¹⁶.

Uostalom, ja ovde uopšte ne mogu pisati B[angyi], jer ne znam ništa podrobnije o tome šta je bilo između Tebe i njega, šta je on Tebi rekao, kakva je pisma Tebi još pokazivao itd. Medutim, sada ga imamo.

Šestog novembra. Iz fizičkih razloga nisam gornje mogao da pošaljem. U međuvremenu sam u »K[ölnische] Z[eitung]«-u pročitao novu Stieberijadu. Dakle, »od originalne knjige zapisnika« su digli ruke, ali je zato ustao iz mrtvih H. Lieb[knecht] u vidu novčane priznanice. Monsieur Hirsch i kompanija su — jer ih mora biti više — kako izgleda izmamili prilično novca od tih glupih pruskih policajaca. Il valait bien la peine¹⁷, poslati u London policijskog poručnika da bi mu digli pare i još k tome za vest o *sasvim tajnoj* sednici kod Tebe¹⁸!

Šta je to, međutim, s Fleuryjem, prijateljem Dronkea, koga ovde svi direktno i otvoreno nazivaju policijskim agentom? To će, verovatno, unekoliko ublažiti gnev Malog protiv B[angye]. Izgleda takode da je neko brbljao u pogledu Stieberovog pisma, ali to ne škodi ništa; način na koji sâm St[ieber] skreće pažnju na taj dokument i govori o »infamnim klevetama«, samo povećava efekat.

Weerth je u Liverpulu, vratiće se tek za nekoliko časova, tako da pisma od Schneidera i Bangye¹⁸ moram zadržati do sutra.

Bürgers je priznao da je bio saradnik »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«¹⁸⁶¹! To je, naravno, dovoljno da ga osude na vešala. Tako šta još nisam video.

Večeras će, naravno, »K[ölnische] Z[eitung]« doneti prvu vest o tome da se stvar malčice izmenila. Advokati su vrlo dobro učinili što su sve zadržali dosada, samo ako sada pregnu kako treba.

Tvoj
F. E.

Subota

Ne zaboravi da mi *obratnom poštom* pošalješ primerke Freiligrathovih pesama koje se tiču Kinkela¹⁸³. U Bredfordu već imamo ljude koji hoće da ga pozovu da ih pročita.

¹⁵ smicalicu — ¹⁶ Najzad, videćemo — ¹⁷ Vredelo je truda — ¹⁸ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 84.

Hirsch mora da je još ovde, bar je prošle nedelje positivement¹⁹ bio ovde, kad sam ga video u Athenäumu^[148]. Neko drugi koji u dlaku liči na njega bio je takode ovde i spočetka me je zbunjivao. Da li on ovde ima mesto ili ga traži? Uostalom, kada si Ti poslednji put bio ovde^[187], u Broughtonu nas je jednom sreo jedan čovek i viknuo: Guten Morgen²⁰, Marx! Mi se nismo mogli setiti ko je to bio: to je bio Hirsch. Taj subjekt putuje, dakle, kao umetnik. Čim se proces svrši, treba ga izlemati.

¹⁹ sigurno — ²⁰ Dobro jutro!

86

Marx Engesu
u Mančester

[London] 10. novembra 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Prilažem izveštaj svoje žene o jučerašnjem mitingu u spomen Roberta Bluma^[188]. Ona je bila sa Imandtom u galeriji Freemasons Tavern¹, gde je održan.

Što se tiče B[angye], sačuvaj samo Collmannovo pismo. Ako me bude pitao o tome, ja ću se izgovarati da stalno zaboravljam da Te zamolim da ga vratiš. Ako bi bila namerna prevara od strane B[angye], to bi nam sam on dao u ruke nepobitne dokaze protiv sebe. Toliko je jasno. B[angya] je prvobitno bio okrivljen da je izdao Parisku zaveru^[79] i da je kasnije obmanjivao u kelnskom procesu. U oba slučaja se ispostavilo suprotno. Kothesovu² adresu, sudeći po Schneiderovom pismu, izgleda da je izdao neki poznanik samog Kothesa. Najzad, što se tiče naše brošure³, biće da je Weerth svakako već sada operisao sa Collmannovom adresom i ta se stvar mora razjasniti. B[angyi] sam dao pismo za Collmanna, gde mu ja, u pogledu toga da je njegov rok za objavljivanje brošure ugovorno utvrđen, objašnjavam da ugovorom nije utvrđeno da mi originalni rukopis, koji još posedujemo, ako namo za shodno ne štampano u Briselu ili Njujorku. Isto tako ugovorom nije utvrđeno da se za četrnaest dana drugi deo, koji je gotov i čini za sebe zaokrugljenu celinu, ne izda kod nekog drugog knjižara, pod posebnim naslovom itd.

A sad o kelnskoj stvari.

Ja na Bürgersovom itd. mestu ni u kom slučaju ne bih dozvolio gospodinu Beckeru⁴ da na štetu svih drugih tako bezobrazno ističe sebe kao homme supérieur⁵ i na trijumf demokrata toliko srozava karakter *čitavog procesa*. Jedno je braniti se, a drugo držati sebi apologiju na račun drugih. Becker je jedan od epigona revolucije, koji ima mnogo lukavosti, ali malo razuma i tačno kalkuliše kako da se progura do velikog čoveka. Svi njegovi talenti su talenti d'un infiniement petit⁶.

¹ lokal(gostionica) slobodnih zidara — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 82. — ³ K. Marx/F. Engels, *Velikani emigracije* — ⁴ Hermann Becker — ⁵ nadmoćnijeg — ⁶ beskrajno malog

Vlada je u svom očajanju, kao što znaš, u naknadnom izveštaju Goldheima⁽¹⁸⁹⁾, pribegla herojskim sredstvima, ali je samo ponovo upala u klopku.

Goldheimov iskaz je dao u ruke dva podatka: »Greiff« i »Fleury«.

Ja sam preduzeo istraživanja u pogledu Greiffa (*čak sam u tom cilju najmio jednog pruskog moucharda*⁷). Tako sam dobio njegovu adresu i našao da stanuje 17, Victoria Road, Kensington. To je, međutim, kuća gospodina Fleuryja. Konstatovano je, dakle da Greiff stanuje kod Fleuryja. Dalje se ispostavilo da G[reiff] ovde zvanično figurira ne kao »poručnik policije«, već kao ataše pruskog poslanstva. Najzad, da je u subotu 6. novembra otputovao odavde na nekoliko nedelja. Verovatno za Keln. Sam je izjavio da dolazi iz straha od marksijanaca, Fleury ga je prevario itd.

Bilo je, dakle, jasno: Greiff je Fleuryjev pretpostavljeni. Fleury je Hirschov pretpostavljeni. Tako se ta stvar i ispostavila.

S druge strane, u petak, 5. novembra, Imandt i Dronke su išli Fleuryju sa »Kölnische Zeitung«-om u ruci. On je, naravno, izigravao iznenađenog, tvrdio je da ne poznaje nikakvog Greiffa, izjavio je da je spreman za sva objašnjenja pred magistratom, ali je prethodno hteo da govori sa svojim advokatom, zakazao je dva sastanka za subotu, 6. novembra, jedan za dva, drugi za četiri sata, ali se dobro pazio da se ne pojavi i udesio da policija tako dobije još jedan dan u kome mi nismo mogli operisati, izuzev što smo poslali nekoliko privremenih pisama za Keln. Najzad su mu 7. novembra Dronke i Imandt iznudili izjavu, koju ćeš čitati u »Kölnische Zeitung«⁽¹⁹⁰⁾. Poslaću Ti kopiju izjave koju u ovom trenutku ne mogu da nadem. Pošto su izjavu imali u džepu, rekli su mi da je špijun, da Greiff stanuje kod njega, da smo mi sve to znali i igrali se s policijom, dok je ona mislila da se igra s nama. On je, naravno, nastavio da uverava u svoju nevinost.

Najzad sam razaslao ljude (između ostalih pijanog generala Herwega) da pronadu Hirschov stan. Pokazalo se da on stanuje nedaleko od Fleuryja, takode u Kensingtonu.

Pre nego što produžim s pričom, još nešto. *Čitav Goldheimov iskaz* biće Ti vrlo jasan ako uzmeš u obzir: 1. da je Goldheim 30. oktobra (subota) bio ovde i da je s pruskim sekretarom poslanstva Albertsom išao Greiffu i Fleuryju; 2. da je *ujutru tog istog 30. oktobra* naša izjava o predstojećim otkrićima⁸ izašla u pet engleskih listova; 3. da je *tog istog 30. oktobra* Fleury zakazao sastanak sa Imandtom i Dronkeom, pošto Dronke

⁷ agenta — ⁸ K. Marx/F. Engels, *Izjava uredništva engleskih listova*

umesto Imandta treba da preuzme francuske časove za njega. 4. Da sam ja, međutim, *pre* nego što je Stieber dao svoje *drugo* saslušanje sa otkrićima o Londonu, *odmah* posle njegovog prvog saslušanja o Chervalu itd. poslao *izjavu* u »Kölnische Zeitung«, »Frankfurter Journal« i »National Zeitung« u kojoj sam već Stieberu pretio njegovim *pismom* meni⁹. Ta izjava, doduše, nije izašla ni u jednim novinama. Ali su pošta i policija neosporno to *pribeležile*¹⁰.

Tako se krajnje prozaično rasvetljava Stieberovo »vidovnjaštvo« i sveznanje njegovih policijskih agenata u Londonu. Sve što je Goldheim inače kazao bile su *fabulae*¹⁰. U Kelnu sam pored Fleuryjeve izjave, na različite načine dostavio potrebno objašnjenje o ovoj stvari.

Ali sada dolazi ono glavno.

Bila je, naravno, moja namera da tražim warrant¹¹ za Hirscha, radi čega sam i pronašao njegov stan. Ali sam adresu dobio tek u subotu. Da sam imao warrant za Hirscha, bio bih siguran da bi on uvalio Fleuryja a Fleury Greiffa.

Šta se dogodilo? Willich se sasvim u tajnosti u petak uputio sa Hirschom u prisustvu Shärttnera u magistraturu u Bow Street, i tu je Hirsch navodno priznao u trostruko izrađenom dokumentu *da su on i Fleury već otprilike pola godine izrađivali lažne zapisnike*, zatim poslao ova tri dokumenta 1. Göbelu, predsedniku porote, 2. Schneideru, 3. »Kölnische Zeitung«-u — i dao Hirschu novac za *bekstvo*, pa ga čak odveo i na parobrod, da bi on to sam u Kelnu priznao.

Svi smo to saznali tek prilikom našeg traganja za Hirschom, i delom u Bow Streetu, odakle smo hteli da dobijemo warrant. Schapper je sam pričao Liebknechtu da *mu* Willich nije o svemu tome saopštio *ni reči*. Tako nam je gospodin Willich istrgao iz ruku povod za proceduru koju smo hteli da izvršimo u samom Londonu! U kom cilju? To je vrlo jednostavno, ako se uzme u obzir da je on već godinu dana *homme entretenu*¹² od trgovca Fleuryja, *dakle u svakom slučaju bi se otkrile vrlo kompromitujuće stvari da je Fleury uhapšen*.

Koliko je ovaj Fleury, uostalom (*nikad* ga nisam video), kod demokrata uvažen — *Techow mu je pri svome odlasku u Australiju još sa broda pisao pismo u kome ga uverava o njegovim velikim umnim i duševnim sposobnostima*.

Novac koji je Willich dao Hirschu za put *sigurno* je i sam dobio od Fleuryja u tu svrhu.

⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. — ¹⁰ bajke — ¹¹ nalog za hapšenje — ¹² *izdržavan*

Hirsch je priznao da je pokušao da falsifikuje Liebknechtov rukopis i da je radio pod vodstvom trgovca Fleuryja (taj džukac je pri tom *imućan* i oženjen je iz vrlo *ugledne* engleske kvekerske porodice), kao što je i sam Fleury stajao pod Greiffovim vodstvom. Tako se savršeno potvrđuje sve što sam ja odmah izveo iz sadržine i podataka originalne knjige zapisnika koje je doneo »Kölnische Zeitung« i što niko od advokata dosada nije iskoristio kako treba¹¹⁹².

Da će kelnski optuženi biti oslobođeni, *svi* bez izuzetka, ne podleže po mom mišljenju nikakvoj sumnji.

Bilo bi mi drago kad bi pisao *Strohm* da bi me on mnogo obavezao kad bi mi *odmah* poslao nekoliko funti. Od 4 funte i 10 šilinga koje sam primio preko Tebe, skoro 3 funte su otišle na trčkaranja, moucharde itd. Naravno, i naši siromašni prijatelji iz Saveza¹⁷ iskoristili su mnoga trčkaranja, sastanke itd. da bi izvukli sasvim priličnu sumu od faux frais de production¹³ za pivo, cigare, omnibus itd. koje sam, naravno, morao da likvidiram.

Freiligrathove¹⁸³ pesme ćeš dobiti.

Apropos! Reichenbach je dao »*litografisanu izjavu*«¹¹⁹³ u sve američke novine, u kojoj je Willich-Kinkela grdno zakačio. Iz toga proizilazi da je Kinkel između ostalog likvidirao 200 funti samo za svoje putovanje. Ja ću taj dokument nabaviti i poslati za arhiv¹¹²⁹.

Tvoj

K. M.

Pozdravi Weertha¹⁴. Vehse je juče otputovao. Radi naše brošure¹¹⁹⁴ već sam pisao u Frankfurt. Ako ne budemo mi pisali, onda će se čitave stvari dočepati Becker *ad majorem gloriam Beckeri*¹⁵.

¹³ neproizvodnih troškova — ¹⁴ umrljano mastilom — ¹⁵ radi veće Beckerove slave

87

Marx Engelsu
u Mančester

28, Dean Street, Soho, London
16. novembra 1852.

Dragi Engels,

Ako Ti je moguće, napiši za petak članak za »Tribune«-u o kelnskom procesu^[195]. Ti sada poznaješ sav materijal isto tako dobro kao i ja, a ja sam od pre četiri do pet nedelja toliko zanemario svoje kućevne obaveze zbog public business¹ da ove nedelje još i pored najbolje volje neću dospeti da radim.

Nisi mi javio da li si dobio Reichenbachov cirkular^[193] koji Ti je poslat prošle nedelje?

O izjavi za englesku štampu o kelnskou stvari večeras će biti savetovanje². Teško da će ostati vremena da Ti se ona pret-hodno pošalje na uvid. No napišeš li Ti takvu izjavu, koja će još do četvrtka ujutru biti ovde, onda još bolje.

Pozdravi Weertha.

Tvoj
K. M.

Za Rugeov miting^[188] od 9. Kossuth-Mazzini su javili da su bolesni. Zato su se 10. pojavili kod »Friends of Italy«^[196]. Ledru-Rollin se nije ni izvinio.

¹ javnih poslova — ² K. Marx/F. Engels, *Konačna izjava povodom kelnskog procesa*

88

Marx Engelsu
u Mančester^[197]

28, Dean Street, Soho, London
19. nov[embra] 1852.

Dragi Engels,

Savez se ovde¹ prošle srede² na moj predlog *raspustio*, a takode je i za dalje postojanje Saveza na Kontinentu izjavio da *više ne odgovara vremenu*. Na Kontinentu je on, uostalom, od hapšenja Bürgers-Rösera faktički već prestao da postoji. Prilažem izjavu za *engleske* listove, kao upotpunjenje naše prve izjave³, koju Ti treba bolje i konciznije da *poengleziš*. Nemački original nemam više. Osim toga ću opširno napisati još jednu »L[itografsku] k[orespondenciju]« o *policijskim svinjarijama*⁴ itd., i za Ameriku poziv za priloge u korist zatvorenika i njihovih porodica^[198]. Freiligrath će biti blagajnik. Potpisali su svi naši ljudi.

Članak za »Tribune«-u^[195] naprotiv, zavisi od Tvoga vremena. Ti moraš *što pre* vratiti priloženu izjavu ili, tačnije, njeno popravljeno izdanje, pošto za londonsku štampu nema više ni dana za gubljenje.

Pozdrav Weerthu.

Tvoj
K. M.

¹ Londonski okrug Saveza komunista — ² 12. novembra 1852. — ³ K. Marx/F. Engels, *Konačna izjava povodom kelnskog procesa, Izjava uredništvu engleskih listova* — ⁴ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Za štampanje brošura¹ ja Ti u najboljem slučaju mogu poslati 2 do 3 funte – i sâm sam trenutno bez novaca. Međutim, tri štampana tabaka čine 10 do 12 funti troškova, sa broširanjem itd. još i više. Ako ta stvar ne bude štampana na Kontinentu i za račun ili bar uz učešće nekog knjižara, ona se uopšte neće moći rasturiti. U Pruskoj itd. ona će, ako tamo stigne, biti konfiskovana i knjižari će nas prevariti. Mi ćemo, dakle, novac morati smatrati kao žrtvovan istoriji, jer od toga u funtama, šilinzima, pensima itd. neće sigurno pri tom ništa izaći. Sad se postavlja pitanje: da li mi taj iznos možemo sada rizikovati; da li ne bi bilo bolje da se ta stvar sabije na jedan do jedan i po tabak, da bi troškovi više odgovarali našim snagama? Decembar i januar su za mene dva najteža meseca u celoj godini; pre februara jedva da mogu misliti na dalja plaćanja troškova. Ako damo da se štampa na kredit, onda će nam štampar na kraju, kao i Weydemeyeru¹⁹⁹¹, zadržati primerke dok ne bude plaćen. I mi na svaki način moramo ipak prethodno videti kakva je mogućnost rasturanja; dosada ja ne vidim gotovo nikakvu.

Weerth će sutra doći u London; on će 2. decembra otploviti iz Sauthemptonu. Njegova outfit² ga je stajala vrlo skupo. I Strohn ovih dana putuje u London i odatle na Kontinent. Kraj mnogih putnih troškova koje mu čini njegovo preduzeće (uz to još, kako čujem, sa stranim kapitalom) ni od njega se neće moći ništa dobiti. Tako svi tanko sviramo.

Moje je mišljenje da će ta stvar, ako Ti nemaš zaista dobre knjižarske puteve za rasturanje, ostati čak nepoznata i proći će, kao i sva u emigraciji štampana literatura, a da je u Nemačkoj neće ni videti. A to je vrlo rđavo, u ponekom pogledu čak gore nego ako se ništa ne dogodi. Jer bi otvoreno dokazalo da smo mi upućeni na inostrane nemačke budžaklijske štamparije i da baš ništa ne možemo uraditi. Mi smo se od blamaže, koja je vezana za Bürgersovu okružnicu¹⁸³¹, mogli povući u svoju misterioznu literarnu poziciju, ali se i ona može kompromitovati takvim priznanjem naše literarne nemoći. Pruska vlada bi se radovala

¹ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ² oprema

da vidi da smo mi spali na sredstva publiciteta, koja stoje na raspolaganju demagozima od 1831. u egzilu i koja su skoro ravna nuli. Zlo je što je tako, ali ja mislim da ćemo uraditi bolje ako *mi* to bar ne udarimo u velika zvona. I u Rajnsku provinciju, gde bi bila glavna prodaja, ne možemo dostaviti ni jedan primerak a da ne kompromitujemo sto ljudi, otkako je porota priznala [. . .]³ novi zločin veleizdajničke prepiske.

Ja ću Ti poslati novac 1. ili 2. decembra; razmisli još jednom o toj stvari, i ako misliš da je bolje da se brošura štampa na taj način nego nikako, onda bar gledaj da urediš tako da sa plaćanjem ne dospemo u nepriliku; kao što rekoh, pre februara ne mogu se obavezati ni na šta.

Weerth Ti je možda već pisao da se gospodin Chr. Collmann *ne može naći* na navedenoj adresi 58 ili 59 Neue Königsstraße niti uopšte u Berlinu, kao što takode niko ne poznaje knjižara ovakvog imena. *Après tout, il paraît pourtant qu'on a voulu nous jouer*⁴. Gospodin Bangya neće sada privremeno od mene dobiti ništa natrag. Na kraju kao da je »trgovački putnik« Schulz i umrli upravnik policije Schulz bio jedno te isto lice.

Pozdravi mnogo svoju ženu i decu. Za nešto više od dve nedelje biću u Londonu.

Tvoj
F. E.

[Mančester] subota, 27. nov[embar] 1852.

³ Papir oštećen. — ⁴ Međutim, po svemu, izgleda da su nas hteli izigrati.

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Ostao sam nad priloženim člankom¹ do jedan čas po ponoći, ali sutra ujutru u devet ide još jedna pošta. Hoću da izvršim opit da li ćeš ga još dobiti na vreme za parobrod (u utorak uveče prvom poštom za Liverpul); ako ne, moraš ga poslati parobrodom u petak.

Sutra ću biti van grada; ako se vratim dosta rano, poslaću Ti novac.

Da li ću uskoro dobiti članak o Engleskoj za »Tribune«-u? Sada opet mogu da radim.

Cobden se, izgleda, nešto razočarao u svojim ministarskim nadama u Grahama i Russella; ovi su ga, kako izgleda, hladno ispratili, inače ne mogu sebi da objasnim^[200] njegov bes u petak. Od 1844. taj čovek nije govorio tako zajedljivo. He is a disappointed demagogue again², dogod to traje. Dobro je, uostalom, što su torijevci bili u većini, sad ćemo bar moći da čujemo Disraelijev budžet. Da je taj gospodin imao više znanja i razuma a manje lukavosti i lopovske pohlepe, onda ne bi bilo ništa lakše nego fritrejderima spremiti fritrejderski budžet od kojeg bi im se smračilo pred očima. Da se samo održe dok ne dode kriza! Mi se *décidément*³ nalazimo u periodu uzbuđenja, mada i to još ide vrlo pian piano. Ali svejedno, šest strana oglasa akcionarskih društava u današnjem »Daily News«-u, posle čega već veruje da će moći da potisne »Times« i osim toga još oko 50 do 80 inostranih železničkih, rudarskih (zlatnih rudnika), parobrodskih itd. društava neće promašiti svoje neizbežno dejstvo. Želja »za više« ne izostaje. Na sreću otklonjena je jedina okolnost koja bi mogla prerano da prekine prekomernu proizvodnju industrije pamuka; nova berba daće *daleko više od tri miliona bala*, veća je, dakle, nego ikad što je bila, i pamuk će opet pasti; sirovina, dakle, neće nedostajati. Ako iduće godine bude žito slabo ponelo, onda ćemo doživeti lepu paradu. Bez toga je pri nenormalnim prilikama — pri australijskim i kalifornijskim tržištima, koja rastu kao pečurke, gde jedna individua troši oko četiri puta koliko na

¹ F. Engels, *Nedavno sudenje komunistima u Kelnu* — ² On je opet razočarani demagog — ³ nesumnjivo

drugom mestu, pošto ženâ i dece tamo gotovo i nema te se mnogo zlata straći u gradovima, pri novom tržištu koje kalkutske firme već sada eksploatišu u Burmi, pri širenju trgovine od Bombaja i Karačija na severoistok Indije i graničnih zemalja (ova je specijalno vrlo velika) itd. — teško reći da li će već iduće godine doći do nečeg odlučujućeg.

Tvoj
F. E.

Mančester, ponedeljak, 29. nov[embra] 1852.

Marx Engelsu
u Mančester

3. decembra 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Ti bi već odavno dobio odgovor na pismo (s prilogom članka za Dana-a¹) da nisam dvostruko zaposlen i zadržan diktiranjem svoje brošure² na čisto i zatim posetama Weertha, Strohn, Damma etc.

Brošura će po svoj verovatnoći biti štampana u Švajcarskoj kod Schabelitza juniora, koji se odvojio od svog starog i otvorio sopstvenu knjižaru. Osim toga, može Cluß, ako misli da će time isterati troškove proizvodnje, tu stvar dati da se štampa u Vašingtonu. Stvar se *mora* štampati, već zbog toga da bi kao javni dokument postojala po izbujanju revolucije. Ja sam učinio još nova, vrlo interesantna otkrića o Chervalovoj zaveri etc., koja ćeš, nadam se, čitati štampana.^[201]

Weerth je došao u nedelju uveče, našao me je vrlo zaposlenog i ne sasvim dobro raspoloženog. On me je upitao »šta ja u stvari hoću da pišem o kelnskom procesu?« — i to u nešto otmeno unjkajućem tonu. Ja sam ga upitao »šta on traži u zapadnoj Indiji?« — i posle četvrt sata se izgubio. U utorak uveče opet je došao i rekao mi da u stvari nije hteo da dode ali da je popustio Freiligrathovom navaljivanju. Ja sam mu, naime, u nedelju izgledao vrlo zaposlen i mrzovoljan. Uzeo sam sebi slobodu da gospodina Weertha upozorim na to da je on devet desetina vremena otkako ga poznajem uvek bio mrzovoljan i malcontent³, što on za mene ne može da tvrdi. Pošto sam ga malo izbrusio, on se ponovo snašao i postao — opet stari Weerth. Nalazim da se ponovo snašao i postao — opet stari Weerth. Nalazim da se davolski poburžoazio i da svoju karijeru uzima odveć »au sérieux«⁴. Strohn je bar uvek stari i pas trop fin⁵.

Gospodin Bangya je danas od mene dobio sledeće pismo⁶:

»Danas sam primio pismo od Engelsa sa veoma čudnovatim saopštenjima⁷.

¹ Friedrich Engels, *Nedavno sudenje komunistima u Kelnu* — ² K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ³ nezadovoljan — ⁴ ozbiljno — ⁵ nije suviše fin —

⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 36. — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 89.

Engels nije pisao na adresu koju ste mu Vi naveli, jer, kaže, šta dokazuje i odgovor na pismo koje nije pisano na direktnu adresu, već preko neke druge adrese poste restant?

Engels je, naprotiv, naredio poslovnim prijateljima u Berlinu da se obaveste o stvari. Oni su mu posle najbrižljivijih raspitivanja javili:

1. da ne postoji nikakva firma Collmann;
2. da ne postoji nikakvo lice C[ollmann] pod navedenom adresom, 58 ili 59 Neue Königsstraße;
3. da se Collmann uopšte ne može pronaći u Berlinu.

Engels me je dalje upozorio na to da oba pisma s potpisom Eisermann i pismo s potpisom Collmann, potiču od iste ruke, da sva tri imaju čudno svojstvo: što su obične cedulje bez poštanskog žiga, da u prva dva Eisermann a u posljednjem Collmann direktno nastupa kao izdavač itd. i da se stvar odugovlači više od šest meseci pod izgovorima koji jedan drugom protivreče.

Pitam Vas, pošto se Collmann isto tako pokazao kao mistifikacija, kao i ranije nepostojeći izdavač »Const[itutionelle] Zeitung«-a Eisermann, na koji *racionalan* način objasniti sve te protivrečnosti, neverovatnosti, misterije u jednoj tako prostoj stvari kao što je izdavanje jedne brošure⁸?

Činjenice se ne daju odstraniti »poverenjem«, i ljudi koji se poštuju ne očekuju jedan od drugog nikakvo slepo verovanje.

Ja Vam priznajem da sam i pored najbolje volje primoran da tu stvar, što je više okrećem, smatram davolski *nejasnom* i da bih se ja bez svoga ličnog prijateljstva prema Vama bez daljeg saglasio sa zaključkom Engelsovog pisma: »Après tout, il paraît pourtant qu'on a voulu nous jouer«⁹. Vaš itd. Marx.

P. S. Engels me, najzad, još upozorava da apsolutno ništa ne bi bilo dokazano niti šta pomognuto čak i ako bi se dotični rukopis na nekoliko dana opet pojavio u Londonu. I šta bi to moglo dokazati, osim postojanje i istovetnost rukopisa, u koje niko ne sumnja.«

Sutra ćemo videti šta će gospodin B[angya] odgovoriti.

Medeni meseci Bonapartinog carstva su divni. On je uvek živco na veresiju. Učinimo veresijske zavode u Francuskoj što opštijim i svim klasama Francuza što pristupačnijim — i svi će verovati da je došlo hiljadugodišnje carstvo. Uz to, direktno jednu posebnu banku za stockjobbery¹⁰ i railwayhumbug¹¹. On uvek ostaje jednak samom sebi. Pustolov i pretendent na presto ni trenutka se ne odriču jedan drugog. Ako ne otpočne neki rat i to uskoro, onda će ga finansije oterati u propast. Dobro je što se Proud-

⁸ K. Marx, F. Engels, *l'elikani emigracije* — ⁹ Medutim, po svemu mi izgleda da su nas hteli izigrati. — ¹⁰ špekulaciju akcijama — ¹¹ mahinacije sa železničkim prugama

honovi planovi izbavljenja realizuju u jedinom obliku u kome se mogu praktikovati — kao kreditni švindl i više ili manje direktna prevara.

Radujem se jako Tvome dolasku ovamo^[202].

Tvoj

K. Marx

92

Marx Engelsu

u Mančester

14. dec[embra] 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Ja sam Te za čitavo vreme pratio s hemoroidima. Samo su ovoga puta srećom slabiji, jer su se pojavili u mršavo vreme, bez »perfidnog« razvitka. U nužnom slučaju moraš upotrebiti pijavice. C'est le grand moyen¹.

Novac primio pre osam dana.

Iz sledeće kopije jednog pisma Schabelitzza juniora videćeš kako stoji stvar sa *Otkrićima o komunističkom procesu u Kelnu*: Bazel, 11. dec[embra] 1852.

»Dragi Marx! Rukopis sam prekjuche u redu primio i već danas čitam prvi korekturni otisak. Brošura je složena sasvim novim splendid slovima i stampana u 16^o. Korekturu ćemo izvršiti što je bolje moguće. Cela brošura imaće 70 do 80 štampanih stranica, i ja mislim da bismo cenu mogli odrediti na 10 srebrnih groša po primerku, pošto će jedan deo izdanja (2000 primeraka) svakako biti konfiskovan. Glavnu pošiljku ćemo uputiti u Rajnsku provinciju. Ja sam ubeden da će brošura napraviti veliku senzaciju, jer to je majstorsko delo. Bilo nas je četvorica kada smo čitali rukopis i među nama dva vrlo kompetentna čoveka, sposobna da ocene; (da li Sch[abelitz] ubraja i sebe u te »kompetentne«?) i svi smo bili jednodušni u hvali. Nema sumnje da je pruskoj vladi ovim postavljen »spomenik«. — Sa srdačnim pozdravom Marxovoj partiji.

Vaš

J. Schabelitz«

Poslednja fraza odnosi se na to što sam se ja donekle pribojavao da će Sch[abelitz] negodovati zbog surovog tretiranja partije Willich-Sch[apper] kojoj je i sâm plus ou moins² pripadao.

Pošto je držanje u tajnosti glavna stvar da brošura ne bi bila konfiskovana odmah na nemačkoj granici, ovde sam svuda raširio da će brošura o kelnskom procesu izaći u Americi.

¹ To je najbolje sredstvo. — ² više-manje

Da Te u Tvome hemoroidnom stanju ne bih uznemiravao, dao sam Pieperu da tant bien que mal³ prevede kritiku Disraelijeveg budžeta⁴, određenu za Dana-a, i prošlog petka sam je poslao u Ameriku.

Izvini što ovoga puta ne pišem više. Đavolski me boli glava.

Tvoj
K. Marx

³ kako-tako — ⁴ Karl Marx, *O radu parlamenta — Glasanje od 29. novembra — Disraelijev budžet*

1853

93

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Nadao sam se da ću juče na putu za stanicu još jednom moći svratiti kod Tebe, ali zbog pisma koje malo neprijatno govori o mome produženom odsustvu^[202] i o radu koji se ovde gomila bio sam primoran da se iznenada spremim za odlazak i požurim u kontor. Svoje poslove u Cityju sam dozlaboga zanemario i morao sam ih, dakle, juče u poslednjem momentu posvršavati. Zbog toga sam se toliko zadržao tako da mi ništa nije preostalo nego da *recta via*¹ otputujem, ako sam hteo, što je bilo nužno, da se danas u kontor u pojavim *at a decent hour*²; i onako bih inače svratio k Tebi uveče, kad je obično celo društvo kod Tebe, i u tom slučaju ne bih se mogao izvući od onoga što bi sledilo, tj. od krigli kod Göhringera, Zimmermanna, Wooda i u drugim noćnim lokalima.

Biće najbolje ako u jedan paket spakuješ Clufova pisma itd., američke novine i ostale stvari i pošalješ ovamo preko Pickforda and Co., ili Chaplin, Horne and Co., na mene, adresa E[rmens]& E[ngels], kako bi koncern platio trošarinu.

Ovde sam našao pismo, na *passable*³ engleskom jeziku, od Madiera o njegovom patentu koji se u izvesnom smislu tiče naše industrije. On opet, bila stvar dobra ili ne, ima glavu punu iluzija, no videću šta mogu učiniti. Ako pronalazak bude *dobar*, on može na njemu pristojno zaraditi, pošto je proda skoro bezgranična. Ako ga budeš video, reci mu da bih mu ovih dana pisao, ali da opet imam pune ruke posla.

Želeo bih da neki naši mladići u Londonu zbilja dodu do neke plus ou moins⁴ solidne zarade, jer oni isuviše banče, i ako se jednom dospe među njih, onda se možeš s deset prema jedan kladiti da se za 36 časova nećeš istrezniti, kao što se meni to dva puta desilo, na veliko čuđenje moje sestre⁵.

¹ pravo — ² na vreme — ³ prilično dobrom — ⁴ više-manje — ⁵ Marie Blank

U proleće ili početkom leta doći ću opet u London.

Zar još nije stigla stvar⁶ od Schabelitza?

Srdačan pozdrav Tvojim ženi i deci, pozdravi takođe tu pijanu bandu.

Tvoj
F. E.

Mančester, 11. jan[uara] 1853.

⁶ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 92.)

94

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 21. januara 1853.

Dragi Engels,

Ako Ti je *ikako moguće*, prevedi čitav priloženi patch¹ i pošalji ga *direktno iz Mančestera (potpisavši moje ime)* preko Liverpoola ili Sauthemptona, prema tome kad ide steamer², na adresu »A. Dana, One of the editors of the „New York Tribune“³, New York«.

Stvar, naime, stoji ovako:

Pošto su moje nevolje dostigle climax⁴, to sam za deset članaka (*uračunavši priloženi*) vukao menicu na 20 f. st. na Greeleya i pisao mu da prepisivač nije sasvim gotov sa pepisivanjem članka (koji se otuda mora i datirati na petak); *on će mu biti otposlata u utorak*. Članke sam mu računao po 2 f. st. što je Dana u svome pismu od 16. decembra 1851. obećao, ali čega se dosada nije držao (za current letters⁵).

Jevrejčić Bamberger mi do sada nije dao još ni santima, ali je *obećao*, i ja ću mu postepeno na menicu (dok on ne dode) izvući bar 15 f. st.

Priloženi članak se mora *zbog obračunavanja po 2 funte sterlinga u celini* poslati. Tema s vojvotkinjom od Sutherlanda napraviće graju u Americi.

A-propos! Blind me već dva puta gnjavio zbog Hercenove knjige²⁰³¹. Stoga mi je moraš vratiti.

Dva časa je noću. Pismo stoga ne mogu više frankirati i moram ga poslati bez marke.

Tvoj
K. M.

¹ nadrljani članak (*Izbori — Finansijske nevolje — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo*) — ² parobrod — ³ jedan od urednika »New York Tribune« — ⁴ vrhunac — ⁵ pisma o aktualnim pitanjima

95

Marx Engesu
u Mančester

29. januara 1853.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Primio 3 f. st. i vraćeni rukopis¹.

Moraš me izviniti što tako dugo nisam pisao. To će Ti objasniti pressure from without².

Willich je pre nekih četrnaest dana otišao za Ameriku kao Kinkelov agent.

Gospoda von Brüningk je pre nekoliko dana pokopana.

Zahvaljujući neveštima manevrima parlamentaraca Reichenbacha i Löwea i nemarnosti Imandta, 1000 f. st. je ponovo palo u ruke gospodina Kinkela, i to tako da je novac deponovan u Bank of England na *njegovo* ime, i Reichenbach u maju treba da mu preda depozitnu priznanicu, ako jemci ne zaključe drukčije^[204]. Zaključci koji sada, naravno, nemaju više nikakve vrednosti.

Gospodin Bangya je već tri nedelje u Parizu. Liebknecht je dobio vrlo dobro mesto kod Jevrejina Oppenheima. Ostalo stanovništvo, excepte³ Imandta, još flotira.

Brošura⁴ kod Schabelitza je bila gotova tek 11. januara. Šest tabaka otprilike. Izgleda, međutim, da on neće ništa da šalje u London dok tu stvar srećno ne otpremi u sve krajeve Nemačke i ne dobije potvrdu o prijemu.

Gospoda Kelnjani^[71], naročito Daniels, uporno ostaju pri svome dostojanstvenom ćutanju. Ogovor na to što smo četiri do pet nedelja zapostavili sve poslove zbog njihove stvari.

Iz priloženog isečka iz »Arbeiterrepublik«^[205] (urednik Weitling) videćeš bes ovog krojačkog kralja i diktatora kolonije »Communia« na kelnski komunistički proces u partiju Marxa i komp.

Juče sam prvi put rizikovao da sâm napišem članak za Dana-a⁵ na *engleskom*. Pieper je bio korektor, i stvar će ići passablement⁶ samo kad nabavim dobru gramatiku i stanem hrabro da pišem.

¹ Verovatno se ima u vidu rukopis članka K. Marxa. *Izbori — Finansijske nevolje — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo* — ² pritisak spoljnih okolnosti — ³ izuzev — ⁴ K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁵ Karl Marx, *Smrtna kazna — Pamflet gospodina Cobdensa — Propisi Engleske banke* — ⁶ snošljivo

A-propos:

Dåbord⁷: Blind me neprestano gnjavi zbog Hercenove knjige^[203].

Drugo: ne zaboravi da u svome sledećem pismu pošalješ okružnicu i obračun od Reichenbacha^[193]. Dronkeu je to potrebno da bi otpočeo novu dopisničku službu.

Pri sadašnjem stanju zimske žetve uveren sam da kriza will become due⁸. Dogle god su staple article, food⁹, bili prilično abundant¹⁰ i jevtini, zajedno s Australijom itd., stvar se još uvek mogla odugovlačiti. Sada će tome biti kraj. Uostalom, zar ne zvuči neobično kada na primer »Economist« apologetski piše o poslednjem discountregulation¹¹ Bank of England, da je njen cilj »to prevent the exportation of capital^[12]^[206]. Mi vrlo dobro znamo što to treba da znači. A zar se njegova fritrejderska savest ne može uznemiriti pitanjem: Hoćeš li isto tako prevent i »exportation of capital« u obliku cottons, yarns¹³ itd. Zašto onda u obliku of gold?¹⁴ Je li to kraj freetrade economy¹⁵, što se ona vraća na mercantilism pur¹⁶ i efflux and influx of gold¹⁷ smatra za nervus rerum¹⁸?

U Cityju se od poslednjeg Bonapartinog^[207] govora uopšte veruje u rat. Ja sam takode dobio pismo od starog Ebnera iz Frankfurta a. M. Kakvi su zvekani naši zemljaci, video sam juče, između ostalog, iz »Frankfurter Journal«-a, gde se iz Heidelberga piše: Sada se sa višeg mesta sigurno već žali gonjenje velikog Gervinusa^[208] otkako se Bonaparta bacio u naručje »demokratije« i otkako je propagandni rat na pragu. Bojim se da će nemački seljaci i čifte dočekati Krapülinskog^[209] kao »spasioca i prijatelja«. Izgleda da je ta burleskna figura pozvana za potpuno preokretanje i ismejavanje svih tradicionalnih pozicija i partija.

Kakav uticaj vrši loša jesen na rat koji počinje?

Piši mi takode kako stoji stvar u manufacturing department¹⁹, naročito s pamukom.

Jonesov list²⁰ je opet en ascendant²¹.

Cobdenovu brošuru kao i peace conference²² u Mančesteru^[210] smatram u sadašnjem trenutku za čistu glupost. Eto, vidite, kaže Palmerstonov list »Morning Post«, ovi građanski skorojevići su potpuno incapable²³ da vladaju zemljom. To može samo aristokratija. »Morning Herald« objavljuje jedno pismo upućeno njemu i, kako on tvrdi, pisano po diktatu samog Bonaparte, u kome ovaj

⁷ Prvo — ⁸ mora nastupiti — ⁹ glavni artikli, hrana — ¹⁰ obilni — ¹¹ regulisanju diskonta — ¹² »da spreči izvoz kapitala« — ¹³ pamuka, konca — ¹⁴ zlata — ¹⁵ fritrejdske ekonomije — ¹⁶ čist merkantilizam — ¹⁷ odliv i priliv zlata — ¹⁸ koren stvari — ¹⁹ proizvodnom odeljenju — ²⁰ »The People's Paper« — ²¹ u usponu — ²² mirovnu konferenciju — ²³ nesposobni

kaže da bi on došao u Englesku samo ako bi queen²⁴ bilo potrebno 200 000 njegovih junaka poretka protiv demokratije koja opasno raste. Ta demokratija, kaže »Herald«, to ste Vi, gospodine Cobdene, Vi i kompanija.

O »Times«-u sam dobio sledeće sasvim pouzdane detalje, koji će Te možda interesovati:

Mr. Walter, poslanik za Notingem, još uvek je njegov konstitucionalni kralj, još uvek principal shareholder²⁵ lista. *Mr. Mowbray Morris* je Lord of Exchequer²⁶ »Times«-a, njegov finansijski and political manager²⁷ — jako sklon avanturizmu i »reckless« fellow²⁸. *M. Delane junior* (Disraelijev prijatelj) je secretary for the Home office²⁹. Njegov otac je izdavač »Morning Chronicle«-a. *Mr. Dason* je secretary of foreign affairs³⁰. Osim toga, ima »Times« a sort of privy council³¹. Najznačajniji u njemu je *Mr. Lowe*, poslanik za Kideminster; albino sa crvenim očima i belom kosom, ima, kako kažu mnogo talenta i naročito poznaje finansijska pitanja. Pored njega *Mr. Henry Reeve*, koji ima malo mesta u statistical department of Board of trade³², obožavalac orleanskih državnika. *Mr. Lampon* piše money article³³, inače bez uticaja na vođenje poslova lista.

Prema jednom Zerffijevom pismu u Parizu se opšte veruje da Bonaparta sa sultanom rovari u crnogorskoj aferi^[211] protiv Austrije i Rusije.

Vale faveque³⁴.

K. Marx

²⁴ kraljici — ²⁵ glavni akcionar — ²⁶ rizničar — ²⁷ finansijski i politički vod — ²⁸ »bezobziran« momak — ²⁹ ministar unutrašnjih poslova — ³⁰ ministar spoljnih poslova — ³¹ neku vrstu tajnog sveta — ³² statističkom odeljenju Trgovinske komore — ³³ članke o stanju na novčanom tržištu — ³⁴ Zbogom i ostaj mi dobro.

96

Engels Marxu

u London

[Mančester] 11. febr[uara] 1853.

Dragi Marx,

Evo, dakle, te grande affaire¹ gospode Kossuth-a i Mazzinija^[212]. Naše vesti ovde su vrlo nepotpune, ali po mome mišljenju sutra ili u ponedeljak moramo čuti da je sve pri kraju. Milano je vrlo lep teren za ulične borbe, malo pravih ulica i ove su bez ikakve veze, skoro svuda uski, krivi sokaci s visokim masivnim kamenim kućama, svaka je tvrđava za sebe, zidovi često debeli od tri do pet stopa i više, na probijanje se teško može misliti, prozori rez-de-chaussée-a² imaju (skoro svuda) gvozdene rešetke kao ponegde u Kelnu. Ali šta sve to pomaže, oni nemaju nikakve šanse. Posle 1849. Radetzky je dao da se ponovo izgrade utvrđenja stare citadele, i ako su ona gotova, a zato je bilo dovoljno vremena, onda će Milano ostati u rukama Austrijanaca dokle god oni budu u posedu citadele, koja je za pobunjenike neosvojiva bez pobune u vojsci. Da iz Belinzona, odakle su Tesinjani oduvek slali u svet masu laži^[213] u korist svakog italijanskog pokreta, ne stižu nikakve dalje vesti, to jako govori protiv širenja pobune u okolini.

Ja čitavu stvar smatram za vrlo mal à propos³, pošto je njen jedini oslonac, osim tiranije Austrijanaca in general⁴, samo tričavo pitanje Crne Gore^[211], gde takode après tout⁵ turski »red« mora pobediti crnogorsko homerovsko varvarstvo. Ovi veliki diktatori daju se, dakle, nasukati sasvim à la Seiler ordinarnim diplomatskim potezima i zaklinju se na svetsko istorijsku važnost »istočnog pitanja«! Jasno je da oni pri tom računaju na neko prijatno iznenađenje od strane Louis-a Napoleona ali će ih on, ako ne bude sve išlo prema očekivanju, lepo ostaviti u sosu i tretirati kao anarhiste. Osim toga treba pretpostaviti da je moment izbijanja, kao i kod svih unapred organizovanih ustanaka, bio određen daleko više tričavim lokalnim slučajnostima, nego odlučujućim događajima.

Mazzini izgleda da je bar na licu mesta; nije ni išlo drukčije. Ma koliko da je njegova bombastična proklamacija glupava, kod nadmenih Italijana ona ipak može da igra neku ulogu. Nasu-

¹ velike stvari — ² prizemlja — ³ neumesnu — ⁴ uopšte — ⁵ na kraju krajeva

prot tome, čovek neograničene delatnosti, Kossuth! Celui-là est absolument mort, après cela⁶. Takve smešne pretenzije se anno 1853. ipak ne objavljuju nekažnjeno. Ma koliko apsurdno ovde izgledao Mazzinijev apstraktni buntovnički bes, on još sjajno stoji prema hrabrom Kossuth-u, koji ponovo uzima svoju vidinsku^[214] ulogu i iz sigurne pozadine dekretira oslobodenje otadžbine iz ništa od ništa u ništa. On je stvarno lâche i misérable⁷.

Sad ćemo videti šta će učiniti italijanski seljaci; čak i u slučaju nečuvenih i neverovatnih srećnih slučajnosti čika Mazzini i njegovi građani i plemići bi tu mogli doživeti vrlo neprijatne stvari. A ako Austrijanci budu imali prilike da te seljake nahuškaju na plemstvo, oni će to sigurno učiniti.

Austrijanci mora da imaju u Italiji još 120 000 ljudi; kako se protiv njih može dizati buna bez ustanka među samim trupama, ne mogu da vidim. A u ustanak honveda^[215] u Italiji, čak i pod Kossuth-ovom komandom, ne verujem; za to su potrebni veći događaji, a posle tri godine discipline i mira Austrijanci su batinama omekšali i poneke tvrde zadnjice honveda.

Čitava stvar mi izgleda važna samo kao simptom; reakcija protiv ugnjetavanja od 1849. počinje, i naravno na najosetljivijem mestu. Ta stvar čini ovde veliki efekat i filistri počinju da se slažu s tim da ova godina neće proći mirno. Sad loša žetva in corn and cotton⁸, novčana stiska i ono što je prati, i nous verrons!⁹

Jesi li primio 3 f. st. koje sam Ti poslao prošle nedelje — u četvrtak ili petak?

Tvoj
F. E.

⁶ Ovaj je posle svega apsolutno mrtav — ⁷ kukavica i bednik — ⁸ žita i pamuka — ⁹ videćemo

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 23. februara 1853.

Dragi Engels,

Bio sam sérieusement¹ bolestan; naime: »perfide Preußische«² nisu mi dali ni da stojim, ni da sedim, ni da ležim. Otuda moje dugo ćutanje, pa čak i propust da javim za novac.

Video si da Kossuth dezavuiše svoju tobožnju milansku proklamaciju^[216] preko jednog američkog gusara, captain Mayne Reida. Juče mi, međutim, Szemere piše iz Pariza da *pozitivno* zna da je proklamacija *autentična*. Uostalom, to se moglo videti iz sadržine. »Leader«^[217] (macinistički) »deems it his duty to caution his readers, that this affaire lies entirely between Mr. Kossuth and Mr. Mazzini and that the latter is absent from England«³. Izjavu Della Rocca u »Daily News«-u, uperenu direktno protiv Agostinija, indirektno i protiv Kossuth-a, biće da si i sam čitao^[218]. Par nobile fratrum⁴ izgleda da su zavadena, Kossuth je isto tako pritrvoran kao što je i kukavica.

Ti si Mazzinija preцениo ako si verovao u njegovo lično prisustvo u Milanu. On u takvim kritičnim momentima odlazi iz Engleske, da bi se izložio sumnji da je na ratnom poprištu.

Ma koliko da je bedna milanska istorija^[212] kao finale Mazzinijeve večite konspiracije, i ma koliko da verujem da je on lično sebi naškodilo, toliko mi izgleda sigurno da je taj događaj, opšte uzev, povoljan za revolucionarni pokret. Naime, zbog brutalnog načina kako Austrijanci [. . .]⁵ iskorišćavaju. Da je Radetzky sledio primeru Strassolda, on bi milansko građanstvo pohvalio zbog njegovog »čestitog držanja«, čitavu stvar bi označio kao bedni puč nekoliko »miscreanti«⁶ i da kao znak svoga poverenja uzde naizgled popusti, onda bi revolucionarna pitanja bila blamirana pred bogom i ljudima. Ali tako, pošto uvodi potpuni pljačkaški sistem, on pretvara Italiju u »revolucionarni krater«, koji Mazzini svojim deklamacijama nije mogao da stvori.

¹ ozbiljno — ² hemoroidi (ironično) — ³ »smatra za svoju dužnost da svoje čitaoce upozori na to da se ova stvar odigrava isključivo između gospodina Kossuth-a i gospodina Mazzinija i da je poslednji odsutan iz Engleske — ⁴ Dva blagorodna brata — ⁵ papir oštećen — ⁶ »lupeža«

I još nešto. Da li bi iko od svih nas verovao da se reakcija posle svojih četvorogodišnjih pobeda, pripremanja, hvalisanja, oseća tako beskrajno slaba da je pri prvom puču kriknula od straha? Vera te gospode u revoluciju je nepokolebljiva. Oni su sada ponovo pred celim svetom položili svedočanstvo o svojoj nesigurnosti. Dok je »emigracija« realiter⁷ totalno bankrot i ne može ništa učiniti, oni kroz sve vladine listove trube o njenoj moći i stvaraju uverenje da se mreža zavera sa svih strana plete oko valjanih građana.

Ad vocem Bangya⁸. Sada boravi u Parizu. Sad imam dokaze u ruci da je taj blagorodni, agent austrijske vlade. Svoj povratak u Francusku iskusio je time što se prihvatio neke tajne službe kod francuskog ministarstva policije. Istovremeno je on u Parizu kao zvanični Kossuth-ov agent koji traži novac od Bonaparte. Inače se u Parizu upleo u mrežu u koju će se sam uhvatiti. Što se tiče našeg rukopisa⁹, on ga je prodao Greiffu, koji je putovao kao »Schulz«. Inače su oba sa svoje strane slagali vladu da su ovaj »dokument« umeli da nabave iz arhiva jednog »tajnog društva«. To je, naime, tehnički izraz.

Od Schabelitza nisam čuo još ništa, osim da stvar kruži¹⁰ u Nemačkoj. On se još ne usuđuje da išta pošalje ovamo iz straha da francuska policija ne otvori paket i tu stvar ne denuncira pruskoj policiji.

Znam iz pouzdanog izvora da Ledru [-Rollin], mais c'est un secret¹¹ (Napoleonu je verovatno isto tako poznato kao i meni), za tri do četiri nedelje hoće da udari u Parizu. Jedan očevidac mi je pričao da je u Parizu vladalo veliko uzbuđenje pri prvoj vesti o milanskom ustanku. Narod se skupljao na ulicama itd., ne radi toga da bi se bunio, već radi prepričavanja. Uopšte su ovdašnji frenchmen-i¹² vrlo zadovoljni što se gospodin Mazzini blamirao sa svojom »akcijom«. To je revanš za njih¹³.

Naš poziv — koji se sastoji iz šest redaka — za pomoć Keljanima izašao je zahvaljujući Clušovom posredovanju u svima američkim listovima, svuda sa predgovorom dotičnog gimnastičkog saveza. Nous verrons¹⁴. Naši dragi poznanici u samom Kelnu još nisu dali glasa od sebe. Ako to nije opreznost! Jedan od njih, bivši poručnik Steffen, koji je u kelnskom procesu figurirao kao svedok odbrane, ovde je, i odmah je našao učiteljsko mesto u Friedländerovom zavodu. Blind me svakodnevno gnjavi zbog »Her-cena«^[203]. Isto tako Dronke zbog cirkulara od Reichenbacha^[193]. Za D[ronkea] je to važno, da bi pod tuđim imenom započeo dopisnu službu sa »Volkshalle« u Kelnu.

⁷ stvarno — ⁸ Što se tiče Bangye — ⁹ K. Marx/F. Engels, *Velikani emigracije*

¹⁰ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹¹ ali to je tajna —

¹² Francuzi — ¹³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 18. — ¹⁴ Videćemo

Šta veliš o živom učešću popova državne crkve u nesrećnom desetočasovnom pokretu¹⁵? Uvek stara igra. U subotu ću Ti poslati paket sa svim zaostalim novinama i pismima od Cluša.

Od svih performances little Finality-Johna¹⁵¹²²⁰ poslednje je ipak najklasičnije. Čak je i »Times« morao priznati da Johnny excites »mightily little enthusiasms«¹⁶¹²²¹.

Gospoda Harney je umrla. Isto tako gospoda Brüningk. U poslednje vreme vodio sam prepisku s poslednjim¹⁷, koji se kretao oko Kinkela i Willicha¹⁸. Već sam Ti pisao da je Willich pre četiri nedelje odjedrio za Ameriku.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁵ dela malog konačnog Johna, misli se na Johna Russela — ¹⁶ izaziva »jako malo oduševljenja« — ¹⁷ Naime, s baron A. von Brüning — ¹⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 34.

Engels Marxu

u London

[Mančester, 9. mart 1853]

Dragi Marx,

Juče sam Ti poslao pola banknote od pet funti, drugu polovinu istovremeno s kovertom na Dronkea. Ja sam u velikoj stisci. U februaru sam zbog plaćanja dugova itd. morao izdati oko 50 f. st. i imam još oko 30 funti da platim ovog i idućeg meseca. Inače bih Ti više poslao. Reforma mojih personal expenses¹ postaje neodložna i ja ću se za osam do četrnaest dana iseliti i preći u jevtiniji lodgings², a i uzimati lakša pića da bih bio pripremljen za veliki moment kad se zaključi bilans. Prošle godine sam, slava bogu, mome starom potrošio polovinu njegovog profita u ovdašnjem poslu. Čim se približi dolazak moga starog, preseliću se u fini lodgings, nabaviti fine cigare i vina itd. da bismo mogli imponovati. Voilà la vie³.

Među ovdašnjim, kako Nemcima tako i Englezima, monsieur Kossuth se svojim izjavama totalno ruinirao^[222]; Mazzini isto tako samom pobunom i bednim manirima da bunu započne mučkim ubistvima pojedinih vojnika, što je naročito Englezima odvratno. Nešto kukavičkije i podlije od ta dva Kossuth-ova pisma se ipak ne može izmisliti, i pri tom uvek pretenzija: I am a plain, honest man⁴. Neka se ta gospoda, uostalom, pripaze; ako se nadu dokazi, onda je baš ce cher⁵ Aberdeen čovek koji će bez oko-lišenja dati da ih uhapse i gone, a da li su oni i posle toga tako sigurni da će biti oslobođeni, to ne znam.

Ministry of all the talents^[223] turns, out a complete humbug⁶. Johnny⁷ smežuran više no ikad, veliki Gladstone samodopadljivi mudroseronja à la Mevissen, Aberdeeen pun diplomatsko-torijevskih reminiscencija i pravi dvorjanin, apostol Jovan počivšeg mesije Peel-a, Sidney Herbert, totalno nesposobni ministar rata, to je lepa banda. Pri tom se nijedan ne oseća na svome mestu, izuzev starog bezobraznog Palmerstona, koji se svagde snade, i kao što debata o Mazziniju^[224] u oba doma pokazuje, buntov-niji je no ikada. Od debate o Grčkoj, predloga zakona o miliciji

¹ ličnih izdataka — ² stan — ³ Takav je život. — ⁴ Ja sam jednostavan, pošten čovek. — ⁵ ovaj dragi — ⁶ Vlada svih talenata razgolitila se kao potpuna prevara. — ⁷ Johnny Russell

i debate o adresi¹²²⁵¹ on je de facto leader of the House of Commons⁸, i gorka je ironija jednom Johnnyju pro forma dati ovo mesto. Medutim, bestidnost ide predaleko, kad se za Johnnyja u ovom svojstvu traži još jedna plata, ali jedno novo mesto je, naravno, za obe partije kao poručeno. Ljubopitljiv sam za Master Gladstoneov budžet; na osnovu njegove izjave povodom estimates⁹ i Humes tarifmotion¹⁰^[226] može se očekivati da će on sve ostaviti prilično po starom, i to će verovatno biti jedino što će doneti ovo patriotsko koaliciono ministarstvo. Medutim, korupcionaške afere od poslednjeg izbora lepo napreduju i u idućoj sesiji će učiniti nužnom neku vrstu reformbilla¹¹. Ako dotle trade¹² bude rdava i Kontinent se pokrene, možemo doživeti lepe stvari.

Sada imam kod kuće Urquharta¹²²⁷¹, šašavog M. P.¹³ koji Palmerstona smatra plaćenikom Rusije. Ta se stvar objašnjava prosto: on je keltski Škotlandanin sa saksonsko-škotskim obrazovanjem, romantičarskom tendencijom, po obrazovanju fritrejder. Išao je kao helenofil u Grčku i pošto je tri godine vojevao protiv Turaka otišao je u Tursku i oduševio se za te iste Turke. On se oduševljava za islam i njegov princip je: da nisam kalvinist, mogao bih biti samo muhamedanac. Turci su, naročito oni iz doba procvata osmanlijskog carstva, najsavršenija nacija na zemlji, u svemu bez izuzetka. Turski jezik je najsavršeniji i najmilozvučniji na svetu. Sve glupavo brbljanje o varvarstvu, svireposti, smešnoj varvarskoj nadmenosti potiče samo iz nepoznavanja Turske od strane Evropejaca i iz kleveta zainteresovanih grčkih dragomana¹⁴. Ako s nekim Evropejcem loše postupaju u Turskoj, onda je to njegova sopstvena krivica; Turčin ne mrzi religiju i karakter, već samo uske pantalone Franaka. Turska arhitektura, etikete itd. usrdno se preporučuju za podražavanje. Sam pisac je više puta od Turaka dobio nogom u zadnjicu, ali je potom uvideo da je za to on sam bio kriv. Dodir sa Evropljanima, pokušaji civilizacije samo su demoralisali i dezorganizovali Turke. Turski ustav u svojoj »čistoti« je najlepši koji postoji i stoji skoro iznad engleskog. Turčin ima selfgovernment¹⁵ na osnovu hiljadugodišnjih običaja i Korana. Sultan je, umesto »despota«, ograničeniji od most gracious queen¹⁶. Sloboda religije postoji *samo* u Turskoj. Klasnih razlika, klasnih borbi, političkih stranaka u ovom rajuu nema i ne može ih ni biti jer su u unutrašnjoj politici svi istog mišljenja. Nigde manje centralizacije nego u Turskoj. Ukratko, samo je Turčin džentlmen i samo u Turskoj postoji sloboda.

⁸ u stvari voda Donjeg doma — ⁹ predračuna — ¹⁰ predloga o carinama — ¹¹ predlog zakona o reformi — ¹² trgovina — ¹³ narodnog poslanika — ¹⁴ tumača — ¹⁵ samoupravu — ¹⁶ najmilostivije kraljice

Protiv ove srećne zemlje intrigira sad car¹⁷ pomoću grčkih popova i Engleska je pustila da je ovaj neprestano vuče za nos. Engleska mora štiti Tursku itd., itd., — ukratko, sve stare i otrcane fraze. Opšte uzev, ova knjiga je veoma zabavna. Ali je najbolje to što se na nju oslanja čitava politika engleskih liberala neprijateljski raspoloženih prema Palmerstonu, na primer svi članci u »Daily News«-u o Turskoj su čiste parafraze iz Urquharta, koji qua freetrader¹⁸ bezuslovno uživa poverenje, mada Englezima prebacuje da svojim uvozom razaraju tesalijsku industriju — međutim, kod jednog highlander-a¹⁹ to se ne uzima tako ozbiljno.

To ima vrlo dobru stranu što »Times«, iako najpre u ruskom interesu, najzad ipak napada staru filistarsku glupost o integritetu Turske. Glupi »Daily News«, koji u svojoj građanskoj ograničenosti ne vidi dalje od svog nosa, više zbog izdaje i ne zna ništa drugo da suprotstavi tome nego baš tu staru diplomatsku mudrost^[228]. Ako se ta igra još malo otegne, onda će se gospoda morati uskoro latiti drugih argumenata i doći do saznanja da samo revolucija na Kontinentu može tome dreku učiniti kraj. To vremenom moraju uvideti i najgori filistri da se bez ove ništa ne može rešiti.

Austrijsko-prusko carinski sporazum^[229] je jedini napredak do koga se došlo u Nemačkoj — et encore²⁰! Ta stvar je tako puna klauzula i začkoljica i toliko glavnih stvari je prepušteno kasnijim komisijama, dok su stvarna sniženja carina tako mala da skoro ništa ne znače. Ako izbije velika industrijska kriza, onda će ceo trgovinski ugovor iščeznuti pred opštim débâcle-om²¹.

Ovde se još samo krade, kosti na železnicama smrskavaju i lete u vazduh. Ovdašnji filistri su sasvim konsternirani neobičnim događajima poslednjih osam dana. Na sreću cena pamuku pada, zbog čega na berzi nema ništa novo i čovek se do mile volje može baviti ovim velikim događajima. Predionice i većina tkaonica rade još punom parom, ali je u grubom kalikosu (domestics²²) *potpuna stagnacija*, i od ponedeljnika će se u ovoj grani raditi samo tri dana nedeljno u svim fabrikama.

Pozdravi svoju ženu i decu. — Dronke je dobio Reich[enbachovu] izjavu.^[193]

Tvoj
F. E.

Hercena^[203] ću nabaviti ovih dana; ima jedna začkoljica koja me sprečava da sada pišem svome zetu²³.

¹⁷ Nikola I — ¹⁸ kao pristalica slobodne trgovine — ¹⁹ Highland — visija (Škotska) — Škotlandanina — ²⁰ pa ipak — ²¹ slomom — ²² domaćem — ²³ Emil Blank

99

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. marta 1853.

Dragi Engels,

Ove nedelje umalo što nisam crkao. Naime, zapaljenje jetre ili bar nešto vrlo blisko tome. To je nasledno u mojoj porodici. Moj stari je umro od toga. Četiri godine, otkako sam u Engleskoj, ta se stvar nije ponavljala i bila je kao iščezla. Ali kriza je sad prebrođena i, što je najlepše, sans médecin¹. No, još sam nešto slab.

Juče sam dobio sledeće »prijatno« pismo iz Basela:

Basel, 7. marta 1853, ujutru u devet časova.

»Dragi Marx! Baš sad sam čuo da je čitava pošiljka *Otkrića*², koja se sastojala od 2000 primeraka i već šest nedelja ležala s one strane granice u jednom selu, juče zaplenjena pri pokušaju daljeg transportovanja. Šta će se sad dogoditi ne znam; u prvoj liniji reklamacije badenske vlade kod Bundesrata, zatim verovatno moje hapšenje ili bar stavljanje pod optužbu itd. U svakom slučaju ogromna bruka! Toliko ukratko radi vašeg obaveštenja; dalja saopštenja, ako bih ja u tome bio sprečen, dobićete preko trećeg lica. Ako pišete na mene, onda na kovertu upotrebite adresu: 'Mad. Brenner-Guéniard, magasin de modes, Basle i napišite na, za mene određenom, zapečaćenom umetku samo: 'Für Jacques'³. Rukopis o državnom udaru⁴ deponovaću na sigurno mesto. Adieu, nadam se da ću uskoro znati više nego sada. Pošaljite sigurnu adresu: vaša i Bambergerova su odveć poznate.

Vaš

*Jacques.*⁵

No, qu'en pensez-vous, mon cher maître renard?⁶ Da li me je taj »Suisse«⁷ za gotov novac prodao pruskoj vladi? Šest nedelja s one strane granice u jednom selu, afektirana strašljivost, ni

¹ bez lekara — ² Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ³ za Jacques-a — ⁴ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁵ Schabelitz — ⁶ Šta mislite o tome, dragi gospodine lišće? — ⁷ »Švajcarac«

reči o primercima koji su ostali u Švajcarskoj, kraj svega moga navaljivanja nijedan primerak poslat ovamo!

Zar u takvim okolnostima da čovek ne izgubi volju za pisanje? Uvek raditi pour le roi de Prusse!⁸

Que faire?⁹ Jer, »Suisse« ne sme da se tek tako izvuče.

Quant à Dana¹⁰, on je *platio* moju menicu. »Valjani« Bamberger mi je prvobitno na nju dao 5 f. st., onda je pustio da četrnaest dana trčkaram po Cityju, najzad je platio tek ove nedelje, pošto se moja gazdarica nedeljama bila odala »urlanju« (doslovno). Od tog doba sam opet poslao sedam članaka »Tribune«-i. Sutra ću poslati još jedan¹²³⁰. Sada bih se izvukao kada me ne bi davio prokleti dette consolidée¹¹. I on bi znatnim delom bio otplaćen da me nesrećni Švajcarac nije opet gurnuo u néant¹².

Neophodno moram napisati poduži članak o haute politique¹³ da se Dana ne bi ohladio. Dakle, o détestable question orientale¹⁴, sa čime mi neki bedni Yankee odavde pokušava da konkuriše¹²³¹ u »Tribune«-i. Ali je ovo pitanje pre svega vojno i geografsko, nije, dakle, iz moga départementa¹⁵. Ti se, dakle, moraš još jednom exécuter¹⁶. Šta će biti s turskim carstvom, to je za mene »spanisch«¹⁷. Ja, dakle, ne mogu dati nikakvo opšte gledište.

Samo za jedan novinski članak — u kome bi, uostalom, bilo potrebno da se vojno-geografsko-istorijskim drapiranjem izbegne pravo pitanje — izgleda mi da su, polazeći direktno od crnogorskog pitanja¹²¹¹ potrebne sledeće osnovne tačke:

1. Pored sveg šikaniranja i novinskog politiziranja, question orientale nikada neće biti *povod* evropskom ratu. Ono će stalno bivati diplomatski prigušivano, dok i ovde opšti rusvaj ne učini kraj tome prigušivanju.

2. Encroachments of Russia¹⁸ u Turskoj. Prohtevi Austrije. Ambicije Francuske. Interesi Engleske. Trgovinska i vojna važnost ove jabuke razdora.

3. U slučaju opšteg rusvaja Turska će naterati Englesku da stane na revolucionarnu stranu, jer joj je ovde neophodna njena kolizija s Rusijom.

4. Neophodan raspad otomanskog carstva. D'une manière ou de l'autre¹⁹ dospeće u ruke evropske civilizacije.

Trebalo bi se za moment zadržati još specijalno na crnogorskom pitanju, na mizernoj ulozi koju sad Engleska zvanično igra. Sultan je popustio samo zato što Francuska i Engleska nisu

⁸ za pruskog kralja (zabadava) — ⁹ Šta da se radi? — ¹⁰ Što se tiče Dana-a —

¹¹ konsolidovani dug — ¹² ništa — ¹³ visokoj politici — ¹⁴ groznom istočnom

pitanju — ¹⁵ oblasti — ¹⁶ žrtvovati — ¹⁷ »špansko selo« — ¹⁸ presezanja Rusije —

¹⁹ Na jedan ili drugi način

obećale svoju pomoć. Obe zemlje su u ovom pitanju, pod maskom entente cordiale²⁰, koketirale jedna protiv druge sa Svetom alijansom^[232]. Ukazati na to da vladajuća oligarhija u Engleskoj mora pasti već i zbog toga što je postala nesposobna da igra svoju staru ulogu u odnosu na inostranstvo, da englesku naciju održi na čelu u odnosu prema Kontinentu.

Tout ça est très pauvre, mais enfin, il me faut un ou deux articles sur cette question pour tuer mon concurrent.²¹

Tvoj
K. M.

Tvoj prevod mog Sutherland-članka²² je izvrstan. Meni se čini da i sam imam nešto talenta za pisanje na engleskom, samo da mi je Flügel^[233], i neka gramatika i bolji korektor od Mr. Piepera.

Danas ću još jednom pisati na Kontinent. Ako mi pode za rukom da sakupim toliko novaca, pošto sada od Schabelitza nema ništa, da moja žena može bar mirno da sačeka dok druga menica na Dana-a, koju ovoga puta mislim da teram do 30 funti sterlinga, može da bude vučena i vraćena natrag, onda ću možda u aprilu doći na nekoliko dana k Tebi, pour restituer mes forces²³ i da bih jednom nesmetano razgovarao s Tobom o sadašnjim prilikama koje po mome mišljenju moraju uskoro dovesti do earthquake²⁴.

»Morning Post« tvrdi da u Lankaširu fabrikanti zapošljavaju svoje radnike samo short time²⁵, prosperity²⁶ se bliži kraju itd. Kako stoji stvar s time?

Tvoj
K. M.

Do ovog trenutka — a jedanaest je i po časova — Dronke još nije doneo br. II²⁷. Taj mladić je verovatno još u postelji. Ovi ljudi su prave šonje. Zbog njihove lenosti, neotpornosti i neizdržljivosti prema svakom pressure from without²⁸ na njih se ne može računati. Mi bezuslovno moramo obnoviti kadrove naše partije. Cluß je dobar. Reinhardt je u Parizu vredan, Lassalle je, uprkos mnogim »ali«, čvrst i energičan. Pieper ne bi bio ne-

²⁰ srdačnog sporazuma — ²¹ Sve je to vrlo jedno, ali na kraju meni su potrebni jedan ili dva članka o tom pitanju da bih onemogućio svoga konkurenta. — ²² Karl Marx, *Izbori — Finansijske nevolje — Vojvoćkinja od Sutherlanda i ropstvo* — ²³ da bih povratio svoju snagu — ²⁴ zemljotresa — ²⁵ skraćeno radno vreme — ²⁶ prosperitet — ²⁷ drugu polovinu novčanice od pet funti (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 98) — ²⁸ pritisku spolja

upotrebljiv kada bi imao manje detinjske vanité²⁹ i više esprit de suite³⁰. Imandt i Liebknecht su žilavi i svaki u svojoj vrsti koristan. Ali sve to nije partija. Bivši poručnik Steffen, bivši svedok na kelnskom procesu, sada učitelj u jednoj ustanovi kod Londona, izgleda mi sposoban. *Lupus grows from day to day older and becomes more crotchety*³¹. Dronke jeste i ostaje »pri-jatan dokoličar«.

²⁹ taštine — ³⁰ duha za zajednicu — ³¹ Lupus stari iz dana u dan i postaje sve ćudljiviji.

100

Engels Marxu
u London

Mančester, 11. marta 1853.

Dragi Marx,

Članke ćeš dobiti za nekoliko dana; vidim da sam Urquharta¹ u pravo vreme uzeo á la considération². Na žalost, prekasno je za sutrašnji steamer³, pošto pre osam časova teško da ću biti gotov u kontoru, a neke pripreme su mi ipak potrebne. Silno je što čika Dana plaća sada 2 f. st. i odmah isplaćuje menicu, avec ça⁴ ćemo se najzad ipak izvući. Ja, uostalom, nikad ne bih poverovao da si Ti za ovo kratko vreme poslao već sedam engleskih članaka; kada dodeš ovamo, čemu se jako radujem, naučićes engleski za osam dana više nego kod Mr. Piepera za šest nedelja.

Što se tiče monsieur Jacquesa⁵, vrlo je moguće da mali hoće da ponovi mahinaciju gospodina Jennyja (na koga mnogo liči) sa badenskom vladom, naime da proda jedan deo izdanja⁶ nemačkoj vladi, i onda sa drugim delom napravi utoliko bolji posao. Ja ga ne smatram tako rdavim da je sve direktno prodao. Strah bazelskog knjižara može ipak biti opravdan, bazelska vlada ne zna za šalu i održava dobre susedske odnose sa Badenom. Pre svega insistiraj na tom da Ti on sada neodložno pošalje bar nekoliko primeraka u paketu preko Messagerie, to jest železnicom, adresirano direktno na London ili ako mu je volja, na mene, care of⁷ E[rmen] and E[ngels] Mančester. Niko neće pomisliti da otvori takav paket, pa čak ako se to i dogodi, stvar je sada već ionako izašla. Sumnjivo je što on dosada *nijedan primerak* nije hteo da dâ iz ruku. Zar ne poznaje ni jednog bazelskog fabrikanta koji u London šalje vrpce itd. i kod koga bi mogao pripakovati?

Od lankaširske stvari »M[orning] Post«-a nema ništa osim onog što sam Ti pisao juče⁸. Oba prva fabrikanta pređe u Engleskoj, Hontdsworth i Murray, odgovorili su nam juče na upit u pogledu cena da je beskorisno da nam navedu cene, pošto su oni

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 98. — ² u razmatranju — ³ parobrod — ⁴ s time — ⁵ Schabelitz (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99) — ⁶ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁷ na adresu — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 98 i 99.

za dugo angažovani i ne mogu prihvatiti ni jedan jedini novi nalog. Ova dvojica imaju zajedno oko 150 do 200 000 vretena u radu. S grubom predom Nr. 6/16 stoji, naprotiv, vrlo labavo, baš zbog domestic⁹ koje nema prođu ne samo ovde već ni u Americi i Nemačkoj.

Yankee-a¹⁰ koji nam konkuriše moramo uništiti pokazujući mu svoje sveznanje. Pogledaću još nekoliko knjiga o Turskoj, ima ih čitava lot¹¹ u Athenäum-u¹⁴⁸.

Da broj naših prijatelja decline¹², nije mnogo prijatno čuti. »Bolji« će se u odlučujućem momentu već predomisлити, ali nije prijatno ako ovi citoyens¹³ u narednu aferu uđu isto tako pametni, a ne pametniji nego što su izašli iz poslednje. Lassalle je pored Cluša daleko najsposobniji od svih, naročito od trenutka où les biens du comte Hatzfeld seront irrévocablement réunis au domaine public¹⁴ (234). On ima svoje mušice, ali ima i esprit de parti et ambition¹⁵, a male strasti i lične istorije, kojima će se on uvek odavati pod javnim izgovorima, već su poznate. Što se tiče regrutovanja novih ljudi, ja verujem da ćemo, čim se vratimo u Nemačku, naći dovoljno talentovanih mladih ljudi koji su u međuvremenu, ne bez uspeha, uživali zabranjene plodove. Da smo imali sredstva, onakva kao pre 1848, da dve do tri godine vršimo naučnu i sistematsku propagandu, sa knjigama o n'importe quoi¹⁶, stajali bismo znatno bolje. Ali, to nije bilo moguće, a sada se oluja već priprema. Trebalo bi da Ti završiš svoju ekonomiju¹⁷, mi bismo je mogli posle, čim bismo imali list, da štampano u weekly numbers¹⁷, i ono što populus¹⁸ ne razume, discipuli¹⁹ bi tant bien que mal mais cependant non sans effet, eksponirali²⁰. Time bi za sva naša posle obnovljena udruženja bila data osnovna tačka za debatu.

Kako Dana bez gundanja plaća 2 f. st. po članku, najbolji je dokaz da čvrsto stojiš u »Tribune«-i. To ima svoju dobru stranu što smo mi od svih stranaka evropske revolucije jedina koja je svoje stvari izložila pred englesko-američkom javnošću. O drugima Yankee ne znaju ama baš ništa, jer Kossuth-ove budalastine sadržavale su samo jedno: novac i intervenciju za velikog čoveka Kossuth-a. Na sledeću menicu će gospodin Bamberger svakako više predujmiti, pošto je prva bila tako brzo plaćena.

Tvoj
F. E.

⁹ grubog platna — ¹⁰ Pulszky (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99) — ¹¹ gomila — ¹² opada — ¹³ građani — ¹⁴ otkada su dobra grofa Hatzfelda neopozivo postala opšta svojina — ¹⁵ partijskog duha i ambicije — ¹⁶ svejedno čemu — ¹⁷ nedeljnim brojevima — ¹⁸ narod — ¹⁹ učenici — ²⁰ kako tako, ali ipak ne bez dejstva izložili

101

Marx Engelsu

u London

[London] 22.[—23] marta 1853.

Dragi Engels,

Tvoj članak o Turskoj¹ je izvrstan. Otposlani je.Ne znam da li si čitao sledeće beleške u jednom od poslednjih brojeva »Economist«-a o »value of Turkey«²:

»While our commerce with Austria and Russia as either stationary or on the decline, with Turkey it is rapidly increasing. We are not able to state what proportion of our exports may find their way to Austria through Germany, but we believe it [is] only small. Our direct trade with Austria is absolutely insignificant. Our exports of British products to her Adriatic ports (the only ones she has) were not given separately from those to the rest of Italy till 1846, when they reached 721 981 £. In 1850 they had fallen to 607 755 £ and in 1851 had risen to 812 942 £. Our exports to Russia were on the average of 1840 and 1841: 1 605 000 £ in 1846 and 1847, 1 785 000 £; and in 1850 and 1851, 1 372 000«. »Our exports to the Turkish dominions, including Egypt, Syria, Palestina, Moldavia and Walachia, have progressed as follows:³

	£		£		£
1840.	1 440 592	1844.	3 271 333	1848.	3 626 241
1841.	1 885 840	1845.	3 134 759	1849.	3 569 023
1842.	2 068 842	1846.	2 707 571	1850.	3 762 480
1843.	2 548 321	1847.	3 530 589	1851.	3 548 959

¹ Vidi deo o Turskoj u zajedničkom članku Karla Marxa i Friedricha Engelsa. *Britanska politika — Disraeli — Izbeglice — Mazzini u Londonu — Turska —*
² »Vrednosti Turske« — ³ »Dok je naša trgovina sa Austrijom i Rusijom ili u zastoju ili pada, trgovina sa Turskom brzo raste. Mi nismo u stanju da navedemo koji deo našeg izvoza nalazi svoj put za Austriju preko Nemačke, ali mislimo da je samo mali deo. Naša direktna trgovina sa Austrijom je sasvim neznatna. Naš izvoz britanskih proizvoda u njena jadranska pristaništa (jedina koje ima) nije do 1846, kada je dostigao 721 981 f. st., naveden odvojeno od izvoza u ostalu Italiju. Godine 1850. on je pao na 607 755 a 1851. se popeo na 812 942 funte. Naš izvoz u Rusiju iznosio je u proseku 1840. i 1841. godine: 1 605 000 f. st. 1846. i 1847. godine 1 785 000 f. st., a 1850. i 1851. godine 1 372 000.« »Naš izvoz u turske oblasti, uključujući Egipat, Siriju, Palestinu, Moldaviju i Vlašku razvijao se ovako:

Our exports are therefore *threefold* those to Russia and nearly double those to Russia and Austria together.⁴

Toliko »*the Economist*«^[235].

Mora da je u samom engleskom ministarstvu veliko džapanije zbog »*Turkish question*«⁵, jer Palmerstonov list »*Morning Post*« svira u sasvim druge diple nego »*Times*«.

Disraeli je srećno smenjen sa svoga leadership of »great conservative party«⁶ i na njegovo mesto je došao Sir John Pakington, a mournful man otherwise⁷. To je prvi put od 1828. da torijevska stranka ima »leader«-a⁸ koji je isto tako borniran kao i njena većina.

Ti si video da je na poslednjem glasanju o clergy reserve bill, kad je časni Russel od tri clauses⁹ koje je predložio, lično the omission of the third clause proposed¹⁰, ministarstvo odnelo pobedu samo glasovima konzervativne manjine^[236]. Rđav znak.

Mazzini je od pre nekoliko dana ovde, ali zasada još inkognito.

Da je »good Aberdeen«^[11237] vrlo sklon tome da se dohvati sa izbeglicama, možeš videti iz toga što je engleska policija prošle nedelje napravila neku vrstu izbegličke statistike. Dva do tri detektiva in plain clothes¹² išli su od skvera do skvera i od ulice do ulice i beležili podatke koje su uzimali u većini slučajeva od suseda ili obližnjih *gostioničara*. Ali izuzetno su — na primer u kući Pulszkog — taj lupež je sada u Americi — pod izgovorom da je učinjena krađa itd., upadali u stanove emigranata i pretresli njihove papire.

Poštovani Barthélemy se izvukao sa dva meseca zatvora^[1170]. Taj bezobraznik je poručio Ledru-Rollinu da će ga ubiti kao psa. Ledru-Rollin mu je odgovorio da se nikada neće tući s jednim takvim čovekom. B[arthélemy] je sa svoje strane odgovorio da on, ako jednog čoveka hoće da izvede na dvoboj — zna kako će to da izvede — javno šamaranje, pljuvanje u lice i slično su proverena sredstva. Odgovarajući mu na to Ledru-Rollin stavio je do znanja da bi se B[arthélemy] u takvom slučaju upoznao sa njegovim štapom i engleskim magistrate-om¹³. Taj B[arthélemy] hoće bezuslovno da postane Rinaldo Rinaldini emigracije. I to je neka ambicija.

Čiča Willich je prispeo u Njujork. Prijatelj Weitling mu je priredio banket sa tri stotine lica, na kome se Willich pojavio

⁴ Naš izvoz u Tursku je otuda *triput* veći nego u Rusiju i skoro dvaput toliko kao za Rusiju i Austriju zajedno — ⁵ »turskog pitanja« — ⁶ vodećeg položaja »velike Konzervativne stranke« — ⁷ inače neki jadan čovek — ⁸ vodu — ⁹ klauzule — ¹⁰ predložio izostavljanje treće klauzule — ¹¹ »dobri Aberdeen« — ¹² u civilu — ¹³ policijskim sudom

sa ogromnom crvenom lentom, držao dugi govor sa sadržinom da hleb vredi više od slobode, i Weitling mu je predao *mač*. Zatim je istupio Weitling i dokazao da je Isus Hristos bio prvi komunista i da njegov naslednik nije niko drugi do čuveni Wilhelm Weitling.

Dobio sam pismo od Schabelitzza koje prilažem. Iz njega proizilazi 1. da on, doduše, nije politički izdao ali da je beskraino glupavo postupio; 2. da je hteo da me bar komercijalno prevari i da još hoće. Prvobitno i prema ugovoru trebalo je da štampa samo 2000 primeraka¹⁴. Iz njegovog pisma izlazi da je štampao više. Koliko? to ni sada još ne kaže. Istovremeno je doktor Feddersen odgovorio Dronkeu, koji mu je pisao o ovoj stvari. On potvrđuje Sch[abelitzovo] pismo, ali ujedno saopštava da po njegovom mišljenju sudska istraga protiv Sch[abelitz]a neće imati nikakve dalje posledice. Postavlja se pitanje, šta *sada*? Pruska vlada želi da potpuno zabašuri tu stvar, toliko da zabašuri da će ministar spoljnih poslova sudski tragati za nekom *Teorijom komunizma* koju sam ja navodno objavio u Bazelu. Dakle, čak i naslov treba da se sakrije od javnosti. *Que faire?*¹⁵

Sch[abelitz] mi je poslao dva primerka, jedan direktno na mene, drugi na Freiligratha, za što sam imao da platim ukupno 15 šilinga. Lep *prihod*. Dosad mi još nije bilo moguće da od klike istragnem te primerke. Ali mislim da ću do srede (sutra) imati jedan od njih, zajedno s paketom koji već dugo leži pripremljen za Tebe.

Zerffi je ovde. On je pobjegao iz Pariza prilikom racije na strane dopisnike. Misli da ga je prijatelj Bangya (kome je, uostalom, en *passant*¹⁶, kažu, loše, i u maju hoće opet ovamo) denunciirao kao pisca nekoliko članaka u »K[ölnische] Z[ei]tung«-u, koji su kompromitujući za »Blonde Souveraine«¹⁷. Zerffi je brbljivac, ali o madarskim prilikama ima samostalija i tačnija mišljenja nego što sam ih inače čuo od emigranata otuda. To može svoj razlog imati u tome što on poreklom nije Madar već »Švaba«, i ne samo Švaba, već sin nekog Jevrejina iz Hanovera, koji se verovatno zvao Cerf i pomadario se u Zerffi.

Naši ljudi u Nemačkoj su bedne mlakonje. Ni reč nije od njih prodrila ovamo. Sada su videli u novinama da je izašla jedna brošura o njihovoj stvari. Ali se oni nisu čak ni obavestili. U njima nema ni reagovanja ni poleta. Stare babe — *voilà tout*¹⁸.

Jedna komična vest »*Nation*«-a teško da je doprla do Tebe u Mančester. Andeo Montijo pati, naime, od krajnje nezgodne

¹⁴ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹⁵ *Šta da se radi?*

¹⁶ uzgred budi rečeno — ¹⁷ Eugénie Montijo — ¹⁸ ništa više

bolesti. Ona je strašno odana *puštanju vetrova* i nesposobna da to čak i u društvu spreči. Ranije je kao sredstvo protiv toga upotrebljavala jahanje. Sada kada joj je Bon[aparta] to zabranio, ona sebi daje »oduške«. Ce n'est qu'un bruit, un petit murmure, un rien, mais enfin, vous savez que les Français ont le nez au plus petit vent¹⁹.

Zar se u Mančesteru još ništa nije čulo o Weerthu?

Tvoj
K. M.

23. mart. Juče je na naš poziv, koji se sastojao od tri reda sa svim našim imenima²⁰, od gimnastičkog saveza iz Vašingtona blagajniku Freiligrathu stigla pošiljka od 20 funti i 17 šilinga za Kelnjane.

Schimmelpennig je od Brüningkovicе nasledio 1000 f. st.

¹⁹ To je samo šum, slab romor, ništa, ali, konačno, vi znate da Francuzi imaju nos i za najslabiji vetar. — ²⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 88.

102

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Vraćam Clufovo pismo. Ta stvar će svakako morati pričeti dok ne budemo imali pred sobom čitav Hirschov dokument zajedno s njegovom prvom izjavom koju je Weydemeyer (znaš li nešto detaljnije o njoj?) zadržao^[238]. Stvar sa Bangyom nije prijatna, međutim, au bout du compte¹ bolje je svršiti je sada nego kasnije. Kako mi pišeš, Ti sada imaš u ruci potpune dokaze protiv Bangye, a tu je i Zerffi da bi posvedočio stvar sa Greiffom². Pošto sada znamo šta će doći, imamo vremena da naš odgovor pripreмимо kako valja. Ja ću iznaći B[angyina] pisma i pisma³ lažnog Collmanna. Brošura⁴ se, što se mene tiče, može štampati u Americi.

U Hirschovom iskazu su poneke stvari sasvim tačne, na primer, s Tvojim pismom iz Mančestera^[239]. Ali on pri tom, naravno, prilično laže i prećutkuje. Tako je zaboravio da ispriča da je on, očigledno ne bez namere, putovao za Tobom u Mančester i jedne nedelje u društvu s još jednom skitnicom sreo nas na Bury New Road i u prolazu sasvim glasno viknuo: »Guten Tag, Marx!« Ti se sećaš da smo se mi čudili ko bi to bio, ce fut notre cher⁵ Hirsch. Isto tako stvar sa pismom gospođe Daniels i pretresom kuće^[163]

Komično je koliko se Cooperovih špijuna^[160] sada pojavljuje. Chenu, Cherval, Hirsch. Dobro je što Hirsch potvrđuje da B[angya] nikada o Tebi nije mogao nešto raportirati osim privatnog trača.

O navedenim licima morali bismo se obavestiti. Lanckoronski je očigledno isti onaj koga si Ti kao »grofa L.« u članku o Kossuth – Bonaparti⁶ žigosao kao ruskog agenta. Što se tiče Bangyae, mi smo potpuno pokriveni Kossuth-om i Szemereom, i pošto je on imao u rukama Szemereov rukopis^[55], zašto ne bi imao i naš? Vrlo je dobro što smo *uvek sve* sačuvali što nam je dolazilo do ruku.

¹ na kraju krajeva — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 86. — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 85, 86 i 91. — ⁴ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* — ⁵ to je bio naš dragi — ⁶ Karl Marx, *Poslovi Mazzinija*

A-propos! Dronke je nedavno tako strašno psovao što od mene nije at a moment's notice⁷ mogao dobiti Reichen[bach]ov cirkular⁽¹⁹³⁾, a sada ga nalazim u paketu američkih novina bar deset puta odštampan. Zar ta lenština nije mogao to sam da pronade?

Pour revenir⁸. Ja ne verujem da se zasada, to jest do potpunog uvida u dokumenta, može nešto javno uraditi; samo pripremni koraci, između ostalog i traganje odakle dolazi dokument i gde je Hirsch sada, šta on radi; u slučaju nužde, suočenje nevaljalca da bi se od njega iznudila dalja pismena izjava. Flery-aferu zbog krađe⁽²⁴⁰⁾ ću takođe odmah dalje ispitivati; na žalost, moj informant koji ga lično poznaje bolestan je. Nabavi mi samo odmah traženi lični opis itd.

Američke novine koje su mi poslate danas sam najvećim delom pregledao. Ponešto je vrlo zabavno, ali čitanje čitave takve gomile je zamoran posao koji čoveka sasvim ošamuti. Clufova pisma su, naprotiv, vrlo lepa. Kako vidim *Otkrića*⁽¹⁶⁴⁾ su već štampana u »N[eue]-Engl[and]-Zeitung«-u; ipak je šteta što ih Weydemeyer nije dao u »Kriminal Zeitung«. Neka sada dâ bar glavnu sadržinu. Sledećim parobrodom piši mu o tome sasvim jasno, inače neće uopšte misliti na to. Hrpu »Demokraten«-a (njujorškog), gde Weydemeyer štampa svoje članke, nisam čitao, ostavio sam to za večeras.

Među nama rečeno, za mene je sada svršena stvar da je ipak gospodin Bangya izdao Kothesovu adresu⁹. Dobro je što to niko ne zna.

Ako stvar sa Hirschom i Bangyom bude zapletenija, onda ćemo na kraju naći nov posao za nas kad Ti dodeš ovamo. Kako izgleda s Tvojim putovanjem? Ipak mislim da ću Te najkasnije u maju videti ovde.

Moje pismo od petka⁽²⁴¹⁾ sa 3 funte si verovatno dobio. Mnogo pozdrava Tvojoj ženi.

Tvoj
F. E.

[Mančester] nedelja, 10. april [1853]

⁷ smesta — ⁸ Da se vratim na stvar — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 82.

103

Marx Engelsu
u London

[London] 23. aprila 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Stvar sa Pieperom je istinita¹²⁴². Bangya je opet ovde, isto tako Stieber i Goldheim. *Priloženo pisamce olovkom vrati mi odmah natrag*¹. Qu'en dis-tu?²

Sad opet imam da vučem menicu na 30 f. st. na Njujork. Bamberger ne pristaje, ali imam druge izglede. Ako se ostvari, doći ću do 1.—7. maja k Tebi, supposé³ da Ti ne smetam.

Ako Tvoje vreme dozvoljava, bilo bi mi vrlo drago da do petka dobijem članak o *Švajcarskoj*. Ti si tu stvar x puta obradivao, dok ja ličnosti itd. ne poznajem; no taj članak *ne* bi smeo imati nastavak. *Jedan* članak o Švajcarskoj je dovoljan s obzirom na veličinu zemlje.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 104. — ² Šta kažeš na to? — ³ pod pretpostavkom

104

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. aprila 1853.

Dear Frederic,

Bojim se da od nameravanog putovanja neće biti ništa. Bamberger ne može da mi diskontuje menicu, a Friedländer, koji je napola obećao, definitivno neće. Pisao sam zbog toga Strohnu^[243], ali to smatram za čistu formalnost, koju sam učinio pour acquit de conscience¹ i svojoj ženi za ljubav, ne verujući u rezultat.

Povodom jednog dopisa u kome sam »Tribune«-i javio za Mazzinijevo prisustvo ovde — koje njegovi prijatelji sada ponovo poriču, a ja mislim po njegovom naređenju — (taj dopis sadrži prvi članak o Turskoj)², ona donosi mali leader³ o M[azzinijevom] srećnom izvlačenju i primećuje tom prilikom:

»In this connection we may properly pay a tribute to the remarkable ability of the correspondent by whom this interesting piece of intelligence is furnished. Mr. Marx has very decided opinions of his own, with some of which we are far from agreeing, but those who do not read his letters neglect one of the most instructive sources of information on the great questions of current European politics.«⁴ [244]

Kako vidiš, ovde sam uhvatio koren. Osim toga sam dobio vrlo interesantno pismo od Cluša sa dva broja Hirschovih ispovesti (još nezaključenih)^[238]. Ovu stvar još ne šaljem, pošto će mi možda još jedan slučaj omogućiti da sam dodem i donesem te stvari. Ako dolazim, svakako ću Ti prethodno javiti. Kada stiže Tvoj stari, ne bih hteo da se s njime sudarim?

Kad bi mi Dana samo hteo imenovati jednu ovdašnju banku, za šta sam ga već tri puta molio, onda bih bar najgore prebrodio.

¹ radi umirenja savesti — ² Karl Marx/Friedrich Engels, *Britanska politika — Disraeli — Izbeglice — Mazzini u Londonu — Turska* — ³ uvodnik — ⁴ »S tim u vezi želeli bismo odati priznanje vanrednoj umešnosti dopisnika kome zahvaljujemo za ovu interesantnu vest. Gospodin Marx ima vrlo određena sopstvena shvatanja, od kojih smo mi daleko da bi ih delili u svim tačkama, ali onaj ko ne čita njegova pisma, lišava se jednog od najpoučnijih informativnih izvora o velikim pitanjima tekuće evropske politike.«

Ad vocem⁵ Hirsch: Ja sam prvobitno bio Tvoga mišljenja, ali stvar ipak stoji drukčije. Stieber i Goldheim su pozitivno ovde da bi »posredovali« između Kossuth-ove barutne zavere⁽²⁴⁵⁾ i Berlina. Isti čovek koji je meni pisao anonimnu cedulju pisao je istoga dana Schärttneru i Göhringeru doslovno sledeće:

»London, 21. aprila 1853.

Objava

Pre kratkog vremena ovamo su stigli: policijski savetnik Stieber i Jevrejkin Goldheim, policijski poručnik, obojica iz Berlina.

Osobeni znaci

Stieberta

Jevrejina Goldheima

Stas srednji (oko pet stopa);
Kosa: crna, kratka;
Brkovi, brada: dto., dto;
Boja lica: žuta i izivljena;
Nosi uske, tamne pantalone,
plavu torbu, meki šešir koji se
može sklopiti, i naočare.

oko šest stopa.
crna, kratka.
dto., dto.
žuto, podbulo lice,
Nosi crne pantalone, beložutu
torbu, crni šešir.

N. B. Obojica obično idu zajedno a prate ih *Hirsch*, trgovački pomoćnik iz Hamburga i Haering, poštanski ekspeditor iz Willichovog mesta rođenja. Danas su Stieber i Goldheim imali konferenciju sa Bangyom. S[tieber] i G[oldheim] idu redovno svakog dana između jedanaest i tri časa u prusko poslanstvo.⁶

Ja mislim da je pisac Henry de l'Asprée, prijatelj i zemljak O. Dietza, onaj isti uvredeni policajac koji je, kao što ćeš se setiti, hteo, kad si Ti bio ovde, da se sastane s nama radi daljih otkrića. Vidiš kako »Hirsch«⁶ utire put. Ništa nezgodnije se nije moglo desiti Willich—Kinkelu.

Farewell.⁷

Tvoj

K. M.

Što se tiče funte⁸, daću svakom 10 šilinga, pošto Pieper, koliko ja znam, ima izgleda da svoj novac sada dobije bez procesa. Taj jadnik je teško sifilističan, uz to u lošim circumstances⁹ i odveć lakomislen da bi vladao sobom.

⁵ Što se tiče — ⁶ Hirsch — ime i jelen — ⁷ Zbogom — ⁸ Reč je o Dronkeu i Pieperu — ⁹ prilikama

105

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,
Prilažem članak^[246] i funtu sterlinga. Ako bi koji od dvojice claimants¹ imao da trpi zbog toga, teši ga sledećom nedeljom.

Ukoliko pre dodeš, utoliko bolje. Spavaća soba u mojoj kući je spremljena.

Izgleda da je trgovina u Francuskoj već u opadanju. Naročito su se smanjili direktni uvozi pamuka iz Amerike. Američki izvoz izgleda ovako: od 1. septembra do 6. aprila svake godine.

	1853.	1852.	1851.	1850.
U Englesku	1 100 000	930 000	757 000	592 000
U Francusku	257 000	302 000	246 000	192 000
Sve ostale zemlje . .	204 000	189 000	163 000	105 000

Tako da je Francuska *jedina* zemlja koja je pored kolosalne američke berbe dobila *manje* nego prošle godine i jedva više nego u godini političkih nevolja 1851, où l'ordre et la société allaient s'engloutir dans la gouffre socialiste². Uvoz 1852. pokazuje trenutni magični efekt državnog puča, 1853. pokazuje naličje. Nešto je uvek išlo iz Liverpula za Avr, ali ne više toliko kao ranije. I inače ne izgleda baš da industrija u Francuskoj cveta. Ovoga puta izgleda da je stvar doista ozbiljna i da se zasniva specijalno na potiskivanju francuskih artikala sa inostranih tržišta domaćim fabrikatima. Izgnanstva radnika u masama 1851/52. počinju da donose svoje plodove; ja sam ubeden da je to sasvim specijalno doprinelo proširenju i poboljšanju engleskih i američkih fabrika pariskih artikala, bronzanih stvari itd. Još dandanas hiljadu puta manje nego ranije tera poredak nekažnjeno proletarijat preko granice. Čak i u epohi potpunog mira francuska industrija bi pri ovom neprestanom iskorišćavanju zavere kao moyen de gouvernement³ i jednakom proterivanju proletera morala otići do davola; Englezi i Yankee zaista znaju da od njih iskoriste upotrebljivi deo!

Dakle, kada dolaziš?

Tvoj
F. E.

Mančester, 26. aprila 1853.

¹ pretendenata (Dronke i Pieper) — ² kada je socijalistički vrtlog pretio da proguta poredak i društvo — ³ sredstva vlade

106

Marx Engelsu

u London

[London] 27. aprila 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Baš sad sam bio sa Freiligrathom kod Gerstenberga i ima izgleda da ću do petka, ako ne i diskontovati menicu, ipak dobiti predujam na nju. Sa Strohnom, of course¹, nije bilo ništa. Dakle, još uvek je moguće — što jako želim — da dodem k Tebi.

Budi tako dobar i odgovori *obratnom poštom* na sledeće pitanje koje mali Bemberger postavlja preko mene — (taj nam danas-sutra može biti od koristi) —:

»Madapolams« ² za italijansko tržište	} Dobre kuće za	
Štampani Kalikos ditto		kupovinu u
Firme koje prave slamnate artikle . . ditto		Mančesteru

Dobio sam članak⁽²⁴⁶⁾ i 1 funtu za Piepera i Dr[onke].

Sada znam sigurno da sam bio tačno obavešten o prisustvu Mazzinija u Londonu.³

Hirsch je prekjuče bio kod ruskog konzula, istoga dana u Fleuryjevoj kući zajedno sa Stieberom i Goldheimom.

Tvoj
K. M.

¹ naravno — ² pamučna tkanina — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 97.

107

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Ako Ti inače ne znaš ništa bolje da učiniš s menicom, onda mi je pošalji obratnom poštom (u vreme za američku poštu, u petak). Mislim da ću je moći naplatiti preko jednog Yankee-a i da Ti na nju predujmim 10 funti dok ne stigne ostatak — to jest pre prvog maja ne možeš dobiti novac, ali ćeš *2. maja sigurno* imati tamo 10 funti. Piši da li pod takvim okolnostima možeš doći, i, ako je moguće Ti dođi, a onda ćeš moći sam poslati novac svojoj ženi.

U svakom slučaju obavesti me, da prilikom Tvoga dolaska ne budem out of the way¹.

Stara biblioteka P. Ērmena stoji nam takođe opet na raspolaganju.

Tvoj
F. E.

[Mančester] sreda, [27. aprila 1853]

¹ odsutan

108

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. aprila 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Danas sam sa Freiligrathom bio opet kod Gerstenberga. On mi je dao »zatvorenu« preporuku za Spielmanna u Lombard Street-u. Odbio. Gerstenberg — kao jedan od glavnih kinkelijanaca — nije, naravno, stvar uzeo ozbiljno.

Evo Ti šaljem menicu koja sa pismom¹ koje odlazi sutra iznosi 32 f. st.

Bamberger će mi pozajmiti 2 f. st. da bih ostavio nekoliko šilinga svojoj ženi, a sa ostatkom mogu putovati Tebi. *Polazim u subotu ujutru*^[247]. Sutra je nemoguće.

Tvoj
K. Marx

¹ Karl Marx/Friedrich Engels, *Raketna afera — Švajcarska buna* i Friedrich Engels, *Politički položaj švajcarske republike*

109

Engels Marxu
u London

Dragi Marx,

Prilažem najnovije vesti iz Amerike. Imam još nekoliko prime-
raka »Crim[inal]-Zeitung«-a s Weyd[emeyerovom]^[248] i Tvojom izja-
vom¹, koje ću poslati početkom iduće nedelje, da biste ih mogli
upotrebiti; jedan primerak zadržaću ovde za Dronkea i za arhiv.

Dvadeset pet funti^[249] koje prilažem Freiligrath neka bude
dobar i potvrdi Weyd[emeyeru] ili Lièvre-u, meni je danas prekasno
da pišem Weyd[emeyeru]. Međutim, kako ta gospoda mogu 125
dolara promeniti za 25 funti, nije mi jasno; prema poslednjem
njujorškom kursu od 4. maja sterling je stajao 54 pensa = 109 $\frac{3}{4}$
cts., dakle čak i po 110 cts. 125 dolara = 25.11.4 funte, dakle na
svakom dolaru gubi se u kursu $\frac{3}{2}$ pensa.

Moj stari² mi je najzad pisao. Kao što sam očekivao: za ime
božje, samo ne praviti skandal, čekati dok on dođe ovamo, i onda
će me odvesti na berzu. Posao ide suviše dobro da bi se moglo
upustiti u veliku kavgu. Ako moj gospodin tata nema ništa protiv
toga, i meni je pravo. Šta da se *ja* tu sekiram?

Tvoj
F. E.

Mančester, petak, 20. maja 1853.

¹ Karl Marx, *Hirschove ispovesti* — ² Friedrich Engels, stariji, otac Engelsov

110

Marx Engelsu
u Mančester[London] 21. maja 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Menica od 25 f. st. će još danas biti otposlata Freiligrathu, koji će odmah javiti Lièvre-u da ju je primio¹.

Prilažem Wolffovu² adresu, koji još uvek gunda. Ja sam se uostalom, sada, kada je štošta došlo na videlo, uverio da je Dronke igrao vrlo bednu ulogu spletkaroša i lažova na moj račun. Svakako jedina delatnost za koju je bio sposoban važni i wouldbe Blanqui³ u minijaturi. Zbog tog stalnog tračanja on se toliko zapleo u laži da ni sam više nije znao šta je rekao ili šta je nekad govorio.

Ne šalji mi zaboga više *nikakve* primerke W[eydemeyer]ove ili moje izjave⁴. Samo ovde leži četrnaest primeraka i jedne i druge koje sam primio prekjuche. Bilo bi važnije da je W[eydemeyer] poslao bar dva ili tri primerka »Hirschovskih« otkrića^[238]. Na primer u Švajcarskoj bi Schabelitzu mogao jedan trebati u slučaju da se njegov proces produži. Neizbežna W[eydemeyer]ova štamparska greška gde Bangya čini »slična«, umesto »slavna« dela, dobra je.

Inače ovde ništa novo. Da li si Blindu, koga još nisam video, poslao njegovog Hercena^[203]?

»People's Paper« se povećava i zasada je finansijski obezbeđen. Jones saziva masovne mitinge za 19. juni i naredne dane na Blackstone Edge, Skurcoat Moor, Mount Sorrell, Nottingham Forest^[250].

A-propos! Pieperu sam mogao dati samo 10 šilinga, pošto sam zbog Strohnovog pogrešnog railway guide⁵-a propustio parliamentary train^[61] i zato morao putovati class II^[251].

Piši uskoro.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 109. — ² Wilhelm Wolff — ³ hoteci Blanqui — ⁴ Jarl Marx, *Hirschove ispovesti* — ⁵ reda vožnje — ⁶ voz jevtinije tarife

Engels Marxu
u London

[Manchester, oko 26. maja 1853]

Dragi Marx,

Bomba će, dakle, najzad prasnuti, kao što vidiš iz priložene korekture i Weyd[emeyerovog] pisma^[252]. Svakako, Willich se izvlači iz stvari na nečuvan način. Ti ćeš se sigurno izvanredno zabavljati tim sakatim Zirkumlokutionen¹ i smetenom rogozobatnošću načina pisanja. On je teško pogođen. A izgleda da ga je čiča Schramm² u Sinsinatiju teško uvredio; to uvek ima i dobru stranu. Ovoliko je sigurno: na *ovu* izjavu može slediti samo još veća blamaža od strane viteškoga.

Dakle, pošto su »N[ew]-Y[orker] Criminal-Zeitung«!!!! donele napade na Willicha, *zato* se blagorodni oseća primoran da prekine svoje herojsko ćutanje.

»U **najboljem slučaju**! Kod Willicha tela ne padaju na *niže* već na *više*. Zbogom, zemljina težio. Taj je totalno lud. I opet stvar sa mučkim ubistvom! I sada ćemo takođe odmah videti pp. Schramma kako izlazi na megdan sa izjavom^[253].

Radi umirenja mogu Ti saopštiti da su mi danas »Neue-England-Zeitung« javile o pošiljci 420 primeraka »Otkrića«³ na **moju** adresu, dakle primiću ih svakako sutra ili najkasnije za osam dana, ako paket ne bude otpremljen poslednjim parobrodom. Ti subjekti imaju obraza da me u pismu potpisanom u nekom poluanonimnom »Office der, N[eu]-E[ngland]-Z[eitung]« pozivaju za saradnika — samo mi još to fali!

Dobro je za svaki slučaj što sada s listom »Reform«^[254] ipak imamo organ u kome, čak kad sve izda, možemo štampati stvari u vezi s polemikom protiv Willicha i kompanije. Ovaj rusvaj uvaljuje Kellnera sve više u nepriliku.

Weyd[emeyerovoj] štamparskoj grešci ne treba da se čudiš. Pa Ti znaš da Weyd[emeyer] umesto nečeg »slavnog« uvek postiže samo nešto »slično«⁴.

¹ opisima — ² Conrad Schramm — ³ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 110.

Mali⁵ će iduće nedelje doći ovamo. Radoznao sam kako u B[rad]fordu napreduje kao nameštenik. U svakom slučaju izgleda da ga je valjani Backup ljudski zapregao.

Juče sam čitao knjigu o arapskim natpisima¹²⁵⁵, o kojoj sam Ti govorio. Stvar nije neinteresantna, mada je otužno što odasvud proviruje pop i apologet Biblije. Njegov najveći trijumf jeste ako Gibbonu može da pokaže nekoliko grešaka u staroj geografiji i iz toga izvede zaključak da se i Gibbonova teologija mora odbaciti. Stvar se zove: *The historical Geography of Arabia* by the Reverend Charles Forster. Najbolje što iz toga izlazi je sledeće:

1. U Knjizi postanja data takozvana genealogija Noja, Avrama itd. je prilično tačno nabranje tadašnjih beduinskih plemena, već prema većoj ili manjoj srodnosti njihovih dijalekata itd. Kao što je poznato, beduinska plemena se i dandanas nazivaju Beni Saled, Beni Jusuf itd., što znači sinovi toga i toga. Ovo nazivanje, koje proizilazi iz staropatrijarhalnog uređenja, vodi konačno ovoj vrsti genealogije. Nabranje rodova u Knjizi postanja potvrđuju plus ou moins⁶ stari geografii, a noviji putnici dokazuju da ta stara imena, dijalekatski izmenjena, većinom još postoje. No iz toga izlazi da i sami Jevreji nisu ništa drugo do malo beduinsko pleme kao i druga što su, koje su lokalne prilike, zemljoradnja itd. dovele u suprotnost prema drugim Beduinima.

2. Što se tiče velike arapske invazije, o kojoj smo ranije govorili, proizilazi da su Beduini, baš kao i Mongoli, periodički preduzimali invazije, da su asirsko kao i vavilonsko carstvo osnovala beduinska plemena na istom mestu gde je kasnije osnovan i Bagdadski kalifat. Osnivači vavilonskog carstva, Haldejci, još postoje pod istim imenom, Beni Haled, i na istom mestu. Brzo nastajanje velikih gradova, Ninive i Vavilona, zbivalo se isto onako kao što su pre trista godina stvarani slični ogromni gradovi Agra, Delhi. Lahora. Mutan u Istočnoj Indiji kao posledica avganske, odnosno tatarske invazije. Time muhamedanska invazija gubi mnogo od svoga osobenog karaktera.

3. Gde su Arapi bili nastanjeni, kao na jugozapadu, oni su tamo, izgleda, bili isto tako civilizovan narod kao i Egipćani, Asirci, itd.; to dokazuju njihove gradevine. I to objašnjava mnogo štošta iz muhamedanske invazije. Što se tiče verskog švindla, čini se da iz starih natpisa na jugu, u kojima još preovladuje staronacionalno-arapska tradicija monoteizma (kao i kod američkih Indijanaca) i od koje je ona hebrejska samo *mali deo*, proizilazi da je Muhamedova verska revolucija, kao i *svaki* verski pokret, bila *formalno reakcija*, tobožnji povratak na staro, jednostavno.

⁵ Ernst Dronke — ⁶ više-manje

Da jevrejsko takozvano Sveto pismo nije ništa drugo do zapis staroarapske verske i plemenske tradicije, modifikovan usled ranog odvajanja Jevreja od njihovih plemenski srodnih, ali nomadskih suseda, to je meni sad potpuno jasno. Okolnost da je Palestina sa arabijske strane okružena samom pustinjom, beduinskom zemljom, objašnjava taj zaseban razvitak. Ali staroarapski natpisi, tradicije i Koran, kao i lakoća kojom se sve genealogije itd. mogu rešiti, dokazuju da je glavna sadržina bila arapska ili, tačnije, opšte-semitska, kao i kod nas Edda^[256] i nemačka junačka priča.

Tvoj
F. E.

112

Engels Marxu
u London

Mančester, 31. maja 1853.

Dragi Marx,

Menica na Dana-a je plaćena. Sutra ćemo dobiti novac, koji ćemo Ti odmah poslati; danas ga je Charles¹ dvaputa tražio i nije ga našao. Na kursu će se, doduše, nešto izgubiti, ali mislim ipak manje nego da je negociirana u Londonu.

Paket sa brošurama² je isto tako ovde, sutra ga šaljem, ovde ću zadržati osam do deset komada. Prilično je težak i koštao je 1.16 funti, što možeš dodati na prodajnu cenu. Samo duty³ 18 šilinga, tako da je u svakom slučaju dobro što je poslat na moju adresu.

Mali⁴ je u subotu bio ovde, izgleda da bolje radi nego što se moglo očekivati; B[uckup] je rekao Strohnu da je sasvim zadovoljan s njim i da vrlo brzo ulazi u posao. Ja sam mu opet pridikovao nešto o tačnosti, uostalom prilike u Buckupovom kontoru su za nj tako povoljne kakve samo poželeti može. Već vodi knjige, i ako se tri četiri meseca bude dobro držao, onda je zbrinut. Str[ohn] je opet otišao na Kontinent, otputovao je u subotu, bilo je dobro što je prvih četrnaest dana bio tamo.

Iz Amerike mi ove nedelje nije stiglo ništa novo.

Tvoj
F. E.

¹ Charles Roesgen — ² Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*
— ³ carina — ⁴ Ernst Dronke

113

Engels Marxu
u London

[Mančester, 1. juna 1853]

Dragi Marx,

Prilažem polovinu banknote od 20 funti — P/E 90 138. Drugu polovinu ću poslati drugom poštom, pošto ne znam nikakvu drugu adresu.

Onaj ko je naplatio menicu otputovao je na nekoliko dana pa ne možemo dobiti novac. Ali da Ti ne bi morao čekati, nabavio sam ovih 20 funti. Obračun menice uslediće, dakle, početkom iduće nedelje.

Prokleti džukac¹ nam je odbio oko 18 funti za cigare i vino koje je od njega kupio delom Charles², za špekulaciju, delom ja za potrošnju, tako da smo pri tom morali još i dugove plaćati.

U jednoj staroj »Tribune«-i od početka aprila čitao sam juče Tvoj članak o »Times«-u i emigrantima (sa citatom iz Dantea).³ Je t'en fais mon compliment⁴. Engleski ne samo da je dobar nego je briljantan. Tu i tamo poneke uzrečice nisu dovoljno tačno upletene, ali to je i najgore što se o članku može reći. Pieper se u njemu skoro nikako ne može otkriti, ja ne shvatam čemu Ti je on još potreban.

Tvoj
F. E.

¹ Gottfried Erman — ² Charles Roesgen — ³ Karl Marx, *Kossuth i Mazzini* — *Pruska policija* — *Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske* — »Times« i emigracija — ⁴ Cestitam

114

Marx Engelsu
u Mančester[London] 2. juna 1853.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Stigla je prva polovina banknote od 20 funti. Pišem Ti pre polaska u Muzej, dakle još vrlo rano ujutru.

Priloženu izjavu velikog Willicha listu »Neue-England-Zeitung« davno bih Ti poslao da nisam pretpostavljao da Ti je Weydemeyer poslao tu stvar.^[252] *Koncept* ove druge izjave je genuine¹, pravi Willich. Drugi pišu »članke«, on piše »činjenice«, i prema njemu se moralo stajati »u ličnom odnosu« da bi kleveta izgubila svoju žaoku. To je mali partizanski manevar. On ne odgovara svome sopstvenom Hirschu. On, naprotiv, razlaže publici »motives«, zašto Marx *ne* pobija njegovog Hirscha. I sada je on našao teren na kome se može kretati s nešto virtuoznosti. I taj blagorodni »nerado« predaje činjenice »javnosti«. Naravno, on je više voleo da ih potajno u krčmama šapuće filistrima, i da ih već tri godine »kontrabandnim putem« preko dva kontinenta kolportira, juvante Kinkelio². Zatim manevar radi držanja javnosti u napetosti. Ona zaboravlja činjenice koje njega bole. Ona računa na činjenice koje treba da unište »kritičke pisce«. Pri tom je blagorodni i »otmen«, kao što to jednom »javnom« karakteru i priliči. Ako odgovara, onda to ne čini sirovim Marxovim »agentima«, već »veštima« piskaralima. Najzad, on publici daje do znanja da njegovi protivnici nastupaju tako drsko samo zato što su verovali u njegovu »odluku« da se povuče, i važni čovek uz lupu doboša oglašava da je »izmenio« svoju odluku.

Tout ça n'est pas trop mal pour un vieux sous — lieutenant³. A što se tiče stila izjave br. 2 — ma koliko da je rdav, on je ipak apokrifan. Preko njega su druge ruke prešle, verovatno madame Anneke. U svakom slučaju sad će gospodin Willich izdati potrebni dodatak Tellingovoj brošuri^[257], i pošto je to sranje već izneto pred javnost, il faut aller jusqu'au bout⁴. Ako Weydemeyer, Cluß i komp. budu vešto operisali, oni bi sada morali Willichu pokvariti

¹ istinski — ² pomoću Kinkela — ³ Sve to nije tako rdavo za jednog starog potporučnika. — ⁴ treba ići do kraja

paradu i iznenađenjima, koja on namenuje za javnost, unapred oduzeti poentu i novinu. Nous verrons.⁵

To što si pohvalio⁶ moj »mladi« engleski jezik delovalo je na mene vrlo ohrabrujuće. Što mi poglavito nedostaje jeste, prvo, sigurnost u gramatici i, drugo, okretnost u izvesnim drugostepenim obrtima, bez kojih duhovito pisanje uopšte nije moguće. Gospodin »Tribune« je uz moj drugi članak o Gladstonovom budžetu⁷ stavio u početku svoga lista primedbu u kojoj upozorava javnost na »mesterly exposition«⁸ i izjavljuje da nigde nije videla »a more able criticism« i »not expect to see one«⁹[258]. To je sad all right¹⁰. Ali me u sledećem članku opet blamira time što pod sasvim beznačajni napis od mene, koji i treba da bude beznačajan, stavlja moje ime, dok Tvoga »Švajcarca«^[259] prisvaja za se. Pisaću Dana-u da mi jako »laska« ako moje stvari koriste katkada kao leader¹¹. Samo onda neka ne stavljaju moje ime ispod beznačajnih beležaka. Sada sam tim magarcima između ostalog poslao dva članka o »Kini« u vezi s Engleskom^[260]. Ako Ti vreme dozvoljava i ako baš imaš volju za pisanje ma o čemu, Švajcarskoj, Orijentu, Francuskoj, Engleskoj, ili coton¹², ili *Danskoj*, onda to čini s vremena na vreme, pošto ja sada iz sve snage navaljujem na džep tih ljudi da bih pokrio manjak od tri weeks¹³. Ako mi s vremena na vreme budeš slao tako nešto — de omnibus rebus¹⁴ —, onda ja to uvek mogu upotrebiti, jer Ti znaš da sam ja kod njih »devojka za sve«, i uvek je lako da se sve veže za sve, za svaki dan. Παντα ἐν παντι.¹⁵

Što se tiče Jevreja i Arapa¹⁶, Tvoje pismo je za mene bilo vrlo interesantno. Uostalom: 1. Kod svih istočnih plemena, otkako počinje istorija, može se dokazati opšti odnos između njihovog dela koji se nastanjuje i drugog dela koji i dalje živi nomadskim životom. 2. Za Muhamedovo vreme se znatno izmenio trgovački put iz Evrope u Aziju, i gradovi Arabije koji su imali velikog udela u trgovini sa Indijom itd., bili su u trgovačkom pogledu u opadanju, što je svakako, takode doprinelo tome. 3. Što se tiče religije, to se pitanje svodi na opšte pitanje i zato se na nj može lako odgovoriti: Zašto se istorija Istoka *pojavljuje* kao istorija religija?

O stvaranju istočnih gradova nema ničeg sjajnijeg, očiglednijeg i ubedljivijeg od knjige starog François Berniera (devet godina lekar Aurangzeba): Voyages contenant la description des états du Grand Mogol etc.¹⁷ A lepo opisuje i vojsku i način kako su se te velike

⁵ Videćemo — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 113. — ⁷ Karl Marx, *Nemiri u Carigradu — Prizivanje duhova u Nemačkoj — Budžet* — ⁸ majstorsko izlaganje — ⁹ »veštiju kritiku« — i »ne očekuju da će takve videti« — ¹⁰ u redu — ¹¹ uvodni članak — ¹² pamuku — ¹³ nedelje — ¹⁴ o svemu mogućem — ¹⁵ Sve u svemu — ¹⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 111. — ¹⁷ Putovanja koja sadrže opis država Velikog Mogula itd.

armije ishranjivale. O tome on, između ostalog, primećuje: »Konjica sačinjava glavni deo, pešadija ne tako veliki kao što se priča, si ce n'est qu'avec les véritables gens de guerre, ils ne confondent tous ces gens de service et de bazars ou marchés qui suivent l'armée; car, en ce cas-là, je croirais bien qu'ils auroient raison de mettre les 200 000 et 300 000 hommes dans l'armée seule qui est avec le roi, et quelquefois encore d'avantage, comme quand on est assuré qu'il sera longtemps absent de la ville capitale; ce qui ne semblera pas si fort étonnant à qui saura l'étrange embarras de tentes, de cuisines, de hardes, de meubles et de femmes même assez souvent, et par conséquent d'éléphants, de chameaux, de boeufs, de chevaux, de portefaix, de fourageurs, vivandiers, marchands de toutes sortes et de serviteurs qui traînent après soi ces armées, et à qui saura l'état et gouvernement particulier du pays, à savoir que le *roi est le seul et unique propriétaire de toutes les terres du royaume*, d'où vient par une certaine suite nécessaire que toute *une ville capitale* comme Delhi ou Agra ne vit presque que de la milice, et est par conséquent obligée de suivre le roi quand il va en campagne pour quelque temps; ces villes-là n'étant ni ne pouvant être rien moins qu'un Paris; mais *n'étant proprement qu'un camp d'armée* un peu mieux et plus commodément placée qu'en rase campagne.«¹⁸

Prilikom pohoda Velikog Mogula na Kašmir s vojskom od 400 000 ljudi itd. on veli:

»La difficulté est de savoir d'où et comment peut subsister une si grande armée en campagne, une si grande quantité d'hommes et d'animaux. Il ne faut pour cela que supposer, ce qui est très vrai, que les Indiens sont fort sobres et fort simples dans leur manger, et que de tout ce grand nombre de cavaliers, il n'y a pas la dixième, ni même la vingtième partie, qui, dans la marche, mange de la viande; pourvu qu'ils aient leur kicheris ou mélange

¹⁸ »Konjica predstavlja glavni deo, pešadija ne tako veliki kao što se priča, ako se pravi ratnici ne brkaju s poslugom i trgovcima koji idu za vojskom, jer u tom slučaju, mislim, da su svakako u pravu oni koji računaju da vojska koja se kreće s kraljem broji 200 000 do 300 000 ljudi, ponekad i više, ako se pouzdano zna da će on dugo vremena biti odsutan iz prestonice; sve to neće začuditi onoga ko poznaje neverovatnu množinu šatora, kuhinja, odeće, nameštaja, a često i žena, pa usled toga i slonova, kamila, goveda, konja, nosača, nabavljača stočne hrane, kanti-nera, trgovaca svake vrste i slugu koje ta vojska vuče za sobom; sve to ne čudi onoga ko poznaje stanje i osobenu upravu zemlje, ko zna da je *kralj isključivi i jedini vlasnik sve zemlje* u kraljevini, iz čega izvesnom nužnošću proizilazi da čitava *jedna prestonica* kao Delhi ili Agra živi gotovo samo od vojske i da su zato njeni stanovnici prinudeni da idu za kraljem kad on za neko vreme odlazi na ratni pohod; ovi gradovi nisu, a niti mogu biti kao Pariz; oni su u stvari samo *vojni logor*, nešto bolje i udobnije smešteni nego na otvorenom polju.«

de riz et d'autres légumes, sur lesquels ils versent du beurre roux quand ils sont cuits, ils sont contents. Il faut encore savoir que les chameaux résistent extrêmement au travail, à la faim et à la soif, vivent de peu et mangent de tout, et qu'aussitôt que l'armée arrivée, les chameliers les mènent brouter à la compagnie, où ils mangent tout ce qu'ils attrapent; de plus que les mêmes marchands qui entretiennent les bazars dans Delhi, sont obligés de les entretenir dans les campagnes, ebenso die petits marchands etc . . . enfin au regard du fourrages, tous ces pauvres gens s'en vont rôdant de tous les côtés dans les villages pour en acheter et y gagner quelque chose, et que leur grand et ordinaire refuge est de raper, avec une espèce de truelle, les campagnes entières, battre ou laver cette petite herbe qu'ils ont rapée, et l'apporter vendre à l'armée . . .¹⁹

Bernier s pravom vidi osnovni oblik za sve pojave Orijenta — on govori o Turskoj, Persiji, Hindustanu — u tome što ne postoji *nikakva privatna svojina na zemlju*. To je pravi ključ i samog istočnog neba.

Pošto s Borchardtom izgleda nema ništa, ja ipak držim da će on biti spreman da od Steinthala itd. izdejstvuje preporuke za Lupusa za londonske trgovce. Bar to možeš iznuditi od njega, a to bi za Lupusa bilo vrlo važno.

Šta veliš o failure of «financial scheme for reducing the national debt»²⁰ hudibrasiaca Rodolpho – Gladstone-a^[261]?

«Journal des Débats» je prekjuche izneo pravu tajnu zašto je Rusija tako drska. Ili, kaže on, Kontinent mora svoju nezavisnost izložiti ruskoj opasnosti, ili se mora izložiti ratu, a to je «la révolution sociale»²¹. Samo bedni «Débats» zaboravlja da se Rusija isto toliko plaši revolucije kao i Mr. Bertin, i da je čitav vic sada u tome ko će umeti da pokaže više «neplašenja». Ali Engleska i

¹⁹ «Teško je shvatiti odakle i kako se na pohodu može ishraniti tolika vojska, toliko mnoštvo ljudi i životinja. Da bi se to shvatilo treba samo pretpostaviti da su Hindusi, kao što doista i jesu, u jelu veoma umereni i jednostavni, te da od tog ogromnog broja konjanika ni deseti, pa čak ni dvadeseti deo ne jede meso za vreme pohoda. Oni su zadovoljni ako imaju svoj kičeri, tj. smesu od pirinča i drugog povrća, koju, kada je kuvana, prelivaju istopljenim maslom. Takođe treba znati da su kamile jako izdržljive na radu i lako podnose glad i žeđ, ne traže mnogo i jedu sve. Čim vojska zastane, goniči vode kamile na pašu gde žderu sve što stignu. Osim toga, oni isti trgovci koji drže trgovine u Delhiju dužni su da ih drže i na pohodu, isto tako trgovci na malo itd. . . . Najzad što se tiče stočne hrane, ovi jadni ljudi razilaze se po okolnim selima da bi je tamo kupili i na tome nešto zaradili. Njihovo glavno i obično utočište jeste da s nekom vrstom srpa požnju čitava polja i kratku požnjevenu travu omlate ili operu i zatim prodaju vojsci . . .» — ²⁰ neuspchu «finansijske šeme za smanjenje nacionalnog duga» — ²¹ «socijalna revolucija»

France²² — zvanične — tako su mizerne da Nikolaj, ako se zainati, može sve da postigne.

Vale faveque²³.

C. M.

Lassallu je pisano i on će svakako biti ready²⁴ da primi nekoliko stotina primeraka brošure²⁵ i rasturi ih u Nemačkoj. Sad se postavlja pitanje: kako da mu se to otpremi? Charles²⁶ je mislio, kad sam bio u Mančesteru, da se mogu upakovati zajedno sa robom? Upitaj ga sada još jednom o tome.

P. S. Odašiljanje ovog pisma je zakasnilo te Ti tako naknadno mogu potvrditi prijem paketa s knjigama kao i druge polovine banknote.

²² Francuska — ²³ Zbogom i ostaj mi dobro. — ²⁴ spreman — ²⁵ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ²⁶ Charles Roesgen

115

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. juna [1853] uveče

Dragi Marx,

Danas sam hteo da Ti pišem prvom poštom, ali sam do osam časova zadržan poslovima u kontoru. Biće da si dobio obe izjave, Weydemeyerovu i Clušovu u »Crim[inal]-Z[eit[un]g«-u protiv Willicha, to jest iz Amerike direktno¹2621, ako nisi, onda mi odmah piši. Čiča Weyd[femeyer] je kao i obično preopširan. Samo ovde-
-onde zna da nade poentu, i onda je otupljuje svojim stilom i s retkom ravnodušnošću razvija svoj poznati nedostatak žara. I pored toga on je učinio sve što je mogao, dobro je okrenuo stvar s »ratnim drugom« Hentzeom i Hirschov stil koji su drugi inspirisali, a njegov nemogući stil i njegova mirnoća, koja tamo važi kao impassibilität¹, svideće se filistrima, i u celini može čovek biti zadovoljan njegovim proizvodom; Clušova izjava, naprotiv, izvanredno mi se sviđa. Homme supérieur², koji je tako reći fizički postao svestan svoje nadmoćnosti kroz »lični dodir« s Willichom, viri iz svakog retka. Po lakoći stila ta je stvar najbolje što je Cluš ikada napisao, bez ijednog rogovatnog obrta, ni traga usiljenosti ili zbuđenosti. Dobro mu stoji fingirani čifra sa izrazom dobrodušnog čoveka, ali iz koga ipak odasvud proviruje đavo koji mu sedi za vratom. Izvrstan je obrt sa »prevarom, kao što su re:olucione agenture« od kojih on živi, kako navodno tvrdi Willich. Mora da se »viteški« začudio što je među sirovim »agentima« našao čoveka koji nastupa tako slobodno, tako vešto, tako po prirodi ofanzivno i u isto vreme tako nepreterenciozno otmeno i koji tako fino, mnogo finije i okretnije nego on sam a tempo³ parira njegovim sopstvenim lukavstvima. Samo kad bi Willich imao dovoljno ukusa da to pronade, a ja se nadam da će ga ljutnja i neophodno mozganje već dovesti do izvesnog razumevanja.

Da se ovo mora terati do kraja, to je jasno. Ukoliko se odlučuje tome pride, utoliko bolje. Uostalom, videćeš da to i neće biti tako strašno. »Viteški« je x-puta obećavao više nego što može održati. Mi ćemo čuti o pokušajima ubistva itd. Schrammova istorija će

¹ neosetljivost — ² nadmoćan čovek — ³ istovremeno

biti čarobno ukrašena⁴, pojaviće se fantastične [stvari]⁵ i mi ćemo se zadržati gledati, jer apsolutno nećemo moći da sebi objasnimo o čemu taj čovek zapravo govori, i u najgorem slučaju ispričaće priču kako su M[arx] i E[ngels] jedne večeri došli pijani u Great Windmill Street^[263] (vidi Kinkel u Sinsinatiju, coram Huzelio⁶). Ako do toga dođe, onda ću američkoj javnosti, koja voli skandale, ispričati o čemu je obično razgovarala kompanija Bezanson^[264] kada su Willich i formosus pastor⁷ Corydon Rau bili odsutni^[265]. Au bout du compte⁸, šta takva stoka može reći o nama? Obrati pažnju, to će biti isto tako pauvre⁹ kao i Tellingrove brljotine^[257].

Borchardta ću ovih dana opet videti. Ako se mogu dobiti preporuke, ja ću ih izvući¹⁰. No ne verujem da Steinthal itd. imaju takve veze u Londonu. To je skoro sasvim van njihove poslovne oblasti. Osim toga, on će već radi manje blamaže pokušati da ovdašnju stvar odugovlači. Da to nije radi Lupusa, taj gospodin bi me mogao da poljubi itd. Ne mogu ga podneti, to namazano, važno, razmetljivo, lažljivo, šarlatansko lice.

Ako Ti je Lassalle dao dobru, neutralnu adresu u Diseldorfu, onda mi možeš poslati 100 primeraka¹¹. Mi ćemo dati da ih ovdašnje firme upakuju u bale prede; no ne smemo ih adresirati direktno na L[assalle-a], pošto paketi idu za Gladbah, Elberfeld itd. a odatle moraju ići *poštom*, kao *poštanski* paketi za Diseldorf. No paket za Lass[alle-a] ili za Hatzfeldovicu ne možemo dati ni jednoj ovdašnjoj firmi, jer 1. u svakoj od ovih firmi ovde ima bar *jedan* Rajnlandanin koji zna za taj trač, ili 2. ako to bude dobro išlo, onda će primaoci bala tamo znati u čemu je stvar, ili 3. u najpovoljnijem slučaju pošta će pogledati te stvari pre nego što ih preda. U Kelnu imamo jednu dobru adresu, ali na žalost ljude ne poznajemo naročito, ljude koji su *ovde* glavni kupci za kelnsku firmu, pa im ne možemo ni predložiti da nam to prokrijumčare. Naime, mi ovde kažemo ljudima da paketi sadrže poklone za dame.

Iz ovoga vidiš da sa Charlesom¹² opet stojim u dobrim odnosima. Čim se ukazala zgodna prilika, to se vrlo brzo udesilo. Pa ipak možeš shvatiti da se taj ludak još uvek raduje tome što je bar u nekom tričavom pogledu postavljen u bolji položaj blagodareći zavisti gospodina G[ottfrieda] E[rmena] prema mome starom¹³. Habeat sibi¹⁴. On je u svakom slučaju primetio da ja, ako mi bude do toga stalo, za 48 časova mogu uvek opet biti maitre de la situation¹⁵, i to je dovoljno.

⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 111. — ⁵ papir oštećen — ⁶ u prisustvu Huzela (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48) — ⁷ lepi pastir — ⁸ Na kraju krajeva — ⁹ bedno — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 114. — ¹¹ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹² Charles Roesgen — ¹³ Friedrich Engels — stariji — ¹⁴ Neka mu bude — ¹⁵ gospodar situacije

Nepostojanje zemljišne svojine je stvarno ključ za razumevanje čitavog Istoka.^[266] U tome je osnova političke i verske istorije. Ali kako to da istočni narodi nisu došli do zemljišne svojine, pa čak ni do feudalne? Mislim da je razlog uglavnom klima u vezi sa prirodom tla, a naročito s velikim pustinjama koje se protežu od Sahare preko Arabije, Persije, Indije i Tatarske^[267] do najviše azijske visije. Veštačko navodnjavanje je ovde prvi uslov zemljoradnje, a ovo je stvar ili opštine, provincije ili centralne vlade. Vlade na Istoku su uvek imale samo tri grane uprave: finansije (pljačkanje svoje zemlje), rat (pljačkanje svoje i tuđih zemalja) i travaux publics¹⁶, briga za reprodukciju. Britanska vladavina u Indiji je br. 1 i 2 uredila nešto filistarskije a br. 3 je sasvim zapustila, zbog čega indijska zemljoradnja propada. Slobodna konkurencija se tamo sasvim obrukala. Postizanje plodnosti tla veštačkim putem, koje je prestalo onog časa čim se zapustilo dovodenje vode, objašnjava inače čudnu činjenicu da su sada puste i gole čitave oblasti koje su ranije bile sjajno obradivane (Palmira, Petra, ruševine u Jemenu, mnoga mesta u Egiptu, Persiji, i Hindustanu); to objašnjava činjenicu kako je jedan jedini rušilački rat mogao da opusti jednu zemlju za vekove i liši je njene celokupne civilizacije. Mislim da ovamo spada i uništenje južnoarabijske trgovine pre Muhameda, koje Ti sasvim tačno smatraš za jedan od glavnih momenata muhamedanske revolucije¹⁷. Ja ne poznajem tako dobro istoriju trgovine za prvih šest vekova hrišćanske epohe, da bih mogao doneti sud u kojoj meri su opšte materijalne prilike u svetu bile uzrok da su trgovinski putevi išli kroz Persiju prema Crnom moru i preko Persijskog zaliva u Siriju i Malu Aziju, a ne preko Crvenog mora. Ali u svakom slučaju nije od malog značaja bio ni razlog što su karavani prolazili kroz uređeno persijsko carstvo Sasanida, relativno bez opasnosti, dok su Jemen Abisinci od godine 200. pa do 600. godine neprestano porobljavali, napadali i pljačkali. Gradovi južne Arabije, koji su cvetali još za rimsko doba, bili su u sedmom veku prava pustoš od ruševina; susedi Beduini usvojili su za tih 500 godina čisto mitske, basnoslovne tradicije o svome poretku (vidi Koran i arapskog istoričara Novairija), i pismo kojim su pisani ondašnji natpisi bilo je gotovo sasvim nepoznato, iako *nije bilo drugoga*, tako da je *pisanje* i de facto palo u zaborav. Takve pojave daju povoda za pretpostavku da je uporedo s potiskivanjem Arabije usled opštih trgovinskih prilika dolazilo i do neposrednog nasilnog razaranja, kakvo se može objasniti samo etiopskom invazijom. Proterivanje Abisinaca zbilo se oko 40 godina pre Muhameda i očigledno je bilo prvi čin probuđenog arapskog nacionalnog osećanja, koje je osim toga bilo podsticano persijskim invazijama sa severa, koje su dopirale skoro do

¹⁶ javne radove — ¹⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 114.

Meke. Istorijom samog Muhameda pozabaviću se tek ovih dana; dosada mi, međutim, izgleda da ona nosi karakter beduinske reakcije protiv nastanjenih ali osiromašenih felaha u gradovima, koji su se i u verskom pogledu nalazili u stanju raspadanja, te sa iskvašenim kultom prirode smešali iskvašeno jevrejstvo i hrišćanstvo.

Stvari starog Berniera su doista krasne.¹⁸ Čovek se istinski obraduje kad opet jednom nešto pročita od nekog starog trezvenog Francuza, jasnog pogleda, koji svagda pogađa ono pravo sans avoir l'air de s'en apercevoir¹⁹.

Pošto sam primoran da se nekoliko nedelja bavim problemima Istoka, to sam iskoristio priliku da učim persijski. Od arapskog me s jedne strane odbija moja urođena mržnja prema semitskim jezicima, a s druge strane nemogućnost da u tako obimnom jeziku, koji ima 4000 korena i obuhvata razvitak od 2000 do 3000 godina, postignem nešto bez velikog gubljenja vremena, dok je persijski jezik prava igračka. Da nije proklete arapske azbuke, u kojoj uvek ima po šest slova sličnih i u kojoj se ne pišu vokali, obavezao bih se da čitavu gramatiku naučim za 48 časova. Ovo za utehu Pieperu, ako možda bude imao želju da podražava ovaj moj loši vic. Odredio sam sebi tri nedelje kao maksimum za persijski jezik; ako on, dakle, za to reskira dva meseca, onda će me svakako tući. Za Weitlinga je malar što ne zna persijski, imao bi svoj langue universelle toute trouvée²⁰, jer je to, koliko ja znam, jedini jezik u kome nema nikakvog karambola između *meni* i *mene*, pošto su dativ i akuzativ uvek jednaki²⁶⁸.

Uostalom, sasvim je prijatno čitati starog raspusnog Hafisa u originalu, jezik koji prilično lepo zvuči i stari Sir William Jones vrlo rado upotrebljava persijske skarednosti kao primere u svojoj gramatici, koje onda u svojim Commentariis poeseos asiatica prevodi u grčke stihove, pošto mu oni čak i na latinskom izgledaju ipak odveć pogani. Ti komentari: Jones' Works, sveska II, de poesi erotica²¹, zabavljace Te, dok je persijska proza ubistvena. Na primer, Ranzât-us-safâ od blagorodnog Mirkhonda, koji persijske junačke priče prepričava vrlo slikovitim ali besadržajnim jezikom. Tu se o Aleksandru Velikom kaže: ime Iskander se na jonskom jeziku kaže Akšid Rûs (iskvašeno, kao Iskander od Alexandros), znači što i Filusûf, što potiče od fila, ljubav, i sufa, mudrost, tako da je Iskander isto što i prijatelj mudrosti. — O jednom retired²² kralju veli se: »On je udario u doboš postavke maljicom povlačenja«, kao što će to učiniti père²³ Willich ako se još dalje upusti u literarnu borbu. Istom Willichu će se desiti što i

¹⁸ Vidi u ovom tomu. Prvi deo. pismo br. 114. — ¹⁹ i ne pokazujući da to i sam primećuje — ²⁰ univerzalan jezik kao stvoren za njega — ²¹ o erotičnoj poeziji — ²² koji se odrekao prestola — ²³ čiča

kralju Afrasiatu od Turâna kada mu je vojska okrenula pete i o kome Mirkhond kaže: »On je sebi grizao nokte užasa zubima očajanja dok iz prstiju srama nije potekla krv potučene svesti.« — Sutra više.

116

Engels Marxu
u London

Mančester, 9. juna [18]53.

Dragi Marx,

Da bi Pieper video da ga nisam zaboravio, saopšti mu sledeće: U jučerašnjem »Manch[ester] Guardian«-u ponudeno je mesto za corresponding clerk and bookkeeper-a¹, može se dobiti možda 180 funti godišnje, kako čujem; mesto je, naime, kod ovdašnjeg Jevrejina Lea Schustera. Neka P[ieper] sad odmah napiše pismo, adresirano:

Box B 47.

Post Office

Manchester

i unutra: Gospodine, itd. — Pismo je najbolje napisati na francuskom, pošto se traži francuski i nemački. Neka kaže da misli da može odgovoriti na tom mestu, da je iz Hanovera, toliko i toliko star, i da je u poslednje vreme radio kod tog i tog u Londonu, kod koga se može obavestiti o njegovom karakteru i radu. Da prepisku vodi na nemačkom, francuskom i engleskom, u slučaju nužde i na italijanskom, da je s knjigovodstvom (ako je to, naime, slučaj) imao manje posla; mora reći da je mesto izgubio zato što je stupio ortakov sin itd., zatim kakve vrste je bio posao, ali da će sigurno brzo ući u svaki robni posao u Mančester trade². Le tout sans phrase, aussi simplement raconté que possible.³

»J'ai l'honneur de me souscrire.⁴

Ili ovako, Mr. votre très dévoué⁵ itd.«

Ništa više. Ako budu reflektirali na njega, onda će ga svakako pozvati u Schusterovu firmu u Londonu, gde se onda mora pokazati s najbolje strane. Ali on **mora pisati odmah sutra prvom poštom.**

Prilažem saldo od 32 funte sa 1.18.6 funti, on je odbio samo 18 pensa za naplatne troškove, ali je zato odbio sve moje i Charlesove⁶ dugove.

Menicu iz Amerike verovatno si prekjuche dobio.

¹ dopisnika i knjigovodu — ² trgovini — ³ Sve to bez fraza, što prostije rečeno. — ⁴ Čast mi je potpisati se — ⁵ Gospodine, Vaš vrlo odani — ⁶ Charles Roesgen

Da li se P[ieper] može pozvati na Rotsch[ilda], morate vi tamo to bolje znati; možda ne bi škodilo, ako može, jer da P[ieper] nije nikakav bred clerk⁷ pokazaće se već pri prvom razgovoru ako se upita gde je ranije radio. Ali on mora da zna šta će reći R[otschild] i videti ga možda ranije.

Tvoj
F. E.

[Post skriptum olovkom]

Copie d'Annonce⁽²⁶⁹⁾.

Wanted in a Shipping House a Bookkeeper and Corresponding Clerk. A knowledge of German and Franch absolutely required. Address Box B 47. P. Off. Manchester.⁸

Pozvati se na mene, ne bi moglo apsolutno *ništa pomoći*, odnosno štetiti. P[ieper], naravno, ne sme Sch[usteru] pokazati da zna *ko* je dao oglas, on se mora pozivati na njega kao na povod svoje molbe.⁹

⁷ izučeni knjigovoda — ⁸ Prepis oglasa. Brodarsko preduzeće traži knjigovodu i dopisnika. Bezuslovno potrebno poznavanje nemačkog i francuskog. Adresa, poštanski fah B 47. P. Off. Manchester — ⁹ ovaj pasus je teško čitljiv.

117

Marx Engelsu

u Mančester

14. juna 1853.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Tek sada — sprečen svakojakim poslovima i kućevnim stvarima — dospevam da Ti odgovorim na Tvoja dva pisma i da Ti potvrdim prijem američkog novca (predatog Freiligrathu)¹ kao i ostatka američkog novca od »Tribune«. Ako Ti i Charles² s »posrednikom« stojiš u takvim poslovnim vezama, onda si Ti u svakom slučaju meni za ljubav izvukao deblji kraj. Ali pošto si Ti, a ne on, predujmio novac na menicu, to ste je vi i bez njega mogli poslati u Ameriku. Bar tako se meni čini.

Tvoju vest nisam saopštio Pieperu iz sledećeg razloga: Od pre otprilike osam do deset dana P[ieper] sve više propada, tako da sam naposletku ozbiljno razgovarao s njim o njegovom zdravstvenom stanju. Tada se pokazalo da se njegova bolest sve više pogoršava, blagodareći njegovom engleskom nadrilekaru. Ja sam ga, dakle, pozvao da pođe sa mnom direktno u *Bartholomew's* bolnicu — londonsku kliniku, gde javno i besplatno vrše dužnost prvi i najčuveniji lekari. On je poslušao. Neki stari Hipokrat posle pregleda corpus delicti, reče mu: »You have been a fool«³, pošto ga je ispitao o dosadašnjem treatmentu⁴ i ujedno mu saopštio da će za tri meseca biti »down«⁵ ako ga sada tačno i doslovce ne bude slušao. Novi način lečenja je odmah pokazao svoje dejstvo i za dve nedelje će čovek biti sain et sauf⁶. Casus⁷ je bio isuviše ozbiljan da bi se lečenje moglo prekinuti. Uostalom, Freiligrath ima u izgledu jedno mesto za P[iepera]. Ako to padne u vodu, ja ću Te izvestiti.

Rumpf, naš veseli krojač, sedi sada u *ludnici*. Pre otprilike pet meseci, da bi se izvukao iz građanske mizerije, le malheureux⁸ se oženio nekom *starom* ženom, postao preterano solidan, odrekao se svakog pića i radio kao konj. Pre otprilike nedelju dana opet je počeo da pije, pozvao me pre nekoliko dana, rekao mi da je pronašao sredstvo za usrećenje celog sveta, da ja treba da budem

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo. pismo br. 109. — ² Charles Roesgen — ³ »Vi ste bili ludi« — ⁴ načinu lečenja — ⁵ gotov — ⁶ zdrav i čitav — ⁷ slučaj — ⁸ nesrećnik

njegov ministar itd. itd. Od juče se nalazi u asylum⁹-u. Šteta za njega.

Ruge u »Leader«-u, koji je, uostalom, postao čisto građanski list, objavljuje da će u Londonu držati *predavanja* o nemačkoj filozofiji. U isto vreme je, naravno, dao da se o njemu trubi. Na primer: »Što se tiče stila, to nemački narod stavlja pred njega samo jednog čoveka — Lessinga.« U istom »Leader«-u daje Rus Hercen oglas svojih celokupnih dela s primedbom da će u vezi s poljskim komitetom osnovati ovde u Londonu rusko-poljsku propagandnu štampariju^[270].

Iz jednog od priloženih Clušovih pisama ćeš videti kakve je vrste glavni udar kojim preti gospodin Willich. On se odnosi na 20 funti koje sam *pozajmio*^[271] od izbegličkog komiteta u vreme kada su mi popisivali stvari, jer moja gazdarica u Chelsea-i nije platila svome landlordu¹⁰, mada sam ja njoj bio platio, i koju sumu sam u potrebnim ratama *otplatio* do poslednje pare. Moraš mi sada reći kakvu taktiku da uzmem. Ako valjani Willich misli da me time ubije, onda je isuviše »bonhomme«¹¹.

Carey, američki ekonomista, izdao je novu knjigu: *Slavery at home and abroad*. Pod »Slavery«¹² podrazumeva on sve oblike porobljavanja, waggesslavery¹³ itd. On mi je poslao svoju knjigu i nekoliko puta me (iz »Tribune«) citirao, čas kao »a recent english writer«¹⁴, čas kao »Correspondence of the New York Tribune«¹⁵. Već sam Ti ranije rekao da je on u dosad objavljenim delima razvijao »harmoniju« ekonomskih osnova buržoaskog društva i sve zlo izvodio iz suvišnog mešanja države. Država je bila njegov bête noire¹⁶. Sada udara u druge žice. Za sve zlo je krivo centralizujuće dejstvo krupne industrije. A za ovo centralizujuće dejstvo je opet kriva Engleska, koja se pretvara u workshop¹⁷ sveta a sve ostale zemlje potiskuje natrag na grubu zemljoradnju odvojenu od manufakture. A za grehove Engleske snosi opet odgovornost Ricardo—Malthusova teorija, a naročito Ricardova teorija o zemljišnoj renti. Nužna posledica kako Ricardove teorije tako i industrijske centralizacije bio bi komunizam. Da bi se sve to izbeglo, da bi se centralizaciji suprotstavila lokalizacija i po čitavoj zemlji rasuti savez fabrika i zemljoradnje, preporučuje na kraju naš ultrafritrejder — *zaštitne carine*. U želji da izbegne posledice buržoaske industrije, za koje čini odgovornom Englesku, on kao pravi Yankee pribegava tome da taj razvitak u samoj Americi veštački ubrza. Inače ga njegov neprijateljski stav prema Engleskoj baca u *sismondisko* hvaljenje malograđanstva u Švajcarskoj, Nemačkoj, Kini itd. I to čini taj isti čovek koji je

⁹ ludnici — ¹⁰ kućevlasniku — ¹¹ naivčina — ¹² ropstvo — ¹³ najamno ropstvo —

¹⁴ »jedan od novijih engleskih pisaca« — ¹⁵ dopisnik njujorškog lista »Tribune« —

¹⁶ bauk — ¹⁷ radionicu

ranije imao običaj da ismeva Francusku zbog njene sličnosti s Kinom. Jedino stvarno interesantno u toj knjizi je upoređenje ranijeg engleskog ropstva crnaca na Jamajki itd. i ropstva crnaca u United States¹⁸. Carey pokazuje kako se glavina crnaca na Jamajki itd. uvek sastojala iz novouvezanih barbarians¹⁹, pošto pri engleskom postupku ne samo da crnci nisu sačuvali svoje brojno stanje nego je i od godišnjeg uvoza uvek propadalo do dve trećine, dok je današnja generacija crnaca u Americi domaći proizvod, više ili manje jenkizirana, govori engleski itd., i zato postaje sposobna za emancipaciju.

»Tribune«, naravno, hvali Careyevu knjigu na sva usta. Zajedničko im je svakako to što pod vidom sismondisko-filantropsko-socijalističkog antiindustrijalizma zastupaju protekcionističku, to jest industrijsku buržoaziju u Americi. U tome i jeste tajna zašto »Tribune« uprkos svim svojim »izumima«, i socijalističkim burgijama može biti »leading Journal«²⁰ u Sjedinjenim Državama.

Tvoj članak o Švajcarskoj²¹ bio je, naravno, direktan udarac uvodnicima »Tribune« (protiv centralizacije itd.) i njihovom Careyu. Ja sam taj potajni rat nastavio u prvom članku o Indiji²², u kome sam uništenje domaće industrije od strane Engleske prikazao kao revolucionarno. To će za njih biti veoma shocking²³. Inače, čitavo gazdovanje Britanaca u Indiji je bilo svinjsko a tako je i ostalo do današnjeg dana.

Ono što potpuno objašnjava stacionarni karakter ovog dela Azije i pored svih besciljnih pokreta na političkoj površini, jesu dve okolnosti koje se uzajamno potpomažu: 1. public works²⁴ — stvar centralne vlade; 2. kraj ove, čitava država, izuzev nekoliko većih gradova, sastoji se iz *villages*²⁵ koja su imala potpuno odvojenu organizaciju i činila mali svet za sebe. U jednom parlamentarnom izveštaju ta sela su opisana ovako:

»A village, geographically considered, is a tract of country comprising some 100 or 1000 acres of arable and waste lands: politically viewed, it resembles a corporation or township. Every village is, and appears always to have been, in fact, a separate community or republic. Officials: 1. the *Potail*, Goud, Mundil etc. as he is termed in different languages, is the head inhabitant, who has generally the superintendence of the affairs of the village, settles the disputes of the inhabitants, attends to the police, and performs the duty of collecting the revenue within the village . . . 2. The *Curnum*, Chanboag, or Putwaree, is the register. 3. The *Taliary* or *Stulwar* and 4. the *Totie*, are severally the watchmen

¹⁸ Sjedinjenim Američkim Državama — ¹⁹ varvara — ²⁰ »vodeći list« — ²¹ Friedrich Engels. *Politički položaj Švajcarske republike* — ²² Karl Marx. *Britanska vladavina u Indiji* — ²³ neprijatno — ²⁴ javni radovi — ²⁵ sela

of the village and of the crops. 5. the *Neerguntee* distributes the water of the streams or reservoirs in just proportion to the several fields. 6. The *Joshee*, or astrologer, announces the seedtimes and harvests, and the lucky or unlucky days or hours for all the operations of farming. 7. the *smith*, and 8. the *carpenter* frame the rude instruments of husbandry, and the ruder dwelling of the farmer. 9. the *potter* fabricates the only utensils of the village. 10. Der *waterman* keeps clean the few garments . . . 11. The *barber*, 12. the *silversmith*, koji je često ujedno *poet* und *schoolmaster* sela u jednom licu. Zatim *Brahmin* za worship. Under this simple form of municipal government, the inhabitants of the country have lived from time immemorial. The boundaries of the villages have been but seldom altered; and although the villages themselves, have been sometimes unjured, and even desolated, by war, famine and disease; the same name, the same limits; the same interests, and even the same families, have continued for ages. The inhabitants give themselves no trouble about the breaking up and division of kingdoms; while the village remains entire, they care not to what power it is transferred, or to what sovereign it devolves; its internal economy remains unchanged.²⁶ [273]

Dužnost Potaila je obično nasledna. U nekim od ovih communities²⁷ scoska zemlja je cultivated in common²⁸, u većini slučajeva

²⁶ «Selo u geografskom smislu je oblast koja obuhvata nekoliko stotina ili hiljada ekera ziratne i puste zemlje. U političkom pogledu ono liči na korporaciju ili gradsku opštinu. Svako je selo, a izgleda da je to stvarno uvek bilo, zasebna zajednica ili republika. Činovnici: 1. *Potail*, Goud, Mundil itd., kako se on zove na raznim jezicima, staresina je stanovnika, koji obično vrši nadzor nad poslovima sela, rešava sporove među stanovnicima, vrši policijsku službu i obavlja dužnost poreznika u selu . . . 2. *Gurnum*, Shanboag ili Putwaree, vodi registar. 3. *Taliary* ili *Sthukvar* i 4. *Totie* su dužni da čuvaju selo i useve. 5. *Neerguntee* raspoređuje vodu potoka i rezervoara na pojedina polja u odgovarajućoj proporciji. 6. *Joshee*, ili astrolog, objavljuje vreme setve i žetve i povoljne i nepovoljne dane ili časove za sve poljoprivredne radove. 7. *Kovac* i 8. *Drvodelja* prave grubo ratarsko oruđe i još grublje stanove seljaka. 9. *Grnčar* proizvodi kućne predmete za celo selo. 10. *Jedno lice* bavi se *pranjem* oskudnog odela . . . 11. *Berberin*. 12. *Kujundžija*, koji je istovremeno i pesnik i učitelj sela u jednom licu. Zatim *Brahmin* za službu božju. Pod ovim prostim oblikom opštinske uprave stanovništvo je živelo od nezapamćenih vremena. Granice sela retko su menjane i mada su sela ponekad stradala i bivala čak opustošena ratom, gladu i boleštinama, isto ime, iste granice, isti interesi, pa čak i iste porodice ostajali su iz veka u vek. Stanovništvo se nije uzbuđivalo zbog propadanja i podele kraljevina; sve dok je njegovo selo ostajalo čitavo, njega je malo brinulo pod čiju vlast je selo prešlo ili kome je vladaru pripalo; njegov unutrašnji privredni život ostajao je neizmenjen.» — ²⁷ opština — ²⁸ zajednički obrađivana

each occupant tills its own field²⁹. U okviru opštine ropstvo i kaste. Waste lands for common pasture³⁰. Tkanjem i predenjem bave se žene i kćeri. Ove idilične republike koje surevnjivo čuvaju samo *granice svoga sela* od susednog sela postoje još prilično sačuvane u north-western parts of India³¹, koji su tek nedavno pripali Englezima. Mislim da se ne može zamisliti solidnija podloga za stagnirajuću azijski despotizam. I ma koliko da su Englezi irlandizirali zemlju, razaranje tih stereotipnih praoblika je bilo *conditio sine qua non*³² za njenu evropeizaciju. Taxgatherer³³ sam to nije mogao izvršiti. Za to je trebalo uništiti prastaru industriju i time ovim selima oduzeti njihov selfsupporting³⁴ karakter.

Na ostrvu Bali, koje leži uz istočnu obalu Jave, postoji pored hinduske religije u potpunosti i hinduska organizacija, čije tragove, kao i tragove hinduskog uticaja, možemo uostalom otkriti na celoj Javi. Što se tiče *pitivanja svojine*, ono predstavlja veliko *sporno pitanje* kod engleskih pisaca o Indiji. U planinskim predelima, ispresecanim dolinama, južno od Krišne, doduše, izgleda da je postojala svojina na zemlju. Naprotiv, na Javi, kaže sir Stamford Raffles, bivši *engleski* guverner Jave, u svojoj *History of Java*, na čitavoj površini zemlje, «where rent to any considerable amount was attainable»³⁵ apsolutni sopstvenik je vladar. U svakom slučaju izgleda da muhamedanci nisu za čitavu Aziju utvrdili princip «da zemlja ne može biti ničija svojina».

O gore navedenim selima primećujem još da ona figuriraju već kod Manua^[274] i da čitava organizacija kod njega počiva na njima: 10 sela su potčinjena višem porezniku, zatim sto, i zatim 1000.

Piši mi uskoro.

Tvoj
K. M.

²⁹ svaki posednik obrađuje svoju zemlju — ³⁰ Neobrađena zemlja za zajedničku ispašu — ³¹ severozapadnim delovima Indije — ³² neophodan uslov — ³³ skupljač poreza — ³⁴ samodovoljni — ³⁵ «koja donosi neku veću rentu»

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. juna 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Kod mene je iznenada upala moja sestra¹, koja tek što se venčala, sa svojim suprugom², koji kao general dealer³ putuje odavde za Rt dobre nade. Ovo, zajedno s dopisom za »Tribune«^[275] i neophodnost da se neke nezgode u Americi dovedu u red, oduzelo mi je mnogo vremena. Sutra će, mislim, bračni par otploviti. Kako čujem od Imandta, Tvoju majku očekuju u Londonu, iz čega treba zaključiti da ćeš i Ti uskoro stići.

Prilažem Lassalle-ovo uputstvo za slanje primeraka⁴ u Nemačku. Moja žena će preuzeti ekspediciju za Mančester. Nadam se da ćete vi onda urediti stvar u Mančesteru. Zar nisi video Jonesa, koji kruži u vašoj okolini, i treba da je u Halifaksu održao monster-miting?^[276]

Na svoje iznenađenje, dobio sam prošle srede vrlo zlovoljno pismo od Cluša u kome mi saopštava da mu je pisano da ga je Pieper kod Schlägera — njega i Arnolda — predstavio kao »podredene agente«, a sebe kao čoveka koji donosi vesti »iz prve ruke« itd. itd. Na sreću u čitavoj stvari nema *nijedne istinite reči*, već samo pokušaj partije Willicha, Annekea, Weitlinga i komp. da poseje razdor u našim sopstvenim redovima, a naročito da neutrališe »vrlo neprijatnog Cluša«. Potrebna objašnjenja su, naravno, odmah otpremljena preko vode. Ne mogu da nadem prvo Clušovo pismo, ali prilažem drugo.

Kada sam putovao za Mančester^[277], pozajmio sam 2 funte od Jevrejčica Bambergera. Taj subjekt mi šalje grube opomene, čak i pretnje. Mais nous verrons.⁵ Do petka treba da vučem menicu na 20 f. st. na Njujork. No postavlja se pitanje kako.

Priloženo predstavlja nec plus ultra⁶ Heinzenov krvožedni kuka-vičluk i odvratnost prema »običnom vodenju rata«^[278].

¹ Louise Marx — ² J. C. Juta — ³ trgovac — ⁴ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁵ Ali videćemo — ⁶ besprimerni

Sa »švajcarskim člankom«⁷ je bila greška sa moje strane, pošto ga je Dana podelio na dva dela, ali je dao da se oba štampaju pod mojim imenom.

O ostalom sledeći put. Upravo dolazi gospođa sestra i gospodin zet. Moja sestra je vrlo korpulentna pa će je prelaz preko ekvatora davolski oznojiti.

Tvoj
K. M.

⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 114.

119

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. jula 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Donosilac ovih redova je dr Jacobi, jedan od optuženih u »kelnskom komunističkom procesu«.

Ne znam da li si bolestan, ili ljut, ili prezaposlen, ili inače što, jer ne daješ znaka života od sebe.

Juče sam kod Spielmanna u Lombard Streetu vukao menicu na 24 funte na Dana-a, koji će mi platiti za pet nedelja, čim se menica vrati. U međuvremenu imam opet da preživim vrlo gadan period, utoliko više što se različite stvari od vrednosti moraju obnoviti u založnom zavodu da ne bi propale, a to je, naravno, nemoguće dans un moment¹ kada nedostaju sredstva čak ni pour les choses le plus nécessaires². Međutim, ja sam se sad navikao na taj drek i na prilike koje donosi.

U svakom slučaju češ mi pisati zašto ne pišeš. Nadam se at all events³ da nisi bolestan.

Tvoj
K. M.

[Na strani za adresu]

Friedrich Engels, 48, Great Ducie Street *Manchester*

¹ u momentu — ² za najpotrebnije stvari — ³ u svakom slučaju

120

Engels Marxu

u London

Mančester, subota 9. juli 1853.

Dragi Marx,

Prošle noći u četiri časa probudi me moja stara gazdarica iz sna i kaže da je tu neki džentlmen koji hoće da govori sa mnom. Ja skočim i pred vratima nađem malog čoveka s Cab¹, ogromnim koferom i ručnom torbom, koji mi reče da se zove Jacobi i da ste ga Ti i Pieper poslali meni. Marx i Pieper! Mislio sam ko je do đavola ovaj Jacobi, da li vanbračni sin Jacobija iz Kenigsberga² ili šta, i najzad čovečuljak izvuče Tvoje pismo³ iz džepa, prilično zbunjen, što, iako nepoznat, nije odmah primljen raširenih ruku — onda mi pade na pamet, što je i Tvoje pismo potvrdilo, da je on Jacobi sa komunističkog procesa, na koga uopšte nisam mislio, pošto sam verovao da je odavno dobro smešten u pruskim zatvorima. Que faire?⁴ Primio sam ga, dakle, sa svim stvarima, čakao sanjivo pola sata sa njim i dao mu onda da legne na moj divan, jer je kuća crammed full⁵ ljudima. Na sreću moj stari se tek sutra vraća u grad, te sam tako odmah jutros uzeo gospodina partijskog mučenika za jaku, iznajmio mu stan i zabranio da se pojavi kod mene dok odlazak moga starog ne digne interdikt⁶.

Taj vestfalski način, glupost da posle osmodnevnog zadržavanja u Londonu izabere voz koji stiže usred noći i pod izgovorom da ne poznaje okolnosti nekome uzbunjuje kuću i nameće se, sve me je to tako malo raspoložilo za ovog čoveka, kao i odmah u početku postavljeno diskretno pitanje: kako stojim sa svojim starim. Dalji razgovori podigli su nešto toga čoveka u mojim očima, ali ne mnogo. On hoće da se kod Borhardta predstavi sa pismima od Tebe i Kinkela (skoro kao i Marxa i Piepera), a malom Heckscheru da bez daljeg i bez uvoda upadne u kuću, gde očekuje da će mu ovaj odmah dati sva obaveštenja o svom poslu i iz radosti zbog novih »naučnih« veza svome novom konkurentu ustupiti pola prakse — i slično što ćiftica može da smisli. Glupost, da ide Kinkelu, više mu škodi nego što mu koristi. K[inkel] mu daje pisma — ne za gospodina, već *gospodu* Schunck, bezobrazluk i direktni

¹ fijakerom — ² dr Johann Jacoby — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 119. — ⁴ Šta sam mogao da uradim — ⁵ krcata — ⁶ Zabranu

grubi prekršaj engleske etikete, i onda, ako gospodin Kinkel, koga za njegove lakrdije o nemačkoj literaturi plaćaju u gotovom i hrane, ako Monsieur Gottfried misli da tim trgovcima d'égál à égál⁷ može slati preporuke (druge osim uverenja o siromaštvu), onda se on grdno vara. Osim toga Monsieur Jacobi, à ce qu'il me paraît⁸, nije čovek koji će ovde naći svoju sreću.

Čim moj gospodin stari ode, poslaću Ti nešto novaca. Ranije svakako ne mogu ništa uzeti, pošto svaki dan rizikujem da će pregledati moj konto, a i to će već biti povod živog objašnjavanja, što ću radije svršiti pismeno.

Ideja, da ne pišem zato što sam »ljut«, zasmejala me. De quoi donc?⁹

Pozdravi svoju ženu i decu i gledaj da nekako izdržiš dok ne dobijem opet slobodne ruke — po svoj prilici za osam dana.

Tvoj
F. E.

⁷ na ravnoj nozi — ⁸ kako mi izgleda — ⁹ A zašto?

121

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. jula 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Prekjuče primih pismo od Lassalle-a, koji je u neizvesnosti, misli da se pisma plene itd. Bilo bi dobro da mi javiš da li je paket za njega otišao ili nije¹. Lassalle je još jedini koji se usuđuje da se dopisuje s Londonom, pa se mora paziti da mu se ta volja ne pokvari. Molim Te, dakle, da mi javiš kako stoji stvar sa paketom. Vreme njegovog odašiljanja² ima za mene i drugu važnost, pošto od toga zavisi vreme *isplate*.

Moja žena je poslednjom poštom dobila od Dana-a vrlo ljubazno i kulantno pismo, u kome javlja da mu je *nemoguće* da nam u Londonu navede neku banku. At all instances³ menice koje budem vukao biće odmah isplaćene. On piše da su moji članci »highly valued by the proprietors of the Tribune and the public«⁴, i ne propisuje *nikakvo* ograničenje za količinu pošiljaka.

U debati o advertisement duty⁵ — mislim nešto pre dve nedelje — gospodin Bright je držao veliki pohvalni govor »New York Tribune«-i i dao analizu jednog njenog broja u kome je upravo bio moj članak o budžetu. O njemu je on rekao:

»From Great Britain there is an elaborate disquisition on the R[ight] H[onorable] G[entleman]'s budget, doing him justice in some parts, but not in others, and doing certainly, as far as the Manchester School was concerned, no justice whatever.«⁶[279]

Što se tiče Jacobija, neka Te ne uplaši bespomoćnost i nepoznavanje sveta 23-godišnjeg mladića iz okruga Minden, koji je

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 118. — ² Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ³ U svakom slučaju — ⁴ »visoko cenjeni od vlasnika 'Tribune' i publike« — ⁵ porezu na oglase — ⁶ »Iz Velike Britanije ima tamo iscrpan elaborat o budžetu poštovanog džentlmena rizničara koji mu u nekim tačkama daje za pravo, ali ne u svima, a što se tiče mančesterske škole, njoj ne daje ni u čemu za pravo«.

dve godine bio u zatvoru. On ima dobru osnovu. Ja sam čitao njegovu doktorsku disertaciju^[280] i bio sam »much pleased with it»⁷.

Tvoj
K. M.

Jones je održao vrlo značajne mitinge, koji su pobudili pažnju čak i buržoaskih listova.^[281]

⁷ »vrlo zadovoljan njome«

122

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. avgusta 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Lupus će *verovatno* dobiti jedno dobro mesto u Liverpulu. U tom slučaju putovaće preko Mančestera. Teškoća se sastoji u tome što će svoju platu dobijati tek krajem tromesečja. On u tom slučaju svakako očekuje zajedničku pomoć od Tebe i Strohna. Je li se Strohn vratio?

Smutljivac Dronke piše, naravno, vrlo pretenciozna pisma celom svetu, na primer Imandtu, »da je preduzeo mere za preseljenje Lupusa u Ameriku«. *Entre nous*¹, izgleda mi da je mali kontoarista, da bi se na jevtin način napravio važnim, stavio Lupusu do znanja da je *on*, a ne Ti, uzeo tu stvar u ruke. Meni se bar činilo da sam zapazio od the part of Wolff² izvesnu za-tegnutost prema Mančesteru. Da je Dronke veliki cancan³, no doubt about that⁴. Experto crede etc.⁵

Pieperu moraš bezuslovno hitno poslati bar toliko da može nabaviti kaput i pantalone. Kako je sada pocepan, nemoguće mu je da koristi čak ni povoljne šanse koje mu se pružaju. On ne može nigde da se pojavi. Osim toga Ti si mu to obećao prilikom [Tvog]⁶ odlaska.^[282] On se hrabro drži u svojoj nevolji. No, sve ima svoje granice.

[Ja nemam]⁶ nikakve sreće u novčanim poslovima. Sada imam da 42 f. st. — dve menice — naplatim od Amerike i pri tom ne mogu komandovati ni sa 42 farthinga, mada moram stvoriti sredstva za izdržavanje ne samo za sebe već i za Piepera. Prvu menicu od 24 f. st. dao sam gospodinu Spielmannu; on je rekao da dodem za pet nedelja. Sada ima već sedam. Pri tom zbog tog bednog trčanja u City izgubim uvek baš ponedeljak i četvrtak, to jest dane kada moram da pripremim dopise za utorak i petak. Spielmann me uvek vraća jevrejski unjkajući: »Kaine Nootiz da.«⁷ Zbog tako »malih« suma njegovi korespondenti pišu samo kad se ukaže prilika. Ako mi je novac bivao odmah potreban, morao sam mu unapred reći da sam voljan da platim *poštarinu* za posebno pismo itd. itd.

¹ *Medu nama* — ² od strane Wolffa — ³ brbljivac — ⁴ u to nema sumnje — ⁵ Veruj onom ko ima iskustva itd. — ⁶ papir oštećen — ⁷ »Izveštaj još nije stigao«

Zbog toga sada ne samo da nemam za svakodnevne potrebe, već je moja žena, koja je računala na tačno prispeće novca, zakazala raznim poveriocima rokove i sada ti džukci navaljuju. Međutim, ja sam sa pisanjem zapeo iz petnih žila. Bilo bi vrlo dobro kad bi mi Ti u međuvremenu poslao nekakav članak ili dva, da bih imao vremena da opet napišem nešto bolje. Tri četvrtine vremena izgubim u jurnjavi za nekoliko pensa.

Heise je sada ovde, lično uopšte nije loš čovek. Gospodin Kossuth daje povoda za smeh kao dopisnik »Daily New-York Times«-a. Četiri pisma D. Urquhart-a o istočnom pitanju^[283] u »Advertiser«-u sadrže pored svih njegovih buba i još štošta interesantno. Protiv Jonesa »we strike«⁸ već dve nedelje.

Tvoj
K. M.

⁸ »štrajkujemo«

123

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Sutra, ako *ikako bude moguće*, poslaću novac. Tvoje pismo je u subotu stiglo prekasno da bi se još nešto učinilo; ove nedelje sam imao svakojakih istorija, sutra će, mislim, biti bolje i stari knjigovoda je izvešten.

Mali¹ je u subotu bio ovde. Da je spletkario, bilo mi je jasno od momenta kada je pisao Borchardtu. On je ovome poslao u *najvećoj meri nedostojno* pismo od Lupusa, u kome se ovaj direktno i vrlo ozbiljno obraća na »milosrdnu ruku« bredfordskih Jevreja. C'était une lettre à la brûler de suite² i Borchardt je najvećikodušnije poslao odmah *jednu funtu* milostinje za L[upusa], uostalom u vrlo pristojnoj formi, which he could very well afford³, pošto ga je to oslobadalo svih njegovih obaveza. Moram priznati da je ovo Lupusovo pismo učinilo na mene *vrlo neprijatan* utisak, a još neprijatnije netaktičnost maloga što ga je dao B[orchardtu] u ruke. Ja sam mu, uostalom, dobro natrljao nos zbog toga.

Enfin, c'est fait.⁴ Neka Lupus, ako bude išao u L[iverpul], samo dođe direktno ovamo, po mogućstvu petkom, tada ću udesiti sastanak sa malim. Ako Lupus, kako je Dr[onke] nameravao, najpre dođe u Bredford, onda će se cancan⁵ samo još uvećati.

Da Jacobi hoće u Ameriku, to znaš. No on je trop mou⁶ pa čak i na filistra čini utisak bespomoćnog čoveka. Ne verujem da će on ikada steći praksu, ma koliko za njom čeznuo. Pri tom se čovek mora stalno smeјati, kad pomisli da je mladić još jungfer.

Tvoj
F. E.

[Mančester] sreda, 24. avgusta [18]53.

¹ Ernst Dronke — ² To je pismo trebalo odmah spaliti — ³ što je on lako mogao učiniti — ⁴ Najzad i to se završilo — ⁵ trač — ⁶ suviše mek

124

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. septembra 1853.¹
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Nisam Ti dugo pisao, čak ni o prijemu 5. f. st. (od kojih sam 2,10 isplatio Pieperu, a 1,10 Lupusu), jer my time and my energies² moram trošiti na svakidašnje brige u neopisivim uslovima. Sedmog jula dao sam Spielmannu svoju menicu. Trideset prvog avgusta³ mi je taj gospodin — pošto sam sedam puta bio kod njega — izjavio da je menica izgubljena, da mu moram izdati sekunda menicu itd. Povlačio sam se, dakle, nedeljama, odnoseći u zalagaonicu i *poslednji komad* i sve sam poverioce pozvao za 31. avgust³, pošto sam im od jula otezao s plaćanjem. Pošto nemam nikakvih sredstava osim prihoda od »Tribune«, to ćeš shvatiti moju situaciju, kao i to da ne mogu imati ni vremena ni volje za pisanje pisama.

Radnička biblioteka

Reci Jacobiju, ako je još tu, da sam o njegovoj stvari pisao^[284] Weydemeyeru itd.

Ono zbog čega Ti danas pišem je sledeće:

Ti, koliko ja znam, ne čitaš »Morning Advertiser«. Ovaj list »united victuallers«⁴ doneo je jednu apologiju Bakunjina od nekog »foreign correspondent«-a⁵ (ja mislim gospodina *Golovina*). Neki anonymus, F. M.⁶, sumnjiči, s tim u vezi, u tom istom »M[orning] A[dvertiser]«-u Bakunjina kao ruskog špijuna, kaže da mu je sada vrlo dobro itd. itd. Odgovor na to od *Golovina* i *Hercena*, koji pri tom primećuju da je već jednom u nekom »German paper«-u⁷ 1848. izneta ista kleveta i da se list »had even ventured to appeal to the testimony of George Sand«⁸.

Pre tri dana se pojavljuje »dr Arnold Ruge« i kaže da je taj nemački lis »New Rhen[ish] Gazette«⁹, čiji je editor¹⁰ »dr Marx«, isto tako bio uveren u neistinitost ovih kleveta kao i svaki drugi demokrata^[285].

¹ u originalu: 2. septembra — ² svoje vreme i svoju energiju — ³ u originalu: septembra — ⁴ »udruženih krčmara« — ⁵ »inostranog korespondenta« — ⁶ Francis Marx — ⁷ »nemačkom listu« — ⁸ »čak osmelio da se pozove na svedočanstvo George Sand« — ⁹ »Neue Rheinische Zeitung« — ¹⁰ urednik

U jučerašnjem »M[orning] A[dvertiser]«-u dao sam izjavu sledeće sadržine:^[286]

Da su Mssrs. Golovin i Hercen chosen to connect the »New Rh[enish] G[azette]« edited by me in 1848 and 1849¹¹ s njihovom polemikom sa F. M. o B[akunjinu] itd. Now, I care nothing about the insinuations of Mssrs. Herzen and Golowin¹². Ali itd. itd. »permit me to state the facts of the case«¹³. Zatim nabrajam fakta:

»da smo mi 5. jula 1848. dobili pisma iz Pariza, jedno od Havas-Bureau-a, drugo, od jednog polish refugee¹⁴ (tako sam nazvao Ewerbecka), u kojima je rečeno da George Sand ima pisma koja kompromituju Bakunjina, as being lately entered into relations with the Russian Government¹⁵;«

»da smo ti to pismo, ne od Havas-Bureau-a, već od našeg pariskog dopisnika 6. jula odštampli«;

»da je Bakunjin u »Neue Oder-Zeitung«-u odgovorio da su *pre* našeg dopisa slični glasovi kružili u Breslavi; da su poticali iz ruskih poslanstava i da ih on ne bi mogao bolje pobiti do ape-ljujući na George Sand«;

»da je 3. avgusta Kościelski doneo pismo George Sand »Neue Rh[einische] Z[eitung]« i dao ga njihovom uredniku, koji ga je istog dana štampao sa sledećim uvodnim rečima: (slede reči iz »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«^[287]);

»da sam krajem avgusta prošao kroz Berlin, video Bakunjina i sa njim obnovio svoje staro prijateljstvo«;

»da su 15. oktobra (otprilike) »Neue Rh[einische] Z[eitung]« branile Bakunjina od pruskog ministarstva, koje ga je proteralo«;

»da su u februaru (1849) »Neue Rh[einische] Z[eitung]« donele leading¹⁶ članak o Bakunjinu, koji je počinjao rečima: »B[akunin] je naš prijatelj!^[288] itd.«;

»da sam u »New York Tribune«-i Bakunin paid the tribute due to him for his participation on our movements¹⁷^[289] itd. itd.«

Moja izjava se završava rečima:

»As to F. M. proceeding as he does from the fixed idea that continental revolutions are fostering the secret plans of Russia, he must, if he pretends to anything like consistency, condemn not only Bakunin but every continental Revolutionist, as a Russian

¹¹ izvoleli dovesti u vezu — »Neue Rh[einische] Z[eitung]« koje sam ja uređivao 1848. i 1849. — ¹² Dakle, ja ne pridajem nikakvog značaja insinucijama g. g. Hercena i Golovina — ¹³ »dozvolite mi da konstatujem činjenice« — ¹⁴ poljskog emigranta — ¹⁵ da je nedavno stupio u vezu s ruskom vladom — ¹⁶ uvodni — ¹⁷ Bakunjinu odao dužno priznanje za učestvovanje u našem pokretu

agent. In his eyes Revolution itself is a russian agent. Why not B[akunin]?»¹⁸

A u *današnjem* broju onaj lump Golovin se ne usuduje potpisati, već pod naslovom »from a foreign Correspondent« »M[orning] A[dvertiser]« donosi od njega sledeće:

How to write History^[290]

(From a foreign Correspondent.)

Bakunin is a Russian agent — Bakunin is not a Russian agent. Bakunin died in the prison of Schlüsselburg, after having endured much ill-treatment — Bakunin is not dead: he still lives. He is made a soldier, and sent to the Caucasus — no, he is not made a soldier: he remains detained in the citadel of St. Peter and St. Paul. Such are the contradictory news which the press has given in turn, concerning Michael Bakunin. In these days of extensive publicity we only arrive at the true by affirming the false; but, has it at least been proved that Bakunin has not been in the military pay of Russia?

There are people who do not know that humanity makes men mutually responsible — that in extricating Germany from the influence which Russia exercises over it, we *re-act* upon the latter country, and plunge it *anew* into its despotism, until it becomes vulnerable to revolution. Such people it would be idle to attempt to persuade that Bakunin is one of the purest and most generous representatives of progressive cosmopolitanism.

»Calumniate, calumniate«, say a *French* proverb, and »something will always remain«. The calumny against Bakunin, countenanced in 1848 by one of his friends, has been reproduced in 1853 by an unknown person. »One is never betrayed but by one's own connexion« says another proverb; »and it is better to deal with a wise enemy than with a stupid friend.« The conservative journals have not become the organ of the calumny insinuated against Bakunin. A friendly journal undertook that care.

Revolutionary feeling must be but slightly developed when it can be forgotten, as M. Marx has forgotten, that Bakunin is not of the stuff of which police-spies are made. Why, at least, did he not, as is the custom of the English papers, why did he not simply publish the letter of the polish refugee which de-

¹⁸ »Što se tiče F. M. koji polazi od fiks-ideje da kontinentalne revolucije idu naruku tajnim planovima Rusije, to on, ako hoće da pokaže ikakvo pravo na doslednost, mora osuditi ne samo Bakunjinu već i svakog kontinentalnog revolucionara kao ruskog agenta. U njegovim očima je čak i revolucija ruski agent. Zašto ne onda i Bakunjin?«

nounced Bakunin? He would have retained the regret of seeing his name associated with a false accusation.¹⁹

Mislim da mu sledeće odgovorim (vidi dole), što mi Ti obratnom poštom (do ponedeljka, ako je moguće) moraš vratiti stizovano.^[291]

Ujedno se postavlja pitanje da li Ti i Dronke ne biste dali izjavu kao urednici »N[ew] Rh[enish] G[azete]«, klika protiv klike. Na drugoj strani su samo Ruge, Hercen, Golovin. Poslednjeg je sam Bakunjin nazvao »un polisson«²⁰. Godine 1843. i 1844. jedan od najrevnosnijih obožavalaca Nikolaja, postao je demokrata, jer je verovao da je postao sumnjiv i nije se usudio da se vrati u Rusiju. U poslednjem se sastoji čitav njegov heroizam.

Ja bih, dakle, sa svoje strane, po *suštini* predložio sledeću izjavu:

»It is better to deal with a wise enemy, than with a stupid friend' Bakunin would have exclaimed if he was ever to read the letter of the 'foreign' Sancho Pansa who, in your Saturday's paper, indulges in his proverbial commonplaces.

¹⁹ *Kako pisati istoriju*

(Od stranog dopisnika)

Bakunjin je ruski agent — Bakunjin nije ruski agent. Bakunjin je posle mnogih zlostavljanja umro u Šliselburškom zatvoru — Bakunjin nije umro, on je još živ. Učinili su od njega vojnika i poslali ga na Kavkaz — ne, nisu od njega napravili vojnika, još uvek ga čvrsto drže u Petropavlovskoj tvrđavi. To su protivrečne vesti koje je štampa naizmenično donela o Mihailu Bakunjinu. U ovim danima raširene publicistike do istine dolazimo samo tvrdeći lažno; ali, da li je bar dokazano da Bakunjin nije bio vojni špijun Rusije?

Ima ljudi koji ne znaju da čovečanstvo čini ljude uzajamno odgovornim — da mi, oslobadajući Nemačku od uticaja koji na nju vrši Rusija, *reagujemo* na Rusiju i *ponovo* je survavamo u njen despotizam dok ne bude zrela za revoluciju. Bilo bi uzaludno takve ljude pokušavati uveriti da je Bakunjin jedan od najčistijih i najplemenitijih predstavnika naprednog kosmopolitizma.

»Klevetajte, klevetajte«, kaže jedna *francuska* poslovice, »pa će nešto ipak ostati«. Klevetu Bakunjina, koji je 1848. raširio jedan od njegovih prijatelja, ponovio je 1853. neki nepoznati čovek. »Čoveka izdaju samo njegovi sopstveni prijatelji«, kaže jedna druga poslovice, i »bolje je imati posla s pametnim neprijateljem nego sa glupim prijateljem«. Konzervativni listovi nisu postali organi klevete raširene protiv Bakunjina. Jedan prijateljski list uzeo je ovaj zadatak na sebe.

Treba imati slabo razvijeno revolucionarno osećanje da bi se zaboravilo kako je gospodin Marx zaboravio da Bakunjin nije od onakve građe od kakve se prave policijski špicli. Zašto bar nije, kao što je to običaj engleskih listova, jednostavno objavio pismo poljskog emigranta koji je okrivljavao Bakunjina? Izbegao bi bar žalost da svoje ime vidi u vezi sa lažnim optuživanjem. — ²⁰ »klijanom«

Is he not a »stupid friend« who reproaches me with not having done by what doing I would have according to himself »retained the regret of seeing my name associated with a false accusation«?

Is he not a »stupid friend« who is astonished of what every schoolboy knows that truth is established by controversy and that historical facts are to be extricated from contradictory statements?

When the, N[ew] Rh[enish] G[azette]' brought the Paris letter Bakunin was at liberty. If he was right to be satisfied with the public explanations of the N[ew] Rh[enish] G[azette] in 1848, is it not a ,stupid friend' who pretends to find fault with them in 1853? If he was wrong in renewing his intimate relations with the Editor of the N[ew] Rh[enish] G[azette], is it not ,stupid' on the part of a pretended friend to reveal his weakness to the public?

Is he not a ,stupid friend' who thinks necessary to ,plunge Russia anew in its despotism' as if she had ever emerged from it?

Is he not a ,stupid friend' who calls the Latin proverb, ,calumniare audacter' a French proverb?

Is he not a »stupid friend« who cannot understand why the ,conservative journals did not like to *publish* the calumnies which', were *secretly* spread against Bakunin throughout Germany while the most revolutionary paper of Germany was obliged to publish them?

Is he not a ,stupid friend' who ignores that ,revolutionary feeling' at its highest pitch made the ,lois des suspects'^[292]

²¹ »Bolje je imati posla s pametnim neprijateljem, nego s ,glupim prijateljem' uzviknuo bi Bakunjin da je ikad video pismo »inostranog« Sanča Panse koji u vašem izdanju od subote iznosi svoje poslovične trivijalnosti.

Zar nije ,glupi prijatelj' onaj koji mi prebacuje što nisam učinio ono čime bi po njegovim sopstvenim rečima *izbegao* žalost da svoje ime vidim u vezi sa lažnim optuživanjem?

Zar nije ,glupi prijatelj' onaj koji se čudi onome što svaki dačić zna da se do istine dolazi putem polemike i da se istorijske činjenice moraju razviti iz protivrečnih tvrdjenja?

Kada su »Neue Rheinische Zeitung« objavile pismo iz Pariza, Bakunjin se nalazio na slobodi. Ako je on imao pravo da bude zadovoljan sa javnim izjavama »Neue Rheinische Zeitung« u 1848. godini, zar onda nije ,glupi prijatelj' onaj koji je u 1853. godini mislio da mora nešto da im zameri? Ako on nije bio u pravu što je obnovio svoje prijateljske odnose sa urednikom »Neue Rheinische Zeitung«, zar onda nije ,glupo' od strane jednog tobožnjeg prijatelja da njegovu slabost iznosi u javnost?

and beheaded the Dantons and the Desmoulins and the Anacharsis Gloods?

Is he not a 'stupid friend' who dared not accuse the 'Morning Advertiser' for having inserted the letter of F. M. while Bakunin is incarcerated at St. Petersburg at the same time accusing the N[ew] Rh[enish] G[azette] for having inserted a similar letter in 1848 when Bakunin was free and not yet reduced to the misery of being defended by a 'stupid friend'?

Is he not a 'stupid friend' who makes the name of Bakunin a pretext for calumniating the friends of Bakunin while he is cautiously withholding his own name?²¹

Dakle, odgovori uskoro. Stvar je hitna.

Tvoj
K. M.

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj koji smatra za nužno da 'ponovo gurne Rusiju u despotizam', kao da je ona ikada bila slobodna od njega?

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj koji latinsku poslovicu 'calumniare audacter' klevetaj smelo naziva francuskom poslovicom?

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj koji ne može da razume zašto 'konzervativni listovi nisu imali nikakvog interesa da objavljuju klevete, koje su oni protiv Bakunijina tajno širili po čitavoj Nemačkoj, dok je najrevolucionarniji list Nemačke bio obavezan da ih objavljuje?

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj ko ne zna da je 'revolucionarno osećanje' na svome najvišem stepenu stvorilo, lois des suspects¹⁹²¹ i pogubilo Dantone, Desmoulina i Anacharsis Clootse?

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj koji se nije usudio da napadne 'Morning Advertiser' što je objavio pismo od F. M. u vreme kada je Bakunjin bio zatvoren u Petrogradu, ali je istovremeno otkrivio 'Neue Rheinische Zeitung' što su 1848. godine objavile jedno slično pismo, u vreme kada je Bakunjin bio slobodan i još nije bio doveden u žalostan položaj da ga brani 'glupi prijatelj'?

Zar nije 'glupi prijatelj' onaj koji koristi Bakunjinovo ime kao izgovor za klevetanje Bakunjinovih prijatelja, dok svoje sopstveno ime oprezno skriva?

125

Marx Engelsu
u Mančester[London] 7. septembra 1853.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic!

Tvoje pismo je prekasno stiglo¹. Ja sam stvar¹ kondenzovao, izostavio nepotrebni patos, doterao je i poslao u ponedjeljak ljubaznom organu udruženih »licensed victuallers«². Nisu štampali. Ali je u isto vreme ovaj krajnje dosledni list u broju od ponedeljnika doneo kratko pismo »From a *native* Correspondent«³ (to treba da bude D. Urquhart), u kome se njegov sopstveni Foreign Correspondent⁴ otkriva prilično jasno kao »Russian agent« a ni sam Bakunjin nije baš proglašen za sveca. »M[orning] A[dvertiser]« je odbio moj odgovor verovatno zato što nije napisan tako konfuzno kao odgovor »domaćeg«²⁹⁴¹. Sad će ta stvar izaći u »People's Paper«-u⁵.

To je bio čisti lapsus linguae⁶ — stara navika — ako sam u pismu Tebi pomenuo gospodina Dronkea. Ja ne mislim da je reč »malog« Blanquija od bilo kakvog značaja ili da mi tim apendiksom dobijamo.

Taj valjani mali⁷ je dobro spletkario da mi 1. Lupus nikada, mada si me Ti odavno o tome obavestio, ni reči nije rekao o svome odlasku²⁹⁵¹; 2. da taj isti Lupus govori o Tebi uvek s velikom rezervisanošću; 3. da sam sinoć imao scenu koja je neverovatna.

Sedim za poslom. Žena i deca u sobi. Ulazi Lupus vrlo odlučnim korakom — pomislim, najzad došao da se oprost, pošto u mojoj kući nije nikada ni reči izustio o predstojećem odlasku.

Od njega sam pre godinu dana pozajmio malu špansku gramatiku od *Francesona*, oko 120 strana. Tu burgiju sam mu vratio, koliko se sećam, pre pet meseci. Ako ne, Dronke ju je smotao.

Stari gospodin je već u dva maha pitao moju ženu i Lenchen⁸ za tu knjižicu, i one su mu rekle da će je potražiti.

Dakle, sinoć — ušao je već nakrivo nasaden — rekao sam mu najblažim tonom da ne mogu da nađem taj drek, da sam je svuda

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 124. — ² »koncesionih krčmara« (reč je o listu »Morning Advertiser«) — ³ »od domaćeg dopisnika« — ⁴ strani dopisnik — ⁵ Karl Marx, Uredniku lista »The People's Paper« — ⁶ omaška — ⁷ Ernst Dronke — ⁸ Helene Demuth

tražio, da mislim da sam mu je vratio itd. itd. Gospodin mi odgovori u seljačko-klipanskom bezobraznom tonu: »Du hast es *verklopft*«. ⁹ (Naime, dubre za koje bih svakome dao sovereign¹⁰ ako bi u čitavom Londonu dobio dva farthinga za nju.) Ja, naravno, skočim, nastaje prepirka, on uporno ostaje pri svojoj gluposti kao bandoglavi konj, vreda me, dakle, »au sein de ma famille«¹¹. Ti znaš da ja mnogo gledam kroz prste starim ljudima koji su poblesavili, a koji po partijskoj tradiciji zaslužuju poštovanje. Međutim, to ima svoje granice. Verujem da se taj stari ludak čudio što sam mu najzad pokazao zube.

Sve je ovo rezultat Dronkeovih intriga, suvišnog uživanja džina i sušenja mozga. Možda će morski vazduh blagotvorno uticati na njegov misaoni organ. Može se polagati pravo na privilegiju »starog praskala«, ali se to ne mora zloupotrebljavati. Ni ja ne ležim na ružama, te mi tako njegov teški materijalni položaj nije nikakvo excuse¹².

Ti mizerni Rusi, kako u »Tribune«-i tako i u londonskom »Advertiser«-u (mada razne ličnosti i u različitom vidu), pričaju sada svoju omiljenu priču da je ruski *narod* skroz naskroz demokratski, da zvaničnu Rusiju (car i birokratija) čine samo Nemci i da je plemstvo isto tako nemačko.

Dakle, treba se boriti protiv Nemačke u Rusiji, a ne protiv Rusije u Nemačkoj.

Ti o Rusiji znaš više nego ja, i ako uhvatiš vremena da nastupiš protiv ove blesavosti (sasvim kao što tevtonski magarci svajljuju despotizam Friedricha II itd. na Francuze, kao da zaostalim slugama nisu uvek bile potrebne civilizovane sluge da bi ih dresirale), onda ćeš me jako obavezati. Naravno, u »Tribune«-i.

Tvoj
K. M.

Piši mi opširnije o stanju poslova i to odmah na engleskom.

Na priloženo pismo od Kleina, koje molim da brižljivo spremiš, odgovorio sam diplomatski¹²⁹⁶. Da iz Londona nije moguća nikakva prepiska. Da fabrički radnici treba da se drže *isključivo* svoje sredine, i da ne stupaju u vezu sa malograđanima i sl. u Kelnu, Diseldorfu itd. Ako bi oni želeli da nekoga jednom godišnje pošalju ovamo radi savetovanja, mi ne bismo imali ništa protiv.

⁹ »Ti si je *prodao*« — ¹⁰ engleski zlatan novac — ¹¹ »u krilu moje porodice« — ¹² izvinjenje

126

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 17. septembra 1853.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Ti postaješ đavolski čutljiv.

Pošto sam juče očekivao your article¹, sastavio sam kao uvod samo najnovije vesti, i pošto pismo nije došlo, jedan dopis je propao.

Počev od danas moram za četrnaest dana bezuslovno tražiti Tvoju saradnju. *Pieper*, naime, odlazi danas na četrnaest dana ili na tri nedelje — doduše ne u manastir, ali u nemačku bolnicu, neku vrstu zdravstvenog zatvora, gde će ga temeljito lečiti od mučnih posledica grešne strasti. Pošto su ionako zbog mojih trčkanja onom nikogoviću Spielmannu, ispala tri do četiri članka, to sada moram pisati svakog utorka i petka da sledeća menica koju ću vući ne bi ispala suviše mala. Postoje izgledi da će mi Freiligrath naći nekog svog poslovnog prijatelja koji će mi redovno diskontovati menice.

Ako Ti u međuvremenu nešto napišeš, poslaću Ti ostalo na pregled, čemu ćeš dodati na kraju ili na početku samo najnovije vesti koje ćeš možda videti u »Débats« ili inače o Turkey², ili ako je telegrafška depeša od posebne važnosti, i onda to ekspedovati za Liverpul.

Za utorak očekujem članak od Tebe.

Bilo bi važno reći nešto o položaju armija itd. U engleskim novinama ima mnogo gluposti, na primer, da Omer-paša ide preko Danube³ itd.

Dva članka o trgovinskoj krizi već sam poslao, jedan u petak pre osam dana o Bank of England, njenom diskontu i dejstvu Peelovog zakona o bankama⁴ ili, tačnije, o njegovom željenom dejstvu, jedan poslednjeg utorka o žitnim cenama, znacima of overproduction⁵ itd.

Bilo bi važno da imam nešto bliže o manufacturing districts⁶.

¹ tvoj članak — ² Turskoj — ³ Dunava — ⁴ Karl Marx, *Bečka nota* — *SAD i Evropa* — *Pisma iz Šimena* — *Zakon Roberta Peela o Engleskoj banci* — ⁵ prekomerne proizvodnje — ⁶ industrijskim oblastima

Prilažem još nešto od »čoveka⁷ iz ‚Tribune‘ i »o« njemu od urednikâ »Tribune«. On izgleda, uostalom, after all⁸, da nije Rus, već Namac.

Ukidanjem poreza na oglase Jones ima sada 3 f. st. nedeljnih oglasa — paper is arriving to the paying point⁹. Tada će se i za Piepera pojaviti vrelo prihoda.

Piši mi i o putovanjima Lupusa¹⁰, koji se, kako sam kasnije čuo, tek prošle subote otisnuo odavde.

Farewell.¹¹

Tvoj
K. M.

Prilažem još jedan isečak iz valjanog »Neue-England-Zeitung«-a.^[297]

⁷ Pulszky (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99) — ⁸ sudeći po svemu — ⁹ list »The People's Paper« se približava tački kad će se isplaćivati — ¹⁰ Wilhelm Wolff — ¹¹ Zbogom

127

Engels Marxu
u London

Mančester, 19. sept[embra] 1853.

Dragi Marx,

Ono što me dosad sprečavalo u radu i pisanju bilo je prisustvo »des alten Herrn«¹, koji privremeno kod mene logoruje. Na njegovom screw-steamer² nije bilo mesta, i Borch[ardt] je jako bio za to da on najpre ovde pokuša da dobije časove, osim toga imao je još izgleda u Liverpoolu. Ukratko, on hoće ovde da proba svoju sreću i ja nisam rad da mu pokažem kako ponekad nastaju dopisi za »Tribune«-u, kad se onako glupavo ponašao prema Tebi u L[ondonu]. Ovde postoje neki izgledi, i pošto smo Borchardt i ja s njim o tome raspravljali, danas smo ga pokrenuli da se raspita, tako da ću ovo veće imati za sebe i mogu Ti, dakle, isfabrikovati članak o stanju poslova ovde, koji će otići drugom poštom. Ruski članak dolazi na red čim to bude moguće — držim da je autor³ baltički Nemač ili polu-Poljak; taj očigledno ima mnogo materijala, čovek mora, dakle, biti oprezan, ali on se ipak može lako uhvatiti. Ili je to čak Löwe koji je u »D[eu]tsche] Londoner Z[eit]ung«-u objavio pismo Nesselrode-u? Tručanje ovde-onde, a i trač, ukazuju na to.

»Reforme« mi dolazi vrlo neredovno; da li si čuo nešto o Clušu?

N. B. Pošto je Lupus, kako danas vidim iz Tvoga pisma⁴, otišao a da se čak nije ni oprostio, to on od onoga što mi Ti šalješ neće, naravno, ništa videti — il reste parfaitement en dehors de tout⁵ i da nije Borchardta, koji je za njegovo putovanje nabavio 10 funti i inače se prema njemu dobro ponaša, ja bih prema Monsieur Lupus bio nešto hladniji. Naročito što je, doduše, sačuvao tvrdoglavost ali je izgubio stoicizam i postaje veoma zavisao od ljudi od kojih očekuje korist. Il est même devenu un peu flatteur⁶, ali kako!

Međutim, videćemo da li bolji položaj, ako se ovde bude mogao naći, neće uskoro okrenuti starog gospodina, a onda on i Tebe mora moliti za oprostaj.

Idem sad kući da radim.

Tvoj F. E.

¹ starog gospodina (Wilhelma Wolffa) — ² brodu sa vijkom — ³ Pulszky (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99) — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 126. — ⁵ ostaće potpuno neobavešten — ⁶ On je čak počeo da se pomalo ulaguje

128

Marx Engelsu
u Mančester[London] 28. septembra¹ 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Prilažem pismo od Weydemeyera, nekoliko pisama od Cluša, izjavu gospodina Willicha^[298], pismo od Mazzinija gospodinu Mottu (abolicionist²) u Americi.

Tvoj članak sam koristio u dva dela i prepisao u dva članka^[299] koje sam poslao u New York. Sekretar je bila moja žena.

Pieperu su *opalili* gušu u nemačkoj bolnici. Na njegovoj postelji visi tablica s kobnim natpisom: W[ilhelm] P[ieper]. *sypphilis secundaris*³. Drže ga u strogoj disciplini, što je za nj korisno.

W. Wolff je pisao svome prisnom prijatelju Ringsu. On će do kraja oktobra pokušati da nađe nešto u Mančesteru. Ako dotle ništa ne nađe, otputovaće. On zasada živi na »*tud račun*«, Great Ducie Street^[300], broj taj i taj. *Tebe nikako* ne spominje, iz čega možeš zaključiti o jetkom sitničarstvu starog momka. On se, naravno, stidi da posle svoga gundanja protiv Tebe pokaže da Ti je obavezan. Quant à nous autres⁴, ne znam šta je pisao Ringsu, pošto ovaj o tome ćuti.

Želeo bih da u stvari s gospodinom Dronkeom⁵ budem načisto. Sada sam saznao da je on prodao Pieperovog *Ricarda*, isto tako istoriju nemačke nacionalne ekonomije koja pripada radniku Lochneru itd. itd. To, naravno, povećava moje strong suspicions⁶ prema njemu.

Pre svoga odlaska gospodin Wolff je još Imandtu — i to na vrlo izvitoperen način i u filistarskoj ljutnji — ispričao svoj bezobrazluk prema meni. Ono što me ozlojeđuje, to je preterana obzirnost s kojom sam uvek postupao prema tom praskalu, umesto da sam mu pokazao zube.

Les choses marchent merveilleusement.⁷ U Francuskoj će doći do užasnog kraha kad nastupi slom tog čitavog finansijskog švindla.

¹ U originalu: avgusta — ² pristalica pokreta oslobođenja robova — ³ sekundarni sifilis — ⁴ Što se tiče nas ostalih — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125. — ⁶ velike sumnje — ⁷ Stvari teku odlično

Jacobi je objavio melanholično stilizovan članak o propasti zemlje u »Reforme«-i¹³⁰¹.

Neka ovi redovi ne dospeju u neželjene ruke.

Tvoj
K. M.

Apropos! Prekjuče sam primio nekoliko redaka od Blinda. On će se morati s visine svoje demokratske otmenosti opet spustiti na pitanja noža i viljuške. Izgubio je svoj proces i zasada je na čitavu imovinu njegove žene stavljena zabrana. Tako će subsidije prestati. Žao mi ga je uprkos neukusnim manirima koje je smatrao za dobro da usvoji.

Da li si u »M[orning] Advertiser«⁸-u pratio stvar u vezi s Bakunjinom? Urquhart je doneo, nadovezujući na to, članak u kome sumnjiči B[akunjina], 1. zato što je a Russian⁹ i 2. zato što je »a revolutionist«¹⁰;[294] on tvrdi da među Rusima nema poštenih revolucionara, da njihovo tobože demokratsko spisateljstvo (udarac namenjen Hercenu i onom polisson-u¹¹ Golovinu) ne dokazuje ama baš ništa; i najzad kontinentalnim revolucionarima izjavljuje da su oni isti takvi izdajnici kao i vlade, kad imaju poverenje u Ruse. Rusi, izgleda, šalju onda u vatru *Englishman*-a¹² (Richardsa), koji je uzeo na zub Urquharta, zato što mu je ovaj, na osnovu starešinstva, oduzco temu »Times« i »Turkey« u »Morning Advertiser«-u. Richards izjavljuje da je isto tako preposterous¹³ reći za Bakunjinu da je spy¹⁴ kao i Palmerstona to impeach for being bribed by Russia¹⁵; poziva se na testimonium¹⁶ Rugeov, moj, hvali Hercenove idées révolutionnaires¹⁷[203] itd. Juče je zatim opet nastupio jedan Urquhartov trabant, A.B.; izjavio je da poznaje celokupne spise te »jeune Russie«¹⁸, da oni pokazuju tačnost U[rquhart]ovog mišljenja, panslavizam itd.

U svakom slučaju će les intriguants russes¹⁹ videti da nije tako lako, ovde — kao kod jadne francuske demokratije — praviti se važnim, zadobiti influence²⁰ i ponašati se kao neka vrsta aristokratije u revolucionarnoj emigraciji. Ovde se nanose teški udarci. Čime su ti magarci sad pomogli Bakunjinu? Da bude ozbiljno javno optužen i da oni sami dobiju preko zuba.

* Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 124. — ⁸ Rus — ¹⁰ »revolucionar« — ¹¹ klipanu — ¹² Engleza — ¹³ glupavo — ¹⁴ špijun — ¹⁵ optuživati da je podmićen od Rusije — ¹⁶ svedočanstvo — ¹⁷ revolucionarne ideje — ¹⁸ »mlade Rusije« — ¹⁹ ruski intriganti — ²⁰ uticaj

129

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Prilažem članak o turskim armijama¹. Ako mi napišeš šta ćeš sutra poslati o strikes² u Lankaširu i o state of trade³, onda ću moći da na to nadovežem i da Ti do utorka priprelim dalji izveštaj o ovim stvarima¹³⁰². Ovde se manufactures and merchants⁴ mnogo trude da jedan drugog ubede da stvar ne stoji tako loše i »Guardian« čini što može, ali je all sham and humbug⁵. Od prošle nedelje je obična preda pala $\frac{1}{4}$ do $\frac{3}{8}$ pensa po funti, što kod cene od 9 pensa čini 3 do $4\frac{1}{2}\%$, kod 8 pensa 3 do 6^o, kod 7 pensa 4 do 7^o, pada u vrednosti, cotton⁶ je u isto vreme pao za oko osminu. Stocks⁷ se gomilaju, demand⁸ i u home trade⁹ opada. Sa Australijom se tako strahovito preteralo u špekulaciji da je 80 000 barela američkog brašna poslato odatle *ovamo* uz podvoz od 8 šilinga po barelu. Australijski crash¹⁰ će za četiri nedelje svakako biti u punom jeku. »Dobre vesti« iz istočne Indije ograničavaju se na to da skakanje cena tamo i padanje cena ovde ako se saberu pokazuju još uvek gubitak na izvoz u Indiju. Ništa ne cveta izuzev trgovine sa Amerikom i špekulacije sa žitom. U Upbridge-u se plaća već 80 šilinga za *kvarter* za prvu vrstu pšenice. Corn looking up, yarn looking down¹¹, i turska svinjarija je in the fairest possible way of boring our merchants all winter over¹².

Manufactured goods¹³ takođe sjajno padaju i njihove su zalihe još mnogo fatalnije nego kod prede. Odluka fabrikanta da obustave posao, ubija im, dakle, odjednom dve muve: 1. ona razoružava radnike; 2. ograničava proizvodnju. Prestonci će sigurno dobiti opštu zahvalnost, ako ne i odštetu¹³⁰³. U Aštonu, Steilibridžu i Glosepju fabrikanti misle i na obustavljanje posla, a neki i ovde. Međutim, to ima svoje nezgode pošto je od koristi samo onima koji ne obustavljaju posao, a onima koji obustavljaju donosi samo štetu¹³⁰⁴.

¹ F. Engels, *Rusi u Turskoj* — ² štrajkovima — ³ stanju poslova — ⁴ fabrikanti i trgovci — ⁵ sve mahinacija i podvala — ⁶ pamuk — ⁷ Zalihe — ⁸ tražnja — ⁹ domaćoj trgovini — ¹⁰ krah — ¹¹ Žito raste, preda pada — ¹² na najboljem putu da uznemiruje naše trgovce cele zime — ¹³ Gotovi proizvodi

Ako se Borchardt može verovati, Lupus ima izgleda da dobije mesto dopisnika. Stari gospodin studira ruski i slično i zanosi se, kao i pre, turskim pitanjem, što mi je sasvim drago.

Pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 29. sept[embra] 1853.

Šta veliš o Jacobijevim melanholičnim i kreposnim izgledima o propasti Zemlje^[301]?

130

Marx Engelsu
u Mančester[London] 30. septembra 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Članak¹ o ratu je odličan. Ja sam prilično strahovao od napredovanja Russian forces² na zapad, ali se, naravno, nisam usudio to trust to my judgment³ u takvim stvarima. Ja sam objavio već veliki broj članaka o štrajkovima³⁰⁵, u intervalima, za ovih šest meseci otkako ta stvar traje. Sada je, svakako, nastao novi turn⁴. U članku u kome sam koristio Tvoje strike-generalities⁵, naveo sam masu imena strike localities⁶, kao i događaje u Prestonu i Vigenu³⁰⁶. Prestonski manevar sam prikazao (vrlo kratko, uzgred) 1. kao pokušaj fabrikanta da svoje odustajanje od prekomerne proizvodnje izvrše pozivajući se na radnike koji ih svojim zahtevima primoravaju da zatvore fabrike; 2. kao pokušaj to starve the operatives into submission⁷.

Kako vidiš, ja sa svojom history of strikes⁸ ne idem dalje od utorka i ne dotičem se Mančestera.

Beleške o cenama prede i pamuka, po mogućstvu i o cenama fabrikata, Ti bi mogao još nešto proširiti, tako da to bude bar jedan paragraf u pismu.

Ja moram, naravno, u svakom pismu, osim osnovne teme, da korak po korak pratim ruske note i englesku foreign policy⁹ (a ona je dobra!), pošto oni *magarci* u Njujorku smatraju to za glavnu stvar i, after all¹⁰, ništa lakše za tretiranje od te high¹¹ politike.

Od sledećeg utorka, za osam dana završiću članak o *Oriental Church*¹², a od sledećeg petka kroz osam dana prvi od tri članka o Danskoj, gde će idućeg meseca opet otpočeti zasedanje raznih staleških skupština³⁰⁷.

U slučaju ma kakvog vojnog movement-a¹³, ja se oslanjam na neposredne instrukcije iz ministarstva rata u Mančesteru¹⁴ a

¹ F. Engels, *Rusi u Turskoj* — ² ruskih snaga — ³ osloniti se na svoj sud — ⁴ obrt — ⁵ opšte primedbe o štrajkovima — ⁶ mesta u kojima se štrajkuje — ⁷ da izglednjavanjem primoraju radnike na pokoravanje — ⁸ istorijom štrajkova — ⁹ spoljnu politiku — ¹⁰ najzad — ¹¹ visoke — ¹² Istočnoj crkvi — ¹³ pokreta — ¹⁴ tj. od Engelsa

isto tako što se tiče cotton¹⁵ i yarns¹⁶, o kojima su izveštaji u ovdašnjim novinama mizerni.

Pre svega hoću da im pišem članke namrtvo, pošto je moment povoljan, i ako od Tebe istovremeno dobijem pomoć, onda teme mogu raspodeliti na duža razdoblja. Uz to treba dodati da se ja bez svoga sekretara¹⁷ pomalo bojim za svoj engleski jezik.

Lupusa¹⁸ *nemoj* pozdraviti.

Tvoj
K. M.

¹⁵ pamuka — ¹⁶ prede — ¹⁷ Pieper — ¹⁸ Wilhelm Wolff

131

Marx Engelsu
u Mančester8. oktobra 1853.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

D'abord¹ Te moram zamoliti da mi — po mogućstvu — obratnom poštom pošalješ minimum novca. Pre dve nedelje Spielmann je najzad platio s odbitkom od skoro 2 f. st. U međuvremenu se dug, naravno, toliko povećao pa je tako i najpotrebnije kompletno založeno i porodica tako ogolela da već deset dana nemam ni pare u ruci, ali à quoi bon²? Njujorška firma mi je, naime, na moj zahtev vratila menicu s pismom iz koga se vidi da je ona plaćena već 22. jula, dok sam ja novac primio tek krajem septembra. Sada opet imam da vučem 24 f. st. (Otkako je Pieper u bolnici, poslao sam šest članaka, između ostalih jedan fulminantni acte d'accusation³ protiv Palmerstona, u kojoj pratim njegovu karijeru³⁰⁸ od 1808. do 1832. Teško da ću do utorka moći poslati nastavak, pošto treba pogledati mnoge blue books i Hansards³⁰⁹ a petak i današnji dan otišli su do đavola samo zbog jurnjave za novcem. Članak za petak⁴ pisao sam noću; zatim sam od sedam časova ujutru do jedanaest diktirao svojoj ženi, a onda sam otišao u City.) Freiligrath obećava — i sve će za to učiniti, žirirati sa svoje strane itd. — da će mi diskontovati menicu kod Bischofsheima, ali stvar ne može svršiti pre osam do deset dana. To je casus belli⁵. Moram gledati kako ću se provući ovih dana. Za životne namirnice (izuzev toplih napitaka i dodatka) nema kredita. Osim toga Pieper mi verovatno sutra izlazi iz bolnice — peut-être⁶. Čim sam dobio svoj novac, poslao sam mu 3 funte, ali ih je taj magarac poverio Liebknechtu na čuvanje i sada neće naći ni farthinga⁷.

Od mnogih prijatnosti, koje godinama ovde proživljavam, najveće su mi redovno pripremali takozvani partijski prijatelji — crveni Wolff⁸, Lupus, Dronke itd. Danas mi je Freiligrath pričao da je Franz Joseph Daniels u Londonu i da je sa crvenim Wolffom bio kod njega. Izjavio je da k meni neće ići zato što

¹ Najpre — ² zašto — ³ optužnicu — ⁴ Karl Marx. *Pitanje rata — Finansijska situacija — Strajkovi* — ⁵ povod za rat — ⁶ možda — ⁷ pare — ⁸ Ferdinand Wolff

sam navodno preko Bangye otprovio njegovog brata⁹ u zatvor, što se inače ne bi desilo. Bangya je došao k meni prvi put februara 1852, a Daniels je bio zatvoren maja 1851! Dakle, vrlo retrospektivno dejstvo. Ovaj sasvim infamni trač (nagrada za moj trud i gubljenje vremena i ostale prijatne posledice prouzrokovane procesom¹⁰) naravno da su ta gospoda jedva dočekala da bi pokrili svoju sopstvenu niskost prema meni i svoje kukavičko povlačenje. Povod za ovu svinjariju je i ovamo i onamo kolportirano gundanje gospode Dronke — W. Wolffa, koji su za sebe zadržali ugodnu porciju te stvari — cancan¹¹, ali su bili vrlo voljni da rad prepuste meni.

Kad bih živeo udobno, ili bar bez brige, onda bih, naravno, fućkao na te prostakluge. Ali da mi se moja građanska mizerija godinama još s ovim ili sličnim drekom začinjava, c'est un peu fort¹². Imam nameru da sledećom prilikom *javno* izjavim da *ni sa kakvom partijom* nemam nikakva posla. Nisam više sklon da dozvolim da me pod partijskim izgovorom insultira svaki partijski magarac.

Vidiš kako je nužno da se moja brošura¹³ otpremi u Nemačku. Pošto Ti to ne možeš, pošalji meni Strohnovu adresu, da se ja s njime sporazumem o ovoj stvari.

Takođe jako želim da najzad čujem izjavu gospodina Dronkea u pogledu one knjige¹⁴. Što se tiče gospodina Lupusa, izgleda da on svoju servilnost prema građanima koji ga protežiraju hoće da nadoknadi svojim infamnim ispadima prema meni. Mogu ga uveriti da ova stvar nikako nije svršena time što se kod Imandta razmetao da je, pod izgovorom da se oprost, na mene izlio svoj filistarski otrov.

Prilažem Cluŕovo pismo. On je u svom članku protiv »Neu-England-Zeitung«-a, kako mi se čini dosta dobro, sastavio¹⁵ razne odeljke iz mojih pisama o Careyu itd.

Tvoj
K. M.

⁹ Roland Daniels — ¹⁰ kelnski proces komunistima — ¹¹ trač — ¹² to je malo odviše — ¹³ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125.

132

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 12. oktobra 1853.

Dragi Engels,

Dve funte primio. One su došle utoliko zgodnije što se Oxford, Freiligrathov principal, nije još vratio sa svoga putovanja i tako se ta stvar oteгла¹.

Što se tiče »Tribune«, za petak će biti ready² drugi članak o Palmerstonu³. Treći i poslednji članak koji obuhvata razdoblje od 1848. do 1853. iziskuje toliko blue books i parliamentary debates^{4[309]} da ga je, kako nedelja falling out as far as the British Museum is concerned⁵, nikako ne mogu svršiti do utorka. Bilo bi mi, dakle, od ogromne koristi, a i za dobitak u vremenu, ako bi mi Ti za utork nešto poslao. Ali šta? Ja to zaista ne znam. Možda nešto o dnevnoj politici, čemu ću dodati samo najnovije. Možda, ako si toliko pratio taj predmet — mnogo is not wanted for Mssrs Greeley and Mac Elrath⁶ — uticaj predstojeće krize na doing away with the Bonaparte regime⁷. Mislim da je krajnje vreme da se pažnja obrati na Francusku, gde će ipak izbiti katastrofa. Manjak u žitu i manjak u vinu. Jevtinijom cenom hleba Pariz primamljuje radnike iz čitave Francuske i tako regrutuje revolucionarnu armiju, dok ovi novodošli pritiskuju i onako sve niže plate Parižana. Meteži zbog oskudice u hlebu u Elzas-Loreni, Šampanji. Gundanje seljaka zbog davanja prvenstva Parizu, radnika — zbog skupih svečanosti u čast vojske, buržuja — zbog nasilnog mešanja u ekonomske zakone u korist radnika. Sve manja tražnja pre svega luksuznih artikala. Početak closing of workshops⁸. Nasuprot čitavoj toj misère⁹ lavish expenditure¹⁰ i berzanske mahinacije porodice Bonaparte. Hollowness¹¹ čitavog kreditnog sistema, pretvorenog pod vodstvom cara lumpenproletarijata i Jevrejina Foulda u kolosalnu čisto prevarantsku ustanovu. Berza, banka, železnice, hipotekarne banke i slične prevarantske usta-

¹ Vidi u ovom tomü, Prvi deo, pismo br. 131. — ² gotov — ³ Karl Marx, *Lord Palmerston*, III članak (u »New-York Daily Tribune«, objavljen kao drugi članak pod naslovom *Palmerston i Rusija*) — ⁴ plavih knjiga i parlamentarnih debata — ⁵ otpada ukoliko dolazi u obzir Britanski muzej — ⁶ nije potrebno za gospodu Greeley i Mac Elrath — ⁷ uklanjanje Bonapartinog režima — ⁸ zatvaranje radionica — ⁹ bedi — ¹⁰ rasipnička raskoš — ¹¹ šupljost

novе. Reprodukovan je režim poslednjih dana Louis-Philippe-a, ali kombinovan sa svim svinjarijama i ništa od redeeming features des empire¹² i restauracije.

Pressure¹³ vlade na banku. Egzekutori naplaćuju porez na selu strožije no ikada. Ogromna razlika između prethodno predloženog i stvarnog budžeta. Sve gradske administracije — jer je prosperity trebalo potpomoći — grdno zadužene. Zatim uticaj Oriental question¹⁴ na državne papire i opasno iskorišćavanje kolebanja kursa papira od strane samog dvora. Demoralizacija vojske. Trebalo bi još naročito istaći kako manifesti, pozivi itd. jednomišljenika Ledru [-Rollina], L. Blanc-a i svih boja nisu ni vašku gemoved¹⁵, a kako društvena ili ekonomska kriza čitavu bulumentu stavlja u pokret itd. itd. Ja, naravno, ne znam da li Ti ova tema odgovara. U svakom slučaju piši mi da li da očekujem articulum¹⁶ do utorka ili ne, jer se prema tome moram upravljati.

Tvoj
K. M.

U »*Economist*«-u — poslednje nedelje (subota, dakle u stvari od ove nedelje) nalazi se raznovrstan materijal u njegovom dopisu iz Pariza.^[311]

¹² izmirljivih poteza carstva Napoleona I — ¹³ Pritisak — ¹⁴ istočnog pitanja — ¹⁵ pokrenuli — ¹⁶ člančić

133

Marx Englesu

u Mančester

[London] 28. oktobra 1853.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Mes remerciements pour les deux articles¹. Bojim se da si Ti pod uticajem gospodina Smitta¹⁰²¹ donekle precenio vojne uspehe Rusije. D'abord², što se tiče vojnog pohoda od 1828. do 1829. on je po mišljenju većine contemporains³ bio bedan, pozivam se između ostalog na report⁴ adutanta vojvode od Wellingtona⁵ podnet ovom poslednjem, objavljen u »Portfoliu«³¹²¹. Tvrdave su više kupovane nego osvajane. Uopšte je bribery⁶ igralo glavnu ulogu u tom vojnom pohodu. Pošto je prešao Balkan, Dibič nije bio siguran da li dolazi da pobedi ili da ga bedno zarobe i odseku. Ono što ga je spaslo bilo je opet bribery⁶ jednog od komandujućih paša i utter dissolution der turkish army⁷. Rusija je započela rat pošto je uništena flota kod Navarina³¹³¹, pošto je Mahmud uništio staru organizaciju turske vojske, a još nije bila stvorena nova. Okolnosti su sada u svakom slučaju drukčije.

»Débats« od poslednje dve nedelje je objavio članke o vojnim pohodima od [18]28. do [18]29, koje, međutim, nisam čitao. U pogledu daljeg materijala pogledaću u biblioteci.

Pieper je izašao pre nedelju dana — i dvostruko je angažovan 1. Clušovim posredstvom kao dopisnik »Washington Union«-a i 2. kao clerk⁸ (od devet do pet časova) kod nekog crapaud⁹ u Cityju za 25 šilinga a week¹⁰. Njime se, dakle, više ne mogu koristiti. Tant mieux¹¹ za njega. Drago mi je da se izvukao iz dreka.

Šaljem ti nastavak Palmerstona¹². Jones mi je pisao radi daljeg nastavka. Poslao sam mu još jedan članak¹³, ali s primedbom da neće dobiti ništa više ako ne prestane svinjarija sa štamparskim greškama (koje su ovoga puta vrlo grube i izopačavaju smisao). Rukopis je bio vrlo lepo napisan.

¹ Hvala ti za oba članka (Friedrich Engels, *Pokreti vojske u Turskoj i Sveti rat*) — ² Pre svega — ³ savremenika — ⁴ izveštaj — ⁵ Chesney — ⁶ podmičivanje — ⁷ potpuno rasulo turske vojske — ⁸ knjigovoda — ⁹ Francuza — ¹⁰ nedeljno — ¹¹ Utoliko bolje — ¹² K. Marx, *Lord Palmerston*, članak II (u »The Peoples Paper«) — ¹³ K. Marx, *Lord Palmerston*, članak III

Rings je imao napad *ludila*, bio je nekoliko dana u workhouse-u¹⁴, i njegovo stanje je još zabrinjavajuće. Uzrok pijančevnje, quorum magna pars¹⁵ pada na dostojanstvenog *Lupusa*¹⁶, koji ga je, after he had shut up his shop¹⁷, odvodio na džin. Pri tom je on suviše punokrvan da ne bi ništa radio, a za sada nije našao ništa novo. Koji je to davu da svi naši ljudi silaze s uma.

Šaljem prilog o Heinzenovim podvizima.

Tvoj
K. M.

¹⁴ domu rada — ¹⁵ od čega veliki deo — ¹⁶ *Wilhelma Wolffa* — ¹⁷ pošto je zatvorio svoj dućan

134

Marx Englesu

u Mančester

[London] 2. nov[embra] 1853.

28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Do prekосу tra mi moraš napisati makar samo jednu ili dve strane (u slučaju da nemaš vremena) o prelaženju Dunava od strane Turaka pri zauzimanju Kalafata. Juče sam tu vest dao kao very doubtful¹. Ali izgleda da će se potvrditi, i u svakom slučaju Ti ćeš iz sutrašnjih novina znati kako stoji s tom stvari. Ja sada ne mogu o tome ni čutati a ni govoriti kao »zdrav ljudski razum«, otkako je jednom otpočelo naučno ocenjivanje. Prema vestima francuskih listova Rusi su od *Šamila* dobili prilično batina, on ugrožava čak Tiflis, gde je general Voroncov pisao svojoj vladi da — čim bude ugrožen sa dve strane — ne može držati Gruziju bez znatnih pojačanja.

»*Tribune*« u zadnje vreme često vodi aneksionističku politiku. Prvo je Tvoj prvi vojni članak² anektiran kao leader³, i drugo moj članak o Palmerstonu⁴, čiji su nastavci unapred anektirani. Ma koliko Ti izgledalo čudnovato, ja sam time što sam išao tačno tragom plemenitog vikonta⁵ za 20 godina došao do istog zaključka kao i monoman⁶ Urquhart — da se Palmerston pre nekoliko decenija prodao Rusiji. Čim budeš pročitao nastavke moga članka (specijalno stvari o sirijsko-turskom sukobu⁷), očekujem Tvoje mišljenje o toj stvari. Drago mi je da me je slučaj doveo do toga da izbliza gledam spoljnu politiku — diplomatsku — od pre dvadeset godina. Mi smo to pitanje suviše zanemarili; a mora se znati s kim se ima posla.

Čitava diplomatija reprodukuje u velikom merilu Stiebera, Banguy i komp.

»New-York Enquirer«, koji uređuje general Webb — (nisam

¹ vrlo sumnjivo (K. Marx, *Rat — Štrajkovi — Nestašica*) — ² F. Engels, *Rusi u Turskoj* — ³ uvodnik — ⁴ K. Marx, *Lord Palmerston*, I i II članak (u »New-York Daily Tribune« bili štampani kao jedan članak pod nazivom *Palmerston*) — ⁵ misli se na Palmerstona — ⁶ opsednuti — ⁷ K. Marx, *Lord Palmerston*, članak IV

lično čitao članak) — napao je Tvoj leaderu »Tribune«-i⁸. Stvar je, kaže, naučno tačna, ali se turski rat vodi po drugim principima. Turci će u svakom slučaju preći u napad itd.

Kako stoji s fabričkim pro-le-ta-ri-ja-tom?

Tvoj
K. M.

⁸ Friedrich Engels, *Rusi u Turskoj*

135

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. novembra [1853]
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Prilažem grdne velikog Karla Heinzena u njegovom »Herold des Westens« uperene protiv mene i komunizma.

Ujedno i pismo od Cluša. Iz njega ćeš videti da će Willichova zapaljiva raketa¹ stići prvom poštom. Zlo je što će oni svoje brljotine kolportirati po čitavoj Nemačkoj, dok moj pamflet¹ mirno spava u Mančesteru i Londonu — i što u Heinzenu opet imaju jednog svog lajavca, dok nekoliko meseci ranije — osim »Kriminal Zeitung«-a — W[illichu] nije stajao na raspolaganju nijedan list. Kada ta svinjarija stigne, odmah ću Ti je poslati, da mi pišeš šta po Tvome mišljenju treba da se radi.

Iz Clušovog pisma ćeš videti kako stoji sa »Reforme«-om.¹³¹⁵¹ Pozovi »Starog čoveka«² i Dronkea da pišu za nju. Ta oni imaju waste time³ na pretek. Da li je dobro da nas dvojica direktno pišemo, to ne znam.

Weerthovo pismo je horriblement⁴ dosadno pored sve težnje za duhovitošću.

Tvoj
K. M.

¹ K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ² Wilhelma Wolffa — ³ slobodnog vremena — ⁴ strašno

136

Marx Engelsu
u Mančester

21. nov[embra] 1853.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Prilažem poštansku uputnicu na 2 funte za Lupusa, koje sam dobio od Cluša za njega, notabene na moje traženje.

Ujedno Willichovu krajnje žalosnu brljotinu^[314].

Ti i Dronke morate mi najkasnije *do petka* poslati *izjave* povodom mesta koja se odnose na mene, koje će biti uključene u moj general answer¹ — u formi izjava. Mi moramo isto tako brzo reagovati koliko je blagorodni Willich sa svoje strane oklevao. Drži se samo što humorističnije u svojoj izjavi.

Hvala za članak o Turskoj². Kada je stigao, imao sam već vest o povlačenju Turaka te sam prema tome stvar saobrazno obrnuo. Piši jednom, jer evo već četiri nedelje otkako ne odgovaraš ni na jedno moje pismo, već pišeš samo šest redaka^[316].

Tvoj
K. M.

Zar o Božiću nećeš doći ovamo i odsesti *kod mene*? Imam sada jednu malu sobu za Tebe. Možda ćeš se tom prilikom otresti staroga³.

¹ opšti odgovor — ² F. Engels, *Razvoj turskog rata* — ³ Wilhelma Wolffa

137

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. nov[embra] 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

»*People's Paper*« sam zaboravio. Sleduje u prilogu. Dosad izašlih pet članaka u Jonesovom listu, čine samo tri članka u »*Tribune*«^[317].

Ma koliko da je Tvoje vreme ispunjeno, ipak moram da Te zamolim da mi bar *za petak* — (više nije potrebno) — pošalješ dve strane (Tvoje obične) i to na engleskom, da ne bih gubio vreme za prevodenje. Izgleda mi da je vojni pohod za zimu okončan, i u svakom slučaju je njegov prvi period zaključen, te ga stoga s nekoliko opštih crta treba završiti. Računam, dakle, na bar dve stranice.

Kod Willichove svinjarije je — nasuprot njegovom polugodišnjem oklevanju — neophodna brzina^[314].

Tvoj
K. M.

Da li je »stari«¹ dobio poštansku uputnicu na 2 funte sterlinga?

¹ Wilhelm Wolff

138

Marx Engelsu
u Mančester2. dec[embra] 1853.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Mes remerciements pour le beautiful article¹. Gospodin Dana će u Americi steći glas feldmaršala.Da dođeš ovamo^[318] da bi opet stanovao uglavnom kod filistara, to mi se nimalo ne dopada.Gospodin Dronke se ponaša kao bedni mali smutljivac. Strohn- nu kaže da je svoju izjavu i novine² poslao Tebi. Tebe ostavlja u verovanju da sam jedno i drugo ja dobio — *a nisam ni jedno ni drugo*. Neka Ti little man³ vrati bar novine. Ja svoj primerak imam ovde. A u Bredfordu nije potreban nijedan. Slučajno, pošto od D[ronkea] nije ništa stiglo, preturao sam po starim pismima i našao corpus delicti⁴ s inkriminisanim *mestom*, koje doslovno citiram^[319]. Pismo je bilo upućeno *Tebi*. Ako li sad jetkost pri- deva umanjuje tačnost činjenica, onda neka mi gospodin Dronke ne zameri ako za dokaz da sam *ja* du moins⁵ tačan pošaljem njegovo pismo u Njujork. U njemu se nalaze čudnovata, njemu sada sigurno neprijatna mesta, na primer o »fanatischen Knoten Imandt«⁶, maintenant⁷ njegovom intimusu, kome on svake nedelje dvaput piše. Poznata je strast malog da iza naših leđa spletkari za sebe.Svoj odgovor sam poslao u utorak. »*Vitez plemenite svesti*«. On⁸ će se čuditi. Tvoje pismo^[320] i druga pisma od Steffena, Miskowskog (uz Kossuthovo svedočanstvo) itd. uključeni su u ce- linu kao integralni delovi, naravno s vašim potpisom.

Piši uskoro.

Jonesa napada^[321] »Economist« i on stiče glas.A-propos! U utorak je bio miting Poljaka^[322]. Mazzini i Kossuth nisu došli. Glupavo brbljanje Worcela, Ruge-a i Ledru [-Rolina] pokazalo se dostojno okoline. Moja žena je bila tamo. A isto tako i na mitingu u ponedeljak koji su održavali Poljaci

¹ Hvala za odličan članak (*Rat na Dunavu*) — ² »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung« sa Willichovim člankom (vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 135) — ³ mali čovek (Dronke) — ⁴ dokaz — ⁵ i u najmanju ruku — ⁶ »fanatičnom drugaru Imandtu« — ⁷ sada — ⁸ Willich

demokratskog soja. Herney je izabran za predsednika. Strahovito komešanje prisutnih 50 ili 60 engleskih radnika. Povici »traitor«, »drybones«⁹ (kako je on nazvao čartizam), renegati. Strahovita tuča. Harney se nije usudio da zauzme predsedničko mesto, bio je strahovito raščupan, izudaran, ispsovan, i pored toga što je šest puta pokušavao nije došao do reči. Glupi Waschlapski^[323] nisu, naravno, razumeli stvar i u svemu su videli »reakciju«. Nemezida je sustigla čiča George-a Juliana Harney-a.

Tvoj
K. M.

Iz priloženog pisma ćeš videti da je Cluβ, na žalost, već odgovorio^[324]. Međutim, pošto je moja stvar bila gotova, to sam morao da je pošaljem. *Badava* se za Willicha ne sme raditi.

⁹ »izdajnici«, »skeleti«

139

Marx Engelsu
u Mančester

[London, oko 12. decembra 1853]

Dragi Engels,

Iz telegrafske depeše koju sam jutros dobio od Tebe nisam, naravno, mogao da vidim:

1. Da li su Ti stigli iz Njujorka Clufovi itd. odgovori¹ i brojevi »*Reforme*« koji se odnose na Willicha. Suprotno bi bilo moguće, pošto gospodin Lupus jednim glupavim pismom Clušu pokušava da prikrije svoju lenjost praskanjem protiv *Weydemeyera*.

2. Da li je Dronke vratio odnosne brojeve »*Criminal-Zeitunga*«^[314]? Poručio sam Steffenu u Česteru da zatraži od Tebe da mu ih pošalješ, pošto se ja ne mogu lišiti jedinog primerka koji imam ovde. Kada sam — ovoga puta si mi *Ti* za to dao povod — u svome poslednjem pismu počeo da govorim o neobičnoj istoriji izjave »poznatog gospodina dr Dronke-a«, predosećao sam da bi prvi rezultat bio da od Tebe ne dobijem nikakvo privatno pismo za izvesno vreme (jednu do dve nedelje), dok se ne bude moglo pretpostaviti da je stvar pala u zaborav. U najmanju ruku to je metod koga si se Ti, od dolaska gospodina Lupusa u Mančester, neobično dosledno pridržavao u svim stvarima koje se tiču lično mene i ta dva gospodina. Bolje je, dakle, da se naša prepiska ne bi svela samo na telegrafiranje, ako se ubuduće obadvojica uzdržimo od svih aluzija na Tvoje tamošnje prijatelje i štićenike.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo i Prilozi pisma br. 138 i 15.

140

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. decembra 1853.

Dragi Frederic,

Ti znaš da svako trenutno ima svoje čudi i da nihil humani^[325] itd. O »kõnspirisanju« i sličnim glupostima nije, naravno, nikada bilo reči^[326]; Ti si naviknut na some jealousy¹, i au fond² ljuti me samo to što mi sada ne možemo da budemo zajedno i da zajedno radimo i zajedno se smejemo, dok Te »štićenici« imaju udobno u blizini.

Prilažem jednu kopiju *Viteza*. Druga je danas ili juče stigla u Vašington. Stvar sam poslao Clušu da između dve izjave^[327] ne bi bilo nikakve kolizije i da bi on precrtao ono što se već jednom reklo. U odaslatoj kopiji su učinjene još neke male stilske izmene. U Tebi poslatoj kopiji nedostaje poslednja strana; zagubljena je, sadrži samo nekoliko zaključnih fraza vesele sadržine.

Mada se o Willichu ništa ne čuje, on sada mora biti opet u Londonu. Da li si u »Reforme«-i čitao onaj lepi zapisnik sa sednice na kojoj je pr[e]zident] Anneke predložio, iako se za to niko nije izjasnio, da se »pod Willichovim vojnim vodstvom« vrati u Nemačku kao »borac za revoluciju«?

Quant à Palmerstona³, mogao bih pristati na neki sp[is] samo na nemačkom kad bih bio siguran da bi neki knjižar kasnije uzeo taj rad. Nemački rukopis ja, naime, nemam, pošto odmah, otkako sâm moram pisati to sr. na engleskom, od samog početka uvek u originalu anglosaksujem. Što se tiče »Tribune«, mislim da završim sa treaties of 1840. and [18]41⁴, za što sam imao na raspolaganju veoma debele blue books^[309] pored Hansarda i »Moniteur«-a^[328]. P[almerstonove] smutnje u Grčkoj, Avganistanu, Persiji i Srbiji ostavio sam po strani kao manje važne. Sada bi svakako ostala još revolucionarna epoha, za koju opet plave knjige pružaju znatan — mada prilično osakaćen — materijal, kao i o našem »otadžbinskom« ratu itd. u Šlezvig-Holštajnu.

Što se tiče Tvoga Bonaparte kao artiljerijskog kapetana i pisca o artiljeriji, smatram da je bolje ako takav članak pošalješ u svoje ime ili 1. »Daily News«-u; 2. »Examiner«-u; ili 3. »West-

¹ nešto surevnjivosti — ² u osnovi — ³ Što se tiče Palmerstona (K. Marx. *Lord Palmerston*) — ⁴ ugovorima od 1840. i 1841.

minster Review«. Prvi bi možda bio najbolji. Sa takvim člankom Ti bi iznenada — par coup d'état⁵ — u londonskoj štampi mogao da zauzmeš takvo mesto da bi je mogao »pritesniti« i sebi u isti mah stvoriti šansu da svoju knjigu o mađarskom pohodu⁶ izdaš u Londonu na engleskom, što je svakako unosnije i efektnije nego u poor⁷ Lajpcigu.

»Tribune«, naravno, propisno renomira s Tvojim člancima za čijeg pisca verovatno važi poor Dana. Pošto je ona istovremeno prisvojila i članak o P[almerstonu], to su od osam nedelja Marx-Engels stvarna »redakcija«, editorial staff⁸ »l'[ribune]«.

Bilo bi mi drago kad bi mi Ti, pored većih radova koje oni prisvajaju kao leader⁹ i koji su, naravno, mogući samo za izvesne značajnije events¹⁰ ili odseke, kao što je početak rata, zatim bitka kod Oltenice, — (ako Ti to Tvoje vreme dopušta) — u manje važnim periodima anglizirao facta¹¹ uvek ukratko, na primer na jednoj ili dve strane. Sa tim sitnijim stvarima imam mnogo više teškoća, čak i što se tiče jezika, nego sa profunden¹² (!) izlaganjem, a naročito s materijalom s kojim ja godinama preko engleske lektire stojim u vezi na engleskom jeziku. Naravno, to mi je potrebno samo ako nema »velikih« événements¹³. Glavna stvar je bojažljivost moje kritičke svesti u stvarima u kojima se ne osećam à la hauteur¹⁴. Moj konkurent¹⁵ vrlo jednostavno prepisuje facts¹⁶ (ili, tačnije, ono što londonska štampa iznosi kao facts.).

Šta misliš o priloženom predlogu moga zeta Jute, da jednom mesečno pišem za »Zuid-Africaan« (Keptaun)? Ma kako rdavo Juta stilizovao francuski, on je dobar i razuman čovek. Da smo nas dvojica — Ti i ja — blagovremeno u Londonu otvorili engleski dopisnički biro, Ti ne bi sedeo u Mančesteru i mučio se u kontoru, a mene ne bi davili dugovi. Uostalom, ja mislim da ćeš Ti, ako budeš sada slao londonskoj štampi članke o vojnim pitanjima, za nekoliko nedelja moći dobiti stalno nameštenje koje će Ti donositi koliko i posao u Mančesteru, a ostalo bi Ti više slobodnog vremena. Tražnja for military writers¹⁷ je sada veća od ponude.

A pitanje je da li i sam »Times« ne bi bio veoma srećan kad bi upecao jednog military collaboration¹⁸-a, jer je on u tom pogledu slabo potkovan. To bi vredelo pokušati. Sada smo dospeli do tačke kada svake engleske novine treba smatrati kao puki magazin, i svejedno je u kome od tih magazina izlažemo svoje »Artikel«¹⁹, supposé²⁰ da ih ne iskvaru.

Tvoj
K. M.

⁵ državnim udarom — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 31 i 166. i Drugi deo, pismo br. 42. — ⁷ siromašnom — ⁸ štab redakcije — ⁹ uvodne članke — ¹⁰ događaje — ¹¹ činjenice — ¹² temeljnim — ¹³ događaja — ¹⁴ na visini — ¹⁵ Franz Pulszky — ¹⁶ činjenice — ¹⁷ za vojnim piscima — ¹⁸ saradnika za vojna pitanja — ¹⁹ igra reči: Artikel = članak, Artikel = roba — ²⁰ pretpostaviti

1854

141

Marx Engelsu
u Mančester[London] 5. januara 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Od dana kada si otputovao^[318] cela se porodica razbolela od gripa itd. Musch¹ i ja smo još jako slabi. Tako su me fizički razlozi oštetili već za tri dopisa »*Tribune*«-i što je kod ovakvog vremena dur². Javi mi da li Ti je moguće da mi za iduću nedelju spremiš *jedan* članak, o čemu hoćeš. No moram pouzdano znati *da li i kada*.

Pošto još ne mogu da izlazim nisam, naravno, mogao ni da pratim novine. Pieper mi priča da je u današnjem broju »*Morning Herald*«-a izašao jedan poduži članak o ratnom planu Rusa. Azija je, kaže se tu, njihovo glavno poprište, a ne Evropa. Carigrad bi hteli da uzmu sa azijske strane (!) itd. itd.

Od memoara Josepha Bonaparte dosad su izašla tri toma^[330]. Treći tom sadrži pisma starog Napoleona o španskom pohodu.

Morao sam prekinuti zbog Muscha koji ima težak napad groznice; strašno bulazni, batrga se rukama i nogama itd. Nadam se da će se mališan brzo oporaviti.

Od Dana sam primio pismo u ponedjeljak. Javlja da ne može da štampa članak pod mojim imenom, jer bi to štetilo »prestizu« lista. Tvoji militaria³ izazvali veliko interesovanje. Po Njujorku kruže glasovi da ih je napisao general Scott.

Adieu.

Tvoj
K. M.

¹ Musch (vrapčić), nadimak Edgara Marxa — ² teško — ³ vojni članci

142

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. januara 1854.

Dragi Engels,

Urquhart mi je sinoć iz Navrija (Alster) poslao jedan govor koji sam dao ženi da prepíše, dodao dve reči na početku i na svršetku, i tako je nastao članak¹. Stoga ću Tvoj ostaviti za petak. Ukoliko bi se u međuvremenu još nešto desilo što bi trebalo da uđe, budi tako dobar pa mi piši o tome do *petka ujutru* da bih mogao taj sos odgovarajuće doterati.

U kući je još sve bolesno, od α do ω .

Prilažem Cluša. Drugi deo njegovog pisma poslaću Ti idući put, kada budem opširno pisao.

Upravo sam dobio poruku od one svinje Tuckera. Prvo izdanje — 50 000 copies² — »Palmerstona« je rasprodato. Gospodin sad šalje k meni — ranije nije bio toliko snishodljiv — da stvar korigujem za drugo izdanje^[331]. Piši odmah šta mi savetuješ da uradim.

Tvoj
K. M.

¹ K. Marx, *Zapadne države i Turska* — ² primeraka

143

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. januara 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Treba da mi do petka napišeš nešto opšte (nešto pozitivno jedva da je moguće) o bici kod Citale ili Zitale¹. Meni pri tom pada u oči ovo:

1. Bitka kod Oltenice bila je *nesporazum* koji je osujetio primirje nametnuto Porti od strane poslanika. Tako je i bitka kod Citale^[332] *nesporazum* koji je osujetio mirovne predloge koji su Porti diktirani pod topovima engleskih brodova.

2. Naličje Oltenice. Tamo su se ušančili Turci, a ovde Rusi itd.

3. Rezultat kao tamo. Pošto su se pet dana krvavo tukli, sad su opet uvukli rogove. Ja vidim samo rezultat. Ne znam šta je *trebalo* da se dogodi. Jasno mi je samo to da ovo nije *napoleonski* način ratovanja.

Diplomatski intriganti toliko su se zapetljali u svoje sopstvene mreže da je *guerre générale*² pred vratima. Ti znaš da je event at³ Sinope iskorišćen — ne uračunavajući i pretnje gospodina Redcliffa — da bi Turke pobudili da prihvate Bečki protokol a Halila i Riza-pašu doveli u ministarstvo^[333]. Kada je sve to udešeno, Palmerston podnosi ostavku^[334]. Koalicija, koja je to nanjušila, izdaje u *času* njegove demisije, 19. decembra, zapovest da se izvede demonstracija na Crnom moru. Palmerston, dvostruko blamiran, ponovo se vraća na položaj i tako izdejstvuje odluku od 26, da *cela* flota isplovi na more, ali samo da kao *nepristrasna* stane između dve ratujuće strane; naizgled da ide dalje, ali u stvari da pokuša kontrirati odluku od 19. i odseče Turke od njihovog azijskog bojišta. No u međuvremenu je gospodin Bonaparta, oslanjajući se na odluku od 19, već izdao suprotne zapovesti i pravi se kao da odluku od 26. *shvata* samo kao proširenje prve odluke. Palmerston, of course⁴, mora da pravi ljubazno lice da bi sačuvao svoj glas energičnog patriote, pa su tako obojica nasela na *prikriivanje* suštine terače ih još dalje, tim pre što 31-og parlamentu treba pokazati nešto «energično»^[335]. Nota koju su ta

¹ Pravilno: Četate — ² opšti rat — ³ događaj kod — ⁴ naravno

gospoda podnela Turcima na potpis pokazuje da su bili spremni na potpuno potčinjavanje Rusiji, i da su samo »nesporazumi« osujetili dobru nameru.

Moj šurak — le ministre⁵ — piše mojoj tašti da će sada, na žalost, opet doživeti ono što je doživela pre četrdeset godina, opšti rat.

Tvoje pismo upućeno Steffenu¹³³⁶ poslao sam istoga dana u Brisel, gde St[effen] još boravi kod svoje sestre. Bojim se da će Tvoj *Napoleon kao artiljerijski poručnik*¹³³⁷ u ovom trenutku biti odbijen, pošto je »Times« dobio naređenje da se kloni svega što bi moglo ličiti na polemiku s Bonapartom. Kako je on »naš« saveznik, to će svaki list u ovom trenutku imati iste patriotske skrupule. Uostalom, čim stvar bude gotova a listovi je ne budu hteli, štampaćemo je kao brošuru. Ja sam u neprilici kad izdavačima treba da nudim svoje stvari. Za Tvoje me to ne bi ženiralo.

Onaj magarac Weydemeyer opet zavlači »plemenitu svest«⁶. Brzina odgovora bila je glavna poenta. Sa šest nedelja zakašnjenja stvar je silly⁷. Ne razumem kako Cluß uvek baš mene izabere za žrtvu gospodina Weydemeyera.

Tvoj
K. M.

[Dopisano dečjim rukopisom]

Božiji ti pozdrav brate Štraubingere¹³³⁸. A man of Highbirth Honour peace prosperity.

Small wit⁸.

⁵ pruski ministar (Ferdinand von Westphalen) — ⁶ Karl Marx, *Vitez plemenite svesti* — ⁷ glupa — ⁸ Čovek visokog roda, časti, mira i blagostanja. Mali duh.

144

Marx Engelsu
u Mančester

25. jan[uara] 1854.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Priložena cedulja je za Lupusa^[339], koji mi je pisao. Apso-
lucija.

S ratom sad nešto zapinje, ako se ne dese »misunderstandings«¹ protiv i izvan diplomatije. Nota Rešid-paše znači potpuno surrender to Russia². Ona čak sadrži i više ustupaka nego original Vienna note³, zbog koje je Turska i objavila rat^[340]. Palmerston nije uzalud opet u vladi. S druge strane se čini da je demonstracija u Black Sea⁴ trik namenjen meeting of Parliament⁵, da bi izgledalo da je Rusija, prihvativši svoje *sopstvene* uslove inkorporisane u Rešidovu notu i dobivši sve što je zahtevala, odstupila pred force supérieure⁶. U svakom slučaju, takav je plan. Ne bi li inače bilo apsurdno da se Nikolaju nagovesti ulazak United Fleets⁷ još *pre* no što se izjasnio ili mogao izjasniti o poslednjoj Vienna note^[341]? Samo ratne slučajnosti mogu još dovesti do ratnog rešenja. Prema dogovoru nije ni car uzeo za zlo entrance of the United Squadron⁸, već je pokazao mnogo strpljenja. Svakako, ne može se garantovati da neće biti »misunderstandings«¹. Oni su are ever probable⁹.

O bici kod Citale^[332] danas ima u »Times«-u dalji izveštaj iz »Wanderer«-a^[342]. I expect your observations¹⁰. Istovremeno tobožnje napredovanje Rusa kod Mačina, Đurdeva, Kalafata pa čak i zauzimanje Silistrije izgleda mi da je mere humbug¹¹. Apropos! Daj još o jednoj stvari Tvoje *engleski* napisano shvatanje. U francuskim listovima se kaže da Turci hoće da utvrde Carigrad s kopnene strane^[343]. Zar to ne bi bio glavni udarac za Rusiju? Utoliko više što će Carigrad s morske strane ostati uvek u vezi sa azijskim i evropskim obalama svoje empire¹², ne može mu, dakle, nikako biti odsečen dovoz ljudi i materijala. Velike

¹ »nesporazumi« — ² potčinjavanje Rusiji — ³ Bečka nota — ⁴ Crnom moru — ⁵ zasedanju parlamenta — ⁶ jačom silom — ⁷ sjedinjene flote — ⁸ ulazak sjedinjene eskadre — ⁹ svagda verovatni — ¹⁰ Ja očekujem tvoja zapažanja — ¹¹ čista prevara — ¹² imperije

tvrdave izgleda da su sada antidote¹³ Napoleonovom velikom ratu. Zar se na taj način ne vraćamo na maloga?

Sramota je što se Berlin ne utvrđuje.

Moj šurak, le ministre¹⁴, pisao je mojoj tašti¹⁵ i proreкао joj da će sada u svojoj dubokoj starosti još jednom proći kroz ista iskušenja kao i u prvo vreme Napoleona. Veruje, dakle, da će izbiti rat.

Cobden, the »Umble« and »homely Man«¹⁶, dobro se blamirao sa svojim poslednjim govorom. On pokazuje, da on i »Umble Men«¹⁷ koji mu aplaudiraju nisu pozvani da vladaju Engleskom. Kveker Bright zna samo za *unutrašnji* rat.^[344] Cobdenovo otkriće da su socijalne strukture Engleske i Rusije analogne zato što su tamo Demidovi a ovde Derby, dostojno je falačko-nojšteterskog revolucionarnog filistra.

Gospodin Pieper je u subotu otišao Meyeru u Brajton u posetu. Ma koliko da je ovome dosadan, on ostaje svo vreme koje mu je odredio Troupeau, jer mu prijia »morski vazduh« i izgleda da je tome buržuju pisao jedno neukusno pismo. Taj deran smatra svoju neuravnoteženost za genijalnu lakomisenost. Iz Clušovog pisma češ videti da je isti »genijalni« mladić hteo da mu se nabavi američki pasoš za Carigrad, verovatno da tamo bude čuvar pasa. Žalosno je što je on stalno ushićen sam sobom; čini jednu glupost za drugom i ispada smešan.

U utorak će mi Bischoffsheim preko Freiligratha opet isplatiti jednu menicu. Do tog dana ne mogu nabaviti ništa, pošto su zalagaonički izvori, kao što to povremeno biva, iscrpeni. Stoga ako možeš da nabaviš jednu funtu, bilo bi highly desirable¹⁸. Osim toga, u petak će stići 100 komada *Plemenite svesti*¹⁹, a ja nemam means²⁰ da platim porto, pošto ću novac dobiti tek u utorak.

Apropos. Pregovaram sa Tuckerom. Sledeći pamflet će biti o Hunkiar Iskelesiju. Koriguj, dakle, rukopis koji Ti imaš (broj IV i V)^[345]. Ja ću dodati još koješta i alterationen²¹ Ti ponovo poslati na pregled.

Predloženo mi je iz Njujorka preko Dana da za jedan magazin pišem članke o istoriji nemačke filozofije od Kanta till now²² po 12 funti po tabaku. Ali se zahteva: 1. da budu sarkastični i zanimljivi; 2. da ne sadrže ništa against the religious feelings of the country²³. Kako to uraditi? Kada bismo nas dvojica bili

¹³ antisredstvo — ¹⁴ ministar (Ferdinand von Westphalen) — ¹⁵ Karoline von Westphalen — ¹⁶ taj »skromni« i »jednostavni« čovek — ¹⁷ »skromni ljudi« — ¹⁸ veoma poželjno — ¹⁹ Karl Marx, *Vitez plemenite svesti* — ²⁰ sredstava — ²¹ izmene — ²² do danas — ²³ protivno verskom osećanju te zemlje

zajedno — pri tom bismo morali imati knjige — brzo bismo mogli zaraditi 50 - 60 funti sterlinga. Solo²⁴ se ne usudujem da se primim toga posla.

Tvoj
K. M.

²⁴ sâm

145

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. Dean Street, Soho
9. febr[uara] 1854.

Dear Frederic,

Danas Ti istovremeno šaljem nekoliko primeraka *Viteza*¹ i tri primerka drugog izdanja poljske gnjavaže^[346], koju sam koristio. Od svakoga daj po jedan primerak Lupusu i po jedan Dronkeu. Bilo je glupo s moje strane što u članku o sirijskoj P[almerstonovoj] gluposti² nisam ranije ispravio štamparske greške (i kod Weydemeyera one neće nedostajati), pre nego što sam ga Tebi poslao.

Imao sam sastanak sa Urquhartom. Kompliment kojim me je iznenadio je bio da su članci³ bili takvi kao da ih je pisao »Turčin«, što mu nikako ne potvrđuje moja izjava da sam »Revolutionist«. On je kompletni monoman⁴. Veruje sigurno u to that he will be one day⁵ premijer Engleske. Kada drugi budu sve pogazili, Engleska će doći i reći: Urquhart, save us! And then he will save her.⁶ Za vreme govora, naročito ako mu se protivreči, on dobija fits⁷, koji su na mene činili utoliko komičniji utisak što znam napamet sve njegove fraze i sve njegove citate. To je činilo da su mi »fits« izgledali čak pomalo suspect⁸ i pre kao neka teatralna egzibicija. Glavna njegova ideja jeste da Rusija gospodari svetom blagodareći svom specifičnom izobilju mozga. To cope with her⁹, mora se biti čovek Urquhartovog mozga, i ako čovek nema te sreće da je sam Urquhart, mora bar biti Urquhartist, to jest verovati u ono što Urquhart veruje, u njegovu »metafiziku«, njegovu »political economy«¹⁰ itd. itd. Morao je biti na »East«¹¹ ili u najmanju ruku usvojio turski »duh« itd.

Ako možeš da za utorak nešto napišeš, to bi mi dobro došlo, pošto *istoga* dana moram pisati za Cape of good hope¹².

Tvoj
K. M.

¹ Karl Marx, *Vitez plemenite savesti* — ² Karl Marx, *Lord Palmerston*, članak IV i V — ³ *Lord Palmerston* — ⁴ onaj koji ima fiks-ideju — ⁵ da će jednog dana biti — ⁶ spasi nas! I tada će je on spasti — ⁷ napade — ⁸ sumnjivi — ⁹ Da bi se s njim izašlo na kraj — ¹⁰ političku ekonomiju — ¹¹ »Istoku« — ¹² Rt dobre nade

146

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 15. feb[ruara] 1854.
28, Dean St[reet] Soho

Dear Frederic,

U prilogu Ti šaljem probu vlastite litografije.

Bonapartino objavljivanje njegovog pisma »bratu« Nikoli pokazuje da je on već imao negativan odgovor u džepu^[347].

Salut.

Tvoj
K. M.

147

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 9. marta 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Nisam dugo pisao jer imam vrlo mnogo trouble¹ u kući, tako da čak ni novine nisam čestito čitao i zato ne znam da li je već izašlo nešto Tvoga u »Daily News«-u i kako ta cela stvar stoji².

Sa svojim Palmerstonom nisam još došao ni do čega, to jest ni pet para nisam dobio i čini mi se da za to nema ni izgleda. Gospodin Trübner mi je sam rekao, quant à lui³, da je njegov principle⁴, da nikada ne plaća za stvari koje on izdaje. Osim toga, ta je stvar u ovom momentu zastarela.

U utorak ću poslati poslednji probni članak u Cape⁵ zato mi Ti moraš pripremiti nešto za »Tribune«-u, perhaps the Greek revolution⁶?)^[348] U utorak poslednji put redovno odlazi Co.⁷ za Rt, pošto se pokarabasila s vladom zbog cena.

Odvratno je unapred znati da ću iduće proleće i leto provesti pod istim hroničnim pritiskom kao i ranije, jer samim prihodom od »Tribune« nije mi moguće da odradim prošlu pasivu. S vremena na vreme pobesnim što toj mizeriji nema kraja.

Lassalle-ovo pismo nisi vratio, iako javljaš u svom poslednjem pismu^[349] da ga vraćaš. *Meni ono nije potrebno*, ali moram znati da se nije izgubilo na pošti ili palo u tuđe ruke.

Od Labour Parliament^[350] sam dobio poziv da prisustvujem kao Honorary Delegate⁸ u Mančesteru (Nadaud i Louis Blanc takode). Danas sam im pisao i zahvalio se i dodao nekoliko fraza koje se, prema tome kako se čitaju, mogu razumeti vrlo ekstremno ili vrlo blago. Jonesu sam danas poslao adresu Tvoga kontora.

Veliki Ruge namerava da u Americi osnuje univerzitet (slobodni), i za taj plemeniti cilj je, kako javlja Heinzen, sakupljeno već 130 dolara.

¹ briga — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 140. — ³ što se njega tiče — ⁴ princip — ⁵ Rt dobre nade — ⁶ možda grčku revoluiju — ⁷ društvo za prevoz denčane robe — ⁸ počasni delegat

Veliki Franz Sigel je postao Dulongov zet. Šta se inače dogodilo u toj bandi videćeš iz paketa koji će Ti stići za nekoliko dana.

Urquhart je juče štampao *vojni* (?) članak u »Advertiser«-u, u kome tvrdi da su Turci morali glavninu svoje vojske poslati u Dobrudžu i odatle pritesniti Ruse. Odnosi se na generala Valentina. Gledaću da Ti pošaljem taj broj.

Lassalle-u sam pisao^[351] i od njega očekujem dalja saopštenja.

Tzschirner je bio ovde, nije me našao, otišao je zbog neke novčane stvari sa svojom osamdesetogodišnjom majkom u Ameriku a onda će se nastaniti tu. Tvrdi da Te već poznaje, kako mi Imandt priča.

Tvoj
K. M.

148

Marx Engelsu
u Mančester

[London, oko 11. marta 1854]

Dear Frederic,

Prilažem pismo od Lassalle-a.

Učinićeš mi veliku uslugu ako mi za utorak pošalješ nešto o vojnim pitanjima. Second edition¹ »Times«-a, koje ćete dobiti u ponedjeljak, sadrži svakojake stvari o Šamilu itd. Ako ne dam nešto o vojnim pitanjima, pa makar i naklapanja, potisnuće me A. P. C.², koji bez ikakvog stida ekscerpira londonske listove.

Tvoj
K. M.

¹ drugo izdanje — ² Franz Pulszky (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99)

149

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. marta 1854.

Dear Frederic,

Pismo koje sam Ti juče pisao^[352] nadam se da si smesta bacio u peć. Bilo je, naravno, glupo činiti Tebe, na neki način, neću da kažem odgovornim za Blanc-a, nego Te uopšte samo i interpelirati. Uostalom, i taj će se faktum svesti na ništa, et il ne vaut pas¹ da se na neki način na njega vraćaš.

Da li je gospodin John Petzler iz Labour Parliament^[350] stari Petzler iz Londona, onaj šašavac? Priupitaj Heisea.

Paket za Tebe još nisam poslao, jer još nisam dobio članak od Urquharta o militaria².

Tvoj
K. M.

¹ ne вреди — ² vojnim prilikama

150

Engels Marxu
u London

Mančester, 23. marta 1854.

Dragi Marx,

Vraćam u prilogu L[assalle-ovo] pismo. Onomad sam zabravio da priložim prvo, još je ovde. Biće da si dobio dve polubanknote prekjuče i juče: T/B 58 166 Newcastle on Tyne, 17. avgusta 1852, 5. funti.

Lassalle-ove strategijske operacije su jako diplomatske. Na stvar sa Enosom i Rodostom on odgovara glupom frazom, koja treba samo da baci prašinu u oči, da Carigrad treba obezbediti^[353], ako ga ne obezbede dve flote i dunavska armija, neće ga obezbediti ni 100 000 Francuza i Engleza. Trebalo je da kaže, sa svoga gledišta: U Rodostu su u svakom slučaju više pri ruci nego na Malti ili u Tulonu da bi bili bačeni na Sevastopolj ili Odesu.

U osnovi je pogrešna predstava da bi Austrijanci pri ulasku u Srbiju stajali »za ledima turske dunavske armije«. Austrijanci bi morali preći preko Dunava kod Beograda ili ne mnogo dalje nizvodno, ili preko Mehadije na *levoj* obali Dunava u Vlašku. U prvom slučaju oni bi stajali u *produžetku* turskog levog krila, u drugom u njegovom frontu. Jasno je da bi se onda Kalafat i Vidin, osim jedne posade, morali napustiti, ali ne na taj način da bi to tursko levo krilo moralo biti izgubljeno i njegovi se ostaci morali povući na liniju Šumla. Au contraire¹, 1. *pravilna* je taktika Austrijanaca da odmah preko Niša marširaju za *Sofiju*, te prema tome pravilna je taktika Turaka da se *isto tako* povuku od Vidina do *Sofije*. Pošto oni imaju kraći put, to će onamo stići *pre* Austrijanaca i mogu se držati na Balkanu ili se povući do Jedrena^[354].

2. Ako Austrijanci budu dovoljno glupi da marširaju na Vidin, Turci će *ipak* ići za Sofiju. To odvajanje od glavnog korpusa Omer-paše nije onda nikakvo rasparčavanje snaga, jer novi neprijatelj iziskuje novu operacionu liniju Jedrene—Sofija—Beograd—Vidin; tursko levo krilo biće, dakle, *samostalna* armija.

3. Ali ako čudesna Lassalle-ova strategija come to pass², onda čitavo povlačenje na liniji Šumle ne pomaže ništa, pošto je ona napuštanjem *glavnog puta* od Beograda do Carigrada *već*

¹ Naprotiv — ² postane činjenica

zaobidena i, naprotiv, pogotovu morala biti napuštena navrat-nanos da bi se kod *Jedrena skupile sve rezerve* i nastupilo protiv prvog neprijatelja koji prede Balkan.

Vidi se, uostalom, da sve te lukubracije potiču iz »diplomatskog izvora«, koji se, izgleda, rado razmeće strategijskom dubokoumnošću.

Sutra ću »Daily-News«-u poslati opis Kronštata¹, bojim se da će, ma koliko da su slabe mnoge njegove fortifikacije, ipak pola tuceta linijskih parobroda sa vijkom otići do davola pre no što se on preda.

The highwaymen³ su bili tako ljubazni da Lupusu⁴ vrate njegov pocket book⁵, minus sedam pruskih talirskih banknota. Za novac i naknadu sata će njegovi filistri nešto uraditi, možda će uz to dobiti i izvesnu naknadu za pretrpljeni strah. O kontuzijama brine Borchardt, te će se tako stvar rešiti.

»Jedoch den Schrecken, seinen Schreck,
Den kann ihm niemand ersetzen«⁶.

Zato on i jeste sasvim caduc⁷ i mrzovoljan i izgleda da misli da smo Heise i ja odgovorni za njegovu glupost, batine i za sve.

Kakav je to subjekt koji se preko Heinzena izdaje za urednika »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«? Vidi poslednju pošiljku »Reforme«, otprilike broj 50.

Tvoj
F. E.

³ ulični razbojnici — ⁴ Wilhelm Wolff — ⁵ notes — ⁶ Međutim za strah, njegov strah, ne može ga niko obešteti. — ⁷ iznemogao

151

Marx Engelsu
u Mančester

[London], 28. Dean Street, Soho
29. marta 1854.

Dragi Engels,

Nisam još potvrdio¹ prijem 5 funti, niti sam novac upotrebio za određenu svrhu, niti pisao — sve iz istog razloga. Pieper mi je na vratu. Pošto su njega pre deset dana izbacili iz stana, to sam ga ja, of course², morao primiti u svoj stan. On je vukao menicu na Union, i jednom od narednih pošta mora mu iz Amerike stići novac ili protest. Freiligrath mu je osim toga ove nedelje našao časove nemačkog, koji mu donose 15 šilinga per week³. Isto takve časove od about⁴ 10 šilinga trebalo je da dobije preko Meyera — koji je danas otputovao natrag u Nemačku i poručio mi da Te pozdravim. Ali on nije otišao na ugovoreno mesto. Naprotiv, izjavio je Meyeru da je sit davanja časova. Oseća se pozvanim za *pisca*. Le malheureux!⁵

U Lupusovoj avanturi mi je još mnogo štošta nejasno. Da li se to dogodilo na ulici? Verovatno posle jedne večernje pijanke u kojoj ste Ti i Heise učestvovali zajednički sa njim? Kakav deep impression⁶ je to izazvalo u mojoj familij⁷, videćeš iz priloženog pisma od Laurice u kojem ona obaveštava o velikom évènement⁸ Jenny i Edgara, koji su bili u školi.

Lassallov diplomatski deo — ne uzimajući u obzir njegove vesti koje su dobre — isto je tako rđav kao i vojni⁹. Što on kaže o Palmerstonu, to su na Kontinentu sasvim obične priče.

Da li si čitao secret correspondence^[356]? Ako ministrima koji su je vodili bude dozvoljeno da vode rat — kako to po svemu izgleda onda se ta stvar može svršiti samo s potpunom blamažom Engleske, mada će na Kontinentu, at all instance¹⁰, nastati prilična gužva

Prilažem jučerašnji članak od Urquharta o ratu i isečke iz jedne ranije brošure o njegovim vojnim planovima. I o jednom i o drugom želim Tvoje detaljno mišljenje.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150. — ² naravno — ³ nedeljno — ⁴ oko — ⁵ Nesrećnik! — ⁶ dubok utisak — ⁷ porodicu — ⁸ događaju — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150. — ¹⁰ na svaki način

Jedan od pr[uskih] instruktora Turaka, koga sam juče slučajno ovde video, kaže da je turska artiljerija odlična, ali da je čitava armija dekoracija utoliko što je iz Carigrada bila osujećena svaka energična akcija.

U svome članku o povlačenju Rusa od Kalafata¹¹ Ti objašnjavaš time što je, s obzirom na englesko-francusku armiju, trebalo podići logor u Odesi. Međutim, po poslednjim vestima izgleda da su Rusi prešli ili su hteli da pređu Dunav na suprotnoj strani. Možda će sutra biti više detalja, tako da mi do prekosutra možeš poslati nešto o tome. U svome pismu od prekjuče¹³⁵⁷¹ zabranio sam »*Tribune*«-i, pošto je u ovoj stvari prevršila svaku meru, da za leader¹² prisvaja druge stvari izuzev militaria¹³ — ili da moje ime uopšte izostavi, pošto neću da ono figurira samo ispod beznačajnih vesti. Potrebno joj je upravo u ovom trenutku pokazati kroz *vojne* članke da ne može biti bez mene.

Ako mančesterski trgovinski dopisnik »*Times*«-a tačno izveštava¹³⁵⁸¹, onda mora da posao vrlo rdavo stoji. Ovdje se svakoga dana očekuju značajna bankrotstva. Isto tako u Parizu. Razume se da ljudi koji su odavno s mukom zadržavali bankrotstvo moraju iskoristiti objavu rata da bi pali u pristojnoj formi.

U »*Daily News*«-u nisam dosad video Tvoj članak; valjda ga nisam prevideo!

»*Naval and Military Gazette*« tvrdi da su Rusi kupili i kod Sinope upotrebili razorno sredstvo, pronađeno u Francuskoj a koje je odbila vlada Louis-Philippe-a, — koje gori i pod vodom, i time objašnjava brzo i radikalno uništavanje turskih brodova.

Prema »*Hamburger Korrespondent*«-u, koji treba smatrati poluruskim organom, Nikolaj će objaviti nova dokumenta, između kojih i pisma princa Alberta.

Inače, ovdje nema ništa novo. »*Mader*«, o kome gospodin Heinzen govori kao o jednom uredniku »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung«, meni je sasvim nepoznat subjekt.¹⁴

Totus tuus¹⁵.

K. M.

Sada imam kod sebe *Hammers Geschichte des osmanischen Reichs*. Potrebno je strpljenja da se pročita. Još mi je ostala otprilike jedna četvrtina. Stoji Ti na raspolaganju, if wanted¹⁶.

¹¹ F. Engels, *Povlačenje Rusa od Kalafata* — ¹² uvodne članke — ¹³ vojne člank: — ¹⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150. — ¹⁵ Sasvim Tvoj — ¹⁶ ako želiš

Engels Marxu u London

Mančester, 3. aprila 1854.

Dragi Marx,

Prelaz preko Dunava je čisto defanzivne prirode. On je dokaz da se Rusi povlače iz najvećeg dela Vlaške. Oni su u Vlaškoj imali sedam divizija pešadije, jednu u rezervi kod Izmaila i korpus Čeodajeva iza njih, što čini još tri divizije. Čeodajev u najbolju ruku može biti kod Jašija. Ostalih osam divizija s konjicom itd. ne broje ni 110 000 ljudi. Ono do čega im je stalo jeste da u slučaju englesko-francuskog iskrcavanja trupa u njihovoj pozadini zauzmu najpovoljniji položaj na kome ne mogu biti odsečeni, a da ipak žrtvuju što manje terena. Tu su postojala samo dva izlaza: ili se povući direktno na Seret i zauzeti njega i donji Dunav kao odbrambenu liniju (Fokšani, Galac, Izmail), ili, drugo, izvršiti dash¹ u Dobrudžu, pomeriti front do Kistendže, Hersove, Oltenice, Bukurešta, imajući Trojanov val, Dunav i Ardžić kao prvu, Buseu kao drugu i Seret kao treću odbrambenu liniju. To je u svakom slučaju najbolji plan, naročito zato što će se pri tom za teren napušten na jednoj strani dobiti novi na suprotnom krilu, te će tako povlačenje izgledati kao napredovanje i sačuvati vojnička čast. Posedovanje Dobrudže skraćuje ruski front i ostavlja im u najgorem slučaju slobodnu liniju povlačenja prema Hotiñu na Dnjestru, čak i ako bi došlo do iskrcavanja kod Akermana ili Odese³⁵⁹¹.

Izgleda da je stvar s »Daily News«-om na dobrom putu. Pisao sam tek prošle nedelje², pošto sam, da bih sačuvao englesku pristojnost, od čiče Wattsa koji takođe saraduje, dobio preporuku by the bye³ čiča Watts je napustio svoj shop⁴ i postao je managing director⁵ nekog People's Provident Assurance Co.⁶, u kom svojstvu će se uskoro etablirati u Tvojjoj blizini, 47 Charing Cross. On i svi njegovi činovnici pustili su brade pa liče na Poljake iz Gornje Šlezije). Danas sam dobio pismo od chief editor-a⁷ Lincolna koji je, izgleda, sasvim pristao na to (ponudio sam mu na prvom mestu članke o ruskoj armiji, floti i utvrđenjima), i neka samo pošaljem članke.

¹ prodor — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 53. — ³ uzgred budi rečeno — ⁴ dućan — ⁵ administrativni direktor — ⁶ Osiguravajućeg društva narodne štednje — ⁷ glavnog urednika

Tako uopšte ne brinem. Njihova neobaveštenost o militaribus⁸ vidi se iz prijema Schimmelpfennigove gluposti, koja je totalno nerazumljiva svakome ko ne poznaje Bülow-ljeve stvari, pa im je moje živo i slobodno napisano pismo otvorilo sasvim druge poglede. Čim budu pokazali volju da prime moje stvari (NB, novac sam odmah tražio), već ću imponovati tim magarcima. Sutra ću im poslati nešto što im niko ne može dobiti: planove Hirsova, Mačina, Isakčija i Tulče. Sa ovom stvari će mi, uostalom, pasti kamen sa srca, jer je *apsolutno* bio *potreban* neki izvor novca. Ako sve bude išlo dobro onda ću na leto, kad moj stari dođe ovamo, napustiti commerce⁹ i doći u London; a do Duhova ću onda u svakom slučaju doći jednom u London da bih s njima definitivno uredio stvar.

Lupus je, naravno, pio s nama, napit kao i obično sunuo napolje tako da se nije dao zadržati, zalutao, dospeo do drugog njemu suprotnog kraja grada u neku prostu krčmu, častio šest maque-reaux-a¹⁰ i dve prostitutke, pokazivao zlato, pošao, maque-reaux-i za njim i tako dalje. Ovo je *njegov* prikaz. Međutim, stvar ima svoje misterije; on nije otišao kući, kad je opet došao sebi, već s nekim nepoznatim Englezom koji ga je moyennant¹¹ jednog šilinga ukonačio (ni 200 koraka od njegovog stana), ukratko, il y a là des choses que M. Lupus veut cacher, sans doute quelque vieille fille.¹²

Priča sa boulets asphyxiants¹³ Rusa je glupost. Francuzi imaju tako nešto, ali to ne razara brodove, već samo ubija ljude. Jednom prilikom možeš mi poslati Hammera, naročito novije vreme. O Urquhartu ovih dana. S Pieperom je muka. Što se tiče novca, s njim možeš učiniti, naravno, što hoćeš; da li će ga moj zet¹⁴ dobiti, to je *meni*, naravno, sasvim svejedno.

Tvoj
F. E.

⁸ vojnim člančicima — ⁹ trgovinu — ¹⁰ podvođača — ¹¹ uz naplatu — ¹² ima tu stvari koje gospodin Lupus želi da sakrije, bez sumnje neka stara usedelica — ¹³ gasnim bombama — ¹⁴ Emil Blank

153

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 4. aprila 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Iz priloženog Clušovog pisma videćeš kako su ga dr Kellner i prijatelj Weydemeyer udesili. Umesto da ga obavesti o status quo-u¹, poslednji ga je baš uvalio u nepriliku — zadatak koji prijatelj W[eydemeyer] konsekventno ispunjava prema svojim prijateljima.

Vest o »Daily News«-u je dobra. Videću danas da li je tamo već nešto štampano. I hope, Sir, you will leave Manchester, Sir, for ever, Sir.² Na Sir (ili tačnije Sar!) grdno se navikneš ako moraš svake nedelje da čitaš parlamentarne debate a naročito the speeches of³ Lord John Russel. Sav taj gospodin se može svesti na dve reči: »Now Sar!«⁴

Pieper je, kao što vidiš iz priloženog, dobio svoju prvu menicu iz Vašingtona i sinoć opet kupio stan. Sad se naduo kao ćuran. Ne samo što je zaradio novac, nego ga je zaradio kao pisac, i ne samo kao pisac, nego kao političar! Za prvi mah se zakleo, ili bar kaže da se zakleo, da će se manuti javnih london-skih petticoats⁵ i traga za nekom zdravom ljubavi. Na stalež ne gleda. Možda ni na godine. Ali na zdravlje. That is the thing.⁶ Iskustva su ovog vrlag mladića naučila da žensko stvorenje posmatra s medicinskog gledišta. Naslikan u negližeu, vrli mladić bi mogao poslužiti kao primer za opomenu. Pošto je opet stao na noge, saopštio sam mu da si mi Ti stavio u dužnost, ako od W[eydemeyer]a dode negativan odgovor ili protestovana menica, da mu ponudim Tvoju pomoć. Izjava sada više nije bila opasna, ali je učinila dubok utisak na vrlag mladića koji je kraj svega toga bon garçon⁷.

Važno je da me Ti baš u ovom trenutku kada si otvorio svoju vatru u »Daily News«-u ne ostaviš na cedilu s »Tribune«-om. Gospoda iz »Tribune«, ionako razdraženi mojom poslednjom izjavom⁸ — i čitaoci »D[aily] N[ews]« — bili bi inače u stanju da

¹ dosadašnjem stanju — ² Nadam se, gospodine, da ćete napustiti Mančester, gospodine, zauvek, gospodine — ³ govore — ⁴ Dakle, gospodo — ⁵ sukanja — ⁶ U tome je stvar — ⁷ dobar dečko — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 151.

poveruju da *ja* sada prodajem the better part of myself⁹ — a sa militaria¹⁰ htele bi sada sve novine da se renomiraju — u Londonu i offall¹¹ u Njujorku. Oni bi bili kadri da me najure, pošto ionako imaju jednog dopisnika ovde a jednog u Liverpulu. Njihov list bi se time nešto pogoršao, ali bi uštedeli 200 funti sterlinga, što je uvek vredno truda. Zato je, pre svega, potrebno da se oni ponovo dovedu u iskušenje da neki vojni članak štampaju kao leader¹². »N[ew] Y[ork] Herald« tera šegu u jednom od svojih poslednjih brojeva sa »Military Editor of the Tribune«¹³ koji je Omer-paši propisao plan vojnog pohoda i sada, pošto se on ne izvodi, više o izdaji.

»Palmerston in three epochs by Washington Wilks.« Ova knjiga se sastoji iz dve epohe. U prvoj Washington Wilks na najbestidniji i najgluplji način prepisuje moje članke¹⁴ iz »Tribune«. U drugoj produžava i ispunjava pomoću »Blue Books«¹⁵[309] glavu o Mađarskoj iz Urquhartove knjige *Progress of Russia*. Ma koliko da je bedan taj krpež i da on svuda odaje svoje totalno neznanje, prava plagijatorska ignorancija, on se time probio do londonskih mitinga, stekao protekciju Urquharta i njegove klike i u Londonu se pojavio kao »public character«¹⁶.

Mišljenje o »izdaji« ministarstva počinje ovde među malograđanima da uzima maha, i ako budu rizikovali istu igru kao 1840. i [18]46^[360], onda bi se ovog puta moglo nešto iz toga izleći.

Tvoj
K. Marx

⁹ bolji deo svoga ja — ¹⁰ vojnim člancima — ¹¹ otpadak — ¹² uvodnik — ¹³ vojnim urednikom »Tribune« — ¹⁴ K. Marx, Lord Palmerston — ¹⁵ »plavih knjiga« — ¹⁶ »javni radnik«

154

Marx Engelsu

u Mančester

19. aprila 1854.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Iz priloženog Clušovog pisma videćeš, s jedne strane, divljenje gospodina Schimmelpfenniga Tvojim militaria¹, koje pripisuje meni; a, s druge strane, njegove lukave kritičke prigovore.

Ako Ti današnji izveštaj (u »Times«-u) Gorčakova i izveštaj nordijske »Biene« o manevrima na čerkeskoj obali¹³⁶¹ daju priliku da mi pošalješ jedno letter² za »Tribune«-u, onda možeš izvesti nekoliko anonimnih udaraca po Schimmelpfennigovom] shvatanju, koje je inače veoma rašireno.

Šta znači to što »Times« odjednom obustavlja svoju opoziciju prema ministarstvu (quant à la guerre³)?

Iz isečaka američkih novina videćeš — a juče sam privatnim putem čuo da je to potvrđeno — da »Centralcomittee« već šest meseci ima znatne sume novca na raspolaganju. A iz Kargerovog pisma — famulus⁴ Ledru [-Rollina] — u »Pionieru«, iluzije koje Ledru [-Rollin], a s njim i čitava ortodokсна emigracija, imaju o značaju i budućnosti tog istog Ledru [-Rollina]. Sa nemačke strane je s njima ugovoreno da on čim postane chan⁵ Francuske, pošalje jednu francusku armiju u Nemačku — ali pod nemačkom komandom Ruge-Blind-Goegg.

Prilažem i jednu kartu Carigrada koja će Tebe možda interesovati.

Schily je otputovao u Pariz, s najvišom dozvolom. On će tamo, a Cornelius ovde predstavljati »kuću«.

Bangya je u Erzerumu, pukovnik; razume se, zove se Mehmed bej, dao se obrezati i primio je Koran. Možda je kao špijun dodeljen generalu Guyonu.

Vreme je neverovatno lepo. Šteta što se ne može bolje iskoristiti.

¹ vojnim člancima — ² pismo — ³ što se tiče rata — ⁴ trabant — ⁵ sultan

Prema pismu juče primljenom iz Trijera, Edgar⁶ će iz Teksasa doći na pola godine u posetu u London i Nemačku.

Tvoj
K. M.

Vidim da će pismo biti suviše debelo, zato ću izvode iz novina poslati u sledećem.

⁶ Edgar von Westphalen

155

Engels Marxu
u London

Mančester, 20. aprila 1854.

Dragi Marx,

Stvar sa »Daily News«-om je pala u vodu, i to imam razloge za sumnju da mi je indiskrecija gospodina Piepera pokvarila račune, što mu neću tako brzo zaboraviti. Stvar je bila all right¹, radilo se još samo o ceni, moj članak² je *bio već složen*, imao sam korekturni otisak u džepu. Pisao sam im da bih radio pod njihovim uobičajenim uslovima, u sredu je već bilo nedelju dana, i najzad je danas došao odgovor da su članci too professional³ i da ih oni i pored najbolje volje ne mogu upotrebiti; na kraju vrlo učtiva punuda da mi za moj trouble⁴ plate 2,2 funte i dobar savet da se obratim nekom military paper-u⁵. Naravno, ja neću prihvatiti ni jedno ni drugo.

Mogu da nadem samo *jedno* objašnjenje za ovo čudno ponašanje: Pieper, koji je posle jednog glupavog pisma, koje mi je napisao prošle nedelje, znao za stvar, sigurno se time razmetao, tako da je istorija poznatim telegrafskim putem emigrantskog trača došla do ušiju Kinkelu ili pak nekom od tih nemačkih krmaka koji se znaju sa »Daily News«-om, te, naravno, ništa nije bilo lakše od toga da military man⁶ Engelsa predstavi samo kao bivšeg jednogodišnjeg dobrovoljca, kao komunistu i trgovačkog činovnika po zanimanju, tako da je sve prestalo. Učtivost odbijanja pada, naravno, ne na moj, već na Wattsov račun. Pismo je tako da se ja, doduše, mogu još jednom javiti ali samo tako da mogu biti svrstan među penny a liners⁷.

Učinićeš mi veliku uslugu ako doznaš ko je to zamesio: slavo-pojke gospodina Schimmelpfenniga⁸ su, naravno, samo mršava nadoknada za ovaj échec⁹.

Pri tom je ovo odugovlačenje »Daily News«-a imalo za posledicu da je jedan deo mojih izvora ovde u međuvremenu preko ne načl e štampe postao poznat — Moltkea¹³⁶²¹, koji im je ogromno koristio, sada više gotovo ne mogu upotrebiti, a za 14 dana će

¹ u redu — ² F. Engels, *Kronštatska tvrđava* — ³ odveć stručni — ⁴ trud — ⁵ vojnom listu — ⁶ vojnog stručnjaka — ⁷ novinar kome se plaća po retku — ⁸ Vidi u ovom tomu. Prvi deo. pismo br. 154. — ⁹ neuspeh

i sa ostalima biti tako — a da još jednom rizikujem pet funti za te trice, ne pada mi na pamet.

Imam veliku želju da članke o ruskoj vojnoj snazi završim i pošaljem »Times«-u. Ako budu tamo štampani, onda će »Daily News« biti blamiran. Ali još jedan échec⁹ ima svoje loše strane, jer bih tad ja bio sasvim blamiran. Najgore je to što nisam u Londonu, tada bi stvar bila vrlo prosta. Šta misliš Ti? Piši mi odmah o tome.

O drugim stvarima za nekoliko dana. Članak o ruskom bil-tenu⁽³⁶³⁾ ne mogu isporučiti pre sledećeg parobroda. Stvar treba temeljito prostudirati i sravniti s kartom, inače će i tu biti blamaže.

Samo kad bi Ti iz »Tribune« mogao da isteraš više novaca, ja bih batalio svu ovu tričavu englesku štampu, gde nemački lumpi koji su se tu ušunjali odvrćaju glupe urednike od najboljih članaka, i slao bih Ti svake nedelje jedan ili dva članka za »Tribune«-u. Ali da nas obojica za 200 funti polomimo prste pišući, c'est trop fort¹⁰.

Piši mi odmah šta misliš o celoj petljaniji, ta stvar me strašno ozlovoljila; mi se ne možemo ni na koga osloniti od te čitave bande, do nas dvojica jedan na drugoga.

Steffen i Dronke su o Uskrsu bili ovde. Dronke se navikao na odvratno razmetanje jednog commis voyageura¹¹ i uopšte mi se nije svideo; postaće prava danguba.

Tvoj
F. E.

¹⁰ to je previše — ¹¹ trgovačkog putnika

156

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 21. aprila 1854]

Dragi Marx,

Upravo sam ovde kupio brošuru gospodina Schimmelpfenniga; ako hoćeš kritiku o njoj za »Tribune«-u, onda piši uskoro. U ponedeljak će doći članak o prelasku Dunava, ako se inače ništa važnije ne dogodi.

Smatraš li da je Blind kapabel¹ da mi kod »Daily News«-a napakosti²? On je, ako se ne varam, sa listom u vezi. Gluposti gospodina Hercena danas u istom listu ukazuju isto tako na Konnexionen³. Postoji li još neki nemački oficir u Londonu koji bi mogao biti u dosluhu s tim listom?

Ja ću pre no što predem na neki drugi list poručiti još nešto materijala. To će da otegne stvar za tri nedelje. N'importe⁴, imam li dobar materijal, onda je i šansa bolja, a najzad ostaje nam materijal i za »Tribune«-u.

Da nisam u tako strašnoj novčanoj stisci, pozvao bih Te da dodeš ovamo. Ali zasada se ne može, a i morao bih opet uzeti private lodgings⁵. Nameravao sam, da je stvar sa »D[aily] N[ew-som]« uspeła, da o Duhovima dođem u L[ondon], ali sada to putovanje ne bi imalo mnogo svrhe. N'importe⁴, možda ću ipak doći.

Usled rata, studiranja mnogih vojnih knjiga i raznih terevenki itd. ja sam u poslednje vreme jako zaostao s poslom u kontoru i pri tom sam, baš zato što sam u glavi imao uvek druge stvari, počinio masu grešaka koje se svršavaju odbijanjem robe i drugim fatalitetima. Iz pojmljivih razloga moram, dakle, sada to nadoknaditi, jer će za tri meseca doći moj stari; pri tom je prepiska s njim vođena veoma aljkavo pa čak nije dobio ni stvari koje je trebalo da ima još pre šest meseci. Sve se to sada mora nadoknaditi i zadaje mi mnogo truda. Međutim, ako opet četrnaest dana zapnem u kontoru, mislim da ću i s time izaći na kraj.

Pošalji isečke iz novina, Clušovovo pismo se bez njih ne može razumeti.

¹ u stanju — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 155. — ³ veze — ⁴ Ne mari — ⁵ nameštenci stan

Bangya će tamo u Erzerumu slati lepe izveštaje Rusima. Želeo bih da Prusi podu sada napred i objave Engleskoj rat. Tad bi se zakovalo i moj stari ne bi došao ovamo. Ja sam ga strahovito zanemario i pitanje novca će u svakom slučaju dati povoda za svađu.

Prilažem otisak članka⁶ za »D[aily] N[ews]«, vrati mi ga uskoro. Vrlo mi je drago što imam taj otisak, ta se gospoda sada ne mogu razmetati.

A propos! *Može* li se u Londonu kod nekog naći »Bericht über die Kriegs-Operationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen 1849« (štampano 1851)? Knjigu sam poručio, ali je neću dobiti pre tri nedelje. Čim je dobijem, *odmah* mogu stupiti u vezu s »Times«-om. Košta 1¹/₂ talir, nije dakle veliki gubitak ako nabavimo dve.

Tvoj
F. E.

⁶ Friedrich Engels, *Kronštatska tvrđava*

157

Marx Engelsu
u Mančester[London] 22. aprila 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

U stvari »Daily News«-a Pieper je u svakom slučaju nevin, pošto se već pola godine uopšte ne sastaje s emigracijom. Blind is connected with the¹ »Advertiser«, a ne sa »D[aily] N[ews-om]«. Banda Hercen, Crapulinski⁽²⁰⁹⁾ Worzel, lopuža Golovin su positivement² u vezi sa »Daily News«-om, pošto su zahvaljujući Urquhartovom uticaju izbačeni iz »Advertiser«-a. Gospodin O. v. Wenckstern je prešao iz »Times«-a u »D[aily] N[ews]«, ali nije više u Londonu, pošto ga je taj judicious paper³ poslao kod Omer-paše kao military Commissioner-a⁴. Tog beletrističkog mangupa! Mogućno je a i verovatno da je on tamo uveo druge nemačke mangupe. Međutim, ja najviše sumnjam na Ruse. »D[aily] [News]« su tako wisely managed⁵ da su, kao što proizilazi iz poslednjeg izveštaja o porezu na novine, od 1851. naglo opale, i u redosledu novina dolaze posle »Herald«-a.

Moje je mišljenje da članak *takav* kakav je — ne čekajući nikakav drugi materijal (videću da li se ovde može naći *Bericht der Kriegsoperationen*⁶) — **odmah** pošalješ »Times«-u. Iduće nedelje on će još biti bez materijala, pošto parlamentarne ferije prestaju tek 1. maja, iako nominalno 27. aprila. Zato mu je sada svaka pošiljka dobro došla, i pošto ti ljudi imaju mnogo više literarnog i političkog takta nego šeprtlje iz »D[aily] N[ews]« i bili bi spremni da i od samog davola prime neki interesantan članak, to fermement⁷ verujem da će ga **odmah** štampati. To će ujedno biti Tvoj revanš glupavom »Daily News«-u. Međutim, ako pokušaj kod »Times«-a ne uspe — u što sumnjam, — onda možeš 1. biti siguran da niko o tome neće čuti, pošto o tome neću nikom ništa reći; 2. ostaju Ti sigurne revije. Savetujem Ti najzad još jednom da ne čekaš, već da taj prvi članak *sasvim* neizmenjen pošalješ »Times«-u.

¹ je u vezi s — ² sigurno — ³ mudri list — ⁴ ratnog dopisnika — ⁵ mudro vodene — ⁶ Izveštaj o ratnim operacijama — ⁷ čvrsto

Što se tiče Schimmelpfenniga⁸, mislim da bi mu se ukazalo previše časti kad bi se o njemu govorilo u »*Tribune*«-i. U jednom Tvom privatnom pismu mogao bi mi napisati toliko koliko bih ja opet mogao saopštiti Clušu za jedan članak u »*Reforme*«-i.

»*Tribune*« je u poslednje vreme opet prisvojila sve moje članke kao leader⁹, a pod *mojim* imenom objavila samo sitnice. Tako je na primer anektirala opširan prikaz austrijskih finansija,¹⁰ članak o grčkom ustanku¹¹ itd. Osim toga, postalo je »konstitucionalno« renomiranje Tvojim militaribus¹². Ja nameravam pozitivement¹³ — čim stigne odgovor Dana-a na moj poslednji Monitorium¹⁴ — da zatražim povišenje honorara i naročito ču se pozvati na expenses¹⁵ koje pričinjavaju vojni članci. Ne misliš li i Ti tako? Moraju platiti bar tri funte po članku. Oni izdaju 500 funti da bi Taylora poslali u Indiju, a taj gospodin piše otuda gore i manje — a šta bi na tako brzom izletu kroz jednu takvu zemlju i mogao upoznati? — nego što ja odavde pišem o istom predmetu. Sa 3 funte po članku mogao bih se najzad izvući iz dreka.

Čudnovata stvar sa Urquhartom, sa kojim se notabene posle našeg prvog sastanka nisam više u Londonu sastajao. Vladin »*Globe*« je doneo on Saturday furious onslaught on him¹⁶, u kojem se, između ostalog, kaže da on tu i tamo zavrbuje po nekog za pristalicu, ali da to ne traje dugo.

»Where is Mr. Anstey? Where Mr. Monteith etc. and where that Goliath of the new revolution, Mr. Marx?» »All these Gentlemen have seen the folly of their ways, and returned to the habits of good society.«¹⁷

Sad izjavljuje »*An Urquhartite*«¹⁸ u »M[orning] A[dvertiser]«-u od četvrtka da

»if continuing to pose implicit confidence in Mr. Urquhart's view be proof of folly these individuals have certainly not recovered their reason and also must still be without the pale of good society«¹⁹ I onda specijalno: »Mr. Marx, however,

⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 156. — ⁹ uvodnike — ¹⁰ K. Marx, *Bankrotstvo Austrije* — ¹¹ K. Marx, *Grčki ustanak* — ¹² vojnim člancima — ¹³ sigurno — ¹⁴ opomenu — ¹⁵ troškove — ¹⁶ u subotu žestok napad na nj — ¹⁷ »Gde je gospodin Anstey? Gde je gospodin Monteith itd. i gde je onaj Goliat nove revolucije, gospodin Marx?» »Sva ta gospoda su uvidela ludost svoga puta i vratila se navikama dobrog društva.« — ¹⁸ »jedan urkvartist« — ¹⁹ »ako je to dokaz ludosti da se ima puno poverenje u poglede gospodina Urquharta, onda se ta lica sigurno još nisu opametila te moraju i dalje biti van dobrog društva.«

I am happy to say, is as energetic and valuable supporter as ever of Mr. Urquhart's.²⁰ Dosada nisam još ništa preduzeo u toj stvari, još čekam. Biće prilike da se gospodin U[rquhart] dezavuiše. Nalazim stvar utoliko bezobraznijom što on zna, i što sam mu ja izjavio, da se ja *ni* u *čemu* ne slažem s njim, izuzev u pitanju Palmerstona, pa i u tom pitanju *on* nije imao na mene nikakvog uticaja. Mais il faut attendre²¹. No teškoća je u ovome. Postoji jedan vrlo glupav urkvartist po imenu Marx²² koga »Globe« nema u vidu. Ako dezavuišem U[rquhart]a javno, on će reći da nije mislio na mene, već na drugog M[arxa]. Uostalom, vidi se iz »Globe«-a da je gospodin Palmerston svoju visoku pažnju meni poklonio.

Pieper svakim danom postaje samodopadljiviji i dosadniji. Stalno se smeškajući, on se naborao u licu više od zemljopisne karte obe Indije. Stari Malvoglio. Dženica ga više ne zove drukčije do dečak Wunderhold, Wunderhornov sin. Idući put ću saopštiti nešto smešno o »Wunderholdu« koji, kao što se vidi iz pisma njegove sestre, zamišlja sebe Byronom i Leibnizom u jednom licu.

Salut.

Tvoj
K. M.

²⁰ »Gospodin Marx, međutim, srećan sam što to mogu reći, je isto tako energičan i dragocen pristalica gospodina Urquharta kao što je uvek bio« — ²¹ No treba čekati — ²² Francis Marx

158

Engels Marxu
u London

[Mančester, oko 24. aprila 1854]

Dragi Marx,

Ja apsolutno ne mogu napisati stvari za »Times« dok ne budem imao više materijala, tj. za osam do četrnaest dana, ali ću ih onda odmah svršiti.

Povodom Sch[jimmelpfenniga]¹ napisaću sa Heiseom jednu stvar; ona mora biti tako napisana da on ne može odgovoriti, to jest vrlo tačno ili nikako.

Za Heisea se mora nešto uraditi, ovako se dalje ne može. Danas ću, dakle, pisati Clušu^[364] da mi kaže da li može da nađe mesto za H[eisea] kod nekog englesko-američkog lista; on prilično piše engleski, i drugo, da li mu »Reform« može platiti. I jedno i drugo pod pretpostavkom da to ne ide nauštrb Eccariusu, koji ima preimućstvo. Pisao sam Cl[ušu] da ćeš ga Ti, ako nešto tako predstoji, obavestiti sledećim parobrodom u utorak. Ujedno sam Clušu javio za članak o Schimmelpf[ennigu] da u Njujorku ne bi napravili neku glupost.

Danas ne mogu ništa više da pišem.

Tvoj
F. E.

Kossuth — vrlo lepo!^[365]

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 156.

159

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 29. aprila 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Pre nego što je Heise odavde otputovao, nekoliko dana ranije, povodom *Viteza plemenite svesti*, imao sam jednu scenu sa njim u prisustvu drugih, kad je on istupio protiv nas kao istrajni pristalica (tajni) viteza¹, i, at least², kao zatvoreni independent³. Stvar je bila takva da je izazvala skandal. Smatrao sam suvišnim da Ti o tome pišem 1. zato što si Ti sam dovoljno poznavao H[eisea], 2. zato što mi je on ponizno pisao da ga Tebi preporučim i ja mu nisam hteo dati Urijevo pismo.

Možda je taj čovek sasvim prešao na našu stranu, o čemu, međutim, ja ne vidim nikakav dokaz u tome što se on u nevolji lepi uz nas. U svakom slučaju smatram za potrebno da se s H[eiseom] ne upuštaš u prisnije odnose, da svoje poverenje prema njemu umeriš i naročito da ništa ne pišeš u zajednici s njim. Pre no što mu se to dopusti i on se toliko «oplemeni» da se može pojaviti pred očima publike, more proof of his sincerity are wanted⁴. Mi imamo suviše gorka iskustva da ne bismo bili oprezni i tant soit peu⁵ nepoverljivi.

Prilažem pismo sa isečcima od Cluša.

Imandt mi kaže da mu je Blanc rekao da si Ti Blancu pisao da ćeš doći u posetu. Kako stoji stvar s tim?

Tvoj
K. M.

¹ Willicha — ² u najmanju ruku — ³ nezavisni — ⁴ treba više dokaza o njegovoj iskrenosti — ⁵ koliko-toliko

160

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. maja 1854.

Dragi Marx,

Stvar s Heiseom je donekle fatalna. Ti si mi u svakom slučaju morao saopštiti ako se on u *partijskim stvarima* sumnjivo ponašao. Tako nisam mogao ništa drugo misliti nego da je on, kao novo pridošli perfectly safe¹. Ja sam ga ranije samo nekoliko dana vidao u Falačkoj; našao sam ga u Londonu u intimnom društvu gde mi je izgledalo da si Ti prema njemu i Meyeru bio naročito pažljiv, i ja sam, dakle, morao zaključiti da se on već u Londonu pokajao, uzdržao svojih éprouves² i da je stekao naklonost. Ja sam ga dosad tako tretirao, i pošto nije imao šta da radi a inače je veseljak, to sam s njim više nego i s kim drugim izlazio i čak sam, pošto su filistri otkrili da živim sa Mary³ i tome se mora učiniti kraj, iznajmio stan next door to him⁴, ali se još nisam uselio. Sve se to sada teško može popraviti, i ja vidim samo jedan izlaz: moram iz Tvog pisma zaključiti da si mu Ti dao pismo za mene. *To pismo nikada nisam dobio*⁵. Piši mi odmah da bih ga mogao interpelirati.

Članak^[366] o Schimmelpf[ennigu] pisao sam sa njim iz dva razloga: 1. zato što sam toga subjekta hteo da isprikačem a da ne izgleda da ja radim u »Reforme«-i 2. zato što H[eise] apsolutno mora nešto raditi da ne bi više skitao. Članak je vrlo dobar, tu i tamo pokvaren Heiseovim stilom, ali je gospodin Schimmelpf[ennig] dobro udešen. H[eiseu] stvar ne može više koristiti, pošto on nikada ne bi mogao napisati još jedan takav članak; naprotiv, ona mu je jako imponovala kao primer sigurnog i dobro »baziranog« manira, kako mi operišemo. Međutim, i to se ne bi dogodilo da sam ja bio upućen, i u svakom slučaju bi me on koštao manje novaca, a ovako ga imam na vratu i au bout du compte⁶ sam više ili manje odgovoran za njegove kućevne dugove.

S mojim putovanjem u London izgleda vrlo čudnovato. Imam suviše posla u kontoru da bih mogao lako da odem; pri tom, da je stvar sa »D[aily] N[ews]«-om uspela, ja sam svakako namerao da dodem da bih je usmeno okončao. Razlog je sada otpao,

¹ potpuno siguran — ² proba — ³ Mary Burns — ⁴ neposredno do njega — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 159 i 161. — ⁶ na kraju krajeva

i pošto bi me stvar stajala još 7 do 8 funti, kojih se ne mogu lako lišiti, a tamo bih mogao ostati najviše 3 - 4 dana, to gledam kako da prođem bez toga puta.

Ja ću saglasno Clušovom pismu koje s ovim vraćam poslati sada Clušu članak o Sch[immelpfennigu] koji može upotrebiti prema prilikama; ako je on već stupio u prisne veze sa Sch[immelpfennigom], onda će članak poslužiti bar za Cl[ušovo] lično obaveštenje o Sch[immelpfennigu] i doprineće tome da te veze ne budu odveć prijateljske. Ako suprotstavim vojnika vojniku, onda mi je Willich još uvek miliji od tog mudroseronje Sch[immelpfenniga], iza koga se zbilja ne krije ništa do gola taština i arogancija i čija je čitava učenost napabirčena iz nekoliko najordinarnijih priručnika i kompendija.

Za naredni parobrod u petak napisaću Ti opet članak o vojnim ili drugim turskim problemima. Vreme je da se na naše prve članke⁷ o tome i u političkom pogledu osvrnemo; prilike su nas i tu sjajno opravdale. Upornost grčkog ustanka i evidentna nelagodnost Turaka u Bugarskoj pokazuju après tout⁸ da hrišćansko stanovništvo počinje da se pokreće i da tursko carstvo brzo ide svome kraju. S druge strane, po velikoj slabosti Turaka pokazuje se da je njihova vojska, kao i obično i ranije, za vreme zime većim delom otišla kući i da nikakve reforme nisu u te momke mogle da uteraju evropski vojnički duh. O odeskoj stvari¹³⁶⁷ moramo najpre dobiti bliže vesti, dosad je sve previše protivrečno. Lupus se zapenušio na saveznike što nisu do nogu potukli Ruse ad majorem gloriam Aberdeeni et Bonapartii⁹. On i Heise nadmeću se sada u zastrašivanju filistara apsolutnom protivrečnošću i grubošću. Jedan od njih ili i jedan i drugi dobiće prvom prilikom batine; juče nisu bili daleko od toga, ali sam ja odjednom počeo da govorim lankaširskim dijalektom, time zasmejao filistre i omogućio im da se časno povuku.

Uostalom, H[eise] neće nikada biti opasan, njegov spisateljski kapacitet stoji daleko ispod kapaciteta malog Dronkea, skitnja je njegovo glavno zanimanje, znanja nema nikakvog, samo veliku sklonost da od svega nauči azbuku. Rusku azbuku je takode na jedvite jade naučio, ali ju je otada opet i zaboravio.

Sûr ce, que Dieu l'ait en sa sainte garde, habeat sibi!¹⁰

Tvoj
F. E.

⁷ Karl Marx/Friedrich Engels, *Britanska politika — Disraeli — Izbeglice — Mazzini u Londonu — Turska*; Friedrich Engels, *O čemu se u stvari radi u Turskoj; Tursko pitanje; Šta će biti s evropskom Turskom?* — ⁸ posle svega — ⁹ za veliku slavu Aberdeena i Bonaparte — ¹⁰ Zacelo ga je bog uzeo pod svoju svetu zaštitu, neka mu bude!

161

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. maja 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Rečju »Urijevo pismo« dao sam povoda za nesporazum. Ja nisam dao *nikakvo* pismo Heiseu — koji se s nama uopšte nije oprostio; uostalom, bio je odveć pijan da bi to učinio. On je meni pisao iz selendre u kojoj je u blizini Mančestera boravio da bih ga ja tamo preporučio. U tom smislu ja bih to smatrao za »Urijevo pismo«, mada s nešto »smelom« upotrebom reči, da sam Ti poslao izveštaj o njemu. Možda je u Mančesteru za nj otpala glavna pobuda da kod Imandta i Schilya izigrava great man¹, independent² i malcontent³. Ti svakako sada ne možeš učiniti ništa do diplomatizirati i terati ga da se malo pomalo lati posla. Otkako je u Engleskoj, stalno je živio na račun tuđeg džepa i ako se ukazala neka mogućnost zaposlenja, on ju je uskoro opet napuštao. Pošto on sada ima vrlo mnogo slobodnog vremena, neka bar redovno piše za »Reform«-u koja, uostalom, dosada još ni Eccariusu nije poslala ni groša. Uostalom, ako sada bude potpomognuta, uskoro će biti u stanju da plaća.

Nalazim da se Tvoje militaria — »retreat of the r[ussians] from Kalafat«⁴ i položaj u Dobrudži — odlično potvrđuju. Kako izgleda, bombardovanje Odeze je provocirano od Rusa. Ako Englezi tamo ne iskrcaju suvozemne trupe, izgleda mi da s tim nije mnogo učinjeno — osim umirenja ovdašnjeg građanina koji, ukoliko se više rat izražava u obliku poreza i zajmova, počinje da besni zbog neaktivnosti allied fleets⁵ — i, perhaps⁶, je Nikolaju bila potrebna jedna takva demonstracija da bi začinio svoj apel »svome narodu«⁽³⁶⁸⁾. Više ne može biti nikakve sumnje u pogledu sporazuma ovdašnjeg ministarstva s Petrogradom, sada kada je poznato da je nestao *jedan dokument* iz »secret correspondence«⁷ (356) u kojem je Aberdeen (1844) *akceptirao* predloge Rusije. Da ima tako nešto, predosećao sam još od falsifikovanja datuma i natpisa »memoranduma«, na koje je aludirao torijevski

¹ velikog čoveka — ² nezavisnog — ³ nezadovoljnog — ⁴ vojni članci: *Povlačenje Rusa od Kalafata* — ⁵ savezničkih flota — ⁶ možda — ⁷ »tajne prepiske«

ex-foreignminister⁸ u domu lordova. Da oni još sada — mada »*Journal de St. Pétersbourg*« njih optužuje zbog njihovog »*fausse position*«⁹ — ugovaraju sa Rusijom svoje šahovske poteze, videčeš iz »*Declarations in Council*« o neutralnim i specijalno ruskim brodovima. *Jednovremeno* se pojavljuju slične »*declarations*« u Petrogradu, almost couched in the *same terms*¹⁰. Tako nešto nije slučajno. Bonaparta je element koji su oni prevideli u računu. Kakav bio da bio, njemu je direktno glava u pitanju, i kao lupež po profesiji on neće dozvoliti da se sa njim igra kao s jadnim Louis-Philippe-om 1839. i 1840.¹³⁶⁹ godine. Kad čovek čita tajna dokumenta od 1830. do 1848. nema sumnje da je Engleska svrgla L[ouis]-Ph[ilippe-a] i da je dostojanstveni »National« uprkos i usled svoje slepe anglofobije nesvesno bio glavno oruđe baš engleske politike.

»Tribune«, to znaš, laska sebi da je hrišćanska. Utoliko me više zabavljalo što su ta gospoda uzela jedan moj članak za leader¹¹ u kojem ja kao glavnu zamerku Turcima postavljam da su konzervirali hrišćanstvo; razume se, to nisam rekao u ovako oštroj formi. Indeed¹², Turci su morali propasti zbog toga što su dozvolili da se vizantijska teokratija razvije u formi na kakvu nisu nikada pomišljali ni sami grčki carevi. Postoje, u stvari, samo još dva religiozna naroda, Turci i grčko-slovensko stanovništvo Turske. Oba moraju propasti, bar grčko-slovensko sa popovskom društvenom organizacijom, koja se pod turskom vladavinom učvrstila. — »Tribune«-i sam, osim toga, poslao još skandaloznu stvar o »svetom grobu« i »protektoratu« u Turskoj¹³, i ta gospoda neće iza istorijskog materijala primetiti zajedljivost na račun hrišćanstva.

Bilo bi mi vrlo drago kad bih od Tebe sada dobio nešto za »Tribune«-u, pošto sam jako zauzet bubanjem istorije novog grčkog carstva zajedno sa kraljem Otom, ali rezultat ću moći da izložim tek za dve nedelje, možda u nizu članaka. *Metaxas*, koji je bio grčki poslanik u Carigradu i tamo konspirisao — pariska »*Presse*« ima dobar prikaz ove grčko-ruske bagnyanade — bio je glavno oruđe infamous¹⁴ Kapodistrije.

Sada se uzgred bavim španskim. Počeo sam sa Calderonom, iz čijeg je *Magic prodigioso* — katoličkog *Fausta* — Goethe crpao za svoga *Fausta* ne samo pojedina mesta, već čitave nizove scena. Zatim — *horribile dictu*¹⁵ — čitao sam na španskom, što na francuskom ne bi bilo moguće čitati, *Atala*-u i *Rene*-a od Chateaubriand-a i neke stvari od Bernardina de St. Perre-a. Sada

⁸ bivši ministar spoljnih poslova — ⁹ *lažnog stava* — ¹⁰ napisane gotovo istim rečima — ¹¹ uvodni članak — ¹² Zaista — ¹³ K. Marx, *Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja* — ¹⁴ ozloglašeno — ¹⁵ strašno je reći

sam usred Don Quichotta. Nalazim da je u španskom, spočetka, rečnik potrebniji nego u italijanskom.

«Archivio triennale delle cose d'Italia dall'avvenimento di Pio IX. all'abbandono di Venezia etc.» slučajno mi je došao do ruku. To je najbolje što sam čitao o italijanskoj revolucionarnoj stranici. Sastoji se iz zbirke tajnih i javnih dokumenata, uhvaćenih pisama itd. Dobro sastavljeno. Palmistone (kako Thiers izgovara Palmerstone) je i ovde glavni figurant: Taj subjekt je u svojim intrigama bio svugde prisutan i u svakom slučaju je vodio vrlo zanimljiv život.

Ti si mi još uvek dužan militaria¹⁶ gospodina Urquharta. Njega je moguće uhvatiti samo u «pozitivnim» sciences¹⁷. Dakle, tu i njegovoj ekonomiji, gde se površnost može isto tako opipljivo dokazati.

Vale faveque.¹⁸

K. M.

¹⁶ članak o vojnim stvarima — ¹⁷ naukama — ¹⁸ Zbogom i ostaj zdravo.

162

Marx Engelsu
u Mančester[London] 6. maja 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Na žalost »despatch«¹ je stigao tek prekjuče, a pošta je pošta već bila zatvorena, bilo je nemoguće čak i za uobičajeni šiling otpremiti letter² za Njujork^[370].

Poljak Miskowsky — vide³ *Ritter vom Edelmitigen* — završio je vrlo rdavo. Jadni čovek se već odavno nalazio u najbednijim prilikama, nikako nije uspevaio da skupi potreban novac da dode do Carigrada — as he was not one of the »minions« of the »Governor«⁴ — te se tako srozao do lumpenproletera u Whitechape-lu^[371], kome smo mi u Westendu from time to time⁵ slali neznatnu potporu. Pre nekoliko dana je pauvre diable⁶ živ izgoreo sa još šest drugih izbeglica u drvenoj baraci u kojoj je s njima stanovao u Whitechape-lu. Najpre propasti, zatim izgladneti i na kraju izgoreti, to je sve što se u ovom »najboljem svetu« može zahtevati.

Pošto je doktor univerzalne mudrosti Wiß u »Republik der Arbeiter« izvršio a furious onslaught⁷ na naše »koruptne ideje« i besprincipijelnu »frivolnost«^[372], našao sam za zgodno da se Edgaru Baueru, koga vidam s vremena na vreme — rendezvous koji nikad ne prolazi bez mamurluka — obratim za neka obaveštenja o tome lumenu mundi⁸ i sadašnjem akcionaru u Weitlingovoj štali blaženstva, i tamo sam ukratko saznao ovo:

Izgleda da se gospodin Wiß pojavio u Berlinu ubrzo posle Tvoga odlaska^[373]. To je tašt mladić sa decidiranom odvratnošću prema »pozitivnom« znanju, zbog čega nije nikada dogurao do završetka medicine, i zato se sa žarom bacio na »svetsku mudrost« koncentrisanu kod Stehelya^[374]. Prvo brunijanac⁹, zatim štirnerijanac, postao član Edgar Bauerovog društva, »slobodnih«^[375], interesovao se jako za emancipaciju žena i odlučio da postane »frivolan«. U izvodenju te namere on se spandao s gazdaricom kod koje je stanovao — nekom babicom. Ta babica je onda izvršila napad na

¹ »hitna pošiljka« — ² pismo — ³ vidi — ⁴ jer nije bio jedan od »ljubimaca« »gospodara« (Kosshut-a) — ⁵ s vremena na vreme — ⁶ jadnik — ⁷ besni napad — ⁸ svetlosti sveta — ⁹ pristicalica Bruna Bauera

savest »frivolnoga«, kukala zbog svog izgubljenog himena i, Wiß, le bonhomme¹⁰, nadoknadio je u prvi mah tu štetu na taj način što je s njom živio u »slobodnom« braku. Babica, ma koliko da je cenila novčanu kesu gospodina Wißa, nije osećala manje poštovanje za »prirodnu kesu« nekog radnika, koji je stanovao u istoj kući – nekog snažnog mašiniste. Ali i za tu štetu je veliki Wiß imao leka, puštajući radnika da mašinira, a za sebe da zadrži zadovoljstvo da ono što je ovaj bio napravio oplemeni nazivom »Proudhon-Fourier Wiß«, i kada je u društvu slobodnih bila reč o Proudhonu, nije se razumevao Proudhon iz Pariza, već offspring¹¹ koga je Wiß kupio od mašiniste. — Pošto je gospodin Wiß trošio mnogo novaca, a ništa nije učio, razmetao se svojim slobodnim brakom, to mu je gospodin otac obustavio menicu, i on je živio od male literature à la Meyen, i od predujmova koje su berlinski filantropi davali na njegove »espérances«¹². Došla je revolucija. Wiß je postao narodni govornik, jedan od vice-predsednika demokratskog kluba, odakle ga je Edgar Bauer izgurao. Zatim saradnik »Reforme«, ali je njegova luča bila tako slaba da ju je čak Ruge mogao metnuti pod lonac. Wiß je onda, au bout du compte¹³, zauzeo »ironično držanje« prema revoluciji, oženio se građansko-crkvenim putem svojom babicom, izmirio se sa svojim starim i odselio se k'o popišan s babicom i Proudhon-Fourier Wißom u Ameriku, gde florira kao lekar, mudrac i član Communia-e^[205].

Tvoj
K. M.

¹⁰ dobričina — ¹¹ izdanak — ¹² nade — ¹³ na kraju krajeva

163

Engels Marxu
u London

Mančester, 9. maja 1854.

Dragi Marx,

Ne mogu da razumem zašto je članak¹ za »Trib[une]« kasno stigao. Pismo je odneto na poštu u 7 i četvrt *zajedno sa poslovnim pismima* i naročito sam ga preporučio momku, — poslovna pisma, poslata istovremeno, stigla su na vreme. Da je otišlo tek drugom poštom, moralo je biti najkasnije u 2 časa u Tvojim rukama. U tome mogu da vidim samo dokaz brižljivosti gospodina Palmerstona za Tebe. Pošto se u međuvremenu pretpostavka o bici nije realizovala, to po svoj prilici nisi članak ni odaslao.

O Urquhartovim vojnim stvarima ovih dana. Taj predmet mogu, naravno, da svršim samo u beleškama koje ću Ti odmah napisati na engleskom; Ti ćeš ih onda sam morati uneti u svoj članak.

Priča o doktoru Wišu je vrlo poučna i u Clušovim rukama će sigurno dospeti kud treba.

Što se tiče onog jadnika Miskowskog, to će plemeniti² sad ipak moći da kaže da je on, dakle, najzad ipak »iščezao bez traga«^[376]. Kada sam tu stvar video u londonskim listovima, odmah sam pomislio da su to sasvim sigurno izbeglice koje su tu izgorele.

Heisa ću po mogućstvu naterati da radi, što će mu biti nemoguće da izbegne čim se ja malo povučem. Sada je u Bredfordu, kuda ga je Mali³ pozvao prilikom odsustva njegovog šefa⁴ i odakle će se svakako vratiti sasvim naljolan, tako da će najpre morati izdržati nekoliko dana karantina pre nego će za nešto biti sposoban. Člančić Malog^[377] jako me zabavljao zbog tačnosti kojom aprotira i raportira sve duhovitosti koje su »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« donosile o Šlezvig-Holštajnu, Belgiji itd.

Feldzug der schleswig-holsteinischen Arme und Marine 1850 od A. Lütgena, eksmajora, prva je pametna i iscrpna knjiga o epizodi s Willisenom. Ona savršeno potvrđuje ono što sam ja već iz prethodnih studija o ovoj stvari bio apstrahovao. Prvobitni plan gospodina Willisena je bio vrlo dobar, samo malo preobiman, tako dobar da je čak i osakaćeni i zakasneli pokušaj da mu se

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 162. — ² August Willich — ³ Ernst Dronke — ⁴ John Buckup

vratu već bio doveo Dance, koji su imali 36 000 ljudi prema 26 000 i već bili angažovali skoro sve svoje trupe — Šlezvig-Holštajnani su imali sigurno još petinu neangažovanih trupa — na pomisao da se povuku. Ali kada se gospodin Willisen zbilja našao pred neprijateljem, izgubio je glavu zbog protivrečnih izveštaja i još konfuznijih predloga koji su mu činjeni. Još u noći pre bitke⁽⁷⁵⁾ detaširao je svoje sopstvene rezerve levo na jednu tačku gde su bile sasvim van područja boja, protiv nekog imaginarnog neprijatelja i u isti mah suspendovao datu zapovest za ofanzivu za koju su bile sračunate sve dispozicije. Dakle, koncentracija rezervi levo gde nije bilo neprijatelja, ogoljenje centra na koji je izvršen glavni napad, zabuna desnog krila koje je trebalo da izvrši glavni protivudar. To je dovoljno da objasni rezultat, i, uprkos tome, on bi pobedio samo da nije tako pre naglio i već u 8 sati ujutru smatrao sve izgubljenim. Pa i u 11 sati mogao je još dobiti bitku, ali njegov užas po primitku vesti da pozadi njegovog levog boka stoje dva danska bataljona (dva eskadrona i četiri topa bili su dovoljni da ih tuku), podsetili su »pristalicu strategijskog zaobilaznja sa čitavom snagom« na mudru izreku: »ko obilazi sam je obiden«, i onda se odlučio da sa svom snagom beži. Nasuprot teoretičaru stajao je stari, u komandi — iako većinom mirnodopskoj komandi — osedeli, ograničeni i okoreli general⁵, koji nije bio odgovoran nemoćnoj malogradanskoj umerenoj vladi, već stvarnom kralju⁶ i ministarstvu i već stoga je žilavije izdržao. Zahvaljujući tome on je dobio bitku; uspeh s kojim su se slabi šlezvig-holštajnski odredi tukli protiv dvostruko i trostruko nadmoćnijih danskih odreda (prema samom danskom zvaničnom izveštaju) dovoljan je dokaz da su 26 000 Šlezvig-Holštajnana bili potpuno dorasli 36 000 Danaca. Ti momci su se *odlično* tukli i pored mnogih regruta koji su se nalazili među njima i uprkos konfuziji koju je Willisen još 14 dana pre izbijanja kampanje izazvao u čitavoj armiji svojim novim naredenjima i uprkos nedovoljnom kadru. Ova vojska bi s lakoćom tukla dvostruko veći broj Prusa.

Bombardovanje Odese *moral*i su saveznici preduzeti zbog uvrede parlamentarne zastavice. Ne izgleda da je učinilo mnogo štete, i pošto se oni nisu iskricali i poseli grad, to je više poraz nego pobjeda. Najlepša je ona glupava vest da su »odjedrili u pravcu Sevastopolja«. Uostalom, svakim *ruskim* aktom i represalijama koje time postaju nužne ili se bar prividno pokušavaju, rat sve više izmiče iz ruku Aberdeena i Palmerstona i postepeno dobija nešto ratoborniji razvoj. Ionako Bonaparta uskoro mora steći nešto opipljiviju gloire⁷, iako je njegov verni Fridolin Saint-Arnaud baš onaj

⁵ Gerhard Krogh — ⁶ Friedrich VII — ⁷ slavu

čovjek koji će ga uvući u sos. Da ovaj blagorodni nema da povrati imanje, imanje koje je od 1851. već više puta proćerdao, on nikada ne bi otišao na Istok. A ovakva sorta ljudi i jesu baš oni pravi koji upropašćuju i najbolje trupe lažnim ugovorima o liferovanju, pa ih onda vojnim glupostima dovedu u bezizlazan položaj. Očekujem veoma lepe rezultate od kampanje ovoga Bayarda du bas-empire⁸.

Tvoj
F. E.

⁸ Viteza bez straha i mane propadajućeg carstva.

164

Marx Engelsu

u Mančester

22. maja 1854.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Dobro je što nisi došao u subotu. Moja stvar — ima već četrnaest dana — ušla je u krizu. Jedva sam mogao da govorim, pa me čak i kad se smejem boli od velikog čira između nosa i usta koji je jutros splasnuo, u najboljem slučaju, na snošljive dimenzije. Takođe i grdno otekle usne su splasnule na svoj približno raniji obim itd. ; jednom rečju, tu su svi simptomi skorog ozdravljenja. Neka đavo izdržava ovakvu svinjariju četrnaest dana na glavi. Tu više nema šale. Poslednjih osam dana morao sam sasvim ostaviti čitanje i pušenje i danas čekam Freunda da bih saznao da li mogu pokušati da zapalim jednu.

Da bi nevolja bila veća, od petka (četvrtka u noći) sve troje dece imaju boginje, tako da je kuća pretvorena u pravu bolnicu.

Prilažem Clušovovo pismo. Propast »Reforme«, gadno.

Oslanjam se na to da Ti još *cele ove nedelje* umesto mene vršiš službu za Ameriku, pošto sam ja za pisanje još total inkapabel¹ i zbog ove gov . . . izgubio već 6 funti, što je vrlo neprijatno. Očekujem nekoliko redova od Tebe u međuvremenu.

Priloženo pismo saopštiti samo Lupusu. Izgleda da Heise ima zadatak da Tebe kompromituje u Mančesteru. Čuvaj ga se.

Tvoj
K. M.

¹ sasvim nesposoban

165

Marx Engelsu
u Mančester3. juna 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Ja sam se oporavio a i deca su se pridigla, iako još ne izlaze iz kuće, ali je sada moja žena, verovatno usled noćnog bdenja i negovanja bolesnika, jako oslabila, i najgore je što neće da konsultuje doktora, već sama sebi prepisuje medicinu, pod izgovorom da su joj prve dve godine u sličnom slučaju Freundovi lekovi još pogoršali bolest. Ako se stvar ne poboljša, moraću najzad da upotrebim silu. Zbog toga nisam u stanju da u utorak pišem, pošto mi Pieper *toga* dana kad ima časove ne može služiti kao sekretar, a ženu u njenom sadašnjem stanju ne mogu mučiti s pisanjem. Kako vidiš, postao sam pravi pravcati Peter Schlemihl. Međutim, čitava kuća je prosečno godinama bila vrlo dobro i po svojoj prilici će to opet biti kada ova kriza prođe. Au fond¹ je dobro što je ta stvar redom zahvatila čitavu kuću.

U jednom jučerašnjem dopisu² podsmevao sam se ratnom planu «Times»-a od četvrtka³. Izgleda, međutim, — ako se može verovati francuskim listovima — da nije zvaničan. «Moniteur» izveštava da O[mer]-paša hita da zaštiti Silistriju. Možda samo vest da bi održao raspoloženje Parižana i da kontrakarira³ prisustvo velikog Boichot-a u Parizu. U ruskim izveštajima i izveštajima Napiera u današnjim novinama ne mogu da se snadem. Au bout⁴ izgleda da Englezi opet ništa nisu postigli.

Juče mi se predstavio koščati demokratski lufter po imenu dr Otto. Tanak po rođenju. Navodno sada proteran iz Šlezvig-Holštajna. Učestvovao za vreme 1848/49. u šlezvig-holštajnskom i «tirinškom» pokretu. Zna li Lupus možda neke pojedinosti o tom čoveku?

«Archivio delle cose d'Italia» pročitao. U «Considerazioni» dodatim na kraju, u protivrečnosti s dokumentima koje je sam sastavio, on pokušava da pokaže da su «Giovane Italia»³⁷⁹¹ i consequently⁵ Guiseppe Mazzini bili duša pokreta 1848. No naročito je

¹ u osnovi — ² K. Marx, *Obrazovanje posebnog ministarstva rata u Engleskoj — Operacije na Dunaju — Ekonomska situacija* — ³ omete (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 167) — ⁴ na kraju — ⁵ sledstveno

zabavan zaključak, u kome se dokazuje da pokreti treba da izgube svoj uskonacionalni karakter: fraternisation⁶ između raznih nacija koje su 1848/49. propale zbog svoje izolovanosti: Rusija ili United States of Europe⁷. Dospevši do ove tačke on otkriva:

«La servitù d'Italia è patto europeo: l'Italia non può esser libera che in seno a una libera Europa. Allora apparve manifesto doversi sancire contro l'alleanza dei pocchi oppressori, *l'omnipotente alleanza degli oppressi*.»⁸ I ovu »omnipotente alleanza degli oppressi»⁹ je Mazzini na ovaj način ostvario:

«Allora Mazzini compìè l'ardua sua missione, dettando con Ledru-Rollin e Darasz e Ruge, un nuovo patto che stringa Italia, non solo alla Polonia e alla Francia ma alla stessa Germania, serva volente finora, e quasi sacerdotessa della servitù. E così, dalle opposte parti e dalle più nemiche gente giungono i peregrini al santuario comune della libertà.»¹⁰

Iz Amerike dobio novine, ali još uvek ne pismo. U Dulonovom listiću »Ruge«, koji je s Mazzinijem zaključio »nuovo patto«¹¹ izjavljuje da sada ima izgleda — usled rata s Rusijom — na »liberalni« razvitak u Nemačkoj, i da se u tome mora uzeti učešća pa makar se samo postigla »sloboda kao u Engleskoj«. Stati na pesimističko gledište je, kaže, »nisko, trulo, ruski«. Kako vidiš — izgled da će svoje privatno imanje potrošiti za godinu dana, čini blagorodnog spremnim da se priključi svakom »napretku« i da au cas de besoin¹² postane konstitucionalan.

Tvoj
K. M.

⁶ bratimljenje — ⁷ Sjedinjene evropske države — ⁸ »Robovanje Italije je evropski pakt; Italija ne može biti drukčije slobodna do u krilu slobodne Evrope. Iz toga je jasno proizašla obaveza da se savezu nekoliko ugnjetača suprotstavi *svemoćni savez ugnjetenih*» — ⁹ »svemoćni savez ugnjetenih» — ¹⁰ »Prema tome, ispunjava Mazzini svoju tešku misiju time što, sa Ledru-Rollinom i Daraszom i Rugeom, diktira jedan novi pakt, koji će Italiju vezati ne samo za Poljsku i Francusku već i za samu Nemačku, koja je došad bila dobrovoljna služiteljka i tako reći sveštenica ropstva. Tako su se sa suprotnih strana i od najneprijateljskijih ljudi hodočasnici našli kod zajedničke svetinje slobode.» — ¹¹ »novi pakt» — ¹² u slučaju potrebe

166

Engels Marxu
u London

Mančester, 10. juna 1854.

Dragi Marx,

Vrlo mi je žao što Ti ne mogu poslati članak za utorak, ali to je bilo *sasvim nemogućno* zbog velikog posla u kontoru, koji me sada apsolutno sprečava u tome da Ti članak napišem pre ponedjeljka ili četvrtka. Osim toga, sada stanujem skoro tri četvrti sata daleko od pošte, tako da se kasno uveče za drugu poštu ne može ništa više učiniti. Moram, dakle, raditi subotom i sredom uveče. Sutra ću Ti poslati jedan *solidan* članak o opsadi Silitrije¹ koji će izazvati senzaciju. Možda i nekoliko beležaka o smešnim Napierovim^[380] potezima s flotom i o vojnim prilikama u Bugarskoj.

Sada se ozbiljno bavim mađarskom kampanjom i mislim da ću do oktobra proučiti sve izvore; *ove zime ću u svakom slučaju napisati knjigu*^[78]. Ukoliko više ulazim u stvar, utoliko ona biva lepša sa obe strane. Sada upoređujem Görgeya^[77] i Windischgrätza^[381] i nalazim da W[indischgrätz] u svojoj samoapologiji isto tako laže kao i u svojim biltenima, koje nema hrabrosti da dezavuiše. Divno je kako i jedan i drugi od protivnika pokušava da svoju sopstvenu vojsku napravi gorom od protivničke. Uostalom, čiča Windischgr[ätz] se pokazao, kao što smo to već i ranije znali, pravim magarcem — he has actually written himself down an ass² — i u njegovim švapskim potezima najuspešnije su mu sekundirali njegovi, ako je moguće, još gluplji podgenerali, naročito Vrbna, Čorić, i pre svega viteški ban Jelačić. Görgey u svome cinizmu iznosi facta uvek mnogo otvorenije i tačnije nego W[indischgrätz], koji laže i sam sebe apologira. Međutim, to je kampanja koja je sasvim dostojna 1848/49. — Strah na obe strane, blamaža kako starih armija tako i revolucionarne vojske. Iduće nedelje ću svakako dobiti zvaničnu austrijsku knjigu^[382] i ovih dana ću iz Brockhausovih kataloga sastaviti izvore koji su inače još potrebni. Moram još imati i Klapku^[383], pa ću onda imati sve glavne stvari.

Stvar za »Times« će biti napisana iduće nedelje³; sada imam sve

¹ F. Engels, *Opsada Silitrije* — ² on je zaista sam sebe nazvao magarcem — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 155 i 157.

izvore, moram ih samo još nešto proraditi. Možeš li tamo saznati koji vojni časopisi izlaze u Londonu? To bi bilo za slučaj potrebe.

Sada moram u knjižaru jer će zatvoriti; javi se uskoro.

Dronkea je, pijanog kao i uvek, oborio cab⁴ i leži u postelji; za osam do deset dana ne može napustiti sobu, inače ništa ozbiljno.

Radi Otto-a ću pitati.

Tvoj
F. E.

Nadam se da je Tvoja žena opet dobro?

⁴ fijaker

167

Marx Engelsu
u Mančester13. juna 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Prilažem Clufova pisma, koja mi ne moraš vraćati, pošto su već saopštena kompetentnoj publici a i odgovoreno je na njih.

Članak o Silistriji¹ je izvrstan. Zahtev Austrije Rusiji da obeća da će evakuisati Dunavske kneževine (da bi na osnovu toga obećanja zaključila primirje i sazvala kongres u Beču), inspirisala je sama Rusija. Pri tom je bilo pretpostavljeno da će Silistrija ubrzo pasti u ruke Rusa. Engleska publika je pripremljena na ovaj događaj čitavom ministarskom štampom. Hence² žurba Paskeviča. Otpor Turaka kod Silistrije pokvario je taj račun kao i jedan sličan plan koji je prošle jeseni bio zreo.

Colonel³ Grach, moj poznanik iz Trijera, nije jedan od pruskih instruktora, već talentovani adventurer⁴, koji već otprilike devetnaest godina pokušava svoju sreću u Turskoj¹³⁸⁴). Boichot-a, koji je u Parizu uhvaćen, poslala je, kako sam saznao od jednog od obaveštenih Francuza, stvarno u Francusku kao političkog emisara Pyat-ova klika, a ne kako Pyat na vrlo rdavom engleskom jeziku u »Advertiser«-u izjavljuje da bi posetio svoju staru majku, koja ga pet godina nije videla. Ipak je odvratno što ti Francuzi nikada ne doigraju svoju ulogu i ne mogu da se okane ovih »melodramatičnih« laži koje apeluju na srce malograđanina. C'est dégoûtant.⁵

Uskoro ćeš dobiti novu pošiljku »Pionier«-a. Heinzen se, naravno, strahovito okomio na upokojenu »Reforme«-u i pri tom je čak naveo jedan citat iz Katula, koji je, valjda, upecao prevedenog u nekom udžbeniku. Inače sadrži smešne grdnje na Dulona. Veliki Ruge piše obojici, prijatelju »Dulonu« i prijatelju »Heinzenu«. Ovome saopštava svoj celokupni plan za osnivanje jednog slobodnog univerziteta u Sinsinatiju, gde Ruge namerava da prijatno provede ostatak svojih dana kao rector magnificus in partibus⁶151. To mu ne daje mira da najzad ipak postane profesor, što i pored sve servilnosti nije bio kadar da isprosi od saksonskog ministra Lindenaua i pre

¹ F. Engels, *Opsada Silistrije* — ² Otuda — ³ pukovnik — ⁴ avanturist —

⁵ To je odvratno. — ⁶ rektor u zemlji nevernika

njega od pruskog ministra Altensteina. U tom preobraženom contre-
façon-u⁷ nemačkih univerziteta se i »doktorira«. Potrebni su samo
dolari u iznosu od 1 000 000, i šest gradana iz Sinsinatija treba da
preuzmu finansijsku upravu. Uz to prospekt iz svih nauka. Prava
pravcata papazjanija – mixtum compositum⁸ – naslova iz Hegelove
Enciklopedije registar sadržaja od Erscha i Grubera. Na primer
Allgemeine Sprachlehre. (Vidi Ersch i Gruber, članak Potta o raspro-
stiranju jezika.) Isključeni sa svih katedara treba da budu: 1. Strauß
i Bruno Bauer; 2. »sofisti«, koji su od filozofije napravili koještariju;
pod 3. ne doktrina komunizma, ali »podle ličnosti koje su izdale
republiku i slobodu«.

U jednom od svojih tričavih pisama Ruge hvali dva anonimna
pamfleta o Palmerstonu, i ne sluteći, naravno, da jedan potiče od
mene.⁹

Moja žena leži. Juče sam najzad postigao da pozovem doktora
Freunda. Čim ona ikako bude za to kapabel¹⁰, on hoće da ona
otputuje u Nemačku, što se podudara i sa zahtevom moje tašte;
to dosada nije bilo moguće samo zbog finansijskih prilika, ali se
ipak mora sprovesti u delo. Deca su danas opet pošla u školu.

Dronkeova pech¹¹ je tragikomična. Ti momci, izgleda, uveliko
teraju kera u Bredfordu.

Tvoj
K. M.

⁷ falsifikatu — ⁸ zbrka — ⁹ Karl Marx, *Lord Palmerston* — ¹⁰ u stanju —

¹¹ nezgoda (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 66)

168

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Cluŕovo pismo je vrlo zabavno. Hteo sam Ti danas opŕirnije pisati, ali mi je već kasno; zato samo obaveštenje da nisam dospao, kako sam nameravao, da već *dan* napišem članak o odgovarajućim odnosima snaga i mogućnostima deblokiranja Silistrije. Za to je potrebno pregledati mnogo starih stvari i pošto ćeš Ti zbog bolesti svoje ŕene i onako biti u velikoj neprilici za jedan članak za parobrod od utorka, to ću gledati da dotle nešto spremim. — Heise je sada takode bolestan, još ne znam od čega, ali kaŕu da leŕi u postelji i ima svakojake bolove u grudima. Pfänderu je nešto upalo u oko, zbog čega nekoliko dana ne može raditi. Svuda neŕgode, je n'y vois plus clair¹. Pozdravi svoju ŕenu i decu.

Tvoj
F. E.

[Mančester] 15. juna 1854.

¹ Ne mogu više da se snadem

169

Marx Engelsu
u Mančester21. juna 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Tvoje pismo je stiglo dosta rano, između 2 i 3. Ali kako sam čekao samo do 2 i kako sam zbog kućevnih poslova imao da odem izvan grada, a moja žena iz propratnog pisma¹³⁸⁵¹ videla da se članak ne može tako odaslati, to je on ostao. Iskoristiću ga u svom članku za petak¹, ali Te molim da mi dotle, ako nemaš vremena, sasvim *ukratko*, pišeš još o sledećim tačkama:

1. Ima li nešto novo u turskim biltenima koji su juče izašli u »Daily-News«-u? Imaš li još nešto поближе o događajima od 28. maja do 13. juna (dotle, mislim, idu poslednji, doduše samo fragmentarni izveštaji)?

2. Ima li nešto da se istakne u vojnom pogledu u manevrima na čerkeskoj obali? Vesti o Šamilu treba svakako da budu potvrđene.

3. Šta ima da se kaže sa vojne point de vue² o uvlačenju Austrijanaca u Vlašku?

Iz priloženog pisma ćeš videti u kakvoj sam nevolji. Dok je bolest moje žene bila usred krize, čestiti doktor Freund *nije dolazio*, već mi je poslao račun od 26 f. st. i želi da mu njegov »lekarški odnos« prema meni bude »jasan«. Pošto je stanje moje žene bilo opasno — i još je zabrinjavajuće — bio sam, naravno, primoran da sa dragim drugom³ pregovaram i da mu pismeno obećam da ću mu osam funti sterlinga otplatiti krajem ovog meseca a ostatak svakih šest nedelja. Da me nije napao tako à l'imprévu⁴, on me ne bi iznenadio na ovaj način. Ali šta sam mogao da radim? Svakom drugom uglednom lekaru morao bih posetu odmah platiti, a, osim toga, čak i kad bi to bilo moguće, u toku jedne bolesti ne mogu se lekari menjati kao košulje a da se čovek prethodno ne obavesti o njihovoj sposobnosti itd.

Tako sam doveden u škripac. Znam da si i Ti u stisci. Misliš li da za kvotu koja dospeva krajem ovog meseca mogu eventualno od Dronkea dobiti nekoliko funti kao predujam? Kad je

¹ K. Marx/Friedrich Engels, *Povlačenje ruske vojske* — ² tačke gledišta —

³ Igra reči: Freund — prezime, Freund — drug — ⁴ neočekivano

poslednji put bio ovde, dao mi je na znanje da se u slučaju velike krize mogu obratiti njemu. Međutim, hoću prethodno da znam Tvoje mišljenje. Prvu kvotu moram u svakom slučaju u ugovorenom roku platiti tome gospodinu, a moja menica za poslednje mesece već je vučena; naravno i potrošena, pošto sam u kući imao da platim 12 funti, a iznos sume je zbog otpalih članaka znatno smanjen; osim toga je samo apoteka ovoga puta progutala znatnu sumu.

Krajem ove nedelje, ako se moja žena bude dovoljno dobro osećala, ona će sa decom i Lenchen provesti dve nedelje u vili gospodina Seilera, Edmenten. Možda će se na svežem vazduhu toliko oporaviti da će moći poći za Trijer.

Uveravam Te da sam zbog ovih poslednjih petites misères⁵ postao a very dull dog⁶.

Beatus ille⁷ ko nema porodice.

Vale faveque.⁸

Tvoj
K. M.

⁵ sitnih nevolja — ⁶ veoma mrzovoljan pas — ⁷ blago onom — ⁸ Ostaj zdravo

170

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 27. juna 1854.

Dragi Engels,

Biće mi drago ako odmah budeš pisao *Dronkeu*. Iako za kasnije rokove mogu izdejstvovati odlaganje, to će za prvi rok, koji je krajem ovog meseca, biti teško, pa i nemoguće. Najviše osam do deset dana, pošto ću Freundu pisati da moja menica nije još stigla.

Pišem samo nekoliko redova jer sam usred fabrikacije¹ članaka. Ranije nisam mogao da pišem zbog troubles², trčkanja tamo-amoo itd. povodom odlaska moje family³ k Seileru.

Tvoj
K. M.

Tvoje pismo primio sam danas. ^[386]

¹ K. Marx, *Rat — Debata u parlamentu* — ² briga — ³ porodice

171

Engels Marxu

u London

Dragi Marx,

Nadam se da si 5 funti primio. Prilažem članak¹ za sutra o prvoj epohi rata.

Ako oni stvarno šalju francuske vojnike na Baltičko more, onda *moraju* uzeti u najmanju ruku Alandska ostrva. To bi bilo najbolje.

U prilogu jedna duhovna pesma. Pitanje:

1. *iz kojeg je veka?*

2. *od koga je pisca?*

Molim za odgovor obratnom poštom.

Tvoj
F. E.

[Mančester] četvrtak, 6. jula [18]54.

¹ F. Engels, *Rat na Dunavu*

172

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 7. jula 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Izvini me što Ti još nisam potvrdio prijem 5 funti. Razlog su velike domaće brige, jer moja žena sutra putuje za Trijer, a to se ne može ostvariti bez grdних napora.

Primio sam Tvoj članak¹ *baš u trenutku* kada sam i sam bio zauzet fabrikacijom neke gnjavaže o Španiji². Zato Tvoj članak ostavljam za utorak, utoliko pre što će mi u petak Pieper biti pri ruci kao sekretar, a sada u utorak nemam nikoga da mi piše.

Još nemam vremena da pogledam pesmu³. Posle šest biću slobodan i onda ću vam odgovoriti telegrafski ili preko gradske pošte.

Tvoj
K. M.

¹ F. Engels, *Rat na Dunavu* — ² K. Marx, *Pojedinosti o ustanku u Madridu — Austrijsko-pruski zahtevi* — *Novi zajam u Austriji — Vlaška* — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 171.

173

Engels Marxu

u London

Mančester, 20. jula 1854.

Dragi Marx,

Mora da si strašno vredan ili činiš ogromne efforts¹ da bi nabavio novac, te si se tako potpuno učutao. En attendant² hoću da Ti saopštim da će Dr[onke], posle boravka brata njegovog principala³ u Bredfordu, biti u stanju da ti pozajmi nešto novaca; ne mogu tačno da kažem koliko, ali oko 3 - 4 funte. Taj brat dolazi ove nedelje, tako da za otprilike tri nedelje svakako možeš na to računati.

Naut je bio u Londonu, ovde i u Bredfordu, i nigde se nije pojavio dok ga Dr[onke] nije sreo na ulici. Dr[onke] kaže da se strašno opustio; Daniela je, kaže on, Naut, video samo jedan ili dva puta na ulici i čak i ne zna da li je Daniels u Kelnu ili na selu. Bürgers i jedan krojač, on ne zna koji, u Glacu su, sasvim su dobro, Becker je u Vajkselmindeu³⁸⁷. Inače N[aut] nije znao ništa drugo da kaže nego to da bi bilo lepo kada bi oni u Pruskoj mogli imati ustav kakav ima Engleska.

Dr[onke] je, uostalom, u velikoj prpi i moglo bi se ipak desiti da od novca ne bude ništa. Naime, kada je pre četiri ili šest nedelja bio ovde, napao je u pijanom stanju neku žensku na ulici u jedan čas po ponoći; ova, neka udata građanka, opalila mu je šamar, na što ju je on oborio na zemlju. Dr[onke], naravno, priča stvar nešto drukčije; međutim, izgleda da je bilo tako. Na to je došao muž i otišli su u policiju; ova se nije htela mešati, stvar se oteгла zbog Dronkeovih lažnih izgovora, i on sada najzad dobija pismo od advokata u kome ovaj traži apology *and compensation*⁴; u protivnom slučaju stranac će iskusiti primernu kaznu. Kako upravo sada dolazi B[uckupov] brat, to možeš zamisliti tu strepnju. Mi ćemo pokušati da stvar zataškamo, ali će svakako stajati novaca. *Uostalom, zadrži ovu stvar za sebe*, inače ću odmah imati skandal s Malim⁵, jer Imandt bi mu odmah pisao o tome; uopšte sve ono što ja Tebi pišem nije za bandu.

¹ napore — ² U međuvremenu — ³ Buckupa — ⁴ izvinjenje i odštetu — ⁵ Ernst Dronke

Inače mi je sasvim pravo što ovo Heise-Dr[onke]-Im[andtovo] razmetanje i bes dobija pomalo rdav završetak, jer inače čovek ne bi imao mira od tih ljudi zbog njihove svadljivosti u piću. U svakom slučaju će Heiseu njegov krivi palac ostati za uspomenu za ceo život, a i Dronke će dobiti svoje.

So no more from your affectionate.*

F. E.

* Zasad toliko od Tvoga odanoga

174

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. jula 1854.

Dragi Engels,

Alternativa kojom objašnjavaš moje dugo ćutanje, tačna je¹. U svakom slučaju, bilo bi prijatnije da sam sprečen svojim studijama. Tri funte dodao sam na pet da bih drugu² platio prvu ratu, a oko osam funti bilo mi je potrebno za putovanje moje žene, koje se više nije moglo odlagati i za šta je bila potrebna razna nova oprema, pošto, naravno, nije mogla za Trijer u pohabanom odelu. Ovi izvanredni izdaci doveli su me ponovo u konflikt sa mojim stalnim i »redovnim« poveriocima and so forth³. »Stara je to stvar.«

Već četiri nedelje od Cluša ni znaka života.

Que dites-vous de l'Espagne?⁴ [388]

Sada apsolutno moram opet dati nešto o Turskoj i ratu.

Prvo: o događajima u Aziji. *Drugo*: ono što mi je o najnovijim zbivanjima na Dunavu iz francuskih listova postalo jasno, pri čemu zbog nedostatka karte o tačnosti imena ne znam ništa. Od sedmog do osmog ujutru borba protiv ruskog korpusa od 30 000 ljudi pod Sojmonovom i Hruljovom (ili e umesto o?). Uveče sedmoga je Hruljov imao svoj položaj severno od Đurdeva, za vreme noći prošli su iznad i ispod grada turski korpusi, došli u pozadinu Rusa, tako da je H[ruljov] u zoru bio primoran da se probije, pri čemu je pretrpeo znatne gubitke. Rusi se povlače i to ne u jednoj liniji, već jedan deo prema Fratešti a drugi prema Kalugemeni (?)⁵, treći istočno prema Ardžešu. Tu je zauzet položaj i govori se da su Selim-paša i Skender-bej 9. i 10. sa uspehom napali Ruse u Fratešti. Gorčakov je 9. sa 20 000 ljudi krenuo put *Durdenija* (?) i svakodnevno dovlači nove trupe. Njegov položaj: na levoj obali Ardžeša čiji su prelazi kod Fulokčija (?), Falastoka (?), Kopočanija (?) i Pržečenija (?) utvrđeni. Položaj čitave ruske armije: levo krilo od Kimpolunga i Kimpina (?) duž Ardžeša prema Braili i Galcu. Turci: od Kalafata preko Turne, Đurdeva prema Oltenicu i (?) Kalaraču. Od Turne prema Islacu. Selim-paša se ovde oslanja na Skender-beja; glavni korpus Đurdevo, korpus iznad Đurdeva

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 173. — ² Freund — drug; dr Freund — prezime lekara — ³ i tako dalje — ⁴ Šta kažete o Španiji? — ⁵ Kalugercna

istureni položaj na levom krilu Ardžeša. Oltenice, i Silistrije. *Treće*: ukupni broj ruske vojske prema jednom dopisu »Morning Chronicle«-a, pri čemu ja za razliku od dopisa bataljon računam samo 550 ljudi.

Pešadija

3	divizije	3. korpusa	(Osten-Sackena)
3	„	4. „	(Danneberga I)
2	„	5. „	Lüdersa

8 divizija = 16 brigada = 128 bataljona
Svega: oko 71 000 ljudi

Konjica: 3 divizije lake konjice
1 „ dragona

128 eskadrona po 120 ljudi preko 15 000

Artiljerija. 46 bataljona (po 10 komada = 460)
Artiljerija. 46 baterija (po 8 komada = 368)
Posluga i vode — 12 000 (?)

Osim toga: 10 pukova regularnih kozaka sa 40 topova, 3 bataljona pionira, pontonski tren ili rezervni park. All in all⁶.

128 bataljona pešadije	= 71 000
3 bataljona pionira	2 000
128 eskadrona	15 000
40 topova	13 000
Tren	3 000
Kozaci	8 000
Milicija (Vill. Miliz)	6 000

Svega 118 000

Četvrto. Ono o čemu se bez karte ne može reći ništa humoristično: dosadašnji pužev marš Francuza i Engleza koji, kako izgleda, neće preko Dunava. Radi čega St. Arnaud šalje svoje trupe po ovoj vručini iz Jedrena za Burgas? Ovaj gospodin je, kako izgleda, zbog putnih troškova stalno na putu za Carigrad i odatle opet natrag u koje mu drago mesto. Kako realiter⁷ stoji sa engleskim komesarijatom u Varni, Devnu itd.?

Ako više nemaš vremena da napišeš članak za četvrtak, onda napiši bar nekoliko notica koje mogu upotrebiti.

⁶ Sve u svemu. — ⁷ u stvari

A propos! Što se tiče pesme^a, ona možda potiče od Gottfrieda zvanog Kinkel, ili od nekog *šleskog* pesnika iz Opicke škole, ili ju je pak sam Heise sastavio.

Prilažem ovde uhvaćeni rukopis jednog mladog pisca: pokazati samo Lupusu. Ko je ovaj mladi pisac?

Salut.

Tvoj
K. M.

^a Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 171.

175

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 27. jula 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Za utorak je vous attends¹. Gospodin Herbert se previše razmetao. Taj Herbert je bio pašenog Voroncova i u isti mah engleski secretary of war². Hvalisanje Engleza da su Nasmyth i Butler »sami« držali Silistriju, groteskno je. Jesi li čitao izveštaj sa sednice u ponedeljak uveče na kojoj je Disraeli ubodom igle³ tako lepo rasprsnuo »sevastopoljski« bubble³ od malog Johna⁴?

Pieper, koji je živio dve nedelje s nekom prostitutkom koju je proglasio za bijou⁵ i izgleda kao kroz mleko provučeno i half-starved⁶ sisanče, opet je — hélas⁷ — meni pao na vrat, pošto je za četrnaest dana proćerdao oko 20 funti sterlinga i sada su mu obe kese podjednako prazne. Na ovoj vrućini dosadno je imati kod sebe nekoga du matin jusqu'au soir et du soir jusqu'au matin⁸. Osim toga, to smeta u radu.

Od čiča *Tuckera* dobio sam u subotu sledeće radove:

»Dear Sir! There is a pretty brisk demand for the Fly-Sheets¹³⁹⁰ just now. Culd you send me some articles from the 'Tribune' that could suit the taste of the public? The third on Palmerston would move the other two.

Faithfully Yours E. Tucker⁹.

Pored toga, čuo sam i od Freiligratha da lupež Trübner oglašava te pamflete u *svojim* izdanjima. Ti primećuješ da on traži »articles from the 'Tribune'¹⁰ da bi again¹¹ zaobišao pitanje novca. Sada se 1. u celom Londonu ne može naći ni jedan primerak »Tribune« za njega, pošto je primaju samo pretplatnici, pa se čak ni u Njujorku ne može naknadno poručiti ni jedan primerak; 2. bez znatnih dodataka, nije sada pogodan ni jedan članak. Ja moram sad

¹ vas očekujem — ² ministar vojni — ³ mehur od sapuna — ⁴ lorda Johna Rusella — ⁵ biser — ⁶ napola crknuto — ⁷ avaj — ⁸ od jutro do mraka i od mraka do zore — ⁹ »Poštovani gospodine, upravo sada postoji prilično živa tražnja 'Fly-Sheets'-a. Da li biste mi mogli poslati nekoliko članaka iz 'Tribune' koji bi bili po ukusu publike. Treći o Palmerstonu pokrenuo bi druga dva. Najodaniji vaš E. Tucker.« — ¹⁰ članke iz »Tribune« — ¹¹ opet

s njim stvar isterati na čistinu i ovom našem »prijateljskom« odnosu mora se učiniti kraj. Ako on na to pristane i ako si Ti s druge strane zadovoljan time, onda bih ja predložio ovo:

1. Iz »Tribune« daću mu da preštampa kritiku »tajne korespondencije«¹². Zato bi mi Dronke morao poslati drugi članak o tome, koji je ovde na pošti propao. Ovo gratis¹³. Drugi i treći za gotov novac, i to naime, pri isporuci rukopisa.

2. opšti pamflet o Palmerstonu u kome počinjem svojim uvođom u »Tribune«-i, ali onda da sredinu i zaključak napišem nanovo.

3. pamflet koji bi morao napisati zajedno s Tobom, naime o *diplomacy i military action*¹⁴ Engleza od objave rata. Za obadva kao materijal imamo članke izašle u »Tribune«-i. Ako si sa 3 saglasan, onda se postavlja pitanje:

Koliko da se traži?

Izgleda ipak da moje stvari bolje pale nego Urquhartove, koji je »srećan« ako Tucker primi njegove gluposti iz »Advertiser«-a u svoje »Fly-Sheets«¹⁵.

Ako se Ti sa svim ovim slažeš — (broj 2 i 3 bi naravno morali biti napisani tako pikantno to produce a real sensation in London¹⁶, uz to sa Tuckerom stojimo sada tako da možemo pisati što nam je volja bez bojažljivog obziranja na engleske prejudices¹⁷), onda mi napiši pismo u kome bi ja gospodinu Tuckeru učinio ove predloge. Ja mu dosada, pošto sam odveć nespretn u poslovnim stvarima, namerno nisam odgovorio ni usmeno ni pismeno. Ali ne treba gubiti vreme.

Knjiga koja me jako interesovala jeste Thierry-jeva *Histoire de la formation et du progrès du tiers-état 1853*. Čudnovato kako se taj gospodin, le père¹⁸ »klasne borbe« u francuskoj historiografiji, u predgovoru ljuti na »nove« koji takođe vide antagonizam¹⁹ između buržoazije i proletarijata i otkrivaju tragove tog antagonizma već u istoriji trećeg staleža od 1789. On se mnogo trudi da dokaže kako tiers-état²⁰ obuhvata sve staleže osim noblesse i clergé²¹, i kako buržoazija igra ulogu predstavnika svih tih drugih elemenata. On, na primer, citira iz izveštaja poslanstva u Mlecima: »Questi che si chiamano li stati del regno sono di tre ordini di persone, cioè del clero, della nobiltà, e del restante di quelle persone che, per voce comune, si può chiamare *populo*.«²²

¹² Karl Marx, *Dokumenti o rasparčavanju Turske i Tajna diplomatska prepiska* — ¹³ besplatno — ¹⁴ diplomatiji i vojnoj akciji — ¹⁵ Pamflete — ¹⁶ da bi izazvale pravu senzaciju u Londonu — ¹⁷ predrasude — ¹⁸ otac — ¹⁹ antagonizam — ²⁰ treći stalež — ²¹ plemstva i klera — ²² »Takozvani staleži kraljevstva sastoje se od tri grupe ljudi; tj. klera, pemstva i svih ostalih koji se mogu nazvati opštim imenom *narod*.«

Da je gospodin Thierry pročitao naše stvari, znao bi da odsudna suprotnost između buržoazije i *peuple*²³ počinje, prirodno, tek onda kad se ona kao *tiers-état* više ne suprotstavlja *clergé* i *noblesse*. Što se pak tiče »*racines dans l'histoire*«²⁴ »*d'un antagonisme né d'hier*«²⁵ njegova knjiga pruža najbolji dokaz da su ovi »*racines*« nastali zajedno s trećim staležom. Iz *Senatus populusque Romanus*²⁶ morao je taj inače duhoviti kritičar u svojoj vrsti doći do zaključaka da u Rimu nije nikada bilo drugog antagonizma osim antagonizma između senata i naroda. Naročito me interesovalo da je reč »*catalla, capitalia*«, kapital, — što se vidi iz dokumenata koje on navodi, — nastala zajedno s nastajanjem komuna. Uostalom, on je i protiv volje dokazao da francusku buržoaziju u njenoj pobjedi ništa nije toliko zadržavalo kao to što se tek 1789. odlučila da učini *common cause*²⁷ sa seljacima. Lepo je izloženo, iako ne iscrpno: 1. Kako od samog početka ili bar otkako su se podigli gradovi, francuska buržoazija zadobija veliki uticaj time što se konstituisala kao parlament, birokratija itd., a ne kao u Engleskoj samo putem *commerce*²⁸ i industrije. Ovo je zacelo karakteristično i za današnju Francusku. 2. Iz njegovog izlaganja može se lepo pokazati kako klasa nastaje pošto propadaju različni oblici u kojima ona u raznim vremenima ima svoje težište, kao i različne frakcije koje posredstvom tih oblika zadobijaju uticaj. Ovaj red metamorfoza, dok klasa ne dođe na vlast, nije po mome mišljenju — bar prema materiji — nigde tako izložen. Na žalost, on se u pogledu *maîtrises, jurandes*²⁹ itd., ukratko oblika u kojima se industrijska buržoazija razvijala, ograničio samo na opšte i na opštepoznate fraze, mada materijal iz ove oblasti samo on poznaje. Ono što je on dobro izložio i naglasio, jeste konspirativni i revolucionarni karakter municipalnog pokreta u XII veku. Nemački kajzeri, na primer Friedrich I i II izdavali su edikte protiv tih »*communiones*«, »*conspiraciones*«, »*conjurationes*«³⁰ sasvim u duhu nemačkog Bundestaga. Na primer Friedrich II dopustio je sebi da 1226. sve *consulats*³¹ i druge municipalne ustanove u gradovima Provanse objavi za nevažeće:

»*Parvenit nuper ad notitiam nostram quod quarumdam civitatum, villarum et aliorum locorum universitates ex proprio motu constituerunt jurisdictiones, potestates*« (Potestad), »*consulatus, regimina et allia quaedam statuta . . . et cum jam apud quasdam . . . in abusum et pravam consuetudinem inoleverunt . . . nos ex imperiali auctoritate tam jurisdictiones etc. atque concessionem super his,*

²³ naroda — ²⁴ korena u istoriji — ²⁵ antagonizma nastalog juče — ²⁶ Senat i narod Rima — ²⁷ zajedničku stvar — ²⁸ trgovine — ²⁹ zajednica, esnafa — ³⁰ zajednica, udruženja, esnafa — ³¹ U srednjem veku članovi gradskih veća u Provansi zvali su se konzulati

per comites Provinciae et Forcalquerii ab eis obtentas, ex certa scientia revocamus et inania esse censemus.»³²

Zatim:

«Conventiculas quoquo omnes et conjurationes in civitatibus et extra . . . inter civitatem et civitatem et inter personam et personam seu inter civitatem et personam, omnibus modis fieri prohibemus.» (Constitutio pacis Fred[erici] I)³³

«Quod nulla civitas, nullum oppidum, communioniones, constitutiones, colligationes, confederationes vel conjurationes aliquas, quocumque nomine censeantur, facere possent; et quod nos, sine domini sui assensu, civitatibus seu oppidis in regno nostro constitutis auctoritatem faciendi communioniones, constitutiones . . . conjurationes aliquas, quaecumque nomina imponantur eisdem, non poteramus nec debebamus impertiri.» (Henrici regis sententia contra communioniones civitatum.)³⁴

Zar to nije potpuno isti nemački raide³⁵ profesorski stil koji je kasnije uzeo maha kod »Savezne centralne komisije«^[391]? »Commune jurée«³⁶ nije prodro u Nemačkoj dalje od Trijera i tu mu je kajzer Friedrich I, 1161, učinio kraj:

«Communio quaeque civium trevirensium, quae et conjuratio dicitur, quam nos in civitate destruximus . . . quae et postea, sicut audivimus, reiterata est, cassetur et in irritum revocetur.»³⁷

Ovom politikom nemačkih kajzera koristili su se francuski rois³⁸, da bi u Lotaringiji, Elzasu, Dofineu, Frenš-Konteu, Liionezu itd. »conjurationes« i »communiones« potajno pomagali i odvratili od nemačkog rajha:

«Sicut ad culminis nostri pervenit notitiam, rex Franciae . . .

³² «Nedavno nam je došlo do znanja da su komune nekih gradova, sela i drugih mesta iz vlastitih pobuda dale sebi sudove, vlasti, urede, uprave i druge ustanove ove vrste, i pošto se ovo kod njih razvilo u zloupotrebu i lošu naviku, to mi silom naše carske vlasti opozivamo sudove itd. I sva prava na njih dobijena posredstvom grofa od Provanse i Forkalkiera proglašavamo za nevažeće». — ³³ «Isto tako zabranjujemo sva udruženja i esnafe u gradovima; između grada i grada, između lica i lica ili između grada i lica bilo koje vrste.» (Primiritelni zakon Friedricha I) — ³⁴ «Da nijedan grad, nijedna varošica ne sme stvarati zajednice, društva, kolegije, saveze i esnafe bilo koje vrste, ma kako se oni zvali, i da mi bez saglasnosti njihovog gospodara ne možemo i nećemo dopustiti gradovima i varošicama obrazovanim u našem kraljevstvu pravo da stvore zajednice, društva . . . saveze bilo koje vrste i pod bilo kojim imenom.» (Odluka kralja Heinricha protiv gradskih zajednica.) — ³⁵ kruti — ³⁶ esnaf — ³⁷ «Svaka zajednica trijerskih građana, zvala se ona i »Eidgenossenschaft«, koju smo u gradu ukinuli biće, ako bi se kasnije obnovila, čim doznamo ukinuta i oglašena za nevažeću.» — ³⁸ kraljevi

sinceritatem fidei vostrae molitur corrumpere«. (Rodolphus I., epistula ad cives von Besançon.)³⁹

Isto onako kao što su ta gospoda istom politikom pogvel-fili italijanske gradove^[392].

Često je smešno kako se na reč »communio« psuje na isti način kao u današnje vreme na komunizam. Tako na primer piše pop Guilbert od Noajona: »Communio novum ac pessimum nomen.«⁴⁰

Varošani u 12. veku imaju često nečeg patetičnog u načinu kako pozivaju seljake da beže u gradove, u communio jurata⁴¹.

Tako na primer u St. Kentinskoj karti:

»Eux (građani St. K[entina]) jurèrent ensement chescun quemune ayde à son juré et quemun conseil et quemune détenanche et quemune deffense. Ensements nous avons establi que quiconque en notre quemune entrera et ayde du sien nous donra, soit pour cause de fuite ou de paour des anemis ou de autre forfait . . . en le quemune entrer porra, *car la porte est ouverte à tous*; et se son seigneur à tort ses choses aura détenu, et ne le voudra détenir à droit, nous en exécutterons justice.«⁴²

Tvoj

K. Marx

³⁹ »Kao što je došlo do znanja našoj visosti, pokušava kralj Francuske da potkopa iskrenost vaše odanosti.« (Rudolf I, pismo građanima Bezansona.) — ⁴⁰ »Kommuna je novo i vrlo opako ime.« — ⁴¹ »zaklete opštine« — ⁴² Oni (građani St. Kentina) jednodušno su se zrekli da će jedan drugoga pomagati i jedan drugome davati savete, i jedan za drugoga jemčiti i jedan drugoga braniti. Jednodušno smo utvrdili da će svaki onaj ko stupi u našu opštinu i sa svojom čeljadi pruži nama pomoć, bilo da je pobegao iz straha pred neprijateljem ili od drugih nedela . . . moći stupiti u opštinu, *jer su vrata sviina otvorena* (podvukao Marx); i ako njegov gospodar nepravedno zadrži njegove stvari i neće da postupi s njime po pravu, mi ćemo izvršiti pravdu.«

176

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. avg[usta] 1854.

Dear Frederic,

Primio sam u redu Tvoja ratna »observations«¹ i uneo ih u to-day's letter²[393].

Ako je ikako moguće da nabaviš nešto novaca za mene, onda molim hitno. Jedanaest funti ekstra izdataka koje sam imao poslednjih šest nedelja doveli su me u krajnju nevolju. Osim toga za čitavo vreme i sigurno još dve do tri nedelje Pieper, sans sou³, stanuje i živi kod mene. C'est dur⁴.

Da li si čitao u novinama da je dva turska oficira, koje je azijska armija poslala »ve-e-likom« demokratu Šamil-beju, pratio — colonel⁵ *Bangya*?

Tvoj
K. M.

¹ »razmatranja« — ² današnje pismo — ³ bez pare — ⁴ To je teško. — ⁵ pukovnik

177

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 26. avgusta 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Moja žena vratila se u sredu, oseća se vrlo dobro. U otadžbini su, kaže, svi kao pokisli zbog »nesigurnih prilika«.

Šta je s Cluŕsom, nije mi shvatljivo. On mesecima nije pisao. Možda je tamo preko odveć vruće.

Vrlo je dobro što si se otarasio Heisea. Ne znam kakav se interes može imati za tu vrstu »skitnica«. Meni, naravno, nije poznata Imandtova prepiska s Dronkeom i Heiseom, ali tek znam da I[mandt] samo »teorijski« učestvuje u njihovim detinjarijama. I[mandt] živi ovde kao solidan građanin i vredan je.

Od Lassalle-a sam dobio pismo u kome me trijumfalno izveštava da je sedmogodišnji ili tačnije osmogodišnji rat Hatzfeldovih završen⁽²³⁴⁾. Enfin!¹ Sa »pobedonosnim« poravanjem za staru, čija je vrlina a još više kesa, izgleda, izašla iz borbe kao »vierge«². L[assalle] sad hoće da svoju rezidenciju premesti u Berlin, ali je već čuo izjave o policijskim teškoćama.

Meyer mi piše da je berlinski proces⁽³⁹⁴⁾ demagoga (u kome je Gottfriedov Gottfried igrao neku ulogu) obustavljen od berlinskog suda (kojeg? ne kaže), zato što je glavni svedok protiv optuženih, Hentze, kaže, »sumnjiv«. Qu'en dis-tu?³

Takode sam primio jedno pismo iz Pariza od Miquela. On je hteo da dode ovamo, ali najpre kolera, zatim krvoliptanje, posle čega su mu lekari dali savet da se izvoli ostaviti putovanja po moru i da se što pre suvim vrati kući. Nezgodno.

Cherval, pošto je pod imenom »Crämer« — ovoga puta je stvarno ime bilo pseudonim — u Švajcarskoj svašta doživeo, između ostalog pravio gravure za gospodina Vogta i dospao pod njegovu specijalnu zaštitu, živi sada u Parizu. Imam njegovu adresu.

Daniels je već mesecima jako bolestan i pitanje je da li će se izvući.

Izgleda da u Španiji, kao što se naročito vidi iz »Débats«, vlada silna anarhija. Koliko se može videti iz novina, izgleda da mađarski i poljski emigranti u tursko-azijskoj vojsci samo prave

¹ Najzad! — ² »netaknuta« — ³ Šta kažeš na to?

ispade, jure za položajima i bave se malim intrigama. Toujours les mêmes.⁴

Vale faveque

Totus tuus⁵

K. M.

⁴ Uvek isti. — ⁵ Zbogom i ostaj mi zdravo, sasvim Tvoj

178

Marx Engelsu

u Mančester

London, 2. sept[embra] 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Ti si dakle sada član berze i altogether respectable. My gratulations¹. Svakako bih želeo da Te jednom vidim u društvu tih vukova.

Heise je pisao Imandtu da su se — ne znam gde — pripadnici fabrika (da li radnici ili fabrikanti nije rečeno) složili da ga uzmu za svoga common instructor² i da može računati na 2 f. st. nedeljno. Tant mieux pour lui³.

Moja žena je — a još pre njenog odlaska imao sam razloga da se toga plašim, — rather in too interesting circumstances⁴, inače je dobro.

Cluß je najzad opet pisao. Pismo prilažem.

Je li Tvoj stari već stigao?

Sada će se svakako morati nešto reći u »Tribune«-i o azijskim ratnim događajima. Ja sam se donekle zatrčao, pošto sam u jednom od poslednjih letters⁵ izjavio da je news⁶ o potpunom porazu Turaka kod Karsa invention⁷ Beča. Telegrafaska depeša bila je doduše netačna ali je imala tačnu osnovu.

Moj principal study⁸ je sada Spain⁹. Dosada sam, najvećim delom iz španskih izvora, prešao epohu od 1808. do 1814. i od 1834. do 1843. Stvar je dosta zamršena. Teže je dokučiti uzroke razvitka. U svakom slučaju sam na vreme počeo sa *Don Quichotom*. Ako se jako kondenzuje, to će dati oko šest članaka za »Tribune«-u¹⁰. U svakom slučaju je napredak što se at this moment one's studies¹⁰ plaćaju.

Biblioteka je, na žalost, zatvorena od 1. do 7. septembra. Osim ostalih preimućstava to je jedino mesto u Londonu gde je hladovina.

Dronke — *entre nous*¹¹ — u nedostatku drugog »duhovnog« uzbudenja, bavi se mnogo istraživanjima o »Steffen«-u, koga u svojim pismima Imandtu nabeđuje za svakojake stvari i pokušava

¹ Vrlo poštovan. Čestitam — ² zajedničkog učitelja — ³ Utoliko bolje za njega.
— ⁴ u drugom stanju — ⁵ pisama — ⁶ vest — ⁷ izmišljotina — ⁸ glavni studij
— ⁹ Španija — ¹⁰ u ovo vreme studije — ¹¹ *među nama*

da ga politički osumnjiči. Nije mi bilo teško da I[mandtu] doka-
žem apsurdnost D[ronkeovog] smutljivog peckanja. C'est absurde¹².
Držim da je Steffen vrlo dobra akvizicija za našu [partiju]¹³.
Ona ima karakter i znanja. U uporednoj geografiji, od koje je on
načinio naročitu struku, ima sasvim originalna shvatanja. Na žalost,
rukopis koji je o tome izradio ostao je u Kelnu.

Šta radi Lupus? Miquel nije došao iz Pariza ovamo, kao što
je nameravao, jer je imao dva napada kolere, zatim krvoliptanje,
najzad je od lekara dobio naređenje da se što pre suvozemnim
putem vrati za Nemačku.

Vale faveque¹⁴.

K. M.

¹² To je apsurdno — ¹³ mrlja od mastila — ¹⁴ Zbogom i ostaj mi zdravo

179

Marx Engelsu
u Mančester13. sept[embra] 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Opet moram da zakucam kod Tebe, iako mi je to zbilja strašno neprijatno, ali me primorava pressure from without¹. Svoje menice ne mogu vući za nekoliko nedelja pošto Freiligrath in consequence of² neprijatnosti koje je kod Bischoffsheima zbog toga imao, ne vuče više menicu ispod 25 f. st. Opšte uzev, to je i bolje pošto se s malim menicama doduše pokriva dette flottante³ ali osnovni dug raste. Uz to treba dodati da od sledeće menice moram oduzeti 8 f. st. za Freunda, pošto u sadašnjim circumstances⁴ moju ženu treba više štedeti. Extraordinary means⁵ kojima smo za vreme krize obično pribegavali sada su again⁶ iscrpena i sve do te mere založeno kao u španskom državnom gazdinstvu.

Što se uostalom «državnog gazdinstva» *en général*⁷ tiče, to sam ukupnu sumu dugova snizio ispod 50 f. st., dakle otprilike 30 funti niže nego što su bili početkom ove godine. Iz toga vidiš da su činjene velike finansijske majstorije. Ako uspeju pregovori koje sam poveo sa Lassalle-om i on mi pozajmi 30 funti a Ti ostatak, onda bih najzad opet mogao stati na noge i zaveo bih drugi poredak u kući, dok sada u samom založnom zavodu imam da platim 25% i uopšte zbog starih dugova nikada ne mogu doći u red. Kod moje stare, kao što se opet pokazalo u Trijeru, ne može se ništa postići³⁹⁶ dok joj direktno ne zasednem za vrat.

*Dans ce moment*⁸, je potpuno nemanje novca utoliko odvratnije — bez obzira na to što family wants⁹ ni momenta ne prestaju — što je Soho izabrana gradska četvrt kolere, desno i levo svetina krepava (na primer u Broadstreetu tri čoveka prosečno po kući), i što se tom zlu »životnim sredstvima« najbolje pruža otpor.

Toliko o tome. Šaljem pismo na Tvoju privatnu adresu jer čud-

¹ pritisak spoljnih okolnosti — ² zbog — ³ leteći dug — ⁴ okolnostima — ⁵ vanredna sredstva — ⁶ opet — ⁷ uopšte — ⁸ U ovom momentu — ⁹ porodične potrebe

nim sticajem okolnosti može ova nipošto utešna poslanica da u vašem kontoru dođe u tuđe ruke.

Što se tiče *azijskih* stvari, to je članak »Morning Chronicle«-a s tamošnjeg ratišta izazvao ovde senzaciju; preštampan je u »Observer«-u i drugim nedeljnim listovima.

Ne znam da li je do Mančestera prodrla vest da su Zuavi vikali: »A bas les singes! Il nous faut Lamoricière!«¹⁰ L'Espinasse je kao prva žrtva te uzbuđenosti opozvan u Francusku.¹³⁹⁷¹

Partija nema sreće u poslednje vreme. Steffen je izgubio svoje mesto u Brajtonu, pošto je bankrotirao učitelj u čijem je zavodu bio. Pitanje je da li će izvući već dospelu platu. *Pieper* nije više dopisnik »*Uniona*« pošto je mister Pierce takođe bankrotirao i njegovi listovi više ne dobijaju novac za strane dopisnike. *MacGowan*, Jonesov štampar i zajmodavac, umro je od kolere. Udarac za Jonesa. All this is not very pleasant¹¹.

Ja se ne sećam svinjarije s Imandtom. Dalje ispitivanje toga taj bi drek samo povećalo. Ali odsada ću prekinuti čim taj gospodin počne sa bilo čim »što se odnosi« na Dronkea. Dr[onke] ne vaut pas la peine d'en parler.¹²

Tvoj
K. M.

¹⁰ »Dole majmuni! Hoćemo Lamorcière-a!« — ¹¹ Sve to nije mnogo prijatno.
— ¹² O Dronkeu se ne isplati govoriti.

180

Marx Engelsu
u Mančester

London, 22. sept[embra] 1854.

Dragi Frederic,

Ovih nekoliko redova u najvećoj žurbi, da bih Ti potvrdio uredan prijem. Isto tako pisma od utorka on the Asiatic War¹.

Primio sam vrlo važne depeše iz Amerike koje ću Ti poslati u svome sledećem pismu. Je vous attends on Tuesday².

Ona debela svinja Pütmann, odaslan je odavde sa family³ kao »kolonist« za Australiju.

Ebner u Frankfurtu je poludeo. Pouvre diable.⁴

Ernest Jones je našao novog šampara po jeftinijim uslovima. Disraeli mu je pisao da će on *sva* čartističke peticije podneti parlamentu.

Kolera koja se sad znatno stišala, u našoj se četvrti, kažu, zato toliko razmahala što su sewers made in June, July and August, were driven through the pits where those who died of the plague 1668 (? I think) were buried⁵.

Tvoj
K. M.

¹ o ratu u Aziji — ² Čekam vas u utorak. — ³ porodicom — ⁴ Jadnik —
⁵ odvodne cevi koje su postavljali u junu, julu i avgustu sprovedene kroz jame u kojima su pokopani umrli od kuge 1668 (? mislim).

181

Marx Engelsu
u Mančester

29. sept[embra] 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Iz priloženog Dana-ovog pisma saznaćeš o *američkoj* krizi as far as I am affected by it¹. Na moj zahtev da s mojim potpisom šampaju sve ili ništa, oni odgovaraju, upućujući me samo na editorial articles², s polovinom starog prihoda. Zasada sam pisao Dana-u da još nisam doneo nikakvu odluku; ali ću in the meanwhile³ nastaviti na *stari način*, sa dva članka nedeljno, pošto s jedne strane treba da završim stvar o Sevastopolju³⁹⁸, a s druge strane svoje skice španske revolucije 19. veka⁴ pre saziva Kortesa. Za to vreme možemo razmisliti kakav definitivni odgovor da damo toj gospodi.

Danas Ti ne mogu više pisati pošto sam upravo zauzet diktiranjem svoga članka, ali bih Ti opširnije pisao da mi prošlog utorka nisi nagovestio »opširno« pismo koje sam očekivao da bih na nj odgovorio.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ i koliko sam ja njome pogoden — ² uvodnike — ³ u međuvremenu —
⁴ K. Marx, *Revolucionarna Španija*

182

Marx Engelsu
u Mančester10. oktobra¹ 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

D'abord mes compliments² na Tvojoj veoma glorious i sound criticism³. Šteta što se ovaj »fait d'armes«⁴ nije mogao izvesti u londonskoj štampi. Jednim takvim potezom bio bi osiguran položaj u ovoj oblasti.

Quant à notre bon St. Arnaud⁵, koji je bio dovoljno oprezan da umre u pravi čas, ja sam već months ago⁶ poslao njegovu opširnu biografiju⁷ »Tribune«-i. I za njega jamačno važi: »Non bis in idem.«⁸

Kako treba objasniti: 1. Zašto Englezi na prolazu kod Jenikala nisu postavili takav detašman brodova da bi sprečili prebacivanje Rusa od Anape itd.? Zar uopšte nije bilo moguće, a zatim pod present circumstances⁹ neophodno, dokopati se malim brodovima Azovskog mora da bi se odsekao svaki dovoz trupa vodom?

2. Zar se nije moglo diverzijom (Omer-paše) u Besarabiju sprečiti da Rusi sa te strane pošalju trupe na Krim radi pojačanja? Može li se zanemarivanje te stvari objasniti drukčije do englesko-austrijskim diplomatskim smicalicama?

Mislím da, of course¹⁰, diplomatija prestaje među vojskovodama čim se nađu u mišolovci kao na Krimu; ali u svemu što se tiče opšteg plana ne verujem da je Palmerston dosada ijednog momenta prestao da dokazuje bar svoju »dobru volju«.

U jednome od svojih poslednjih brojeva »Tribune« donosi čestitku moga konkurenta A.P.C.^[399] za njenu »splendid characterisation«¹¹ *Espartera*. On, naravno, i ne sluti da se njegov »kompliment« odnosi na mene, ali sa sigurnim instinktom on se istovremeno uhvatio za vrlo glupu završnu fazu^[400] koja potpuno pripada »Tribune«-i.

¹ U originalu: novembra — ² Najpre čestitam — ³ slavnoj i veoma dobro obrazloženoj kritici (F. Engels, *Bitka na Almi*). — ⁴ »ratni podvig« — ⁵ Što se tiče našeg dobrog St. Arnauda — ⁶ pre nekoliko meseci — ⁷ K. Marx, *Govori Kossuth-a i Urquharta — Nova ministarska naimenovanja — Austrija i Rusija — Ekonomski situacija u Engleskoj — Saint-Arnaud* — ⁸ Ne dva puta o istom — ⁹ sadašnjim okolnostima — ¹⁰ naravno — ¹¹ sjajnu karakteristiku

Uostalom, ona mi je izbrisala sve moje viceve na račun *konstitucionalnih* junaka en général¹² pošto je naslućivala da se iza trija »Monk—Lafayette—Espartero« skrivaju izvesne aluzije na blagorodnog »Washingtona«. Nekritičnost lista je užasavajuća. Najpre su hvalili Espartera kao *only statesmen of Spain*¹³. Onda su uzeli moj članak u kome se on tretira više kao komičan karakter, i tome su dodali: iz toga se vidi da se od Španije ništa ne može očekivati. Zatim, kada su dobili prvi članak¹⁴ o Španiji — sami prolegomena¹⁵ koji se završavaju sa 1808 — mislili su da je to sve i prikrpili saobrazno tome sasvim neodgovarajući ali dobronamerni zaključak u kome nagovaraju Špance da se pokažu dostojni poverenja¹⁶ »*Tribune*«. Šta će uraditi sa nastavcima, ne znam.

Liebkecht se, kao što znaš, vrlo melanholično kolebao između jedne Engleskinje koja je htela da se on njome oženi i jedne Nemice¹⁶ u Nemačkoj kojom je on hteo da se oženi; najzad je odjednom upala kod njega Nemica i on se oženio njome crkveno i građanski. Izgleda da je oboma teško u duši. On gubi mesto pošto oni ljudi odlaze. Njegov medeni mesec, koji provodi u Churchstreetu broj 14, u kući koja ga je zadužila, na taj način je vrlo zagorčan. Međutim, ko je terao tog magarca, koji je sve te okolnosti poznao, da se ženi i to baš sada? Kako se ta persona u Nemačkoj u međuvremenu već jednom verila, stvar ionako nije bila hitna.

Ako hoćeš da čitaš nešto savršeno komično, onda gledaj da nabaviš »*Morning Advertiser*« od subote, u kome su *licensed victualers*¹⁷ išli na sud sa sadašnjom redakcijom *pothouse-paper-a*¹⁸. Optužba i odbrana bile su podjednako zabavne. Optužbu je vodio mister Foster koji je ranije figurirao kao barrister¹⁹ u — sudu barona Nincholsona¹⁴⁰²¹. Urquhart, za zahvalnost što je *licensed*²⁰ uznosio kao stranku Engleske koja je iznad svih stranaka — nagrađen je grubošću i ostavkom. Uostalom, još nikada nije tako potpuno dignuta zavesa sa unutrašnje prljavštine duše *shopkeeper-a*²¹.

Bruna Bauera *L'Arrogance des pouvoirs occidentaux*¹⁴⁰³¹ svakako nisi video. Ni meni nije još došlo do ruku.

Ako se do petka dogodi nešto važno u vojnom department-u, onda mi pošalji nešto kratko o tome, jer u tom slučaju, da bi akceptirali španske stvari, moram pre toga napisati nešto o Rusiji.

Nadam se da ću uskoro dobiti pismo od Tebe.

Tvoj
K. M.

¹² uopšte — ¹³ jedinog državnika Španije — ¹⁴ K. Marx, *Revolucionarna Španija*, članak I — ¹⁵ uvodi — ¹⁶ Ernestine Landolt — ¹⁷ koncesionirani gostioničari — ¹⁸ kafanskih novina — ¹⁹ advokat — ²⁰ *koncesionirane* — ²¹ čiftinske

183

Marx Engelsu

u Mančester

17. oktobra 1854.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Ti si danas dao formidable¹ broj ruskih snaga. But there remains this one question to be answered², da li su oni ikada bili kadri da po cenu najvećih napora pošalju više od 200 000 ljudi *van granica* svoje zemlje? Nije mi poznat nijedan slučaj.

Kad bi čovek stao na gledište *stare* politike — a šta drugo predstavljaju Engleska i Francuska, samo što englesko ministarstvo ne misli ozbiljno i što je Nap[oleon] III karikatura, — onda bi se morala praviti razlika između interesa Engleske i Francuske. S uništenjem ruske flote na Crnom i Baltičkom moru, proterivanjem Ruša sa Krima, Kavkaza i provincija koje su oni oteli od Persijanaca i Turaka, Engleska bi za 50 godina ponovo osigurala svoju supremaciju na moru i isključivo gospodstvo u najkulturnijem delu Azije. Onda bi sasvim prema svome starom običaju pustila da se kontinentalne sile iscrpljuju u sedmogodišnjim i drugim ratovima — čije bi glavno poprište bila Nemačka i možda Italija — da na kraju borbe ni Rusija, ni Austrija, ni Francuska ne bi imale suprem³ na Kontinentu. Za Francusku bi, obratno, prava borba tek otpočela čim bi ruska pomorska moć i njen uticaj u južnoj Aziji bili uništeni. Ona bi utoliko više bila primorana da slomi rusku kopnenu silu da bi proširenjem svoje kontinentalne moći mogla da baci na tas odgovarajuću težinu nasuprot Englezima. Ko jemči za to da na Kontinentu, čim Englezi unište Ruse na Baltic i Black Sea⁴ i za sebe ih učine bezopasnim, neće izbiti revolucije i Engleska neće to uzeti kao izgovor da onda ponovo zvanično sklopi savez s Rusima protiv Kontinenta?

Međutim, glavna stvar ostaje da Englezi koji sada vladaju — ni Chatham ni Pitts junior and not even⁵ Wellington — ne misle ozbiljno s uništenjem čak ni ruske pomorske moći i ruskih uticaja u Turskoj-Persiji-Kavkazu. Ako svojim half and half measures⁶ budu na to primorani, oni možda misle da idu *tako daleko*, ali

¹ zastrašujući — ² Ali ostaje još da se odgovori na ovo pitanje — ³ prevlast — ⁴ Baltičkom i Crnom moru — ⁵ pa čak ni — ⁶ polumerama

polovičnost i nitkovluk dovešće ih, verovatno, u nevolju koja će izazvati unutrašnje movements⁷.

Iz sledećih citata, preštampanih iz *Archives des affaires étrangères* u Parizu — odnosno sedmogodišnjeg rata⁴⁰⁴¹ — može se videti kako engleski ministri šuruju s neprijateljima, čak i za vreme same kampanje i u vezi s kampanjom. Dvadeset četvrtog juna 1761. francuski maršal Soubise, kreatura madame Pompadour, pustio je da ga združeni Englezi, Prusi, Hanoveranci itd. iznenade u logoru kod Vilhelmštala i proteraju iz Fulde. Lord Bute, glavni ministar George-a III, hteo je mir iz *parlamentarnih* i *dinastičkih* razloga, ali mir nije mogao da predloži zbog ratobornog raspoloženja nacije i simpatija za Friedricha II sve dok su Francuzi dozvoljavali da budu tučeni i dok su se povlačili, umesto da napreduju. Choiseul, kao što znaš, bio je tada ministar spoljnih poslova France⁸. Dakle u *autentičnim* publikacijama iz francuskog arhiva nalazimo doslovno sledeće:

«Après l'affaire du 24. Juin les ministres anglais écrivirent à Mr. de Choiseul: *Vous vous laissez battre et nous ne pouvons plus faire la paix, nous n'oserions pas la proposer au parlement.* Mr. de Choiseul, désolé de voir rompue la négociation, engage le roi à écrire à Mr. de Soubise: *Mon cousin, je vous écris la présente, qu'aussitôt que vous l'aurez reçue vous passiez la rivière du Fulde et que vous attaquiez les ennemis, sans compter sur les dispositions qui vous conviendront et quelque soit le succès, vous n'en serez pas responsable. Sur ce je prie Dieu etc.*' Mr. de Choiseul écrivit: *La lettre du roi, Mr. le maréchal, est trop formelle pour j'aye rien à y ajouter. Mais je puis vous dire que quand l'armée du roi serait détruite jusqu'au dernier homme et qu'il fût obligé d'enlever une nouvelle, Sa majesté n'en serait effrayée.*»⁹

Ovde dakle englesko ministarstvo direktno zahteva da vojska koja je s njima u savezu, koju oni subsidiraju i koja se delom sastoji od Engleza, bude tučena od Francuza. U obrnutom smislu, oni su se ranije bili mešali u francuske ratne operacije, jer je

⁷ pokrete — ⁸ Francuske — ⁹ «Posle događaja od 24. juna, engleski ministri su pisali gospodinu de Choiseulu: *Vi puštate da vas tuku i mi više ne možemo da zaključimo mir, mi ne bismo smeli da ga predložimo parlamentu*'. Gospodin de Choiseul, krajnje ožalošćen videvši prekid pregovora, angažuje kralja da piše gospodinu de Soubise-u: *Dragi bratiću, pišem vam ovo pismo, da odmah čim ga dobijete predete reku Fuldu i napadnete neprijatelja, bez obzira na planove koje imate i ma kakav uspeh bio, vi nećete biti odgovorni. Za to molim boga, itd.*' Gospodin de Choiseul je napisao: *Kraljevo pismo, gospodine maršale, odveć je jasno da bih ja imao tu ista da dodam. Ali bih Vam mogao reći da ako bi kraljeva vojska bila uništena do poslednjeg čoveka i ako bi bio primoran da regrutuje novu, njegovo veličanstvo se toga ne bi plašilo*»

George hteo da poštedi svoj Hanover. U istim extraits¹⁰ se, naime, kaže:

»En 1762 Mr. d'Etrées et de Soubise ont commandé l'armée du haut Rhin de 150 000 hommes, établie en Hesse, à Goettinguen, Mulhause et Eisenach; Mr. de Condé a commandé celle du bas Rhin de 30 000 hommes. La cour ne leur demandait que de conserver Cassel et Goettinguen jusqu'à la fin du novembre, d'évacuer ces deux places a cette époque pour se retirer sur l'Ohm en mettant Ziegenhayn en avant de leur première ligne. Ce plan de guerre avec puissance égale, avec 180 000 contre 80 000 serait *extraordinaire*, s'il n'avait pas été fondé sur la promesse, *que le ministère anglais nous faisait de conclure la paix avant le mois de juillet, si nous ne ferions point d'incursions dans le Hannovre.*«¹¹

Ovo poslednje mešanje iz Londona moglo bi se svakako smatrati kao obično kad zaraćene sile smatraju da je došao moment za otpočinjanje mirovnih pregovora; prvi casus, naprotiv, stajao bi lorda Bute glave a pri tadašnjem raspoloženju (think only of Wilkes and Junius letters¹²^[405]) i kralja George-a prestola, ali comme toujours¹³, za stvar se saznalo tek posle skoro jednog century¹⁴. Drugi primer takve vrste imamo neposredno pre izbivanja antijakobinskog rata^[406], kad je »slobodoumni« Fox poslao Katarini II tajnog poslanika, s porukom, da se ne da omesti Pittovim pretnjama, da može bez ženiranja da proguta Poljsku, da bi Pitta srušili ako bi hteo da vodi rat protiv Rusije. Fox je tada bio doduše u »opposition«, ne u vladi, i ja navodim primer samo kao ogled da su oni »out«¹⁵ isto takvi poštenjakovići kao i ovi »in«¹⁶.

Stoga mislim da se pri ocenjivanju vodenja rata od strane saveznika — kao što Ti to u svojim člancima s vremena na vreme nagoveštavaš — mora stalno imati u vidu veza između Downing Street-a^[407] (naročito dok je Palmerston tamo) i Petrograda. I am sure¹⁷ da generali, čim se vojske nađu u kritičnom položaju, piš . . . na kabinet i čine ono što smatraju za najbolje, pošto su gospoda generali retko ili nisu nikada posvećeni u diplomatske tajne, i

¹⁰ izvodima — ¹¹ »1762. gospoda d'Etrées i de Soubise komandovali su gornjorajnskom armijom od 150 000 ljudi koja se nalazila u Hesenu, Getingenu, Milhauzenu i Ajzenahu, gospodin de Condé je komandovao sa 30 000 ljudi jakom donjorajnskom armijom. Dvor je od njih tražio samo da drže Kasel i Getingen do kraja novembra i da posle toga roka evakuise ova dva mesta i povuku se do Oma ostavljajući Cigenhajm ispred svoje prve linije. Ovaj ratni plan pri takvom odnosu snaga sa 180 000 protiv 80 000 bio bi neobičan da nije bio zasnovan na obećanju koje nam je dao engleski ministar da će zaključiti mir pre meseca jula ako ne upadnemo u Hanover.« — ¹² pomisli samo na Wilkesa i Juniusova pisma — ¹³ kao i uvek — ¹⁴ veća — ¹⁵ van — ¹⁶ u — ¹⁷ Uveren sam

rizikuju svoje glave kao što pokazuje primer admirala Bynga^[408], koji je od tadašnjeg admiraliteta dobio isto tako mršave instrukcije kao na primer Dundas sada.

Pokušaću da nabavim Bauerov najnoviji proizvod^[403] i da Ti ga pošaljem.

Ne znam da li Napier i drugi pisci istorije špansko-francuskog rata^[409] osvetljavaju činjenice na pravi način, za šta postoje potpuni dokazi kod *španskih* autora, naime da je, ne računajući kratko vreme kada je Nap[oleon] sam komandovao u Španiji, u francuskoj vojsci do kraja rata vladala potpuno organizovana *republikanska* zavera za obaranje Nap[oleona] i ponovno uvođenje republike? Apropos! Iz autentičnih izvora izlazi da je veliki »Mina y Espoz»¹⁸ bio pravi lump, stajao je pod Joh. Beckerom, no military talent at all¹⁹ ali je lukav poznavalac ljudi a avant tout voleur²⁰. Iz tačnog posmatranja istorije španske revolucije proizilazi da je njima trebalo oko 40 godina da bi srušili materijalnu bazu popova i aristokratije, ali da im je pošlo za rukom da za to vreme potpuno preokrenu staro društveno stanje. Uostalom, privremene vlade itd. pokazuju tamo otprilike istu razumnost kao i u Francuskoj itd. Pri vreloj krvi te čitave rase i njihovoj ravnodušnosti prema prolivanju krvi karakteristično je da — do epohe građanskog rata od 1834 - 1840.^[410] — upravo revolucionarna partija polaže pravo na monopol filantropske blagosti, za šta je posle again and again²¹ i plaćala.

Pieper će verovatno sutra dobiti jedno mesto kao resident-master²² 30 milja od Londona. Pošto je izgubio mesto dopisnika »Uniona», mora da primi ovo. U »stanju» u kome se nalazi, moja žena mi neće mnogo biti od koristi kao sekretar. — To je gadno. — Od »ljubaznog» druga²³ dobio sam opet opomenu, a od Lassalle-a još nisam dobio odgovor. — Kad Tvoj stari ode, — ili ako je odlučeno da ne dolazi, ja bih došao na neko vreme u Mančester, ako prilike dozvole. — Od Lassalle-a još nema odgovora — devet nedelja. Od Cluša ništa. — Schnauffer je umro.

Tvoj
K. M.

¹⁸ Espoz y Mina — ¹⁹ nije uopšte imao vojničkog talenta — ²⁰ pre svega lopuža — ²¹ opet i opet — ²² učitelj sa stanom u školi — ²³ dr Freund

184

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. oktobra 1854.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,
Prilažem pismo od Cluša.
Schnauffer je mrtav.

Pieper je residentmaster¹ u okolini Londona, Eltem, Kent,
servant for all work².

Ako u petak stigneš sa militaribus³, vrlo dobro. Vreme je
da se savezničko vođenje rata oceni kako treba.

Afera sa mademoiselle Bürgers je vrlo komična. — Ti si već
znao da je ona pre svog odlaska iz Kelna povelala sobom dete za
koje je govorila da mu je Lassalle otac.

Pošta odlazi, zato
Vale.⁴

Tvoj
K. M.

¹ učitelj sa stanom u školi — ² devojka za sve — ³ vojnim člancima — ⁴ Zbogom

185

Marx Engelsu
u Mančester[London], 26. oktobra 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Prilikom proučavanja španske istorije ušao sam i u trag poštovanom Chateaubriand-u, tom majstoru lepih reči koji na najodvratniji način sjedinjuje otmeni skepticizam i volterijanizam osamnaestog veka sa otmenim sentimentalizmom i romantizmom devetnaestog veka. Ta veza morala je *stilski*, naravno, u Francuskoj činiti epohu, mada čak i u stilu uprkos artističkim majstorijama često pada u oči ono što je lažno. Što se tiče *politike*, on se pokazuje u pravom svetlu u svome *Congrès de Vérone*^[411] i samo se postavlja pitanje da li je on primio »gotov novac« od Aleksandra Pavloviča¹ ili se dao kupiti prostim flatteries², za koje je ovaj sujetni fićfirić bio pristupačniji od ikoga. Orden svetog Andreje dobio je at all instances³ od Petrograda. Vanitas⁴ gospodina »Vicomte« (?) izbija iz svih pora uprkos njegovom čas mefistofelskom čas hrišćanskom koketiranju sa vanitatum vanitas⁵. Ti znaš da je u doba kongresa Villèle bio ministar-predsednik Louis-a XVIII. a Chateaubriand francuski poslanik u Veroni. U svome *Congrès de Vérone* — koji si možda jednom ranije čitao — on iznosi dokumenta, rasprave itd. Počinje s kratkom istorijom španske revolucije od 1820. do 1823. Što se tiče ove »istorije«, dovoljno je navesti da Madrid premešta na Taho (samo da bi naveo span. dictum⁶ da ova reka cria oro⁷) i da priča da je Riego na čelu 10 000 ljudi (realiter⁸ je bilo 5000) išao protiv generala Freyre, koji je bio na čelu 13 000; Riego je, kaže, bio potučen i onda se sa 15 000 ljudi povukao. Umesto prema Sijera de Ronda on se, po njemu, povukao prema Sijera Morena, da bi ga mogao uporediti sa junakom od Manče. To navodim en passant⁹ da bih označio manir. Gotovo ni jedan datum nije tačan.

¹ Aleksandar I — ² laskanjima — ³ u svakom slučaju — ⁴ Taština — ⁵ taštinom taština — ⁶ špansku poslovicu — ⁷ nosi zlato — ⁸ stvarno — ⁹ uzgred

Ali glavna stvar su dela gospodina Chateaubriand-a na kongresu u Veroni, posle čijeg završetka on postaje ministar spoljnih poslova i vodi invazioni rat u Španiji.

On priča d'abord¹⁰:

«Je ne me défends point d'être le principal auteur de la guerre d'Espagne.» «Mr. de Villèle ne voulait point les hostilités.»¹¹

Naprotiv. Villèle njemu i Montmorencyju, koji je u početku kao francuski ministar spoljnih poslova takode u Veroni, šalje instrukcije u kojima se doslovno kaže:

«Nous ne nous sommes pas décidés a déclarer la guerre à l'Espagne . . . Les plénipotentiaires de S. M. doivent surtout éviter de se présenter au congrès comme rapporteurs des affaires d'Espagne. Les autres puissance peuvent les connaître aussi bien que nous . . . Ce rôle pouvait convenir à l'Autriche au congrès de Laybach^[412], parce qu'elle avait la volonté d'envahir Naples.»¹²

Ta gospoda čine upravo suprotno od onoga što je bilo u instrukcijama. Oni se «presentent»¹³ kao «rapporteurs des affaires d'Espagne»¹⁴. Villèle piše:

«Ils tendront à faire considérer la question d'Espagne dans ses rapports généraux avec l'Europe;»¹⁵ oni ga od samog početka postavljaju kao *specifično* francuski casus¹⁶. Villèle piše:

«L'opinion de nos plénipotentiaires sur la question de savoir ce qu'il convient au congrès de faire relativement à l'Espagne, sera que la France étant la seule puissance qui doit agir par ses troupes, elle sera seule juge de cette nécessité.»¹⁷ Umesto toga oni:

«C'est sur la forme de ce concours moral (drugih sila) et sur les mesures propres à lui assurer le secours matériel qui peut-être réclamé par la suite, que la France croit, en définitive, nécessaire de fixer l'attention de ses augustes alliés.»¹⁸

Od početka dakle radi gospodin Chateaubriand *direktno protiv* instrukcija koje dobija iz Pariza. Drugo, on pokušava da *obmane*

¹⁰ najpre — ¹¹ «Ne branim se od toga da sam glavni vinovnik za rat u Španiji.» «G. de Villèle nije hteo neprijateljstva.» — ¹² «Mi se nismo odlučili da objavimo rat Španiji . . . Punomoćnici Nj. V. treba pre svega da izbegnu da se na kongresu predstave kao izvestioci po poslovima Španije. Ostale sile mogu ih poznavati isto tako dobro kao i mi . . . Ova uloga bi mogla odgovarati Austriji na kongresu u Ljubljani zato što je nameravala da upadne u Napulj.» — ¹³ «predstavljaju» — ¹⁴ izvestioci po poslovima Španije — ¹⁵ «Oni će težiti za tim da se špansko pitanje razmatra u svojim opštim odnosima sa Evropom.» — ¹⁶ slučaj — ¹⁷ «Mišljenje naših punomoćnika o pitanju šta kongresu priliči da radi u pogledu Španije biće da Francuska, kao jedina sila koja treba da deluje sa svojim trupama, bude jedini sudija te nužnosti.» — ¹⁸ «Francuska smatra najzad za nužno da skrene pažnju svojih visokih saveznika na formu te moralne saradnje (drugih sila) i na mere koje su pogodno da joj osiguraju materijalnu pomoć koju će u budućnosti možda zatražiti.»

Villèla u pogledu stanja stvari u Veroni. Tako on, na primer, piše Villèlu:

«Le voeu très prononcé des puissances est pour la guerre d'Espagne;»¹⁹ takođe gleda da ga obmane i u pogledu šansi toga rata:

«Les dernières dépèches de M. de Lagarde prouvent combien le succès serait facile.»²⁰

Na drugoj strani nam taj vrli muž priča:

«Non seulement le congrès n'a pas poussé la France à la guerre, mais la Prusse et surtout l'Autriche (on primeçuje: le prince de Metternich feignant d'être russe en détestant la Russie) y étaient très opposées; la Russie seule l'approuvait et promettait son appui moral et son appui matériel.»

«Nous disons au président du conseil que le voeu très-prononcé des puissances est pour la guerre; qu'il ne s'agit pas de l'occupation de la Péninsule; qu'il n'est question que d'un mouvement rapide; nous montrons un succès facile: et pourtant nous savions que le congrès de Vérone ne voulait point la guerre; nous craignons que notre mouvement ne se prolongeât bien au delà de l'Ebre; nous pensions qu'il nous faudrait occuper long-temps l'Espagne, pour faire une bonne besogne, mais nous ne révélions pas tout, afin d'arriver à notre but, et nous nous disions secrètement: 'Une fois la Bidassoa passée, il faudra bien que le président du conseil etc. aille de l'avant'.»²¹

Tako on obmanjuje Villèla u ime kongresa, kao što je pret-hodno obmanjivao kongres u ime Villèla. I nezadovoljan time on ponovo piše Canningu i laže o jednom i drugom i protiv jednog i drugog.

Kao ministar, on radi na isti način. Aleksandar piše sledeće pismo Pozu di Borgu, poslaniku u Parizu, radi podnošenja Louis-u XVIII:

«L'empereur se flatte encore que la modération prévaudrait dans les conseils du gouvernement anglais.»²² Ako ne, itd. »il regarderait

¹⁹ Došla je do izraza sasvim odlučna želja za rat sa Španijom. — ²⁰ «Poslednje depeše g. de Lagarde-a dokazuju koliko bi uspeh bio lak.» — ²¹ «Ne samo da kongres nije gurao Francusku u rat, već su se Pruska a naročito Austrija (on primeçuje: knez Metternich pravio se Rusima prijatelj, dok ih je u stvari mrzeo) tome jako protivile; samo ga je Rusija odobravala i obećavala svoju moralnu i materijalnu podršku.» «Mi kažemo predsedniku saveta da je vrlo izrazita želja sila za rat; da se ne radi o okupaciji poluostrva; da je pitanje samo brzog pokreta; dokazujemo lak uspeh; a ipak smo znali da Veronski kongres nikako nije hteo rat, bojali smo se da se naš pokret ne nastavi daleko s one strane Ebra; mislili smo da bismo Španiju morali držati dugo vremena pod okupacijom, ako hoćemo da obavimo čitav posao, ali, da bismo dostigli naš cilj, nismo otkrivali sve i govorili smo u sebi: 'kad jednom predemo Bidassoa. predsednik Saveta itd. moraće da ide dalje.'» (Podvukao Marx) — ²² «Car se još nada da će prevladati umerenost u savetu engleske vlade.»

l'attaque dirigée contre la France comme une attaque générale contre tous les alliés et qu'il accepterait, sans hésiter, les conséquences de ce principè . . . **L'Empereur exhorte le roi** à consommer ses *propres* (!) déterminations et à marcher avec confiance contre les hommes des troubles et les malheurs. Agissant dans cet esprit *l'Empereur rappelle la question agitée au congrès* relative à la *réunion d'une armée russe sur les frontières occidentales* de l'Espagne comme moyen de sûreté européenne.«²³ (Austrija nije htela o tome ništa da zna na kongresu. Zato je stvar tamo privremeno skinuta s dnevnog reda.)

Chateaubriand uverava da je njegov cilj bio da restauraciji pribavi *slavu* (gloire) i da tako pripremi kršenje bečkih ugovora^[413]. Naslanjanje na Rusiju je, kaže, bilo nužno protiv Engleske. A koliko se on malo 1. nadao od ruske pomoći, i koliko se 2. plašio rata, proizilazi iz sledećih fraza:

«En supposant un revers en Espagne, *nous avions une révolution en France, et tous les cosaques de la terre ne nous auraient pas sauvé.*»²⁴ U jednom pismu svome poslaniku u Petrogradu, *La Ferronnais*-u:

«*Nous avons mis la monarchie française sur une carte pour faire la guerre.*»²⁵ (Ovo je od 21. aprila 1823.) On zatim priznaje da bi oni bili gotovi ako Canning iskrca nekoliko pukova u Lisabonu. Zatim, da bi pripremili taj rezultat, postarali su se za to da je francuska vojska, usled zadržavanja između ministra rata, vojvode de Bellune-a, i generala Guilleminot-a posle ulaska u Španiju ostala odjednom *sin viveres e sin medios de transporte*²⁶. Zatim ono pričanje da bi pobeda Francuza *u ime Svete alijanse* i sa njenom *appui moral*²⁷ doprinela tome da se Francuska oslobodi bečkih ugovora. «*Vicomte*»²⁸ nije «*si bête*»²⁹ kao što se on ovde predstavlja. On vrlo dobro zna o čemu se radi, «*la Russie n'a point d'ambassadeur à Constantinople.*»³⁰ On je tada bio u dosluhu s Grcima, i jedan rat između Francuske i Engleske, a još više zauzetost Francuske u Španiji i njen poraz tu — ostavili bi mu slobodne ruke.

²³ «on će smatrati napad uperen protiv Francuske kao opšti napad protiv svih saveznika i da će bez oklevanja prihvatiti posledice tog principa . . . **Car opominje kralja** da izvršuje svoje sopstvene (!) odluke i da s punim poverenjem ide protiv izazivača nereda i zla. Radeći u tom duhu, *car podseću na pitanje koje je pretresano na kongresu* o odašiljanju *jedne ruske armije na zapadne granice Španije* kao sredstvo za evropsku sigurnost.» — ²⁴ «U slučaju poraza u Španiji, *imali bismo revoluciju u Francuskoj i ne bi nas spasili ni svi kozaci sveta.*» — ²⁵ «*Stavili smo francusku monarhiju na kartu za volju rata.*» — ²⁶ bez namirnica i bez saobraćajnih sredstava — ²⁷ moralnom podrškom — ²⁸ vikont — ²⁹ tako glup — ³⁰ «Rusija nema ambasadora u Carigradu»

»Nous devons surtout prévoir que l'Angleterre pouvait intervenir et se poser en face de nous auprès de l'Espagne.«³¹

U Pariz piše:

»Si c'est la guerre, c'est *la guerre avec l'Angleterre.*« »Guerre qui pouvait devenir *européenne*, si elle venait à se compliquer d'une *guerre en Orient* et de l'attaque des colonies espagnoles par les Anglais.«³² On se takode ni u kom slučaju ne vara u pogledu namera Aleksandra:

»Il est certain que notre triomphe **inespéré** (!) lui donna quelque jalousie, car il s'était secrètement flatté que nous serions *forcés* de recourir à lui.«³³

»Triumph« je dakle bio protiv dogovora. Osim toga je Chateaubriand, kao i većina Francuza, verovao da je francuska vojska veoma »nepouzdana« za Bourbone.

»Prijateljstvo« između Aleksandra i Louis-a XVIII bilo je osim toga, kako priča sam Chateaubriand, utoliko prisnije što je Louis XVIII bio »refusé, sous prétexte de religion et par quelque *motif offensant*, le mariage du duc de Berry avec la soeur d'Alexandre.«³⁴

i što je Louis XVIII sa svoje strane znao da je (posle povratka Napoleona sa Elbe) na Bečkom kongresu gospodin Aleksandar

»tout à coup demanda aux alliés, s'il ne serait pas bon de donner le duc d'Orléans pour roi à la France, quand on aurait une dernière fois vaincu Napoléon.«³⁵

»Vicomte« sa svojim »grande vue de poète«³⁶ priznaje sledeće:

»Nous osons dire qu'Alexandre est devenu *notre ami.*«

»Alexandre est le *seul* prince pour qui nous ayons *jamais* éprouvé un *sincère attachement.*«

»Louis XVIII *nous détestait.*«³⁷

Uz to je veoma zabavno kako ovaj frazer o »Dieu de St. Louis«³⁸, koji mora španski presto sačuvati za »petit fils de Henri IV«³⁹, vrlo cavalièrement⁴⁰ piše generalu Guilleminot-u neka se »ne ženiraju«

³¹ »Morali smo pre svega predvideti da bi Engleska mogla intervenisati i suprotstaviti nam se na strani Španije.« — ³² »Ako to znači rat, onda je to *rat sa Engleskom.*« »Rat koji bi mogao postati *evropskim* ako bi se komplikovao *ratom na Istoku* i napadom Engleza na španske kolonije.« — ³³ »Sigurno je da bi naša **neočekivana** (!) pobjeda izazvala kod njega izvesnu ljubomoru, jer se potajno radovao da ćemo biti primorani da od njega zatražimo pomoć.« — ³⁴ »pod izgovorom religije i sa nekim *uvredljivim obrazloženjem* odbio ženidbu vojvode od Berryja sa Aleksandrovom sestrom« — ³⁵ »odjednom zapitao saveznike da li ne bi bilo dobro da vojvoda od Orleana postane kralj Francuske kad Napoleon poslednji put bude pobjeđen.« — ³⁶ »širokim pogledom pesnika« — ³⁷ »Usudujem se reći da je Alexander naš *prijatelj.*« »Alexander je *jedini* vladalac za koga smo *ikada osećali iskrenu sklonost.*« »Louis XVIII *nas je mrzeo.*« — ³⁸ »bogu svetog Luja« — ³⁹ »unuka Henrija IV« — ⁴⁰ viteški

pri bombardovanju Cadisa, iz straha, da bi jedna kugla mogla pogoditi Ferdinanda VII itd.

Ostaje dakle u svakom slučaju ovom ami intime⁴¹ velikog Carrel, Lamennais-a, Bérangera itd. čast da je za deset godina — zajedno sa prijateljem Aleksandrom — aranžirao najveću svinjariju u Španiji koja se ikada tamo dogodila i uz rizik da svoje Bourbone digne u vazduh.

Druga crta ovog hodočasnika na sveti grob: on sam priča u »Congrès de Vérone« kako je Louis-u XVIII i de Villèlu nametnuo Polignaca za poslanika u Londonu, iako ga obojica nisu trpeli. Kasnije pod Karlom X, kada je on sam bio poslanik u Rimu, iznenada je i sa puno buke dao ostavku čim je Polignac postao ministar, jer je izjavio da je sada »sloboda« izgubljena.

Ako budeš ponovo knjigu čitao, teško da ćeš umanjiti svoj prezir prema »crapauds«⁴² i njihovim »grands hommes«⁴³.

Do viđenja.

Tvoj
K. M.

⁴¹ prisnom prijatelju — ⁴² francuskim čiftama — ⁴³ velikim ljudima

186

Marx Engelsu
u Mančester

10. novembra 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Članak¹ je izvrstan. Da li za utorak ili za petak, to uredi kako Ti hoćeš, mada ja još ne znam da li ću imati secretary ready², pošto moja žena od pre tri dana leži u postelji, delom što se ne oseća dobro, delom zbog besa, pošto nas je dragi doktor Freund opet bombardovao opomenama koje su s obzirom na predstojeću katastrofu utoliko fatalnije. Generally, the situation is not pleasant³.

Čiča Göhringer je u zatvoru zbog duga. Njegova radnja je zatvorena. Bankrot. Otuda silna revolucionarna revnost, koju je blagorodni, kažu, u poslednje vreme opet bio razvio.

Pieper mora da radi u svojoj ustanovi od šest časova ujutru do devet časova uveče i da se za to vreme moli bogu oko dvadeset puta, što mu »čini dobro«. Ne puši i ne pije. Vodi decu u crkvu, itd. Pre nekoliko dana bio je na jedan čas u gradu. Izgledao je vrlo dobro.

Lupus⁴ je pozvao Dronkea za Božić u Mančester, a Dronke Imandta.

Inače ništa novo.

Tvoj
K. M.

¹ Engels, *Kampanja na Krimu* — ² sekretara na raspolaganju — ³ Uopšte, situacija nije prijatna. — ⁴ Wilhelm Wolff

187

Marx Engelsu
u Mančester

22. nov[embra] 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Dve funte primio, yesterday.¹

Prilažem pismo od Dana-a koje ti pokazuje kako humbugs² koriste vojne članke. U njemu navedena knjiga od Ripley-a o Mexican War³⁽⁴¹⁴⁾ nije još došla do mene. Reći ću da se sutra donese, prelistaću je i onda Tebi poslati.

Ako ikako možeš, pošalji u petak jedan članak, pošto sam u utorak pisao o Španiji⁴, a to u present circumstances⁵ nije moguće činiti dvaput nedeljno, s druge strane u mojim vrlo teškim finansijskim prilikama takav gubitak je u svakom pogledu neprijatan.

Njegova ekselencija, državni tužilac Blind je, čim su stigle lažne vesti o zauzimanju Sevastopolja, izvoleo napraviti plan da održi nemački miting — koji je trebalo da bude praćen i načelnom deklaracijom — protiv Rusije, nemačkih »Fürshten«⁶ i specijalno ad majorem gloriam⁷ gospodina državnog tužioca i nemačke emigracije in corpore⁸. Tom prilikom trebalo je da se »šefovi« svih frakcija peacefully⁹ sastanu. Ja i Freiligrath smo, naravno, odbili ovaj napad, čime je u prvi mah osujećen Blindov plan. Mais comme les grands esprits se rencontrent¹⁰, tako je neumorni Arnold Ruge — koji sad puni »Morning Advertiser« svakojakim glupostima — došao na sličnu pomisao i na njegov pismeni poziv održan je pripremni miting na kome su bili: *Vittinghof* (operator žuljeva; star 60 godina; Kurländer, koji ne govori ni jedan jezik; nekadašnji sluga kod kurlandskog grofa Vittinghofa, koji se sada izdaje za svog sopstvenog gospodara. Taj V[ittinghof] je po Arnoldovom planu trebalo da predsedava; banda nemačkih trgovaca (Gerstenzweig itd.) daće novac i sazvaće miting i pod njihovim nadzorom puštaće se nemačke izbeglice na platformu). Römer (Beckerov oćuh i notorni mouchard¹¹). Meyen. Buchheim. Ronge, Ruge. Blind. Geck¹². — Rezultat mitinga

¹ juče — ² mangupi — ³ meksičkom ratu — ⁴ Reklo bi se da je reč o narednom članku iz serije *Revolucionarna Španija*. — ⁵ sadašnjim okolnostima — ⁶ »knezova« — ⁷ u najveću slavu — ⁸ u celini — ⁹ miroljubivo — ¹⁰ Ali kako se velikih duhovi sreću — ¹¹ žbir — ¹² Amand Goegg

bio je da su se Geck i Ronge manje ili više »izazivali«. Državni tužilac Blind povukao se rasrdeno sa mitinga, jer šmokljan Ruge nije hteo da stavi u program reči »republika koja *nas sve* ujedinjuje«. Blind je posle toga došao kod mene — ja nisam bio kod kuće — i žali se »gorko« mojoj ženi na »prezir« koji uživa »nemačka emigracija« te da smo sprečili svaki »zajednički« korak. Kao da je neko od nas sprečavao onih sedam ili osam magaraca da se »ujedine« i da »manifestuju«. (Doduše mi smo sasvim potajno nameravali — što je uostalom državnom savetniku Blindu do ovoga trenutka nepoznato — ako bi njihov miting skrenuo na sebe pažnju i ako bi »Teutschland«¹³ odveć kompromitovali puženjem pred Englezima — da uz pomoć londonskih čartista *možda* održimo protivmiting.) — Kako vidiš, »veliki muževi u egzilu« misle da se mora opet nešto »raditi«.

Tom prilikom je Blind mojoj ženi još pričao da je »jedino Baden imao hrabrosti da proglasi republiku« itd. itd. Inače ništa novo.

Tvoj
K. M.

¹³ »Nemačku«

188

Marx Engelsu
u Mančester[London] 30. nov[embra] 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Zaboravio si da mi vratiš pismo od Dana-a — koje mi je vrlo važno u mom odnosu s tom gospodom. Omaškom nedostaju u Tvome izvrsnom članku¹ od utorka, dve prve strane. Ono što je bitno sadržano je svakako na pet sledećih strana, tako da je ta nezgoda pričinila samo stilističku nepravilnost.

Od poštovanog dra Freunda dobio sam priloženu treću opomenu. Šta misliš, da li da mu odgovorim? Izgleda mi da je on sklon krajnjim koracima, ce bon ami². Pri apsolutnom smanjenju prihoda od »*Tribune*«, usled čega sam pao ispod nivoa velikog Dronkea, izgledi za blagorodnog Freunda su mračniji no ikada. Najgore je to što će mi on uskoro opet trebati. Preko Tuckera mi je ponudeno da radim na »*Revue Retrospective*«, koja izlazi ovde u Londonu; ali još nisam dobio detaljniji odgovor o punctum puncti³, o honoraru.

Prekjuče sam najzad primio dva toma Ripley-ovog *Mexican war*, oko 1200 strana, velikog formata. Izgleda mi — dakle, čisto laički sud — da je Ripley kao vojni istoričar uzeo sebi za uzor *plus ou moins*⁴ *Napiera*.⁵ Knjiga je razumna i, kako mi izgleda, nije nekritična. Dana je sigurno nije čitao. Inače bi video da se njihov junak, general Scott, by no means, neither⁶ kao vrhovni komandant ni kao džentlmen ne pojavljuje u povoljnoj svetlosti. Stvar me naročito interesuje jer sam nedavno čitao pohod Ferdinanda Corteza u knjizi Antonija de Solisa *Conquista de Mexico*. Mogla bi se činiti vrlo interesantna poređenja između dva conquistas⁷ Uostalom, mada mi vrhovni komandanti — kako Taylor tako i Scott — izgledaju sasvim osrednji, čitav rat je sigurno dostojna uvertira za ratnu istoriju velike zemlje Jenkija. Ogromni prostori na kojima se odvija akcija i mali broj ljudi kojima se ona izvodi (uz to više volunteers⁸ nego regular army⁹), daju joj »američku«

¹ F. Engels, *Inkermanska bitka* — ² taj dobri prijatelj — ³ glavnoj tački — ⁴ manje-više — ⁵ William Napier — ⁶ nipošto, ni — ⁷ osvajanja — ⁸ dobrovoljaca — ⁹ regularne vojske

originalnost. Što se tiče Taylora i Scotta, izgleda da se čitava njihova zasluga sastoji u tome što su bili uvereni da se Jenki mogu uvek izvući, ma koliko zaglibili. Početkom iduće nedelje poslaću Ti ova dva toma. Piši mi — pošto su voluminozni — da li poštom (nisam obavešten o novim odredbama) ili preko Parcel Company.¹⁰

Addio.

Tvoj
K. M.

¹⁰ Preduzeće za otpremanje paketa.

189

Marx Engelsu

u Mančester

[London], 2. decembra 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

I think not, Sir¹, da se Tvoje pismo^[415] ili i samo Tvoje ime može dovesti u vezu sa poštovanim »Freundom«². (Taj Jevrejin navaljuje toliko zato što je zbog *otmenog* vaspitnog zavoda koji je podigao svojoj ženi u St. John's Woodu, dospeo at the very brink of bankruptcy³. Sada sam preko Corneliusa saznao detalje.) Ja sam mu na osnovu Tvoga pisma pisao sledeće: 1. u prilogu šaljem mu pismo od Dana-a iz koga može videti kako je trgovinska kriza u Americi delovala *na mene* i preko mene *na njega*; 2. međutim ja sam, da bih pokrio gubitak, stupio u nove literarne veze, na osnovu kojih hoću da se pismeno obavežem da mu svakog desetog u mesecu, od januara 1855, plaćam po četiri funte. Suma iznosi još oko 17 f. st. Ako gospodin Freund ne pristane na to, neka me *tuži*. Pismo od Dana-a štiti me od svakog suda, kao što će sam uvideti. Ako Tebe direktno uvučem u to, izgubiću: 1. čitavu svoju poziciju prema Freundu; 2. on će pričati (i odmah saopštiti pismo) učitelju u svome zavodu, gospodinu Gottfriedu Kinkelu, ovaj gospodinu Gerstenbergu, ovaj svakom nemačkom Jevrejinu u City-u, dok ne dopre do Blanc-a, što by no means⁴ ne bi bilo poželjno.

Pitao sam Lassalle-a da li bi za mene u Nemačkoj mogao naći neki literarni business⁵, jer in regard⁶ na smanjene prihode i povećane izdatke moram ozbiljno da preduzmem nešto. Lassalle mi sad predlaže sledeće, o čemu želim da čujem Tvoj *dobro promišljeni* sud. Njegov rođak dr. *M. Friedländ[er]* biće početkom ovog meseca vlasnik lista »Neue Oder-Zeitung«^[416], ali – u kompaniji sa *Steinom* i *Elsnerom*. Ja treba da budem londonski dopisnik za taj list. Friedländer misli da u početku neće moći da plati više od 20 talira mesečno. Međutim, Lassalle misli da će moći da ga natera na 30. Voilà la proposition⁷. Suma je mizerna. Ali, za to malo dopisa za jedan nemački budžaklijski list ne može se ni

¹ Dragi gospodine, ja ne mislim — ² dr Freundom (igra reči jer znači i »prijatelj«)— ³ na ivicu bankrota — ⁴ ni najmanje — ⁵ posao — ⁶ s obzirom — ⁷ To je predlog.

tražiti bogzna šta. Četrdeset do 50 funti moglo bi se uvek zaraditi. Ali glavna teškoća jesu — Elsner i Stein! Ovo utoliko zrelije treba razmisliti što gospoda nisu konzervativci, već su šta više *liberali* i u direktnijem protivstavu prema nama nego »Neue Preußische Zeitung«. That is the question.⁸ Razmisli o tome dobro.

Šaljem ti jedan broj »People's Paper«-a da bi upoznao Jones-ove dodge⁹ sa Barbèsom (koga je on, među nama budi rečeno, držao za Blanquija) i njegovu agitaciju protiv Bonaparte povodom njegovog eventualnog puta u Englesku. Ova stvar ozbiljno uznemirava ovdašnje »vlasti«, i policija je, gde god je to mogla, naredila da se cepaju plakati. Čak »Reynolds« i »Leader« su ga denuncirali zbog njegovog nepatriotskog raspoloženja⁴¹⁷¹. Udesio je da se u njegov komitet antibonapartističkog pokreta prvobitno izaberu počasni članovi, između ostalih i ja. Ja sam ga ismejao i specijalno ukazao na to da, ako taj move¹⁰ treba da deluje i ovde i na Kontinentu, on mora zadržati čisto engleski karakter. On je to uvideo kao što ćeš videti iz njegovih primedaba na prethodnoj sednici sa French refugees¹¹.

U ponedeljak ću preko navedene Parcel Company¹² poslati Ripley-a⁴¹⁴¹ i Solisov *Conquista de Mexico*. Poslednje vrati odmah čim Ti ono više ne bude potrebno, pošto Solis nije moj. Ripley-a sam celog pročitao (naravno letimično, kako je za moje potrebe dovoljno). Sada mi je sasvim jasno — i Ripley u »suzdržano« sarkastičnoj formi daje to često na znanje — da je veliki Scott sasvim običan, sitničav, netaalentovan, čangrizav, nenavidan džukac i šarlatan koji je, svestan da za sve ima da zahvali hrabrosti svojih vojnika i veštini svojih divizionara, činio podlosti da bi sebi obezbedio slavu. On je, kako se čini, isto tako veliki general kao što je many sided¹³ Greeley veliki filozof. Za vreme čitavog vojnog pohoda taj subjekt je samo pravio zbrku i činio stvari za koje je zaslužio da bude streljan od svakog pristojnog ratnog suda. Međutim, on je prvi (po rangu) general Amerike. Zato Dana valjda veruje u njega. Taylor sigurno još uvek više vredi od Scotta, što je, izgleda, američka publika osetila, pošto je prvog učinila predsednikom Sjedinenih Država a drugog kraj svih njegovih napora pustila da postepeno propada. Meni izgleda da je general Worth najznačajniji, o čemu mi moraš reći svoje mišljenje čim pročitаш stvar. Zatim, osobito o još jednoj tački. Nije li curious¹⁴ što je Scott uvek dve do deset milja udaljen od active operations¹⁵, *nikada se sam ne pojavljuje na bojnopolju, već vazda samo iz sigurnog zaklona* »is observing the progress of events«¹⁶. On se čak i ne pojavljuje,

⁸ To je pitanje — ⁹ marifetluke — ¹⁰ šahovski potez — ¹¹ francuskim izbeglicama — ¹² Preduzeće za otpremanje paketa — ¹³ svestrani — ¹⁴ čudno — ¹⁵ aktivnih operacija — ¹⁶ »posmatra razvoj događaja«

što Taylor ipak čini kada je pojava vrhovnog komandanta potrebna da se digne »moral« vojske. Posle vrlo žestoke bitke kod Kontrerasa on kreće napred sa čitavim svojim štabom pošto je stvar već bila svršena. Za vreme kolebljive bitke kod Molino del Reja on poručuje »hrabrim« ljudima da izdrže i da će možda i sam doći. Njegov »diplomatski« talent može se sravniti samo s njegovim vojnim talentom. Ako je kad nepoverljiv, to je uvek prema svojim talentovanijim komandantima divizija, ali nikada prema Santa Anni, koji ga kao matoro dete vuče za nos. — Izgleda mi da je za taj rat karakteristično to što svaka divizija, svaki pojedinačni mali korpus trupa, uprkos tome što je šef davao pogrešna naredjenja ili ih uopšte nije davao, uvek stubbornly¹⁷ napada na cilj i svaki incident spontaneously¹⁸ iskorišćava, tako da najzad ipak ispada nešto celo. Jenkijima svojstveno osećanje nezavisnosti i individualne sposobnosti, možda je veće nego kod Anglosaksonaca. Španci su već degenerisani. Ali degenerisani Španac, Meksikanac, to je ideal. Svi poroci, razmetljivosti, frazerstvo i donkihoterija Španaca dignuti na treći stepen, ali ničega solidnog što ovi imaju. Meksički gerilski rat je karikatura španskog pa je čak i bekstvo regularnih trupa daleko prevaziđeno. Ali zato Španci nisu proizveli takav talent kao što je Santa Anna.

Vale.

Tvoj
K. M.

Da li si u feljtonu »Köln[ische] Zeit[ung]«-a od subote čitao kako Jacobus Venedey — Kobes I von Keln¹⁹ — grdi Heinea. Tog uživanja ne smeš se odreći. I Kossuthovo unapredjenje za generala!!!

¹⁷ tvrdoglavo — ¹⁸ spontano — ¹⁹ Kelnski Kobes I, — nadimak Jakoba Venedeya prema glavnoj ličnosti istoimene Heineove pesme

190

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. decembra 1854.

Dragi Frederic,

Danas ću odneti jedan članak¹ na poštu iako znam da pošta ne ide. Od danas za osam dana pisaću o parlamentu. A Tebe molim da mi u *četvrtak svakako* pošalješ *jedan članak* da bih u petak (kada vučem) mogao računati s dve funte više. Ionako nije potpun broj. Ako se ništa ne desi, možeš doneti nešto o austrijskoj vojnoj sili^[418].

Brošuru o »germanstvu i slovenstvu« moraš Ti napisati^[419]. Pročitaj još i Bauerovu *Englesku i Rusiju*^[420] (pisanu na francuskom). I Gustav Diezel je napisao nešto »pozamašno« o tom predmetu^[421]. Da li Ti je poznata knjiga »Statistisches über Russland« od barona von Bodea² (izašla pre otprilike pola godine)?^[422]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Očigledno je reč o članku F. Engelsa, *Krimski rat* — ² u originalu: Rhode

191

Marx Engelsu

u Mančester

London, 15. decembra 1854.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Baš sad sam primio Tvoje redove i jako se radujem što ću Te za osam dana videti ovde⁽⁴²³⁾.Članak¹ primio.Barthélemyjev kraj je glorious²⁽⁴²⁴⁾. Na jučerašnjem saslušanju (ili tačnije na coroners inquest³) kaže se da su kod njega nađeni značajni papiri iako se ne odnose na ubistvo. Bilo bi neprijatno ako bi se među njima našli papiri od ranije i budemo na taj način dovedeni u vezu s jednim tipom koji je za nas — time su se one barabe hvalile — »spremio« kuglu za slučaj povratka u Pariz.Bauera⁽⁴²⁰⁾ nisam čitao. Donesi ga dakle sobom.Iduće nedelje počinjem sa dopisima za »N[eue] O[der]-Z[eitung]«⁽⁴¹⁶⁾. Zasada 30 talira mesečno. No ja pretpostavljam da će se gospoda zadovoljiti sa tri dopisa nedeljno. Ja ne mogu, pošto nemam novaca da kupim knjige, da za 30 talira mesečno kažem zbogom svojim studijama u biblioteci. Ma koliko da mi je ta stvar neprijatna, prihvatio sam je radi umirenja žene. Njeni prospects⁴ su, naravno, gloomy⁵.Ono što naročito cenim kod Ripleya⁽⁴¹⁴⁾ je to što se on ne odaje nikakvim oduševljenim preterivanjima. Izgleda da se strategijske greške u meksičkom ratu pri potpunom nedostajanju plana same po sebi razumeju. Što se tiče finijih taktičkih omašaka, to ja of course⁶ ništa ne razumem. Izgleda mi da je on uzeo Napiera⁽⁴⁰⁹⁾ za uzor, pošto Meksikance opisuje onako kao ovaj Špance, i, drugo, što se trudi da zadrži fairness⁷ prema protivnicima.Sutra ću dobiti Blinda i suprugu na vrat. Ovaj »finschtre«⁸ rusofob i »Repelbikaner«⁹ ostaje pri tom da je Baden prava zemlja budućnosti.Salut. Pozdravi i Lupusa¹⁰ s moje strane.

Tvoj

K. M.

¹ Reč je o delu članka koji je napisao Engels za zajednički članak pod nazivom *Razvoj rata* — ² slavan — ³ pregledu leša — ⁴ izgledi — ⁵ mračni — ⁶ naravno — ⁷ nepristrasnost — ⁸ dijalekatski: mračni — ⁹ dijalekatski: republikanac — ¹⁰ Wilhelm Wolff

1855

192

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 12. januara 1855.

Dear Frederic,

Juče sam poslao »*Tribune*«-i report¹ o industriji i trgovini i sada još imam da im pošaljem dva članka, pa sam odužio svoj dug prema njima. Iduće nedelje idu dva parobroda, u utorak i petak, i bilo bi vrlo dobro ako bi mi u utorak mogao poslati članak o *un sujet quelconque*².

Moja žena krupnim koracima ide u susret katastrofi.

Odavde ništa novo. Götz je pisao Sidney Herbertu zbog »oficirskog patenta« u apokrifnoj »legiji stranaca«^[425]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ izveštaj (članak K. Marxa, *Trgovinska kriza u Britaniji*) — ² bilo kom predmetu

193

Marx Engelsu
u Mančester

London, 17. januara 1855.

Dragi Frederic,

Juče of course¹ nisam mogao da pišem »Tribune«-i i još za neko vreme neću moći, jer se juče između 6 i 7 izjutra moja žena oslobodila jednog bona fide traveller²14261 — na žalost of the »sex« par excellence³. Da je muško, bilo bi bolje.

Znaš li Ti da je crveni Wolff jedan od londonskih dopisnika »Augsburgera«? To sam slučajno otkrio. Čitao sam, naime, jedan članak u navedenom listu⁴271 gde je bilo svakojakih glupavih refleksija o »zavičaju« i »domaćem ognjištu«, i »tudini« — sve to radi objašnjenja teškoća sa kojima se bore britanske trupe u Balaklavi. Video sam Freiligratha i pričao mu da sam čitao jednu glupost u »Augsburger A[llgemeine] Z[eitung]«-u, za kakvu je kapabel⁴ samo Lupus Rufus⁵. F[reiligrath] je zatim i potvrdio da je W[olff] »real identical Kobes«⁶.

Sada imam tri sveske Heinea kod kuće. Između ostalog on opširno priča laž, da smo ja itd. došli da ga tešimo kada je on u »Augsburger A[llgemeine] Z[eitung]«-u bio »napadnut« da je primao novac od Louis-a-Philippe-a. Dobri Heine namerno zaboravlja da sam ja intervenisao u njegovu korist krajem 1843, dakle da to nije moglo stajati u vezi s činjenicama koje su izašle na videlo *posle* februarske revolucije 1848. But let it pass⁷. Mučen svojom rdavom savešću, jer stari pas ima za sve takve priče monstrozno pamćenje, on pokušava da kajolira⁸14281.

Očekujem Te dakle za Friday⁹. Danas više ne mogu da pišem pošto imam da ekspedujem masu obaveštenja o rođenju deteta.

Tvoj
K. M.

¹ naravno — ² dobronamernog putnika — ³ lepšeg pola — ⁴ sposoban — ⁵ crveni Wolff — ⁶ »istinski Kobes« (ironično upoređenje: F. Wolffa sa nemačkim publicistom Wenedegem koga je Heine ismejao u pesmi *Kobes I*) — ⁷ Ali, neka mu bude. — ⁸ laska — ⁹ petak

194

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 19. januara 1855.
28. Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Sasvim sam saglasan s Tvojim predlogom – i vrlo sam zahvalan.

S parlamentom stvar neće ići sasvim glatko zbog vremena. But never mind.¹

Tvoje pismo od juče primio⁽⁴¹⁵⁾ sam danas tek u 4 časa po podne jer ga onaj magarac poštar (to se dešava već drugi, treći put, ja ću se žaliti Postoffice²) predaje 28, Soho square, umesto 28, Dean Street. Piši ubuduće na adresu: 28, Dean Street, *Soho* (*a ne Soho Square.*) Zbog odocnelog prispeća pisma mogu danas da Ti uputim samo ovo nekoliko redova.

Šta je to sa Barthélemyjem? To sam prevideo u »Augsburger«-u⁽⁴²⁹⁾. Verovatno izmišljotina mizernog »Oly« ili »Ody«, jednog dopisnika lista »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]« i lumpa iz Švajcarske.

Salut.

Tvoj
K. M.

U City-u vlada kolosalna panika, i Freiligrath mi piše juče da se među samim »sangvinistima« ne očekuje ništa dobro za početak proleća.

¹ Ali ne mari. — ² poštanskom uredu

195

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 24. januara 1855.

Dear Engels,

Iz današnjeg »*Times*«-a ćeš videti da se o parlamentu *nema* šta pisati. Važna debata tek *četvrtak veče*. Ne preostaje dakle ništa drugo nego se prihvatiti »*kakve bilo* teme«.

Salut.

Tvoj
K. M.

196

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 30. januara 1855.

Dear Frederic,

Ono što je potrebno za *karakteristiku koalicije* ja ću iseći iz »*Tribune*« i Tebi poslati, a gde postoje praznine ja ću rukom umetnuti^[430]. Teško da ću već danas biti s tim gotov, pošto sa strahovito dugačke jučerašnje sednice moram onim breslavskim magarcima¹ poslati rezime i zbog vrlo zabrinjavajućeg stanja bebe² — moja žena je naprotiv vrlo dobro — do 1 čas (sada) bio sam zadržan sa domestic affairs³, tako da će moja škrabotina biti kod Tebe po svoj prilici tek u četvrtak ujutru.

Ako Palmerston postane ministar predsednik, biće veselo.

Da li si čitao Barthélemyjevu *confession*⁴ u jučerašnjem »Advertiser«-u?

Tout à vous⁵.

Ch. M.

¹ »*Neue Oder-Zeitung*« — ² Eleanor Marx — ³ domaćim poslovima — ⁴ *ispovest*
— ⁵ Sasvim vaš

197

Marx Engelsu

u Mančester

London, 31. januara 1855.

Dragi Engels,

Prilažem dva članka o Gladstonovim finansijama^[431]. U prvom očigledno ima nekoliko pogrešno štampanih brojki. Međutim, Tebi je potrebno da imaš pred očima samo spirit¹ čitavog plana.

Evo pregleda dela koalicije^[430].

1853.

Decembar 16.² Disraeli pada (većina protiv njega 19), navodno zbog proširenja kruga platilaca kućarine i zbog «extension of the general area of direct taxation³. Irish brigade^[432] odlučuje. — Stvaranje koalicije: We have now arrived at the commencement of the political millenium». («Times») . . . *Christmass recess*.⁴

Februar 10. Parlament se ponovo sastaje. Stari Russellov program iz 1850. O *reformbillu*^[433] moglo bi biti govora samo u tom slučaju ako bi se sledeće zime ponovo sastali. «Next session is not quite so uncertain as to-morrow».⁵ («Times» . . .)

Tome naprotiv obećao je masu praktičnih i administrativnih reformi: reformu zakona, regulisanje železnica, vaspitanje itd. Gladstone odgoda svoj budžet do *posle* Easter recess⁶.

Februar 18. «It is no longer a Ministry of Reform: it is a Ministry of Progress, every member of which resolves to do nothing. All difficult questions are open questions.»⁷ (*Disraeli.*)

21. februar. Clarendon Foreign minister⁸. — Russel ministar bez portfelja i bez prinadležnosti.

Februar 24. Russellov predlog zakona o Jevrejima.^[434] «The Policy of Abstention» proclaimed on the Eastern question, also the ministerial policy at home.⁹

¹ duh — ² 1852. — ³ «proširivanje opšte oblasti *direktnog* oporezivanja» —

⁴ «Sad smo na pragu političkog *hiljadugodišnjeg* carstva» . . . *Božićnji raspust*. —

⁵ «Naredno zasedanje nije sasvim neizvesno, kao sutrašnji dan» — ⁶ Božićni praznici

— ⁷ «To nije više ministarstvo reforme: to je ministarstvo napretka u kome svaki član odlučuje da ništa ne radi. Sva teška pitanja su otvorena pitanja.»

— ⁸ ministar spoljnih poslova — ⁹ Objavljuje se «politika suzdržljivosti» u istočnom pitanju, takođe unutrašnja politika vlade.

4. april. Russellov Educational Reformbill¹⁰.

7. april. Pre predloga budžeta: Gladstonov Financial scheme¹¹.

15. april. Diskusija u Donjem domu o gunpowderplot-u^{12[245]}. Pokazalo se da Palmerston radi kao general informer¹³ za continental police¹⁴. — *Easter recess*¹⁵. (Ne znam datum.)

31. maj. Russel vreda katolike u parlamentu¹⁴³⁵¹. Irski članovi istupaju iz ministarstva. Aberdeenovo pismo njima od 3. juna. Russell opoziva.

Glavni predmeti prolećnog i letnjeg zasedanja:

1. *Indiabil*¹⁶. Ministarstvo hoće da produži East India Company Charter (expiring on April 1854)¹⁷ na 20 godina. *Primorano* je da to napusti i da pristane na to da njegov predlog važi *samo* kao *privremen* dok to parlament bude hteo. Sa izuzetkom odredbe da appointments u civil service i scientific military services¹⁸ budu otvorena javnoj konkurenciji, ovaj akt se ograničava na to: Sir Charles Wood (predsednik board of control¹⁹) prima 5000 umesto 1200 funti kao ranije, 18 direktora umesto 24. Umesto da svi budu imenovani od Court of proprietors²⁰ sada odbor imenuje 12, a 6 ministarstvo. Plata direktora 300 - 900 funti a predsedavajućeg i zamenika predsedavajućeg do 1000 funti... još *povišena*. Vice-kraljevstvo Indija odvojeno od vice-kraljevstva Bengala. Novo presidency on the Indus.²¹ Tako umesto jevtinih i, kao što je praksa pokazala, upotrebljivih simple commissioners²², novi governors i presidents sa luxurious councils. New sinecures.²³ Nekoliko sasvim beznačajnih reformica u indijskoj pravnoj službi.

2. *Budžet*. Mnoge features²⁴ od toga ukradene od Disraelija, samo što je on ukinuo excise duties²⁵ u interesu grada, a Disraeli tobože u interesu farmera; tako stvar sa tee duty²⁶, proširenje neposrednog oporezivanja itd. izraelskog porekla. Neke od najvažnijih odredaba nametnute su Gladstonu, pošto je u parlamentu u više mahova *nadglasan* u svojoj opoziciji protiv njih. Tako na primer ukidanje advertisement duty; succession duty.²⁷ Licensing system new regulation²⁸ napušteno je, pošto je više puta u toku sednice menjano. Od celog budžeta koji je nastupio s pretenzijom sistematske enciklopedije, nije ostalo ništa do mixtum compositum iz little items²⁹. *Karakteristično*: blagorodni G[ladstone] ubacuje posebni

¹⁰ predlog Zakona o reformi obrazovanja — ¹¹ finansijski plan — ¹² barutnoj zaveri — ¹³ glavni izvestilac — ¹⁴ kontinentalnu politiku — ¹⁵ uskršnji raspust — ¹⁶ Predlog zakona o Indiji — ¹⁷ dozvolu Istočnoindijskog društva (koja ističe aprila 1854) — ¹⁸ postavljena u upravnoj službi i naučnim vojnim službama — ¹⁹ nadzornog odbora — ²⁰ odbora vlasnika — ²¹ Predsedništvo induske oblasti — ²² prostih opunomoćenika — ²³ namesnici i predsednici sa skupim savetima. Nove sinecure — ²⁴ crte — ²⁵ porez na potrošnju — ²⁶ porezom na čaj — ²⁷ porez na oglase; porez na nasledstvo — ²⁸ Novo regulisanje krčmarine — ²⁹ mešavina neznatnih stvari

bill³⁰ — u svoj budžet — ukidanje stamps on newspaper supplements³¹ — da bi kupio »Times«, čini mu time poklon od 30 - 40 000 funti godišnje. Pošto samo on donosi supplements³², konsoliduje njegov monopol. »Times« iz zahvalnosti napušta svoju polemiku protiv njegovog income-tax³³ i danas opet zahteva da Gladstone ude u novi kabinet.

3. *Irische Landlords and Tenants bill.*^[436] Podneo ga torijevac Napier³⁴ za vreme Derbyjevog ministarstva. Izabran je 7. avgusta posle desetomesečnog savetovanja u commons³⁵. Aberdeen je (9. avgusta) u Lords³⁶ izrazio svoje zadovoljstvo što su mu ovde u tišini učinili kraj.

4. Parliamentary reform, national education reform law reform (a few trifles apart) etc. postponed. Transportation bill^[437], Navigation bill³⁷ etc. nasleđeni od Derbyjeve vlade. Predlog zakona o Jevrejima će propasti. Verovatno ministarstvu pripada [sam α]³⁸ drugi, *veliki Cab Act*³⁹, koji je odmah u parlamentu morao biti ponovo reformisan čim je napustio njegov prag, jer ta gospoda kraj »svog talenta« nisu kadra da regulišu čak ni pitanje fijakera. β) Gladstonova konverzija public debt⁴⁰ koju je on već 28. jula morao priznati u parlamentu za failure⁴¹.

August 20. (Dan odlaganja parlamenta za — 27. oktobar.) Palmerston raspušta Donji dom sa uveravanjem da mogu biti spokojni što se tiče istočne afere, »as far as the evacuation of the principalities was concerned«⁴². Njegova zaloga je, kaže, »his confidence in the honour and character of the Russian Emperor«, which would move him to withdraw his troops voluntarily from the principalities.⁴³

3. decembar. Sinopa.^[438]

12. decembar. *Nota* četiri powers⁴⁴ Porti u kojoj se od nje au fond⁴⁵ još više traži nego u bečkoj noti.^[439]

14. decembar. Parlierston najpre daje svoju saglasnost u ministarskom savetu da se telegrafiše u Beč da Sinopska afera ne treba da smeta pregovorima, i zatim, da bi obmanuo filistre, on

15. decembra daje svoju resignation⁴⁶ tobože zato što je protiv Russellovog reformbilla⁴⁷. Naravno, opet se vraća čim je postigao svoj cilj.

³⁰ predlog zakona — ³¹ taksa na novinske priloge — ³² priloge — ³³ poreza na dohodak — ³⁴ Joseph Napier — ³⁵ Donjem domu — ³⁶ Gornjem domu — ³⁷ Predlog zakona o reformi parlamenta, reformi nacionalnog vaspitanja, reformi prava (izuzev nekoliko malenkosti) itd. *odložen*. Predlog zakona o deportaciji, predlog zakona o plovidbi itd. — ³⁸ papir oštećen — ³⁹ projekt zakona o fijakerima — ⁴⁰ javnih dugova — ⁴¹ neuspех — ⁴² što se tiče evakuacije Dunavskih kneževina — ⁴³ »njegovo poverenje u čast: karakter ruskog cara«, koji će ga pokrenuti da svoje trupe dobrovoljno povuče iz kneževina — ⁴⁴ sile — ⁴⁵ u osnovi — ⁴⁶ ostavku — ⁴⁷ predloga o reformi

1854.

Sredina januara. Ostavka *Sadleira*, brokera⁴⁸ irske brigade zbog skandaloznih disclosures pred jednim Irish court of law⁴⁹. Bio je lord (junior) finansija. (*Kasnije*, virtuous⁵⁰ Gladstone hoće da pošalje kao guvernera u Australiju svoga rodaka Lawleja, koji je igrao na berzi dok je bio sekretar chancellor of the Exchequer⁵¹ i kladilac od zanata. Blamiran je u Parlamentu. Taj isti »kreplosnik« postavlja O'Flahertyja, koji beži s kasom, i uvodi u Poor Law Administration⁵² nekog *Haywarda* zato što je napisao pozamašnu paskvilu protiv Disraelia. Svakakvi jobs⁵³, prljavština pada na kreplosnog Gladstona.)

Početak februara. Ponovno otvaranje parlamenta.

6. februara. Palmerston objavljuje da će podneti bill⁵⁴ za organizovanje milicije u Irskoj i Škotskoj. Dvadeset osmog marta objavljen rat. Podnosi bill tek *krajem juna*.

17. febr[uara]. Russell podnosi svoj reformbill⁴⁷, koji je učinio uslovom i izvinjenjem svoga ulaska u koaliciju. Deset nedelja kasnije povlači ga sa »suzama«. Iz zahvalnosti postaje opet president of the Privy Council⁵⁵ i dobija prinadležnosti.

6. mart. Gladstone zahteva »only the sum which would be required to bring back the 25 000 men about to leave the British shores«. Doubles the income tax for 6 months. May 8.⁵⁶ on mora opet podneti novi budžet.

Sredina marta. Car⁵⁷ ih primorava da objave rat objavljivanjem »Secret and Confidential correspondence«^{58[356]}, koja počinje jednom depešom od 11. januara 1853. i žigoše kao namerne laži sve izjave koje su ta gospoda dala 1853.

7. april. Lord Grey (hteo je još tada da postane ministar vojni, čuven po tome što je kao ministar kolonija sve engleske kolonije doterao do ivice ustanka) držao je svoj govor u Gornjem domu o nedostacima *engleske vojne organizacije*. To je ministrima 8. juna dalo samo priliku da odvajanjem Ministry for war⁵⁹ od Colonial ministry⁶⁰, bez koncentracije departmana, stvore jedno mesto i jednu platu više. Isto tako koristi se *kolera* da bi se stvorilo mesto za jednog independent⁶¹ predsednika »board of Health«⁶² i time novo ministarsko mesto i plata.

⁴⁸ posrednika — ⁴⁹ otkrića . . . pred irskim sudom — ⁵⁰ kreplosni — ⁵¹ rizničara — ⁵² uprava za sirotinju — ⁵³ nečisti poslovi — ⁵⁴ predlog zakona — ⁵⁵ predsednik Državnog saveta — ⁵⁶ »samo sumu koja je potrebna da bi se vratilo 25 000 ljudi koji nameravaju da ostave britansku obalu«. Udvaja porez na prihode za 6 meseci. 8. maja — ⁵⁷ Nikolaj I — ⁵⁸ tajne i poverljive prepiske — ⁵⁹ ministarstva vojske — ⁶⁰ ministarstva kolonija — ⁶¹ nezavisnog — ⁶² »Ministarstva zdravlja«

Maj 29. *«their (ministara) measures were kicked overboard in a very unceremonious manner.»*⁶³ (*Bright.*)

Rezime njihove unutrašnje delatnosti na ovoj drugoj sednici; podneto sedam glavnih zakonskih predloga. Od toga su 3 defeated: bill for the entire change of the law of settlement⁽⁴⁴⁰⁾; bill za public education in Scotland; bill on the entire reconstruction of Parliamentary oaths. 3 *withdrawn*: Bribery Prevention bill; bill for the complete change of civil service; measure for Parliamentary reform⁶⁴. Jedan bill — Oxford Parliamentary reformbill⁶⁵ — prošao je ali sasvim osakaćen i preinačen.

August 12 prorogacija parlamenta.

Vanredna decembarska sednica: bills o foreign legion⁶⁶⁽⁴²⁵⁾ u miliciji⁽⁴⁴¹⁾.

Čitanje ove liste podsetiće Te na dovoljno činjenica da bi mogao da ismeješ tu gospodu, a uzgred da i poštovanom Palmerstonu unapred (ako postane ministar predsednik) opet nešto prikačiš.

⁶³ *«Njihove mere su odbačene bez ikakvih formalnosti»* — ⁶⁴ *odbačena*: predlog zakona za potpunu izmenu zavičajnog zakona; predlog zakona za javno školstvo u Škotskoj; predlog o potpunoj izmeni parlamentarne zakletve. *Povučena*: predlog o zabrani uticanja na izbore; predlog za potpunu izmenu upravne službe; mere za reformu parlamenta — ⁶⁵ predlog zakona za reformu Parlamenta — ⁶⁶ predlog zakona o legiji stranaca

198

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. februara 1855.

Dragi Frederic,

Najlepše hvala za članak¹. Newcastl je gadno blamirao Russella, međutim je magarac na kraju svoga govora postao opet odveć dirljiv.

Moja žena se oporavlja, ali stanje deteta² me zabrinjava.

Prilažem 1. pismo od Lassalle-a; 2. Danielsa; 3. isečke na koje se poziva Lassalle. Goldheim je pod imenom »Lassalle« obilazio radnike u Sollingenu itd. 4. Pismo od Steffena, koji uostalom propušta da navede svoju adresu u Brajtonu, te će opet gundati ako mu *zato* ne odgovorim.

Jones — zbog one Barbès-priče — dohvatio se naravno s Francuzima i to s njihovim *crapule*³. Tako je tad opet bio aranžiran veliki banket svih nacija sveta za proslavu februara. Došao je i meni, ja sam ga ismejao. Njegovi Francuzi (sasvim nepoznati mob⁴) su međutim pozvali bivše Schapperovo društvo⁵, koje takve predloge of course⁵ nije odbilo. Takođe i nezadovoljnici iz poljske i italijanske emigracije — koje ne ubrajaju u »višu emigraciju« — kažu da su se *organizovali*, da bi poslali deputate u komitet⁶. Juče smo ja i Götz pričini sebi zadovoljstvo da nas Jones odvede na njihovu sednicu i to u svojstvu »slušalaca«. On nas je predstavio kao »old friends of the chartist party«⁶, koji svakako imaju pravo da zadovolje svoju radoznalost. Ko je tamo sedeo? Razne francuske čifte najniže vrste. Neki *španski* krojač ili fabrikant duvana koji je »sam sebe sazvaio«. *Stechan* (malo čaknut) i iza njega tri notorna nemačka geaka. Otkako ne mogu više dobiti samog Schappera, Stechan pokušava da podražava njegovo lice, njegovu mračnu ozbiljnost i njegove gestove na isti način kao i mesar Legendre Dantona. Ali ne samo to. *Hercen*, Rus, nepozvan je došao na prethodnu sednicu i predložio (*sâm*) da ga imenuju za člana komiteta. Na sednici kojoj smo mi prisustvovali pročitano je jedno njegovo snishodljivo pismo i pošto su dubokopolitički Francuzi našli da je on »un garcon charmant«⁷, to je bez daljeg primljen. Sednica, brbljanje

¹ Reč je o članku *Poslednja britanska vlada*. — ² Eleanor Marx — ³ ološem — ⁴ svetina — ⁵ naravno — ⁶ stare prijatelje čarističke partije — ⁷ »dražestan mladić«

Francuza; ukočeni pogled Nemaca, gestikuliranje španskog krojača bili su toliko nesnosni da je Jones (chairman⁸) 1. predložio da svaki govori samo jednom i ne više od 10 minuta; 2. na primedbu da Španac nije emigré, jer je tamo demokratija pobedonosna, napravio je dvosmisleni kompliment »da on želi čitavoj emigraciji u Londonu istu sudbinu« i da tako »ne bude potrebno da se drže internacionalni komiteti« u Londonu.

Götz i ja imali smo tu komediju gratis i pušili smo strašno kao nemi posmatrači. Tamo se sopstvenim očima moglo videti dokle je doterala »la vraie démocratie⁹».

Tvoj
K. Marx

⁸ predsedavajući — ⁹ »istinska demokratija«

199

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. februara 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Potvrđujem Ti najpre prijem »bullion«-a¹ i drugo izvrsnog članka² od danas. Četiri-pet dana bio sam sprečen da pišem, pa i Tebi, i to zbog jakog zapaljenja očiju, koje još nije sasvim prošlo, a i moja usual secretary³ nije usled hladnog vremena tako brzo ustala iz postelje, kao što je to inače bivalo. Međutim, mislim da će uskoro opet moći zauzeti svoje mesto. Zapaljenje očiju navukao sam čitanjem svojih sopstvenih sveski o ekonomiji, ako ne da bih stvar izradio, a ono da bih ovladao materijalom i da bih ga imao ready⁴ za obradu.

Pisao sam Ti kako se Hercen nametnuo »international committee«⁵ [442]. Prilažem njegovo pismo u kome zahvaljuje za »neprimljeni poziv«. To pismo je bilo određeno za objavljivanje u »People's Paper«-u, da bi se njegova važnost coram publico⁶ konstatovala. To im nije pošlo za rukom jer sam ga ja odmah izmamio od Jonesa. Međutim, Hercen se prijavio kao jedan od govornika na svečanosti.

Prilažem i jedno drugo pismo, u kome komitet poziva mene na banket i na »učesće na mitingu«. Ja ne bih hteo da izazovem neraspoloženje kod Crapauds⁷ a još manje kod čartista. Pitam dakle: *u kojoj formi* da odbijem stvar? Piši mi *obratnom poštom* Tvoje mišljenje o tome. Stvar se mora odbiti: 1. zato što su takvi mitinzi, uopšte, mlaćenje prazne slame; 2. zato što bih se time u ovom trenutku *beskorisno* izlagao *governmental persecutions*⁸ a Palmerston motri na mene; 3. zato što nigde i nikada ne želim da figuriram zajedno sa *Hercenom*, pošto nisam mišljenja da »old Europe«⁹ treba regenerisati ruskom krvlju. Da se nešto u odgovoru pozovem na Hercenovo prisustvo?

Jones je učinio beskrajnu glupost i sasvim izgubio svoju pouzdanost prepustivši francuskim čiftama i nemačkim kalfama vodstvo

¹ zlatne poluge — ² izgleda da se radi o Engelsovom članku *Borba na Krimu* — ³ »redovna sekretarica« (tj. Jenny Marx) — ⁴ spremnog — ⁵ međunarodnom komitetu — ⁶ pred čitavom javnošću — ⁷ Francuza (sitnoburžoaskih emigranata) — ⁸ gonjenjima vlade — ⁹ »staru Evropu«

stvari. On je sve žrtvovao želji da na nekom velikom public¹⁰ mitingu prikaže foreign emigrations¹¹ na repu čartista. Miting će biti veliki i napraviće skandal, ali će posledice biti: 1. Urquhart i kompanija (a i »Times« ako stvar izazove senzaciju) pripisaće čartistima da ih vode ruski agenti. To je neizbežno. 2. On daje ministarstvu pretext¹² za obnavljanje alienbilla¹⁴⁴³. 3. Razdor u čartističkoj stranci. Već sad je izbio. Jedan deo londonskih čartista tvrdi da je Jones, unoseći frazu o »social and democratic Republic«¹³ u statut potkomiteta, koji treba da čini connecting link¹⁴ između čartista i foreign emigration¹⁵, od čartističkog programa arbitrarily¹⁶ odstupio i kompromitovao celu njihovu stvar. I pored sve energije, istrajnosti i delatnosti koje se Jonesu moraju priznati, on sve kvari halabukom, jer se bez ikakvog takta hvata za svaki povod za agitaciju i ne može mirno da sačeka vreme. Kada ne može da stvarno agituje, on traži privid agitacije, improvizuje movements za movements¹⁷ (pri čemu naravno sve i dalje stoji) i povremeno sam sebe obmanjuje lažnim oduševljenjem. Ja sam ga upozorio, ali uzalud.

Gospodin Golovin — Hercenov fidus Ahates¹⁸ — danas je u »Morning Advertiser«-u objavio mali oglas pod naslovom: »February Revolution«, sledeće sadržine: »Saznajem da će Hercen predstavljati na banketu Rusiju, or rather liberal Russia¹⁹. Već njegovo ime pokazuje da je on Nemač ili, tačnije, nemački Jevrejin. U Rusiji prebacuju caru da naročito upotrebljava te ljude. Emigracija treba da se čuva to fall into the same error«²⁰ 1444).

Ako Bonaparte minor²¹ 1445), kao što danas pariski dopisnik piše u drugom izdanju »Morning Chronicle«-a, lično preuzima vrhovnu komandu rajnske armije protiv Pruske, onda bi se »kampanja« mogla loše svršiti po Francuze.

Tvoj
K. M.

¹⁰ javnom — ¹¹ stranu emigraciju — ¹² povod — ¹³ socijalnoj i demokratskoj republici — ¹⁴ kariku — ¹⁵ strane emigracije — ¹⁶ samovoljno — ¹⁷ pokrete za pokretima — ¹⁸ verni Ahat (ličnost iz Vergilijeve Eneide) — ¹⁹ ili, tačnije, liberalnu Rusiju — ²⁰ da ne padne u istu grešku — ²¹ mali

200

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. marta 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

U utorak ćeš dobiti opširno pismo od mene. Danas samo ovo nekoliko redova da bih Ti objasnio razloge ćutanja:

1. Musch¹ ima opasnu gastričnu groznicu koja još nije prošla (to je najgore).

2. Baby grew every day worse², uznemiravala je čitavu kuću, tako da je pre nekoliko dana bilo potrebno promeniti dojlju.

3. Moja žena, mada je porodaj odlično prošao, dobila je prišt na kažiprstu desne ruke. Mala boljka ali vrlo intenzivna i razdražujuća. Juče je stvar operisana.

4. Mene su najpre bolele oči, što je sada prilično prošlo; zatim sam tako gadno kašljao da sam morao popiti nekoliko flašica medicine i nekoliko dana čak ležati u postelji.

Kako vidiš, čitava kuća je bila, a i još uvek je delimice bolnica.

Nabaviću Ti onu Hercenovu glupost; isto tako »People's Paper« od juče gde možeš pročitati common proceedings³ Jonesa i Hercena⁴. Da li da Jonesa izbacim napolje ako opet dode, ili da postupam »diplomatski«?

Doktor kaže da mi je potrebna promena vazduha, pošto dve godine nisam napuštao precincts of Soho Square⁴. Stoga bih rado posetio Mančester pre nego što moja žena ponovo otputuje za Trijer. Ako bi usled predstojećeg dolaska starog⁵ ili inače iz drugih razloga bilo kod Tebe nezgodno, ja bih mogao u M[ančesteru] uzeti sobu. U svakom slučaju moram — naravno tek pošto ovdje sve opet bude u redu — jednom na kraće vreme otputovati odavde, pošto mi telesna začmalost i mozak stultificira⁶.

Que dites-vous de la mort de Nicolas?⁷ Dobra je »Times«-ova

¹ Edgar, sin Marxov — ² Bebi (Eleanor Marx) je svakim danom sve gore — ³ pregovore o savezu — ⁴ kvart Soho skvera — ⁵ Friedricha Engelsa — starijeg, oca Engelsovog — ⁶ zaglupljuje — ⁷ Šta kažete na smrt Nikolaja?

aluzija da je on delom umro od straha jer je »his worst enemy«⁸
— Palmerston premier⁹ u Engleskoj^[447].

Vale faveque.¹⁰

Totus tuus¹¹

K. M.

O Clušu mesecima nisam ništa čuo.

⁸ »njegov najveći neprijatelj« — ⁹ predsednik vlade — ¹⁰ Zbogom i ostaj mi zdravo. — ¹¹ Sasvim tvoj

201

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. marta 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,
Pet funti primio.

Ne mogu odavde dok se colonel Musch¹ vidno ne oporavi. Medutim, ove nedelje njegovo ozdravljenje brzo napreduje, doktor je danas bio exceedingly pleased² i iduće nedelje će možda biti sve all right³. Čim budem mirne savesti mogao da pođem, pisaću Ti. Mislím iduće nedelje.

A very happy event⁴, smrt devedesetogodišnjeg strica⁵ moje žene javljena nam je juče. Time će moja tašta⁶ uštedeti godišnji izdatak od 200 talira, a moja žena će dobiti oko 100 funti sterlinga; i više bi dobila da stari džukac nije deo svoga novca koji nije bio fideikomis⁷ ostavio svojoj gazdarici. Pitanje rukopisa vojvode od Braunschweiga o sedmogodišnjem ratu, za koje je već stari Scharnhorst bio ponudio velike sume, mora se takode rešiti. Moja žena je odmah uložila protest protiv eventualnog pokušaja njenog brata⁸ da ga kao poklon preda svome »premilostivom«⁹. Za gotov novac može pruska država da ga dobije, but not otherwise¹⁰.

Pojavila se još jedna mogućnost da se dode do novaca. Moja žena je kod nekog bankara Gracha u Trijeru bila deponovala 1300 talira. Taj tip je bankrotirao, i u odnosu prema njoj postupio prevarantski, pošto je već bio fallit¹¹ (iako bez znanja publike) kada je depozit primio. Na traženje žene toga Gracha moja se žena »umilostivila« i odustala od toga da stvar goni sudski. Glavni državni tužilac je izjavio da će u protivnom slučaju Grach izaći pred porotu. A sada je žena toga G[racha] nasledila veliki imetak i ako ona bude ostala verna svojim obećanjima, može se računati na nadoknadu bar jednog dela gubitka. U svakom slučaju će na taj način »prošlost« najzad biti otplaćena pa će i taj teret spasti s pleća.

¹ pukovnik Musch (Edgar Marx, sin Marxov) — ² veoma zadovoljan — ³ u redu — ⁴ vrlo srećan događaj — ⁵ Heinrich Georg von Westphalen — ⁶ Karolina von Westphalen — ⁷ imovina koja se ne deli među naslednicima, već pripadne glavnom nasledniku — ⁸ Ferdinanda von Westphalena — ⁹ Friedrich Wilhelm IV — ¹⁰ ali ne na drugi način — ¹¹ bankrot

Brošura o Nap[oleonu] Bonaparti — (Girardin izjavljuje u »La Presse«-i da on nije faiseur¹². — jako me je zabavljala¹⁴!). Uprkos pokušaju »le prince«-a¹³ postaviti u pozu, uprkos francuskom hvalisanju, površnosti, plunders in militaribus¹⁴, brošura vredi zlata kao spomenik našem Leroy-u, alias St. Arnaud-u, i uopšte kao karakteristika »imperial Barnuma«¹⁵ i njegovog društva okruglog stola.

Moraš mi razjasniti sledeće pitanje iz Krimske svinjarije: general Evans kaže pred komitetom da je glavni razlog za melting of the army¹⁶ pred Sevastopoljem bilo to što nije bilo puta od luke Balaklave, 1000 ljudi za deset dana bilo bi dovoljno da ga sagrađe, ali — et c'est la question — all men who could have been spared were employed in the tranches¹⁷ i da je od *samog početka* obim linija koje je trebalo da zauzmu Englezi bio u najvećoj ne-srazmeri to their numerical strength¹⁸. Pitam Te sad da li bi trebalo Francuze smatrati za contrivers¹⁹ te mischief²⁰?

Ja sam pre nekog vremena ponovo prešao rimsku (staru) istoriju do vremena Avgusta. Unutrašnja istorija svodi se plainly²¹ na borbu sitne zemljišne svojine s krupnom, naravno specifično modificiranom robovskim odnosima. Dužnički odnosi, koji igraju tako veliku ulogu od origines²² rimske istorije, figuriraju samo kao prirodne posledice sitne zemljišne svojine.

Od popa Forstera video sam danas oglašena tri dela, sva tri pod zajedničkim naslovom: *Original Language*.

Gospodin Hercen, kao što si svakako video, daje sada da mu se kadi i u »A[ugsburger] A[llgemeine] Z[eitung]«-u. Istovremeno se pojavljuje njegov speech²³ (na Jonesovom mitingu) u »People's Paper«-u kao letak i u vrlom *L'Homme père*²⁴ Ribeyrolles-a¹⁴⁹!

Adieu.

Tvoj
K. M.

¹² autor — ¹³ vladaoča — ¹⁴ prepisivanjima u vojnim pitanjima — ¹⁵ podrugljivi nadimak za Napoleona III — ¹⁶ osipanje vojske — ¹⁷ i to je pitanje — svi ljudi kojih bi se mogli lišiti bili su upotrebljeni u rovovima — ¹⁸ s njihovim brojnim stanjem — ¹⁹ vinovnike — ²⁰ nesreće — ²¹ jasno — ²² početka — ²³ govor — ²⁴ čiče

202

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. mart 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Ne verujem da će dobri Musch¹ preboleti svoju bolest. Ti ćeš pojmiti kako to deluje na sve nas. Moja žena je opet sasvim down². Medutim, stvar se sad brzo mora odlučiti.

Tvoj
K. M.

¹ Edgar Marx, sin K. Marxa — ² propala

203

Marx Engelsu

u Mančester

London, 27. marta 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Od pre nekoliko dana Musch¹ se vidno oporavlja i doktor daje najbolje nade. Ako sve bude dobro išlo, onda Musch mora odmah na selo. On je naravno strašno slab i omršaveo. Groznica je got rid of² i tvrdoća donjeg trbuha znatno se smanjuje. Glavno pitanje je sada još samo da li je njegova konstitucija dovoljno jaka da izdrži lečenje. Ja u to verujem. Čim lekar izjavi da nema više opasnosti, doći ću k Tebi.

Dronke je stigao ovamo, gleda da dobije Freiligrathovo mesto, pošto je F[reiligrath] definitivno prekinuo sa svojim principalom³.

Moraš izviniti što pišem samo ovih nekoliko redaka. Umoran sam kao pas od dugog noćnog bdenja, jer dvorim Muscha.

Svi Te mnogo pozdravljaju, i Musch takode.

Reci Lupusu da je Švajcarac Furrer, s kojim je ranije bio u vezi, bankrotirao i da je šta više i svog domaćeg učitelja prevario za 14 funti.

Vale faveque.⁴

Totus tuus⁵

K. M.

¹ Edgar Marx — ² prošla — ³ Joseph Oxford — ⁴ Zbogom i ostaj mi zdravo. —
⁵ Sasvim tvoj

204

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 30. marta 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Odlagao sam iz dana u dan da Ti saopštim stanje bolesti¹ jer je bilo sad bolje sad gore, tako da se i moje vlastito mišljenje svakog časa menjalo. Najzad je bolest u mojoj porodici dobila karakter naslednog zapaljenja donjeg trbuha i, čini mi se, da je i lekar izgubio svaku nadu. Moja žena je već evo nedelju dana od duševnog uzbuđenja tako bolesna kao nikada ranije. Meni samom krvvari srce i glava gori, mada ja, naravno, moram da se držim. Dete za vreme bolesti ni jednog trenutka ne gubi svoj originalni, dobrodušni, u isti mah samostalni karakter.

Tebi ne mogu dovoljno da zahvalim za prijateljstvo što radiš umesto mene i za saosećanje koje imaš za maloga.

Ako dode do ma kakvog poboljšanja, odmah ću Ti pisati.

Totus tuus²

K. M.

Notabene. Idućeg utorka nema broda za Ameriku i nezgodno je da im *svaki put* šaljem dva pisma odjednom. Zato ovaj utork propusti.

¹ Edgara Marxa, sina K. Marxa — ² Sasvim tvoj

205

Marx Engelsu
u Mančester

London, 28. Dean Street, Soho
6. aprila 1855.

Dragi Engels,

Jadnog Muscha¹ više nema. On je zanavek usnuo (u doslovnom smislu) u mojim rukama danas između pet i šest časova. Nikada neću zaboraviti kako nam je Tvoje prijateljstvo olakšalo ove strašne dane. Moj bol zbog deteta shvataš. Moja žena Te najprijateljskije pozdravlja. Ako budem putovao za Mančester, moguće je da ću je na osam dana povesti sa sobom; u tom slučaju bismo se, naravno, smestili u nekoj gostionici (ili pak u nekom private lodging²). Na svaki način moram potražiti sredstvo da bi prebrodila prve dane.

Tvoj
K. Marx

¹ Edgar Marx — ² privatnom stanu

206

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 12. aprila 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Mislim da sa ženom u sredu putujem za Mančester; ona mora promeniti mesto na nekoliko dana. Ako ne pišem suprotno, onda ostaje taj dan. U svakom slučaju u ponedeljak ću pisati još jednom.

Kuća je, naravno, sasvim pusta i prazna posle smrti dragog deteta¹, koje ju je oživljavalo i bilo njena duša. Neopisivo je kako nam to dete svuda nedostaje. Preturio sam preko glave svakojake nevolje, ali tek sada znam šta je prava nesreća. Osećam se broken down². Na sreću od dana sahrane imam takvu ludačku glavobolju, da niti vidim, niti čujem, niti sam u stanju da mislim.

Usred svih tih strašnih muka koje sam preživeo ovih dana, uvek me je održavala pomisao na Tebe i na Tvoje prijateljstvo te nadanje da imamo još ponešto razumnoga da zajedno uradimo u svetu.

Tvoj
K. M.

Moja žena upravo donosi nekoliko redaka za Tebe, koje prilažem.

¹ Edgar Marx — ² skrhan

207

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. aprila [1855]

Dragi Engels,

U sredu ujutru odavde polazim sa ženom parlamentarnim vozom^[81] za M[ančester].

Upravo smo Dronke i ja videli Badinguet-a^[450] gde prolazi vestminsterskim mostom. Majmun u uniformi.

Tvoj
K. M.

✱

¹ Napoleon III

208

Marx Engelsu
u Mančester[London] 16. maja 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Moja je žena jako bolesna. U kući još uvek nije sve kako treba. Otkako smo napustili^[451] Mančester, ovde je stalno gadno vreme. — Dronke — šašavko — poslaće ti Bruna Bauera tek onda kad Ti njemu pošalješ njegove »kaljače«. »Petermann« je omaškom upakovan s drugim stvarima. Već bih Ti ga vratio da nisam hteo da ga šaljem zajedno s B[runom] B[auerom]. Odredi kako da se postupi. Ako onom šašavku budeš slao cipele, onda bi mogao i meni da pošalješ Deckera koga sam zaboravio^[452]. — U Breslau¹ sam pisao. Još nema odgovora. Piši mi međutim tačnije, broj tabaka — da li u sveskama i u koliko ili all together², zahteve^[419] itd. — Od Cluŕa je najzad stiglo opet nekoliko primeraka »Tribune« i dva retka u kojima javlja da će pisati. Prilažem 1. iz »Sunday Times«-a o »Soho Scorpions«. 2. isečak iz »People's Paper«-a iz koga ćeš videti čudnovate pregovore gospodina Jonesa s reformistima iz City-a i »kako su ga napali^[453] (ta gospoda bi očigledno htela da radnički plebs imaju samo kao statiste na ulici, *ispred* svojih vrata, kao show³ i dokaz popularnosti njihovog pokreta). Stvar je very curious indeed⁴. Pozdravi Lupusa⁵.

Tvoj

K. M.

»Political Fly-Sheets«^[390] su sada izašli kao sveska. U predgovoru mi gospodin Tucker *posebno* izražava svoju zahvalnost, što kod eventualno predstojećeg Alien Bill-a^[443] not quite recomendatory⁶.

¹ Vroclav — ² sve zajedno — ³ znak — ⁴ zaista vrlo čudna — ⁵ Wilhelm Wolff —⁶ predloga zakona o strancima nije sasvim preporučljivo

209

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. maja¹ 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Od sinoć je moja žena *u postelji*. Kako pre (idućeg) utorka ne mogu vući menicu, bilo bi mi vrlo drago kad bi mi mogao poslati nešto novaca, makar i minimum.

Neka »*Tribune*«-u nosi davo. Sad je svakako bezuslovno potrebno da nastupi *antipanslavistički*^[454]. Ako ne, onda bismo mogli biti prinudeni da sa tim listićem prekinemo, što bi bilo fatalno.

Biće da si u ranijim brojevima »Aug[sburger] Allg[emeine]-a video da će veliki Hercen od idućeg avgusta izdavati ovde ruski časopis: »*Polarna zvezda*«^[455].

Pozdravi mnogo Lupusa.

Tvoj
K. M.

¹ u originalu: marta

210

Marx Engelsu
u Mančester

15. juna 1855.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Engels,

Baš sad je stigao Tvoj članak¹ (četiri po podne). Pijani pismo-
noša je bio već prošao kad ga je Lenchen² zgrabila i uzela pismo.
Iz priloženog pisma od Dana-a ćeš videti da on traži 1. jedan
stubac o pruskoj vojsci za »Tribune«-u, 2. jedan tabak o svim evrop-
skim vojskama za »Putnam's Review«. *Ako Ti vreme ne bi dozvolilo*
da ovo uradiš, onda bi mi morao poslati materijal pa ću ja uraditi.
Istina, to bi u poslednjem slučaju pri mojoj neupoznatosti s pred-
metom ispalo slabo, ali 10 funti sterlinga koje se tako mogu zaraditi
ja ne mogu ispustiti iz šaka, pošto s jedne strane nasledeni novac
još ne stiže, a s druge strane su izdaci vrlo veliki, i ja sam uz
to imao gubitke, jer dobri Dronke za vreme moga odsustvovanja
nije (uprkos svom obećanju) slao dopise »N[eue] O[der]-Z[eitung]«-u,
a ja sam još sa samom »Tribunom«, pošto sam više vukao (što je tek
s *današnjom* poštom izravnato), u zaostatku.

Što se tiče Petermanna¹⁴⁵², ja sam Ti ga poslao uz pisamce
po Pfänderu u Mančester u trenutku kada si Ti bio na lakes³.
Pf[änder] je sada opet u Mančesteru, može dakle dati obaveštenje.

Za Lupusa⁴: Izgubio je opkladu. Ovde se gostionice nedeljom
otvaraju u 1 čas a ne u pola jedan.

Ovo u velikoj žurbi. Uskoro opširno.

Tvoj

K. M.

A propos! Bruno Bauer je objavio pamflet o *Ruskoj crkvi*.

¹ F. Engels, *Napoleonovi ratni planovi* — ² Helene Demuth — ³ jezerima —
⁴ Wilhelm Wolff

211

Marx Engelsu
u Mančester[London] 26. juna 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Prošlog petka *nisam* poslao članak jer bi *jednovremena* pisma iz Londona i Mančestera mogla izazvati podozrenje kod te gospode. U utorak (prošli) poslao sam sasvim uopšten članak o Bonapartinoj diplomatiji, o ugovorima od 1815. i o pruskom feldmaršalu Knesebecku¹. Ovaj je, naime, na Bečkom kongresu pravio dobre viceve na račun Poljaka. — Idućeg petka, o godišnjici Vaterloa^[456], teško da će se moći izbeći *militaria*², o aferi kod Malahova i Redana. — Sutra i prekosutra ići ću u biblioteku i pogledaću o španskoj vojsci. Ono što nađem, dobićeš svakako krajem ove nedelje.

Što se tiče Tvoje brošure^[419], Elsner mi piše:

»Vi imate i suviše visoko mišljenje o našim izdavačima ako verujete da bi iko od njih hteo da izda neki spis od Engelsa. Koga god sam pitao, odbio je, jer se bez sumnje plaši da izide na glas kao revolucionar... Ako hoćete da upitate u Berlinu, onda bi možda *Alex[ander] Duncker* bio prvi koji bi primio spis.« Weerth bi mogao posredovati kod Dunckera.

Demonstracija u nedelju po podne ovde u Hyde parku izgledala je sasvim revolucionarno^[457].

Ovih nekoliko redova pišem Ti sa strašnom zuboboljom koja me muči već nedelju dana.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ K. Marx, *Čudna politika* - ² vojni članak

212

Marx Engelsu
u Mančester

London, 29. juna [1855]

Dragi Engels,

Kada pročitaš priložene beleške, reći ćeš: multa instead of multum¹. I s pravom. Ono što je najvažnije: broj i kalibar topova za Španiju, nisam mogao pronaći, mada sam prešao čitavu knjigu Ordenanzas. Nešto o tome naći ćeš za brdsku artiljeriju u jednoj belešci. Sudeći po jednom mestu portugalskog »*Revista Militar*«, španska artiljerija je, što se tiče materijala, kao i Francuska.

Izvadio sam svakojake podatke, pošto ovo ili ono može biti od koristi.

Salut.

Tvoj
K. M.

Gde navodim *Minutolija* (Baron), reč je o njegovoj knjizi: *Spanien und seine fortschreitende Entwicklung etc.* Berlin 1852.

Mislim da je to policijska svinja. Bio je a možda je još i sada pruski generalni konzul u Španiji i Portugaliji.

¹ mnogo stvari umesto mnogo od jedne stvari (parafrazirana latinska izreka: Non multa sed multum.)

213

Marx Engelsu
u Mančester[London] 3. jula 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Frederic,

Pet funti primio u ponedeljak.

Za tri dana sam prevrnuo masu stvari u Muzeju¹, a nisam našao ništa o napuljskoj vojsci osim sledeće što se može naći već i kod MacCullocha u *Dictionary geographical, statistical etc.*

Godine 1848. vojska je brojala nearly¹ 49 000 ljudi (ovo izgleda da je stanje za vreme rata, pošto sam za 1840. u jednom [*Dizionario politico*, Torino] našao navedeno 26 - 27 000 ljudi). Od toga: 32 000 Infantry of the line, 5000 cavalry, 4000 artillery and engineers, 8000 gens d'armes². Oni tvrde da svoju vojsku mogu povećati na 64 230 ljudi. To je navedeno kao zvanično ratno brojno stanje. — Iz *Ricciardija* sam video da je sin Ferdinanda I i otac king Bombe³, prvi — 1824. ili 1825. — angažovao Švajcarce na 30 godina (pošto se napuljska vojska, podražavajući špansku, bila pobunila) i sa trostrukom platom u poređenju s native army⁴. Pošto se vlada obeju Sicilija u zemlji oslanja na Švajcarce i lazarones⁵, spolja na austrijsku vojsku, a svoju slabo plaćenu, nedisciplinovanu, demoralisanu, kukavičku vojsku sama ocenjuje kao ravnu nuli, to verujem da se pri pregledu evropskih vojski može pozvati na ovaj sud sopstvene vlade koja vojsku svodi na »O«, i samo en passant⁶ navesti njen broj.

Možda u Mariottiju ima nešto podrobnije. Do njega, međutim, nisam mogao da dodem jer je stalno bio »in hand«⁷ kad god sam ga tražio.

Kod mene u kući je još uvek žalost. Moja žena još jako pati. Uspomena na drago jadno dete⁸ muči je i nameće joj se za vreme igre njegovih sestrica⁹. Takvi udarci mogu se preboleti samo sporo, tokom vremena. Meni samom je gubitak tako svež kao prvog dana te stoga mogu oceniti patnje moje žene. Ako škotski

¹ približno — ² linijske pešadije — 5000 konjice, 4000 artiljerije i inženjerskih jedinica, 8000 žandarma — ³ kralja Bombe — ⁴ domorodačkom vojskom — ⁵ lumpenproletarijat — ⁶ uzgred — ⁷ »na čitanju« — ⁸ Edgar Marx — ⁹ Jenny i Laura Marx

novac^[459] još stigne na vreme, onda ću na više nedelja otići u Kent, gde, kažu, ima u izobilju zgodnih i jevtijih mesta. —

Scene od prošle nedelje u Hyde parku su disgusting¹⁰, s jedne strane zbog brutalnosti policijskih činovnika, a s druge strane zbog isključivo pasivnog otpora ogromnih masa^[460]. Pa ipak, očigledno je da vri i da se kuva i samo se može poželeći da veliki neuspesi na Krimu učine svoje.

Tvoj
K. M.

¹⁰ odvratne

214

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 17. jula 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Strohn je ovde i na žalost me danas sprečava da pošaljem članak za »Tribune«-u. Zato nameravam da u petak pošaljem članak o poslednjoj ministarskoj krizi¹ sa datumom od *utorka*, te bi mi bilo veoma drago kad bi mi Ti *istovremeno* poslao jedan članak na primer o pruskoj vojsci (ako se na ratnom poprištu ništa ne desi), tako da *odjednom* odu dva članka. Ja sam, naime, primoran da iduće nedelje vučem menicu na »Tribune«-u i, pošto sam već poslednji put bio vukao više a ovoga puta je nekoliko dana otpalo, moram vući *više* i to znatno.

Jedan Nemač koji se vraća iz zemlje Jenkija, Gustav Pöckel, doneo mi je nekoliko redova od Edgara¹ i pobliže vesti o njemu i drugim poznanicima. Edgar je u poslednje vreme bio sluga negde kod Njujorka i nameravao je da proda svoju farmu u Teksasu. Schramm² je tuberkulozan i iščekuje smrt, takode je u državi Njujork. Ewerbeck je pre godinu i po dana proputovao idući u Nauvo Cabet-u. Fickler je preuzeo Shakespeare-hotel, pošto je Lièvre bankrotirao, i ovoga tom prilikom udesio što je bolje mogao. Jacobi³ pravi dobre poslove, njegova »ozbiljnost« i »rezervisanost« dopada se Jenkima. Feldmaršal Blenker i nekoliko drugih poznatih lupeža iz doba revolucione komedije kupili su za ukradeni novac imanja i što se tiče brutalnosti prema svojim radnicima i razmetljivosti daleko nadmašuju Jenkije. Heinzen se sa svojim »Pionier«-om opet smestio u Njujorku. Opšte uzev, Nemcima je tamo vrlo rđavo, istovremeno ih muči Maine-Law, Knownothings⁴ i kriza u poljoprivredi i industriji. Otuda se mnogi od njih vraćaju u Nemačku ili idu u Kanadu i Južnu Ameriku.

Dronke je na zauzimanje nemačkih trgovaca u Parizu (jedan od njih je pristalica »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«) dobio povoljan odgovor na svoju molbu da se vrati u Pariz. On namerava ove nedelje da otputuje čim zaradi »troškove proizvodnje«.

¹ Edgar von Westphalen — ² Conrad Schramm — ³ Abraham Jacobi

Imandt je na četiri nedelje otišao u Škotsku Heiseu. Za to vreme mi je stavio na raspolaganje svoj *cottage*⁴ u Kambervelu. Cela porodica odlazi onamo, jer promena vazduha nije na odmet, dok se ne bude moglo nešto bolje preduzeti.

Od priloženih pisama:

Br. I. od *Lassalle*-a iz Pariza.

Br. II. Za rasonodu šaljem Ti *Asiatic Chiefs* od Szeredyja i njegovo pismo meni^[463].

Br. III. Pismo od Florencourta (jedino koje mi možeš vratiti). Sadrži stanje stvari nasleđa⁵. Iz njega ćeš videti da se nasleđe povećalo za 515 funti sterlinga, a s druge strane da se brzom realizaciji isprečuju svakojaka odugovlačenja. Ovaj Florencourt nije onaj zloglasni⁶, već njegov brat.

Tvoj
K. M.

Znaš li neku knjigu o êtres of little⁷ Johnny Russella?

⁴ letnjikovac — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 201 i 213. — ⁶ Franz von Florencourt — ⁷ marifetlucima malog

215

Marx Engelsu
u Mančester[London] 7. avgusta 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Porodica (pa prema tome i ja) još uvek je u Kambervelu. Pieper je nedelju dana bio u gostima kod nas. Stoga nije bio u mogućnosti da radi bilo šta osim najneophodnijeg — članka za Njujork i Nemačku. Članak¹ o *Armijama* je odličan.

Iz priloženog Steffenovog pisma saznaćeš o lošem stanju našeg prijatelja Danielsa, a takode i Bürgersa. Prvoga mi je osobito žao. Ne sećam se da li sam Ti pomenuo u svom rezimeu izveštaja posetioca iz Yankeelanda² da je Conrad Schramm bolestan od tuberkuloze i da se leči magarećim mlekom kod bivšeg feldmaršala Blenkera.

Poslednjih nedelja poslao sam »Tribune«-i seriju članaka o lordu Johnu Russellu, tj. tri članka u kojima je razmatrana karijera malog čoveka od samog njegovog početka¹⁴⁶⁴. Bez obzira na to biće neophodno da se ponovo napiše some words³ o ratu, a možda takode i o stanju stvari u Aziji.

Dronke je bio užasno razočaran. Međutim, na kraju krajeva se razjasnilo da je naređenje o izdavanju pasoša za putovanje u Pariz bilo nesporazum — u stvari, suprotno, francusko poslanstvo bilo je izdalo izričito naređenje da se Dronke ne pusti u Francusku. Za nekoliko dana će se rešiti hoće li dobiti mesto u Džersiju.

Bonaparta je rešio zadatak koji sam mu ja postavio: »ukrasti celu Francusku da bi je poklonio Francuskoj«¹⁴⁶⁵ u okvirima čistog uma. Njegovi manevri sa zajmom su krupni eksperimenti u tom pravcu.

Šta ti misliš o koncentraciji austrijskih trupa u Italiji? Je li dospeo do Tebe drugi *Memoire d'un Officier Général*¹⁴⁶⁶?

Tvoj
K. M.

¹ F. Engels, *Evropske vojske*, drugi članak — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 214. — ³ nekoliko reči

216

Marx Engelsu
u Mančester

1. septembra 1855.

3, York Place, Denmark [Street]¹,
Camberwell

Dragi Frederic,

Imandt je otišao u Montrouz i sa vrlo avanturističkim izgledom na jedno mesto u Arbroutu napustio sve svoje stvari ovde. Ja sam preuzeo njegovo pokućstvo i ostaću ovde dok ne stigne škotski novac². Onda ću iznajmiti pristojan stan. Dotle moram zadržati kuću u Dean Streetu. Seoski vazduh je izuzetno prijao čitavoj porodici, naročito mojoj ženi.

Tvoj članak³ sam primio juče. Ruski izveštaj nalazi se sada i u hamburškim listovima.

Za »Putnama« treba već sada početi. U jednom od primljenih pisama Dana se već pobojao da će članak broj II prekasno stići⁴. Ali je prispeo na vreme kao što sam video iz jednog kasnijeg pisma. »Putnam« traži da se napiše nov članak o »The improvements in modern warfare«⁵. U »New York Times«-u stoji, uopšte uzev, povoljna ali očigledno nenaklona kritika. Englezi, kaže se, van službe ne nose »uske pantalone«, njihovi escadrons⁶ broje više od 400 sabres⁷, pri tom još pored »sabres«; najzad, pisac izgleda ne zna da je kažnjavanje batinama u Engleskoj sada ograničeno na 50 udaraca i primenjuje se još samo izuzetno. Događaj u Elderšotu, gde je pre about fourteen days⁸ jedan soldier⁹ umro od 30 udaraca bičem, komentar je ovom criticusu, o čijoj sam gluposti Dana-u poslao potrebne beleške.

Da li si pratio Napierovu svadu s Grahamom^[467]? Prvi članak je izašao u »Times«-u, drugi u »Advertiser«-u i »Herald«-u. Danas donosi »Advertiser« u svom prvom leader¹⁰ prepisku između Charleyja i Jamesa. Odgovor Grahama na prve Napierove članke treba da je danas objavljen i u jednom dnevnom listu.

¹ u originalu: Danemark (vidi u ovom tomu. Prvi deo, pisma br. 217 i 218) —

² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 201 i 213. — ³ F. Engels, *Bitka na Čornoj* —

⁴ Friedrich Engels, *Evropske vojske*, drugi članak — ⁵ »usavršavanjima u savremenom vodenju rata« — ⁶ eskadroni — ⁷ sablja — ⁸ otprilike četrnaest dana — ⁹ vojnik — ¹⁰ uvodnom članku

Ne znam da li si primetio da su Austrijanci dok im je vojska bila na položaju u Galiciji iskoristili vreme da u Galiciji pod vrhovnom upravom Heša grade samo strategijski važne železnice i da isto tako podignu utvrđenja upravljena protiv Rusije.

Nadam se da ćeš mi sad nešto pisati o tome kako si i šta radiš.

Tvoj
K. M.

I naš se Kościelski, ako se ne varam, pojavljuje u Péli-ssier-ovom izveštaju o bici¹¹.

Ako se može verovati izveštaju admirala Bruat-a — danas u »Times«-u — Rusi se nalaze pred starvation-point¹². Votke, izgleda, u svakom slučaju još ima.

¹¹ na Černoj — ¹² izgladnjavanjem

217

Marx Engelsu
u Mančester

6. septembra 1855.
3, York Place, Denmark Street
(ne Hill što je samo general
name¹ čitavog mesta),
Kambervel

Dragi Engels,

Možda si već iz »Kölnische Zeitung«-a saznao za smrt našeg prijatelja Danielsa. On je pao prosto kao žrtva pruske policijske infamije. Ti moraš, kao što i ja činim², uputiti nekoliko redaka njegovoj ženi. Adresa: Frau Doktorin Amalie Daniels, Schildergasse, Keln. Poželjno je da i Lupus³ učini isto. Ja znam iz iskustva kako su pisma od prijatelja u takvom slučaju dobro došla. U »Tribune«-i ću napisati kratki nekrolog za našeg jadnog prijatelja. Što se tiče nemačkoameričke štampe, smatram najboljim da se u »Neue Zeit« u Njujorku čiji je nominalni urednik Bernhardt, a stvarni Löwe von Calbe) dâ kratki posmrtni oglas koji bi potpisali Ti, Freiligrath, Lupus i ja. Isto tako da bi se izneo postupak protiv Bürgersa.

O'Connor je, biće da znaš, pre nekoliko dana umro⁴.

Jonesova žena⁴ je na smrt bolesna. On je jadnik at this moment in desperate circumstances⁵.

U utorak odlazi jedan steamer⁶. Za »Putnama« je važno da najkasnije 10. oktobra bude u Njujorku. Da li si dobio svesku⁷ koja Ti je poslata. Glupo cepidlačenje nije donela »Tribune« već »N[ew] Y[ork] Times«, rival paper⁸. Sa Aldershot-om stvar⁴⁶⁹ je prosto ova: pre otprilike dve nedelje bila su osuđena dva redova zbog »neukazivanja poštovanja« pretpostavljenima, jedan na pedeset, drugi na trideset batina. Cat-o'-nine-tails⁹, kao što to češće rade, bio je potopljen u mokraču. Prvoga su morali poslati u bolnicu posle 40 udaraca, drugi je umro uskoro posle dobijenih trideset. O isledenju, kako se čini, nije dalje bilo govora.

¹ opšti naziv — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 60. — ³ Wilhelm Wolff — ⁴ Jane Jones — ⁵ u ovom trenutku u očajnim okolnostima — ⁶ parobrod — ⁷ »Putnam's Monthly«, avgust 1855. sa prvim člankom iz Engelseve serije *Evropske vojske* — ⁸ konkurentski list — ⁹ bič od devet struka

U »Morning Advertiser«-u Blind produžava: »to shake the despotic Powers of Europe to their very foundations«¹⁰.

U Londonu ponovo izlazi jedan nemački listić. Stvarni redacteur en chef¹¹ je famozni Siegmund Engländer, poznat po svojim vezama s pariskom policijom. Glavni saradnici: Ronge, Rus Hercen i neki Korn, pijanica i navodno kapetan u ostavci.

Vale.¹²

Tvoj
K. M.

¹⁰ »da potresa despotske sile Evrope u njihovim temeljima« — ¹¹ glavni urednik — ¹² Zbogom.

218

Marx Engelsu
u Mančester

11. septembra 1855.
3, York Place, Denmark Street,
Kambervel

Dragi Engels,

Usled force supérieure¹ primoran sam, kao i Rusi, to evacuate the Southern Side² a da ipak ne porušim sve mostove iza sebe^[470]. Naprotiv, moj garnizon ostaje mirno ovde, kuda i ja mislim da se vratim in a week or so³. Drugim rečima: moram se na nekoliko dana povući u Mančester, kuda stižem *sutra uveče*. Pošto moj boravak tamo mora biti *inkognito*, nemoj nikome reći da sam tamo, of course, excepted⁴ Lupusu⁵, ako ga slučajno vidiš.

Tvoje pismo^[471] koje sam upravo dobio doveo sam u sklad sa najnovijim telegrafskim depešama.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ više sile — ² da evakušem južnu stranu — ³ za otprilike nedelju dana —
⁴ izuzev, naravno — ⁵ Wilhelm Wolff

219

Marx Engesu
u Mančester

7. decembra 1855.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Frederic,

Jones izgleda nije u Londonu. Bar nisam dobio odgovor ni usmeno niti pismeno na moj pismeni upit koji sam smesta uputio. Tako sam od svoga dolaska ovamo interniran među četiri zida, koje ipak ne mogu po vazdan oplakivati. Bilo bi suviše rizično da se sada usudim na vazduh.

Dokument^[472] sam tek prekuče poslao Union-banci. Do ovog odlaganja je došlo zbog svakojakih sitnica.

Iz Amerike, tj. Njujorka, još nema odgovora. Izgleda da gospoda »razmišljaju«. Iz Vašingtona nema pisma, već jedan primerak »Wecker«-a i uz to priloženi letak protiv Schimmelpfenniga, očigledno od Cluša. »Wecker« sam na žalost u trenutku slabosti upotrebio na jednom mestu gde »grobe Worte, gelind Papier etc.«¹. Tu se tvrdi da su Nemci u Americi utilitarians² i da idu za »hlebom«, jer je »gospodin Marx nacionalekonomist i abstrus«³. No to se kod gospodina M[arxa] objašnjava *Starim zavetom*. On je, kaže, »Unsern Verkehr' — poznato delo — pretvorio u filozofski sistem«. Što dubokomisleni nemački mladići u Americi trče za njim, može se objasniti time što su Nemci naviknuti »da se povode za duhovitim piscima starozavetne nacije itd.«

Oprilike otkako sam ovde, u »Advertiser«-u se vodi boj petlova između Hercena i nekog anonimnog protivnika^[473]. Protivnik mu prebacuje da je humbug⁴, da se izdaje za neku vrstu ruskog Silvia Pell[icoa]. Već naslov njegove knjige je laž, jer on nikada nije bio u Sibiru itd. Hercenov odgovor slab. Naslov je podvala publishers⁵, on nije za to odgovoran, *odmah* je u »Globe« itd. protestovao protiv atributa koji mu se lažno pridaju itd. Na to se protivnik ponovo (juče) pojavio i dokazuje mu nove laži i u pogledu »Globe«-a. No pored ovog napada i defence⁶ od strane nekog Engleza: ako Hercen i nije bio u Sibiru i nije ruski S[ilvio] P[ellico], njegova je knjiga ipak zabavna, bezazlena knjiga: »an

¹ »grube reči, mek papir itd.« — ² pristaice utilitarnosti — ³ nerazumljiv —

⁴ podvaladžija — ⁵ izdavača — ⁶ odbrana

honest man, look you, and soon dasht! He is a marvellous good nieghbour in sooth; and a very good bowler; but, for Alisander, alas, you see, how'tis⁷[474]. Najzad ovaj tub-tub-paper⁸, shodno svom običaju, proglašava sada borbu za završenu, da postaje odveć lična itd., zatvara svoje stupce. U svakom slučaju je ova čarka — iako nije bila sjajno sprovedena s napadačke strane — za Hercena veoma štetna u očima cockneys-a¹³⁴¹.

Lina⁹ mi je saopštila nekoliko novih detalja o kolnskom procesu. Lista porotnika odštampana u mome pamfletu¹⁰ je, naravno, sasvim pogrešna. Jedan od porotnika — Joest — neprestano je karikirao optužene za vreme procesa i davao karikature svima unaokolo u sudu. Poštovani jeune¹¹ Saedt je prvih osam dana neprestano ispred sebe stavljao *kamu*. Ironičan smeh optuženih primorao ga je najzad da kamu »nosi u odori«. Može li se zamisliti uobraženiji coxcomb¹²? Saedt s kamom! — C'est à crever de rire.¹³

Bürgers ubija vreme time što gospodi Daniels šalje »papire bez kraja«. Piše i pesme. Ne govori ni jednu reč sa svojim saputnikom.

Kažu da je u jednom londonskom penny-dnevniku, »The Telegraph«-u, već izašlo nekoliko hints¹⁴ o kaišarenju gospodina dr Freunda i njegovog vojnog sukrivca.

Ona dva članka primio.

Salut.

Tvoj
K. M.

Zamalo što ne zaboravih glavnu stvar. Pre nekoliko, I think three¹⁵, nedelja bio je Zitschke kod moje žene. Povala se reč o Mirbachu¹⁶. Quoth Z¹⁷. »Ta stara boemčina je imao izvrsnu priliku da se ukrca. Mislio sam da je odavno na moru. Kad li ga nadem propalog opet gde pije kod Bibre«. I Liebknecht tvrdi da ga je još nedavno sreo.

⁷ »pošten čovek, vidite; i da se lako zbuniti! On je zaista neobično dobar bližnji, vrlo dobro napada; ali jedan Aleksandar — no vidite kako stoji«. — ⁸ revolverski list — ⁹ Lina Schöler — ¹⁰ K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹¹ mladi — ¹² fićfiric — ¹³ Da pukneš od smeha. — ¹⁴ nagoveštaja — ¹⁵ ja mislim tri — ¹⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 221. — ¹⁷ Kaže Z[itschke].

220

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 11. decembra 1855.
28, Dean Street, Soho

Dear Frederic,

Iz priloženog pisma od Dana-a videćeš da je naš manevar uspeo.^{1(475)}}

Inače je sve još po starom. Ja sam još interniran. Jones se još nije pojavio.

Bürgersu je dozvoljeno da promeni zatvor, ako sam plati putne troškove. Weerth je B[ürgersovoj] majci u Kelnu bio upola obećao da će joj poslati novac za B[ürgersa]. Nije održao reč.

Mali Dronke je u stalnoj prepisci s Freiligrathom. Imao je veliki skandal sa jednim od asociés¹, bio je došao dotle da napusti mesto. Da bi se napravio važan, ponudio ga je Fr[eiligrathu].

Tvoj
K. M.

¹ ortaka

221

Engels Marxu

u London

Mančester, 12. decembra 1855.

Dragi Marx,

Kako vidiš, kod gospode iz »*Tribune*« se može ponešto postići, i 200 funti je osigurano. Ja ću, da bi se s tim odmah počelo, večeras napisati jedan vojni članak, onda Ti moraš jedan politički, da bi oba mogla otići u petak, hoc facit¹ 4 funte.

Vraćam pismo od Dana-a. Da se blagorodnom Mirbachu ne da iz Londona, au fond² je dobro, pošto se u pogledu krimskog dopisništva¹⁴⁷⁶¹ s Njujoršanima ništa nije postiglo. U svakom slučaju ja sam sada oslobođen svih indirektnih obaveza prema tom gospodinu, i il ne me regarde plus³. Ovdje nisam o toj stvari ništa govorio, inače će to kod Lupusa⁴ na kraju izazvati grižu savesti, i sledeći put će se buniti.

J. Meyer⁵ je pisao ovih dana, više da bih ja o Božiću kod moga zeta⁶ znao šta imam da kažem nego da bi mi javio da još uvek čeka na pismo od Tebe. O Malom⁷ ne čujem ništa.

Gospodina Karla Joesta s njegovim karikaturama ćemo zapamtiti⁸. Mislim da ću ja napraviti još bolju karikaturu od njega kad bude visio na banderi.

Da li ću u utorak moći da napišem članak, zavisi naravno od događaja koji su sada sve mršaviji. Kars i Omer-p[ša] moraju me danas izvući, ako se sutra još nešto desi, to ću dodati.

Štrajk se ovde nastavlja. Masters⁹ su rekli da bi platili¹⁰ kad bi se za osnovu uzele tarife Aštona. Hands¹¹ su odgovorili, ako preduzimači uzmu Ašton, da će oni uzeti Oldhem i da su spremni da za osnovu uzmu prosek oba mesta. Na to su masters⁹ dali neodređen odgovor i kao normu predložili još jedno treće mesto u okrugu. To je odbijeno i stvar je ostala na tome. Izgleda mi da radnici imaju puno pravo, ali pri tom očigledno imaju još neke stare tredjunionističke tradicije u glavi, da treba da radi samo ta i ta mašina i samo na taj određeni i uobičajeni način. No oni će se uskoro ostaviti te gluposti. Okolina počinje da ih podržava.

¹ to čini — ² u osnovi — ³ on me se više ne tiče — ⁴ Wilhelm Wolff — ⁵ Joseph Meyer — ⁶ Emi Blank — ⁷ Ernst Dronke — ⁸ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 220. — ⁹ fabrikanti — ¹⁰ ispod »zahlen« Engels je napisao »arbeiten« — ¹¹ radnici

Urednik¹² »Guardian«-a, koga sam upoznao, pametan je čovek he his own mind¹³ i neka vrsta proroka za neke filistre. Inače voli masne priče i da pomalo sedi po kafanama. Očigledno da su mu pričali o meni, jer kad ja govorim o bilo čemu, on me pažljivo sluša i postavlja pitanja, iz kojih se vidi da želi da nauči nešto novo. Pustiću ga da mi tako polagano pride, ispitaću onda o personalnim stvarima kod »Ex[aminer] and [Times]«-a, zatim ću otići kod ovog poslednjeg listića. Après, on avisera.¹⁴

Srdačan pozdrav Tvojim ženi i deci.

Tvoj
F. E.

¹² Jeremiah Garnett — ¹³ po njegovom sopstvenom mišljenju — ¹⁴ Zatim ćemo videti.

222

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. decembra 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Engels,

Kućni zatvor mi počinje bivati dosadan. Još ni jednom nisam udahnuo svežeg vazduha. Međutim, juče su ponovo otpremili 1000 [..]¹. Jones treba najzad da dođe danas.

Preksinoć me je neko posetio — nećeš pogoditi ko. Došao je Edgar Bauer — koga otprilike godinu dana nisam video — i sa njim — Bruno. On je ovde već 14 dana i ostaće ovde about 6 months² »da bi proverio tačnost svoga tvrdjenja«, što će mu, prema onome kako je počeo, svakako poći za rukom. Vidno je ostario, čelo se povećalo, i sada više ili manje ostavlja utisak pedantnog starog profesora. Zasada stanuje kod Edgara, u nekoj kućici negde na kraju Highgate-a i sedi tu usred najdublje malograđanske mizerije, ne čuje i ne vidi ništa. To on smatra za London i misli da izuzev 30 000 privilegovanih svi Englezi žive kao Edgar Bauer. Njegova mržnja i njegovo »preziranje« ove zemlje su stoga ogromni. Čini mu se kao da živi u »Treuenbrietzen«. London je pravi »zatvor« kad se dođe iz »Berlina«. Tom prilikom se takode ispostavilo da je njegov sadašnji ideal »istočnofrizijski«, »altenburški« and partly³ »vestfalski seljak« — sve sami plemići. On je takode ubeden da se ti gejaci ne mogu mudrijašenjem ukloniti i da će se te moderne nivelizirajuće koještarije, nad kojima kuka čovek »raspada«, razbiti o te rocks⁴. Bilo je vrlo curious⁵ čuti confession⁶ *Kritike*^[477] da je u poslednjoj instanci Berthold Auerbach njena realna osnova. Po njegovom mišljenju, gradovi u Nemačkoj, s izuzetkom nekoliko »čisto trgovačkih gradova«, propadaju, ali »selo« famozno cveta. O industrijskom poletu nije znao ni slovca, ali je ipak pomalo jadikovao što se sada u Nemačkoj ne čini ništa do »improvements«⁷.

»Engleski jezik« je »mizeran«, sasvim romanizovan. Na to sam mu ja utehe radi rekao da Holandani i Danci kažu to isto o nemačkom jeziku, i da su »Islandani« jedini pravi Germani, koji nisu podlegli romanskom uticaju.

¹ reči nema iza cifre — ² oko 6 meseci — ³ i delimično — ⁴ stane — ⁵ zanimljivo — ⁶ ispovest — ⁷ »usavršavanja«

Čičica se mnogo bavio jezicima. On *govori* poljski i zato za *poljski jezik* kaže da je »najlepši«. Izgleda da je njegovo proučavanje jezika bilo vrlo nekritičko. Smatra na primer Dobrowskog za mnogo »značajnijeg« od Grimma i naziva ga ocem uporedne lingvistike. Takode se od Poljaka u Berlinu dao obmanuti da je old⁸ Lelewel u najnovijem spisu opovrgao Grimmovu *Istoriju nemačkog jezika*.

Apropos! Takode je pričao da je u Nemačkoj izašla (sa nemačke strane) debela knjiga protiv G[rimmovog] leksikona¹⁴⁷⁸. Čitava knjiga sastoji se od grešaka koje se G[rimmu] dokazuju.

I pored sveg truda da bude humorističan, probila je melanholija i velika mrzovolja na »sadašnjost«. U Nemačkoj — horrible indeed⁹! — ništa se više ne čita i ne kupuje do bednih kompilacija iz prirodnjačke struke. Kada dodeš¹⁴⁷⁹, imaćemo sa čičicom dosta zabave.

Köppen već godinama radi na knjizi o budizmu¹⁴⁸⁰. Rutenberg izdaje »Staats-Anzeiger«. Gospodin Bergenroth koji se kao komisionar (trgovački) muvao po Americi (Severnoj i Južnoj) vratio se sans argent¹⁰ i bolestan.

Čekam još drugo izdanje »Times«-a ili »M[orning] Post«-a. Možda će vesti primorati da se o Karsu kaže nešto hipotetičnije. No, zato bi bile potrebne sasvim male izmene (nekoliko reči u kondicionalu.) Ja sa svoje strane mislim da je Kars pao.

Danas je u »Herald«-u — kako mi žena priča — izašao dosta interesantan članak o Bona[parte]s misgivings as to the true intentions of Viscount Palm[erston]¹¹. Da Pam vrlo loše stoji sa dvorom, vidiš iz »Times«-ovog članka protiv princa Alberta¹⁴⁸¹. Opet stari manevar da bi se princ Albert predstavio kao da je na teretu »ministarstva«.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁸ stari — ⁹ zaista strašno! — ¹⁰ bez novca — ¹¹ Bonapartinim strahovanjem u pogledu istinskih namera vikonta Palmerstona

Drugi deo

Marxova i Engelsova pisma
trećim licima

Od januara 1852. do novembra 1855.

1852

1

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London] 1. januara 1852.

Dragi Weiwi!

Želim Ti sretnu Novu godinu. Ja i moja žena čestitamo i Tvojoj ženi¹. Raspravu² Ti šaljem tek sada jer su me prekidali ne samo aktuelni dnevni događaji, nego još i više privatne prilike. Odsad redovito.

Lupus³ se ozbiljno razbolio, zato do ovog trenutka nije mogao ništa poslati. Uvjerio sam se da je članak crvenog Wolffa⁴ neupotrebljiv, pa ga i ne šaljem.

Za slučaj, kojemu se ne nadam, da se Tvoj pothvat⁵ iz novčanih razloga mora odgoditi još za dulje vrijeme, predaj članak Dana-u da ga za svoj list⁶ prevede na engleski. Ali, nadam se da to neće biti potrebno.

Prenesi Dana-u moj pozdrav. Reci mu da sam primio njegove novine, a i njegovo pismo, i da ću mu idućeg tjedna poslati novi work⁷.

Što se tiče »Revue«⁸, budući da ih ovdje nemam pri ruci, nego ih tek moram dobiti iz Hamburga, i to djelimice uz pekunijarne teškoće, piši mi, molim Te, što misliš, s kakvom bih prodom mogao računati u Americi.

Odavle ću Ti poslati »Notes to the People« našeg prijatelja Ernesta Jonesa, najznačajnijeg prvaka engleske partije; one će biti pravo nalazište blaga koje će ispuniti praznine Tvoga lista.

Pošalji mi odmah (a i ubuduće) nekoliko primjeraka Tvoga tjednika.

Salut et fraternité.⁹

Tvoj K. Marx

¹ Louisa Weydemeyer — ² Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, članak I — ³ Wilhelm Wolff — ⁴ Ferdinand Wolff — ⁵ izdavanje tjednika »Revolution« — ⁶ »New-York Daily Tribune« — ⁷ jedan članak iz Engelsove serije *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* — ⁸ »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue« — ⁹ Pozdrav i bratstvo.

Engels Jenny Marx
u London

Draga gospodo Marx,

Već bih odavno odgovorio na Vaše ljubazno pismo¹ da u tome nisam bio potpuno spriječen gomilom događaja — osobito prisutnošću svoga zeta² kojega sam morao zabavljati tjedan dana, što ovdje u Mančesteru zaista nije prosto. U to se vrijeme, dakako, nije moglo ni pomišljati na rad, i tek sada počinjem razmišljati što bi se moglo učiniti do idućeg parobroda u petak. Danas ili sutra uvečer bit će svakako nešto dovršeno za »Tribune«, pa ni čiča Weydemeyer neće ostati praznih ruku⁴⁸². U međuvremenu o njemu nisam ništa čuo ni vidio — danas Vam je vjerojatno stiglo jedno pismo od njega, kojim nam javlja o izgledima za novu godinu, pošto se pisma koja su stigla jučerašnjim parobrodom završavaju upravo s 1. januarom.

Nadam se da se pater familias³ u međuvremenu pridigao sa svoga kažnjeničkog i bolesničkog ležaja, pa želim samo to da zbog biblioteke posve ne zaboravi na »Tribune«. Vijesti o časnom Lüdersu, kao i sve potrebno o plemenitom Kinkelu, saopćene su odmah Weerthu.

Batine što ih je izvukao veliki Willich za nas su vrlo ugodne, a njemu otvaraju sjajne izgleda da će se češće ponoviti. Kad se čar nepovredivosti i nepobjedivosti kojom se zaogrnuo veliki ratnik jednom uz pomoć bonne volée⁴ rasprši, tad nijedan emigrantski probisvijet odavde pa do posljednjeg Conrada⁵ neće mirovati dok ne ponovi eksperiment i dok se tom vrlom čovjeku opipljivo ne osveti za svoje privat-grievances⁶. Neka se tada courage melheureux⁷ toga velikog čovjeka tješi time da su oni koji su ga izmlatili bili mahom »ljudi od principa«. On je, doduše, izvukao batine, ali su to ipak bile »principijelne batine«.

U prilogu vraćam Clušovno pismo. Taj momak je izvanredan agent. Ako stvar o Willichovoj mistifikaciji⁴⁸³ izide na vidjelo, bit će to veseli urnebes. Ti se filistri neće uopće više usuditi da pišu pisma iz straha da nam ih neko ne preda u ruke. Kakvo li

¹ Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 1. — ² Emil Blank — ³ otac obitelji — ⁴ dobre porcije batina — ⁵ Conrad Schramm — ⁶ privatne nedaće — ⁷ nesretna odvažnost

sramno licemjerstvo od Kinkela: tvrditi da je pisao u London da bi se s nama povezali! Ta činjenica dokazuje samo to da ga u odnosu na nas u Americi vrlo često i vrlo neugodno interpeliraju i da mi u tamošnjoj demokratskoj gomili imamo također jedan set⁸ pristalica koji se u nas zaklinju kao što se, tko zna zašto, drugi zaklinju u Kinkela ili Heinzena ili Heckera; bit će da su to pristalice à la Magnus Groß, Wilhelmi itd., ljudi kojima je bio potreban samo jedan kratki susret s nama da im se o njima samima i o nama bolje objasne stvari i da se opet vrate u svoje stado, gdje im je i mjesto.

Louis-Napoleon je svakog dana sve zabavniji. Premda još uvijek ne može ugledati svjetlo dana ni jedna jedina od onih krupnih mjera za uništenje pauperizma itd., tome čovječuljku ipak polazi za rukom da izazove protiv sebe čitav filistarski svijet mjerama, koje jedino treba da trenutačno konsoliduju njegov autoritet. Više se nijedan nefrancuski list ne usuđuje istupiti u njegovu zaštitu, pa štete čak i »Sun« i »Kölnische«; samo još onaj traljavi dopisnik lista »Globe« deponuje svakog dana svoje svinjarije u kutu koji mu je za to dat na raspolaganje. L[ouis]-N[apoleon] je, osim toga, izazvao podozrenje čitavog svijeta, cela Evropa ponovo odjekuje ratom i ratnim krikom, pa se i sam miroljubivi »Daily News« mora nolens volens⁹ pridružiti pozivu za nacional defences¹⁰. Osim one strane svoga karaktera, karaktera gamblera¹¹, koja se najviše istakla poslije 2. decembra^[51], počinje taj zvekan malo-pomalo razvijati još jednu stranu, to jest onu ludog pretendenta koji se smatra predodređenim spasiocem svijeta i koji se zaklinje u svoju zvijezdu. I kad se ispuni vrijeme, posla bog svoga nećaka da spase sav svijet iz davoljeg ropstva i iz pakla socijalizma. Na svu sreću, uskoro se sastaje parlament, a to uvijek unosi nešto promjene u političke marifetluke.

Mnogo pozdrava Marxu i malima od Vašega

F. Engelsa

Mančester, 14. jan[uara] 1852.

⁸ skupina — ⁹ htio-ne htio — ¹⁰ mjere za nacionalnu odbranu — ¹¹ kockara, hazardera

3

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

16. januara 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Weydemeyer!

Danas sam, poslije 14 dana, prvi put ustao iz postelje. Iz toga možeš razabrati da je moja bolest — a ona još nije posve prošla — bila ozbiljna. Stoga Ti ovog tjedna ni uz najbolju volju nisam mogao poslati br. III svoga članka o Bonaparti¹. Ali ćeš zato dobiti pjesmu^[83] i jedno Freiligrathovo privatno pismo, koje prilažem. A sad Te molim: 1. Pobrini se da pjesma bude pažljivo otisnuta, da strofe budu jedna od druge odijeljene prikladnim razmacima i da sve bude tako da ne štetiš u prostoru. Pjesme mnogo gube ako se štampaju gusto i zbijeno. 2. Napiši Freiligrathu srdačno pismo. Ne škrtari odviše u komplimentima jer su sve poete plus au moins², čak i oni najbolji, des courtisanes i il fauts les cajoler, pour les faire shanter³. Naš je F[reiligrath] u privatnom životu najsimpatičniji i najnepretenciozniji čovjek, koji pod svojom pravom bonhomie krije un esprit très fin et très railleur⁴, i u koga je patos »iskren«, a da pri tom ipak nije ni »nekritičan« ni »praznovjeran«. On je pravi revolucionar i nadasve pošten čovjek, — pohvala koju bih mogao dati samo nekolicini. Pa ipak pjesniku je potrebno odobravanje, divljenje, pa bio on kao homme⁵ što mu drago. Mislom da je to sadržano u samoj njihovoj prirodi. Ovo Ti kažem samo radi toga da Te upozorim kako u svojoj prepisci s Freiligrathom ne smiješ zaboraviti na razliku između »pjesnika« i »kritičara«. Uostalom, znak je njegove osobite ljubavnosti što je svoje pjesničko pismo adresirao izravno Tebi. Mislom da će to Tebi u Njujorku dati relief⁶.

Ne znam hoću li Ti danas moći poslati još koji članak. Pieper mi je obećao jedan članak za Tebe. On se do ovog trenutka još nije pojavio, a ako se pojavi, mora se članak staviti na probu da se vidi hoće li odletjeti u vatru ili će biti ocijenjen kao dostojan da pode na put preko oceana. Ja sam trop faible encore⁷ da bih mogao nastaviti s pisanjem. Za tjedan dana više. Pozdrav kuće kući.

¹ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ² više ili manje — ³ kačiperke, i njima treba laskati da bi zapjevali — ⁴ dobroćudnošću krije vrlo oštar i vrlo podrugljih duh — ⁵ čovjek — ⁶ podršku — ⁷ još odviše slab

Ni Lupus⁸ se još nije potpuno oporavio, pa stoga još nije ništa poslao.

Tvoj
K. Marx

A propos. Prilažem još i »izjavu« jednog našeg člana saveza^[484] koju ćeš, sitno štampanu, uvrstiti među oglase ili ispod crte svojih novina⁹.

Daniels, Becker et Co. opet nisu pozvani pred januarsku porotu pod izgovorom da je istraga tako teška da se mora još jednom provesti od početka. Oni sjede već 9 mjeseci.

⁸ Wilhelm Wolff — ⁹ »Die Revolution«

4

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London] 23. januara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Weydemeyer!

Moja mi bolest, na žalost, ovog tjedna još nije dopustila da pišem Tebi, tj. za Tvoj list¹. *S mukom* sam skuckao² članak za Danna-a koji već 6 tjedana i više nije od mene ništa primio. Već me nekoliko godina nije ništa, pa čak ni posljednja francuska blamaža³, tako smlavila kao ti prokleti hemoroidi. Enfin³, sada će mi biti bolje, tim prije što mi je, dok sam četiri tjedna bio silom odvojen od biblioteke, bilo mnogo teže.

Sada ćeš dobiti još dva članka⁴ od kojih će prvi svakako biti otpremljen idućeg petka a drugi odmah za njim, ako ne i u isti čas.

U prilogu Pieperov članak.

Što se Lupusa⁵ tiče, ja sam ga uporno salijetao, i on je, čini se, odlučio da za Tvoj list, nabaca nešto kao neki retrospektivni pogled na Kossuth-ovu mađarsku karijeru. Ti si dvaput pogriješio, jednom na taj način što u svojoj objavi nisi pored nas spomenuo⁴⁸⁵ i Lupusa, a drugi put što ga nisi *posebno pozvao na suradnju*. *Ovo posljednje* zagladi pismom koje možeš priložiti pismu koje ćeš uputiti meni i u kojem ćeš ga podstaći na pisanje. Nitko od nas nema njegov popularni manir pisanja. On je extrêment modeste⁶. Utoliko više treba izbjegavati sve što bi se moglo protumačiti kao da nam je njegova suradnja suvišna.

Zato što stanujem daleko od Freiligratha kao i zbog toga što sam P[ieperov] članak primio u zadnjem času prije odlaska pošte, prisiljeni smo da Ti danas pošaljemo *dva* umjesto *jednog* pisma. Idući put ćemo nastojati da izbjegnemo takav slučaj.

Prilažem još i izjavu moga prijatelja Pfändera (Bauer nije više u našem Savezu). Moraš je preštampati, budući da je izjava onih iz Windmillstreet-a protiv njega bila objavljena kako u *američkim*, tako i u evropskim novinama⁴⁸⁶. Bilo bi dobro kad bi poslije te izjave dodao napomenu da ona sadrži *samo* ono što se moglo

¹ «Die Revolution» — ² Friedrich Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, članak VII — ³ no — ⁴ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje III i IV — ⁵ Wilhelm Wolff — ⁶ prekomjerno skroman

objaviti u *sadašnjim policijskim okolnostima* (računi između Bauera i Pfändera s jedne i starog Saveza, s druge strane, zatim kontrola *Centralne uprave* u kojoj smo mi sačinjavali većinu koja je poslovala s onim novcem — sve te stvari, dakako, još ne mogu biti objavljene); zatim napiši da je, koristeći se prilikama u Njemačkoj s kojima mi moramo politički računati, stara torokuša i »confusius»⁷ evropske demokracije, Arnold Winkelried Ruge^[487], aludirajući na one priče (baš o Pfänderu i Baueru), o kojima je saznao samo iz spletki iz treće ili četvrte ruke, pokušavao da *mene* i *Engelsa* pred publikom osumnjiči, premda se ta stvar nije nas nimalo ticala, a taj je magarac sličnim načinom izjavio da bi *nas* izbacili i iz društva u Windmillstreet-u, a da smo *mi*, međutim, sami izjavili da smo zapravo iz njega *istupili*^[80], kako se to pominje u Pfänderovom pismu.

Možeš ubaciti obaveštenje i o tome da li je u Londonu osnovano *novo radničko društvo* pod predsjedništvom *Stechana* koje će se držati podjednako daleko od »emigracije», »agitacije»^[32] i Great Windmilla i koje će slediti ozbiljnu liniju.

Tu comprends, mon cher⁸ da to društvo pripada nama, premda tamo šaljemo samo našu mladež; govorim o našim »učevnim»⁹ ljudima, a ne o našim radnicima. Svi ovi idu onamo.

Kod *Stechana* ima nešto cehovsko-gradanski solidno i sitnozatanlijski kolebljivo, ali je sposoban za obrazovanje i ima veliki utjecaj u sjevernoj Njemačkoj. Ja sam ga stoga i zamolio da Ti šalje svoje priloge kao članke. Mi smo ga tako by i by¹⁰ izgurali u prve redove, koje bi on rado izbjegao, i u opoziciju koju rado ublažava. Willich ga je nagovarao da garantira za Kinkelov zajam^[50], ali je on to odbio. Njega su Schapper-Willich isprva s oduševljenjem primili i nahuškali protiv nas, no, njegova zdrava priroda olakšala mu je da uskoro uđe u trag gadostima i praznini tih momaka i njihovih sljedbenika. I tako je on (donekle podržavan od strane Locnera i drugih pomoćnika koje smo mu inkognito pridodali) otvoreno prekinuo odnose s tom bagrom.

Je li A. Hentze onaj naš Hentze iz Hama? Ako jest, ja bih mu pisao, jer je Willich svakako poduzeo sve da me pred njim okleveće. L'infâme!¹¹

Srdačni pozdravi od kuće kući.

Tvoj
K. Marx

⁷ Igra riječi: »Confusius» (konfuzija) može se izgovoriti slično imenu kineskog filozofa Konfučija. — ⁸ shvaćaš li, dragi — ⁹ u originalu riječ »učevni» napisana je na berlinskom dijalektu (*sjebildeten*) — ¹⁰ malo-pomalo — ¹¹ Hulja!

Gradu za brošuru itd. poslat ću u većoj količini *odjednom*, kao i Jonesove »Notes«¹². Pojedinačno je preskupo. »Northern Star« nije više u rukama O'Connora, već u rukama jedne čartističke frakcije¹⁴⁸⁸ koja je potajno povezana s Financial- and Parliamentary Reformers¹⁴⁶¹.

¹² »Notes to the People«

5

Engels Josephu Weydemeyeru

u Njujork

Dragi Weydemeyer,

Nadam se da si u međuvremenu dobio moje prvo pismo koje sam 18. ili 19. decembra predao pošti na vrijeme za parobrod »Africa«. Sadržavalo je na brzu ruku napisani članak i jedno isto tako u žurbi napisano pismo^[489]. Morao si ga najdalje 5. imati; a možda je bilo odaslano tek idućim parobrodom. Otada sam Ti prošlog tjedna poslao jedan članak »Niagarom« bez pisma, ali sumnjam jesam li ga na vrijeme predao; ako je bilo prekasno, stići će »Europom« zajedno s ovim, pa ćeš imati materijala unaprijed. Od Marxa si već možda primio više toga, od Freiligr[atha] jednu pjesmu protiv Kinkela^[491] a možda nešto i od Lupusa i Piepera. Weerth je upravo sada vrlo zaposlen i nije siguran u Bredfordu (Jorkšir); on mi je, međutim, obećao da će nešto poslati idućim parobrodom. Sutra ću se vjerojatno ovdje sastati s njim, pa ću i na njega i nadalje vršiti pritisak da se drži svoga obećanja. Kad sam o Novoj godini bio u Londonu, Marx je, zbog neke velike terevenke, bio, na žalost, 14 dana teško bolestan, a mene su djelomice 14 provedenih dana u Londonu, a djelomice i naknadno nadošle različite teškoće do prošlog tjedna sprečavale u poslu. Sada se, međutim, nadam da ću Ti redovito svakog tjedna moći nešto slati, možda isprva, za promjenu, i kakav feljton.

Zasad sam se ukotvio u Mančesteru, ali sam na svu sreću u vrlo neovisnom položaju i s ponekim preimučtvom; gdjekad me iz Londona posjećuju Marx i drugi prijatelji, a za vrijeme Weerthova boravka u Bredfordu redovito smo jedan drugog posjećivali zahvaljujući brzjoj vezi, jer vožnja vlakom traje samo 2 i po sata. Ali on će sada vjerojatno otići jer više ne može izdržati u toj bredfordskoj palanci, mada on uopće nema nigdje mira te da bi se godinu dana mogao u jednom mjestu skrasiti dok ne pocijepa tur. Ja snujem put ljetos ili, ako u međuvremenu ne bude kakve političke promjene, idućeg ljeta, u Sjedinjene Države, u Njujork a ponajprije u Nju Orleans. Ali to zavisi od mog starog, a ne od mene, a zatim i o zbivanju na tržištu pamuka.

Pedeset brojeva »Rev[olution]-a odviše je, a to bi vjerojatno stajalo i golemu svotu novca, tj. 4 šilinga i svaki put još i nešto povrh toga. Budući da se, s obzirom na sveopće hapšenje, rasturanje itd., i s obzirom na njemačke zakone o štampi, može računati na

mali broj pretplatnika, a u Njemačkoj, dakako, samo u Hamburgu, na nekolicinu njih, to se s pokusnim primjercima neće moći ništa postići. Novine, pojedinačno ili više njih u ovoju, sa strane otvorenom, stoje 1 d. (2 centa) po arku. Šalji, dakle, 4 meni a 6 - 8 izravno u London, jer inače moram za London ponovo odavde frankirati, a tom se, tako čestom poštarinom, ne može opteretiti firma. Bit će nam dosta 10 - 12 brojeva, a ako se pokaže da se ovdje može nešto učiniti s pretplatnicima, moći će se u Londonu organizirati stalna poslovnica, kojoj se zbog nadopune mogu jednom za svagda poslati prijašnji brojevi u jednom paketu. O tome ću porazgovarati s Londoncima, pa ću vidjeti što se može učiniti.

U Francuskoj se stvar odvija izvanredno. Sinoć je »Patrie« najavila da će danas u »Moniteur«-u biti objavljeno osnivanje ministarstva policije za de Maupas-a^[490]. De Morny, koji s Fouldom i nekolicinom drugih u kabinetu zastupa materijalne interese buržoazije (ne njezin udjel u političkoj vlasti), odletjet će, i započet će vladavina pravih pustolova: Maupas-a, Persignyja i Co. Tada će započeti pravi carski socijalizam; prva socijalistička mjera bit će konfiskacija imovine Louis-a-Philippe-a jer je akt, kojim je on onomad, 6. augusta 1830, svoju imovinu prenio na svoju djecu, umjesto da je prema starom običaju pokloni državi, izgubio važnost. Bit će, kažu sesirana¹ i Aumale-ova baština kondeovskih dobara. To nam može donijeti već idući subotnji parobrod, ako se stvar bude odvijala dovoljno brzo. U južnim departmanima se još uvijek hajka na ustanike kao na divljač^[491].

Za francuske vijesti sada je jedino upotrebljiva engleska štampa, a pokatkad i augsburške »A[llgemeine] Z[eitung]«. Novine iz kojih možeš crpsti najpouzdanije vijesti o Francuskoj, jesu londonski »Daily News«, koje Ti, zbog toga, posebno preporučujem. Drži ih »Tribune«, a naći ćeš ih i inače, jer su za pretplatu odviše skupe. U komercijalnoj četvrti grada lako ćeš ih pronaći po kavanama.

Možda će te uskoro posjetiti Dronke; čujem da sve one koji moraju napustiti Švicarsku upućuju preko Francuske samo u Ameriku, a ne u Englesku. No on će sada morati odande otići; vjerojatno se skrivao, kad o njemu baš ništa ne čujemo.

Vrlo čestit momak je neki bivši badenski artiljerac i pivar, Gnam, koji je s Heinzenom prešao prijeko istom ladom. S njima je bio i neki studiosus Rothacker iz badenskog Oberlanda; i taj je momak bio dobar, ali se mogao i izmijeniti, a i opasan je zbog svoga stihotvorstva. Mali Schickel iz Majnca, čiju Ti adresu možeš dati Cluβ (živi negdje u Eligejnima) trudit će se usrdno za »Rev[olution]«. Pozdravi ga najsrdačnije, molim Te, u moje ime, što može učiniti i Cluβ.

¹ zaplijenjena

Na primjedbe o izgledima za invaziju Engleske⁴⁹², evo još nekih dopunskih vijesti koje će Ti stvar učiniti jasnijom:

1) Svakom iskrcavanju zapadno od Portsmuta prijeti opasnost da bude potisnuto u kut Kornvola — dakle nepraktično.

2) Svakom iskrcavanju odviše sjeverno ili odviše blizu Dovera prijeti ista opasnost između Temze i mora.

3) London i Vulidž — prvi buts d'opération². Izvršiti detašman prema Portsmutu i Širnesu (Četem). Jaka posada u Londonu, jake straže između obale i Londona. Od 150 000 ljudi za iskrcavanje upotrijebiti tako najmanje 60 000 (još uvijek nedovoljno). Moglo bi se, dakle, početi naprijed s 90 000 ljudi.

4) Birmingham drugi cilj operacije (zbog tvornica oružja). Osigurati područje južno od Bristolskog kanala i od Voša, dakle liniju od Glostera do Lynn-Regisa³; povrh toga jaka poenta na Birminghamu. Ma koliko bila slaba i ma koliko da bi bila potučena armija na suprotnoj strani, mislim da je to s 90 000 raspoloživih ljudi nemoguće. Ali, pretpostavimo da to uspije, pak još neće biti postignut održivi defanzivni položaj, pogotovu ako se pokrene engleska pomorska sila. Linija je odviše duga i odviše slaba. Valja, dakle, ponovo krenuti naprijed.

5) Treći operativni cilj Mančester; osigurati svu zemlju južno od Mersija (ili Rajbla) i Era (Hambera) i tu liniju držati. Ona je kraća i održivija, ali su opet i snage vrlo oslabljene detašmanima. Treba se, dakle, buduću odbranu zadržava dovoljno prostora i sredstava, reorganizirati, ali naprijed ili odmah opet natrag.

6) Prva održiva linija na posve uskom sjeveru Engleske; ili Tis ili, još bolje, Tajn (linija rimskog bedema Piktâ⁴⁹³) od Karaljla prema Njukaslu. Ali tada ostaju agrikulturni, industrijski i komercijalni ressources škotske ravnice još u rukama odbrane.

7) Osvajanje *prave Engleske* može se smatrati, a i to samo *privremeno*, dovršenim tek tada ako budu zauzeti Glazgov i Edinburg, odbrana potisnuta na visoravan i ako bude zaposjednuta izvrsna, kratka, jaka i željezničkim prugama u zaleđu obilno snabdjevena linija između Klajda i Firt ov Forta.

Ali, poslije osvajanja tek počinje teškoća, treba sačuvati vojsku uz presječenu komunikaciju s Francuskom, što će se *sigurno* desiti.

Koliko bi, u takvim okolnostima, bilo potrebno ljudi da se od Dovera do blizu Klajda osvoji i osigura sva zemlja i da se u visini Klajda pruži dostojna bojna linija?

Ja mislim da 400 000 ne bi bilo odviše.

Ta considerations⁴ su odviše detaljizirana za list⁵, ja ih prikazujem Tebi kao jednom professional man⁶. Pogledaj kartu Engleske

² ciljevi operacije — ³ očito ima u vidu: od Glostera do King's Lejna —

⁴ razmatranja — ⁵ «Die Revolution» — ⁶ stručnjaku

i reci mi što misliš o tome. To je jedna strana pitanja koju Englezi posve zanemaruju.

Pisma odlaze na poštu. Završavam. Najsrdačnije pozdravljam Tvoju ženu.

Mančester, 23. jan. 52.

Tvoj
F. E.

6

Marx Ferdinandu Freiligrathu
u London[London] 26. januara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Freiligrath!

Strofa koju mi šalješ da vidim vrlo je lijepa; ona umjetnički prokazuje corpus delicti, ali mislim da je nauštrb dojmu cjeline^[494]. D'abord¹, je li Kinkel »njemački pjesnik«? Ja i masa drugih bons gens² smatramo da u toj tački smijemo izreći svoju skromnu sumnju. A zatim: neće li znatno neslaganje između »njemačkog pjesnika« i »komercijalnog« Babilona biti umanjeno ako se sada ponovo prihvati razlikovanje između »slobodnog« i »servilnog« pjesnika? Tim više što je u samom »Andersenu« već iscrpno ocrtan odnos bahata *literata* prema svijetu koji je suprotstavljen »pjesniku«. Budući da, po mom mišljenju, ne postoji unutrašnja nužda da se na tome mjestu uvlači Kinkel, ono će protivnicima samo pružiti priliku da ga prihvate kao izraz srdžbe ili suparništva. Ali kako je strofa vrlo uspjela i kako ona ne smije ostati neiskorištena, Ti ćeš svakako naći priliku — ako se inače slažeš sa mojim mišljenjem — da je u nekom drugom kontekstu uklopiš u koje od idućih poetskih pisama. Crtež je, naime, nadasve dobar.

Budući da Engels-Weerth nisu vratili prijepis Tvoje prve pjesme^[83] koju sam im poslao, mogao sam jučer crvenog Wolffa počastiti samo u sjećanju sačuvanim reminiscencijama, ali i one su bile dovoljne da u njemu izazovu jednu od onih njegovih entuzijastičkih reakcija.

Quant à notre ami³ Ebnera^[495], on je svakako primio pismo od Piepera. Najbolji dokaz: Pieper ima njegov odgovor. On mu je, osim toga, ovih dana ponovo opširno pisao i moju mu šutnju objasnio bolešću.

Od Bermbacha sam primio pismo koje sadrži otprilike 30 redaka. Pita me zašto tako dugo od mene nema nikakva glasa? Odgovor je vrlo jednostavan. Poslao sam pola štampanog arka u Keln i, poslije duga roka, primio nazad nekoliko redaka u kojima nigdje nema odgovora na moja pitanja. Npr., ni riječi o Danielsovu zdravstvenom stanju i sl. Ti ćeš dobiti to pismo, čim se vrati iz

¹ ponajprije — ² ljudi koji o tome nešto znaju — ³ što se tiče našeg prijatelja

Mančestera. Neka ga Engels iskoristi za članke u engleskim novinama. U toj je krpi od papira jedino važno slijedeće: Senat tužilaštva, remarquez le bien⁴, zaključuje, s obzirom na to »što nije ustanovljeno nikakvo činjenično stanje i što, prema tome, optužba nema nikakva oslonca«, da se istraga još jednom ponovi^[496]. Na temelju bilo kakve glupe presumpcije moraš, dakle, sjediti 9 mjeseci. A onda se ustanovi da za tvoje sjedenje nema nikakva legalna razloga. Zaključak: moraš i dalje sjediti dok sudac-instruktor à mème⁵ da razabere da optužbi može predložiti »objektivno činjenično stanje«, a ako se »objektivno činjenično stanje« neće da pronade, ne preostaje ti ništa drugo nego da sjediš dok u zatvoru ne istruneš.

Takav je kukavičluk nečuven. Glavna krivnja pada na jednu »štampu« koja ne govori ni riječi. Nekoliko članaka u »Kölnische Zeitung«, »National Zeitung«, »Breslauer-Zeitung« — i kelnski senat tužilaštva se ne bi nikad izložio takvoj opasnosti. Ali ti demokratski psi i liberali pobjedonosno klikću zbog uklanjanja svojih komunističkih protivnika. Nismo li mi istupali u zaštitu Temmea i sve te moguće demokratske bijedne bagre kad su god bili u sukobu s policijom i sudovima?^[497] Kinkel, kojega je Becker uveo među ljude a Bürgers izbavio, nikad ih za hvalu ne spominje u listu »Lithographische Correspondenz« koji on kljuka američkim novcem. Les canailles!

Kad bih znao za kakvu sigurnu građansku adresu u Kelnu, pisao bih gospodi Daniels i pokušao je donekle umiriti vijestima u pogledu političkih prilika. Iz onoga o čemu me je obavijestio Pieper proizlazi da »čestiti građani« iskorišćuju svaki kontrarevolucionarni uspjeh da je uplaše i ogorče.

U prilogu listić miss Jenny za master Wolfganga⁶.

Najsrdacniji pozdravi.

Tvoj
K. M.

⁴ upamti dobro — ⁵ ne bude u stanju — ⁶ Marxova kći Freiligrathovu sinu

7

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London] 30. januara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Weydemeyer!

Prilažem pismu:

1. Nastavak moga članka¹.
 2. Eccariusov⁽⁴⁹⁸⁾ članak, u kojemu ćeš sam morati ispraviti gramatičke greške, urediti interpunkciju i sl., jer je on stvar prekasno donio da bih ja to mogao učiniti.
 3. Prijevod zanimljivog članka u listu »Times« od Lupusa², koji ne želi da bude imenovan, jer je stvar samo prijevod.
- Kakvo je stanje na tržištu njemačkih knjiga u Americi? Budući da se stvar u Njemačkoj izjalovila, da li bih ja ondje mogao naći izdavača za svoju *Ekonomiju*⁽⁴⁹⁾?

Salut.

Tvoj
K. Marx

¹ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje III — ² Wilhelma Wolffa

Engels Josephy Weydemeyeru
u Njujork

Dragi Weydemeyer,

Posljednjim subotnjim parobrodom («Europom», mislim) poslao sam ti članak s pismom¹. I još nekoliko redaka². Obećani brojevi lista «Revolution» još se uvijek nisu ovdje pojavili, premda su se, prema Tvom posljednjem pismu od 5. jan[uara] s priličnom sigurnošću mogli očekivati posljednjim parobrodom i premda su otada ovamo stigla 3 parobroda iz Liverpula i 1 iz Sautemptonu s vijestima iz Njujorka do 17. jan. Nadam se da se pred Tobom nisu ispriječile neke teškoće koje bi onemogućile njihovo pojavljivanje. U svakom slučaju, očekujem od Tebe vijesti idućim parobrodom «Cambria» (iz Bostona 21. jan.) koji će biti ovdje u ponedjeljak, 2. febr.

Moje očekivanje u pogledu konfiskacije imovine Louis-a-Philippe-a i Persignyjeva³ ministarstva obistinilo se brže nego što sam se mogao nadati; vijest o tome morala je, uz iole uredno organiziranu službu, stići s liverpulskim novinama u Njujork istovremeno s mojim pismom; moje je pismo jedva bilo predano na poštu, a telegrafska je obavijest o tome već također bila ovdje. Tim bolje. Stvar napreduje famozno, a bit će još i bolje.

Weerth je opet na putu, ide u Nizozemsku, Francusku, Švicarsku itd., a ovog trenutka je možda u Londonu. Pisao sam Marxu da ga još malko pritisne da Ti pošalje nekoliko stvari⁴, ali teško da će on za to imati slobodnog vremena. Kad čovjek čitav dan trči naokolo i nudi nizozemskim Židovima vunenu i lanenu predu, tad ne vjerujem da će uvečer u hotelu uhvatiti vremena za takvo piskaranje. Marx će, međutim, iz njega istisnuti sve što bude mogao.

Iznenadno zatišje, koje je francuski novi obrat unio u emigrantsko naklapanje, zaista je smiješno. Više ne čujem ni riječi od sveg tog lopovluka.

Kelnski su zatvorenici⁷⁾ u teškom položaju. Budući da na njima nema apsolutno nikakve krivnje, nije ih senat tužilaštva ni oslobodio niti izveo pred porotu, nego je — stvar zbog ponovne

¹ F. Engels, *Engleska* (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5) — ² *Engleska - II* — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 3.

istrage vratio prvom sucu istražitelju! To znači da će oni i dalje biti u istražnom zatvoru, bez knjiga, bez pisama, bez prava da opće među sobom ili s vanjskim svijetom, sve dok novi sud više instance to ne dovrši. Mi upravo pokušavamo da tu infamiju denunciramo⁵ u engleskoj buržoaskoj štampi.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

[Mančester] petak, 30. jan[uara] [18]52.

[na poledini]

Liverpulskim parobrodom *gospodinu J. Weydemeyeru*, 7 Chambers Street, New York (City)

⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 4, 5, 6, 7 i 8.

9

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London] 13. februara 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Weydemeyer!

Prilažem nastavak moga članka¹. Stvar mi ide od ruke, dobit ćeš sada još dva članka o tome. Poslat ću Ti, osim toga, prvom poštom nešto o signore Mazziniju. Ali sad je krajnji čas da stignu primjerci Tvojih novina². Ti znaš da čovjek mora vidjeti neke novine da bi za njih mogao pisati, i da se kod mojih suradnika podstiče revnost kad svoje stvari vide odštampane.

Evo jedne bilješke o položaju naših zatvorenih prijatelja u Kelnu, iz koje moraš sastaviti članak⁴⁹⁹!

Ljudi sada već sjede blizu 10 mjeseci.

U novembru je predmet prošao kroz vijeće, i porota je izrekla negativnu odluku. Stvar je sada stigla pred senat tužilaštva. Ovaj je prije Božića proglasio presudu, čije obrazloženje glasi: »Utvrdivši da ne postoje objektivne činjenice, pa prema tome ni razlog optužbe« (ali se mi zbog važnosti koju vlada pripisuje predmetu bojimo za svoj položaj, ako te ljude oslobodimo proganjanja) — »mi iz toga razloga vraćamo predmet prvostepenom sucu radi instrukcije o različitim tačkama.« Glavni razlog otezanja jest uvjerenje vlade da bi pred porotnim sudom sramotno propala. Ona se nada da će u međuvremenu biti osnovan viši sud za veleizdaju ili, u najmanju ruku, da će svi politički zločini biti izdvojeni iz nadležnosti juries³, o čemu već postoji prijedlog u prvom pruskom domu. Naši prijatelji sjede u ćelijama, odsječeni jedan od drugoga i od svijeta, ne smiju primati ni pisma ni posjete, ne primaju čak ni knjige, što se u Pruskoj nije nikad uskraćivalo ni ordinarnim zločincima.

Bestidna presuda senata tužilaštva bila bi nemoguća da se štampa i najmanje zauzela za stvar. Ali liberalne novine su, na primjer »Kölnische«, šutjele iz kukavičluka, a »demokratske« (i »Lithographierte Correspondenz« koje Kinkel štampa američkim novcem) iz mržnje prema komunistima, iz straha da ne bude okrnjen njihov autoritet, iz suparništva prema »novim« mučenicima. Tako se ti psi odužuju

¹ K. Marx, *Osammaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje IV — ² »Die Revolution« — ³ porotnika

listu »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung« koji je uvijek štutio tu demokratsku bagru u njezinom sukobu s vladom (npr. Temme itd.^[497]). To je zahvalnost gospodina Kinkela listu »Westdeutsche Zeitung«, u kojemu ga je Becker ispekao a Bürgers uzeo u zaštitu⁴. Les canailles! Il faut les attaquer à mort⁵.

Pozdrav kuće kući.

Tvoj
K. Marx

[Dodala Jenny Marx]

S velikim nestrpljenjem čekamo vijesti o Vama, dragi gospodine W[eydemeyer]; parobrodni, na žalost, dolaze jedan za drugim ne donoseći vijesti o Vama, o Vašoj dragoj supruzi⁶, o Vašoj djeci, o Vašem listu itd., itd. Nadam se da ste sretno primili sve priloge iz Londona. Moj muž je za Vas sada zavrbovao gotovo sva raspoloživa komunistička pera (obratio se i Njemačkoj) i neki će radovi, na primer Freiligrathova pjesma^[81], pridonijeti širenju Vašeg lista. Ako na bilo kakav način omogućite štampanje brošure, molim Vas usrdno da mislite na to. Mi smo ovdje u velikoj neprilici, u Evropi je za nas uzaludan svaki trud i muka. Moj muž misli da bi njegova serija članaka o Francuskoj⁷, u koju će ući još dva članka, pobudila sada najveće interesovanje i time pružiti najbolju građu za jednu malu brošuru, već i kao nastavak njegovih članaka u »Revue«⁸. Kad bi se koji izdavač mogao iz Njujorka povezati s Njemačkom, moglo bi se tamo računati s nemalom prodom. Stvar je, u svakom slučaju, pisana više za Evropu nego za Ameriku. Ali to, dakako, prepuštamo Vašem nahodenju. Moj muž Vas, osim toga, moli da svakako pišete Dana-u da nam ovdje u Londonu označi bankarsku kuću kod koje bismo honorar mogli brže naplaćivati. Karl odavde nije mogao Dana-u tako objasniti prešnost stvari i naše prilike jer nas je Dana u Kelnu poznavao u drukčijem položaju, a dobro situirani Amerikanac i ne može slutiti kako ovdje sve visi o jednoj niti i kako pola funte u pravi čas može čovjeka spasiti iz strašne situacije. Možda će se Vama osobno jednom za to pružiti prilika. Srdačno Vas pozdravlja, a Vašoj supruzi od srca želi svako dobro.

Jenny Marx

⁴ Igra riječi: prezime Becker i izraz »hat gebacken« (»ispekao«, u prenosnom smislu — »uveo u ljude«) i prezime Bürgers i izraz »hat geboren« (»zaštutio«, »ukrao«). — ⁵ Podlaci! Na njih valja udariti na život ili smrt. — ⁶ Louisa Weydemeyer — ⁷ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁸ K. Marx, *Klasne borbe u Francuskoj 1848-1850* (objavljeno u »Neue Rheinische Zeitung«)

10

Engels Josephu Weydemeyeru

u Njujork

Dragi Weydemeyer,

Iz Tvoga pisma od 6. febr[uara] per »Arctic« razabirem na svoje najveće čuđenje da Ti nije stiglo nijedno moje pismo. Poslao sam Ti 4, ako ne i 5 članaka o Engleskoj¹, a prestao sam pisati tek prije 14 dana, jer od Tebe nisam čuo apsolutno ništa: posljednji moj članak krenuo je parobrodom koji je isplovio iz Liverpoola u subotu, 31. jan[uara], a bavio se zakonom o reformi koji se očekivao od malog Russella¹. Prva 2 pisma bila su adresirana: Mr. J. Weydemeyer, Deutsche Vereinsbuchhandlung, William Street, New York; posljednja: Mr. J. W., 7 Chambers' Street, New York (City). Budući da je potrebno da se ta stvar ispita, šaljem Ti ovo preko Marxa, čija Ti pisma, čini se, stižu, pa Te molim, 1. da pođeš na spomenuto mjesto da vidiš jesu li pisma ondje bila dostavljena; 2. ako nisu, da pođeš u N. Y. City Post-Office i da se tamo o tome raspitaš. Ako se ne nađu, obavijesti me prvim liverpulskim parobrodom, pa ću ja ovdje vidjeti kakvi se daljnji koraci mogu poduzeti; ovdje mogu tu stvar lako uvrstiti u novine, ako mi ovdašnji poštari ne pribavi zadovoljavajući odgovor. Nekoliko pisama sam sâm odnio na poštu, ostala su otišla zajedno s poslovnim pismima, a to dokazuje njihovu ispravnu otpremu, jer su sva naša poslovna pisma stigla. Molim Te da odmah poduzmeš te korake, jer inače ne vidim koristi od toga da Ti za obnovu lista »Revolution« šaljem daljnje članke.

Pošalji nam svakako članke L. Simona iz »Tribune«² — izrezane — s oznakom datuma broja — ili u ovitku čitav broj, uvijek je dobro da se tako nešto pročita.

Moja adresa ostaje ista.

Mančester, 19 febr[uara] [18]52.

Tvoj
F. E.

¹ F. Engels, *Engleska - II* — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 12 i 13.

11

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London] 20. februara 1852.

Dragi Weydemeyer!

Ovog Ti tjedna ne mogu ništa poslati iz jednostavnog razloga što već 8 dana i više imam toliko trke zbog prljavog novca da se ne mogu baviti ni svojim studijem u biblioteci, a kamoli pisanjem članaka.

Nadam se, međutim, da ću Ti u utorak (24) i petak (27) moći poslati br. 5 i 6, kojim se moj članak¹ i završava.

Dne 18. februara primio sam Tvoje pismo zajedno s nekoliko Clufovih završnih riječi. Tebe su pogodile dvije naročite neugodnosti: 1. nezaposlenost u Njujorku; 2. svirepi zapadni vjetrovi koji su lađe iz Londona u Ameriku skretali s pravog kursa. Tebi su, naime, izuzevši prve dane, bili slati priloge iz Engleske (od mene, Engelsa, Freiligratha, Eccariususa itd.) *tako redovito kako bi to bilo* koji list mogao samo poželjeti. S druge strane, ovdje su ljudi unekoliko ohladnjeli jer iz Amerike nisu stizale nikakve vijesti, iako su dolazile bezbrojne lađe. Smatrao sam da ne bi bilo dobro ako bih drugima, osim Engelsu i Lupusu, saopćio o suspenziji Tvoga lista². Od toga bi ljudi postali još nemarniji.

Inače, ako želiš da Ti odavde redovito pomažemo, moraš ispuniti slijedeće uvjete:

1. pisati *svaki* tjedan i označivati datum pisama koje si primio od nas.

2. da nas svakako obavještavaš o tamošnjim gadostima, da nam redovito šalješ odgovarajuće papire itd., izreske iz novina itd.

Ti znaš, mon cher³, kako je teško pisati za list koji izlazi na drugoj strani oceana, ne poznavajući publiku itd. Ali, ako budeš ispunjavao spomenute uvjete, ja Ti jamčim za potrebne priloge. Ja stojim s whip⁴ iza svakog i znat ću kako da ih natjeram na rad. Prilozi i suradnja obećani su mi i iz Njemačke. Kad bih samo znao da će se list održati, imao bih ready⁵ jednog *besplatnog tjednog suradnika* u Parizu. Pisat ću tome čovjeku⁶, jednom od mojih najboljih i najpametnijih prijatelja. Neprilika je samo u tome

¹ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ² «Die Revolution» —

³ dragi moj — ⁴ korbačem — ⁵ u pripravnosti — ⁶ vjerojatno Zerffi

što nitko ne radi rado pour le roi de Prusse⁷, a dnevni izvještaji gube svu vrijednost ako se ne štampaju čim stignu. Kako, osim toga, Ti ne možeš plaćati, utoliko je i potrebnije da ljude uvjerimo da sudjeluju u pravom partijskom radu i da njihova pisma ne putuju pravo u ladicu pisaćeg stola. **Radnička biblioteka**

Meni se čini da griješiš u tome što zahtijevaš da Ti se pisma dostavljaju, umjesto da obavijestiš poštu da ćeš ih sam podizati prilikom dolaska lađa, kako to moraju činiti sve novine. Tako se lakše izbjegavaju nesporazumi i otezanja.

Apropos. Hirschovu izjavu nemoj štampati, ako već nije štampana^[484].

Sada odavde odlazi mnoštvo protuha u Njujork (među ostalim krojač Lehmann i krojač Joseph Meyer). Neki će Ti se obratiti u moje ime. Ali Ti nemaj povjerenja ni na koga tko Ti od mene ne donese *napismeno* nekoliko redaka. Ti su momci dobri za propitkivanje o Willichu itd. Lehmann i Meyer su fanatici Isusa Willicha.

Što se Dana-a tiče, mislim da je učinio glupost što je primio Simonov članak⁸. Kad bi mi to moja kasa dopuštala, ja bih mu odmah otkazao svaku daljnju saradnju. On može dopustiti napade na mene i Engelsa, ali neka to ne čini takva pučkoškolska šepertlja. Neukusno je što dopušta da se agitacija i emigracija^[32], te dvije fikcije koje postoje samo na novinskim stupcima, prikazuju američkoj publici kao historijski realiteti i da pri tom to čini šupljoglavac koji je Njemačkoj oktroirao pruskog cara, martovska društva^[28] i carskog namjesnika Vogta^[33] i koji bi sada, osim svojih propalih ortaka i povrh parlamenta i ponešto modificiranog državnog ustava, htio ponovo narodu oktroirati *sebe*. Rien de plus ridicule que ce gredin-là qui du haut des Alpes laisse tomber des paroles d'homme d'état⁹. Od Dana-a sam očekivao više takta. Ludwig Simon — von Trier! Kad će jednom taj momak odbaciti parlamentarnu plemićku titulu?

Ovdje ćeš u Londonu shvatiti da se ta čeljad posve raspala. Sve što ih još donekle drži na okupu, to je iščekivanje *spasonosnog* novca od Gottfrieda Hrista Kinkela. S druge strane idiot Ruge pokraj Rongea i dva ili 3 druga magarca, koji svoju gnjilu nepokretnost kriju pod imenom «Agitation», baš kao kad bi se ustajala močvara nazvala «širokim morem».

Evropa je, dakako, sada zaokupljena drugim brigama, a ne tim tricama. I sam Ledru-Rollin se poslije 2. decembra^[5] i dolaska novih revolucionarnih elemenata iz Francuske ovdje smežurao poput

⁷ u prenosnom smislu, besplatno — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 12 i 13. — ⁹ Ništa smješnije od toga nitkova koji s visina Alpa dovikuje državničke riječi.

praznog baluna. Mazzini drži ultrareakcionarne govore, od kojih ću jedan uskoro za Tebe analizirati.

Što se tiče »Notes to the People« od Ernesta Jonesa, u kojima ćeš imati potpunu savremenu povijest engleskog proletarijata, ja ću Ti ih poslati čim to dopuste prilike moje blagajne. Kad god šaljem u Ameriku kakav paket, moram platiti po 8 šilinga.

U moje ime pozdravi najsrdačnije Cluša. Nestrpljivo iščekujemo njegova pisma. Zašto nam nisi poslao njegovu izjavu?^[500]

Ja i žena, Freiligrath i žena¹⁰, Lupus, svi mi srdačno pozdravljamo Tvoju suprugu; saopći joj naše najživlje simpatije. Nadamo se da će novi građanin svijeta u Novom svijetu doći na svijet čio i veseo.

Ade.

Tvoj
K. Marx

Ako Ti ne pođe za rukom ono s novinama, možeš li moju brošuru¹¹ objavljivati u sveskama ili, ako je ikako moguće, u odlomcima koje sam Ti slao? To će inače trajati odviše dugo.

¹⁰ Ida, supruga Ferdinanda Freiligratha — ¹¹ Karl Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*

12

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf

23. februara 1852.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Lassalle!

Htio bih ipak znati je li tačno da ni moje drugo pismo^[501] nije stiglo. Znam da si tačan u odgovaranju, pa moram kašnjenje Tvojih vijesti pripisati nekoj slučajnosti.

Od posljednjeg mog pisma Tebi, moje se zdravstveno stanje ponovo poboljšalo, premda mi je još uvijek teško zbog toga što me jako bole oči. Ali se zato pogoršalo moje socijalno stanje. Primio sam definitivni refus¹ izdavača za svoju *Ekonomiju*^[49], ni moj antiprudonski rukopis, koji već godinu dana luta Njemačkom, nije uplovio u svoju luku^[502], na kraju, financijska kriza je dostigla takav stepen, da se može usporediti samo s krizom trgovine koja se sada počinje osjećati u Njujorku i Londonu. Na žalost, ja nemam ni onih koristi od bankrota što ih imaju gospoda trgovci. U sličnoj je situaciji bio gospodin Bonaparte kad se upustio u svoj coup d'état⁵.

Što se toga gospodina Bonaparta tiče, mislim da ne mogu učiniti ništa bolje nego da Ti saopćim izvatke iz pisma koje sam primio od jednog pariskog prijatelja², un ami qui est très sceptique et qui ne partage pas les opinions les plus favorables sur le peuple. Maintenant, écoutez³:

»U raspoloženju pariske publike općenito je nastupila primjetna promjena, pa iako ona još nije prerasla rezignaciju, ova posljednja se ipak osjeća zbiljskijom, mračnijom i mnogo općenitijom. Kod srednjih i donjih klasa glavni razlog za to je što trgovina, pa prema tome i rad, uprkos svojim početnim dobrim izgledima ipak neće da ude u svoju kolotečinu, iako su te klase, u nadi u njihovo poboljšanje, žrtvovala sve ostale obzire. Pri tom je većina manje razvijenih radnika, koja tako teško shvaća — ona koja u republiku polaže veće nade nego u monarhije od kojih je doživjela gorka iskustva — baš zbog Napoleonovih dekreta počela shvaćati da predsjedniku nije nimalo stalo do toga da sačuva republiku; on je i

¹ konačno odbijanje — ² Reinhardt — ³ prijatelj koji je vrlo skeptičan i koji nema najbolje mišljenje o narodu. A sad poslušaj.

među posjednicima pretrpio veliku štetu konfiskacijom orleanskih dobara, što ipak pretpostavlja opasan javni primjer. Štoviše, toj se mjeri nisu htjeli pridružiti ni tipovi kao što su Fould, de Morny i Dupin, što je, s obzirom na njihove manje ili više poznate dične antecendencije⁴, to više padalo u oči. Što se tiče Dupina, predsjednika razbijene Nacionalne skupštine, saznalo se u međuvremenu za njegov najnoviji krasni potez, to jest da je ujutro drugog decembra, u sporazumu s Bonapartom, zataškao jedno pismo pariskog nadbiskupa u kojemu je ovaj poslanicima predložio da se skupe u crkvi Notre-Dame, gdje će sam on stajati u portalu i zaštititi ih kao predstavnike narodnog suvereniteta od vojnika uzurpacije, što je čitavoj stvari moglo dati drukčiji pravac, tim više što je u isti čas i haute cour de justice⁵ bio na okupu i već počeo ulagati svoj protest protiv coup d'état.

Što se pak tiče ministra de Mornya, koji je odstupio zajedno s Dupinom, on je bio poznat kao escroc⁶ muža svoje metrese, grofice Lehon; ta okolnost je ženu Emilea de Girardina ponukala da kaže kako smo, doduše, već vidjeli vlade u rukama muževa kojima su vladale njihove žene, ali još nijednu u rukama hommes entretenus⁷. Sad je, međutim, ista ta grofica Lehon u svom salonu najgrlatija protivnica Napoleona, a od nje potječe i duhovita šala koju je izrekla u povodu konfiskacije orleanskih dobara riječima: C'est le premier vol de l'aigle!⁸ Émile de Girardin je bio prognan zbog te primjedbe svoje žene. Sličan se povod pripisuje i Rémusat-ovu progonstvu. Ovaj je, naime, jednog jutra došao u ministarstvo unutrašnjih poslova, u kojem je Morny namjestio mladog Lehona kao šefa kancelarije, i kad je Lehon pred sobom ugledao Rámusat-a i nadmeno se na njega obrecnuo zbog njegova imena, R[émusat] mu je odgovorio: Monsieur, dans ma famille on porte le nom de son père, c'est pourquoi je me nomme de Rémusat⁸. Taj je Lehon, kažu, doživio još jednu nepriliku otprilike u isto doba u Hamu. Kad je, naime, tamo službeno obavijestio generala Le Flôa o njegovu progonstvu, Le Flô ga je izbacio kroz vrata uz povik: Comment, c'est vous, gredin, qui osez venir m'annoncer mon exil?⁹ Lako je ocijeniti kakav ugled u takvim okolnostima može sačuvati jedna mlada vlada i pred najograničenijim honnâtes gens¹⁰. Neka, meni lično poznata dama, koja je bila Napoleonova štićenica, koja je od djetinjstva bila s njim u bliskom odnosu, otkazala mu je poslije drugog decembra svako ophodjenje s primjedbom da su on i njegovi drugovi gouvernement de voleurs et d'assassins¹¹. Pravi novčani aristokrati se

⁴ prijašnje odnose — ⁵ vrhovni sud — ⁶ čovjek koji vara — ⁷ muškaraca koje uzdržavaju žene — ⁸ Gospodine, u mojoj obitelji nosi se očevo ime, pa se i ja stoga zovem Rémusat — ⁹ Kako, vi ste taj nitkov koji se usuduje da me obavijesti o mom progonstvu? — ¹⁰ poštenjacima — ¹¹ vlada kradljivaca i ubojica

doduše, još uvijek pouzdaju u Napoleona kao trenutačno jedinog mogućeg nosioca vlasti i posljednjeg bastiona postojećeg društva, ali su njihovo povjerenje u mogućnost daljnjeg postojanja Napoleonovog režima njegove mjere veoma oslabile, tako da su oni uskoro ponovo čvrsto držali svoj novac uza se kako to dokazuje stagnacija na burzi i sputani polet trgovine. Tako uz predsjednika pristaje, osim privilegiranog svećenstva i vojske, samo ono što je s njim povezano najgrubljim interesima, a u vojsku su mnoga smjenjivanja orleanističkih oficira uvukla mnogo nezadovoljstva i osjećaj nesigurnosti i kolebanja, što izvanredno slabi njezinu moć. Predsjednik je, kažu, i lično i intimno vrlo uznemiren i potišten. U stvari, bilo bi u tim neusklađenim okolnostima potrebno samo uklanjanje njegove bijedne osobe da bi se sve opet bez naprezanja bacilo u kaos. Tu se vjerojatno ne bi pojavio nikakav otpor. U tim okolnostima značajne su riječi iskusnog Guizot-a koji je odmah, čim je primio obavijest o uspjelom coup d'état, izjavio: C'est le triomphe complet et définitif du socialisme!¹²

Pokvarivši, kao i prije, svoj odnos sa svim strankama bez izuzetka, Napoleon traži protutežu u kojekakvim popularnim mjerama, u vrlo opsežnim javnim radovima, pobuđujući nadu u sveopću amnestiju za učesnike drugog decembra itd., kao što će opet uskoro nešto slično pokušati ovom ili onom mjerom u korist jedne ili druge klase, sve bez razloga i cilja. A što je najglavnije, on ne pridobiva mase jer im ne može dati kruha, to jest bilo kakav izvor rada, pa im je čak oduzeo i njihovu omiljenu igru, nedužnu utjehu sadenja drveća slobode i javnih republikanskih natpisa, a nemaju više ni svojih slobodnih trenutaka u krčmama i kavanama, jer je u njima strogo zabranjen svaki politički razgovor. Miro-ljubivi građanin se ljuti zbog svoje izgubljene igračke, Nacionalne garde... Više ih ne vesele ni aristokratske svečanosti, državni balovi, pa ih i ne posjećuju, tako da su posljednji splendide¹³ ples u Tuilerijama, osim stranaca i dvije ili tri pariske iznimke, posjetile samo sumnjive dame. Velika i svestrana rastrošnost uznemiruje građane i za budućnost, kad se iscrpe orleanski fondovi. — Ono što vrijeđa sve, koji bar donekle razborito misle, to je uništenje štampe. — Zlu krv izaziva i organizacija ponovo probuđenog ministarstva policije i s njim povezanog sistema špijuniranja u svim departmanima. Pariski saloni ponovo su puni prikrivenih doušnika baš kao i u carsko doba. — Pokraj svega toga velika tripotage¹⁴ na burzi onih koji po svojoj volji o koncesijama odlučuju ovako ili onako ili o povlačenju iz željeznica itd., jer su samo oni znali o njihovim dispozicijama pa su dan prije na tome spekulirali. Na predsjednika koji, kako se mislilo, sam upravlja, utječe, kažu, tajni jezuitski

¹² To je potpuna i konačna pobjeda socijalizma! — ¹³ sjajni — ¹⁴ prevara

kolegij na čelu s Montalembert-om koji je uvijek bio vrlo intiman s predsjednikom. Ali se u vezi s M[ontalembert-om] uskoro saznalo da ga je B[onaparte], kad je iskoristio njegov savjet, odjednom od sebe udaljio i da ga više nije primao, tako da su otada najljući neprijatelji, pa je taj isti, osobno bijedni M[ontalembert] samo iskoristio orleanski dekret kao povod da se u javnosti časno izvuče. Sad se govori još samo o B[onapartinoj] pohlepi za osvajanjem. Ona će mu potpuno skrhati vrat!⁶

Toliko piše mon ami.

Ovdje je najvažnije da su u ministarstvo umjesto vigovaca ušli torijevci s grofom Derbyjem (lordom Stanleyem) na čelu. Taj événement¹⁵ je famozan. U Engleskoj napreduje pokret samo pod torijevcima. Vigovci posreduju na sve strane i sve uspavljuju. Povrh toga sve teža kriza u trgovini, čiji prvi simptomi već posvuda eklatiraju¹⁶. Les shoses marchent¹⁷. Samo kad bi nam pošlo za rukom da tant bien que mal¹⁸ preduramo međuvrijeme. Približava se vrijeme pošte. Zaključujem.

Salut.

K. Marx

¹⁵ događaj — ¹⁶ postaju očigledni — ¹⁷ Stvari napreduju. — ¹⁸ što bolje i lakše

Engels Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Mančester, 27. febr[uar] 1852.

Dragi Weydemeyer,

Milo mi je što je konačno nekoliko mojih pisama stiglo i što prema tome nema više nikakvih zapreka za daljnju prepisku¹⁵⁰⁴. Prva 2 bila su naslovljena J. W[eydemeyer], Deutsche Vereinbuch-handlung, William Str., New York. Brojevi listova — »Revolution« i »Demokraten« su sretno stigli i danas putuju dalje za London. Gospodin Heinzen će se radovati Tvojim replici¹⁴³, Ti si ga vrlo dobro shvatio. Šalji i nadalje na isti način kao štampane stvari, pošiljke neka budu na obje strane otvorene, poštarina je neznatna.

Od mojih članaka¹⁸ možeš u *najboljem slučaju* onaj o invaziji¹ uvrstiti u koju zbirku, ostali ne vrijede ništa, događaji su ih već poništili.

Što se confrère² Standaua tiče, taj je svat stari konspirator koji sav pripada kategoriji što smo je u »Revue« opisali³ u Chenujevoj kritici — vrlo upotrebljiv u određenim sferama, vrlo sklon vrludanju, ne uvijek pouzdan i ponešto hvalisav. Uostalom, izruči mu moj pozdrav. — Schmidt iz Levenberga pokreće križarske vojne protiv jezuita u okolici Sent-Luisa, a u tome mu je glavni saveznik eks-nitkov i Duchâtelev agent, Börnstein, kojega se sjećamo iz Pariza. Što on inače radi, ne znam. Za mene je novost da je dr Maas sljedbenik »Marxove klike«. Poznajem ga samo kao bivšeg falačkog bukača. Fischer, urednik N[ju]-O[rleanske] »Deutsche Z[eitung]«, moj je znanac i pripadao je u Kajzersauternu mojoj tjelesnoj gardi, ali je taj zanesenjak otada viraški propao i ukinkeljen, a ako je tamo bio i sam Kinkel, onda je u N[ju] O[rleansu] prouzročio mnogo nepritika, jer mu se nitko nije suprotstavljao.

Što se tiče rata zbog Engleske⁴, mene zasad ta stvar zanima samo kao vojnički problem koji sebi pokušavam objasniti i riješiti kao neki geometrijski zadatak. Takav koalicijski rat ne smatram, međutim, nemogućim, premda je za sad, dok je još na kormilu

¹ Friedrich Engels, *Engleska - I* — ² kolege — ³ Karl Marx/Friedrich Engels. *Recenzije iz »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«*, četvrti svezak, april 1850, II — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5.

Derby, svakako odgođen. Gospoda iz Svete alijanse procjenjuju danas svoje snage jednako netačno kao i u različitim koalicijama od 1792. do 1807. A što se tiče ovisnosti Rusije o Engleskoj, prvo, ne treba očekivati da je car⁵ osjeća, i drugo, privremena obustava trgovine urodila bi, doduše, velikim zastojem, nestašicom i kvarenjem proizvoda, ali bi se mogla podnijeti 2 - 3 godine, baš kao i, isto tako duga, kriza trgovine. Sjeti se da u Rusiji na selu, među seljacima, u golemoj većini, novac gotovo i ne cirkulira i da se sve životne potrebe tih barbara mogu proizvesti u svakom selu. Gradovi i aristokrati bi dakako oskudijevali, ali rusko carstvo počiva na seljacima i na sitnom ladanjskom plemstvu koje živi seljačkim životom. Za dizanje pobune Kontinenta od strane Engleske postoje velike teškoće; u Španiji je u tome pomogao teren, veliko prostranstvo i rijetko stanovništvo zemlje, nestašica živežnih proizvoda, i more koje okružuje zemlju gotovo sa svih strana^[505]. Ali Mađarska i Poljska su kopnene zemlje, a Italiju bi, osim otoka, Englezi i ustanici mogli održati protiv premoćnih sila koalicije. Osim toga, Engleska nije sada sposobna, a neće ni za godinu dana poslije izbijanja rata biti sposobna da namakne armiju kakva je bila poslana Wellingtonu u Španiju. Lade se bez desantnih četa ne mogu nigdje čvrsto ukotviti.

Prava je sreća što su na kormilo došli torijevci. Neprestane pobjede u oblasti trgovačke politike i dugotrajni prosperitet posve su omlohavili tvorničare. Za parlamentarnu reformu, pa čak i za širu od onog ušljivog Russellova bila^[506], ne zanima se *ni jedan jedini čovjek*. Sad im sjedi davo za vratom, i oni već zapadaju u paklenski strah, tim više što se *svaki* od novih ministara na najgrublji način zauzima za poneki dio zaštitnih carina. Tu se ponovo uspostavlja Anti-Corn-Law League^[40]. Sada su parlamentarna reforma, proširenje prava glasa, izjednačenje izbornih okruga i tajno glasanje postali *životna pitanja industrijske buržoazije* koja su nekad izravno interesirala samo malograđanina. Derby mora raspustiti parlament, a to će vjerojatno i učiniti, čim budu izglasani ratni zakoni i porezi za sljedeću godinu dana. U maju ćemo vjerojatno imati nove izbore. Protekcionisti će nekoliko glasova izgubiti i umjesto toga nekoliko Peelovih sljedbenika^[90] izbaciti. Ali će ostati u manjini, a ako se Derby usudi da izravno predloži uspostavu zaštitnih carina, skljkot će se bez ikakve sumnje. A možda će biti toliko lukav da to odgodi. Englesko gibanje je sada u svakom slučaju *fairly*⁶ u toku. S ostavkom Palmerstona^[507] započela je igra koja je morala doći poslije vječnih ministarskih poraza u predašnjem zasjedanju. Derby je drugi čin, raspuštanje parlamenta će biti treći. Što se vanjske politike Engleske pod Derbyjem tiče, i ona će, dakako, biti reakcionarna;

⁵ Nikolaj I — ⁶ prilično

ali malo će se toga dogoditi decidirano, možda nekoliko procesa protiv izbjeglica, na kojima će vlada izgubiti, pokušaji da se ostvare Alien Bills^[443], koji će također propasti, možda podupiranje pokušaja koalicije protiv L[ouis]-Napoleona, od koje takođe neće biti ništa. Torijevci su strašno sputani u Engleskoj, pa ako ne pokušaju da ponovo uspostave diktaturu Sidmouth-Castlereagha od 1815 - 1821, kojom sebi mogu davolski opržiti prste, jer se engleski buržuj na zakonskom tlu i za slobodu trgovine bijesno bori — gospoda konzervativci će se bijedno blamirati. Derby (prije, za života svoga oca, nosio je titulu — lord Stanley) je, međutim, usijana glava, pa može posegnuti za krajnjim pa čak i za protiv zakonskim mjerama.

Samo nam još nedostaje kriza trgovine, a otkako je na vlasti Derby, slutim da će ona uskoro doći. Free-trade mjere Engleza, praćene otvaranjem nizoz[emskih] kolonija, obaranje carina u Španiji, Sardiniji itd., pad cijena pamuka (od sept[embra] 1850. na polovinu prijašnje vrijednosti) održavaju prosperitet u toku, duže nego što se prije moglo očekivati. Ali prema stanju indijskih, a djelomično i amer[ičkog] tržišta (u Sjedinjene Države prošlog mjeseca izvezeno znatno manje manufakturne robe nego u istom razdoblju prošle godine) ne može se očekivati da će stvar još dugo trajati. Nastupi li kriza već u maju, što se vjerojatno neće dogoditi, igra bi mogla započeti. Ali jedva prije septembra ili oktobra.

Pozdravi svoju suprugu.

Tvoj
F. E.

Uskoro članak o položaju engleske industrijske buržoazije i povijest trgovine^[508] — sada ću, a to će se produžiti još otprilike 14 dana, biti vrlo zaposlen.

14

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

5. mart 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Weywy!

Bojim se da je nastala neka zbrka jer sam dvije posljednje pošiljke, having misunderstood thy last letter¹, adresirao: »Office of the ‚Revolution‘, 7 Chambers’ Street, Box 1817«. Konfuziju je izazvao prokleti »Box 1817«, jer si mi, ne razlikujući prvu adresu od druge, pisao da taj apendiks naslovim na »staru adresu«. Ali, nadam se, da se stvar razmrsila prije nego što će stići ovo pismo, tim prije što pismo od prošlog petka² sadrži vrlo opširan deo br. V moga članka³. Br. VI, kojim ujedno završavam, nisam mogao dovršiti ovog tjedna⁴. Ako su se Tvoje novine⁵ ponovo pojavile, zbog ovog zakašnjenja ne može biti zastoja, jer imaš i bez toga obilato materijala.

Tvoj članak protiv Heinzena, koji mi je Engels, na žalost, prekasno poslao, vrlo je dobar, u isti mah i grub i *fin*, a to jedinstvo i priliči polemici ako ona hoće da bude dostojna svoga imena. Taj sam članak pokazao E[rnestu] Jonesu, a šaljem Ti u prilogu jedan njegov dopis za Tebe⁶, određen za štampu. Budući da Jones piše vrlo nerazgovijetno, skraćeno, i budući da pretpostavljam da Ti još nisi out-and-out Englez⁵, šaljem Ti s originalom odmah i kopiju u rukopisu svoje žene, a ujedno i njemački prijevod, jer ti moraš štampati oboje, jedno pokraj drugoga, original i prijevod. Ispod Jonesova pisma možeš dodati i ovo: Što se tiče *Georga Juliana Harneya*, koji je također autoritet za gospodina Heinzena, on je u svom »Red Republican« objavio naš *Komunistički manifest* na engleskom s opaskom na margini da je to »the most revolutionary document ever given to the world«, »najrevolucionarniji dokument koji je ikad bio objavljen svijetu«, i da je u svom »Democratic Review« preveo od Heinzena »utvrđenu« mudrost, tj. moje članke o francuskoj revoluciji⁶ iz »Revue der N[eu]en Rh[einischen] Z[eitung]«,

¹ pošto nisam razumio Tvoje posljednje pismo — ² Vidi u ovom tomu. Prilozi, pismo br. 4. — ³ Karl Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje V — ⁴ »Die Revolution« — ⁵ prekaljeni Englez — ⁶ Karl Marx, *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850*.

dok u jednom članku o Louisu Blanc-u svojim čitaocima ukazuje na te članke kao na »pravu kritiku« francuske afere^[510]. Uostalom, u Engleskoj se ne valja pozivati samo na »ekstremne«. Kad član parlamenta u Engleskoj postane ministar, on mora biti ponovo izabran. *Disraeli*, novi rizničar, Lord of the Exchequer, piše svojim konstituentima⁷ de dato 1. marta:

»We shall endeavour to terminate that *strife of classes* which, of late years, has exercised so pernicious an influence over the welfare of this kingdom.« »Trudit ćemo se da završimo klasnu borbu koja je posljednjih godina tako pogubno djelovala na blagostanje ovog kraljevstva.«

Na to »Times« od 2. marta primjećuje:

»If anything would ever divide classes in this country beyond reconciliation, and leave no chance of a just and honourable peace, it would be a tax on foreign corn.« »Ako bi išta u ovoj zemlji moglo izazvati razdor među klasama do tačke u kojoj više nije moguće nikakvo pomirenje, bio bi to porez na tuđe žito.«

A da se ignorantskom »karakteromanu« kao što je Heinzen ne bi slučajno pričinjalo da su aristokrati *za*, a buržoazija *protiv* zakona o žitu, jer prvi žele »monopol«, a drugi »slobodu« — jednostavan čovjek poznaje samo suprotnosti u tom ideološkom obliku — valja primjetiti samo to da su u 18. stoljeću aristokrati u Engleskoj bili za »slobodu« (u trgovini), a buržoazija za »monopol«, za isto ono stanje između tih dviju klasa na koje u pogledu »zakona o žitu« u ovom trenutku nailazimo u »Pruskoj«. »Neue Pr[eußische] Z[eitung]« je najbješnji fritrejder.

Na kraju, ja bih na tvom mjestu rekao gospodi demokratima en général⁸ da bi bolje učinili kad bi se upoznali s buržoaskom literaturom prije nego što se osmijele i da zalaju na literaturu kojoj se suprotstavljaju. Neka ta gospoda prouče npr. povijesna djela Thierryja, Guizot-a, Johna Wade-a itd., da budu načistu o prošloj »povijesti klasa«. Neka se upoznaju s početnim osnovama političke ekonomije prije nego što se usude da kritiziraju kritiku političke ekonomije. Dovoljno je, npr., da otvore veliko Ricardovo djelo pa da na prvoj stranici naidu na riječi kojima on započinje predgovor:

»The produce of the earth — all that is derived from its surface by the united application of labour, machinery, and capital, is divided among *three classes* of the community; namely the proprietor of the land, the owner of the stock or capital necessary for its cultivation, and the labourers by whose industry it is cultivated.«

⁷ biračima — ⁸ uopšte

myślenie ma być, to jest, a nie jest z. 4. 2. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

»Proizvod zemlje — sve što se dobiva s njezine površine primjenom ujedinjenog rada, strojeva i kapitala, dijeli se između *triju klasa* zajednice; naime, između vlasnika zemljišta, posjednika kapitala, potrebnog za njegovu kulturu, i radnika čijim se trudom zemlja kultivira«^[511].

Kako u Sjedinjenim Američkim Državama građansko društvo još nije sazrelo da klasnu borbu učini zornom i razumljivom, o tome nam najsajjniji dokaz pruža *C. H. Carey*^[512] (iz Filadelfije), jedini ugledni sjevernoamerički ekonomist. On napada *Ricarda*, klasičnog predstavnika⁹ buržoazije i stoičkog protivnika proletarijata, kao čovjeka čije je djelo arsenal za anarhiste, socijaliste, za sve neprijatelje građanskog poretka. On prebacuje ne samo njemu, nego i Malthusu, Millu, Sayju, Torrensu, Wakefieldu, MacCullochu, Senioru, Whatelyju, R. Jonesu itd., sve samim ekonomskim autoritetima u Evropi, da razaraju društvo i pripremaju građanski rat svojim dokazivanjem da ekonomska podloga različitih klasa mora među njima izazivati nužni i sve veći antagonizam. On pokušava da ih opovrgne, ne, doduše, onako kao glupi Heinzen, povezujući postojanje klasa s postojanjem *političkih* privilegija i *monopola*, nego tako što želi da prikaže da su *ekonomski* uvjeti: renta (vlasništvo nad zemljištem), *profit* (kapital) i nadnica (najamni rad) baš naprotiv uvjeti asocijacije i harmonije, a ne uvjeti borbe i antagonizma. On, dakako, dokazuje samo to da »nerazvijeni« odnosi u Sjedinjenim Američkim Državama za njega znače »normalne odnose«.

Što se mene tiče, ne pripada mi zasluga da sam otkrio bilo postojanje klasa u modernom društvu, bilo njihovu međusobnu borbu. Građanski historiografi su mi već odavna prikazali povijesni razvoj te klasne borbe, a građanski ekonomisti — ekonomsku anatomiju klasa. Ono novo što sam ja učinio, bilo je 1. dokazivanje da je postojanje klasa povezano samo s *određenim povijesnim razvojnim fazama produkcije*; 2. da klasna borba nužno vodi do *diktature proletarijata*; 3. da ta diktatura čini samo prijelaz do *uklanjanja sviju klasa* i do *besklasnog društva*. Ignorantski mamlazi, kao što je Heinzen, koji ne poriču samo borbu nego čak i postojanje klasa, dokazuju samo to da su oni, usprkos svemu svom krvavom i tobože humanističkom kevtanju i time što smatraju društvene uvjete u kojima vlada buržoazija za posljednji produkt, za non plus ultra povijesti, — samo sluge buržoazije; da je to ropstvo utoliko odvratnije, ukoliko ti mamlazi manje shvaćaju veličinu i prolaznu nužnost samog buržoaskog ustrojstva.

Iz prethodnih primjedbi uzmi ono što smatraš korisnim^[513]. Inače je Heinzen od nas preuzeo »centralizaciju« umjesto svoje

⁹ Marx je u rukopisu iznad »Vertreter« (predstavnik) napisao »Interpret« (tumač).

»federativne republike«^[514] itd. Kada shvaćanja koja mi sada širim o klasama postanu trivijalna i pripadnu »zdravom ljudskom razumu« kao mobilijar, taj će ih neotesanac s velikom bukom proglasiti najnovijim produktom svoga »vlastitog oštroumlja« i lajati protiv našeg daljnjeg razvoja. Tako je zahvaljujući svom »vlastitom oštroumlju« lajao na Hegelovu filozofiju dok je bila progresivna. Sada se hrani njezinim bednim neukusnim mrvicama koje je Ruge ne-proverene povratio.

Zajedno sa ovim pismom šaljem Ti završetak mađarske korespondencije¹⁰. Pokušaj da iz nje nešto preuzmeš — ukoliko Tvoj list još postoji — tim prije što mi je *Szemere*, bivši ministar-predsjednik Mađarske, iz Pariza obećao da će za Tebe napisati iscrpan članak sa *svojim potpisom*.

Ako je Tvoj list počeo da izlazi, pošalji mi *više* primjeraka da ih što više rasturimo.

Tvoj
K. Marx

Najsrdacniji pozdrav Tebi i Tvojoi supruzi od svih ovdašnjih prijatelja a posebno od moje žene.

Apropos. Šaljem Ti »Notes«¹¹ i nekoliko primjeraka svoga govora pred porotom (ovo posljednje za Cluša kome sam ga obećao preko eksmontanjara Hochstuhla^[515] (Elzašanina). Taj momak ne vrijedi ništa.

U prilogu Statut^[516]. Predlažem da ih za sebe logički bolje središ. *London* je proglašen za rukovodeći okrug za Sjedinjene Američke Države. Mi smo svoju vlast mogli vršiti samo in partibus^[51].

Nemoj od »Hirscha«¹² prihvatiti izjavu, ako se to već nije dogodilo^[484]. On je prljav, iako je u pravu kad je protiv Schappera i Willicha.

¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi dio, pismo br. 8. — ¹¹ »Notes to the People« — ¹² Vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 3.

15

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

25. marta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Weydemeyer!

Želimo sreću novom građaninu svijeta! Na ovaj svijet se ne može doći u famoznije doba nego što je današnje. Kad se od Londona do Kalkute bude putovalo 7 dana, nama će dvojici glave biti već oдавna odsječene ili će se tresti od starosti. A Australija i Kalifornija i Tihí ocean! Novi građani svijeta neće više shvaćati kako je malen bio naš svijet.

Ako kraj¹ koji ovdje slijedi nisi dobio prije 8 dana, za to je odgovorna Tvoja potpuna šutnja.

A sad Te molim da moju raspravu i u brošuri^[517] podijeliš na poglavlja, I, II, III, IV, V, VI, VII onako kako su Ti poslana. Te su brojke oznake za čitaoca. One služe umjesto naslova. Na kraju V dodaj još ove riječi: »Ali Bonaparte odgovori Stranci reda kao Agesilaj kralju Agisu: 'Izgledam ti kao mrav, ali ću jednog dana biti lav'.«^[518] Sada mora, dakako, sve biti objavljeno odjednom.

Gdje moja žena na praznim mjestima nije dovoljno označila razmake, stavio sam znak Γ.

Clužova^[65] izjava je famozna.

Možda ćeš — a ja mislim da bi to bilo dobro — u *prvu svesku uključiti još i pismo Ernesta Jonesa*?^[519] Nekoliko riječi u prethodnoj napomeni biće dovoljne da bi se ono razumjelo.

Maintenant²: Cluž Te je vjerojatno već obavijestio o Szemereovu slučaju^[520]. Najprije se moram pobrinuti da preko nekog izdavača njegova brošura — otprilike 10 araka — o Kossuth-u, L. Batthyányju i Görgeyu bude objavljena na njemačkom a kasnije na engleskom jeziku. Njemački original možeš, ako se to desi, objaviti kao svoju drugu svesku, dakako, bez dodavanja bilo čega drugog. Ali to mora platiti izdavač, ako je Ti sam ne izdaš.

Kad to bude u redu — a možda već i ranije — priteći će iz toga izvora 500 dolara za »Revolution«, pod uvjetom da se Bangya uzme za suurednika, to jest samo tako da Madarima bude stavljen na raspolaganje dio lista što ga vodi B[angya], Szemereov

¹ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje VII — ² zatim

agent. Ali on će se s Tobom lako sporazumjeti, car il est bon homme³.

Vrlo dobro je što imaš mjesto geometra. Tako ćeš moći operirati mirnije i sigurnije.

Ovih dana ću se približiti Mazziniju. Dok gospodin Kinkel, koji svoju mudrost prema vlastitom priznanju crpe iz »Knjige bajki«, posvuda vidi slogu »velikih ljudi«, naći će na svom povratku da je borba bukнула optima forma⁴. Ledru i Mazzini su, naime, kupili dnevnik »La Nation« u Briselu za 10 000 franaka od novca talijanskog zajma. Mais voilà, que il Signore⁵ Mazzini pušta prvi članak, u kojemu daje maha svim svojim infamnim glupostima protiv Francuske, protiv socijalizma, o izgubljenoj inicijativi Francuske⁶, tako bijesno da je Ledru sada prisiljen — a kažu da je to i čvrsto odlučio — da nastupi čak i protiv njega. Socijalisti L. Blanc, Pierre Leroux, Cabet, Malarmet itd., složili su se s druge strane, i objavili otvorenu repliku koju je napisao žabac L. Blanc. To je izazvalo nečuveni bijes većine francuske emigracije na Ledru, koga s pravom čine odgovornim za Mazzinijeve gluposti. Vatra je usred njihova logora.

Ako Ti dopadne ruku knjiga bijednog popa Dulona: »Svanuo je dan«, zapapri dobro tome psu koji hoće da igra ulogu Lame-nnais-a.

Dronke je uhapšen u Parizu. Odviše se dugo zadržao na proputovanju iz Švicarske ovamo, umjesto da kroz Francusku samo brzo projuri.

Tvoj mi se izbor materijala vrlo sviđa. Pieperov bi članak mogao proći u nekim novinama. Za brošuru je odviše užurbano i površno nabačen.

Zar ne možeš iz Braunfelsa pribaviti vijesti o Edgaru⁷? Taj lenjivac ne daje od sebe nikakva glasa, što njegovu majku⁸ jako zabrinjava. Nastran momak!

Clušov protest je požnjeo sveopći aplauz na sjednici Saveza, a Tvoja se »Revolution« dopala u Stechanovom^[167] društvu, kao i među nama.

Najsrdacniji pozdravi iz moje kuće svima vama.

Tvoj
K. M.

Za slučaj da se u bilo kojem listu (npr. u Weitlingovu⁹) pojavio infamni odgovor Willichova udruženja^[521] na Pfänderovu

³ on je, naime, dobričina — ⁴ u najboljem obliku — ⁵ ali sad se ispostavilo da je gospodin — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 18. — ⁷ Edgar von Westphalen — ⁸ Karoline von Westphalen — ⁹ »Republik der Arbeiter«

izjavu^[486], šaljem Ti drugu Pfänderovu izjavu.

A što radi crveni Becker¹⁰? Je li i on postao kinkelovac?

Apropos. Jedan se dio mašinskih radnika opametio i poslao Jonesu pokajničke izjave. Engleski radnici su sabrali novac tako da će Jones izdavati jedan veliki stamped¹¹ tjednik, osim svojih »Notes«^[522]. Magarac¹² koji će Ti ih donijeti, još uvijek nije otputovao.

¹⁰ očito Max Joseph Becker — ¹¹ taksama podložan — ¹² Hochstuhl

16

Engels Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Dragi Weydemeyer!

Jučer sam primio Tvoje pismo od 30. (?) marta zajedno s izvještajem o revolucionarnoj skupštini^[523]. Primjećujem da počinješ svoja pisma frankirati, to je besmislica, ovdašnji concern¹, id est Messieurs Ermen & Engels, mogu platiti poštarinu. Stvari su dalje otpremljene Marxu.

Prekjučer sam se vratio iz Londona gdje sam proveo uskrnsne dane. Marxovo najmlađe dijete² bilo je vrlo teško bolesno, i poslije toga je, kako mi on sada piše³, umrlo; već drugo u Londonu. Možeš zamisliti kako njegova žena zbog toga pati. Bilo je bolesti i u Freiligrathovoj obitelji, ali ondje se stanje popravlja.

Dronke je, kao što možda znaš, bio uhapšen u Parizu na svom proputovanju, djelomice svojom krivnjom; mali se ondje, usprkos svom prijašnjem izgonu, zadržavao 3 tjedna. Sada je pisao da je iz zatvora Mazas vraćen u policijsku prefekturu da bi zatim na Valiki petak bio otpraćen u Bulonju i u Englesku. Ali do sada o njemu nemamo više nikava glasa. Mali je neobično talentiran da uvijek zapada u mischief⁴; no možda će se ovih dana pojaviti. Tada će čitava »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung« biti u Engleskoj. Istina, Weerth je trenutačno opet u Hamburgu, ali on je ipak još uvijek vezan uz Bredford i bit će, usprkos otporu, uvijek iznova opet bacan natrag onamo.

Naši kelnski prijatelji^[7] će vjerojatno u maju izaći pred porotu jer bi senat optužbe morao o njihovoj stvari donijeti odluku u ponedjeljak, 5. aprila; on ih zacijelo neće pustiti na slobodu. I bolje je tako; državni odvjetnik bi odmah apelirao protiv oslobadajuće presude. Ako bi iz Kelna došao u Njujork neki Hansen, radnik, postupaj s njim prema zasluži. Taj je subjekt, član Saveza⁵ iz 1848, upravljao, id est pronevjerio novac prikupljen za zatvorenike, a zatim pobjegao u Ameriku.

U taboru organizatora nacionalnog zajma^[50] vlada veliko nezadovoljstvo s blagajnikom Reichenbachom, koji drži kesu čvrsto zatvorenu, jer je ionako već utrošeno više novca nego što se na pristojan način može obračunati, pa njemu, kao imućnom i ugled-

¹ firma — ² Franziska Marx — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 21.
— ⁴ nevolju — ⁵ Savez komunista

nom građaninu, predstojeće polaganje računa prijeti da će biti vrlo neprijatno. Kinkel i Willich su zbog toga Reichenbachova stava bijesni, ali im to ništa ne pomaže; Kinkel mora opet davati časove, a Willich kao i uvijek pozajmljuje i prosjači s bestidnošću kakva se nekad mogla naći samo među poljskim patriotima. I tako je čitavo dično emigrantsko društvo opet u svakom pogledu u najljepšoj konfuziji, i kad se sastane, ili se već sastao kongres jamaca, bit će stvar uskoro zaista divna. I Löve vom Kalbe i drugi Frankfurćani⁶ su sada definitivno u neprijateljstvu s Kinkelom, »tim zvekanom s kojim se čovjek može samo blamirati«.

Je li Telling našao mjesta za svoju izjavu u bilo kom listu?¹⁵²⁴¹ Voilà ce qu'il nous importe de savoir⁷, jer ako je tako, Marx može protiv njega nastupiti. Uostalom, bilo bi vrlo poželjno da nam Dana pošalje primjerke otisnutih Marxovih članaka⁸, primili smo samo prvih 6, a željeli bismo da dobijemo i slijedeće. Ako bi se D[ana] izgovarao prezaposlenošću, bilo bi najbolje kad bi Ti pokušao da nabaviš primerke i ovamo ih pošalješ. Marx Ti je o tome već odavna htio pisati, ali on sada vjerovatno nije u takvom raspoloženju da bi mogao na to misliti. Deder, učini što možeš, ovdje bi morala biti potpuna kolekcija, tako nešto je kao dokument važno i za kasnije.

Moj strateški članak⁹ ne vrijedi sada ništa a za neki zbornik je tim prije manje upotrebljiv jer glavne stvari nisu sadržane u njemu, nego u mom pismu Tebi¹⁰. Stavi ga, dakle, mirno ad acta. Čim budem imao mira i vremena i čim bude postojala ikakva nada da se može štampati, poslat ću Ti članke o komercijalnom razvoju i o sadašnjem stanju engleske industrijske buržoazije¹⁰⁸¹. Zasad moram utrošiti po 14 dana od svaka tri tjedna samo za ruski i sanskr, čime se sada bavim, a kasnije, kad iz Njemačke dobijem materijal, na militarija¹¹, ali za to ima još vremena, i to je lakši posao.

Vrijeme da se predaju pisma na poštu se približuje — mnogo pozdrava Tvojoj supruzi i Clušu.

Tvoj
F. E.

Mančester, 16. aprila 1852.

⁶ bivši članovi frankfurtske Nacionalne skupštine — ⁷ To je ono što moramo znati — ⁸ Engels misli na seriju svojih članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* — ⁹ F. Engels, *Engleska-I* — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5. —

¹¹ vojnička pitanja

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

London, 22. april [18]52.

. . . Glavna grana industrije, industrija pamuka, radi bolje nego ikad. Usprkos tome što sadašnja berba pamuka nadmašuje onu iz 1848/49. za 300 000 bala, cijene pamuka rastu kako ovdje, tako i u Americi, pa su američki tvorničari već kupili 250 000 bala više nego prošle godine, a ovdášnji su već počeli tvrditi da čak ni berba od 3 milijuna bala ne bi pokrila njihovu potrošnju. Dosad je iz Amerike otpremljeno u Englesku 174 000 bala, u Francusku 56 000 bala, na preostali kontinent 27 000 bala više nego lanjske godine (tako je od 1. sept[embra] do 7. apr[ila] svake godine). Taj prosperitet donekle objašnjava zašto Louis Bonaparte može tako mirno preparirati svoj bas-empire^[59]. Svišak izravnog uvoza pamuka u Francusku između 1850. i 1852. iznosi sada 110 000 bala - 302 000 prema 192 000, dakle više od 33%. To s druge strane objašnjava mlohavost ovdašnjih političkih prilika. Pokraj takva prosperiteta ne mogu torijevci izići na kraj s »blagoslovom slobodne trgovine«, premda su na kormilu vlasti, a fritrejderi opet ne mogu razvijati političku agitaciju, jer tvorničari ne žele nikakvih političkih oluja i smetnji dok poslovi cvjetaju. Za takva cvjetanja pamučne industrije glavna je stvar indijsko tržište, odakle odnedavna stižu dobre vijesti — usprkos neprestanom izvanredno dobrom uvozu Engleza. To se objašnjava time što u teritorijama Scinde, Penjaub¹ itd., što su ih Englezi na kraju osvojili i gdje se dosad gotovo isključivo održavala domaća ručna radinost, sada napokon tu radinost potiskuje engleska konkurencija. Možda su tome doprinijele posljednja indijska kriza od 1847. i s njom povezana velika *depreziation*² engleskih produkata u Indiji. Ta neočekivana elastičnost indijskog tržišta, Kalifornije, Austrije, kao i jeftinoća većine sirovina uz odsutnost svake velike spekulacije daju osnova da se može zaključiti da će se prosperitet izvanredno produljiti. Lako je moguće da će to potrajati do proljeća, itd., itd., itd.

Prema Clušovom pismu
Weydemeyeru od 6. juna 1862.

¹ Sind, Pendžab — ² padanje cijena

18

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

[London, 23. aprila 1852]

... shvatit ćeš da je Weyd[emeyerovo] pismo ovdje izazvalo vrlo neugodan dojam¹, naime, kod moje žene, jer je stiglo na dan pogreba moga najmlađeg djeteta², a ona već 2 godine gleda kako svi moji pothvati redom propadaju. Tvoje pismo (stiglo 19. aprila) s nadom da ćeš dobiti »Bonapartu«³ štampanog, bilo mi je stoga još draže jer je, s obzirom na neobičnu gipkost njezine prirode, ponovo obodrava i pridiže.

Prema Clušovom pismu
Weydemeyeru od 8. maja 1852.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 23. — ² Franziska Marx — ³ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*

19

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

30. aprila 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Weydemeyer!

Vijesti o štampanju su vrlo ugodne^[525]. Lupusovo¹ pismo ne smiješ shvatiti tako au sérieux². Ti znaš da je u našim vrlo teškim okolnostima neizbježno uvijek poneko suvišno uzbuđenje, koje svugdje treba »odbiti« da bismo dobili čist račun.

Ja i Engels nismo još primili Tvoj članak protiv Kinkela u listu »l'urn-Zeitung«. Očekujem ga s velikim nestrpljenjem baš zbog toga što je Tvoja polemika protiv Heinzena bila uzorna^[43].

Smatram *fatalnim* što su Pfänderove izjave objavljene u brošuri^[526]. One su bile sasvim dobre za neki tjednik gdje ono što se danas pojavi, sutradan potone u vrtlogu vremena. To se, naprotiv, u brošuri previše fiksira i liči skoro na partijski manifest, a ako te svinje želimo napasti, možemo, dakako, učiniti bolje i drukčije nego u Pfänderovoj izjavi. To će, na žalost, doći i suviše kasno. — Upravo pregovaram s jednim izdavačem koji treba da tvoju »Revolution« otprema u Njemačku. O tome više idućeg tjedna.

Što se tiče pronalaska firnis-laka, o kojemu smo Ti pisali ja i Bangya^[527], tu stvar ne smiješ ispuštati iz ruke. Time možeš jednim udarcem doći do novca. Piši kad počinje *exhibition*^[528] u Njujorku, i uopšte o svemu što o tome znaš. Tu priliku možeš ujedno iskoristiti za sklapanje poznanstava i uspostavljanje svih veza s inozemnim trgovcima koje su potrebne za otpremnički posao. Piši mi ujedno opširno i podrobno, kakve imaš troškove s tim u vezi. Oni Ti, dakako, moraju biti dati *en avance*³. Ponajprije moraš imati nekog momka koji će čuvajući stvari uvijek biti prisutan na izložbi, jer Ti zbog te trice ne možeš biti čitav dan u toj zgradi. Drugo, Tebi je potreban novac za reklame i oglase u novinama. Pošalji, dakle, opširan popis troškova.

Što se, pak, Szemerea tiče, njegova će brošura^[55] biti uskoro ready⁴. Ali kako ja ne mogu udovoljiti njegovu zahtjevu, pošto mu nisam mogao poslati »paket« brojeva »Revolution«-a, i budući da su mu naši neprijatelji vjerojatno prišapnuli da se Tvoj list

¹ Wilhelma Wolffa — ² ozbiljno — ³ unaprijed — ⁴ gotova

pojavio samo dvaput, a zatim ponovo nestao, — to zasad ne mogu odande dobiti nikakav novac, jer je povjerenje ljudi poljuljano. On će, međutim, *osobno* doći ovamo, pa ću ja sve to staviti u kolotečinu.

Bila bi šteta ako Tvoja polemika protiv Kinkela ne bi ušla odmah u prvu svesku. Taj je momak na rubu propasti. Neki Danac, po imenu Goldschmidt, famozno ga je persiflirao u feljtonu lista »Kölner Zeitung« u kojem priča o svom susretu s njim i sa Schurzom u Londonu. Dronke, koji je, oslobodivši se konačno svoga pariskog zatvora, stigao ovamo, priča da je prijatelj Schurz privatim⁵ proglasio Kinkela magarcem kojega on namjerava samo eksploatirati. Taj skromni Kinkelov »osloboditelj« je prokrijumčario u augsburške »A[llgemeine] Z[ei]tung« jedan članak u kome proglašava sebe kao »jedinog važnog čovjeka londonske emigracije«, Kinkela i Rugea proglašava »ostarjelim«, a svoju veličinu dokazuje činjenicom da se ženi jednom »bogatom« djevojkom, Rongeovom svastikom, i da će poslije sklopljenog braka kidnuti u Ameriku. Quel grand homme! — Quant à Tellinging⁶; drži me au fait⁷ o tom subjektu. Ja ga mogu uništiti, čim to budem smatrao *po-godnim*, ne samo u očima *naše* partije, nego i u očima *sviju* partija.

Kinkel je, dakle, jučer održao svoj kongres jamaca⁸. Gospodin Willich, koji je zbog vijesti koje smo mu dostavili zaobilaznim putevima (dobili smo ih od Cluša) vrlo ogorčen na Kinkela, nije se pojavio. Gospodin Ruge je poslao pismo u kojem Kinkela proglašuje agentom »pruskog kralja« i igra ulogu otmena čovjeka. Gospodin Reichenbach je izjavio da ne želi imati više nikakva posla s tim smećem. Izabran je, dakle, definitivni komitet, 7 ljudi, od tobožnjih komunista samo Willich, koji to vjerojatno neće prihvatiti. Osim toga, Löwe von Calbe, koji je već otkazao. Zatim Kinkel, Schütz iz Majnca, Fickler. Ostalu dvojicu ne znam. Kažu da ti psi imaju, prema jednim 3000, prema drugima, 9000 dolara. Odmah su zaključili da 7 članova *provizorne vlade prima plaću*, što moraš objaviti u listu »Turner Zeitung«. Inače se sve to blato otapa. — U svakom slučaju, čuvaj jedan dio primjeraka »Revolution«-a za *Njemačku ready*⁹, dok ne primiš moje dispozicije.

Tvoje pismo Jonesu sam otpremio. On *ne može* platiti u novcu. Jednako je *dépourvu*¹⁰ kao i mi, i mi za njega pišemo sve gratis. Cluš Te je vjerojatno obavijestio o borbi između Jonesa i Harneya. Ja sam mu o tome poslao pojedinosti¹⁵²⁹. Stvar se, međutim, u američkoj štampi ne smije razglašavati što god se dulje može. —

⁵ u privatnom razgovoru — ⁶ Kakva li velika čovjeka! — Što se Tellinginga tiče; — ⁷ u toku — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 27. — ⁹ u pripremi —

¹⁰ prazne kese

Krupna trgovina i industrija prolaze u Engleskoj, pa prema tome i na Kontinentu, bolje nego ikad. Zbog izvanrednih prilika — u Kaliforniji, Australiji, trgovačko prodiranje Engleza u Penjaubu, u Scindeu¹¹ i u drugim netom osvojenim dijelovima istočne Indije moglo bi se dogoditi da se kriza otegne do 1853. godine. Ali onda će buknuti strahovito. A do toga vremena se ne može ni misliti na revolucionarne potrebe. — Proces Kelnjanima⁽⁷⁾ je ponovo odgođen do julskog zasijedanja. Dotada će porota u Pruskoj, i.e. juries¹², vjerojatno biti ukinuta. — Filistar Lüning je, kako saznajem od Dronkea, bio ovdje sa ženom da ujedini »Agitaciju« i »Emigraciju«⁽³²⁾, dakako, bez uspjeha.

Zdrav bio. Ja i moja žena Te najsrdačnije pozdravljamo.

Γvoj
K. M.

Jedva da sam ikad imao pred očima nešto gluplje od članka Bruna Bauera o »Propasti Engleske«¹³. Kako je taj zvekan došao do Dana-a?

¹¹ Pendžabu, Sindu — ¹² porota — ¹³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 24 i 27.

20

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

[London, oko 10. maja 1852]

... U prilogu ćeš naći poštansku kovertu, koju mi je poštom poslao nedostojni, kukavički i poluludi *Telling* — sa svojim prljavim opusom¹²⁵⁷. (Adresa:) Charles Marx, the future Dictator of Germany¹. I sad Te pitam što da radim s tom vucibatinom? Da zbog takvog čovjeka izazovem javni skandal, bilo bi odviše časno za njega, a to je i sva svrha njegova manevra. Ne bi li Ti mogao u moje ime poslati koverat toga manijaka njujorškoj poštanskoj ekspediciji? Ili zar ne bi bilo najbolje jednom ga čestito premlatiti? Sve to prepuštam Tebi. Slične će pošiljke biti, dabome, kasnije vraćene. Ali takvim uličnjačkim nepodopštenostima skreće u isti mah na mene pažnju engleske policije, što, dok je torijevska vlada, nije nipošto ugodno ...

Ad vocem² Szemere: po svojoj prirodi nisam sklon prevelikom povjerenju, pogotovu ako je riječ o poznatim veličinama iz 1848/49. Ali je sa Szemereom drukčije. Upravo ispravljam njemački prijevod — on, naime, izvorno piše mađarski — njegovih *Charakterbilder*¹⁵⁵. U njima svaki redak odaje *superiorni duh*, a bijes demokrata očituje se iz contempt and mockery-system³, kojim se služi izvanredno spretno. Premda, prirodno, u skladu s ugarskim stanovištem, na staroklasičan način stavlja »domovinu i građanina« iznad svega, ipak njegov spis prožima neobično snažan kritički smisao. Čovjek koji tako misli i piše nije, konačno, austrijski agent. Što se »dear Colonel Webba«⁴ tiče, on je s njim bio u pregovorima, a da ga i nije poznavao, ali ih je prekinuo, čim je dobio o njemu podatke. Priča o njegovoj imovini vrlo je jednostavna. Sam Szemere nema ni jednog santima, ali njegova je žena kći (sad već pokojnog) austrijskog »dvorskog agenta« (tako se nazivaju austrijski procureurs du roi⁵ u Mađarskoj), a njezin je stari posjedovao jedan milijun. Za čitave revolucije 1848/49. živjela je gospođa Szemere kod svoje majke u Beču. On joj je zabranio ne samo da mu piše, već je čak od nje zahtijevao da prekine sve veze s njim dok stara ne umre i dok ona ne inkasira *njezin* imetak.

¹ budući diktator Njemačke — ² u vezi sa — ³ prezrivog i podrugljivog manira
— ⁴ »dragog pukovnika Webba« — ⁵ državni odvjetnici

Stara tašta umrla je krajem 1849, pa je madame Szemere, protiv koje, dakako, nije bilo nikakvih optužbi, potajice rasprodala zemlju i ljude i pretvorila ih u cash⁶. U tome joj je pomogao ministar Bach kao advokat njezina oca, i tom prilikom kriomice napravio i sebi *dobar posao*. Kad je gospoda Szemere svoj imutak pretvorila u gotovinu i zamijenila ga za mjenicu na London i za engleske stocks⁷, zamolila je da joj se izda pasoš za doktora-šarlatana Prießnitza u Pruskoj, ali je umjesto toga otputovala u London, a odande svome mužu u Pariz. Gospoda Austrijanci nemaju, međutim, u rukama ništa čime bi se mogla zadovoljiti državna blagajna. I što sad sve to dokazuje? Da je Szemere odviše lukav, da bi svojim neprijateljima poklonio jedan milijun. Ja sam i sâm pisao S[zemereu] da, i ne spominjući Kossuth-a, dade izjavu da razjasni svoje osobne prilike, koju ću ja objaviti u listu »New-York Tribune«.

Austrijski špijuni su u neposrednoj Kossuth-ovoj blizini; to je, naime, madame Pulszky. Taj count Pulszky je porijeklom galicijski Jevrej. Madame Pulszky, kći židovskog ultrareakcionarnog bečkog bankara, piše svakog tjedna svojoj majci, i austrijska vlada iz toga izvora saznaje što god hoće. Pitanje je, također, nisu li count i countess Pulszky (»Times« se neprestano ismejava tim dvama subjektima zbog njihove uzurpacije titule) obećali da će gospodina Kossuth-a namamiti u zamku da bi na taj način u zamjenu izvojevali svoj fiskovani zemljišni posjed. Činjenica je da je Pulszky kao student odao austrijskoj vladi demagoške spletke¹⁶⁸ svojih drugova.

Šaljem Ti u prilogu deklaraciju generala Klapke iz koje ćeš razabrati da se i on počinje buniti protiv Kossuth-a. Kraj toga akta ne znači ništa drugo nego da će Klapka sudjelovati u namjeravanom Mazzinijevom puču. Ja sam Ti, ako se ne varam, već pisao o planu gospode Mazzinija, Kossuth-a itd. da izvrše puč. Velikim silama, naročito Bonaparti, ne bi se moglo desiti ništa prijatnije, a *nama* ne bi moglo *ništa više nauditi*.

Upravo sam iz Kelna primio pismo od 3. maja. Zahtijevaju 200 do 250 komada *Brimera*. Zamoli, dakle, Weydemeyera da mi odmah pošalje 300 primjeraka preko *Engelsa*. On mi tom prilikom mora naznačiti i prodajnu cijenu. Pretpostavljam da je obećanih 50 komada već razaslao . . .

A sad da se vratimo Klapkinu aktu. Molim vas da to, zasad, držite u tajnosti. Saopćen mi je u povjerenju, ali s dopuštenjem da ga dadem štampati. Poslat ću ga njujorškoj »Tribune«, i ne bih želio da prije toga dođe u optičaj . . .

Jonesov stamped paper⁸ je objavljen, i prvi broj rasturen neočekivano brzo. Prilažem izvadak iz njegovih Notes⁹, iz kojega ćeš

⁶ gotovinu — ⁷ vrijednosne papire — ⁸ taksama podložne novine (»The People's Paper«) — ⁹ »Currentnotes«

razabrati da je Herneyja ĉestito isprašio. Gospodin Harney brzo napreduje na strmoj ravni. U jednom članku svoga lista¹⁰, potpisanom sa Spartacus¹⁵³⁰, dopustio je da se napadne ĉartizam, zato što je to samo jedan classmovement¹¹ i što umjesto njega mora doći a general and national movement¹². Prava macinijevska fraza itd., itd., itd. . . .

Izvaci iz kelnskog pisma:

»Nedavno su gospodu Daniels ponovo usrećili kućnom premetačinom koja je, na žalost, na svjetlost izbacila jedno Vaše pismo. Kao što se vidi, pruska se policija srozala do toga da je postala igraĉka u rukama svakog magarca. Stvar zatvorenika¹⁷¹ približava se, čini se, svome kraju. Istraga je zakljuĉena a spisi su već više od dva mjeseca u rukama ov[dašnjeg] državnog prokuratora na apelacionom sudu, gdje se, mislim, ne mogu složiti s formulacijom prijedloga za senat optužbe. Prema općeproširenim glasinama, stvar će se raspraviti pred izvanrednom porotom u junu¹⁵³¹.«

Apropos. Pitaj Weydemeyera je li već bio kod Dana-a koji oćekuje da će mu Weydemeyer predati moje objašnjenje položaja kelnskih zatvorenika i ponašanja pruske vlade koje sam njemu uputio da bi iz njega sastavio leader¹³. Neka to, za ime božje, ne propusti učiniti, ako ikako bude mogao.

Ako uzmogne odštampati F[reiligrathovu] pjesmu protiv Kinkela et Comp¹⁸³ kao letak, budite uvjereni da ćete samo na Rajni rasturiti 500 komada. Ali to se mora učiniti brzo. Inaĉe će biti trop tard¹⁴.

Nemojte dopustiti da članci itd., koje imate, zastare i da tako izgube svoj bouquet¹⁵. Ako ih ne možete štampati (članci Eccarius, Engelsa itd.), dajte ih bilo kojem listu, npr. »Turn-Zeitung«-u, za koji se vi odlučite. U svakom sluĉaju oni će tako biti pročitani, što je bolje nego da se o njima ništa ne zna.

Ako F[reiligrathovu] pjesmu ne možete dati tiskati, dajte je bilo kojem listu, prema svome nahodenju. Ako mi kao partija ne budemo spremni da smjesta nanesimo odlučujući udarac, stići ćemo uvijek post festum¹⁶.

Malo je smrtnika, osim Tebe, koji se mogu pohvaliti da su 4 poštanska dana uzastopce od mene primili pisma; ali ja sam ĉiĉa Lupusu htio pokazati tko je od nas dvojice uredniji . . .

Prema Cluĉovom pismu
Weydemeyeru od 31. maja 1852.

¹⁰ »The Star of Freedom« — ¹¹ klasni pokret — ¹² opći i nacionalni pokret — ¹³ uvodnik — ¹⁴ prekasno — ¹⁵ učinak — ¹⁶ prekasno

21

Marx i Engels Josephu Weydemeyeru
u Njujork

28. maja 1852.
Mančester

Lieber Weiwei!

Ovdje sam nekoliko dana zajedno s Engelsonom^[532], i tu sam zatekao Tvoje pismo. Danas se moraš zadovoljiti s nekoliko redaka.

Glavna svrha moga pisma je da te avertiram¹ o 3 subjekta koji će stići u Ameriku:

1. *Heise* (od kaselske »Hornisse«) — *Willichov agent* (koji iza Kinkelovih leđa, s kojim je u lošim odnosima, pokušava da proširi *W[illich]ovu* slavu). Apropos. Gospodin Willich se ubrajao među cavaliere servante² barunice von Brüningk kod koje on, Techow, Schimmelpfennig itd. imaju jednom tjedno besplatan obrok. Brüningkova je koketna ženica; ona uživa u tome da draška starog jarca koji glumi asketu. Jednog lepog dana je izvršio na nju izravni puteni atak i bio sramotno izbačen kroz vrata. Kontroliraj Heisea i ne vjeruj mu ni za jotu.

2. *Schütz* iz Majnca. Kinkelovac. Član Komiteta koji upravlja evropsko-američkim nacionalnim zajmom^[50].

3. *Conrad Schramm*. On ima u rukama naš vrlo oprezno sastavljeni akreditiv, tako da *bez Tebe* ne može učiniti ni jedan jedini korak. C. Schramm se zajedno sa svojim bratom³ i s ostalim prijateljima svoga brata s vremena na vreme nije ponašao posve korektno. Njemu ne valja ukazivati *bezuvjetno*, već *dobro odmjereno* povjerenje. On se, nadalje, ovdje u nepovoljnim okolnostima dobrano *probecario*, u novčanim stvarima je posve nepouzdan i nije osobito izbirljiv, naginje *commis-voyageurs-bravados* i hvalisanju, pa može lako kompromitirati svoje poznanike. Inače ima i dobrih osobina. Smatram svojom dužnošću da vas o tome unaprijed držim au fait⁴. Ove bilješke saopći i Cluflu.

Što se Lupusova pisma tiče, ne smiješ ga shvatiti doslovce. Wolff je pisao u trenutku uzbuđenja i potpuno shvata sve brojne zapreke koje su Ti se isprečavale na putu.

Ne zaboravi da mi idući put pošalješ opširan izvještaj o »Willichovu korpusu«^[533] u Njujorku.

¹ obavijestim — ² vitezove — ³ Rudolf Schramm — ⁴ obaviještenim

Najsrdačnije pozdravi svoju suprugu. Nadam se da će se stvari, »svemu tome usprkos«, još moći urediti.

Dana mi je pisao da će napisati članak o Kelnjanima¹⁷⁾, čim mu saopćiš bilješke. Podi dakle k njemu. Kelnjani izlaze u junu pred izvanrednu porotu. Daniels ima, kažu, tuberkulozu, Becker⁵ je navodno napola oslijepio. Dogovori se brzo s Dana-om i pošalji mi članak. Poslužit će gospođi Daniels kao utjeha.

Tvoj

K. Marx

Dragi Weydemeyer!

Što se Heisea tiče, ja sam ga upoznao u Falačkoj. Demokratsko ševrdalo, uvijek spreman da sasluša loše viceve o svemu i svačemu, ali i jednako spreman da se sa svim i svačim upusti u demokratske pretenciozne planove o osvajanju i oslobađanju svijeta. U posljednje vrijeme — otkako je u Londonu — opšteći samo s onim drugima, nije nikad bio kod nas; sad je, dakako, posve u rukama drugih. Inače nemam vremena za nešto više. Pozdravi svoju suprugu.

Tvoj

F. E.

⁵ Herman Becker

22

Marx Jenny Marx

u London

11. juna 1852.

70, Great Ducie St., Mančester

Srce moje!

Tvoje pismo me je veoma obradovalo. Ti se, uostalom, ne moraš ustručavati da me uvijek o svemu obavještavaš. Ako Ti, siro- tice, proživljavaš gorku stvarnost, onda je pravo da i ja barem idealno¹ zajedno s Tobom proživljavam iste muke. Znam uostalom kako si beskrajno elastična i kako Te ponovo oživi i najnezna- nija povoljna okolnost. Nadam se da ćeš još ovog tjedna ili naj- kasnije do ponedjeljka imati daljnjih 5 £.

Tačno je da sam ja i »Schnellpost« upakovao. Ali nedostaju stari brojevi u kojima je Ruge objavio svoju glavnu burgiju. Mi se do suza smijemo na mariniranje tih bakalara² [82].

S Oswaldovim paketom se ne može bogzna šta uraditi, ali je to ipak nešto. Naš dragi A. R[uge] ne može napisati ni tri retka, a da se ne kompromitira. »Monte« sam već korigirao, ako se ne varam.

Tiskar u Cityju nije, čini se, neki mali lumen³ kome je svakako potrebno beskrajno mnogo vremena za jedan arak, jer nema napretek pomagača. Njegov je papir 3 puta gori od američkog, a tako isto i njegova slova. Ona su očigledno posve izlizana. Ali Ti si svoj posao obavila famozno.

Harro-ova⁴ je brošura po svojoj naivnoj gluposti zaista dirlji- va^[534]. Budi tako dobra i izreži *Engelsov članak* o Heinzenu iz lista »Brüssler-Zeitung«⁵ pa nam ga pošalji, ali odmah. Ako »Kosmos« ne stigne, od toga neće biti nikakve štete. Glavnu stvar imamo ovdje pred sobom u jednom mom pismu^[535].

U moje ime poljubi i pozdravi moje mališane.

Tvoj
K. M.

¹ u mislima — ² U originalu igra reči: »Stockfische« — glupan, bukvan, a takođe i bakalar, eventualno som. — ³ vcleum — ⁴ Harro Harring — ⁵ Friedrich Engels, *Komunisti i Karl Heizen*

Engels je također primijetio: dok ja u čitavoj brošuri stavljam uvijek namjerice »Louis Bonaparte«, gospodin W[eydemeyer] u svom naslovu stavlja »Louis-Napoleon«¹⁵³⁶.

P. S.

Draga Jenny, budi tako ljubazna i reci Eccariusu da napiše mali pogovor za svoj *Mechanics' Strike*¹⁴⁹⁸, jer se W[eydemeyer] ipak »nakanjuje« da ga tiska. Na to moramo pristati već i zbog Cluŕa.

Draga moja, 2 priloŕene ceduljice *Chevalier Hulseman's Farewell*⁶ i *John Barney and the French Minister*⁷ zajedno s malim izreskom o »Cayenne« pošalji Jonesu, najbolje poštom, ako on ne dođe k Tebi. Molim Te da takvim zahtjevima ne uznemiruješ gospodina Piepera. U njega je sve predmet rodomontade⁸, i ja neću da ga Jones, koji ga je, uostalom, i napravio tako oholim, smatra mojim alter ego⁹. Pošto P[ieper] misli da su pisma pisana za »partiju«, on ih uskoro neće više moći vidjeti.

[*Postskriptum od Engelsa*]

Prego il Signor Colonello Musch di gradire le mie migliori e piú cordiali felicitazioni¹⁰.

F. Engels

⁶ *Oproštaj viteza Hulsemana* — ⁷ *John Barney i francuski ministar* — ⁸ hvallisanja — ⁹ drugim »ja« — ¹⁰ Molim gospodina pukovnika Muscha da primi moje najljepše i najsrdačnije čestitke («Musch» — vrapčić, nadimak Marxovog sina Edgara).

Engels Josephu Weydemeyeru

u Njujork

Dragi Weydemeyer,

Primili smo I svesku časopisa »Rev[olution]«⁽⁵³⁶⁾, ali smo se još uvijek nadali da će Ti poći za rukom da se uvrsti i Fr[eiligrat-hova] pjesma o Kinkelu⁽⁸³⁾, što ipak ne bi puno povećalo troškove. Ali velika je šteta da je slog tako sitan a format tako velik, što se usled nedostatnih novčanih sredstava nije moglo izbjeći, jer to jako otežava čitanje, naročito zbog tiskarskih pogrešaka koje izvrću smisao. Čudi nas, međutim, teškoća koju spominješ u vezi sa slanjem naručenih 300 primjeraka na neki drugi način, a ne poštom. Tvoji tamošnji znanci, Helmich i Korff, mora da su kolosalni magarci, ako Ti nisu mogli reći ni to da poštanski parobrodi preuzimaju i pakete, pa čak i teške bale robe i da se u poslovnicu tih parobroda — a ne na pošti — mogu dobiti sva publiža obavještenja o brodarini itd. Gdje je poslovnicu tih parobroda, označeno je u svakom novinskom oglasu koji uvijek nosi potpis neke tamošnje firme. Štoviše, postoji mnoštvo otpremnika koji se bave slič[nim] prijevozom, na primjer Edwards, Standford & Co. u Liverpulu i Londonu, koji imaju firmu i u Njujorku. Paket valja adresirati jednostavno ovako:

(gore) per . . . Steamer
care of Messrs.¹ Edwards, Sandford & Co., Liverpool
 ispo:1 toga F. E.
care of Messrs. Ermen & Engels
 Manchester

Printed books, not bound².

To je sve, i tako otpremljeno to staje nekoliko šilinga, koje može uplatiti firma Ermen & Engels. Vrlo je rdavo i odviše što, međutim, ljudi kao što su Helmich i Korff, koji su tako dugo u Njujorku i koji se povrh toga bave i nekom vrstom trgovačkih poslova, ne znaju i takve stvari koje ovdje zna svako dijete. — »Turn-Zeitungen« dosad još nisu stigle ovamo ili u London; propitaj se o tome u tamošnjem poštanskom uredu.

Troškovi štampanja su izvanredno veliki: uz 5 £ po arku, što

¹ na ruke gospode — ² Štampane knjige, neumotane.

je jedva nešto više nego što si Ti morao platiti, možemo štampati i mi u Londonu. Papir bi tamo prijeko morao ipak biti jeftiniji jer ga ovdje tereti domaći porez od 1 i pô pensa (3 centa) po funti. Propitaj se ipak o cijeni kod tamošnjih grosista za hartiju i javi nam.

Sve što je određeno za Evropu, šalji samo ovamo. Marx ima u Londonu jednog njemačkog knjižara koji je solidan, a on ga, povrh toga može i kontrolirati, i koji za mali postotak obavlja i rasturanje i ovdje kao i u Njemačkoj, Švicarskoj itd. Ako, dakle, paket s 50 primjeraka za London i s 250 za Keln, u času kad stigne ovo pismo, još *ne* bude otpremljen, iskoristi priliku da paketu dodaš za knjižarsku prodaju u Njemačkoj još onoliko koliko smatraš da je korisno i moguće. Ali ako je već otpremljen, pričekaj s idućim pošiljkama, dok Ti mi javimo. Ovdje ćemo, dakako, odrediti višu cijenu već i zbog troškova i knjižarske komisije. Njemački će filistar lako platiti 15 srebrnih groša.

Budući da će drugi svezak objaviti samo Freiligrathove pjesme, on je zacijelo već i štampan. Te stvari, a naročito pjesma o Kinkelu, ne smije se odgadati ni za trenutak više nego što je neophodno. To je zapravo već moralo biti objavljeno kad se Kinkel vratio u Njujork; što više leži, to više gubi od svoje aktualnosti. Čak i većina onih stvari koje su ponajčešće pisane računajući da mogu vječno da traju, imaju svoje određeno vrijeme kad se osobito dobro rentiraju i kad su najsuvremenije. Kako ja i ne pišem specijalno računajući na vječnost, već naprotiv za neposrednu sadašnjost, potrajat će to, s obzirom na moj članak o engleskoj buržoaziji^[508], još prilično dugo, naročito stoga što je takav rad — potpuno prikladan za objavljivanje u novinama ili u tjedniku u odlomcima zajedno sa ostalim materijalom — za časopis, gdje već i po svom opsegu oduzima glavni prostor, neaktualan i manje zanimljiv za američko-njemačku publiku. Gospodin Derby bi, osim toga, do augusta mogao vrlo lako odletjeti, a to su opet za proricanje škakljive stvari.

Dronke će Korffu za njegovu dobru volju biti zahvalan, ali on i ne pomišlja na to da putuje u Ameriku, jer je za neku parisku kuću upravo započeo en gros posao s cigaretnim kutijama itd. Inače nije ni Dronke ni bilo tko od nas s Korffom više u starom prijateljskom odnosu iz prvih mjeseci lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«; mi još suviše dobro znamo pod kojim je okolnostima morao K[orff] biti udaljen iz novina i da je on kasnije u Njujorku štampao moje mađarske članke^[85] pod svojim imenom. Možda Ti on može koristiti za poneku sitnicu, bit će, međutim, bolje ako mu ne pokloniš preveliko povjerenje, a Marx naročito želi da K[orff] ne zavlači svoj nos u veze između M[arxa] i Dana-a u kojima je on, izgleda i sada izazvao neke zadevice. Nama je, naime, u T'vom pismu posve nerazumljivo mjesto: »Kako

je 'Tribune' za našu stvar malo korisna, o tome se M[arx] vjerojatno već uvjerio iz Dana-ova vlastitog pisma«, jer je D[ana] pisao M[arxu] neobično prijateljsko pismo u kojemu ga moli ne samo za nastavak njemačkih članaka³, nego i za druge članke. Mi bezuslovno nećemo da se K[orff] tamo na bilo koji način nameće i miješa u naše lične stvari kao neki predstavnik ili pristalica bilo koga od nas.

Budući da se američka izložba^[528] toliko odgađa, bit će bolje da u pitanju kože⁴ ne poduzimaš daljnje korake, dok opet od nas o tome nešto ne čuješ. Marx je upravo ovdje, pa ne može ovog trenutka razgovarati s Madarom⁵. Mi smo, naime, sada ovdje zaokupljeni vrlo zanimljivim i zabavnim radom⁶ koji će odmah biti štampan i od kojega ćemo Ti poslati jedan primjerak, čim primimo prve egzemplare, a tada ćemo se i pobliže sporazumjeti o tome koliko se tom stvari možeš ti koristiti i možda iz nje izbiti novac za štampanje novih brošura, jer to će ovog puta biti stvar koja će nepogrešivo upaliti. — Eccariusu smo već pisali⁷ zbog završetka članka; njemu će se malo šta moći pridodati, jer su radnici, naravno, poraženi.

Našeg dragog, dobrog Willicha zadesila je velika nesreća. Barunica Brüningk je u Londonu svakog tjedna jedanput pozivala na ručak pruske poručnike i druge njima slič[ne] veličine, kojom prilikom je obično malko koketirala s tim galantnim vitezovima. Naš kreposni Willich, kojemu je, čini se, od toga žestoko navrla krv u glavu, našao se jednom prilikom s mladom damom tété-à-tété⁸, kad li ga odjednom savlada divlja putena pohota, i on posve neočekivano na nju prilično životinjski nasrne. Ali madame nije tako nešto zamišljala, pa je našeg viteza kreposti sans façon⁹ izbacila kroz vrata.

»Blago onom tko još krepost ljubi,
teško onom tko je već izgubi! — — —
Tad ja, bijedni mladić-bata,
bijah izbačen kroz vrata«^[537] —

i čudoredno čisti stoik, koji je inače poklanjao mnogo više pažnje plavokosim krojačkim pomoćnicima nego lijepim ženskim osobama, može sam sebi čestitati što se na kraju nije opet našao »u stražarnici u Kaselu« zbog te spontano, prirodi primjerene provale svoga tako dugo lancima sputavanog fizičkog »ja«. Ta je

³ Engelsov niz članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 19. — ⁵ Bangya — ⁶ K. Marx/F. Engels, *Velikam emigracije* — ⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 22. — ⁸ nasamo — ⁹ bez okolišenja.

zгода provjerena, i sad kruži s velikim urnebesom čitavim Londonom. Inače se može očekivati da ćete toga dičnog čovjeka možda uskoro imati u Njujorku. Tome čovjeku, »koji uživa svestrano poštovanje, pa i poštovanje svojih neprijatelja«, svakog dana sve više izmiče tlo ispod nogu; s Kinkelom i Schapperom, svojim dvojicom potpornika slijeva i zdesna, održava veze samo još protiv svoje volje i preko srca (s Kinkelom iz novčanih obzira), jer on mrzi oba kao i njih obadva njega; od nižeg je kruga izbjeglica već više puta omirisao batinu, i otada se iz njega povukao. Ova će mu posljednja zгода onemogućiti da se ponovo pojavljuje u kućama u kojima ima ženskih osoba — a povrh toga je propao i sjaj njegove čednosti. No zato je čuo da je u Njujorku, naprotiv, sloga ljudi Willichova korpusa^[533], a ima tamo i dičnog Weitlinga — pa će se svakako pritajiti, čim mu prestane pritjecati novac, naime onaj iz blagajne zajma^[50]. On je već unaprijed ovamo poslao svoga apostola, Heisea iz Kasela — taj se subjekt ubraja u njegov *lični* krug. Nadalje šalje ovamo prijeko kao svog drugog preteču jednog starog Mirbacha koji mu je pao u šake iz čiste gorke nevolje i koji je zbog svoga potpunog nepoznavanja emigracionih antecedencija¹⁰ i zbog svoje teoretske konfuznosti bio, dakako, potkupljen plemenitim manirima. On je au fond¹¹ vrlo čestit momak, politički ravan nuli, ali inače častan i u vojničkom smislu meni 10 puta miliji od svih londonskih velikih ljudi. On je dolazio k Marxu, ali nikad bez straže prostaka Imandta i dobrog magarca Schilyja, tako da se s njim nikad nije moglo otvoreno razgovarati.

U Americi bi taj Willich bio na svome mjestu. Stari čopor u Njujorku, koji je sada zacijelo posve podivljao i pretvorio se u rowdies i loaders¹², brzo bi ga se zasitio i isprašio kao krpu — i tu bi njegov odnos prema tim krmcima bio na kraju svinjska zajednica lupeške bande koja bi se počupala zbog plijena. Njegov prijatelj, iskusni varalica Weitling, tačno tako bi mu pripremio sjajnu budućnost.

Ali sada moram završiti. Pozdravlja te Marx, — pozdrav od nas obojice Tvojaj supruzi.

Tvoj
F. E.

Mančester, 11. juna 1852.

¹⁰ zbivanja u emigraciji — ¹¹ u osnovi — ¹² tumarala

24

Marx Adolfu Cluðu
u Vašington^[538]

[Mančester, prije 26. juna 1852]

... Nap[oleon] II tone sve dublje u blato. Taj se magarac, bez obzira na druge nove poreze, zapleo u iste one kućine u koje se zaplela i privremena vlada; opteretio je, naime, seljake novim porezom; povišenje od 25%, na dosadašnju taksu na nasljedstvo i conveyance of landed propriety¹. On maršira brzo. Pravi socijalizam se realizira uz pomoć najglupljih akceptura² pa čak i preuveličavanja stare francuske finansijske rutine...

Prema Clušovom pismu
Weydemeyeru od 13. jula 1852.

¹ ovdje: otuđenje nepokretnosti — ² pretpostavki

25

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

[London, 20. jula 1852]

... Iz ovdašnjih izbora proizići će ponovo stari parlament s razlikom od najviše 10 glasova, bilo u korist vigovaca bilo u korist torijevaca. Circle vicieux¹ je zatvoren. Stari konstituenti² iznijet će stari parlament. U starom parlamentu dosad vladajuće stranke iznutra rastrojene, uzajamno se uravnotežuju i paraliziraju pa su prisiljene da ponovo apeliraju na konstituente, i tako in infinitum, sve dotle dok krug ne bude probijen navalom masa izvana, a to bi se uskoro moglo dogoditi. Dosad se ni na jednim izborima nije tako upadljivo očitovala suprotnost između prave većine i izbornim privilegijima stvorene službene većine birača. Ti znaš da se na svim engleskim izborima glasa: 1. pomoću show of hands³, kojom prilikom glasa čitav narod, i 2. pomoću poll⁴ koje odlučuje, kad glasaju samo oni koji imaju pravo glasa. Među izabranima pomoću show of hands (nominated) se ne nalazi ni jedan jedini član parlamenta, a među članovima parlamenta koji su proizišli iz polla (u stvari elected⁵) ne nalazi se nitko tko je imenovan na temelju show of hands. Tako je bilo, npr., u Halifaksu, gdje je vigovski ministar (financija) Wood bio suparnik E. Jonesa. Wood je bio izviždan prilikom show of hands. Jones je dobio 14 000 glasova i pronesen je gradom u trijumfu. Prilikom polla izabran je Wood, a Jones je dobio samo 36 glasova.

U pogledu prilika u emigraciji ima malo šta novog. S izuzetkom nekolicine pionera, Willich je sve više i više osamljen; nitko više ne vjeruje u njegovo poštenje. Reichenbach je, kao što sam Ti javio, već odavno istupio iz Komiteta, ali se nećka da preda i jedan jedini *pfenig* od zajma dok se ne obrazuje definitivni Komitet. Willicha i Kinkela ne može priznati, kao ni onu nekolicinu bijednika koji su ih izabrali. Reichenbach je un honnête bourgeois, qui prend sa responsabilité au sérieux⁶.

Francuska emigracija se dijeli na tri tabora:

1. na revoluciju (Ledru),
2. na delegaciju (oni koji idu dalje),
3. na 1500 oopenata protiv oba, na plebs ili kako su ih nazvali

¹ začarani krug — ² birači — ³ znaka rukom — ⁴ glasanja — ⁵ izabrani —

⁶ Čestit građanin koji ozbiljno shvaća svoju odgovornost.

aristokrati, na »pupolean«. Neki Coeurderoy je (d'ailleurs très bon républicain⁷) objavio brošuru protiv Mazzini-Ledrua i Cabet-Blanca^{a[99]} a uskoro će objaviti još nešto. Kad se pojave, dobit ćeš oboje.

Jučer sam iz Kelna primio pismo^[599] iz kojega izdvajam:

»U posljednje vrijeme se tragalo na različitim mjestima i kod raznih ljudi za Vašom prepiskom koja je svakako morala stići rajnlanskoj demokraciji posredovanjem baš tih osoba. Sada će na kraju Vaši prijatelji biti izvedeni pred porotnike. Optužnica, vrlo opsežno djelo, dostavljena je, termin za javnu raspravu stvari određen je za 28. o.m., uobičajena preliminarija su pokrenuta. Koliko ja imam uvida u stvar, ona stoji *juristički* izvanredno dobro, ali se zna da pred porotnicima prevladava moralno stanovište, i s te strane ne može osporiti opasnost za pojedine optuženike. Glavni optuženici, Röser, Bürgers, Nothjung i Reiff mnogo su i odviše popuštali i priznali vezu s određenim tendencijama i određenim trajanjem; govorili su o primanju novih članova s određenim formalnostima i zaduženjima i sl., što samo po sebi ne može, doduše, biti kvalificirano kao zločin, ali može, već prema okolnostima, nepovoljno djelovati na porotnike koji većinom pripadaju seljačkom staležu, pogotovu stoga što se kod optuženih da nazreti tako neznatno poštovanje prema njihovom gospodinu bogu i zemljišnom posjedu. Znatne teškoće pojavit će se i u vezi s odbranom, gospoda advokati ne razumiju ništa od tih stvari, većinom su u principu protiv i s jezom misle na 10-dnevno zasjedanje, koliko je za stvar određeno. Ne valja zaboraviti da će se ovaj put protiv F. Freiligratha, prilikom porotničke procedure, voditi postupak in contumaciam⁸ u Londonu. F[reiligrath] bi zatim uskoro mogao lutati Londonom kao njemački pjesnik kojemu je in effigie⁹ odrubljena glava.

P. S. Upravo sam pročitao optužnicu koja sadrži ne manje od 68 - 70 stranica. Ako izvise, ljudi moraju znati da je to došlo zahvaljujući samo njihovim vlastitim izjavama. Savršenijih magaraca od tih radnika zacijelo ne postoji: Reiff je davao gotovo formalno denuncijantske izjave, a isto tako su se traljavo ponijeli i neki drugi. Ne treba se čuditi što su ti ljudi bili toliko mrcvareni; što su ih dulje držali pojedinačno, osamljene, to su podrobnije davali izjave. Inače o činjeničnim dokazima nema ni riječi.»

Voilà naši Straubingeri^[31]; dosta žalosno što se povijest mora praviti s takvim ljudima . . .

Prema Clušovom pismu
Weydemeyeru od 6. augusta 1852.

⁷ inače vrlo dobar republikanac (aluzija na Coeur du roi = kraljevo srce) —

⁸ u odsutnosti — ⁹ slikovito rečeno

26

Marx Gottfriedu Kinkelu

u London¹

[London] 22. jula 1852.

5, Sutton Street, Soho

Office of »The People's Paper«

Gospodin dr J.G. Kinkel

Vi ste se, kako mi je javljeno, u Sinsinatiju pred Annekeom ili drugima odvažili da izjavite:

»M[arx] i E[ngels] . . .«

Obratnom poštom očekujem Vaš odgovor.

Šutnju ću smatrati priznanjem.

dr K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 33.

27

Marx Adolfu Cluđu

u Vašington

[London] 30. jula 1852.

... Huzelovo^[540] pismo izazvalo je homerski smijeh. Ono je dalo povoda slijedećim intermecima:

5, Sutton Str., Soho
Office of «The People's Paper»

»Gospodinu dru Johannu^[107] Gottfriedu Kinkelu

Vi ste se, kako su me obavijestili, odvažili u Sinsinatiju pred Annekeom ili pred drugim Nijemcima da izjavite slijedeće: »Marx i Engels itd.« (slijedi veleizdajnički pasus). »Očekujem *povratnom poštom* Vaš odgovor. Šutnja će se smatrati priznanjem.

dr Karl Marx

Ovo je pisamce namjerice sastavljeno ovako neodređeno: »ako bi Anneke ili drugi Nijemci« itd., da bi se gospodinu Kinkelu ostavilo prostora za dvosmislene fraze. *Obratnom poštom* pojavila se slijedeća replika:

1. Henstridge Villas St. Johns Wood
24. juli 1852.

»Gospodinu dru Karlu Marxu

Poslije članka o meni^[108], koji se pod Vašim auspicijama pojavio za vrijeme moga zatočeništva, ne želim s Vama imati više nikakva posla. Ako mislite da biste uz pomoć svjedočanstva Annekea ili drugih čestitih ljudi, a ne pomoću anonimnih insinucija, mogli dokazati da sam lažno rekao ili objavio nešto što vrijeda Vašu čast ili čast gospodina Engelsa, moram Vas kao i svakog drugog s kojim sam bilo osobno bilo u političkom životu došao u dodir, uputiti na uobičajeni put što ga zakon pruža svakome protiv injurije¹ ili libell². Izvan toga puta neću više ubuduće s Vama ni o čemu raspravljati.

Gottfried Kinkel»

¹ uvrede — ² klevete

U posljednjoj crti³ nisam uspio prema originalu. N'est-ce pas?⁴ Vrlo lukavo. Zbog injurije, koja se dogodila u Sinsinatiju, morao bih se obratiti engleskom sudu. Kakvo li hladno otklanjanje svega što bi moglo nalikovati na dvoboj i sl.!

Budući da sam morao pretpostaviti da će dobričina Gottfried Kinkel, koji pušta Johanna da padne pred publikom, odbijati daljnja pisma s poštanskim pečatom Sohoa, poslužio sam se slijedećim lukavstvom. Ernsta Jonesa sam zamolio da ispiše naslov pisma, a Lupusa da samo pismo baci na poštu u Windsoru, gdje je inače obavljao neke svoje poslove. Ispod koverta našao je Kinkel još jedan billet-doux, na rubu kojega je bio u bojama otisnut stručak nezaboravka i ruža; imao je slijedeći sadržaj:

24. jula 1852.

5, Sutton Str., Soho.

Office of «The People's Paper»

«Gospodinu dru Johanu itd. Kinkelu

Spojeno

s jednom pismenom izjavom Vašeg *garanta* Huzela, koja leži preda mnom, od kojega ste u Sinsinatiju uzeli časnu riječ da će šutjeti o Vašem tamošnjem klevetanju, obećanje koje je, međutim, Huzel dao samo kondicionalno;

s jednim pismom⁽¹⁰⁹⁾ što ga je gospodin dr Gottfried Kinkel nedavno *vlastoručno* adresirao svome bivšem garantu Clušu, koje je također preda mnom, u kojemu se isti taj Kinkel razmeće *političkim* vezama što ih je htio sa mnom uspostaviti;

Vaše pismo daje — a baš je u tu svrhu bilo i *provocirano* — novi nepobitni dokaz da je rečeni Kinkel isto toliko podli koliko i kukavički pop.

*dr Karl Marx*⁵

Ovo posljednje trpa gospodin «Johann itd» samozadovoljno u džep, i to sad kruži u redovima emigracije. Glavnu podvalu osjetit će Kinkel tek kasnije kad se pojavi prvi svezak *Velikana emigracije*. Ja nisam htio, naime, sebi da priuštim tu šalu da jedan trenutak prije toga strašnog napada na Gottfrieda injuriram njega izravno i lično i da ujedno sebe samog pred *takmacima* emigracije prikazem kao onoga «koji je u pravu». Za to mi je od Johanna bilo potrebno nešto «crno na bijelom».

A sad ono važno. — Mazzini, naime, već nekoliko dana juri naokolo kao lud da bi ostvario neko jedinstvo među svim ofi- cielnim postojećim dijelovima ovdašnje građanske emigracije. Po- sjetio je i Johanna itd. I ustanovilo se slijedeće. Mazzini, Ko-

³ imitirana zavojita šara na kraju Kinkelova potpisa — ⁴ Zar ne? — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48.

ssuth, Ledru-Rollin i Kinkel sačinjavaju izvršnu silu Evrope. Svaki član te oblasti ima pravo da doda 2 subjekta svoje narodnosti. O tim prinovima odlučuje, međutim, većina od te četvorice primitivnih, dakle *Mazzini*. Od Nijemaca će prema tome biti pridodati A. Ruge i A. Goegg. Tko će to biti od drugih narodnosti, to još ne znam. Kinkel je, kažu, postavio dva uvjeta: 1. da se zahtijeva 20 000 dolara za njegov zajam. — Za ovo posljednje mislim da je *laž*. 2. Daljnje postojanje, samostalno, financijskog komiteta Kinkel-Willich itd. To je samo formalno metanisanje pred Willichom, jer je u stvari već postignut sporazum da se A. Goeggu doznači sav novac od zajma. Na kraju će Kinkel et Co. *submitte*⁶ priznati Revolucionarni savez u Americi⁽¹¹²⁾. To je najnoviji obrt. Koliko su daleko doprli u sklapanju važnog ugovora ili jesu li još završeni preliminarijama, to ne znam. *Stvar se svakako mora proširiti Amerikom*, a u tom slučaju valja naročito naglasiti slijedeće. Na posljednjoj sjednici jamaca u Londonu, *maja 1852*, na kojoj je definitivno izabran komitet Kinkel-Willich, izjavio je Kinkel naj-svečanije, na *časnu riječ*, da će istupiti ako u Komitet bude izabran A. Ruge, jer ne želi da ikad bude u komitetu s čovjekom koji ga je javno proglasio »agentom pruskog princa«⁷. — Drugo: Što će reći Weitling et Co. ako ministar financija A. Goegg potroši dolare što ih je Kinkel skupio u Americi — a to se i namjerava da bi se podupro »Janus« K. Heinzen i da bi se stavili u optičaj besmrtni članci Rugea, Heinzena itd.?

Što se pak Mazzinija tiče, taj se prevrtljivi zanesenjak svakog dana sve više spušta od nekog talijanskog »Gustava Struvea« ili nečeg sličnog. On već 4 godine više »action, action«. I sad se događa da austrijska policija hoće da pohvata u Italiji 600 macinijevaca koji se dopisuju na džepnim maramicama pomoću kemijskog mastila. Budući da ti ljudi neće da budu uhvaćeni i budući da imaju široko razgranate obiteljske veze, prima gospodin Mazzini iz Italije pismo: sad se zahtijeva da se »action« pretvori u ozbiljnu stvar i da se počne ustanak. U tom visokoparnom čovjeku od akcije odjednom se post festum⁸ budi »zdrav razum«, i on ih preklinje da, za ime božje, ostanu mirni jer sami ne bi mogli ništa učiniti budući da je zemlja preplavljena stranim vojnicima i slične loci communes⁹, koje od 1849. nisu po istinitosti postale ni manje ni veće. Action, action! Italia farà da sè!¹⁰ — Lupus je prije nekoliko dana susreo nekog Talijana iz Komiteta Mazzini i stao mu dokazivati većinu tih apsurdnosti. »Pa šta«, odgovorio mu je Rimljanin, »u jednoj bici padne i više od 600 ljudi.« Ali kako se Talijani boje da će ih tako by and by¹¹ pohvatati, postrijeljati ili pozatvarati u tamnice, sad šalju, jedna pa

⁶ najpokornije — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48. — ⁸ naknadno — ⁹ otrcane fraze — ¹⁰ Italija će to obaviti sama! — ¹¹ postepeno

zatim druga od žrtava macinijevske deklamacije, svoje rodake u London, tako se i taj čovjek od djela boji da će ga koji zaslijepljeni, uzbuđeni zemljak iz nesporzuma probosti bodežom, pa svake večeri mijenja svoje prenoćište pod izlikom da se mora skrivati pred Austrijancima. Ali ti pred kojima se on kukavno skriva nisu Austrijanci, to su »zaslijepljeni« Talijani. Ne zavreduje li taj antipapa vješala? Smije li se jedna nacija tako podjarivati, varati i izigravati. Nužna posljedica takva postupka, naročito u naroda kakav je talijanski, jeste strašan pasivni mamurluk, posvemašnja utučenost.

Jučer su se naši ljudi¹⁷ morali pojaviti pred porotom u Kelnu, ali je odjednom bilo objavljeno odgađanje jer se razbolio jedan od svjedoka optužbe, Schulze, policijski savjetnik u Berlinu. Ako bi, dakle, Schulze umro, optuženi bi mogli sjediti u predstrazi do sudnjega dana. Becker će u međuvremenu oslijeptjeti a Daniels dobiti tuberkulozu. C'est par trop infâme¹². Najodvratniju ulogu u svemu tome ima buržoaska štampa.

Bilješku o odgađanju našao sam u listu »K[ölnische] Z[eitung]«. Nekoliko dana prije toga primio sam iz Kelna¹⁵ slijedeći izvještaj:

»Prilikom Beckerova hapšenja sesirana¹³ su ova Vaša pisma: od 8. II 51, 21. II 51. i 9. IV 51. Optužba je u posljednjem istakla kao osobito otežavajuća slijedeća mjesta: 'U prilogu dostavljam veselo drljanje iz Kinkelove škole. Ovdje se za F.d.B. skupilo 15 šilinga. — Nedostaje još 10 šilinga koji su za to supskribirani, ali još nisu utjerani. Postupit ću onako kako si rekao. Tereti me kasnije s 1 funtu; 5 šilinga su, naime, neutjerivi zbog pogoršanih prilika člana koji ih mora uplatiti'. Slova F.d.B. pretvorila je optužba u 'Für den Bund'¹⁴ a Becker ih tumači kao abrevijaturu¹⁵ za vezu koja je dogovorena između njega i Vas zbog nabavke jeftinih knjiga za Vas u Londonu. Onaj pasus sačinjava glavnu tačku optužbe a protiv B[eckera] ne postoji gotovo ništa ili postoji nešto veštački sastavljeno. Akt optužbe započinje zatim s godinom 1851. i izvodi postanak Saveza komunista od nekog društva Nijemaca u Parizu koje je pod nazivom 'Bund der Deutschen'¹⁶, 'Bund der Gerechten'¹⁷ pretrpjelo različite modifikacije, ali je kontinuirano išlo dalje do, danas, optuženog društva. Ti su podaci uzeti, čini se, iz objašnjenja što ih je dala hanoverska vlada. Optužba ne pridaje rascjepu u Londonu¹⁵ u godini 1850. baš nikakvu važnost, jer je to, po njezinom mišljenju, samo lična kavga, a ljudi bi ipak djelovali s istom zločinačkom svrhom i imali iste tendencije i u odlučnom momentu išli ruku pod ruku. Tako je, osim dvaju govora saopćenih ranije u novinama, u optužbu upleten još i treći koji datira iz juna

¹² To je odviše podlo. — ¹³ zaplijenjena — ¹⁴ »Za savez« — ¹⁵ kratica (tj. für die Bücher) — ¹⁶ »Savez Nijemaca« — ¹⁷ »Savez pravednih«

ili jula 1850. i koji je navodno uhvaćen u Lajpcigu¹⁵⁴³. Jedine važne izjave su one svjedoka Haupta, koji je ispričao vrlo opsežnu, detaljisanu priču, i svjedoka Hentzea, bivšeg poručnika, koji se donekle obara na Beckera. U subotu je pod jednakom optužbom zatvoren Erhard, blagajnik bankara Steina. On je, kažu, nešto malo kompromitiran preporukom koju je dao Nothjungu i s nekoliko pisama pronađenih kod Nothjunga, prema kojima bi se moglo zaključiti da je među njima bio neki sporazum . . . Inače je učinjen tako fin izbor porotnika da državnim ustanovama s obzirom na moguće šanse nije mogla biti pružena bolja prilika.«

Najvažnija politička novost je ugovor što su ga Prusija, Austrija i Rusija sklopile u prisutnosti ruskog cara¹⁸ u Beču. Prvi ga je prekjueer objavio »Morning Chronicle«. Jučer ga je štampao »Times«, pa ćeš ga i Ti moći pročitati. Ovdje su izbori ispali tako da torijevci, koji su napustili pitanje žita, imaju u svim drugim pitanjima veliku kontrarevolucionarnu većinu, i ja mislim da će se taj kabinet povući samo pred nekom više ili manje revolucionarnom manifestacijom. Gospoda buržuiji tek sada vide kakvu su pogrešku počinili time što su od 1846. propuštali priliku da iz svoje antižitne politike povuku i političke konsekvence. Ils y penseront¹⁹. Moj se registar štamparskih pogrešaka za *Brimer* gotovo upljesnivio, a da sam to znao, morao bih sada ovako utrošeni novac upotrijebiti tako da vam pošaljem poštarinu. Ali, kako je učio Spinoza, utješno je ako se stvari promatraju sub specie aeterni²⁰.

Prema Cluĝovom pismu
Weydemeyeri od 16. augusta 1852.

¹⁸ Nikolaj I — ¹⁹ Oni će se toga još sjetiti. — ²⁰ s gledišta vječnosti

28

Marx Adolfu Cluðu
u Vašington

[London, početkom augusta 1852]

... Sad je na vidjelo izišla tajna zašto Kelnjani^[7] nisu ponovo izvedeni. Glavni svjedok, izdajica Haput iz Hamburga, apsentirao¹ se, naime, u Braziliju. Isto tako je dao petama vjetra i drugi važni svjedok, neki krojački pomoćnik. I tako sada vlada stoji tu bez ijedne sjene dokaza. Ona se, kakva je infamna, osvećuje produljenim preventivnim zatvorom . . .

Prema Clušovom pismu
Weydemeyeru od 15. oktobra 1852.

¹ sakrio

29

Marx Heinrichu Brockhausu

u Lajpcig

19. augusta 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Vaše blagorode,

Na ovaj način Vas pitam da li Vam je za Vaš »Gegenwart« potreban izvod na temu: »Moderna nacionalno-ekonomska literatura u Engleskoj. Od 1830 - 1852«. Koliko znam, dosad nije napisan nikakav sličan rad ni na engleskom ni na njemačkom jeziku. On bi obuhvaćao 1. opća djela o političkoj ekonomiji, 2. specijalne spise koji su objavljeni u tom razdoblju onako kako su se nadovezivali na kontroverze epohe, dakle o populaciji, o kolonijama, o bankarskom pitanju, zaštitnoj carini i slobodi trgovine itd.

U slučaju da ste skloni prihvatiti ovaj prijedlog, morao bih poznavati razmjeru koja je za takav rad propisana opštom shemom vašeg izdanja, jer bi se prema tome morala urediti podjela materijala u celini.

Drugi rad, koji bi možda u ovom trenutku bio aktualan, bio bi »Sadašnje stanje stranaka«, onih koje će u idućem parlamentu biti jedna drugoj suprotstavljene. Očekujući Vaš odgovor

Vaš odani

dr Karl Marx

30

Marx Peteru Imandtu
u London^[544]

London, 27. augusta 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Imandt!

U svakom slučaju 2 memorable memorien!¹ »Ako to nije dobro za stjenicu«, i kako već dalje glasi ta pjesma.

Ja bih na Tvome mjestu tim *momcima* svakako *odgovorio*:

Vaša skupština garanata imenovala je komitet (provizorni) za uređenje tih okolnosti, a koji se sastoji od Reichenbacha, Löwea, Schurza. Vi ste trebali sačekati izvještaj toga komiteta. Kinkel i Willich nemaju uopće nikakva ovlaštenja niti da postavljaju pitanja, niti da dobivaju odgovore. Njihova prijetnja da će svakoga tko od 1. septembra (vrlo kratak rok) u Evropi nije dao svoj odgovor proglasiti s njima sporazumnim, samo je pokušaj da zaobilaznim putem za sebe i Co. *uzurpiraju upravu novcem*. Ti, reci, protestiraš protiv toga postupka, i svoj ćeš protest, s pobližom motivacijom, u slučaju potrebe objaviti.

Ja bih istovremeno pisao i *Reichenbachu*:

Ponovio bih mu ovo gornje i učinio ga odgovornim da ne izda *ni jedan santim* prije nego što *komitet koji ste vi imenovali ne podnese svoj izvještaj*. Da mu skreneš pažnju na neke glavne tačke u dokumentu, poimence na slijedeće:

»Da bi nam se do tog vremena u slučaju potrebe omogućila upotreba novca, predlažemo garantima u Americi da nam priznaju pravo da akceptiramo nekog trećeg kolegu. Mi bismo tada birali ili Goegga ili nekog drugog ovdašnjeg člana Revolucionarnog saveza itd.«

To, naime, za tu gospodu znači da Reichenbachu treba »smješta« uzeti novac iz ruku, jer su za Willicha et Co. nastupili »slučajevi prijekne potrebe« za »upotrebu novca«.

U oba bi pisma mogao udrobiti nekoliko viceva na račun »Ugovora o uniji«^[137].

Vrati mi papire što brže možeš da bih mogao u Njemačku i Ameriku (kamo polazi iduća pošta u utorak) »najhitnije« poslati izvještaj.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ značajna dokumenta

Marx Adolfu Cluflu

u Vašington

[London] 3. septembra 1852.

... U prilogu prijepis jednog Häfnerovog^[129] rukopisa iz Pariza (bivši urednik jedinog snošljivog lista u Beču, »Constitution«). Ovo je čovjek koji se jednom prilikom dao iskoristiti da u listu »Hamburger Nachrichten« zagrmi protiv mene u Kinkelovu interesu^[545]. Rukopis nije upućen meni, nego jednom mom znancu u Parizu¹, čijom je »indiskrecijom« dopro do mene, dakako, ne bez ikakve autorove slutnje. Prema tome možeš taj spis, ako to prilike budu zahtijevale, iskoristiti samo tako da otpadne sve iz čega bi se mogao otkriti *izvor* ili dapače ono što bi na nj moglo ukazivati. Mali Häfner, premda ima grbu i sprijeda i straga, piše i misli bolje i koncentriraniji je momčić nego neki stasiti i izrasli revolucionarni filistar . . .

Ovdje su se pronijele glasine da je *Gebert*, piću odani krojački pomoćnik i jedan od Willichovih Mirmidonaca², otputovao u Ameriku. To nije tačno. Kinkel i Willich poslali su ga početkom augusta kao izaslanika u Njemačku.

Budući da su ti ljudi u svom posljednjem cirkularu svojim garantima trabunjali koješta o »organizacijama«, a uglavnom su bez ikakvih veza u Njemačkoj, mogli bi razbijeni dijelovi Saveza komunista u Njemačkoj, koji iz ovog ili onog razloga nemaju veze s Kelnom, pružiti privid i pretekst takvih »organizacija«³. Stvar je u tome da ta gospoda moraju položiti račun o 200 funti. Morala se, dakle, na bilo koju stranu utrošiti određena svota novca samo da bi se na pošten način ipak moglo govoriti o »revolucionarnoj upotrebi«. Oni misle da će se s preostatom utrošene svote lakše izvući. Na kraju bi morali naročito Marx, Engels et consorts⁴ biti pred radnicima u Njemačkoj uništeni (verbatim⁵). Kinkel je mislio da će uspjeti da svojim građanskim garantima podvali predstavljajući molbama i lažima prevarene ostatke Saveza komunista kao neko *građansko-demokratsko društvo*. Willich, od sebe samog i od Kinkela oktroirani predstavnik njemačkih radnika, po-

¹ Zerffi — ² sljedbenika — ³ Vidi u ovom tomu. Prvi dio, pismo br. 55. —

⁴ ortaci — ⁵ doslovce

nadao se konačno da će u Njemačkoj za sebe zaista moći prikupiti šačicu radnika.

A sad dalje. Gebert je u Magdeburgu sazvao na okup neku takozvanu zajednicu komunista; tri dana zaredom trajala su vijećanja na kojima je sudjelovalo 20 - 30 članova, predsjedavao je neki Hammel (nomen omen⁶); s velikim ogorčenjem se debatiralo protiv M[arxa] i E[ngelsa] pa je postavljen kao glavni zadatak da se oni, njihov utjecaj i njihove »doktrine« unište. (Ovo posljednje bratu Hammelu neće baš tako lako poći za rukom.) Pored više pitanja o administraciji i organizaciji doprlo se i do pitanja: kako i na koji način da se osigura štamparija. Našao se neki siromašni knjižotiskar koji se etablirao u Magdeburgu ili negdje u blizini, i s njim je sklopljen ugovor. On propagandi stavlja na raspolaganje svoju poslovnicu; firma će biti sačuvana onakva kakva je i bila. Za to mu je odmah isplaćeno 100 talira i uručena mjenica na 350 talira koje će primiti za godinu dana.

Dakle, revolucionarni novac bi trebalo da posluži u svrhu propagande osoba Kinkel-Willich i razbijanja »organizacija« u Njemačkoj pomoću spleta.

Ali ono najbolje tek dolazi. Pruska policija je *bila o svemu obaviještena*, od časa kad je bezazleni Gebert otputovao iz Londona, dok su ovdje svi mislili da on bježi u Ameriku. Vlada je na magdeburškom skupu drugova imala svoga izvjestitelja koji je za nju čitavu debatu stenografirao. Geberta, koji je zatim otputovao u Berlin, pratio je jedan pruski policajac. On ga ni za trenutak ne gubi iz vida. Vlada želi da on ispuni svoju misiju, a zatim će zajedno s njim biti kompromitirano desetak ljudi.

Ove obavijesti imam — i Willich se već hvalisao svojom »agenturom« u Njemačkoj — iz jednog pruskog policijskog ureda u kojem sjedi jedan moj seid⁷.

Qu'en dis-tu?⁸ Ti su, dakle, podlaci pružili pruskoj vladi priliku da ponovo zamrsi kelnski proces itd. A u koju svrhu? Da pokriju svoje prljave račune, da zataškaju besadržajnost svoga dosadašnjeg petljanja s revolucionarnim komitetom, da svoj sitni duh zadovolji sveteći se svojim neprijateljima itd., itd. Tu stvar valja *zasad još držati u tajnosti*. Ali čim vidiš da je Gabert zatvoren ili da se poduzimaju »komunistička« hapšenja, Ti samo počni da djeluješ ništa ne čekajući...

Prema Clufovom pismu Weydemeyeru
od 28. septembra 1852. i 26. marta 1853.

⁶ ime kazuje sve (Hammel — prezime, »Hammel« — ovan) — ⁷ sljedbenik
— ⁸ Što kažeš na to?

32

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

5. oktobar 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Cluš!

Tvoje pismo od 16. septembra stiglo je danas vrlo kasno. Budući da zahtijevaš odgovor obratnom poštom, odgovaram s nekoliko redaka. Idućeg petka poslat ću Ti opširniju depešu¹. Stvar o Brüningkovići (ona nije špijunka, već pariska dopisnica knjevinje Liven, svoje tetke, koja notorno to i jeste) imam od Bangyae. On opet ima *vrlo važnih razloga* da ne bude imenom spomenut. Inače bi izgubio mnoge »izvore vijesti« koji su za nas važni i koji se moraju sačuvati.

Možeš Schnaufferu pisati da odgovara jednostavno, da nema nikakve potrebe za izveštajima povjerljivih ljudi jer su lica kojima je on (Brüningk) pružio *gostoprinstvo*, Kinkel i Willich, u samom Londonu proširili glas da je gospođa Brüningk u sumnjivim političkim odnosima.

Da je *Willich* davao slične izjave, tako je notorno, i da ga je Schimmelpfennig zbog toga pozvao na odgovornost. U slučaju nužde mogu se za to navesti i svjedoci.

Kinkel je takvo sumnjičenje izravno izrekao, npr., svome prijatelju, četkaru Kammu (iz Bona), kad je ovaj bio ovdje na putovanju za Ameriku. Kamm je to dalje izbrbljao.

(U svakom slučaju, *Willich* je otkrio sumnjivi karakter te žene tek onda kad je kod nje propao.)

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 33.

Marx Adolfu Cluflu

u Vašington

[London] 8. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho

Dragi Clufl!

Tvoja pisma iz tjedna u tjedan su postala mi takvom potrebnom da nipošto nisam zadovoljan Tvojom izmijenjenom metodom i, iz ljutnje zbog Tvoje šutnje, sam šutio i sâm.

Vjerojatno si primio moje pismo o Brüningkovima¹. Bestidnom — et nous sommes dans le vrai² — Gottfriedu³ moramo vratiti njegovu loptu. Kako se vidi iz posljednjeg Imandtovog izvještaja o londonskoj sjednici jamaca, odštampanom u izvacima u dnevniku »Wecker«, ustao je *Techow* (koji je sada otputovao u Australiju) i rekao: »poimenice treba da se stide oni koji su uživali Brüningkovo gostoprimstvo, što šire klevete protiv gospode von Brüningk«. Kinkel je bestidno, glatka čela, uvjeravao o svojoj nevinosti, premda ga je Imandt mogao opovrći. Willich je ostao sjedeći kao da je prikovan.

Što se pak tiče druge priče⁴ o plaćanju, u toj stvari ne mogu učiniti ništa više da bi se to razjasnilo, jer je moja povjerljiva osoba, (*molim da se njezino ime ne spominje*) Biskamp, prenela u Francusku, i ja s njom nisam ni u kakvoj korespondenciji. Međutim, i bez obzira na plaću, utvrđeno je:

1. da su Kinkel i Willich potrošili 200 £, o čemu londonskom kongresu garantata nisu položili zadovoljavajući račun;

2. da je Willich, pod vidom troškova korespondencije, davao sam sebi plaću, dokle se god moglo;

3. da je Kinkel — kao dokaz svoje nevinosti u pogledu novca — kad je poslije svoga bijega⁵⁴⁶ došao u Pariz, jednom od prvaka tamošnjeg slavensko-njemačkog itd. revolucionarnog komiteta odmah pri svom dolasku povjerljivo izjavio kako je poželjno da mu njemački demokrati u Parizu kao dobrodošlicu prirede svečanu večeru, što će on kasnije u novinama rastrubiti. (*To se kasnije zaista dogodilo.*) Na primjedbu: odakle za to novac? odgovorio je Gottfried da se novac može uzeti iz fondova revolucionarnog komiteta. Na daljnju primjedbu da u blagajni ne samo da nema

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 32. — ² a mi smo u pravu —

³ Gottfried Kinkel — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 19.

novca nego da postoji i znatan manjak, odgovorio je Gotfried da novac može predujmiti član (Bangya) s kojim je razgovarao i da je on (Kinkel) u Njemačkoj tako strašno popularan da će novac poteći potokom. Kasnije je isti taj Kinkel postigao da mu je B[angya] predujmio na račun revolucionarnog komiteta 500 franaka za njegov *privatni trošak*. *Njegova reču⁵ još postoji*. Nije platio sve do ovog trenutka.

Ja sam vidio priznanicu. Ali B[angya] ostaje pri svojoj odluci da ne jamči, a isto tako i Häfner koji je također bio prisutan. Ti su ljudi u pravu. Kinkelova politika smjera na to da me bestidnim lažima slomi (da taj čovjek laže, dokazuje zgoda sa mnom, s *dr Wißom*, koji je bio prisiljen da Kinkela opovrgne *javnom izjavom* zato što je Kinkel tvrdio da se ograđuje od »zajmova u svoje ime«. Vidi »N[jew]-Yorker Deutsche Zeitung« i u njima Wißovu izjavu¹⁵⁴⁷). Citiraj *posljednji* fakat, da otkrije moje karte i da by and by⁶ sazna za sve izvore pomoći kojim ja razobličavam njegove smicalice. Tako bih ja postao nesposoban za borbu. Ča ne va pas.⁷

U listu »Kölnische Zeitung« moći ćeš pratiti proces pred porotom protiv naših prijatelja koji je počeo 4. ovog mjeseca. Porota je đavolski nezgodna. Sastavljena je od krupnih zemljoposjednika i od vrhova kapitalista, a to su: vladin savjetnik von Münch-Bellinghausen, Häbling von Lanzenauer, barun von Fürstenberg, von Bianca, von Tesseler, von Rath: Joest (najveći tvorničar [sećera] u Kelnu; Herstadt (jedan od prvih bankara u Kelnu), D. Leiden (krupni kapitalist). I na kraju Leven (trgovac vinom) i prof. Kräusler.

Je su li moja 2 posljednja članka⁸ o general election⁹ objavljena u »Tribune«? Dva prva pobudila su veliku pažnju ovdje u Engleskoj. Jones ih je preštampao¹⁰.

U prilogu Ti šaljem:

1. Imandtovo pismo.

2. Kopiju članka iz »Morning Advertiser«-a od 6. oktobra, u kojemu nesretni Ruge-Ronge pokušavaju *da se prave važnima*. Ovdašnji Savez¹¹ Te moli da obratnom poštom pošalješ »Morning Advertiser«-u svoje pismo (potpiši se kao dr Smyth or something like that¹²) u kojem ćeš ismijati njemačku lone star¹³, koja nije ni lone ni star¹⁴⁹], i u kojem ćeš »Morning Advertiser« umiriti zbog opasnosti od toga mjhura od sapunice koji se već odavna u Americi raspisnuo. (Pošalji nam kopiju.)¹⁵⁴⁸

⁵ priznanica — ⁶ malo-pomalo — ⁷ To neće uspjeti. — ⁸ K. Marx, *Izborna korupcija i Rezultati izbora* — ⁹ o općim izborima — ¹⁰ K. Marx, *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigojci i Čartisti* (iz lista »New York Daily Tribune« preštampano u »The People's Paper«) — ¹¹ Londonski okrug Saveza komunista — ¹² ili tome slično — ¹³ zvezda vodilja

3. Massolovo pismo iz Pariza, za koje Te molim da mi ga vratiš. Massol je jedan od najduhovitijih *starijih* (u 40-tim godinama) Francuza, ranije sensimonist, prudonist itd. *Čovjek i knjiga*, o kojima on govori, to su Proudhon i njegova knjiga o Bonaparti¹⁰⁰.

Mislim da biste Heinzena sada morali prikliještiti na sledeći način: mučite ga time podvlačeći kako taj vô od [18]47. sistematski šuti na sve načelne napade (tako i sada na napad Weydemeyera¹⁴³), zatim na onaj Tvoj¹⁵⁴⁹) i kako, kad prođe nekoliko meseci, ponovo nastupa u navikloj drečavo-šarlatanskoj maniri, quasi re bene gesta¹⁴.

Tvoj
K. M.

Notabene. Ono malo učenosti, upadljivo porazne pokraj poznatog Heinzenova neznanja, koju on razvija kada piše o historijskom formiranju braka, prepisao je taj nesretnik iz G. Jung, *Geschichte der Frauen*. 1. dio, Frankfurt na Majni, 1850. Sam Jung je taj materijal uzeo iz sledećih djela:

G. Meiners, Geschichte des weiblichen Geschlechts. 4. sv. Hannover 1788 - 1800, i iz:

J. A. de Ségur. Les femmes etc. 3 sv. Pariz 1803, prelivajući ga hegelsko-mladonjemačkim umakom.

Meiners i Ségur poslužili su se djelima:

Alexander (W.), History of women etc. 2. sv. London 1782. 3. izd.

Thomas (de l'Ac. franç.), Essai sur le caractère etc. des femmes etc. Paris, 1773.

Kako to na kraju shvaća hegelska škola — stara vojna luda Ruge, koji je, čini se, sasma podjetinjio, odviše je glup da bi dolazio u obzir — vidi:

Unger (J.), Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung. Wien 1850.

Tom »bibliografijom« možeš zlosretnom Heinzenu izbiti iz glave želju da nekoliko fraza što ih je ukrao, socijalistima prikaže kao neko novo otkriće, a njemačko-američkoj publici ćeš navesti izvore u kojima će taj materijal naći, ukoliko se zanima za stvar.

¹⁴ kao da se ništa nije dogodilo

34

Marx A. von Brüningku
u London
(Koncept)

[London] 18. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho

Gospodinu barunu A. von Brüningku.

Današnjom poštom primio sam »Baltimore Wecker« od 27. septembra 1852. gdje je objavljena Vaša izjava. Budući da sam ja, kao *jedan* od korespondenata Cluša iz Vašingtona, neposredno upleten u tu stvar, molim Vas da mi za četvrtak ili petak (ovog tjedna) odredite mjesto sastanka. Ja ću dovesti jednog svog svjedoka, a Vas molim da učinite to isto, ali unaprijed ću primijetiti da taj svjedok ne može biti ni *Ruge*, *Ronge*, ni *Kinkel*, ni *Willich*, jer su ta gospoda *implicirana*¹ u sporno pitanje, a ni gospodin *Schimmelpfennig*. Taj se gospodin u Parizu otvoreno obavezao da »me uništi svakom mogućom *klevetom*«. U njegovu uništavajuću moć, doduše, ne vjerujem, ali se poslije te izjave ne mogu s njim sastati.

Ja ću Vam tada objasniti svoju vezu s Baltimorskim članom⁽⁵⁵⁰⁾, a u slučaju da Vas moje objašnjenje ne zadovolji, spreman sam na zadovoljštinu uobičajenu među džentlmenima.

Vaš odani

dr Karl Marx

¹ *zapletena*

35

Marx Karlu Eduardu Vehseu

u Drezden

(Koncept)

[London, krajem novembra 1852]

Blagorodni gospodine Vehse,

Vama se zacijelo učinilo neobičnim to što sam Vama, meni nepoznatom čovjeku¹, pisao kao nekom starom prijatelju. Za to morate pripisati krivnju Weerthu i Reinhardt. U svakom slučaju, uvidam da sam bio u najtežoj zabludi. Kao znanac Campea, toga starog lihvara, parjure² i naložnika svoje služavke, morali ste znati da se taj subjekt ubraja među moje smrtne neprijatelje, pa mu niste smjeli ponuditi moju brošuru² i tako mu pružiti željnu priliku da mi, ne rizikujući ništa, zaobilaznim putem dostavi uvrede. Ja osobno ne poznajem tog subjekta, iako sam posve specijalno o njemu obaviješten. Dovoljno je da se borim protiv tih shamliberals à mort³, pa da budem izložen njegovim spletkama, na koje ću mu, il en peut être sûr⁴, u svoje vrijeme odgovoriti.

Drugo, Vi nipošto niste imali prava da u odgovor na jedno moje pitanje pišete B[angyai]. Koliko znam, ja sam Vas uveo kod gospodina B., ali ga nipošto nisam predstavio kao konfidenta⁵ u privatnim stvarima. I čudno je što mi se Campeova insolencija dostavlja preko nekog trećeg koga gospodin Campe, kako ovdje tvrdi Weerth i o čemu ću ja B[angya]-u obavijestiti, proglašava špijunom.

Ako Vam se ovo pismo ne bude sviđalo, dodite u London, Vi znate gdje stanujem, i budite uvjereni da ćete me naći spremna za uobičajenu satisfakciju.

dr Karl Marx

¹ krivokletnik — ² očito se radi o pamfletu Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije* — ³ pseudoliberalna na život i smrt — ⁴ o tome neka bude uvjeren — ⁵ povjerljivu osobu

36

Marx Jánosu Bangyau

u London

(Koncept)

3. decembra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Bangyau!

Danas sam od Engelsa primio pismo s najčudnijim saopćenjima¹.

Engels nije pisao na adresu koju ste označili pošto on smatra da sâm po sebi čak i odgovor na pismo koje nije otpravljeno na pravu adresu, nego tek posredovanjem neke druge adrese, poste restante, još ništa ne dokazuje.

No, Engels je zato zamolio poslovne prijatelje u Berlinu da prikupe podatke. Oni ga sada, poslije brižljiva istraživanja, obavješuju:

1. da firma Collmann ne postoji
2. da ne postoji nikakav Collmann na označenoj adresi Neue Königsstr[asse] 58 ili 59 i
3. da se nikakav Collmann u Berlinu uopće ne može pronaći.

Engels mi nadalje skreće pažnju na to da oba pisma s potpisom Eisermann i pismo s potpisom Collmann potječu od iste ruke, da sva tri imaju čudno svojstvo da su nepovezani papirići bez poštanskog žiga, da u dva prva izravno nastupa Eisermann, u posljednjem Collmann kao *nakladnik* itd. i, na kraju, da je stvar zavučena za 7 mjeseci pod izlikama koje su uzajamno protivrečne. Kad se ispostavilo da je Collmann mistifikacija kao i ranije nakladnik lista «Constitutionelle» Zeit[ung] Eisermann, za kojega se ustanovilo da ne postoji, pitam Vas lično kako da se *racionalno* objasne sva ta protivrječja, nevjerovatnosti, misterije u tako jednoj stvari kao što je izdavanje jedne brošure²?

Nikakvim »povjerenjem« se ne mogu ukloniti činjenice, a ljudi koji jedan drugog poštuju nisu dužni da gaje uzajamno slijepo povjerenje.

Priznajem Vam, da sam pokazujući čak dobru volju uvijek iznova prisiljen, da tu zgodu ma kako je okretao, smatram

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 89. — ² Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije*

davolski *nejasnom*, i da bih se, kad ne bi bilo moga ličnog prijateljstva prema Vama, bez oklijevanja složio s krajem Engelsova pisma: «Après tout il paraît pourtant qu'on a voulu nous jouer».³

Vaš odani
K. Marx

P. S. Engels me na kraju još upozorava da apsolutno ništa ne bi bilo dokazano niti postignuto čak ni onda, kad bi se spomenuti rukopis na nekoliko dana ponovo pojavio u Londonu. Što bi to moglo dokazati, osim postojanja i identiteta rukopisa što nitko ne osporava.

³ «Poslije svega toga čini se u svakom slučaju da su nas htjeli obmanuti.»

Marx Adolfu Cluflu
u Vašington

[London] 7. dec[embra] 1852.

... U prilugu Vam šaljem: 1. Svoj rukopis: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. Taj rukopis je jučer poslan u Švicarsku da se ondje štampa i da se odande ubaci u Njemačku kao étrennes¹ za gospodu Pruse. Daj ga štampati prijeko ako misliš da ćeš na američkom tržištu izbiti barem *troškove proizvodnje*. Ako izbiješ više, tant mieux². U danom slučaju valjalo bi u štampi na to unaprijed skrenuti pažnju da bi se tako probudila radoznalost publike. U Americi bi ga za slučaj objavljivanja trebalo štampati *anonimno* kao i u Švicarskoj. Humor brošure znat ćete cijeniti kad uvažite da je njezin autor zbog nedovoljne odjeće za stražnjicu i obuće za noge bio gotovo u kućnom pritvoru i da mu je osim toga prijetila, i još uvijek prijeti, opasnost da se na nj i *na njegovu obitelj* svakog trenutka *svali zaista krajnja bijeda*. Proces me je još dublje zagnjurio u nepriliku kad sam 5 tjedana umjesto za nasušni kruh morao raditi za partiju, a protiv mahinacija vlade. Proces je, osim toga, posve otuđio od mene njemačke izdavače za koje sam se nadao da ću s njima moći sklopiti ugovor o svojoj *Ekonomiji*⁽⁴⁹⁾. I, na kraju, zbog hapšenja Bermbachovog sam izgubio nadu da ću moći realizovati primjerke *Brimera* što si mi ih poslao — on ih je još u maju naručio 300. Eto ti neprilike!

Ovdje u Londonu proširio sam posvuda glas da će se brošura štampati u Sjevernoj Americi, već i stoga da bi se iz Švicarske iza leđa Prusa mogla izvršiti diverzija. Oni slute da se nešto sprema i sad će douaniers³ i policijskim agentima u Hamburgu, Bremenu i Libeku skrenuti pažnju da pripaze.

2. Proglas o sabirnoj akciji za kelnske zatvorenike i njihove obitelji⁽¹⁹⁸⁾. Pošalji stvar na štampanje različitim listovima. Možda bi bilo dobro kad biste i Vi ondje osnovali komitete. Riječ je o partijskoj demonstraciji. Vidiš da i Ernest Jones nastupa izravno kao član partije. U jednom prethodnom saopćenju s vašim potpisima mogli biste možda naglasiti da se tu ne radi o revolucionarnom prosjačenju na Kinkelov etc. način, nego o *određenoj* partijskoj svrsi čije ispunjenje zahtijeva čast radničke partije.

¹ novogodišnji pokloni — ² utoliko bolje — ³ carinicima

U različitim londonskim listovima pojavila se poduža izjava (koju smo potpisali ja, Lupus, Freiligrath i Engels)⁴ o vladinim infamijama u kelnskom procesu. Prusko poslanstvo najviše ozlojeđuje činjenica što su tu nenašminkanu denuncijaciju vlade prihvatili *najbolji* i *najugledniji* londonski tjednici »Spectator« i »Examiner«.

»Morn[ing] Advertiser« nije donio Tvoje pismo⁵, zar je najućišio o čemu je riječ?

Bilješku u listu »Ab[end] Z[eitung]«, koju ste mi danas poslali, a prema kojoj sam ja u vezi s policijom itd. itd., gnusoba je gospodina M. Groša za koju ga je u Njujorku solicitirao⁶ neki vilihovac. Koju ulogu ima taj »časni« Willich u kelnskom procesu, razabrat češ iz moga rukopisa. Još sam mnogo toga i izostavio, djelomice i zbog toga da ne poremetim literarni plan cjeline a djelomice stoga da toga druškana mogu poslužiti novim barutom, ako smogne odvažnosti za odgovor — čemu se jedva mogu ponadati.

Ficklerova me pisma zabavljaju. Blind, koji sada stanuje ovdje zajedno sa svojom ženom, priča mi da je Fickler, taj vrli Fickler, za vrijeme trajanja industrijske izložbe¹⁶¹ unajmio veliku kuću i raskošno je namjestio da bi je opet mogao iznajmiti. Spekulacija se izjalovila. Fickler nije klišnuo u Ameriku samo pred svojim vjerovnicima. On je klišnuo, a da o svome planu ni jednom riječju nije obavijestio svoju, za udaju dozrelu kćer, koja je stanovala zajedno s njim, niti joj je ostavio i jedan jedini groš. Iz kuće su je, dakako, izbacili. Što se s njom kasnije dogodilo, to se ne zna. Poštenjačina Fickler!

U pogledu Proudhona bili ste obadvojica u pravu¹⁵⁵². Massol je podlegao iluzijama, jer je Proudhon u svojoj uobičajenoj industrijsko-šarlatanskoj vici posvojio nekoliko mojih ideja kao *svoja* najnovija otkrića, npr. da *apsolutna nauka* ne postoji, da se sve može objasniti materijalnim odnosima itd. itd. U svojoj knjizi o Louis-u Bonaparti¹⁰⁰⁰ otvoreno priznaje ono što sam ja morao deducirati iz njegove *Philosophie de la Misère*, to jest da je petit bourgeois⁷ njegov ideal. Francuska se, kaže on, sastoji od 3 klase: 1. od buržoazije; 2. od srednje klase (petit bourgeois); 3. od proletarijata. Prema tome, svrha povijesti je, a naročito revolucije, da klasu 1 i 3, ekstreme, pretopi u klasu 2, u pravu sredinu, a to će se ostvariti pomoću prudonskih kreditnih operacija, čiji je konačni rezultat ukidanje kamata u njihovim različitim oblicima.

⁴ Karl Marx/Friedrich Engels, *Izjava uredništva engleskih listova* — ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 33 — ⁶ nagovoren — ⁷ Usporedi u 7. tomu ovog izdanja, str. 126, K. Marx, *Bijeda filozofije. Odgovor na Filozofiju bijede gospodina Proudhona*

Gen[eral] Vetter posjetit će Weydem[eyera] u Njujorku i Tebe u Vašingtonu.

*Ad vocem*⁸ *Kossuth*. Kad sam iz Vaše pošiljke saznao za prvi skandal njemačko-američkih listova o mojoj »private correspondence« za »Tribune«⁹, poslao sam pod firmom: »your private correspondent« izjavu¹⁰ »Tribune«-i koja ukratko sadrži slijedeće: (slijedi poznati sadržaj¹¹). — A sad dalje. Kad sam od Tebe primio izrezak u kojemu me neki Kossuth-ov tajnik naziva infamnim klevetnikom itd., a u isti mah djeluje u korist Pierre-a¹² itd., obavijestio sam mr. Kossuth-a o sadržaju svoje prve izjave »Tribuni« i zamolio tog gospodina da se definitivno izjasni. Kossuth je odredio da mi se odgovori: 1. *na časnu riječ*: da on nema nikakva sekretara; možda se Benningsen u Americi, prijašnji njegov kancelarijski službenik hvalio tom čašću; i 2. da je za navodnu izjavu saznao tek od mene (ja sam mu, naime, dostavio corpus delicti, ceduljicu priloženu Tvome pismu); on mi je zahvalan za moju »warning«¹³ i moli me još jednom da se svakako sastanemo na bilo kojem trećem mjestu. — Idućeg ću petka ponovo za »Tribune«¹⁴ napisati tačke 1 i 2. Drži me au fait¹⁵ o toj zgodi.

Ad vocem Kinkel. Kinkel je, dakle, lunjao Bredfordom i Mančestrom kao lektor novije poezije itd., i tu se udvarao njemačkim židovima kao popovsko-estetsko-liberalni parazit. O njegovim estetskim veledjelima svjedoci-slušaooci njegovih predavanja su mi saopćili slijedeće: on najavi *predavanje o Goetheovu »Faustu«* u Bredfordu uz 3 šilinga po glavi slušalaca. Auditorium je pun. Iščekivanje od predavanja je veliko. I što je učinio Gottfried? On je recitirao Fausta od početka do kraja i nazvao to predavanjem o Faustu. Gottfried je, dakako, toliko lukav da tu *podvalu* čuva za svoje posljednje predavanje. — U Mančesteru izjavljuje Gottfried da »Goethe nije nikakav pjesnik, on rimuje »erbötig' s »Venedig«; ali je zato *Immermann* najveći njemački pjesnik.« Zatim: »To valjda smijem reći. Među najnovijim njemačkim pjesnicima trojica su uživala milost publike — Herwegh, Freiligrath i — i to valjda smijem reći: *Gottfried Kinkel*.«

Ali, bezbrižni Gottfried je predavao i o politici, npr. o strankama u Sjevernoj Americi. I tako je u Mančesteru i Bredfordu izjavio:

»Ja sam vam, doduše, najavio da ću govoriti o američkim strankama, npr. o demokratima, vigovcima, free Soilers⁽⁵⁵³⁾ itd. Ali u

⁸ u vezi s — ⁹ K. Marx, *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a* — *Savez s Louis-om Napoléonom* — *Palmerston* — ¹⁰ K. Marx, *Kossuth, Mazzini i Louis-Napoléon* —

¹¹ Clušova bilješka — ¹² Pierre-Napoléon Bonaparte — ¹³ »opomena« — ¹⁴ K. Marx, *Odgovor Kossuth-ovom »sekretaru«* — ¹⁵ u toku

Americi zapravo još i nema stranaka kao u Evropi. Još postoji samo jedna velika stranka liberala, a to bi se pokazalo i u Njemačkoj, kad bi se pobijedenoj stranci dopustilo da ponovo zauzme svoje staro mjesto.«

Na kraju je *Gottfried* govorio o *mormonima*, o kojima je među ostalim znao i to:

«Tko želi da odbaci sve zemaljske brige, taj neka pode među mormone» itd.

Poslije takvih njegovih izjava u Bredfordu se čak vjerovalo da je on *mormonski agent*. Inače je *Gottfried Kinkel* napustio oba tvornička grada s dubokim ubjedenjem da se u njima nikada više ne smije pokazati.

*Becker*¹⁶ je na raspravama porote u Kelnu osramotio sebe i partiju. S njim je bilo unaprijed dogovoreno da nastupa kao da nije član Saveza¹⁷ da ne bi odbio od sebe svoju demokratsku sitnoburžoasku klijentelu. Ali odjednom on gubi glavu — on je u pogledu teorijskog obrazovanja vrlo slab, ali je prilično jak u sitničavoj ambicioznosti — u sljeparenju. On želi da se na račun komunista gerira¹⁸ kao veličina demokracije. On ne želi samo da ispliva čist, nego da i lovorike procesa osobno iskoristi. On nije samo bestidnik, nego postaje i podlac.

I na kraju još nekoliko riječi o Francuskoj: Bonaparte, koji je uvijek živio na veresiju, vjeruje da se zlatno doba Francuske ne može uspostaviti uspješnije nego ako se kreditne ustanove učine općenitim i svima klasama što pristupačnijima. Njegove operacije imaju dvojaku vrijednost: one pripremaju strašnu financijsku krizu i — pokazuju kamo smjeraju Proudhonovi kreditni manevri, ako se izvedu praktički a ne u mašti teorije, to jest na azijsku sljepariju, nečuvenu od Law-ova doba.

Orleanisti — ja vrlo dobro poznajem jednoga od njihovih agenata — neizmjereno su agilni. Thiers je trenutno ovdje. Oni imaju mnogo saveznika u armiji i u neposrednoj Bonapartinoj okolini. Oni hoće da ga (u januaru) umore u njegovoj postelji. *Nous verrons*¹⁹. Ja ću u svakom slučaju biti o atentatu obaviješten 14 dana prije i posredovanjem tajnog društva »frères et amis«²⁰, kojemu i ja pripadam, obavijestiti revolucionarno-proletersku partiju u Parizu. Ako orleanisti budu vadili kestenje iz vatre, ni u kom slučaju neće im se dati da ih jedu.

Ako bi se Heinzen itd. za samoreklamu hvalio Beckerovim nastupom u Kelnu, tako da bismo svi mi bili kompromitirani, izjavi pod svojim potpisom, da je Becker bio član komunističkog društva, koji me je nedugo prije svoga hapšenja molio da napišem

¹⁶ Hermann Becker — ¹⁷ Saveza komunista — ¹⁸ ponaša — ¹⁹ Vidjet ćemo. —

²⁰ »braće i prijatelja«

spis *protiv* demokrata, ali da mi je u vezi s Heizenovim i Rugeovim napadima pisao da tim kukavnim saveznicima Müller-Telleringa ne odgovorim. Dakako, Ti ćeš se poslužiti tim oružjem samo u slučaju *ako to bude apsolutno nužno*. Tada ćeš izravno ustvrditi da je Becker nastupio prema dogovoru, ali da je svoju ulogu odviše utirirao²¹, da nije glumio *dovoljno spretno*, i da je to sve što mu se može prebaciti.

K. M.

Prema Clušovom pismu Weydemeyeru
od 6 i 7. januara 1852.

²¹ naglasio

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

[London] 14. dec[embar] 1852.

... Danas samo nekoliko redaka. Pisao mi je Brüningk. Ja sam mu pismeno odgovorio da su Kinkel i Willich *začetnici glasine*. Ja sam, rekoh, u pismu Tebi na njih aludirao⁽⁵⁵⁴⁾ ne spominjući imena.

Ako Kinkel bude javno nijekao u američkim listovima štampaću svu prepisku, odnosno i protokol koji se tiče odnosa između njega, mene i J. Huzela¹ da tako dokažem njegovu istinoljubivost i njegovo odvažno jemstvo za sumnjičenje što ih je iznio.

Ako bi Brüningk od Tebe zahtijevao revokation² ili ako bi Te javno napao, »jer si materijal koji sam Ti saopćio svojevolumno izobličio«, pridržavaj se slijedećih tačaka: 1. da si posve opravdano mogao zaključiti da je gospoda von Br[üningk] agent, ako su je i *sami* njezini prijatelji time sumnjičili, tim prije više što je ona agent zloglasnog ruskog agenta, vojvotkinje von Liven; — 2. da si smatrao da treba što manje okolišati ako je intimus gospode von Br[üningk] — Schimmelpfennig — postavio princip da Karla Marxa et consorts treba *oklevetati*; 3. da bi ti možda i sam dao izjavu kad bi se B[rüningk] izravno obratio listu »Wecker« a zatim Tebi, umjesto da u to umiješa bijedne Ruge-Rongeove. Ča suffira.³

*Ad vocem*⁴ *E. Jones*. Jones je sada vrlo rising⁵. Harneyev list — njegove konkurentske novine — the »Star of Freedom«, jest zvijezda u zalasku već 3 tjedna.

Ad vocem Kinkel-Willich. Bestidnost te dvojice subjekata koja se ispoljila u njihovoj izjavi protiv Reichenbacha je beskrajna.

1. R[eichenbach] je odviše štedio te zvekane time što je tajio *prave* razloge koji su isprva bili povod za njegove korake⁽¹⁹³⁾. U Americi kruže, naime, obveznice s potpisom Reichenb[acha]. *Kinkel i Will[ich]* su ih, čak i uz neki diskonto, posredovanjem svojih agenata u Americi *pretvorili u srebro* u *utržak* doznačili *izravno* sebi, kad su ih londonski garanti kao financijski komitet već odavna bili dezavuirali, a takve su obveznice rasprodali i

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 48. — ² opoziv (demanti) — ³ To će biti dovoljno. — ⁴ *Što se tiče* — ⁵ u usponu

u Londonu. O svotama koje su im tako pritekale nisu *nikad položili računa*. Bila je to direktan *escroquerie*⁶, i Reich[enbach] je svoju izjavu smatrao nužnom da ne bi zbog toga snosio odgovornost.

2. *Njemačke* novine su s *odobravanjem* spomenule odluku da se novac vrati u Ameriku, i za to su osobito *hvalile* Kinkela. Taj je bijednik šuteći primio buržoasku pohvalu, a bio je daleko i od toga da u Bredfordu i Mančesteru prizna svoje *protivljenje* toj odluci. Ta on hoće da se pred buržujima u Njemačkoj prikaže poštovanja vrijednim, samo da dođe do navca. Pred revolucionarnim filistrima u Americi se ponaša kao uvjereni revolucionar da bi novac, koji je od njih izmamio na prijevarantski način, iščupao iz kandža Kerbera Reich[enbacha].

3. Willich se oslanja na razdaljinu između Amerike i Londona. Svekoliko društvo izbjeglica smatra ovdje toga zvekana notornim špijunom i raskrinkanim nevaljalcem. On misli da će u Americi i nadalje moći igrati ulogu blagajnika revolucije. — *Hirsch* je u Blamich Streetu⁷ — pred jednim radničkim društvom izjavio da je Willich njegov ortak. On sam je, kaže lukavi Hirsch (! ! !), špijun u interesu demokracije, a već Willich u interesu policije. To je Willichovo društvo saznalo. Interpeliralo itd.^[555] (možda si to već razabrao iz mojih *Otkrića*⁸). Nije znao kako da sebi drukčije pomogne nego tako što je s najmanjom jezgrom svoga društva potražio drugi, *za posjetioce nedostupni lokal* i svoj vlastiti domicil premjestio u jedan udaljeni kut Londona. Toj dvojici bijednika valja i u Americi strgnuti masku s lica. Oni su ovdje otpjevali svoje.

Ad vocem Goegg. Goegg je posvuda širio glasinu, već mjesecima, da je bio na kongresu u Vilingu^[556], a u stvari bio je u to vrijeme u Strasburu, skupljao ondje ostatke svoje imovine, 300£. Sada ovdje s Rongeom osniva dječje vrtiće i njima slične vaspitne ustanove koje organizuju »nemački katolici«.

Tvoj
K. M.

Prema Clufovom pismu
Wewdemeyeru od 7. januara 1853.

⁶ *lopovluk* — ⁷ u originalu je iznad te riječi upitnik — ⁸ K. Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*

39

Marx Gustavu Zerffiju

u Pariz

28. decembra 1852.

28, Dean Street, Soho, London

Dragi prijatelju!

Srdačno Vam zahvaljujem za Vaše pismo.

Dvije su okolnosti pomogle da je B[angya] mogao da me tako dugo zavarava. *Prvo*, njegovo poznanstvo sa Szem[ereom], iz čijeg sam rukopisa o Görgeyu, Kossuth-u itd.¹⁵⁵¹ odmah razabrao da je to l'esprit fort¹ Madarske, a takođe — i Vaše prijateljstvo prema B[angyi], jer ste mi prilikom našeg, mada kratkog ličnog poznanstva ulili bezuvjetno povjerenje. *Drugo*: protuslovlje, laži itd. objašnjavao sam sebi, dok je god to bilo moguće, B[angyinom] težnjom, koja se očituje na najneznatnije povode, da svoje djelovanje i petljanje uvija u misteriju i da se igra žmurke ne samo s drugima, nego i sa samim sobom.

Još sam i ovog trenutka sklon vjerovanju da on nije pravi špijun, nego da je kao što tačno kažete, igrajući ulogu »dostavljača« između različitih stranaka i ulogu političkog svodnika, skrenuo na sumnjive puteve.

Ali vratimo se ponajprije na ono što Vas posebno zanima.

Szirmay je nesumnjivo Kossuth-ov agent. Njegova je misija, ja barem mislim da sam to razabrao iz nekoliko neopreznih izjava, da se posredstvom M[aupa]s-a poveže s B[onapartom]. Kossuth je nešto prije toga pokušao da s pomoću B[angye] i svoga pariskog korespondenta M[alingre]-a dobije od orleanista zajam od 1¹/₂ milijuna, ali je dobio negativan odgovor.

A sad se vratimo B[angyi].

Ja sam sâm svojim vlastitim očima vidio *patent* što ga je ispostavio Kossuth a supotpisao Szirmay, kojim K[ossuth] postavlja Bengyu kao, tako reći, policijskog prefekta in partibus¹⁵¹¹ — kao šefa kontrapolicije protiv vlada. Taj me je patent u jednu ruku umirio u pogledu kojekakvih inače sumnjivih veza i poznanstava B[angye], utoliko što su nam se one činile službenim vezama i što su, spretno iskorištene, mogle biti korisne našoj partiji. Tako sam i ja sâm dobio nekoliko važnih pojedinosti o pruskoj vladi. U drugu ruku, ja sam ga direktno pitao: kako se slaže

¹ nadmoćni duh

Vaš odnos prema K[ossuth-u] s Vašim odnosom prema Sz[emereu]? On mi je posve bezazleno odgovorio da je on jednom radio u interesu Sz[emereca], a da ga je ovaj zatim *autorizirao* za vezu s K[ossuth-om]. Stoga se kasnije više nisam vraćao na taj predmet.

B[angya] me je više puta nagovarao u K[ossuth-ovo] ime da posjetim K[ossuth-a]. Odgovorio sam: ja stanujem tu i tu. Ako gospodin K[ossuth] želi da razgovara sa mnom, neka se samo izvoli potruditi k meni. K[ossuth] mi je tada porukom poslao prijedlog da se s njim sastanem na nekom trećem mjestu. Ostavio sam tu stvar u neizvjesnosti. U »Tribuni« (Njujork) objavljen je, međutim, moj anonimni dopis u kojemu sam napao K[ossuth-a], Mazzinija itd., a posebno sam se osvrnuo² i na Kissove itd. spletke u Parizu. Strašan urnebes u amaričkoj štampi! K[ossuth] u vezi s tiranimom! Impossible.³ B[angya] je interpelaciju rekao Szirmayju da sam ja autor, a ja sam na to izjavio lično Sz[irmayu] da ja zaista jesam autor. Koliko znam, imao sam punu slobodu da o gospodinu K[ossuth-u] i protiv njega pišem što god hoću. Malo zatim primio sam iz Amerike novine u kojima me K[ossuth] preko nekog navodnog »privatnog sekretara«, gospodina guvernera, denuncira »kao klevetnika«. Pozvao sam gospodina K[ossutha] via B[angya] da on izjavi potječe li taj demanti od njega. U tom bih ga slučaju davio škorpionima, dok sam ga dotad kažnjavao samo šibom⁴. K[ossuth] mi je preko Szirmaya odgovorio 1. da on izjavu ne poznaje, 2. da on uopće nema privatnog sekretara i da me ponovo poziva na sastanak na nekom trećem mjestu, preko čega sam šutke prešao. Ja sam opet u listu »Tribune« objavio svoju izjavu⁵ Kossuthu, i to je za neko vrijeme bio kraj stvari, ali se njome još uvijek bavi sva bljutava i neukusna njemačko-američka štampa. Bura negodovanja koju je njegova korespondencija izazvala protiv mene, dokazuje ipak da je K[ossuth] perdu⁶, čim se ustanovi njegov savez s B[onapartom].

Sada sam čvrsto uvjeren da se s obje strane mora čuvati *najveća diskrecija*, jer bi B[angya] Vama i Sz[emereu], čim sazna da smo ga prozreli, na žalost mogao nanijeti znatnu štetu, naročito u vezi s Vašim boravkom u Parizu. Osim toga, *prije* nego što rukopis⁷ bude štampan, svako javno raskrinkavanje B[angyae] pred publikom moglo bi mene u najmanju ruku učiniti smiješnim. Na kraju smatram da je važno — dok okolnosti ne budu dozvolile da se može razobličiti — da se na B[angyau], kad je blizu,

² K. Marx, *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-om Napoléonom — Palmerston* — ³ Nemoguće. — ⁴ Parafrazirano jedno mesto iz *Biblije, Treća knjiga carstva*, glava 12, stih 11. — ⁵ K. Marx, *Odgovor Kossuthovom »sekretaru«* — ⁶ izgubljen — ⁷ Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije*

pripazi. To će biti osobito važno za vrijeme njegova boravka u Parizu. On je tako nečuvano indiskretan da će Vama i Sz[emereu] saopćiti sve korake različitih stranaka kojim služi, već i stoga da sačuva povjerenje u sebe.

Ja ću mu se stoga, mada suzdržano i hladno — a on nešto drugo i ne može očekivati poslije posljednjeg coupa — suprotstaviti, ali neću dopustiti da on sazna za čitav opseg moje sumnje niti za moju »tajnu« prepisku s Vama.

B[angya] i sam piše u pisamcu što ga prilaže pismu svoga anonimusa: »Mislim da sada imate slobodne ruke da djelo štampate negdje drugdje.« Vjerujem da on želi tim savjetom, koji je, uostalom, samo eho jedne moje prijetnje njemu, da zaštiti svoja leđa.

Ja se, međutim, savršeno slažem sa Sz[emereom] i s Vama da se to sada zaista mora dogoditi. Teškoća je samo u tome kako to da se izvrši. Ovog trenutka pojavila se u jednoj švicarskoj⁽⁵⁵⁷⁾ knjižari moja brošura: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. (Vama i Sz[emereu] poslat ću što skorije budem mogao 2 primjerka.) Ista knjižara priprema jedno izdanje moga *18. brimeja za Njemačku*⁽⁵⁵⁸⁾. Ne postoje nikakvi izgledi da se ta knjižara prikloni da izda neki moj treći rad. U Njemačkoj se sada ne usuđuje nijedna knjižara da štampa nešto moje. Preostalo bi, dakle, samo štampanje na *vlastiti trošak*, što je meni, uz moje sadašnje prilike, nemoguće. A stvar je ipak *nužna*. Razmislit ću što bi se moralo učiniti.

Iz *Otkrića* ćete razabrati da je Greif veliki podlac. U decembru 1851. bio je u Parizu *zbog poslova njemačko-francuske zavjere*⁽⁷⁹⁾ kao i zbog toga da uspostavi neku *tobožnju vezu* između mojih prijatelja u Kelnu i pariskih ludaka⁽⁵⁵⁹⁾.

Tačno je, međutim, da je B[angya], dok je Greif još bio u Londonu, iz Berlina redovito 3. ili 4. svakog mjeseca dobijao *novac iz Berlina*. Poznajete li izvor iz kojega on prima taj novac?

U toj zgodi ostaje glavna stvar: »à corsaire corsaire et demi«⁸. Ako B[angya] pokaže želju da bude »opasan«, valja ga samo podsjetiti da ga zbog njegove veze s M[alingre]-om i orleanistima imamo u rukama.

Pišite uskoro, i uvjerite Szem[erea] da mu se iskreno divim.

Vaš

Ch. Williams⁹

⁸ francuska poslovice »na jednog razbojnika — jedan i pò razbojnik« — ⁹ Marxovo konspirativno ime

1853

40

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

[London] 21. januara 1853.

... Jučer sam pročitao jedno Heinzenovo pismo Bambergeru. Žali se na novčane neprilike i piše da je **morao** istupiti iz »Janusa«. Što se dr Kellnera tiče, on je neko vrijeme bio dopisnik lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«. Razmotrite, možemo li da se d'une manière ou d'une autre¹ s njim uspostavi veza. Možda bi, kad Weyd[emeyer] stvar opipa, bio prvi korak taj da mu pošalješ jedan »sažet« članak... Budući da je kukavni Willich, koji je ovdje svoje odsvirao, prošlog tjedna odjedrio u Ameriku kao Kinkelov agent, važno je da one tačke brošure² koje se njega tiču budu *barem* dostavljene štampi. Bit će najbolje da omogućiš objavljivanje brošure u dnevnim listovima; ona je sada objavljena u Švicarskoj; to, dakle, nije više tako važno. Ne bi li se *Börnstein*, koji želi da nas uhvati »na slatinu«, mogao iskoristiti i u toj stvari? Koliko poznajem njega i njegova kompanjona Bernaysa, njih će silno obradovati prikaz policijskih trikova. Smatram da bi bilo *politički* kad bismo se povezali s tim ljudima. Uvjeravam Te da bih ja, ako Bernays za to pronade sredstva — a ona mu se moraju pružiti — s tom dvojicom zvekana mogao učiniti sve što mi se sviđa. Zar nisi ništa više čuo o Schrammu³ i, s druge strane, o *Telleringu*? ...

Prema Clušovom pismu Weydemeyeru
od 17. februara 1853.

¹ na ovaj ili onaj način — ² Karl Marx, *Otkrića o Komunističkom procesu u Kelnu* — ³ Conrad Schramm

41

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

25. marta 1853.¹

28, Dean Street, Soho, London

Dragi Cluš!

Tvoje žalbe na lijenost za pisanje s naše strane (barem s moje) nisu wholly² opravdane. Obično pišem — izuzev u slučaju bolesti — svakog tjedna jednom. Ti si prvi zamijenio tu metodu novom i često u intervalima slao samo novine umjesto pisama. Tvojih pisama, onih na koja nisam odgovorio, bilo je all in all³ 3. Od ta 3 stigla su 2 istoga dana, jedno kao prilog novčanoj pošiljci Freiligrathu, jedno izravno meni. Dakle samo 2 bez odgovora⁽⁵⁶⁰⁾. Kad opet budeš pisao *svakog* tjedna jednom, bilo opširno ili kratko, tad ću i ja ponovo pristupiti toj redovitoj manner⁴. Ili, još bolje, činit ću to ponovo bez čekanja. Ali se tada to isto očekuje i od Tebe.

Schabelitz mi je nedavno pisao opširno. On ima brošuru *Otkrića* već 2 mjeseca štampanu i već 5 tjedana spremljenu s one strane granice, u badenskom selu Wajlu. Taj je magarac, umjesto da ondje prijeko drži nekog pouzdanog čovjeka, prepustio sve krijumčaru koji se, pošto je malo-pomalo iz njega iscijedio priličnu svotu novca, na kraju sam odao badenskoj vladi. Ostalo si vjerovatno saznao iz posljednje »Tribune«⁵. Ali o zanimanju pruske vlade za tu brošuru i o njezinoj važnosti za »domovinu« uvjerit će Te još više činjenica da junak Stieber nije samo postao direktor berlinske policije, nego da ga i pozivaju na svaku ministarsku sjednicu koja se bavi mjerama opreznosti protiv revolucionara i revolucionarnog gibanja. Ja gotovo iskačem iz kože od ogorčenja što je pamflet zasad geburkt⁶. A Ti opet, nisi ovoga puta, čini se, djelovao sa svojom uobičajenom srećom. »Neu-England-Zeitung« mogle bi je na taj način, u ovako kratkim odlomcima, štampati godinu dana, dok u isti mah objavljuju čitave stupce o »figure de fouine«⁷ bijednog Rugea koji ovdje još uvijek nije uznapredovao dalje od »oštro omeđene šačice« od 5 ljudi. Zašto nisi stvar ugurao u mnogo prošireniji organ, u »Demokrat«, kojemu si Ti su-

¹ U originalu: 1852. — ² posve — ³ sve u svemu — ⁴ navici — ⁵ Karl Marx, Kossuth i Mazzini — Pruska policija — Trgovinski ugovor između Austrije i Prusije — »The Times« i emigracija — ⁶ zataškan — ⁷ »pasjoj njušci«

radnik? Idući put mi moraš otvoreno pisati može li se ta stvar štampati u Americi kao brošura. To bi bilo *za Evropu*, da se preko Hamburga prebaci u Prusku. Da nisam posve lišen sredstava, dao bih je odmah štampati u Altoni. Ne govorim to zato što precjenjujem taj pamfletić, nego što tačno poznam pruske prilike i što sam uvjeren da se našim dragim Prusima u ovom trenutku ne bi mogao zadati bolniji udarac.

Onog nitkova Willicha ne gubi iz vida. On je najljući neprijatelj i ujedno idiot.

Pulszky nije tamo kod vas stigao samo da bi se bavio visokom politikom. Njega su ujedno poslali preko Oceana da udobrovolji generala Vettera, koji je disaffected⁸ i koji spletari iz Amerike protiv »great Kossuth«. Iz »D[aily] Tribune«, koju si mi danas poslao, razabrao sam s čuđenjem da je primila moj napad na Kossuth-Mazzinija⁹. U to temeljito sumnjam tim prije što je ondje prijeko whiteredblack friend¹⁰ Greeleya, Židov Pulszky¹⁶¹.

Szemere mi je iz Pariza poslao vijest, koju sam objavio u »Tribune«-i, da je, naime između Kossuth-a i njegovih pariskih partizana¹¹ održana duga konferencija o njegovoj sada već »disowned proclamatation«¹² i da su oni toga bijednog kepeca prisilili¹³ na disavowal¹⁴.

Barthelemy, Willichov prijatelj, kojega ćeš se sjetiti iz dvoboja Schramm¹⁵⁶²¹ (između ostalog Schramm živi sada u Sinsinatiju, odakle je jednom nedavno pisao), kažnjen je na 2 mjeseca zatvora zbog dvoboja na engleskom tlu u kojemu je ubio Cournet-a. On je tako dobro prošao usprkos prljavih disclosures¹⁵, koja su u toku procesa izišla na vidjelo, jer se prema engleskim zakonima sekundanti kažnjavaju jednako strogo kao i duelanti, i, jer tome bijedniku nisu htjeli dopustiti da izbrblja svu svoju prljavštinu. Taj je bestidni klippan iz zatvora poručio Ledru-u da će ga, čim izide, ustrijeliti kao psa. Ledru mu je dostavio odgovor da se s takvim propalicom ne upušta u pucnjavu. *Barthélemy*: On već zna kako se takav nitkov, čušakama na javnoj ulici i sličnim oprobanim sredstvima može izazvati na pucanje. *Ledru* (u odgovor): On će ga u takvu slučaju počastiti svojim štapom.

Schimmelpfenig, slatki ratni junak, naslijedio je od Brüningkove 1000 funti šperlinga¹⁶. On, gospodin poručnik, pretvorio se i u

⁸ nezadovoljan — ⁹ Karl Marx, *Atentat na Franza Josepha — Milanski ustanak — Britanska politika — Disraelijev govor — Napoleonov testament* — ¹⁰ belo-crveno-crni prijatelj — ¹¹ članova stranke — ¹² »opozvanom proglasu« — ¹³ Karl Marx, *Prisilna emigracija — Kossuth i Mazzini — Pitanje izbjeglica — Izborna korupcija u Engleskoj — G. Cobden* (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 97) — ¹⁴ otkrića — ¹⁵ otkrića — ¹⁶ u šali umjesto sterling (Sperling, njem. = vrabac)

uholažu, dadilju, lepezonošu, u političko proročište, u pratioca, divljenika, kućnog slugu i još u kojekakve druge ugodne funkcije.

Reichenbach — a donekle i tele od lava¹⁷ — žele da pođu u Ameriku, prvi kao poljoprivrednik, drugi kao liječnik.

Najvažniji, mada i najneupadljiviji western događaj bio je pogreb gospode Raspail u Parizu¹⁸. Neočekivano pojavljivanje 20 000 proletera in full dress¹⁹ ošinulo je bonapartiste kao grom. Vidiš li, proleterski lav nije mrtav. Taj je događaj imao i za Ledrua vrlo gorak okus. Raspail je njegov najljući neprijatelj.

Još jedan *fact*. Nije moja krivnja ako je neestetičan, »Blonde souveraine«, Montijo-Lola²⁰, razboljela se od vrlo ogavne konstitucionalne bolesti, od nezadrživa puštanja vjetrova. Ime joj je timpop-tanomanija. Ona se tome »accidentu«²¹ odupirala oštrim jahanjem, što joj je Bonaparte sada zabranio, kao staležu neprimjereno, tako da je na nekoliko »réunions« svojim »détonations fortes«²², čak i galoniranim²³ dekabristima natjerala crvenilo u lice. A to ipak nešto znači. Ce n'est qu'un petit bruit, un murmure, un rien; mais enfin, vous savez que les Français ont le nez au plus petit vent²⁴.

Vjerujem da ćeš *najdulje* za godinu dana biti kod nas. Les choses marchent²⁵.

Tvoj
K. M.

¹⁷ ironički umjesto Löwe van Calbe — ¹⁸ 13. marta 1853. — ¹⁹ u nedjeljnim odijelima — ²⁰ usporedba carice Eugenije s Lolom Montez — ²¹ »nesreći« — ²² »snažnim detonacijama« — ²³ trakama opšivanim — ²⁴ To je samo sitni šum. mrmor, ništa, ali Ti znaš da Francuzi nanjuše i najslabiji lahor. — ²⁵ Stvari napreduju.

Engels Josephu Weydemeyru
u Njujork

Mančester, 12. aprila 1853.

Dragi Weydemeyer,

U prilogu Ti šaljem Marxovu izjavu o Hirschovim¹ *ispovijestima*, koje treba *uvrstiti smjesta u sve moguće novine*. Ako odmah pošalješ prijepis Clušu, on će svakako moći preuzeti njihov dobar dio. Mislim da ne bi bilo zgoroga, kad bi ispod njih napisao: S gornjim su posve suglasni, E. Dronke, F. Engels. Mi smo, što se tiče priče o rukopisu², i uopće što se tiče veze s Bangyaom, jednako odgovorni kao i M[arx], pa ne bi bilo pravo, kad bismo dopustili da on sam snosi odgovornost. Predana kopija je djelomice pisana Dronkeovim rukopisom, a original, gotovo sav, mojim. Sad nam se pruža prilika da se stvar štampa u Švicarskoj.

Izjava je, dakako, napisana samo na temelju izvadaka što nam ih je Cluš poslao, a Ti odabrao^[563]. Hoće li daljnji sadržaj zahtijevati neku novu izjavu, to, dakako, još ne možemo znati, ali Ti si vjerojatno izvukao sve što se odnosi na nas. Nadamo se da ćeš nam za nekoliko dana sve poslati već odštampano.

Što se Bangye tiče, mi ga posve imamo u svojim rukama. Taj je momak tako duboko ogrezao da je do kože pokisao. Da bi se zaštitio od razloga sumnje koji neprestano nailaze, bio je prisiljen da Marxu malo-pomalo pokaže sve svoje blago Kossuth-ovih, Szemereovih itd. dokumenata. Tako sad imam ovdje još i originalne rukopise Szemereove brošure o Kossuth-u i Görgeyu^[55]. Gospodin Kossuth je, dakle, u gospodinu Bangyi osobito blamiran. Mala lukavština pomadarenog Slavena se izjalovila na M[arxovoj] upornosti i na spretnosti kojom ga je uvalio. Sad imamo *mi*, i nitko drugi (osim možda djelomice Szemere) pune dokaze o B[angyinom] karakteru, ali čemu bi to služilo da sada dignemo graju? Kažu da taj momak u maju ponovo dolazi u London, pa ga onda možemo prignječiti i možda iz njega istisnuti još koješta korisno. Između Willicha i Hirscha dogodile su se kojekakve stvari koje još ni približno nisu jasne, a ako je, kako Ti pišeš, Hirschov rukopis onamo stigao Kinkelovim posredovanjem, moglo bi se iz toga

¹ K. Marx, *Hirschove ispovijesti* — ² Marxov i Engelsov pamflet *V'elikani emigracije*, koji je Bangya predao policiji.

naslutiti koješta zanimljivo. Il faut tâcher d'y voir clair³, a za to može poslužiti B[angya]. Zasad, dakle, nemoj o tome govoriti; u vezi s tim: dopusti da gospoda Madari, a naročito Kossuth, jednom istupe i kažu svoje mišljenje. Zašto bi sada trebalo njima pomoći da odskoče? Ako su se u javnoj izjavi blamirali, tant mieux⁴, onda dolazimo na red mi.

U emigraciji prednjače stare gadosti, ali ne tako skandalozno javno kao nekad. Kad sam o Božiću bio u Londonu, običavali smo sans facon⁵ pohadati Kinkel-Willich-Rugeovske krčme sa svim tamošnjim talogom subjekata na što se 6 mjeseci ranije, bez opasnosti od tučnjave, ne bismo smjeli odvažiti. Sitniji ljudi su nam čak gdjekad vrlo prijateljski prilazili i strpljivo dopuštali da od njih pravimo budale, naročito plemeniti Meyen-Julius Vindex. U našoj je kliki još uvijek prijašnje stanje. Lupus, kažu, luta naokolo vrlo osamljen. Dronke već 6 mjeseci peca mjesto pomoćnika, sad je na djelu spletko da mu se pribavi jedno mjesto udaljeno 2 1/2 sata željeznicom, u Bredfordu. O Weerthu sam posljednji put čuo iz Sankt Tomasa u zapadnoj Indiji, gdje je pregurao sezonu žute groznice. Crveni Wolff, koji je, kao što znaš, suprug i otac i vodi ženu i dijete u šetnju, rijetko se kad može vidjeti. Freiligr[ath] stanuje kao i uvijek u Hackneyu i bavi se trgovačkim poslovima pod auspicijama mr. Oxenforda. Ja sâm sam se ove zime znatno usavršio u slavenskim jezicima i u militaribus⁶, pa ću do kraja o.g. prilično dobro razumjeti ruski i južnoslavenski⁷. U Kelnu sam se za neznan novac snabdeo bibliotekom nekog pruskog artiljerijskog oficira u ostavci, i neko vrijeme sam se ponovo osjećao kao pravi bombardir, između starog Plümickeea, priručnika za brigadne škole i drugih kupusara kojih se vjerojatno sjećaš. Pruska vojnička literatura je svakako najlošija od svih, podnošljivo je samo ono što je napisano iz neposredno svježeg sjećanja na kampanju iz 1813/15, ali od 1822. započinje pretencioznost pedanata i mudrijaško sranje, davolskog porijekla. U najnovije doba pojavilo se u Pruskoj nekoliko podnošljivih stvari, ali ni toga nema mnogo. Francuska djela su mi, na žalost, posve nepristupačna zbog nepoznavanja stručne literature.

Stare kampanje (tj. od 1792. dalje) prilično sam nabubao; napoleonski pohodi su tako jednostavni da u njima ne može biti neke veće zabune. Jomini je au bout du compte⁸ ipak najbolji tumač, samonikli genije Clausevitz mi ne prija osobito, usprkos gdje kojoj lijepoj stvari¹⁵⁶⁴. Za najbližu budućnost, tj. za nas je ruska kampanja od 1812. najvažnija, jedina kojom se još mogu rješavati velika strategijska pitanja; Njemačka i Italija ne dopuštaju nikakve

³ Valjalo bi pokušati da se o tome pribave razjašnjenja — ⁴ utoliko bolje —
⁵ bez okolišenja — ⁶ vojnim pitanjima — ⁷ srpskohrvatski — ⁸ na kraju krajeva

druge operativne linije do onih koje je ustanovio Napoleon; u Rusiji je, naprotiv, sve još pusto i mutno. Pitanje da li je Napoleonov operativni plan 1812. od samog početka bio taj da se odmah ide do Moskve ili da se u prvoj kampanji prodre samo do Dnjepra i Dvine, ponavlja se za nas u pitanju: što ima da čini jedna revolucionarna armija u slučaju sretne ofanzive protiv Rusije. Meni se čini da je to pitanje — izuzevši, dakako, slučajnosti i pretpostavivši samo približnu ravnotežu snaga — rješivo dosad samo na vodi, na Sundu i Dardanelima, u Petrogradu, Rigi i Odesi. Ne uzimajući, dakako, u obzir *unutrašnja* gibanja u Rusiji, i plemićko-gradanska revolucija u Petrogradu s dosljednim građanskim ratom u unutrašnjosti je moguća šansa. Gospodin Hercen je sebi znatno olakšao zadatak (*Du progrès des idées révolutionnaires en Russie*²⁰³¹) garantujući protiv neuspjeha time što hegelovski konstruira demokratsko-socijalno-komunističko-prudonovsku republiku Rusiju pod trijumviratom Bakunjin-Hercen-Golovin. Vrlo je, međutim, neizvjesno, da li je Bakunjin još živ, a velika, nepregledna, rijetko naseljena Rusija je zemlja koja se teško osvaja. Što se tiče bivših poljskih provincija s ove strane Dvine i Dnjepra, o njima neću više uopće da čujem otkako znam da su ondje seljaci mahom Ukrajinci, a samo plemstvo i jedan dio građana Poljaci, i da bi za tamošnjeg seljaka, kao i u ukrajinskoj Galiciji 1846¹⁵⁶⁵, ponovna uspostava Poljske značila isto što i uspostava stare neoslabljene vladavine plemstva. U svim tim zemljama, izvan prave kraljevine Poljske, živi jedva 500 000 Poljaka!

Dobro je, uostalom, što ovoga puta revolucija nailazi u Rusiji na dostojnog protivnika, a ne na onakve mlitave aveti oponenata kao anno 1848.

Ovdje se tokom vremena, inače, pojavljuju i kojekakvi simptomi. Prosperitet u oblasti pamučne proizvodnje dostiže malo-pomalo visinu od koje se čovjeku vrti u glavi, dok istodobno pojedine grane pamučne industrije (grube tkanine, domestics) stalno opadaju. Spekulacija računa da će se iz te groznice izbaviti time što će spekulativne operacije izvoditi en gros samo u Americi i Francuskoj (izgradnja željeznica engleskim novcem), a ovdje posve razbijeno, en detail, dakle da malo-pomalo inficira spekulativnom groznicom *sve* artikle. Posve abnormalno zimsko i proljetno vrijeme koje ovdje vlada zacijelo je naudilo žitu, pa ako, kao i obično, naide abnormalno ljeto, propast će ljetina. Sadašnji prosperitet se po mom mišljenju ne može održati dulje od jeseni. Međutim, u toku 12 mjeseci već sada se 3. engleska vlada *blamira*. Pri tome, ta 3. vlada je posljednje što je moguće bez izravnog učešća radikalne buržoazije. Vigovci, torijevci, koalicionisti padaju jedni za drugima ne zbog poreznog deficita, nego zbog njegova viška¹⁵⁶⁶. Time je obilježena sva politika starih stranaka a ujedno i njezina

krajnja impotencija. Kad se strovale sadašnji ministri, Engleskom se više neće moći vladati bez znatnog proširenja pays légal⁹; po svoj prilici to će se poklopiti sa početkom krize.

Trajna monotonija prosperiteta gotovo je onemogućila nesretnom Bonaparti da sačuva svoje dostojanstvo, enuira¹⁰ se svijet, a enuira se i on. On se, na žalost, ne može iznova ženiti svaka 4 tjedna. Taj sljepar, pijanica i varalica u igri ide u propast stoga što je prisiljen da Engelsovo *Fürstenspiegel* prividno provodi u praksi. Zar taj propalica kao »otac domovine«! On je aux abois.¹¹ On dapače ne može ni započeti rat: posvuda zatvorene falange, načičkane bajonetama, spremne na njegov najmanji pokret. A svako mirovanje ostavlja seljacima vrlo priželjkivano vrijeme za razmišljanje o tome kako taj čovjek, koji je obećao da će prignječiti Pariz u korist seljaka, sada seljačkim novcem uljepšava Pariz i kako hipoteke i porezi, usprkos svemu, brže rastu nego što opadaju. Ukratko, stvar se ovoga puta priprema metodički, a to mnogo obećava.

U Pruskoj je vlada porezom na prihod lijepo navukla buržoaziju sebi na vrat. Birokrati s najvećom bestidnošću povisuju poreske kvote, pa možeš lako zamisliti s kakvom slašću ta plemenita škrabala sada ruju po trgovačkim tajnama i poslovnim knjigama svih trgovaca. Čak se i moj stari¹² okorjeli Prus pjenu od bijesa. Ta gospoda sada mora ispiti do dna sve ljepote i blagoslov konstitucionalno-očinsko-pruskog gouvernement à bon marché¹³. Pruski državni dug, prije 1848. ca. 67 mil. talira, nabubrio je otada vjerojatno na četvorostruko, a oni se spremaju da ponovo dižu zajmove. Mora se reći da će se debeli kralj¹⁴ zacijelo još jednom rado znojiti kapljicama znoja iz martovskih dana ako mu taj kredit bude zajamčen do njegova blagoupokojenog kraja. A Louis-Napoléon mu je u toj prilici pomogao da ponovo postavi na noge carinski savez, Austrija se iz straha od rata povukla u se!¹⁵⁶⁷, »i sad, Gospode, dopusti robu svome da u miru legne u grob«!

Austrijanci čine sve što mogu da bi Italiju, koja je prije milanskog puča^[212] sva procvjetala u trgovini i prosperitetu, ponovo pokrenu, i ako sve to potraje još nekoliko mjeseci, bit će Evropa sjajno pripremljena i bit će joj potreban samo još udarac krize. Tome se pridružuje još i okolnost da je nečuveno dugotrajni i sveopći prosperitet — od početka 1849. — ponovo restaurirao snage iscrpljenih stranaka (ako nisu posve istrošene kao što je monarhistička u Francuskoj) mnogo brže nego što se to dogodilo, npr. poslije 1830. kada je uz jako kolebljive i posve bezbojne prilike položaj trgovine bio loš. Osim toga, 1848. je ozbiljnim borbama bio iscrpen samo pariski proletarijat, kasnije Madarska i Italija;

⁹ izborni sistem prema cenzusu — ¹⁰ dosadaže — ¹¹ u očajnom položaju — ¹² Friedrich Engels-stariji, otac Engelsov — ¹³ jeftine vlade — ¹⁴ Friedrich Wilhelm IV

ustanci u Francuskoj od juna 1848. nisu bili gotovo ni spomena vriedni, ali su na kraju *upropastili* ipak samo stare monarhističke stranke. Zatim smiješni rezultat gibanja u *svim* zemljama u kojemu nema ništa ozbiljno i važno osim baš one kolosalne historijske ironije i koncentracije ruskih ratnih sredstava; a poslije svega toga, čini mi se, i s najtreznijeg stanovišta, kao posve nemoguće da će sadašnje stanje stvari preživjeti proljeće 1854.

Vrlo je lijepo što *naša stranka* ovoga puta nastupa pod posve drukčijim auspicijama. Sve socijalističke gluposti koje su se još 1848. morale zastupati nasuprot čistim demokratima i južnonjemačkim republikancima, budalaština L. Blanc-a itd., pa čak i stvari što smo ih *mi* morali osnovati samo da bismo u konfuznom njemačkom stanju stvari našli uporište za naša shvaćanja — sve to već zastupaju naši protivnici, Ruge, Heinzen, Kinkel i tako dalje. Preliminarija proleterske revolucije, mjere koje nam pripremaju bojište i čiste putove — jedna i nedjeljiva republika^[568] itd., stvari što smo ih *mi* tada morali zastupati *protiv* ljudi čija bi prirodna, normalna dužnost bila da ih provedu ili u najmanju ruku unaprijede, sve je to sada *convenu*¹⁵, ta su gospoda to naučila. Ovoga puta započnimo odmah s *Manifestom*, zahvaljujući poimence i kelnskom procesu u kojem je njemački komunizam (ponajprije zaslugom Rösera) položio svoj ispit zrelosti.

Dakako, sve se to odnosi samo na teoriju; u praksi ćemo, kao i uvijek, biti ograničeni na to da najprije zahtijevamo od-rješte mjere i posvemašnju bezobzirnost. A tu je neprilika. Kao da slutim da će naša partija, zahvaljujući bespomoćnosti i mlitavosti svih ostalih, jednog lijepog jutra biti natjerana u vladu, da na kraju ipak sprovede stvari koje izravno nisu u našem interesu, već su u općenito revolucionarnom i specifično malograđanskom interesu; tom prilikom će nas proleterski populus nagnati da obvezani svojim vlastitim, više ili manje pogrešno protumačenim, više ili manje stranačkom borbom strastveno naprijed potisnutim, štampanim izjavama i planovima budemo prisiljeni na komunističke eksperimente i skokove o kojima i sami najbolje znamo kako su preuranjeni. Tada ćemo izgubiti glavu — nadamo se samo *physiquement parlant*¹⁶ — nastupit će reakcija, i dok svijet bude sposoban da za tako nešto dade svoj *historijski* sud, smatrat će nas ne samo ču-dovištima, što bi nam bilo posve svejedno, nego i *bête*¹⁷, a to je mnogo gore. Ne vidim kako bi se to drukčije moglo dogoditi. U jednoj arijeriranoj¹⁸ zemlji kao što je Njemačka, koja ima jednu naprednu stranku i koja će zajedno s naprednom zemljom kao što je Francuska biti zapletena u naprednu revoluciju, mora napredna partija doći u takav položaj u prvom ozbiljnom sukobu i čim

¹⁵ dopušteno — ¹⁶ u fizičkom smislu — ¹⁷ glupacima — ¹⁸ zaostaloj

nastupi *prava opasnost*, a to je u svakom slučaju *prije* njezinog normalnog vremena. Sve je to, međutim, posve svejedno, a najbolje što može da se uradi je to da se za takav slučaj u *literaturi* naše partije već unaprijed utemelji njezina rehabilitacija u povijesti.

Mi ćemo se, uostalom, i inače pojaviti na pozornici s mnogo više ugleda nego prošli put. Prvo, mi smo se i u personalnim stvarima sretno oslobodili svih starih Bummela, Schappera, Willi-cha et consorts, drugo, mi smo ipak donekle ojačali, treće, mi smijemo računati s mladim naraštajem u Njemačkoj (ako ništa drugo, sam kelnski proces je dovoljan da nam ga garantira), i na kraju, svi smo mi u progonstvu ipak znatno profitirali. Tma, dakako, i među nama ljudi koji polaze od načela: je li potrebno da bubamo, za to je tu pèrè¹⁹ Marx čija je dužnost da sve zna, ali partija Marx općenito ipak prilično buba, i ako pogledamo druge emigrantske magarce koji ovdje ili ondje uhvate nove fraze, od kojih tek tada postaju zaista konfuzni, onda je jasno da se superiornost naše partije apsolutno i relativno uvećala. Ali to je nužno, la besogne sera rude²⁰.

Želio bih da imam još toliko vremena da prije iduće revolucije temeljito proučim i prikažem barem talijansku i mađarsku vojnu iz 1848. i 1849. Meni je povijest uglavnom dosta jasna, usprkos nepotpunim kartama itd. Ali mnogo truda i troškova iziskuje baš tačnost detalja koja je potrebna za prikazivanje. Talijani su se u oba slučaja ponašali kao magarci, Villisenov prikaz i kritika u cjelini, većinom su tačni, ali često i glupi, a potpuna nadmoćnost austrijske strategije, koju on ističe već 1848, može se naći tek u bitki kod Novare⁽⁵⁶⁹⁾ koja je zaista nešto najbriljantnije od svega što se u Evropi dogodilo poslije Napoleona (izvan Evrope je, naime, stari general Charles Napier 1842. u istočnoj Indiji učinio nešto posve drugo, što zaista podsjeća na Aleksandra Velikog; Napiera smatram uopće najvećim živim generalom). Smiješno je u Italiji, baš kao i u Badenu 1849, tradicionalno praznovjerje s obzirom na pozicije iz kampanja od 1790. Gospodin Sigel se ni za živu glavu ne bi borio negdje drugdje nego na poziciji koja je zaslugom Moreau-a postala klasičnom, a Carlo Alberto je čvršće vjerovao u čudesnu moć platoa kod Rivolija nego u Marijino djevičanstvo. U Italiji je to bilo tako ustaljeno da su Austrijanci svaki veliki manevar započinjali simultanim napadom na Rivoli, i Pijemontezi su *svaki put* upadali u klopku. Vic je, dakako, bio u tome što su relativne pozicije i vezne linije bile posve drukčije. — U Mađarskoj ostaje, usprkos svemu, monsieur Görgey onaj momak koji je svima bio nadmoćan i prema kojemu se nastupalo neprijateljski ponajviše iz zavisti; meni se čini vjerojatnim da bi G[örgey], zbog tih, uglavnom glupih neprijatelj-

¹⁹ čiča — ²⁰ rad će biti težak

stava na kraju postao izdajicom, da uza sav svoj veliki talenat nije bio vrlo sitničav, tašt čovjek. Poslije zgrade Vilagos, koji je *vojnički* potpuno opravdana (*ne* opravdana u revolucionarnom smislu), nabacili su se ti zvekani na G[örgeya] tolikim glupim luđačkim optužbama da bi se čovjek gotovo morao zainteresirati za toga momka. Prava je »izdaja« počinjena poslije napuštanja Komorna²¹, prije nego što su stigli Rusi, a zbog toga je kriv Kossuth koliko i Görgey^[570]. Dubok mrak lebdi još nad Bayerom, G[örgeyovim] šefom generalštaba, koji je sada u Londonu. Iz G[örgeyovih] memoara^[77] i iz drugog proizlazi, čini se, da je *on* bio duša Görgeyovih *strategijskih* planova. Kao što mi kaže Pleyel, B[ayer] je glavni autor zvanične *austrijske* knjige o kampanji^[382] (B[ayer] je bio uhvaćen u Pešti, ali je pobjegao); ta knjiga je, kažu, vrlo lijepa, ja je još nisam mogao nabaviti. Görgey govori o Klapki s velikim poštovanjem, ali svi dopuštaju da je bio pun slabosti. Porczel, »demokratski« mađarski general, notorni je magarac. Stari je Bem uvijek smatrao sebe samo dobrim pristalicom stranke i vojskovođom detaširanog korpusa s određenom svrhom; koliko ja mogu ocijeniti, on je bio samo to, ali na izvanredan način. Dvaput je počinio glupost, jednom svojim pohodom u neizvjesno, u Banat, bez rezultata, a zatim kad je za vrijeme velike ruske invazije doslovce ponovio svoj jednom uspjeti vješti manevar na Hermanštat i bio premlaćen^[571]. Otac Dembinski bio je, međutim, bezuvjetni fantast i hvalisavac, pristalica stranke, koji se smatrao pozvanim za vođenje velikog rata, a počinio je najveće gluposti. Smittov poljski pohod 1831. pruža nam o njemu lijepe podatke^[102].

Apropos. Možeš li mi posve kratko opisati kelnsku tvrđavu, s nekoliko crteža po sjećanju, u grubim skicama? Ako se dobro sjećam, glavni bedem je bastioniran, tvrđave su, čini se, po sistemu Montalemberta, kakve su, i koliko ih ima? Možeš se poslužiti svim fortifikacijskim stručnim izrazima, imam pri ruci posve prikladne priručnike i crteže. Znaš li i inače pojedinosti o pruskim tvrđavama? Koblenc poznajem prilično (barem Erenbrajtštajn), jedan plan Majnca sam vidio. Osobito me zanima vrsta i način kako su izvedene montalembertovske građevine u Njemačkoj, o tome se pokraj pruske tajanstvenosti ne može saznati baš ništa.

Piši uskoro, i pozdravi svoju suprugu i Cluša najsrdačnije u ime

Tvoga
F. Engelsa

²¹ Komaroma

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

[London, 17. aprila 1853]

... Danas ću iz Njujorka dobiti 5 prvih primjeraka¹, ne znam da li od Weyd[emeyera] ili od Kellnera. Zahvaljujući Tebi, ja sam se upoznao s većinom tih brojeva. To je u najmanju ruku čestit list, što je u Americi rijetkost, i to radnički list. Naprotiv, ne mogu reći da osobito je goūte² afektirano i pretjerano potcrtavanje glavnog urednika u »questions personnelles«³ koja su ujedno i partijska pitanja, zatim njegovu usiljeno-naivnu čestitost i njegovu biblijsku dostojanstvenost. List treba ipak primiti onakav kakav jest. Od svega mi se najviše svidio W[eydemeyerov] uvod u njegove *Ekonomске skice*¹⁵⁷². To je dobro. Pozvao sam na suradnju ovdašnje ljude; Dronke i Pieper su, mislim, već nešto poslali. S Jonesom ću razgovarati. No, uglavnom, pitanje saradnje nije lako. Ja sâm sam prezaposlen. Ostali su na žalost još uvijek malko ustrašeni zbog prijašnjih iskustava. Lupusov položaj je bijedan. Eccarius mora krojiti od 5 sati ujutro do 8 sati navečer i opasno je oboleo od tuberkuloze. Engels je, zasad, ako ne mora sjediti u poslovnici, posve zaokupljen studijama i vjerovatno još nije izliječen od začkoljica što ih sebi mrmlja u američkoj štampi. Naša je partija na žalost veoma pauvre⁴. Obratit ću se još eks-poručniku Steffenu, bivšem svjedoku odbrane na kelnskom procesu, sadašnjem učitelju u okolini Londona. On ima najviše slobodnog vremena i vrlo je vrijedan. — Pieper nije nikad dovršio članke koje si od njega tražio, zato ih do danas još nisi dobio¹⁵⁷³.

Što se Hirschove afere tiče,⁵ Engelsu je immediately via⁶ Engels upućena izjava⁷ koja itd. itd. Da B[angya] nije čist, znam već više od 6 mjeseci. Ali ja sam s tim subjektom prekinuo tek onda kad mi je taj magarac pružio priliku da upoznam sve njegove veze, kad mi je uručio razloge opravdanja za mene i stvari koje

¹ »Die Reform« — ² odobravam — ³ »personalnim pitanjima« — ⁴ siromašna — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 102. — ⁶ smjesta preko — ⁷ Karl Marx, *Hirschove ispovijesti*

raskrinkavaju njega i kad se uopće predao u moje ruke. Ja sam ga već prije nekoliko mjeseci izbacio kroz vrata kod Szemerea.

Moja se sumnja u Willicha posljednim korakom samo potvrdila. D'abord⁸ znam da su on i Kinkel plaćali Hirscha revolucionarnim novcem i da ga njime još plaćaju! Zatim se Willich za vrijeme kelnskog procesa, tek što je započeo, hvalio pred Fleuryjem (koji je opet to ispričao Imandtu) da ima jedno moje pismo to jest iz Mančestera adresirano na Bangyau. Tada sam pozvao B[angyu] na odgovornost. Izjavio je kako je spreman da se suoči s Fleuryjem. Fleury je na to saopćenje, koje sam mu dostavio po Imandtu, reaktirao⁹. Willich je, dakle, bio tada u zabranjenoj vezi s Hirschom. Znao je da je Hirsch u zabranjenom odnosu s Greifom i da je njegov *prijatelj* Fleury špijun. On je preko tih subjekata dobio moje pismo. Taj mi je »hrabri poštenjačina« – kojemu je, en passant, besplatno jelo i piće dernier but¹⁰, htio namjestiti zamku, pa se u tu svrhu s mušardima¹¹ upustio u prljave spletke.

U svakom slučaju, on je H[irscha] poslao u Keln. Ja sam, dakako, kasnije saznao da je Hirsch bio u Kelnu. Ali zašto je i kada je poslao Hirscha u Keln? *Prvo*, kad je već bilo prekasno; 2. kad je i sama policija u Kelnu razobličila njegovog prijatelja Fleryja; 3. kad je već sam on postao sumnjiv i kad se tim teatarskim trikom htio rekonstituirati kao »velikodušni poštenjačina«. Sam je Hirsch, na svom povratku, stvar prikazao tako . . .

Danas su odjedrili u Ameriku Reichenb[ach] s obitelji, »luskavi« poručnik Schimmelpfennig sa svojom ženom i s 1000£ briningkovskog nasljedstva, i na kraju slikar Schmolze. Bon voyage! Samo što bijedni Lupus gubi zbog Reichenbachova bijega posljednje svoje instrukcije. To je za njega zlo. On nije Kinkel. On se ne zna građanima uvlačiti u stražnjicu kao budući »predsjednik njemačke republike« i njegova »supruga«¹², koji su laskavci i čankolizi i obmanjivači od zanata. Sladunjavi Gottfried se svojom puzavošću popeo tako visoko da mu je bilo dopušteno da u jednoj dvorani Londonskog sveučilišta pred londonskom publikom ponovi svoja stara predavanja o kršćanskoj umjetnosti srednjega vijeka. Davao ih je *slobodno*, besplatno, nadajući se da će se na prijevarantski način dovinuti do profesora estetike na Londonskom sveučilištu. Držao ih je na abominable¹³ engleskom jeziku, *čitajući* ih iz rukopisa. Na početku predavanja bio je primljen s pljeskom, ali je u njihovom daljnjem toku potpuno zakazao, tako da ga nije mogla podržati čak ni naručena klaka židovsko-estetskih kramara.

⁸ Prvo — ⁹ opozvao — ¹⁰ posljednji cilj — ¹¹ doušnicima — ¹² Johanna Kinkel — ¹³ odvratnom

Edgar Bauer, koji je bio prisutan — K[inkel] je održao svoje prvo predavanje prošlog utorka — obavijestio me je o tome opširno. Kažu da je bilo dozlaboga bijedno.

Prema Clušovom pismu Weydemeyeru
od 3. maja 1853.

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

[London, 26. aprila 1853]

Dragi Cl.

Od mene si dosad morao primiti tri pisma^[574]. U prilogu šaljem jedan Jonesov »Paper«¹. U njemu je članak »Englichman« protiv »Times«-a^[575].

Ako *Kelnska otkrića* kao brošura još nisu štampana ili ako ih »Neue-England-Zeitung« neće »gratis« štampati, onda odustani, jer je sada prekasno.

Willich je pisao Hercenu (Rusu) da sve teče »famozno«, da postiže vrlo »velike rezultate« i da će se uskoro vratiti.

Gospodin *Hentze* je, dakako, ponovo aktivan u berlinskoj² stvari. On je kao Willich-Kinkelov agent svakako imao stare proklamacije i revolucionarne recepte. Njega su ti veliki ljudi odredili za vojnog komandanta Berlina.

Ovdašnji se rolinisti³ stide Rugeova proglasa o kome smo ih mi obavijestili. Ruge je posredovanjem eksfalčkog advokata, Ledruova eksposlužitelja i eksfrancuskog poslanika — *Savoyea* — nekađašnjeg prodavca njemačkih adjektiva — od Ledrua iznudio pismo. Ledru je u svakom slučaju pao dublje nego ikad.

Tvoj
K. M.

¹ »People's Paper« — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 104. — ³ pristalice Ledru-Rollina

45

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork[London] 26. aprila 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Weydemeyer!

Dvadeset prvog aprila o. mj. primio sam anonimno parče papira koje je *niže* dodano. To anonimno pismo stiglo je vlasnicima demokratskih gostionica Schärttneru i Göringeru. *Ja sam u njemu sadržana fakta ascertained*¹. Mislim (Schärtt[nera] i G[öringera] možeš poimence spomenuti), da stvar dadeš da se štampa s nekoliko napomena koje će Ti na Tvoj zahtjev iz Londona pismeno dostaviti. Gospoda Stieber i Goldheim su ovdje da »posreduju« između Kossuth-ove apokrifne barutne urote i berlinske afere². Iz onoga što slijedi razabrat ćeš kako »skrušeni« Hirsch i nadalje nastoji da bude »žrtva moucharderie«³. Samo ako tome nitkovu ne pode za rukom da u Berlinu stvori nove žrtve. Mislim da će mu taj slučaj potpuno slomiti vrat u Americi. Cluß će primiti ovo što slijedi u isto vrijeme kad i Ti. Tvoja su se 2 članka u »Reform«-i svima nama osobito svidjela^[572]. Pripazi samo da te Keller ne eksploatira, ne učinivši Ti adekvatnu protuuslugu u političkom utjecaju. Dakle, pismo koje je stiglo Schärttneru itd., glasi *doslovce* ovako:

»London, 21. 4. 53.

Obavijest

Nedavno su ovamo stigli policijski savjetnik Stieber i Židov Goldheim, policijski poručnik, oba iz Berlina.

Podaci

o Stieberu

stas srednji (oko 5 stopa)
Kosa: crna, kratka
Brkovi: isto takvi

o Židovu Goldheimu

oko 6 stopa
crna, kratka
isto takvi

¹ *provjerio* — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 104. — ³ aluzija na Hirschov članak *Žrtve špijunaže*

Boja lica: žuta i uvela.
Nosi tijesne tamne hlače, plavi kaput, platneni šešir koji se može sklopiti, i naočale.

žuta, lice podbuhlo.
Nosi crne hlače, svijetložuti kaput, crni šešir.

N. B. Idu redovito zajedno, a prati ih *Hirsch*, trgovački sluga iz Hamburga, *Haering*, bivši poštanski ekspeditor, iz Willichova rodnog mjesta.

Danas su Stieber i Goldheim održali konferenciju s Bangyom. S[tieber] ili G[oldheim] idu redovito svakog dana između 11 i 3 sata u prusko poslanstvo.«

«Times» objavljuje danas prisutnost Stieberta i Goldheima. Mnogo pozdrava Tebi i supruzi.

Tvoj
K. Marx

Budući da je razmetljivac Heinzen u svom listu »Volk« ponovo toliko drzak da se poziva na »čartiste« — koji hoće samo opće pravo glasa, a da se na komuniste i na mrske klasne razlike i ne obaziru — mislim da je još uvijek vrijeme da se u »Reform«-i objavi pismo Ernesta Jonesa upućeno Tebi^[576].

Marx Adolfu Clušu
u Vašington

[London, oko 14. juna 1853]

... Ipak valja replicirati¹, a to mogu najbolje treći¹⁵⁷⁷. Ti se onda ni u kom slučaju nećeš morati ustručavati da malko udeš u privatne odnose i da surovoj demokratskoj »duši« saopćiš nekoliko poraznih »anegdota« ...¹⁵⁷⁸

U odnosu prema »Reform«-i preporučujem Vam osim lukavosti une modération extrême². Taj mudrijaški filistar³ koji u Hesenu — a Heseni je bio njegov svijet — nije predstavljao ništa do demiurga toga svoga svijeta — stanovnika predgrada a koji se sada prenemaže kao da je oduvijek zastupao proletarijat na »materijalističkoj podlozi« — ta nasmiješena ništarija koja svoju lukavost i svojevrstu obazrivost prema strankama koje su prevršile svaku mjeru »potcrtava« pomoću salamonskih izreka — ta inkorporirana margina uz »Heisesche Korrespondenzen«; taj me, dakle, nitkov, dakako, ne zanima, on mi se gadi. Ali vi ste pomogli da se osnuje taj list. On izlazi u Njujorku. — U Njujork dolazi pola Njemačke na izložbu¹⁵²⁸. U Njujorku nemate drugog lista. Zar ne bi bilo nepolitično ako biste se odrekli Kellnera i njegovog lista? Na kraju Vi tim mamlazima činite uslugu. Prikazujte se kao da ste naivni. Pišite i dalje; ništa gore mu ne možete učiniti. Ne oslobadajte ga svog utjecaja koji mu je, kako se iz svega razabire, već vraški dozlogrdio. Učinite to kao pruski građani. Vlada i njezin Manteuffel uzalud se muče da bi se oslobodili prijateljstva tih građana. Ti se građani prenemažu kao da vjeruju u ustavnost svoje vlade, a le gouvernement est constitutionnel malgré lui-même⁴: takva je mudrost ovoga svijeta.

»Neue-England-Zeitung« jest i ostaje jednako nepouzdan. Gospodin Schläger, student neobične plitkosti, čovjek koji je uvijek obaviješten bolje od ostalih (à la Kellner, »le mieux est le plus grand ennemi du bien«⁵), dosadan u svojoj nadutosti. On je u svom pismu Pieperu zahtijevao da ja pišem listu »N.-E.-Z.« o nužnom prijelazu iz građanskog u komunistički način proizvodnje. — Građanin Marx, sa svojim razumom »koji shematizira i aran-

¹ odgovoriti — ² krajnju umjerenost — ³ Gottlieb Kellner — ⁴ vlada je ustavna protiv svoje volje — ⁵ »bolji je najveći neprijatelj dobroga

žira«, sposoban je, kaže, da riješi zadatak koji mu namjenjuje graĊanin Schläger; ali se graĊanin Marx mora odreći »svoga apstraktnog jezika« i pisati kao svi ostali itd. Dobri graĊanin Schläger, koji istovremeno piše Pieperu, neka samo ne napada (*on to redovito precrtava Pieperu*) graĊane Rugea i Heinzena, jer su hajcnovci »elita njegovih čitalaca« (iz toga se može zaključiti kakav mu je ostatak) i da su novine »N.-E.-Z.« bukvalno određene za to da postanu nasljedstvo čitalaca lista »Janus«. Veliki graĊanine Schläger! Od svih najveći Pompej! Ja sam i bez obzira na to savjetovao Pieperu da i dalje piše za Schlägera. Le motif est très simple⁶: Mi našim neprijateljima ne činimo nikakve usluge ako za njih pišemo. Tout au contraire.⁷ Mi im nikako ne možemo gore podvaliti . . .

Prema Cluĝovom pismu Weydemeyeru
od 28. juna 1853.

⁶ Motiv je vrlo jednostavan. — ⁷ Baš naprotiv.

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

[London] 15. septembra 1853.

... Danas sam primio Tvoj dopis iz Kvibeka u posljednjem broju lista »Reform« i kelnerovsku apologiju istog onog Poeschea koji u listu »Neu-England-Zeitung« od 3. septembra, koji mi je istovremeno stigao, pravi neslane would-be-viceve¹ na račun smiješnih »sovljaga«, »klasnih boraca«^[579]. Otkako si mi posebno slao primjerke lista »Reform«, ponovo sam primao baš njih redovito; »Tribune« naprotiv nisam primao redovito, što je za mene važno. Tako mi, npr., nedostaje članak u kojemu citiram² izmjenu diplomatskih nota o Danskoj, i članak³ u kojemu karakteriziram odnose zemljišnog vlasništva . . .

Mislim da je došlo vrijeme da u polemici uzmete novi zalet i da se počupate s tim neukusnim Goepp-Poeschima koji su izmislili *materijalno shvaćanje*, a *njihov* je materijalizam, materijalizam najprosječnijeg građanina. Protivnici postaju drski, — to je fakt koji u krajnjoj liniji, u vrijeme »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« nije bio moguć. Studiozus Schläger, koji je za vrijeme revolucije od 1848. više ili [manje] odmaglio i svoj genije na malo krčmio u Americi, još mi uvijek uporno šalje svoje »N.-E.-Z.«, vjerojatno radi toga da mi ad oculos⁴ demonstrira kakvi su oni junaci. Skoro da nikad nije postojao takav listić u kojemu su se glupost i taština tako ujedlnile s razmetljivošću?

Kellner je odviše mlitav, on, čini se, ne razumije da je polemika potrebna svakom dnevniku sve dotle dok se mora struggle⁵. Osim toga, taj nesretni instinkt da uvijek hvali svoje neprijatelje 2 dana prije nego što će ga počastiti udarcima nogu. Kako Heinen, tako Poesche, koji uz put u svom jadnom članku o cirkulaciji novca, prodaje znanja iz leksikona . . .

Meni ne bi ni u kom slučaju odgovaralo nikakvo gibanje prije nego što bih to želio (mislim da u proljeće počinje commercial downfall⁶, kao 1847). Uvijek sam se nadao da će mi prije toga još poći za rukom da se na nekoliko mjeseci povučem u osamu

¹ kalambure — ² K. Marx, *U donjem domu* — *Štampa o istočnom pitanju* — *Carev manifest* — *Danska* — ³ K. Marx, *Pitanje rata* — *Bujica pitanja u parlamentu* — *Indija* — ⁴ zorno — ⁵ boriti — ⁶ trgovinska kriza

i dovršim svoju *Ekonomiju*⁴⁹¹. Čini se da u tome neću uspjeti. Dosadilo mi je stalno piskaranje za novine. Ono mi oduzima mnogo vremena, cepka ga, a na kraju ipak ništa. Ma koliko bio nezavisan, čovjek je ipak vezan uz list i uz njegovu publiku, naročito ako prima honorar u gotovu kao ja. Čisto naučni rad je nešto posve drugo, a čast da figuriram pokraj jednog A. P. C.⁷, jednog lady-korespondenta i jednog metropolitana nije certainly⁸ nešto na čemu mi treba zavidjeti.

Carl Wilh[elm] Klein (iz Solingena, radnik) zamolio me da ga povežem s vama. Njegova adresa glasi . . . On je čestit čovjek. Osnovao je jedno radničko društvo, a list »*Gradaus*« je, kako mi piše, došao pod njegov utjecaj²⁹⁶¹. Pieper mu odavde piše, te ako Ti to vrijeme iole dopusti moraš iz Vašingtona poduprijeti.

Otac Blind nastavlja svoje . . .⁹ članke u »N.-E.-Z.« s mnogo patosa i čestita sebi i svom izdavaču i vice versa¹⁰ na nečuvenim uspjesima koji moraju uliti poštovanje Brüggemannu iz lista »Köln-[ische] Z[eitung]«.

Danas pišem samo nekoliko redaka. Nije bilo nikakvih events¹¹. Samo što je Cholera morbus¹² ušla u London.

Tvoj
K. M.

Prema Cluðovom pismu Weydemeyeru
od 3. oktobra 1853.

⁷ Pulszky (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99) — ⁸ zacijelo — ⁹ umetnuo Cluð: nečitljivo. — ¹⁰ obrnuto — ¹¹ događaja — ¹² kolera

48

Marx Karlu Blindu

u London

[London] 26. sept[embra] 1853.
28, Dean Street, Soho

Dragi Blind,

Vijest o badenskoj podlosti¹ iznenadila je moju ženu i mene, premda se odande nije moglo očekivati ništa dobro. Budi uvjeren u naše najdublje simpatije za sve što se tiče Tebe i obitelji.

Quant à² Jones, bojim se da je otputovao. Nisam ga vidio već više tjedana. Pokušat ću, međutim, još danas da saznam je li otputovao ili nije i je li primio Tvoje pismo. Sutra ćeš čuti nešto poblize. S najljepšim pozdravom kuće kući

Tvoj
K. M.

Ja bih već odavno izišao, ali se uvijek umiješalo mnoštvo petites misères³.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 128. i Drugi deo, pismo br. 49. -

² Što se tiče - ³ sitnih neugodnosti

Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork^[580]

[London, početkom oktobra 1853]

... Blind odjednom primjećuje da je pitanje noža i viljuške jednako važno kao i, južnonjemački shvaćeno, tursko pitanje. Ti znaš da je taj gospodin postao vrlo otmjen, vrlo homme d'état¹, vrlo visoka emigracija i da je u povodu jednog Pieperova članka — brzopleto nadrljanog, što ga jedan beskućnik s nogu nije ni mogao drukčije isfabricirati, a da ne dolikuje listu »Neu-England-Zeitung«, u kojem Pieper ismijava Rusiju — pustio u promet u novinama »Neu-England-Zeitung« ništa manje nego 3 članka u 2 mjeseca, bratimeći se (stara ljubav ne rđa) s Heinzenom itd. Tako je bio u napetim odnosima s nama. Kad kažem »s nama«, izuzimam gospodina Lupusa, koga su, dakako, njegove »Morning Advertiser«-ske simpatije vukle prema Blindu i koji je uopće onedavna potvrdio svoju osobinu da na svoje tzv. partijske prijatelje reži, a s političkim filistrima simpatizira. Prije nekoliko dana pojavio se, dakle, gospodin Blind ponovo da mojoj ženi preda jedno pismo za Cluša, tj. za Wolffa, koji mu je napisao nježno oprostajno pismo, pozvao ga na dopisivanje i ostavio mu Clušovu adresu. Moja žena ga je, dabome, poučila da Engleska zasad još daje utočište velikom prijatelju Turaka^[581]. Ali to, naravno, nije ni bio razlog zašto je došao falstafovski naduti eksprijatelj. Baudenski sud je sekvstrirao svu imovinu djece iz prvog braka (2. je sklopljen u 13. arondissment²) dok svu djecu ne izruče u Njemačku Židovima koji ih žele odgajati u judejskoj vjeri. Tako je gospodin Blind spao na $\frac{1}{4}$ svojih prihoda ili prihoda svoje žene, i sad mu, čini se, ipak dolazi u obzir »pitanje noža i viljuške«, prije nego što padne odluka u turskom ratu i prije nego što se na Petrograd izvrši juriš. U takvim okolnostima, i budući da mu je potrebna pomoć advokata Jonesa (Ernesta), sjetio se ponovo da ja postojim, što meni, dakako, vraški laska.

¹ državnik — ² okrug Pariza

50

Marx Karlu Blindu
u London

13. oktobra 1853.
28, Soho, London

Dragi Blind,

Neposredno poslije Tvoga posjeta pošao sam k Freiligrathu da mi njegovim posredovanjem bude diskontirana mjenica. F[reiligrath] je na taj prijedlog pristao, ali ga do ovog trenutka još nije mogao ostvariti jer njegov principal¹ — koji mu je za to potreban i čiji se povratak očekuje već 8 - 10 dana — još nije stigao. I tako sam sans sous², premda moram dobiti oko 30 £. Za nekoliko dana mora, međutim, ta govornija biti gesettled³.

Budući da još nisam mogao unovčiti svoju mjenicu, obraćao sam se na druge strane da bih Ti odmah mogao poslati 1 £, ali sam svugdje bio odbijen.

Moraš se, dakle, zajedno sa mnom, još nekoliko dana strpjeti; Ti zacijelo ne sumnjaš u to da mi ne može biti ništa neprijatnije, nego što tu stvar baš sada ne mogu odmah urediti.

Quant à⁴ Jones, ja ne mogu da shvatim, o čemu se radi. Otkako si ovdje, bio je dvaput kod mene i uvjeravao me je da Ti je pozitivan odgovor napisao. Njegova osobina nije da laže u *takvim* stvarima. Je li možda njegovo pismo zaplijenjeno? Sutra će opet doći, pa neka Ti piše u mojoj prisutnosti. Ja ću onda sam odnijeti pismo na poštu. Otputovat će sutra.

Najsrdacnije pozdravljam Tebe i suprugu.

Tvoj
K. Marx

¹ Oxford — ² bez groša — ³ uredena — ⁴ što se tiče

51

Marx Adolfu Clušu

u Vašington

London, sredinom oktobra 1853.

... Od Ariosta do Kleina velik je skok ili, što više, velik pad, i povrh toga casus obliquus¹. Otac Klein mi — dakako, nije pisao ni riječi o svojim nedaćama i razmiricama, već me moli da ga preporučim Weyd[emeyeru] i Tebi. Ja, u svom odgovoru (Pieper mu, quant à vous², nije pisao ni jednog retka), nisam, dakako, pisao ni jedne jote koja bi W[eydemeyera] prikazala kao prijatelja koji to nije ili u najmanju ruku kao sumnjiva prijatelja — kako da mi takva podlost i na pamet padne? Nikad nisam, ni pijan ni trijezan, davao izjave da su radnici dobri samo kao topovska hrana, iako smatram da je raja, u koju se, čini se, by and by³ ubraja i Klein, jedva dovoljno dobra i za to. Ti ćeš s malim Kleinom postupati diskretno; on zaista ima utjecaja na solingenske radnike, koji su najbolji u rajnskoj provinciji, pa će nam stoga još ustrebatu in time of action⁴. S listom »Gradaus« je svršeno jer ne plaća, a Pieper je pao na odviše niske grane da bi za nj pisao besplatno.

U pogledu lista »Reform« vidjet ću na što se drugi mogu naterati. Jedini od koga se može očekivati podrška — jest Engels. Crveni Wolff⁵ je oženjen čovjek i sitni prodavač household words⁶ kod Prutza, Cutzkowa i Cotta, koji nisu sada za nas vrijedni ni marjaša. Lupus⁷ ne piše; tako je tvrdoglav da se neprilika s W[eydemeyerovom] »Revolution« više s njim ne može izgladiti. Dronke, sada trgovački pomoćnik, lijen je kao kakva grizeta. Weerth je već gotovo godinu dana na nekom trgovačkom putovanju sjeverom i jugom Amerike. Engels ima zaista prepune ruke posla; ali budući da je pravi univerzalni leksikon, sposoban za rad u svakom času dana i noći, pijan i trijezan, oran za pisanje i poimanje, kao davo, od njega se u ovoj stvari ipak može nešto očekivati...

Heinzenovo junačko djelo slatko me je nasmijalo^[582]. Ako vam se još koji put pruži prilika da postrizete toga momka, pokažite mu, koristeći njegovo grubo neznanje, kako taj nesretnik

¹ kosi pad — ² što se tebe tiče — ³ malo-pomalo — ⁴ kad dode vrijeme za djelovanje — ⁵ Ferdinand Wolff — ⁶ tričarija — ⁷ Wilhelm Wolff

s prevelikom mukom hvata fraze svojih protivnika onda kad su one već trule i odstajale. Sjajno je kako se taj zvekan trsi da stekne dostojanstvo, a onda dobije udarce pesnicom. To takvom momku neće nauditi!

Ti ruski psi, ma koliko da ih ne smatram opasnim za Evropu, nama će Nijemcima proketo zabiberiti. Mi sjedimo usred kaše između Kalmika i crapauds⁸ . . .^[583]

Ruge je najprije tjedniku »*Herold des Westens*« a zatim listu »N[eu] E[ngland] -Z[eitung]« poslao svoj pamflet protiv kojekakvih komunista, ali ga ovaj nije štampao. O gradanine Schläger, gradanine Schläger! Tu je Jacobyjeva prisutnost ipak bila korisna. — Samo se nemojte kompromitirati s Dulongom, »protestantskim Lamennaisom s Lineburške stepe«. Silno sam radoznao hoće li taj općepoznati Rugeov alter ego⁹ poslati Heinzenu traženu burgiju. Tada će »*Reform*« još jednom biti blamirana, ako ne budete oprezno kormilarili . . .

Prema Clufovom pismu Weydemeyeru
od 2. novembra 1853.

⁸ Francuza — ⁹ drugo »ja«

52

Marx Adolfu Cluĝu

u Vaŝington

[London, sredinom novembra 1853]

... Što se lista »*Reform*« tiĉe, vidjet ću što mogu učiniti u Njemačkoj i u Parizu. Pieper je sada u *sluĝbi* od 9 sati ujutro do 8 sati uveĉer u Cityju. Dakle, ima malo vremena pokraj dopisa za »Union«. On će neŝto učiniti. Ako bude trebalo plaćati u *novcu*, ja sam za to da Eccarius prvi dobije neŝto, da ne mora povazdan krojiti. On će sada prema dogovoru sa mnom redovito slati dopise. Pobrini se, da on po mogućnosti *neŝto* dobije. Što se tiĉe njegovih francuskih članaka, Jones nije nastavio da ih štampa^[584], a nije ni meni vratio rukopis koji se, dakle, dans ce moment¹ ne može dobiti, jer je Jones na agitacijskom putovanju. Ja sam mu, međutim, o tome pisao. Pozvao sam i H[eisea] na suradnju. Mnogovrsnost je dobra stvar, pa mislim da će se H[eise] u ophođenju s nama izmijeniti nabolje. Engelsa sam zamolio da pozove Lupusa i Dronkea. Od toga vjerojatno neće biti mnogo koristi. U Lupusa — u tom žalosnom interregnumu — starost i navike neženje kad su ujedinjeni, vode u zlo.

Willichovu poparu^[314] koju mi je spremio još nisam vidio. Ratne vijesti zaokupljaju gotovo svu pažnju, pa ĉovjek i ne nalazi toliko vremena da misli na velikog Willicha. Usprkos elektriĉnom telegrafu stiĝu news vrlo neuredno, u parĉadima i kasno, a osim toga niŝta što nije proŝlo kroz ruke beĉke policije; dakle cenzurirano. Vijesti iz Carigrada, prirodno, da stiĝu kasno. Junaci demokracije naoruĝavaju se za pohod. Loŝ znak za Turke.

Quant à² Willich, ja bih htio, koliko je to god moguće, da budem poŝteden od liĉnih izjava i, ako me zapadne, samo na kraju u feljtonu lista »*Reform*« dadem psiholoŝku — ali, još bolje, fenomenoloŝku — žanr-sliku o »obliku svijesti« toga prljavog poŝtenjaka.

Proŝlog utorka primio sam zajedno s Tvojim pismom i *Kleinovo* pismo, i moram reći, napisano je najljubaznije, duhovito, superiorno. Piŝe mi da će i on dati izjavu protiv Willicha, jer on toga ĉovjeka može utjerati u laĝ za sve ono vrijeme što ga je proveo u Londonu. Kleinova je fiksna ideja — da vi s njim postupate vrlo visoka. Pokuŝat ću da izgladim te diferencije.

¹ ovog trenutka — ² Što se tiĉe

S listom »*Tribune*« se možda stvar mogla najspretnije izvesti tako kao da se mogao »prepoznati moj stil«⁽⁵⁸⁵⁾. S člankom o Palm[erstonu]³ mnogo sam porastao u Urquhartovim očima. Kao pomoć poslao mi je više knjiga — koje ja, međutim, poznajem⁽⁵⁸⁶⁾. . .

Prema Clušovom pismu Weydemeyeru
od 7. decembra 1853.

³ K. Marx, *Lord Palmerston*

1854

53

Engels uredniku lista »Daily News«
 H. J. Lincolnu
 u London
 (Koncept)

7 South Gate, Mančester
 30. marta 1854.
 St. Mary's

Gospodine,

Nadam se da neću pogriješiti ako pretpostavim da bi Vam u ovom trenutku ponuda moje suradnje u *vojnom dijelu* Vaših novina dobrodošla čak i onda ako osoba koja nudi svoje usluge sada nije u aktivnoj službi i ako je, povrh toga, stranac.

Pretpostavljam da glavna stvar treba da bude — stvarna kvalifikacija te osobe. Što se toga tiče, ništa je ne može prikazati bolje nego pola tuceta članaka na različite vojne teme koje možete pokazati bilo kojem autoritetu za vojna pitanja, ako smatrate da je to poželjno. Što veći autoritet, to bolje. Meni bi bilo deset puta milije da me ocijeni Sir William Napier nego neki podređeni martinet¹.

Ipak ne mogu očekivati da biste se u vezi sa mnom mogli zadovoljiti samo s jednom proverom, ako o meni ne biste saznali i nešto više. Dopustite stoga da Vam saopćim da sam svoje vojničko školovanje proveo u pruskoj artiljeriji koja je, mada nije onakva kakva bi mogla biti, ipak dala ljude koji su »tursku artiljeriju učinili jednom od najboljih u Evropi«, kako se izrazio naš prijatelj Nikolaj. Kasnije mi se pružila prilika da sudjelujem u borbama u vrijeme ustaničkog rata u Južnoj Njemačkoj 1849. Mnogo godina proučavanje vojne nauke u svim njezinim granama bilo je jedno od mojih glavnih zanimanja, a uspjeh koji su postigli moji članci o mađarskoj vojni¹⁸⁵¹, objavljeni tada u njemačkoj štampi, potvrđuju moje uvjerenje da nisam uzalud studirao. Po-

¹ strogo pretpostavljeni (prema francuskom generalu Martinet-u pod Louis-om XIV)

znajem više ili manje većinu evropskih jezika, uključivši i ruski, srpski i donekle rumunjski. To mi pruža mogućnost da iskoristim najbolje izvore informacija, a moglo bi Vam možda korisno poslužiti i u drugom pogledu. Koliko sam sposoban da pravilno i vješto pišem engleski, to, dakako, moraju pokazati sami moji članci. Rado ću se odazvati zahtjevu da Vam o sebi dadem i svako drugo željeno obavještenje, ali ga možete i inače dobiti od Vašeg suradnika u pitanjima obrazovanja, dr Wattsa, s kojim se poznajem već više od deset godina.

Već sam ranije pomišljao na to da Vam uputim takvu ponudu, ali sam mislio da Vas to pitanje možda neće zanimati, dok rat zaista nije bio objavljen i dok je sva *kritika* dunavske strategije bila ograničena na duboko obrazložene rasprave o tome koliko u vezi s neshvatljivim zbivanjima u Bugarskoj valja zamjeriti lordu Aberdeenu, a koliko Omer-paši. Sada je stanje drukčije. Lokalni rat može biti samo *simulacrum*² rata; evropski rat mora biti realnost. Osim toga priznajem da me je od toga odvrćao još jedan razlog. Tada još nisam imao potrebnih karata, planova i specijalnih informacija o bojištu i o zaraćenim stranama, kojima danas raspolazem, i bilo bi mi vrlo neugodno da Vam pošaljem ma samo i jedan jedini redak koji se ne bi osnivao na najboljim informacijama koje mogu biti dostupne.

Moja odsutnost ne samo od bojišta, nego (barem u ovom trenutku) i od zgrade Vaše redakcije ocrta prilično jasnu granicu one vrste priloga koje bih Vama mogao ponuditi. Bili bi svedeni na prikazivanje onog dijela ratnog poprišta na kojem se upravo sada odvijaju borbene aktivnosti; na konstatacije i primjedbe u pogledu vojne organizacije, snage, izgleda na uspjeh i vjerojatnih operacija zaraćenih vojski; na brižljivu ocjenu održanih okršaja i, od vremena do vremena, na *résumés* (da se poslužim francuskom riječi) o operacijama koje se odvijaju u toku otprilike jednog mjeseca ili šest tjedana, već prema događajima. Budući da je za sticanje tačnog suda potrebna potpuna informacija o onome što se zaista zbilo, ja bih se u svojim izvještajima vrlo rijetko oslanjao samo na depeše, nego bih uglavnom morao sačekati dok ne stignu vijesti koje više ulaze u pojedinosti; gubitak jednog ili dva dana bio bi tako manje važan, ako bi zbog toga moji prilozi bili bolji; stoga bi moja prisutnost u Londonu, barem isprva, mogla biti nepotrebna. Ako biste željeli da svoje priloge proširim na širi krug, ja ne bih protiv toga imao nikakve primjedbe, pa očekujem Vaše prijedloge.

Za slučaj da blagonaklono prihvatite moju ponudu, bio bih možda u takvu položaju da za nekoliko mjeseci posve preselim

² *obmana*

u London; od toga vremena mogao bih Vas, ako želite, jednom prilikom posjetiti radi razgovora.

Što se tiče politike, ja bih je s vojnom kritikom miješao koliko god manje bude moguće. U ratu postoji samo jedna prava politička linija: upotreba što veće brzine i energije da se neprijatelj pobijedi i prisili na pokoravanje uvjetima pobjednika. Ako savezničke vlade to učine, ja ću se s tim složiti, ako vojskovođama sputaju ruke i začepi usta, ja ću se izjasniti protiv toga. Ja zaista želim da Rusi dobiju čestite batine, ali ako se budu dobro borili, bit ću dovoljno vojnik da im to i priznam. Inače ću se držati načela da vojna nauka nema posebno političko mišljenje kao ni matematika i geografija.

A sad prijedimo na praktične prijedloge. Ja ne očekujem da će Vam priloženi opis Kronštata³ dati predodžbu o onome što možete od mene očekivati. Ali ako imate dojam da bih Vašim novinama mogao biti koristan u nekom određenom smislu, mogao bi se sklopiti prethodni sporazum, prema kojemu biste Vi imali puno pravo da moju suradnju otkazete ako bi Vam se činila neprikladnom, a meni bi bila zajamčena nagrada za svaki rad kao i naknada troškova. Vama je vjerojatno poznato da čovjek, ako želi da piše o vojnim operacijama, mora raspolagati mnoštvom skupih karata i knjiga za koje bi valjalo priznati primjerenu svotu na račun troškova.

Predlažem, dakle, da Vam pošaljem niz rasprava koje pružaju opsežan pregled kopnenih i pomorskih snaga Rusije, njihove organizacije, njihove sadašnje načine i djelotvornosti (ukoliko se to može saznati), kao i vojnički prikaz bojišta, operativnih i odbrambenih linija na Baltičkom moru, na Crnom moru, na Dunavu i na poljskim granicama, uključujući i sistem utvrđenja. Priloženi članak o Kronštatu bio bi jedan iz te serije i mogao bi se zadržati dok ne dođe na red. Uvjeravam Vas da je moja informacija o tom pitanju prvorazredna i uzeta isključivo iz štampanih (a ne iz bilo kakvih misterioznih) izvora. Mogao bih svakog tjedna slati po jedan članak, recimo od jednog ili dva stupca, pa i više, ako se zaželi.

Ako biste taj postupak smatrali odviše sistematskim, mogao bi poslije članka o Kronštatu doći sličan članak o stalnim utvrđenjima Sevastopolja i o drugim utvrđenim ruskim lukama (ukoliko se uzmognu pribaviti podaci) i, kao dodatak, nekoliko napomena o šansama za napade s morske strane na kopnene baterije, koje proizlaze iz povijesti i iz najboljih teoretskih izvora, kao što je knjiga sir Howarda Douglasa⁴.

³ F. Engels, *Kronštatska tvrđava* — ⁴ H. Douglas, *A Treatise on naval gunnery* I izd., London 1820.

Ako želite rasprave, o vojnim djelima, mogao bih i to preuzeti. Na primjer o djelu *Rusko-turske kampanje* od pukovnika Shesneyja; o toj sam knjizi, smijem reći, snabdjeven izvrsnim materijalom.

Završavam ovu epistolu, koja se zaista otegnula, time što Vam predlažem još nekoliko primjedaba u pogledu važnosti ili, još bolje, nevažnosti prijelaza Rusa preko Dunava; stavit ću Vam ih na raspolaganje, čim to budete zahtijevali.

Ako Vas zanima moja ponuda, bit će mi drago ako od Vas što prije dobijem nekoliko redaka, da bih se odmah mogao dati na posao.

U međuvremenu ostajem itd. itd.

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf

London, 6. aprila 1854.
(adresu poznaješ)

Dragi Lassalle!

Tvoje sam pismo od 7. marta u redu primio. Moram Ti saopćiti nekoliko primjedaba, prvo na Tvoje vojne, i drugo na Tvoje diplomatske Views¹.

Radnička biblioteka

ad 1.² Na moju primjedbu u vezi s Enosom i Rodostom odgovaraš — u tom pogledu u suglasnosti s engleskim vladinim listovima — da se Carigrad može štiti. Ako ga ne zaštitite dvije flote u Crnom moru i dunavska armija, neće ga zaštititi ni 100 000 Francuza i Engleza. Dakako, ja ne poričem da ih je iz Rodosta lakše prebaciti prema Sevastopolju ili Odesi negoli s Malte ili Tulona.

Pretpostavka da bi Austrijanci provalivši u Srbiju bili »za ledima turske dunavske armije«, nije, čini mi se, posve tačna. Austrijanci se moraju prebaciti preko Dunava kod Beograda jer ne mnogo niže, ili pak ići preko *Mehadije* po lijevoj obali da bi stigli u Vlašku. U prvom slučaju stajali bi u *produženju* linije turskog lijevog krila, u drugom njemu *sučelice*. Jasno je da Kalafat i Vidin, osim posade koja ondje ostaje, moraju biti napušteni, ali ne i to da je to lijevo tursko krilo izgubljeno i da se njegovi ostaci moraju povući na liniju Šumle. Au contraire³ prava je taktika Austrijanaca da odmah marširaju preko Niša prema Sofiji, to jest prava taktika Turaka bi bila da se i oni od Vidina *takoder* povuku prema Sofiji. Budući da je njihov put kraći, oni će biti tu *prije* Austrijanaca, pa se mogu zadržati na Balkanu ili se vratiti u Jedrene.

Ako bi se Austrijanci dali zavesti da marširaju na Vidin, Turci bi ipak išli prema Sofiji. To odvajanje od Omer-pašina glavnog korpusa ne znači tada mrvljenje snaga, jer novi neprijatelj zahtijeva novu liniju operacija Jedrene-Sofija-Beograd-Vidin. Tursko lijevo krilo postaje, dakle, *samostalna* armija.

Ako bi se usprkos svemu tome ostvarilo ratno vodstvo koje si Ti pretpostavljao, tada repliciranje na Šumla-liniju ne bi ništa pomoglo, jer bi ona napuštanjem *glavne ceste* od Beograda prema

¹ stanovišta — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150. — ³ tome nasuprot

Carigradu već bila zaobidena i baš naprotiv tek tada morala biti napuštena glavom bez obzira, da bi se kod *Jedrena* skupile sve rezerve i odande napredovale protiv prvog neprijatelja koji bi prešao preko Balkana.

*ad 2. ad vocem*⁴ Palmerston. Tvoje mišljenje o Palmerstonu jest ono koje prevladava na Kontinentu i u većini liberalnih masa engleske publike. Za mene je savršeno neosporno da je Palmerston — kome je en passant kneginja Liven 1827. poplačala dugove, koga je princ Liven 1830. doveo u Foreign Office⁵ i protiv koga je, kao na opasnost, Canning opomenuo na svojoj smrtnoj postelji — ruski agent. Do toga sam rezultata došao na temelju najsavjetnijeg i najbržižljivijeg ispitivanja čitave njegove karijere, i to na temelju *Blue books Parliamentary Debates*¹³⁰⁹ i na temelju izjava njegovih vlastitih diplomatskih agenata. Taj posao nije nipošto bio zabavan, a zahtijevao je osim toga i mnogo vremena, ali se isplatio utoliko što sadrži ključ za tajnu diplomatsku povijest posljednjih 30 godina. — (En passant. Nekoliko mojih članaka o Palmerstonu u *«Tribune»* ponovo je preštampano u Londonu u 50 000 primjeraka kao posebni pamfleti⁶.) — Palmerston nije genije, genije se ne upušta u ovakve uloge. Ali je on jedan od najvećih talentata i savršeni taktičar. Njegova vještina se ne sastoji u tome što služi Rusiji, nego u tome što se, služeći njoj, afirmirao u ulozi «truly English minister»¹⁵⁸⁷. On se od Aberdeena razlikuje samo u tome što Aberdeen služi Rusiji jer je ne razumije, a Palmerston služi Rusiji bez obzira što je razumije. Prvi je stoga otvoreni pristalica, a drugi tajni agent Rusije; prvi besplatno, drugi za novac. Čak ako bi se sada i htio okrenuti protiv Rusije, on to ne bi mogao učiniti jer je u njezinim rukama i, jer bi se morao bojati da će u Petrogradu biti svakog časa žrtvovan. To je čovjek koji je 1829. optužio Aberdeena da njegova politika nije dovoljno ruska, to je čovjek kome je Robert Peel u House of Commons⁷ rekao da ne zna čiji je on predstavnik, čovjek koji je 1831. žrtvovao Poljake, koji je 1833. Porti nametnuo ugovor Unkiar-Skelessi⁸, koji je 1836. prepustio Rusiji Kavkaz i ušće Dunava, koji je ostvario ugovore od 1840. i 1841. i novu Svetu Alijansu protiv Francuske, čovjek koji je vodio avganistanski rat u interesu Rusa, koji je 1831, 1836, 1840. pripremio prisajedinjenje Krakova Austriji da bi 1846. protiv toga — protestirao¹⁵⁸⁸ itd. Gdje je god imao svoje prste, djelovao je protiv engleskih trgovačkih interesa pod izgovorom da ih zaštićuje. Tako u napuljskom sumpornom pitanju¹⁵⁸⁹. Osujećivao je trgovačke traktate s Francuskom koji

⁴ što se tiče — ⁵ ministarstvo inostranih poslova — ⁶ K. Marx, *Lord Palmerston*, članak III, IV, V (posljednja dva bila su obuhvaćena jednom brošurou) — ⁷ Donjem domu — ⁸ Hunkiarskeleski

su već bili doprli do tačke da budu ratificirani. To je čovjek koji je predao Italiju i Mađarsku. Bilo bi objašnjivo da je djelovao samo protiv revolucionarnih nacionalnosti, ali je on u pitanjima kad se radilo o isključivo engleskim interesima te interese uvijek na *najrafiniraniji* način izdavao Rusiji. Uostalom, ljudi su ga ovdje počeli razumijevati. Očekujući Tvoje skorašnje vijesti

Tvoj
K. M.

55

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf28, Dean Street, Soho, London
1. juna 1854.

Dragi Lassalle!

Posljednja dva ili tri tjedna bio sam ozbiljno bolestan a i troje djece¹ su napale ospice, od kojih su se upravo oporavila, tako da se sva kuća pretvorila u jedan lazaret. Iz kuće izlazim tek dva dana, a kako sam najviše trpio od glavobolje i kako me je svaki razgovor zamarao, nisam u to vrijeme primao nikakvih posjeta. Otuda i to da sam o djelima i namjerama emigracije saznavao malo ili ništa. Mazzini je, kako vjerojatno znaš, u Švicarskoj inkognito. Iz pisama iz Vašingtona znam da se emigracija još uvijek predaje iluzijama. Povjerljive vijesti što ih gospoda odavde šalju u Ameriku, doplivaju do mene jednim vašingtonskim kanalom.

Možda ću u idućem pismu biti à mème² da Ti o gibanju emigracije dadem detaljna objašnjenja.

Weerth je sada u Kaliforniji. Pronosi se glas da se upravo sprema na ženidbu s nekom gospodicom Worbs ili Worms iz Hamburga, kćerkom jednog svog bivšeg principala.

Čak se i »Times« u neku ruku dobro zabavljao na račun »kelnskih trickers«³ u Londonu koji stoglasno urlaju — urlaju ispred Engleza:

»Moja se duša tiho talasa
Zvucima ljupkim«⁴

ili »ja sam osamljen, ali ne sâm«⁵ i još koješta tome slično.

Što se tiče *Palmerstona*, koji sada napinje sve svoje živce da bi u svoje ruke dobio svu ratnu administraciju, ali u pilovskom Duke of Newcastle nailazi na suparnika — od kojih članaka što sam ih napisao za »*Tribune*« štampani su ovdje samo prvi kao brošure⁶. Ja sam sâm spriječio daljnje objavljivanje jer su se u istoj seriji *Political Fly-Sheets*^[390] pojavili i Urquhartovi pamfleti, a ja ne bih htio da se ubrajam u sljedbenike toga gospodina s kojim

¹ Jenny, Laura i Edgar Marx — ² u takvu položaju — ³ lupeža — ⁴ H. Heine, *Novo proljeće*, pjesma VI — ⁵ Stih iz drame P. A. Wolffa, *Precioza*, čin II, scena 2 — ⁶ K. Marx, *Lord Palmerston*, članak III, IV i V (dva posljednja bila su obuhvaćena jednom brošuroum)

imam zajedničku samo jednu tačku, mišljenje o P[almerstonu], a u svima sam ostalima njemu dijametralno oprečan, kako se to pokazalo odmah prilikom našeg prvog susreta.⁷ On je romantični reakcionar — Turčin, i htio bi sav Zapad svesti na tursku mjeru i strukturu. Odustao sam od toga da Ti pošaljem ono malo sitnih brošura jer su troškovi otpreme baš za male pakete nerazmjerno veliki. Što se, međutim, same stvari tiče, Ti si posve u pravu što ostaješ pri svom mišljenju sve dotle dok ga ne izmijene sasvim nedvosmislene činjenice. Ono što je izazvalo moje mišljenje nije ova ili ona pojedinačna činjenica — svaka pojedinačna činjenica dopušta raznolika tumačenja — već isprepletenost svih koraka toga čovjeka zajedno, suvislost njegova djelovanja od 1829. naovamo. U tome sam otkrio suglasan plan koji u različitim i često na izgled protivurječnim oblicima teži uvijek za istim ciljem, koji je jednakomjerno izveden s jednakom suverenom superiornošću.

Što se tiče tačaka što ih specijalno navodiš primjećujem:

1. *Pacifico-Expedition*^[225]. U djelu bivšeg Palmerstonova sekretara poslanstva u Ateni — 1836. — to jest u *Diplomatic history of Greece* od mr Parisha, naći ćeš ponajprije dokaz da je P[almerston] od 1830. činio sve da bi Grčku pretvorio u rusku provinciju. Pacifico-ekspedicija bacila ju je na kraju posve u ruke Rusije. Ona mu je, u isto vrijeme dok ju je P[almerston] u Engleskoj popularizirao, dopustila da iste godine s Prunovom sklopi u ruskom interesu sastavljeni ugovor o danskom pravu nasljedstva koji je 1852. dobio samo svoje ostvarenje^[590]. Ako se P[almerston] u toj stvari — grčkoj — pošto je proizveo potrebnu sumu mischief⁸, nije okomio na Francusku, to njegovo popuštanje bilo je samo »diplomacija« protiv engleskog naroda. Listovi koji su prema njemu bili neprijateljski raspoloženi počeli su već isticati da je 1840. pretvorio Englesku u saveznika Rusije i u suparnika Francuske.

2. Priznanje coup d'état^[51]. Potrebno da bi Bonaparta uvukao u svoje zamke. Na isti je način ranije ostvario četvorni savez u vezi sa španjolskim nemirima, da bi Louis-Philippe-a zagnjurio u blato^[591].

3. Instrukcija od 19. juna 1839. — govori sva u prilog moga mišljenja. Nije iz Londona, nego je iz Pariza proizišao prijedlog da se Rusiji ni u kakvim okolnostima ne dopusti da u djelo provedu ugovor Unkiar-Skelessi⁹[598] (koji je, uzgred rečeno, proizvod gospodina P[almerston]). Dokaz — jedna Soultova depeša comte de Bourqueneyju od 30. maja 1839. Isto tako od 17. juna 1839. itd. Palmerston, koji se prenemagao kao da vjeruje da sul-

⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi dio, pismo br. 145. — ⁸ nedaća — ⁹ Hunkiar-Iskelessi

tan *želi* da ugovor Unkiar-Skelessi bude ostvaren i da se Rusi nadu u Carigradu, šalje 19. juna depešu erlu Granville-u u Pariz, priloživši svoje »proposed instructions to the Admiral¹⁰, Sir Robert Stopford« od istoga dana, u kojima među mnogim drugim dvo-smislenim i neukusnim propozicijama zahtijeva od admirala eventualno »to force the passage of Dardanelles«¹¹. Soult upozorava s velikim bon sensom¹² P[almerstona] (vidi depešu erla Granville-a vikontu P[almerstonu], Pariz, 28. juna 1839) da njihov prijatelj nije sultan, već Rusija; da je to forsiranje Dardanela neukusno i da je posve dovoljno ako engleski i francuski poslanici u Carigradu zahtijevaju od sultana — *koji ništa drugo osim toga i ne želi* — odobrenje da ujedinjena flota uplovi u Dardanele. P[almerston] se tome ne može ničim suprotstaviti, ali koncipira jednu još neukusniju propoziciju, na koju mu Soult pismeno odgovara: »Noble lord se, čini se, odriče *with great facility to the contingency of a Russian occupation of Constantinople*«¹³. I tako se to nastavlja, P[almerston] neprestano zaustavlja francuske akcije protiv Rusije prividno bijesneći protiv Muhameda Alija, sve dok u London nije došao Brunov i dok nije s njim sklopio ugovor od 1840, koji je kasnije ostvaren u ugovoru o Dardanelima iz 1841^[328] koji je bio samo evropska sankcija ugovora Unkiar-Skelessi.

Bit ću Ti vrlo zahvalan budeš li mi često i opširno pisao o njemačkim, specijalno pruskim prilikama.

Tvoj

K. M.

¹⁰ nacрте instrukcija admiralu — ¹¹ »forsiranje prelaza kroz Dardanele« — ¹² zdravim ljudskim razumom — ¹³ s velikom lakoćom perspektive ruske okupacije Carigrada

56

Marx Moritzu Elsneru
u Breslavu¹

Srijeda, 20. decembra 1854.
28, Dean Street, Soho, London

Dragi Elsner,

Vaše pismo je stiglo ovamo u ponedjeljak. Ja sam ovdje stigao tek danas, jer sam nekoliko dana bio u posjeti Engelsu i Lupusu u Mančesteru.

Svoju ću korespondenciju² započeti u *subotu*. Upasti u sam *kraj* »prethodne«³ sjednice parlamenta would not do³. Rezime te kratke sjednice bit će bolji uvod. Prije dvije godine pisao sam samo engleski — ja mislim za štampu. U početku će mi njemački zadavati teškoće.

Vi znate da sam čitavu godinu dana uređivao — *pod cenzurom* — jedan pruski list⁴. Ja, dakle, potpuno poznajem muke što će ih »N[eue] O[der]-Zeitung«⁵ morati snositi pod novim oblikom cenzure, i te me teškoće, *underhand* borba against the established powers⁵, podstiču da budem aktivan u interesu tih novina.

Koliko znam, a ja prilično dobro poznajem sve važne londonske leseshops⁶, »N.-O.-Z.«⁶ nisu nigdje izložene. Morate mi ih, dakle, zasad slati direktno. Možda će mi poći za rukom da ih uvedem u nekom leseshop ili coffee-room⁷.

Učinit ćete mi *osobitu* uslugu ako mi iznimno pošaljete *jedan* broj lista »*Breslauer Zeitung*«. Premda me Edgar Bauer posjećuje svakog tjedna po jedanput, on mi o svojoj korespondenciji nije nikad govorio, pa želim da iz jednog »egzemplara«⁸ upoznam njegovo shvaćanje.

Budući da se parlament zatvara i budući da će — osim jednog rezimea o njegovu zasjedanju i perhaps o financial matters⁸ — biti malo što važno o čemu bi valjalo izvijestiti, ja ću — ako su te pretpostavke tačne — u nizu uzastopnih članaka dati pregled dosadašnjeg ratovanja na Krimu^[592], o čemu mi ni ovdje ni u Njemačkoj nije došlo pred oči ništa pametno, tj. što bi ujedno bilo i kritičko. Pretpostavljam ujedno da ta tema isto-

¹ Vroclav — ² za »Neue Oder-Zeitung« — ³ ne bi imalo nikakve svrhe — ⁴ »Rheinische Zeitung« — ⁵ tajna borba protiv zakonite vlasti — ⁶ čitaonice — ⁷ kavane — ⁸ možda o financijskim pitanjima

dobno pobuđuje najopćenitiji interes i da najmanje izaziva sukobe s indirektnom kraljevskom pruskom cenzurom.

Moleći Vas da Vašoj supruzi isporučite moje najsrdačnije pozdrave makar da je ja ne poznajem, oštajem

Vaš
K. Marx

1855

57

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf

[London] 23. januara 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Lassalle!

Ovo bi pismo bilo napisano osam dana ranije da moja žena nije rodila građanku svijeta¹. U tom trouble² mi nije preostalo mnogo slobodnog vremena, što ćeš lako shvatiti. Majka i kćerčica osjećaju se, međutim, dobro.

Nije ugodno, mon sher³, u tako malom...⁴ pisa[ti] [...], kad se au fond⁵ mogu izvaliti samo male hrpice izmeta. Mais n'importe⁶ što oni [...]⁴ promatraju i nemaju spisateljskih pretenzija, ali se i nadaju da ih neće biti.

Što se tiče različitih ekonomskih pitanja što si mi ih uputio, o tome, koliko ja znam, ne postoje dosad nikakvi ni službeni ni naučni izvodi. U Board of trade tables⁷ mogu se doduše naći službene brojke o uvozu žita, ali inače ništa. Sad će uskoro zacijelo poteći pravi potok djela o takvim pitanjima. U Engleskoj je doba krize ujedno i doba teoretskih istraživanja. Iz svojih bilježnica, u kojima sam napabirčio kojekakvih statističkih podataka iz različitih izvora, sastavit ću Ti *prvom prilikom* jedan pregled. Zasad samo ovo što slijedi posve općenito:

Uvoz pšenice i brašna

<i>Pšenica u zrnu (kvarteri)</i>	<i>Brašno (svedeno na kvartere)</i>
1847 2 650 000	1 808 000
1848 1 865 000	351 000
1849 4 569 000	1 129 000
1850 3 778 000	1 102 000

¹ Eleanor Marx — ² metežu — ³ dragi moj — ⁴ ovdje je kao i na drugim mjestima oštećen papir ili su riječi nečitljive zbog mrlja od mastila — ⁵ u stvari — ⁶ Ali što mari — ⁷ tablicama ministarstva trgovine

Pšenice je, dakle, uvezeno 8 285 000 [kvr]⁴ u 2 prve godine free trade⁸ i kao brašna 2 226 000, zajedno 10 511 000, više od 5 milijuna kvrt. Prosjek u 2 godine. To iznosi više nego 1/6 ukupne potrošnje, računajući 1 kvarter godišnje na osobu.

Može li se, dakle, reći da se godišnja potrošnja toliko povećala? To očigledno ovisi o odgovoru na drugo pitanje: je li se u Engleskoj godišnje proizvodila tolika količina pšenice kao i dosad. Na ovo se opet može odgovoriti tek onda kad budemo imali statistiku iz oblasti poljoprivrede koja se upravo ovog trenutka osniva. O Irskoj i Škotskoj znamo da su poslije ukidanja carine na žito¹⁴⁸ znatne količine zem[lje]⁴ pretvorene u pašnjake itd.

Za Engles[ku]⁴ možemo zasad doći do nekog zaključka samo induktivnim putem. Ako u Engleskoj nije bila izbačena značajna količina delova zemljišta, kako je moglo doći do toga da su npr. ove godine, usprkos vrlo povoljnoj žetvi, cijene žita više negoli u godini protekcije, npr. 1839, premda izostajanje uvoza iz inozemstva nipošto nije toliko kolika je razlika između dobre i slabe žetve, između one iz 1854. i one iz 1853? Koliko rastu neobrađene površine zemljišta — vjerojatno najviše zbog njegova pretvaranja u pašnjake — dokazuju slijedeće tablice, koje su *službene* (za Irsku):

1854. (do novembra)

	<i>Akri</i>
[Smanjenje površina pod vrstama žitarica ⁴	91 233
Zeleno rastinje [(Kr)ompira ⁴ , korijenja itd.	710
Lan	23 607
Djeteline	13 025

Ukupno smanjenje obrađena zemljišta 128 575

Prošle godine (1853) iznijelo je naprotiv ukupno smanjenje samo 43 867 akri. To za obje godine čini ukupno 172 442. Ovo upada u oči još više, jer je potražnja za *svim* poljoprivrednim proizvodima u 2 posljednje godine porasla. Što se pak tiče »hands»⁹ zaposlenih u seoskim gazdinstvima, mi znamo da se od 300 000 ljudi, koji su od 1852. godišnje selili iz Velike Britanije, najveći dio sastojao od poljoprivrednih radnika. Mi znamo da je godine 1853. stanovništvo prvi put *opalo* umesto da poraste. I na kraju, najbolji dokaz da su se agricultural *hands* brojčano veoma smanjile jest taj da je 1853. radnička nadnica *na selu* prvi put od 1815. porasla, a mašine kosilice prilično općenito bile uvedene, da bi

⁸ slobodne trgovine — ⁹ »ruku» (radna snaga)

je ponovo smanjile. — (Spomenimo uzgred, da je slobodni uvoz inozemnog žita dao g[ol]em⁴ poticaj *engleskoj agronomiji*. Kakav je [utjecaj]⁴ imao free trade na cijenu industr[ijskih proizvoda]⁴, to se na temelju dosadašnjeg materijala uopće ne može reći. O sirovinama ovisna kolebanja u industriji vune i lana jedva da su mogla izazvati repeal corn-laws¹⁰. Vjerujem uglavnom da će se u povijesti cijena od 1849. do 1854. moći ustanoviti da su odnosi cijena svih industrijskih proizvoda i žita i pojedinih grana industrije prema njihovom odnosnom sirovinskom materijalu ostali isti (a tako i varijacije među njima) i prije i poslije ukidanja zakonâ o žitu. — U pogledu *radničke nadnice* u tvornicama (brojke drugi put) može se vrlo pouzdano dokazati da ukidanje zakona o žitu 1. nije imalo nikakva utjecaja na *apsolutnu* radničku nadnicu 2. da je ono pripomoglo u *obaranju* relativne⁴ radničke nadnice. U godini kriz[e bila je]¹¹ radnička nadnica smanjena. Ona nije bila povišena ni u razmjerno dobrim godinama 1849 - 52 (uključivši i ovu posljednju, barem do posljednje $\frac{1}{3}$ godine). Zašto nije bila povišena? Jer su cijene sredstava za život *pale*. U toku godine 1852. počelo je veliko iseljavanje, dok je na drugoj strani potražnja u Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji, istočnoj Indiji itd. znatno rasla. Radnici su na to zahtijevali povišenje nadnice za 10%, što su za kratko vrijeme, u doba kulminacije prosperiteta (otprilike do augusta 1853) u većini struka poprilično ostvarili. Tebi je poznato da im je, međutim, to povišenje od 10%, — sjeti se, npr., Preston strike¹³⁰³ — uskoro opet bilo oduzeto, premda su cijene žita 1853. i 1854. u *prosječku* bile više nego u godinama protekcije 1843 - 45. i 1830 - 37. *Porast* — i to vrlo *privremeni* porast, jer se sada ponovo kratko vrijeme radi i jer je uopće započela kriza — taj porast radničke nadnice ne može se, dakle, nipošto pripisati free trade, nego je potpuno analogno porastu u svim godinama prosperiteta. Free trade je u stvari urodilo samo time da 1849 - 52. radnička nadnica *nije* rasla. Ona nije bila povišena jer se s jednakom nadnicom moglo kupiti *više* sredstava za život. Ono, dakle, što je bilo relativno *povišeno*, bio je *profit*. Relativna je radnička nadnica, tj. radnička nadnica u odnosu prema profitu, dakle, *faktično pala* — rezultat što sam ga već 1847. u jednoj brošuri¹² (french¹³) prikazao kao nuždan. Ne smije se, dakako, nijekati da je ukidanje žitnih zakona donekle moglo pridonijeti (zajedno s izjednačenjem carina na šećer, oslobađanjem plovidbe i ukidanjem zaštitnih carina za britansko-sjeverno-američko drvo) tome da su Britanci za tvorničke proizvode stekli u inozemstvu nova ili proširili stara tržišta. U Sjedinje-

¹⁰ ukidanjem zakona o žitu — ¹¹ 1847. — ¹² K. Marx, *Govor o pitanju slobodne trgovine* — ¹³ na francuskom jeziku

nim Američkim Državama je npr., slobodnije trgovačko zakonodavstvo zacijelo bilo djelomično uvjetovano repeal-om¹⁴ u Engleskoj. Tome se, međutim, ne smije pridavati odviše veliko značenje, jer je engleski izvoz opadao, npr., u Rusiji, iz koje je zbog repeal-a uvoz u Englesku enormno rastao. Općenito je ustanovljeno da Evropa postaje relativno sve nevažnije tržište za Englesku jer su Sjedinjene Američke Države, Australija i istočna Indija same apsorbirale 60% sveukupnog izvoza od 1854 (mislim na sveukupni izvoz *britanskih proizvoda*, ne uzimajući u obzir tranzitnu trgovinu) ne uračunavši uopće izvanevropske britanske kolonije (osim istočne Indije).

Gornje sam zgode nabacio da bih, posve općenito odgovorio na Tvoja pitanja. Vidjet ću što ću od svega određenog brojčanog materijala moći pronaći u svojim bilježnicama. Knjige će se, kao što rekoh, pojaviti *tek sada* . . .¹⁵

¹⁴ ukidanjem (žitnih carina) — ¹⁵ Kraj pisma nije sačuvan.

58

Marx Moritzu Elsneru
u Breslavu¹

[London] 17. aprila 1855.
28, Dean Street, Soho

Dragi Elsner,

Za nekoliko dana napustit ću London zajedno sa svojom ženom². Dronke je tako ljubazan da će umesto mene za to vrijeme nastaviti korespondenciju³. On će Vas danas izvijestiti o Bonapartinom ulasku. Ako ga više ne budem vidio, morat ću ovo pismo poslati izravno Vama.

Priložena 2 članka⁴ čine *početak* polemike protiv *panslavizma*. Prema mome je mišljenju za Njemačku krajnje vrijeme da se ozbiljno upozna s opasnostima koje joj prijete. Ove stvari možete štampati *kad god* Vam to bude zgodno, jer nemaju nikakve direktne veze s korespondencijom. Uvjeren sam, međutim, da se ne smije *gubiti vrijeme* za alarm u Njemačkoj. — Tom prilikom dobit će i berlinska »kritička kritika«⁵ po glavi zbog svoje drske gluposti.

Vaš
K. M.

¹ Vroclav — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 207. — ³ za »Neue Oder-Zeitung« — ⁴ Friedrich Engels, *Njemačka i panslavizam* — ⁵ Podrazumijeva se Bruno Bauer

59

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Pariz

28. jula 1855.

28, Dean Street, Soho, London^[593]

Dragi Lassalle,

Već sam nekoliko tjedana na selu, u cottageu, koji mi je ustupio jedan moj prijatelj¹ koji je oputovao u Škotsku. I tako se desilo da mi je Tvoje pismo dostavljeno tek jučer. Inače sam sada preduzeo korake da mi se pisma iz grada smjesta pošalju.

Ja sam se, dakako, iznenadio, kad sam saznao da si tako blizu Londonu, a da nisi ni pomislio da barem na nekoliko dana dođeš ovamo prijeko. Nadam se da ćeš se još prisjetiti i otkriti kako je kratko i jeftino putovanje iz Pariza u London. Da preda mnom nisu vrata Francuske hermetički zatvorena, ja bih iznenadio Tebe u Parizu.

U Parizu imam nekoliko prijatelja, ali Ti mogu (ovog trenutka ne pišem u gradu) poslati njihove adrese tek ako se odvezem u Soho gdje ih čuvam.

Bacon kaže da su zaista znameniti ljudi povezani s prirodom i svijetom tako mnogostruko i da su im interesi tako mnogovrsni da lako prebole svaki gubitak. Ja ne pripadam takvim znamenitim ljudima. Smrt moga djeteta² duboko mi je potresla srce i mozak, i meni je taj gubitak još jednako svjež kao i prvog dana. Moja nesretna je žena također potpuno downbroken³.

Ako ponovo vidiš Heinea, isporuči mu moje pozdrave.

Tvoj
K. M.

¹ Peter Imandt — ² Edgar Marx — ³ skršena

60

Marx Amaliji Daniels
u Keln

6. septembra 1855.
28, Dean Street, London⁽⁵⁹³⁾

Draga gospodo Daniels,

Ne mogu Vam opisati bol kojom me je ispunila vijest o smrti dragog, nezaboravnog Rolanda¹. Premda posljednje vijesti, što sam ih primio preko Steffena, nisu nipošto bile utješne, ja ipak nisam ni jednog trenutka gubio nadu u ponovno ozdravljenje Vašeg divnog supruga. To je bila delikatna, fino organizirana, nadasve plemenita priroda — karakter, talent i estetska pojava u rijetkoj harmoniji. Među Kelnjanima Daniels mi se uvijek činio kao neka statua grčkog boga koju je neki čudljivi slučaj bacio među gomilu Hotentota. Njegova rana smrt nije samo nenadoknadiv gubitak za njegovu obitelj i za njegove prijatelje, nego i za nauku, kojoj je obećavao najljepša djela, i za veliku pačeničku masu čovječanstva koje je u njemu imalo vjernog prvo-borca.

Ja dovoljno poznajem Vašu herojsku prirodu, pa mogu biti uvjeren da Vas neprolazni bol neće spriječiti u tome da kao vjerna čuvarica sačuvate dragocjene zaloge koje Vam je Roland ostavio. U svojim sinovima ćete svijetu dvostruko vratiti oca.

Vijest o tome novom gubitku probudila je u moje žene sjećanje na smrt našeg jedinog sinčića² tako živo da joj njezino duševno stanje ne dopušta da Vam piše u ovom trenutku. Ona plače i jadikuje kao malo dijete.

Da Vam govorim utješne riječi, usuđujem se to manje što se sam ne mogu utješiti i što ću i ostati neutješan zbog gubitka prijatelja kojega sam osobno volio više nego ijednog drugog. Takve se boli ne mogu preuzeti, već samo s nekim dijeliti. Čim savladam prva strašna osjećanja, napisat ću u listu »New-York Tribune« nekrolog za mnogobrojne pokojnikove prijatelje u Americi. Nadam se da će mi okolnosti jednom dopustiti da se krivcima, koji su skratili put njegova života, osvetim ozbiljnije nego što to mogu učiniti jednim nekrologom.

S moje strane nisu potrebna nikakva uvjeravanja da uvijek možete raspolagati sa mnom kao s vjernim i odanim prijateljem.

S najusrdnijim saučešćem

Vaš
K. Marx

¹ Roland Daniels — ² Edgara Marxa

61

Marx Moritzu Elsneru
u Breslavu¹

11. septembra 1855.
28, Dean Street, Soho, London^[593]

Dragi Elsner,

Prošlog Vam tjedna *nisam mogao* pisati zbog sudskog progona kojem me je podvrgao časni dr Freund. Zbog njega sam prisiljen da se barem na tjedan dana povučem iz Londona. Pošto parlamenat ne zasijeda, ovo, konačno, ne mijenja ništa u pogledu moje dopisničke produktivnosti. Ovog mjeseca otvorit ćete mi prema tome račun u Vašim knjigama tek od 11. septembra.

Samo se po sebi razumije da ćete kao i dosad moći računati s mojim priložima ako Vaše novine više ne budu mogle da plaćaju ali ipak *budu mogle* i nadalje postojati.

Po mom uvjerenju, Vaš je list, s obzirom na teške prilike i tijesan prostor kojim raspolazete, uređivan s velikom spretnošću i taktom; on je pružao mogućnost pametnom čitaocu da čita i ispod redaka i između njih. Ništa ne može biti neukusnije od prigovora da Vi primete novac od »konstitucionalista«. Neko licina vrlo »konstitucionalnih« građana plaćala je akcije za »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«. Ako je to kasnije toj gospodi dodijalo, redakcija im barem nikad nije zabranila da i dalje plaćaju.

Da se nisam tako pribijavao da ću odavde samim dopisivanjem kompromitirati kojeg znanca, ja bih već odavno u interesu Vašeg lista pisao u Rajnsku provinciju. Lassalle ni u kom slučaju nije imao pravo što u Kelnu itd. nije skrenuo pažnju na »N[eue] O[der]-Z[eitung]«. Njemu su to prilike dopuštale.

Ako bi »N.-O.-Z.« morale prestati da izlaze, moramo se tješiti time da je sve što sada radimo, čime se bavimo i što preduzimamo, posve provizorno i pis aller².

Uz najsrdačnije pozdrave.

Vaš
K. M.

Ovdje u Londonu počeo je izlaziti njemački tjedni listić što ga je osnovao francuski eks(?)policajac i bečki izbjeglica Sig-mund Engländer. Suradnici: Rus Hercen, Johannes Ronge i neki pijani tobožnji kapetan po imenu Korn.

¹ Vroclav — ² izlaz za nuždu

Marx Moritzu Elsneru

u Breslavu¹

• 8. novembra 1855.
34, Butler Street, Green Keys,
Mančester

Dragi Elsner,

Primio sam oba Vaša pisma, prvo nešto kasnije jer je moja žena slučajno malo oteгла s pošiljkom za Mančester. Primivši Vaše prvo pismo, mislio sam da ste odustali od »Neue Oder-Zeitung«, pa sam smjesta prekinuo svoje dopisivanje. Drugo Vaše pismo zateklo me u takvom fit² zubobolje — koja je potrajala sve do pre nekoliko dana — da me je prošla volja i da slušam, i da gledam i, razumije se, da pišem.

S Vašim sam pismom od 7. oktobra upoznao ne samo prijatelje nego i protivnike, i ovi posljednji su se, čini se, jako zabezeknuli. Vi ćete, i bez mog posebnog uvjerenja, povjerovati da mene i moje prijatelje nije nimalo dirnuo vjeronauk gospode Temmea i Simona iz Breslave.

Hoyolla ne susrećem, ali ga gdjekad susreće Lupus. Taj je H[oyoll] iz patriotizma donio »Breslauer Zeitung« u ovdašnji Ate-neum¹⁴⁸¹, okolnost koja je našem malom Wolffu zaprijetila istjerivanjem iz tog možda jedinog pribežišta muza u Mančesteru.

Isporučio sam Vaš pozdrav Borchardtu, kojega dobro poznajem. B[orchardt] je u stalnoj i intimnoj prepisci s građaninom Simonom iz Breslave. Kad me je prvi put pitao znam li da »N.O.-Z.« živi u divljem braku s konstitucionalistima, odgovorio sam mu: »Qu'est ce que ça me fait?«³ Zar ne znate da su s moga gledišta konstitucionalisti i demokrati, barem oni pruski, posve jednake dužine i širine? I zar treba razlikovati demokrate koji su jedno kraljevsko oktroiranje ustava prihvatili, a drugo odbacili, od onih koji poslije pristajanja na jedno, pristaju i na drugo?¹⁵⁹⁴¹ »N.O.-Z.« štampa maksimum onoga što je u sadašnjim štamparskim okolnostima moguće. Što biste još željeli?»

Iz Pariza sam primio pisma od ljudi koji su naročito dobro obaviješteni. Prema njima akcije empirea⁴ padaju sve niže i niže. Kažu da u faubourgs⁵ općenito kruži fraza: »Celui-ci s'en ira«⁶.

¹ Vroclav — ² napadu — ³ Što se to mene tiče? — ⁴ carstva — ⁵ predgradima —
⁶ »Nastupa mu kraj« (carstvu).

Da to zaista izgleda opasno, proizlazi iz dviju public facts⁷ — iz govora generalnog prokuratora Rouland-a i iz članka Granier-a de Cassagnaca u listu »Constitutionel« *Sur les terreurs de la «Révolution future»*⁸. Probabilitet⁹ ovog posljednjeg čini se i gospodinu Granier-u nesumnjivim.

U ovdašnjem skandalu u vezi s »pitanjem izbjeglica« (Džersi itd.) ima više dima nego vatre¹⁰. Public opinion¹⁰ izvršilo je deciderani zaokret protiv governementa¹¹, a ja čak mislim da je to bilo *predvideno* u kalkulaciji ove posljednje. Vlada je tako nespretno i tragikomično-grlato izišla u susret prvim Bonapartinim zahtjevima ne bi li mu zaista pružila dokaz da daljnje koncesije nisu u moći jedne engleske vlade. Da je to bilo ozbiljno, operiralo bi se spretnije, i groteskni coup ne bi bio izveden tako mnogo prije otvaranja parlamenta. Palmerston, of course¹², ne voli izbjeglice, ali ih smatra mješinama što ih mora držati nadohvat ruke da bi u danoj prilici zaprijetio Kontinentu: »quos ego!¹³ Inače se on prilično klima na svojoj ministarskoj stolici. Ali toga starog lisca i dalje nije lako izbaciti iz sedla.

Ako Vi opet date glasa od sebe, pišite, molim Vas, na moju staru adresu: 28, Dean Street, Soho, London, jer ne znam koliko ću još dugo ostati ovdje, a pod gornjom adresom stižu pisma u svakom slučaju u ruke moje žene. Ronge zajedno sa svojom suprugom »sadi« dječje vrtiće u Londonu; Kinkel i Johanna se nadaju da revolucija neće i suviše preuraniti; Ruge u Brajtonu svojim povremenim predavanjima stvara kod Engleza uvjerenje da je njemački jezik od svih jezika najprostačkiji; Tausenau, Meyen et tutti quanti¹⁴ grde »francusku emigrantsku bandu protuha« (uključivši i Victora Hugoa) zbog koje se tim »konspiratorima pod zaštitom vlasti« ugrožava »pravo azila«.

Primite najsrdačnije pozdrave od Engelsa i Lupusa. B[orchard-
-ta] nisam vidio već dva tjedna.

Vaš
K. M.

⁷ poznatih činjenica — ⁸ O strahotama »buduće revolucije« — ⁹ Vjerojatnost — ¹⁰ Javno mišljenje — ¹¹ vlade — ¹² naravno — ¹³ »Pokazat ću ja vama!« — ¹⁴ i kako li se sve ne zovu

63

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Diseldorf

8. novembra 1855.
34, Butler Street, Green Keys,
Mančester

Dragi Lassalle,

Moj odgovor stiže Ti s velikim zakašnjenjem. Ponajprije stoga što sam kasnije primio Tvoje pismo, jer sam ja bio u Mančesteru, a pisma u Londonu, pa ni moja žena nije tačno znala nisam li već napustio Mančester. A onda, ščepala me je naj-infamnija zubobolja tako da mi se dogodilo ono što Hegel zahtijeva od čulnog saznanja, na stupnju kad ono prelazi u samosaznanje — da me je, naime, prošla volja da slušam i gledam pa prema tome i da pišem.

Što se tiče Tvoga pitanja o knjizi pod naslovom: *Les mystères de la Bourse* par Coffinières, mislim da je ta bijedna petljavina još među mojim knjigama koje su ostale u domovini. Za vrijeme moga prvog boravka u Parizu^[596], zaveden naslovom te knjige, tu stvar sam najprije kupio, a onda je i pročitao. Gospodin Coffinières je advokat koji au fond¹ nimalo ne poznaje berzu i koji samo opominje na opasnost od »jurističkih« podvala »agents de change«². U toj se, dakle, knjizi ne može naći ništa, ni fakta ni teorija, pa čak ni zabavnih anegdota. Ona je, osim toga, posve zastarjela. »Pusti ga, milostiva dona, da pođe s milim bogom« — naime taj Coffinières. »On nije vrijedan Tvoga gnjeva.«³

Weerth je sada, poslije poduljeg putovanja Kontinentom (krajem jula vratio se iz zapadne Indije), ponovo u Mančesteru. Za 8 dana odjedrit će odavde ponovo u trope. Njegovo pričanje je vrlo zanimljivo. Mnogo je toga vidio, doživio i zapazio. Prokrstaro je velikim dijelom Južne, Zapadne i Srednje Amerike. Na konju projahao pampasima. Popeo se na Čimboraso. Što više, zadržao se i u Kaliforniji. Ako sad i ne piše feljtone, on ih zato priča, i tako slušalac ima još i tu prednost da uživa u živom podražavanju, mimici i podrugljivom smijehu. Inače čezne za životom u zapadnoj Indiji i ne govori nimalo povoljno o

¹ u stvari — ² »mjeničnih mešetara« — ³ Riječi Leporella iz prvog čina Mozartove opere *Don Žuan* (libreto, De Ponte).

ljudskom smeću i o vremenu ovdašnje nordijske klime. A ovdje je, indeed⁴, loše, vrlo loše.

Aferu Džersi⁵ i druge skandale u vezi s pitanjem izbjeglica upoznao si vjerojatno iz novina⁵. Ne vjerujem da će ta afera uzeti ozbiljan tok. Ne vjerujem čak ni to da će ovdašnja vlada postići neki ozbiljniji rezultat. Inače bi taj skandal bio sačuvan sve do pred samo otvaranje parlamenta. Sada se public opinion⁶ dalo vremena za zaokret, koji je već mnogostrano i započeo.

Adresiraj svoje iduće pismo na moju *staru adresu u Londonu*, jer ne znam koliko ću još dugo ostati ovdje kod prijatelja Engelsa. Engels i Lupus pozdravljaju Te najsrdačnije.

Tvoj
K. M.

⁴ u stvari — ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 62. — ⁶ javnom mišljenju

P R I L O Z I

1

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 7. januara 1852]¹

Dragi gospodine Engels!

Kako možete misliti da bih se na *Vas* mogla naljutiti zbog onog neznatnog lumpovanja — bilo mi je vrlo žao što *Vas* više nisam mogla vidjeti prije nego što ste otputovali², kojom biste se prilikom mogli najbolje sami uvjeriti da sam se samo malko durila na svoga uzvišenog gospodara. Takve izvanredne scene imaju, uostalom, često vrlo korisne posljedice; ali ovog puta je *père*³ Marx, čini se, jako nazebao na svojoj noćnoj filozofskoj šetnji s »nadbiskupovim nećakom«⁴, jer se ozbiljno razbolio, i još uvijek je u postelji. Možda će se danas moći malko pridići i latiti se posla na člancima za Ameriku⁵. Ja, međutim, mislim da se on još nije oporavio toliko koliko on misli. Bio je 3 noći u bunilu i njegovo je stanje bilo vrlo loše. On *Vas* moli da pozdravite *Weertha* i da mu kažete kako se jako ljuti na njega što je prilikom odašiljanja *Reinhardtova* pisma iz Pariza dopisao samo 2 riječi i da on ponajprije mora ispuniti svoje dužnosti kao stari urednik lista »N[eue] Rh[einische]« i otpremiti u Ameriku neku robu za skladište⁶. Što se *Hanebucha*⁶ tiče, *père* Marx kaže sada doslovce ovo:

»Uvijek treštenjijan: razmećući se svojim insinuantnim⁷ ponašanjem prema damama, misleći time na korpe što ih je dobio od barskih dama; već od samog početka najbučnije izazivajući englesku publiku na cestama i ulicama, u parlours⁸, u omnibusima, na steamboats⁹ sa po 1/2 penija da sudjeluje u velikim raspravama između *Kinkela* i *Rugea*; odvlačeći svakog *Nijemca* u *Cranbourne Hotel*; jedan od najkočopernijih bukača emigrantskog kluba¹², bljujući tako svoj medvjedi otrov i na malu sektu lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«; ako bude tražio *Weerthovu* protekciju, neka mu *Weerth* odgovori da pokuša naći kakvo mjesto u kojem od 7 ministarstava što će ih osnovati *Kinkel*, što njemu, s obzirom na njegove velike zasluge za veliku, jedinstvenu revolu-

¹ U originalu je Engelsovom rukom kasnije dodato: početkom januara 1852. —

² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 1. — ³ otac — ⁴ Očigledno u šali misli na Englsa. — ⁵ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁶ I.üders-Hanebuch = grubijan — ⁷ ulizivačko — ⁸ gostionicama — ⁹ parobrodima

cionarnu partiju i njegov utjecaj na oba Kinkelova dvorska spasitelja, Meyena i Oppenheima, ne bi smjelo biti teško. Weerth uopće mora tim protuhama, ako mu se koji od njih obrati, jasno pokazati da i on pripada maloj nepopravljivoj sekti „N. Rh. Z.‘, kako je Meyen pisao u Ameriku.«

Tako moj uzvišeni pacijent »Gundalo«.

Jučer je stiglo iz Vašingtona vrlo lijepo Cluŕovo pismo iz kojega se ponovo razabire beskrajna Kinkelova podlost. Ne mogu ga, na žalost, priloŕiti jer ga je jučer odnio Freiligrath. Poslat ćemo ga sutra. Saopćite i Weerthu pojedine njegove dijelove.

O Kinkelovom ulagivanju ovdašnjim demokratskim trgovćima isprićao je Freiligrath novu anegdodu koju Vam još ŕelim saopćiti. Fr[eiligrath] se obratio nekom ovdašnjem *sljepom* demokratskom njemaćkom trgovcu s molbom za namještenje. Pokazao mu je svoje trgovaćke svjedodŕbe, a razroki trgovćić mu je na to isprićao: »Zapala me je ta ćast da sam imao vezu s gospodinom profesorom Kinkelom; prisustvovao sam jednom od njegovih predavanja, a zatim su me gospodin profesor posjetili i odmah mi se ponudili da će mi uvećer gratis ćitati najbolje njemaćke pjesnićke proizvode. Ja sam, dakako, otklonio tu izvanrednu ponudu, jer nisam sposoban da ćovjeka kao ŕto je gospodin profesor K[in]kel] dostojno nagradim za takve usluge. Gospodin profesor su, kaŕe, osim toga imali joŕ i troŕkova za omnibus, jer daleko stajuju. Ali su gospodin profesor bez obzira na to doŕli i ćitali mi djela njemaćkih pjesnika. Među ostalim i nekoliko Vaŕih sitnica, gospodine Freiligrath — tom mi je prilikom isprićao da ste Vi zapravo trgovac i da ste već bili u kondiciji¹⁰ itd. itd. Posjetili su me i gospoda profesorica¹¹ i ponudili se da mi sviraju i pjevaju.« — Gospoda profesorica bi svakako bila spremna i na ples i na poses plastiques¹², da nije imala posla s ćoravim poznavaoćem umjetnosti.

Budući predsjednik njemaćke republike koji hvata ovdaŕnje kramere da im ćita svoje boŕanstvene pjesme i da, ako mu se pruŕi prilika, ućari kakvu većericu, gotovo je i velićanstveniji od francuskog Crapulinskog^[209].

Moŕda će Vas interesirati da ćujete joŕ i to da je Vaŕ bivŕi ŕef, general Willich, izvukao porciju batina od niŕe emigracije, jer ona ne moŕe shvatiti razliku između sebe i viŕih izbjeglica i jer ne odobrava naćin upravljanja velikim fondovima revolucije u interesu velikih ljudi. Iz Cluŕova pisma se joŕ razabira da je Kinkel iskoristio Willichovu mistifikaciju i Schrammovo pismo^[483] da Americi dokaŕe njihove veze s Kelnom. Uskoro će doći vrijeme da se izađe na vidjelo s istinom. Kinkel je,

¹⁰ u sluŕbi — ¹¹ Johanna Kinkel — ¹² žive slike

čini se, i u Americi proširio glas da Marxova stranka raspisuje nagrade za porok da ljudi ne bi postali heroji morala. Musch¹³ šalje Frederiku srdačne pozdrave. Djevojčice¹⁴ već idu u školu. Možda se sjećate da je Pieper poklonio dječaku svoju lijepu putnu torbu. Jučer mu je prijetio da će mu je opet oduzeti i da će mu umjesto nje kupiti nešto drugo. Jutros je dječak sakrio torbu i upravo kaže: »Mohr¹⁵, sad sam je dobro sakrio, i ako je Pieper bude htio imati, reći ću da sam je dao nekom siromahu.« Filou!¹⁶

Adieu

Srdačni pozdravi
Jenny Marx

¹³ Marxov sin Edgar — ¹⁴ Jenny i Laura, Marxove kćeri — ¹⁵ porodični nadimak K. Marxa — ¹⁶ Ugursuz!

2

Jenny Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London, 9. januara 1852]

Dragi gospodine Weydemeyer!

Moj muž je već 8 dana teško bolestan i većinom ne napušta postelju. Usprkos tome pošlo mu je za rukom da dovrši priloženi nastavak svoga članka¹ da ne bi nastao prekid u štampanju, ako je zaista započelo.

Od Cluŕa iz Vaŕingtona, s kojim ste se vjerojatno već povezali, jer ćete u njemu u svakom pogledu naići na sjajnu podršku, primili smo prije nekoliko dana pismo iz kojega ponovo proizlazi Kinkelova bezdana podlost. Dok se, naime, taj licemjer najbestidnije ulaguje Karlovim prijateljima i dok im piše »kako se uporno nastojao povezati s Marxom i s najvrednijim članovima njegove stranke« (što je čista laŕ), *dotle pokušava da na najperfidniji naćin osumnjići lićnu reputaciju moga muŕa* i u povodu Willichovih laŕnih doŕaptavanja prića o njemu i o njegovim prijateljima najnevjerojatnije priće.

Karl, koji se osjeća odviše slabim da Vam sam piše, moli me da Vas u njegovo ime zamolim da u svom listu² ipak nešto napiŕete o našim jednim kelnskim prijateljima³, to više ŕto Kinkelova strana zajedno s dvorskim spisateljima i lajavcima i s kulantnom »Lithographische Correspondenz« namjerice posve preŕućuje njihovo postojanje i sve njihove patnje, ŕto je utoliko bezoćnije ŕto Kinkel glavnu svoju popularnost ima da zahvali baŕ Beckeru³, Bŕrgersu i tadašnjem njihovom organu⁴. A ti ljudi trunu u tamnicama, s njima se odvratno postupa, i sad opet moraju sjediti 3 mjeseca dulje, dok »veliki ljudi budućnosti« grabe novac na tisuće u ime revolucije i već dijele poloŕaje u budućoj vladi.

Kako se Vaŕa draga supruga⁵ osjećala poslije onog straŕnog putovanja? ŕto rade Vaŕa djeca? Jesu li se svi oni bar donekle aklimatizirali?

No, vrijeme ne ćeka. Moram brzo odnijeti pismo na poŕtu.

¹ K. Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*, poglavlje II — ² »Die Revolution« — ³ Hermann Becker — ⁴ »Westdeutsche Zeitung« — ⁵ Louise Weydemeyer

Nadam se da će kraj članka mome dragom Karlu biti lakši.
Srdačno Vas pozdravljam.

Vaša
Jenny Marx

Lupusu je već nešto bolje. I on će uskoro nešto poslati, kao i Engels. I Weerthu su upućena urgentna pisma. Crveni Wolff⁶ oženio se i, kako sada provodi svoj medeni mjesec, ne može još ništa slati.

⁶ Ferdinand Wolff

3

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 16. januara 1852]

Dragi gospodine Engels!

Kao što vidite, ja sam još uvijek en fonction¹ kao sekretar. Moj muž još ne može sasvim da napusti postelju. Bio je zaista ozbiljno bolestan. Sutra će pokušati da se malko prošeće. Zbog bolesti nije mogao da bilo šta dovrši za Ameriku; ali je zato iz Freiligratha i Piepera iskresao varnice. U prilogu Vam šaljem vrlo uspjelu Fr[eiligrathovu]^[63] pjesmu. Pokažite je i prijatelju Weerthu. Možda će ga podbosti da i on uzjaše Pegaza. Ako Vam »Tribune« nije više potrebna, pošaljite je ovamo. Idućeg tjedna dobit ćete od Cluša vrlo lijepo pismo. Lupus ga ovog časa nema uza se. Nadamo se da ćemo uskoro od Vas čuti glasa; zasad neka Vam prija pale ale.

Šaljem Vam bolesnikove srdačne pozdrave.

Jenny Marx

¹ u funkciji

4

Jenny Marx Josephu Weydemeyeru
u Njujork

[London, 27. februara 1852]

Dragi gospodine Weydemeyer!

Moga muža već tjedan dana zbog zamornog noćnog rada — jer danju mora trčkarati zbog kućnih poslova, tako bole oči da Vam danas uopće ne može pisati, pa ja moram preuzeti sve sekretarske funkcije. Poručuje Vam da Eccariusov članak¹⁴⁹⁸ nije mogao do kraja pročitati i moli Vas da Vi sami ispravite njegove pravopisne pogreške; taj je, naime, izvanredni čovjek, koji izvrsno piše, tek ovdje naučio slova i ne zna ništa o tački i zarezu. Zatim Vam šalje članak nekog Madara¹ koji dobro poznaje najdublje tajne mađarske emigracije. Vi ćete sami ocijeniti možete li ga u ovom trenutku iskoristiti i štampati. U svakom slučaju, toga čovjeka moramo tetošiti, jer je obećao da će kasnije dati originalnu prepisku Perczela, Szemerea itd., s kojima je intiman. Moj muž misli da biste svakako morali ispraviti grube gramatičke omaške koje se u članku pojavljuju; ali ono nekoliko stilskih osobitosti, koje mu daju pečat prave mađarske tvorevine, ne bi mu moglo nauditi. On Vas još moli da mu ipak odmah vratite 5 brojeva njegove rasprave o Napoleonu², ako ne uspijete da je štampate. Možda će nam poći za rukom da je proturimo prevedenu na francuski, premda bi zaista bila šteta ako ne prođe na njemačkom. Bilo bi mu najdraže kad biste u tome uspjeli u Americi, jer bi ta stvar zacijelo sama sebe iskupila i jer bi se i u Njemačkoj mogla proširiti, budući da omogućuje historijsko razumijevanje najvažnijeg događaja sadašnjosti. Nadamo se da će nam uskoro stići dobre vijesti od Vas, dragi gospodine Weydemeyer, naime da se Vaša draga supruga sretno izvukla iz Velikog događaja i da su se u Vašoj kući zbila dva porođaja — rodio se jedan sin i jedan dnevnik. Pozdravljam iz sveg srca Vašu dragu suprugu i ostajem

Vaša
Jenny Marx

¹ Bangya — ² K. Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*, članak I - V

Da se to ne bi odviše otegnulo, mogli biste pojedine članke štampati i svaki za se, onako kako je koje pitanje od neposrednog interesa. Kasnije bi se moglo skupiti sve ujedno. Danas dolazi br. 5. Idućeg petka šalje br. 6, završni broj⁽⁵⁰⁹⁾. Dakle, kao što rekoh, *pokušajte da od toga rada sastavite brošuru*. Ako to ne uspije, vratite stvar, u svakom slučaju je moramo pripremiti za štampu.

Pozdravite mnogo i Cluša i obavijestite nas odmah tačno kako stoje stvari tamo kod Vas.

Lupus je ovog časa donio još jednu sitnicu o najnovijim londonskim dnevnim događajima.

5

Jenny Marx Adolfu Cluflu
u Vašington

London, 15. oktobra 1852.

Dragi gospodine Cluß!

Danas me je moj muž imenovao za svoga zamjenika, i tako ja sa svom žurbom ulazim u svoje funkcije kao *secrétaire intime*. Moj muž je, naime, tako u *pressure from without and within*¹ da je morao povazan trčati in *home business*², i, eto, u 5 sati se još nije vratio kući da prije svega ostalog apsolvira aferu Brünink contra Cluß¹⁵⁵⁰. Ne činite u toj stvari *još ništa, baš ništa*, sve do idućeg parobroda. Imandt je već danas htio poslati izjavu kojom dokazuje da su Willich i Kinkel o Brüninkovoj izrekli nepodopštine. Ujedno će sve te glasine podmetnuti staroj budali Rugeu, sadašnjem vitezu i spasiocu nevinosti njenog visočanstva, što će mu biti utoliko lakše što je ta glasina svakako nastala i proširila se istog trenutka kad je stari magarac, prema izjavi svoga intimusa Grošša, proglasio Kinkela agentom pruskog princa i ujedno objavio da je Kinkelovo oslobodjenje isposlovao princ, ali da je Brüninkova u tome odigrala glavnu ulogu i za to dala novac. U Njemačkoj su obje te glasine kružile u najljepšoj slozi, a Ruge je, kažu³ (Dronke se navodno toga sjeća, ali se o tome ne može reći ništa određeno) također u jednom istom članku govorio o sumnjivom društvu u kojem Gottfried ovdje živi. Ta glupa priča nije sada ništa drugo do osvetničke zavjere protiv Marx-Cluša, na koje oni sada hoće da svale podlo anonimno govorkanje i klevetu, postupak što su ga ti psi tako dugo provodili do najveće virtuoznosti. Čim je stari Pomeranac⁴ za vojvotkinju slomio koplje, sam se on lično javio toj uzvišenoj gospodi. Heinzen se vjerojatno još nada da će, osim vigovskog izvora⁵ za svoga »Janusa«, ovdje naići na kneževsku zlatonosnu žilu i iskoristiti je. Uostalom, nije li smiješno gledati kako se taj ološ odjednom razmeće, i slušati ga kako u dva dijela svijeta nadaje viku i dreku, pošto je tako dugo gomilao podlost na podlost, spletku na spletku, klevetu na klevetu. A povrh svega, taj članak¹⁵⁵⁰ zapravo i ne sadrži ništa, ali barem pruža mogućnost da

¹ pod pritiskom izvanjskih i unutrašnjih okolnosti — ² kućnim poslovima —³ u originalu slijede riječ »sie« (koja u ovom kontekstu zamućuje smisao) — ⁴ Arnold Ruge — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 46.

se na umjeren i diskretan, pa čak i samo prikriven način razabere ono što su ti ljudi kojima se pružalo gostoprimstvo izjavljivali otvoreno i izravno. Ta je zgoda odvratna utoliko što bismo se od tih gadosti radije držali što dalje, nego da se zbog te i takve tričarije hvatamo s njim u koštac. Moj muž Vam je sam htio danas u svoje ime poslati članak o načinu kako je nastao Vaš članak u listu »Wecker«. Imandt je, međutim, primijetio kako je bezuvjetno potrebno da se moj muž, protiv kojega je sve to skovano, ne uvlači u tu igru. To je ujedno i bio razlog zašto je on htio da sam sastavi izjavu. Ali ona na žalost još nije tu! No Vi u toj stvari ne činite ništa dok ne budete imali poblize instrukcije. Meyen je danas rekao da su Dronke, Willich i Kinkel na časnu riječ izjavili da nikad nisu rekli nešto nečasno protiv te gospode. Ti su, dakle, nevaljalci bili već preslušani. Vi vidite da se i ovdje toj stvari pridaje velika važnost. Uostalom, i Schmaufferov⁵⁹⁸ je odgovor s njegova gledišta vrlo dobar, duhovit i tačan, i dva se filozofa ne bi trebala tako busati u prsa ako se netko jednom našali s nekom visokoblagorodnom gospodom. Tko se još obazirao na to što je Ruge o mome mužu širio najpodlije, najnedostojnije i u građanskom smislu štetne laži i glasine, i to u doba kad moj muž nije mogao govoriti iz stranačkih obzira, iz obzira prema svojim prijateljima u Njemačkoj.

Tko se još brine što sam ja zbog toga bila smrtno uvrijeđena, što je moje dijete⁶, koje je iz mojih prsiju sisalo patnje, jad i brige zajedno s mlijekom, umrlo — ah, i zbog svih daljnjih patnji — ali mene zato nitko nije u času mog radanja nazvao visočanstvom — no, čemu sve te trice. Mi ćemo se već izvući iz te stvari i podmetnuti je drugima da odgovore na nju. U svakom slučaju, pričekajte još jedan poštanski dan.

Primerci *Brimera* još nisu stigli. Moj Vam muž šalje idućom poštom dva broja »People's Papers« s Vašim člancima⁵⁹⁹.

Moj brat Edgar konačno je pisao svojoj majci⁷. Moje je pismo Vašim zalaganjem sretno stiglo u njegove ruke. Još Vam jednom za to najsrdačnije hvala.

I još nešto. Držite Jacobusa Huzela malko na uzdi, da ne prekardaši. Valja izbjegavati skandale s tom gamadi, jer oni sada snuju da nas u to uvuku ne bi li se zaboravile njihove stare prljavštine. Moramo sada postupati malko diplomatski s tim »čisto objektivnim, principijelnim, časnim i poštenim« praljama prljavog veša.

Vi ste vjerojatno pratili kelnski proces u listu »Kölnische«? Danas su stigla Beckerova⁸ saslušanja. Budući da ga ništa nije

⁶ Heinrich Guido Marx — ⁷ Karoline von Westphalen — ⁸ Hermann Becker

teretilo, oni su se sporazumjeli da Beckera uopće isključe iz stvari, pa možete sebi sami objasniti način njegove obrane koju će demokrati s oduševljenjem prihvatiti da bi Beckera pridobili za se i da bi toga slobodnog, nezavisnog narodnjaka, koji se ne pokorava nikakvoj određenoj dogmi nekog tajnog društva, proglasili pravim junakom baš stoga što je od svih najslabiji i što još u sebi nosi najviše demokratske krvi. Ako bi drekavac Heizen tu stvar iskoristio za Beckerovo pridizanje, mogli biste odmah izjaviti da je ta obrana bila dogovorena i da je Becker još nedugo prije svoga uhapšenja usrdno molio moga muža da zajedno s njim u njegovoj reviji⁽⁶⁰⁰⁾ napadne i ruglu izvrgne sve službene demokrate: Rugea, Heizen, Kinkela, Willicha itd. itd. Htio je da se štampaju i Willichova⁹ ludačka pisma. Gospoda demokrati ne bi s njegovim oslobodenjem ništa korisnije doživjeli itd. itd. Pišem ovako u najvećoj žurbi.

Moram na poštu.

Najsrdačnije Vas pozdravljam.

Jenny Marx

Pišite nam opet uskoro. Vaša pisma uvijek donose najveću radost. Moj muž često govori, eh, kad bismo imali mnogo takvih momaka kao što je Cluš, mogli bismo još štošta postići. Ne budite zasad odviše aktivni. Pustite te pse da se opet međusobno grizu, inače će pasti jedni drugima u zagrljaj da bi se borili protiv »zajedničkog neprijatelja«, protiv bijesne, nedostojne rde — Marxa i njegove klike.

⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. i Drugi deo pisma br. 2.

Jenny Marx Adolfu Clušu
u Vašington

[London, 28. oktobra 1852]

Dragi gospodine Cluš!

Vi ste vjerojatno komunistički monstre-proces pratili u listu »Kölnische Zeitung«. Sjednica od 23. oktobra dala je svemu tome tako sjajan, zanimljiv i za optužene povoljan obrat da smo se svi počeli osjećati nešto bolje¹ Možete i zamisliti da »partija Marx« djela danju i noću i da ima punu glavu, ruke i noge posla. Ta je prezaposlenost ujedno i razlog što se ponovo pojavljujem pred Vama kao zamjenik izvjestitelja. Intimus gospodina Willicha, gospodin Dietz, sada također u Americi, *dopustio je da mu se ukradu* svi spisi, pisma, zapisnici itd. itd. Willichove klike. Optužba ih je iznijela kao dokaz opasne djelatnosti partije. Da bi se sada i optuženi s tim povezali, izmišljena je umjetna veza moga muža s notornim špijunom Chervalom. Tako je moj muž postao mostom, umjetnom karikom između teoričkih Kelnjana² i izvršitelja, palikuća i pljačkaša u Londonu. Stieber i optužba očekivali su nešto kolosalno od toga prepada. On se rasplinuo kao dim. Morali su biti izazvani novi efekti, i tako je nastalo tkivo laži sjednice od 23. oktobra. Što je god policija iznijela, sve je bilo laž. Ona krade, krivotvori, provaljuje u pisace stolove, lažno se zaklinje, lažno svjedoči, i povrh svega, tvrdi da je u povlaštenom položaju prema komunistima, koji su hors [de] la société! To je manir kojim policija u svom najpodlijem liku preuzima sve funkcije službenog ministarstva, kojim ona Sačda gura u pozadinu, kojim pravi sudski utvrđene činjenice, kojim kao dokaze iznosi neovjerene bilješke, puste glasine, raporte i rekla-kazala, to je zaista nešto od čega se čovjeku diže kosa na glavi. Svi dokazi o falsifikaciji morali su se dobiti odavde. Moj je muž imao, dakle, posla povazdan i do kasno u noć. Od gostioničara su se morale pribaviti službeno ovjerene svjedodžbe, a isto su se tako morali službeno ovjeriti rukopisi tobožnjih zapisičara Liebknechta i Ringsa kao dokaz protiv policijskog falsifikata. Zatim je valjalo sve te stvari 6 - 8 puta prepisati i različitim putovima otpremiti u Keln, preko Frankfurta, Pariza itd., jer su sva pisma moga muža kao i sva pisma odavde u Keln²

¹ izvan društva — ² u originalu: London

bila otvarana i zaplenjivana. Sve je to sada borba između policije s jedne i moga muža s druge strane, sa strane moga muža kojemu se podmetala čitava revolucija pa čak i vođenje procesa. Stieber je sada na kraju svega izvukao moga muža kao austrijskog špijuna. Moj muž je, međutim, pronašao jedno dragocjeno Stieberovo pismo iz doba lista »N[eue] Rh[einische] Zeitung« upućeno njemu koje zaista blamira³. Našli smo, osim toga, i jedno Beckerovo pismo u kojemu se on ismijava Willichovim ludostima u njegovoj »vojnoj zavjeri«⁴. Willich je, iz mržnje prema Beckeru, ovdje u Londonu instruirao svjedoka, poručnika Hentzea, od kojega je dotada primao milostinju. Ukratko, dogodit će se stvari u koje čovjek ne bi povjerovao da ih nije sam doživio. Sve te policijske priče odvrćaju sada publiku, a s njom i porotnike, od optužbe protiv komunista, a mržnja buržuja protiv strašnih palikuća i ubica paralizira se strahom od podlosti policije, tako da se sada može vjerovati čak i u oslobađajuću presudu za naše prijatelje. Borba s tom službenom vlašću, koja je snabdjevena novcem i svim borbenim sredstvima, bit će, dakako, vrlo zanimljiva i, ako završi našom pobjedom, to slavodobitnija što je na jednoj strani novac i moć i sve ostalo i što mi, u to vrijeme, na drugoj strani, nismo često znali gdje da nabavimo papir da bismo mogli pisati pisma itd. itd.

Priloženu izjavu objavili su danas s potpisom F[reiligrath], Marxa, Engelsa i Wolffa⁵. Danas je šaljem listu »Tribune«. Možete je i Vi publicirati.

Oprostite mi zbog moga zbrkanog pisma, ali i ja sam malo sudjelovala u cijeloj toj intrigi i toliko prepisivala da me od toga peku prsti. Otuda i ta zbrka. Vaš članak iz lista »Turn-Zeitung«^[602] naišao je ovdje na veliko odobravanje. Moj muž misli da je izvanredan, i da je, naime, stilski osobito briljantan. Ostalima ste manje draži kad teoretizirate u pisanju, pa žele da ostanete onaj stari, humoristički, veseli Clufl.

Od Weertha i Engelsa nam upravo stižu čitavi snopovi trgovačkih adresa i trgovačkih pisama, požurujući spise, pisma itd.

*Na ovom mjestu slijedi original spomenute izjave⁵
koju je prepisao Wilhelm Wolff.*

Ovog je časa stigla pošiljka o kolosalnom skandalu s listom »Kölnische Zeitung«. Uskoro će opet biti odaslane dvije depeše na trgovačke adrese. † Kod nas se sada napravio čitav ured.

³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 79. — ⁵ Karl Marx/Friedrich Engels, *Izjava uredništva engleskih listova*

Dvojica-trojica pišu, ostali trče, treći pabirče penije da bi pisari mogli i dalje egzistirati i pribavljati dokaze o najnečuvenijem skandalu i baciti ih u lice starom oficijelnom svijetu. U sve se to miješa pjesma i zviždanje moje troje nemirne djece⁶ na koju se često oštro okomi njihov gospodin tata. Prava vreva. Srdačno Vas pozdravljam, dragi gospodine Cluß; pišite opet uskoro svojim prijateljima.

S visokim odobrenjem vrhovne vlasti

Jenny Marx

⁶ Jenny, Laura i Edgar Marx

7

Jenny Marx Adolfu Cluđu
u Vašington

London, 10. marta [1853]

Moj dragi Karl tjednima je bio bolestan, a posljednjih se dana ponovo pojavila stara bolest jetre, pojačana gotovo do upale, koja mi zadaje brige tim više što je u njegovoj porodici nasljedna i što je od nje umro njegov otac¹. Danas mu je opet bolje, pa brusi svoj članak za »Trib[une]«, a dužnosti prepiske prenosi na mene. Sad moram nadugo i naširoko ispričati priču o jednoj nezgodi koja je po opsegu gotovo jednaka ogromnoj nevolji Weydem[eyer]-Cluđu¹⁶⁰³. Moj je muž 6. decembra, zajedno s primerkom rukopisa *Otkrića* itd. poslao i jedan primerak toga istog rukopisa Schabelitzu-sinu u Bazel. Sch[abelitz] ga je primio s oduševljenjem i pisao kako je to remek-djelo i kako za 14 dana mora prijeći preko granice, kako će preuzeti 2000 primjeraka, prodati ih komad po 15 srebrnih groša i po odbitku troškova štampanja (koji su u Švicarskoj neznatni) podijeliti profit s mojim mužem. Mi smo s punim pravom i bez ikakva samozavaravanja mogli računati najmanje na 30 funti sterlinga. Htio je, osim toga, da 40 primjeraka odmah pošalje u London. Za 4 tjedna nismo čuli ništa. Moj mu je muž pisao. Odgovor: Štampanje se otegnulo zbog božićnih terevenki slagača. On će to obaviti najkasnije za 14 dana i poslati nam 40 primjeraka. Nismo čuli ništa, osim preko nekog trećeg lica da je to krijumčarenje naišlo na neočekivane zapreke, da je 1800 komada u malim paketima morao prekrijumčariti u toku 14 dana, ali da je onda, otprilike početkom februara, sve bilo prebačeno i da će svome poslovođi dati nalog za daljnju otpremu brošure i njezino rasparčavanje knjižarima i poslati ih ovamo prijeko, ali da će nam jedan kontrolni primjerak poslati odmah. Dobro. Očekivali smo 4 tjedna. Moj je muž pisao i pitao, misleći da su brošure već odavna rasturane u najudaljenije uglove Njemačke i da sada ima samo da naplati mjenicu. Kad li jučer stiže slijedeće pismo:

»Dragi Marx!

Upravo saznajem da je čitava pošiljka *Otkrića*, koja se sastojala od 2000 primjeraka i koja je već 6 tjedana ležala u jed-

¹ Heinrich Marx

nom selu s one strane granice, jučer prilikom otpreme uhvaćena. Što će se sada dogoditi, ne znam; ponajprije reklamacija badenske vlade kod Saveznog vijeća, zatim će me vjerojatno uhapsiti ili u najmanju ruku staviti pod optužbu itd. U svakom slučaju golem skandal! Toliko kao obavijest, daljnje vijesti slijede, ako ja budem spriječen, preko neke 3. osobe. Budete li meni pisali, poslužite se adresom: Modiskinja u Bazelu itd.⁶

To je sve; što Vi o tome mislite? Šest tjedana ostavlja 2000 komada, dakle čitavu nakladu, da leži u nekom selu, a onda nam piše da je zaplijenjena. Ni riječi o primjercima za London, ni riječi o onima za Švicarsku itd. Jesu li stvari štampane, je li ih pruska policija za debele pare pokupovala, neka sam Bog zna? Ukratko, to je druga posve upropaštena brošura¹⁶⁰⁴. Gospodin Stieber, koji je postao direktor policije u Berlinu i koji je najavio velelepno djelo o zavjerama itd., i gospodin Willich, kao posjednik i upravitelj američkog novca¹⁶⁰⁵, izlaze iz te stvari *sain et sauf*²; kelnski proces je potpuno upropašten, partija još uvijek nije očišćena od svih mrlja, a vlada trijumfuje! U ovom bi trenutku brošura imala najgrandiozniji učinak. Prasnula bi među drščuće i strepeće njemačke policajce kao neki thunderbolt³. Kad bismo imali sredstava, štampali bismo je au moment⁴ ponovo u Altoni, samo da vladu natjeramo u bjesnilo, ali je to nemoguće. Ne preostaje nam ništa drugo nego da je štampamo u bilo kojem listu kao feljton. Ne bi li se taj slog mogao iskoristiti za brošuru koju biste nam onda poslali ovamo? Budući da je štampanje u Evropi postalo gotovo nemoguće, a ono je sada na-prosto stvar partijske časti, Vi je morate štampati à tout prix⁵ barem kao feljton. Pojavljivanje brošure postalo je sada s obzirom na *sve* neprijatelje nuždom i djelovat će na javno mišljenje u interesu Kelnjana⁷ i njima u prilog više nego sve ostalo. Interesovanje za njih mora biti ponovo probuđeno. Beckerov⁶ pokušaj bijega izjalovio se samo zbog nedostatka saosećanja i pomoći izvana. Prije svega ostalog treba pružiti dokaz da brošura postoji, a to se može dogoditi samo tako da bude štampana, pa makar samo kao feljton, s one strane Oceana.

Zamislite kako je ta vijest djelovala na zdravstveno stanje moga muža itd.

Jenny Marx

Prema Cluflwom pismu Weydemeyeru
od 28. marta 1853.

² zdravi i veseli — ³ grom — ⁴ smjesta — ⁵ po svaku cijenu — ⁶ Hermann
Becker

8

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 27. aprila 1853]

Dragi gospodine Engels,

Strašno mi je neprijatno što Vam moram pisati o novčanim stvarima. Vi ste nam već često i prečesto pomagali. Ali, ovoga puta ne vidim spasa, ni izlaza. Pisala sam Hagenu u Bon, Georgu Jungu, Clušu, svojoj svekrvi¹, svojoj sestri u Berlin. Strašna pisma! I do danas ni od koga, baš ni od koga odgovora. I tako nam ništa drugo ne preostaje. Kako ovdje izgleda, ne mogu Vam zorno opisati. Moj je muž otišao Gerstenbergu u City. Možete zamisliti što taj korak za njega znači. Za to vrijeme pišem ove retke. Možete li nam nešto poslati? Pekar nam je od petka otkazao kruh. Jučer ga je Musch² još od toga odvratio time što je pekaru na pitanje: »Is mr. Marx at home?«³ odgovorio: »No, he a'nt upstairs!«⁴ i sa svoja tri hljeba pod pazuhom poput strijele pobjegao i to ispričao svome Mohru.

Srdačno Vas pozdravljam.

Jenny Marx

¹ Henriette Marx — ² Marxov sin Edgar — ³ »Je li gospodin Marx kod kuće?« —
⁴ »Ne, on nije gore!«

9

Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru
u Njujork^[606]

Vašington, 15. maja 1853.

... Marx mi je pisao jedno veselo pismo; kaže da su se svi slatko nasmijali mome opisu Willichovog šaranja, toga »brata ceha bijednika«. Kažu da su en grand comité¹ uz homerski smijeh zaključili da njegovu »životu« požele što nesmetaniji razvoj. On kaže: »Kad u toga drôle² ne bi ludost bila pomiješana i protkana lukavim domišljanjem kako da za svoj trbuh pribavi sve što mu je potrebno, a da ništa ne radi, oni bi već odavna otišao u ludnicu.« Kao protuuslugu za moj izvještaj neka mi Marx u svom slijedećem pismu prepíše iz *Velikana emigracije* pasus koji se odnosi na Willicha.

Revolution and Counterrevolution. Marx kaže da nema vremena za prevođenje, ali ako ja ili Ti ili bilo tko drugi preuzme prevođenje od mesta gdje je on prekinuo i ako ga obavijestimo dokle je taj stigao, on će se obvezati da kraj potpuno dovrši^[607]. Ta stvar, kaže Marx, neće paliti kao brošura i neće se uopće isplatiti; kao feljton potpuno zadovoljava. (Nama će biti prepušteno da učinimo nešto više.)

Bivše Raveaux-ove pristalice — malograđani — koji su dugo bili u potrazi za nekim svecem — zamijenili su Raveaux-a crvenim Beckerom³. A tout seigneur tout honneur⁴...

¹ u velikom krugu — ² čudaka — ³ vjerojatno Max Joseph Becker — ⁴ Čast svakome tko je zavređuje...

10

Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Vašington, 2. juna 1853.

... Danas sam od M[ar]xove žene primio pismo, ali sam ga, na žalost, kako mi se čini, u omnibusu stavio *mimo* džepa. Marx se upravo (20. maja) vratio¹ iz Mančestera. On se vrlo obradovao Tvojim člancima u listu »Reform«, kao i Tvom predgovoru H[irschovoj] izjavi⁶⁰⁸. Marx se samo ljuti što se sve naše stvari ne mogu objaviti pod Tvojom odgovornošću, nego im moraju prethoditi one dvije nule² iz »Hornisse«. Inače je s »Reform«-om zadovoljan. Dronke je konačno u Bredfordu dobio mjesto pomoćnika s mjesečnih 10 funti sterlinga. Rothschild je, čini se, Piepera već odavna izbacio, to što je bio umešan u komunistički proces otežava mu da stupi na neko drugo mjesto. R[ot]h[schi]l[d] je njegov drug s univerziteta, do danas ne plaća ništa, ali će plaćati ako ikako bude mogao⁶⁰⁹; Pieper mora au moment³ misliti na to jer inače drugo ništa nema. — Eccarius se još nije popravio. — *Lupus* je, *pressure from without*⁴, vrlo loše raspoložen...

Svi uvodnici »Trib[une]« o *eastern question*⁵ potječu od Marxa; Marx ih je napisao, a da im baš nije pridodao uobičajene svakodnevne *news*⁶, pa se Dana umešao i odlučio da nekoliko poduljih historijskih razmatranja itd. pretvori u obične »Tribune«-ine fraze i napiše kao *leaders*⁷⁶¹⁰. Marx ne smije začepiti svoj izvor zarade u »Tribune«, pa će zažmiriti na jedno oko; on želi da na to *izravno* ne ukazujemo, premda mu nije drago da se njegovi *objektivnije looking*⁸ radovi objavljuju bez njegova imena, a da za članke pod njegovim vlastitim imenom preostane samo smeće...

¹ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 108. — ² Gottlieb Kellner i Heinrich Heise — ³ u ovom trenutku — ⁴ zbog pritiska vanjskih okolnosti — ⁵ *orijentalnom pitanju* — ⁶ novosti — ⁷ uvodnike — ⁸ koji *izgledaju* (objektivnije)

11

Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Vašington, 14. juna 1853.

Dragi Weyd[emeyer]!

Upravo primih Tvoje pismo. Što se Pieperovih članaka tiče, Marx mi je nedavno, prije otprilike 4 mjeseca, kad sam mu se izvinio zbog upotrebe jednog od njegovih pisama, jednom prilikom pisao da sebi zbog toga ne zadajem suvišnih briga. Umiljavanje zacijelo nije njegova slabost, ali on misli da sam se vrlo rijetko poslužio njegovim pismima, a najmanje u lične svrhe; on ih, uostalom, zato i piše da se njima poslužim. I neka ga samo ne smatram takvim sitnim trgovcem ideja: pa i Pieper i crveni Wolff su, na primer, oni koji pišu sve što on kaže...

12

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 9. septembra 1853]

Dragi gospodine Engels!

Upravo je ovdje bio Imandt i ispričao nam je da je Dronke učio španjolski, pa on *misli* da je u njega vidio onu malu »prodanu« gramatiku¹. Karlu bi bilo vrlo drago, kad biste se Vi, dragi gospodine Engels, čim primite ove retke, Dronkea pripitali o toj tričavoj knjižici; tako bi se ta stvar još prije Isegrimova² odlaska rasvetlila na njegovu sopstvenu sramotu. Vama se vjerojatno čini smiješno što nam ta glupa stvar zadaje bilo kakvih briga, ali da bi to čovjek mogao shvatiti, mora sve to i doživjeti; taj prostački surovi ton, taj neotesani nastup, to brutalno vikanje, taj eksces i ogorčenje u mojoj i dječjoj prisutnosti. Bilo bi božanstveno kad bi se ta prodana knjiga našla u rukama njegova pobratima. Ali ne spominjite Imandta. Već je vrlo kasno; da bi ovi reci sutra stigli u Vaše ruke, stavljam adresu Vaše kuć. I još jedna ugodna stvar. Bamberger prijeti tužbom zbog švicarske stvari³. On ima Schabelitzov nalog da moga muža ovdje tuži zbog jednog mjesta u jednom pismu u kojem Karl obećava da će preuzeti polovicu troškova u slučaju da stvar upali. Pošaljite, molim Vas, ono pismo što ga još imate u vezi s tom stvari⁶¹¹. Karl Vas još jednom usrdno moli da mu pošaljete bilješke o rasporedu ruskih i turskih trupa. Budući da to pitanje još nije postavljeno, mora on o tome neprestano pisati jer su Amerikanci pošasavili zbog toga eastern question.⁴

Karl je danas opet iz sebe iscijedio dugačak ekonomski članak⁵, vrlo je umoran, pa je večeras meni prepustio pero.

Želimo Vam svako dobro i svi Vas srdačno pozdravljamo.

Jenny Marx

Kao što smo čuli, Lupus putuje sutra ujutro. Od mene i od djece se nije oprostio.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125. — ² Wilhelm Wolff — ³ Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 7. — ⁴ istočnog pitanja — ⁵ K. Marx, *Bečka nota — Sjedinjene Američke Države i Evropa — Pisna iz Sunle — Zakon Roberta Peela o bankama*

Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Vašington, 4. nov[embra] 1853.

... Marx piše da Freiligr[ath] piše pjesmu na koju su ga sollicitirali¹ indijski članci² (tema: »The Indian's revenge upon the western world«³). Još je u radu. Nadam se da će nam je poslati. Ali ona dolazi na red tek kad bude objavljeno ponešto indijsko. Inače ne bi bila postignuta poenta, i u tom slučaju bi nam Marx-Freiligr[ath] *jako zamjerili*. Stoga moramo nastojati da započnemo s *Indijom*...

¹ nadahnuli — ² Karl Marx, *Britanska vladavina u Indiji*, — *Istočnoindijska kompanija. Njena istorija i postignuća, Budući rezultati britanske vladavine u Indiji* —
³ »Osveta Indijca zapadnom svijetu«

14

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 24. novembra 1853]

Dragi gospodine Engels!

Post ordre¹ ispostavila sam na Williama Wolffa i kao pošiljaoca navela Charlesa Marxa².

Ne vjerujem da će izjave protiv Willichova piskaranja³ moći sutra odjedriti, pošto Miskowskog, »izgubljenog ruskog oficira«, do danas nismo mogli pronaći. On stanuje negdje u Whitechapelu, a njegova se adresa zagubila. Nema je ni Kossuth kojemu smo se obratili zaobilaznim putevima. Jedan se teključ upravo uputio u Whitechapel. Taj je čovjek na nesreću čestitog Willicha već nekoliko mjeseci ponovo ovdje, ima u rukama uvjerenje kao mađarski suborac s Kossuth-ovim potpisom, pa sada može i sam izvijestiti o dvoboju⁴.

Père je busy⁵ nastavkom članka o Palmerstonu⁴ i nada se za sutra malom sukkursu⁵.

Srdačno Vas pozdravlja
Jenny Marx

¹ Poštansku uputnicu — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 136. —
³ otac je zaposlen — ⁴ *Lord Palmerston*, članak VII — ⁵ maloj pripomoći

Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru
u Njujork

Vašington, 12. dec[embra] [18]53.

Dragi W[eydemeyer]!

Prilažem jedan dopis »iz Viskonsina«; mislim da će biti najbolje ako ga dadete iz dva puta, s oznakom »nastavak slijedi« posle prve polovine.

Upravo sam primio jedno Marxovo pismo od 28. nov[embra]. Dronke Ti je, čini se, poslao jednu izjavu, koju moraš zadržati, ako već nije prekasno¹. Dr[onke] je morao tu izjavu poslati M[arxu] u London, a šalje je umjesto toga Tebi u Njujork.

M[arx] je Willichu odgovorio opširno², u vrlo »hegelijanskom« učenom maniru. Koliko vidim, famozno zabarikadirano bogatom dokumentacijom; poslat ću Ti stvar vjerojatno sutra; još nisam imao vremena da je pročitam pa stoga još ne znam što da s njom učinim. *Voluminozna je*. Dvadeset stranica large note-paper³. M[arx] je to već bio napisao, kad je stiglo moje pismo kojim javljam da ćemo se pobrinuti za odgovor⁽⁶¹³⁾. Budući da se svakog dana ne javlja tako ludo lažljiv svat kao što je Willich, on misli da je rather disagreeable⁴, ako bi sada stvar morao odložiti. Ovlašćuje me da brišem ako njegov članak ponavlja nešto što smo već rekli ili ako se ne slažemo u pojedinostima. — O svemu tome, kad stvar pošaljem.

Ovlaš i by steam⁵ od monsieur i madame Marx popola nabačeno priloženo pismo sadrži kao kraj: »Jučer uvečer (27. nov[embra]) održali su Waschlapskijevi i Schelmufskijevi miting⁽³²³⁾. Harney je bio in chair⁶. People⁷ ga je gotovo raskidao. Down, down, rascal, traitor, renegade⁸, i on nije smio chair taken⁹. People je skočio na tribinu; sva se dvorana počela tući, Schelmufskijevi su bili Harneyjeva guards¹⁰.«

Nadalje: »Zbog ‚Reforme‘ je Karl učinio sve što je bilo moguće. Nužda je natjerala Piepera da stupi na službu u neki francuski shop¹¹ gdje prodaje Sunčani sjaj, tj. novopronađenu

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 136 i 138. — ² K. Marx, *Vitez plemenite svijesti* — ³ papir za pismo velikog formata — ⁴ pilično neugodno — ⁵ u velikoj žurbi — ⁶ predsjednik — ⁷ narod — ⁸ Dolje, dolje, lupež, izdajica, otpadnik — ⁹ zauzeti predsjedničko mjesto — ¹⁰ tjelesna straža — ¹¹ dućan

lampe réverbère¹². On ovog trenutka *ne može* pisati. Karl je zbog toga upregnuo Heisea i uredio mu abonman u čitaonici, jer nije imao penija. Za sukkurs¹³ je pisao i u Njemačku.« Pásus o Heiseu smatraj povjerljivim.

Tvoj
Ad. Cluß

16

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, krajem marta 1854]

Dragi gospodine Engels!

Karl Vas moli da mu *obratnom poštom* pošaljete Lassalle-
-ovu adresu. Prvo L[assalle-ovo] pismo, u kojemu se ona nalazi,
Vi niste vratili.

Uz najsrdačniji pozdrav od čitave kuće

Vaša
Jenny Marx

17

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

London, 13. maja [1854]

Dragi gospodine Engels!

Danas Vam šaljem paket stare pogrdne paperasse¹; među ostalim i najnovije smeće od Wißa, Dulona itd. Nešto od toga će Vas zabaviti kao šala. Već pet dana Karla muče tako žestoki bolovi od zuba, ušiju i obraza da noćima uopće nije mogao spavati, a danas se osjeća vrlo loše. Sva su sredstva bila uzaludna. Iscrpili smo svu apoteku od Pfändera do Raspaila. Bolovi su i dalje bili strašni. Tek se noćas pomoću španjolske muhe i opijuma itd. malo preznojio pa se primjećuje blago poboljšanje. On nije kadar da napiše i jedan jedini redak, ali Vas, dragi gospodine Engels, ipak usrdno moli da mu u utorak pošaljete kakav članak da ne bi prošao još tjedan dana kao onaj prethodni. Praznine u blagajni bile bi inače odviše velike. Srdačni pozdravi od čitave kuće i od

Jenny Marx

Heise i Mali² napisali su Imandtu jedno ludo pismo. Vojnalo je na rakiju.

¹ pisanje — ² Ernst Dronke

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, 23. maja 1854]
3 sata po podne

Dragi gospodine Engels!

Upravo je stigao Vaš članak¹. Već je adresiran, i ja ću ga otpremiti na poštu zajedno s ovim recima. Karl se silno obrađovao kad je čuo sudbonosno dvostruko kucanje pismonoše. Voilà Frederik², dvije funte su spasene! uzviknuo je. On je, na žalost, još vrlo, vrlo bolestan, pa me je zamolio da Vam kažem da je i Lazar i krivi davo Perica u isti mah. Na pisanje još ne može ni pomisliti. Muči se s dugim Gladstoneovim govorima i jako je ljut što ne može pisati baš sada kad bi imao dosta materijala za mr. Gladstone-a i njegove schemes³. Ako *ikako možete, isfabričirajte opet nešto za petak*. Karl kaže da to može biti što mu drago. Za mene je zaista fatalno što Vas moram tako tribulirati⁴, ali pošaljite nešto, ako je moguće.

Prilažem posljednju Clušovu pošiljku, s molbom da nam Clušovo pismo vratite i da Heiseu o tome ništa ne kažete. Taj bi zvekan to izbrbljao, pa ako bi mali Meyen i drugi istaknuti ljudi štogod prije vremena čuli, saopćenja Clušu bi odmah obustavili. Stvar je vrlo zabavna, a toj gospodi valja mirno ostaviti na volju da rade što hoće.

Heise piše Imandtu u svom posljednjem pismu, izlijepljenom od samih malih isječaka, da je sada opet napustio Militairdodge⁵, jer su Rusi ipak vodili rat drukčije nego što je pisala »Tribune«; sad se želi baciti na doux commerce⁶.

Karl i ja Vam najsrdačnije zahvaljujemo za članke, a tri mališana⁷ Vam šalju srdačne pozdrave.

Vaša
Jenny Marx

Kažu da naš Edgar⁸ opet švrlja Njujorkom, da dolazi amo, a zatim da ide u Njemačku! Lijepa banda bečara!

¹ F. Engels, *Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglo-francuski operacija* — ² To je Frederik — ³ planove — ⁴ uznemirivati — ⁵ ratne završnice — ⁶ slatku trgovinu — ⁷ Jenny, Laura i Edgar Marx — ⁸ Edgar von Westphalen.

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Engels misli na svoj posjet Marxu u Londonu gdje se zadržao otprilike od 20. decembra 1851. do 3. januara 1852. godine (vidi u ovom tomu. Prilozi, pismo br. 1). 5
- ² Članak je bio namijenjen za tjednik «Die Revolution» koji je u New Yorku namjeravao izdavati Joseph Weydemeyer. Weydemeyer je poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. pobjegao u novembru 1851. u Ameriku i tamo nastavio djelovati kao član Saveza komunista. Kao organu za propagiranje naučnog komunizma Marx i Engels pridavali su izdavanju lista «Die Revolution» veliko značenje. U granicama svojih mogućnosti slali su Weydemeyeru za njegov časopis materijale i vlastite članke i pomagali pri razmjeni članaka svojih istomišljenika. Međutim, Weydemeyer je u januaru 1852. izdao samo dva broja časopisa jer je «Die Revolution» zbog finansijskih razloga morala prestati izlaziti. U prvom broju bio je štampan dio *Pregled, maj do oktobra 1850.* koji su Marx i Engels objavili u listu «Neue Rheinische Zeitung. Politisch ökonomische Revue» (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 356 - 390). Prvi broj sadržavao je osim toga i saopćenje o budućem objavljivanju daljnjih Marxovih radova, kao *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte i Najnovija otkrića socijalizma ili „Idée générale de la révolution au XIX^e siècle” par P. J. Proudhon.* Ovaj zadnji prilog Marx nije napisao jer je list «Die Revolution» prestao izlaziti, a drugih mogućnosti za objavljivanje nije bilo. U drugom broju štampani su završni dio «Revue, Mai bis Oktober 1850» i jedan dio II poglavlja *Manifesta Komunističke partije* (vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 377 - 405). U maju i junu 1852. Weydemeyer je uz pomoć Adolfa Cluša izdao još dva broja časopisa, sada pod nazivom «Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften». Prva sveska sadrži Marxov spis *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja), a druga sveska dve poetske poslanice *Josephu Weydemeyeru*, upravljene protiv Gottfrieda Kinkela, koje je Ferdinand Freiligrath napisao u januaru 1852. godine (vidi i nap. 83). 5
- ³ Charles Dana, urednik naprednog građanskog dnevnika «New-York Daily Tribune», pozvao je u augustu 1851. Marxa na suradnju. Marx je prihvatio Danain prijedlog. Velik broj članaka za «New-York Daily Tribune» napisao je na Marxovu molbu Engels. Članci Marxa i Engelsa u tom listu odnose se na važna pitanja radničkog pokreta, unutrašnje i vanjske politike, ekonomskog razvoja evropskih zemalja, pitanja kolonijalne ekspanzije i nacionalno-oslobodilačkih pokreta u potlačenim i zavisnim zemljama itd. U periodu ponovnog jačanja reakcije u Evropi, Marx i Engels koristili su taj vrlo čitani napredni list da na osnovu činjenica žigošu slabosti kapitalističkog društva, ukažu na imanentne nepomirljive proturječnosti tog društva, kao i na ograničenost građanske demokracije. Uredništvo «New-York Daily Tribune» često je samovoljno mijenjalo članke. Brojni članci objavljeni su bez potpisa autora, kao uvodnici, a mnogi uopće nisu štampani. Marx je zbog toga neprestano protestirao. U jesen 1857. bio je primoran da zbog privredne krize u SAD, koja se odrazila i na finansijsko stanje «New-York Daily Tribune», ograniči broj svojih članaka za taj list. Napokon, u martu 1862, za vrijeme građanskog rata u SAD, prestao je surađivati. Za prekid odnosa između Marxa i «New-York

Daily Tribune» odlučno je bilo to što su se u uredništvo u sve većoj mjeri infiltrirali ljudi koji su bili za kompromis s robovlasničkim državama i što je list odustao od svog naprednog stava. 5

- ⁴ Engels upućuje na svoj rad na seriji članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 3 - 85), koju je napisao na Marxov zahtjev u periodu od augusta 1851. do septembra 1852. godine. List «New-York Daily Tribune» objavljivao je te članke od 25. oktobra 1851. do 23. oktobra 1852. i to s Marxovim potpisom. Tek 1913. godine, povodom objavljivanja prepiske između Marxa i Engelsa, saznalo se da je tu seriju članaka napisao Engels. 5
- ⁵ Drugog decembra 1851. Louis Bonaparte izvršio je kontrarevolucionarni državni udar kojim je došao na vlast bonapartistički režim Drugog carstva; Drugo carstvo zvanično je proglašeno 2. decembra 1852. godine.
Reakcija, koja je u Austriji i Mađarskoj ojačala poslije obaranja revolucije, ukinula je 31. decembra 1851. ustav koji je austrijska vlada uvela 7. marta 1849. godine. 5 39 431 434 450 556
- ⁶ Poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. rasplamsala se između Pruske i Austrije borba za prevlast u Njemačkoj. Austrija je težila ponovnom uspostavljanju Njemačkog saveza koji se za vrijeme revolucije u stvari raspao; Pruska je željela da svoju prevlast osigura savezom njemačkih država pod njenim okriljem. Godine 1851. Njemački savez obnovljen je u istom obliku u kojem je 1815. stvoren na Bečkom kongresu. U Pruskoj se učvrstila vladavina junkersko-gradanske reakcije na čelu s dinastijom Hohenzollerna. 5
- ⁷ *Kelnjani* — članovi kelnske Centralne uprave Saveza komunista koje je pruska policija uhapsila u maju 1851, optuženi zbog «izdaje zemlje» (vidi nap. 42). Proveli su u istražnom zatvoru oko godinu i po dana a da pruskoj policiji nije uspjelo da sastavi «optužnicu». Sudski postupak održan je u Kelnu od 4. oktobra do 12. novembra 1852. godine. Pred sud je bilo izvedeno 11 članova Saveza komunista: Heinrich Bürgers, Peter Nothjung, Peter Röser, Hermann Heinrich Becker, Karl Otto, Wilhelm Reiff, Friedrich Leßner, Roland Daniels, Johann Jacob Klein, Johann Erhardt i Abraham Jacobi. Freiligrath, koji je također bio optužen, emigrirao je neposredno prije hapšenja u London. Optužba se temeljila na «Originalnim zapisnicima» sa sjednica Centralne uprave Saveza koje je iskonstruirala pruska policija, te na dokumentima što ih je policija ukrala od sitnoburžoaske frakcije Willich-Schapper koja je bila isključena iz Saveza komunista (vidi nap. 18). Sedam optuženih bilo je na osnovu falsificiranih dokumenata i lažnih svjedočenja osuđeno na kazne zatvora u trajanju od tri do šest godina. Marx i Engels, kao i njihovi istomišljenici u Londonu i Njemačkoj, pomagali su braniocima optuženih. Snabdijevali su ih s materijalima i dokumentima koji su opovrgli policijske izmišljene optužbe. U člancima *Proces komunistima u Kelnu* i *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388), kao i u drugim napisima, Marx i Engels ukazali su na inicijatore procesa i na podle metode kojima se pruska policijska država suprotstavljala međunarodnom radničkom pokretu. Kelnski proces komunistima predstavljao je prvi pokušaj reakcije da «istrijebi» revolucionarnu radničku partiju. 7 16 47 50 52 68 106 124 171 444 468 474 578 586 590
- ⁸ Od decembra 1851. do januara 1852. Engels je napisao četiri članka o Engleskoj za tjednik «Die Revolution» koji je 1852. izdavao u New Yorku Joseph Weydemeyer (vidi nap. 2). Međutim, od ta četiri članka samo su dva dospjela Weydemeyeru (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 169 - 177), dok su se dva druga izgubila. S obzirom da je časopis morao prestat i izlaziti već nakon dva broja, nisu također mogla biti objavljena ni ona dva članka koje je Weydemeyer primio. Prvi od tih članaka sadržavao je rezultate Engelsovih istraživanja o mogućnosti da Engleska izvrši invaziju preko kontinentalnih armija, a objavljen je tek u

novembru 1852. godine u njurjorskom listu »Turn-Zeitung» u kojem je Weydemeyer tada bio urednik. 8 24 448 456

- ⁹ Aluzija na činjenicu da je Wilhelm Wolff u listu »Neue Rheinische Zeitung» vodio rubriku »Iz Reicha» u kojoj je komentirao politička zbivanja u njemačkim malim državama. 8
- ¹⁰ Marx i Engels surađivali su u to vrijeme u tjedniku čartista »Notes to the People», koji je od 1851. do 1852. godine izlazio u Londonu u redakciji Ernesta Jonesa. Pošto je Harney prešao na stranu malogradanske demokracije (vidi nap. 11), izdavanje ovog organa revolucionarnog proleterskog krila čartista postalo je naročito značajno. Marx i Engels podržavali su časopis i sudjelovali u njegovom izdavanju i uređivanju. List je objavio više njihovih članaka, između ostalih i Marxov članak *Ustav Francuske republike, usvojen 4. novembra 1848* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 418 - 428), kao i Engelsov članak *Pravi uzroci relatiivne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra*, koji je Engels napisao u periodu od februara do početka aprila 1852. godine (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 180 - 188). 8
- ¹¹ Engels piše o događaju koji se zbilo za vrijeme sukoba između Jonesa i Harneyja krajem 1850. godine, do kojeg je došlo kako zbog Harneyjevog prelaska malogradanskim demokratima koji su podržavali desno krilo čartista, tako i zbog njegovih veza s malogradanskom frakcijom Willich-Schapper (vidi nap. 18). Jones, vođa revolucionarnog krila čartista, borio se za stvaranje proleterske masovne partije u Engleskoj i nastojao da ujedini sve revolucionarne proleterske elemente, te da obnovi čartizam na socijalističkim osnovama. Godine 1851. Jones je pokušao pridobiti Harneyja da surađuje u njegovom tjedniku »Notes to the People», ali Harney to nije prihvatio. Harney se zalagao za osnivanje »jedinственe nacionalne partije» koja je trebala biti formirana od najrazličitijih svenacionalnih, među njima i građanskih, udruženja za borbu za opće pravo glasa. Uvidjevši da Harney postaje oruđe radikalne buržoazije i vođa malogradanske emigracije, Marx i Engels kritizirali su njegovu nepostojanost i pokušavali da mu pomognu, da shvate njegove greške (vidi u 34. tomu ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 62). Međutim, u februaru 1851. Harney se otvoreno povezao s krugovima koji su s Marxom i Engelson bili u neprijateljskim odnosima. U jesen 1852. Harney je bezuspješno pokušavao osnovati stranku sa samostalnim organom koja bi se zalagala za reforme. 8
- ¹² Predviđanja koja Engels ovdje iznosi o nekim događajima koji su sazrijevali u bonapartističkoj Francuskoj, ubrzo su se ostvarila. Dekrete o smenivanju ministra unutrašnjih poslova de Mornyja i o postavljanju Persignyja na to mjesto, kao i o konfiskaciji vlasništva dinastije Orléans, Louis-Napoleon izdao je 22. januara 1852, a 23. januara bili su objavljeni u listu »Moniteur universel». 10
- ¹³ Marx misli na drugo poglavlje svog spisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* koji je prvobitno bio predviđen za objavljivanje kao serija članaka za časopis »Die Revolution». Do toga nije došlo jer je taj list u januaru 1852. iz finansijskih razloga morao prestati izlaziti. U maju iste godine Weydemeyer je ovaj Marxov rad objavio u prvoj svesci svog časopisa »Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften». 11
- ¹⁴ Ovdje navedene mjere vlade Louisa Bonaparte (vidi nap. 12), kao i otpuštanje ministara financija Foulda 25. januara 1852, svjedoče o nepostojanosti bonapartističkog režima koji je došao na vlast državnim udarom 2. decembra 1851, kao i o borbama koje je vladajuća klika vodila oko podjele mjesta i položaja. 11
- ¹⁵ Godine 1688. u Engleskoj je izvršen državni prevrat. Novi politički sistem imao je oblik građanske ustavne monarhije koja je počivala na kompromisu nove zemljovlasničke aristokracije i finansijske buržoazije. Prevrat je doveo na »vlast posjedničke i kapitalističke profitera» (Marx). 11

- ¹⁶ Riječ je o masovnim skupovima u čast Kossutha koji je stigao u Englesku u oktobru 1851. godine. Liberalni slojevi engleske buržoazije, neki predstavnici vladinih krugova, a naročito ministar vanjskih poslova Palmerston, iskoristili su njegov dolazak da demagoški istaknu engleske ustavne slobode. Time se željelo prikriti neprijatnu ulogu koju je građansko-aristokratska Engleska odigrala prilikom obaranja revolucija u Evropi, između ostalih i u Madarskoj. Diplomatskom podrškom kontrarevolucionarnih snaga Engleska je u stvari učestvovala u uspostavljanju despotičkih režima u Evropi. U novembru 1851. Kossuth je otputovao u Ameriku.
- Exhibition — prva međunarodna industrijska izložba*, održana u Londonu od 1. maja do 15. oktobra 1851. godine. Građanski pacifisti smatrali su da je s izložbom započela nova era »općeg mira«. 11 509
- ¹⁷ Pisma Marxa i Engelsa upućena listovima »Times« i »Daily News«, u kojima su pisali o samovoljnim postupcima pruske policije prema optuženim komunistima u Kelnu, uredništva tih listova nisu objavila. 13
- ¹⁸ *Willichovom klikom* nazvao je Engels malograđansku frakciju Willich-Schapper koja se 15. septembra 1850. otcijepila od Saveza komunista i osnovala samostalnu organizaciju s vlastitim rukovodstvom. (Marx i Engels nazivali su ponekad ovu frakciju ironično Separatnim savezom aludirajući na istoimeno udruženje reakcionarnih katoličkih kantona u Švicarskoj koje se raspalo 1847. godine.) Do rascjepa u Savezu komunista došlo je zbog principijelnog razmimoilaženja između članova Saveza. Frakcija Willich-Schapper željela je da nezavisno od objektivnih uvjeta učini »puku volju pokretačem revolucije« (Marx) i time je zauzela idealističko stanovište (vidi »Sednica Centralne uprave 15. septembra 1850«, u 11. tomu ovog izdanja, str. 499 - 502). Iz takvog stava proizašla su pogrešna shvaćanja o pitanjima taktike u periodu reakcije. Svojom djelatnošću frakcija Willich-Schapper olakšala je pruskoj policiji otkrivanje ilegalnih ćelija Saveza komunista u Njemačkoj i 1852. godine insceniranje sudskog procesa u Kelnu protiv vodećih članova Saveza komunista (vidi nap. 7). Willich-Schapperova organizacija postojala je do početka 1853. godine. 16
- ¹⁹ Tjednik »The Friend of the People«, kojeg je od 14. decembra 1850. izdavao Harney, morao je prestati izlaziti krajem jula 1851. godine. List je zatim ponovo izlazio od februara 1852. do 17. aprila 1852. Očigledno, Harney je poslao Marxu korekturne otiske prvog broja od 7. februara 1852. godine. 17
- ²⁰ Marx citira Harneyjev uvodnik »Prologue« iz tjednika »The Friend of the People«, br. 1 od 7. februara 1852. 17
- ²¹ *Spirit of freedom* (duh slobode) — igra riječi u vezi s listom »The Spirit of Freedom« čiji je urednik bio Gerald Massey. 18
- ²² Riječ je o *Udruženom savezu strojarških radnika* (Amalgamated Society of Engineers), osnovanom 1851. godine koji je bio prototip nekih engleskih tredjuniona. Savez je okupljao kvalificirane strojarške radnike, a njihovu aktivnost usmjerio na čisto ekonomske strukovne zahtjeve i tako ih odvratio od političke borbe.
- Članak Geralda Masseyja, na kojeg Marx aludira, objavljen je u listu »The Friend of the People«, br. 1, 7. februara 1852. pod naslovom *The engineers, operative and cooperative*. Pisan je u duhu reformističke predodžbe o miroljubivoj združenoj djelatnosti kao o jedinom putu prema oslobođenju od socijalnih neđača, koja je u to vrijeme bila rasprostranjena tredjunionističkim pokretom. 18
- ²³ Članak je pod navedenim naslovom objavljen u listu »The Friend of the People«, br. 2 od 14. februara 1852. Autor je bio Alexander Bell. 18
- ²⁴ Harney je u Londonu 3. februara 1852. na dan otvaranja sjednice engleskog parlamenta, održao govor na mitingu čartista koji je bio sazvan za taj dan. 18

- ²⁵ Egipatski Mehmed Ali paša, koji je u stvari već bio nezavisni vladar Egipta, zalagao se za odvajanje od Turske i potčinjavanje ostalih arapskih zemalja. U periodu od dvadesetih do tridesetih godina 19. stoljeća proveo je po evropskom uzoru reorganizaciju kopnene vojske i mornarice i izgradio za to potrebne industrijske pogone. Da bi učvrstili svoj položaj na Bliskom istoku, vladajući krugovi Francuske podržavali su Mehmed Alija u njegovoj borbi protiv sultana i pružali mu određenu pomoć pri provođenju reformi u unutrašnjosti zemlje. Tako je na poziv Mehmed Alija u Egipat došao velik broj francuskih oficira, vojnih savjetnika, inženjera itd. Evropski suparnici Francuske na Bliskom istoku, osobito Engleska, podržavali su Tursku. Borba između Egipta i Turske završila je time što je Mehmed Ali bio prisiljen da prizna svoju zavisnost kao vazal Turske. 19
- ²⁶ U februaru 1852. Engels je za tjednik «Notes to the People», koji je izdavao Jones, napisao I dio svog članka *Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 180 - 188). 22
- ²⁷ Aluzija na knjigu Sebastiana Seilera *Kaspar Hauser der Thronerke von Baden*, objavljenu 1840. godine. 22
- ²⁸ *Frankfurtska lijevica* — malogradansko lijevo krilo frankfurtske Nacionalne skupštine koja je bila sazvana u Frankfurtu na Majni 18. maja 1848. i djelovala do juna 1849. godine.
Martovska udruženja, a na njihovom čelu Centralno martovsko udruženje u Frankfurtu na Majni, osnovali su krajem novembra 1848. poslanici lijevog krila frankfurtske Narodne skupštine. Svojim ciljem udruženja su proglasila odbranu tekovina martovske revolucije 1848. godine. Vode Martovskih udruženja — malogradanski demokrati Fröbel, Simon, Ruge, Vogt i dr. — zamijenili su revolucionarnu aktivnost s frazama, vodili nejedinstvenu i neodlučnu politiku. U više radova Marx i Engels žigovali su djelatnost malogradanskih vođa Martovskih udruženja i dokazali da je njihova politika koristila samo kontrarevoluciji. 24 450
- ²⁹ Bruno Bauer, *Der Untergang des Frankfurter Parlament*, Berlin 1849. 24 25 41
- ³⁰ Šestog februara 1852. Weydemeyer je pisao Marxu da Dana namjerava da u listu «New-York Daily Tribune» objavi članak malogradanskog demokrate i bivšeg poslanika frankfurtske Nacionalne skupštine Ludwiga Simona, koji je sadržavao napade na Marxa i Engelsa. Kao što proizlazi iz Weydemeyerovog pisma Marxu od 10. marta 1852, taj članak bio je štampan u listu «New-York Daily Tribune». 25
- ³¹ *Štraubinger* ili *Štraubinžamin* (skitnica; naziv prema gradu Straubingu) — putujući kalfa u Njemačkoj. Marx i Engels nazivali su tako njemačke zanatlije ponesene pretjeranim esnafskim predodžbama i predrasudama koji su postali žrtve reakcionarne malogradanske iluzije da je povratak s kapitalističke krupne industrije na sitno zanatstvo moguć. 26
- ³² «*Agitacija*» i «*Emigracija*» — dvije suparničke malogradanske organizacije njemačkih emigranata u Londonu, osnovane 1851. godine, i to njemački Emigracioni klub koji su vodili Kinkel i Willich i Agitaciono udruženje koje su vodili Ruge i Goegg. Objе organizacije imale su beznačajan broj članova, a glavna im je svrha bilo sakupljanje novca za tzv. njemačko-američki revolucionarni zajam (vidi nap. 50) jer je postojalo uvjerenje da se njime može u Njemačkoj «bez odlaganja izazvati revolucija». 26 89 435 450 474 575
- ³³ Aluzija na činjenicu da je ustav Rajha, koji je pripremila frankfurtska Nacionalna skupština, predviđao osnivanje svenjemačke centralne vlasti s jednim nasljednim carem i jednim svenjemačkim parlamentom — Rajhstagom. Dvadeset osmog marta 1849. Nacionalna skupština izabrala je kralja Friedricha Wilhelma IV od Pruske

za njemačkog cara i poslala u Berlin izaslanstvo da mu ponudi carsku krunu. Friedrich Wilhelm IV odbio je da bez dogovora s njemačkim knezovima primi od Skupštine carsku krunu.

Martovska udruženja — vidi nap. 28.

Karl Vogt bio je jedan od pet članova *namjesništva Rajha* koje je u junu 1849. osnovao «krnji parlament» Nacionalne skupštine u Stuttgartu poslije svrgavanja upravnika Rajha. Nakon istupa liberalnih poslanika frankfurtska Nacionalna skupština imala je u maju 1849. samo 130. poslanika. Početkom juna 1849. ovaj «krnji parlament» preselio je svoje sjedište u Stuttgart. Tamošnja liberalna vlada, koja je odobrila ustav Rajha, trebala je da zaštiti «krnji parlament» kako od pruskih trupa tako i od narodnog ustanka. Pokušaj namjesništva da parlamentarnim sredstvima provede ustav Rajha što ga je pripremila frankfurtska Nacionalna skupština, a koji su njemački vladari odbacili, ostao je bez uspjeha. 27 450

- ³⁴ Vigovska vlada Russella podnijela je ostavku povodom rasprave o prijedlogu Zakona o miliciji (Militia Bill) u parlamentu 20. februara 1852. godine. Russel je 16. februara, potaknut alarmantnim glasinama koje su kružile Engleskom da Louis Bonaparte namjerava upasti u Englesku, podnio parlamentu zakonski prijedlog o reorganizaciji milicije u Engleskoj i Velsu (Local Militia Bill). Zakon je davao vladi pravo da u slučaju neprijateljskog napada poveća snage milicijskih odreda koji su do tada postojali samo u grofovijama i da ih podredi vrhovnoj komandi regularne vojske. Za vrijeme rasprave o zakonskom prijedlogu u Donjem domu Palmerston je podnio dopunski prijedlog koji je predviđao da zakon važi i za Škotsku i Irsku a da riječ «local» (mjesni) treba iz prijedloga brisati. Palmerstonov dopunski prijedlog bio je usvoien, što je Russel shvatio kao izraz nepovjerenja prema vladi koja je stoga podnijela ostavku. Prijedlog zakona s Palmerstonovim dopunskim prijedlogom izglasan je kao zakon u junu 1852. godine.

Dvadeset trećeg februara 1852. formirana je torijevska vlada Derbyja. 27

- ³⁵ *Ljudi iz Mančestera* — u Engleskoj naziv za pristaše slobodne trgovine (free-trader), tj. nemiješanja države u privredni život zemlje. Agitaciono središte pristaša slobodne trgovine nalazilo se u Mančesteru gdje je nastala mančesterska škola. ekonomski pravac koji je odražavao interese engleske industrijske buržoazije. Pristalice slobodne trgovine i njihovi istomišljenici osnovali su *Manchestersku stranku*. Na čelu pokreta nalazila su se oba tvorničara tekstila, Cobden i Bright, koja su 1838. godine osnovala Anti-Corn-Law League (vidi i nap. 40). Četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća pristaše slobodne trgovine predstavljali su posebnu političku grupaciju; šezdesetih godina sačinjavali su lijevo krilo Liberalne stranke. 27 32 38

- ³⁶ Ausburški list «Allgemeine Zeitung» objavio je u svom prilogu 25. februara 1852. vijest o knjizi Maxa Stirnera *Geschichte der Reaktion*, koja je iste godine bila objavljena u Berlinu. 29

- ³⁷ *Kampanja za državni ustav* — ustanak radi odbrane ustava Rajha koji je 28. marta 1849. donijela frankfurtska Narodna skupština (vidi nap. 28). Ustanak je izbio u maju 1849. najprije u Drezdenu zatim u bavarskoj Falačkoj, dijelovima pruskih rajnskih pokrajina i najzad u Badenu. Kampanja za ustav Rajha predstavljala je posljednju etapu građansko-demokratske revolucije 1848 - 1849. u Njemačkoj. O karakteru i ishodu tih borbi u kojima je sudjelovao i Engels vidi Friedrich Engels, *Njemačka kampanja za državni ustav* (u 10. tomu ovog izdanja) i *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* (u 11. tomu ovog izdanja).

O *prusko-austrijskim zapletima 1850 - 1851.* vidi nap. 6. Engels nije ostvario svoju namjeru da to pitanje obradi u jednom članku svog rada *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*. 31 52 61

- ³⁸ Engleski ministar unutrašnjih poslova James Graham ovlastio je 1844. godine poštanske vlasti da otvaraju pisma talijanskih revolucionarnih emigranata, pa tako i pisma

Mazzinija koji je od 1837. živio u Londonu kao emigrant, i obavještavao o njihovom sadržaju napuljsku i austrijsku vladu. Zahvaljujući tim mjerama bili su otkriveni planovi braće Bandiera (pristalica Mazzinija u Italiji), koji su zbog toga bili pogubljeni. Dvadeset sedmog februara 1852. predsjednik vlade Engleske, Derby, izjavio je u Gornjem domu da će vlada kontrolirati djelatnost revolucionarnih emigranata u Engleskoj i o tome obavještavati vlade odgovarajućih zemalja. Derbyjev govor objavljen je u »Timesu« 28. februara 1852. 31

- ³⁹ Engels ironizira Derbyjev govor u Gornjem domu od 27. februara 1852. 32
- ⁴⁰ *Anti-Corn-Law League (Liga protiv zakona o žitu)*, udruženje pristaša slobodne trgovine, koje su tvorničari Cobden i Bright osnovali 1838. godine u Mančesteru. *Corn Laws (Zakoni o žitu)* imali su za cilj ograničenje odn. zabranu uvoza žitarica. Uvedeni su u Engleskoj 1815. u interesu veleposjednika. Liga je zahtijevala potpunu slobodu trgovine i borila se za ukidanje žitnih zakona radi sniženja radničkih nadnica i ekonomskog i političkog slabljenja pozicija veleposjednika. Poslije ukidanja Zakona o žitu 1846. Liga je formalno bila raspuštena, ali je u stvari postojala sve do 1849. godine. U februaru 1852, u vezi s protekcionističkom politikom Derbyjeve vlade, bilo je opet pokušaja obnavljanja djelatnosti Lige. 32 457
- ⁴¹ *Štrajk engineers* (štrajk mašinskih radnika) započeo je krajem decembra 1851. i zahvatio više gradova južne i srednje Engleske. Štrajk je organizirao Udruženi savez mašinskih radnika (vidi nap. 22) radi ukidanja prekovremenog rada i stvaranja boljih uvjeta rada. Tvorničari su na štrajk odgovorili zatvaranjem tvornica za ovu strukovnu grupu u cijeloj zemlji. Borba je trajala tri mjeseca i završila pobjedom poduzetnika, i to uglavnom zbog slabosti i kolebljivosti vođa *tr. Juniona* koji su rukovodili štrajkom. Radnici su bili primorani da opet prihvate posao pod starim uvjetima. Međutim, i poduzetnici su zbog štrajka i zatvaranja tvornica pretrpeli znatne financijske gubitke. 33
- ⁴² *Savez komunista* bio je prva međunarodna i ujedno prva njemačka revolucionarna radnička partija zasnovana na principima naučnog komunizma. Savez je osnovan 1847. pod vodstvom Marxa i Engelsa i postojao je do 1852. godine. (Vidi Friedrich Engels, *Prilog istoriji Saveza komunista*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 482 - 496). 34 59
- ⁴³ Weydemeyerov članak protiv Heinzena izašao je u listu »New-Yorker Demokrat« 29. januara 1852. godine. U pismu koje Marx ovdje spominje, a koje je Ernest Jones 3. marta 1852. poslao Josephu Weydemeyeru za list »Die Revolution«, Jones je pisao o položaju raznih klasa u engleskom društvu i istovremeno dao karakteristiku razvoja klasne borbe u Engleskoj. Kao što proizlazili iz Weydemeyerovog pisma Marxu od 24. maja 1853, Jonesovo pismo bilo je objavljeno krajem 1852. ili početkom 1853. godine u demokratskoj štampi u Americi. 34 456 459 472 503
- ⁴⁴ *National Reform League* (Nacionalna liga za reformu) — organizacija koju su 1849. godine osnovali u Londonu vode čartista Bronterre O'Brien, Reynolds i drugi. Borila se za opće pravo glasa i provođenje društvenih reformi. Godine 1866. priključila se I internacionali i djelovala pod vodstvom Generalnog vijeća. 34
- ⁴⁵ Engels je proučavao slavenske jezike manje više redovito u periodu od 1851. do 1854. godine. Učio je ruski, srpski, slovenski i češki, a namjeravao je napisati uporednu gramatiku slavenskih jezika. Postoje opširni podaci o njegovom studiju ruskog jezika. Do proljeća 1852. sâm je učio ruski, a zatim je neko vrijeme vježbao konverzaciju kod ruskog emigranta Pindara, savladao rusku gramatiku i čitao djela ruske klasične literature na originalu — Puškinovog *Evgenija Onjeginu* i *Bakrenog konjanika*, Gribojedovljevu komediju *Teško pametnome* i Hercenove memoare *Prošlost i razmišljanja*. Sačuvani su izvaci stranih riječi koje je Engels

vadio iz *Evgenija Onjegina* kao i prozni prijevod nekih strofa na njemački jezik. Početkom pedesetih godina čitao je Browningov rad *Specimens of the Russian poets* i dovršio izvatke o Lomonosovu, Deržavinu, Karamzinu, Žukovskom, Krilovu i drugim ruskim pjesnicima i piscima 18. odnosno s početka 19. stoljeća. Učeci slavenske jezike Engels je istovremeno proučavao povijest i kulturu slavenskih naroda. Poznao je npr. češke i srpske autore koji su pisali o povijesti literature i narodnoj baštini, kao Šafarikovu povijest slavenskih jezika i literature u svim narječjima, te zbirke srpskih narodnih pjesama Vuka Stefanovića Karadžića. 36

⁴⁶ *financials* (*financijski reformatori*) — riječ je o pristašama Nacionalnog udruženja za reformu parlamenta i financija, koje su 1849. godine osnovali građanski radikali radi provođenja izborne reforme (tzv. Mala povelja) i poreske reforme. Građanski radikali, koji su zahtjevima čarista suprotstavljali svoj vlastiti program, vjerovali su da će na taj način — s obzirom da je politička aktivnost radničke klase poslije neuspjele demonstracije čarista od 10. aprila 1848. popustila — izazvati rascjep u čarističkom pokretu i steći utjecaj na radne mase. Agitacija građanskih radikala, koji su uživali podršku Cobdena, Brighta i reformističkih elemenata čarista s O'Connorom na čelu, ipak nije imala uspjeha. Većina čarista ostala je i pedesetih godina 19. stoljeća vjerna Narodnoj povelji (*people's charter*). Godine 1855. Nacionalno udruženje za reformu parlamenta i financija bilo je raspušteno. 37 51 436

⁴⁷ Četrnaestog marta 1852. Louis-Napoleon donio je dekret kojim je izvršena promjena petpostotne državne rente. Držiocima tih petpostotnih vrijednosnih papira bilo je predloženo da ih otkupe po nominalnoj vrijednosti ili zamijene za vrijednosne papire s istom nominalnom vrijednošću koji bi, međutim, nosili samo 4,5% kamata. Ova mjera bila je provedena uz pomoć banaka.

Dalje u tekstu Engels govori o jednom članku A. Bertina koji se odnosi na ovu mjeru. Taj članak bio je objavljen 13. marta 1852. u listu «*Journal des Débats politiques et littéraires*». 37

⁴⁸ *Zakoni o žitu* (vidi nap. 40) bili su ukinuti 1846. godine. S dolaskom na vlast torijevske vlade Derbyja u februaru 1852. iskrsla je opasnost da bi u bilo kojem obliku moglo opet doći do povišenja protekcionističkih carina na žitarice. Međutim, pod pritiskom širokih krugova buržoazije Derbyjeva vlada morala je ipak odustati od svoje protekcionističke politike. 38

⁴⁹ Riječ je o Marxovom radu na njegovom djelu *Kritika politike i nacionalne ekonomije*. Marx je od kraja 1843. proučavao političku ekonomiju, a već u proljeće 1844. godine postavio je sebi zadatak da objavi kritiku građanske nacionalne ekonomije s pozicija materijalizma i komunizma. Sačuvan je samo jedan dio tada napisanih rukopisa, poznat pod naslovom *Ekonomsko-filozofski rukopisi iz godine 1844.* (Vidi Karl Marx-Friedrich Engels, *Mali ekonomski spisi. Knjižnica marksizma-lenjinizma*, tom 42, str. 42 - 166.) Zbog rada na spisu *Sveta porodica* prekinuo je na neko vrijeme proučavanje političke ekonomije i tek se u decembru 1844. opet prihvatio tog zadatka. Sačuvani su brojni konспекти, izvaci i bilješke koje je Marx napisao 1845. i 1846. godine tokom proučavanja radova engleskih, francuskih i ostalih ekonomista. Međutim, Marx ni ovog puta nije ostvario svoj naum. Ugovor s izdavačem Leskeom o izdavanju *Kritike politike i nacionalne ekonomije* u dva toma, koji je Marx zaključio 1. februara 1845. Leske je u februaru 1847. godine raskinuo. Poslije prekida izazvanog burnim događajima revolucije iz 1848 - 1849. Marx je svoja ekonomska istraživanja nastavio u Londonu. Proučavao je temeljito povijest ekonomije i privrede u raznim zemljama, a naročito u Engleskoj, tada klasičnoj zemlji kapitalizma. U tom periodu bavio se poviješću zemljišnog vlasništva i teorijom zemljišne rente, poviješću i teorijom opticaja novca i cijena, privrednim krizama, poviješću tehnike i tehnologije i pitanjima agronomije i agrikulturne kemije. Tokom 1851. i 1852. godine Marx je opet pokušavao da nade izdavača za ovo već pripremljeno ekonomsko djelo, ali bez uspjeha kako u

Njemačkoj tako i u Americi, što je praktički značilo da je u ono vrijeme bilo nemoguće objaviti taj rad kao knjigu. Tek nakon 1857 - 1858, pošto je napisao opsežne rukopise koji su u neku ruku predstavljali koncept budućeg *Kapitala*, Marx je 1859. godine objavio prvu svesku svog djela *Prilog kritici političke ekonomije*. Znatno kasnije, 1867. godine, Marx je objavio prvi tom *Kapitala*. 38 59 202 443 452 508 538

- ⁵⁰ *Njemačko-američki revolucionarni zajam* — riječ je o pokušajima Kinkela i ostalih voda malograđanske emigracije da 1851 - 1852. raspišu tzv. njemačko-američki revolucionarni zajam među njemačkim emigrantima i Amerikancima njemačkog porijekla. Kinkel je u septembru 1851. otputovao radi agitacije u SAD. Zajam je trebao da posluži da se u Njemačkoj bez odlaganja izazove revolucija. U više napisao Marx i Engels ismijavali su ovaj Kinkelov avanturistički poduhvat koji je ostao bez rezultata i napadali ga kao štetan i beskoristan pokušaj da se u vrijeme slabljenja revolucionarnog pokreta revolucija izazove vještačkim putem. 39 435 468 478 485
- ⁵¹ *in partibus infidelium* (u krajevima nevjernika) — samo po imenu, po naslovu, bez stvarne vlasti; prvobitno dodatak nazivu katoličkih dijecezanskih biskupa u nekršćanskim zemljama (počasni biskupi). 39 52 330 464 515
- ⁵² Kossuth je početkom 1852. godine objavio jedno pismo protiv Szemerea u američkom listu «Morning Courier and New-York Enquirer».
Pod *Londonskim komitetom* Marx misli na *Centralni odbor Evropske demokracije*, osnovan u junu 1850. godine u Londonu na inicijativu Mazzinija. Komitet je nastojao da građanske i malograđanske emigrante ujedini u jednu međunarodnu organizaciju. Ta po svom sastavu i ideološkim shvaćanjima krajnje proturječna organizacija nije dugo postojala. Odnosi između talijanskih i francuskih demokratskih emigranata sve više su se zaoštravali tako da se Centralni odbor Evropske demokracije faktički raspao već u martu 1852. godine. 39 40
- ⁵³ *Okupacija Rima* — Kao rezultat revolucionarnog narodnog pokreta 1848 - 1849. u Rimu je 9. februara 1848. bila proglašena republika i ukinuta svjetovna vlast pape. Francuska, Austrija, Napulj i Španjolska udružile su se radi svrgavanja Rimske republike. Poslije herojskog otpora Garibaldijevih trupa, Republika je pala 3. jula 1849. i Rim su okupirali Francuzi. 39
- ⁵⁴ Marx Kinkela ironično naziva Siegwartom prema glavnoj ličnosti romana Johanna Martina Millera *Siegwart. Eine Klostergeschichte*. 40
- ⁵⁵ B. Szemere, «*Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth Politische Charaktereskizzen aus dem Ungarischen Freiheitskeige*, Hamburg 1853. Weydemeyer je u Americi objavio drugi dio te knjige, posvećen Goergeiju, u listu «Die Reform», br. 18 - 28 od 1. juna do 6. jula 1853. 42 60 163 207 472 475 515 522
- ⁵⁶ *Kongres jemaca* — kongres jemaca tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50) koji je Kinkel sazvao 3. februara 1852. u Sinsinatiju. Vijest o tom kongresu sadržavalo je pismo koje Marx spominje, a koje mu je Cluiff poslao krajem februara 1852. godine. 43 55
- ⁵⁷ Sredinom aprila 1852, za vrijeme uskršnjih praznika, Engels je nekoliko dana proveo u Londonu. 45
- ⁵⁸ Gustav von Gülich, *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerke und des Ackerbanes der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit*, 3. tom; također pod naslovom *Die gesammten gewerkliche Zustände in den bedeutendsten Ländern der Erde während der letzten zwölf Jahre*, 1. tom, Jena 1842, str. 263 - 264. 46

- ⁵⁹ *Bas-empire* — u povijesnoj literaturi naziv za Bizantsko carstvo; s vremenom se razvio u uvriježen pojam za državu koja propada. Marx i Engels često su taj naziv upotrebljavali za Drugo carstvo u Francuskoj. 46 470
- ⁶⁰ Članak Brune Bauera *Propast Engleske*, objavljen 31. marta 1852. u listu »New-York Daily Tribune«, Marx je dobio od Weydemeyera u pismu od 6. aprila 1852, a Wolff od Cluša u pismu datiranom 4 - 6. april 1852. 47 56
- ⁶¹ *Société du 10 Décembre* (Društvo 10. decembra) — bonapartističko društvo osnovano 1849. i organizirano u tajne sekcije. Jezgru tog društva sačinjavao je pariški lumpenproletarijat. Opširnu karakteristiku Društva 10. decembra Marx daje u svom spisu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 87 - 168). 49
- ⁶² Očigledno je riječ o pet poglavlja spisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, što ih je Marx poslao u Njujork Weydemeyeru u periodu od januara do marta 1852, a od Weydemeyera dobio natrag preko Engelsa pošto je rukopis bio prepisan. 51
- ⁶³ Radi se o glasanju poslije drugog čitanja prijedloga Zakona o miliciji u Donjem domu (vidi nap. 39). 51
- ⁶⁴ U nadmetanju za izdavanje samostalnog revolucionarnog organa čartista, Ernest Jones imao je konkurenta u Georgu Julianu Harneyju. Harney nije prihvatio Jonesov prijedlog da zajedno izdaju jedan čartistički list i onemogućio ga da kupi »The Northern Star«, prijašnji centralni organ čartista. Štoviše, taj list stekao je sam Harney i u početku ga izdavao pod nazivom »The Star«, a od 24. aprila 1852. »The Star of Freedom«. S ovim događajem postala je očigledna različitost shvaćanja Jonesa i Harneyja u principijelnim pitanjima. Harney je nastojao da list pretvori u glasilo reformističkog krila čartističkog pokreta i radikalne buržoazije. U maju 1852. Jones je počeo izdavati čartistički tjednik »The People's Paper«, a od oktobra 1852. do decembra 1856. Marx i Engels surađivali su u ovom listu i pomagali prilikom njegovog redigiranja. Osim članaka koje su napisali baš za list »The People's Paper«, ovaj tjednik štampao je i njihove članke iz lista »New-York Daily Tribune«. U to vrijeme »The People's Paper« dosljedno je zastupao interese radničke klase i propagirao ideje socijalizma. Kasnije, kad je Jones počeo agitirati za suradnju s radikalnom buržoazijom i skrenuo s revolucionarnih pozicija, Marx i Engels prestali su surađivati u tom listu i privremeno prekinuli odnose s Jonesom. U junu 1858. list su preuzeli poslovni ljudi. Marx i Engels obnovili su prijateljske odnose s Jonesom tek poslije nekoliko godina kad je on opet počeo djelovati u revolucionarno proleterskom duhu. 51
- ⁶⁵ Marx citira iz pisma koje mu je Cluš napisao 15. aprila 1852. godine. Clušov pismo od 4 - 6. aprila 1852, koje se spominje u ovom citatu, kojim je Cluš obavijestio o skupštini njemačkih malogradanskih emigranata, bilo je upućeno Wilhelmu Wolffu. Predstavnici Američkog revolucionarnog saveza (vidi nap. 112) pod predsjedništvom Ficklera sazvali su emigrantsku skupštinu za 3. april u Njujorku. Bivši predstavnici Agitacionog udruženja (vidi nap. 32), Goegg i Fickler, koji su se u Americi takmičili s Kinkelom u sakupljanju novaca za tzv. njemačko-američki revolucionarni zajam (vidi nap. 50), pokušali su da potaknu Kinkela i njegove pristaše da se založe za ujedinjenje dviju suparničkih emigrantskih organizacija — Revolucionarnog saveza i Emigrantskog kluba.
- Gimnastička društva* postojala su u više gradova SAD; u njima su bili organizirani njemački demokrati i radnici koji su poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. prebjegli u Ameriku. Petog oktobra 1850. na kongresu njemačkih gimnastičkih društava u Filadelfiji osnovan je Socijalistički gimnastički savez, koji je u početku bio povezan s njemačkim radničkim pokretom u Americi.

Pod *Clušovim protestom* Marx misli na saopćenje koje je Clušov napisao povodom kongresa američkih jemaca tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma, koji je Kinkel sazvao za 3. februar 1852. godine u Sinsinatiju. Oslanjajući se na Marxova uputstva Clušov je u svom saopćenju ukazao na avanturistički karakter poduhvata sa zajmom i protestirao zbog toga što grupa oko Kinkela troši za sebe sredstva prikupljena za taj zajam. Tekst protesta, koji je bio objavljen u listu »Turn-Zeitung«, Clušov je krajem februara 1852. poslao Marxu.

Weydemeyerov članak — odgovor na Kinkelovu okružnicu (memorandum): sudionicima kongresa u Sinsinatiju bio je očigledno objavljen u listu »Turn-Zeitung«. 55 465

- ⁶⁶ *Willich »u akciji«* — aluzija na sudjelovanje Augusta Willicha u badensko-falačkom ustanku 1849. godine (vidi nap. 37). 55
- ⁶⁷ Godine 1851. objavljena je u Filadelfiji knjiga *The harmony of interests, agricultural, manufacturing and commercial* u kojoj je autor, Henry Charles Carey, razradio svoja shvaćanja koja je iznio u spisu *Essay on the rate of wages: with an examination of the causes of the differences in the condition of the labouring population throughout the world*, štampanom u Londonu 1835. godine. 55
- ⁶⁸ Marx upućuje na Harneyjev članak *To the readers of the »Star« and the democrats of Great Britan and Ireland*, objavljen u listu »The Star« 17. aprila 1852, te na Jonesov odgovor *An appeal for the judgement of the people* u listu »Notes to the People« od 24. aprila 1852. 56
- ⁶⁹ Po Kinkelovom povratku iz SAD održana je u Londonu 16. aprila 1852. sjednica odbora tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma. Tom je prilikom zaključeno da mjesne sekcije treba da obnove svoju djelatnost. Stoga su bile razaslane okružnice koje su napisali Willich i Kinkel. 60 62
- ⁷⁰ Aluzija na protest Mazzinija, koji je 1844 - 1845. ustao u štampi protiv policijskog otvaranja pisama talijanskih revolucionarnih emigranata. U maju 1845. Mazzini je objavio pamflet *Italy, Austria and the Pope* protiv engleskog ministra unutrašnjih poslova Jamesa Grahama, koji je ovlastio engleske poštanske vlasti da otvaraju poštu talijanskih revolucionarnih emigranata (vidi i nap. 38). Mazzinijev pamflet bio je sročćen kao otvoreno pismo Grahamu. 60
- ⁷¹ Na inicijativu Kossutha mađarska Narodna skupština proglasila je 14. aprila 1849. nezavisnost Mađarske i objavila da je svrgnuta habsburška dinastija. Drugog maja Vijeće ministara sa Szemereom na čelu zamijenilo je Odbor za obranu zemlje. Kossuth je bio imenovan za regenta Mađarske. Mađarska vojska pod Goergeyom opsjedala je Budim od 3. do 21. maja 1849. kada je zauzela grad. Ta operacija, izvršena pošto su austrijske trupe bile razbijene kod Komorna 26. aprila 1849. stvorila je povoljne uvjete za proboj revolucionarne mađarske vojske prema Beču. Vrhovna komanda mađarske armije i revolucionarna vlada nisu iskoristile tu mogućnost, već su svoje napore koncentrirale na oslobodenje glavnog grada Mađarske, koji je okupirao jedan austrijski garnizon. Vrijeme utrošeno na opsadu Budima omogućilo je Austrijancima da se oporave od poraza i iznova predu u napad. Pri tome su uživali pomoć carističkih trupa. Ocjenu vojnih operacija za vrijeme opsade Budima Engels daje u svom članku »Budim« (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 61
- ⁷² *Charing Cross road* — poznata trgovačka ulica u centru Londona. 62
- ⁷³ Gustav von Hoffstetter, *Tagebuch aus Italien 1849*, Zürich-Stuttgart 1851. 63
- ⁷⁴ H. Kuentzel, *Die taktische Elemente der neuen Fortifikationen*, Potsdam 1851.

- ⁷⁵ *Bitka kod Idšteta* (mjesto u sjevernom Šlezvigu) između šlezvig-holštajnskih i danskih trupa vodila se 24 - 25. jula 1850. godine. Pod utjecajem revolucije stanovništvo Šlezvig-Holštajna, koje je težilo ujedinjenju s Njemačkom, pobunilo se u martu 1848. i započelo narodnooslobodilački rat protiv danske vladavine. Vodeći račun o javnom mnjenju u Njemačkoj, pruski vladini krugovi počeli su zajedno s ostalim državama Njemačkog saveza tobožnji rat protiv Danske; međutim, izdali su narodnooslobodilačku borbu Šlezvig-Holštajna i 26. augusta 1848. zaključili s Danskom primirje na sedam mjeseci. Uvjeti pod kojima je primirje sklopljeno bili su takvi da su ukidali sve demokratske tekovine u Šlezvig-Holštajnu. Rat se ponovo raspalmsao krajem marta 1849. Vojne operacije, vođene s promjenljivim uspjehom, završile su s novom izdajom Pruske koja je 2. jula 1850. sklopila s Danskom mir, a stanovništvu Šlezvig-Holštajna prepustila da rat nastavi vlastitim snagama. U bici kod Idšteta danske trupe razbile su šlezvig-holštajnsku armiju kojom je komandirao pruski general Willisen. što je predstavljalo kraj otpora, a vojvodstva Šlezvig-Holštajn ostala su pod vlašću danskog kraljevstva. Analizu bitke kod Idšteta Engels daje u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 163. 63 323
- ⁷⁶ Wilhelm Willisen, *Theorie des großen Krieges angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831*, Berlin 1840. 63
- ⁷⁷ Arthur Goergey, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, 1 - 2. tom, Leipzig 1852. 63 74 328 528
- ⁷⁸ Od 1852. godine Engels je intenzivno proučavao vojna djela jer je namjeravao napisati povijest revolucionarnih ratova 1848 - 1849. u Madarskoj i Italiji. Čitao je radove Clausewitza, Jominija, Willisena, Hoffstettera, Küntzela, Goergeyja i mnogih drugih autora. Međutim, taj svoj naum nije ostvario. 63 74 328
- ⁷⁹ *Complot allemand-français* (njemačko-francuska zavjera) — U septembru 1851. uhapšeni su u Parizu članovi tamošnjih ćelija Saveza komunista. Pripadali su malogradanskoj frakciji Willich-Schapper (vidi nap. 18) koja se u septembru 1850. otcijepila od Saveza komunista. Pogrešna shvaćanja o pitanjima taktike u periodu reakcije, koja je zastupala ova frakcija, omogućila su francuskoj i pruskoj policiji da uz pomoć provokatora Juliena Chervala, koji je vodio jednu od pariških ćelija, insceniraju tzv. njemačko-francusku zavjeru. U februaru 1852. uhapšeni članovi Saveza komunista bili su osuđeni zbog «pripremanja državnog udara». Provokatoru Chervalu policija je omogućila da iz zatvora pobjegne u London. Pokušaji pruske policije da dokaže da je Savez komunista, kojim su rukovodili Marx i Engels, sudjelovao u tzv. njemačko-francuskoj zavjeri, potpuno su se izjalovili. 68 76 168 515
- ⁸⁰ *Great Windmiller* — članovi *Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika* u Londonu, koje je svoj ured imalo u ulici Great Windmiller Street. To udruženje osnovali su u Londonu u februaru 1840. Karl Schapper, Joseph Moll i ostali članovi Saveza pravednih radi političkog prosvjedičavanja radnika i širenja socijalističkih ideja među njima. Vodeću ulogu imali su članovi Saveza pravednih, a poslije osnivanja Saveza komunista mjesne ćelije Saveza. Marx i Engels aktivno su sudjelovali u radu Udruženja tokom 1847, 1849. i 1850. godine. Sedamnaestog septembra 1850. zajedno s nizom istomišljenika istupili su iz Njemačkog prosvjetnog udruženja jer je većina njegovih članova podržavala malogradansku frakciju Willich-Schapper (vidi nap. 18). Krajem pedesetih godina Marx i Engels obnovili su odnose s Njemačkim udruženjem za obrazovanje radnika u Londonu. Engleska vlada raspustila je ovo udruženje 1918. godine.
- Nakon svog tobožnjeg bijega iz zatvora u proljeće 1852. Cherval je došao u London i surađivao u Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika, ali je ubrzo bio raskrinkan kao policijski agent i isključen iz Udruženja. 68 124 132 390 435

- ⁸¹ *Parliamentary trains* (parlamentarni vlakovi) — u 19. stoljeću u Engleskoj ironičan naziv za posebne vlakove treće klase, koji su 1844. godine bili uvedeni posebnim zakonom. Prema tom zakonu svako željezničko društvo moralo je svakog dana na svim svojim prugama imati u prometu jedan takav vlak koji se kretao brzinom od 12 milja na sat, a vožnja nije smjela biti skuplja od 1 pennyja po milji. Engels u svom radu *Zaštitna carina i slobodna trgovina* (vidi u 32. tomu ovog izdanja) ove vlakove naziva »zakonski propisanim pilicarima«. 69 217 403
- ⁸² Krajem maja 1852. Marx je posjetio Engelsa u Mančesteru i zadržao se kod njega do sredine juna. Za to vrijeme zajedno su radili na pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 191 - 276). 69 113 480
- ⁸³ Riječ je o dvije poetske poslanice Ferdinanda Freiligratha pod naslovom *Josephu Weydemeyeru*. Te pjesme, upravljene protiv Kinkela, Freiligrath je napisao 16. i 23. januara 1852. godine za list »Die Revolution« koji je u Njujorku izlazio Weydemeyer. S obzirom da se objavljivanje u Americi otežalo, Freiligrath je 7. marta 1852. štampaio prvu poslanicu u literarnom dnevniku »Morgenblatt für gebildete Leser«, koji je izlazio u Stuttgartu i Tübingenu, a 10. aprila iste godine na engleskom jeziku u listu »Notes to the People«. U Americi je prva poslanica objavljena na engleskom jeziku u listu »National Era« u maju 1852, a u junu 1852. godine na njemačkom jeziku zajedno s drugom Freiligrathovom poslanicom Weydemeyeru u drugoj svesci časopisa »Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften«. 72 99 166 171 432 437 441 477 482 580
- ⁸⁴ U julu 1852. u nizu francuskih i njemačkih novina izašla je vijest o hapšenju članova neke tajne organizacije u Parizu. Uhapšene osobe bile su optužene da su pripremale atentat na Louisa-a Bonapartu, rušenje bonapartističke vlade i ponovno uspostavljanje republikanskog režima. Osim toga, tvrdilo se da su ti ljudi sami proizvodili artiljerijsko oružje, barut i sl., da su većina uhapšenih radnici, a među njima i neki učesnici proleterskog ustanka u junu 1848. Štampa je nadalje pisala da su pripremama zavjere rukovodili emigranti u Londonu i Briselu. 72 74
- ⁸⁵ Riječ je o Engelsovim člancima »*Koelnische Zeitung*« o *madarskoj borbi, Rat u Italiji i Madarskoj, Madarska* (vidi u 9. tomu ovog izdanja), kao i o izvještajima o ratnim operacijama u Madarskoj koji su izlazili u listu »Neue Rheinische Zeitung« od februara do maja 1849. godine. 74 483 548
- ⁸⁶ Adolphe Chenu, *Les Conspireurs, Les sociétés secrètes; la préfecture de police sous Caussidière; les corps-francs*, Pariz 1850. Recenziju ove knjige vidi u 10. tomu ovog izdanja str. 221. Kad Engels govori o oba heterogena elementa kod Chenua, on očito misli na dvostruku ulogu autora, koji se u svojoj knjizi pokazuje kao organizator tajnih društava za vrijeme julske monarhije, a koji je, što je vidljivo i iz same knjige, istovremeno djelovao kao policijski špijun. 74
- ⁸⁷ *Vajdenska proklamacija* ili — manifest koji je 5. januara 1849, na dan kad su kontrarrevolucionarne trupe austrijskog feldmaršala Windischgrätza okupirale Budim, izdao u Waitzenu Goergey koji je tada komandirao jednim madarskim armijskim korpusom. Proglas je bio demagoški upravljen protiv Kossutha i protiv Odbora za obranu kojim je on rukovodio, a Goergey ih je optuživao da su pobjegli iz Budima. U stvari, upravo Goergey, koji je kasnije otvoreno izdao revoluciju i potpisao akt o kapitulaciji madarske vojske, nije izvršio zapovijesti Kossutha o obrani Budima i upravo je on za vrijeme Kossuthove odsutnosti na sjednici Ratnog vijeća progurao odluku o predaji grada Budima Windischgrätzu bez borbe. 74
- ⁸⁸ *Duc d'Enghien* (vojvoda od Enghiena), optužen zbog sudjelovanja u zavjeri protiv Napoleona, bio je osuđen na smrt i smaknut 21. marta 1804. godine. 75

- ⁸⁹ U augustu 1852. Marx je za list «New-York Daily Tribune» napisao niz članaka u kojima je dao analizu političkih stranaka u Engleskoj i izložio protunarodni karakter engleskog izbornog sistema (vidi članke *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigojci*, *Čartisti*, *Izborna korupcija* i *Rezultati izbora* u 11. tomu ovog izdanja str. 277 - 299). 76
- ⁹⁰ *Pilovci* — pristaše Roberta Peela (umjerenog torijevca) koji su podržavali njegovu politiku ekonomskih ustupaka trgovačkoj i industrijskoj buržoaziji uz političku vlast plemićke i financijske aristokracije. Godine 1846. Peel je u interesu industrijske buržoazije ukinuo Zakone o žitu (vidi nap. 48) što je izazvalo veliko nezadovoljstvo među protekcionistički nastrojenim torijevcima, dovelo do rascjepa torijevske stranke i izolacije pilovaca. Pedesetih godina 19. stoljeća pilovci su u parlamentu predstavljali malu frakciju bez određenog programa. Krajem pedesetih, početkom šezdesetih godina pristupili su Liberalnoj stranci. 76 457
- ⁹¹ Vidi uvodnik «Timesa» od 10. jula 1852. 76
- ⁹² *Svjetski prerivači* — analogija prema nazivu «rovač», kako su građanski ustavo-branitelji nazivali svoje protivnike republikanske demokrate u revoluciji 1848 - 1849. godine. 76
- ⁹³ *Mazas* — zatvor u Parizu u kojem su bili zatočeni uhapšeni članovi Saveza komunista zbog tzv. njemačko-francuske zavjere (vidi nap. 79). 77
- ⁹⁴ U *Claremontu*, dvorcu u blizini Londona, živio je Louis-Philippe koji je poslije februarske revolucije 1848. pobjegao u London. Iz tog dvorca prele su se orleanističke spletke s ciljem ponovnog ustoličenja dinastije Orléans u Francuskoj. 77
- ⁹⁵ *L'Orlando Inamorato (Zaljubljeni Roland)* — viteška poema talijanskog renesansnog pjesnika Bojarda. Objavljena je u Italiji 1495, a u 16. stoljeću preradili su je L. Domenichi i F. Berni. Najveću popularnost stekao je Bernijev prepjev. objavljen 1541. godine, koji je doživio brojna izdanja. Bojardova poema štampana je ponovo tridesetih godina 19. stoljeća u Londonu. Neka mjesta iz *Zaljubljenog Rolanda* Marx i Engels citiraju u svom pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 231, 263, 267, 276). 77
- ⁹⁶ Ausburški list «Allgemeine Zeitung» objavio je 13. jula 1852. vijest da je optužnica protiv kelnskih komunista dovršena i predana braniocima optuženih. 78
- ⁹⁷ Riječ je o dva Diderot-ova romana. *Le neveu de Rameau, dialogue* i *Jacques le fataliste et son maître*. 80
- ⁹⁸ *Novi pruski zakonik* — kazneni zakonik koji je stupio na snagu u aprilu 1851. Do tada je u Rajnskoj oblasti važio *Code penal*, kazneni zakonik koji je u Francuskoj bio donesen 1810, a zatim pod Napoleonom I uveden i u okupirana područja zapadne i jugozapadne Njemačke; u rajnskoj oblasti važio je kao i Code civil i poslije njenog pripajanja Pruskoj sve do 1851. godine. 80
- ⁹⁹ Marx misli na slijedeće knjige Ernesta Cocurderoyja, objavljene u Briselu 1852. godine: *La Barrière du Combat ou dernier grand assaut qui vient de se livrer entre les citoyens Mazzini, Ledru-Rollin, Louis Blanc, Étienne Cabet, Pierre Leroux, Martin Nadaud, Malarnet, A. Bianchi (de Lille) et autres hercules du nord i De la révolution dans l'homme et dans la société*. 81 82 488
- ¹⁰⁰ P. J. Proudhon, *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre*, Paris 1852. 81 104 114 503 509

- ¹⁰¹ Engels podsjeća na to da je državni tužilac na Kelnskom procesu komunistima, Saedt, u februaru 1849, kad je Gottfried Kinkel bio optužen zbog uvrede pruskog garnizona u Majncu, održao neuspjeli pleoaje, kojem se izrugivao list »Neue Rheinische Zeitung« (vidi u 9. tomu ovog izdanja). 82
- ¹⁰² F. Smitt, *Geschichte des polnischen Aufstandes und Kriegen in den Jahren 1830. und 1831.* 82 271
- ¹⁰³ S ovim pismom Marx je poslao Engelu jedan članak o političkim strankama u Engleskoj da ga prevede na engleski jezik. Taj članak bio je predviđen za list »New-York Daily Tribune« i njime je Marx počeo neposredno surađivati u tom dnevniku. Prije toga Marx je poslao ovom listu Engelsovu seriju članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*. Svoje članke za »Tribune« Marx je u početku pisao na njemačkom jeziku a na engleski ih je uglavnom prevodio Engels, sve dok krajem januara 1853. Marx nije počeo svoje dopise pisati na engleskom jeziku. Prilikom prevodenja Engels je češće običavao veći članak podijeliti u dva manja, koje je Marx zatim slao u Ameriku kao samostalne članke. I članak koji se ovdje spominje Engels je podijelio u dva članka — *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigovci* i *Čartisti* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 277 - 289), a Marx ih je 6. i 10. augusta 1852. poslao listu »New-York Daily Tribune«.
- Marx zatim misli na članak A. Rugea *The Public law of Europe*, koji je 14. jula 1852. objavljen u listu »New-York Daily Tribune«. 83
- ¹⁰⁴ Marx je strahovao da Dana neće objaviti njegov članak koji je sadržavao kritiku engleskih vigovaca, jer je u SAD bila u toku predizborna kampanja za izbor predsjednika, a list »New-York Daily Tribune« podržavao je predsjedničkog kandidata Scotta, predstavnika američke vigovske stranke.
- Vigovci* — stranka u SAD koja je postojala od 1834. do 1852. i uglavnom zastupala interese industrijske i finansijske buržoazije. Pripadao joj je i dio plantažera. Kad je borba za rješenje pitanja ropstva izazvala u zemlji rascjep i pregrupiranje političkih stranaka, većina vigovaca zajedno s dijelom članova Demokratske stranke i Farmerske stranke iz sjevernih država osnovala je 1854. Republikansku stranku koja se borila protiv ropstva. Preostali vigovci priključili su se Demokratskoj stranci koja je zastupala interese robovlasničkih plantažera. 83
- ¹⁰⁵ Riječ je o članku *A German view of American 'democracy'*, koji je vjerovatno napisao H. Greely, objavljenom 13. jula 1852. u listu »New-York Daily Tribune«. 84
- ¹⁰⁶ Serija članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* izlazila je u listu »New-York Daily Tribune« s Marxovim potpisom jer je on bio zvanični dopisnik lista (vidi nap. 4). 86
- ¹⁰⁷ Marx Kinkela ironično naziva Johannom, aludirajući na Johannu Kinkel koja je snažno utjecala na rad svog supruga i rafinirano reklamirala njegovu »pjesničku slavu« pokušavajući da je pretvori u zvečeci novac. Opis Johanne Kinkel Marx i Engels daju u spisu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 203 - 208, 216, 255 - 257), a Marx i u svom pismu Engelu od 11. decembra 1858. godine (vidi u 36. tomu ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 170). 87 102 106 490
- ¹⁰⁸ Riječ je o članku *Gottfried Kinkel*, koji su Marx i Engels napisali u aprilu 1850. objavljenom bez potpisa autora u listu »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«, četvrta sveska, april 1850 (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 250 - 252). Marx i Engels napisali su taj članak s namjerom da žigošu nedostojno ponašanje Kinkela pred vojnim sudom u Raštatu, gdje je Kinkel bio optužen zbog sudjelovanja u kampanji za državni ustav (vidi nap. 37). Kinkel je u završnom govoru u svojoj obrani na raspravi 4. augusta 1849. pokušao da porekne da je sudjelovao u revolucionarnom pokretu i veličao je dinastiju Hohenzollerna. 87

- ¹⁰⁹ Riječ je o pismu Kinkela upućenom Clušu 14. novembra 1851. 88
- ¹¹⁰ Ovo pismo Marx je napisao Kinkelu 24. jula 1852. Sačuvano je samo u ovdje štampanom obliku i u pismu Cluša upućenom Weydemeyeru 16. augusta 1852, u kojem Cluš daje izvratke iz pisma koje mu je Marx poslao 30. jula 1852. godine (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 27). Original pisma Kinkelu nije sačuvan. 88
- ¹¹¹ Cluš je u pismu od 22. jula 1852. poslao Marxu tajnu okružnicu Kossutha koju je ovaj napisao 28. juna 1852. dok je boravio u Njujorku i uputio Nijemcima nastanjenim u Americi. U toj okružnici Kossuth je apelirao na njemačke emigrante da na predstojećim predsjedničkim izborima istupe s izbornim programom kojim je trebalo proklamirati princip oružane intervencije SAD u evropskim poslovima da bi se izazvao revolucionarni prevrat u evropskim državama. U namjeri da ukaže na avanturistički karakter tog proglašenja Kossutha, koji je zvanično nastupao kao pristaša nemiješanja u unutrašnje poslove zemalja u kojima je gostovao, Cluš je objavio tu okružnicu u listu «New-York Herald». To je bio neposredan povod Kossuthovom odlasku iz Amerike 14. jula 1852. Kossuthova okružnica štampana je 7. augusta 1852. u listu «The People's Paper» zajedno s komentarom koji je sadržavao kritiku Kossuthovih shvaćanja. 88 92 96
- ¹¹² *Američki revolucionarni savez* — organizacija njemačkih emigranata u SAD; osnovali su je u januaru 1852. sitnoburžoaski demokrati Goegg i Fickler koji su došli u Ameriku da organiziraju tzv. njemačko-američki revolucionarni zajam (vidi nap. 50). 89 93 100 104 492
- ¹¹³ U skladu s ustavom u Francuskoj je u maju 1852. godine trebalo izabrati novog predsjednika Republike. U krugovima sitnoburžoaskih demokrata, osobito među emigrantima, vladalo je uvjerenje da će s tim danom doći na vlast demokratske stranke. Bonapartistički državni udar od 2. decembra 1851. razorio je te iluzije. 92
- ¹¹⁴ Riječ je o pokušaju Kinkela da opravda svoje veličanje Cavaignaca uz izgovor da je on to učinio prije junskog ustanka pariškog proletarijata 1848. godine. Cavaignac koji je tih dana bio imenovan za ministra rata i dobio diktatorska ovlaštenja, krvavo je ugušio junski ustanak u Parizu. Međutim, i prije juna 1848. ovaj predstavnik francuskih militarista isticao se kao krvnik narodnih pokreta, a sudjelovao je i u osvajanju Alžira. Zbog njegovih «zasluga» u prljavom kolonijalnom ratu protiv alžirskog naroda, građanski krugovi Francuske postavili su ga u februaru 1848. na položaj guvernera Alžira. 94
- ¹¹⁵ Marx citira iz pisma koje mu je Cluš napisao 5. augusta 1852. 100
- ¹¹⁶ *Briselsko-vestfalska avantura* — Riječ je o pokušaju Marxa i Engelsa da u Vestfaliji uz pomoć tamošnjih poduzetnika, «istinskih» socijalista Juliusa Mayera i Rudolpha Rempela, objave *Njemačku ideologiju* (vidi u 6. tom ovog izdanja). Pregovori, koje je vodio Joseph Weydemeyer, započeli su u maju 1846. U pismu Rudolphu Rempelu od 2. jula 1846, koje nije sačuvano, Marx i Engels osudili su politiku odugovlačenja, vrdanja i izgovore vestfalskih kapitalista. Potom su Meyer i Rempel, opravdavajući se nedovoljnim sredstvima, definitivno odbili da financiraju štampanje *Njemačke ideologije* i da izdaju drugu njemačku socijalističku literaturu. Pravi uzrok bio je u stvari u tome što su Meyer i Rempel bili predstavnici upravo onih krugova koje su Marx i Engels u tom radu kritizirali. 100
- ¹¹⁷ To pismo nije sačuvano. 100
- ¹¹⁸ *Savezić* — riječ je o organizaciji sitnoburžoaske frakcije Willich-Schapper koju su Marx i Engels ironično nazivali Separatnim savezom (vidi nap. 18). 101

- ¹¹⁹ *Committee* — radi se o Londonskom odboru lista »The People's Papers«, koji je sačinjavalo 13 članova. Odbor je financirao list, a u njemu su se osim čarista nalazili i predstavnici građansko-radikalne opozicije, koji su pokušavali iskoristiti list za svoje ciljeve. 101 109
- ¹²⁰ Riječ je o jednoj tezi Jean-Baptiste Sayja iz djela *Cours complet d'économie politique pratique* (7. izdanje, Bruxelles 1844, str. 394). 101
- ¹²¹ Engels upućuje na članak koji je Marx napisao oko 16. augusta 1852. i poslao ga njemu da ga prevede na engleski jezik. U tom članku Marx je pisao o protunarodnom karakteru engleskog izbornog sistema (vidi nap. 89). Prilikom prevodenja Engels je članak podijelio u dva dijela; prvi dio Marx je poslao u Njujork 20. augusta pod naslovom *Izborna korupcija*, a drugi 27. augusta 1852. pod naslovom *Rezultati izbora* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 290 - 294). 102
- ¹²² *Prijatelji svjetlosti* — religiozni pravac, nastao 1841. godine, upravljen protiv pijetizma koji je vladao zvaničnom protestantskom crkvom i protiv njemu svojstvenog strogog misticizma i bogomoljstva. Taj religiozni opozicioni pravac predstavljao je četrdesetih godina 19. stoljeća izraz nezadovoljstva buržoazije s reakcionarnim uređenjem u raznim njemačkim državama. Godine 1846 - 1847. pokret prijatelja svjetlosti doveo je do stvaranja tzv. *Slobodnih zajednica*. 105
- ¹²³ »*Centralizacija*« — 1836. godine formirano centralno rukovodstvo Poljskog demokratskog društva (Towarzystwo Demokratyczne Polskie). Društvo je osnovano 1832. u Parizu kao organizacija lijevog krila sitnog plemstva i građanstva poljske emigracije. Program društva predviđao je uspostavljanje nezavisnosti Poljske, ukidanje feudalnih tereta i staleške nejednakosti, predaju zemlje seljacima bez odštete i niz drugih naprednih mjera. Društvo je aktivno sudjelovalo u pripremama Krakovskog ustanka 1846. koji je imao za cilj nacionalno oslobođenje Poljske. U ljeto 1849. društvo je u Francuskoj bilo zabranjeno, a sjedište Centralizacije premješteno u London, ali je većina njegovih članova ostala kao i prije u Francuskoj. Pedesete godine 19. stoljeća predstavljale su period ideološke rastrojenosti Demokratskog društva. Kad je 1862. u Poljskoj bio osnovan Centralni nacionalni komitet za pripremanje ustanka, Demokratsko društvo donijelo je odluku o svom raspuštanju. 108
- ¹²⁴ Materijale o putovanju Vettera u Italiju i mjerama Kissa i Lanckoronoskog, navedene u pismu, Marx je upotrebio u svom članku *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-om Napoleonom — Palmerston* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 300 - 302), koji je napisao za list »New-York Daily Tribune«. 108
- ¹²⁵ Tada ipak nije bilo moguće iznova štampati spis *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* u Njemačkoj i Engleskoj. Drugo izdanje izašlo je tek 1869. u Hamburgu. 109
- ¹²⁶ Prvo poglavlje spisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* preveo je na engleski jezik Wilhelm Pieper i to prema prvom izdanju u listu »Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften«, prva sveska, Njujork 1852 (vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 56). Na Marxovu molbu Engels je redigirao Pieperov prijevod. 111 115 116 118 119 121 123
- ¹²⁷ Članak br. XX, posljednji iz serije *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, nije objavljen u listu »New-York Daily Tribune«. U engleskom izdanju ovog djela (1896), kao i u nizu kasnijih izdanja, kao posljednji članak uvršten je Engelsov napis *Nedavno suđenje komunistima u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 328 - 332), koji u stvari ne spada u ovu seriju. 113
- ¹²⁸ Ovo Marxovo pismo nije sačuvano. 115 118

- ¹²⁹ Riječ je o memoarima *Tri godine u Parizu* u kojima je autor, malogradanski emigrant Leopold Häfner, okarakterizirao njemačku emigraciju u periodu od 1849. do 1851. godine.
Mančesterski arhiv — dokumenti Saveza komunista i ostali materijali iz praktične revolucionarne djelatnosti Marxa i Engelsa, koji su bili pohranjeni kod Engelsa u Mančesteru. 115 128 171 498
- ¹³⁰ Radi se o biltenu »Lithographierte Correspondenz« Josepha Weydemeyera, koji je od augusta do oktobra 1852. godine izlazio u Njujorku. 117
- ¹³¹ Engels misli na stanje lista »Janus« koji je Heinzen izdavao u Njujorku 1851 - 1852. U njemu je Heinzen objavljivao klevetničke članke protiv Saveza komunista, koji su sadržavali i osobno vrijeđanje Marxa i Engelsa. 117
- ¹³² Riječ je o mjerama koje je Pruska provela radi ponovnog uspostavljanja *Carinskog saveza*. Carinski savez predstavljao je privredno-političko udruženje pojedinih njemačkih država pod pruskim vodstvom, formirano radi ukidanja unutarnjih carina. Savez je osnovan 1. januara 1834. i obuhvaćao je 18 njemačkih država sa preko 23 miliona stanovnika. Austrija i neke južnonjemačke države nisu pristupile Carinskom savezu. Osnovan radi neophodnosti formiranja zajedničkog njemačkog tržišta. Savez je pridonijeo i političkom ujedinjenju Njemačke. Za vrijeme revolucije 1848 - 1849. i početkom pedesetih godina 19. stoljeća iznova se zaoštrila borba između Pruske i Austrije za prevlast u Njemačkoj i uslijed toga je Carinski savez faktički prestao postojati. Godine 1853. Pruska je obnovila Carinski savez, koji je od tada postojao sve do 1871. godine, do političkog ujedinjenja zemlje pod hegemonijom Pruske.
 O posljednjem članku serije *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* vidi nap. 127. 118
- ¹³³ Ove podatke iz statističkog izvještaja tvorničkog inspektora Leonarda Hornera Marx je preradio u svom članku *Pauperizam i slobodna trgovina — Predstojeća trgovinska kriza* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 303 - 308), koji je 12. oktobra 1852. napisao za list »New-York Daily Tribune«. 122
- ¹³⁴ *Cockney* — u narodu rasprostranjen naziv za stanovnika Londona; također dijalekatski obojen engleski jezik londonskog stanovništva. 122 420
- ¹³⁵ U listu »Karlsruher Zeitung« (br. 208 - 210, 212, 214, 217 - 220 i 224) izlazio je u nastavcima od 3. do 22. septembra 1852. nepotpisani članak *Njemačka revolucionarna propaganda u Londonu i revolucionarni zajam*. Dio tog članka štampao je i ausburški list »Allgemeine Zeitung« od 11. do 13. septembra 1852. 123
- ¹³⁶ Ovdje navedene podatke Marx je upotrebio u svom članku *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-om Napoleonom — Palmerston* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 300 - 302), objavljenom 28. septembra 1852. u listu »New-York Daily Tribune«. 123 130
- ¹³⁷ Njemačko *Narodno udruženje* u Londonu, osnovano 11. augusta 1852. trebalo je da objedini razne grupe njemačke emigracije. Njegovi predstavnici donijeli su »Preduvjete ugovora o ujedinjenju«, a sam ugovor potpisali su Goegg, kao predstavnik Američkog revolucionarnog saveza, i Kinkel i Willich, kao upravitelji tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50 i 112). Narodno udruženje postavilo je sebi za cilj da osim Nijemaca koji su živjeli u Engleskoj u svoje redove prima i Engleze. Avanturizam i neprestane razmirice malogradanske emigracije bili su glavni uzrok što je Narodno udruženje, kao i prethodne emigrantske organizacije, bilo kratkog vijeka. 124 197

- ¹³⁸ Riječ je o dva opoziciona religiozna pravca u Njemačkoj, o tzv. *Njemačkom katolicizmu* i *Slobodnim opštinama* (vidi nap. 122), koji su se sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća odvojili od zvanične crkve i 1847. stekli pravo da slobodno propovijedaju vjeru. Godine 1850. Slobodne opštine ujedinile su se sa zajednicama Njemačkih katolika. 124
- ¹³⁹ U svom pismu Marxu od 22. septembra 1852. Gustav Zerffi iscrpno je opisao doček Louisa Napoleona u Lionu. 124
- ¹⁴⁰ «*Honny soit qui mal y pense*» — «Nevaljalac (je) tko pri tome loše misli»; natpis na engleskom Ordenu podvezice; često se upotrebljava da bi se naznačilo nešto što je sumnjivo. 124
- ¹⁴¹ To je kraći opis nekih događaja koji su se odigrali u septembru 1852. godine za vrijeme borbe između Jonesa i protivnika revolucionarnog pravca u čartističkom pokretu. Proletersko-revolucionarni karakter koji je Jonesov list «The People's Paper» poprimio zahvaljujući Marxovoj aktivnoj podršci, sve više je izazivao nezadovoljstvo građanske grupe u Londonskom odboru ovog lista (vidi nap. 119). U augustu i septembru 1852. list se nalazio u veoma teškoj finansijskoj situaciji. Protivnici lista nastojali su da onemoguće Jonesa svim mogućim sredstvima i optužili su ga da je zloupotrebio sredstva namijenjena listu. Petnaestog septembra 1852. u South-London-Hallu održana je veoma posjećena skupština čartista na kojoj su članovi Londonskog odbora pokušali da dokažu svoje optužbe protiv Jonesa. Poslije govora Jonesa, koji je opovrgao te optužbe, skupština je njemu i Izvršnom odboru udruženja čartista u potpunosti iskazala svoje povjerenje. Nekoliko dana kasnije vjerovnici lista «The People's Paper» poslali su svim čartistima jedan dopis i zahtijevali sazivanje nove čartističke skupštine za 21. septembar radi odlučivanja o istom pitanju. I ta skupština završila je potpunim porazom Jonesovih protivnika, a Jones je u svom govoru ukazao na skrivene namjere građanskih članova Londonskog odbora da likvidiraju ovaj proleterski list. 125
- ¹⁴² U jesen 1852. godine Harney je pokušavao da s predstavnicima radikalne buržoazije i malogradanskim predstavnicima tredjuniona i Zadržnog pokreta — Holyoakom. Huntom, Cooperom, Newtonom i drugima — osnuje «jedinstvenu nacionalnu stranku» za borbu za opće pravo glasa, što je bio glavni zahtjev Narodne povelje. Savez s buržoaskim radikalima Harney je sklopio po cijenu odustanka od borbe za ostale tačke Narodne povelje i od socijalnih zahtjeva čartista. Pokušaji da se osnuje nova stranka s ograničenim čartističkim programom, koji bi odgovarao interesima radikalne buržoazije, ostali su bez uspjeha. 125
- ¹⁴³ Iz govora Wilhelma Jordana u frankfurtskoj Narodnoj skupštini u julu 1848. godine (usp. 8. tom ovog izdanja, str. 292 - 296). 129
- ¹⁴⁴ O odnosima Aleksandra Hercena s Georgom Herweghom usp. V poglavlje uvoda u djelo *Sloboda ulice. Iz života i djela Georga Herwegha* (u nakladi Brune Kaisera, Berlin 1948). 129
- ¹⁴⁵ Ovdje i na početku pisma Engels misli na knjigu R. A. Fröhlicha *Kurz gefaßte takelarisches bearbeitete Anleitung zur schnellen Erlernung der vier slavischen Hauptsprachen*, čije je prvo izdanje štampano 1847. godine u Beču. Spomenuto Engelsovo pismo Dronkeu nije sačuvano. 134
- ¹⁴⁶ *La Trinité se passe, Marlborough ne revient pas* (Trojstvo je prošlo, Marlborough se ne vraća) — iz historijske narodne vojničke pjesme (oko 1722. godine). 135
- ¹⁴⁷ *pièce Taschereau* (spis Taschereau) — spis koji je policija iskonstruirala poslije februarske revolucije 1848. da bi diskreditirala Blanquija. Sadrži iskaze koje je Blanqui navodno dao istražnim organima 1839. godine kada je bio uhapšen u vezi s revolucionarnim tajnim Društvom godišnjih doba. Spis je 31. marta 1848. godine

objavio Tachereau, urednik gradanskog časopisa «Revue rétrospective ou archives secrètes du dernier gouvernement». Objavlivanjem tog klevetničkog dokumenta nanesena je revolucionarno-demokratskom taboru znatna šteta jer je time posijano nepovjerenje u Blanquija i produbljen jaz između proleterskog i malogradanskog pravca, što je koristilo kontrarevolucionarnoj buržoaziji. 135

- ¹⁴⁸ *Athenäum* — literarni i književni klubovi u Londonu, Mančesteru i drugim engleskim gradovima. 135 167 202 568
- ¹⁴⁹ List «The Morning Advertiser» objavio je 6. oktobra 1852. članak Arnolda Rugea *The German Lone Star* [Njemačka zvijezda vodilja] o djelatnosti organizacije njemačkih emigranata — Američkog revolucionarnog saveza (vidi nap. 112) koji su u Sjedinjenim Američkim Državama osnovali Goegg i Fickler. U vezi s naslovom Rugeovog članka, Marx ovdje ironično naziva ovaj revolucionarni savez «The German Lone Star Society» («Njemačkim društvom zajamske zvijezde»), čime aludira na napore te organizacije u prikupljanju tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50).
Savezni kongres Američkog revolucionarnog saveza održan je u septembru 1852. u Wilingu (SAD). 137 502
- ¹⁵⁰ Dvanaestog oktobra 1852. Marx je za list «New-York Daily Tribune» napisao jedan članak koji je Engels preveo na engleski jezik. Marx ga je podijelio u dva članka — *Pauperizam i slobodna trgovina* — *Predstojeća trgovinska kriza i Političke posljedice kulminacije trgovine* i oba poslao 15. odn. 19. oktobra 1852 (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 303 - 308 i 309 - 312 u Njujork. 137
- ¹⁵¹ Spomenuti članak izašao je 11. oktobra 1852. u listu «Times»; temelji se na materijalima objavljenim 7. oktobra u listu «Neue Preußische Zeitung». U *Izjavi uredništva engleskih listova* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 313) Marx i Engels upozorili su englesku javnost na to da izvještaji «Timesa» i «Daily Newsa» o Kelnskom procesu komunistima (vidi nap. 7) predstavljaju u stvari podršku pruskoj reakciji. 137
- ¹⁵² Engels upućuje na Marxov članak od 16. oktobra 1852. o položaju političkih stranaka u Engleskoj. Pošto ga je Engels preveo na engleski jezik, Marx ga je poslao 2. i 9. novembra u Njujork podijelivši ga prethodno u dva članka. Prvi, *Političke partije i perspektive*, izašao je u listu «New-York Daily Tribune» 29. novembra 1852, a drugi u istom listu 25. novembra 1852. pod redakcijskim naslovom *O pokušajima osnivanja nove opozicione partije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 316 - 323). 139
- ¹⁵³ Riječ je očigledno o Pieperovom prijevodu Szemereove brošure «Graf Ludwig Batthyány, Arthur Goergei, Ludwig Kossuth». 139
- ¹⁵⁴ Ovdje Engels podsjeća na to da je policijski savjetnik Stieber, koji je bio glavni svjedok vlade na kelnskom procesu komunistima, pokušao da u svom iskazu na raspravi 18. oktobra 1852. pripiše Savezu komunista sudjelovanje u tzv. njemačko-francuskoj zavjeri (vidi nap. 79). 141
- ¹⁵⁵ Kothcs je bio uhapšen zbog pisma koje je Marx poslao na njegovu adresu. To pismo, koje je on trebao prosljediti Bermbachu, dospjelo je u ruke policije (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 357). 141
- ¹⁵⁶ Hermann Wilhelm Haupt, bivši član Saveza komunista, bio je uhapšen povodom procesa kelnskim komunistima i dao je izdajničke iskaze. Policija ga je pustila prije suđenja i on je pobjegao u Brazil. Njegove iskaze, koji su otežavali položaj optuženih, vrhovni tužilac Seckendorff pročitao je izlažući optužbu na raspravi 3. novembra 1852. 141

- ¹⁵⁷ Riječ je o Marxovom članku koji je on napisao 16. oktobra 1852. i koji je Engels trebao prevesti na engleski jezik (vidi i nap. 152). 141
- ¹⁵⁸ Hapšenje Kothesa i Bermbacha opširno je prikazano u Marxovim *Otkrićima o procesu komunistima u Kelnu* (vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 356 - 358). 142
- ¹⁵⁹ Marx je zamolio Weertha da se kod izdavača Dunckera u Berlinu raspita o knjižaru Eisenmannu (ili Eisermannu) s kojim je Bangya, kako je naveo, vodio pregovore o objavljivanju Marxove i Engelsove brošure *Velikani emigracije*. 143
- ¹⁶⁰ *Londonsko njemačko udruženje radnika* — vidi nap. 80.
«Cooperov špijun» — aluzija na Harveyja Bircha, glavnu ličnost iz romana F. Coopera *Špijun*, koji iz patriotskih razloga postaje špijun. 143
- ¹⁶¹ Engelsovo pismo Marxu od 26. oktobra 1852. nije sačuvano. 145
- ¹⁶² O mjerama koje je Marx poduzeo da dokaže da *Originalni zapisi* predstavljaju fabrikat pruskog policijskog agenta Wilhelma Hirscha, vidi Karl Marx *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* u 11. tomu ovog izdanja, str. 355 - 367). 145 149
- ¹⁶³ O navodnim pismima gospode Daniels Marxu i izjavi njenog oca, pravnog savjetnika Muellera, sadržanim u *Originalnim zapisnicima*, vidi Karl Marx *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja str. 360/361. 146
- ¹⁶⁴ Spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388) jest pamflet u kojem je Marx žigosao podle metode koje je pruska policijska država primjenjivala prema komunističkom pokretu. Marx je o tome počeo pisati krajem oktobra 1852, još prije nego što je u Kelnu proces protiv članova Saveza komunista bio okončan. Početkom decembra dovršio je taj spis i 6. decembra poslao rukopis u Švicarsku izdavaču Schabelitzu mladem. Drugi primjerak bio je poslan idućeg dana Adolfu Clušu u Ameriku radi objavljivanja. Pamflet je štampan u Bazelu u januaru 1853, ali je u martu u badensko-falačkom pograničnom selu Wajl policija zaplenila gotovo cijelo izdanje (2000 primjeraka). U Americi je spis najprije izlazio u nastavcima u demokratskom bostonskom listu «Neu-England-Zeitung», a krajem aprila 1853. objavljen je u nakladi ovog lista kao brošura. 147
- ¹⁶⁵ O Chervalovoj ulozi u Kelnskom procesu komunistima vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 344 - 354. 148
- ¹⁶⁶ Marx se s Hermannom Beckerom dopisivao o izdavanju svojih sabranih radova. Pregovori u tom pravcu započeli su u decembru 1850. a krajem aprila 1851. u Kelnu se pojavila 1. sveska *Sabranih radova Karla Marxa* u izdanju Hermanna Beckera. Sadržavala je *Primedbe povodom najnovije pruske instrukcije o cenzuri* i dio članka *Debate o slobodi štampe i o publikovanju rasprava u staleškoj skupštini*, napisanog 1842. koji predstavlja prvi članak serije *Debate Šeste rajnske skupštine*. Budući da je Hermann Becker bio uhapšen, izdavanje *Sabranih radova* bilo je poslije objavljivanja 1. sveske obustavljeno.
Ronald Daniels iz Kelna poslao je sredinom februara 1851. Marxu na ocjenu svoj rukopis *Mikrokozmos, Koncept fiziološke antropologije*. U pismu Danielsu od 20. marta 1851, koje nije sačuvano, Marx je iznio svoje mišljenje o tom rukopisu. S tim u vezi Daniels je napisao Marxu još nekoliko pisama: Rukopis nije objavljen jer je Daniels u junu 1851. bio uhapšen i optužen na Kelnskom procesu komunistima. 149
- ¹⁶⁷ Riječ je o zapisnicima njemačkog Radničkog udruženja u Londonu koje je osnovano uz Marxovu pomoć 1852. godine. Te zapisnike vodio je Hirsch. Predsjednik Radničkog udruženja bio je Stechan, emigrant iz Hannovera. Stechanovom udruženju pristupili su radnici koji su se odvojili od Njemačkog udruženja za obrazovanje

- radnika u Londonu (vidi i nap. 80 i 18), koje je bilo pod utjecajem frakcije Willich-Schapper. U osnivanju Radničkog udruženja aktivno je sudjelovao i član Saveza komunista Lochner, radnik blizak Marxu i Engelsu. Kasnije su mnogi članovi tog udruženja, a među njima i Stechan, ponovo pali pod utjecaj frakcije Willich-Schapper i opet pristupili Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu. 149 466
- ¹⁶⁸ Progoni demagoga — represalije protiv opozicionog pokreta njemačke inteligencije, koje su započele poslije oslobođenja Njemačke od napoleonskog jarma. Brojni članovi njemačkih studentskih udruženja, osnovanih još za vrijeme oslobodilačkog rata, istupili su 1815. godine poslije Bečkog kongresa protiv reakcionarnog poretka u njemačkim državama, organizirali političke manifestacije na kojima je istican zahtjev za ujedinjenjem Njemačke. Kad je student Karl Ludwig Sand 1819. godine ubio pristašu Svete alijanse i carističkog špijuna Kotzebua, to je poslužilo kao izgovor za progone »demagoga«, kako su sudionici tog opozicionog pokreta bili nazvani u zaključcima karlsbadске konferencije ministara njemačkih država u augustu 1819. 150 476
- ¹⁶⁹ Marx citira ovo pismo i u svom spisu *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 383. 150
- ¹⁷⁰ Barthélemy je u dvoboju ubio francuskog emigranta Courneta. *Vandiménova zemlja* — engleska kažnjenička kolonija, 1853. nazvana Tasmanija. 150
- ¹⁷¹ Ovo pismo koje je Marx poslao u Keln, Schneider II upotrebio je u svom govoru na raspravi 4. novembra 1852. da bi raskrinkao provokatorsku djelatnost Stiebera. Marx citira to pismo u svom spisu *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 367/368). 152
- ¹⁷² *Willich-Schapperov centralni odbor* — vidi nap. 18. 152
- ¹⁷³ *Izbjeglički komitet* — odbor za pomoć njemačkim političkim emigrantima, osnovan pri Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu. U septembru 1849. Marx je postao član tog odbora. Da se spriječe nastojanja sitnoburžoaskih-demokratskih emigranata da pod svoj utjecaj stave proleterske elemente među njemačkim izbjeglicama, Odbor je 3. decembra 1849. na prijedlog Marxa i drugih vođa Saveza komunista pretvoren u Socijal-demokratski izbjeglički komitet, u čije je vodstvo stupio tada i Engels. Sredinom septembra 1850. Marx i Engels, kao i njihovi istomišljenici, izjavili su da istupaju iz Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika i ujedno iz Izbjegličkog komiteta, jer je nakon rascjepa u Savezu komunista većina članova Izbjegličkog komiteta pala pod utjecaj frakcije Willich-Schapper. 152
- ¹⁷⁴ O krađi dokumenata frakcije Willich-Schapper, koju je izveo pruski policijski agent Reuter, i o njihovoj upotrebi od strane policije radi konstruiranja optužbe protiv članova Saveza komunista, vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 342. 153
- ¹⁷⁵ Aluzija na Stiebera koji je dajući svoj iskaz kao svjedok na raspravi 18. oktobra 1852. pokušao da razilaženje u mišljenju između pristaša Marxa i Engelsa i frakcije Willich-Schapper svede na lično suparništvo, te da Marxu podmetne da on želi da poslije buduće revolucije postane diktator Njemačke, a svoje suborce i prijatelje da imenuje za ministre. 153
- ¹⁷⁶ O tome vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (u 11. tomu ovog izdanja str. 356/357). U svom govoru 4. novembra 1852. Schneider II istakao je da je Stieber falsificirao činjenice koje su u vezi s pismom Marxa Kothesu koje je policija zaplijenila. 154

- ¹⁷⁷ *Code pénal* (vidi i nap. 98) predviđao je za lažno svjedočenje, klevetu i slična krivična djela kaznu progonstva. 156
- ¹⁷⁸ Riječ je o izvaji jednog kelnskog dopisnika, objavljenoj u listu «The Morning Advertiser» 29. oktobra 1852, u kojoj je tok kelnskog procesa komunistima bio zaista objektivno prikazan. 157
- ¹⁷⁹ Izjave o navedenim tačkama, koje je potvrdio jedan engleski sudija policijskog suda, Marx je prema savjetu Engelsa poslao u Keln. Schneider II upotrebio ih je na kelnskom procesu da bi opovrgao tvrdnje optužbe i iskaze Stiehera, te dokazao da su *Originalni zapisnici* patvoreni.
- Sprovodnica «Crvenog katekizma», koju je napisao pripadnik frakcije Willich-Schapper Moses Heß, bila je obični policijski falsifikat. U njoj je krivotvorcn Marxov rukopis da bi se «dokazalo» da su Marx i optuženi članovi Saveza komunista na kelnskom procesu imali udjela u avanturističkim spletkama članova frakcije Willich-Schapper u pruskoj Rajnskoj oblasti. Marxova svečana izjava, dana umjesto zakletve, kojom je raskrinkao tu neistinitu tvrdnju, bila je poslana braniocima optuženih u Keln i uredniku lista «The Morning Advertiser», koju je ovaj dnevnik objavio 2. novembra 1852 (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 314/315). Šestog novembra izjava je štampana i u listu «The People's Paper». Schneider II namjeravao je pročitati Marxovu izjavu na raspravi 4. novembra, ali to je izazvalo protest vrhovnog tužioca (vidi u istom tomu str. 375 - 376), koji se usprotivio predočenju tog dokumenta, pa makar samo i zbog usporedbe, i koji se stoga nije odvažio da sprovednicu upotrebi kao otežavajući materijal protiv optuženih kelnskih komunista. 158
- ¹⁸⁰ *Dunckerovo pismo* — U svom pismu od 21. oktobra 1852. Duncker je na pitanje Weertha odgovorio da ne postoji knjižar Eisenmann ili Eisermann (vidi nap. 159), izdavač lista «Constitutionelle Zeitung».
- O pismu *Kothesu* vidi nap. 155. 158
- ¹⁸¹ Marx misli na sprovednicu «Crvenog katekizma» (vidi nap. 179). O tome, kao i o Marxovoj kritici stava Moseosa Heßa i ostalih pristaša frakcije Willich-Schapper vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 375 - 376 i 378 - 383. 161
- ¹⁸² Ovo pismo Marx je diktirao svojoj supruzi. On je samo dopisao broj godine s upitnikom i potpisao se. 163
- ¹⁸³ Engels ovdje upućuje na glavne tačke optužbe protiv Heinricha Bürgersa i na njegovo sudjelovanje u izradi *Poruka kelnske Centralne uprave Savezu* od 1. decembra 1851. (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 483 - 486), kao i na Bürgersovo putovanje u maju 1851. po nalogu kelnske Centralne uprave iz Kelna u Hanover, Hamburg, Berlin, Breslavu i Drezden. Ta *Poruka*, Bürgersovo propagandno putovanje, te nadalje niže navedeno putovanje emisara kelnske Centralne uprave Petera Nothjunga u maju 1851. u Lajpcig, kojom je prilikom Nothjung bio uhapšen, optužba je pokušala prikazati kao dokaz za sudjelovanje optuženih u jako razgranatoj komunističkoj zavjeri.
- Poruka kelnske Centralne uprave Savezu* od 1. decembra 1850. izradili su pristaše Marxa i Engelsa, u prvom redu Bürgers, povodom rascjepa Saveza komunista. Osudivši separatističku djelatnost frakcije Willich-Schapper i istakavši značenje teorije za razvitak komunističkog pokreta, autori *Poruke* izrazili su u osnovi svoju solidarnost s Marxom i Engelsom. U tom dokumentu bio je objavljen zaključak londonske Centralne uprave od 15. septembra 1850. o osnivanju novog centralnog rukovodstva u Kelnu i isključenju iz Saveza komunista svih članova Separatnog saveza koji su osnovali Willich i Schapper. Međutim, ovaj dokument ipak nije otkrio prave uzroke rascjepa u Savezu komunista. Pojedine teze *Poruke* bile su nejasne i neodređene. Prilikom hapšenja članova Saveza komunista dokument

je pao u ruke policije i 22. juna 1851. objavljen je u listu »Dresdener Journal und Anzeigere«, a 24. juna 1851. u listu »Kölnische Zeitung«. 164 174

- ¹⁸⁴ *Staklena palata* (Kristalna palata), građevina od metala i betona, podignuta kao simbol industrijskog napretka za prvu međunarodnu trgovinsku i industrijsku izložbu 1851. godine u Londonu. 164
- ¹⁸⁵ O tim novim pokušajima optužbe da održi svoje neistinite konstrukcije, vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 362 - 367 i 370 - 374. 166
- ¹⁸⁶ Iz optužnog govora vrhovnog tužioca Seckendorffa na sjednici porotnog suda 3. novembra 1852. 166
- ¹⁸⁷ Marx je od maja do juna 1852. godine boravio u Mančesteru. 167
- ¹⁸⁸ Miting u znak sjećanja na Roberta Bluma, održan 9. novembra 1852. u Londonu, organizirao je Arnold Ruge sa svojim istomišljenicima. Govorili su Ruge, Karl Tausenau, Johannes Ronge i drugi građanski radikali i demokrate. Razbacivalo se uglavnom apstraktnim frazama o slobodi.
Izveštaj Jenny Marx o mitingu Marx je poslao u Ameriku: kao što je Cluŕf pismeno saopćio Marxu 9. decembra 1852, bio je objavljen u listu »Philadelphia Demokrat«. 168
- ¹⁸⁹ O iskazima pruskog policijskog agenta Goldheima, vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 361 - 367. 169
- ¹⁹⁰ O Fleuryjevoj izjavi, vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 373. 169
- ¹⁹¹ O toj Marxovoj izjavi vidi i njegova *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 368 - 369. 170
- ¹⁹² Vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 373. i 382. 171
- ¹⁹³ Reichenbachova *Litografirana izjava* — riječ je o finansijskom izvještaju sa saopćenjem Reichenbacha, blagajnika tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50), objavljenom u oktobru 1852. godine. U tom saopćenju Reichenbach je izjavio da više neće sudjelovati u poduhvatu oko zajma i odbio da i dalje bude blagajnik jer »se nisu ostvarile pretpostavke na kojima se temeljila ideja zajma«. Izvatke iz Reichenbachove okružnice Marx je kasnije citirao u svom polemičkom spisu *Gospodin Vogt* da bi pokazao kako se predstavnici njemačke malograđanske demokracije »igraju revolucije« i prikazao njihove unutrašnje razmirice (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 171 172 187 192 208 513
- ¹⁹⁴ Po savjetu Engelsa Marx je pisao novinaru Hermannu Ebneru u Frankfurt na Majni (kasnije se ispostavilo da je Ebner bio agent austrijske policije) i zamolio ga da mu javi da li postoji mogućnost da se tamo objavi brošura o kelnskom procesu komunistima. Marxovo pismo nije sačuvano. 171
- ¹⁹⁵ Engels je na Marxovu molbu 29. novembra 1852. napisao za »New-York Daily Tribune« napis *Nedavno sudenje komunistima u Kelnu*, koji je u tom listu objavljen s Marxovim potpisom 22. decembra 1852. (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 328 - 332). Kasnije je taj napis uvršten u Engelsov spis *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, koji je uredila Eleanora Marx-Aveling i koji je 1896. godine objavljen kao knjiga, kao i u niz drugih izdanja tog djela umjesto prvobitno zamišljenog završnog članka te serije (vidi i nap. 127). 172 173

- ¹⁹⁶ »*Friends of Italy*« (»Prijatelji Italije«) — organizacija koju su na inicijativu Mazzinija osnovali engleski građanski radikali u Londonu u maju 1851. godine s ciljem da u javnom mnijenju Engleske stvore simpatije za nacionalno oslobođenje Italije. 172
- ¹⁹⁷ Prijepis ovog pisma nađen je u Marxovoj knjizi bilježaka iz 1860. godine među materijalima za njegov polemički spis *Gospodin Vogt*. 173
- ¹⁹⁸ Proglas njemačkim radnicima u Americi Marx je napisao u ime komiteta koji je osnovan u Londonu radi pružanja pomoći osuđenim komunistima u Kelnu i njihovim porodicama. Taj kratki proglas s 20 potpisa Marx je 7. decembra 1852. poslao sa svojim pismom Adolfu Clušu da ga objavi u njemačko-američkim novinama (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 37), proglas je s Clušovim kratkim predgovorom izašao u listu »California Staats-Zeitung« i tjedniku »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung« u januaru 1853. godine (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 503). 173 508
- ¹⁹⁹ Riječ je o finansijskim teškoćama koje su snašle Weydemeyera prilikom izdavanja Marxovog djela *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* u Njujorku. 174
- ²⁰⁰ Aluzija na govor koji je Cobden 26. novembra 1852. održao u Donjem domu. 176
- ²⁰¹ Riječ je o tzv. njemačko-francuskoj zavjeri (vidi nap. 79) i o okolnostima u vezi s provokatorskom djelatnošću Chervala (vidi Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, u 11. tomu ovog izdanja, str. 344 - 354). 178
- ²⁰² Engels je u drugoj polovini decembra 1852. otputovao Marxu u London i zadržao se tamo do 10. januara 1853. godine. 180 183
- ²⁰³ Očigledno je riječ o knjizi Aleksandra Hercena *Du développement des idées révolutionnaires en Russie*, objavljenj 1851. u Nici; drugo, dopunjeno izdanje, također na francuskom jeziku, štampano je 1853. godine u Londonu. Hercen je to djelo objavio pod pseudonimom A. Iscander. 185 187 192 196 217 262 524
- ²⁰⁴ Radi se o novcu koji je sakupljan za tzv. njemačko-američki revolucionarni zajam (vidi nap. 50). 186
- ²⁰⁵ Ovdje je riječ o članku »Završna primjedba o Kelnskom procesu komunistima«, objavljenom 25. decembra 1852. u Weitlingovom njujorškom listu »Republik der Arbeiter«, koji je sadržavao klevetničke ispade protiv Marxa i Saveza komunista. *Communia* — kolonija koju su 1849. godine u državi Ajova (SAD) osnovale prištaše Weitlinga s ciljem da u njoj ostvare principe utopijskog komunizma jednakosti. Taj utopijski pokušaj brzo se izjalovio. Unutarnje razmirice i nestašica novca ubrzali su taj proces tako da se kolonija raspala već 1853. godine. 186
- ²⁰⁶ Marx misli na članak *The Bank of England and the rate of discount* u listu »The Economist« od 22. januara 1853. 187
- ²⁰⁷ Povodom svoje ženidbe s Eugénijom de Montijo, Bonaparte je 22. januara 1853. održao u Senatu izazivački govor protiv starih vladajućih dinastija. 187
- ²⁰⁸ Početkom 1853. godine historičar prof. Gervinus bio je poslije objavljivanja svoje knjige *Uvod u povijest devetnaestog stoljeća* optužen zbog podstrekavanja na izdaju zemlje i javnog narušavanja mira jer su reakcionarni krugovi u toj knjizi vidjeli kritiku monarhije. 187
- ²⁰⁹ *Krapulinski* (Crapulinski) — junak iz pjesme Heinricha Heinea *Dva viteza*, poljski plemić koji nemilice troši svoj novac. Imenom Krapulinski Marx ovdje naziva Louis-a Bonaparte. 187

- ²¹⁰ *Peace conference* (Mirovna konferencija) — Krajem januara 1853. Društvo za održanje mira, građansko-pacifistička organizacija, sazvalo je međunarodnu mirovnu konferenciju u Mančesteru na kojoj su osobito aktivno sudjelovale pristaše slobodne trgovine. Na konferenciji je usvojen niz rezolucija protiv antifrancuske ratne propagande u Engleskoj i protiv pojačanog ponovnog naoružavanja. Konferencija je ostala bez stvarnog učinka.
Prikaz brošure Richarda Cobdena *1793 and 1853, in three letters*, koja je 1853. objavljena u Mančesteru, kao i mirovne konferencije Marx daje u svom članku *Smrtna kazna — Pamflet gospodina Cobdena — Propisi Engleske banke* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 419 - 424). U istom članku Marx daje i ocjenu niže navedenih materijala iz konzervativne engleske štampe. 187
- ²¹¹ *Crnogorska afera* — oružani sukob između Turske i Crne Gore koja je bila vazalna država Turske i željela svoju potpunu nezavisnost. Početkom 1853. turska vojska ušla je u Crnu Goru. Stav Rusije, kao i pritisak Austrije, ubrzo su primorali sultana da povuče svoje trupe iz Crne Gore. 188 189
- ²¹² *velika stvar gospode Kossuth-a i Mazzinija* — milanski ustanak koji su 6. februara 1853. uz podršku revolucionarnih mađarskih emigranata pokrenule pristaše talijanskog revolucionara Mazzinija. Cilj ustanka — većinom patriotski nastrojenih talijanskih radnika — bilo je obaranje austrijske vlasti u Italiji. Ustanak je imao zavjerenički karakter, nije uvažavao realno stanje i ubrzo je završio porazom. Ocjenu tog ustanka Marx je dao u nizu članaka (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 431/432, 436 - 438 451 - 452, 455 - 456). 189 191 525
- ²¹³ Švicarski kanton Tesin bio je u 19. stoljeću centar talijanske emigracije. U najvećem gradu kantona nalazile su se štamparije u kojima su pristaše nacionalnooslobodilačkog pokreta Italije štampale svoje spise. 189
- ²¹⁴ Kossuth, koji je poslije poraza mađarske revolucionarne armije prešao na tursko sultansko područje i bio zatočen u tvrđavi Vidin, uputio je 2. oktobra 1849. apel preostalim ustaničkim trupama u tvrđavi Komorn da nastave borbu i obećao da će im uskoro pomoći Engleska. Trupe su, međutim, uvidjevši besmislenost daljnje otpora, tada već prihvatile austrijske uvjete kapitulacije. 190
- ²¹⁵ *Honved* (domobran) — prvobitno naziv za mađarsku pješadiju; za vrijeme građanske revolucije i nacionalnooslobodilačke borbe 1848 - 1849. naziv za mađarsku obrambenu armiju koju je Kossuth organizirao za borbu protiv austrijskih trupa; od 1848. mađarsko domobranstvo. 190
- ²¹⁶ Marx upućuje na pismo Mayne Reida objavljeno u februaru 1853. u engleskoj štampi u kojem je Reid u ime Kossuth-a izjavio da Kossuth nije učestvovao u Milanskom ustanku (vidi nap. 212), te da je proglas »In the name of the Hungarian Nation to the soldiers quartered in Italy«, koji je s Kossuth-ovim potpisom rasturan u Milanu za vrijeme ustanka, običan falsifikat. 191
- ²¹⁷ Marx citira članak *Kossuth and the Milan revolt* objavljen 19. februara 1853. u tjedniku »The Leader«. 191
- ²¹⁸ Marxov članak *Atentat na Franza Josepha — Milanski ustanak — Britanska politika — Disraelijev govor — Napoléonov testament* sadrži izvratke iz citiranog saopćenja Della Rocce, koji je bio prijatelj Mazzinija (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 437/438). 191
- ²¹⁹ *Desetočasovni pokret* — borba engleskih radnika za poštivanje Zakona o desetočasovnom radnom danu za djecu i omladinu od strane tvorničara. Pokret je nadalje zahtijevao primjenu tog zakona, kojeg je parlament usvojio 1847. godine, i na sve kategorije radnika, te ukidanje akta iz 1850. koji je radni dan za žene

i omladinu utvrđivao u trajanju od 10,5 sati, što je predstavljalo povredu zakona iz 1847. Reakcionarni torijevski krugovi i predstavnici anglikanske crkve pokušali su ovaj pokret iskoristiti u demagoške svrhe da bi mržnju radničke klase upravili protiv buržoazije koja se zalagala za slobodnu trgovinu i učvrstili pozicije zemljišne aristokracije. Karakteristiku pokreta za poštivanje desetočasovnog radnog dana Marx daje u svom članku *Parlamentarne debate — Sveštenstvo protiv socijalizma — Umiranje od gladi* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 444 - 448). 193

- ²²⁰ *Finality John* — nadimak koji su radikali dali Johnu Russellu koji je 1837. godine u završnoj debati o prijedlogu Zakona o reformi nazvao reformu parlamenta iz 1832. «finality», tj. «završetkom» ustavnog razvitka Engleske. 193
- ²²¹ Uput na govor Johna Russella, vođe vigovske stranke i člana koalicione vlade Aberdeena, prilikom otvorenja parlamentarne sjednice 10. februara 1853. godine. Program vladinih mjera koji je izložio Russell predstavljao je odstupanje od ranijih obećanja. Izjava o tom govoru, koju spominje Marx, objavljena je 12. februara 1853. u «Timesu». Russellov govor Marx je okarakterizirao u svom članku *Italijanski ustanak — Britanska politika* (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 431 - 435). 193
- ²²² Kossuth je poricao da je sudjelovao u Milanskom ustanku (vidi nap. 212). O njegovom prvom pokušaju da to dokaže služeći se pismom Mayne Reida objavljenim u engleskoj štampi vidi nap. 216. Pošto je 2. marta 1853. Mazzini u listu «Daily News» objavio svoj odgovor, Kossuth je opet porekao da je on autor proglasa koji je sadržavao poziv na ustanak i to s obrazloženjem da su u kasnije štampanom tekstu rukopisa koji je on potpisao još 1851. bile izvršene neke izmjene bez njegovog odobrenja. Izmjene su bile uvjetovane novom situacijom. 194
- ²²³ *Ministry of all the talents* (Vlada svih talenata) — naziv za koalicionu vladu Aberdeena (decembar 1852. do januara 1855). Ocjenu te vlade Marx daje u svom članku *Staračka vlada — Perspektive koalicione vlade* itd. (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 400 - 404). 194
- ²²⁴ *debata o Mazziniju* — riječ je o interpelaciji u engleskom parlamentu o glasinama da reakcionarne vlade kontinentalnih sila, u prvom redu Austrije, namjeravaju da predlože engleskoj vladi da protjera političke izbjeglice, posebno Mazzinija i Kossuth-a. Palmerston je 1. marta 1853. u Donjem domu porekao da su postavljeni takvi zahtjevi. Demagoški je objasnio da bi engleska vlada u slučaju kad bi se to dogodilo kategorički odbila takav zahtjev. Četvrtog marta 1853. Aberdeen je u Gornjem domu izjavio da je engleska vlada spremna da protiv izbjeglica pokrene sudski postupak. 194
- ²²⁵ *Grčka debata* — debata u engleskom parlamentu o englesko-grčkom sukobu 1847. u predmetu trgovca Pacifica. Pacifico je bio rođeni Portugalac koji je imao englesko državljanstvo. Njegova kuća u Ateni izgorila je do temelja 1847. godine. To je kasnije ministru vanjskih poslova Palmerstonu poslužilo kao izgovor da englesku flotu uputi u Grčku i grčkoj vladi postavi ultimatum. U debati o tom sukobu (1850) Palmerston je u agresivnom parlamentarnom govoru pokušao da opravda svoj postupak.
Zakon o miliciji — vidi nap. 34.
Debata o adresi održana je za vrijeme zimske sjednice engleskog parlamenta 1850. godine. Uobičajeni odgovor na prijestonu besedu poslužio je kao izgovor za opširnu kritiku vigovske vlade Russella, kojoj je pripadao i Palmerston. 195 556
- ²²⁶ *Hume-ov carinski prijedlog* — prijedlog za ukidanje svih zaštitnih carina koje na bilo koji način imaju protekcionistički karakter. Taj prijedlog podnio je Donjem domu 3. marta 1853. radikal Joseph Hume. Prijedlog je naišao na protivljenje vlade i parlamentarne većine. Kako su Gladstone i njegovi suradnici u kabinetu

- ocijenili Humeov prijedlog i kako su se prema njemu odnosili, Marx opisuje u svom članku *Uspesi vlade* (u 12. tomu ovog izdanja, str. 41 - 46). 195
- ²²⁷ David Urquhart, *Turkey and its resources: its municipal organization and free trade; the state and prospects of English commerce in the East, the new administration of Greece, its revenue and national possessions*, London 1833. 195
- ²²⁸ Suštinu polemike o istočnom pitanju koju su vodili listovi «Times» i «Daily News» Engels izlaže u svom članku *Tursko pitanje* u kojem također analizira Urquhartova shvaćanja (vidi u 12. tomu ovog izdanja str. 18 - 22). 196
- ²²⁹ *Austrijsko-pruski carinski sporazum* — trgovački ugovor koji su Austrija i Pruska sklopile 19. februara 1853. godine. O prirodi tog ugovora vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 457. 196
- ²³⁰ U listu «New-York Daily Tribune» objavljeno je od 18. februara do 16. aprila 1853. šest Marxovih članaka koje je on napisao u periodu od 28. januara do 4. marta 1853: *Smrtna kazna — Pamflet gospodina Cobdena — Propisi Engleske banke, Održana — Finansije — Opadanje aristokratije — Politika, Italijanski ustanak — Britanska politika, Atentat na Franza Josepha — Milanski ustanak — Britanska politika — Disraelijev govor — Napoleonov testament, Parlamentarne debate — Sveštenstvo protiv socijalizma — Umiranje od gladi i Prisilna emigracija — Kossuth i Mazzini — Pitanje izbjeglica — Izborna korupcija u Engleskoj — G. Cobden* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 419 - 454). Članak koji je Marx napisao 1. marta 1853. nije bio objavljen u ovom listu. Nije poznato da li je članak, koji Marx spominje, poslan 11. marta u Njujork. Slijedeći Marxov članak, koji je objavio list «Tribune», izašao je pod naslovom *Kossuth i Mazzini — Pruska policija — Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske — 'Times' i emigracija* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 455 - 460). 198
- ²³¹ Marx misli na dopise mađarskog publiciste Aureliusa Ferenca Pulszskog, pristaše Kossuth-a. Dok je boravio u Londonu kao emigrant Pulszky je od 1853. do 1860. bio suradnik lista «New-York Daily Tribune». Njegovi izvještaji objavljuvani su ili bez potpisa ili s oznakom A.P.C. (očigledno skraćena od Aurelius Pulszky's Correspondence). Marx je tek nakon nekoliko godina saznao da je Pulszky surađivao u listu «New-York Daily Tribune». Ne zna se da li je kasnije saznao da su članci potpisani s A.P.C. potjecali od Pulszkyja. 198
- ²³² *Entente cordiale* (srdačni sporazum) — izraz koji je označavao zблиženje Francuske i Engleske poslije Julske revolucije 1830. godine. Usprkos «srdačnom sporazumu» opet su se ne samo tridesetih godina 19. stoljeća već i u narednom periodu zaoštrila englesko-francuska razmimoilaženja u nizu međunarodnih pitanja, a osobito u istočnom pitanju.
Sveta alijansa — Marx ovdje misli na moguću koaliciju između Rusije, Austrije i Pruske. Vlade tih zemalja predstavljale su svojevremeno jezgro isto tako nazvanog kontrarevolucionarnog saveza evropskih monarha, osnovanog 1815. godine radi gušenja revolucionarnih pokreta i održanja feudalno-monarhističkih režima u Evropi. Sveta Alijansa iz 1815. raspala se već krajem dvadesetih godina 19. stoljeća. Poslije revolucije 1830. i 1848 - 1849. bilo je više pokušaja da se opet obnovi. 199
- ²³³ Johann Gottfried Flügel, *Vollständiges Englisch-Deutsches und Deutsch-Englisches Wörterbuch*, Lajpcig 1830. 199
- ²³⁴ Aluzija na brakorazvodnu parnicu grofice Sophije von Hatzfeldt, koju je za nju od 1846. do 1854. vodio Lassalle. U julu 1851. donesena je odluka o razvodu. Lassalle je kasnije u grofičino ime zaključio imovinsku nagodbu. (Vidi u 36. tomu ovog izdanja Prvi deo, pisma br. 6 i 7). 202 349

- ²³⁵ Članak *Turkey and its value*, koji citira Marx, objavljen je u listu «The Economist» 12. marta 1853. Podatke dane u ovom izvratku Engels je preradio u svom napisu *O čemu se u stvari radi u Turskoj* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 11 - 14), namijenjenom za list «New-York Daily Tribune». 204
- ²³⁶ *Canada Clergy Reserves Bill* (prijedlog Zakona o kanadskom crkvenom fondu). Kanadski crkveni fond formiran je u periodu od 1791 - 1840. oduzimanjem jedne sedmine prihoda od prodaje kanadskog zemljišta i korišten je kao pomoć kleru, uglavnom privilegiranim crkvama (anglikanskoj i prezbeterijanskoj). Nezadovoljstvo predstavnika ostalih crkava s takvom raspodjelom sredstava ovog fonda potaklo je engleski parlament da 1853. godine donese zakon koji je kanadskim zakonodavnim tijelima davao pravo da ta sredstva raspodjeljuju na svećenstvo raznih crkava srazmjerno broju stanovnika odgovarajuće vjeroispovjesti. Prilikom čitanja zakonskog prijedloga koji je podnio Russell, na njegovu je inicijativu bila povučena klauzula koja je ukidala zakon prema kojem je konsolidirani fond Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Irske bio opterećen snošenjem deficita ako bilo koje godine prodaja kanadskog zemljišta ne dostigne utvrđeni iznos. O tom zakonskom prijedlogu i njegovom čitanju u Donjem domu Marx je pisao u svom članku *Uspesi vlade* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 41/42 i 46). 204
- ²³⁷ «good Aberdeens» — Marx ovdje ironično citira Louis Phillipe-a koji je Aberdeena običavao tako nazivati. 204
- ²³⁸ Cluß u svom pismu Marxu od 24. marta 1853. navodi izvratke iz ispovijesti pruskog policijskog špijuna Hirscha o njegovoj ulozi u pripremama kelnskog procesa komunistima (vidi nap. 7). Te izvratke Cluß je dobio od Weydemeyera koji se upoznao s tekstom Hirschove izjave još prije njenog štampanja u američkim novinama. Uskoro zatim objavljene su Hirschove ispovijesti pod naslovom *Žrtve špijunaže. Opravdanje Wilhelma Hirscha* u časopisu «Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung» (br. 3, 4, 5 i 6 od 1, 8, 15 i 22. aprila 1853). Te ispovijesti, štampane sa znanjem Willicha, bile su upravljene protiv Marxa i Engelsa i njihovih suradnika. Osim toga, u njima je Hirsch pokušao pred javnošću opravdati rascjepničku djelatnost malogradanske frakcije Willich-Schapper za vrijeme kelnskog procesa komunistima.
- Štampanje Hirschovih ispovijesti potaklo je Cluða i Weydemeyera da u američkim novinama objave saopćenja u kojima su dokazali da je Hirsch falsificirao činjenice. Objavili su također Hirschovu izjavu (vidi nap. 484) koja sadrži kritiku frakcije Willich-Schapper, a koju je Marx poslao Weydemeyeru još u januaru 1852. godine. Petog maja 1853. u časopisu «Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung» izašao je Marxov članak *Hirschove ispovijesti* u kojem je raskrinkana Hirschova verzija da je špijun Bangya od Marxa izmamio podatke koje je optužba upotrebila na kelnskom procesu komunistima; s tim u vezi bilo je dato i objašnjenje o okolnostima zbog kojih Marx i Engels nisu mogli objaviti njihov pamflet *Velikani emigracije*, čiji je rukopis dobio Bangya (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 33 - 35). O Hirschovim ispovijestima Marx je pisao i u svom polemičkom spisu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 207 210 217
- ²³⁹ Riječ je o Marxovom pismu Bangyai koje nije sačuvano. Marx ga je vjerovatno napisao u Mančesteru dok je s Engelsom od kraja maja do druge polovine jula 1852. radio na pamfletu *Velikani emigracije*. 207
- ²⁴⁰ U svom pismenom opravdanju (vidi nap. 238) Hirsch je tvrdio da dokumente frakcije Willich-Schapper nije ukrao Reuter, kako su ustvrdili Marx i Engels (usp. u 11. tomu ovog izdanja, str. 330 i 342/343, kao i ovaj tom, Prvi deo pismo br. 79), već Fleury. 208
- ²⁴¹ Engelsovo pismo Marxu, koje je očigledno datirano 8. aprila 1853, nije sačuvano. 208

- ²⁴² Radi se o slijedećem: Pieper se nalazio u teškoj situaciji jer nije mogao dobiti novac za satove privatne poduke koje je davao. Zamolio je Engelsa da mu pomogne. 209
- ²⁴³ Marxovo pismo Strohnu nije sačuvano. 210
- ²⁴⁴ Marx citira iz uvodnika lista «New-York Daily Tribune» od 7. aprila 1853. 210
- ²⁴⁵ Kod ove «*barutne zavjere*», kako je Marx naziva aludirajući na «barutnu zavjeru» engleskih katolika protiv kralja Jamesa I i parlamenta 1605. godine, radi se o optužbi protiv vlasnika jedne tvornice raketa u Rotherhitheu kod Londona zbog navodno zavjereničkih veza s Kossuthom. Tu optužbu konstruirale su u aprilu 1853. engleske vlasti, a trebala je da posluži kao izgovor za represalije protiv političkih emigranata koji su živjeli u Engleskoj.
- U martu 1853. policija je u Berlinu provela niz hapšenja građanskih političara lijevoliberalnog i radikalnog pravca i pokušala isfabricirati novu zavjereničku aferu. Kao povod poslužio joj je između ostalog atentat Madara Libényija na cara Franza Josepha. O toj policijskoj provokaciji i pokušaju da se između londonske i berlinske «zavjere» pronađe neka veza, Marx je pisao u svojim člancima *Berlinska zavera*, *Berlinska zavera — Londonska policija — Mazzini — Radetzky*; osim toga Marx i Engels napisali su s tim u vezi članak *Raketna aferu — Švajcarska buna* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 23 - 25, 30 - 32 i 69 - 72). 211 386
- ²⁴⁶ Riječ je o Engelsovom članku o Švicarskoj koji je zajedno s dospjelim Marxovim izvještajem bio poslan kao jedan članak listu «New-York Daily Tribune». Uredništvo ga je podijelilo u dva dijela i objavilo Marxov dopis i početak Engelsovog članka 14. maja 1853. pod naslovom *Raketna aferu — Švajcarska buna*; glavni dio Engelsovog članka objavljen je u istom listu 17. maja 1853. pod naslovom *Politički položaj švajcarske republike* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 69 - 78). 212 213
- ²⁴⁷ Marx je od 30. aprila do 19. maja 1853. boravio kod Engelsa u Mančesteru. 215
- ²⁴⁸ Engels upućuje na izjavu Weydemeyera objavljenu krajem aprila 1853. u listu «*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*» pod naslovom *Der «demokratisches» Mouchard* [«*Demokratski špijun*»]. U svojoj izjavi Weydemeyer je opovrgao laži s kojima je Hirsch u svom pismenom opravdanju *Die Opfer der Moucharderie* [Žrtve špijunaže] (vidi nap. 238) oklevetao Marxa i njegove suborce. 216
- ²⁴⁹ Riječ je o potvrdi prijema novca sakupljenog na inicijativu Marxa i Engelsa i njihovih istomišljenika u SAD za pomoć članovima Saveza komunista osuđenim u Kelnu, kao i za pomoć njihovim porodicama. 216
- ²⁵⁰ Dvadeset prvog maja 1853. Ernest Jones objavio je u svom listu «*The People's Paper*» proglas radnicima i pozvao ih da se masovno odazovu na mitinge koje su za 19. juna zakazali čartisti. Ti mitinzi trebalo je da predstavljaju uvod u kampanju za ponovno buđenje čartizma, započetu za vrijeme engleskih štrajkačkih borbi u februaru 1853. godine. Prvi korak trebalo je da bude poziv na prihvaćanje Narodne povelje, čiji je glavni zahtjev bilo uvođenje općeg prava glasa. O oživljavanju čartističkog pokreta u to vrijeme Marx je pisao u nizu članaka za list «*New-York Daily Tribune*» (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 112 - 118 i 140 - 145). 217
- ²⁵¹ Marx se 20. maja 1853. vratio iz Mančestera. 217
- ²⁵² Početkom maja 1853. Willich je objavio svoje izjave u časopisu «*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*» i u bostonskom listu «*Neu-England-Zeitung*». Te izjave bile su upravljene protiv Weydemeyerove izjave protiv Hirscha (vidi nap. 248), štampane u listu «*Belletristisches Journal* itd.», i protiv Marxovog spisa *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi nap. 164), objavljenog

- u listu »Neu-England-Zeitung«. U svojim izjavama (Weydemeyer je poslao Engelsu korekturni otisak Willichove izjave s pismom od 9. maja 1853) Willich je zaprijetio da će uskoro objaviti »otkrića« o Marxu i Engelsu. Međutim, to je učinio tek pola godine kasnije kad je 28. oktobra i 4. novembra 1853. u listu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung« objavio svoj klevetnički članak *Doktor Karl Marx i njegova »Otkrića«*. Marx je na taj članak odgovorio pamfletom *Vitez plemenite svesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 397 - 422). 218
- ²⁵³ Krajem augusta 1850. na sjednici Centralne uprave Saveza komunista za vrijeme prepirke između Marxa i Engelsa s jedne i Augusta Willicha s druge strane Conrad Schramm pozvao je Willicha na dvoboj. Willich je zatim pronio vijest da je dvoboj predstavljao pokušaj Marxa i Engelsa da ga se otarase pomoću ubojstva. U pamfletu *Vitez plemenite svesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 409 - 411) Marx je opovrgao te klevetničke tvrdnje. 218
- ²⁵⁴ »Die Reform« — organ Američkog saveza radnika, čiji su članovi bili većinom njemački emigranti iz radničkih krugova. List je izlazio na njemačkom jeziku u Njujorku od 5. marta 1853. do 26. aprila 1854. u početku kao tjednik, kasnije dva puta tjedno, a od 15. oktobra 1853. kao dnevnik. Glavni urednik bio je sitnoburžoaski demokrat Kellner, a Weydemeyer je bio jedan od urednika. Zahvaljujući Weydemeyerovom utjecaju list je dugo vremena imao proleterski karakter. Stalno je donosio Marxove i Engelsove članke objavljene u listu »New-York Daily Tribune«. Marx je i svoje suradnike (Eccariusu, Piepera, Dronkea) nagovarao da suraduju u listu »Die Reform«, koji je osim toga redovito objavljivao i dopise Cluša, utemeljene dijelom na materijalima koje mu je Marx slao pismeno. Neposredno prije nego što je list prestao izlaziti redakcijom je ipak prevladao malograđanski utjecaj čiji je glavni nosilac bio glavni urednik Kellner. 218
- ²⁵⁵ Charles Forster, *The historical geography of Arabia; or, the patriarchal evidences of revealed religion*, London 1844. 219
- ²⁵⁶ *Edda* — zbirka islandskih i nordijskih junačkih pjesama i saga iz 7. do 13. stoljeća. 220
- ²⁵⁷ U svojoj izjavi Willich je zaprijetio da će objaviti »otkrića« o Marxu, Engelsu i njihovim suborcima (vidi nap. 252). Marx ovdje aludira na tu umotvorinu koju je planirao Willich i naziva je dopunom Tellingrove klevetničke brošure *Predukus buduće njemačke diktature Marxa i Engelsa*, objavljene 1850. godine u Kelnu. 223 229 475
- ²⁵⁸ Marx citira komentar redakcije lista »New-York Daily Tribune« u broju od 6. maja 1853. koji je uredništvo stavilo pred njegov članak *Nemiri u Carigradu — Prizivanje duhova u Nemačkoj — Budžet* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 56 - 62). Taj članak predstavljao je drugi Marxov dopis o Gladstoneovom budžetu u ovom listu (o tom pitanju Marx je objavio seriju članaka i u listu »The People's Paper«). Prvi dopis na tu temu bio je njegov članak *Feargus O'Connor — Poraz vlade — Budžet* (vidi u 12. tomu ovog izdanja str. 47 - 51). Budžetske prijedloge Gladstonea Marx je osim toga analizirao i u svom članku *Uspeši vlade* (vidi u 12. tomu ovog izdanja. str. 41 - 46). 224
- ²⁵⁹ Riječ je o odjeljku *Raketna afera* iz Marxovog i Engelsovog zajedničkog članka *Raketna afera — Švajcarska buna*, kojem je prvobitno kao sastavni dio pripadao i Engelsov rad *Politički položaj švajcarske republike*. Uredništvo lista »New-York Daily Tribune« donijelo je te materijale u dva članka (vidi nap. 246). Članak *Politički položaj švajcarske republike* bio je štampan s Marxovim potpisom (vidi u ovom tomu. Prvi deo. pismo br. 118), a ne kao uvodnik, kako je Marx pretpostavljao. 224

- ²⁶⁰ U listu »New-York Daily Tribune« od 14. juna 1853. objavljen je samo jedan Marxov članak na spomenutu temu — *Revolucija u Kini i u Evropi* (vidi u 12. tomu ovog izdanja str. 79 - 84). 224
- ²⁶¹ Za Marxovu ocjenu ovdje spomenutih Gladstoneovih financijskih projekata vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 36 - 46; 83 - 89. Marx Gladstonea ovdje naziva Ralptom (u tekstu italijanizirano *Rodolphom*), glavnom ličnošću satirične poeme *Hudibras* koju je engleski pjesnik Samuel Butler napisao u periodu od 1663. do 1678, a koja je upravljena protiv dvostrukog morala i licemjerja engleske buržoazije. Hudibras, junak poeme, razmetljivi je puritanski vitez, koji sa svojim štitonošom Ralptom jaše svijetom da bi istrijebio sve što je antipuritansko. Sadržaj tog djela predstavljaju pustolovine ovog para koji se uzajamno nadmeće u bezvrijednosti, cjepidlačenju i komičnosti, para koji sačinjavaju dva predstavnika suparničkih pravaca unutar puritanstva. 226
- ²⁶² Riječ je o izjavama Weydemeyera i Cluša kojima su opovrgli Willichove klevete objavljene početkom maja 1853. u časopisu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung« i u listu »Neu-England-Zeitung« (vidi nap. 238 i 252). Obc izjave štampane su u ovim listovima oko 20. maja 1853. 228
- ²⁶³ U ulici *Great Windmill Street* nalazio se ured Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 80). 229
- ²⁶⁴ U novembru 1848. Willich je u Bezansonu okupio družbu dobrovoljaca sastavljenu od njemačkih emigranata — radnika i obrtnika — koja se kasnije priključila dobrovoljačkom odredu koji je pod Willichovim zapovjedništvom sudjelovao u kampanji za ustav Reicha (vidi nap. 37) od maja do jula 1849. kao dio badensko-falačke ustaničke vojske.
U pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 264 - 267) Marx i Engels opisuju prilike i način života u toj trupi, kao i pravi karakter »partizanskog šefa« Augusta Willicha. 229
- ²⁶⁵ Raua, koji je stupio u Willichovu družbu, Engels uspoređuje s pastirom Corydomom iz Vergilijeve 2. ekloge, koji vene zbog neuzvrćene ljubavi lijepog Alexisa. 229
- ²⁶⁶ Misli koje je Engels ovdje iznio, Marx je upotrebio u svom članku *Britanska vladavina u Indiji* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 106 - 111). 230
- ²⁶⁷ *Tatarska* ili *Tatarija* — u 19. stoljeću naziv za teritorij srednje Azije i dio Turkeстана. 230
- ²⁶⁸ Engels upućuje na izgubljeno djelo Wilhelma Weitlinga *Opća logika i gramatika s osnovama univerzalnog jezika čovječanstva*. Ovaj rad sadrži pored nekih racionalnih elemenata i naivno utopijske i primitivne ideje kao npr. prijedlog da se dativ, kao pronalazak aristokrata, ukine. 231
- ²⁶⁹ Postskriptum je u originalu pisan tintanom olovkom. Riječi štampane u uglastim zagradama (osim ličnih imena) u originalu su teško čitljive. 234
- ²⁷⁰ Marx misli na članke »Arnold Ruge« i »A Russian democratic printing office in London«, objavljene 11. juna 1853. godine u londonskom listu »The Leader«.
Rusko-poljska propagandna štamparija — riječ je o štampariji Вольная русская типография, koju je u Londonu 1853. godine osnovao Aleksandar Hercen uz aktivnu pomoć poljske demokratske emigracije. Osnivanje te štamparije označava početak ruske necenzurirane štampe. Istakavši tu stranu Hercenove aktivnosti, V. I. Lenjin je pokazao da je »Hercen kao prvi uzdigao svetu zastavu borbe jer je na mase apelirao slobodnom ruskom riječju« (vidi V. I. Lenjin, Djela, tom 18, str. 16). Štampariju je zajedno s Hercenom vodio N. P. Ogarjov, također značajni predstavnik

- ruske revolucionarne demokracije. Osim brojnih knjiga, brošura i letaka, tu su štampani i godišnjak »Poljarnaja zvezda« i list »Kolokol«, koji su imali istaknutu ulogu u razvoju revolucionarnog i demokratskog pokreta u Rusiji. Štamparija se od aprila 1865. nalazila u Ženevi i postojala je do augusta 1867. godine. 236
- ²⁷¹ *Izbjeglički komitet* vidi nap. 173. Činjenice na koje Marx ovdje podsjeća, izložene su opširnije u njegovom pismu Clušu također od 14. juna 1853 (vidi nap. 578). 236
- ²⁷² Carey u svojoj knjizi *The slave trade, domestic and foreign: why it exists, and how it may be extinguished* (London 1853, str. 203 - 204) donosi citate iz Marxovog članka *Izbori — Financijske nevolje — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 413 - 418). Marx je Careyjeva shvaćanja kritizirao u nekoliko svojih pisama (usp. npr. ovaj tom, Drugi deo, pismo br. 14), kao i u *Kapitalu i Teorijama o višku vrijednosti*.
- ²⁷³ Marx svojim riječima reproducira izvještaj odbora Donjeg doma koji je bio objavljen 1812. godine. Pri tome se očigledno služio knjigom Georgea Campbella, *Modern India: a sketch of the system of civil government*, London 1852. Te materijale upotrebio je i u svom članku *Britanska vladavina u Indiji* (vidi u 12. tomu ovog izdanja str. 109) i kasnije u *Kapitalu* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 318/319). 238
- ²⁷⁴ *Zakoni Manua* — staroindijska zbirka zakona i propisa koji su u skladu s dogmama bramanstva određivali prava i dužnosti svakog hindusa. Taj najstariji zbornik indijskog prava pripisuje se Manuu koji je po indijskoj mitologiji praotac ljudskog roda. Manuove zakone, koji odražavaju specifičnosti razvitka robovlasničkog društva u Indiji u kojem su se održali brojni ostaci uređenja prvobitne zajednice, napisali su bramani u periodu od 1. do 5. stoljeća. 239
- ²⁷⁵ U junu 1853. Marx je radio u biblioteci British Museuma. Uglavnom je prikupljao materijale za svoje dopise u listu »New-York Daily Tribune«. Pri tome je prvenstveno proučavao englesku kolonijalnu politiku u Indiji, radnički pokret u Engleskoj i razvitak međunarodnih odnosa u Evropi. U drugoj polovini juna 1853. Marx je poslao listu »New-York Daily Tribune« slijedeća četiri članka: *Engleski prosperitet — Strajkovi — Tursko pitanje — Indija, Turska i Rusija — Popustljivost Aberdeenove vlade prema Rusiji — Budžet — Porez na novinske dodatke — Korupcija u parlamentu, Istočnoindijska kompanija — Njena istorija i postignuća i Indijsko pitanje — Irsko zakupno pravo* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 112 - 135). 240
- ²⁷⁶ Riječ je o masovnim skupovima koje su u Halifaksu 26. juna 1853. organizirali čartisti povodom pogreba starog engleskog radnika i čartista Benjamina Rustona. Marx o tome izvještava u svom članku *Ruska politika prema Turskoj — Radnički pokret u Engleskoj* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 136 - 145). 240
- ²⁷⁷ Marx je od kraja aprila do maja 1853. boravio u Mančesteru. 240
- ²⁷⁸ Riječ je o brošuri Karla Heinzena *Mord und Freiheit*, objavljenoj u Njujorku 1853. godine. 240
- ²⁷⁹ Marx citira govor koji je John Bright održao 1. jula 1853. na sjednici Donjeg doma prilikom rasprave o vladinim prijedlozima o proširenju primjene poreza na oglase na sve štampane proizvode (ti prijedlozi nisu bili prihvaćeni); govor je bio objavljen u »Timesu« 2. jula 1853. Analizu rasprave, kao i Brightovog govora, Marx daje u svom članku *Pitanje turskog rata — »New-York Tribune« u Donjem domu — Upravljanje Indijom* (vidi u 12. tomu, ovog izdanja, str. 146 - 154). 245
- ²⁸⁰ Abraham Jacobi obranio je 1851. godine na Bonskom sveučilištu svoju doktorsku dizertaciju na temu *Cogitationes de vita rerum naturalium*. 245

- ²⁸¹ Vode revolucionarnog krila čartista s Ernestom Jonesom na čelu organizirale su u junu i julu 1853. godine niz masovnih skupova širom zemlje. Najveći su bili miting iz Blekston Edža 19. juna, miting i demonstracije u Halifaksu 26. juna (vidi nap. 370), kao i mitinzi u Oldemu 27. juna, Njukaslu 3. jula i u Maunt Sorelu 10. jula 1853. 245
- ²⁸² Engels je povodom posjeta svoje majke boravio u Londonu od kraja jula do početka augusta 1853. godine (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 118). 247
- ²⁸³ *Četiri pisma D. Urquharta o istočnom pitanju* — riječ je o slijedećim Urquhartovim člancima: *What means 'protection' of the Greek Church? Time in diplomacy* — *The 'European recognition', The relative power of Russia and Great Britain in War between England and France*. Ti članci objavljeni su 11, 12, 15. i 16. augusta 1853. u listu *'The Morning Advertiser'* kao pisma uredniku. 248
- ²⁸⁴ Kao što proizlazili iz Clušovog pisma Marxu od 23 - 24. oktobra 1853. i Pieperovog pisma Jacobiju od 3. septembra 1853, pismene preporuke za Abrahama Jacobija, koji je namjeravao otputovati u Ameriku, bile su otrpavljene početkom septembra 1853. godine. U sačuvanim pismima i fragmentima pisama Marxa upućenih Clušu i Weydemeyeru o tome se ništa ne govori. 250
- ²⁸⁵ Marx upućuje na polemiku o Bakunjinu koja se razvila na stupcima lista *'The Morning Advertiser'* u augustu 1853. godine. Polemiku je izazvao nepotpisani članak objavljen 19. augusta pod naslovom *Europe — A single man* s podnaslovom *From a Russian resident in London*. Njegov autor bio je Golovin. Dvadeset trećeg augusta 1853. isti list objavio je vijest *The Russian agent Bakunin* s potpisom «F. M.» (autor je bio Francis Marx, pristaša Urquharta) u kojoj se Bakunjinu predbacuje da je povezan s carističkom vladom. Dvadeset četvrtog augusta list je objavio pismo Golovina, Hercena i poljskog emigranta Worcella koji su opovrgli vijest «F. M.-a». F. Marx odgovorio je 27. augusta s izjavom u kojoj je izbijanje revolucije u Evropi povezao s djelatnošću carističkih agenata. Dvadeset devetog augusta Golovin i Hercen objavili su drugo pismo pod naslovom *Who is F. M.?* (Ta dva napisa Marx ovdje ne spominje, ali dalje u tekstu govori o varijantama te izjave.) Golovin je potom nastavio polemizirati o Bakunjinu, a Hercen se iz polemike povukao. Trideset prvog augusta 1853. u listu *'The Morning Advertiser'* izašlo je pismo Rugea pod naslovom *Mihail Bakunjin*, koje je sadržavalo klevetničke optužbe protiv Marxa i lista *'Neue Rheinische Zeitung'* da su svjesno pronosili lažne podatke o Bakunjinu. 250
- ²⁸⁶ Marxovo pismo uredniku lista *'The Morning Advertiser'*, koje Marx u daljiniem tekstu citira, objavljeno je u tom listu 2. septembra 1853. godine pod naslovom *Mihail Bakunjin* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 239 - 240). 251
- ²⁸⁷ Spomenuto pismo George Sand objavljeno je 3. augusta 1848. u listu *'Neue Rheinische Zeitung'*. Uvodne napomene pismu vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 240. 251
- ²⁸⁸ Marx citira Engelsov članak *Demokratski panslavizam* (vidi u 9. tomu ovog izdanja) koji sadrži kritiku brošure *Proglas Slavenima. Od ruskog patriote Mihaila Bakunjina, člana Slavenskog kongresa u Pragu*, štampane 1848. godine u Koethenu. 251
- ²⁸⁹ Riječ je o članku br. XVIII serije *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* (vidi u 11. tomu ovog, izdanja str. 78 - 81), koju je Engels napisao na molbu Marxa i s Marxovim potpisom objavljivao u listu *'New-York Daily Tribune'* 1851. i 1852. godine. 251
- ²⁹⁰ Golovinov dopis *How to write History* pisan je rukopisom Piepera koji ga je prepisao iz lista *'The Morning Advertiser'* od 3. septembra 1853. 252

- ²⁹¹ Uredništvo lista «The Morning Advertiser» nije štampalo saopćenje koje Marx u daljnjem tekstu predlaže. Stoga ga je Marx objavio u listu «The People's Paper» 10. septembra 1853. godine (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 244/245). 253
- ²⁹² *Lois des suspects* (Zakoni podozrenja) — Za vrijeme jakobinske diktature Konvent je 17. septembra 1793. izdao dekret koji je proglašavao sumnjivim i nalagao hapšenje svih osoba koje su se «svojim postupcima ili vezama, govorima ili publikacijama pokazale pristašama tiranije», svih plemića koji nisu dokazali svoju odanost Republici, svih državnih činovnika otpuštenih iz službe itd. U rukama revolucionarnih organa bilo je to snažno oružje protiv kontrarevolucionarnih elemenata. 254
- ²⁹³ Pismo koje je Engels napisao Marxu oko 5. septembra 1853. sadrži vjerovatno i napomene o saopćenju koje je Marx predložio za list «The Morning Advertiser». Engelsovo pismo nije sačuvano. 256
- ²⁹⁴ Ovdje je riječ o dopisu Davida Urquharta objavljenom 5. septembra 1853. u listu «The Morning Advertiser» pod naslovom *Indeed?* i s podnaslovom «From a native correspondent».
O Marxovom saopćenju vidi i nap. 291. 256 262
- ²⁹⁵ Riječ je o predstojećem odlasku Wilhelma Wolffa u Mančester, nakon što je odustao od svoje prvobitne namjere da preseli u SAD. U prvoj polovini septembra 1853. Wolff se nastanio u Mančesteru gdje je ostao sve do svoje smrti 1864. godine. 256
- ²⁹⁶ Nije sačuvan Marxov odgovor na pismo člana Saveza komunista Carla Wilhelma Kleina. U pismu Ferdinandu Freiligrathu od 31. jula 1853, koje je Freiligrath predao Marxu 18. augusta, Klein je izvijestio o novoosnovanoj čelji Saveza komunista u Filadelfiji, gdje je on u to vrijeme živio kao emigrant. Osim toga, Klein je zatražio pomoć radi povezivanja s čelijama u Njemačkoj i zamolio da mu se šalju članci za njemački emigrantski list «Gradaus», koji je tada bio blizak Radničkom udruženju u Filadelfiji. U isto vrijeme Marx je na svoj upit dobio obavijštenja od CluBa i Weydemeyera o vladanju Kleina u Filadelfiji, za koga je CluB napisao da «izgleda da je valjan momak, ali nemaran»... da je «u pijanstvu napravio takvu budalaštinu» da je «bio isključen iz Radničkog udruženja». S obzirom na utjecaj koji je Klein imao među radnicima iz Solingena, Marx je preporučio CluBu da se poveže s Kleinom i da mu pomogne (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pisma br. 47; 51 i 52). 257 538
- ²⁹⁷ Riječ je očigledno o izvratku iz bostonskog lista «Neu-England-Zeitung» od 3. septembra 1853. s člankom Theodora Poeschea *Klasni borci*. U njemu je autor pokušao da pokaže neizbježnost privrednih kriza u kapitalizmu i postojanje antagonističkih klasnih suprotnosti. Marx je taj isječak dobio vjerovatno od CluBa iz Amerike. 259
- ²⁹⁸ *Izjava gospodina Willicha* — Ta izjava bila je objavljena početkom septembra 1853. u listu «Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung». Sadržavala je nove Willichove prijetnje da će uskoro izaci njegova «otkrića» o Marxu i njegovim pristašama. Te prijetnje uslijedile su povodom objavljivanja Marxovog spisa *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi nap. 164). 261
- ²⁹⁹ Riječ je o člancima *Zapadne sile i Turska — Simptomi privredne krize i Panika na Londonskoj berzi — Štrajkovi* u kojima je Marx upotrebio materijale o privrednoj situaciji u Lankašajru i ostalim industrijskim okruzima Engleske, koje mu je poslao Engels (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 268 - 281). 261
- ³⁰⁰ Engelsova adresa u Mančesteru kad ga je posjetio Wilhelm Wolff. 261

- ³⁰¹ Riječ je o članku Abrahama Jacobija *Ueber den Untergang der Erde*, koji je list »Die Reform« objavio u brojevima 44 - 48 od 31. augusta i 3, 7, 10, i 14. septembra 1853. 262 264
- ³⁰² Marx je svoju namjeru da o toj temi napiše jedan članak spomenuo vjerovatno u pismu koje je napisao Engelsu između 17. i 28. septembra 1853. To pismo nije sačuvano. 263
- ³⁰³ Radi se o jednom od najvećih štrajkova engleskih radnika pedesetih godina 19. stoljeća. U augustu 1853. štrajkali su tkalci i prelci tvornica pamuka u Prestonu i okolici. Zahtijevali su povišenje nadnica za 10%, i uživali podršku radnika drugih zanimanje. Udruženje tvorničara odgovorilo je na štrajk u septembru 1853. zatvaranjem tvornica. Od ukupno 30 000 prestonških radnika oko 25 000 se našlo na ulici. Ta mjera ukinuta je u februaru 1854. ali štrajk nije prestao. Da bi ga razbili tvorničari su u Preston počeli dovođiti štrajkolomce iz Irske i engleskih popravilišta. U martu 1854. bile su uhapšene vođe štrajka. Razmjerno tome kako su ponestajala novčana sredstva, radnici su bili primorani da opet prihvate posao. U maju 1854. godine štrajk je završio. 263 562
- ³⁰⁴ Ove Engelsove podatke Marx je upotrebio u svom članku *Pitanje rata — Finansijska situacija — Štrajkovi* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 340 - 346); Marx je vjerovatno u svoj članak unio i materijale koje je od Engelsa dobio naknadno (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 130). 263
- ³⁰⁵ O štrajkačkoj borbi engleskih radnika Marx je napisao u periodu od juna do septembra 1853. godine slijedeće članke: *Engleski prosperitet — Štrajkovi — Tursko pitanje — Indija, Ruska politika prema Turskoj — Radnički pokret u Engleskoj, Vladin finansijski neuspeh — Kočije — Irska — Rusko pitanje, Poskupljenje žitarica — Koleru — Štrajkovi — Mornarski okret i Panika na Londonskoj burzi — Štrajkovi* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 112 - 118, 136 - 145, 187 - 194, 241 - 243 i 277 - 281). 265
- ³⁰⁶ *Prestonski događaji* — vidi nap. 303.
Vigenški događaji — Marx misli na štrajkove radnika tvornica tekstila, a u prvom redu na veliki štrajk rudara iz ugljenokopa u Vigenu, gradu u grofoviji Lankaster, koji su se rasplamsali na tom području. U štrajku je sudjelovalo oko 5000 rudarskih radnika. Tvorničari i vlasnici ugljenokopa u Vigenu odgovorili su na zahtjeve radnika zatvaranjem tvornica i rudnika, masovnim otpuštanjem s posla i pokušali da dovedu stranc rudare iz Velsa i drugih krajeva kao štrajkolomce. Te provokatorske mjere izazvale su u oktobru 1853. radničke nemire u Vigenu i okolici koji su bili popraćeni jurišima na pilane i sukobima s vojskom. 265
- ³⁰⁷ Taj naum Marx je ostvario tek u februaru - martu 1854. godine u svojim člancima *Ruska diplomatija — Plava knjiga o istočnom pitanju — Crna Gora i Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 52 - 57 i 137 - 143). Dansko pitanje Marx je obradio u svom članku *Hapsenje Delescluze-a — Danska — Austrija — »The Times« o izgledima rata protiv Rusije*, koji je napisao 21. oktobra 1853, i u svom napisu od 4. novembra 1853. *Persijsko ratovanje u Avganistanu i rusko ratovanje u srednjoj Aziji — Danska — Ratna zbivanja na Dunavu i u Aziji — Radnici ugljenokopa Vigen* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 351 - 352 i 370 - 374). 265
- ³⁰⁸ U periodu od 20. septembra do 7. oktobra 1853. Marx je poslao slijedeće članke listu »New-York Daily Tribune«: *Zapadne sile i Turska — Približavanje privredne krize — Izgradnja željeznica u Indiji, Zapadne sile i Turska — Simptomi privredne krize, Panika na Londonskoj berzi — Štrajkovi, Rusi u Turskoj* (ovaj članak u cjelosti je napisao Engels), početak pamfleta *Lord Palmerston, članak Pitanje rata — Finansijska situacija — Štrajkovi* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 261 - 286,

- 289 i 340 - 346). Marxov pamflet *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja). 267.
- ³⁰⁹ *Blue Books* (Plave knjige) — opći naziv za publikacije materijala engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva vanjskih poslova. Plave knjige, nazvane tako po svojim plavim omotima, izdaju se u Engleskoj od 17. stoljeća i predstavljaju najvažniji zvanični izvor povijesti privrede i diplomacije te zemlje. *Hansards* (*Hansard's Parliamentary Debates*) izvještaji o parlamentarnim diskusijama u oba doma engleskog parlamenta; nazvani tako prema Thomasu Cursonu Hansardu, koji ih je utemeljio 1803. godine. 267 269 553
- ³¹⁰ Riječ je o članku Adolfa Cluša *Das „beste Blatt der Union“ und seine „besten Männer“ und Nationalökonomien*, koji je izlazio u nastavcima u njujorškom listu *„Die Reform“* 14, 17, 21. i 24. septembra 1853. godine. Bio je upravljen protiv vulgarno ekonomskih i malogradanskih doktrina koje je bostonski list *„Neu-England-Zeitung“* iznosio kao navodno najnovije tekovine ekonomske i socijalističke misli. U dijelu članka objavljenom 17. septembra 1853. Cluš kritički analizira Bastiatove i Careyjeve vulgarne teorije, pri čemu polazi od niza pisama što ih je Marx o tim pitanjima napisao njemu (a očigledno i Weydemeyeru). Odeljak Clušovog članka koji je posvećen Careyju gotovo se doslovice podudara s odgovarajućim izvatkom iz Marxovog pisma Weydemeyeru od 5. marta 1852 (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 14). O Bastiat-u se, i to vjerovatno na osnovu Marxovog pisma koje nije sačuvano, u članku kaže slijedeće: „Ekonomska teorija, konzervativno-gradanska, takva da se protiv nje direktno bore socijalisti svih frakcija — kakva je Amerikana Careyja i Francuza Bastiat-a vjerno se publici“ (Clušova napomena na dnu stranice: „Prema neprestanom vapaju *„Neu-England-Zeitunga“* i tekućim vijestima izgleda uostalom da je publika postala preuranjena hipoteza) „predstavlja kao najnovije njemačko-američko otkriće, kao *„više jedinstvo“* nacionalne ekonomije... Gore spomenuta doktrina podlegla je zadnji put s gospodinom Bastiatom pred socijalističkim sudovima Evrope 1849. godine u polemici u Proudonom *Voix du Peuple*; tok povijesti odavno je u evropskom društvu lišio osnova taj teoretski izraz za točno određenu povijesnu epohu. U Americi, gdje su danas društvene suprotnosti još mnogo nerazvijenije nego u radikalno potkopanoj Evropi, ova teorija našla je svog predstavnika u ekonomisti Careyju.“ 268
- ³¹¹ *„The Economist“* od 8. oktobra 1853. donio je u rubrici *„Foreign Correspondence“* izvještaj iz Pariza o privrednoj situaciji i unutrašnjoj i vanjskoj politici Francuske. 270
- ³¹² *„Portfolio“* — skraćeni naziv za zbirku diplomatskih dokumenata i materijala koju je u Londonu izdavao David Urquhart. Serija *„The Portfolio“* or, a collection of State Papers“ izlazila je od 1835. do 1837, a u broju od 20. jula 1836. godine nalazio se izvještaj Wellingtonovog adutanta Chesneyja pod naslovom *Precis of a report on the Russian campaign of 1828 and 1829, drawn up for the information of the Duke of Wellington*. By Lieutenant Colonel Chesney. Nova serija izlazila je od 1843. do 1845. godine pod naslovom *„The Portfolio. Diplomatic Review“*. 271
- ³¹³ U bici kod *Navarina* (Grčka) ujedinjeno rusko, englesko i francusko brodovlje uništilo je tursko-egipatsku flotu 20. oktobra 1827. 271
- ³¹⁴ Uput na klevetnički članak Augusta Willicha *Doctor Karl Marx und seine „Enthüllungen“* koji je 28. oktobra i 4. novembra 1853. izašao u listu *„Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung“*. 275 276 277 280 546 597
- ³¹⁵ U oktobru 1853. Weydemeyer je postao odgovorni urednik lista *„Die Reform“*. Zahvaljujući tome Marxovi istomišljenici imali su u tom periodu snažniji utjecaj na ovaj list. Weydemeyer je bio preopterećen poslom, morao je, kako je javljao Cluš,

- »gotovo cijele novine pisati sam«, pa je Cluβ stoga ponovo zamolio Marxa da pomogne šaljući materijale za list. 275
- ³¹⁶ Nisu sačuvana Engelsova pisma Marxu iz periodu od oktobra do decembra 1853. 276
- ³¹⁷ Riječ je o člancima br. I - V pamfleta *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja), objavljenim u listu »The People's Paper«. Odgovaraju člancima »Palmerston«, »Palmerston and Russia« i »A chapter of modern history«, objavljenim kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«. 277
- ³¹⁸ Engels je krajem decembra 1853. bio u Londonu. 278 283
- ³¹⁹ Marx citira pismo koje mu je Dronke krajem jula ili početkom augusta 1850. poslao iz Švicarske. Dronke je tada obavijestio Marxa o jednoj kritičkoj izjavi Techowa, učesnika badensko-falačkog ustanka 1849, o Willichovim vojnim sposobnostima. Marx to mjesto citira i u svom pamfletu protiv Willicha *Vitez plamenite svesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 402). 278
- ³²⁰ Saopćenje koje je Engels na Marxovu molbu napisao 23. novembra 1853. povodom Willichovog članka *Doctor Karl Marx und seine »Einhütungen«*, Marx citira u pamfletu *Vitez plamenite svesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 406 - 409). To saopćenje sačuvano je samo u tom obliku. 278
- ³²¹ Riječ je o članku *The Labour Parliament* objavljenom u listu »The Economist« 26. novembra 1853. godine. 278
- ³²² *Poljski miting* — 28. i 29. novembra 1853. održani su u Londonu, povodom godišnjice poljskog ustanka 1830 - 1831, mitinzi koje su organizirali poljski emigranti. 278 598
- ³²³ *Waschlapski* — jedan od dvojice junaka Heineove pjesme *Dva viteza*, poljski plemić koji je pobjegao u Pariz i tamo živio razvratnim i beskorisnim životom. Ovdje Marx imenom Waschlapski ironično naziva sitnoburžoaske emigrante koji su sudjelovali na poljskom mitingu 29. novembra 1853. godine. Na drugom mjestu (vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 15) te iste emigrante on naziva imenom Schelmufski, prema junaku satiričnog romana Christiana Reutera, također spomenutom u Heineovoj pjesmi. 279
- ³²⁴ Trinaestog novembra 1853. Cluβ je javio Marxu da su njegovi prijatelji u Americi pripremili za štampu jednu izjavu protiv Willichovog klevetničkog članka *Doctor Karl Marx und seine »Enthütungen«*. Tu izjavu potpisali su J. Weydemeyer. A. Cluβ i A. Jacobi, a objavljena je 25. novembra 1853. u listu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung« kao pismo uredništvu. 279
- ³²⁵ *nihil humani* (u stvari Homo sum; humani nil a me alienum puto) — »Čovjek sam, ništa ljudsko nije mi strano« (Publius Terentius, »Mučitelj samoga sebe«). 281
- ³²⁶ Marx očigledno misli na Engelsovo pismo napisano oko 14. decembra 1853, koje nije sačuvano. 281
- ³²⁷ Riječ je o Marxovom pamfletu *Vitez plamenite svesti* i o prethodno objavljenoj izjavi Weydemeyera, Cluβa i Jacobija protiv Willichovog klevetničkog članka (vidi nap. 324). 281
- ³²⁸ *treaties of 1840 and 41.* — Londonska konvencija od 15. jula 1840, koju su potpisale Engleska, Rusija, Austrija i Pruska, o vojnoj pomoći velikih sila sultanu protiv egipatskog Mehmed Ali paše, te Londonska konvencija od 13. jula 1841.

Prva konvencija sklopljena je bez Francuske koja je podržavala Mehmed Alija. Druga konvencija (Dardanelski ugovor) odnosila se na uplovljavanje u Dardanele i Bosfor i njome je bilo utvrđeno da će crnomorski moreuzi u doba mira biti zatvoreni za ratne brodove svih sila. Potpisale su je s jedne strane Rusija, Engleska, Francuska (koja je sudjelovanjem na konferenciji potvrdila da više ne podržava Mehmed Alija), Austrija i Pruska, a s druge strane Turska.

Marx nije ostvario svoj naum da za list «New-York Daily Tribune» napiše dodatni članak svom pamfletu «Lord Palmerston». 281 557

³²⁹ Marx je prihvatio prijedlog svog šurjaka Jaana Carela Jute da suraduje u dnevniku «De Zuid Afrikaan» koji je u Keptaunu izlazio na engleskom i holandskom jeziku. Od tri članka koja je Marx poslao, ovaj list objavio je samo članak *Istočni rat* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 16 - 23). 282

³³⁰ *Mémoires et correspondance politique et militaire du roi Joseph*, Pariz 1853 - 1854. 283

³³¹ Londonski izdavač Tucker štampao je u decembru 1853. kao brošuru Marxov uvodnik *Palmerston i Rusija* koji je list «New-York Daily Tribune» objavio 4. novembra 1853. godine. Ta brošura, prvi broj «Political Fly-Sheets» (vidi nap. 390), sadržajem odgovora članku br. III Marxove serije članaka *Lord Palmerston* iz lista «The People's Paper».

Početakom 1854. u suradnji s Marxom izašlo je drugo izdanje te brošure u koje je Marx na osnovu teksta iz lista «The People's Paper» unio ispravke i dopune. 284

³³² *Bitke kod Oltenitce i Četate* — prikaz tih bitaka između ruskih i turskih trupa 4. novembra 1853. (Oltenitca) i 6. januara 1854. (Četate) Engels daje u svojim člancima *Rat na Dunavu i Posljednja bitka u Evropi* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 429 - 434 i u 13. tomu str. 29 - 31). 285

³³³ *event at Sinope* (događaj kod Sinope) — riječ je o bici kod *Sinope* od 30. novembra 1853. u kojoj je rusko crnomorsko brodoglavje pod viceadmiralom Nahimovom uništilo gotovo cijelu tursku flotu i zarobilo turskog komandanta Osman pašu.

Engleski poslanik u Carigradu, lord Stratford de Redcliffe, prenio je sultanu poslije bitke kod Sinope preporuku engleske vlade koja mu je savjetovala da s Rusijom sklopi tromjesečno primirje. Redcliffe je istovremeno isposlovaio da jedna engleska eskadra brodova dobije naređenje da bez odlaganja otplovi u Crno more.

Bečki protokol potpisali su 5. decembra 1853. predstavnici Engleske, Francuske, Pruske i Austrije, koje su na temelju tog dokumenta poslale note Turskoj i Rusiji u kojima su ponudile da posreduju pri rješavanju rusko-turskog sukoba. Kao osnov pregovora bili su istaknuti slijedeći zahtjevi: povlačenje Rusije iz dunavskih kneževina Moldavije i Vlaške; obnavljanje starih ugovora između Rusije i Turske; garancija prava kršćana u Turskoj i promjena upravnog sistema u Otomanskom carstvu. U svojoj noti, odgovoru od 31. decembra 1853, turska vlada izrazila je svoju suglasnost da uz posredovanje sila povede mirovne pregovore pod slijedećim uvjetima: 1. očuvanje njenog teritorijalnog integriteta; 2. povlačenje Rusije iz Dunavskih kneževina; 3. pridržavanje Londonske konvencije od 1841 (vidi nap. 328) i 4. poštivanje suvereniteta sultana. Te uvjete odobrila je nova Bečka konferencija poslanika od 13. januara 1854. i saopćila ih carskoj vladi. Rusija, međutim, nije pristala na posredovanje sila i izjavila je da je spremna da s Turskom pregovara neposredno. Sudionici Bečke konferencije odbili su prijedlog Rusije. U međuvremenu su se obe strane ubrzano pripremale za rat. Već početkom januara uplovila je u Crno more jedna englesko-francuska eskadra. Ruska diplomacija svim silama je nastojala da se Austrija proglasi neutralnom. Krajem marta 1854. Engleska i Francuska objavile su Rusiji rat. 285

- ³³⁴ Riječ je o privremenoj ostavci Palmerstona na položaj ministra unutrašnjih poslova (od 16. do 24. decembra 1853). Palmerston je učinio ovaj demagoški potez jer je pretpostavljao da će time oboriti koalicionu vladu Aberdeena i tako opet doći na vlast kao šef vlade (vidi Karl Marx, *Palmerstonova ostavka*, u 12. tomu ovog izdanja, str. 451 - 453). 285
- ³³⁵ Trideset prvog januara 1854. trebalo je biti otvorenje parlamenta. 285
- ³³⁶ Engelsovo pismo Steffenu nije sačuvano. 286
- ³³⁷ Na ovu temu Engels je namjeravao napisati članak za englesku štampu, ali to nije učinio. 286
- ³³⁸ Vjerovatno prema staroj pjesmi *Brat brandenburški* koja počinje riječima: «Pozdrav tebi brate štraubinski». (Iz «Gedichte, Aufsätze und Lieder im Geiste Marc. Sturms. Gesammelt und jedem lustigen Maenner-Zirkel gewidmet von D. C. M[üller]», Regensburg 1835.) 286
- ³³⁹ Marxova bilješka za Wilhelma Wolffa nije sačuvana. 287
- ³⁴⁰ *Nota Rešid-paše* — odgovor turske vlade od 31. decembra 1853. na prijedlog koji su joj podnijele evropske sile zastupljene na Bečkoj konferenciji (vidi nap. 333). *original Vienna note* (prva Bečka nota) — nacrt kompromisnog sporazuma između Rusije i Turske koji je priredio austrijski ministar Buol-Schauenstein, usvojen na konferenciji poslanika Engleske, Francuske i Pruske krajem jula 1853. u Beču. Prema toj noti sultan je bio dužan da se pridržava ugovora iz Kučuk-Kajnardžija (1774) i Jedrene (1829), te da garantira nepovredivost prava i privilegija grčko-pravoslavne crkve u Otomanskom carstvu. Nota je trebala biti uručena najprije caru i zatim — ako je on odobri — sultanu. Car ju je odobrio, ali je sebi pridržao pravo da je protumači prema svojoj volji. Sultan je svoj potpis uvjetovao nizom izmjena i klauzula koje je carska vlada okarakterizirala kao neprihvatljive. Pregovori između Rusije i Turske bili su prekinuti i 4. oktobra 1853. godine Turska je Rusiji objavila rat. 287
- ³⁴¹ *posljednja Vienna note* (posljednja Bečka nota) — nota koju su poslanici Engleske, Francuske, Austrije i Pruske potpisali u Carigradu 12. decembra 1853, a 15. decembra predali Turskoj. U njoj su četiri sile predložile turskoj vladi da posreduju pri ponovnom uspostavljanju mira između Rusije i Turske (ratne operacije započele su 23. oktobra 1853). 287
- ³⁴² Uput na vijest iz Male Vlaške, koja je bila štampana u bečkom listu «Der Wanderer» 11. januara 1854. i koju je «Times» prenio u svojoj rubrici «Austrija» 25. januara 1854. 287
- ³⁴³ Očigledno je riječ o dopisu iz Carigrada (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 27/28 i 36), objavljenom u listu «La Patrie». 287
- ³⁴⁴ Aluzija na govore koje su Cobden i Bright održali 24. januara 1854. na mitingu u Mančesteru. Ocjenu tih govora Marx i Engels daju u članku *Utvrdivanje Carigrada — Danska neutralnost — Sastav engleskog parlamenta — Slaba žetva u Evropi* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 36 - 41). 288
- ³⁴⁵ Riječ je o pripremanju drugog broja «Tucker's Political Fly-Sheets (vidi nap. 390) u kojem su bili štampani dijelovi Marxovog pamfleta *Lord Palmerston* pod naslovom *Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessi* (na naslovnoj stranici pisalo je *Palmerston, what has he done?*). Uz neznatna odstupanja ta se brošura tekstovno podudara s člankom br. IV (bez prva četiri odjeljka) i člankom br. V Marxovog pamfleta objavljenog u listu «The People's Paper». 288

346 Radi se o drugom izdanju prošure *Palmerston i Rusija*, koja sadržajno odgovara članku br. III Markove serije članka *Lord Palmerston* objavljene u listu "The People's Paper" 1853. godine (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - 339). Članak br. III obraduje Palmerstonov stav prema poljskom pitanju u periodu od 1830. do 1840. godine. 290

347 Uput na pismo Napoleona III caru Nikolaju I od 29. januara 1854. godine u kojem je francuski car kao uvjet za održanje mira predložio Rusiji da povuče trupe iz Dunavskih kneževina i prizna evropske sile kao jamce mitrovnog ugovora s Turskom. Napoleom III bio je sasvim siguran da car neće prihvatiti te uvjete i namjeravao je, iskazavši tako svoju "ljubav prema miru", cjelokupnu odgovornost za izazivanje rata svaliti na Rusiju. Provokatorski karakter tog pisma bio je utoliko očigledniji jer su ga francuske novine objavile odmah, a zvanična obavijest uslijedila je tek 14. februara 1854. u listu "Moniteur universel". Carov odgovor kojim je odbio "mitrovne" prijeloge Napoleona III bio je poslan 9. februara 1854. Kao i u svojoj ranijoj prepisci s Napoleonom II, Nikolaj I započeo je svoj odgovor riječima "Dobri prijatelju", umjesto uobičajenog oslovljavanja između monarha riječima "Vjerni brate", čime je želio aludirati na nezakonit karakter vladavine Napoleo-

348 *The Greek revolution* — radi se o ustanicima grčkog stanovništva u Epiru, u planinskim predjelima Tesalije i drugim krajevima Grčke koji su se nalazili pod turskom vlašću. Ustanici su zahitjivali oslobodjenje od turskog jarma i ponovno ujedinjenje s grčkom državom. U januaru 1854. grčke trupe okupirale su Epir i zatim ušle u Tesaliju; u martu iste godine počele su ratne operacije između Grčke i Turske. Rat nije dugo trajao jer su interventralne Engleska i Francuska, u maju 1854. zapobile dio grčkog područja i prisilile grčku vladu da odustane od pokušaja ponovnog ujedinjenja grčkih predjela. Prikaz događaja u Grčkoj Marx daje u svom članku *Grčki ustanak* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 107 - 109). 292

349 Ovdje spomenuto Engelsovo pismo Marxu nije sačuvano. 292

350 O radničkom parlamentu (*Labour Parliament*) vidi Markove članke *Otvoranje radničkog parlamenta* — *Vojni budžet Engleske*, *Pismo radničkom parlamentu* i *Radnički parlament*, u 13. tomu ovog izdanja, str. 94 - 106, 292, 295

351 Ovo Markovo pismo Lassalleu nije sačuvano. 293

352 Ovo Markovo pismo Engelsu nije sačuvano. 295

353 Engels analizira mišljenje o perspektivama rusko-turskog rata koje je Lassalle iznio u svom pismu Marku 7. marta 1854.

Enos i Rodosio — mjesto na evropskoj obali Egejskog i Mramornog mora. Bila su predviđena za iskrcavanje ujedinjene englesko-francuske vojske (Enos za Engleze, Rodosio za Francuze), koja je prema planu englesko-francuske vrhovne komande trebala zaštititi Carigrad od ruskih trupa. Ocjenu tog plana Marx daje u svom članku *Ratni planovi Francuske i Engleske* — *Grčki ustanak* — *Spanija* — *Kina* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 88 - 93). 296

354 Razmišljanja o operacijama austrijske i turske vojske kad bi Austrija stupila u rat protiv Turske, koja ovdje iznosi Engels, Marx je upotrebio u svom članku *Rusija i nemacke države* — *Cine žita* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 153 - 158). 296

355 Engelsov članak *Kronistska tvrdava* nije izašao u listu "Daily News" (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 155). Sačuvana je samo rukopis koji je prvi put objavljen na srpskohrvatskom jeziku u 13. tomu ovog izdanja, (str. 510 - 513). 297

356 *secret correspondence* — tajna prepiska između britanskog poslanika u Petrogradu Hamiltona Seymoura i britanskog ministra vanjskih poslova Russella o razgovorima

koje je Seymour početkom 1853. godine vodio s Nikolajem I o turskom pitanju. Ti dokumenti objavljeni su u Londonu 1854. kao »Plava knjiga« (vidi nap. 309) pod naslovom »Correspondence respecting the rights and privileges of the Latin and Greek churches in Turkey«. Rezultate razgovora i dvosmislen stav britanske vlade Marx podrobno analizira u svojim člancima *Dokument o rasparčavanju Turske i Tajna diplomatska prepiska* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 114 - 136). 298 317 388

- ³⁵⁷ Spomenuto Marxovo pismo uredništvu lista »New-York Daily Tribune« nije sačuvano. 299
- ³⁵⁸ Naznačena informacija izašla je u »Timesu« 28. marta 1854. u rubrici »Money-Market and City-Intelligence«. 299
- ³⁵⁹ Ovdje iznesena vojna razmatranja Engels opširnije razrađuje u članku *Položaj armija u Turskoj* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 159 - 161). 300
- ³⁶⁰ Aluzija na neke činjenice koje obilježavaju djelatnost Palmerstona kao ministra vanjskih poslova, a koje je Marx smatrao karakterističnim za izdajničku vanjsku politiku Engleske. Godine 1840. kad je stanovništvo Krakova (koji je u skladu s Bečkim ugovorom iz 1815. bio proglašen slobodnim gradom) zbog austrijske okupacije grada koja je trajala od 1836. uputilo protest vladama Francuske i Engleske, Palmerston je u parlamentu demagoški izjavio da su već poduzete mjere i da je definitivno povlačenje iz grada Krakova još samo pitanje vremena. Međutim, Palmerston je s Austrijom, Rusijom i Pruskom sklopio konvenciju koja je bila upravljena protiv Francuske i koja je odobravala mjere Austrije i njenih saveznika u krakovskom pitanju. Kad je u novembru 1846. u Krakovu bio ugušen ustanak za nacionalno oslobođenje Poljske, u Beču su Austrija, Pruska i Rusija potpisale ugovor kojim je Krakov bio pripojen Austriji. Palmerston, koji je u parlamentu i u štampi izigravao »prijatelja Poljske«, odbacio je francuski prijedlog o kolektivnom protestu zbog pripojenja Krakova i svojim pismom od 23. novembra 1846. dao bečkoj vladi do znanja da Engleska neće braniti Krakovsku republiku. Istovremeno je pozvao Austriju, Prusku i Rusiju da odustanu od svojih planova u vezi Krakova. Na Palmerstonove smicalice Marx je ukazao u svom pamfletu *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 302 - 308). 303
- ³⁶¹ Izvještaj komandanta ruske dunavske armije Gorčakova Nikolaju I objavljen je 19. aprila 1854. pod naslovom *The Russian passage of the Danube* u listu »The Times«, koji ga je prenio iz dodatka lista »Journal de St. Pétersbourg« od 6. aprila 1854. godine. Isti broj »Timesa« donio je vijest o operacijama u kavkaskom obalnom području prema listu »Ruski invalid« (a ne prema listu »Severnajna pčela«). 304
- ³⁶² H. von Moltke, *Rusko-turska vojna u evropskoj Turskoj 1828. i 1829.* 306
- ³⁶³ Radi se vjerovatno o izvještaju Gorčakova (vidi nap. 361). 307
- ³⁶⁴ Ovo Engelsovo pismo Clušu nije sačuvano. 313
- ³⁶⁵ Riječ je o Kossuth-ovoj otvorenoj kritici, koju je on zajedno s Mazzinijem i Ledru-Rollinom uputio američkom Senatu, koji je odbio da produži vrijeme službovanja američkog novinara i političara George-a Sandersa u svojstvu konzula u Londonu. Sanders je bio povezan s malogradanskom emigracijom u Londonu. Zbog ove kritike američka štampa, a osobito list »New-York Times«, žestoko je napala Kossuth-a optuživši ga da se miješa u unutrašnje poslove SAD. 313
- ³⁶⁶ Nisu dostupni primjerci lista »Die Reform« u kojima je možda objavljen spomenuti članak. 315

- ³⁶⁷ Aluzija na bombardiranje Odeze (22 - 24. aprila 1854) koje je izvršila ujedinjena englesko-francuska flota. Marx opisuje taj događaj u svom članku *Bombardovanje Odeze — Proglas kneza Danila* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 175 - 177). 316
- ³⁶⁸ Manifest Nikolaja I, odgovor na objavu rata Engleske i Francuske Rusiji krajem marta 1854, objavljen je 23. aprila 1854. godine. «Times» je o tome izvjestio 3. maja 1854. 317
- ³⁶⁹ Godine 1838 - 1839. velike sile mjesecima su raspravljale o uređenju odnosa između Nizozemske i Belgije. Belgija je poslije revolucije 1830. bila odvojena od kraljevine Nizozemske. Engleska, koja je u prethodnom periodu zajedno s Francuskom podržavala Belgiju, pristupila je Rusiji, Austriji i Pruskoj i pokušala da nametne Belgiji uvjete mirovnog ugovora koji su zamislile velike sile. Promjenom stava Engleske, Francuska, koja je i dalje podržavala Belgiju, pala je u izolaciju i bila primorana da odobri prijedloge drugih velesila. Ovaj poraz diplomacije Louis-Philippe-a u Francuskoj je bio ocijenjen kao ozbiljan vanjskopolitički neuspjeh.
- Kad je 1839. godine obnovljen tursko-egipatski sukob zbog Sirije, koju su 1833. okupirale egipatske trupe, i pošto su sultanove trupe napale Siriju, Francuska je podržala egipatskog Mehmed Ali pašu. Engleska, kojoj nije odgovaralo da u ovom području poraste francuski utjecaj, vršila je na Francusku vojni pritisak. Petnaestog jula 1840. Engleska, Rusija, Pruska, Austrija i Turska potpisale su Londonsku konvenciju o vojnoj pomoći velesila sultanu (vidi i nap. 328). Uvidjevši opasnost te antifrancuske koalicije. Louis-Philippe bio je primoran da obustavi daljnju pomoć Egiptu. 318
- ³⁷⁰ Engelsov članak, spomenut kao «letter», nije sačuvan. 320
- ³⁷¹ Ovdje je vjerovatno riječ o izjavi Miskowskog koju je on dao povodom dvoboja između Willicha i Schramma (vidi nap. 253). Tu izjavu Marx navodi u svom pamfletu *Vitez plemenite svijesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 410/411).
- Whitechapel* — četvrt Londona u kojoj su stanovali brojni emigranti. 320
- ³⁷² Aluzija na članak dr Wiša *Die elementaren Richtungen der Zeit* koji je u nastavcima izlazio u njujorškom listu «Die Republik der Arbeiter» od marta do juna 1854. godine. Marx ovdje vjerovatno misli na dio koji je u tom listu objavljen 15. aprila 1854. 320
- ³⁷³ Marx misli na Engelsov boravak u Berlinu od druge polovine septembra 1841. do 15. augusta 1842. u svojstvu jednogodišnjeg dobrovoljca. 320
- ³⁷⁴ *Stehely* — slastičarna u Berlinu na Gendarmenmarkt (danas Platz der Akademie u kojoj su se četrdesetih godina 19. stoljeća okupljali radikalni literati i «slobodoumni». 320
- ³⁷⁵ U društvu «slobodnih» okupljali su se berlinski pisci, između ostalih i Bruno Bauer, Edgar Bauer, Eduard Meyen, Ludwig Buhl, Max Stirner i drugi. Ti mladohegelovci, udaljeni od stvarnog života, izgarali su u apstraktnim filozofskim raspravama i «izigravali revolucionare u obličju podivljalog filistra» (Franz Mehring). Godine 1844. napustili su «radikalizam 1842. godine» i spali na pozicije vulgarnog subjektivnog idealizma (vidi nap. 477). 320
- ³⁷⁶ U svom klevetničkom članku *Doctor Karl Marx und seine «Enthülungen»* Willich je tvrdio da je poslije njegovog dvoboja sa Conradom Schrammom, Schrammov sekundant Miskowsky netragom nestao (vidi nap. 253). 322
- ³⁷⁷ Uput na Dronkeov članak *Naturgeschichte der Demokratie*, objavljen 12. aprila 1854. u njujorškom listu «Die Reform». 322

- ³⁷⁸ Uvodnik «Timesa» od 1. juna 1854. 326
- ³⁷⁹ «*Giovane Italia*» («Mlada Italija») — tajna organizacija talijanskih građanskih revolucionara koju je osnovao Mazzini. Djelovala je od 1831. do 1848. godine s ciljem stvaranja nacionalnog jedinstva Italije revolucionarnim putem i radi osnivanja talijanske republike. 326
- ³⁸⁰ Engels očigledno misli na bombardiranje i okupaciju ruske tvrđave Gustavsvaern u maju 1854. od strane engleske flote pod admiralom Napierom. Ocjenu tih događaja Engels daje u svom članku *Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglo-francuski sistem operacija* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 195 - 199). 328
- ³⁸¹ Engels misli na knjigu *Der Winter-Feldzug 1848 - 1849. in Ungarn* koju je po nalogu Windischgraetzta napisao Friedrich Heller von Hellwald. 328
- ³⁸² Pod zvaničnom austrijskom knjigom Engels misli očigledno na *Zbirku manifesta i proklamacija izdanu za Madarsku od Njegovog Veličanstva, zatim objava vrhovnog komandanta carske armije u Madarskoj*, koja je objavljena u Budimu 1849. i 1850. godine. 328 528
- ³⁸³ Engels ovdje upućuje na knjigu Georga Klapke *Memoiren. April bis Oktober 1849*, objavljenu u Leipzigu 1850. 328
- ³⁸⁴ Marx je ovu napomenu o pukovniku Grachu napisao potaknut člankom *Opsada Silistrije* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 225), koji mu je Engels baš tada dao da ga preda listu «New-York Daily Tribune». 330
- ³⁸⁵ Spomenuta sprovodnica nije sačuvana. 333
- ³⁸⁶ Ovo Engelsovo pismo Marxu nije sačuvano. 335
- ³⁸⁷ U Gracu i Vajkselmindeu nalazili su se u tamnici Heinrich Bürgers i Hermann Becker koji su na Kelnskom procesu komunistima bili osuđeni na 6 godina zatvora. 338
- ³⁸⁸ Teška privredna situacija u Španjolskoj i reakcionarna politika vlade izazvali su u proljeće 1854. veliko nezadovoljstvo španjolskog naroda. Dvadeset osmog juna 1854. izbio je u Madridu vojni ustanak (pronunziamento). Vođe ustanka, generali O'Donnell i Dulce, pokušali su nezadovoljstvo naroda iskoristiti u vlastite ciljeve, ali su ipak pod pritiskom masa morali obećati građansku poresku reformu. Obćili su nadalje da će ukloniti kamarilu, sazvati Kortess (parlament), osnovati narodnu miliciju i provesti druge reforme. Uvođenje narodnih masa u borbu dovelo je do građanske revolucije 1854 - 1856. u kojoj je krajem jula 1854. opet došla na vlast građansko-liberalna stranka progresista s Esparterom na čelu. Zaplašena aktivnošću širokih narodnih masa, buržoazija je prešla na stranu kontrarevolucije, tako da su se 1856. godine ultrareakcionarni krugovi opet dočepali vlasti. Marx u nizu članaka analizira revolucionarne događaje toga vremena u Španjolskoj (vidi u 13. tomu ovog izdanja). 340
- ³⁸⁹ Na večernjoj sjednici Donjeg doma od 24. jula 1854, koja se oteгла dugo iza ponoći, predsjednik Donjeg doma Russell održao je dugi govor u kojem je izvjestio da je englesko-francuska pomorska eskadra razorila i zauzela Sevastopolj. Istu vijest donio je toga dana «Times». Odgovarajući na interpelaciju Disraelija, vođe opozicije torijevaca, Russell je šest sati kasnije bio prisiljen da u potpunosti opozove svoje izlaganje. Na sjednici od 25. jula 1854. ministar rata Sidney Herbert dao je povodom pritužbi o nezadovoljavajućem stanju opreme engleske ekspedicione vojske i flote izjavu u kojoj je svim silama pokušao da odbrani vladu i organe vojne uprave. Te epizode Marx je opširno obradio u svom članku

Turska i Austrija — Austrijski zajam u Lombardiji — Debate o ratu u Donjem domu (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 293 - 296). 343

- ³⁹⁰ «*Fly-Sheets*» — serija «Tucker's Political Fly-Sheets», koju je u Londonu 1853 - 1854. izdavao Tucker, pristaša Urquharta. Ukupno je bilo štampano 12 pamfleta, uglavnom o vanjskoj politici Palmerstona. Prva dva broja sadržavala su dijelove Marxovog pamfleta *Lord Palmerston* (vidi nap. 331 i 345). U ostalim brojevima serije «Political Fly-Sheets» izašli su također članci o Palmerstonu, najvećim dijelom od Davida Urquharta. Marx je odustao od daljnjeg objavljivanja svog pamfleta i drugih radova u «Fly-Sheets» očigledno iz razloga koje je iznio u svom pismu Lassalle-u 1. juna 1854 (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 55). Tuckerova serija ponovo je štampana 1855. godine u jednom svesku. 343 404 555
- ³⁹¹ «*Savezna centralna komisija*» — Centralna istražna komisija čije je osnivanje 1819. godine predložila konferencija ministara deset saveznih država u Karlsbada, sazvana na Metternichovu inicijativu. Zaključci konferencije bili su podneseni Frankfurtskom parlamentu 20. septembra 1819.
- Centralna istražna komisija, koju je formirala Savezna skupština, sa sjedištem u Majncu, imala je široka ovlaštenja «za istraživanje demagoških i revolucionarnih kretanja», tj. za suzbijanje patriotskog pokreta u Njemačkoj. 346
- ³⁹² *gvelfski* — izvedenica od imena gvelfi, naziva političke stranke u Italiji u periodu od 12. do 15. stoljeća za vrijeme borbi između papista i njemačkih careva; pristalice papinske politike. Za razliku od aristokratskih gibelina koji su pretežno zastupali interese feudalnog plemstva i podržavali Hohenstaufenovce, gvelfi su bili predstavnici sve brojnijeg građanstva u gornjoj Italiji. 347
- ³⁹³ Kao što i sam piše, Marx je Engelsov vojni pregled umetnuo u opsežni članak koji je 8. augusta 1854. poslao u New York. Uredništvo lista «New-York Daily Tribune» objavilo je taj pregled 21. augusta 1854. kao uvodnik pod naslovom *Napad na ruske tvrdave* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 311 - 313); drugi dio članka izašao je u istom broju s Marxovim potpisom pod naslovom *Evakuacija Dunavskih kneževina — Dogadaji u Španiji — Novi danski ustav — Čartisti* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 314 - 320). 348
- ³⁹⁴ *Berlinski demagoški proces* (tzv. berlinska zavjera) — vidi nap. 245. O obustavi procesa vidi i Marxov članak *Istočno pitanje — Revolucija u Španiji — Madridska štampa* (10. tom ovog izdanja, str. 326/327). 349
- ³⁹⁵ U vezi sa svojom serijom članaka *Revolucionarna Španija*, koja je u augustu 1854. počela izlaziti u listu «New-York Daily Tribune» (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 345 - 384), Marx je proučavao povijest Španjolske. Sačuvano je pet bilježnica s izvancima iz radova engleskih, francuskih i španjolskih autora iz kojih je vidljivo kako je Marx temeljito proučavao povijest španjolskih revolucija u prvoj polovini 19. stoljeća da bi mogao bolje razumijeti specifičan karakter i osobitosti španjolske revolucije. Iz Marxove knjige bilježaka proizlazi da je do decembra 1854. poslao listu «New-York Daily Tribune» jedanaest članaka navedene serije, ali da ih je objavljeno samo prvih osam (prikaz događaja do 1820). Od neobjavljenih članaka sačuvan je samo fragment rukopisa o uzrocima poraza revolucije 1820 - 1823 (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 507 - 509). 351
- ³⁹⁶ Očigledno je riječ o bezuspješnim razgovorima koje je Jenny Marx prilikom posjeta u Trijeru vodila sa svojom svezkrvom Henriettom Marx u augustu 1854. godine. 353
- ³⁹⁷ O nemirima među zuavima, koji su se u ljetu 1854. kao dio francuske vojske nalazili u Varni, vidi Engelsov članak «Napad na Sevastopolj» (10. tom ovog izdanja, str. 405). 354

- ³⁹⁸ *Sevastopoljski događaji* — Borbe oko Sevastopolja i opsadu grada od strane engleskih, francuskih i turskih trupa, koja je započela 28. septembra 1854. i potrajala do 8. septembra 1855, Marx i Engels obrađuju u nizu članaka (vidi u 13. i 14. tomu ovog izdanja). 356
- ³⁹⁹ Ferenc Pulszky objavio je 22. septembra 1854. u listu «New-York Daily Tribune» londonski dopis *The State of Europe*, potpisan slovima A.P.C. U njemu se izjasnio i o Marxovom članku *Espartero* koji je 19. augusta 1854. izašao u istom listu kao uvodnik (vidi u 13. i 14. tomu ovog izdanja). 357
- ⁴⁰⁰ Pod *završnom frazom* Marx misli na rečenicu koju je redakcija lista «New-York Daily Tribune» dodala njegovom članku *Espartero* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 305 - 310). Ta rečenica glasi: «Neka naši čitaoci odluče može li se ili ne može od španjolske revolucije očekivati bilo kakav pozitivan rezultat». 357
- ⁴⁰¹ Redakcija lista «New-York Daily Tribune» dodala je članku br. I Marxove serije *Revolucionarna Španija*, objavljenom 9. septembra 1854, slijedeću rečenicu: «Nadajmo se da se činjenice koje će španjolski narod upisati u svoje anale neće pokazati niti nedostojnim ni beskorisnim za njegovo vlastito dobro i dobro cijeloga svijeta». 358
- ⁴⁰² *Sud barona Nicholsona* — originalni klub «Judge and Jury Society», kojeg je 1841. godine u Londonu osnovao Nicholson, vlasnik lokala za razonodu. Posjetioci tog kluba organizirali su šaljive sudske procese kojima je predsjedavao Nicholson koji je sebe nazivao «Lord Chief Baron», a to je bio ujedno naziv za višeg suca u jednom visokom sudu u Engleskoj. 358
- ⁴⁰³ Očigledno je riječ o knjizi Brune Bauera *De la dictature occidentale*, Charlottenburg 1854. 358 362
- ⁴⁰⁴ Sedmogodišnji rat (1756 - 1763) između saveza Engleske i Pruske s jedne, te Austrije, Francuske, Rusije, Saske i Švedske s druge strane okončan je 1763. godine Pariškim i Hubertusburškim mirom. Na osnovu Pariškog mira Francuska je morala odstupiti Engleskoj svoje najveće kolonije (Kanadu, gotovo sve posjede u istočnoj Indiji itd.), što je doprinijelo jačanju Engleske kao kolonijalne i pomorske sile. 360
- ⁴⁰⁵ Engleski publicist John Wilkes kritizirao je 1763. u listu «The North Briton», koji je on izdavao, prijestolnički govor kralja Georga III od Engleske. Zbog te kritike bio je isključen iz Donjeg doma, stavljen van zakona i morao je pobjeći u Francusku. Nakon što se vratio 1768. godine Wilkes je četiri puta bio biran u parlament, ali su izbori svaki put bili poništeni. Wilkes je ušao u parlament tek kad je peti put bio izabran. «Slučaj Wilkes» postao je mjerilo sve oštrije političke krize u Engleskoj.
- Junius letter* — U vezi sa «slučajem Wilkes» veliku pažnju pobudila su pisma, potpisana imenom Junius, koja su od kraja 1768. do 1772. godine izlazila u listu «The Public Advertiser». Autor Juniusovih pisama zalagao se za rehabilitaciju Wilkesa i demokratizaciju političkog sistema u Engleskoj. Godine 1772. Juniusova pisma objavljena su kao knjiga. Kako se kasnije ispostavilo njihov autor je bio engleski publicist Philip Francis. 361
- ⁴⁰⁶ *Antijakobinski rat* — prvi rat kontrarevolucionarne koalicije evropskih država protiv revolucionarne Francuske koji je započeo u aprilu 1792. i trajao do 1797. godine. Predvodnik i inspirator kontrarevolucionarne koalicije bila je građansko-aristokratska Engleska koja je podržavala anti-francusku koaliciju, a poslije narodnog ustanka 10. augusta 1792. i pogubljena Louis-a XVI u januaru 1793. stupila u rat protiv Francuske na strani koalicije. 361
- ⁴⁰⁷ *Downing Street* — ulica u centru Londona u kojoj se nalazi sjedište vlade. 361

- ⁴⁰⁸ Admiral John Byng imenovan je na početku Sedmogodišnjeg rata (vidi nap. 404) za komandanta pomorske eskadre u Crnom moru. Iako je engleskoj vladi bilo poznato da Francuzi pripremaju velike pomorske snage za napad na otok Minorork, koji je tada pripadao Engleskoj, u uputama Byngu bilo je predviđeno samo da on eventualno učestvuje u obrani otoka, a kao njegov glavni zadatak bilo je navedeno osmatranje gibraltarske ceste. U bici kod Minorke 20. maja 1756. Byngova eskadra pretrpila je poraz, a vlada je odgovornost za to prebacila na Bynga koji je bio uhapšen, dopremljen u Englesku, osuđen na smrt i pogubljen u martu 1757. godine. 362
- ⁴⁰⁹ Napier, W. F. P.: *History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807 to the year 1814*, tom 1 - 4, London 1828 - 1840.
Španjolsko-francuski rat — nacionalno oslobodilački rat španjolskog naroda protiv tuđinske vladavine Francuske 1808 - 1814. U borbama protiv napoleonovskih trupa, koje je u novembru i decembru 1808. vodio Napoleon a kasnije njegovi maršali, Španjolci su naveliko primjenjivali partizanske metode ratovanja (gerilski rat). Istovremeno sa španjolskom vojskom i partizanima protiv Francuza se na Pirinejskom poluotoku borila i englesko-portugalsko-španjolska armija pod Wellingtonom. 362 379
- ⁴¹⁰ Riječ je o prvom karlističkom ratu (1833 - 1840) u Španjolskoj između reakcionarnih feudalno-katoličkih snaga pod španjolskim prijestolonasljednikom Don Carlosom i snaga građansko-liberalnog tabora koje su podržavale namjesnicu Mariju Christinu. Rat je završio porazom karlista. 362
- ⁴¹¹ Chateaubriand, *«Congrès de Vérone»*, sv. 1 - 2, Bruxelles 1838.
Kongres Svete alijanse (vidi nap. 232) u Veroni bio je sazvan 1822. godine povodom druge građanske revolucije u Španjolskoj (1820 - 1823). Nakon neuspjelog pokušaja 7. jula 1822. da se dokopa revolucionarnog Madrida, španjolski kralj Ferdinand VII obratio se potajno Svetoj alijansi i zatražio pomoć radi obaranja revolucije. Prema odluci kongresa u Veroni Ferdinandu je pomoć morala pružiti Francuska. Njene trupe ušle su u Španjolsku 1823. godine pod komandom vojvode od Angoulême-a i opet uspostavile apsolutistički režim u zemlji. Francuzi su ostali u Španjolskoj do 1828. 364
- ⁴¹² *Congrès de Laybach* (Kongres u Ljubljani) — Na tom kongresu Svete alijanse (vidi nap. 232) u maju 1821. otvoreno je proklamiran princip miješanja sila Svete alijanse u unutrašnje poslove drugih država radi podrške tamošnjim feudalno-monarhističkim režimima. U tom smislu Kongres je donio odluku da se austrijske trupe pošalju u Italiju radi gušenja revolucionarnog i narodnooslobodilačkog pokreta. 365
- ⁴¹³ *Bečki ugovori* — ugovori zaključeni na Bečkom kongresu 1815. nakon što je bila razbijena napoleonovska Francuska. Nametali su Francuskoj niz ograničenja. 367
- ⁴¹⁴ Ripleyjeva knjiga *The war with Mexico* opisuje povijest rata između Sjedinjenih Američkih Država i Meksika (1846 - 1848), koji su izazvali robovlasnički vlasnici plantaža i krupna buržoazija u SAD sa svojim pljačkaškim apetitima prema meksičkim područjima. SAD su zauzele gotovo polovinu meksičkog teritorija, pa tako i cijeli Teksas, sjevernu Kaliforniju, Novi Meksiko i druga područja. 371 376 379
- ⁴¹⁵ Spomenuto Engelsovo pismo nije sačuvano. 375 382
- ⁴¹⁶ *«Neue Oder-Zeitung»* — građansko-demokratski dnevnik koji je od 1849. do 1855. izlazio u Breslavi. Pedesetih godina 19. stoljeća spadao je među najradikalnije listove Njemačke i bio je izložen progonima vlade.

Početkom pedesetih godina uredništvo lista vodili su građanski demokrati Elsner, Temme i Stein. U septembru 1855. Moritz Elsner bio je glavni urednik, dok je izdavač lista bio publicist Max Friedländer, nećak Ferdinanda Lassalle-a. Krajem decembra 1854. Marx je počeo surađivati kao londonski dopisnik lista i tjedno je slao dva do tri izvještaja. U vrijeme reakcije, kad gotovo uopće nije bilo radničke štampe, Marx i Engels smatrali su da je od velike važnosti da se u borbi protiv reakcionarnih snaga koristi građansko-demokratska štampa. Suradnja u listu »Neue Oder-Zeitung« omogućila je Marxu da održi veze s Njemačkom i da njemačke čitaoce upozna s najvažnijim pitanjima međunarodne i unutrašnje politike, s demokratskim i radničkim pokretom i ekonomskim razvitkom, u prvom redu Engleske i Francuske. Povodom Krimskog rata Marx je ovom listu pored izvještaja o drugim temama stalno slao i članke o razvoju ratnih operacija. Pišući o ratnim događajima često se služio ratnim izvještajima koje je Engels pisao za list »New-York Daily Tribune«, a on prevodio na njemački jezik. Nekoliko puta Marx je za »Neue Oder-Zeitung« napravio kraći prikaz Engelsovih članaka, ponekad uz niz vlastitih izmjena i dopuna. (Članci koje su Marx i Engels objavili u listu »Neue Oder-Zeitung« sadržani su u 13. i 14. tomu ovog izdanja). 375 379

Radnička biblioteka

- ⁴¹⁷ Riječ je o pripremama koje je poduzeo Pozdravni i protestni komitet, kojeg su osnovali čarlisti radi svečanog dočeka Armanda Barbèsa u Londonu; komitet je ujedno trebao da organizira velike demonstracije u znak protesta protiv predstojećeg posjeta Napoleona III Engleskoj. Predsjednik komiteta bio je Ernest Jones. Marx je poslao Engelu primjerak lista »The People's Paper« od 2. decembra 1854. u kojem je bilo objavljeno pismo Armanda Barbèsa koji je saopćavao da je obolio pa da stoga mora odustati od putovanja u London. Publikacija u tjedniku »The Leader«, kojoj je Ernest Jones prebacio »nepatriotsko raspoloženje« u pogledu monarha povezanih s Engleskom, bila je objavljena 18. novembra 1854. pod naslovom *The British democrats — Louis Napoleon*. 376
- ⁴¹⁸ Na Marxovu molbu Engels je 21. decembra 1854. napisao članak *Vojna snaga Austrije* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 465 - 468). 378
- ⁴¹⁹ Engels je namjeravao da napiše brošuru protiv panslavizma. Iz pisma koje je Marx 16. maja 1855. poslao Engelu vidljivo je da je Marx u proljeće 1855. vodio pregovore o objavljivanju takvog rada u Njemačkoj (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 208). Pregovori su ostali bez rezultata. 378 404 407
- ⁴²⁰ Bruno Bauer, *La Russie et l'Angleterre*, Charlottenbourg 1854. 378 379
- ⁴²¹ Marx vjerovatno misli na knjigu Gustava Diezela *Bland Deutschland und die östliche Frage*, koja je objavljena u Stuttgartu 1853. godine. 378
- ⁴²² Očigledno se radi o slijedećem radu A. Bodea: *Notizen, gesammelt auf einer Forstreise durch Theil des Europäische Rußlands*, objavljenom 1854. godine u petrogradskom časopisu »Beitraege zur Kenntniss des Russischen Reiches und der angränzenden Länder Asiens«, koji je izlazio na njemačkom jeziku. 378
- ⁴²³ Engels je boravio u Londonu otprilike od 22. decembra do kraja decembra 1854. 379
- ⁴²⁴ Francuski emigrant Emmanuel Barthélemy bio je optužen zbog ubojstva dvojice Engleza. Engleska štampa opširno je komentirala sudski proces koji nije razjasnio motive ubojstva. Barthélemy je bio osuđen na smrt i 22. januara 1855. pogubljen. 379
- ⁴²⁵ »Legija stranaca« — Engleska vlada namjeravala je vrbovati strance radi osnivanja legije stranaca koja je trebala sudjelovati u Krimskom ratu. Marx je naziva apokrif-

nom jer je prijedlog zakona o legiji stranaca, koji je parlamentu bio podnesen u decembru 1854, prilikom čitanja naišao na žestok otpor. Protivnici tog zakonskog prijedloga smatrali su da je vrbovanje stranaca za vojnu službu ponižavajuće za englesku naciju. Uprkos tome zakonski prijedlog je bio prihvaćen i kasnije je nekoliko trupa bilo poslano na ratno poprište. 380 389

- ⁴²⁶ *bona fide traveller* (dobronamjerni putnik) — u stvari putnik kome se prema zakonima o krčmama tadašnje Engleske alkoholno piće smjelo dati čak i nedjeljom i praznikom ako je prešao put od najmanje 3 milje.

Ovdje Marx rođenje svoje kćerke Eleanore duhovito naziva prispijećem jednog »bona fide traveller«. 381

- ⁴²⁷ Radi se očigledno o izvještaju *Prilog karakteristikci Engleza* u ašburškom listu »Allgemeine Zeitung» od 9. januara 1855. 381

- ⁴²⁸ Poslije februarske revolucije 1848. objavljen je u francuskoj štampi popis osoba koje su primale novac od vlade Louis-Philippe-a; među njima je bio naveden i Heine. Njemačka reakcionarna štampa iskoristila je to za nove napade na njega. U broju od 28. aprila 1848. ausburški list »Allgemeine Zeitung» objavio je u izvještaju iz Pariza izvratke iz tog popisa i optužio Heinea da se prodao. U svom odgovoru u istom listu 23. maja 1848. Heine je opisao u kakvoj se teškoj materijalnoj situaciji našao kad je njemački Bundestag zabranio njegove spise, i to ne samo one štampane, već i one koji će biti ubuduće napisani. Naveo je da je zato bio prisiljen da prihvati penziju koju su mu isposlovali francuski prijatelji, posebno historičar Mignet.

Heine ovaj korak naknadno opravdava u *Retrospektivnom objašnjenju* (august 1854), koje je sadržano u njegovoj *Luteciji*. Marx ovdje misli na slijedeće mjesto iz tog *Objašnjenja*: »Sjećam se, kad je tada došlo k meni više mojih zemljaka, među njima najodlučniji i duhom najsnažniji dr Marx, da izraze svoje negodovanje s klevetničkim člankom »Allgemeine Zeitung«, savjetovali su mi da ne odgovorim na nj niti jednom riječju jer su se već oni sami u njemačkim novinama izjasnili u tom smislu da sam ja dobivenu penziju prihvatio sigurno samo radi toga da bih moje siromašne partijske drugove mogao djelotvornije pomagati. Tako su mi govorili kako bivši izdavač lista »Neue Rheinische Zeitung« tako i prijatelji koji su sačinjavali njegov generalštab; no ja sam zahvalio na ljubaznoj pomoći i uvjerio te prijatelje da su se prevarili, da je ponajčešće ta penzija i te kako trebala meni samom i da se ja zlcnamjernom, nepotpisanom članku lista »Allgemeine Zeitung« moram neposredno suprotstaviti vlastitim potpisom, a ne posredno preko mojih prijatelja.« 381

- ⁴²⁹ Marx misli na članak *Porotničko sudenje Barthélemyju* (usp. i nap. 424), objavljen 9. januara 1855. u ausburškom listu »Allgemeine Zeitung«. 382

- ⁴³⁰ Materijal koji Marx spominje u svom pismu od 30. januara 1855 — pregled o *Djelima koalicije* — Marx je poslao Engelsu u pismu od 31. januara 1855. Engels ga je upotrebio u svom članku *Posljednja britanska vlada* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 21 - 26) koji je list »New-York Daily Tribune« objavio kao uvodnik 23. februara 1855. O istom pitanju Marx je za list »Neue Oeder-Zeitung« napisao članke *Svrgnuta vlada* i *Dve krize* (vidi u istom tomu, str. 42 - 44). 384 385

- ⁴³¹ U aprilu 1853. i maju 1854. Marx je napisao niz članaka o Gladstoneovoj finansijskoj politici koji su izlazili u listovima »New-York Daily Tribune«, »Neue Oeder-Zeitung« i »The People's Paper«. Gladstoneov budžet najopširnije je analiziran u člancima *Funte, šilinci, pensi: ili klasni budžeti i ko od njih ima koristi?*, *Nemiri u Carigradu* — *Prizivanje duhova u Nemačkoj* — *Budžet i Britanske financije* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 52 - 55 i 56 - 62 i u 13. tomu, str. 181 - 186). 385

- ⁴³² *Irska brigada* — frakcija irskih poslanika u engleskom parlamentu. Tridesetih do pedesetih godina 19. stoljeća većina ove frakcije pripadala je desnom krilu nacionalnog pokreta Irske koje je imalo pomirljiv stav. To krilo zastupalo je interese najkrupnije irske buržoazije, landlordova i katoličkog klera. Osim toga, frakciji su pripadali irski liberali iza kojih su stajali imućni irski zakupci. U uvjetima ravnoteže između torijevaca i vigovaca, Irska brigada bila je, kao i Ljudi iz Mančestera (vidi nap. 35), u mogućnosti da poremeti odnos snaga u parlamentu, utječe na razvoj borbi unutar parlamenta i ponekad da odlučuje o sudbini vlade. 385
- ⁴³³ U februaru 1852. lord John Russell najavio je u Donjem domu zakon o izbornoj reformi. Međutim, do rasprave nije došlo jer je Russell nakon nekog vremena predložio da se debata o zakonu odgodi za tri mjeseca.
Analizu prijedloga o reformi Engels daje u svom članku *Engleska* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 169 - 177). 385
- ⁴³⁴ *Russellov zakonski prijedlog o Jevrejima* — prijedlog koji je Donjem domu podnio Russell radi «uklanjanja nekih zakonskih ograničenja na štetu jevrejskih podanika Njenog Veličanstva». Ovaj zakonski prijedlog, koji je dopuštao Židovima ulazak u Donji dom, u Gornjem domu nije prošao iako ga je Donji dom usvojio. Ocjenu tog zakonskog prijedloga Marx daje u svom članku *Parlamentarne debate — Sveštenstvo protiv socijalizma — Umiranje od gladi* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 444 - 448). 385
- ⁴³⁵ U svom govoru u Donjem domu 31. maja 1853. Russell je izjavio da engleski parlament ne smije sankcionirati državnu pomoć katoličkoj crkvi u Irskoj jer katoličko svećenstvo nije dovoljno odano engleskoj kruni i ustavu. 386
- ⁴³⁶ Riječ je o *Landlords and Tenants Bills* (zakonskim prijedlozima o uredjenju odnosa između vlastelina i zakupaca) u Irskoj, koji su u engleskom parlamentu bili podneseni u novembru 1852. godine. Predviđali su neke olakšice za uvjete zakupa u Irskoj. Godine 1853. prijedlozi su prošli u Donjem domu — uz licemjerno odobrenje koalicione vlade koja je time željela osigurati podršku irskih poslanika njenoj politici — ali su u Gornjem domu naišli na protivljenje. Slijedećih godina kretali su se tamo amo između Gornjeg i Donjeg doma i doživjeli brojne izmjene. U julu 1855. rasprava o tim zakonskim prijedlozima bila je iznova odgođena na neodređeno vrijeme. Marx ih je analizirao i prikazao u više svojih članaka (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 131 - 135 i u 14. tomu, str. 307/308 i 413). 387
- ⁴³⁷ *Transportation Bill (Zakonski prijedlog o deportaciji)* — zakonski prijedlog koji je uz neke iznimke ukidao kaznu progonstva u kolonije. Parlament ga je usvojio 12. augusta 1853. Prikaz zakona Marx daje u svom članku *Pitanje rata — Statistički podaci o britanskom stanovništvu i trgovini — Rad parlamenta* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 213). 387
- ⁴³⁸ Trećeg decembra 1853. u London je stigla vijest o bici kod Sinope (vidi nap. 333). 387
- ⁴³⁹ *Nota 4 powers upućena Porti* — vidi nap. 341.
Bečka nota — vidi nap. 340. 387
- ⁴⁴⁰ *bill for the entire change of the law of settlement* (zakonski prijedlog za potpunu izmjenu Zakona o naseljavanju) — 10. februara 1854. u Donjem domu je bio podnesen zakonski prijedlog koji je predviđao da se na osnovu Zakona o naseljavanju ne mogu protjerivati osobe kojima je potrebna pomoć u Engleskoj i Velsu. Parlament nije prihvatio ovaj zakonski prijedlog. 389
- ⁴⁴¹ *Prijedlog Zakona o miliciji* (vidi nap. 34) parlament je usvojio. Zakon je davao vladi ovlaštenje da miliciju uvede i izvan Engleske. 389

- ⁴⁴² Riječ je o *Međunarodnom komitetu* koji su osnovali predstavnici londonskog Organizacionog komiteta čartista (do kraja februara 1855. zvao se Pozdravni i protestni komitet, vidi nap. 417) i francuskih, njemačkih i drugih emigranata. Predsjednik komiteta bio je Ernest Jones. Krajem 1855. londonski Organizacioni komitet obustavio je svoj rad, a Međunarodni komitet postao je samostalna organizacija koja je sebe nazvala Međunarodnim udruženjem i koja je kao takva postojala do 1859. godine. 390 392
- ⁴⁴³ *Alien Bill* (Zakon o strancima) — engleski parlament je s vremena na vrijeme donosio zakon protiv stranaca nastanjenih u Engleskoj. Zakon je davao vladi ovlaštenje da u bilo kojem trenutku protjera strance iz Engleske. U suštini zakon je bio upravljen protiv predstavnika međunarodnog revolucionarno-demokratskog radničkog pokreta koji su u Engleskoj boravili kao politički emigranti. 393 404 468
- ⁴⁴⁴ Hercenov odgovor na klevetničku izjavu Golovina bio je objavljen u listu «The Morning Advertiser» 15. februara 1855. kao pismo uredniku. 393
- ⁴⁴⁵ *Bonaparte minor* (Napoléon le petit) — Napoleon mali, nadimak Louis-a Bonaparte koji mu je nadjenuo Victor Hugo u svom govoru pred Zakonodavnom skupštinom 1851. godine. Nakon što je 1852. bio objavljen Hugoov pamflet *Napoléon le petit*, taj nadimak se često upotrebljavao. 393
- ⁴⁴⁶ U listu «The People's Paper» od 3. marta 1855. bili su pored ostalih štampani i govori koje su Ernest Jones i Aleksandar Hercen održali na međunarodnom mitingu u St. Martin's Hallu. Miting su za 27. februara 1855. sazvali čartisti u znak sjećanja na februarsku revoluciju 1848. Hercenov govor, koji je on održao na francuskom jeziku, bio je objavljen i u engleskom prijevodu. 394
- ⁴⁴⁷ Uvodnik «Timesa», od 3. marta 1855. 395
- ⁴⁴⁸ *Brošura o Napoleonu Bonaparti* — brošura Taverniera *De la conduite de la guerre d'Irient. Expédition de Crimée. Mémoire adressé au gouvernement de S. M. l'Empereur Napoléon III par un officier général*, objavljena 1855. godine u Bruxellesu bez imena autora. Svojevremeno se za autora te brošure smatrao princ Napoleon (Jérôme Bonaparte junior). Prikaz tog spisa Marx daje u svojim člancima *O povijesti francuske alijanse* i *Briselski «Memoire»*, a Engels u svom članku *Sudbina velikog pustolova* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 96 - 98, 102 i 106 - 109). 397
- ⁴⁴⁹ Marx ovdje očigledno misli na londonski izvještaj u ausburškom listu «Allgemeine Zeitung» od 4. marta 1855. u kojem je bila istaknuta uloga Hercena u osnivanju Вольная русская типография. (vidi nap. 270).
Hercenov govor na mitingu 27. februara 1855 (vidi nap. 446) bio je objavljen na engleskom jeziku u listu «The People's Paper» i u skraćenom obliku u listu «The Leader» 3. marta 1855. Na francuskom jeziku objavio ga je list «L'Homme» 7. marta 1855; osim toga, na otoku Džersi bio je štampan kao brošura. Na ruskom jeziku izašao je iste godine u zbirci «27. февраля 1855 г. Народный сход в память переворота 1848 г. в St. Martin's Hall, Long Acre, в Лондоне» koja je bila štampana u Вольная русская типография. 397
- ⁴⁵⁰ Napoleon III došao je 16. aprila 1855. u posjetu u Englesku.
Badinguet — nadimak Napoleona III koji je 1846. godine pobjegao iz zatvora u odjeći zidara Badinguet-a. 403
- ⁴⁵¹ Od 18. aprila do otprilike 6. maja 1855. Marx i njegova supruga bili su u Mančesteru. 404

- ⁴⁵² Očigledno je riječ o brošurama Brune Bauera *Bland und Germanenthum, Russie et Angleterre* i dr. u kojima je Bauer razvio panslavističke ideje; kao i o slijedećim radovima:
Mittheilungen aus Justus Pethers' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie objavljen 1855. u Goti u redakciji A. Petermanna; C. von Decker, *Der kleine Krieg, im Geist der neueren Kriegsführung. Oder Abhandlung über die Verwendung und den Gebrauch aller drei Waffen im kleinen Kriege*. Berlin, Poznanj i Bromberg 1844. 404 406
- ⁴⁵³ Marx misli na uvodnik lista «People's Paper» od 12. maja 1855. u kome Jones informiše o intrigama predstavnika tzv. udruženja za administrativnu reformu kao i o njihovim pregovorima s vodama čartista.
 Ovo udruženje je osnovano u maju 1855. na inicijativu vođa liberalnih krugova trgovačke i finansijske buržoazije («poslovnih krugova» Sitija). Oni su nameravali da uz pomoć masovnih manifestacija izvrše pritisak na parlament da bi se postiglo da krupna trgovačka i finansijska buržoazija u većem razmeru dobije pristup u državnu službu. Pokušaji vođa udruženja da postignu sporazum s čartistima i da na taj način obezbede podršku narodnih masa u njihovoj borbi ostali su bezuspešni. Agitacija za administrativnu reformu nije imala nikakvog uspeha i udruženje je uskoro prestalo da postoji. U mnogim svojim člancima, između ostalih i u članku *Uzbuđenje izvan parlamenta* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 193 - 195), Marx razotkriva prave ciljeve Udruženja. 404
- ⁴⁵⁴ Marx i Engels pridaju ogroman značaj raskrinkavanju panslavističkih teorija koje su trebale da opravdaju agresivnu spoljnu politiku carske Rusije. Istupanje o ovom pitanju na stupcima lista «New-York Daily Tribune» Marx je upravo u ovo vreme smatrao vrlo značajnim, jer su panslavističke ideje poljskog emigranta Adama Gurovskog imale znatnog uticaja u Americi, Gurovski je 1854. izdao u SAD knjigu *Russia as it is*. Na Marxovu molbu Engels sredinom aprila 1855. piše dva članka pod naslovom *Nemačka i panslavizam* (vidi u 14. tomu ovog izdanja str. 167 - 172), koji su bili objavljeni u listu «Neue Oder-Zeitung», a namijenjeni također za list «New-York Daily Tribune». U ovom drugom listu izašli su u izopačenom obliku pod naslovom *The European Struggle i Austria's Weakness* 5. i 7. maja 1855. Drugom članku redakcija je dodala cijeli odlomak u kojem se veličaju panslavističke ideje Gurovskog. Od januara do aprila 1856. Engels je radio na seriji članaka protiv panslavizma (ukupno 15 članaka), koju je Marx poslao listu «New-York Daily Tribune». Uredništvo tu seriju nije objavilo i vratilo ju je Marxu u septembru 1856. godine. Originalni tekstovi te serije članaka nisu sačuvani. 405
- ⁴⁵⁵ «Sjeverna zvijezda» («Полярная звезда») — godišnjak za literaturu i politiku koji je u Volynja ruskaja tipografija (vidi nap. 270) u Londonu od 1855. do 1862. i 1869. godine izdavao Aleksandar Hercen. Ukupno je bilo objavljeno osam svezaka. Ovaj godišnjak je propagirao revolucionarno-demokratske ideje koje su čitaoce zbližile s djelima ruske literature što ih je caristička cenzura zabranila, kao npr. s djelima Puškina, Ljermontova i Hercena (posebno s Hercenovim djelom «Prošlost i razmišljanja»), te s čuvenim pismom Bjelinskog Gogolju. 405
- ⁴⁵⁶ Radi se o neuspjelom jurišu na Sevastopolj 18. juna 1855 (na 40. godišnjicu bitke kod Vaterloa). Glavni napad Francuza bio je upravljen na Malahov Kurgan, dok su Englezi napadali Redan (bastion br. 3). Analizu tih operacija Engels daje u svom članku *O jurišu 18. juna* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 302 - 304). 407
- ⁴⁵⁷ *Demonstracija u Hyde parku* — jedna od najvećih masovnih demonstracija koje su čartisti organizirali za 24. juni 1855. u znak protesta londonskog stanovništva protiv niza proturadničkih mjera parlamenta (ukidanje trgovanja nedjeljom.

- zatvaranje javnih lokala nedjeljom osim u večernjim satima itd.). Opis tih demonstracija Marx daje u svom članku *Agitacija crkve — Demonstracije u Hajd parku* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 279 - 283). 407
- ⁴⁵⁸ Od kraja juna do otprilike 3. jula 1855. Marx je u biblioteci British Museuma sakupljao za Engelsa materijale o španjolskoj i napuljskoj armiji. Te podatke Engels je koristio u svojoj seriji napisa *Evropske vojske* (vidi u 14. tomu ovog izdanja). 409
- ⁴⁵⁹ Pod *škotskim novcem* Marx misli na dio nasljedstva koji je pripao njegovoj supruzi Jenny poslije smrti njenog ujaka Heinricha Georga Westphalena. Škotski zato jer je porodica Westphalen po majčinoj strani potjecala iz jedne škotske plemićke obitelji. 410
- ⁴⁶⁰ Riječ je o brutalnom postupku policije protiv sudionika drugih masovnih demonstracija u Hyde parku koje su 1. jula 1855. usprkos zabrani policije održane u znak protesta protiv zakonskog prijedloga o zabrani trgovanja nedjeljom (vidi nap. 457). O tim događajima Marx izvještava u svom članku *Uznemirenost zbog zaoštavanja pitanja proslave nedjelje* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 295 - 298). 410
- ⁴⁶¹ *Ministarsku krizu* izazvala je ostavka lorda Russella 13. jula 1855. O tome Marx piše između ostalog i u svojim člancima *Russellova ostavka — O događajima na Krimu i Russellova ostavka* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 310 - 313. i 314 - 316). 411
- ⁴⁶² *Maine-law* — zakon koji je od 1851. godine bio na snazi u američkoj državi Mejn i koji je zabranjivao točenje alkoholnih pića.
Know-nothings (neznalice) — naziv protuemigrantskog reakcionarno-političkog tajnog saveza, osnovanog u SAD 1854. godine. Članovi saveza polagali su zakletvu da će na sva pitanja o organizaciji i ciljevima saveza odgovarati riječima «I know nothing» («Ja ništa ne znam»). 411
- ⁴⁶³ Szeredy se obratio Marxu i zamolio ga da mu pomogne prilikom izdavanja i prodaje njegovog romana *Asiatic Chiefs* u Engleskoj i Americi. 412.
- ⁴⁶⁴ Marxov pamflet *Lord John Russell* objavljen je 28. augusta 1855. u listu «New-York Daily Tribune» u skraćenoj varijanti kao članak. U neskrraćenoj verziji izlazio je na njemačkom jeziku kao serija članaka od 28. jula do 15. augusta 1855. u listu «Neue Oder-Zeitung» (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 331 - 347). 413
- ⁴⁶⁵ Marx citira iz svog djela *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 167). 413
- ⁴⁶⁶ O prvom *Memoire* vidi nap. 448. Drugi nepotpisani *Memoire* također je napisao Tavernier. U njemu je pokušao opravdati planove ratnih operacija francuske vrhovne komande i cara u Krimskom ratu. Smatralo se da ga je napisao izvjesni Kowlietcki, iz krugova bliskih princu Napoleonu. 413
- ⁴⁶⁷ *Napierova svada s Grahamom* — 15. juna 1855. Charles Napier počeo je objavljivati pisma u kojima je osuđivao trulost upravnog sistema britanske flote, nesposobnost njene komande i posebno zločinačku nemarnost prvog lorda Admirali-teta Jamesa Grahama. Ti nedostaci ispoljili su se naročito za vrijeme ratnih operacija ujedinjene englesko-francuske flote u Baltičkom moru 1854. i 1855. godine. Prvi Napierov članak, o kojem je riječ u daljnjem tekstu pisma, izašao je 24. augusta 1855. u «Timesu». Zatim je Napier, nastojeći da opovrgne optužbe koje je Graham iznio protiv njega u Donjem domu i štampi, objavio u «Ti-

- mesu» od 3., 4., 6. i 8. septembra 1855. svoju prepisku s Grahamom iz perioda od 24. februara do 6. novembra 1854. godine. O Napierovim pismima i njegovoj prepisci s Grahamom Marx je pisao u nekoliko članaka (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 256 - 258, 432/433 i 446 - 450). 414
- ⁴⁶⁸ Povodom smrti čarističkog vođe O'Connora Marx je napisao članak *O'Conorov pogreb* koji je 15. septembra 1855. izašao u listu «Neue Oder-Zeitung» (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 455). 416
- ⁴⁶⁹ O tome vidi članak Karla Marxa i Friedricha Engelsa *Kažnjavanje vojnika* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 439/440 i u 18. tomu ovog izdanja, str. 455/456). 416
- ⁴⁷⁰ Svoj odlazak u Mančester, kamo je otišao protiv svoje volje i zadržao se od 12. septembra do početka decembra 1855, Marx ovdje duhovito uspoređuje s povlačenjem ruskih trupa s južne strane Sevastopolja od 8 - 9. septembra 1855. godine. Marx je otputovao u Mančester i tamo se dulje zadržao, iako je namjeravao ostati samo jedan tjedan, radi sudske potrage koju je protiv njega pokrenuo dr Freund, kao i zbog odugovlačenja oko preuzimanja nasljedstva koje je pripalo Jenny Marx. Sve te okolnosti spriječile su Marxa da u kratkom roku podmiri dug. 418
- ⁴⁷¹ Govoreći o pismu Marx misli na englesku varijantu Engelsovog članka *O zauzimanju Sevastopolja* (vidi u 14. tomu ovog izdanja str. 451 - 454), objavljenog 28. septembra 1855. u listu «New-York Daily Tribune» kao uvodnik pod naslovom *The fall of Sevastopol*. 418
- ⁴⁷² Očigledno je riječ o dokumentima za nasljedstvo koje je pripalo Marxovoj supruzi Jenny Marx (vidi nap. 459). 419
- ⁴⁷³ Polemika između Hercena i nepoznatog protivnika, koju spominje Marx, započela je kad je u oktobru 1855. izašlo iz štampe u dva toma englesko izdanje Hercenovog djela *Prošlost i razmišljanja* pod naslovom *My exile in Siberia* (koje je sadržavalo drugi i četvrti dio djela). Izdavači su dali taj naslov bez znanja Hercena, što je izazvalo njegov protest, pa je na njegov zahtjev naslov bio izmijenjen. Potaknut time Hercen je uputio otvoreno pismo redakciji lista «Globe and Traveller» koja ga je objavila 25. oktobra 1855. Prvi članak protiv Hercena, koji Marx ovdje spominje, izašao je 29. novembra 1855. u listu «The Morning Advertiser». Hercenov odgovor *My exile in Siberia* bio je objavljen u istom listu 1. decembra 1855. «The Morning Advertiser» donio je 6. decembra nove napade anonimnog protivnika protiv Hercena, zatim izjavu jednog nepoznatog koji je branio Hercena i saopćenje redakcije da je polemika završena.
- Iz ovog Marxovog pisma vidljivo je da ni on ni njegove pristaše nisu imali nikakve veze s tom polemikom, kao što je Hercen neosnovano ustvrdio u poglavlju *Nijemci u emigraciji* u svom djelu *Prošlost i razmišljanja*. 419
- ⁴⁷⁴ William Shakespeare, *Nenagrađeni ljubavni trud*, v, 2. 420
- ⁴⁷⁵ Dvadesetog novembra 1855. Dana je vjerovatno odgovorio na Marxovo pismo koje nije sačuvano i obavijestio ga da je redakcija lista «New-York Daily Tribune» pristala da tjedno objavljuje dva Marxova dopisa za honorar od 10 dolara po svakome. 421
- ⁴⁷⁶ Sudeći prema pismu koje je Dana napisao Marxu 20. novembra 1855. (vidi nap. 475), Marx je u svom pismu dotakao i pitanje neposrednog izvještavanja s ratnog poprišta. Materijale je vjerovatno trebao slati bivši pruski artiljerijski oficir Otto von Mirbach, koji je uz pomoć Engelsa namjeravao otputovati na Krim. 422

- ⁴⁷⁷ Aluzija na subjektivno-idealistička shvaćanja mladohegelovaca da su samo izabrane osobe, nosioci «duha», «čiste kritike» tvorci povijesti, dok su narodne mase u historijskom procesu služile samo kao «nepokretni materijal, kao balast». Ovu teoriju, koju su njemački predstavnici nazivali «kritičkom kritikom», Marx i Engels opovrgli su u njihovom prvom zajedničkom djelu *Sveta porodica ili Kritika kritičke kritike. Protiv Brune Bauera i drugova* (vidi u 5. tomu ovog izdanja). 424
- ⁴⁷⁸ Radi se o rječniku njemačkog jezika u više tomova, koji su utemeljili Jacob i Wilhelm Grimm. 1852. izašla je prva sveska tog rječnika. Do vremena kad je pisano ovo pismo izašao je u Leipzigu 1854. godine prvi tom *Njemačkog rječnika* koji je pripreman pod vodstvom Jacoba Grimma. Za života braće Grimm objavljena su ukupno tri toma. Godine 1946. Njemačka akademija znanosti u Berlinu preuzela je rad na *Njemačkom rječniku*, a 1960. godine znanstvenici iz Njemačke Demokratske Republike i Getingena dovršili su ovaj značajni nacionalni poduhvat. 425
- ⁴⁷⁹ Engels se od 24. decembra 1855. do početka januara 1856. nalazio u Londonu. 425
- ⁴⁸⁰ Karl Friedrich Köppen objavio je prvi tom svog djela *Religija Bude i njen postanak* tek 1857. godine. Drugi tom izašao je 1859. pod naslovom *Lamanska hijerarhija i crkva*. 425
- ⁴⁸¹ «Timesov» članak protiv princa Alberta — Riječ je o uvodniku «Timesa» od 14. decembra 1855. koji je sadržavao prigovore protiv toga da princ Albert (princ suprug kraljice Viktorije) ostane na položaju vrhovnog komandanta engleske armije. Članak je u engleskom parlamentu i štampi nanovo potakao kampanju protiv princa Alberta, koga se smatralo strancem i kome se pripisivala odgovornost za nedostatke u engleskom vojnom sistemu. 425
- ⁴⁸² Engels je tada radio na svojoj seriji članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* za list «New-York Daily Tribune» i na člancima o Engleskoj za Weydemeyerov tjednik «Die Revolution» (vidi nap. 4 i 8). 430
- ⁴⁸³ Conrad Schramm, koji se želio našaliti na račun Willicha, napisao je početkom 1851. godine u ime člana Saveza komunista Hermanna Beckera jedno pismo u duhu malogradanske frakcije Willich-Schapper. Willich je na to nasjeo i «bombardirao Beckera pismima» u kojima mu je naložio da «u Kelnu napravi revoluciju» (vidi u 34. tomu ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 58; Drugi deo, pismo br. 88). Za vrijeme Kelnskog procesa komunistima Marx je upotrebio ta pisma da bi pokazao kako se malogradanska frakcija Willich-Schapper igra revolucije. 430 576
- ⁴⁸⁴ Radi se o Hirschovoj izjavi od 12. januara 1852. koja sadrži kritiku Augusta Willicha i Karla Schappera. Međutim, već u februaru 1852. ispostavilo se da je Hirsch bio agent pruske policije i on je bio isključen iz Saveza komunista. Zbog toga je Marx u svom pismu Weydemeyeru od 20. februara 1852 (vidi u ovom tomu, Drugi dio, pismo br. 11) napisao da Hirschovu izjavu više ne treba štampati. Kad je Hirsch u proljeće 1853. objavio u Americi svoj članak upravljen protiv Marxa i Engelsa, *Žrtve špijunaže*, kojim je pokušao opravdati separatističku djelatnost Willicha i Schappera, Cluŕ i Weydemeyer, u namjeri da raskrinkaju Hirscha, objavili su njegovu prvu izjavu (vidi nap. 238). 433 450 464
- ⁴⁸⁵ U dva broja njujorškog tjednika «Die Revolution», koji su izašli u januaru 1852, bilo je objavljeno slijedeće Weydemeyerovo saopćenje:
 «„Revolution“ izlazi od januara svake subote u redakciji potpisnika i uz sudjelovanje uredništva bivšeg lista „Neue Rheinische Zeitung“, Marxa, Engelsa,

Freiligratha itd. Njihov zadatak bit će da po mogućnosti stvore jasnu sliku klasne borbe koja se u starom svijetu sve više koncentriše na to da se završi ukidanjem svih klasnih razlika, da svoje čitaoce neprestano upoznaju sa svim promjenama koje se dešavaju u industrijskim i komercijalnim odnosima raznih naroda i klasa i sa promjenama u njihovom međusobnom političkom položaju iz kojih proizlaze revolucionarne eksplozije.» 434

- ⁴⁸⁶ *Izjava Pfändera* od 21. januara 1852. (vidi u 34. tomu ovog izdanja, napomena 256), bila je namijenjena za štampu.
Članove Saveza komunista Karla Pfändera i Heinricha Bauera klevetnički je optužila većina Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 80), koja je podržavala separatističku frakciju Willich-Schapper, zbog prisvajanja novca Udruženja. Pfänder je u svojoj izjavi otkrio pravo stanje stvari. Međutim, njegova izjava nije bila objavljena u Americi. Kao što proizlazi iz pisma Jacoba Schabelitza Marxu od 6. marta 1852, tu izjavu objavio je list «Schweizerische National-Zeitung». Isti list donio je 7. januara 1851. klevetničku izjavu protiv Pfändera i Bauera koju je napisao Oswald Dietz u ime Udruženja za obrazovanje radnika. 434 467
- ⁴⁸⁷ Marx ovdje Arnolda Rugea ironično uspoređuje s Arnoldom Winkelriedom — polulegendarnim švicarskim narodnim junakom 14. stoljeća iz oslobodilačkog rata protiv austrijskog jarma. 435
- ⁴⁸⁸ Pod čartističkom frakcijom Marx misli na grupu oko Harneyja (vidi i nap. 11). 436
- ⁴⁸⁹ Ovo pismo, kao i jedan od četiri članka o Engleskoj koje je Engels napisao u periodu od decembra 1851. do januara 1852. za list «Die Revolution», putem su bili izgubljeni. Na odredište nije također stigao ni članak, koji se dalje u tekstu spominje, a kojeg je Engels poslao Weydemeyeru s parobroda «Niagara». 437
- ⁴⁹⁰ Dekret o formiranju ministarstva policije i o imenovanju de Maupas-a za ministra policije, Louis Bonaparte potpisao je 22. januara 1852, a 23. januara o tome je izvijestio list «Moniteur universel». 438
- ⁴⁹¹ Bonapartistički državni udar od 2. decembra 1851. naišao je na žestok otpor u nizu gradova i sela, osobito u južnoj Francuskoj (u departmanima Var i Gers). U nekim mjestima bili su formirani partizanski odredi koje su uglavnom sačinjavali radnici, sitni obrtnici, zanatlije, intelektualci demokratskih nazora i dijelovi seljaštva. Gušenje republikanskih ustanaka, koji su izbijali nepovezano i bili bez zajedničkog vodstva, bilo je popraćeno krvavim policijskim terorom. 438
- ⁴⁹² Engels misli na svoj članak *Engleska — I* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 169 - 174) koji je napisao za njujorški list «Die Revolution» i koji je s ovim pismom poslao Weydemeyeru. Članak je objavljen u novembru 1852. u njujorškom listu «Turn-Zeitung». 439
- ⁴⁹³ *Rimski zid protiv Pikta* (tzv. *Hadrijanov zid*) — utvrđena granična linija u sjevernoj Engleskoj koju su podigli Rimljani u 1. stoljeću radi zaštite rimske provincije Britanije od Pikta. 439
- ⁴⁹⁴ Riječ je o drugoj poetskoj poslanici *Josephu Weydemeyeru* (vidi i nap. 83), koju je Freiligrath napisao 23. januara 1852. godine. U dijelu pjesme koji se dalje u tekstu spominje Freiligrath se o pjesniku Hansu Christianu Andersenu nije baš najpohvalnije izrazio.
Strofu koju je Marx ovdje okarakterizirao, Freiligrath je poslao Marxu u svom pismu od 25. januara 1852. Na Marxov savjet Freiligrath je odustao od namjere da tu strofu pošalje Weydemeyeru; tako da tada nije ni bila objavljena. 441

- ⁴⁹⁵ Freiligrath je 25. januara 1852. pisao Marxu i citirao iz jednog Ebnerovog pisma koje je primio dan prije. Dosta kasnije se ispostavilo da je Ebner bio tajni agent austrijske policije. U svom pismu Ebner je izrazio svoje čuđenje zbog Marxove i Pieperove šutnje i obećao da će o izdavanju Marxovih spisa razgovarati s izdavačem Loewenthalom. 441
- ⁴⁹⁶ O tome vidi i u 11. tomu ovog izdanja, str. 179 i 338. 442
- ⁴⁹⁷ Vidi Karl Marx, *Pruska kontrarevolucija i pruski sudijski stalež* (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 116 - 121) u listu »Neue Rheinische Zeitung« od 24. decembra 1848. 442 447
- ⁴⁹⁸ Eccariusov napis o štrajku engleskih strojarskih radnika (vidi i nap. 41) bio je namijenjen za Weydemeyerov list »Die Revolution«. S obzirom da je list morao prestati izlaziti, članak nije bio objavljen (usp. i nap. 517) 443 581
- ⁴⁹⁹ Cluβ je upotrebio bilješku o stanju članova Saveza komunista koji su se nalazili u Kelnu u istražnom zatvoru koju je Marx poslao njemu i Weydemeyeru. Dvanaestog aprila 1852. Cluβ je pisao Weydemeyeru da je demokratskom listu »Der Hochwachter« u Sinsinatiju poslao dugačak članak o kelnskim zatvorenicima. 446
- ⁵⁰⁰ O *Cluβovoj izjavi* vidi nap. 65. 451
- ⁵⁰¹ Nije sačuvano ni pomenuto niti prethodno Marxovo pismo Lassalle-u. 452
- ⁵⁰² Marxov naum da njemački prijevod svog djela *Misère de la philosophie* (vidi u 7. tomu ovog izdanja) izda u Njemačkoj nije se mogao ostvariti. Prvo njemačko izdanje izašlo je tek 1885. 452
- ⁵⁰³ *C'est le premier vol de l'aigle* (To je prvi let orla) — Igra riječi: na francuskom jeziku vol znači i let i krađa. Ovu dosjetku grofice Lehon i gore navedene riječi gospode Girardin, Marx citira i u svom radu *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 167/168). 453
- ⁵⁰⁴ Ovo pismo je odgovor na list od 9. februara 1852. kojim je Weydemeyer javio Engelsu da je najzad primio njegovo prvo pismo (od 23. januara) (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5). 456
- ⁵⁰⁵ Riječ je o narodnim ustancima u Španjolskoj i Portugalu protiv napoleonske tudinske vladavine, kao i o borbama englesko-portugalsko-španjolske armije pod Wellingtonom protiv francuskih trupa u periodu od 1808. do 1814. godine. 457
- ⁵⁰⁶ Prikaz Zakona o reformi Engels daje u svom članku *Engleska — II* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 175 - 177). 457
- ⁵⁰⁷ *Palmerstonova ostavka* — Poslije bonapartističkog državnog udara 2. decembra 1851. u Francuskoj, Palmerston, tadašnji ministar vanjskih poslova Velike Britanije, odobrio je u jednom razgovoru s francuskim ambasadorom u Londonu državni udar Louis-a Bonaparte. To odobrenje dao je bez prethodnog dogovora s ostalim članovima vigovskog kabineta, pa je stoga u decembru 1851. morao dati ostavku, premda je engleska vlada u principu dijelila Palmerstonovo stanovište i bila prva vlada Evrope koja je priznala bonapartistički režim u Francuskoj. 457
- ⁵⁰⁸ Engelsov naum nije ostvaren jer nije bilo mogućnosti da se objavi planirani članak. 458 469 483
- ⁵⁰⁹ Marx je očigledno radeći na završnom dijelu *Osannaestog brimera Louis-a Bonaparte* izmijenio svoj prvobitni plan. Spis se ne sastoji od šest, već od sedam poglavlja.

Sedmo, posljednje poglavlje, Marx je poslao u Njujork 25. marta 1852 (vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 15). 459 582

- ⁵¹⁰ Čartistički list «The Red Republican» objavio je u novembru 1850. prvi engleski prijevod *Manifesta Komunističke partije*. U kratkom predgovoru redakcije, koji je napisao urednik tog časopisa Harney, Marx i Engels bili su prvi put navedeni kao autori *Manifesta*. U tjedniku «The Democratic Review», koji je izdavao Harney, izlazili su od aprila do juna 1850. izvaci iz Marxovog djela *Klasne borbe u Francuskoj 1848. do 1850*. Spomenuta Harneyjeva uputstva nalaze se u njegovoj recenziji knjige Louisa Blanc-a *Historic pages from the French Revolution of february, 1848* koja je bila objavljena u maju 1850. u tjedniku «The Democratic Review». 460
- ⁵¹¹ David Ricardo, *On the principles of political economy, and taxation*, third edition, London 1821, p. V. 463
- ⁵¹² Carey, H. C., *Essay on the rate of wages* Filadelfija, London 1835. 463
- ⁵¹³ Marxove izjave o Careyju Cluŕ je kasnije upotrebio u svom članku *Das «beste Blatt der Union» und seine «besten Männer» und Nationalökonomien*, a bile su upravljene protiv Heinzena i drugih malogradanskih demokrata (vidi nap. 310). 464
- ⁵¹⁴ Upućivanje na polemiku koju su Marx i Engels vodili protiv Karla Heinzena kad je Heinzen 1847. godine u listu «Deutsche-Brüsseler-Zeitung» istupao protiv borbe komunista za demokratsko ujedinjenje Njemačke (vidi Friedrich Engels, *Komunisti i Karl Heinzen* i Karl Marx, *Moralizirajuća kritika i kritizirajući moral*, u 7. tomu ovog izdanja, str. 251 - 264 i 269 - 292). 464
- ⁵¹⁵ Riječ je o brošuri *Dva politička procesa* s obrambenim govorima Marxa i Engelsa, koje su oni održali na prvom procesu listu «Neue Rheinische Zeitung» 7. februara 1849. i na procesu protiv Rajnskog okružnog odbora demokrata 8. februara 1849 (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 185 - 198 i 199 - 212). Ta brošura izašla je u Kelnu 1849. godine.
- S obzirom da je putovanje Hochstuhla bilo odgođeno, Cluŕ je sedam primjerala brošure dobio tek u julu 1852. od Conrada Schramma koji je tada došao u Ameriku.
- Montanjari* — tako su nazvani 1848. godine predstavnici demokratskog malogradanstva u francuskoj Nacionalnoj skupštini, i to prema pristašama Montagne (Brdske stranke), revolucionarno-demokratske ljevice Nacionalnog konventa (1792 - 1794) Francuske revolucije. 464
- ⁵¹⁶ «Statut Saveza komunista» izradila je u decembru 1850, poslije rascjepa Saveza u septembru iste godine, Centralna uprava u Kelnu prema uputama Marxa i Engelsa (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 487 - 489). 464
- ⁵¹⁷ U svom pismu od 10. marta 1852. Weydemeyer je javio Marxu da namjerava da materijale koji su mu preostali pošto je njegov časopis «Die Revolution» prestao izlaziti objavi u povremenim sveskama. Članke je mislio ovako rasporediti: prva sveska trebala je sadržavati Frieligrahtove pjesme; druga Marxov *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, treća Eccariusov članak o štrajku engleskih strojarskih radnika, u četvrtoj svesci trebao je biti objavljen kraći Cluŕov članak o pokretu umjerenih, u petoj njegov vlastiti članak o Kinkelovoj spomenici, a šesta je sveska trebala sadržavati Engelsov članak o Engleskoj itd. Marx je, kao što dalje u tekstu i sam kaže, odobrio taj izbor. Weydemeyer je, međutim, samo djelomično ostvario svoju namjeru. Iz štampe su izišla samo dva broja njegovog novog organa «Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften». U prvoj svesci Weydemeyer je objavio spis *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, a u drugoj svesci obje Frieligrahtove pjesme protiv Kinkela pod naslovom *Josephu Weydemeyeru* (vidi i nap. 83). 465

- ⁵¹⁸ Prema Atenejovoj (oko 200 godine) *Gozbi sofista* Tahos, kralj Egipćana, rekao je svom savezniku Agesilaju, kralju Spartanaca, aludirajući na njegov niski rast: «Tresla se brda, rodio se miš». Agesilaj je odgovorio: «Izgledam ti kao miš, ali jednog dana postat ću lav». 465
- ⁵¹⁹ Riječ je o pismu koje je Ernest Jones napisao Weydemeyeru 3. marta 1852 (vidi i nap. 43). 465
- ⁵²⁰ Iz pisma koje je Cluβ napisao Marxu 8. aprila 1852. može se razabrati da je Marx pismom od 23. marta 1852, koje nije sačuvano, zamolio Cluβa i Weydemeyera da pomognu prilikom objavljivanja Szemereove brošure *Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth* u Americi. Cluβ i Weydemeyer nisu uspjeli naći izdavača. Potom je Weydemeyer objavio drugi dio brošure u listu «Die Reform» (vidi i nap. 55). 465
- ⁵²¹ *Willichovo udruženje* — riječ je o Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 80) u kojem su u to vrijeme glavnu riječ vodile pristaše frakcije Willich-Schapper. 467
- ⁵²² Radi se o pomoći Ernestu Jonesu koji je namjeravao izdavati list «The People's Paper» (vidi i nap. 64).
O stavu tredjunionističkih vođa Udruženog saveza strojarskih radnika prilikom štrajka strojarskih radnika vidi nap. 41. 467
- ⁵²³ *Revolucionarna skupština* — kongres njemačke malogradanske emigracije održan u Njujorku 3. aprila 1852. godine (vidi i nap. 65) 468
- ⁵²⁴ U svom pismu od 11. maja 1852. Weydemeyer je javio Marxu da Müller-Tellingovo saopćenje s klevetničkim ispadima protiv Marxa nije objavljeno u američkim listovima. 469
- ⁵²⁵ Devetog aprila 1852. Weydemeyer je javio Marxu da je zahvaljujući pomoći jednog njemačkog radnika koji je emigrirao u Ameriku i stavio na raspolaganje svoju uštedevinu u iznosu od 40 dolara, ipak moguće štampati spis *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*. 472
- ⁵²⁶ Pod brošurou Marx ovdje očigledno misli na jedan broj Weydemeyerovog lista «Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften» u kojem je Weydemeyer namjeravao objaviti Pfänderove izjave (vidi nap. 486 i u ovom tomu. Drugi deo, pismo br. 15). 472
- ⁵²⁷ Marxovo pismo Weydemeyeru nije sačuvano. 472
- ⁵²⁸ *Exhibition* — Marx misli na međunarodnu industrijsku izložbu koja je 1853. bila otvorena u Njujorku. 472 484 535
- ⁵²⁹ U pismu Cluβu od 30. aprila 1852, koje nije sačuvano, Marx je očigledno saopćio detalje o sukobu Jones-Harney (vidi nap. 11). Cluβ je to pismo primio, kao što se vidi iz njegovog pisma Marxu od 22 - 24. maja 1852. 473
- ⁵³⁰ Sitnoburžoaski radikal W. G. Linton, koji je neko vrijeme sudjelovao u čartističkom pokretu, objavljivao je svoje članke pod pseudonimom «Spartacus». U listu «The Star of Freedom», br. 1, izašao je 8. maja 1852. njegov članak *The sense of the country* koji je sadržavao napade na revolucionarno krilo čartističkog pokreta. 477
- ⁵³¹ Marx citira iz pisma koje mu je Adolph Bernbach poslao 3. maja 1852. 477

- ⁵³² Marx je od kraja maja do sredine juna 1852. boravio kod Engelsa u Mančesteru. 478
- ⁵³³ Pristaše Willicha (koje su pod njegovom komandom sudjelovale u badensko-falačkom ustanku 1849. i zatim emigrirale) agitirale su u Americi za osnivanje dobrovoljačkog korpusa pod izgovorom da će u Evropi uskoro izbiti revolucija. Inicijatori tog *Willichovog korpusa* zahtijevali su da njihov odred ne bude priključen narodnoj vojsci Sjedinjenih Američkih Država. Sedamnaestog juna 1852. Weydemeyer je javio Engelsu da je «korpus» u stvari političko udruženje i da ti ljudi pokušavaju da osnuju još jedno malogradansko emigrantsko društvo kakvih već mnogo ima i koja nisu dugog vijeka. 478 485
- ⁵³⁴ Marx misli na brošuru Harro Harringa *Historische Fragmente über Entstehung der Arbeiter — Vereine und ihren Verfall in Communistische Spekulationen*, objavljenu 1852. u Londonu. 480
- ⁵³⁵ U pismima Engelsu od 21. i 28. maja 1851. (vidi u 34. tomu ovog izdanja) Marx iznosi svoje mišljenje o «Kosmosu» i o suradnji Arnolda Rugea i Gottfrieda Kinkela u tom tjeđniku. Tu ocjenu Marx i Engels preradili su zatim u njihovom pamfletu *Velikani emigracije*. 480
- ⁵³⁶ U prvoj svesci časopisa «Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften», Njujork 1852, prvi put je objavljen Marxov rad *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* i to pod Weydemeyerovim naslovom *Der 18. Brumaire des Louis Napoleon*. 481 482
- ⁵³⁷ Prema Heinrichu Heintzenu, *Tužbalica jednog germanskog mladića* (Romanse), iz koje potječu riječi «u Kaselu na straži», koje Engels navodi niže u tekstu. 484
- ⁵³⁸ U Clušovom pismu Weydemeyeru od 13. jula 1852, koje sadrži kraći izvadak iz Marxovog pisma, Clušov uvodno vlastitim riječima ovako reproducira dio Marxovog pisma: «Marx je prije nekoliko dana napisao u žurbi još nekoliko redaka iz Mančestera s obećanjem da će slijedećeg tjeđna više pisati: On ima još samo 3 primjerka *Brumairea*.
- Povijest rata žaba s miševima* (1. sveska do Kinkelovog odlaska u Ameriku) objavljeno **anonimno**. M[arx] žali što mora prekinuti svoje studije da bi se posvetio «čišćenju nužnika». Međutim, ja mislim da je to veoma dobro da bi se slijedeća revolucija manje-više osigurala od te joint-kompanije prevaranata. Cjelijna je, misli M[arx], vrlo vesela i mi ćemo je dobiti čim bude štampana. On nas ovlašćuje da pripremimo američko izdanje, *ukoliko smatramo da se to ekonomski i politički isplati*; u međuvremenu razmisli o tome.» 486
- ⁵³⁹ Marx ovdje citira iz pisma koje mu je Bermbach poslao 9. jula 1852 (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 43). 488
- ⁵⁴⁰ Riječ je o pismu koje je Huzel krajem juna 1852. poslao Clušu da bi ga obavijestio o Kinkelovim klevetama protiv Marxa i Engelsa. Izvatke iz tog pisma daje Clušov u svom pismu Marxu od 4 - 5. jula 1852. 490
- ⁵⁴¹ Marx citira iz pisma koje mu je Bermbach poslao sredinom jula 1852. To pismo nije sačuvano. 493
- ⁵⁴² Radi se o rascjepu u Savezu komunista u septembru 1850. zbog separatističke djelatnosti malogradanske frakcije Willich-Schapper. 493
- ⁵⁴³ Riječ je s jedne strane o porukama Marxa i Engelsa Centralnoj upravi Saveza u martu i junu 1850 (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 203 - 211. i 256 - 261)

- i s druge strane o poruci Kelske centralne uprave Savezu od 1. decembra 1850 (vidi nap. 183). *Poruka Centralne uprave Savezu u martu 1850.* i *Poruka kelske centralne uprave Savezu* od 1. decembra 1850. objavljeni su u junu i julu 1851. u listu «Kölnische Zeitung» i u listu «Dresdener Journal und Anzeiger». 494
- ⁵⁴⁴ Ovo pismo je odgovor na Imandtovo pismo koje je Marx primio 27. augusta 1852. zajedno s dva dokumenta. Oba dokumenta potjecala su iz krugova njemačke malogradanske emigracije. Kod prvog se radilo o «Preduvjetima ugovora o ujedinjenju», koje su 11. augusta 1852. potpisali Kinkel, Willich i Goegg. Na temelju tog ugovora trebala je biti osnovana nova emigrantska organizacija — Narodno udruženje (vidi nap. 137). Drugi dokument bila je okružnica Kinkela, Willicha i Goegga upućena američkim jamcima tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50). O pokušajima Kinkela i Willicha, o čemu se govori u ovom pismu, da sredstva zajma osiguraju za sebe da bi izgradili novu organizaciju, o njihovom sukobu s blagajnikom Reichenbachom, kao i o mjerama za razobličavanje Kinkelovog i Willichovog poduhvata, što ih je predložio Imandt koji je sudjelovao na skupštini jamaca, vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 48 i 50. 497
- ⁵⁴⁵ Početkom 1851. izašao je u listu «Hamburger Nachrichten» jedan članak Leopolda Häfnera o Marxu. U njemu se Häfner oslanjao na Schurzove i Schimmelpfennigove neprijateljske izjave o Marxu (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 364). 498
- ⁵⁴⁶ Riječ je o Kinkelovom bijegu iz tvrđave Špandau u novembru 1850, gdje je on bio zatvoren zbog sudjelovanja u kampanji za državni ustav. 501
- ⁵⁴⁷ Radi se o jednoj epizodi iz uzajamnih borbi koje su u Americi vodile razne grupe njemačke malogradanske emigracije. Njihovi predstavnici — Kinkel, Ruge, Heinzen — nadmetali su se u inicijativi prilikom raspisivanja tzv. njemačko-američkog revolucionarnog zajma (vidi nap. 50). Kad je Kinkel pokušao da dobije u svoje ruke sav prikupljeni novac zajma, suparničke grupe žestoko su ga napale. To ga je podstaklo da u njemačko-američkim novinama objavi izjavu kojom je opovrgao tvrdnje da je on navodno namjeravao da sam sprovede raspisivanje zajma. U protuizjavi, koja je bila štampana u nekoliko njemačko-američkih listova, malogradanski demokrat dr Wiß dokazao je da je Kinkel netočno prikazao činjenice i da je samo on potpisao proglas o zajmu koji je bio poslan u Ameriku (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 256). 502
- ⁵⁴⁸ Na Marxovu molbu Cluβ je napisao odgovor na spomenuti članak. U njemu je kritizirao djelatnost Američkog revolucionarnog saveza (vidi nap. 112) na čijem se čelu nalazio Rugeov pristaša Goegg. Cluβ je svoj odgovor 1. novembra 1852. poslao listu «The Morning Advertiser», koji ga, međutim, nije objavio. 502
- ⁵⁴⁹ Cluβ je krajem juna-početkom jula 1852. objavio u listu «New-Yorker Demokrat» članak *Karl Heinzen i komunizam, ili putujući vitez u divljem, smjelom lovu na jenku svog hromog kljuseta*. 503
- ⁵⁵⁰ Vjerovatno se radi o članku koji je Cluβ na osnovu informacija o događaju između gospode von Brueningk i Willicha (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 36 i 39), koje je dobio od Marxa, objavio u listu «Baltimore Wecker». U tom članku bilo je govora i o tome da su Kinkel i Willich pronijeli glasinu da je gospoda von Brueningk špijun. 504 583
- ⁵⁵¹ Nije sačuvano pismo Vehseu koje Marx ovdje spominje. 505
- ⁵⁵² U pismu Marxu od 21. novembra 1852. Cluβ je izjavio da on sumnja u Massolovo mišljenje, o kojem ga je Marx obavijestio 25. jula 1852, da je Proudhon u svojim novim radovima — za razliku od djela iz četrdesetih godina — zauzeo revolucionaran stav. Massolovo pismo, u kojem on to iznosi, Marx je poslao Cluβu radi infor-

- macije. Cluŕ je Proudhonova shvaćanja smatrao malograđansko-doktrinarnim i veoma stranim revolucionarnim idejama. Weydemeyer je bio istog mišljenja. 509
- ⁵⁵³ *Free Soilers* — članovi abolicionističke stranke koja je bila osnovana u SAD 1848. godine. Jedan od njenih zahtjeva odnosio se na besplatno dodjeljivanje jednog slobodnog područja za naseljavanje na Zapadu iz državnog vlasništva. 511
- ⁵⁵⁴ Marxovo pismo barunu von Büningku nije sačuvano. 513
- ⁵⁵⁵ Pošto je Hirsch, za koga se ispostavilo da je špijun, izjavio da je Willich njegov pomagač, Willich je zbog te izjave krajem 1852. interpelirao u Njemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu (vidi nap. 80). Hirschova izjava bila je okarakterizirana kao kleveta. Sumnjičav odnos članova Udruženja prema Willichu svjedoči međutim o njihovom sve većem nezadovoljstvu s radom i taktikom vođa malograđanske frakcije Willich-Schapper, pod čiji su utjecaj dospjeli (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 382 i u 12. tomu, str. 33). 514
- ⁵⁵⁶ U Vilingu (SAD) održan je u septembru 1852. savezni kongres Američkog revolucionarnog saveza. 514
- ⁵⁵⁷ Na osnovu obavijesti koju je dobio od Schabelitza (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 92) Marx je mislio da je u Bazelu već štampan njegov spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. Poblize o objavljivanju tog djela vidi u 11. tomu ovog izdanja, nap. 287. 517
- ⁵⁵⁸ Sva Marxova nastojanja da svoj spis *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* objavi u Švicarskoj ostala su bez uspjeha. 517
- ⁵⁵⁹ Poblize o tome vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 352 - 354. 517
- ⁵⁶⁰ S ovim pismom Marx prelazi na pismo koje mu je Cluŕ poslao 6. marta 1853. zajedno s prvom pošiljkom novca vaŕingtonskog Gimnastičkog društva za komuniste osuđene u Kelnu i za njihove porodice. Taj novac, koji je Cluŕ poslao Marxu da ga preda Freiligrathu, bio je prikupljen povodom Marxovog apela za pomoć kelnskim komunistima (vidi nap. 198). Cluŕova pisma od 25. februara i 2. marta 1853. ostala su očigledno bez odgovora. 519
- ⁵⁶¹ *Whiteredblack friend* (bijelo-crveno-crni prijatelj) — Aluzija na bilješke s puta po Americi *White, red, black. Sketches of society in the United States during the visit of their guest*, objavljene 1853. u Londonu, čiji su autori F. Pulszky i njegova supruga. 520
- ⁵⁶² Radi se o dvoboju Conrada Schramma s Willichom. Do dvoboja je došlo zbog izazivačkog ponašanja Willicha na jednoj sjednici Centralne uprave Saveza komunista. Barthélemy je bio Willichov sekundant, a dvoboj je održan krajem augusta 1850. u Ostendeu (vidi i nap. 253). 520
- ⁵⁶³ Riječ je o izvaccima iz Hirschovog klevetničkog članka *Die Opfer der Moucharderie Rechtfertigungsschrift* (vidi nap. 238), koji je bio pripremljen za štampu. 522
- ⁵⁶⁴ Najpoznatiji su slijedeći Jominijevi radovi o Napoleonovim vojnim pohodima: *Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution de 1792 à 1801* tom 1 - 15, Pariz 1819 - 1824; *Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric* tom. 1 - 4, Pariz 1827.
- Clausewitzeve radove Engels je vjerovatno poznao prema prvom izdanju njegovog djela *Neobjavljena djela o ratu i vodenju rata* koje je u periodu od 1832. do 1837. bilo objavljeno u Berlinu u 10 svezaka. Napoleonske vojne pohode Clausewitz obrađuje u 5 - 8. sveska svog djela. 523

- ⁵⁶⁵ U februaru 1846. poljski patrioti pokušali su da u poljskim područjima rasplamsaju ustanak za nacionalno oslobođenje Poljske. Ustanici su, međutim, samo u Krakovu izvojevali privremenu pobjedu. U Galiciji je izbio seljački ustanak. Austrijske vlasti spremno su usmjerile mržnju potlačenih ukrajinskih seljaka protiv poljskog plemstva, a u nekim slučajevima i pokrenule pobunjene seljake na borbu protiv ustaničkih poljskih trupa. Poslije obaranja Krakovskog ustanka krvavo je bio ugušen i pokret galicijskih seljaka. 524
- ⁵⁶⁶ Riječ je o vigoovskoj vladi Russella, koja je bila na vlasti od jula 1846. do februara 1852. Zamijenila ju je torijevska vlada Derbyja koja se uspjela održati do decembra 1852, a zatim je došla na vlast koaliciona vlada Aberdeena, koju su sačinjavali vigoovci i pilovci. 527
- ⁵⁶⁷ Početkom pedesetih godina 19. stoljeća opet se zaoštrila borba između Pruske i Austrije radi prevlasti u Njemačkoj; Austrija, koja je uživala podršku Rusije, posebno je nastojala da onemogući napore Pruske u obnavljanju *Carinskog saveza* (vidi nap. 132). Poslije bonapartističkog državnog udara u decembru 1851. u Evropi je iskrsla nova ratna opasnost zbog zahtjeva bonapartističkih krugova koji su tražili obnavljanje granica Prvog carstva. To je podstaklo Austriju da u pregovorima u trgovačkim pitanjima u izvjesnoj mjeri izade Pruskoj u susret (vidi nap. 229). 525
- ⁵⁶⁸ «Cijela Njemačka bit će proglašena jednom jedinom, nedjeljivom republikom.» Ova parola predstavljala je prvi od 17 *Zahtjeva Komunističke partije u Njemačkoj* (vidi u 8. tomu ovog izdanja, str. 3 - 4), koje su Marx i Engels poslije objavljivanja *Komunističkog manifesta* istakli kao program radničkog pokreta za revoluciju iz 1848 - 1849. S ovim borbenim programom, koji je imao za cilj potpuno političko i ekonomsko rušenje feudalnog apsolutizma, komunisti su cjelokupne demokratske snage — proletarijat, seljake, sitnu buržoaziju i određene dijelove građanstva — usmjerili na zajedničku borbu za dosljedno provođenje građansko-demokratske revolucije i za osnivanje nacionalne države koja odgovara interesima naroda. 526
- ⁵⁶⁹ *Bitka kod Novare* — bitka između Austrije i Pijemonta u proljeće 1849. u sjevernoj Italiji, koja je započela 12. marta poslije obnavljanja ratnih operacija. U odlučnoj bici kod Novare (23. marta 1849) Austrijanci pod Radetzkyim pobijedili su Pijemonteze. Zahvaljujući toj pobjedi u sjevernoj Italiji bila je obnovljena austrijska vladavina. Austrijski feldmaršal vješto je iskoristio rasulo pijemontskih snaga koje je izazvao general Ramorino. 527
- ⁵⁷⁰ Poslije poraza Austrijanaca kod Nagi-Sarla 19. aprila 1849. i predaje Komorna (Komaroma) 26. aprila 1849, vrhovna komanda mađarske armije i revolucionarna vlada odlučili su da poduzmu operacije za oslobođenje Budima, umjesto da nastave progoniti razbijene austrijske trupe koje su se povlačile u pravcu Beča (vidi nap. 71). Prema Engelsovom mišljenju ta je odluka imala sudbonosne posljedice za mađarsku revoluciju, jer je omogućila Austrijancima da izvrše novi napad upravo u trenutku kad je u Mađarskoj započela intervencija carističkih trupa. To je najzad dovelo 13. augusta 1849. do kapitulacije mađarskih trupa kod Vilagose. Kapitulacija mađarske armije, koja je još uvijek bila sposobna za borbu i uživala aktivnu pomoć revolucionarnih masa mađarskog naroda uslijedila je i zbog izdaje vrhovnog komandanta Goergeya, koji se oslanjao na kontrarevolucionarne dijelove mađarske buržoazije i plemstva. S druge strane, Kossuth i ostale vode revolucionarne vlade ispoljili su neodlučnost i nedosljednost u borbi protiv Goergeyovih izdajničkih poteza. (Usp. u 17. tomu ovog izdanja, str. 204/205). 528
- ⁵⁷¹ Ocjenu vojne aktivnosti Bema za vrijeme njegove prve vojne u Banatu Marx i Engels daju u članku *Bem* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 98 - 101). 528

- ⁵⁷² Riječ je o prvim člancima Weydemeyerove serije *Nationalökonomische Skizzen*, koji su od aprila do avgusta 1853. izlazili u njujorškom listu »Die Reform«. 529 533
- ⁵⁷³ Prvi članci serije *A critical history of French socialism*, koju je Pieper počeo pisati, izašli su 4, 11. i 18. decembra 1852. u listu »The People's Paper«, a Weydemeyer i Cluβ namjeravali su ih potom objaviti u listu »Die Reform«. 529
- ⁵⁷⁴ Marx misli na svoja pisma Cluβu od 25. marta i 17. aprila 1852. (vidi u ovom tomu. Drugi deo. pisma br. 41 i 43), kao i na jedno pismo, koje očito nije sačuvano, koje je on vjerovatno napisao oko 10. aprila 1853. Ovo posljednje pismo odnosilo se, kao što to proizlazi iz Cluβovog pisma Marxu od 28. aprila 1853, na izdavanje njegovog rada *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* u obliku brošure u Sjedinjenim Američkim Državama. 532
- ⁵⁷⁵ Članak nazvan *Englishman*, kojeg je napisao Alfred Bate Richards, bio je prenesen iz lista »The Morning Advertiser« i 23. aprila 1853. objavljen u listu »The People's Paper«. 532
- ⁵⁷⁶ Radi se o pismu koje je Ernest Jones napisao Weydemeyeru 3. marta 1852 (vidi nap. 43). 534
- ⁵⁷⁷ Marx ovdje govori o tome da bi njegovi istomišljenici u Americi trebali da objave odgovor na klevetničku izjavu koju je pripremao August Willich. Willich je početkom maja 1853. u listu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal Zeitung« najavio da će uskoro objaviti »otkrića« o Marxu i njegovim pristašama (vidi i nap. 252). 535
- ⁵⁷⁸ Ovo pismo sačuvano je samo kao izvod u Cluβovom pismu Weydemeyeru od 28. juna 1853. Na ovom mjestu Cluβ prekida doslovni citat iz Marxovog pisma i reproducira neke dijelove Marxovog pisma vlastitim riječima:
- »O pripovijesti s novcem Marx kaže: On nije nikad primio nikakvu novčanu potporu; a slučaj u kojem se razgalamao Will[ich] izgleda otprilike ovako: Marx je navodno u Chelseaju (London) uzeo u zakup jednu korišćenu kuću, zakupninu plaćao redovito svakog mjeseca, često u najvećoj oskudici. Tada odjednom dolazi pravi vlasnik kuće i obraća se Marxu jer *podzakupac* jednu godinu nije ništa platio. Engleski zakon sankcionira takav postupak. Marx ne može ništa platiti, u kuću mu dolazi procjenitelj itd. U najvećoj je nevolji. — On je član komiteta za pomoć izbjeglicama. Novac se svakog tjedna isplaćuje pojedinim izbjeglicama. Međutim, ukupna svota, koju su najvećim dijelom poslali *naši* prijatelji iz Evrope, tu beskorisno leži i Marx je »spašen« jer dobiva potrebnu svotu pod uvjetom da je vrati u određenim ratama, već prema tome kako su one potrebne za pomoć ostalim — kao što izgleda, jedino privilegiranim — izbjeglicama. On to i čini savjesno i sve je otplatio, dijelom iz vlastite zarade, dijelom od novca koji je dobio od svoje porodice. C'est tout. [To je sve.]
- Da bih razradio ovu stvar materijal mi ne nedostaje, naprotiv, sve je veoma obilno. Kao što su obilne i njegove žrtve u »N[eue] Rh[einische] Ztg.«, kad je poslije junske revolucije otpala buržoazija i poslije kelnskog opsadnog stanja demokratsko malogradanstvo — što je dobro. Marx kaže da je on za »N. Rh. Ztg.« izdao oko 7000 talira. — Nevolja je samo u tome što će se naši protivnici obradovati kad čuju te činjenice. Što ti misliš o tome? Da bi se Marxov stav svestrano definisao, to ne smije ostati prešućeno. On također kaže da ja mogu i *treba* da iskoristim sva obavještenja koja mi on daje, a da njega inače ne uvlačim u stvar kao svjedoka. »Reform«: Marx *meni* daje za pravo. Kaže, na Industrijsku izložbu doći će pola Njemačke. u Njujork, a kad mi u tom gradu nemamo nijedan drugi organ, tada gluposti gospode stršljena» [urednik lista »Die Reform« i njegov londonski dopisnik Heise uređivali su 1848 - 1850. list »Die Hornisse« (»Stršljen«) u Kasselu] *ne* trebamo *primjećivati*, već preko njih mudro prelaziti. Talleyrand je, kao

što je poznato, svojim političarima uvijek dovikivao: „Avant tout, pas de zèle, pas de zèle!“ [„Prije svega, ne tako žurno, ne tako žurno!“].* 535

- ⁵⁷⁹ Clušov dopis iz Kvibeka izašao je 31. augusta 1853. u listu „Die Reform“. U istom broju nalazio se Kellnerov uvodnik *Novi svijet*, posvećen knjizi Theodora Poeschea i Karla Goeppa *The new Rome. The United States of the world*. U listu „Neu-England-Zeitung“ objavljen je 3. septembra 1853. i članak Theodora Poeschea *Klasni borci* (vidi nap. 297). 537
- ⁵⁸⁰ Potpuni tekst ovog Marxovog pisma Weydemeyeru nije sačuvan. 542
- ⁵⁸¹ Riječ je o Wilhelmu Wolfu, koji je neko vrijeme namjeravao da preseli u Sjedinjene Američke Države. Tada se Wolff nalazio još kod Engelsa u Mančesteru. 542
- ⁵⁸² Očigledno aluzija na Heinzenove publikacije u listu „Neu-England-Zeitung“ i zatim u listu „Herold des Westens“, čiji je urednik tada bio Heinzen. Clušov i Weydemeyer ismijavali su u listu „Die Reform“ Heinzenove postupke i tirade u štampi. 544
- ⁵⁸³ Marx aludira s jedne strane na stav o istočnom pitanju koji su zauzimali vladajući krugovi bonapartističke Francuske koji su zastupali dinastičke ciljeve, a s druge strane na agresivne postupke Rusije koja je iskoristila simpatije balkanskih naroda prema ruskom narodu da bi sa svojim trupama u junu 1853. ušla u Dunavske kneževine. Marx je smatrao da jačanje tih dviju protivničkih sila zbog čijih je postupaka novi evropski rat bio neizbježan (kad je Marx pisao ovo pismo rat između Turske i Rusije bio je već naveliko u toku) ugrožava evropsku, pa tako i njemačku demokraciju. 545
- ⁵⁸⁴ Riječ je o Ecariusovim dopisima o ekonomskoj i političkoj situaciji u Francuskoj koje je list „The People’s Paper“ objavljivao od septembra 1852. do maja 1853. godine. Među tim dopisima bila je i serija članaka *A review of the literature on the coup d’état* u kojoj je bio uglavnom reproduciran sadržaj Marxovog *Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte* („The People’s Paper“ od 11. i 18. decembra 1852). 546
- ⁵⁸⁵ Marx ovdje očigledno odgovara na pismo kojim mu je Clušov 23 - 24. oktobra 1853. javio da je preveo na njemački jezik dio pamfleta *Lord Palmerston* koji je bio objavljen u listu „New-York Daily Tribune“, i poslao ga njujorškom listu „Die Reform“. Poteškoća, koja se sastojala u navođenju autora prilikom objavljivanja prijevoda, bila je u tome što je „Tribune“ objavila Marxov članak kao uvodnik ne navodeći pri tome ime autora. U kratkom predgovoru pamfletu redakcija lista „Die Reform“ stoga je napisala: „Veliko interesovanje koje sada iznova izaziva ime Palmerston podstiče nas da preradimo ovo izdanje iz ‚Tribune‘. Ta skica otkriva da njen autor raspolaže s više nego uobičajenim poznavanjem engleskih zbivanja i usprkos toga što je bez potpisa nije teško pogoditi tko ju je napisao“. Clušov prijevod izlazio je u listu „Die Reform“ 2, 3, 4, 8. i 9. novembra 1853. 547
- ⁵⁸⁶ Nekoliko redaka dalje Clušov piše: „Marx prilaze još nekoliko kraćih vijesti o Urquhartu, podstaknut time što ga je Jones u jednom listu, koji treba da dobijem, netaktički opisao kao ruskog saveznika. Marx piše da je zbog toga Jonesu pismeno (to pismo nije sačuvano) natrljao nos. Ja ću urquhartovštinu sakupiti u jednom članku.“ Takav članak, s naslovom *David Urquhart*, ali bez potpisa, Clušov je doista objavio 19. decembra 1853. u listu „Die Reform“. Sastavljen je od Marxovih napomena koje je Clušov očigledno doslovo reproducirao i ima slijedeći tekst:
- „U jednim od engleskih novina, koje su nam stigle sa zadnjim parobrodima, čitamo na naše čuđenje kako gospodina D. Urquharta koga u zadnje vrijeme često nazivaju agitatorom protoruskih mitinga u Engleskoj, opisuju kao *orude u*

službi Rusije. Tu besmislicu možemo sebi protumačiti jedino spletkama 'slobodnog slavenstva', jer je cijela Evropa sve do danas znala Urquharta samo kao utjelovljenog, manijačnog neprijatelja Rusa i prijatelja Turaka. Kao sekretara poslanstva u Carigradu Rusi su ga, kao što je dokazano, pokušali čak otrovati. Stoga nekoliko riječi o čovjeku o kojem svatko govori, ali o čijem značaju gotovo nitko nema pojma.

Urquhart sistematski jaše na *jednoj* fiksnoj ideji. Tokom dvadeset godina on je *bezuspješno* denuncirao Palmerstona i ruske simalice i zato je naravno morao napola poluditi, kao i svaki čovjek koji ima *jednu* određenu, točnu ideju s kojom, međutim, ne prodire u svijet. To što se Palmerston sa svojom diplomacijom uspio održati do današnjeg dana, on sebi tumači kavgom između vigovala i torijevala, što je dijelom, ali u pravom smislu riječi, samo dijelom točno. Protiv današnjeg engleskog parlamenta, koji svaku stvar ne cijeni prema njenoj vlastitoj zaslugi, već jedino prema mjerilu 'u službi' ili 'izvan službe', on ne vidi drugog spasa — jer on je skroz-na-skroz konzervativan — osim u jačanju kraljevskih prerogativa s jedne strane i *mjesne, općinske samouprave* s druge strane. Da bi stvorio front protiv Rusije on želi da Zapad predstavlja isto tako kompaktnu, jednoliku masu kao što je ruska. Stoga ne želi *ništa znati o partijama* i glavni je neprijatelj težnje za centralizacijom. S obzirom da su sve dosadašnje revolucije od 1848. nadalje odmah pogodovala napretku Rusije, on taj rezultat budalasto podmeće ruskoj diplomaciji kao *prvobitni motiv*. Ruski agenti su otud u Urquhartovoj ideji tajni kolovođe revolucija. Budući da *Austrija* unutar konzervativnog, starog sistema predstavlja direktnu protutežu Rusiji, on pokazuje naročitu naklonost prema Austriji i odvratnost prema svemu što bi moglo ugroziti međunarodnu moć Austrije. Protivno, s jedne strane ruskom, i s druge strane revolucionarnom izjednačavanju, on ne odstupa od individualnosti i osobitosti naroda. Stoga on u Židovima, Ciganima, Španjolicima i Muslimanima, uključujući Čerkeze, vidi četiri najfamoznija naroda jer njih nije nagrizla plitkost (vulgarnost) Pariza i Londona. Iz svega toga razabire se da je njegovo shvaćanje povijesti moralo postati veoma subjektivno; povijest mu izgleda manje-više kao isključivo djelo diplomacije. Što se tiče objektivnog, materijalnog shvaćanja povijesti, on misli da je to isto kao kad bi se htjelo da se zločin generaliziraju u zakone, a ne da im se sudi. 'On je častan, svojeglav, istinoljubiv, lako se oduševljava, radom iscrpljen zbog snažnih predrasuda, potpuno nerazuman, stari gospodin', kako za njega kaže jedan kritičar.

Ali budući da on ima samo *jedan* životni zadatak, borbu protiv Rusije, koju vodi monomanski oštroumno i s priličnim poznavanjem stvari, sve to nije štetno. Vitez *jednog* životnog poziva mora nužno biti opet 'plemeniti vitez tužnog izgleda', a ne nedostaju, kako ovdje tako i u Evropi, ni Sancho Panse. Modificirani primjerak te vrste pokazuje se u 'A.P.C.-u' (Pulszky, vidi nap. 311), 'londonskom ABC-strijelcu', 'Tribune'.⁵⁴⁷

⁵⁴⁷ *«truly English minister»* («pravi engleski ministar») — tako je lord Russell na sjednici Donjeg doma 25. juna 1850. nazvao lorda Palmerstona, čije je gorde riječi «*civis Romanus sum*» («ja sam rimski građanin»), koje je on izgovorio na istoj sjednici, engleska buržoazija oduševljeno prihvatila. Palmerston je opravdavao akcije engleske flote koja je bila poslana u Grčku pod izgovorom da zaštiti engleskog podanika portugalskog porijekla, trgovca Pacificoa, čija je kuća u Ateni bila spaljena. Palmerston je izjavio da englesko državljanstvo mora biti garancija nepovredivosti i sigurnosti engleskih podanika ma gdje se nalazili, baš kao što su i riječi «*civis Romanus sum*» osiguravale građanima starog Rima njihov ugled i opće poštovanje. 553

⁵⁴⁸ *Ugovor iz Hunkiar-Iskelesija* zaključile su 1833. godine Rusija i Turska. Predviđao je uzajamnu pomoć tih dviju zemalja u slučaju rata s trećom silom. Tim ugovorom Turska se posebno obavezala da će na zahtjev Rusije zatvoriti prolaz crnomorskim moreuzima za brodove stranih sila.

Londonske konvencije iz 1840. i 1841. vidi nap. 328.

U *englesko-avganistanskom ratu* (1838 - 1842), koji su isprovocirali Englezi da bi Avganistanu nametnuli svoju kolonijalnu vladavinu, izjavili su se osvajački planovi engleskih kolonizatora.

O Palmerstonovom stavu o pitanju Krakova vidi nap. 360. 553 556

- ⁵⁸⁹ *Napuljsko sumporno pitanje* — 1838. godine Kraljevina Napulj dodijelila je jednom francuskom trgovačkom društvu koncesije za eksploataciju sumpora na Siciliji. Pozivajući se na ugovor iz 1816. kojim se Napulj obavezao da nijednoj zemlji neće dati trgovačke povlastice koje bi mogle štetiti interesima Engleske, engleska vlada naredila je svojoj crnomorskoj floti da započne ratne operacije i na taj način prisili Napulj da poništi ugovor s francuskim trgovačkim društvom. 553
- ⁵⁹⁰ Rusija, Austrija, Engleska, Francuska, Pruska i Švedska potpisale su 8. maja 1852. zajedno s predstavnicima Danske Londonski protokol o integritetu danske monarhije, kojim je bila utvrđena nedjeljivost posjeda danske krune, uključujući tu i kneževine Šlezvig i Holštajn. U Londonskom protokolu bilo je govora o caru kao legitimnom pretendentu na danski prijesto (car je bio potomak vojvode od Holstein-Gottropa, Karla Petera Ulricha koji je u Rusiji vladao kao Petar III). Ovaj se odrekao svojih prava u korist princa Christiana od Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburga, koji je bio proglašen nasljednikom kralja Frederika VII. To je, povodom prestanka dinastije Glücksburg, predstavljalo presedan za kasnije zahtjeve cara na danski prijesto. 556
- ⁵⁹¹ *Četvorni savez* — ugovor koji su u aprilu 1834. zaključile Engleska, Francuska, Španjolska i Portugal. Ugovor, koji je formalno bio upravljen protiv apsolutističkih sila (Rusije, Pruske i Austrije), omogućio je Engleskoj da pod plaštom vojne pomoći vladama Španjolske i Portugala u borbi protiv prijestolonasljednika Don Miguela u Portugalu i Don Carlosa u Španjolskoj učvrsti svoj utjecaj u tim zemljama. Zbog toga je došlo do pogoršanja englesko-francuskih odnosa.
O Palmerstonovom priznanju bonapartističkog režima u Francuskoj vidi nap. nap. 416). 558
- ⁵⁹² Od planiranih članaka Marx je napisao jedan 29. decembra 1854, a drugi 1. januara 1855. Oba članka izašla su 2. i 4. januara 1855. u listu »Neue Oder-Zeitung« (vidi tom 13, str. 469 - 473). Time je započela Marxova suradnja u ovom listu (vidi nap. 416). 558
- ⁵⁹³ Ovo pismo Marx je napisao u Kambervelu, jednom od predgrada Londona, gde se bio preselio sa svojom suprugom, koja se vrlo teško oporavljala posle smrti njihovog sina Edgara. Oni su stanovali kod Imandta koji je morao da otputuje u Škotsku i koji im je stavio na raspolaganje svoju seosku kuću. Međutim, ova pisma je Marx poslao sa svojom londonskom adresom. 565 566 567
- ⁵⁹⁴ Pod dva »kraljevska oktroisanja« Marx misli na ustave koje je kralj Friedrich Wilhelm IV »darovao« nakon kontrarevolucionarnog državnog udara u Pruskoj (novembar/decembar 1848).
Prvi, tzv. oktroisani ustav stupio je na snagu istovremeno s ukidanjem pruske Nacionalne skupštine 5. decembra 1848. Njime je uveden dvodomni sistem. Kralj je dobio pravo da odbacuje zakone koje donese skupština ili da sam revidira pojedine njihove članove. Sve veće jačanje reakcije dovelo je u aprilu 1849. do ukidanja donjeg doma koji je bio izabran na osnovu oktroisanog ustava. Ukinuto je opšte pravo glasa pomoću troklasnog izbornog sistema sa visokim imovinskim cenzusom i, najzad, donet novi, još reakcionarniji ustav, koji je stupio na snagu 31. januara 1850. Servilna većina novoizabranog poslaničkog doma koja se sastojala od buržoaskih liberala i konstitucionalista, odobrila je novi ustav, dok su se istovremeno buržoaski demokrati zalagali za stari ustav. 568

- ⁵⁹⁵ Desetog oktobra 1855. izašlo u nedeljnom listu «L'Homme», organu francuskih emigranata, koji je izdavan na otoku Džersi i neko vrijeme u Londonu otvoreno pismo engleskoj kraljici Victoriji, koje je napisao Felix Pyat, jedan od vođa malo-gradanske demokratske emigracije u Londonu povodom posjeta engleske kraljice Francuskoj 1855. godine. Da bi Napoleonu III pokazala svoju predusretljivost engleska vlada iskoristila je ovo provokatorsko pismo kao povod da s otoka Džersi protjera više francuskih emigranata (među njima i Victora Hugoa). S tim u vezi kružile su glasine o ponovnom uvođenju Zakona o strancima (vidi nap. 443). 569 571
- ⁵⁹⁶ Od kraja oktobra 1843. do 3. februara 1845. Marx je živio u Parizu. Zatim je na zahtjev pruske vlade bio protjeran iz Francuske i prisiljen da preseli u Brisel. 570
- ⁵⁹⁷ Marx je nastojao da svoje istomišljenike, bivše urednike lista «Neue Rheinische Zeitung» (među njima i Georga Weertha), pridobije da suraduju u Weydemeyerovom tjedniku «Die Revolution». 575
- ⁵⁹⁸ *Odgovor Schnauffera* — riječ je o odgovoru urednika lista «Baltimore Wecker», Schnauffera, na pismo baruna von Brüningka. Pismo i odgovor bili su objavljeni u listu «Baltimore Wecker» u istom broju od 27. septembra 1852. Barun von Brüningk pitao je redakciju iz kojeg izvora potječu primjedbe o njegovoj supruzi koje je sadržavao Clušov članak objavljen u tom istom listu. 584
- ⁵⁹⁹ List «The People's Paper» objavio je 9. i 16. oktobra 1852. u rubrici «Our American correspondence» dva Clušova članka o pripremama za predsjedničke izbore u SAD. 584
- ⁶⁰⁰ Pod «revijom» Jenny Marx misli na časopis koji su Hermann Becker, Joseph Weydemeyer i Heinrich Buergers namjeravali izdavati u proljeće 1851. godine. Taj časopis međutim nije izašao iz štampe. 585
- ⁶⁰¹ Na sjednici Kelnskog porotnog suda 23. oktobra 1852. Stieber je sudu predočio *Originalne zapisnike*. Protivno očekivanju inicijatora procesa upravo je predočenje tog očigledno falsificiranog «dokaza» doprinijelo da se položaj odbrane poboljša jer joj je to naknadno omogućilo da ukaže na neistinitost tvrdnji sadržanih u optužnici. (Vidi u II. tomu ovog izdanja, str. 355 - 374). 586
- ⁶⁰² Riječ je očigledno o Clušovom članku *Stvarna kritika i moralizatorsko stanovište*, koji je bio upravljen protiv Rugea. 587
- ⁶⁰³ *Ogromna nevolja Weydemeyer — Cluša* — Jenny Marx ovdje misli na to da Weydemeyer i Cluš iz finansijskih razloga nisu mogli da otkupe veći dio naklade *Osamnaestog brinera Louis-a Bonaparte*, štampane u Njujorku. 589
- ⁶⁰⁴ Jenny Marx ovdje očigledno misli na pljenidbu primjeraka spisa *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* i na neuspjele pokušaje da se objavi Marxov i Engelsov pamflet *Velikani emigracije*. 590
- ⁶⁰⁵ *Komunističke zavjere devetnaestog stoljeća*, rad policijskih agenata Wermutha i Stiebera. Karakteristiku tog spisa Marx daje u svom napisu *Prilog povijesti Saveza komunista* (vidi u 32. tomu ovog izdanja).
Pod američkim novcem Jenny Marx misli na sredstva prikupljena tzv. njemačko-američkim revolucionarnim zajmom. 590
- ⁶⁰⁶ Ovaj izvadak potječe iz pisma koje je Marx napisao Clušu najvjerojatnije oko 1. maja 1853. dok je boravio u Manchesteru. To pismo nije sačuvano. 592

- ⁶⁰⁷ Članak br. XX, posljednji u seriji *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, koju je Engels napisao na Marxovu molbu, nije bio objavljen u listu »New-York Daily Tribune«, a očigledno nije ni napisan (vidi nap. 127). Cluß je stoga zamolio Marxa da napiše završetak za ovo djelo koje je trebalo izaći u njemačkom prijevodu u listu »Die Reform«. 592
- ⁶⁰⁸ Riječ je o seriji članaka Josepha Weydemeyera *Nationalökonomische Skizzen* (vidi nap. 572), kao i o Weydemeyerovom predgovoru Hirschovoj izjavi od 12. januara 1852. (vidi nap. 530) koji je pod naslovom *Der »demokratische« Mouchard* objavljen krajem aprila 1853. u listu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung«. 593
- ⁶⁰⁹ Radi se očigledno o članku frankfurtske grane porodice Rothschild, o Wilhelmu Karlu Rothschildu (1828 - 1901), koji je zajedno s Pieperom studirao na sveučilištu u Göttingenu. 593
- ⁶¹⁰ Od članaka o istočnom pitanju koje je Marx poslao listu »New-York Daily Tribune« ovaj list objavio je u aprilu 1853. slijedeće: *O čemu se u stvari radi u Turskoj, Tursko pitanje i Šta će biti s evropskom Turskom?* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 11 - 14, 18 - 22 i 26 - 29). Te članke napisao je Engels na Marxovu molbu. 593
- ⁶¹¹ Vjerovatno je riječ o pismu koje je Marx krajem novembra 1852. napisao Schabelitzu. To pismo nije sačuvano. Prvog decembra 1852. Jacques Schabelitz je odgovorio i izjavio da je spreman da objavi *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* pod uvjetima koje je Marx predložio. 595
- ⁶¹² *Dvoboj između Willicha i Schramma* — u svom klevetničkom članku *Doctor Karl Marx und seine »Enthüllungen«* Willich je netočno prikazao okolnosti pod kojima je održan dvoboj. U svom pamfletu *Vitez plemenite svijesti* Marx navodi izjavu Miskowskog, Schrammovog sekundanta, iz koje proizlazi da Willichove tvrdnje nisu točne (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 409 - 411). 597
- ⁶¹³ Riječ je o izjavi protiv Willichovog klevetničkog članka (vidi i nap. 324) koju su potpisali A. Cluß, J. Weydemeyer i A. Jacobi. 598

Literatura

A. Spisak citiranih i pomenutih dela i spisa Marxa i Engelsa

- Marx, Karl, Atentat na Franza Josepha — Milanski ustanak — Britanska politika — Disraelijev govor — Napoleonov testament. (*Dela*, tom 11, str. 436 - 443.)
- The attack on Francis Joseph — The Milan riot — British politics — Disraeli's speech — Napoleon's will. U: New-York Daily Tribune, od 8. marta 1853 (vidi i nap. 230). 198 201 520
 - Bankrotstvo Austrije. (*Dela*, tom 13, str. 82 - 87).
 - Austrian bankruptcy. U: New-York Daily Tribune, od 22. marta 1854. 311
 - Bečka nota — SAD i Evropa — Pisma iz Šumena — Zakon Roberta Peela o Engleskoj banci. (*Dela*, tom 12, str. 246 - 253). U: New-York Daily Tribune, od 24. septembra 1853. 258 595
 - Beda filozofije. Odgovor na »Filozofiju bede« gospodina Proudhona. (*Dela*, tom 7, str. 51 - 144).
 - Misère de la philosophie, Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris — Bruxelles 1847 (vidi i nap. 502), 452 509
 - Britanske finansije (*Dela*, tom 13, str. 181 - 186).
 - British finances. U: New-York Daily Tribune, od 23. maja 1854. 385
 - Britanska vladavina u Indiji. (*Dela*, tom 12, str. 106 - 111).
 - The British rule in India. U: New-York Daily Tribune, od 25. juna 1853. 237 596
 - Budući rezultati britanske vladavine u Indiji. (*Dela*, tom 12, str. 182 - 186.)
 - The future results of British rule in India. U: New-York Daily Tribune, od 8. avgusta 1853. 596
 - Čartisti. (*Dela*, tom 11, str. 282 - 289.)
 - The chartists. U: New-York Daily Tribune, od 25. avgusta 1852, i The People's Paper, od 9. oktobra 1852 (vidi i nap. 103). 83 84 85 91 502
 - Čudna politika. (*Dela*, tom 14, str. 263 - 266.)
 - Eccentricities of politics. U: New-York Daily Tribune, od 10. jula 1855. 407
 - Dokumenti o rasparčavanju Turske. (*Dela*, tom 13, str. 114 - 123.)
 - The documents on the partition of Turkey. U: New-York Daily Tribune, od 5. aprila 1854. 344
 - Engleski prosperitet — Štrajkovi — Tursko pitanje — Indija. (*Dela*, tom 12, str. 112 - 118.)
 - English prosperity — Strikes — The Turkish question — India. U: New-York Daily Tribune, od 1. jula 1853. 265
 - Espartero. (*Dela*, tom 13, str. 305 - 310.) U: New-York Daily Tribune, od 19. avgusta 1854. 357 357

- Evakuacija dunavskih kneževina — Dogadaji u Španiji — Novi danski ustav — Čartisti. (*Dela*, tom 13, str. 314 - 320. U: New-York Daily Tribune, od 21. avgusta 1854 (vidi i nap. 393). 348
- Funte, šilinci, pensi ili klasni budžeti i ko od njih ima koristi? (*Dela*, tom 12, str. 52 - 55).
 - L.S.D., or class budgets, and who's relieved by them. U: The People's Paper, od 23. aprila 1853. 385
- Govor o slobodnoj trgovini održan 9. januara 1848. u Demokratskom društvu u Briselu. (*Dela*, tom 7, str. 364 - 375.)
 - Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 janvier 1848. [Bruxelles 1848.] 562
- Govori Kossutha i Urquharta — Nova ministarska naimenovanja — Austrija i Rusija — Ekonomska situacija u Engleskoj — Saint-Arnaud. (*Dela*, tom 13, str. 216 - 221.) U: New-York Daily Tribune, od 24. juna 1854. 357
- Grčki ustanak. (*Dela*, tom 13, str. 107 - 109.)
 - The Greek insurrection. U: New-York Daily Tribune, od 29. marta 1854. 311 318
- Hapšenje Delescluze-a — Danska — Austrija — «The Times» o izgledima rata protiv Rusije. (*Dela*, tom 12, str. 351 - 353). U: New-York Daily Tribune, od 5. novembra 1853. 265
- Hirschove ispovesti. (*Dela*, tom 12. str. 33 - 35.) U: Belletristisches Journal und New-York Criminal-Zeitung, od 5. maja 1853. (vidi i nap. 238). 216 217 522 529
- Istočnoindijska kompanija — Njena istorija i postignuća. (*Dela*, tom 12, str. 124 - 130.)
 - The East Indian company. Its history and results. In: New-York Daily Tribune, od 11. jula 1853. 596
- Italijanski ustanak — Britanska politika. (*Dela*, tom 11, str. 431 - 435.)
 - The Italian insurrection — British politics. U: New-York Daily Tribune, od 25. februara 1853 (vidi i nap. 230). 198 201
- Izbori — Finansijske nevolje — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo. (*Dela*, tom 11, str. 413 - 418.)
 - Elections — Financial clouds — The Duchess of Sutherland and slavery. U: New-York Daily Tribune, od 9. februara 1853. 186 199
- Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigovci. (*Dela*, tom 11, str. 277 - 281.)
 - The elections — Tories and Whigs. U: New-York Daily Tribune, od 21. avgusta 1852. i The People's Paper, od 2. oktobra 1852. (vidi i nap. 103). 83 - 85 502
- Izborna korupcija. (*Dela*, tom 11, str. 290 - 294)
 - Corruption at elections. U: New-York Daily Tribune, od 4. septembra 1852. (vidi i nap. 121). 102 502
- Izjava uredniku lista «The Morning Advertiser». (*Dela*, tom 11, str. 314.)
 - To the editor of the «Morning Advertiser». U: The Morning Advertiser, od 2. novembra 1852, i The People's Paper od 6. novembra 1852. 161
- Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850. (*Dela*, tom 10, str. 9 - 90.)
 - 1848 bis 1849. U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. 1, 2, 3, 5. i 6. sveska, januar do marta i maj do oktobra 1850.
 - Two years of revolution; 1848 and 1849. U: The Democratic Review, april - juni 1850. 447 459
- Kossuth i Mazzini — Pruska policija — Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske — «The Times» i emigracija. (*Dela*, tom 11, str. 455 - 460.) U: New-York Daily Tribune, od 4. aprila 1853 (vidi i nap. 230). 198 201 222 519
- Kossuth, Mazzini i Louis-Napoléon. (*Dela*, tom 11, str. 324.)
 - Kossuth, Mazzini and Louis Napoléon. U: New-York Tribune, od 1. decembra 1852. 510
- Lord John Russell, (*Dela*, tom 14, str. 329 - 347.) U: Neue Oder-Zeitung, od 28. jula, 4, 7, 8, 10. i 15. avgusta 1855. i New-York Daily Tribune, od 28. avgusta 1855. 413

- Lord Palmerston. (*Dela*, tom 12, str. 287 - 339.) U: The People's Paper, od 22. i 29. oktobra, 5, 12. i 19. novembra, 10, 17. i 24. decembra 1853. 267 269 271 273 277 281 282 288 290 292 303 547 597
- Palmerston; Palmerston and Russia; A chapter of modern history; England and Russia. U: New-York Daily Tribune, od 19. oktobra, 4. i 21. novembra 1853. i 11. januara 1854. 267 269 273 277 281 303 343 344 547 553 555
- Palmerston. U: Die Reform, od 2, 3, 4, 8. i 9. novembra 1853. 546
- Palmerston and Russia. U: Political Fly-Sheets, Br. I. London 1853 i 1854. 284 290 292 331 343 344 547 553 555 556
- Palmerston, what has he done? U: Political Fly-Sheets, Br. II. London 1854. 288 331 343 344 553 555 556
- Palmerston and Russia; Palmerston, what has he done? U: Tucker's Political Fly-Sheets. London 1855. 404
- Mihail Bakunjin. (*Dela*, tom 12. str. 239 - 240.)
- Michael Bakunin. U: The Morning Advertiser, od 2. septembra 1853. 251
- Moralizirajuća kritika i kritizirajući moral. (*Dela*, tom 7, str. 269 - 292.) U: Deutsche-Brissler-Zeitung, od 28. i 31. oktobra, 11, 18. i 25. novembra 1847. 464
- Nemiri u Carigradu — Prizivanje duhova u Nemačkoj — Budžet. (*Dela*, tom 12, str. 56 - 62.)
- Riot at Constantinople — German table moving — The budget. U: New-York Daily Tribune, od 6. maja 1853. 224 245 385
- Objava rata — Iz istorije istočnog pitanja. (*Dela*, tom 13, str. 137 - 143.) U: New-York Daily Tribune, od 15. aprila 1854.
- Obrazovanje posebnog ministarstva rata u Engleskoj — Operacije na Dunavu — Ekonomska situacija. (*Dela*, tom 13, str. 211 - 215.) U: New-York Daily Tribune od 14. juna 1854. 326
- Odbrana — Finansije — Opadanje aristokratije — Politika. (*Dela*, tom 11, str. 425 - 430.)
- Defense — Finances — Decrease of the aristocracy — Politics. U: New York Daily Tribune, od 23. februara 1853, (vidi i nap. 230). 198 201
- Odgovor Kossuthovom »sekretaru«. (*Dela*, tom 11, str. 395.)
- A reply to Kossuth's »secretary«. U: New-York Daily Tribune, od 4. januara 1853. 510 516
- O pokušajima osnivanja nove opozicione partije. (*Dela*, tom 11, str. 320 - 323.) U: New-York Daily Tribune, od 25. novembra 1852 (vidi i nap. 152). 139 141 155 162 164
- O radu parlamenta — Glasanje od 26. novembra — Disraelijev budžet. (*Dela*, tom 11, str. 389 - 394.)
- Parliament-Vote of Nov. 26 — Disraeli's budget. U: New-York Daily Tribune, od 28. decembra 1852. 182
- Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte. (*Dela*, tom 11, str. 91 - 168.)
- Der 18te Brumaire des Louis Napoleon. U: Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. New York 1852. Prva sveka. 11 29 51 52 61 73 96 99 100 109 111 115 116 118 119 121 123 142 413 429 432 434 443 446 447 449 451 459 465 471 472 476 481 482 494 508 517 575 578 581 582 584
- Osvrti. (*Dela*, tom 13, str. 469 - 473.) U: Neue Oder-Zeitung, od 2. i 4. januara 1855. (vidi i nap. 592). 558
- Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu. Bazel, 1853. (*Dela*, tom 11, str. 337 - 388.) 143 147 165 171 173 178 181 184 186 192 197 198 201 205 268 275 420 508 509 514 517 518 519 532 589 590 595
- [Boston 1853]. 218 221 227 229 240 245 268 275 420 508 509 514 517 532
- Neue-England-Zeitung, mart-april 1853 (vidi i nap. 164). 208 518 - 520 532 589 590

- Panika na londonskoj berzi — Štrajkovi. (*Dela*, tom 12, str. 277 - 281.) U: *New-York Daily Tribune*, od 17. oktobra 1853 (vidi i nap. 299). 261 265 267
- Parlamentarne debate — Sveštenstvo protiv socijalizma — Umiranje od gladi. (*Dela*, tom 11, str. 444 - 448.)
- Parliamentary debates — The clergy against socialism — Starvation. U: *New-York Daily Tribune*, od 15. marta 1853 (vidi i nap. 230). 198 201
- Pauperizam i slobodna trgovina — Predstojeća trgovinska kriza. (*Dela*, tom 11, str. 303 - 308.)
- Pauperism and free trade — The approaching commercial crisis. U: *New-York Daily Tribune*, od 1. novembra 1852 (vidi i nap. 150). 137 138
- Persijsko ratovanje u Avganistanu i rusko ratovanje u srednjoj Aziji — Danska — Ratna zbivanja na Dunavu i u Aziji — Radnici ugljenokopa Vigan. (*Dela*, tom 12, str. 370 - 374.) U: *New-York Daily Tribune*, od 18. novembra 1853. 265
- Pismo radničkom parlamentu. (*Dela*, tom 13, str. 101 - 102.) U: *The People's Paper*, od 18. marta 1854. 292
- Pitanje rata — Finansijska situacija — Štrajkovi. (*Dela*, tom 12, str. 340 - 346.)
- The war question — Financial matters — Strikes. U: *New-York Daily Tribune* od 21. oktobra 1853. 267
- Pitanje rata — Bujica pitanja u parlamentu — Indija. (*Dela*, tom 12, str. 176 - 181.)
- The war question — Doings of parliament — India. U: *New-York Daily Tribune*, od 5. avgusta 1853. 537
- Pojedinstvo o ustanku u Madridu — Austrijsko-pruski zahtevi — Novi zajam u Austriji — Vlaška. (*Dela*, tom 13, str. 259 - 265.) U: *New-York Daily Tribune*, od 21. jula 1854. 337
- Političke partije i perspektive. (*Dela*, tom 11, str. 316 - 319.)
- Political parties and prospects. U: *New-York Daily Tribune* od 29. novembra 1852 (vidi nap. 152). 139 141 155
- Političke posledice kulminacije trgovine. (*Dela*, tom 11, str. 309 - 312.)
- Political consequences of the commercial excitement. U: *New-York Daily Tribune*, od 2. novembra 1852. (vidi i nap. 150). 136 - 138
- Politički potezi — Nestašica hleba u Evropi. (*Dela*, tom 12, str. 254 - 260.)
- Political movements — Scarcity of bread in Europe. U: *New-York Daily Tribune*, od 30. septembra 1853. 258
- Poskupljenje žitarica — Kolera — Štrajkovi — Mornarski pokret. (*Dela*, tom 12, str. 241 - 243.)
- Rise in the price of corn — Cholera — Strikes — Sailors' movement. U: *New-York Daily Tribune*, od 15. septembra 1853. 258
- Poslovi Mazzinija i Kossutha — Savez sa Louis-om Napoléonom — Palmerston. (*Dela*, tom 11, 300 - 302.)
- Movements of Mazzini and Kossuth — League with Louis Napoleon — Palmerston. U: *New-York Daily Tribune*, od 19. oktobra 1852. 163 207 510 516
- Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama. (*Dela*, tom 11, str. 503 - 505.) U: *California Staats-Zeitung*, od januara 1853. i *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*, od januara 1853. 192 206 508
- Prislina emigracija — Kossuth i Mazzini — Pitanje izbeglica — Izborna korupcija u Engleskoj — G. Cobden. (*Dela*, tom 11, str. 449 - 454.)
- Forced emigration — Kossuth and Mazzini — The refugee question — Election bribery in England. U: *New-York Daily Tribune* od 22. marta 1853. (vidi i nap. 230). 198 201 520
- Pruska kontrarevolucija i pruski sudijski stalež. (*Dela*, tom 9, str. 116 - 121.) U: *Neue Rheinische Zeitung*, od 24. decembra 1848. 442 447
- Rat — Debata u parlamentu. (*Dela*, tom 13, str. 240 - 246.)
- The war — Debate in Parliament. U: *New-York Daily Tribune* od 10. jula 1853. 335

- Rat — Štrajkovi — Nestašica. (*Dela*, tom 12, str. 362 - 369.)
- War — Strikes — Dearth. U: New-York Daily Tribune, od 15. novembra 1853. 273
- Revolucija u Kini i Evropi. (*Dela*, tom 13, str. 79 - 84.)
- Revolution in China and in Europe. In: New-York Daily Tribune od 14. juna 1853. 224
- Revolucionarna Španija. (*Dela*, tom 13, str. 345 - 384.)
- Revolutionary Spain. U: New-York Daily Tribune od 9. i 25. septembra, 20, 27. i 30. oktobra, 24. novembra, 1. i 2. decembra 1854. 351 356 358 371
- Rezultati izbora. (*Dela*, tom 11, str. 295 - 299.)
- Result of the elections. U: New-York Daily Tribune, od 11. septembra 1852, i The People's od 23. oktobra 1852. (vidi i nap. 121). 102 124 502
- Ruska diplomatija — Plava knjiga o istočnom pitanju — Crna Gora. (*Dela*, tom 13, str. 52 - 57.) U: New-York Daily Tribune od 27. februara 1854. 265
- Ruska politika prema Turskoj — Radnički pokret u Engleskoj. (*Dela*, tom 12, str. 136 - 145.)
- Russian policy against Turkey. U: New-York Daily Tribune od 14. jula 1853. 265
- Smrtna kazna — Pamflet gospodina Cobdena — Propisi Engleske banke. (*Dela*, tom 11, str. 419 - 424.)
- Capital punishment — Mr. Cobden's pamphlets — Regulations of the Bank of England. U: New-York Daily Tribune od 18. februara 1853 (vidi i nap. 230). 186 198 201
- Tajna diplomatska prepiska. (*Dela*, tom 13, str. 124 - 136.)
- The secret diplomatic correspondence. U: New-York Daily Tribune od 11. aprila 1854. 344
- Trgovinska kriza u Britaniji. (*Dela*, tom 13, str. 493 - 496.)
- The commercial crisis in Britain. U: New-York Daily Tribune od 26. januara 1855. 380
- U Donjem domu — Štampa o istočnom pitanju — Carev manifest — Danska. (*Dela*, tom 12, str. 195 - 199.) U: New-York Daily Tribune od 16. avgusta 1853. 537
- Uredniku lista «The People's Paper». (*Dela*, tom 12, str. 244 - 245.)
- To the editor of «The People's Paper». U: The People's Paper, od 10. septembra 1853. (vidi i nap. 291). 253 - 255
- Vitez plemenite svesti [New York 1854]. (*Dela*, tom 12, str. 397 - 422.) 278 279 281 286 288 290 314 320 598
- Vladin finansijski neuspjeh — Kočije — Irska — Rusko pitanje. (*Dela*, tom 12, str. 187 - 194.)
- Financial failure of government — Cabs — Ireland — The Russian question. U: New-York Daily Tribune od 12. avgusta 1853. 265
- Zapadne sile i Turska. (*Dela*, tom 13, str. 8 - 15.) U: New-York Daily Tribune 28. januara 1854. 284
- Zapadne sile i Turska — Približavanje privredne krize — Izgradnja željeznica u Indiji. (*Dela*, tom 12, str. 261 - 267.) U: New-York Daily Tribune od 4. oktobra 1853. 267
- Zapadne sile i Turska — Simptomi privredne krize. (*Dela*, tom 12, str. 268 - 276.) U: New-York Daily Tribune od 7 oktobra 1853 (vidi i nap. 299). 261 267
- Engels, Friedrich, Bitka na Almi. (*Dela*, tom 13, str. 421 - 425.)
- The battle of the Alma. U: New-York Daily Tribune od 26. oktobra 1854. 357
- Bitka na Čornoj. (*Dela*, tom 14, str. 441 - 445.)
- The battle of the Chernaya. U: New-York Daily Tribune od 14. septembra 1855. 414

- Borba na Krimu. (*Dela*, tom 14, str. 45 - 48.)
 - The struggle in the Crimea. U: New-York Daily Tribune od 26. februara 1855. 392
- Demokratski panslavizam. (*Dela*, tom 9, str. 224 - 237.) U: Neue Rheinische Zeitung od 15. i 16. februara 1849 (vidi i nap. 288). 251
- Engleska. (*Dela*, tom 11, str. 169 - 177.) (Vidi i nap: 8.) 8 14 24 430 439 444 448 456 469
- Evropske vojske. Drugi članak. (*Dela*, tom 14, str. 378 - 395.)
 - The armies of Europe (Second article). U: Putnam's Monthly, od avgusta, septembra i decembra 1855. 409 413 414 416
- Ikermanska bitka. (*Dela*, tom 13, str. 448 - 452.)
 - The battle of Inkerman. U: New-York Daily Tribune od 14. decembra 1854. 373
- Kampanja na Krimu. (*Dela*, tom 13, str. 434 - 440.)
 - The campaign in the Crimea. U: New-York Daily Tribune od 27. novembra 1854. 370
- «Kölnische Zeitung» o mađarskoj borbi. (*Dela*, tom 9, str. 252 - 255.) U: Neue Rheinische Zeitung od 18. februara 1849 (vidi i nap. 85). 74 483
- Komunisti i Karl Heinzen. (*Dela*, tom 7, str. 251 - 264.) U: Deutsche-Brüsseler-Zeitung od 3. i 7. oktobra 1847 (vidi i nap. 514). 464 480
- Krimski rat. (*Dela*, tom 13, str. 453 - 458.)
 - The Crimean campaign. U: New-York Daily Tribune od 27. decembra 1854. 378
- Kronštatska tvrđava. (*Dela*, tom 13, str. 510 - 514.)
 - The fortress of Kronstadt (vidi i nap. 355). 297 306 309 310 550
- Napad na ruske tvrđave. (*Dela*, tom 13, str. 311 - 313.)
 - The attack on the Russian forts. U: New-York Daily Tribune od 21. avgusta 1854 (vidi i nap. 393). 348
- Napoleonovi ratni planovi. (*Dela*, tom 14, str. 251 - 255.)
 - Napoleon's war plans. U: New-York Daily Tribune od 2. jula 1855. 406
- Nedavno suđenje komunistima u Kelnu. (*Dela*, tom 11, str. 328 - 332.)
 - The late trial at Cologne. U: New-York Daily Tribune od 22. decembra 1852. 172 173 176 178
- Nemačka i panslavizam. (*Dela*, tom 14, str. 167 - 172.) U: Neue Oder-Zeitung od 21. i 24. aprila 1855.
 - The European struggle. Austria's weakness. U: New-York Daily Tribune od 5. i 7. maja 1855 (vidi i nap. 454). 405 564
- O čemu se u stvari radi u Turskoj. (*Dela*, tom 12, str. 11 - 14.)
 - The real issue in Turkey. U: New York Daily Tribune, od 12. aprila 1853. 316 593
- Opsada Silistrije. (*Dela*, tom 13, str. 222 - 230.)
 - The siege of Silistria. U: New-York Daily Tribune od 26. juna 1854. (vidi i nap. 393). 328 330
- O zauzimanju Sevastopolja. (*Dela*, tom 14, str. 451 - 454.) U: Neue Oder-Zeitung od 14. septembra 1855.
 - The fall of Sevastopol. U: New-York Daily Tribune od 28. septembra 1855. (vidi i nap. 471). 418
- Podvizi na Baltičkom i Crnom moru — Anglo-francuski sistem operacija. (*Dela*, tom 13, str. 195 - 199.)
 - The war. U: The People's Paper, od 27. maja 1854.
 - The exploits in the Baltic and Black Seas. Anglo-French system of operations. U: New-York Daily Tribune od 9. juna 1854. 602
- Pokreti vojske u Turskoj. (*Dela*, tom 12, str. 353 - 357.)
 - Movements of the armies in Turkey. U: New-York Daily Tribune od 8. novembra 1853. 271
- Politički položaj švajcarske republike. (*Dela*, tom 12, str. 73 - 78.)
 - Switzerland. Political position of this republic. U: New-York Daily Tribune od 17. maja 1853 (vidi i nap. 246). 209 212 215 224 237 241

- Položaj armija u Turskoj. (*Dela*, tom 13, str. 159 - 161.)
 - Position of the armies in Turkey. U: New-York Daily Tribune od 28. aprila 1854. 317
 - Povlačenje Rusa od Kalafata. (*Dela*, tom 13, str. 110 - 113.)
 - Retreat of the Russians from Kalafat. U: The People's Paper, od 18. marta 1854.
 - The Russian retreat. U: New-York Daily Tribune od 30. marta 1854. 299 317
 - Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra. (*Dela*, tom 11, str. 180 - 188.)
 - Real causes why the French proletarians remained comparatively inactive in december last. U: Notes to the People od 21. februara, 27. marta i 10. aprila 1852. 22 25 26 41
 - Rat na Dunavu. (*Dela*, tom 12, str. 429 - 434.)
 - The war on the Danube. U: New-York Daily Tribune od 16. decembra 1853. 278
 - Rat na Dunavu. (*Dela*, tom 13, str. 254 - 258.)
 - The war on the Danube. U: New-York Daily Tribune od 25. jula 1854. 336 337
 - Rat u Italiji i Ugarskoj. (*Dela*, tom 9, str. 318 - 320.) U: Neue Rheinische Zeitung od 28. marta 1849 (vidi i nap. 85). 74 483
 - Razvoj turskog rata. (*Dela*, tom 12, str. 375 - 379.)
 - The progress of the Turkish war. U: New-York Daily Tribune od 25. novembra 1853. 276
 - Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj. (*Dela*, tom 11, str. 3 - 85.)
 - Germany. Revolution and counter-revolution. U: New-York Daily Tribune od 25. i 28. oktobra, 6, 7, 12. i 28. novembra 1851, 27. februara, 5, 15, 18. i 19. marta, 9, 17. i 24. aprila, 27. jula, 19. avgusta, 18. septembra, 2. i 23. oktobra 1852. (vidi i nap. 4). 5 8 11 14 19 - 25 29 31 34 38 39 41 - 43 47 52 54 58 62 73 74 79 82 85 97 100 102 113 118 121 129 252 429 430 434 469 484 592
 - Rusi u Turskoj. (*Dela*, tom 12, str. 282 - 286.)
 - The Russians in Turkey. U: New-York Daily Tribune od 17. oktobra 1853. 263 265 267 273 274
 - Sveti rat. (*Dela*, tom 12, str. 358 - 361.)
 - The holy war. U: New-York Daily Tribune od 15. novembra 1853. 271
 - Šta će biti s evropskom Turskom. (*Dela*, tom 12, str. 26 - 29.)
 - What is to become of Turkey in Europe? U: New-York Daily Tribune od 21. aprila 1853. 316 593
 - Tursko pitanje. (*Dela*, tom 12, str. 18 - 22.)
 - The Turkish question. U: New-York Daily Tribune od 19. aprila 1853. 316 593
 - Ugarska. (*Dela*, tom 9, str. 420 - 427.) U: Neue Rheinische Zeitung od 19. maja 1849 (vidi i nap. 85). 74 483
 - Vojna snaga Rusije. (*Dela*, tom 13, str. 426 - 429.)
 - The military power of Russia. U: New-York Daily Tribune od 31. oktobra 1854. 359
- Marx, Karl i Friedrich Engels, Britanska politika — Disraeli — Izbeglice — Mazzini u Londonu — Turska. (*Dela*, tom 12, str. 3 - 10.)
- British politics — Disraeli — The refugees — Mazzini in London — Turkey. U: New-York Daily Tribune od 7. aprila 1853. 203 210 316
 - Dva politička procesa održana pred februarskim porotnim sudom u Kelnu. Keln 1849. (*Dela*, tom 9, str. 185 - 212.) 464
 - Gottfried Kinkel. (*Dela*, tom 10, str. 250 - 252.) U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. četvrta sveska, april 1850. (vidi i nap. 108). 87 490
 - Izjava povodom istupanja iz Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu. (*Dela*, tom 10, str. 349.) 435

- Izjava uredništva engleskih listova. (*Dela*, tom 11, str. 313.) U: The Spectator od 28. oktobra 1852; The People's Paper od 30. oktobra 1852; The Morning Advertiser od 30. oktobra 1852; The Leader od 30. oktobra 1852. i The Examiner od 30. oktobra 1852. 150 157 169 173 509 587
- Konačna izjava povodom završetka kelnskog procesa. (*Dela*, tom 11, str. 325 - 327.)
 - A final declaration of the late Cologne trials. U: The Morning Advertiser od 29. novembra 1852. 172 173
- Manifest Komunističke partije. (*Dela*, tom 7, str. 377 - 405.)
 - Manifest der Kommunistischen Partei. Objavljeno februara 1848. London [1848]. 103 133 526
 - Manifesto of the German Communist Party. U: The Red Republican od 9, 16, 23. i 30. novembra 1850. 459
- Nemačka ideologija. Kritika najnovije nemačke filozofije u licu njenih predstavnika Feuerbacha, B. Bauera i Stirnera i nemačkog socijalizma u licu raznih njegovih predstavnika. (*Dela*, tom 6, str. 9 - 451.) 100
- Pismo uredniku lista «The Times». (*Dela*, tom 11, str. 178 - 179.) 11 13 14 16 17 34 445
- Poruka Centralne uprave Savezu od marta 1850. (*Dela*, tom 10, str. 203 - 211.) 493
- Poruka Centralne uprave Savezu od juna 1850. (*Dela*, tom 10, str. 256 - 261.)
 - Die Zentralbehörde an den Bund. U: Enthüllungen über den Kommunisten-Prozeß zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, mit Dokumenten. Hottingen-Zürich 1858. 493
- Povlačenje ruske vojske. (*Dela*, tom 13, str. 236 - 239.)
 - The Russian retreat. U: New-York Daily Tribune od 10. jula 1854. 333
- Poslednja britanska vlada. (*Dela*, tom 14, str. 21 - 26.)
 - The late British government. U: New-York Daily Tribune od 23. februara 1855 (vidi i nap. 430). 384 385 390
- Raketna afera — švajcarska buna. (*Dela*, tom 12, str. 69 - 72.)
 - The rocket affair — The Swiss insurrection. U: New York Daily Tribune od 14. maja 1853 (vidi i nap. 246.) 212 215 224 241
- Razvoj rata. (*Dela*, tom 13, str. 459 - 464.)
 - Progress of the war. U: New-York Daily Tribune od 1. januara 1855. 379
- Recenzije iz časopisa «Neue Rheinischen Zeitung. Politisch-ökonomische Revue». Četvrta sveska, april 1850. II «Les conspirateurs», par A. Chenu, ex-capitaine des gardes du citoyen Caussidière — Les sociétés secrètes; la préfecture de police sous Caussidière; les corps-francs, Paris 1850. «La naissance de la République en février 1848», par Lucien de la Hodde. Paris 1850. (*Dela*, tom 10, str. 221 - 233.) 456
- Velikani emigracije. (*Dela*, tom 11, str. 191 - 276.) 55 57 58 60 62 65 68 70 71 74 135 158 165 168 179 192 207 480 484 491 505 - 507 516 522 590 592
- Zahtevi Komunističke partije u Nemačkoj. (*Dela*, tom 8, str. 314.) Letak (vidi i nap. 568). 526

B. Spisak citiranih i pomenutih radova i spisa drugih autora

I. Dela

Alexander, W[illiam], *The history of women, from the earliest antiquity to the present time*. 3rd ed. Vol. 1 - 2. 1782. 503

Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. Hrsg. von Johann Samuel Ersch und Johann Gottfried Gruber. Bd. 1 - 167. Leipzig 1818 - 1890. 331

Anklageschrift gegen 1) Peter Gerhard Roeser, 2) Johann Heinrich Georg Bürgers, 3) Peter Nothjung, 4) Wilhelm Joseph Reift, 5) Hermann Heinrich Becker,

- 6) Roland Daniels, 7) Karl Wunibald Otto, 8) Abraham Jacobi, 9) Johann Jacob Klein, 10) Ferdinand Freiligrath. (Köln 1852.) 77 78 80 81 143 488 493 494
- Archivio triennale delle cose d'Italia dall avvenimento di Pio IX all' abbandono di Venezia.* Serie I^a. Vol. 1 - 2. Capolago 1850 - 1851. Vol. 3. Chieri 1855. 319 326
- Arnim, Ludwig Achim von, und Clemens Brentano, *Des Knaben Wunderhorn.* 312
- Aretino, Pietro, *Dubbii amorosi, altri dubbii, e sonetti lussoriosi,* bez mesta izdanja 1757. 73 74
- Balzac, Honoré de, *Le cabinet des antiques.* 133
— *Le père Goriot.* 133
- Barthold, F[riedrich] W[ilhelm], *George von Frundsberg oder das deutsche Kriegshandwerk zur Zeit der Reformation.* Hamburg 1833. 99
- Bauer, B[runo], *De la dictature occidentale.* Charlottenbourg 1854 (vidi i nap. 403). 358 362
— *Deutschland und das Russenthum.* Charlottenbourg 1854. 404
— *Die jetzige Stellung Rußlands.* Charlottenbourg 1854. 404
— *La Russie et l'Angleterre.* Traduit de l'Allemand. Charlottenbourg 1854. 378 379 404
— *Die russische Kirche.* Charlottenbourg 1855. 404 406
— *Rußland und das Germanenthum.* Charlottenbourg 1853. 404
— *Rußland und das Germanenthum.* Zweite Abtheilung. Die deutsche und die orientalische Frage. Charlottenbourg 1853. 404
— *Der Untergang des Frankfurter Parlaments.* Berlin 1849. 24 25 41
- Bell, Alexander, *Reception and progress of Kossuth in the United States.* U: The Friend of the People, od 14. februara 1852. 18
- Bericht über die Kriegs-Operationen der Russischen Truppen gegen die Ungarischen Rebellen im Jahre 1849.* Th. 1 - 2, Berlin 1851. 309 310
- Bernier, François, *Voyages, contenant la description des états du Grand Mogol, de l'Indoustan, du Royaume de Cachemire, etc.* T. 1 - 2. Paris 1830. 224 - 226 231
- Bertin, A., *Paris, 12 mars.* U: Journal des Débates politiques et littéraires, od 13. marta 1852. 37
- Blesson, Louis, *Geschichte des Belagerungskrieges oder der offensiven Befestigungen.* Eine Skizze. Berlin 1835. 98
- Bode, A[dolf Friedrich], *Notizen, gesammelt auf einer Forsteise durch einen Theil des Europäischen Russlands.* U: Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches und der angrenzenden Länder Asiens. Hrsg. K. E. v. Baer und Gr. v. Helmersen. Neunzehntes Bändchen. St. Petersburg 1854. 378
- Bojardo, Matteo Maria, *L'orlando innamorato* (vidi i nap. 95). 77
— *Orlando innamorato di Matteo M. Bojardo rifatto da Francesco Berni.* Vol. 1 - 4. Milano 1806 (vidi i nap. 95). 77
— *Orlando innamorato.* Insieme con i tre Libri di Nicolò de gli Agvstini già riformati per M. Lodovico Domenichi, & hora con maggior diligentia ricorretti: Con le figure ad ogni Canto, e con gli suoi Argomenti in rima, e Allegorie, di nuouo ristampati. Venetia 1574 (vidi i nap. 95). 77
- [Bonaparte], Joseph, *Mémoires et correspondance politique et militaire du roi Joseph.* Publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse. T. 1 - 3. Paris 1853 - 54. 283
- Bright, John, [Govor u Donjem domu od 1. jula 1853.] U: The Times, od 2. jula 1853. 245
— [Govor na mitingu u Mančesteru 24. januara 1854.] U: The Times, od 25. januara 1854. 288

- [govor u Donjem domu od 29. maja 1854.] U: *The Times*, od 30 maja 1854. 389
- Butler. [Samuel], *Hudibras, a poem written in the time of the civil wars*. Londres 1757. T. 1 - 3. 226
- Calderón de la Barca, Pedro, *El Mágico prodigioso*. 318
- Campbell, George, *Modern India: a sketch of the system of civil government*. To which is prefixed some account of the natives and native institutions. London 1852. (vidi i nap. 273). 237 238
- Carey, H[enry] C[harles]; *Essay on the rate of wages: with an examination of the causes of the differences in the condition of the labouring population throughout the world*. Philadelphia, London 1835 (vidi i nap. 67). 55 236 463
- *The harmony of interests, agricultural, manufacturing and commercial*. Philadelphia 1851. (vidi i nap. 67). 55 236
- *The slave trade, domestic and foreign: why it exists, and how it may be extinguished*. London 1853. 236 237
- Carrion-Nisas, [Marie-Henri-François-Elisabeth], *Essai sur l'histoire générale de l'art militaire, de son origine, de ses progrès et de ses révolutions*. T. 1 - 2. Paris 1824. 98
- Die Centralbehörde an den Bund* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 483 - 486). U: *Dresdner Journal und Anzeiger*, od 22. juna 1851. i *Kölnische Zeitung*, od 24. juna 1851. (vidi i nap. 183). 164 174 493
- Cervantes, Saavedra, Miguel de, *Vida y hechos del ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha*. 106 319 351
- Chambray, [Georges], *Ueber die Veränderungen in der Kriegskunst seit 1700 bis 1815*. Berlin 1830. 98
- Chamisso, Adelbert von, *Peter Schlenihls wundersame Geschichte*. 326
- Chateaubriand, [François René] de, *Atala*. 318
- *Congrès de Vérone. Guerre d'Espagne. Négociations. Colonies espagnoles*. T. 1 - 2. Bruxelles 1838. 364 - 369
- *René*. 318
- Chenu, A[dolphe], *Les Conspireurs*. Les sociétés secrètes; La préfecture de police sous Caussidière; Les corps-francs. Paris 1850. 74 456
- Chesney, [Francis Rawdon]. *Precis of a report on the Russian campaign of 1828 and 1829, drawn up for the information of the Duke of Wellington*. U: *The Portfolio*, od 20. jula 1836. 271
- *The Russo-Turkish campaigns of 1828 and 1829, with a view of the present state of affairs in the East*. London 1854. 551
- Cluß, Adolf, *Das »beste Blatt der Union« und seine »besten Männer« und National-ökonomien*. U: *Die Reform*, od 14, 17, 21. i 24. septembra 1853 (vidi i nap. 310). 268
- *Karl Heinzen und der Kommunismus, oder der fahrende Ritter auf der wilden, verwegenden Jagd nach dem Schatten seines lahmen Kleppers*. U: *New-Yorker Demokrat*, krajem juna ili početkom jula 1852. 503
- [Isjava protiv Willicha.] U: *Belletristisches Journal* und *New-Yorker Criminal-Zeitung*, i *Neu-England-Zeitung*, oko 20. maja 1853 (vidi i nap. 262). 228
- (anonimno) *Our American correspondence*. *Washington*, Sept. 20th; *Washington* Sept. 30th 1852. U: *The People's Paper*, od 9. i 16. oktobra 1852; (vidi i nap. 599). 584

- (anonimno) *White mountains. Summit-House. 21. August 1853.* U: Die Reform, od 31. avgusta 1853. 537
- Cobden, Richard, [Govor na mitingu u Mančesteru 24. januara 1854.] U: The Times, od 25. januara 1854. 288
— *1793. and 1853, in three letters,* London 1853. 187
- Code pénal, ou code des délits et des peines.* Cologne 1810 (vidi i nap. 98). 80 156
- Cæurderoy, Ern[est]. und Oct[ave] Vauthier, *La barrière du combat ou dernier grand assaut qui vient de se livrer entre les citoyens Mazzini, Ledru-Rollin, Louis Blanc, Etienne Cabet, Pierre Leroux, Martin Nadaud, Malarmet, A. Bianchi (de Lille) et autres hercules du nord.* Bruxelles 1852. 81 82 488
- Cæurderoy, Ernest, *De la révolution dans l'homme et dans la société.* Bruxelles 1852. 81 82 488
- Caffinières, A[ntoine]-S[imeon]-G[abriel], *De la bourse et des spéculations sur les effets publics.* Paris 1824. 570
- Cooper, James Fenimore, *Der Spion.* 144 207
- Correspondence respecting the rights and privileges of the Latin and Greek churches in Turkey.* Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. London 1854 (vidi i nap. 356). 298 317 344 388
- Dante Alighieri, *La divina commedia.* 222
- Da Ponte, *Don Juan.* 570
- Decker, C[arl] von, *Der Kleine Krieg, im Geist der neueren Kriegführung. Oder Abhandlung über die Verwendung und den Gebrauch aller drei Waffen im kleinen Kriege.* Vierte, verm. Aufl. Berlin, Posen und Bromberg 1844. (vidi i nap. 452). 404
- Derby, Edward, [Govor u Gornjem domu od 27. februara 1852.] U: The Times, od 28. februara 1852. 32
- Diderot, Denis, *Jacques le fataliste et son maître.* T. 1 - 3. Paris 1797. 80
— *Le neveu de Rameau, dialogue.* Paris 1821. 80
- Dietz, Oswald, *An die deutschen Arbeiter-Vereine.* U: Schweizerische National-Zeitung, od 7. januara 1851. 467
- Diezel, Gustav, *Rußland, Deutschland und die östliche Frage.* Stuttgart 1853. 378
- Disraeli, Benjamin, [Govor u Donjem domu od 18. februara 1853.] U: The Times, od 19. februara 1853. 385
— [Govor u Donjem domu od 24. jula 1854.] U: The Times, od 25. jula 1854. 343
- Douglas, Howard, *A treatise on naval gunnery.* London 1820. 550
- Dronke, Ernst, *Naturgeschichte der Demokratie.* U: Die Reform, od 12. aprila 1854. 322
- Dulon, Rudolph, *Der Tag ist angebrochen! Zweite Auflage.* Bremen 1852. 466
- Dureau de la Malle, [Adolph-Jules-César-Auguste], *Économie politique des Romains,* T. 1 - 2. Paris 1840. 154
- [Eccarius, Johann Georg], *Our Paris correspondence.* U: The People's Paper, od 25. septembra 1852, 29. januara, 5. i 12. februara, 5. i 12. marta, 9. i 16. aprila, 7. maja 1853. (vidi i nap. 584). 546

- (anonimno) *A review of the literature on the coup d'état*. U: The People's Paper, od 2, 9, 16. i 23. oktobra, 6. i 13. novembra, 11. i 18. decembra 1852. (vidi i nap. 584). 546
- Die Edda*. 220
- [Engel, Johann Jacob], *Fürstenspiegel*. Berlin 1798. 525
- Ersch und Gruber vidi *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*.
- Ewerbeck, Hermann, *L'Allemagne et les Allemands*. Paris 1851. 27 33 49
- (anonimno) *Bakunin*. U: Neue Rheinische Zeitung, od 6. jula 1848. 251 253 254
- Flügel, J[ohann] G[ottfried], und Johann Sporschil, *Vollständiges Englisch-Deutsches und Deutsch-Englisches Wörterbuch*. Th. 1 - 2. Leipzig 1830. 199
- Forster, Charles, *The historical geography of Arabia; or, the patriarchal evidences of revealed religion*. Vol. 1 - 2. London 1844. 219
- *The one primeval language traced experimentally through ancient inscriptions in alphabetic characters of lost powers from the four continents*. Vol. 1 - 3. London 1852 - 1854. 397
- Franceson, C. F., *Grammatik der spanischen Sprache nach einem neuen System bearbeitet*. Dritte verm. u. verbesserte Aufl. Leipzig 1850. 256 257 261 268 595
- Freiligrath, Ferdinand, *An Joseph Weydemeyer*. I. London, den 16. Januar 1852. (vidi i nap. 83). 72 99 166 171 429 432 437 441 447 477 482 483 580
- *An Joseph Weydemeyer*. II. London, 23. Januar 1852. (vidi i nap. 83). 72 99 166 171 429 437 441 447 477 482 483
- *Trotz alledem*. 479
- Fröhlich, R. A., *Kurz gefaßte tabellarisch bearbeitete Anleitung zur schnellen Erlernung der vier slavischen Hauptsprachen*. Wien 1847. 132 134
- Gladstone, William Ewart, [Govor u Donjem domu od 6. marta 1845.] U: The Times, od 7. marta 1854. 388
- Goethe, Johann Wolfgang von: *Faust*. 318 510
- [Golovine, Ivan], *Europe.-A single man*. U: The Morning Advertiser, od 19. avgusta 1853. (vidi i nap. 285). 250 262
- (anonimno) *How to write history*. U: The Morning Advertiser, od 3. septembra 1853. 252 253 262
- *To the editor of the Morning Advertiser*. U: The Morning Advertiser, od 13. februara 1855. 393
- Golovine, Ivan [Herzen, A.] Worcell, Stanislas, *The Russian agent, Bakunin*. To the editor of the Morning Advertiser. U: The Morning Advertiser, od 24. avgusta 1853. (vidi i nap. 285). 250 262
- Golwin* vidi *Golovine*.
- Görgei, Arthur, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848. und 1849*. Bd. i - 2. Leipzig 1852. 63 74 328 528
- Graham, J[ames Robert] G[eorge], *Sir Charles Napier and Sir James Graham. The Napier and Graham controversy. Sir James Graham and Sir Charles Napier*. U: The Times, od 3, 4, 6. i 8. septembra 1855. (vidi i nap. 467). 414
- [Greeley, Horace.] *A German view of American «democracy»*. U: New-York Daily Tribune, od 13. jula 1852. 84
- Grimm, Jacob, *Geschichte der deutschen Sprache*. Bd. 1 - 2. Leipzig 1848. 425

- Grimm, Jacob, und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*. Bd. 1. Leipzig 1854. (vidi i nap. 478). 425
- Guerard, Johann von, *Encyclopädie der Kriegskunst zu Lande*. Bd. 1 - 2. Wien 1833. 98
- Gülich, Gustav von, *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaues der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unsrer Zeit*. Bd. 3. (A.u.d.T.) Die gesammten gewerblichen Zustände in den bedeutendsten Ländern der Erde während der letzten zwölf Jahre. Bd. 1. Jena 1842. 46
- Hammer, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*. Bd. 1 - 10. Pest 1827 - 1835. 299 301
- Handbibliothek für Offiziere, oder Populäre Kriegslehre für Eingeweihte und Laien*. Bearb. u. hrsg. von einer Gesellschaft preußischer Offiziere. 1. Bd. Berlin 1888. 98
- [Harnev, George Julian,] *Historic pages from the French revolution of february, 1848*. By Louis Blanc. London: Tribune Office, Wellington Street, Strand. U: The Democratic Review, Maj 1850. (vidi i nap. 510). 459 460
 — (anonimno) *Prologue*. U: The Friend of the People, od 7. februara 1852. 17 18
 — *To the readers of the »Stars», and the democrats of Great Britain and Ireland*. U: The Star, od 17. aprila 1852. (vidi i nap. 68). 56
 — (anonimno) [Napomena uz] *Manifesto of the German Communist Party*. U: The Red Republican, od 9. novembra 1850. 459 460
- Harring, Harro, *Historisches Fragment über die Entstehung der Arbeiter-Vereine und ihren Verfall in Communistische Speculationen*. London 1852. 480
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*. Heidelberg 1817. 331
- Heine, Heinrich, *Attà Troll*. 460
 — *Klagelied eines altdeutschen Jünglings*. U: Neue Gedichte, Romanzen. 484
 — *Kobes I*. 377 381
 — *Lyrishes Intermezzo*, 39. Gedicht. 340
 — *Neuer Frühling*, 6. Gedicht. 555
 — *Vermischte Schriften*. Bd. 1 - 3. Hamburg 1854. 381
 — *Zwei Ritter*. 576 598
- Heinzen, Karl, *Mord und Freiheit*. New York 1853. 240
- [Heller von Hellwald, Friedrich,] *Der Winter-Feldzug 1848 - 1849. in Ungarn*. Unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien 1851. 328
- Herbert, S[idney], [*Rede im Unterhaus am 25. Juli 1854.*] U: The Times, vom 26. Juli 1854. (vidi i nap. 389). 343
- Herzen, Alexander, *Discours d'Alexandre Herzen, exilé Russe, prononcé au meeting tenu le 27 février 1855 dans St. Martin's Hall, à Londres*. 394 397
 — *Du développement des idées révolutionnaires en Russie, par A. Iscander* [d. i. Alexander Herzen]. Paris 1851 (vidi i nap. 203). 185 187 192 196 217 262 524
 — *My exile*. Vol. 1 - 2. London 1855 (vidi i nap. 473). 419 420
 — *My exile in Siberia*. To the editor of the Morning Advertiser. U: The Morning Advertiser, vom 1. Dezember 1855 (vidi i nap. 473). 419

- [Govor na mitingu od 27. februara 1855 u Londonu.] U: *The People's Paper*, od 3. marta 1855 (vidi i nap. 449). 397
- Herzen, Alexander, [Govor na mitingu od 27. februara 1855]. U: *L'Homme*, od 7. marta 1855. 397
- *To the editor of the Globe*. U: *The Globe and Traveller*, od 25. oktobra 1855. 419
- [Heß, Moses.] *Rother Katechismus für das deutsche Volk*. New York und Boston bez godine izdanja. 158 161 162
- Hirsch, Wilhelm, *Die Opler der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift*. U: *Belletristisches Journal und New-Yorker criminal-Zeitung*, od 1, 8, 15. i 22. aprila 1853 (vidi i nap. 238 i 484). 207 210 217 223 522 523 529 533 593
- [Izjava od 12. januara 1852.] U: *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*, kraj aprila 1853 (vidi i nap. 238 i 484). 433
- Hoffstetter, Gustav von, *Tagebuch aus Italien 1849*. Zürich, Stuttgart 1851. 63
- Hoyer, Johann Gottfried, *Geschichte der Kriegskunst seit der ersten Anwendung des Schießpulvers zum Kriegsgebrauch bis an das Ende des achtzehnteh Jahrhunderts*. Bd. 1 - 2. Göttingen 1797 - 1800. 98
- Jacobi, Abraham, *Ueber den Untergang der Erde*. U: *Die Reform*, od 31. avgusta, 3, 7, 10. i 14. septembra 1853. 262 264
- Jones, Ernest, *An appeal for the judgement of the people*. U: *Notes to the People*, od 24. aprila 1852 (vidi i nap. 68). 56 58
- *Current notes (?)* U: *The People's Paper*, od 8. maja 1855. 476
- *Political felony. Infamous chicanery and fraud of the Administrative Reform Association*. U: *The People's Paper*, od 12. maja 1855. 404
- [Govor na mitingu od 27. februara 1855. u Londonu.] U: *The People's Paper*, od 3. marta 1855. 394
- Jones, William, *A grammar of the Persian language*. 9th ed. London 1828. 231
- *Works*, Vol. 2. London 1799. 231
- Jordan, Wilhelm, [Govor na zasedanju frankfurtske Nacionalne skupštine 24. jula 1848.] U: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituierenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Band 2. No. 47. Frankfurt a M. 1848. 129
- Jung, G[eorg], *Geschichte der Frauen*. Th. 1. Frankfurt am Main 1850. 503
- Kausler, F[riedrich] von, *Atlas der wichtigsten Schlachten, Treffen und Belagerungen der alten, mittlern und neuern Zeit in 200 Blättern*. Karlsruhe und Freiburg 1831. 98
- *Historisches Wörterbuch der Schlachten, Belagerungen und Treffen aller Völker*. Bd. 1 - 4. Ulm 1825 - 1833. 98
- *Versuch einer Kriegsgeschichte aller Völker*, Bd. 1 - 4. Ulm 1825 - 1830. 98
- [Kellner, Gottlieb Theodor.] *Die neue Welt*. U: *Die Reform*, od 31. avgusta 1853. 537
- Klapka, Georg, *Memoiren*. April bis October 1849. Leipzig 1850. 328
- Kossuth, Louis, [Secret circular to the Germans resident in the States.] U: *The People's Paper*, od 7. avgusta 1852; Secret circular by Kossuth. Consequent sudden departure of the latter (vidi i nap. 111). 88 92

- Küntzel, H., *Die taktischen Elemente der neuen Fortificationen*. Potsdam 1851. 63
- Leetre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur Nicolas*. U: Le Moniteur universel, od 14. februara 1854. (vidi i nap. 347). 291
- [Linton, William James], *The sense of the country, Spartacus* [d. i. William James Linton]. U: The Star of Freedom, od 8. maja 1852 (vidi i nap. 530). 477
- Löhr, Karl Ad., *Das Kriegswesen der Griechen und Römer*. Zweite umgearb. und stark verm. Aufl, Würzburg 1830. 98
- Lütgen, A., *Feldzug der Schleswig-Holsteinischen Armee und Marine im Jahre 1850*. Kiel 1852. 322
- Machiavelli, Nicolo, *Mandragola* (Commedia). U: Opere di Nicolò Machiavelli, cittadino e segretario fiorentino. T. 7. Milano 1811. 72
- M[arx], F[rançis], *The Russian agent Bakunin*. To the editor of the Morning Advertiser. U: The Morning Advertier, od 23. avgusta 1853. 250 251 255 262
- Marx, Jenny, [*Bericht über das Meeting zur Erinnerung an Robert Blum am 9. November 1852 in London.*] U: Philadelphia Demokrat. Rim novembra ili početkom decembra 1852 (vidi i nap. 188). 168
- Massey, G[erald], *The engineers, operative and co-operative*. U: The Friend of the People, od 7. februara 1852. 18
- Mayne, Reid, *To the editor of the Leader*. U: The Leader, od 19. februara 1853 (vidi i nap. 216). 191
— *To the editor of the Times*. U: The Leader, od 19. februara 1853 (vidi i nap. 216). 191
- Mazzini, J., *Italy, Austria, and the Pope*. A letter to Sir James Graham, Bart. London 1845 (vidi i nap. 70). 60
- McCulloch, J[ohn] R[amsay], *A dictionary, geographical, statistical, and historical of the various countries, places and principal natural objects in the world*. Vol. 1 - 2 London 1841. 409
- Meiners, C[hristoph], *Geschichte des weiblichen Geschlechts*. Th. 1 - 4. Hannover 1788 - 1800. 503
- Mieroslawski, Ludwig von, *Kritische Darstellung des Feldzuges vom Jahre 1831 und hieraus abgeleitete Regeln für Nationalkriege*. Bd. 1. Berlin 1847. 82
- Miller, Johann Martin, *Siegtwart*. Eine Klostergeschichte. 40
- Minutoli, Julius Freyherr von, *Spanien und seine fortschreitende Entwicklung, mit besonderer Berücksichtigung des Jahres 1851*. Berlin 1852. 408
- Mirchond, Mohammed, *Rauzat-us-safâ*. 231
- Moltke, [Helmuth Karl Bernhard] von, *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829*. Berlin 1845. 306
- Napier, Charles, [*Pismo vojvodi Wellingtonu.*] *The Baltic fleet*. U: The Times, od 3. juna 1854. 326
— *Sir Charles Napier on the bombardment of Sweaborg*. To the editor of the Times. U: The Times, od 24. avgusta 1855. 414

- Napier, Charles, *Sir Charles Napier and Sir James Graham. The Napier and Graham controversy. Sir James Graham and Sir Charles Napier.* U: The Times, 3, 4, 6, i 8. septembra 1855. (vidi i nap. 467). 414
- Napier, W[illiam] F[ran]cis P[atrick], *History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807 to the year 1814.* Vol. 1 - 4. London 1828 - 1840. 362 379
- Ottenberger, Joseph, *Das Kriegswesen der Römer größtentheils nach antiken Denkmalen; zunächst für Studierende.* Hrsg. von A. J. M[illerbach]r. Prag 1824. 98
- Palmerston, J., [Govor u Donjem domu od 20. avgusta 1853.] U: The Times, od 22. avgusta 1853. 387
- Parish, Henry Headley, *The diplomatic history of the monarchy of Greece, from the year 1830.* Showing the transfer to Russia of the mortgage held by British capitalists over its property and revenues. London 1838. 556
- Petermann, A[ugust], *Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesammtegebiete der Geographie.* Gotha 1855. 404 406
- Pieper, Wilhelm, *A critical history of French socialism.* U: The People's Paper, od 4, 11. i 18. decembra 1852 (vidi i nap. 573). 529
- Plümicke, J. C., *Handbuch für die Königlich Preußischen Artillerie-Offiziere.* Th. 1 - 2. Berlin 1820. 523
- Poesche, Th./Goepf, Ch., *The new Rome. The United States of the world.* New York 1852 (vidi i nap. 579). 537
- Pösche, Theodor, *Die «Klassenkämpfer».* U: Neu-England-Zeitung, od 3. septembra 1853. (vidi i nap. 297). 259 537
- Proudhon, P[ierre] - J[asepl], *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre 2^e éd.* Paris 1852. 81 104 114 503 509
— *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère* T. 1 - 2. Paris 1846. 509
- [Pulszky, Aurelius Ferenc.] *The state of Europe. A. P. C.* [d. i. Aurelius Ferenc Pulszky]. U: New-York Daily Tribune, od 22. septembra 1854 (vidi i nap. 399). 357
- Pulszky, F., und Th. Pulszky, *White, red, black. Sketches of society in the United States during the visit of their guest.* Vol. 1 - 3. London 1853. 520
- Pyat, Félix, *Caussidière et Boichot. Lettre au peuple français.* London 1852. 106
- Raffles, Thomas Stamford, *The History of Java. With a map and plates.* Vol. 1 - 2. London 1817. 239
- Ricardo, David, *On the principles of political economy, and taxation.* 3rd ed. London 1821. 460 463
- [Richards, Alfred Bate,] *Englishman.* U: The People's Paper, od 23. aprila 1853. 532
- Ripley, R[oswell] S[abine], *The war with Mexico.* Vol. 1 - 2. New York 1849 (vidi i nap. 414). 371 373 376 379
- Ruge, Arnold, *Michael Bakunin. To the editor of the Morning Advertiser.* U: The Morning Advertiser, od 31. avgusta 1853. 250 262

- Ruge, Arnold, *The public law of Europe*. U: New York Daily Tribune, od 14. jula 1852. 83
- Russell, John, [Govor u Donjem domu od 31. maja 1853.] U: The Times, od 1. juna 1853. 386
— [Govor u Donjem domu od 24. jula 1854.] U: The Times, od 25. jula 1854 (vidi i nap. 389). 343
- Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proklamationen, dann der Kundmachungen der Oberbefehlshaber der kaiserlichen Armee in Ungarn*. Amtliche Ausgabe. 1. und 2. Heft. Ofen 1849, 1850 (vidi i nap. 382). 328 528
- Sand, George, [Pismo uredniku lista *Neue Rheinische Zeitung*.] U: Neue Rheinische Zeitung, od 3. avgusta 1848. 250 251
- Say, Jean-Baptiste, *Cours complet d'économie politique pratique*. 7^e éd. Bruxelles 1844. (vidi i nap. 120). 101
- Schiller, Friedrich von, *Wallenstein. Die Piccolomini*. 71
- Schimmelpennig, A[lexander], *The war between Turkey and Russia. A military sketch*. Philadelphia - London 1854. 308 311 313
- Séjur, Jos[eph] - Alex[andre] de, *Les Femmes, leur condition et leur influence dans l'ordre social chez différents peuples anciens et modernes*. T. 1 - 3 Paris - Hambourg 1803. 503
- [Seiler, Sebastian,] *Kaspar Hauser der Thronerbe von Baden*, Paris 1840. 22
- Shakespeare, William, *Kralj Lir*. 100
— *Nenagradeni ljubavni trud*. 420
— *Kako vam drago*. 312
- Smitt, Friedrich von, *Geschichte des polnischen Aufstandes und Krieges in den Jahren 1830 und 1831*, Berlin 1848. Th. 1 - 3. Berlin 1839 - 1848. 82 271 528
- Solis, Antonio de, *Historia de la conquista de Méjico, poblacion y progresos de la America septentrional, conocida por el nombre de Nueva España*. Nueva ed. Paris 1844. 373 376
- Spinoza, Baruch, *Ethica*. 494
- Statuten des communistischen Bundes* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 487 - 489). U: Dresdner Journal und Anzeiger, od 22. juna 1851 (vidi i nap. 516). 464
- Stenzel, Gustav Adolf, *Versuch einer Geschichte der Kriegsverfassung Deutschlands vorzüglich im Mittelalter*, Berlin 1820. 99
- Stirner, Max, *Geschichte der Reaction*. Berlin 1852. 29 31
- Strafgesetzbuch für die Preussischen Staaten*. Vom 14. April 1851. U: Gesetz - Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten. Jg. 1851. Nr 10. Berlin 1851. 80
- Szemere, Bartholomäus, *Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth*. Politische Charakterskizzen aus dem Ungarischen Freiheitskriege. Hamburg 1853 (vidi i nap. 55). 42 60 77 79 80 139 163 207 209 465 472 475 515 522
- Szeredy, J., *Asiatic Chiefs*, London 1855. 412
- [Tavernier,] *De la conduite de la guerre d'Orient. Expédition de Crimée*. Mémoire adressé au gouvernement de S. M. l'Empereur Napoléon III par un officier général. Bruxelles, février 1855 (vidi i nap. 448). 397

- [Tavernier,] *Deuxième mémoire adressé au gouvernement de S. M. l'Empereur Napoléon III sur l'expédition de Crimée et la conduite de la guerre d'Orient par un officier général*. Genève, maj 1855 (vidi i nap. 466). 413
- Telling [Eduard von Müller-], *Vorgeschmack die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels*. Köln 1850. 223 229 475
- Thaly, Sigismund, *The Fortress of Komárom (Comorn), during the war of independence in Hungary in 1848 - 1849*. Translated by William Rushton, London 1852. 98
- Thierry, Augustin, *Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du tiers état*. 2^e éd. Paris 1853. 344 - 347
- Thomas, [Antoine - Léonard], *Essai sur le caractère, les mœurs et l'esprit des femmes dans les différens siècles*. Paris-Lausanne 1772. 503
- Tucker's Political Fly-Sheets*. Nr. 1 - 12, London 1853 - 1854 (vidi i nap. 390). 343 344 404 555
- Unger, Joseph, *Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung* Wien 1850. 503
- Urquhart, D[avid], *Indeed?* U: The Morning Advertiser, od 5. septembra 1853. 256 262
- *Progress of Russia in the West, North, and South*. 2nd ed. London 1853. 303
 - *The relative power of Russia and Great Britain. To the editor of the Morning Advertiser*. U: The Morning Advertiser, od 15. avgusta 1853. 248
 - *Time in diplomacy — The «European recognition»*. To the editor of the Morning Advertiser. U: The Morning Advertiser, od 12. avgusta 1853. 248
 - *Turkey and its resources: its municipal organization and free trade; the state and prospects of English commerce in the East, the new administration of Greece, its revenue and national possessions*. London 1833. 195 196 201
 - *War between England and France. To the editor of the Morning Advertiser*. U: The Morning Advertiser, od 16. avgusta 1853. 248
 - *What means «protection» of the Greek Church?* To the editor of the Morning Advertiser. U: The Morning Advertiser, od 11. avgusta 1853. 248
- Wermuth/Stieber, *Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts*. Th. 1 - 2. Berlin 1853 - 1854 (vidi i nap. 605). 590
- Weydemeyer, Joseph, [Artikel gegen Heinzen.] U: New-Yorker Demokrat, od 29. januara 1852. 34 456 459 472 503
- *Der «demokratische» Mouchard*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, krajem aprila 1853 (vidi i nap. 248). 216 - 218 593
 - [Erklärung gegen Willich.] U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, und Neu-England-Zeitung, oko 20. maja 1853 (vidi i nap. 262). 228
 - *Nationalökonomische Skizzen*. U: Die Reform, april - august 1853. 529 533 593
- Weydemeyer, J. [Cluß, A.] Jacobi, A., *An die Redaktion der New-Yorker Criminal-Zeitung*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, od 25. novembra 1853. 279 - 281 598
- Wilks, Washington, *Palmerston in three epochs: a comparison of facts with opinions*. London 1854. 303
- Willich, August, *Doctor Karl Marx und seine «Enthüllungen»*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, od 28. oktobra i 4. novembra 1853. 275 - 278 280 322 546 597

- Willisen, [Karl] W[ilhelm] v[on], *Der Italienische Feldzug des Jahres 1848*. Berlin 1849. 527
 — *Theorie des großen Krieges angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831*. Th. 1 - 2. Berlin 1840. 63
- Wiß, C., *Die elementaren Richtungen der Zeit*. U: Die Republik der Arbeiter, od 18. i 25. marta, 1, 8, 15, 22. i 29. aprila, 6, 13, 20. i 27. maja kao i 10. juna 1854 (vidi i nap. 372). 320

II. Periodika

- Allgemeine Zeitung*, od 25. februara 1852 (prilozi). Buchmacherei. 29 31
 — od 13. jula 1852. Der Communisten-Proceß (vidi i nap. 96). 78
 — od 11, 12. i 13. septembra 1852. Baden. Die deutsche revolutionäre Propaganda in London und die Revolutionsanleihe (vidi i nap. 135). 123 126
 — od 9. januara 1855. Ein Beitrag zur Charakteristik der Engländer. 381
 — od 9. januara 1855 (Prilozi). Die Assisenverhandlung gegen Barthélemy. 382
 — od 4. marta 1855. (Der Russe Herzen.) (vidi i nap. 449.) 397
- Baltimore Wecker*, od 27. septembra 1852. 504
- The Daily News*, od 17. februara 1852. 22
 — od 21. septembra 1852. 122
 — od 29. novembra 1852. 176
- The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper, od 22. januara 1853. The Bank of England and the rate of discount (vidi i nap. 206). 187
 — od 12. marta 1853. Turkey and its value (vidi i nap. 235). 203 204
 — od 8. oktobra 1853. Foreign correspondence. From our Paris correspondent (vidi i nap. 311). 270
 — od 26. novembra 1853. The Labour parliament. 278
- Frankfurter Oberpostamts-Zeitung*, od 22. decembra 1848. Frankfurt, 21. Dec., Berichtigung. 151
- Karlsruher Zeitung*, od 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 16, 17. i 22. septembra 1852. Die deutsche revolutionäre Propaganda in London und die Revolutionsanleihe (vidi i nap. 135). 123 126
- Kölnische Zeitung*, od 14. oktobra 1852. 584
 — od 24. oktobra 1852. 586
 — od 26. oktobra 1852. 141
 — od 4. novembra 1852. Assisen-Prozedur gegen D. Herm. Becker und Genossen. Anklage wegen hochverrätherischen Complottes. 141 166 169
 — od 25. novembra 1854. 377
 — od 30. avgusta 1855. 416
- The Leader*, od 19. februara 1853. Kossuth and the Milan revolt. 191
 — od 11. juna 1853. Arnold Ruge. 236
 — od 11. juna 1853. A Russian democratic printing office in London. 236
 — od 18. novembra 1854. The British democrats — Louis Napoleon (vidi i nap. 417). 376
- L.e Moniteur universel*, od 31. maja 1854. Paris, le 30 mai. 326

- The Morning Advertiser*, od 6. oktobra 1852. The German «Lone Star» (vidi i nap. 149). 137 502
- od 29. oktobra 1852. Germany. From our own correspondent. Cologne, oct. 27 (vidi i nap 178). 157
 - od 29. januara 1854. 384
 - od 7. oktobra 1854. 358
 - od 29. januara 1855. 419
 - od 13. februara 1855. February Revolution. 393
 - od 1. septembra 1855. 414
 - od 29. novembra 1855. 419
 - od 6. decembra 1855. 419
- The Morning Chronicle*, od 9. jula 1852. 76
- od 28. jula 1852. 494
 - od 13. februara 1855. 393
- The Morning Herald*, od 5. januara 1854. 283
- National-Zeitung*, od 24. decembra 1848. Deutschland Frankfurt, 21. Dezbr. 151
- Neue Preußische Zeitung*, od 20. decembra 1848. Berliner Zuschauer. 151
- od 7. oktobra 1852. Assisen-Procudur in der Anklage über Hochverrath gegen Dr. Becker und Genossen. 137
- Neue Rheinische Zeitung*, Organ der Demokratie, od 3. avgusta 1848. Französische Republik. Paris, 31. juli (vidi i nap., 287). 251
- od 13. oktobra 1848. Deutschland. Berlin. 251
 - od 24. decembra 1848. Dr. Stieber. 151
- New-York Daily Tribune*, od 7. aprila 1853. 210
- od 6. maja 1853 (vidi i nap. 258). 224
- The People's Paper*, od 2. decembra 1854. Welcome and protest committee for the reception of Barbès in London. Fraternisation of the French democracy in London (vidi i nap. 417). 376
- od 3. marta 1855. Immense demonstration in St. Martin's Hall (vidi i nap. 446). 394
- Die Republik der Arbeiter*, od 25. decembra 1852. Schlußbemerkingen zum Kölner Komunistenprozeß (vidi i nap. 205). 186
- The Times*, od 2. marta 1852. 460
- od 10. jula 1852. 76
 - od 29. jula 1852. Secret treaty of the three northern powers. 494
 - od 5. avgusta 1852. The approaching election in the United States. 84
 - od 22. septembra 1852. Cotton manufactures. 122
 - od 11. oktobra 1852. Prussia. From our own correspondent (vidi i nap. 151). 137
 - od 4. januara 1853. 385
 - od 11. februara 1853. 385
 - od 12. februara 1853. (vidi i nap. 221). 193
 - od 25. januara 1854. Austria. (From our own correspondent.) Vienna, Jan. 20 (vidi i nap. 342). 287
 - od 28. marta 1854. Money-Market and City Intelligence. 299
 - od 19. aprila 1854. The Russian fleet in the Black Sea (vidi i nap. 361). 304
 - od 19. aprila 1854. The Russian passage of the Danube (vidi i nap. 361). 304 30
 - od 3. maja 1854 (vidi i nap. 368). 317
 - od 1. juna 1854. 326

- od 3. juna 1854. *The Baltic fleet*. 326
- od 24. jula 1854 (vidi i nap. 389). 343
- od 24. januara 1855. 383
- od 3. marta 1855. 395
- od 1. septembra 1855. Paris. Thursday, Aug. 30, 6 p.m. 415
- od 14. decembra 1855 (vidi i nap. 481). 425

C. Pisak pomenutih časopisa i listova

Abendzeitung — vidi *New-York Abendzeitung*

Advertiser — vidi *The Morning Advertiser*

Allgemeine Zeitung [Opšte novine] — konzervativni dnevni list, osnovan 1798. izlazio od 1810. do 1882. u Augsburgu. 29 31 78 102 123 129 381 382 397 405 438 473

Arbeiterrepublik — vidi *Die Republik der Arbeiter*.

Augsburger Zeitung — vidi *Allgemeine Zeitung*.

Baltimore Wecker [Baltimorski glasnik] — dnevni list na nemačkom jeziku, organ Socijalističkog gimnastičkog saveza u SAD; izlazio je od 1851. do 1861; osnivač i urednik Karl Heinrich Schnaufer. 94 419 501 504 513 584

Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal — *Zeitung* [Beletristički list i njujorške kriminalističke novine] — nedeljni list, osnovali su ga sitnoburžoaski nemački emigranti 1852. u Njujorku; pod ovim imenom je izlazio od 18. marta 1853. do 10. marta 1854; objavljivao je članke uperene protiv Marxa i njegovih saboraca. 208 216 218 275 278 - 280

Bonner Zeitung [Bonske novine] — dnevni list; izlazio je od avgusta 1848. do aprila 1849. u redakciji Gottfrieda Kinkela a od januara 1849. pod imenom »Neue Bonner Zeitung«, organ sitnoburžoaske demokratije. 94

Breslaner Zeitung [Breslavske novine] — dnevni list, osnovan 1820. u Breslavi (Vroclavu); pedesetih godina 19. veka konzervativan. 442 558 568

Brüsseler-Zeitung — vidi *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*

Die Constitution, Tagblatt für constitutionelles Volksleben und Belehrung [Ustav. Dnevni list za ustavni život naroda i za pouku] — demokratski list, izlazio je od marta do oktobra 1848. u Beču u redakciji Leopolda Häfnera. 498

Le Constitutionel [Ustavni list] — dnevni list, izlazio je od 1815. do 1870. u Parizu; četrdesetih godina 19. veka organ umerenog krila orleanista; u periodu revolucije 1848/49. zastupao je stanovište kontrarevolucionarne buržoazije koja je bila grupisana oko Thiers-a; posle državnog udara od 2. decembra 1851. bonapartistički list. 39 569

Constitutionelle Zeitung [Ustavni list] — buržoasko-liberalni dnevni list; izlazio je od 1849. do 1852. u Berlinu sa jutarnjim i večernjim izdanjem. 135 179 506

Courier — vidi *Manchester Courier*

Criminal-Zeitung — vidi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*.

Daily New-York Times — vidi *The New-York Times*.

The Daily News — liberalni dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1846. do 1930. u Londonu; organ industrijske buržoazije. 11 13 14 16 17 22 37 91 122 150 176 191 196 281 292 297 300 302 306 - 310 315 333 431 438 548

- The Daily Telegraph* [Dnevni telegraf] — dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1855. do 1937. u Londonu; najpre liberalno orijentisan, a od osamdesetih godina 19. veka konzervativan; posle spajanja s listom «The Morning Post» 1937. nosi naziv «Daily Telegraph and Morning Post». 425
- Daily Tribune* — vidi *New-York Daily Tribune*.
- Débats* — vidi *Journal des Débats politiques et littéraires*.
- The Democratic Review of British and Foreign Politics, History and Literature* [Demokratska revija za britansku i spoljnu politiku, istoriju i književnost] — čistički mesečni časopis, izdavao ga je od juna 1849. do septembra 1850. u Londonu George Julian Harney. 459
- Demokrat* — vidi *New-Yorker Demokrat*.
- Deutsche-Brüsseler-Zeitung* [Nemačko briselske novine] — list koji su osnovali u Briselu nemački emigranti; izlazio je od januara 1847. do februara 1848. dva puta nedeljno; od septembra 1847. Marx i Engels su bili stalni saradnici lista; pod njihovim uticajem list je postao organ prve samostalne revolucionarne partije proletera, saveza komunista. 480
- Deutsche Londoner Zeitung* [Nemačke londonske novine] — nedeljni list, organ nemačkih emigranata u Londonu, izlazio je od aprila 1845. do februara 1851. uz finansijsku pomoć detronizovanog vojvode Karla von Braunschweiga u redakciji Ludwiga Bambergera; 1849/1850. štampao je uglavnom članke Karla Heinzena, Gustava Struvea i drugih sitnoburžoaskih demokrata. List je, međutim, objavio i «Manifest Komunističke partije» (mart do jula 1848), prvu glavu kasnije objavljenog Marxovog spisa «Klasne borbe u Francuskoj» pod naslovom «Junski poraz 1848» (aprila 1850), jedan deo «Pregleda, maj do oktobra 1850» od Karla Marxa i Friedricha Engelsa (februara 1851) i mnoge izjave koje su potpisali Marx i Engels. 260
- Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände, öffentliches und sociales Leben Deutschlands* [Nemačka brza pošta za evropske prilike, javni i društveni život Nemačke] — organ nemačke emigracije u SAD, izlazio je od 1843. do 1851. dva puta nedeljno u Njujorku; od 1848. do 1851. Karl Heinzen je bio urednik lista, 1851. redakciji je pristupio i Arnold Ruge. 480
- Deutsche Volkshalle* [Nemačka narodna galerija] — klerikalni dnevni list, izlazio je od 1849. do 1855. u Kelnu; bio je u opoziciji prema pruskoj vladi. 192
- Deutsch-Wehr-Zeitung. Militairische Wochenschrift, hrsg. von einer gesellschaft deutscher Offiziere und Militair — Beamten* [List nemačke narodne odbrane. Nedeljni vojni časopis, izdavač Društvo nemačkih oficira i vojnih službenika] — konzervativni list, pod ovim nazivom je izlazio od 1848. do 1850. dva puta nedeljno u Berlinu a od 1851. do 1854. pod imenom «Preußische Wehr-Zeitung. Militairische Zeitschrift» u Postdamu. 102
- Deutsche Zeitung* [Nemačke novine] — dnevni, kasnije nedeljni list, izlazio je od 1847. do 1907. u Nju Orleansu; četrdesetih do pedesetih godina organ sitnoburžoaske emigracije. 456
- The Economist. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor*: a political, literary, and general newspaper. [Economist. Nedeljno trgovačko vreme, bankarski list, i železnički monitor; političke, književne i opšte novine] — nedeljni list, osnovan 1843. u Londonu, organ krupne industrijske buržoazije za privredna pitanja i politiku. 187 203 204 270 278
- The Examiner* [Posmatrač] — buržoasko-liberalni nedeljni list, izlazio je od 1808. do 1881. u Londonu. 281 509

Examiner and Times — vidi *Manchester Daily Examiner and Times*.

Frankfurter Journal [Frankfurtski list] — dnevni list, osnovan u 17. veku, izlazio je do 1903. u Frankfurtu na Majni; sredinom prošlog veka zastupao je buržoasko-liberalno stanovište. 170 187

Frankfurter Oberpostamt — Zeitung [Frankfurtske novine glavne pošte] — izlazio je od 1619. do 1866. u Frankfurtu na Majni; za vreme revolucije 1848/49. organ privremene Centralne uprave zamenika države i državnog ministarstva. 151
The Friend of the People [Prijatelj naroda] — čartistički nedeljni list, izdavao ga je George Julian Harney 1850. u Londonu, izlazio je do jula 1851. a zatim ponovo od februara do aprila 1852. 17 18 26

La Gazette agricole [Poljoprivredni list] — izlazi od 1842. u Parizu. 101

Die Gegenwart. Eine encyclopädische Darstellung der neuesten Zeitgeschichte für alle Stände [Sadašnjost. Enciklopedijski prikaz najnovije istorije vremena za sve stалеže] — zbornici koje je izdavalo knjižarsko preduzeće F. A. Brockhaus u Lajpcigu od 1848. do 1856. 97 113 496

The Globe and Traveller [Svet i putnik] — dnevni list, izlazi od 1803. u Londonu; organ vigovaca i kad su oni bili na čelu vlade, vladin organ; od 1866. list konzervativaca. 311 312 419 431

Graduus [Stepen] — nemački list koji je pedesetih godina 19. veka izlazio u Filadelfiji; organ radničkog udruženja Filadelfije. 538 544

Guardian — vidi *Manchester Guardian*.

Hamburger Correspondent — vidi *Staats — und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyschen Correspondenten*.

Hamburger Nachrichten [Hamburške novosti] — dnevni list, osnovan 1792, za vreme revolucije 1848/49. zastupao je interese onog dela buržoazije koji se zalagao za ustav; u periodu reakcije prešao na stranu monarhije, osamdesetih godina 19. veka otvoreno je podržavao Bismarcka. 498

Herald — vidi *The Morning Herald*.

Herold des Westens [Glasnik Zapada] — nemački nedeljni list, 1853. izdavan u Luisvilu (SAD); urednik lista je bio Karl Heinzen. 275 545

L'Homme, journal de la démocratie universelle [Čovek, list opšte demokratije] — nedeljni list, izlazio je od 1853. do 1856. na ostrvu Džersi i u Londonu; organ francuskih sitnoburžoaskih emigranata. 397

Die Hornisse [Stršljen] — izlazio je od 1848. do 1850. u Koselu; izdavali su ga sitnoburžoaski demokrati Heinrich Heise i Gottlieb Kellner; 1848/49. Elarrd Biskamp je bio saradnik ovog lista. 47 478 593

L'Indépendance belge [Belgijska nezavisnost] — dnevni list, osnovan 1831. u Briselu; organ liberala. 162

Janus [Janus] — nemački list; izdavao ga je 1851/1852. Karl Heinzen u Njujorku; organ nemačkih sitnoburžoaskih emigranata u SAD. 56 492 518 536 583

Journal des Débats politiques et littéraires [List za političke i literarne debate] — dnevni, 1789. osnovan u Parizu; za vreme Julske monarhije vladin organ, organ orleanističke buržoazije; tokom revolucije od 1848. zastupao je shvatanja kontrarevolucionarne buržoazije; posle državnog udara od 2. decembra 1851. organ umerene orleanističke opozicije. 37 226 258 271 349

- Journal de St.-Petersbourg* [List Sen Peterburga] — pod ovim imenom je izlazio od 1825. do 1914. tri puta nedeljno na francuskom jeziku u Petrogradu, zvanični organ ruskog ministarstva spoljnih poslova. 318
- Karlsruher Zeitung* [Karlsruheske novine] — dnevni list, osnovan 1757; za vreme kampanje za državni ustav 1849. izlazio je kao organ privremene vlade Badena. 123
- Kölnische Zeitung* [Kelske novine] — dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1802. do 1945; za vreme revolucije 1848/49. i u periodu reakcije koji je iza nje nastupio zastupao je izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. 41 51 52 141 166 169 - 171 205 377 416 431 442 446 473 493 502 538 584 586 587
- Königlich Preussischer Staats Anzeiger* [Kraljevsko-pruske državne oglasne novine] — dnevni list; pod ovim imenom je izlazio od 1851. do 1871. u Berlinu; zvanični organ pruske vlade. 425
- Der Kosmos* [Kosmos] — nedeljni list; 1851. izdavao ga je u Londonu Ernest Haug kao organ nemačke sitnoburžoaske emigracije; saradnici su bili Gottfried Kinkel, Arnold Ruge, Johannes Kogge, Heinrich Bernhard Oppenheim i Karl Tausenau. Izašlo je ukupno šest brojeva. 480
- The Leader* [Voda] — nedeljni list liberalnog pravca; osnovan 1850. u Londonu. 15 191 236 376
- Lithographierte Korrespondenz* [Litografisano dopisništvo] — informativni bilten, 1852. izdavao ga je Joseph Weydemeyer u SAD; vidi nap. 130. 117 137
- Lithographische Correspondenz* [Litografisano dopisništvo] — početkom pedesetih godina izdavao ga je Gottfried Kinkel. 442 446 578
- Manchester Courier* [Mančesterski kurir] — konzervativni dnevni list, izlazio je od 1825. do 1916. 159
- Manchester Daily Examiner & Times* [Mančesterski dnevni ispitivači vremena] — liberalni list, nastao je 1848. spajanjem listova «Manchester Times» i «Manchester Examiner»; četrdesetih i pedesetih godina 19. veka podržavao je pristalice slobodne trgovine (fritrejdere); pod raznim imenima je izlazio do 1894. 159 423
- The Manchester Guardian* [Mančesterski čuvar] — dnevni list osnovan 1821, organ pristalica slobodne trgovine (fritrejdéra); kasnije organ Liberalne partije. 159 233 263 423
- Militärische Zeitschrift* — vidi *Österreichische Militärische Zeitschrift*.
- Militär-Wochenblatt* [Nedeljni vojni list] izlazio je od 1816. do 1943. u Berlinu. 102
- Le Moniteur universel* [Opšti monitor] — dnevni list, izlazio je od 1789. do 1901. u Parizu; od 1799. do 1814. i od 1816. do 1868. zvanični organ vlade. 281 326 438
- The Morning Advertiser* [Jutarnji informator] — dnevni list, izlazio je od 1794. do 1934. u Londonu; pedesetih godina 19. veka organ radikalne buržoazije. 39 68 137 150 157 248 250 - 252 255 - 257 262 293 310 330 341 344 358 371 384 393 414 417 419 502 509 542
- The Morning Chronicle* [Jutarnja hronika] — dnevni list, izlazio je od 1770. do 1862. u Londonu; organ vigovaca, početkom pedesetih godina 19. veka organ pilovaca, kasnije konzervativaca. 76 102 188 341 354 393 494
- Morning Courier and New-York Enquirer* [Jutarnji kurir i njujorski ispitivač] — izlazio je od 1829. do 1861. u Njujorku, najpre dva puta nedeljno, od 1832. jedanput nedeljno; izdavač i vlasnik James Webb; organ Vigovske partije. 274

- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik] — konzervativni dnevni list, izlazio je od 1780. do 1869. u Londonu. 78 187 283 310 414 425
- The Morning Post* [Jutarnja pošta] — dnevni list, izlazio je od 1772. do 1937. u Londonu; sredinom 19. veka organ desnog krila vigovaca, čiji su predstavnici bili grupisani oko Palmerstona. 187 199 201 204 425
- La Nation, organe quotidien démocrate socialiste* [Nacija, dnevni organ socijaldemokratije] — izlazio je od 1848. do 1856. u Briselu; organ sitnoburžoasko demokratije. 39 40 205 466
- Le National* [Nacionalni list] — dnevni list, izlazio od 1830. do 1851. u Parizu; četrdesetih godina 19. veka organ nemačkih buržoaskih republikanaca. 318
- National-Zeitung* [Nacionalni list] — dnevni list, izlazio je od 1848. do 1915. u Berlinu; pedesetih godina 19. veka zastupao je liberalna shvatanja. 151 170 442
- National-Zeitung* — vidi *Schweizerische National-Zeitung*.
- Naval and Military Gazette* [Mornarički i vojni list] — nedeljni časopis za vojna pitanja i kolonijalnu politiku; izlazio je od 1833. do 1866. u Londonu. 299
- New-England-Zeitung* [List Nove Engleske] — nemački demokratski list, 1852. u Bostonu (SAD) su ga izdavali nemački emigranti, jedan od njegovih saradnika je bio Joseph Weydemeyer. 208 218 259 268 519 532 535 - 538 542 545
- Neue Oder-Zeitung* [Nove odarske novine] — vidi nap. 461. 251 375 384 406 558 564 567 568
- Neue Preußische Zeitung* [Nove pruske novine] — dnevni list, izlazio je od juna 1848. u Berlinu kao organ kontrarevolucionarne dvorske kamarile i pruskog junkerstva; poznat i pod imenom «Kreuz-Zeitung». 137 143 151 376
- Neue Rheinische Zeitung, Organ der Demokratie* [Nove rajnske novine. Organ demokratije] — dnevni list, koji je u redakciji Karla Marxa izdavan od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. u Kelnu. Članovi redakcije su bili i Friedrich Engels, Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dranke, Ferdinand Freiligrath i Heinrich Bürgers. Kao borbeni organ proletarskog krila demokratije list «Neue Rheinische Zeitung» je postao učitelj narodnih masa u borbi protiv kontrarevolucije. Uvodne članke o najznačajnijim pitanjima nemačke i evropske revolucije po pravilu su pisali Marx i Engels. 28 41 58 63 74 82 119 141 149 151 157 166 250 251 253 254 297 299 322 411 447 468 483 518 537 567 575 576 587
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* — časopis koji su decembra 1849. osnovali Marx i Engels i koji je izdavan do novembra 1850. On je bio teorijski i politički organ Saveza komunista, nastavak lista «Neue Rheinische Zeitung», koji su Marx i Engels izdavali u Kelnu za vreme revolucije 1848/49. Od marta do novembra 1850. izašlo je ukupno šest brojeva časopisa, od toga poslednji kao dvobroj 5/6. Časopis je uređivan u Londonu, a u Hamburgu štampan. Na naslovnoj strani je pored toga bio naveden i Njujork, jer su Marx i Engels računali s njegovim rasturanjem među nemačkim emigrantima u Americi. 429 459
- Neue Zeit* [Novo vreme] — nedeljni list, izlazio je od 1855. do 1858. u Njujorku; organ nemačkih sitnoburžoaskih emigranata u SAD. 416
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina] — dnevni list, izlazio je od 1841. do 1924. osnovao ga je poznati američki novinar i političar Horace Greely; do polovine pedesetih godina 19. veka organ levog krila američkih vigovaca, zatim organ Republikanske partije; četrdesetih i pedesetih godina zastupao je napredna shvatanja i istupao protiv robovlasništva, od avgusta 1851. do marta

1860. Marx i Engels su bili saradnici ovog lista (vidi nap. 3). 5 8 19 22 24 26 27 31 34 36 38 42 47 56 84 85 100 121 172 173 176 185 198 202 210 222 224 235 - 237 240 245 250 251 257 259 260 269 273 274 277 281 282 283 292 299 303 304 307 308 311 318 322 343 344 351 357 358 373 380 381 384 404 - 406 411 413 422 429 430 438 476 477 484 502 510 516 519 520 537 547

New-York Enquirer — vidi *Morning Courier and New-York Enquirer*.

The New York Herald [Njujorški glasnik] — dnevni list, izlazio je od 1835. do 1924; organ Republikanske partije. 101 303

The New-York Times [Njujorško vreme] — dnevni list, osnovan 1851; organ Republikanske partije. 248 414 416

New York Tribune — vidi *New York Daily Tribune*.

New-Yorker Abendzeitung [Njujorške večernje novine] — pedesetih godina 19. veka izdavali su ga nemački sitnoburžoaski emigranti. 509

New-Yorker Criminal-Zeitung — vidi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*.

New-Yorker Demokrat [Njujorški demokrat] — demokratski dnevni, kasnije nedeljni list; od 1848. izdavali su ga nemački sitnoburžoaski emigranti. 208 456 519

New Yorker Deutsche Zeitung, herausgegeben von Freunden des Fortschritts [Njujorške nemačke novine koje izdaju Prijatelji progres] — dnevni list, osnovao ga je 1851. Karl Heinzen; organ nemačke sitnoburžoasko-demokratske emigracije. 502

New-Yorker Staatszeitung [Njujorške državne novine] — demokratski dnevni list, izlazi od 1834; kasnije jedan od organa Demokratske partije SAD. 26 124

Nordische Biene — vidi *Съверная пчела*

The Northern Star [Severna zvezda] — nedeljni list, izlazio je od 1837. do 1852, najpre u Lidsu, a od novembra 1844. u Londonu; osnivač i urednik je bio Feargus Edward O'Connor. četrdesetih godina ga je uređivao i George Julian Hailey; centralni organ čartista; od septembra 1845. do marta 1848. Engels je bio dopisnik ovog lista, koji je objavio mnoge njegove članke. 51 101 436

Notes to the People [Beleške za narod] — vidi nap. 10. 429 436 451 464 467

The Observer — nedeljni list konzervativnog pravca, izlazi od 1791. u Londonu. 354

Österreichische Militärische Zeitschrift [Austrijski vojni časopis] — pod ovim imenom je izlazio od 1808. do 1870. jedanput do dvaput mesečno u Beču. 102

La Patrie [Otađbina] — dnevni list, osnovan 1841. u Parizu, nakon državnog udara od 2. decembra 1851. organ bonapartista. 39 42 438

The People's Paper [Narodne novine] — nedeljni list; izdavao ga je od 1852. do 1858. Ernest Jones u Londonu; organ revolucionarnih čartista; vidi i nap. 64. 51 58 87 88 101 109 110 124 149 187 217 256 259 277 376 392 394 397 467 476 491 532 584

Der Pionier [Pionir] — nedeljni list, od 1854. do 1858. izlazio je u Njujorku a od 1859. do 1879. u Bostonu; organ nemačke sitnoburžoasko-demokratske emigracije; glavni urednik je bio Karl Heinzen. 304 330 411

Полярная звезда [Polarna zvezda] — godišnjak revolucionarno-demokratskog pravca; vidi nap. 455. 405

The Portfolio [Portfelj] — vidi nap. 312. 271

- La Presse* [Štampa] — dnevni list, izlazi od 1836. u Parizu; 1848 - 49. organ buržoaskih republikanaca; posle državnog udara od 2. decembra 1851. antibonapartiistički nastrojen. 318 397
- Putnam's Monthly Magazine* [Putnamov mesečni magazin] — republikanski mesečnik, izlazio je od 1853. do 1857. u Njujorku; objavio je Engelsovu seriju članaka *Evropske vojske*. 406 414 416
- The Red Republican*. [Crveni republikanac] — nedeljni list čartista, izlazio je od juna do novembra 1850. pod uredništvom George Julian Harneya. 459
- Die Reform* [Reforma] — Njujork — vidi nap. 254. 218 260 262 275 280 281 297 311 313 315 317 325 330 529 533 - 535 544 - 546 593 598
- La Réforme* [Reforma] — dnevni list, izlazio je od 1843. do 1850. u Parizu; organ sitnoburžoaskih demokrata i republikanaca kao i sitnoburžoaskih socijalista; od oktobra 1847. do januara 1848. list je objavio mnoge Engelseve članke. 19
- Die Republik der Arbeiter* [Radnička republika] — nedeljni list, izdavao ga je od 1850. do 1855. Wilhelm Weitling u Njujorku. 187 320 467
- Revista militar* [Vojna revija] — portugalski vojni časopis, izlazio je od 1849. do 1916. u Lisabonu. 408
- Die Revolution* [Revolucija] — komunistički nedeljni list; izdavao ga je od 1852. Joseph Weydemeyer u Njujorku; vidi nap. 2. 8 14 16 34 43 61 96 99 429 433 434 438 446 448 449 451 456 459 464 466 472 473 482 578
- Reynolds's Newspaper* [Reynoldsove novine] — nedeljni list, osnovao ga je 1850. u Londonu George William MacArthur Reynolds; zastupao je radikalna shvaćanja, početkom pedesetih godina potpomogao je čartiste. 376
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* [Rajnske novine za politiku, trgovinu i zanatstvo] — dnevni list, izlazio je od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. u Kelnu; od aprila 1842. Marx je bio saradnik ovog lista a od oktobra iste godine njegov glavni urednik. Pruska vlada je 18. januara 1843. izdala naredbu da se list «Rheinische Zeitung» zabrani od 1. aprila 1843. a da se do tog vremena podvrgne strogoj cenzuri. 558
- Schnellpost* — vidi *Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände öffentliches und social Leben Deutschlands*.
- Schweizerische National-Zeitung* [Švajcarske narodne novine] — dnevni list, izlazio je od 1842. do 1858. u Bazelu. 104
- Съверная пчела [Scvernä pčela] — list za književnost i politiku, izlazio je od 1825. do 1864. u Petrogradu; zvanični organ carske vlade. 304
- The Spectator* [Posmatrač] — liberalni nedeljni list, osnovan 1828. u Londonu. 17 509
- The Spirit of Freedom* [Duh slobode] — list koji je od 1849. izdavao Gerald Massey i koji je bio blizak čartistima. 18
- Staats Anzeiger* — vidi *Königlich Preußischer Zeitung*.
- Staatszeitung* — vidi *New-Yorker Staatszeitung*.
- Staats — und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten* [Državne i učene novine hamburških nepristrasnih dopisnika] — monarhistički dnevni list. 299
- Star* — vidi *The Northern Star*.

- The Star of Freedom* [Zvezda slobode] — čartistički nedeljni list, izlazio je od maja do novembra 1852. u Londonu u redakciji George Julian Harneya. 102 477 513
- The Sun* [Sunce] — liberalni dnevni list, izlazio je od 1798. do 1876. u Londonu. 14 431
- The Sunday Times* [Nedeljno vreme] — nedeljni list, osnovan 1822. u Londonu. 404
- Telegraph* — vidi *The Daily Telegraph*.
- The Times* [Vremena] — dnevni list, osnovan 1. januara 1785. u Londonu pod imenom »Daily Universal Register«, od 1. januara 1788. izlazi pod imenom »The Times«; najveći engleski list konzervativnog pravca. 11 13 14 16 17 34 76 84 122 137 150 176 188 193 196 222 262 282 286 287 294 299 304 307 309 310 313 326 329 343 383 385 387 393 395 414 415 425 443 460 476 494 532 534 555
- Tribune* — vidi *New-York Daily Tribune*.
- Die Turn — Zeitung. Organ des socialistischen Turnerbundes* — [Gimnastičke novine. Organ socijalističkog gimnastičkog saveza] — mesečni časopis (kasnije dvome- sečni); izdavali su ga od 1951. do 1861. u Njujorku nemački demokratski emigranti. 59 61 472 473 477 482 587
- Union* — vidi *Washington Union*.
- Das Volk* [Narod] — pedesetih godina 19. veka list koji je izdavao sitnoburžoaski demokrata Karl Heinzen u SAD. 534
- Volkshalle* — vidi *Deutsch Volkshalle*.
- Der Wanderer* [Pešak] — dnevni list, izdavan je od 1809. do 1866. u Beču. 287
- Washington Union* [Vašingtonski savez] — organ Demokratske partije, izlazio je od 1845. do 1859; od 1853. do 1854. Wilhelm Pieper je bio saradnik ovog lista. 271 298 354 362 546
- Wecker* — vidi *Baltimore Wecker*.
- The Weekly Press* [Nedeljna pošta]. 14
- Wehr* — *Zeitung* — vidi *Deutsche Wehr Zeitung* . . .
- Westdeutsche Zeitung* [Zapadnonemačke novine] — sitnoburžoasko-demokratski list, od 25. maja 1849. do 21. jula 1850. izdavao ga je Hermann Becker u Kclnu. 447 578
- Westminster Review* [Vestminsterska revija] — buržoaski časopis, izlazio je od 1824. do 1914. četiri puta godišnje u Londonu. 281/282
- De Zuid Afrikaan* ili *The Zuid Afrikaan* [Južnoafrikanac] — izlazio je od 1830. do 1930. u Keptaunu; 1854. Marx je bio saradnik ovog lista. 282 290 292

Registar imena

- Abdulmedžid* (*Abdul Medžid*; 1823 - 1861) — turski sultan od 1839. do 1861. godine. 188 198
- Aberdeen, George Hamilton Gordon, Earl of* (Džordž Hamilton Gordon, grof od Aberdina, 1784 - 1860) — britanski državnik, torijevac, od 1850. vođa pilotavaca; ministar vanjskih poslova (1828 - 1830. i 1841 - 1846) i predsjednik koalicijske vlade (1852 - 1855). 194 204 316 317 323 386 387 549 553
- Agesilaj* (*Agesilajus*) (oko 442. do otprilike 358. p. n. e.) — kralj Sparte (oko 399. do otprilike 358. p. n. e.). 465
- Agis II* (umro oko 399. p. n. e.) — kralj Sparte (oko 426. do otprilike 399. p. n. e.). 465
- Agostini, Cesar* (Čezar Agostini; 1803 - 1855) — talijanski revolucionar, pristaša Mazzinija; učesnik revolucije 1848 - 1849 u Italiji, poslije ugušenja revolucije prebjegao u Englesku; kasnije se odvojio od Mazzinija. 191
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (Albert, princ Saske-Koburga-Gote; 1819 - 1861) — princ-suprug engleske kraljice Viktorije. 299 425
- Alberts* — pedesetih godina 19. stoljeća sekretar pruskog poslanstva u Londonu. 169
- Aleksandar I* (1777 - 1825) — ruski car od 1801. do 1825. godine. 364 366 - 369
- Aleksandar Veliki* (356 - 323. p. n. e.) — vojskovođa i državnik antike; od 336. kralj Makedonije. 231 527
- Alexander, William* (Viljem Aleksander) — engleski liječnik iz 18. stoljeća, autor knjige *The history of women, from the earliest antiquity to the present time*. 503
- Altenstein, Karl, Freiherr vom Stein zum* (Karl, baron von Štajn cum Altnštajn; 1770 - 1840) — pruski ministar financija (1808 - 1810), ministar za pitanja vjere, prosvjete i zdravstva (1817 - 1838). 331
- Andersen, Hans Christian* (Hans Kristijan Andersen; 1805 - 1875) — danski pisac i pjesnik. 441
- Anneke, Friedrich* (Fridrih Aneke; oko 1818. do otprilike 1872) — pruski artiljerijski oficir, 1846. godine zbog revolucionarne djelatnosti izbačen iz armije; član kelnske ćelije Saveza komunista; 1849. borio se u badensko-falačkoj revolucionarnoj armiji; za vrijeme građanskog rata u Americi pukovnik u vojsci država Sjevera. 55 87 240 281 489 490
- Anneke, Mathilde Franziska* (Matilda Franciska Aneke; 1817 - 1884) — supruka prethodnog, spisateljica; 1848. i 1849. godine surađivala u demokratskoj štampi. 223
- Anschütz* (Anšic) — muzičar, četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u demokratskom pokretu u Njemačkoj; pedesetih godina emigrant u Engleskoj, prijatelj Ernsta Dronkea. 54 57
- Anstey, Thomas Chisholm* (Tomas Čizm Ensti; 1816 - 1873) — engleski pravnik i političar, građanski radikal; član

- parlamenta (1847 - 1852), Attorney General (državni tužilac) za Hong-kong (1854 - 1859). 311
- Arconati Visconti, Constanca, Marquise* (Konstanca, markiza Arkonati Visconti; oko 1801. do otprilike 1870) — sudjelovala u nacionalno-oslobodilačkom pokretu u Italiji. 129
- Aretino, Pietro* (Pietro Aretino; 1492 - 1556) — talijanski renesansni pisac, autor drama, satiričnih pamfleta protiv papskog dvora i evropskih monarha. 73
- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto; 1474 - 1533) — istaknuti pjesnik talijanske renesanse; glavno mu je djelo *L'Orlando furioso*. 544
- Arnold, Franz* (Franc Arnold) — demokrat, emigrant u SAD; početkom pedesetih godina blizak Adolfu Clušu, učestvovao u širenju naučnog komunizma u SAD. 240
- Auerbach, Berthold* (Berthold Auerbah; 1812 - 1882) — liberalni pisac; idealizirao život sitnih seljaka u Njemačkoj. 424
- Auerswald, Rudolf von* (Rudolf fon Auerswald; 1795 - 1866) — pruski državnik, predstavnik poburžoaziranog liberalnog plemstva; predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (od juna do septembra 1848). 151
- Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d'* (Anri-Ežen-Filip-Luj Orleanski, vojvoda d'Omala, 1822 - 1897) — sin Louis-Philippe-a, četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira (1847 - 1848); poslije februarske revolucije 1848. emigrirao u Englesku. 129 438
- Aurangzeb* (1618 - 1707) — vladar (1658 - 1707) iz dinastije velikih mogula Indije. 224
- August, Gaj Julije Cezar Oktavijan* (63. p. n. e. do 14. godine) — rimski car (27. p. n. e. do 14. n. e.) 397
- Babeuf, François-Noël (Gracchus)* (Fransoa Noel Babef, Grahus; 1760 - 1797) — francuski revolucionar, utopijski komunist, organizator «Zavjere jednakin». 124
- Bach, Alexander, Frieherr von* (Aleksander barun fon Bah; 1813 - 1893) — reakcionarni austrijski državnik, advokat, 1848. ministar pravde, ministar unutrašnjih poslova (1849 - 1859). 476
- Bacon, Francis, Viscount of Saint Albans and Baron of Verulam (Baco von Verulam)* (Frensis Bekon, vikont od Sent Olbensa i barun od Verulema, Bako Verulamski, 1561 - 1626) — engleski državnik i političar, filozof, prirodoslovac i historičar. «Stvarni otac engleskog materijalizma i čitave moderne eksperimentalne nauke je Baco.» (Marx) 565
- Badinguet* — vidi *Napoleon III.*
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876) — jedan od ruskih ideologa i propagatora anarhizma; učesnik revolucije 1848 - 1849. u Njemačkoj; ideološki utjecao na pokret narodnjaka; u Međunarodnom udruženju radnika nastupao kao zakleti neprijatelj marksizma, na Haškom kongresu 1872. zbog separatističke djelatnosti isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 37 250 - 256 262 524
- Balzac, Honoré de* (Onore d Balzak; 1799 - 1850) — najznačajniji francuski romanopisac, realist. 133
- Bamberger, Ludvig (Louis)* (Ludvig Bamberger, Luj; 1823 - 1899) — publicist, demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku i potom emigrirao u Švicarsku, Englesku i Francusku; šezdesetih godina 19. stoljeća vratio se u Njemačku. 197 198 213 518
- Bamberger, Simon* (Simon Bamberger) — bankar u Londonu, otac prethodnog. 185 198 202 209 210 215 240 595
- Bandiera* — braća *Attilio* (Atilio, 1810 - 1844) i *Emilio* (Emilio Bandijera, 1819 - 1844) — talijanski patrioti; bo-

- riili su se u nacionalno-oslobodilačkom pokretu, pogubljeni jer su 1844. pokušali u Kalabriji organizirati ustanak. 31
- Bangya, János (Johan)** (Janoš Banda, Johan; 1817 - 1868) — mađarski novinar i oficir, sudjelovao 1848 - 1849. u revoluciji u Mađarskoj; poslije njegov obaranja emisar Kossutha u inostranstvu, istovremeno agent policije; kasnije pod imenom Mehmed Bey stupio u tursku vojnu službu; agent Turske na Kavkazu. 18 19 27 55 60 61 71 73 76 77 78 129 135 140 158 159 163 165 166 168 175 178 179 186 192 205 207 - 209 211 217 268 273 304 309 318 348 465 472 484 500 502 505 - 507 515 - 517 522 523 529 530 534 581
- Barbès, Armand** (Arman Barbes; 1809 - 1870) — francuski revolucionar, mlogradanski demokrat; za vrijeme Julske monarhije jedan od vođa tajnog Društva godišnjih doba; 1848. poslanik ustavotvorne Narodne skupštine; zbog sudjelovanja u narodnom pokretu od 15. maja 1848. osuđen na doživotni zatvor, 1854. amnestiran; emigrirao u Ameriku i uskoro zatim prestao se baviti političkom djelatnošću. 19 376 390
- Barnum, Phineas Taylor** (Finies Tejlol Banem; 1810 - 1891) — američki špekulant, «kralj obmana», izlagač kuzioziteta. 5 62 397
- Barthélemy, Emmanuel** (Emanuel Barleleml; oko 1820 - 1855) — francuski radnik, blankist, član revolucionarnih tajnih društava za vrijeme Julske monarhije i učesnik junskog ustanka 1848. u Parizu, zatim emigrant u Engleskoj; jedan od vođa francuskog blankističkog udruženja emigranata u Londonu, pristupio frakciji Willich-Schapper; 1855. pogubljen zbog jednog krivičnog djela. 74 128 129 150 204 379 382 384 520
- Batthyány, Kasimir, Graf von** (Kazimir, grof Batanji; 1807 - 1854) — mađarski državnik, predstavnik liberalnih krugova mađarske aristokracije; učesnik revolucije 1848 - 1849. u Mađarskoj, 1849. ministar vanjskih poslova mađarske revolucionarne vlade; poslije obaranja revolucije prebjegao u Tursku i zatim u Francusku. 18 27
- Batthyány, Lajos (Ludwig) Graf von** (Lajoš, (Ludvig) grof Batanji, 1809 - 1849) — mađarski državnik, predstavnik liberalnih krugova mađarske aristokracije, predsjednik vlade (mart do septembra 1848), vodio politiku kompromisa s austrijskom monarhijom; poslije obaranja revolucije ubijen. 42 465
- Bauer, Bruno** (Bruno Bauer; 1809 - 1882) — idealistički filozof, jedan od najznačajnijih mladohegelovaca; gradanski radikal, poslije 1866. nacional-liberal, autor raznih radova o povijesti kršćanstva. 24 25 41 47 49 56 62 84 85 320 331 358 362 378 379 404 406 424 474
- Bauer, Edgar** (Edgar Bauer; 1820 - 1886) — publicist, mladohegelovac; poslije revolucije 1848 - 1849. emigrirao u Englesku; poslije amnestije 1861. pruski činovnik, brat prethodnog. 89 320 321 424 442 558 563
- Bauer, Heinrich** (Hajnrih Bauer) — obučar, zaslužni borac njemačkog radničkog pokreta, jedan od vođa Saveza pravедnih; član Centralnog rukovodstva Saveza komunista, 1851. emigrirao u Australiju. 435
- Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de** (Pjer di Teraj, senjer de Bajar; oko 1475 - 1524) — francuski vitez, zbog svoje hrabrosti i plemenitosti kao «vitez bez straha i mane» postao utjelovljenje ideala viteštva koje je propadalo. 324
- Bayer, Joseph August** (Jozef August Bajer; 1821 - 1864) — austrijski oficir i pisac; za vrijeme revolucije 1848 - 1849. u Mađarskoj šef generalštaba u Görgeyjevoj armiji, poslije kapitulacije 1849. pao u zatočeništvo, osuđen na smrt, pomilovan na kaznu zatvora i 1850. amnestiran. 528
- Becker, August** (August Beker; 1814 - 1871) — publicist, član Saveza pravédnih u Švicarskoj, pristaja Weitlinga; učesnik revolucije 1848 - 1849.

- u Njemačkoj, početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrirao u SAD i tamo surađivao u demokratskim listovima. 93
- Becker, Hermann Heinrich** (Herman Hajnrh Beker; 1820 - 1885) — pisar pri zemaljskom sudu i publicist, 1848. član Kelnskog demokratskog društva i član uprave Udruženja radnika i poslodavaca, izabran u Rajnski okružni odbor demokrata i Kelnski odbor bezbednosti; urednik lista »Westdeutsche Zeitung« (maj 1849. do jula 1850), od 1850. član Saveza komunista; 1852. na kelnskom procesu komunistima osuđen na 5 godina zatvora; kasnije nacional-liberal. 11 139 149 150 168 171 338 371 433 442 447 479 493 511 512 578 584 585 587 590
- Becker, Johann Philipp** (Johan Filip Beker; 1809 - 1886) — čtkar; prvenstveno aktivan kao novinar; jedan od vođa demokratskog pokreta tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća u Njemačkoj i Švicarskoj; oficir švicarske armije; za vrijeme kampanje za državni ustav (1849) vrhovni komandant badenske narodne obrane i komandant divizije, »jedini njemački general revolucije« (Engels); jedan od najistaknutijih funkcionera Međunarodnog udruženja radnika, prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 362
- Becker, Max Joseph** (Maks Jozef Beker; umro 1896) — inženjer; demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, poslije obaranja ustanka pobjegao u Švicarsku i zatim u SAD. 467 592
- Beckmann** (Bekman) — početkom pedesetih godina 19. stoljeća pruski politički špijun u Parizu, pariski dopisnik lista »Kölnische Zeitung«. 123
- Bedeau, Marie-Alphonse** (Mari Alfons Bedo; 1804 - 1863) — francuski general i političar; umjereni gradanski republikanac; tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; za vrijeme Druge republike potpredsjednik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; protjeran poslije državnog udara od 2. decembra 1851. 129
- Belfield, James** (Džems Belfild) — prijatelj Marxa i Engelsa u Mančesteru. 145
- Bellune, de** — vidi *Victor, Claude-Victor Perrin, duc de Bellune*
- Bem, Józef** (Jozef Bem; 1795 - 1850) — poljski general i borac za slobodu, jedan od vođa poljskog ustanka 1830 - 1831; u oktobru 1848. sudjelovao u odbrani revolucionarnog Beča, 1849. jedan od vojskovođa mađarske revolucionarne armije; potom stupio u tursku armiju. 528
- Béranger, Pierre-Jean de** (Pjer Žan d Beranže; 1780 - 1857) — francuski demokratski pjesnik, autor političkih satira. 369
- Bergenroth, Gustav Adolph** (Gustav Adolf Bergnrot; 1813 - 1869) — historičar i publicist, demokrat; učesnik revolucije 1848 - 1849, pobjegao iz Njemačke 1850. godine. 425
- Bernbach, Adolph** (Adolf Bernbah; 1822 - 1875) — pravnik u Kelnu, poslanik frankfurtske Narodne skupštine, član Saveza komunista, svjedok obrane na kelnskom procesu komunistima 1852, preko njega je Marx održavao vezu s optuženim komunistima na procesu; Kasnije liberal. 11 13 79 - 82 141 142 150 156 441 508
- Bernard, Martin** (Marten Bernar; 1808 - 1883) — francuski revolucionar, demokrat; jedan od vođa revolucionarnih tajnih društava za vrijeme Julske monarhije; aktivno sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; zbog učestvovanja u događajima od 13. juna 1849. osuđen na progonstvo, odakle je pedesetih godina 19. stoljeća pobjegao u Englesku; poslije amnestije 1859. vratio se u Francusku. 29
- Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri** (Žak Anri Bernarden de Sent Pier; 1737 - 1814) — francuski pisac. 318
- Bernays, Karl Ludwig** (Karl Ludvig Bernajs; 1815 - 1879) — radikalni publicist, 1844. član redakcije pariskog

lista »Vorwärts!«, u kojem je neposredno surađivao Marx; poslije revolucije 1848 - 1849. emigrirao u SAD. 518

Bernhardt (Bernhart) — demokrat, emigrirao u SAD, jedan od urednika njujorškog tjednika »Neue Zeit«. 416

Berni, Francesco (Frančesko Berni; oko 1498 - 1535) — talijanski pjesnik. 77

Bernier, François (Fransoa Bernije; 1625 - 1688) — francuski liječnik, pisac i filozof. 226 231

Berry, Charles-Ferdinand de Bourbon, duc de (Šarl Ferdinand de Burbon vojvoda de Beri; 1778 - 1820) — nećak francuskog kralja Louis-a XVIII. 368

Bertin, Louis-Marie-Armand (Luj Mari Arman Berten; 1801 - 1854) — francuski novinar, orleanist; od 1841. do 1854. izdavač lista »Journal de Débats«. 226

Bianca, von (fon Bjanka) — predstavnik građanstva, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 165 502

Bianchi, A. (A. Bjanki) — francuski demokrat; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 19 39

Bibra, L. (L. Bibra) — vlasnik njemačke gostionice u Londonu. 420

Bischoffsheim, Louis-Raphaël (Luj Rafael Bišofshajm, 1800 - 1873) — francuski bankar, vlasnik jedne akcionarske banke koja je u Londonu imala svoju filijalu. 267 288 353

Biskamp, Elard (Elard Biskamp) — demokrat, novinar; učesnik revolucije 1848 - 1849. u Njemačkoj; poslije obaranja revolucije prebjegao u London. 501

Blanc, Jean-Joseph-Louis (Žan Žozef Luj Blan; 1811 - 1882) — francuski socijalist, novinar i historičar; 1848. član privremene vlade i predsjednik Luksemburške komisije; zastupao ideju o izmirenju klasa i paktirao s buržo-

zijom; u augustu 1848. emigrirao u Englesku gdje je bio jedan od vođa sitnoburžoasko emigracije. 29 30 37 40 42 81 270 295 375 460 466 488 526

Blank, Karl Emil (Karl Emil Blank; 1817 - 1893) — trgovac; četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća blizak socijalističkim shvaćanjima; supruga Engelsove sestre Marije. 14 51 59 116 196 301 314 422 430

Blank, Marie (Mari Blank; 1824 - 1901) — sestra Friedricha Engelsa; od 1845. supruga prethodnog. 241

Blanqui, Louis-Auguste (Luj Ogist Blan-ki; 1805 - 1881) — francuski revolucionar, utopijski komunist, organizator više tajnih društava i zavjera; aktivni učesnik revolucija 1830. i 1848.; istaknuti vođa proleterskog pokreta u Francuskoj; ukupno proveo 36 godina u zatvorima i kažnjeničkim kolonijama. 10 128 135 217 256 376

Blenker, Ludwig (Louis) (Ludvig (Luj) Blenker; 1812 - 1863) — bivši oficir, građanski demokrat; 1849. učesnik badensko-falačkog ustanka, emigrirao u SAD i tamo sudjelovao u građanskom ratu na strani država Sjevera. 411 413

Blind, Friederike (Friderike Blind) — supruga Karla Blinda. 262 379 509 542 543

Blind, Karl (Karl Blind; 1826 - 1907) — novinar i političar; demokrat, 1848 - 1849. učesnik revolucionarnog pokreta u Badenu; član badenske privremene vlade; pedesetih godina 19. stoljeća jedan od vođa njemačke sitnoburžoasko emigracije u Londonu, kasnije nacional-liberal. 185 187 192 217 262 304 308 310 371 372 379 417 509 538 541 - 543

Blum, Robert (Robert Blum, 1807 - 1848) — demokratski političar, vođa radikalne opozicije u Saskoj, 1848. potpredsjednik privremenog parlamenta, vođa lijevice u frankfurtskoj Narodnoj skupštini; u oktobru 1848. predao bečkim revolucionarima jednu adresu i odvažno sudjelovao u ustan-

- ku; poslije pobjede kontrarevolucije u Beču osuđen na smrt i pogubljen. 168
- Bode, Adolf Friedrich, Baron** (Adolf Fridrih Bode, barun; 1807 - 1865) — šumarski stručnjak, 1840 - 1855. učitelj šumarstva u Petersburgu. 378
- Boichot, Jean-Baptiste** (Žan Batist Boišo; rod. 1820) — francuski političar, republikanac, 1849. poslanik zakonodavne Narodne skupštine, učesnik ustanka od 13. juna 1849, kasnije emigrirao u inostranstvo. 326 330
- Bonaparte** — vidi *Napoleon I*
- Bonaparte** vidi *Napoléon III*
- Bonaparte, Jérôme** (Žerom Bonaparte; 1784 - 1860) — najmlađi brat Napoleona I, kralj Vestfalije (1807 - 1813); od 1850. maršal Francuske. 107
- Bonaparte, Joseph** (Žozef Bonaparte; 1768 - 1844) — najstariji brat Napoleona I, kralj Napulja (1806 - 1808) i Španjolske (1808 - 1813). 283
- Bonaparte, Pierre-Napoléon** (Pjer Napoleon Bonaparte; 1815 - 1881) — rođak Napoleona III; za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, pristupio republikancima. 108 510
- Borchardt, Louis** (Luj Borhart) — liječnik, Engelsov poznanik u Manchesteru. 226 229 243 249 260 264 297 568 569
- Börnstein, Heinrich** (Hajnrih Bernštajn; 1805 - 1892) — demokrat, od 1842. živio u Parizu, 1844. osnivač i jedan od urednika pariskog lista «Vorwärts!»; 1849. emigrirao u SAD, 456 518
- Bourquenev, François-Adolph, comte de** (Fransoa Adolf grof de Burkenev; 1799 - 1869) — francuski diplomat, poslanik (1841 - 1844) i ambasador (1844 - 1848) u Carigradu, poslanik (1853 - 1856) i ambasador (1856 - 1859) u Beču. 556
- Braunschweig, Ferdinand, Herzog von** (Ferdinand, vojvoda fon Braunschvajg; 1721 - 1792) — pruski general; za vrijeme sedmogodišnjeg rata (od novembra 1757) vrhovni komandant pruskih i savezničkih trupa. 396
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski tvorničar, liberalni političar, pristaša slobodne trgovine, suosnivač Anti-Corn-Law League, od početka šezdesetih godina 19. stoljeća vođa lijevog krila Liberalne stranke; više puta ministar u vladi liberala. 32 67 76 78 245 288 389
- Brockhaus, Heinrich** (Hajnrih Brokhaus; 1804 - 1874) — od 1823. godine pa do svoje smrti upravitelj lajpcičke izdavačke knjižare F. A. Brockhaus. 97 113 328 496
- Bruat, Armand-Joseph** (Arman Žozef Bria; 1796 - 1855) — francuski admiral, 1854. komandant jedne pomorske eskadre, 1855. vrhovni komandant crnomorske flote. 415
- Brüggemann, Karl Heinrich** (Karl Hajnrih Brigeman; 1810 - 1887) — ekonomist i liberalni publicist; glavni urednik lista «Kölnische Zeitung» (1845 - 1855). 538
- Brünink, A., Baron von** (A., barun fon Brinink) — od 1851. živio u Londonu gdje je sa svojom suprugom Marijom održavao veze s njemačkom sitnoburžoaskom emigracijom. 72 193 500 501 504 513 530 583 584
- Brünink, Maria, Baronin von** (Marija, barunica fon Brinink; umrla 1853) — supruga prethodnog, nećakinja ruske kneginje Darje Hristoforovne Liven. 68 71 72 81 90 186 193 206 478 484 500 501 520 530 583 584
- Brunov, Filip Ivanovič, barun** (kasnije grof (1797 - 1875) — ruski diplomat, poslanik (1840 - 1854, 1858 - 1860) i ambasador (1860 - 1874) u Londonu. 556 557
- Buchheim** (Buhhajm) — demokrat, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 371
- Buckup** (Bakap) — trgovac u Bradfordu. 219 221 322 338
- Bülow, Adam Heinrich Dietrich, Freiherr von** (Adam Hajnrih Ditrih, ba-

- run fon Bilov; 1757 - 1807) — pruski oficir, kasnije vojni teoretičar (prethodnik Clausewitz). 301
- Bürgers, Heinrich* (Hajnrh Birgers; 1820 - 1878) — radikalni publicist; 1842 - 1843. suradnik lista »Rheinische Zeitung«, 1848. član kelnske ćelije Saveza komunista, 1848 - 1849. član redakcije lista »Neue Rheinische Zeitung«, 1850. član Centralnog rukovodstva Saveza komunista, 1852. kao jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima osuđen na šest godina zatvora; kasnije nacional-liberal. 11 80 124 126 127 138 139 143 164 166 168 173 174 338 413 416 420 442 447 488 578
- Bürgers, Lene* (Lene Birgers) — sestra prethodnog. 363
- Buridan, Johannes* (Johanes Biridan; oko 1300. do otprilike 1358) — francuski logičar i filozof, nominalist; pogrešno mu se pripisuje parafraza poznata pod imenom »Buridanov magarac«. 106
- Burns, Mary* (Meri Berns; umrla 1863) — irska radnica, prva supruga Friedricha Engelsa. 315
- Bute, John Stuart, Earl of* (Džon Stjuart, grof of Bjut; 1713 - 1792) — britanski državnik, torijevac; predsjednik vlade (1761 - 1763). 360 361
- Butler, James Armar* (Džems Armar Batler; 1827 - 1854) — engleski oficir, 1854. sudjelovao u obrani Silistrije. 343
- Byng, John* (Džon Bing; 1704 - 1757) — engleski admiral, 1756. komandirao pomorskom eskadrom u ekspediciji na otok Menorcu; optužen da nije izvršio svoju vojnu dužnost i potom pogubljen. 362
- Byron, George Noël Gordon, Lord* (Džordž Neuel Gordon, lord Bajron; 1788 - 1824) — istaknuti engleski pjesnik, predstavnik revolucionarne romantike. 312
- Cabet, Étienne* (Etjen Kabe; 1788 - 1856) — francuski pravnik i publicist, utopijski komunist, autor utopijskog romana *Voyage en Icarie*. 39 81 411 466 488
- Calderón de la Barca, Pedro* (Pedro Calderon de la Barka; 1600 - 1681) — istaknuti španjolski dramatičar. 318
- Campbell, Sir George* (ser Dordž Kembl; 1824 - 1892) — britanski kolonijalni činovnik u Indiji, autor više radova o Indiji; član parlamenta, liberal. 237 238
- Campe, Johann Julius Wilhelm* (Johan Julius Wilhelm Kampe; 1792 - 1867) — knjižar i izdavač, od 1823. jedan od vlasnika hamburške izdavačke kuće Hoffmann & Campe u čijoj su nakladi izlazila djela Heinea, Gutzkova i drugih naprednih njemačkih pisaca. 61 143 505
- Canning, George* (Džordž Kenin; 1770 - 1827) — britanski državnik i diplomat, jedan od vođa torijevaca; ministar vanjskih poslova (1807 - 1809. i 1822 - 1827) i predsjednik vlade 1827. godine. 366 553
- Carey, Henry Charles* (Henri Čarls Keri; 1793 - 1879) — američki vulgarni ekonomist, pristaša politike protekcionizma, iznosio ideje o klasnoj harmoniji građanskog društva. 55 236 237 268 463
- Carrel, Armand* (Arman Karel; 1800 - 1836) — francuski publicist, liberal; suosnivač i urednik lista »Le National«. 369
- Carrion-Nisas, Marie-Henri-François-Elisabeth, baron de* (Mari Anri Fransa Elizabet, barun de Karion-Niza; 1767 - 1842) — francuski oficir, političar i književnik, sudionik francuske revolucije; zatim bonapartist, sudjelovao u ratovima bonapartističke Francuske. 98
- Cassagnac* vidi *Garnier de Cassagnac, Bernard Adolphe de*
- Castlereagh, Henry Robert Stewart, Lord* (od 1821) *Marquess of Londonderry, Viscount* (Henri Robert Stjuart, lord, markiz od Landnderija, vikont Kasl-

- rei; 1769 - 1822) — britanski državnik, torijevac; ministar rata i kolonija (1805. i 1806, 1807 - 1809), ministar vanjskih poslova (1812 - 1822). 458
- Carlo Alberto* (Karlo Alberto; 1798 - 1849) — kralj Sardinije i Pijemonta (1831 - 1849). 527
- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) — francuski general i političar, umjereni građanski republikanac; tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira, ozloglašen zbog svog barbarskog vođenja rata; 1848. vrhovni guverner Alžira, od maja do juna 1848. ministar rata, 1848. krvavo ugušio junski ustanak pariškog proletarijata, predsjednik vlade (od juna do decembra 1848). 94 129
- Chaises, Adolph* (Adolf Šez) — liječnik i publicist, demokrat, jedan od vođa demokratskih udruženja u Beču za vrijeme revolucije 1848; početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Parizu. 123
- Chambray, Georges, marquis de* (Džordž, markiz de Čembrei; 1783 - 1848) — francuski general i vojni pisac, sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske. 98
- Charles X* (Šarl X, 1757 - 1836) — francuski kralj (1824 - 1830). 369
- Charras, Jean-Baptiste-Adolphe* (Žan Baptist Adolf Šara; 1810 - 1865) — francuski vojnik i političar, umjereni građanski republikanac; 1848. sudjelovao u gušenju junskog ustanka pariških radnika; za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, istupao protiv Louis-a Bonaparte; poslije državnog udara od 2. decembra 1851. protjeran iz Francuske. 129
- Chateaubriand, François-René, vicomte de* (Fransoa Rene, vikont de Šatobrijan; 1768 - 1848) — francuski pisac, reakcionarni državnik i diplomat, ministar vanjskih poslova (1822 - 1824), predstavnik Francuske na kongresu u Veroni 1822. godine. 318 364 - 368
- Chatham* vidi *Pitt, William* (Stariji)
- Chenu, Adolphe* (Adolf Šeni; rod. oko 1817) — član revolucionarnih tajnih društava u Francuskoj za vrijeme Julske monarhije, provokator i agent tajne policije. 74 207 456
- Cherval, Julien* (Žilijen Šerval, u stvari *Joseph Crämer*) — pruski policijski špijun u redovima Saveza komunista; poslije rascjepa Saveza vodio 1850. jednu od pariskih ćelija koja je pripadala frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih na sudenju tzv. njemačko-francuskoj zavjeri u Parizu u februaru 1852; uz pomoć policije pobjegao iz zatvora; 1853 - 1854. špijun i provokator u Švicarskoj pod imenom Nugent. 68 73 77 78 141 143 148 149 156 170 178 207 349 586
- Chesney, Francis Rawdon* (Frensis Rodn Česni; 1789 - 1872) — engleski general, istraživač. 271 551
- Choiseul, Étienne-François, duc de* (Etjen Fransoa, vojvoda de Šoazel; 1719 - 1785) — francuski diplomat i državnik, poslanik u Rimu (1753 - 1757), Beču (1757 - 1758); od 1758. do 1770. ministar Louis-a XV, između ostalog i ministar vanjskih poslova (1758 - 1761. i 1766 - 1770) i ministar rata i mornarice (1761 - 1766). 360
- Clarendon, George William Frederick Wilkiers, Earl of* (Džordž Viljem Frederik Viljez, grof od Klarendena; 1800 - 1870) — britanski državnik, vigovac, kasnije liberal; vicekralj Irске (1847 - 1852), ugušio irski ustanak 1848; ministar vanjskih poslova (1853 - 1858, 1865 - 1866. i 1868 - 1870). 385
- Clausewitz, Karl von* (Karl fon Klausević; 1780 - 1831) — general i jedan od najboljih pisaca o pitanjima rata (Lenjin), glavno mu je djelo *O ratu*; od 1809. do 1812. suradnik Scharnhorsta pri reorganizaciji pruske armije; od 1812. do 1814. u službi ruske armije, sudjelovao u sklapanju Taurške konvencije; šef Gneisenauovog generalštaba 1831. godine. 523

- Cloots, Jean-Baptiste du Val-de-Grâce, baron de* (Zan Batist di Val d Gras, barun de Kloc, sam se nazvao imenom *Anacharsis C.*; 1755 - 1794) — francuski pisac i političar pruskog porijekla, od početka francuske revolucije član Jakobinskog kluba, kasnije postao član Konventa. 255
- Cluß, Adolf* (Adolf Klus; oko 1820. do poslije 1889) — inženjer, član Saveza komunista, 1848. sekretar udruženja za obrazovanje radnika u Majncu; 1849. emigrirao u SAD, činovnik vašingtonskog admiralliteta; pedesetih godina 19. stoljeća stalno se dopisivao s Marxom i Engelsom; suradivao u njemačkim, engleskim i američkim demokratskim i radničkim listovima; zajedno s Weydemeyerom propagirao marksizam u SAD. 12 13 42 47 54 55 57 58 61 62 84 87 88 90 96 99 102 104 112 123 126 142 178 183 192 193 199 207 210 223 228 236 240 261 268 271 275 276 279 280 284 286 288 302 304 308 311 313 314 316 322 325 330 332 340 349 351 362 363 395 404 419 430 438 449 451 464 - 466 469 - 471 473 475 - 478 481 486 - 488 490 - 495 498 - 504 508 - 514 518 - 522 529 - 533 535 - 538 542 544 - 547 576 578 580 582 - 594 596 598 602
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — tvorničar u Mančesteru, liberal, pristaša slobodne trgovine, osnivač Anti-Corn-Law League; član parlamenta. 32 76 78 176 187 188 288
- Coeurderoy, Ernest* (Ernest Kerderoa; 1825 - 1862) — francuski publicist, revolucionarni republikanac, blizak anarhizmu, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Francuskoj, a poslije ugušenja revolucije emigrirao. 81 82 488
- Coffinières, Antoine-Siméon-Gabriel* (Antoan Simeon Gabriel Kofinier; 1786. do otprilike 1865) — francuski advokat, autor više radova o građanskom pravu. 570
- Condé, Louis-Joseph de Bourbon, prince de* (Luj Žozef Burbonski, princ de Konde; 1736 - 1818) — francuski general i političar, sudjelovao u sedmo-
- godišnjem ratu; 1762. komandirao francuskom donjorajnskom armijom i za vrijeme francuske revolucije odredom kontrarevolucionarnih emigranata u borbi protiv Francuske republike. 361 438
- Cooper, James Fenimore* (Džems Fenimor Kuper; 1789 - 1851) — sjevernoamerički pisac, realist. 143 207
- Cornelius, Wilhelm* (Vilhelm Kornelius) — radikalni publicist, prijatelj Marxa; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 304 375
- Cortes, Hernán (Fernando)* (Ernan (Fernando) Kortes; 1485 - 1547) — španjolski konkvistador, osvajač Meksika (carstva Asteka) (1519 - 1521). 373
- Cotta, Johann Georg, Freiherr von Cotentdorf* (Johan Georg Kota, barun fon Kotendorf; 1796 - 1863) — izdavač, od 1832. na čelu izdavačke kuće Cotta. 544
- Cournet, Frédéric* (Frederik Kurne; 1808 - 1852) — francuski mornarički oficir, republikanac, 1847. otpušten iz armije zbog svojih republikanskih nazora, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849. u Francuskoj; poslije državnog udara od 2. decembra 1851. prebjegao u London, poginuo u dvoboju s Barthélemyjem. 150 520
- Czartoryski, Adam Jerzy, knez* (Adam Jerži Čartoriski; 1770 - 1861) — poljski velikaš; početkom 19. stoljeća bliski prijatelj Aleksandra I, ministar vanjskih poslova Rusije (1804 - 1806); za vrijeme poljskog ustanka 1830 - 1831. predsjednik privremene vlade, poslije gušenja ustanka emigrirao u Pariz gdje je vodio poljsku konzervativno-monarhističku emigraciju. 27
- Čeodajev, Mihail Ivanovič* (umro 1859) — ruski general, sudjelovao u ratu protiv Napoleona I (1812), za vrijeme krimskog rata komandant jednog korpusa i rezervne pješadije. 300
- Čorić, Antun, barun de Monte Kreto* (1795 - 1864) — austrijski podmaršal hrvatskog porijekla, sudjelovao u gušenju oktobarskog ustanka 1848. u

- Beču i mađarske revolucije 1848 - 1849; ministar rata (1850 - 1853). 328
- Damm* (Dam) — demokrat; 1849. potpredsjednik badenske ustavotvorne skupštine, kasnije emigrirao u Englesku. 76 93 94 178
- Dana, Charles Anderson* (Čarls Anderson Deina; 1819 - 1897) — napredni američki novinar; četrdesetih do pedesetih godina urednik lista »New-York Daily Tribune» i enciklopedije »New American Cyclopaedia». 11 14 24 25 27 29 31 41 - 43 47 52 58 62 73 74 77 79 82 - 84 86 97 112 113 115 118 122 124 137 139 141 142 146 155 162 163 178 182 185 186 198 199 201 202 210 221 224 241 242 245 278 282 283 288 311 356 371 373 375 406 414 416 421 422 429 434 447 450 469 474 477 479 484 593
- Daniels, Amalie* (Amalija Daniels; 1820 - 1895) — supruga doktora Rolanda Danielsa. 34 149 150 156 158 207 420 442 477 479 566
- Daniels, Franz Joseph* (Franc Jozef Daniels) — trgovac vinom u Kelnu; brat doktora Rolanda Danielsa. 267
- Daniels, dr Roland* (dr Roland Daniels; 1819 - 1855) — liječnik u Kelnu; član kelnske ćelije Saveza komunista, od 1850. član Kelnske centralne uprave Saveza komunista, jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima 1852, pred porotnim sudom oslobođen od optužbe; među prvima pokušao primijeniti dijalektički materijalizam na području prirodnih znanosti; prijatelj Marxa i Engelsa. 11 124 139 149 164 186 268 338 349 390 413 416 433 441 479 493 566
- Dammenberg, Pjotr Andrejevič* (1792 - 1872) — ruski general, 1853. i 1854. komandirao 4. armijskim korpusom na Dunavu i na Krimu. 341
- Dante, Alighieri* (Aligeri Dante; 1265 - 1321) — najveći talijanski pjesnik. 222
- Danton, Georges-Jacques* (Žorž Žak Danton; 1759 - 1794) — istaknuti političar francuske revolucije, vođa desnog krila jakobinaca. 255 390
- Darasz, Albert* (Albert Daras; 1808 - 1852) — jedan od vođa nacionalno-oslobodilačkog pokreta Poljske, sudjelovao u ustanku 1830 - 1831, vodeći član demokratskih poljskih emigrantskih organizacija i član Centralnog odbora evropske demokracije. 107 327
- Dasent, Sir George Webbe* (ser Džordž Veb Deisant; 1817 - 1896) — engleski filolog i novinar, suradnik lista »Times» 1845 - 1870; imao veze s diplomatskim krugovima. 188
- Decker, Carl von* (Karl fon Deker; 1784 - 1844) — general i vojni pisac, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske. 404
- Delane, John Thaddeus* (Džon Tedijs Delein; 1817 - 1879) — engleski novinar, glavni urednik lista »Times» (1841 - 1877). 188
- Delane, William Frederick Augustus* (Viljem Frederik Ogistis Delein; umro 1858) — engleski pravnik, jedan od financijskih direktora lista »Times»; otac prethodnog. 188
- Della Rocco* (Dela Roko) — talijanski emigrant, suborac Mazzinija. 191
- Dembiński, Henryk* (Henrik Dembinski; 1791 - 1864) — poljski general, borac za slobodu; 1830 - 1831. sudjelovao u poljskom ustanku, 1848 - 1849. jedan od vođa mađarske revolucionarne armije. 528
- Demidov* — ruska plemićka porodica u čijem su se vlasništvu nalazili brojni rudnici i topionice. 288
- Demuth, Helene* (Helene Demut; 1823 - 1890) — kućna pomoćnica i odana prijateljica porodice Marx. 113 256 334 406
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley* (od 1851) *Earl of* (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli, grof od Derbyja; 1799 - 1869) — britanski državnik, vigovalac do 1835, zatim vođa

- torijevaca, kasnije jedan od vođa Konzervativne stranke; predsjednik vlade (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1868). 27 32 33 38 85 126 142 288 387 455 457 458 483
- Desmoulins, Lucie-Simplice-Camille-Benoist* (Lisi Semplis Kami Benoa Demulen; 1760 - 1794) — francuski advokat i novinar, revolucionar, utjecajni narodni govornik; Dantonov prijatelj. 255
- Deutsch, Simon* (Simon Dojč; 1822 - 1877) — austrijski bibliograf židovske literature, radikal; 1848. suradnik bečkog lista »Der Radikale«; kasnije emigrirao u Pariz i postao trgovac. 73
- Dietz, Oswald* (Oswald Dic; oko 1824 - 1864) — arhitekt iz Visbadena; učesnik revolucije 1848 - 1849, emigrant u Londonu; član Centralne uprave Saveza komunista; prilikom rascjepa Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper i bio član njenog rukovodstva; kasnije sudjelovao u američkom građanskom ratu na strani država Sjevera. 89 152 153 155 211 586
- Dietzel, Gustav* (Gustav Dicel; 1827 - 1864) — pravnik. 378
- Dibič, Ivan Ivanovič, grof* (1785 - 1831) — ruski general-feldmaršal, vrhovni komandant u rusko-turskom ratu 1828 - 1829; vrhovni komandant armije koja je ugušila poljski ustanak 1830 - 1831. 271
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin* (od 1876) *Earl of Beaconsfield* (Benjamin Disraeli, grof od Beiknsfild; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od vođa torijevaca, a zatim Konzervativne stranke; rizničar (1852, 1858. i 1859. i 1866 - 1868), predsjednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 78 126 176 182 188 204 343 355 385 386 388 460
- Dobrovský, Josef* (Josef Dobrovski; 1753 - 1829) — istaknuti češki naučenjak; osnivač moderne slavistike, posebno uporedne gramatike slavenskih jezika; njegovi radovi odigrali su veliku ulogu u razvoju nacionalnog pokreta u Češkoj u prvoj polovini 19. stoljeća. 425
- Domenichi, Lodovico* (Lodoviko Domeniki; umro 1564) — talijanski pjesnik. 77
- Douglas, Sir Howard* (ser Haurd Daglas; 1776 - 1861) — engleski general i vojni pisac. 550
- Dralle* (Drale) — nadimak *Trallea*.
- Dronke, Ernst* (Ernst Dronke, 1822 - 1891) — publicist i pisac, u početku »istinski« socijalist, kasnije član Saveza komunista; 1848 - 1849. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung«; poslije ugušenja revolucije emigrirao u Švicarsku, zatim u Englesku; prilikom rascjepa Saveza komunista ostao uz Marxa i Engelsa; kasnije se povukao iz političkog života. 19 36 41 42 47 49 - 52 54 57 61 65 68 71 79 80 82 84 - 86 90 97 98 113 121 128 130 132 134 138 146 149 157 158 160 161 165 166 169 170 187 192 194 196 199 200 205 208 212 213 216 217 219 247 249 253 256 257 261 267 268 275 276 278 280 290 307 316 322 329 331 333 - 335 338 339 344 349 351 352 354 370 373 399 403 404 406 411 413 421 422 438 466 468 473 474 483 522 523 529 544 546 563 583 584 593 595 598 601
- Duchâtel, Charles-Marie-Tanneguy, comte* (Šarl Mari Tangi, grof Dišatel; 1803 - 1867) — francuski državnik, orleanist, ministar unutrašnjih poslova (1839. i 1840. do februara 1848). 456
- Dulon, Rudolph* (Rudolf Dulon; 1807 - 1870) — njemački pastor, pristaša prijatelja svjetlosti, opozicionog pravca zvanične protestantske crkve; 1853. emigrirao u SAD. 293 327 330 466 545 601
- Duncker, Alexander* (Aleksander Duncker; 1813 - 1897) — izdavač. 407
- Duncker, Franz Gustav* (Franc Gustav Duncker; 1822 - 1888) — građanski političar i izdavač. 143 158
- Dundas, Henry, Viscount Melville* (Henri Dandes, vikont Melvil; 1742 - 1811) — britanski državnik, generalni za-

- stupnik Škotske (1775 - 1783), ministar unutrašnjih poslova (1791 - 1794), predsjednik kontrolnog nadležstva za indijske poslove (1793 - 1801), ministar rata (1794 - 1801), prvi lord Admiraliteta (1804 - 1805). 362
- Dupin, André-Marie-Jean-Jacques* (André Mari Žan Žak Dipen; 1783 - 1865) — francuski pravnik i političar, orleanist; poslanik ustavotvorne Narodne skupštine (1848 - 1849), predsjednik zakonodavne Narodne skupštine (1848 - 1851); zatim bonapartist. 453
- Durand* (Diran) — francuski demokrat. 128
- Dureau de la Malle, Adolphe-Jules-César-Auguste* (Adolf Žil Sezar Ogist Diro de la Mal; 1777 - 1857), francuski naučenjak, filolog i arheolog. 154
- Disar, Pedro* (Pedro Disar) — njemački demokrat, učesnik revolucije 1848 - 1849. u Njemačkoj, brat Amalie Struve. 28
- Ebner, Hermann* (Herman Ebner) — novinar, četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća tajni agent austrijske policije. 59 149 165 187 355 441
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarius; 1818 - 1889) — krojač iz Tiringena, propagator marksizma, emigrant u Londonu; član Saveza pravednih, član Centralne uprave Saveza komunista, jedan od vođa Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, delegat na svim kongresima i konferencijama Međunarodnog udruženja radnika; od 1872. Marxov istomišljenik, kasnije pristupio engleskim tredjunionima. 313 317 443 449 477 481 484 529 546 581 593
- Elsner, Karl Friedrich Moritz* (Karl Fridrih Moric Elsner; 1809 - 1894) — šleski radikalni publicist i političar; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila); pedesetih godina 19. stoljeća urednik lista «Neue Oder-Zeitung». 375 376 407 558 564 567 - 569
- Engel, Johann Jakob* (Johan Jakob Engel; 1741 - 1802) — pisac, kritičar i filozof, širio ideje prosvjetiteljstva. 525
- Engels, Elisabeth Franziska Mauritia* (Elizabet Franciska Mauricija Engels; 1797 - 1873) — majka Friedricha Engelsa. 240
- Engels, Friedrich (senior)* (Fridrih Engels; 1796 - 1860) — otac Friedricha Engelsa; osnovao 1837. u Mančesteru i zatim u Engelskirchenu zajedno s Ermenom predionicu pamuka Ermen & Engels; pijetista. 22 25 33 36 38 57 58 63 65 66 79 85 194 210 216 229 243 244 301 308 351 362 394 437 525
- Enghien, Louis-Antoine-Henri de Bourbon-Condé, duc d'* (Luj Antoan Anri de Burbon Konde, vojvoda de Angien; 1772 - 1804) — francuski princ, predstavnik burbonske dinastije; u ratu protiv Francuske republike sudjelovao boreći se u jednom korpusu formiranom od kontrarevolucionarnih emigranata; smaknut po narednju Napoleona I. 75
- Engländer, Sigmund* (Zigmund Engländer; 1828 - 1902) — austrijski novinar, 1848. emigrirao u Englesku; agent tajne policije. 417 567
- Erhardt, Johann Ludwig Albert* (Johan Ludvig Albert Erhart; rod. oko 1820) — trgovački pomoćnik u Kelnu, član Saveza komunista; optužen na kelnskom procesu komunistima 1852, potrotni sud oslobodio ga od optužbe. 494
- Ermen, Gottfried* (Gotfrid Ermen) — jedan od suvlasnika firme Ermen & Engels u Mančesteru. 22 222 229
- Ermen, Peter (Pitt)* (Peter (Pit) Ermen) — jedan od suvlasnika firme Ermen & Engels u Mančesteru. 103 214
- Ersch, Johann Samuel* (Johan Samuel Erš; 1766 - 1828) — bibliograf, profesor geografije i statistike u Haleu. 331

- Espartero, Baldomero, conde de Luchana, duque de la Vittoria* (Baldomero, grof de Lučana, vojvoda de la Vittoria Espartero; 1793 - 1879) — španjolski general i državnik, vođa progresista, regent Španjolske (1841 - 1843), predsjednik vlade od 1854. do 1856. godine. 358
- Espinasse, Charles-Marie-Esprit* (Šarl Mari Espri Espinas; 1815 - 1859) — francuski general, bonapartist, tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; pridonio uspješnom provođenju državnog udara 2. decembra 1851; sudjelovao u krimskom ratu. 354
- Eser I, Johann Heinrich Theodor* (Johan Hajnrh Teodor Eser I) — pravozastupnik i pravni savjetnik u Kelnu, klerikalac; 1848. potpredsjednik pruske Narodne skupštine (Centar); 1852. branilac na kelnskom procesu komunistima. 154
- Estrées, Louis-Charles-César Letellier, comte d'* (Luj Šarl Sezar Letelje, grof d Estre; 1695 - 1771) — maršal Francuske, sudjelovao u sedmogodišnjem ratu; 1762. komandirao francuskom rajnskom armijom. 361
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba* (Eženi Mari de Montijo de Gizman, grofica de Teba, 1826 - 1920) — francuska carica, supruga Napoleona III. 205 206 521
- Evans, Sir George de Lacy* (ser Džordž de Leisi Evans; 1787 - 1870) — engleski general, liberalni političar, član parlamenta; sudjelovao u krimskom ratu, 1854. komandant divizije. 397
- Ewerbeck, August Hermann* (August Herman Everbek; 1816 - 1860) — liječnik i pisac; vodio pariske općine Saveza pravednih, kasnije član Saveza komunista (istupio 1850). 27 33 36 47 49 251 411
- Feddersen* (Federsen) — poznanik Ernsta Dronkea u Švicarskoj. 205
- Ferdinand I* (1793 - 1875) — austrijski car od 1835. do 1848. godine. 409
- Ferdinand II* (1810 - 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog bombardiranja Mesine u septembru 1848. dobio nadimak Kralj Bomba. 409
- Ferdinand VII* (1784 - 1833) — kralj Španjolske 1808. i od 1814. do 1833. godine. 368
- Feuerbach, Ludwig* (Ludvig Fojerbah; 1804 - 1872) — najistaknutiji materijalistički filozof predmarksističkog perioda, jedan od neposrednih preteča marksizma, borbeni ateist; predstavnik najradikalnijih slojeva njemačke buržoazije prije 1848 - 1849; borio se protiv ideologije feudalizma ali samo s prosvjetiteljsko-teorijskih pozicija; dao temeljitu kritiku kršćanske religije, raskinuo s Hegelovim idealizmom ali primijenio njegovu dijalektiku; njegov materijalizam, pretežno kontemplativan, nije poznao revolucionarnu, praktičko-kritičku djelatnost, pa je Feuerbach, stoga, u svojim političkim shvaćanjima idealista; buržoazija ga je mukom uštkala, a posljednjih godina života živio je u teškoj bijedi i uz materijalnu pomoć radničkih udruženja. 28 100
- Fickler, Joseph* (Jozef Fikler; 1808 - 1865) — novinar, demokrat, 1848 - 1849. jedan od vođa demokratskog pokreta u Badenu; 1849. član badenske privremene vlade, zatim emigrant u Švicarskoj, Engleskoj i u Americi. 55 89 94 411 473 509
- Fischer* (Fišer) — demokrat, novinar, sudjelovao u badensko-falačkom ustanku 1849; poslije ugušenja ustanka emigrirao u SAD; urednik lista »Deutsche Zeitung« u Nju Orleansu. 456
- Fleury, Charles* (u stv. *Carl Friedrich August Krause*) (Šarl Fleri, u stvri Karl Fridrih August Krauze; rođ. 1824) — trgovac u Londonu, pruski špijun i agent policije. 161 162 166 169 - 171 208 213 530
- Florencourt, Franz von* (Franc fon Florankur; 1803 - 1886) — publicist, urednik nekoliko njemačkih periodika; u početku liberal, kasnije konzerva-

- tivac; šurjak polubrata Jenny Marx, Ferdinanda von Westphalena. 412
- Florencourt* (Florenkur) — brat prethodnog. 412
- Flügel, Johann Gottfried* (Johan Gotfrid Fligl; 1788 - 1855) — leksikograf. 199
- Forster, Charles* (Čarls Forster) — engleski teolog i istraživač. 219 397
- Fould, Achille* (Ašil Fuld; 1800 - 1867) — francuski bankar i državnik, orleanist, kasnije bonapartist; od 1849. do 1867. više puta ministar financija; državni ministar i ministar kraljevskog dvora (1852 - 1860). 11 129 269 438 453
- Fourier, François-Marie-Charles* (Fransoa Mari Šarl Furje; 1772 - 1837) — francuski utopijski socijalist. 321
- Fox, Charles James* (Čarls Džems Foks; 1749 - 1806) — britanski državnik, jedan od vođa vigovaca, ministar vanjskih poslova (1782, 1783. i 1806). 361
- Franceson, C. F.* (C. F. Franseson) — njemački filolog, autor udžbenika španjolskog jezika. 256
- Francis, Sir Philipp* (pseudonim Junius) (ser Filip Frensis (Junius); 1740 - 1818) — engleski publicist i političar, građanski radikal, autor polemika protiv reakcionarnog režima George-a III. 361
- Franck, Gustav* (Gustav Frank; umro 1860) — austrijski demokrat, početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 93 94
- Franz I* (Franc I; 1777 - 1830) — kralj Sicilije i Napulja (1825 - 1830). 409
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Frajligrat; 1810 - 1876) — najznačajniji pjesnik revolucije 1848 - 1849; dugogodišnji prijatelj Karla Marxa; 1848 - 1849. suradnik lista «Neue Rheinische Zeitung», član Saveza komunista; 1851 - 1868. emigrant u Londonu, pedesetih godina 19. stoljeća povukao se iz revolucionarne borbe. 14 19 28 42 51 59 61 71 72 80 90 138 148 150 161 166 171 173 178 205 206 213 215 - 217 235 258 267 269 288 298 343 353 371 381 382 399 416 421 432 434 437 441 442 447 449 451 468 477 482 483 488 509 510 519 523 543 546 580 587 596
- Freiligrath, Ida* (Ida Frajligrat) — suprug prethodnog. 451
- Freire, Manuel* (Manuel Freire; 1765 - 1834) — španjolski general, 1808 - 1814. sudjelovao u narodnooslobodilačkom ratu protiv napoleonske tuđinske vladavine. 364
- Freund* (Frojnd) — pedesetih godina 19. stoljeća liječnik obitelji Marx u Londonu. 325 326 331 333 335 340 353 362 370 373 375 420 567
- Friedländer* (Fridlender) — vlasnik jedne privatne škole u Londonu. 192
- Friedländer, Max* (Maks Fridlender; 1829 - 1872) — publicist, demokrat; član redakcije lista «Neue Oder-Zeitung» i bečkog lista «Presse», u kojima je Marx surađivao od pedesetih do šezdesetih godina 19. stoljeća; rođak Ferdinanda Lassalle-a. 375
- Friedrich I Barbarossa* (Fridrih I Barbarosa; oko 1123 - 1190) — njemački kralj (od 1152) i car Svetog Rimskog carstva njemačkog naroda (1155 - 1190). 345 346
- Friedrich II* (Fridrih II; 1194 - 1250) — njemački kralj (od 1212) i car Svetog Rimskog carstva njemačkog naroda (1220 - 1250). 345
- Friedrich II* («Veliki») (Fridrih II; 1712 - 1786) — kralj Pruske od 1740. do 1786. godine. 30 257 360
- Friedrich VII* (Fridrih VII; 1808 - 1863) — kralj Danske od 1848. do 1863. godine. 323
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — kralj Pruske od 1840. do 1861. godine. 396 525
- Fröbel, Julius* (Julius Frebel; 1805 - 1893) — publicist i izdavač napred-

- ne literature, demokrat; sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849. u Njemačkoj, član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila); poslije ugušenja revolucije prebjegao u Ameriku, vratio se u Evropu 1857; kasnije liberal. 27
- Furrer, Jonas* (Jonas Furer; 1805 - 1861) — švicarski umjereno-liberalni državnik, pravozastupnik, član Saveznog vijeća (1848 - 1861), predsjednik Saveza, gradonačelnik Ciriha. 399
- Fürstenberg, Freiherr von* (barun fon Fürstenberg) — pruski veleposjednik, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 502
- Gallenga, Antonio* (literarni pseudonim *Mariotti*) (Antonio Galenja, Marioti; 1812 - 1895) — talijanski novinar, sudjelovao u narodnooslobodilačkom pokretu u Italiji; od tridesetih godina 19. stoljeća živio uglavnom u Engleskoj i surađivao u engleskoj štampi; autor više radova o povijesti Italije. 409
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — talijanski narodni heroj, vođa demokratskog pokreta i borac za ponovno ujedinjenje Italije; nadareni vojskovođa; poslije Mazzinijeve neuspjele zavjere 1834. morao emigrirati, vratio se u Italiju 1848. i 1849. organizirao obranu Rimske republike, 1860. vodio »povorku hiljade«, 1870 - 1871. borio se za Francusku republiku; podržavao osnivanje sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Italiji. 127
- Garnett, Jeremiah* (Džerimej Garnit; 1793 - 1870) — engleski novinar, jedan od osnivača lista »The Manchester Guardian« i od 1844. do 1861. urednik toga lista. 423
- Garthe* (Garte) — njemački demokrat, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu.. 93
- Gebert, August* (August Gebert) — stolar iz Meklenburga, član Saveza komunističara u Švicarskoj i zatim u Londonu; prilikom rascjepa Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper i bio član njenog rukovodstva. 89 105 106 498 499
- Georg III* (Džordž III; 1738 - 1820) — kralj Velike Britanije i Irske (1760 - 1820). 360 361
- Gerstenberg, Isidor* (Izidor Gerstnberg) — bankar u Londonu; pristaša Gottfrieda Kinkela. 88 213 215 375 591.
- Gervinus, Georg Gottfried* (Georg Gotfrid Gervinus; 1805 - 1871) — historičar, literarni historičar i političar, 1836. profesor u Getingenu (jedan od Getingenske sedmorice) i od 1844. u Hajdelbergu, liberal; 1848. privremeno pripadao desnom Centru frankfurtske Narodne skupštine. 187
- Gibbon, Edward* (Edvard Giben; 1737 - 1794) — engleski građanski historičar, autor djela u više tomova pod nazivom *The history of the decline and fall of the Roman empire*. 219
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibson; 1806 - 1884) — britanski državnik, pristaša slobodne trgovine, liberal; predsjednik ministarstva za trgovinu i saobraćaj (Board of Trade) (1859 - 1865. i 1865 - 1866). 32 67
- Gipperich, Joseph* (Jozef Giperih) — krojač, član jedne od pariskih općina Saveza komunista, prilikom rascjepa Saveza pristupio frakciji Willich-Schapper; na suđenju tzv. njemačko-francuskoj zavjeri u Parizu u februaru 1852. jedan od optuženih; kasnije emigrirao u Englesku. 148
- Girardin, Delphine de* (Delfin de Žirarden; 1804 - 1855) — francuska spisateljica, supruga Émile de Girardina. 453
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) — francuski publicist i političar, s prekidima od 1836. do 1857. urednik lista »La Presse«; prije revolucije 1848. u opoziciji prema vladi Guizot-a; za vrijeme revolucije građanski republikanac, poslanik zakonodavne Narodne skupštine (1850 - 1851), kasnije bonapartist; krajnje besprincipijelan političar. 397 453

- Gladstone, William Ewart* (Viljem Ewart Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik, torijevac, zatim pilovac; od 1865. vođa Liberalne stranke; rizničar (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsjednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 194 195 224 226 245 385 - 388 602
- Gnam* (Gnam) — njemački demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849. u Njemačkoj; 1852. emigrirao u SAD. 438
- Göbel* (Gebel) — savjetnik apelacionog suda, 1852. predsjednik porotnog suda u kelnskom procesu komunistima. 138 164 170
- Goegg, Amand* (Amand Geg; 1820 - 1897) — novinar, demokrat, 1849. član badenske privremene vlade; poslije ugušenja revolucije emigrirao u inostranstvo; sedamdesetih godina 19. stoljeća pristupio njemačkoj socijal-demokraciji. 84 89 90 92 - 94 100 104 114 304 371 372 492 497 514
- Goepf, Karl* (Karl Gep) — američki publicist, porijeklom Nijemac; pedesetih godina 19. stoljeća blizak njemačkoj sitnoburžoaskoj emigraciji u SAD; 1852. zajedno s Poescheom objavio knjigu u kojoj je bila zastupljena ideja o stvaranju »Sjedinjenih država svijeta« pod hegemonijom SAD. 537
- Goethe, Johann Wolfgang* (Johan Wolfgang Gete; 1749 - 1832) — najznačajniji predstavnik njemačke klasike; jedan od najvećih pjesnika svjetske literaturze. 318 510
- Gö(h)ringer, Karl* (Karl Geringer; rod. oko 1808) — gostioničar u Badenu 1848 - 1849. sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu, poslije ugušenja revolucije emigrirao u Englesku; član Saveza komunista, 1850. prilikom rascjepa Saveza pristupio frakciji Willich-Schapper; vlasnik gostionice u Londonu u kojoj su se okupljali njemački sitnoburžoaski emigranti. 183 211 370 533
- Goldheim* (Goldhajm) — policijski oficir, početkom pedesetih godina 19. stoljeća tajni agent pruske policije u Londonu. 165 169 209 211 213 533 534
- Golovin, Ivan Gavrilovič* (1816 - 1886) — ruski liberalni posjednik, publicist, emigrant u Engleskoj; četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća blizak Hercenu i Bakunjinu. 250 - 253 262 310 393 524
- Görgey, Arthur* (Artur Derdi; 1818 - 1916) — mađarski general, vrhovni komandant mađarske armije (od aprila do juna 1849), poslije početnih pobjeda nad intervencionističkim trupama sabotirao Kossuthova naređenja; oslanjao se na kontrarevolucionarni dio buržoazije, sa svojim oficirskim korpusom izdao mađarsku revoluciju. 42 60 63 74 77 139 328 465 515 522 527 528
- Gorčakov, Mihail Dimitrijevič, knez* (1793 - 1861) — ruski general, komandant Dunavske armije (1853 - 1854), vrhovni komandant Južne armije (od septembra 1854. do februara 1855) i zatim Krimske armije (od februara do decembra 1855); namjesnik Poljske (1856 - 1861). 304 340
- Gorzowski. Thaddäus* (Tadeuš Gorzovski) — poljski emigrant, član Poljskog demokratskog društva. 108
- Götz, Theodor* (Teodor Gec) — demokrat, emigrant u Engleskoj; Marxov prijatelj. 380 390 391
- Grach, Friedrich* (Fridrih Grah; 1812 - 1854) — pruski oficir, 1841. stupio u službu Turske; 1854. jedan od komandanata u odbrani Silistrije. 330
- Graham, Sir James Robert George of Netherby* (ser Džems Robert Džordž of Neterbi Graham; 1792 - 1861) — britanski državnik, vigovac, kasnije pilovac; ministar unutrašnjih poslova (1841 - 1846), prvi lord Admiralteta (1830 - 1834. i 1852 - 1855). 31 60 76 78 176 414
- Garnier de Cassagnac, Bernard-Adolphe de* (Bernar Adolf de Granie d Kasanjak; 1806 - 1880) — francuski novinar, besprincipijelni političar, prije revolucije 1848. orleanist, zatim bona-

- partist; poslanik u Corps législatif (1852 - 1870) kao izuzetno ekstremni desničar; suradnik lista »Le Constitutionnel«; pedesetih godina 19. stoljeća glavni urednik lista »Le Pays«. 73 569
- Granville, George Leveson-Gower, Earl* (Džordž Levin Gauer, grof Grenvil; 1815 - 1891) — britanski državnik, vigovac, kasnije jedan od vođa Liberalne stranke; ministar vanjskih poslova (1851 - 1852, 1870 - 1874. i 1880 - 1885), ministar kolonija (1868 - 1870. i 1886), predsjednik Tajnog vijeća (1852 - 1854, 1855 - 1858. i 1859 - 1866). 557
- Greeley, Horace* (Hores Grili; 1811 - 1872) — američki novinar i političar, osnivač i urednik lista »New-York Daily Tribune«. 84 185 269 376 520
- Greif* (Grajf) — pruski policijski oficir, početkom pedesetih godina 19. stoljeća šef pruske tajne policije u Londonu. 169 - 171 192 207 517 530
- Grey, Sir Henry George, Earl of* (ser Henri Džordž, grof Grej; 1802 - 1894) — britanski državnik, vigovac, državni sekretar za pitanja rata (1835 - 1839), ministar rata i kolonija (1846 - 1852). 388
- Grimm, Jacob* (Jakob Grim; 1785 - 1863) — istaknuti filolog i književnik; sa svojim bratom Wilhelmom (1786 - 1859) položio temelje germanistike; autor historijske *Njemačke gramatike*; između ostalog zajedno sa svojim bratom Wilhelmom objavio zbirku priča i bajki pod naslovom *Kinder- und Hausmärchen*, a od 1852. nadalje prva četiri toma *Njemačkog rječnika*; član frankfurtske Narodne skupštine; jedan od Getingenske sedmorice. 425
- Groß, Magnus* (Magnus Gros) — publicist, demokrat; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u SAD. 431 509 583
- Gruber, Johann Gottfried* (Johan Gotfrid Gruber; 1774 - 1851) — naučenjak i povjesničar literature. 331
- Guerard, Johann* (Johan Gerard) — austrijski oficir. 99
- Guibert de Nogent* (Gilber d Nožan; 1053 - 1124) — francuski historičar i teolog; apologet stavova feudalne aristokracije. 347
- Guilbert von Noyon* vidi *Guiber de Nogent*
- Guilleminot, Armand-Charles, comte de* (Arman Šarl, grof de Gijmino; 1774 - 1840) — francuski general i diplomat; sudjelovao u ratovima Francuske republike i napoleonske Francuske; 1823. komandant štaba francuske intervencionističke armije u Španjolskoj; poslanik u Carigradu (1824 - 1831). 367 368
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa Pjer Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski historičar i državnik, orleanist, od 1840. do februarske revolucije ministar vanjskih poslova i ujedno predsjednik vlade, za vrijeme revolucije 1848. oboren; zastupao interese krupne financijske buržoazije. 454 460
- Güllich, Gustav von* (Gustav fon Gilih; 1791 - 1847) — ekonomist i historičar. 46
- Gutzkow, Karl Ferdinand* (Karl Ferdinand Guckov; 1811 - 1878) — pisac i dramatičar, vodeći predstavnik Mlade Njemačke. 544
- Guyon, Richard Debaufre* (Rišar Debof Gijon; 1803 - 1856) — mađarski general, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849. u Mađarskoj; poslije obaranja revolucije emigrirao u Tursku i kao general stupio u tursku armiju; 1854. šef generalštaba turske armije na Kavkazu. 304
- Häbbling von Lanzener* (Hebling fon Lancenauer) — posjednik, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 502
- Haering* (Hering) — pruski poštanski činovnik. 211 534

- Hafis, Šems al-Din-Mohamed* (rod. oko 1325, umro 1390) — perzijski pjesnik, porijeklom Tadžik, klasik tadžičke literature. 231
- Häfner, Leopold* (Leopold Hafner; rod. 1820) — austrijski novinar, demokrat, sudjelovao u njemačkoj revoluciji 1848 - 1849; kasnije emigrirao. 117 124 498 502
- Hagen, Theodor* (Teodor Hagen; 1823 - 1871) — član Saveza komunista u Hamburgu; izdavač lista »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«. 591
- Hain, August* (August Hajn) — emigrant u Londonu, član Saveza komunista, prilikom rascjepa Saveza 1850. pristaša Marxa i Engelsa. 47 48
- Halil paša* (umro 1856) — turski vojskovođa i državnik, više puta ministar; 1854 - 1855. ministar pomorice. 285
- Hammel* (Haml) — član Saveza komunista u Magdeburgu, pripadao frakciji Willich-Schapper. 105 499
- Hammer-Purgstall, Joseph, Freiherr von* (Jozef, barun fon Hamer-Purgštal; 1774 - 1856) — austrijski historičar, orijentalist; od 1796. do 1835. obavljao diplomatske poslove na Bliskom istoku. 299 301
- Hansen* (Hansen) — radnik iz Kelna, član Saveza komunista; početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrirao u SAD. 468
- Harney, George Julian* (Džordž Džuljen Harni; 1817 - 1897) — utjecajni engleski radnički vođa, jedan od vođa lijevog krila čarista; urednik listova »Northern Star«, »Democratic Review«, »The Friend of People« i »Red Republican«; bio povezan s Marxom i Engelsom; početkom pedesetih godina 19. stoljeća pristupio sitnoburžoaskoj demokraciji i privremeno se udaljio od revolucionarnog pravca u radničkom pokretu. 8 17 18 26 37 51 56 58 101 102 125 193 279 459 473 477 513 598
- Harney, Mary* (Meri Harni; umrla 1853) — supruga prethodnog. 193
- Harring, Harro Paul* (Haro Pol Haring; 1798 - 1870) — pisac, sitnoburžoaski radikal. 480
- Hatzfeldt, Sophie, Gräfin von* (Sofija, grofica fon Hacfeld; 1805 - 1881) — prijateljica i istomišljenica Lassallea. 229 349
- Hatzfeldt-Wildenburg, Edmund, Graf von* (Edmund, grof fon Hacfeld Vildnburg; rod. 1798) — suprug prethodne. 202
- Haupt, Hermann Wilhelm* (Herman Wilhelm Haupt; rod. oko 1831) — trgovački pomoćnik, član Saveza komunista u Hamburgu; prije kelnskog procesa komunistima uhapšen, ali pošto je dao izdajničke iskaze, opet pušten na slobodu; pobjegao u Brazil. 127 141 494
- Hauser, Kaspar* (Kaspar Hauser; 1812 - 1833) — nahoće, pojavio se 1828. u Nirnbргу i bio na skrbi bavarskih vlasti; mnogo osporavano pitanje njegovog porijekla i njegove smrti bilo je predmet brojnih publikacija. 22
- Hayward, Abraham* (Eibrehem Heived; 1801 - 1884) — engleski pravnik i publicist, u početku torijevac, zatim pilovac; 1854. imenovan za sekretara Odjeljenja za pomoć sirotinji. 388
- Hebeler, Bernhard* (Bernhard Hebeler) — tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća pruski generalni konzul u Londonu. 60 158
- Hecker, Friedrich Franz Karl* (Fridrih Franc Karl Heker; 1811 - 1881) — pravozastupnik u Manhajmu, demokrat, radikalni republikanac; jedan od vođa badenskog ustanka u aprilu 1848; poslije ugušenja ustanka emigrirao u Švicarsku, a kasnije u SAD; kao pukovnik sudjelovao u građanskom ratu na strani država Sjevera. 57 431
- Heckscher, Martin* (Martin Hekšer) — njemački liječnik u Mančesteru, liječio Engelsa. 243

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) — najistaknutiji predstavnik klasične njemačke filozofije (objektivni idealist) koja je u njegovom sistemu dostigla svoj vrhunac; izradio filozofski sistem »u kojem je prvi puta — a to je njegova velika zasluga — čitav prirodni, povijesni i duhovni svijet prikazan kao jedan proces, tj. kao neprekidno kretanje, promjena, preobražaj i razvitak, i u kojem je pokušao dokazati unutrašnju vezu tog kretanja i razvitka« (Engels). 27 49 63 331 464 503 524 570
- Heilberg, Louis* (Luj Hajlberg; rod. 1818) — njemački novinar, politički emigrant u Briselu; 1846. član Briselskog komunističkog dopisnog komiteta, kasnije Saveza komunista. 71
- Heine, Heinrich* (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) — istaknuti pjesnik i vatreni patriota, protivnik apsolutizma i feudalno-klerikalne reakcije, pobornik njemačke demokratske literature; bliski prijatelj obitelji Marx. 565
- Heinzen, Karl* (Karl Hajncen; 1809 - 1880) — radikalni publicist, demokrat, istupao protiv Marxa i Engelsa; 1849. godine kraće vrijeme sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; emigrirao zatim u Švicarsku, kasnije u Englesku, a u jesen 1850. preselio u SAD. 34 84 85 100 117 240 272 275 292 297 299 330 411 431 438 456 459 460 463 464 472 480 492 503 511 512 518 526 534 536 537 542 544 545 583 585
- Heise, Heinrich* (Hajnrh Hajse; umro oko 1860) — demokrat i publicist, jedan od urednika lista »Die Hornisse« (1848 - 1850); sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; kasnije pobjegao u Englesku. 47 101 119 248 295 297 298 313 314 - 317 322 325 332 339 342 349 351 412 479 485 535 546 599 601 602
- Helmich, Julius* (Julius Helmih) — vestfalski izdavač i knjižar, »istinski« socijalist; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u SAD. 99 482
- Henri IV* (Anri IV, 1553 - 1610) — kralj Francuske od 1589. do 1690. 346 368
- Hentze, A. (A. Hence)* — njemački oficir, član Saveza komunista, prilikom raspjeda Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper; 1852. svjedok optužbe na kelnskom procesu komunistima. 93 100 149 155 228 349 435 494 532 587
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbert, barun od Lia, 1810 - 1861) — britanski državnik, u početku torijevac, zatim pilovac; sekretar Admiraliteta (1841 - 1845), državni sekretar za pitanja rata (1845 - 1846. i 1852 - 1855) i ministar rata (1859 - 1860). 194 343 380
- Hercen, Aleksandar Ivanovič* (1812 - 1870) — istaknuti ruski revolucionarni demokrat, materijalistički filozof, publicist i pisac; od 1852. živio u Engleskoj gdje je osnovao Slobodnu rusku štampariju i izdavao zbornik »Poljarnaja zvezda« i časopis »Kolokol«. 129 161 185 187 192 196 217 236 250 251 253 262 308 310 390 392 - 394 397 405 417 419 420 524 532 567
- Herstadt* (Herštat) — bankar u Kelnu, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 165 502
- Herweg* (Herveg) — socijalist, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 93 94 169
- Herwegh, Georg* (Georg Herveg, 1817 - 1875) — vodeći predstavnik revolucionarnog slobodnog pjesništva u periodu koji je prethodio martovskoj revoluciji u Njemačkoj; održavao prijateljske odnose s Karlom Marxom; poslije februarske revolucije vodeći član Njemačkog demokratskog društva u Parizu gdje je protivno savjetu Marxa i Engelsa organizirao legiju njemačkih emigranata koja je pokušala u aprilu 1848. da pruži pomoć badenskom ustanku, ali u prvom okršaju doživjela poraz; niz godina proveo u izbjeglištvu u Švicarskoj; pjesnik prve pjesme njemačkog radničkog pokreta

- (1863) i potom član Socijaldemokratske radničke partije i počasni dopisnik Međunarodnog udruženja radnika. 129 510
- Heß, Heinrich, Freiherr von** (Hajnrh barun fon Hes, 1788 - 1870) — austrijski general, kasnije feldmaršal, 1848 - 1849. aktivno sudjelovao u gušenju revolucionarnog i narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1854 - 1855. vrhovni komandant austrijskih trupa u Madarskoj, Galiciji i u Dunavskim kneževinama. 415
- Heß, Moses** (Mozes Hes, 1812 - 1875) — publicist, sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća jedan od glavnih predstavnika «istinskog» socijalizma; prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper; kasnije nekoliko godina pristaša Lassalle-a i njegovog Općeg njemačkog radničkog saveza. 42 51 52 162
- Hillgärtner, Georg** (Georg Hilgertner) — demokrat, poslije obaranja revolucije 1848 - 1849. emigrant. 90
- Hipokrat s Kosa** (oko 460. do otprilike 377. p. n. e.) — istaknuti antički liječnik, «otac medicine». 235
- Hirsch, Wilhelm** (Vilhelm Hirš) — trgovački pomoćnik iz Hamburga, početkom pedesetih godina 19. stoljeća pruski policijski agent u Londonu. 34 145 149 150 158 159 166 167 169 170 207 210 211 213 217 223 228 450 464 514 522 529 530 534 593
- Hochstuhl** (Hohštul) — demokrat, 1852. emigrirao u SAD. 464
- Hoffstetter, Gustav von** (Gustav fon Hofsteter, 1818 - 1874) — švicarski oficir i vojni pisac, 1847. sudjelovao u borbi protiv Separatnog saveza, a 1849. borio se pod Garibaldijem. 63
- Holyoake, George Jacob** (Džordž Jakob Heulieik; 1817 - 1906) — engleski publicist, pristalica reformi; tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća pristaša Owena i čarista, kasnije predstavnik Zadrugnog pokreta. 125
- Hontheim, Richard von** (Rihard fon Hont-hajm; umro 1857) — advokat iz Kelna, 1852. branitelj na kelnskom procesu komunistima. 149 154 157
- Horner, Leonard** (Leonard Horner; 1785 - 1864) — engleski geolog, tvornički inspektor (1833 - 1856); kao nepotkupljivi branilac interesa radnika «stekao je besmrtnu zasluge za englesku radničku klasu» (Marx). 122
- Hoyer, Johann Gottfried von** (Johan Gotfrid fon Hojer; 1767 - 1848) — pruski general i vojni historičar.
- Hoyoll** (Hojol) — njemački ličilac; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Mančesteru. 98
- Hruljov, Stepan Aleksandrovič** (1807 - 1870) — ruski general, za vrijeme krimskog rata komandirao dijelom trupa na Dunavu i na Krimu; jedan od heroja odbrane Sevastopolja. 340
- Hudson, J. W.** (J. V. Hadson) — početkom pedesetih godina 19. stoljeća sekretar «Ateneuma» u Mančesteru. 135 159
- Hugo, Victor-Marie** (Viktor Marie Igo; 1802 - 1885) — istaknuti francuski pisac i vođa progresivnog krila romantike (1827 - 1843) u borbi protiv reakcionarnog klasicizma; član Académie française (1841); poslije februarske revolucije 1848. poslanik demokratske ljevice u ustavotvornoj i zakonodavnoj Narodnoj skupštini; poslije državnog udara od 2. decembra 1851. protjeran iz Francuske; dvadeset godina proveo u izbjeglištvu u Briselu i na otocima Džerzi i Genzi. 569
- Hühnerbein, F. W.** (F. V. Hinerbajn) — krojač, član Saveza komunista; za vrijeme majskog ustanka 1849. u Elberfeldu član vojne komisije Odbora za sigurnost. 16
- Hume, Joseph** (Džozef Hjum; 1777 - 1855) — engleski političar, jedan od vođa gradanskih radikala; član parlamenta. 34 195
- Hunt, Thornton Leigh** (Tornten Lei Hant; 1810 - 1873) — engleski novi-

- nar, građanski radikal; četrdesetih do pedesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u čartističkom pokretu. 125
- Huzel, Jakob* (Jakob Huzel) — njemački emigrant u SAD, početkom pedesetih godina 19. stoljeća pristaša Marxa i Engelsa, prijatelj Adolfa Cluša. 55
- Huzzelwitt* (Huzelvit) — početkom pedesetih godina 19. stoljeća njemački emigrant u SAD. 55 88 89 90 104 229 490 491 513 584
- Imandt, Peter* (Peter Imant) — učitelj u Krefeldu, demokrat, učesnik revolucije 1848 - 1849; poslije obaranja revolucije emigrirao u Švicarsku i zatim u London; član Saveza komunista, pristaša Marxa i Engelsa. 71 72 89 92 - 94 96 100 151 159 161 169 170 186 200 240 247 261 268 278 293 314 317 339 349 351 352 354 370 412 414 485 497 501 502 529 565 583 584 595 601 602
- Immermann, Karl Lebrecht* (Karl Lebrecht Imerman; 1796 - 1840) — pisac, publicist, kritičar i upravitelj kazališta. 510
- Iskender-beg* (*Alexander Ilinski*) (Iskender-beg, Aleksander Ilinski; 1810 - 1861) — turski general poljskog porijekla, tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća službovao u armijama Španjolske, Portugala, Perzije i Francuske, sudjelovao u mađarskoj revoluciji 1848 - 1849, a poslije njenog obaranja emigrirao u Tursku i stekao tursko državljanstvo; komandirao dijelom turskih trupa na Dunavu (1853 - 1854), na Krimu (1855) i na Kavkazu (1855 - 1856). 340
- Jacobi, Abraham* (Abraham Jakobi; 1830 - 1919) — liječnik, član Saveza komunista, jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima 1852; porotni sud oslobodio ga od optužbe, ali je ostao u zatvoru zbog «uvrede veličanstva»; 1853. emigrirao u Englesku, a zatim u SAD gdje je u štampi širio ideje marksizma; sudjelovao u građanskom ratu na strani država Sjevera; kasnije predsjednik Akademije medicinskih znanosti u New Yorku (1885 - 1889), profesor i predsjednik niza medicinskih ustanova, autor medicinskih rasprava. 11 139 243 244 - 246 249 250 262 264 411 545
- Jacoby, Johann* (Johan Jakobi; 1805 - 1877) — liječnik u Kenigsbergu, publicist i političar, demokrat; 1848. jedan od vođa lijevog krila pruske Narodne skupštine; 1849. poslanik Narodne skupštine (krajnja lijeva), sedamdesetih godina 19. stoljeća pristupio Socijaldemokratskoj radničkoj partiji. 243
- Jelačić, Josip, grof od Bužima* (1801 - 1859) — austrijski general, hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (1848 - 1859); aktivno sudjelovao u obaranju revolucije u Austriji i Mađarskoj 1848 - 1849. 328
- Jenni, Friedrich* (Fridrih Jeni, umro 1849) — švicarski radikalni publicist, urednik bernskog političkog humorističkog tjednika «Der Guckkasten». 201
- Jerôme* vidi *Bonaparte, Jérôme*
- Joest, Karl* (Karl Jest) — tvorničar u Kelnu, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 420 422 502
- Johnson, A.* (A. Džonson) — namještenik u Engleskoj banci, poznanik Ferdinanda Freiligratha. 19 24 26 77 84 85 90 153
- Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orleans, prince de* (Fransoa Ferdinand Filip Luj Mari, vojvoda Orleanski, princ de Žoanvil; 1818 - 1900) — sin Louis-Philippea, poslije pobjede februarske revolucije 1848. pobjegao u Englesku. 75 129 148
- Jomini, Henri, barun* (Henri barun Jomini; 1779 - 1869) — general u francuskoj a od 1813. u ruskoj službi; porijeklom Švicarac; vojni teoretičar, autor niza radova o strategiji i povijesti rata. 523
- Jones, Ernest Charles* (Ernest Čarls Džons; 1819 - 1869) — engleski proleterski pjesnik i publicist, vođa li-

- jevog krila čartista, jedan od urednika lista »The Northern Star«, izdavač čartističkih listova »Notes to the People« i »The People's Paper«; do pedesetih godina 19. stoljeća usko povezan s Marxom i Engelsom; 1858. njegovi politički i ideološki ustupci radikalnoj buržoaziji doveli su do privremenog prekida odnosa s Marxom i Engelsom. 8 18 22 24 - 26 31 34 36 37 41 43 51 56 58 101 109 110 124 125 187 217 240 246 248 259 271 277 278 292 354 355 376 390 391 393 397 404 416 419 421 424 429 436 451 459 465 467 476 481 487 491 502 508 513 529 532 541 - 543 546
- Jones, Jane* (Džejn Džons; umrla 1857) — supruga prethodnog. 416
- Jones, Richard* (Ričard Džons; 1790 - 1855) — engleski ekonomist. 463
- Jones, Sir William* (ser Viljem Džons; 1746 - 1794) — engleski orijentalist, autor više radova o istočnjačkim jezicima i literaturi. 231
- Jordan, Wilhelm* (Vilhelm Jordan; 1819 - 1904) — pisac, 1848. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila, kasnije centra). 129
- Julius, Gustav* (Gustav Julius; 1810 - 1851) — pisac, demokrat, predstavnik »istinskog« socijalizma. 162
- Jung, Georg* (Georg Jung; 1814 - 1886) — publicist, demokrat, mladohegelijanac, stvarni utemeljitelj lista »Rheinische Zeitung« 1852. u Kelnu, 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila), kasnije nacional-liberal. 149 150 503 591
- Junius* vidi *Francis, Philip*
- Juta, Jaan Carel* (Jan Karel Juta; rod. 1824) — holandski trgovac, knjižar u Kapstatu; suprug Marxove sestre Louise. 240 282
- Juta, Louise* (Luize Juta; 1821. do oko 1865) — sestra Karla Marxa, supruga prethodnog. 240
- Kamm, Friedrich* (Fridrih Kam; umro 1867) — zanatlija, demokrat; 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, posljiše obaranja revolucije emigrirao u Švicarsku; član ženevskog Njemačkog radničkog saveza; 1852. emigrirao u SAD. 90 500
- Kant, Immanuel* (Imanucl Kant; 1724 - 1804) — osnivač klasične njemačke filozofije; »Temelj Kantove filozofije je izmirenje materijalizma i idealizma, njihov kompromis, spoj različitih, međusobno suprotnih filozofskih pravaca u jedan sistem« (Lenjin); prirodoslovna djela nastala u prvom periodu njegove djelatnosti, osobito njegova hipoteza o postanku svijeta, sadrže elemente materijalizma i spontane dijalektike; njegova misao o nužnosti vječnog mira među narodima, koju je razvio 1795. godine, predstavlja vrhunac društvene misli toga vremena. 288
- Kapodistrias, Joanes, grof* (Joanes Kapodistrias, grof; 1776 - 1831) — grčki državnik i diplomat; od 1809 - 1822. u ruskoj službi, drugi državni sekretar (ministar) vanjskih poslova Rusije (1815 - 1822); predsjednik Grčke (1827 - 1831); vodio prorusku politiku, ubili su ga strani agenti. 318
- Karger* (Karger) — demokrat, pedesetih godina emigrant u SAD, suradnik lista »Der Pionier«. 304
- Katarina II* (1729 - 1796) — ruska carica od 1762. do 1796. godine. 361
- Katul, Gaj Valerije* (oko 87. do otprilike 54. p. n. e.) — rimski pjesnik. 330
- Kausler, Franz Georg Friedrich von* (Franc Georg Fridrih fon Kausler; 1794 - 1848) — vojni pisac. 98
- Kellner, Gottlieb Theodor* (Gotlib Teodor Kelner; 1819 - 1898) — novinar, demokrat, za vrijeme revolucije 1848 - 1849. sudjelovao u demokratskom pokretu u Kaselu, od 1848. do 1850. izdavao list »Die Hornisse«; od 1851. emigrant u SAD, urednik lista »Die Reform« (1853 - 1854), 1856. izdavač lista »Philadelphia Demokrat«. 218 302 518 529 533 535 537 593
- Kinkel, Gottfried* (Gotfrid Kinkel; 1815 - 1882) — pjesnik i publicist, demo-

- krat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; pruski sud osudio ga na doživotni zatvor, pobjegao iz zatočeništva i emigrirao u Englesku; jedan od vođa emigracije u Londonu; borio se protiv Marxa i Engelsa. 19 39 40 43 54 55 57 60 72 87 90 92 - 94 96 100 102 104 - 106 112 123 126 135 151 159 161 162 166 171 186 193 211 215 223 229 243 244 306 342 349 375 430 431 437 441 442 456 466 467 469 472 473 477 478 482 483 485 487 489 - 493 497 - 502 504 508 510 511 513 514 518 523 526 530 - 532 569 575 576 578 583 - 585
- Kinkel, Johanna** (rod. *Mockel*) (Johana Kinkel, rod. Mokl; 1810 - 1858) — spisateljica, supruga prethodnog. 530 569 576
- Kirchmann, Julius Hermann von** (Julius Herman fon Kirhman; 1802 - 1884) — pravnik i filozof, radikal; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog centra). 72
- Kiss, Miklós** (*Nikolaus*) (Mikloš, Nikolaus Kiš; rod. 1820) — mađarski oficir, demokrat, emigrant u Parizu, povezan s bonapartističkim krugovima. 108 123 516
- Klapka György** (Derd Klapka; 1820 - 1892) — mađarski general, za vrijeme revolucije 1848 - 1849. komandirao mađarskom armijom; od juna do septembra 1849. komandant tvrđave Komorn; 1849. emigrirao; pedesetih godina 19. stoljeća povezan s bonapartističkim krugovima, poslije amnestije vratio se u Mađarsku 1867. godine. 60 127 328 476 528
- Klein, Carl Wilhelm** (Karl Vilhelm Klajn) — radnik, 1849. sudjelovao u ustancima u Elberfeldu i Solingenu, član Saveza komunista; 1853. boravio neko vrijeme u SAD, sudjelovao u organiziranju radničkih udruženja; šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća veoma aktivan u njemačkom radničkom pokretu, vođa solingenske sekcije Međunarodnog udruženja radnika. 257 538 544 546
- Klein, Johann Jacob** (Johan Jakob Klajn; rod. oko 1818) — liječnik u Kelnu, član Saveza komunista, 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima, porotni sud oslobodio ga od optužbe. 11
- Klose, G.** (G. Klose) — njemački emigrant u Londonu, član Saveza komunista, prilikom rascjepa Saveza 1850. pristaša Marxa i Engelsa. 71
- Knesebeck, Karl Friedrich, Freiherr von der** (Karl Fridrih, barun fon der Knezebek; 1768 - 1848) — general-feldmaršal, sudjelovao u ratovima protiv Napoleona I, 1814 - 1815. jedan od sudionika Bečkog kongresa; 1831. komandant pruskih promatračkih trupa u Poznanju. 407
- Köppen, Karl Friedrich** (Karl Fridrih Kepen; 1808 - 1863) — radikalni publicist i historičar, mladohegelovac. 425
- Korff, Hermann** (Herman Korf) — bivši pruski oficir, demokrat; zbog svog političkog uvjerenja otpušten iz armije, 1848 - 1849. odgovorni izdavač lista «Neue Rheinische Zeitung»; kasnije emigrirao u SAD. 99 482 - 484
- Korn, Philipp** (Filip Korn) — mađarski knjižar i publicist; za vrijeme revolucije 1848 - 1849. komandirao njemačkom legijom u mađarskoj revolucionarnoj armiji; poslije obaranja revolucije emigrirao u Tursku, kasnije u Englesku; 1860. vratio se u Mađarsku. 417 567
- Kościelski, Władysław** (Vladislav Kościelski, 1818 - 1895) — poljski demokrat, emigrant; pedesetih godina 19. stoljeća general turske armije. 251 415
- Kościuszko, Tadeusz Andrzej Bonawentura** (Tadeuš Andrc Bonaventura Koščuško, 1746 - 1817) — istaknuti vođa poljskog narodnooslobodilačkog pokreta devedesetih godina 18. stoljeća; sudjelovao u sjevernoameričkom ratu za nezavisnost protiv Engleske (1776 - 1783) i 1783. postao general; vođa poljskog ustanka 1794. godine. 37
- Kossuth, Lajos** (Lajoš Košut, 1802 - 1894) — vođa mađarskog narodno-

- oslobodilačkog pokreta, u revoluciji 1848 - 1849. na čelu građansko demokratskih snaga; šef mađarske revolucionarne vlade; poslije obaranja revolucije emigrirao; pedesetih godina 19. stoljeća tražio podršku bonapartističkih krugova. 11 18 19 39 40 42 60 61 74 77 88 89 92 96 107 108 123 127 139 163 172 189 - 192 194 202 207 211 222 248 278 313 320 377 434 465 476 491/492 510 515 516 520 522 523 528 533 597
- Kothes, D.* (D. Kotez) — demokrat, trgovac iz Kelna; 1852. svjedok odbrane na kelnskom procesu komunistima. 141 142 154 158 165 168 208
- Kräusler* (Krojsler) — pruski profesor, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 502
- Krogh, Gerhard Christoph von* (Gerhard Kristof fon Krog; 1785 - 1860) — danski general, vrhovni komandant danske vojske (od jula 1848. do aprila 1849, 1850) u šlezvig-holštajnskom ratu. 323
- Küntzel, H.* (H. Kincel) — pruski oficir, vojni inženjer. 63
- Lafayette (La Fayette), Marie-Joseph de Motier, marquis de* (Mari Žozef d Motje, markiz de Lafajet; 1757 - 1834) — francuski državnik i general, jedan od vođa krupne buržoazije za vrijeme francuske revolucije i građanske julske revolucije 1830. 358
- Le Ferronnays, Auguste-Pierre-Marie Ferron, comte de* (Ogist Pjer Mari Ferron, grof de La Feronej; 1777 - 1842) — francuski političar i diplomat; poslije francuske revolucije kontrarevolucionarni emigrant, početkom restauracije vratio se u Francusku; poslanik u Kopenhagenu (1817) i Petrogradu (1819 - 1827), sudjelovao na kongresima Svete alijanse u Tropau (1820), Ljubljani (1821) i Veroni (1822), ministar vanjskih poslova od 1828. do 1829. godine. 367
- Lagarde, Augustin-Marie-Balthazar-Charles Pelletier, comte de* (Ogisten Mari Baltazar Šarl Peltje, grof de Lagard, rod. 1870) — francuski general i diplomat, kao kontrarevolucionarni emigrant sudjelovao u ratovima protiv Francuske republike; od 1806. do 1815. u pruskoj službi, ratovao protiv napoleonske Francuske; poslanik u Madridu (1820 - 1823). 366
- Lamennais (La Mennais), Félicité-Robert de* (Felisite Rober d Lamnc; 1782 - 1854) — francuski opat, publicist, ideolog kršćanskog socijalizma. 19 369 466 545
- Lamoricière, Christophe-Louis-Léon Juchault de* (Kristof Luj Leon Žišo d Lamorisjer; 1806 - 1865) — francuski general i političar, umjereni republikanac; tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; 1848. aktivno učestvovao u gušenju pariskog junskog ustanka; ministar rata u vladi Cavaignaca (od juna do decembra 1848), nalazio se u opoziciji prema vladi Louis-a Bonaparte, poslije državnog udara od 2. decembra 1851. prognan. 129 354
- Lanckoroński, grof* (grof Lankoronski) — poljski emigrant, agent carističke vlade. 108 207
- Landolt, Ernestine* vidi *Liebknecht, Ernestine*
- L'Aspée, Henry de* (Anri de Laspe) — policijski službenik iz Visbadena, početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrirao u London, doprineo razobličavanju provokatorskih metoda pomoću kojih je pruska policijska država inscenirala suđenje komunistima u Kelnu. 211
- Lassalle, Ferdinand* (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) — »do 1862. u praksi specifično pruski vulgarni demokrat s jakim bonapartističkim sklonostima« (Engels); njegova historijska zasluga je u tome što je s osnivanjem Općeg njemačkog radničkog saveza u maju 1863. pridonio organizacijom odvajanja naprednih radnika od liberalne buržoazije; međutim, radničkoj klasi nije priznavao revolucionarnu budućnost i gajio je iluziju da se uz pomoć prusko-junkerske države može mirno preći u socijalizam; ta ideologija «kraljevsko-pruskog vladinog socijalizma»

vodila je paktiranju s Bismarckom i s junkersko-velikogradanskim pruskim militarizmom; otud i njegova politika ujedinjenja Njemačke «odozgo» pod hegemonijom pruske države. 42 50 199 202 227 229 245 292 - 294 296 - 298 349 353 362 363 375 390 412 452 - 456 552 555 560 - 563 565 570 571 600

Law, John of Lauriston (Džon Lo od Loristana; 1671 - 1729) — engleski ekonomist i financijer, vrhovni kontrolor financija u Francuskoj (1719 - 1720); poznat po svojim špekulacijama prilikom izdavanja papirnog novca, što je 1720. godine izazvalo posljedice u cjelokupnoj privredi Francuske. 511

Lawley, Francis Charles (Frensis Čarls Lolei; 1825 - 1901) — engleski novinar, privatni sekretar Gladstone-a (1852 - 1854). 388

Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste (Aleksandr Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) — francuski publicist i političar, jedan od vođa sitnoburžoaske demokracije, urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova privremene vlade i član Izvršne komisije; poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, nalazio se na čelu Montanje; poslije demonstracija 13. juna 1849. emigrirao u Englesku; jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Londonu. 19 29 39 40 81 172 192 204 270 278 304 327 450 466 487 488 492 521 532

Le Flô, Adolphe-Emmanuel-Charles (Adolf Emaniel Šarl Le Flo; 1804 - 1887) — francuski general, političar i diplomat, predstavnik Stranke reda, za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; ministar rata u tzv. vladi narodne odbrane (1870 - 1871), poslanik Narodne skupštine 1871. godine, ambasador u Petrogradu (1848. i 1849, 1871 - 1879). 453

Legendre, Louis (Luj Ležandr; 1752 - 1797) — u francuskoj revoluciji jedan od vođa desnog krila jakobinaca; Dantonov prijatelj. 390

Lehmann, Albert (Albert Leman) — njemački radnik u Londonu, vodeći

član Saveza pravednih i Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Centralne uprave Saveza komunista; prilikom rascjepa Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper i postao član njenog rukovodstva. 450

Lehon, Charles-Aimé-Joseph, comte de (Šarl ĩme Žozef, grof de Leon; 1792 - 1868) — belgijski političar i diplomat, poslanik u Parizu (1831 - 1842) usko povezan s dinastijom Orléans. 453

Lehon, comtesse (grofica Leon) — supruga prethodnog, tridesetih do pedesetih godina 19. stoljeća živjela u Parizu, usko povezana s dinastijom Orléans. 453

Lehon, Louis-Xavier-Léopold, comte de (Luj Ksavic Leopold, grof de Leon; 1831 - 1870) — francuski političar, bonapartist, od 2. decembra 1851. šef kabineta ministra unutrašnjih poslova de Mornija, od 1856. član Corps législatif; sin prethodnog. 453

Leibnitz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von (Gotfrid Vilhelm, barun fon Lajbnic; 1646 - 1716) — idealistički filozof, matematičar, fizičar, diplomat; naučenjak, pionir na gotovo svim područjima nauke; osnivač Berlinske akademije znanosti i njen prvi predsjednik. 312

Leiden, Kosmos Damian (Kosmos Damjan Lajdn) — trgovac u Kelnu, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 165 502

Lelewel, Joachim (Joahi Lelivel; 1786 - 1861) — poljski historičar i revolucionar; vođa gradansko-demokratskog krila u poljskom ustanku 1830 - 1831; zatim vođa demokratske poljske emigracije, 1837. osnovao «Udruženje poljskih emigranata» koje se 1846. priključilo «Poljskom demokratskom društvu». 108 425

Lenchen vidi *Demuth, Helene*

Leroux, Pierre (Pjer Leru; 1797 - 1871) — francuski publicist, utopijski socijalist i pristaša kršćanskog socijalizma,

- 1851 - 1852. emigrant u Engleskoj. 40 466
- Leroy, Achille* vidi *Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de*
- Lessing, Gotthold Ephraim* (Gothold Efrim Lesing; 1729 - 1781) — istaknuti pjesnik, književni teoretičar i teoretičar umjetnosti, najznačajniji predstavnik njemačkog prosvjetiteljstva, osnivač realističke estetike; borbeni humanist, protivnik apsolutizma. 236
- Leven* (Leven) — trgovac u Kelnu, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 165 502
- Lichnowski, Felix Maria, Fürst von* (Felix Maria, knez fon Lihnovski, 1814 - 1848) — šleski velikoposjednik, reakcionarni pruski oficir, 1848. član frankfurtske Narodne skupštine (desnog krila); za vrijeme septembarskog ustanka 1848. u Frankfurtu na Majni ubili su ga revolucionarni građani. 151
- Liders, Aleksandar Nikolajević, grof* (1790 - 1874) — ruski general; 1853 - 1854. komandirao jednim korpusom na Dunavu, 1855. Južnom armijom, a 1856. postao vrhovni komandant Krimске armije. 341
- Liebknecht, Ernestine* (Ernestine Liebknecht, umrla 1867) — prva supruga Wilhelma Liebknechta. 358
- Liebknecht, Wilhelm* (Vilhelm Liebknecht, 1826 - 1900) — jedan od najznačajnijih vođa njemačke socijaldemokracije, kao član Saveza komunista sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; najprije emigrirao u Švicarsku, zatim u Englesku gdje je postao prijatelj i istomišljenik Marxa i Engelsa; 1862. vratio se u Njemačku; kao član Međunarodnog udruženja radnika širio ideje marksizma; 1869. jedan od osnivača Socijaldemokratske radničke partije; odgovorni urednik lista «Vorwärts»; član Sjevernonjemačkog Rajhstaga (1867 - 1870) i Rajhstaga (1874 - 1900); za vrijeme njemačko-francuskog rata aktivno djelovao protiv pruskih aneksijskih planova i zauzimao se za odbranu Pariske komune; kao odlučni protivnik pruskog militarizma zalagao se za ujedinjenje Njemačke revolucionarno-demokratskim putem. 47 48 149 158 170 171 186 200 267 358 420 586
- Liven, Hristofor Andrejevič, knez* (1774 - 1839) — ruski diplomat; poslanik u Berlinu (1810 - 1822), ambasador u Londonu (1812 - 1834). 553
- Liven, Darja Hristoforovna, rod. von Benckendorf* (rod. fon Benckendorf; 1785 - 1857) — supruga prethodnog; sudjelovala u diplomatskom životu kao domaćica političkih salona u Londonu i Parizu. 500 513 553
- Lièvre, Eugène* (Ežen Lievr) — francuski demokrat, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u SAD. 216 217 411
- Likurg* — legendarni spartanski zakonodavac; prema predanju, živio u 9 - 8. stoljeća p. n. e. 124
- Lincoln, H. J.* (H. J. Linkoln) — urednik lista «Daily News». 300 548 - 551
- Lindenau, Bernhard August* (Bernard August Lindenau; 1779 - 1854) — saski državnik i astronom, umjereni liberal; ministar unutrašnjih poslova (1831 - 1834) i predsjednik vlade (1831 - 1843). 330
- Linton, William James* (Viljem Džems Linton; 1812 - 1897) — engleski grafer, pjesnik i publicist, radikal, pristaja čarizma; pod pseudonimom «Spartacus» surađivao u čarističkim publikacijama; 1866. preselio u SAD. 477
- List, Friedrich* (Fridrih List; 1789 - 1846) — građanski ekonomist, jedan od najdosljednijih predstavnika interesa njemačke industrijske buržoazije prije 1848; odlučno se borio protiv državne rascjepkanosti Njemačke i aktivno se zalagao za stvaranje svenjemačkog carinskog saveza i rasprostranjene njemačke željezničke mreže. 27 85

- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rod. oko 1824) — stolar, predstavnik njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, član Saveza komunista i Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1867. i 1871 - 1872); prijatelj i istomišljenik Marxa i Engelsa. 261 435
- Louis XV* (Luj XV, 1710 - 1774) — francuski kralj (1715 - 1774). 360
- Louis XVIII* (Luj XVIII, 1755 - 1824) — francuski kralj (1814 - 1815. i 1815 - 1824). 364 368 369
- Louis-Napoléon* vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (Luj Filip, vojvoda Orleanski; 1773 - 1850) — francuski kralj od 1830. do 1848. godine. 7 270 299 318 368 381 438 444 556
- Lowe, Robert (Bob), Viscount Sherbrooke* (Robert Bob Leu, vikont Šebruk; 1811 - 1892) — britanski državnik i publicist, suradnik »Times«-a, govogac, kasnije liberal, član parlamenta; zamjenik predsjednika ministarstva trgovine i saobraćaja (Board of Trade). 188
- Löwe, Wilhelm* (poznat pod imenom *Löwe von Calbe* jer je u frankfurtsku Narodnu skupštinu bio izabran u okrugu Calbe) (Vilhelm Leve, Leve fon Kalbe; 1814 - 1886) — političar, demokrat, potpredsjednik frankfurtske Narodne skupštine (lijevo krilo), poslije premještanja krnjeg parlamenta u Štutgart njegov predsjednik; poslije obaranja revolucije emigrirao, vratio se u Njemačku poslije amnestije 1861. i pristupio naprednjacima. 54 55 89 92 151 186 260 416 469 473 497 521
- Löwenthal* (Levental) — četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća izdavač u Frankfurtu na Majni. 59 165
- Lüders, Wilhelm* (Vilhelm Lidors) — publicist, demokrat, četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća suradnik u više demokratskih listova, kasnije emigrant u Londonu. 6 430 575
- Lüning, Otto* (Oto Lining; 1818 - 1868) — liječnik i publicist; sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća predstavnik »istinskog« socializma; poslije 1866. nacional-liberal. 474
- Lupus* vidi *Wolff, Wilhelm*
- Maas, Benjamin* (Benjamin Mas; 1822 - 1891) — liječnik, utopijski socijalist, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj; poslije njenog ugušenja emigrirao u SAD. 456
- MacCulloch, John Ramsay* (Džon Remzi Mekalek, 1789 - 1864) — škotski ekonomist, vulgarizirao učenje Ricarda, apologet kapitalizma. 409 463
- MacGowan* (Mekgauen) — engleski štampar, radikal, podržavao čartistički pokret objavljujući čartističke publikacije; financijski pomagao Ernestu Jonesu. 101 354
- Machiavelli, Niccolò* (Nikolo Makjaveli; 1469 - 1527) — talijanski političar, historičar i pisac; ideolog talijanske buržoazije u periodu nastajanja kapitalističkih odnosa. 19 72
- Madier* (Madije) — francuski mehaničar, demokrat, početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Engleskoj. 7 14 183
- Mahmud II* (1785 - 1839) — turski sultan od 1808. do 1839. godine. 271
- Majer, Adolph* (Adolf Majer; rod. oko 1819) — član Saveza komunista, od kraja 1850. do 1851. godine emisar frakcije Willich-Schapper u Francuskoj; jedan od optuženih na sudenju tzv. njemačko-francuskoj zavjeri u februaru 1852. u Parizu. 129
- Malarnet* (Malarme) — francuski radnik, socijalist. 1848. predsjednik komunističkog kluba »Fraternité« u Parizu; poslije ugušenja revolucije 1848 - 1849. emigrant u Engleskoj. 466
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Hauard Haris, grof od Mamzberi; 1807 - 1889) — britanski državnik, torijevac, kasnije konzerva-

- tivac; ministar vanjskih poslova (1852. i 1858 - 1859). 318
- Malthus, Thomas Robert* (Tomas Robert Maltus; 1766 - 1834) — engleski svećenik, ekonomist, ideolog poburžoazirane posjedničke aristokracije, apologet kapitalizma, postavio reakcionarnu teoriju o prenaseljenosti koja je trebala da opravda bijedu radnog svijeta u kapitalističkom društvu. 236 463
- Manteuffel, Otto Theodor, Frieherr von* (Oto Teodor, barun fon Mantojfel; 1805 - 1882) — reakcionarni pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850); imao presudnu ulogu prilikom oktroiranja ustava u decembru 1848. i uvođenja dvostepenog izbornog sistema (1849); predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1850 - 1858). 78 205 535
- Mariotti* vidi *Gallenga, Antonio*
- Marx, Edgar (Musch)* (Edgar (Muš) Marx; 1847 - 1855) — sin Karla Marxa. 283 298 326 394 396 398 399 - 402 409 481 555 566 577 588 591 602
- Marx, Eleanor (Tussy)* (Elinor (Tusi) Marks; 1855 - 1898) — najmlađa kći Karla Marxa, osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća aktivno djelovala u njemačkom i međunarodnom radničkom pokretu; od 1884. supruga Edwarda Avelinga. 381 384 390 394 560
- Marx, Francis Joseph Peter* (Frensis Džozef Piter Marks; 1816 - 1876) — engleski konzervativni publicist, posjednik; prijatelj i istomišljenik Davida Urquharta. 250 - 252 255 311
- Marx, Franziska* (Franciska Marks; 1851 - 1852) — kći Karla Marxa. 44 45 47 468 471
- Marx, Heinrich* (Hajnrüh Marks; 1782 - 1838) — otac Karla Marxa. 197 589
- Marx, Heinrich Guido (Föxchen)* (Hajnrüh Guido (Fekshen) Marks; 1849 - 1850) — sin Karla Marxa. 584
- Marx, Henriette* (Henrijeta Marx; 1787 - 1863) — majka Karla Marxa. 29 115 353 591
- Marx, Jenny* (rod. von Westphalen) (Dženi Marks, fon Vestfalen; 1814 - 1881) — supruga i suradnica Karla Marxa. 5 7 29 60 71 77 79 113 115 118 121 128 139 142 163 168 199 208 210 214 215 240 245 248 256 261 267 278 284 326 331 - 334 337 340 349 351 353 362 370 372 379 380 381 384 390 392 396 398 400 - 405 409 414 420 425 429 - 431 447 459 465 468 471 480 481 541 560 563 - 566 568 - 570 575 577 - 591 593 595 597 598 600 - 602
- Marx, Jenny* (Dženi Marks; 1844 - 1883) — najstarija kći Karla Marxa, novinar, aktivno sudjelovala u međunarodnom radničkom pokretu; imala značajnu ulogu u borbi irskog naroda za njegovu nezavisnost; 1872. udala se za Charlesa Longuet-a. 113 298 312 409 442 555 577 588 602
- Marx, Laura* (Laura Marks; 1845 - 1911) — druga kći Karla Marxa; aktivno sudjelovala u francuskom radničkom pokretu; 1868. udala se za Paula Lafargue-a. 115 118 298 312 326 451 555 577 588 602
- Marx, Louise* vidi *Juta, Louise*
- Massey, Gerald* (Džereld Mesi; 1828 - 1907) — engleski pjesnik, pristaša čartizma; 1849. urednik lista «The Spirit of Freedom»; pod pseudonimom «Spirit of Freedom» i «Bandiera» surađivao u čartističkim listovima «The Red Republican» i «The Friend of the People» koje je izdavao Harney; bio je pod utjecajem ideja kršćanskog socijalizma i reformističkog Zadrugnog pokreta, sredinom pedesetih godina 19. stoljeća povukao se iz radničkog pokreta. 18
- Massol, Marie-Alexandre* (Mari Aleksandr Masol; 1805 - 1875) — francuski novinar, utopijski socijalist, 1833 - 1834. posjetio Egipat i Siriju; od 1848. do 1850. suradnik listova «La Réforme» i «Voix du Peuple», prijatelj Proudhona. 19 30 36 40 104 112 114 118 122 126 503 509
- Maupas, Charlemagne-Émile de* (Šarلمان Emil de Mopa; 1818 - 1888) —

francuski advokat, bonapartist, efekt pariske policije (1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar policije (1852 - 1853). 438 515

Mayne, Reid vidi *Reid, Thomas Mayne*

Mazzini, Giuseppe (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — talijanski građansko-demokratski revolucionar, jedan od voda narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokracije u Londonu; pedesetih godina 19. stoljeća zalagao se protiv mijesanja bonapartističke Francuske u narodnooslobodilačku borbu talijanskog naroda. 18 19 28 32 34 35 39 40 42 60 81 107 108 172 189 - 192 194 204 210 213 222 261 278 327 446 451 466 476 477 487 491 492 516 519 520 555

McElrath, Thomas (Tomas Mekelrat; 1807 - 1888) — američki pravnik, izdavač i političar, pristaša abolicionista; suosnivač i komercijalni direktor pristaša abolicionista; suosnivač i komercijalni direktor lista «New York Daily Tribune» (1841 - 1857). 269

Mehmed-Ali (1769 - 1849) — general i namjesnik a poslije nasljedni vladar Egipta (1805 - 1849), proveo niz naprednih reformi; 1831 - 1833. i 1839 - 1840. ratovao protiv turskog sultana, borio se za nezavisnost Egipta. 19 557

Meiners, Christoph (Kristof Majners; 1747 - 1810) — historičar, autor nekoliko radova o povijesti kulture. 503

Metaxas, Andreas, grof (Andreas grof Metaksas; oko 1786. do 1860) — grčki državnik i diplomat, predsjednik vlade (1843 - 1844), poslanik u Carigradu (1850 - 1854). 318

Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von (Klemens Vencl Lotar, knez fon Meternih; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomat; ministar vanjskih poslova (1809 - 1821) i rizičar (1821 -

- 1848), jedan od osnivača Svete alijanse. 366

Mevissen, Gustav von (Gustav fon Mevisen; 1815 - 1899) — bankar u Kelnu, političar, jedan od voda rajnske liberalne buržoazije; član frankfurtske Narodne skupštine (desnog centra); osnivač nekoliko akcionarskih banaka, između ostalih i Darmštatske banke za trgovinu i industriju. 194

Meyen, Eduard (Eduard Mejen; 1812 - 1870) — publicist, mladohegelovac, demokrat; poslije ugušenja revolucije 1848 - 1849. emigrirao u Englesku; kasnije nacional-liberal. 71 89 92 93 151 321 371 523 569 576 584 602

Meyer (Mejer) — poznanik Marxa i Engelsa. 288 298 315 349 422

Meyer, Joseph (Jozef Mejer) — krojač, početkom dvadesetih godina 19. stoljeća emigrant u Engleskoj, pristaša Willichia; 1852. emigrirao u SAD. 450

Mieroslawski, Ludwik (Ludvik Miroslavski; 1814 - 1878) — poljski revolucionar, historičar i vojnik; učesnik poljskih ustanaka 1830 - 1831. i 1846; 1848. jedan od voda ustanka u Poznanju, kasnije voda ustanka na Siciliji; 1849. komandant badensko-falačke revolucionarne armije; pedesetih godina 19. stoljeća povezan s bonapartističkim krugovima; za vrijeme poljskog ustanka 1863 - 1864. imenovan za diktatora poljske Narodne vlade, poslije ugušenja ustanka emigrirao u Francusku. 82

Mill, James (Džems Mil; 1773 - 1836) — engleski ekonomist i filozof, vulgarizirao učenje Richarda. 463

Millerbacher, August Joseph (August Jozef Milerbaher) — austrijski poštanski činovnik, akcionar Praške naklade. 98

Mina (*Espoz y Mina*) *Francisco* (Francisko Mina, Espos i Mina; 1781 - 1836) — španjolski general, voda gerile za vrijeme rata za nezavisnost (1808 - 1814), aktivni sudionik revolucije 1820 - 1823; od 1833. do 1836.

- učestvovao u ratovima protiv karlista. 362
- Minié, Claude-Étienne* (Klod Etjen Minié; 1804 - 1879) — francuski oficir, pronalazač puške koja je nazvana po njemu. 9
- Minutoli, Julius, Freiherr von* (Julius barun fon Minutoli; 1805 - 1860) — pruski činovnik i diplomat; 1847 - 1848. predsjednik berlinske policije; generalni konzul u Španjolskoj i Portugaliji (1853 - 1859). 408
- Miquel, Johannes* (Johanes Mikuel; 1828 - 1901) — pravozastupnik i bankar, političar, do 1852. član Saveza komunista; kasnije prešao buržoaziji; 1859. suosnivač Narodnog udruženja, a od 1867. jedan od vođa Nacional-liberalne stranke. 349 352
- Mirbach, Otto van* (Oto von Mirbah) — bivši pruski artiljerijski oficir, demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; za vrijeme majskeg ustanka 1849. komandant Elberfelda, poslije ugušenja ustanka emigrirao. 420 422 485
- Mirhond, Mohamed* (1433 - 1498) — perzijski historičar; napisao historiju koja počinje sa stvaranjem svijeta i nastavlja se do 1498. godine. 232
- Miskowsky, Henryk Ludwik* (Henrik Ludvik Miškovski; umro 1854) — poljski oficir, učesnik mađarske revolucije 1848 - 1849; poslije ugušenja revolucije emigrirao u Tursku i zatim u London. 278 320 322 597
- Mohamed (Muhammad, Mahomet, Muhamed) Abul Kasim ibn Abdalah* — arapski propovjednik, osnivač islamske religije; prema muslimanskim shvaćanjima »Alahov poslanik-prorok«. 219 224 230 231
- Mohr* — porodični nadimak Karla Marxa.
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard, Graf von* (Helmuth Karl Bernhard, grof fon Moltke; 1800 - 1891) — pruski oficir, kasnije generalfeldmaršal, vojni pisac, jedan od ideologa pruskog militarizma i šovinizma; od 1835. do 1839. službovao u turskoj armiji; šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888). 306
- Monk (Monck), George, Duke of Albe-marle* (Džordž Monk, vojvoda Albimari; 1608 - 1670) — engleski general, u engleskoj građanskoj revoluciji u 17. stoljeću borio se na strani Karla I; poslije smrti Cromwella aktivno se zalagao za restauraciju Stuarda (1660). 358
- Montalembert, Charles-Forbes de Tyron, comte de* (Šarl Forb d Tiron, grof d Montalamber; 1810 - 1870) — francuski političar i publicist, za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine, orleanist, vođa katoličke stranke; podržavao Louis-a Bonapartu za vrijeme državnog udara 2. decembra 1851, ali ubrzo prešao u opoziciju. 455 528
- Monteith, William* (Viljem Montis; 1790 - 1864) — engleski general, diplomat i vojni historičar; sudjelovao u rusko-perzijskom ratu (1804 - 1813) na strani Perzije; vojni i diplomatski savjetnik perzijske vlade u rusko-perzijskom ratu (1826 - 1828); četrdesetih godina 19. stoljeća kritizirao vanjsku politiku Palmerstonove vlade. 311
- Montez, Lola* (Lola Montez; 1818 - 1861) — poznata plesačica, 1846 - 1848. milosnica bavarskog kralja Ludwiga I. 521
- Montijo, Eugénie* vidi *Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba*
- Montmorency, Mathieu-Jean-Félicité, comte* (od 1822) *duc de* (Matje Žan Felisite, grof, vojvoda de Monmorans; 1767 - 1826) — francuski general i reakcionarni političar; ministar vanjskih poslova (1821 - 1822), 1822. godine sudjelovao na kongresu u Veroni. 365
- Moreau, Jean-Victor* (Žan Viktor Moro; 1763 - 1813) — francuski general, sudjelovao u ratovima francuske republike protiv saveza evropskih država. 527
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl Ogist Luj Žozef, vojvoda de Morni; 1811 - 1865) — polubrat Napoleona III, političar, bonapartist, poslanik zakonodavne Narodne skup-

- štine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (od decembra 1851. do januara 1852); predsjednik Corps législatif (1854 - 1856, 1857 - 1865). 10 438 453
- Morris, Moubray* (Meubrei Moris) — engleski izdavač, od kraja četrdesetih godina 19. stoljeća financijski upravitelj »Times«-a. 188
- Mott, Lucrezia* (Lukrecija Mot; 1793 - 1880) — američka političarka, voda ženskog pokreta za ukidanje ropstva u SAD. 261
- Müller, Franz Joseph* (Franc Jozef Miler) — pravni savjetnik u Kelnu, konzervativac; otac Amalije Daniels. 146
- Müller-Telling, Eduard von* (Eduard fon Miler-Teling; rod. oko 1808) — pravnik i publicist, demokrat, 1848 - 1849. suradnik lista »Neue Rheinische Zeitung«; poslije ugušenja revolucije emigrirao u Englesku; u štampi klevetao Marxa i Engelsa; 1852. emigrirao u SAD. 47 49 55 223 229 469 473 512 518
- Münch-Bellinghausen, Franz Theodor, Freiherr von* (Franc Teodor, barun fon Minh-Belingauzen; rod. 1787) — pruski rizničar, tajni savjetnik vlade, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 502
- Musch* vidi *Marx, Edgar*
- Nadaud, Martin* (Marten Nado; 1815 - 1898) — francuski zidar, publicist, pristaša Proudhona; 1849 - 1851. poslanik zakonodavne Narodne skupštine, pristupio Montaniji; poslije državnog udara od 2. decembra 1851. protjeran iz Francuske; do 1859. u izbjeglištvu u Engleskoj. 39 292
- Napier, Sir Charles* (ser Čarls Neiper; 1786 - 1860) — engleski admiral, 1854. vrhovni komandant flote u Baltičkom moru. 328 414
- Napier, Sir Charles James* (ser Čarls Džems Neiper; 1782 - 1853) — engleski general, 1808 - 1814. sudjelovao u ratu protiv Napoleona I na Pirinejskom poluotoku; 1842 - 1843. komandirao trupama koje su osvojile Sind; regent Sinda (1843 - 1847). 527
- Napier, Sir Joseph* (ser Džozef Neiper; 1804 - 1882) — engleski političar, torijevac, član parlamenta; 1852. član Derbyjeve vlade kao državni tužilac (Attorney General) za Irsku; 1858 - 1859. kancelar Irske. 387
- Napier, Sir William Francis Patrick* (ser Viljem Francis Petrik Neiper; 1785 - 1860) — engleski general i vojni pisac; 1808 - 1814. sudjelovao u ratu protiv Napoleona I na Pirinejskom poluotoku. 362 373 379 548
- Napoléon I Bonaparte* (1769 - 1821) — francuski vojskovođa, državnik, kralj i car) (1804 - 1814. i 1815). 27 63 96 126 283 285 288 362 368 397 407
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparte; 1808 - 1873) — sinovac Napoleona I, predsjednik Druge republike (1848 - 1852), francuski car (1852 - 1870). 5 7 9 17 22 27 37 38 43 46 73 74 104 109 118 121 123 124 126 128 129 147 148 163 179 187 - 189 192 206 207 269 281 285 286 291 316 318 323 359 376 393 397 403 413 425 431 432 452 - 454 458 465 469 471 476 481 486 509 511 515 516 521 524 525 556 564 569 575 581
- Nasmyth, Charles* (Čarls Neizmit; 1826 - 1861) — engleski oficir, ratni dopisnik »Times«-a u štabu Omer pašee na Dunavu; sudjelovao u obrani Silistrije. 343
- Naut, Stephan Adolf* (Stefan Adolf Naut) — trgovac iz Kelna, 1848 - 1849. odgovorni izdavač lista »Neue Rheinische Zeitung«. 79 338
- Nemours, Louis-Charles-Philippe-Raphael d'Orléans, duc de* (Luj Šarl Filip Rafael Orleanski, vojvoda de Nemur; 1814 - 1896) — drugi sin francuskog kralja Louis-Philippe-a, general; tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; poslije februarske revolucije 1848. emigrirao u Englesku. 73
- Neselrode, Karl Vasiljevič, grof* (Karl Vasiljevič Neselrode; 1780 - 1862) — ruski državnik i diplomat; ministar

- vanjskih poslova (1816 - 1856), državni kancelar. 260
- Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of* (Henri Pelem Fainz Pelem-Klinton, vojvoda od Njukasla; 1811 - 1864) — britanski državnik, pilot, državni sekretar za Irsku (1846), ministar rata i kolonija (1852 - 1854), ministar rata (1854 - - 1855), ministar kolonija (1859-1864). 388 555
- Newton, William* (Viljem Njutn) — engleski tredjunionist, radikal, pristupio čartizmu; jedan od osnivača i vođa Udruženog saveza strojarških radnika. 125
- Nicholson, Renton* (Rentn. Nikelson; 1809 - - 1861) — engleski novinar i vlasnik lokala za razonodu u Londonu; 1841. osnovao tzv. »Judge and Jury Society«, klub koji je priređivao duhovite sudske procese koji su predstavljali parodiju engleskog sudske postupka. 358
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car od 1825. do 1855. 27 196 227 253 287 299 317 388 395 457 494
- Nothjung, Peter* (Peter Notjung; 1821 - - 1866) — krojač, član kelnske opštine Saveza komunista i komiteta Kelnskog društva enja radnika; 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunista, osuđen na šest godina zatvora. 11 80 139 157 164 488 494
- Novaiři* (oko 1280. do otprilike 1332) — arapski historičar. 230
- O'Connor, Feargus Edward* (Ferges Edward O'Konor; 1794 - 1855) — jedan od vođa lijevog krila čartističkog pokreta; osnivač i urednik lista »The Northern Star«; poslije 1848. reformist. 18 37 416 436
- O'Flaherty, Edmund* (Edmend Ofleti) — engleski činovnik, 1854. opunomoćenik državne blagajne za utjerivanje poreza u Irskoj. 388
- Omer paša (Mihail Latas)* (1806 - 1871) — turski general, porijeklom Hrvat, vrhovni komandant turskih trupa u krimskom ratu. 258 296 303 310 326 357 422 549 552
- Opitz, Martin* (Martin Opic; 1597 - - 1639) — najutjecajniji pisac svoga vremena; pjesnik, prevodilac i teoretičar literature. 342
- Oppenheim* (Opnhajm) — bankar u Londonu. 186
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (Hajnrh Bernhard Opnhajm; 1819 - 1880) — političar, ekonomist i novinar, demokrat; 1848. jedan od urednika berlinskog lista »Die Reform«; 1849 - 1861. emigrant u Švicarskoj, Francuskoj i u Engleskoj; kasnije nacional-liberal. 151 576
- Orléans, duc d'* vidi *Louis-Philippe*
- Orléans, prince d'* vidi *Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie*
- Osten-Sacken, Dimitrij Jerofejevič* (Dimitrij Jerofejevič Osten-Saken; 1789 - - 1881) — ruski general, za vrijeme krimskog rata komandirao jednim korpusom u južnoj Rusiji (1853 - 1854), komandant sevastopoljskog garnizona (kraj 1854 - 1855). 341
- Oswald, Eugen* (Eugen Osvald; 1826 - - 1912) — novinar, demokrat, sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu 1848 - 1849; poslije ugušenja revolucije emigrirao. 89 93 480
- Ottenberger, Joseph* (Jozef Ottnberger; rod 1768) - austrijski činovnik i učitelj povijesti u Pragu, autor udžbenika o ratovanju Rimljana. 98
- Otto I* (Oto I; 1815 - 1867) — bavorski princ, grčki kralj (1832 - 1862) 318
- Otto, Karl Christian* (Karl Kristijan Oto; 1817 - 1873) — danski demokrat, učesnik revolucije 1848 - 1849. u Šlezvig-Holštajnu i Turingenu; 1854. emigrirao u SAD. 326 329
- Otto, Karl Wunibald* (Karl Vunibald Oto; rod. oko 1809) — kemičar, 1848 - 1849. član Kelnskog udruženja radnika i Saveza komunista; 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunista, osuđen na pet godina zatvora. 11 139
- Oxford, Joseph* (Džozef Oksford) — direktor londonskog poduzeća u kojem

- je bio zaposlen Freiligrath. 269 399
523 543
- Pacifico, David* (Dejvid Pesifiko; 1784 -
- 1854) — trgovac u Ateni, engleski
državljan, porijeklom Portugalac. 556
- Pakington, Sir John Somerset* (ser Džon
Somerset Pekington, 1799 - 1880) —
britanski državnik, u početku pilovac,
zatim torijevac, kasnije konzervati-
vac; ministar rata i kolonija (1852),
prvi lord Admiralteta (1858 - 1859.
i 1866 - 1867) i ministar rata (1867 -
- 1868). 204
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount*
(Henri Džon Templ, vikont Palmer-
sten, 1784 - 1865) — britanski držav-
nik, u početku torijevac, od 1830.
jedan od desnih vođa vigovaca; mini-
star rata (1809 - 1828), ministar vanj-
skih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841,
1846 - 1851), ministar unutrašnjih
poslova (1852 - 1855), predsjednik vlade
(1855 - 1858. i 1859 - 1865). 129
187 194 196 204 262 267 269 271
273 281 282 284 285 287 290 292
298 303 312 319 322 323 331 343
344 357 361 384 386 - 389 392 395
425 457 547 553 555 - 557 569 597
- Pam* vidi *Palmerston, Henry John Temple, Viscount*
- Parish, Henry Headley* (Henri Hedli
Periš) — autor knjige o diplomatskoj
povijesti Grčke (1838). 556
- Paskevič, Ivan Fjodorovič, knez* (1782 -
- 1856) — ruski general-feldmaršal,
sudjelovao u ratovima protiv napoleon-
ske Francuske; od juna 1831. vrhovni
komandant ruskih trupa koji su ugušile
poljski ustanak 1830 - 1831, od 1832.
namjesnik Poljske; 1849. vrhovni ko-
mandant ruske armije koja je sudje-
lovala u ugušenju revolucije u Madar-
skoj; 1854. vrhovni komandant trupa
na zapadnim i južnim granicama Ru-
sije, od aprila do juna vrhovni koman-
dant trupa na Dunavu. 330
- Peel, Sir Robert* (ser Robert Pil, 1788 -
- 1850) — britanski državnik i eko-
nomist, vođa umjerenih torijevaca koji
su po njemu nazvani pilovcima; mi-
nistar unutrašnjih poslova (1822 -
- 1827. i 1828 - 1830), predsjednik
vlade (1834. i 1835. i 1841 - 1846),
uz podršku liberala 1846. ukinuo žitne
zakone. 76 124 194 258 457 553 555
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff* (Emabl Zan Žak Pelisije,
vojvoda de Malakof, 1794 - 1864) —
general, od septembra 1855. maršal
Francuske, tridesetih do pedesetih
godina 19. stoljeća sudjelovao u osvaja-
nju Alžira, ozloglašen po krajnjoj
svireposti; vrhovni komandant armije
na Krimu (od maja 1855. do jula 1856).
415
- Pellico, Silvio* (Silvio Peliko; 1789 -
- 1854) — talijanski patriotski pisac
koji se borio protiv austrijske vlada-
vine; 1820. uhapšen zbog svojih veza
s karbonarima i osuđen na 20 godina
zatvora; 1830. oslobođen; 1832. obja-
vio knjigu o životu zatvorenika u au-
strijskim zatvorima; kasnije se povukao
iz političke borbe. 419
- Perczel, Moritz* (Moric Percel; 1811 -
- 1899) — mađarski general, učesnik
revolucije u Mađarskoj 1848 - 1849;
poslije njenog obaranja emigrirao u
Tursku, a 1851. u Englesku. 18 19
528 581
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte* (od 1863) *duc de* (Žan Žilber Viktor
Fijalen, grof, vojvoda de Persinji;
1808 - 1872) — francuski državnik,
bonapartist, jedan od organizatora
državnog udara 2. decembra 1851; mi-
nistar unutrašnjih poslova (1852 -
- 1854. i 1860 - 1863), ambasador u
Londonu (1855 - 1858, 1859 - 1860).
11 438 444
- Peter der Eremit (Peter von Amiens)*
(Petar pustinjač, Peter fon Amjens;
oko 1050 - 1115) — francuski monah
i propovjednik, jedan od vođa seljačkih
odreda u prvom križarskom ratu (1096 -
- 1099). 35
- Petermann, August* (August Peterman;
1822 - 1878) — geograf i kartograf;
od 1855. urednik periodičnih »Saop-
ćenja iz Geografskog zavoda Justusa
Perthesa« u Goti. 404 406
- Petzler, Johann* (Johan Pecler) — učitelj
muzike, demokrat, pedesetih godina
19. stoljeća emigrant u Londonu. 295

Pfänder, Karl (Karl Pfender; 1818 - 1876) — slikar minijatura; član Saveza pravednih i Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Centralne uprave Saveza komunističara i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, prijatelj i istomišljenik Marxa i Engelsa. 16 26 73 332 406 434 435 467 472 601

Piali vidi *Zerffi, Gustav*

Pieper, Wilhelm (Vilhelm Piper; rod. oko 1826) — filolog i novinar, član Saveza komunističara, emigrant u Londonu; pedesetih godina 19. stoljeća blizak Marxu i Engelsu. 7 - 9 16 21 36 84 109 111 115 116 119 - 121 139 157 161 182 186 199 200 201 209 211 - 213 217 222 231 233 - 235 240 243 247 250 258 259 261 266 267 271 283 288 298 301 302 306 310 312 326 337 343 348 354 362 363 370 413 432 434 437 441 442 466 481 529 535 536 538 542 544 546 577 580 593 594 598

Pierce, Franklin (Frenklin Pirs; 1804 - 1869) — američki državnik, pristaša Demokratske stranke; predsjednik Sjedinjenih Američkih Država (1853 - 1857); vodio politiku koja je odgovarala interesima robovlasnika. 354

Pije IX (1792 - 1878) — papa (1846 - 1876). 319

Pilat, Poncije (umro oko 37) — rimski namjesnik u Judeji (26 - 36). 109

Pindar, Eduard (Eduard Pindar) — emigrant iz Rusije, živio sredinom 19. stoljeća u Engleskoj, poznanik Marxa i Engelsa. 45 59 85 91 111 112 116 124 132 133

Pitt, William (Stariji) (od 1766) *Earl Chatham* (Viljem Pit, grof Četm; 1708 - 1778) — britanski državnik, jedan od vođa vigovaca, ministar vanjskih poslova i ministar rata (1756 - 1761), predsjednik vlade (1766 - 1768). 359 439

Pitt, William (Mladi) (Viljem Pit; 1759 - 1806) — britanski državnik, torijevac, predsjednik vlade (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 359 361

Pleyel (Plejel) — mađarski oficir, sudjelovao u revoluciji u Mađarskoj 1848; 1852. emigrirao u SAD. 140 528

Pöckel, Gustav (Gustav Pekl) — emigrant u SAD; poznanik Edgara von Westphalena. 411

Poenisch (Peniš) — Marxov poznanik u Londonu. 113 118

Poesche, Theodor (Teodor Peše; 1826 - 1899) — statističar, demokrat, učesnik revolucije u Njemačkoj 1848 - 1849, poslije ugušenja revolucije emigrirao u Englesku i zatim u SAD. 537

Polignac, Auguste-Jules-Armand-Marie, prince de (Ogist Žil Arman Mari, princ de Polinjak; 1780 - 1847) — francuski državnik iz perioda restauracije, legitimist i klerikalac; ministar vanjskih poslova, predsjednik vlade (1829 - 1830). 369

Pompej, Gnej Veliki (106 - 48. p. n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 536

Pott, August Friedrich (August Fridrih Pot; 1802 - 1887) — filolog, jedan od osnivača komparativne historijske metode u filologiji. 331

Pozzo di Borgo, Karl Andreas Osipovič, grof (1764 - 1842) — ruski diplomat, porijeklom Korzikanac; poslanik (1814 - 1821) i ambasador u Parizu (1821 - 1835), ambasador u Londonu (1835 - 1839). 366

Prießnitz, Vincenz (Vinsen Prisnic, 1799 - 1851) — austrijsko-šleski zemljoradnik i liječnik koji je liječio prirodnom metodom bez upotrebe lijekova. 476

Prinz von Preußen vidi *Wilhelm I*

Proudhon, Pierre-Joseph (Pjer Žozef Prudon; 1809 - 1865) — francuski publicist, sociolog i ekonomist, ideolog sitne buržoazije, jedan od teorijskih osnivača anarhizma; 1848. član ustavotvorne Narodne skupštine. 40 42 81 104 114 179/180 321 452 503 509 511

Prutz, Robert Eduard (Robert Eduard Pruc; 1816 - 1872) — pjesnik, publicist i historičar literature; povezan s

- mladohegelovcima; u revoluciji 1848. veoma aktivno sudjelovao kao građanski demokrat. 544
- Pulszky, Aurelius Ferenc* (Aurelius Ferenc Pulszki; 1814 - 1897) — mađarski političar, pisac i arheolog, porijeklom Poljak; učesnik revolucije u Mađarskoj 1848 - 1849, poslije ugušenja revolucije emigrirao u inostranstvo; pedesetih godina 19. stoljeća suradnik lista «New-York Daily Tribune»; 1867, poslije amnestije, vratio se u Mađarsku; poslanik mađarske Narodne skupštine (1867 - 1876. i 1884 - 1897). 204 259 260 295 357 476 520 538
- Pulszky, Therese* (Tereze Pulszki; 1819 - 1866) — mađarska spisateljica, kćerka jednog bečkog bankara; supruga prethodnog. 476
- Putnam, George Palmer* (Džordž Palmer Patnem; 1814 - 1872) — američki izdavač i publicist, od 1853. izdavao časopis «Putnam's Monthly Magazine» u kojem su surađivali Marx i Engels. 414
- Püttmann, Hermann* (Herman Pitman; 1811 - 1894) — radikalni pjesnik i novinar, sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća «istinski» socijalist. 355
- Pyat, Félix* (Feliiks Pija; 1810 - 1889) — francuski publicist, dramatičar i političar, demokrat; sudjelovao u revoluciji 1848, emigrirao u Švicarsku 1849, a zatim u Belgiju i Englesku; protivnik samostalnog radničkog pokreta, niz godina vodio klevetničku kampanju protiv Marxa i Međunarodnog udruženja radnika, služeći se pri tome Francuskom sekcijom u Londonu; član Pariske komune. 29 40 106 330
- Radetzky, Joseph, Graf* (Jozef Radecki, grof; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal, od 1831. komandirao austrijskim trupama u sjevernoj Italiji, 1848 - 1849. ugušio revolucionarni i narodnoslobodilački pokret u Italiji; generalni guverner lombardijsko-venecijskog kraljevstva (1850 - 1857). 189 191
- Raffles, Sir Thomas Stamford* (ser Tomas Stempfordski Reflez; 1781 - 1826) — britanski kolonijalni činovnik, 1811 - 1816. guverner Jave. 239
- Raspail, François-Vincent* (Fransoa Vensan Raspaj; 1794 - 1878) — francuski prirodoslovac i publicist, socijalistički republikanac, blizak revolucionarnom proletarijatu; učesnik u revolucijama 1830. i 1848; poslanik ustavotvorne Narodne skupštine 1848. godine. 521 601
- Raspail* (Raspaj; umrla 1853) — supruga prethodnog. 521
- Rath, vom* (fom Rat) — tvorničar u Kelnu, 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 165 502
- Rau* (Rau) — jedan od oficira u Willichovom dobrovoljačkom korpusu za vrijeme revolucije 1848 - 1849. 229
- Raveaux, Franz* (Franc Ravo; 1810 - 1851) — trgovac duhanom u Kelnu, demokrat; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog centra), poslanik Rajha u Švicarskoj; 1849. član privremenog namjesništva Rajha i badenske privremene vlade; emigrirao poslije ugušenja badensko-falačkog ustanka. 592
- Redcliffe* vidi *Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount*
- Reeve, Henry* (Henri Riv; 1813 - 1895) — engleski novinar i državni činovnik, 1853. sekretar Tajnog vijeća. 188
- Reichenbach, Oskar, Graf* (Oskar Rajnbah, grof; rod. 1815) — šleski posjednik, demokrat, 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine, 1850. emigrant u Engleskoj, kasnije u SAD. 54 88 89 92 100 104 151 159 172 186 187 192 196 208 468 469 473 487 497 513 514 521 530
- Reid, Thomas Mayne* (Tomas Mein Rid, 1818 - 1883) — poznati engleski pisac, autor avanturističkih romana. 191
- Reiff, Wilhelm Joseph* (Vilhelm Jozef Rajf; rod. oko 1824) — član Saveza

- komunista i Kelnskog udruženja radnika; 1850. isključen iz Saveza komunista; 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima, osuđen na pet godina zatvora. 80 488
- Reinhardt, Richard* (Rihard Rajnhart; 1829 - 1898) — pjesnik, emigrant u Parizu, sekretar Heinricha Heinea; prijatelj obitelji Marx. 27 29 199 452 505 575
- Rémusat, François-Marie-Charles, comte de* (Fransoa Marie Šarl, grof de Remisa; 1797 - 1875) — francuski pisac i državnik, orleanist; ministar unutrašnjih poslova (1840), za vrijeme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine; za vrijeme Drugog carstva u opoziciji prema Napoleonu III; ministar vanjskih poslova (1871 - 1873). 76 77 78 148 453
- Rešid paša* (1802 - 1858) — turski državnik, nekoliko puta Veliki vezir i ministar vanjskih poslova. 287
- Reuter, Max* (Maks Rojter) — početkom pedesetih godina 19. stoljeća agent pruske policije u Londonu. 132 153
- Ribbentrop, Adolph* (Adolf Ribentrop) — emigrant u Parizu, pristaša Feuerbacha, prijatelj Augusta Hermannna Ewerbecka. 49
- Ribeyrolles, Charles* (Šarl Ribejrol; 1812 - 1861) — francuski publicist i političar, demokrat, jedan od urednika lista «La Réforme» (1846 - 1849); poslije ugušenja revolucije 1848 - 1849. emigrirao u Englesku; glavni urednik lista «L'Homme» (1853 - 1855); 1858. otišao u Brazil. 397
- Ricardo, David* (Dejvid Rikardo; 1772 - 1823) — engleski ekonomist; njegovo djelo predstavlja vrhunac klasične građanske političke ekonomije. 236 261 460 463
- Ricciardi, Giuseppe, comte* (Đuzepe Rikjardi, grof; 1808 - 1882) — talijanski pisac i publicist, učesnik narodno-oslobodilačkog pokreta u Italiji, napisao nekoliko radova o povijesti Italije. 409
- Richards, Alfred Bate* (Alfred Beit Richards; 1820 - 1876) — engleski dramatičar i novinar, borio se protiv pacifizma Cobdena i pripadnika mančesterske škole; pedesetih godina 19. stoljeća polemizirao protiv pristaša Urquharta. 262 532
- Richter* (Rihter) — zanatlija, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Engleskoj, pristaša Willicha. 16 21 26
- Riego y Nuñez, Rafael de* (Rafael de Riego i Nunjes; 1785 - 1823) — španjolski oficir, sudjelovao u ratu za nezavisnost (1808 - 1814); jedan od vođa revolucije 1820 - 1823, pogubljen 1823. godine. 364
- Rings, L. W.* (L. V. Rings) — član Saveza komunista; početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu; pristaša Marxa i Engelsa. 16 149 261 272 586
- Ripley, Roswell Sabine* (Ruzvel Sebain Ripli; 1823 - 1887) — američki vojni pisac, oficir, od 1861. general, sudjelovao u ratu protiv Meksika (1846 - 1848). 371 373 376 379
- Riza paša* (1809 - 1859) — turski general i državnik, četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća nekoliko puta se-rasker (ministar rata). 285
- Rodbertus (-Jagetzow), Johann Karl* (Johan Karl Rodbertus Jagecov; 1805 - 1875) — pruski veleposjednik, ekonomist, ideolog poburžoaziranog junkerstva; 1848 - 1849. vođa lijevog centra u pruskoj Narodnoj skupštini; teoretičar prusko-junckerskog «državnog socijalizma». 72
- Roesgen, Charles* (Čarls Rezgen) — namještenik u firmi Ermen & Engels u Mančesteru. 22 31 36 102 119 135 136 221 222 227 229 233 235
- Römer* (Remer) — njemački emigrant u Londonu. 371
- Romulus Augustulus* (rod. oko 460) — posljednji car Zapadnorimskog carstva. 28

- Ronge, Johannes** (Johanes Ronge; 1813 - 1887) — svećenik, osniivač i voda Njemačkog katolicizma, pravca koji je pokušao da katolicizam prilagodi interesima njemačke buržoazije; demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849, poslije ugušenja revolucije emigrirao u Englesku. 55 93 124 156 371 372 417 473 502 504 513 514 567 569
- Ronge** (Ronge) — supruga prethodnog. 40 569
- Röser, Peter Gerhard** (Peter Gerhard Rezer; 1814 - 1865) — izradivač cigara u Kelnu; 1848 - 1849. potpredsjednik Kelnskog udruženja radnika, član Saveza komunista, 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima, osuđen na šest godina zatvora; kasnije pristaša Lassalle-a. 11 80 139 164 173 488 526
- Rothacker, Wilhelm** (Vilhelm Rothaker; 1828 - 1889) — novinar, demokrat, član Saveza komunista; početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u SAD, jedan od urednika lista «Turn-Zeitung». 438
- Rothschild, Lionel Nathan, Baron de** (Lajonel Neitn Rotšild, barun; 1808 - 1879) — direktor bankarske kuće Rothschild u Londonu; vigovac, član parlamenta. 234 593
- Rouland, Gustave** (Žistav Rulan; 1806 - 1878) — francuski državnik, bonapartist; ministar prosvjete i kulture (1856 - 1863), predsjednik Državnog vijeća (1863 - 1864), generalni direktor Francuske banke (1864 - 1878). 569
- Rózycki, Karol** (Karol Rožicki; 1789 - 1870) — poljski oficir, sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske; učesnik poljskog ustanka 1830 - 1831, poslije ugušenja ustanka emigrirao u Francusku. 82
- Rudolf I** (1218 - 1291) — car Svetog rimskog carstva njemačkog naroda (1273 - 1291), osniivač dinastije Habsburg u Austriji. 347
- Ruge, Arnold** (Arnold Ruge; 1802 - 1880) — radikalni publicist, mladohegelovac, demokrat; 1848. član frankfurtske Narodne skupštine (njenoj lijevoj krila); pedesetih godina 19. stoljeća jedan od voda sitnoburžoasko emigracije u Engleskoj; poslije 1866. nacional-liberal. 26 27 40 54 56 72 75 83 - 85 89 93 94 124 156 172 236 250 253 262 278 292 304 321 327 371 372 435 450 464 473 480 492 502 - 504 512 513 519 523 526 532 536 545 569 575 583 - 585
- Rumpf, E.** (E. Rumpf) — krojač, član Saveza komunista, od 1851. emigrant u Londonu; pristaša Marxa i Engelsa. 235 236
- Rushton, William Lewis** (Viljem Levi Raštn) — engleski pravnik i filolog. 98
- Russell, Lord John** (lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik, voda vigovala; predsjednik vlade (1846 - 1852. i 1865 - 1866), ministar vanjskih poslova (1852 - 1853. i 1859 - 1865). 27 30 176 193 - 195 204 302 385 - 388 390 413 448 457
- Rutenberg, Adolf** (Adolf Rutenberg; 1808 - 1869) — publicist, mladohegelovac; 1842. član redakcije lista «Rheinische Zeitung»; poslije 1866. nacional-liberal. 425
- Sabatier** (Sabatije) — pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu; blankist. 19
- Sadlair, John** (Džon Sedler; 1814 - 1856) — irski bankar i političar, jedan od voda irske frakcije u parlamentu, 1853. Junior lord državne blagajne. 388
- Saedt, Otto Joseph Arnold** (Oto Jozef Arnold Sed; 1816 - 1886) — pruski sudski činovnik; od 1848. državni tužilac Kelna; 1852. tužilac na kelnskom procesu komunistima. 78 82 83 142 143 146 155 420 586
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de** (Arman Žak Ašil Leroa de Sen-Arno; 1801 - 1854) — francuski general, od 1852. maršal Francuske,

- bonapartist; tridesetih do četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u osvajanju Alžira; jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar rata (1851 - 1854), 1854. vrhovni komandant francuske armije na Krimu. 323 324 341 357 397
- Sand, George (Amandine-Lucie-Aurore Dupin, barome Dudevant)* (Amandin-Lisi Auror Dipen, barunica Didevan (Žorž Sand); 1804 - 1876) — francuska spisateljica, napisala nekoliko romana sa socijalnom tematikom, predstavica demokratskog pravca u romantici. 250 251
- Santa Anna, Antonio Lopez de* (Antonio Lopez de Santa Ana; oko 1797. do 1876) — meksički general i političar; sudjelovao u ratu za nezavisnost (1821); diktator Meksika (1833 - 1835, 1841 - 1844, 1846 - 1848, 1853 - 1855), vrhovni komandant u sjevernoameričko-meksičkom ratu (1846 - 1848). 377
- Sasanidi* — dinastija u Perziji (226 - 651). 230
- Sazonov, Nikolaj Ivanovič* (1815 - 1862) — ruski novinar, liberal; emigrirao početkom pedesetih godina 19. stoljeća; u inostranstvu surađivao u raznim časopisima i listovima. 19
- Savoje, Henri-Charles-Joseph* (Anri Šarl Žozef Savoia; 1802 - 1869) — falački advokat, demokrat, 1832. emigrirao u Francusku gdje je davao satove poduke njemačkog jezika; pristaša Ledru-Rollina, 1849 - 1851. poslanik zakonodavne Narodne skupštine, poslije državnog udara od 2. decembra 1851. protjeran iz zemlje. 532
- Say, Jean-Baptiste* (Žan Batist Sej; 1767 - 1832) — francuski ekonomist, vulgarizirao učenje Adama Smitha. 101 463
- Schabelitz, Jakob* (Jakob Šabelic; 1827 - 1899) — švicarski izdavač i knjižar, građanski radikal; krajem četrdesetih do pedesetih godina 19. stoljeća povezan s Marxom i Engelsom. 178 181 184 186 192 197 199 201 205 217 519 589 595
- Schabelitz* (Šabelic) — švicarski izdavač i knjižar, otac prethodnog. 178
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) — jedan od vođa Saveza pravednih, član Centralne uprave Saveza komunista, učesnik revolucije 1848 - 1849; od februara do maja 1849. predsjednik Kelnskog udruženja radnika; 1850. prilikom rascjepa Saveza komunista zajedno s Willichom vođa sitnoburžoasko frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1856. opet se približio Marxu i Engelsu i ostao njihov istomišljenik do kraja života; 1865. član Centralnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika. 54 72 96 129 148 149 152 153 170 181 390 435 464 485 527
- Scharnhorst, Gerhard Johann David von* (Gerhard Johan David fon Šarnhorst; 1755 - 1813) — general i vojni teoretičar; pošto je Napoleon 1806. razbio prusku armiju, postao predsjednik komisije za reorganizaciju vojske i, kako je pisao Engels, »reorganizator pruske armije»; upravitelj jednog odjela u ministarstvu rata (1807 - 1810) i šef generalštaba armije (1810 - 1813); 1813. imao istaknutu ulogu u narodnoslobodilačkom ratu. 396
- Schärtner, August* (August Šertner) — bačvar iz Hanaua, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji i 1849. u badensko-falačkom ustanku, zatim emigrirao u London gdje je bio vlasnik restorana u kojem se okupljala njemačka sitnoburžoaska emigracija; član Saveza komunista, prilikom rascjepa Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper i postao član njenog rukovodstva. 62 89 92 93 106 170 211 533
- Schärtner* (Šertner) — supruga prethodnog. 101
- Schickel, Johann* (Johan Šikl) — trgovački činovnik u Majncu, član Saveza komunista; od 1850. emigrant u SAD. 438
- Schily, Victor* (Viktor Šili; 1810 - 1875) — advokat, demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku; kasnije emigrirao u Francusku, član

- Medunarodnog udruženja radnika. 54
89 93 101 102 119 124 317 485
- Schily* (Šili) — brat prethodnog. 119
- Schimmelpfennig, Alexander* (Aleksander Šimlpfenig; 1824 - 1865) — bivši špolski oficir, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, zatim emigrirao; pristupio frakciji Willich-Schapper; sudjelovao u građanskom ratu u SAD na strani država Sjevera. 39 54 72 81 89 90 92 151 206 301 304 306 308 311 313 315 316 419 478 500 504 513 520 521 530
- Schläger, Eduard* (Eduard Šleger) — novinar, demokrat, pedesetih do sedamdesetih godina 19. stoljeća emigrant u SAD; početkom pedesetih godina urednik lista «Neu-England-Zeitung», 1880. vratio se u Njemačku. 240 535 - 537 545
- Schmidt, Ernst Friedrich Franz* (Ernst Fridrih Franc Šmit) — svećenik, 1848. član frankfurtske Narodne skupštine (njenog lijevog krila); sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; emigrirao u SAD; pristaša Kossutha. 456
- Schmolze, Karl Heinrich* (Karl Hajnrih Šmolce; 1823 - 1859) — karikaturist i pjesnik, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; poslije ugašenja revolucije emigrirao. 100 530
- Schnauffer, Karl Heinrich* (Karl Hajnrih Šnaufer; 1823 - 1854) — pjesnik i novinar, sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu 1848 - 1849; emigrirao poslije ugašenja badensko-falačkog ustanka; od 1851. emigrant u SAD, urednik lista «Baltimore Wecker». 94 362 363 500
- Schneider II, Karl* (Karl Šnajder II) — pravnik, demokrat, učesnik revolucije 1848 - 1849; 1852. branitelj na kelnskom procesu komunistima. 124 144 145 148 - 150 152 154 157 - 159 161 165 166 168 170
- Schöler, Lina* (Lina Šeler) — prijateljica obitelji Marx. 420
- Schramm, Conrad* (Konrad Šram oko 1822. do 1858) — revolucionar, član Saveza komunista, od 1849. emigrant u Londonu, zatim na otoku Džerzi; odgovorni izdavač lista «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»; prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. ostao pristaša Marxa; prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 68 96 218 228 229 411 413 430 478 518 520 576
- Schramm, Rudolf* (Rudolf Šram; 1813 - 1882) — brat prethodnog; publicist, demokrat, 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (lijevog krila); poslije ugašenja revolucije 1848 - 1849. emigrirao u Englesku, nastupao protiv Marxa; šezdesetih godina 19. stoljeća pristaša Bismarcka. 478
- Schulz* (Šulc; umro 1852) — direktor kelnske policije, jedan od organizatora Kelnskog procesa komunistima 1852. godine. 127 132 175 493
- Schunck* (Šunk) — suvlasnik jedne trgovačke firme u Mančesteru. 243
- Schunck* (Šunk) — supruga prethodnog. 243
- Schürmann* (Širman) — advokat, 1852. branitelj na kelnskom procesu komunistima. 159
- Schurz, Karl* (Karl Šurc; 1829. - 1906) — publicist, demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, emigrirao u Švicarsku; kasnije državnik u SAD. 39 40 72 92 93 105 123 127 162 473 497
- Schütz, Jakob Friedrich* (Jakob Fridrih Šic; 1813 - 1877) — demokrat, 1849. sudjelovao u badensko-falačkom ustanku, predstavnik badenske privremene vlade u Parizu; kasnije emigrirao u Englesku. 55 473 478
- Schweizer von Lecton* (Švecler fon Lektan) — udovica jednog činovnika iz Frankfurta na Majni. 151 152
- Scott, Winfried* (Vainfraid Skot; 1786 - 1866) — američki general, sudjelovao u englesko-američkom ratu (1812 - 1815), vrhovni komandant armije SAD (1841. do novembra 1861); za vrijeme osvajačkog rata protiv Mek-

- sika komandirao trupama koje su okupirale Veracruz i Meksiko (1846 - 1848). 283 373 374 376
- Seckendorff, August Heinrich Eduard Friedrich, Freiherr von* (August Hajnrh Eduard Fridrih, barun fon Sekndorf; 1807 - 1885) — pruski pravnik, sudski službenik; 1849 - 1851. poslanik Narodne skupštine (centar); 1852. vrhovni tužilac na kelnskom procesu komunistima. 164
- Ségur, Alexandre-Joseph-Pierre, vicomte de* (Aleksandr Žozef Pjer, vikont de Segir; 1756 - 1805) — francuski pisac. 503
- Seiler, Sebastian* (Sebastian Sajler) — publicist; 1846. član Briselskog komunističkog dopisnog komiteta i Saveza komunista; sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 22 26 27 29 189 334 335
- Selim paša (Zedlinsky)* (Selim paša, Zedlinski) — turski general, porijeklom Poljak, 1853 - 1854. komandant dijela turskih trupa na Dunavu. 340
- Senior, Nassau William* (Nesau Viljem Senjer; 1790 - 1864) — engleski vulgarni ekonomist, jedan od »onih ljudi koji zvanično vode riječ u ekonomiji buržoazije« (Marx). 463
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) — najveći engleski pjesnik. 411
- Sidmouth, Henry Addington, Viscount* (Henri Edingtn, vikont Sidmet; 1757 - 1844) — britanski državnik, torijevac, predsjednik vlade i rizničar (1801 - 1804), kao ministar unutrašnjih poslova (1812 - 1821) sprovodio represalije protiv radničkog pokreta. 458
- Sigel, Franz* (Franc Zigel; 1824 - 1902) — bivši badenski oficir, demokrat, sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Badenu 1848 - 1849; vrhovni komandant i zatim zamjenik vrhovnog komandanta badenske revolucionarne armije za vrijeme badensko-falačkog ustanka 1849, zatim emigrant u Švicarskoj i Engleskoj; 1852. otišao u Ameriku i sudjelovao u građanskom ratu na strani država Sjevera. 89 93 96 127 293 527
- Simon, August Heinrich* (August Hajnrh Simon; 1805 - 1860) — pravnik, publicist i političar, demokrat, 1848 - 1849. poslanik frankfurtske Narodne skupštine (njenog lijevog krila); poslije ugušenja revolucije emigrirao u Švicarsku. 568
- Simon, Ludwig* (Ludvig Simon; 1810 - 1872) — advokat iz Trijera, demokrat, 1848. i 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (njenog lijevog krila); 1849. emigrirao u Švicarsku. 25 26 31 62 448 450
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (Žan Šarl Leonard Simond de Sismondi; 1773 - 1842) — švicarski ekonomist i historičar, kritizirao je kapitalizam »sa stanovišta sitne buržoazije« (Lenjin) i idealizirao sitnu proizvodnju. 237
- Smit, Fjodor Ivanovič* (oko 1787. do 1865) — ruski historičar. 82 271 528
- Sojmonov, Fjodor Ivanovič* (1800 - 1854) — ruski general, za vrijeme krimskog rata komandant trupa na Dunavu i na Krimu, poginuo u bici kod Inkermana. 340
- Solis y Rivadeneira, Antonio de* (Antonio de Solis i Rivadeneira, 1610 - 1686) — španjolski historičar, pjesnik i dramatičar. 373 376
- Soubisse, Charles de Rohan, prince de* (Šarl de Roan, princ de Subis; 1715 - 1787) — ljubimac francuskog kralja Louis-a XV, maršal Francuske, sudjelovao u sedmogodišnjem ratu, 1761 - 1762. komandirao francuskim trupama na Rajni. 360 361
- Soult, Nicolas-Jean-de-Dieu, duc de Dalmatie* (Nikola Žan de Dije, vojvoda od Dalmacije Sul; 1769 - 1851) — maršal Francuske i državnik, u politici se istakao krajnjom neprincipijelnošću; sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske; 1808 - 1814. komandirao francuskim trupama u Španjol-

- skoj; za vrijeme julske monarhije ministar rata (1830 - 1834, 1840 - 1845), ministar vanjskih poslova (1839 - 1840) i predsjednik vlade (1832 - 1834, 1839 - 1840. i 1840 - 1847). 556 557
- Spartacus* vidi *Linton, William James*
- Spielmann* (Špilman) — bankar u Londonu. 215 242 247 250 258 267
- Spinoza, Baruch (Benedictus de)* (Baruh, Benedikt de Spinoza; 1632 - 1677) — holandski materijalistički filozof, ateist. 494
- Standau, Julius* (Julius Štandau) — učitelj, tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća sudjelovao u demokratskom pokretu u Njemačkoj; jedan od organizatora Obrambenog saveza u Bielu (Švicarska); poslije ugušenja revolucije emigrirao u SAD. 456
- Stanley* vidi *Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of*
- Stechan, Gottlieb Ludwig* (Gotlib Ludvig Stehan; rod. oko 1814) — stolar iz Hanovera, član Saveza komunista; poslije rascjepa Saveza 1850. pristupio frakciji Willich-Schapper; u decembru 1851. prešao na stranu Marxa i Engelsa; od januara 1852. nalazio se na čelu Radničkog udruženja u Londonu. 152 153 159 390 435 466
- Steffen, Wilhelm* (Vilhelm Štefen) — bivši pruski oficir, svjedok obrani na kelnskom procesu komunistima 1852, 1853. emigrirao u Englesku i zatim u SAD; pedesetih godina 19. stoljeća blizak Marxu i Engelsu. 192 200 278 286 307 352 354 390 413 529 566
- Stein, Julius* (Julius Štajn; 1813 - 1883) — profesor srednje škole u Breslavi, demokratski publicist; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (njenog lijevog krila); pedesetih godina 19. stoljeća jedan od urednika lista »Neue Oder-Zeitung«, od 1862. urednik lista »Breslauer Zeitung«. 375 376
- Stein, Karl* (Karl Štajn) — bankar u Kelnu, 1852. svjedok obrane na kelnskom procesu komunistima. 494
- Steinhal* (Štajnhäl) — vlasnik jedne trgovačke firme u Mančesteru u kojoj je bio zaposlen Georg Weerth. 144 145 226 229
- Stenzel, Gustav Adolf Harald* (Gustav Adolf Haral Stencil; 1792 - 1854) — historičar. 99
- Stéphanie-Louise-Adrienne* (rod. *Beauharnais*) (Stefani Lujz Adrien, rod. Boarne; 1789 - 1860) — od 1811. velika vojvotkinja od Badena; rodaka Napoleona III. 22
- Stieber, Wilhelm* (Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — policijski savjetnik, šef pruske političke policije (1850 - 1860); 1852. jedan od inicijatora kelnskog procesa komunistima, glavni svjedok vlade. 141 145 146 149 - 159 164 166 170 209 211 213 273 519 533 534 586 587 590
- Stirner, Max* (pseudonim *Johanna Caspara Schmidta*) (Maks Štirner, Johan Kaspar Šmit; (1806 - 1856) — filozof i pisac, mladohegelovac, jedan od ideologa građanskog individualizma i anarhizma. 29 31 81 100 320
- Stirner-Schmidt, Marie Wilhelmine* (rod. *Dähnhardt*) (Mari Vilhelmine Štirner-Šmit, rod. Denhart; 1818 - 1902) — supruga prethodnog. 76 106
- Stopford, Sir Robert* (ser Robert Stopfed; 1768 - 1847) — engleski admiral, vrhovni komandant engleske flote u Sredozemnom moru (1837 - 1841). 557
- Strassoldo-Grafenberg, Michael, Graf* (grof Mihael Štrasoldo-Grafenberg; 1800 - 1873) — austrijski činovnik, 1850 - 1853. guverner Milana. 191
- Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount* (Stretfed Kenin Stretfed de Redklif; 1786 - 1880) — britanski diplomat, poslanik (1810 - 1812, 1825 - 1828) i zatim ambasador u Carigradu (1841 - 1858). 285

- Strauß* (Štraus) — njemački demokrat, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 93
- Strauß, David Friedrich* (David Fridrih Štraus, 1808 - 1874) — filozof i publicist, mladohegelovac; poslije 1866. nacional-liberal. 331
- Streit, Feodor* (Feodor Štrajt, 1820 - 1904) — advokat, novinar i izdavač, demokrat, sudjelovao za vrijeme revolucije u Njemačkoj 1848 - 1849. u demokratskom pokretu. 100 109 113
- Strodtmann, Adolph* (Adolf Šrotman, 1829 - 1879) — pisac, demokrat; 1848. sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Šlezvig-Holštajnu; 1850. emigrirao, napisao Kinkelovu biografiju. 72
- Strohn, Wilhelm* (Vilhelm Štron) — član Saveza komunista, prijatelj Marxa i Engelsa; emigrant u Bradfordu. 50
71 79 145 147 159 162 164 171 174 178 210 213 217 221 247 268 278 411
- Struve, Amalie* (Amalie Štruve, umrla 1862) — supruga Gustava Struvea; 1848 - 1849. sudjelovala u demokratskom pokretu u Njemačkoj. 28
- Struve, Gustav* (Gustav Štruve, 1805 - 1870) — pravozastupnik i publicist, demokrat; jedan od vođa badenskih ustanaka u periodu od aprila do septembra 1848. i badensko-falačkog ustanka 1849; poslije ugušenja revolucije emigrirao, bio jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Engleskoj; kasnije sudjelovao u američkom građanskom ratu na strani država Sjevera. 28 57 492
- Sutherland, Harriet-Elisabeth Georgina Leveson-Gower, Duchess* (Heriet Elizabet Džordžin Levisn-Gauer, vojvotkinja Saderlend; 1806 - 1868) — škotska veleposjednica, bila je aktivni član vigovske stranke. 185 199
- Szemere, Bertalan* (Bartholomäus) (Bertalan Bartolomeus Semere; 1812 - 1869) — mađarski političar i publicist, sudjelovao u mađarskoj revoluciji 1848 - 1849; 1848. ministar unutrašnjih poslova i 1849. šef revolucionarne vlade; poslije ugušenja revolucije emigrirao. 18 19 27 39 55 60 77 79 139 163 191 207 464 465 472 475 476 515 - 517 520 522 581
- Szeregy* (Seredi) — mađarski emigrant u Londonu. 412
- Szerelmey, N.* (N. Serelmej; rod. 1807) — mađarski oficir, vojni inženjer i publicist; sudjelovao u julskoj revoluciji 1830. u Francuskoj i u mađarskoj revoluciji 1848 - 1849; od 1850. emigrant u Engleskoj. 43 55 57 59 64
- Szirmay, grof* (grof Sirmai) — početkom pedesetih godina 19. stoljeća mađarski emigrant, Kossuthov emisar. 515 516
- Sznayde, Franz* (Franc Šnajde; 1790 - 1850) — učesnik poljskog ustanka 1830 - 1831; 1849. general badensko-falačke revolucionarne armije. 82
- Šamil* (oko 1798. do 1871) — tridesetih do pedesetih godina 19. stoljeća vođa Čečena i stanovništva Dagestana u borbi protiv domaćih feudalnih gospodara i carskih kolonizatora; ideolog reakcionarnog muridizma. 273 294 333 348
- Taschereau, Jules-Antoine* (Žil Antoan Tašro; 1801 - 1874) — francuski publicist i političar, član redakcije lista «Le National»; izdavač časopisa «Revue rétrospective» (1833 - 1837. i 1848) u kojem je bio objavljen spis protiv Blanquija; 1848 - 1849. poslanik ustavotvorne i zakonodavne Narodne skupštine (njenoj desnoj krila), kasnije bonapartist. 135
- Tausenau, Karl* (Karl Tauzenau; 1808 - 1873) — austrijski političar, predstavnik lijeve krila demokracije; za vrijeme revolucije 1848. šef Centralnog komiteta demokratskih udruženja Beča; od 1849. emigrant u Londonu. 72 124 569

- Tavernier* (Tavernije) — autor dviju anonimnih brošura, objavljenih 1855, koje su sadržavale kritiku akcija francuskih komandosa u krimskom ratu. 397
- Taylor, Bayard* (Beiard Tejlor; 1825 - 1878) — američki istraživač, pisac i novinar, dopisnik lista »New York Daily Tribune«. 311 373 374 375
- Taylor, Tom* (Tom Tejlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i novinar; pedesetih godina 19. stoljeća suradnik i od 1874. do 1880. urednik lista »Punch«. 111
- Taylor, Zachary* (Zekeri Tejlor, 1784 - 1850) — američki general i političar, plantažer; u osvajačkom ratu protiv Meksika (1846 - 1848) komandirao američkim trupama na Rio Grandeu; od 1849. predsjednik SAD. 373 374 377
- Techow, Gustav Adolf* (Gustav Adolf Tehov; 1813 - 1893) — bivši pruski oficir, demokrat, 1848. sudjelovao u revolucionarnim događajima u Berlinu; šef generalštaba falačke revolucionarne armije; poslije ugušenja badensko-falačkog ustanka 1849. emigrirao u Švicarsku, 1852. otišao u Australiju. 54 76 88 90 92 106 170 478 501
- Telling* vidi *Müller-Telling, Eduard von*
- Temmie, Jodocus Donatus Hubertus* (Jodokus Donatus Hubertus Teme; 1798 - 1881) — predsjednik apelacionog suda u Minsteru, demokrat, 1848. poslanik pruske Narodne skupštine (njenog lijevog krila), 1849. član frankfurtske Narodne skupštine. 442 447 568
- Tesseler, von* (fon Teseler) — 1852. porotnik na kelnskom procesu komunistima. 502
- Thaly, Zsigmond* (Zigmund Tali; 1814 - 1886) — mađarski inženjer, rođak i prijatelj Kossuth-a, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849, komandirao odbranom tvrđave Komorn; emigrirao poslije kapitulacije tvrđave; šezdesetih godina 19. stoljeća, poslije amnestije, vratio se u Mađarsku. 98
- Thierry, Jacques-Nicolas-Augustin* (Žak Nikola Ogisten Tjeri; 1795 - 1856) — francuski liberalni historičar iz perioda restauracije. 344 345 460
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj Adolf Tijer; 1797 - 1877) — francuski historičar i državnik, orleanist; ministar unutrašnjih poslova (1832, 1834), predsjednik vlade (1836, 1840); 1848. poslanik ustavotvorne i od 1849. do 1851. godine poslanik zakonodavne Narodne skupštine; predsjednik republike (1871 - 1873); krivnik Pariske komunne. 319 511
- Thomas, Antoine-Léonard* (Antoan Leonard Toma; 1732 - 1785) — francuski pisac, pristupio prosvjetiteljima 18. stoljeća; od 1766. član Académie française. 503
- Thore, Étienne-Joseph-Théophile* (Etjen Žozef Teofil Tore; 1807 - 1869) — francuski političar, advokat i novinar, demokrat, sudjelovao u revoluciji 1848; poslije događaja od 15. maja 1848. emigrirao u Englesku; 1860. vratio se u Francusku i povukao iz političkog života. 29
- Torrens, Robert* (Robert Torens; 1780 - 1864) — engleski ekonomist. 463
- Tralle* (Trale) — demokrat, pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 89 93 124
- Trübner, Nikolaus* (Nikolaus Tribner; 1817 - 1884) — izdavač u Londonu. 61 292 343
- Tucker* (Taker) — londonski izdavač. 284 288 343 344 373 404
- Tzschirner, Samuel Erdmann* (Samuel Erdman Čirner; oko 1812. do 1870)

- pravozastupnik, demokrat, za vrijeme revolucije 1848 - 1849. vođa krajinje lijevice u saskoj Zemaljskoj skupštini, 1849. jedan od vođa majskeg ustanka u Drezdenu i učesnik badensko-falačkog ustanka; poslije ugušenja revolucije emigrirao u Švicarsku i zatim u Englesku. 293
- Unger, Joseph* (Jozef Unger; rod. 1828) — austrijski pravnik i političar, napisao nekoliko radova o građanskom pravu. 503
- Urban, Karl, Freiherr von* (Karl barun fon Urban; 1802 - 1877) — austrijski oficir, od 1850. general, porijeklom Rumunji; 1848. vodio separatistički ustanak Rumunja u Transilvaniji koji su isprovocirali austrijski agenti protiv mađarske vlade; sudjelovao u ugušenju revolucije u Mađarskoj 1848 - 1849. 328
- Urquhart, David* (Dejvid Juket; 1805 - 1877) — britanski diplomat, reakcionarni publicist i političar, turkofil; tridesetih godina 19. stoljeća vršio diplomatsku službu u Turskoj, raskrinkao vanjsku politiku Palmerstona i vigovaca; član parlamenta (1847 - 1852), torijevac; osnivač i urednik lista «The Free Press». 195 196 201 248 256 262 273 284 290 293 295 298 301 303 310 - 312 319 322 344 358 393 547 555
- Valentini, Georg Wilhelm, Freiherr von* (Georg Vilhelm, barun fon Valentini, 1775 - 1834) — pruski general i vojni pisac, sudjelovao u ratovima protiv Francuske republike i napoleonske Francuske; 1810 - 1811. služio u ruskoj armiji i sudjelovao u rusko-turskom ratu 1806 - 1812. godine. 293
- Vallières* (Valijer) — francuski revolucionar, demokrat, pristaša Barbèsa; pedesetih godina 19. stoljeća emigrant u Londonu. 19
- Vasbenter, Louis* (Luj Vabente) — francuski demokrat, 1850. jedan od urednika prudonističkih listova «La Voix du Peuple», «Le Peuple» i drugih, emigrirao u London, a sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća preselio u SAD. 39
- Vehse, Karl Eduard* (Karl Eduard Feze; 1802 - 1870) — historičar, poznanik Georga Weerth-a. 163 171 505
- Venedey, Jakob* (nadimak *Kobes*) (Jakob Venedej (Kobes); 1805 - 1871) — radikalni publicist; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (njeneog lijevog krila); poslije revolucije 1848 - 1849. liberal. 377 381
- Vetter von Doggenfeld, Antal* (Antal Fetter fon Dognfeld; 1803 - 1882) — mađarski general, 1848 - 1849. suborac Kossuth-a; emigrirao poslije ugušenja revolucije. 107 112 163
- Victor, Claude-Viktor Perrin, duc de Bellune* (Klod Viktor Peren, vojvoda de Belin Viktor; 1764 - 1841) — maršal Francuske, sudjelovao u ratovima napoleonske Francuske; ministar rata (1821 - 1823), 1823. jedan od organizatora francuske intervencije u Španjolskoj. 368
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 188 196
- Villèle, Jean-Baptiste-Seraphin-Joseph, comte* (Žan Batist Serafen Žozef, grof Vijel; 1773 - 1854) — francuski državnik za vrijeme restauracije, legitimist, predsjednik vlade (1822 - 1828). 364 366 369
- Vindeks, Gaj Julije* (umro 68) — rimski namjesnik provincije Galia Lugdunensis, porijeklom Gal; 67. godine raspalmsao galski ustanak protiv Nerona i za cara predložio Galbu, regenta Španjolske; pošto su rimske trupe porazile ustanike, počinio samoubistvo. 523
- Visconti* vidi *Arconati Visconti, Constanza, Marquise*
- Vittinghof* (Vitinghof) — emigrant u Londonu, pristaša Arnolda Rugea. 371

- Vogt, Karl* (Karl Fogt; 1817 - 1895) — prirodoslovac, vulgarni materijalist, sitnoburžoaski demokrat; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (njenoj lijevoj krila), u junu 1849. jedan od petorice namjesnika Rajha; 1849. emigrirao u Švicarsku; pedesetih do šezdesetih godina 19. stoljeća plaćeni tajni agent Louis-a Bonaparte, jedan od najaktivnijih učesnika hajke na proleterseke revolucionare; Marx ga je raskrinkao u svom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*. 27 57 72 349 450
- Voltaire (Arouet), François-Marie de* (Fransoa Mari de Volter, Arue; 1694 - - 1778) — francuski filozof, deist, pisac, historičar; predstavnik građanskog prosvjetiteljstva u 18. stoljeću, protivnik apsolutizma i katolicizma. 364
- Voroncov, Mihail Senjonovič, knez* (1782 - - 1856) — ruski državnik, general, sudjelovao u ratovima protiv napoleonske Francuske; namjesnik i vrhovni komandant trupa na Kavkazu (1844 - - 1854). 273 343
- Wade, John* (Džon Vejd; 1788 - 1875) — engleski publicist, ekonomist i historičar. 460
- Wakefield, Edward Gibbon* (Edvard Gibben Vejkfild; 1796 - 1862) — britanski državnik, kolonijalni političar i ekonomist. 463
- Walmsley, Sir Joshua* (ser Džošua Vomzli; 1794 - 1871) — engleski političar, građanski radikal; član parlamenta. 34
- Walter, John* (Džon Volter; 1818 - 1894) — engleski izdavač, vlasnik i direktor lista «Times», umjereni liberal; član parlamenta. 188
- Washington, George* (Džordž Vašington; 1732 - 1799) — američki državnik, vrhovni komandant sjevernoameričke armije u ratu za nezavisnost protiv Engleske (1775 - 1783); prvi predsjednik SAD (1789 - 1797). 358
- Watts, John* (Džon Vots; 1818 - 1887) — engleski publicist, utopijski socijalist, pristaša Roberta Owena, kasnije građanski liberal i apologet kapitalizma. 300 306 549
- Webb, James Watson* (Džems Votsn Veb; 1802 - 1884) — američki novinar i diplomat, 1829 - 1861. izdavač i vlasnik lista «Morning Courier and New-York Enquirer»; 1849 - 1850. otpravnik poslova SAD u Beču, 1861 - - 1869. poslanik u Rio de Žaneiru. 274
- Weerth, Georg* (Georg Vert; 1822 - 1856) — «prvi i najznačajniji pjesnik njemačkog proletarijata» (Engels), publicist, član Saveza komunista, 1848 - - 1849. urednik feljtona u listu «Neue Rheinische Zeitung»; jedan od najbližih prijatelja Marxa i Engelsa. 6 8 17 50 79 123 128 131 132 138 139 141 143 144 147 148 151 153 155 156 158 159 162 163 165 166 168 171 - 175 178 206 275 407 421 430 437 441 444 468 505 523 544 555 570 575 576 579 580 587
- Weiting, Wilhelm* (Vilhelm Vajtling; 1808 - 1871) — krojač, istaknuti predstavnik njemačkog radničkog pokreta u periodu njegovog ustanka, član Saveza pravednih; propagirao utopijski komunizam jednakosti koji je do stvaranja naučnog komunizma odigrao pozitivnu ulogu kao «prvi samostalni teorijski pokret njemačkog proletarijata» (Engels); 1849. emigrirao u Ameriku gdje je izdavao list «Die Republik der Arbeiter» i sve do sredine pedesetih godina 19. stoljeća aktivno djelovao u raznim radničkim udruženjima. 186 204 205 231 240 320 467 485 492
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Vezli, vojvoda od Velingtona; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik, torijevac; 1808 - 1814. i 1815. komandirao engleskim trupama u ratovima protiv Napoleona I; maršal artiljerije (1818 - 1827), vrhovni komandant armije (1827 - 1828, 1842 - - 1852), predsjednik vlade (1828 - - 1830) i ministar vanjskih poslova (1834 - 1835). 124 126 271 359 457
- Wenckstern, Otto von* (Oto fon Venkštarn) — novinar, početkom pedesetih

- godina 19. stoljeća suradnik lista »Times«, pruski špijun u Londonu. 310
- Westphalen, Edgar von* (Edgar fon Vestfalen; 1819. do otprilike 1890) — brat Jenny Marx; 1846. član Briselskog komunističkog dopisnog komiteta, pedesetih do šezdesetih godina 19. stoljeća emigrant u Americi. 305 411 466 584 602
- Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm von* (Ferdinand Oto Vilhelm fon Vestfalen; 1799 - 1876) — reakcionarni pruski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1850 - 1858); polubrat Jenny Marx. 286 288 396
- Westphalen, Heinrich Georg von* (Hajnrh Georg fon Vestfalen; 1768 - 1855) — stric Jenny Marx. 29 31 396
- Westphalen, Karoline von* (Karolina fon Vestfalen; umrla 1856) — majka Jenny Marx. 286 288 331 396
- Westphalen, Louise von* (Lujza fon Vestfalen; 1805 - 1861) — supruga Ferdinanda von Westphalena. 29
- Weydemeyer, Joseph* (Jozef Vajdemajer; 1818 - 1866) — istaknuti predstavnik njemačkog i američkog radničkog pokreta; kao artiljerijski poručnik 1845. istupio iz pruske armije; sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj 1848 - 1849; 1850. veoma aktivan prilikom reorganizacije Saveza komunista; jedan od odgovornih urednika lista »Neue Deutsche Zeitung« (1849 - 1850); 1851. emigrirao u Ameriku, za vrijeme američkog građanskog rata pukovnik u armiji država Sjevera; zajedno s Cluflom širio u SAD ideje marksizma, bliski prijatelj Marxa i Engelsa. 5 8 9 11 14 16 17 19 23 - 26 29 31 34 36 43 47 51 52 55 59 61 62 70 73 76 81 96 99 102 109 112 113 117 124 137 154 174 208 216 - 218 223 228 250 261 280 286 290 302 429 432 - 440 443 - 447 456 - 469 471 - 474 477 - 479 481 - 485 503 510 518 522 - 531 533 534 542 544 578 579 581 582 589 592 - 594 596 598 599
- Weydemeyer, Louise* (Lujza Vajdemajer) — supruga prethodnog. 429 440 447 451 458 464 469 474 479 485 528 534 578 581
- Whately, Richard* (Ričard Veitli; 1787 - 1863) — engleski teolog, filozof i ekonomist, građanski liberal. 463
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski princ, princ regent (1858 - 1861), kralj Pruske (1861 - 1888), njemački car (1871 - 1888). 55 93 94 473 492 583
- Wilhelmi, Franz* (Franc Vilhelmi) — demokrat, 1848 - 1849. sudjelovao u revoluciji u Njemačkoj, poslije ugušenja revolucije emigrirao u SAD; sudjelovao u građanskom ratu boreći se za države Sjevera. 431
- Wilkes, John* (Džon Vilkis; 1727 - 1797) — engleski publicist i političar, građanski radikal, član parlamenta; pisao je polemičke spise protiv apsolutističkog režima Georga III. 361
- Wilks, Washington* (Vašington Vilks; oko 1826. do 1864) — engleski radikalni publicist, jedan od urednika lista »The Morning Star«. 303
- Willich, August* (August Vilih; 1810 - 1878) — bivši pruski poručnik, zbog svog političkog uvjerenja istupio iz vojske; član Saveza komunista, 1849. vođa jednog dobrovoljačkog korpusa u badensko-falačkom ustanku; 1850. prilikom rascjepa u Savezu komunista zajedno sa Schapperom vođa frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1853. emigrirao u SAD; u američkom građanskom ratu general u armiji država Sjevera. 16 26 40 47 54 57 60 - 62 68 69 71 72 75 76 81 88 - 90 92 - 94 96 100 - 102 104 - 106 124 128 129 134 148 - 152 161 162 170 171 181 186 193 211 218 223 228 229 231 236 240 260 275 - 281 314 316 322 430 435 450 464 467 469 473 478 484 485 487 492 497 - 501 504 509 513 514 518 520 522 523 527 530 532 534 546 576 578 583 - 587 590 592 597 598
- Willisen, Karl Wilhelm, Freiherr von* (Karl Vilhelm barun von Vilisen;

- 1790 - 1879) — pruski general i vojni teoretičar; 1848. kraljevski komesar u Poznanju, 1850. vrhovni komandant šlezvig-holštajnske armije u ratu protiv Danske. 63 322 323 527
- Windischgrätz, Alfred, Fürst zu* (Alfred knez cu Vindišgrec; 1787 - 1862) — austrijski feldmaršal; 1848. rukovodio gušenjem ustanaka u Pragu i Beču; 1848 - 1849. komandant austrijske armije koja je ugušila revoluciju u Mađarskoj. 328
- Wingham* (Vinghem) — sudija policijskog suda u Londonu. 158
- Wiß, C.* (C. Vis) — liječnik i novinar, mladohegelovac, demokrat; početkom pedesetih godina 19. stoljeća emigrirao u SAD, pristaša Kinkela. 320 - 322 502 601
- Wolf(f), Ferdinand (der rote Wolff, der Rote)* (Ferdinand Volf, crveni Volf, Crveni; 1812 - 1895) — novinar, 1846 - 1847. član Briselskog komunističkog dopisnog komiteta, član Saveza komunista; 1848 - 1849. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung»; zatim emigrant u Parizu i Londonu, prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. ostao pristaša Marxa i Engelsa, kasnije se povukao iz političkog života. 102 267 381 429 441 544 579 594
- Wolff, Wilhelm (Lupus)* (Vilhelm Volf, Lupus; 1809 - 1864) — proleterski revolucionar, učitelj, sin jednog šleskog kmeta; sudjelovao u studentskom pokretu; 1834 - 1839. zatočen u pruskim tamnicama; 1846 - 1847. član Briselskog komunističkog dopisnog komiteta; od marta 1848. član Centralne uprave Saveza komunista; 1848 - 1849. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung», član frankfurtske Narodne skupštine (njene krajnje lijevice); dosljedno se borio protiv feudalne zavisnosti seljaka, bliski prijatelj i suradnik Marxa i Engelsa. 8 18 19 31 34 67 79 88 99 121 128 138 146 150 157 200 217 229 247 249 250 256 257 259 - 261 264 266 268 272 275 - 277 280 287 290 297 298 301 316 325 326 342 352 370 379 399 404 - 406 416 418 422 429 433 434 437 443 449 451 472 477 478 491 492 509 523 529 530 542 544 546 558 568 571 579 580 582 587 593 595 597
- Wood* (Vud) — vlasnik jedne gostionice u Londonu. 183
- Wood, Sir Charles* (od 1866) *Viscount Halifax of Monk Bretton* (ser Čarls Vud, vikont Helifeks od Mank Bretana; 1800 - 1885) — britanski državnik, vigovac, rizničar (1846 - 1852), predsjednik Kontrolne uprave za indijske poslove (1852 - 1855), prvi lord Admiralteta (1855 - 1858) i ministar za Indiju (1859 - 1866), čuvar kraljevskog pečata (1870 - 1874). 386 487
- Worcell, Stanislaw* (Stanislav Vorsel; 1799 - 1857) — poljski revolucionar, utopijski socijalist, sudjelovao u poljskom ustanku 1830 - 1831, zatim emigrirao u inostranstvo; jedan od vođa demokratskog krila poljske emigracije; član Centralne uprave Poljskog demokratskog društva; održavao veze s vođama međunarodne emigracije i stupio u Centralni komitet Evropske demokracije. 82 278 310
- Worth, William Jenkins* (Wiljem Dženkins Vert; 1794 - 1849) — američki general, komandirao dijelom trupa u osvajačkom ratu protiv Meksika (1846 - 1848). 376
- Wróba* vidi *Urban Karl, Freiherr von*
- Zerffi, Gustav* (pravo ime *Hirsch*, franc. *cerf* što znači *jelen*) (Gustav Cerfi, Hirš, rod. oko 1820) — mađarski novinar, sudjelovao u mađarskoj revoluciji 1848 - 1849; od 1852. emigrant u Parizu, a od početka 1853. u Londonu; početkom pedesetih godina 19. stoljeća povezan s Marxom; kasnije pristaša Kinkela. 115 123 124 129 188 205 207 449 498 515 - 517
- Zimmermann, Ernst Wilhelm Eduard* (Ernst Vilhelm Eduard Cimerman) — gradonačelnik Spandaua, član frankfurtske Narodne skupštine (njenog lijevog krila); poslije obaranja revolucije emigrant u Londonu. 183
- Zitschke* (Čičke) — jedan od Marxovih istomišljenika u Londonu. 420

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih
lica i lica iz književnih dela

Ahat — ličnost iz Vergilijeve *Eneide*, odani pratilac Eneje; pojam za vjernog prijatelja. 393

Afrasiat — ličnost iz staroperzijske sage, vladar legendarnog Turana, pretrpio niz poraza u ratovima s Perzijom. 232

Kobes I — glavna ličnost istoimene pjesme Heinricha Heinea. Nadimak njemačkog publiciste Jakoba Venedeyja kome se Heine izrugivao nazivajući ga uzorkom filistra. *Kobes* znači na kelnskom dijalektu *Jakob* (Venedey je bio rođeni Kelnjaniin). 377 381

Lir — mitološki kralj Britanije; sagu o Liru Shakespeare je upotrebio kao materijal za svoju tragediju *Kralj Lir*. 100

Liguria — ličnost iz Machiavellijeve komedije *Mandragola*. 72

Malvoglio (Malvolio) — ličnost iz Shakespeare-ove komedije *Na Tri Kralja* ili *Kako vam drago*. 312

Nicia (Ničija) — ličnost iz Machiavellijeve komedije *Mandragola*. 72

Rhadamantus vidi *Rodomon*

Rodomont — ime hvalisavog junaka iz Ariostove poeme *L'Orlando furioso*. 18

Šlemil Peter — glavna ličnost iz pripovjetke Adalberta von Chamissoa *Čudnovata povijest Petera Šlemila*; čovjek koji je izgubio svoju senku. 326

S a d r ž a j

PRVI DEO

*Prepiska između Marxa i Engelsa**Januar 1852. do decembra 1855.*

1852

1. Engels Marxu	6. januara	5
2. Marx Engelsu	20. januara	7
3. Engels Marxu	22. januara	8
4. Marx Engelsu	24. januara	11
5. Engels Marxu	28. januara	13
6. Engels Marxu	29. januara	14
7. Engels Marxu	2. februara	16
8. Marx Engelsu	4. februara	17
9. Marx Engelsu	6. februara	21
10. Engels Marxu	17. februara	22
11. Marx Engelsu	18. februara	24
12. Engels Marxu	19. februara	25
13. Marx Engelsu	23. februara	26
14. Marx Engelsu	27. februara	29
15. Engels Marxu	2. marta	31
16. Marx Engelsu	3. marta	34
17. Engels Marxu	18. marta	36
18. Marx Engelsu	30. marta	39
19. Engels Marxu	1. aprila	41
20. Marx Engelsu	5. aprila	42
21. Marx Engelsu	14. aprila	44
22. Engels Marxu	20. aprila	45
23. Marx Engelsu	24. aprila	47
24. Engels Marxu	25. aprila	49
25. Engels Marxu	27. aprila	51
26. Engels Marxu	29. aprila	52
27. Marx Engelsu	30. aprila	54
28. Engels Marxu	1. maja	57

	Strana
29. Engels Marxu -4. maja	58
30. Marx Engelsu -6. maja	60
31. Engels Marxu -7. maja	62
32. Marx Engelsu -13. maja	64
33. Engels Marxu -19. maja	65
34. Engels Marxu -21. maja	66
35. Engels Marxu -22. maja	67
36. Marx Engelsu -22. maja	68
37. Engels Marxu -24. maja	69
38. Engels Marxu -30. juni	70
39. Marx Engelsu -3. jula	71
40. Engels Marxu -6. jula	74
41. Marx Engelsu -13. jula	76
42. Engels Marxu -15. jula	78
43. Marx Engelsu -20. jula	80
44. Engels Marxu -22. jula	82
45. Marx Engelsu -2. avgusta	83
46. Marx Engelsu -5. avgusta	84
47. Engels Marxu -6. avgusta	85
48. Marx Engelsu -6. avgusta	87
49. Engels Marxu -9. avgusta	91
50. Marx Engelsu -10. avgusta	92
51. Engels Marxu -16. avgusta	96
52. Marx Engelsu -19. avgusta	98
53. Engels Marxu -24. avgusta	102
54. Marx Engelsu -24. avgusta	104
55. Marx Engelsu -30. avgusta	105
56. Marx Engelsu -2. septembra	109
57. Engels Marxu -7. septembra	111
58. Marx Engelsu -8. septembra	113
59. Marx Engelsu -9. septembra	115
60. Engels Marxu -14. septembra	116
61. Marx Engelsu -18. septembra	118
62. Engels Marxu -20. septembra	119
63. Engels Marxu -20. septembra	121
64. Marx Engelsu -23. septembra	123
65. Engels Marxu -24. septembra	126
66. Marx Engelsu -28. septembra	128
67. Engels Marxu -oko 1. oktobra	131
68. Engels Marxu -4. oktobra	132
69. Engels Marxu -10. oktobra	135
70. Marx Engelsu -12. oktobra	137
71. Engels Marxu -14. oktobra	138
72. Engels Marxu -18. oktobra	139
73. Marx Engelsu -20. oktobra	140

	Strana
74. Engels Marxu · 22. oktobra	141
75. Marx Engelsu · 25. oktobra	142
76. Marx Engelsu · 26. oktobra	144
77. Engels Marxu · 27. oktobra	145
78. Marx Engelsu · 27. oktobra	147
79. Marx Engelsu · 28. oktobra	148
80. Engels Marxu · 28. oktobra	154
81. Engels Marxu · 28. oktobra	155
82. Engels Marxu · 31. oktobra	157
83. Marx Engelsu · 2. novembra	161
84. Marx Engelsu · 4. novembra	163
85. Engels Marxu · 5./6. novembra	164
86. Marx Engelsu · 10. novembra	168
87. Marx Engelsu · 16. novembra	172
88. Marx Engelsu · 19. novembra	173
89. Engels Marxu · 27. novembra	174
90. Engels Marxu · 29. novembra	176
91. Marx Engelsu · 3. decembra	178
92. Marx Engelsu · 14. decembra	181

1853

93. Engels Marxu · 11. januara	183
94. Marx Engelsu · 21. januara	185
95. Marx Engelsu · 29. januara	186
96. Engels Marxu · 11. februara	189
97. Marx Engelsu · 23. februara	191
98. Engels Marxu · 9. marta	194
99. Marx Engelsu · 10. marta	197
100. Engels Marxu · 11. marta	201
101. Marx Engelsu · 22./23. marta	203
102. Engels Marxu · 22./23. marta	207
103. Marx Engelsu · 23. aprila	209
104. Marx Engelsu · 26. aprila	210
105. Engels Marxu · 26. aprila	212
106. Marx Engelsu · 27. aprila	213
107. Engels Marxu · 27. aprila	214
108. Marx Engelsu · 28. aprila	215
109. Engels Marxu · 20. maja	216
110. Marx Engelsu · 21. maja	217
111. Engels Marxu · oko 26. maja	218
112. Engels Marxu · 31. maja	221
113. Engels Marxu · 1. juna	222
114. Marx Engelsu · 2. juna	223
115. Engels Marxu · 6. juna	228
116. Engels Marxu · 9. juna	233

	Strana
117. Marx Engelsu · 14. juna	235
118. Marx Engelsu · 29. juna	240
119. Marx Engelsu · 8. jula	242
120. Engels Marxu · 9. jula	243
121. Marx Engelsu · 18. jula	245
122. Marx Engelsu · 18. avgusta	247
123. Engels Marxu · 24. avgusta	249
124. Marx Engelsu · 3. septembra	250
125. Marx Engelsu · 7. septembra	256
126. Marx Engelsu · 17. septembra	258
127. Engels Marxu · 19. septembra	260
128. Marx Engelsu · 28. septembra	261
129. Engels Marxu · 29. septembra	263
130. Marx Engelsu · 30. septembra	265
131. Marx Engelsu · 8. oktobra	267
132. Marx Engelsu · 12. oktobra	269
133. Marx Engelsu · 28. oktobra	271
134. Marx Engelsu · 2. novembra	273
135. Marx Engelsu · 6. novembra	275
136. Marx Engelsu · 21. novembra	276
137. Marx Engelsu · 23. novembra	277
138. Marx Engelsu · 2. decembra	278
139. Marx Engelsu · oko 12. decembra	280
140. Marx Engelsu · 14. decembra	281

1854

141. Marx Engelsu · 5. januara	283
142. Marx Engelsu · 10. januara	284
143. Marx Engelsu · 18. januara	285
144. Marx Engelsu · 25. januara	287
145. Marx Engelsu · 9. februara	290
146. Marx Engelsu · 15. februara	291
147. Marx Engelsu · 9. marta	292
148. Marx Engelsu · oko 11. marta	294
149. Marx Engelsu · 14. marta	295
150. Engels Marxu · 23. marta	296
151. Marx Engelsu · 29. marta	298
152. Engels Marxu · 3. aprila	300
153. Marx Engelsu · 4. aprila	302
154. Marx Engelsu · 19. aprila	304
155. Engels Marxu · 20. aprila	306
156. Engels Marxu · oko 21. aprila	308
157. Marx Engelsu · 22. aprila	310
158. Engels Marxu · oko 24. aprila	313
159. Marx Engelsu · 29. aprila	314

	Strana
160. Engels Marxu ·1. maja	315
161. Marx Engelsu ·3. maja	317
162. Marx Engelsu ·6. maja	320
163. Engels Marxu ·9. maja	322
164. Marx Engelsu ·22. maja	325
165. Marx Engelsu ·3. juna	326
166. Engels Marxu ·10. juna	328
167. Marx Engelsu ·13. juna	330
168. Engels Marxu ·15. juna	332
169. Marx Engelsu ·21. juna	333
170. Marx Engelsu ·27. juna	335
171. Engels Marxu ·6. jula	336
172. Marx Engelsu ·7. jula	337
173. Engels Marxu ·20. jula	338
174. Marx Engelsu ·22. jula	340
175. Marx Engelsu ·27. jula	343
176. Marx Engelsu ·8. avgusta	348
177. Marx Engelsu ·26. avgusta	349
178. Marx Engelsu ·2. septembra	351
179. Marx Engelsu ·13. septembra	353
180. Marx Engelsu ·22. septembra	355
181. Marx Engelsu ·29. septembra	356
182. Marx Engelsu ·10. oktobra	357
183. Marx Engelsu ·17. oktobra	359
184. Marx Engelsu ·25. oktobra	363
185. Marx Engelsu ·26. oktobra	364
186. Marx Engelsu ·10. novembra	370
187. Marx Engelsu ·22. novembra	371
188. Marx Engelsu ·30. novembra	373
189. Marx Engelsu ·2. decembra	375
190. Marx Engelsu ·8. decembra	378
191. Marx Engelsu ·15. decembra	379

1855

192. Marx Engelsu ·12. januara	380
193. Marx Engelsu ·17. januara	381
194. Marx Engelsu ·19. januara	382
195. Marx Engelsu ·24. januara	383
196. Marx Engelsu ·30. januara	384
197. Marx Engelsu ·31. januara	385
198. Marx Engelsu ·2. februara	390
199. Marx Engelsu ·13. februara	392
200. Marx Engelsu ·3. marta	394
201. Marx Engelsu ·8. marta	396
202. Marx Engelsu ·16. marta	398

203. Marx Engelsu ·27. marta	399
204. Marx Engelsu ·30. marta	400
205. Marx Engelsu ·6. aprila	401
206. Marx Engelsu ·12. aprila	402
207. Marx Engelsu ·16. aprila	403
208. Marx Engelsu ·16. maja	404
209. Marx Engelsu ·18. maja	405
210. Marx Engelsu ·15. juna	406
211. Marx Engelsu ·26. juna	407
212. Marx Engelsu ·29. juni	408
213. Marx Engelsu ·3. jula	409
214. Marx Engelsu ·17. jula	411
215. Marx Engelsu ·7. avgusta	413
216. Marx Engelsu ·1. septembra	414
217. Marx Engelsu ·6. septembra	416
218. Marx Engelsu ·11. septembra	418
219. Marx Engelsu ·7. decembra	419
220. Marx Engelsu ·11. decembra	421
221. Engels Marxu ·12. decembra	422
222. Marx Engelsu ·14. decembra	424

DRUGI DEO

*Pisma Marxa i Engelsa trećim licima**Januar 1852. do novembra 1855.*

1852

1. Marx Josephu Weydemeyeru ·1. januara	429
2. Engels Jenny Marx ·14. januara	430
3. Marx Josephu Weydemeyeru ·16. januara	432
4. Marx Josephu Weydemeyeru ·23. januara	434
5. Engels Josephu Weydemeyeru ·23. januara	437
6. Marx Ferdinandu Freiligrathu ·26. januara	441
7. Marx Josephu Weydemeyeru ·30. januara	443
8. Engels Josephu Weydemeyeru ·30. januara	444
9. Marx Josephu Weydemeyeru ·13. februara	446
10. Engels Josephu Weydemeyeru ·19. februara	448
11. Marx Josephu Weydemeyeru ·20. februara	449
12. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·23. februara	452
13. Engels Josephu Weydemeyeru ·27. februara	456
14. Marx Josephu Weydemeyeru ·5. marta	459
15. Marx Josephu Weydemeyeru ·25. marta	465
16. Engels Josephu Weydemeyeru ·16. aprila	468
17. Marx Adolfu Clušu ·22. aprila	470
18. Marx Adolfu Clušu ·23. aprila	471

	Strana
19. Marx Josephu Weydemeyeru ·30. aprila	472
20. Marx Adolfu Clušu ·oko 10. maja	475
21. Marx i Engels Josephu Weydemeyeru ·28. maja	478
22. Marx Jenny Marx ·11. juna	480
23. Engels Josephu Weydemeyeru ·11. juna	482
24. Marx Adolfu Clušu ·pre 26. juna	486
25. Marx Adolfu Clušu ·20. jula	487
26. Marx Gottfriedu Kinkelu ·22. jula	489
27. Marx Adolfu Clušu ·30. jula	490
28. Marx Adolfu Clušu ·početkom avgusta	495
29. Marx Heinrichu Brockhausu ·19. avgusta	496
30. Marx Peteru Imandtu ·27. avgusta	497
31. Marx Adolfu Clušu ·3. septembra	498
32. Marx Adolfu Clušu ·5. oktobra	500
33. Marx Adolfu Clušu ·8. oktobra	501
34. Marx A. von Brüningku ·18. oktobra	504
35. Marx Karlu Eduardu Vehseu ·krajem novembra	505
36. Marx Jánosu Bangya-u ·3. decembra	506
37. Marx Adolfu Clušu ·7. decembra	508
38. Marx Adolfu Clušu ·14. decembra	513
39. Marx Gustavu Zerffi-u ·28. decembra	515

1853

40. Marx Adolfu Clušu ·21. januara	518
41. Marx Adolfu Clušu ·25. marta	519
42. Engels Josephu Weydemeyeru ·12. aprila	522
43. Marx Adolfu Clušu ·17. aprila	529
44. Marx Adolfu Clušu ·26. aprila	532
45. Marx Josephu Weydemeyeru ·26. aprila	533
46. Marx Adolfu Clušu ·oko 14. juna	535
47. Marx Adolfu Clušu ·15. septembra	537
48. Marx Karlu Blindu ·26. septembra	539
49. Marx Josephu Weydemeyeru ·početkom oktobra	540
50. Marx Karlu Blindu ·13. oktobra	543
51. Marx Adolfu Clušu ·sredinom oktobra	542
52. Marx Adolfu Clušu ·sredinom novembra	546

1854

53. Engels uredniku lista »Daily News« H. J. Lincolnu · ·30. marta	546
54. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·6. aprila	550
55. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·1. juna	553
56. Marx Moritzu Elsneru ·20. decembra	556

57. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·23. januara	558
58. Marx Moritzu Elsneru ·17. aprila	562
59. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·28. jula	563
60. Marx Amaliji Daniels ·6. septembra	564
61. Marx Moritzu Elsneru ·11. septembra	565
62. Marx Moritzu Elsneru ·8. novembra	566
63. Marx Ferdinandu Lassalle-u ·8. novembra	568

PRILOZI

1. Jenny Marx Engelsu ·7. januara 1852.	573
2. Jenny Marx Josephu Weydemeyeru ·9. januara 1852.	576
3. Jenny Marx Engelsu ·16. januara 1852.	578
4. Jenny Marx Josephu Weydemeyeru ·27. februara 1852.	579
5. Jenny Marx Adolfu Clušu ·15. oktobra 1852.	581
6. Jenny Marx Adolfu Clušu ·28. oktobra 1852.	584
7. Jenny Marx Adolfu Clušu ·10. marta 1853.	587
8. Jenny Marx Engelsu ·27. aprila 1853.	589
9. Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru ·15. maja 1853.	590
10. Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru ·2. juna 1853.	591
11. Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru ·14. juna 1853.	592
12. Jenny Marx Engelsu ·9. septembra 1853.	593
13. Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru ·4. novembra 1853.	594
14. Jenny Marx Engelsu ·24. novembra 1853.	595
15. Adolf Cluß Josephu Weydemeyeru ·12. decembra 1853.	596
16. Jenny Marx Engelsu ·krajem marta 1854.	598
17. Jenny Marx Engelsu ·13. maja 1854.	599
18. Jenny Marx Engelsu ·23. maja 1854.	600

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	603
Literatura	672
A. Spisak citiranih i pomenutih dela i spisa Marxa i Engelsa	672
B. Spisak citiranih i pomenutih radova i spisa drugih autora	679
I Dela	679
II Periodika	690
C. Spisak pomenutih časopisa i listova	692
Registar imena	700
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	747

ILUSTRACIJE

	Strana
Kuća u Londonu (28, Dean Street, Soho), u kojoj je Marx živio od 1850. do 1856.....	16 - 17
Treća strana Engelsovog pisma Marxu od 6. juna 1853	224 - 225
Deo treće strane Marxovog pisma Josephu Weydemeyeru od 5. marta 1852	461

K. MARX — F. ENGELS
DELA · tom 35

Januar 1852 — decembar 1855

•

Pripremila za štampu saradnik
Instituta za međunarodni radnički pokret
Slobodanka Kovačević

•

Prevodioci
Mara Fran prevela pisma od str.: 5 - 425
Dragutin Perković 429 - 602

•

Nacrt za korice *Eduard Stepančić*
Grafička oprema *Borivoje Miladinović*
Tehnički urednik *Milena Mijailović*
Korektori *Diána Klančnik* i *Branka Jejinić*

•

Izdaje
Izdavačka radna organizacija *Prosveta*
OOUR «Izdavačka delatnost»
Beograd, Dobračina 30
Institut za međunarodni radnički pokret
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•

Štampa
Birografika,
Subotica, Put Moše Pijade 72

•

Tiraž: 5.000 primeraka

